

ΠΕΡΑΤΗ

ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ

Β

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ



# Π Ε Ρ Α Τ Η

ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ

Β

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Ε. ΙΑΚΩΒΙΔΗ



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1970



## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος ἐγχρώμων πινάκων .....	σ. ιβ'
Κατάλογος εἰκόνων .....	σ. ιγ'
Συντομογραφίαι .....	σ. ιε'

## ΚΗΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΤΑΦΗ

ΜΟΡΦΑΙ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΑΦΩΝ .....	σ. 3
ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΕΙΣ .....	σ. 3
Δρόμος σ. 3, Κόγχαι δρόμων σ. 5, Πρόσοψις σ. 6, Θύρα σ. 7, στόμιον σ. 8, ξηρο- λιθιά σ. 9. Θάλαμος, μέγεθος σ. 11, σχῆμα σ. 12, ἐπεκτάσεις σ. 12, κόγχαι σ. 13, λάκκοι σ. 14, τοιχώματα σ. 15, ἔχνη σκαπάνης σ. 15, δάπεδα σ. 16, ὄροφή σ. 17. Βύθισις τῶν θόλων σ. 18. Τρόπος κατασκευῆς σ. 20. Οἶονεὶ θαλαμοειδεῖς σ. 21. Σύνοψις σ. 21.	
ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ .....	σ. 21
Λακκοειδεῖς ἀπλοῖ .....	σ. 22
Σχῆμα σ. 22, καλυπτήριοι πλάκες σ. 22, διαστάσεις σ. 22, ἀτομικοὶ - ὁμαδικοὶ σ. 23, μικροὶ παιδικοὶ σ. 23.	
Λακκοειδεῖς διπλοῖ .....	σ. 24
Λακκοειδεῖς με δρόμον .....	σ. 25
ΛΑΚΚΟΙ ΑΝΑΚΟΜΙΔΩΝ, ΟΣΤΕΟΦΥΛΑΚΙΑ .....	σ. 26
ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ .....	σ. 26
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΑΦΩΝ .....	σ. 27
ΣΗΜΑΝΣΙΣ ΤΑΦΩΝ .....	σ. 27
ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ .....	σ. 28
ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ .....	σ. 28
ΤΡΟΠΟΙ ΤΑΦΗΣ .....	σ. 29
Α. - Ἐνταφιασμός .....	σ. 29
Β. - Καῦσις .....	σ. 31
Αἱ καύσεις εἰς τὴν Περσὶν .....	σ. 31
Τάφος 1 σ. 32, τάφος 36 σ. 32, τάφος 38 σ. 33, τάφος 46 σ. 33, τάφος 75 σ. 33, τάφος 122 σ. 34, τάφος 145 σ. 34, τάφος 146 σ. 34, τάφος 154 σ. 35, τάφος 157 σ. 35, κατά- στασις καμμένων ὀστέων σ. 36, εἶδη πυρᾶς σ. 37, θραῦσις ὀστέων σ. 37, συλλογὴ τεμα- χίων σ. 38, εἶδη θραυσμάτων σ. 39, βάρος καὶ ἀναλογία ὀστέων σ. 39. Τρόπος ἐνταφια- σμοῦ σ. 40, τεφροδόχοι σ. 40, συνδυασμός καὶ σειρὰ καύσεων σ. 41. Ἀποτεφρωτή- ριον σ. 41. Τοπικὴ ἰσχὺς τοῦ ἐθίμου σ. 42. Ἀνακεφαλαίωσις σ. 42.	
Ἐφαρμογὴ καὶ προέλευσις τοῦ ἐθίμου .....	σ. 43
Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς σ. 45, Κρήτη σ. 47, Κεντρικὴ Εὐρώπη σ. 48, Ἰταλία σ. 49, Αἴγυ- πτος σ. 49, Κύπρος σ. 51, Συρία - Παλαιστίνη σ. 51, Μ. Ἀσία σ. 53, Δωδεκάνησος σ. 55. Προέλευσις καὶ διάδοσις τοῦ ἐθίμου σ. 56.	
ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ .....	σ. 58
Κτέρεισις .....	σ. 58
Μικρὰ κτερίσματα σ. 60, ἀγγεῖα σ. 61, παιδικὰ ταφαὶ σ. 65.	

Μετά τήν ταφήν .....	σ. 68
Νέαι ταφαί .....	σ. 68
Παραμερισμός παλαιῶν ταφῶν .....	σ. 69
Παραμερισμός ὁστῶν σ. 69, ἀγγείων σ. 71, διαπιστώσεις σ. 74, ἐπάλληλα στρώματα σ. 76	
<b>ΔΟΞΑΣΙΑΙ</b> .....	σ. 77
ΚΤΕΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ .....	σ. 77
ΘΕΩΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ .....	σ. 78
<b>ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ</b>	
<b>Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ</b> .....	σ. 83
Γενικά .....	σ. 83
Ἀγγεῖα κατὰ εἶδη σ. 83, εἰδῶλια σ. 85, περιεχόμενον ἀγγείων σ. 85.	
<b>ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ</b> .....	σ. 88
Πηλοί σ. 88, ἀλείφωμα σ. 89, βαφή σ. 90, ὕπησις σ. 91, πυκνότης βαφῆς σ. 92, κατηγορίαι ἀγγείων σ. 94.	
<b>ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ</b> .....	σ. 96
Τὰ διακοσμητικὰ θέματα .....	σ. 97
Στίγματα .....	σ. 98
Γραμμαὶ εὐθεῖαι .....	σ. 98
Ἀπλαῖ εὐθεῖαι σ. 98, ἀμείβοντες σ. 100, ἀντίρροπα Υ σ. 101, Ν-σχημον σ. 101, τεθλασμένη σ. 102, σταυρός-Χ σ. 103, δικτυωτὸν σ. 103.	
Γραμμαὶ καμπύλαι .....	σ. 103
Ἡμικύκλια σ. 103, κυματοειδεῖς γραμμαὶ σ. 104, κομμένος πλοχμὸς σ. 105, ἄγκιστρα σ. 106, κροσσοπετάλια σ. 107, φολίδες σ. 107, γραμμωτὰ λέπια σ. 109, ἐνάλληλοι ἀγκῶνες σ. 109, σπείραι σ. 110, διπλόσπειρα σ. 113, ὁμόκεντρα ἢ σπειροειδῆ κυκλοτερῆ κοσμήματα σ. 113.	
Σχήματα εὐθύγραμμα .....	σ. 113
Τρίγωνα σ. 113, ῥόμβοι σ. 116, ἀβάκιον σ. 118.	
Σχήματα καμπυλόγραμμα .....	σ. 118
Ἀψιδωτὰ τόξα σ. 118, δικάμπυλα τόξα σ. 119, ὁμόκεντρα τόξα σ. 119, δίλοβα ἡμικύκλια σ. 120, κύκλοι σ. 121, ὄρμος σ. 123, ἀμυγδαλόσχημα ἐνάλληλα σ. 123, φυλλόσχημον σ. 124, ἀντιθετικαὶ κυματοειδεῖς καμπύλαι σ. 124, γλωσσοειδεῖς καμπύλαι σ. 124, θύσανοι σ. 124, σπειροθύσανοι σ. 125, ῥόδακες σ. 125.	
Σχήματα μικτὰ .....	σ. 127
Στήλη διάστικτος σ. 127, ἐσχαροειδὲς σ. 127, τρίμισχοι κύκλοι σ. 127, τριγωνικὴ πτηνοπροτομή σ. 127.	
Σχηματοποιημένα φυσικὰ θέματα .....	σ. 128
Ἀνθη σ. 128, πορφύρα σ. 133.	
Σύνθετα τυποποιημένα .....	σ. 134
Μετόπαι σ. 135, ἀμφίτοξοι ραβδώσεις σ. 136, διαπίκουлта ἀψιδώματα σ. 137.	
Εἰκονιστικά .....	σ. 138
Κλάδοι σ. 138, θάμνος σ. 139, φοινικόδενδρον σ. 139, ἰχθύες σ. 140, ὀκτάποδες σ. 142, πτηνὰ σ. 148, αἰγαγρος σ. 150, ἵππος σ. 150, ἄνθρωπος σ. 151.	
<b>Α. - ΑΓΓΕΙΑ</b> .....	σ. 153
Τὰ ἀγγεῖα κατὰ σχήματα .....	σ. 153
Ψευδόστομοι .....	σ. 153
Σ χ ῆ μ α : Γενικὸν σχῆμα σ. 153, στόμιον σ. 154, λαβαὶ σ. 154, δίσκοι λαβῶν σ. 154, βάσεις σ. 155, ὀπαὶ ἀερισμοῦ σ. 155 — Δ ι α κ ό σ μ η σ ι ς : Στόμια σ. 156, δίσκοι	

λαβῶν σ. 156, λαβαί σ. 157, θηλειά ὤμου σ. 159, ὤμος σ. 160, κοιλία σ. 176, βάσεις σ. 179, εἰκονιστικαὶ συνθέσεις σ. 180 — Σύνοψις: Τύποι ψευδοστόμων σ. 189. Ἐπίσκατοι ψευδόστομοι σ. 196.

Στάμνοι καὶ σταμνίσκοι .....	σ. 198
Σχῆμα σ. 198, διακόσμησις σ. 200, κατηγορίαι σταμνίσκων σ. 201.	
Πιθαμοφορεῖς .....	σ. 205
Ἄλαβαστροειδῆ .....	σ. 207
Σχῆμα σ. 207, διακόσμησις σ. 208.	
Τριποδικὰ ἀλαβαστροειδῆ .....	σ. 209
Σύνθετα κερνοειδῆ .....	σ. 212
Κύαθοι .....	σ. 213
Κύαθοι δίωτοι .....	σ. 217
Κύαθοι με προχοήν .....	σ. 218
Σκύφοι .....	σ. 219
Σκύφοι μόνωτοι .....	σ. 222
Κύλικες .....	σ. 224
Λεκανίδια .....	σ. 225
Κύπελλα .....	σ. 226
Πρόχοι .....	σ. 227
Πρόχοι δίωτοι .....	σ. 230
Πρόχοι με προχοήν .....	σ. 232
Προχοῖδια .....	σ. 234
Προχοῖδια δίωτα .....	σ. 236
Ὑδρίαι .....	σ. 237
Οἰνοχόαι καὶ οἰνοχοῖδια .....	σ. 239
Θήλαστρα .....	σ. 241
Ληκύθια .....	σ. 244
Φλάσκαί .....	σ. 248
Δακτυλιόσχημα .....	σ. 249
Ἄσκοι .....	σ. 250
Λεκάναι .....	σ. 252
Κρατῆρες .....	σ. 255
Ἀρύταιναι .....	σ. 258
Πυξίδες .....	σ. 258
Πώματα .....	σ. 261
Διάφορα μεμονωμένα ἀγγεῖα καὶ σκεύη .....	σ. 262
B. - Εἰδωλία .....	σ. 265
Ἀνθρωπόμορφα .....	σ. 266
Ζωόμορφα .....	σ. 268
Πτηνόμορφα .....	σ. 270
Διάφορα .....	σ. 271
ΜΙΚΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ .....	σ. 273
Γενικά .....	σ. 273
Εἶδη .....	σ. 274
Συμπληρώματα τῆς ἐνδυμασίας .....	σ. 274
Ἐπιρράματα σ. 274, πόρπαι σ. 274, κομβία σ. 277.	

Εἶδη καλλωπισμοῦ .....	σ. 281
Ξυράφια σ. 281, λαβίδες σ. 284, κάτοπτρα σ. 285, κτένια σ. 286, περόναι σ. 288, κρητὶς σ. 291.	
Κοσμήματα .....	σ. 291
Δακτύλιοι σ. 291, φέλια σ. 296, ἐνώτια σ. 297, σφηκωτῆρες σ. 299, κύλινδροι σ. 301, χάνδραι σ. 303, διάφορα σ. 311.	
Φυλακτὰ .....	σ. 312
Δέλτοι σ. 314, σκαραβαῖοι σ. 314, εἰδώλια θεῶν καὶ κροκοδείλων σ. 315, μηνίσκοι καὶ δισκάρια σ. 315, περίαπτον σ. 317, κέρας σ. 321.	
Σφραγιῖδες .....	σ. 322
Δακτύλιοι σ. 323, κύλινδροι σ. 323, σφραγιδόλιθοι σ. 330.	
Ἐνθέματα .....	σ. 335
Ἐργαλεῖα καὶ σύνεργα .....	σ. 336
Λίθινον ἐργαλεῖον σ. 337, κοπίδια σ. 338, ὀπήτιον σ. 339, μαχαιροπελέκεις σ. 340, μαχαίρια σ. 341, ἀκόνη σ. 348, λαβαὶ σ. 349, ἄτρακτοι σ. 350, βελόναι σ. 352, πηνίον σ. 353, ἄγκιστρα σ. 354, βαρίδια δικτύου σ. 355, σταθμὰ σ. 356.	
Ὅπλα .....	σ. 357
Λόγχη σ. 357, ξίφη σ. 359.	
Κογχύλια καὶ ἀχιβάδες .....	σ. 364
Σύρματα .....	σ. 366
Διάφορα .....	σ. 368
Ἑλλιπῆ σ. 368, ἀδῆλου χρήσεως σ. 369, ἀντικείμενα ἄμορφα καὶ ἀποσπασματικά σ. 369, λίθοι καὶ ὀρυκτὰ σ. 370.	
ΥΛΙΚΑ .....	σ. 371
Μέταλλα .....	σ. 371
Χαλκός σ. 371, μόλυβδος σ. 373, χρυσός σ. 373, ἄργυρος σ. 375, σίδηρος σ. 376.	
Τεχνηταὶ ὕλαι .....	σ. 378
Ἵαλος σ. 379, ὑαλόμαζα σ. 379, φαγεντιανή σ. 379.	
Ὀργανικαὶ ὕλαι .....	σ. 381
Κέρας σ. 381, ὀστοῦν σ. 381, ἐλεφαντοστοῦν σ. 382.	
Ὀργανικὰ ἀπολιθώματα .....	σ. 383
Ἡλεκτρον σ. 383, γιούσουρον σ. 384.	
Ἡμιπολύτιμοι λίθοι .....	σ. 385
Κοινὰ ὀρυκτὰ .....	σ. 387
Πηλὸς .....	σ. 388

## ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

ΣΧΕΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ .....	σ. 391
ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΩΝ .....	σ. 391
ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ .....	σ. 393
Χρονικὴ σειρὰ ἀγγείων .....	σ. 393
Εἶδη σ. 395, διακοσμητικὰ θέματα σ. 398.	
ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ .....	σ. 399
Περίοδος 1η σ. 401, περίοδος 2α σ. 401, περίοδος 3η σ. 402.	
ΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ .....	σ. 403
ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ .....	σ. 407

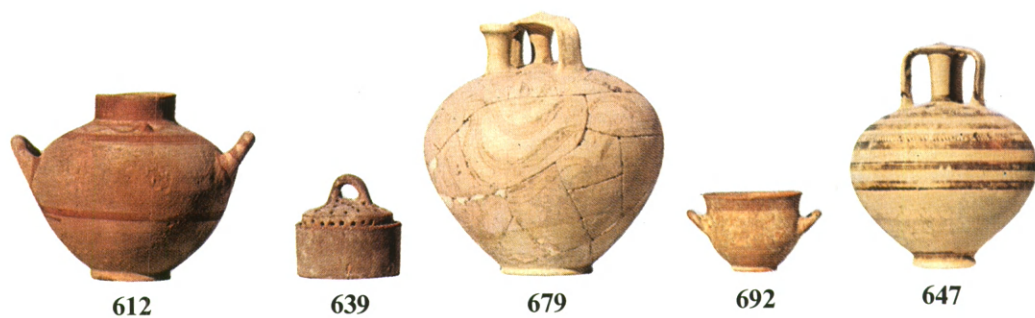
## ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

Ἡ Περαιτή καὶ ἡ ἐποχή της .....	σ. 413
Summary .....	σ. 417
List of figures in the text .....	σ. 471
List of charts in the text .....	σ. 472
Εὔρετήριον .....	σ. 473
Παροράματα .....	σ. 484

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Ια : Εἶδη καὶ χρώματα πηλῶν.  
β : Χρώματα βαφῶν.  
γ : Ἀνομοιογένεια τοῦ χρώματος τῆς βαφῆς ὀφειλομένη εἰς τὴν ὀπτησιν.  
ΙΙ : Ψευδόστομοι 152, 198, 261, 614, 1210 μὲ διακόσμησιν ὀκταπόδων καὶ 892 μὲ παράστασιν τοπίου.  
ΙΙΙ : Ψευδόστομοι 200, 248, 300, 319, 569 καὶ 617 μὲ διακόσμησιν ὀκταπόδων.  
ΙVα-β: Ψευδόστομοι 746 καὶ 873 μὲ διακόσμησιν ὀκταπόδων.  
γ: Ψευδόστομος κρητικῆς προελεύσεως μὲ γραμμωτὴν διακόσμησιν.  
δ: Περιδέραια τοῦ τάφου 147.





α.



β



γ

α. Εἶδη καὶ χρώματα πηλῶν.

β. Χρώματα βαφῶν.

γ. Ἀνομοιογένεια τοῦ χρώματος τῆς βαφῆς ὀφειλομένη εἰς τὴν ὀπτησιν.



152



198



892



261



614



1210

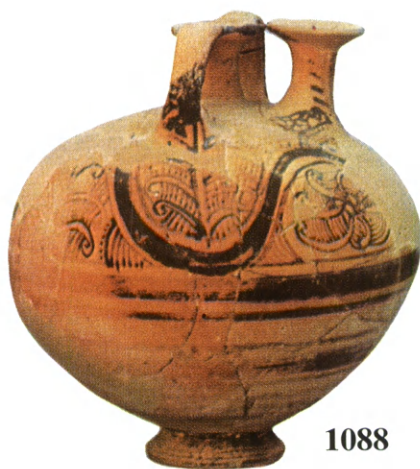




α



β



γ



δ

α-β. Ψευδόστομοι με διακόσμησιν ὀκτα-  
πόδων.

γ. Ψευδόστομος κρητικῆς προελεύσεως  
με γραμμωτὴν διακόσμησιν.

δ. Περιδέραια τοῦ τάφου 147.

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Σύμπλεγμα τάφων σχήματος κανονικοῦ (Σ41) καὶ κολοβοῦ λόγῳ σκληρότητος τοῦ πετρώματος (Σ39, Σ40).
2. Ἡ κατανομή τῶν τάφων μετὰ τὰς καύσεις εἰς τὸν χώρον τοῦ νεκροταφείου.
3. Αἱ καύσεις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Α. Μεσογείου.
4. Τάφος 16, ταφὴ κατὰ χώραν.
5. Ἀγγεῖα μετὰ ἀρχαίας συγκολλήσεις.
6. Τάφος 145: ὁ διασκορπισμὸς τῶν θραυσμάτων τῶν ἀγγείων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου.
7. Στίγματα καὶ εὐθεῖαι γραμμαί.
8. Γραμμαὶ καμπύλαι.
9. Σχήματα εὐθύγραμμα.
10. Τόξα καὶ ἡμικύκλια.
11. Κύκλοι, ὄρμος.
12. Διάφορα καμπυλόγραμμα σχήματα.
13. Ρόδακες.
14. Μικτὰ σχήματα.
15. Διχαλωτὰ ἄνθη.
16. Τριγωνικὰ ἄνθη.
17. Πορφύρα.
18. Μετόπαι.
19. Ἀμφίτοξοι ραβδώσεις καὶ διαποίκιλτα ἀψιδώματα.
20. Κλάδοι, θάμνοι, φοινικόδενδρον.
21. Ἰχθύες.
22. Ὀκτάποδες.
23. Πτηνὰ.
24. Αἵαχος, ἵππος, ἄνθρωπος.
25. Σχήματα ψευδοστόμων.
26. Δίσκοι λαβῶν ψευδοστόμων.
27. Διακόσμησις λαβῶν ψευδοστόμων.
- 28-63. Διακόσμησις ὧμων ψευδοστόμων.
28. Στίγματα, εὐθεῖαι καὶ καμπύλαι γραμμαί.
29. Ρόμβοι, κύκλος καὶ φολίδες.
30. Ἄνθη.
31. Στίγματα, κυματοειδεῖς γραμμαί, ἐνάληλοι ἀγκῶνες.
32. Ρόμβοι καὶ τρίγωνα.
33. Ἄνθη.
34. Ὀμόκεντρα τόξα καὶ σπειροθύσανοι.
35. Στίγματα.
36. Ἀπλὰ θέματα εἰς ἀραιὰν διάταξιν.
37. Στίγματα, γραμμαὶ καὶ τριγωνικὰ ἄνθη.
38. Σπεῖραι.
39. Τρίγωνα.
40. Ἀντιμέτωπα τρίγωνα.
41. Στικτὰ καὶ καμπυλόγραμμα σχήματα.
42. Διαποίκιλτα τρίγωνα.
43. Ρόμβοι.
44. Διαποίκιλτα ἀψιδώματα.
45. Ὀμόκεντρα τόξα.
46. Ὀμόκεντρα τόξα μετὰ ποικίλα παραπληρώματα.
47. Δίλοβα ἡμικύκλια, κύκλοι, ἀντιθετικαὶ κυματοειδεῖς καμπύλαι.
48. Τριγωνικὰ ἄνθη ὁμόρροπα.
49. Ἄνθη ἀντιμέτωπα.
50. Ἄνθη τριγωνικὰ ὁμόρροπα μετὰ ὁμόκεντρα τόξα.
51. Ἄνθη τριγωνικὰ ἀντιμέτωπα μετὰ ὁμόκεντρα τόξα.
52. Ἄνθη τριγωνικὰ ὁμόρροπα μετὰ ποικίλα παραπληρώματα.
53. Ἄνθη τριγωνικὰ ἀντιμέτωπα μετὰ διάφορα παραπληρώματα.
54. Ποικίλη σύνθετος διακόσμησις.
55. Εἰκονιστικὰ θέματα.
56. Διακόσμησις δι' ἐνὸς μοναδικοῦ θέματος.
57. Ποικίλα θέματα.
58. Διαποίκιλτα ἀψιδώματα καὶ ὁμόκεντρα τόξα.
59. Τρίγωνα μετὰ ὁμόκεντρα τόξα.
60. Ἄνθη ὁμόρροπα καὶ ἀντιμέτωπα μετὰ διάφορα συμπληρώματα.
61. Ποικίλα σχήματα.
62. Εἰκονιστικὰ θέματα.
63. Ὡμοὶ τῶν δύο κυλινδρικών καὶ τοῦ ἐνὸς ὑψιπυθμένου ψευδοστόμου.
64. Ζῶναι κοιλίας ψευδοστόμων.
65. Παράστασις τοπίου ψευδοστόμου 892.
- 66-73. Ψευδόστομοι μετὰ διακόσμησιν ὀκταπόδων.
74. Κατηγορίαι ψευδοστόμων.
- 75-76. Διακόσμησις ψευδοστόμων ἐπεισάκτων εἰς Περσὴν.
77. Τύποι σταμνίσκων.
78. Διακόσμησις ὧμων σταμνίσκων.
79. Σχήματα ἀλαβαστροειδῶν.
80. Διακόσμησις ὧμων ἀλαβαστροειδῶν.
81. Τριποδικὰ ἀλαβαστροειδῆ.
82. Διακόσμησις τριποδικῶν ἀλαβαστροειδῶν.
83. Σχήματα κυάθων.
84. Σχήματα σκύφων.

85. Διακόσμησις σκύφων.
86. Μόνωτοι σκύφοι.
87. Κύλικες.
88. Λεκανίδιον.
89. Κύπελλα.
90. Διακόσμησις κυπέλλου.
91. Πρόχοι.
92. Διακόσμησις ὤμων πρόχων.
93. Διακόσμησις ὤμων διώτων πρόχων.
94. Διακόσμησις ὤμων πρόχων με πλεωρικήν προχοήν.
95. Προχοῖδια.
96. Διακόσμησις ὤμων προχοῖδιων.
97. Ὑδρία.
98. Διακόσμησις ὤμων ὑδριῶν.
99. Οἰνοχόη.
100. Διακόσμησις ὤμων οἰνοχοῶν.
101. Σχήματα θηλάσטרων.
102. Διακόσμησις ὤμων θηλάσטרων.
103. Σχήματα ληκυθίων.
104. Διακόσμησις ὤμων ληκυθίων.
105. Χαρακτηριστικά δείγματα ληκυθίων.
106. Φλάσκα.
107. Δακτυλίσχημα.
108. Διακόσμησις δακτυλίσχημων.
109. Σχήματα λεκανῶν.
110. Διακόσμησις χειλέων λεκανῶν.
111. Διακόσμησις κρατήρων.
112. Ἀναπτύγματα πυξίδων.
113. Διακόσμησις κρατήρων.
114. Διάφορα μεμονωμένα ἀγγεῖα.
115. Εἰδῶλια τύπου Ψ.
116. Εἰδῶλιον θρηνωδοῦ.
117. Εἰδῶλια βοοειδῶν.
118. Εἰδῶλια διαφόρων ζώων.
119. Εἰδῶλιον πτηνοῦ καὶ θρόνος.
120. Αἱ πόρπαι τῆς Α. ταφῆς τοῦ τάφου 74 εἰς τὴν θέσιν των.
121. Δοξωρῶται πόρπαι.
122. Τοξωτὰι πόρπαι.
123. Τύποι κομβίων.
124. Ξυράφια καὶ κουρίς.
125. Χαλκίνη τριχολαβίς.
126. Κτένια ἐλεφάντινα.
127. Δακτύλιος με σπειροειδῆ σφενδόνην.
128. Σχήματα χανδρῶν.
129. Δέλτος τοῦ Ραμσῆ II.
130. Σκαραβαῖοι φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμ-  
μων Ρᾶ.
131. Σκαραβαῖος με τὸ ὄνομα τοῦ Φθᾶ.
132. Σκαραβαῖος με διακοσμητικὰ ἱερογλυφικὰ  
ψηφία.
133. Σκαραβαῖος με παράστασιν ἄνθους.
134. Φυλακτὸν τοῦ τάφου 24.
135. Ἡ σειρά τῶν χαρακτήρων τῆς περιμέτρου  
τοῦ φυλακτοῦ.
136. Οἱ χαρακτῆρες οἱ ἐμφανιζόμενοι εἰς τὴν  
περίμετρον τοῦ φυλακτοῦ.
137. Δακτύλιος M4.
138. Ἀνάπτυγμα τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου A1.
139. Ἀνάπτυγμα τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου A267.
140. Σφραγιδόλιθοι A268, A249 καὶ A258.
141. Σφραγιδόλιθος A4.
142. Σφραγιδόλιθοι A5 καὶ A14.
143. Σφραγιδόλιθοι A6 καὶ A92.
144. Κοπίδια.
145. Ὀπήτιον.
146. Μαχαιροπελέκεις.
147. Μαχαίρια με τριγωνικὴν λεπίδα καὶ ἐλα-  
σματοειδῆ λαβήν.
148. Μαχαίρια με ὀβελόσχημον λαβήν.
149. Μαχαίρια με ἀνασηκωμένην αἰχμήν.
150. Μαχαιρίδιον καλλωπισμοῦ.
151. Μαχαιρίδιον κοπῆς δερμάτων ἢ ὑφασμά-  
των.
152. Μαχαίριον με μηνοειδῆ λεπίδα.
153. Λίθιναι λαβαί.
154. Ὀστεῖνη καὶ ἐλεφαντίνη λαβή.
155. Ἀτρακτοι.
156. Ἀγκιστρα.
157. Λόγχη.
158. Ξίφος τοῦ τάφου 12.
159. Ξιφίδιον τοῦ τάφου 38.
160. Αἱ δύο ὀψεις τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους M52,  
με ἐμφανῆ τὰ ἔχνη τῆς ξυλίνης τῆς ἐπενδύ-  
σεως.
161. Ἡ βαθμιαία ἐξέλιξις τῆς μορφῆς τῶν ψευ-  
δοστόμων.

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

### A.—ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

AA	Archäologischer Anzeiger: Beiblatt zum Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
AAA	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν
AASOR	Annual of the American Schools of Oriental Research
Ab. Ak. Berlin	Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch - historische Klasse
AΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
AfO	Archiv für Orientforschung
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AnatSt	Anatolian Studies
Annuario	Annuario della Scuola Italiana di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
ArchRep	Archaeological Reports
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique
Belleten	Belleten Türk Tarih Kurumu
BMFA	Bulletin of the Museum of Fine Arts, Boston
BMMA	Bulletin of the Metropolitan Museum of Art, New York
BSA	The Annual of the British School at Athens

ις'	
"Εργον	Τὸ "Εργον τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας κατὰ τὸ ἔτος...
I.E.J.	Israel Exploration Journal
JdI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
JDRGZ	Jahrbuch des Römisch - Germanischen Zentralmuseums in Mainz
JHS	Journal of Hellenic Studies
LAAA	Annals of Archaeology and Anthropology, University of Liverpool
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft zu Berlin
OA	Acta Instituti Romani Regni Sueciae: Opuscula Archaeologica
Op. Ath.	Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae: Opuscula Atheniensia
ΠΑΕ	Πρακτικὰ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society
QDAP	Quarterly of the Departement of Antiquities in Palestine
WVDOG	Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orientgesellschaft

#### B. — ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΜΕΛΕΤΑΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

AMNES Cat. I	Briggs Buchanan, Catalogue of Ancient Eastern Seals in the Ashmolean Museum, I. Cylinder Seals, Oxford 1966
Asine	O. Frödin - A. W. Persson, Asine; Results of the Swedish Excavations, Stockholm 1938
Berbati	Gösta Säflund, Excavations at Berbati 1936 - 1937, Uppsala 1965
BIANCOFIORE	F. Biancofiore, La civiltà micenea nell' Italia meridionale, I, La ceramica, Roma 1963

- BM Cat. I Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum, I, 1 (E. J. Forsdyke, Prehistoric Aegean Pottery), London 1925
- BRONEER, Fountain O. Broneer, A Mycenaean Fountain on the Athenian Acropolis, *Hesperia* VIII, 1939, σ. 317 - 433
- CAH The Cambridge Ancient History
- CANES E. Porada - Briggs Buchanan, The Collection of the Pierpont Morgan Library, Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections. The Bollingen Series, XIV, New York 1948
- CATLING, Cypriot Bronzework H. W. Catling, Cypriot Bronzework in the Mycenaean World, Oxford 1963
- Chron A. Furumark, The Chronology of Mycenaean Pottery, Stockholm 1941
- Ch.T. A. J. B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae (*Archaeologia* 82), Oxford 1932
- CMS I Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel, I (Die minoischen und mykenischen Siegel des Nationalmuseums in Athen), Berlin 1964
- CVA Corpus Vasorum Antiquorum
- Deiras J. Deshayes, Argos, Les fouilles de la Deiras, *Études Péloponnésienes* IV, Paris 1966
- DESBOROUGH, LMS V. R. d'A. Desborough, The Last Mycenaeans and Their Successors, Oxford 1964
- FLMV A. Furtwängler - G. Löschcke, Mykenische Vasen, Berlin 1886
- FORBES S.A.T. R. J. Forbes, Studies in Ancient Technology, vols I - IX, Leiden 1955 - 1964



υη'	
FurOA	A. Furumark, The Mycenaean IIIC Pottery and Its Relation to Cypriote Fabrics, <i>Opuscula Archaeologica</i> III, 1944, σ. 194 - 265
HIGGINS, Jewellery	R. A. Higgins, Greek and Roman Jewellery, London 1961
JACOPI	G. Jacopi, Nuovi Scavi nella necropoli micenea di Jalisso, <i>Annuario della Scuola Archeologica di Athene</i> , XIII - XIV, 1930 - 1931, σ. 253 - 345
Kerameikos I	Kerameikos, <i>Ergebnisse der Ausgrabungen</i> , I, Berlin 1939
Korakou	C. W. Blegen, Korakou, A Prehistoric Settlement near Corinth, Boston - N. York 1921
Lefkandi	Excavations at Lefkandi, Euboea, A Preliminary Report edited by M. R. Popham and L. H. Sackett, London 1968
MA	Monumenti Antichi pubblicati per cura della R. Accademia dei Lincei, Milano
MAIURI	A. Maiuri, Jalisos - la necropoli micenea, <i>Annuario della Scuola Archeologica di Atene</i> , VI - VII, 1923 - 1924, p. 86 - 247
MMII	X. Τσούντα, Μυκηναϊκὰ καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς, Ἀθῆναι 1893
MMR <sup>2</sup>	M. P. Nilsson, The Minoan - Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion, 2nd ed., Lund 1950
MORRICONE	L. Morricone, Eleona e Langada, sepolchreti della tarda Età del Bronzo a Coo, <i>Annuario della Scuola Archeologica di Atene</i> , XLII - XLIV, NS XXVII - XXVIII, 1965 - 1966, σ. 5 - 616
M. P.	A. Furumark, The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification, Stockholm 1941
Newell Collection	H. H. von der Osten, Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr Edward Newell, Chicago 1934
N. T.	A. W. Persson, New Tombs at Dendra near Midea, Lund κλπ. 1942

- Outils de Bronze J. Deshayes, Les Outils de Bronze de l'Indus au Danube (IV au II millénaire), Paris 1960
- Palaikastro R. C. Bosanquet - R. M. Dawkins, The Unpublished Objects from the Palaikastro Excavations 1902 - 1906. The Annual of the British School at Athens, Supplementary Paper I
- PERROT - CHIPIEZ G. Perrot - Ch. Chipiez, Histoire de l'Art dans l'Antiquité
- Phylakopi D. G. Hogarth κ. ζ. Excavations at Phylakopi in Melos. Journal of Hellenic Studies, Supplementary Paper No. 4
- P.N. I C. W. Blegen - Marion Rawson, The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia, I, Princeton 1966
- Prosymna C. W. Blegen, Prosymna, The Helladic Settlement preceding the Argive Heraeum, Cambridge 1937
- P. T. A. Evans, Prehistoric Tombs at Knossos (Archaeologia LIX), London 1906
- R. T. A. W. Persson, The Royal Tombs at Dendra near Midea, Lund κλπ. 1931
- S.C.E. The Swedish Cyprus Expedition  
Schachtgräber G. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, München 1930
- STUBBINGS, Attica F. H. Stubbings, The Mycenaean Pottery of Attica, The Annual of the British School at Athens XLII, 1947, σ. 1 - 75
- STUBBINGS, Levant F. H. Stubbings, Mycenaean Pottery from the Levant, Cambridge 1951
- Tarsus H. Goldman, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, II, Princeton 1956
- Zygouries C. W. Blegen, Zygouries, A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae, Cambridge, Mass. 1928

# ΚΗΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΤΑΦΗ

# ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΑΦΩΝ

## ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΕΙΣ

Οἱ 192 ἀπὸ τοὺς τάφους, τὰ 9/10 δηλαδὴ τοῦ συνόλου, εἶναι θαλαμοειδεῖς με δρόμους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καθέτους πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς εἰσόδου. Τὸ μῆκος καὶ ἡ κλίσις τῶν δρόμων αὐτῶν προσδιορίζεται παντοῦ ἀπὸ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους ὅπου ἦσαν σκαμμένοι οἱ τάφοι, ἐν σχέσει πρὸς τὸ βάθος τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ κερδηθῇ διὰ νὰ ἀνοιγῇ ὁ θάλαμος : "Ὅπου ἡ κατωφέρεια τῆς πλαγιάς εἶναι μεγάλη οἱ δρόμοι εἶναι πολὺ βραχεῖς, σχεδὸν ἀνύπαρκτοι, με δάπεδον συχνὰ ὀριζόντιον (τάφοι 2, 3, 12, 13, 36, 46, 90, Σ1) ἢ καὶ ἀνωφερές (15, 51, 132, Σ11, Σ12). "Ὅπου ἀφ' ἑτέρου ἦσαν σκαμμένοι εἰς πλάτωμα τὸ μῆκός των ἐν σχέσει πρὸς τὸν θάλαμον εἶναι μέγα, ἡ διαμόρφωσίς των πολὺ σαφεστέρα (πίν. 141 α.β), ἡ δὲ κλίσις τοῦ δαπέδου των, χαρακτηριστικῶς κατωφερῆς, αὐξάνει εἰς μερικoὺς ἐντόνως μετὰ τὴν ἀρχὴν των (96, Σ18, Σ25). Εἰς τὸν Σ23 ἡ κλίσις αὐτῇ ἐνισχύθη ἀκόμη περισσότερον με μίαν ἀρκετὰ ἀπότομον βαθμίδα, ὁμοία δὲ ἀλλὰ ἡπιωτέρα ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν 109 ἀμέσως πρὸ τῆς εἰσόδου. Γενικῶς ὅμως οἱ δρόμοι ἔχουν μικρὸν μῆκος καὶ κατέρχονται ὁμαλῶς πρὸς τὴν εἴσοδον.

Δρόμος

Εἰς τὴν κάτοψιν δὲν ἐμφανίζουσιν ὅλοι τὸ αὐτὸ σχῆμα. Ἀπὸ τοὺς 104 τάφους τοὺς ἔχοντας ἀπὸ κατασκευῆς δρόμους με σαφεῇ διαμόρφωσιν, οἱ ἡμίσεις περίπου, οἱ 55, ἔχουν τὰ τοιχώματά των ἐντελῶς παράλληλα καθ' ὅλον των τὸ μῆκος. Οἱ 37 εὐρύνονται καθὼς προχωροῦν πρὸς τὴν εἴσοδον, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 12 ἀντιθέτως καθίστανται στενότεροι. Αἱ διαφοραὶ αὗται παρουσιάζονται εἰς τάφους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συγχρόνους μεταξύ των καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύσουν ὡς χρονολογικὰ κριτήρια.

Εἰς τοὺς περισσοτέρους τάφους τὸ ἐπάνω μέρος τῶν τοιχωμάτων τῶν δρόμων παρῆλθον ἀπὸ τὴν πτώσιν τῶν θόλων των καὶ ἀπὸ τὴν σχετικὴν ἀποχωμάτωσιν, πρᾶγμα ποὺ τοὺς ἔχει ἐν μέρει παραμορφώσει, ἰδίως κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν πλευρῶν των. Εἰς τὰς περιπτώσεις μάλιστα τῶν τάφων 137 καὶ 141 μέρος τῶν τοιχωμάτων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς κατεστράφη ἐντελῶς καὶ ἀντικατεστάθη με χαμηλὴν ξηρολιθίαν. Εἰς ὅσους παρέμειναν ἀνέπαφοι ἢ διετηρήθησαν ἀρκετὰ ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν θετικὰς διαπιστώσεις τὰ πλευρικὰ τοιχώματα, ἐλαφρῶς κοῖλα, ἔχουν τὴν τάσιν νὰ συγκλίνουν πρὸς τὰ ἐπάνω (πίν. 141 α.β). Ἡ κλίσις αὐτῇ, παρατηρουμένη κατὰ κανόνα εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς<sup>1</sup>, μόνον εἰς τρεῖς περιπτώσεις (τάφοι 93, 119, Σ13) εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἔντονος, ἐνῶ εἰς ἄλλας ἑπτὰ (1, 122, 123, 157,

1. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 128. Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 214. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 80, 87, 93, 141, 187. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236. Ch.T., σ. 124. Prosymma, σ. 232 - 233. Asine, σ. 357. N.T., σ. 153.

Σ2, Σ3, Σ43) είναι ἀντιθέτως πολὺ μικρά. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους εἴκοσι ἑπτὰ τάφους ὅπου παρατηρεῖται (43, 96, 97, 105, 108, 110, 111, 112, 118, 124, 127, 128, Σ2, Σ14, Σ15, Σ18, Σ22, Σ23, Σ24, Σ25, Σ26, Σ28, Σ33, Σ35, Σ36, Σ41, Σ49, Σ52) εἶναι ἡπία, ὑπάρχουν δὲ καὶ τρεῖς ἀκόμη (132, 143, Σ30, βλ. πίν. 147α) εἰς τοὺς ὁποίους τὰ τοιχώματα τῶν δρόμων εἶναι ἐντελῶς εὐθύγραμμα καὶ κάθετα.

Μέχρι τινός, τὸ σχῆμα καὶ αἱ ἀναλογίαι τῶν δρόμων τῶν θαλαμοειδῶν τάφων ἐπηρεάζονται βεβαίως ἀπὸ συνηθείας τῆς ἐποχῆς, ἰσοδυνάμους, τρόπον τινά, πρὸς ἓν εἶδος ἀρχιτεκτονικοῦ συρμοῦ, κυρίως ὅμως προσδιορίζονται ἀπὸ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των, τὴν λειτουργικὴν των δηλαδὴ ἀποστολὴν, συνισταμένην εἰς τὸ ὅτι ὁ δρόμος ἀποτελεῖ τὴν προσπέλασιν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸν ὑπόγειον θάλαμον. Πρέπει λοιπὸν ἀλλὰ καὶ ἀρκεῖ ἡ κλίσις καὶ αἱ διαστάσεις του νὰ εἶναι τόσαι, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ προσπέλασις αὐτῇ, τοῦτο δὲ ἐξαρτᾶται κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τὸ πόσον δηλαδὴ αὐτὸς διευκολύνει τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ δρόμου ἢ ὄχι. Τοῦτο εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς εἶναι ἐμφανέστατον. Κανενὸς δρόμου αἱ διαστάσεις ἢ ἡ κλίσις δὲν εἶναι μεγαλύτεραι ἀπὸ ὅσον εἶναι ἀπαραίτητον, τὸ δὲ πλάτος των εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως μικρόν. Αἱ ἐνδεχόμεναι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν βραχέων καὶ τῶν στενομήκων δρόμων ὀφείλονται εἰς λόγους λειτουργικούς καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσουν κριτήριον διαφορετικῆς χρονολογήσεώς των, ὅπως ὑπεστήριξε προκειμένου περὶ τῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν ὁ Wace<sup>1</sup>, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἡ περιορισμένη σχετικῶς διάρκειά τοῦ νεκροταφείου δὲν ἀφήνει πολλὰ περιθώρια ἐξελικτικῶν μεταβολῶν εἰς τὸν τρόπον κατασκευῆς τῶν τάφων.

Ὑπάρχουν εἰς ὁλόκληρον τὸ νεκροταφεῖον καὶ τρεῖς τάφοι μὲ διπλοῦν δρόμον. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς οἱ δύο δρόμοι ἔχουν ἐμφανῆ χρονικὴν διαφορὰν μεταξὺ των, οἱ δὲ μεταγενέστεροι ἀντικατέστησαν τοὺς ἀρχικοὺς διὰ λόγους ἀπολύτως συγκεκριμένους, ὑπαγορευομένους ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε εἰδικὰς συνθήκας καὶ ὀφειλομένους εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ παραταθῇ ἡ χρησιμοποίησις τῶν θαλάμων. Εἰς τοὺς παραπλεύρους τάφους 1 καὶ 4 οἱ δύο δρόμοι ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἰδίαν εἴσοδον, οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ρηχότεροι καὶ λοξοὶ ὄχι τόσον πρὸς τοὺς θαλάμους ὅσον κυρίως πρὸς τὴν παραρρέουσαν νεροσυρμὴν, εἶναι φανερόν ὅτι ἐσκάφησαν διὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς παλαιότερους, τοὺς ἐκτεθειμένους εἰς τὸ ρεῦμά της (πίν. 142α). Εἰς τὸν τάφον 131 ἀφ' ἐτέρου οἱ δρόμοι εἶναι παράπλευροι καὶ ὁδηγοῦν εἰς διαφορετικὰς εἰσόδους (πίν. 142β). Ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις εἶναι φανερόν ὅτι ὁ νεώτερος κατεσκευάσθη ὄχι διὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν προγενέστερον, ἀνέπαφον καὶ ἀπολύτως κατάλληλον νὰ λειτουργήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς νέαν εἴσοδον ἀνοιγεῖσαν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ θαλάμου, ὅταν ἡ πρώτη ἡχρηστεύθη λόγῳ τῆς καταρρέουσεως τοῦ ὑπερθύρου της. Ὁμοία ἀκριβῶς περίπτωσις, μὲ πολὺ μεγαλύτεραν ὅμως διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύο περιόδων χρήσεως τοῦ τάφου, παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν Ἀσίνην<sup>2</sup>.

1. Ch.T., σ. 124 - 125. Τὸ κριτήριον αὐτὸ δὲν ἐγένετο δεκτὸν ἀπὸ τὸν C. W. BLEGEN, ἐκφρασθέντα σχετικῶς μὲ πολλὴν ἐπιφύλαξιν (Prosymna, σ. 232 - 233). Ὁ A. PERSSON τὸ ἀπέρριψεν ἀρχικῶς (Asine, σ. 356), ἀργότερον ὅμως τὸ υἱοθέτησεν (N.T., σ. 153).

2. Asine, σ. 154, 160, 356 - 357 καὶ εἰκ. 134.

“Όπως και εις άλλα σύγχρονα νεκροταφεία<sup>1</sup> έννέα από τους τάφους, οί 33, 43, 46, 130, Σ14, Σ23, Σ50, Σ52 και Σ57, έχουν κόγχας άνοιγμένες εις τὰ τοιχώματα τών δρόμων των. Έξ αυτών ο 43 έχει τρεις (πίν. 143), οί δέ υπόλοιποι από μίαν. Αί κόγχαι αύται είναι κατά κανόνα μικρά και σχετικώς άβαθῆ ὀρύγματα άνοιγμένα πότε εις τὸ δεξιὸν τοίχωμα (συνολικῶς 5) και πότε εις τὸ ἀριστερὸν (6) με κάτωφιν άκανονίστως τετράπλευρον ἢ ὠσειδῆ, στόμιον φραγμένον με ξηρολιθιάν (πίν. 144 α) και ὀροφὴν άνωμάλως κυρτήν. Έξ εἶχον σκαφῆ εις τὰς ἀρχὰς τών δρόμων, δύο εις τὸ μέσον και τρεις παρὰ τὴν εἴσοδον. Περιεῖχον ὅλαι παιδικὰς μόνον ταφὰς<sup>2</sup>, συνήθως κτερισμένες (πίν. 144 β), κάποτε ὅμως και άκτερίστους. Καμμία δὲν εὑρέθη περιέχουσα άνακομιδὰς από τὸν θάλαμον, ὅπως παρατηρήθη εις τους τάφους VI και XXXVII τῆς Προσύμνης<sup>3</sup>. Εἶναι προφανές ὅτι προωρίζοντο διὰ ταφὰς παιδίων και νηπίων, κατασκευάζοντο διὰ νὰ άποφευχθῇ ἡ άνασκαφὴ τοῦ γεμίσματος τοῦ δρόμου και τὸ άνοιγμα τοῦ θαλάμου και δὲν εἶχον καμμίαν σχέσιν με λατρείαν τών νεκρών, ὅπως ἐδέχθησαν μερικοί<sup>4</sup>. Εἰς τὰς κόγχας αὐτὰς πρέπει νὰ προστεθοῦν και ἄλλαι δύο, αἱ ὁποῖαι ἔχουν βασικῶς τὴν μορφήν κόγχης ἀλλ’ εἶναι μᾶλλον συμπληρωματικοὶ θάλαμοι. Ἡ μία, κανονικὴ τετράπλευρος, ἦτο σκαμμένη εις τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ δρόμου τοῦ Σ30 και εἶχεν ἑκτασιν ἴσην σχεδὸν πρὸς τὸν θάλαμον (βλ. τόμον Α’, σχέδ. 16). Καίτοι συλημένη ὅπως και ὁ τάφος εὑρέθη νὰ περιέχῃ μερικὰ τεμάχια ὀστῶν ἐνηλίκου ατόμου και εἶχε διατηρήσει μερικοὺς από τους λίθους τοῦ στομίου τῆς. Τόσον ἡ ἐμφάνισις ὅσον και τὸ περιεχόμενον τῆς πείθουν ὅτι πρόκειται περὶ δευτέρου θαλάμου, γειτονικοῦ πρὸς τὸν πρῶτον και μεταγενεστέρου. Ἡ ἄλλη περίπτωσις εἶναι ὁ 122 α, ὁ στενομήκης λάκκος ὁ άνοιγμένος εις τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τοιχώματος τοῦ δρόμου τοῦ τάφου 122 (πίν. 145 α). Ὁ λάκκος αὐτός, χρησιμοποιοηθεὶς διὰ τὴν ταφὴν ατόμου ἐνηλίκου ἢ τὸ πολὺ ἐφήβου, εἶχε τὴν πρὸς τὸν δρόμον πλευρὰν του κλεισμένην με ἀρκετὰ ἰσχυρὰν λιθοδομήν. Ἐπὶ πλέον εἶχε σκαφῆ από ἐπάνω, από τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ὅμοιος κατὰ τοῦτο πρὸς τους 43 β και 43 γ, εὑρέθη δὲ σκεπασμένος με πλακοειδεῖς λίθους ὅπως και οἱ λακκοειδεῖς τάφοι. Οὔτε και αὐτὸς λοιπὸν ἀποτελεῖ κανονικὴν κόγχην, ἀλλ’ εἶναι μᾶλλον συμπλήρωμα τοῦ προγενεστέρου του θαλάμου.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν τοίχωμα τοῦ δρόμου τοῦ τάφου 43, εις ἀπόστασιν 0,30 μ. περίπου από τὴν παραστάδα και 0,50 μ. ὑψηλότερον από τὸ δάπεδον, ὑπῆρχε μικρὸν και άβαθὲς κοίλωμα εις σχῆμα τεταρτοσφαιρίου με δάπεδον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ὀριζόντιον, άνοικτὸν πρὸς τὸν δρόμον και τελείως κενόν (τ. Α’, σχέδ. 119). Τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου εις τὸ ἀντίστοιχον πρὸς αὐτὸ τμήμα εἶχε ταραχθῇ, ὥστε δὲν ἀποκλείεται νὰ περι-

1. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 124, εἰκ. 89 (Θῆβαι). ΜΑΙΥΡΙ, σ. 236 (Ἰαλυσός). Zygouries, σ. 61 - 62. Προσύμνη, σ. 234 - 235. Ch.T., σ. 128 - 129 (Μυκῆναι). Asine, σ. 172. Berbati, σ. 71 και εἰκ. 49, 50, 51. Deiras, σ. 238 - 239 (Ἄργος). Η. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 105, εἰκ. 4, πίν. 25b (Ἀθῆναι). Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 74, 77, 83, 84, 86 - 87, 1955, σ. 80, 90 - 91, 96 (Βούλα), 1956, σ. 83 (Βραυρών). Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 333 (Νάξος).

2. Ταφαὶ ἐνηλίκων εις κόγχας, ὅπως π.χ. εις τὴν Βούλαν (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 74, 83, 84, 86 - 87) ἢ τὸ Ἄργος (Deiras, σ. 239) δὲν διεπιστώθησαν.

3. Προσύμνη, σ. 235.

4. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Archaeologia Homerica, W, σ. 127. Βλ. ὅμως G. MYLONAS, St. Rob., σ. 84 - 88 και Η. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 105.



εἶχε κάτι, ἀφαιρεθὲν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους καὶ ἐρμηνεύον πιθανῶς τὴν χρῆσιν του. Ὅπωςδήποτε αἱ μικραὶ του διαστάσεις (πλάτος 0,27, βάθος 0,16, ὕψος 0,22 μ.) ἀποκλείουν νὰ ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ταφήν. Ἴσως νὰ προωρίζετο διὰ τὴν τοποθέτησιν κάποιου ἀντικειμένου σχετικοῦ πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ τάφου, ὅπως π.χ. λύχνου ἢ θυμιατηρίου.

Ἄλλο στοιχεῖον, συναντῶμενον ἐνίοτε εἰς τοὺς δρόμους τῶν θαλαμοειδῶν τάφων καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς κόγχας, λάκκος δηλαδὴ ὠρυγμένος εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, παρουσιάσθη εἰς τὴν Περσὶν μόνον εἰς τὸν τάφον Σ49 (τ. Α', σχέδ. 132). Μικρὸς καὶ ρηχός (μῆκος 0,55, πλάτος 0,35 καὶ βάθος 0,15 μ.), ἀνοιγμένος παρὰ τὸ δεξιὸν τοίχωμα τοῦ δρόμου καὶ κατὰ μῆκος του, περιεῖχε θαλάσσια χαλίκια καὶ τίποτε ἄλλο. Εἰς τὰ ἄλλα νεκροταφεῖα<sup>1</sup> οἱ ἀντίστοιχοι λάκκοι, ἄλλοτε ἀνοικτοὶ καὶ ἄλλοτε πλακοσκεπεῖς, εἶχον χρησιμοποιοῦν κυρίως ὡς ὀστεοφυλάκια, εἰς τὴν Βούλαν καὶ εἰς τὸ Ἄργος ὅμως εὐρέθησαν περιέχοντες καὶ ταφὰς τόσον παιδίων ὅσον καὶ ἐνηλίκων<sup>2</sup>. Αὐτὸς εἰδικῶς ἐχρησίμευσεν ἴσως εἰς τὴν ταφήν νηπίου ἢ βρέφους μὴ ἀφήσασαν ἔχνη, πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ μὴ ἐχρησιμοποιήθη ποτέ.

#### Πρόσοψις

Ὁ δρόμος καταλήγει εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ τάφου, παρουσιαζομένην ἐγκαρσίαν πρὸς τὸν ἄξονά του καὶ ἔχουσαν κάτω ἀνοιγμένην τὴν θύραν τοῦ θαλάμου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χωρίζεται καθ' ὕψος εἰς δύο χωριστὰ τμήματα, τὸ χαμηλόν, τὸ περιλαμβανόν τὸ πλαίσιον καὶ τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας καὶ τὸ ὑψηλότερον, τὸ συνιστάμενον εἰς τὸ λεῖον καὶ κατὰ κανόνα καλοπελεκημένον μέτωπον. Τὸ σχῆμά της προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ πλευρικὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου ποὺ τὴν πλασιώνουν, λόγῳ τῆς συγκλίσεώς των δέ, μικρᾶς ἢ μεγάλης, εἶναι κατὰ κανόνα τετράπλευρον μὲ μείωσιν πρὸς τὰ ἐπάνω (πίν. 141 α καὶ 146 β).

Ὀλίγοι τάφοι διετήρησαν ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν των ἀνέπαφον, ὥστε νὰ φαίνωνται σαφῶς τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς της. Ἐξ αὐτῶν οἱ ἑπτὰ (4, 96, 97, 157, Σ3, Σ22, Σ25) ἔχουν πρόσοψιν ἐντελῶς κατακόρυφον ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ μετώπου μέχρι τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας (τ. Α', σχέδ. 115), τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς ἦτο καὶ ὅ,τι προεβλέπετο ἀπὸ τὸ σχέδιον τοῦ τάφου καὶ ἐπεδιώκετο ἀπὸ τοὺς κατασκευαστάς του. Οἱ περισσότεροι τάφοι ὅμως εἶναι στενοὶ καὶ περιορισμένων διαστάσεων, μὴ ἐπιτρέποντες ἄλλον τρόπον σκαφῆς τῆς προσόψεως παρὰ κατὰ μέτωπον, πρᾶγμα συνεπαγόμενον, λόγῳ τῆς φορᾶς τῆς σκαπάνης εἰς τὸ τέλος τοῦ κτυπήματος, τὴν δημιουργίαν ἐπιφανειῶν λοξῶν πρὸς τὸν σκάπτοντα, ἰδίως κατὰ τὴν βάσιν των, μὲ κλίσιν δηλαδὴ πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ προσπάθεια πρὸς ἐξουδετέρωσιν τούτου ὁδηγεῖ κάποτε διὰ τῆς ὑπερβολῆς εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, εἰς ἐπιφανείας δηλαδὴ κλινούσας λοξῶς πρὸς τὰ ἐμπρός. Ὡς ἐκ τούτου μερικοὶ τάφοι παρουσιάζουν διαφόρων εἰδῶν σχετικὰς ἰδιοτυπίας : Εἰς τοὺς Σ15 καὶ Σ26 αἱ προσόψεις παρουσιάζουν κλίσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν πρώτην περίπτωσιν (τ. Α', σχέδ. 108). Εἰς τοὺς Σ18 καὶ Σ23 αἱ παραστάδες τῆς θύρας κλίνουν πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ μέτωπον εἶναι κάθετον (τ. Α', σχέδ. 120). Εἰς τὸν 43 αἱ παραστάδες κλίνουν πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ μέτωπον πρὸς

1. Ch.T., σ. 129. Prosymna, σ. 235. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 81, 87, 91, 96.

2. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 81, 87, 91, 96. Deiras, σ. 239.

τὰ ἐμπρός, οὕτως ὥστε τὰ δύο ἐπίπεδα συναντώμενα εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὑπερθύρου νὰ σχηματίζουν κοίλην ἀμβλεῖαν γωνίαν (τ. Α', σχέδ. 119). Εἰς τὸν 93 αἱ παραστάδες εἶναι κάθετοι καὶ τὸ μέτωπον κλίνει πρὸς τὰ ὀπίσω (τ. Α', σχέδ. 56), ἐνῶ εἰς τὸν Σ13 τὸ μέτωπον ἐπάνω ἀπὸ τὰς κατακορύφους παραστάδας κλίνει ἐμπρός (τ. Α', σχέδ. 107). Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἰδιομορφίαι αὗται δὲν εἶναι ἡθελημένοι, ἀλλ' εἶναι κατασκευαστικαὶ ἀτέλειαι, ὀφειλόμεναι εἰς τοὺς προαναφερθέντας λόγους.

Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς προσόψεως εἶναι ἡ θύρα τοῦ θαλάμου. Εἰς τὴν Περატὴν ὀλίγοι τάφοι εἶχον διατηρήσει τὸ σχῆμα τῆς θύρας ἔστω καὶ εἰς τὴν κάτοψιν, τὸ δὲ πλαίσιον, ὁλόκληρον καὶ ἀνέπαφον, ἢ τοῦλάχιστον τόσον ὥστε νὰ δεικνύῃ τὴν ἀρχικὴν τῆς μορφῆς, εἶχε σωθῇ εἰς ἐλάχιστους. Ἀπὸ αὐτοὺς (43, 93, 123, Σ2, Σ13, Σ15, Σ18, Σ23, Σ24, Σ26, Σ28, Σ33, Σ41, Σ43) προκύπτει ὅτι αἱ θύραι εἶχον σχῆμα τετράπλευρον στενούμενον κάπως πρὸς τὰ ἐπάνω, προσηρμοσμένον δηλαδὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν κλίσιν τῶν πλευρικῶν τοιχωμάτων τοῦ δρόμου. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅπου ἡ θύρα ἦτο στενοτέρα ἀπὸ τὴν πρόσοψιν παρουσιάζετο πλασιωμένη εἰς τὰ πλάγια ἀπὸ παραστάδας (πίν. 145 β), στενοτάτας γενικῶς καὶ κατεστραμμένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰς ἐπανειλημμένας τειχίσεις καὶ ἀποτερίσεις τῆς εἰσόδου, ἐνεφάνιζε δηλαδὴ τὸ καθιερωμένον καὶ γνωστὸν καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ σχῆμα<sup>1</sup>. Λόγῳ ὅμως τοῦ μικροῦ μεγέθους τῶν τάφων εἰς τὴν Περატὴν καὶ τῆς στενότητος τῶν δρόμων τῶν τὸ πλάτος τῆς θύρας γενικῶς συμπίπτει πρὸς τὸ πλάτος τοῦ δρόμου. Μόνον 20 τάφοι (4, 18, 33, 36, 43, 49, 93, 111, 122, 123, 153, Σ2, Σ15, Σ18, Σ24, Σ25, Σ35, Σ36, Σ41 καὶ Σ43), εὐρέθησαν νὰ ἔχουν δύο παραστάδας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμμετρικάς. Ἄλλοι δέκα, οἱ 16, 31, 42, 46, 65, 102, 134, Σ13, Σ26 καὶ Σ39, εἶχον μίαν μόνον παραστάδα ἀριστερά, οἱ δὲ 57, 64 καὶ 152 δεξιὰ. Τρεῖς, οἱ 97, 128 καὶ Σ18, στενεύουν κάπως εἰς τὸ σημεῖον τῆς εἰσόδου μὲ τὴν τάσιν νὰ δημιουργήσουν παραστάδας, χωρὶς ὅμως νὰ τὰς σχηματίζουν σαφῶς. Ὁ 26 ἔχει εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς θύρας ἀντὶ παραστάδος κομμένην ἐσοχήν, οἱ δὲ 75 καὶ 76 ἔχουν παρομοίας ἐσοχὰς εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς ὅπου εἰσεχώρει ἡ λιθοδομὴ τῆς εἰσόδου, προφανῶς ἐνισχυμένη λόγῳ τῶν πλημμυρῶν τῆς γειτονικῆς νεροσυρμῆς.

Εἰς ἓνα μόνον τάφον, τὸν 2, εὐρέθη κατώφλιον σαφῶς διαμορφωμένον, λαξευμένον εἰς τὸν ψαμμίτην (πίν. 146 α)<sup>2</sup>. Εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους τὸ κατώφλιον ἀποτελεῖ ἀπλῶς συνέχειαν τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου πρὸς τὸν θάλαμον.

Τὸ ὑπερθύρον, ὀριζόντιον παντοῦ ὅπου διετηρήθη<sup>3</sup>, ἦτο πελεκημένον μὲ προσο-

Θύρα

1. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 80, 93, 159, 194. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236. W. VOLLGRAFF, BCH 28, 1904, σ. 368, Ch.T., σ. 132. Ν.Τ., σ. 155. Prosymna, σ. 238 - 239.

2. Ὁμοία παρατήρησαν ὁ Α. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236, εἰς τὴν Ἰαλυσὸν καὶ ὁ J. DESHAYES, Deiras, σ. 86, 239, εἰς τὸ Ἄργος.

3. Τριγωνικὰ ὑπερθύρα ὅπως εἰς τὴν Βούλαν (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 84) καὶ εἰς τὸ Ἄργος (W. VOLLGRAFF, BCH, 28, 1904, σ. 368) ἢ κυρτὰ τοξοειδῆ, ὅπως εἰς τὴν Ἰαλυσὸν (ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236), τὴν Κνωσὸν (Α. EVANS, P.T., σ. 5, εἰκ. 1, 2, καὶ σ. 83, εἰκ. 92), τὴν Πρόσυμναν (Prosymna, σ. 239), τὴν Βούλαν (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 78 καὶ 1955, σ. 81 - 82 καὶ 89), ἐνδεχομένως δὲ καὶ τὰς Μυκῆνας (Ch.T., σ. 132) δὲν παρουσιάσθησαν.



χήν, παρουσιάζει όμως παντοῦ ζημίας εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειάν του ὀφειλομένας εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τειχίσεις τῆς θύρας. Ἐσώθη εἰς δεκαεπτὰ μόνον τάφους. Εἰς τοὺς ἐννέα (43, 96, 122, 123, Σ2, Σ24, Σ33, Σ35 καὶ Σ41) δὲν διεκρίνετο καθόλου ἀπὸ τὴν ὀροφὴν τοῦ θαλάμου ἀλλ' ἀπετέλει συνέχειάν της εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον (τ. Α', σχέδ. 59, 119). Εἰς ἓνα, τὸν Σ26, ἡ ἐπιφάνειά του παρουσιάζει μίαν ἀνεπαίσθητον πτύχωσιν ἀκολουθοῦσαν τὴν πολὺ ἐντονωτέραν διαίρεσιν τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου εἰς δύο διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους ἑπτὰ (97, Σ15, Σ18, Σ22, Σ25, Σ36 καὶ Σ43) ἐξέχει, σαφῶς διαμορφωμένον, ἀπὸ τὴν ὀροφὴν πρὸς τὰ κάτω, ἡ διαφορὰ ὅμως αὐτὴ περιορίζεται συνήθως εἰς ὀλίγα ἑκατοστὰ καὶ μόνον εἰς τὸν Σ25 φθάνει τὰ 0,20 μ. (τ. Α', σχέδ. 115). Ὡς πρὸς αὐτὸ δηλαδή οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μεγέθη τῶν θαλαμοειδῶν τῶν Μυκηναίων, ὅπου αἱ ἀντίστοιχοι ἀποστάσεις φθάνουν ἀπὸ τὰ 0,50 μ. ἕως τὸ 1.00 μ.<sup>1</sup>, ὁμοιάζουν δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς τάφους τῶν Θηβῶν<sup>2</sup>. Τὸ ὕψος τῶν θυρῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἴσον γενικῶς πρὸς τὸ ὕψος τῶν θαλάμων ἢ κάπως μικρότερον, εἶναι ἄρκετὰ περιορισμένον, κυμαίνεται δὲ ἀπὸ τὰ 0,85 μ. τοῦ 122 εἰς τὸ 1,65 μ. τοῦ Σ2. Ἡ συνήθης διάστασις εὐρίσκεται μεταξὺ 0,90 μ. καὶ 1,10 μ. (τάφοι 43, 96, 97, Σ15, Σ18, Σ26, Σ33, Σ41 καὶ Σ43).

Αἱ θύραι εἶναι σκαμμέναι κατὰ κανόνα εἰς τὸ μέσον μιᾶς ἀπὸ τὰς πλευρὰς τοῦ θαλάμου οὕτως ὥστε οἱ ἄξονες τοῦ δρόμου τῆς θύρας καὶ τοῦ θαλάμου νὰ συμπίπτουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος αὐτοῦ ἀποτελοῦν 31 τάφοι. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ τέσσαρες (10, 47, 74 καὶ 120) ἔχουν τοὺς ἄξονας λοξοὺς τὸν ἓνα πρὸς τὸν ἄλλον, δι' ἄλλους ἑκάστοτε λόγους : Οἱ 10 καὶ 47 ὡς ἐκ τῆς μορφῆς τῆς κλιτύος, ὁ 74 διὰ νὰ προστατευθῇ ὁ θάλαμος ἀπὸ τὰ ὕδατα τῆς γειτονικῆς νεροσυρμῆς, ὁ δὲ 120 διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν γειτονικὸν 118. Οἱ ὑπόλοιποι ἔχουν τὴν εἴσοδον ἑκκεντρον πλησίον τῆς μιᾶς ἀπὸ τὰς γωνίας τοῦ θαλάμου ἢ καὶ ἐντελῶς εἰς τὸ πλευρόν, ὅπως οἱ 106, 107 καὶ Σ27<sup>3</sup>. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ θάλαμος δὲν ἐπεξετάθη πλαγίως παρὰ πρὸς τὴν μίαν μόνον κατεύθυνσιν, κυρίως λόγῳ τῆς σκληρότητος τοῦ πετρώματος, κάποτε ὅμως καὶ διὰ λόγους ὅχι πάντοτε φανεροὺς καὶ ἀναγομένους πιθανὸν εἰς ἀπλὴν κακοτεχνίαν.

Ἡ θύρα ὁδηγεῖ εἰς τὸν θάλαμον διὰ τοῦ στομίου, τῆς στενῆς δηλαδή διόδου μεταξὺ τῶν παραστάδων. Εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους ἐν γένει τὰ πλευρικὰ τοιχώματα τῶν στομίων δὲν ἔχουν πάντοτε τὴν ἰδίαν διάταξιν : Ἄλλοτε εἶναι παράλληλα μεταξὺ των<sup>4</sup>, ἄλλοτε συγκλίνουν πρὸς τὰ μέσα, ἄλλοτε δὲ ἀπεναντίας ἀποκλίνουν. Εἰς τὴν Περαιτὴν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Πρόσυμναν καὶ τὴν Βούλαν<sup>5</sup>, ἀπὸ τὰ ὀλίγα στόμια τὰ διατηρηθέντα ἄρκετὰ καλῶς ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των, τὰ περισσό-

Στόμιον

1. Ch.T., σ. 135.

2. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 187, 194.

3. Τάφος μὲ ἀνάλογον κατασκευὴν, ὀφειλομένην εἰς παρομοίους λόγους, ὁ LXXXV, εὐρέθη εἰς τὴν Ἰαλυσόν (JACORI, σ. 254).

4. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν κανόνα εἰς τὰς Μυκήνας (Ch.T., σ. 132 καὶ σχέδια τάφων) καὶ τὴν Ἀσίνην (Asine, σχέδια τάφων).

5. Prosymna, σ. 240. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 74 - 75, 77, 82, εἰκ. 9, 1955, σ. 82 εἰκ. 2, 88 εἰκ. 3, 93 εἰκ. 4 καὶ 97 εἰκ. 5.

τερα — 17 ἐν ὄλῳ — ὑπάγονται εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν, δηλαδή εὐρύνονται πρὸς τὰ μέσα, ἄλλα 10 διατηροῦνται παράλληλα καὶ μόνον δύο (τάφοι 36 καὶ Σ36) στενοῦνται.

Τὸ βάθος τῶν στομίων εἶναι πάντοτε μικρόν, κυμαινόμενον μεταξὺ τῶν 0,28 μ. τοῦ τάφου 4 καὶ τῶν 0,77 μ. τοῦ τάφου Σ41. Ἡ συνήθης διάστασις εἶναι 0,40 - 0,60 μ., εἰς καμμίαν δὲ περίπτωσιν ἀπολύτως δὲν ὑπερβαίνει τὸ πλάτος τοῦ δρόμου. Ἡ παρατήρησις τοῦ Wace ὅτι τὸ βάθος τοῦ στομίου ἀποτελεῖ χρονολογικὸν τεκμήριον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τάφους εἶναι μεγαλύτερον, σχεδὸν διπλάσιον, ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ δρόμου<sup>1</sup>, δὲν ἰσχύει ὡς πρὸς τὴν Περαιτὴν, οὔτε καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἐν γένει<sup>2</sup>. Ἐπὶ πλέον, τὰ στόμια καὶ αἱ προσόψεις εἶχον ἀφεθῆ ἔντελῶς ἀδιακόσμητα, χωρὶς νὰ ἐξαίρωνται οὔτε μὲ ἐιδικὴν λάξευσιν τῆς ἐπιφανείας των, ὅπως εἰς τὴν Βούλαν<sup>3</sup>, οὔτε μὲ ἐπίχρισμα ἀσβεστοκονιάματος χρωματισμένου ἢ μὴ, ὅπως μερικοὶ τάφοι εἰς τὴν Ἀργολίδα, τὰς Θήβας<sup>4</sup> καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὅπου μάλιστα τὸ ἐπίχρισμα ἐκάλυπτε καὶ τοὺς δρόμους καὶ τοὺς θαλάμους<sup>5</sup>.

Μετὰ τὴν ταφὴν ἡ θύρα καὶ τὸ στόμιον τοῦ τάφου ἐκλείετο μὲ τὸν γνωστὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους ξηρότοιχον, κτισμένον μὲ ἀνωμάλους ἀκατεργάστους λίθους, μετρίου μεγέθους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, συγκεντρωμένους καὶ μεταφερόμενους εἰς τὸν τάφον δι' αὐτὸν εἰδικῶς τὸν σκοπὸν καὶ προερχομένους ἀπὸ τοὺς ἀσβεστολίθους τῆς περιοχῆς. Τεμάχια ἀπὸ τὸν ψαμμίτην τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου, προϊόντα δηλαδή τῆς ἐκσκαφῆς τῶν τάφων, σπανίως ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ τότε μόνον ὡς συμπληρώματα. Πουθενὰ δὲν κατεβλήθη προσπάθεια νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὀλίγοι μεγάλοι λίθοι ἢ καὶ εἰς μόνον μεγέθους ἀντιστοίχου πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας, ὅπως εἰς τὰς Μυκήνας<sup>6</sup> καὶ εἰς τὰ Βολιμίδια<sup>7</sup>, ἢ ἄλλο ὕλικόν, ὅπως αἱ ὠμαὶ πλίνθοι εἰς τὸν 24ον τάφον τῶν Μυκηναίων καὶ τὸν τάφον VI τοῦ Ἀργούς<sup>8</sup>.

Οἱ λίθοι, κτισμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ προσοχὴν καὶ τέχνην, χωρὶς συνδετικὴν ὕλην μεταξὺ τῶν ἀρμῶν των ἄλλην ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον εἰσέδυσεν ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐσχημάτιζον στερεοὺς καὶ ἀνθεκτικωτάτους τοίχους καταλαμβάνοντας ὁλόκληρον τὸ κενὸν τοῦ στομίου καὶ ἐξέχοντας κάποτε πρὸς τὰ ἔξω ἢ πρὸς τὰ μέσα, μὲ προσόψεις ἐνίοτε ὀμαλάς, συνήθως ὅμως ἀνωμάλους (πίν. 147). Εἰς μίαν περίπτωσιν μάλιστα, εἰς τὸν τάφον 43, ἡ πρόσοψις τοῦ τοίχου ὑπερέβαινε εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πλάτους τῆς θύρας, καλύπτουσα ἐν μέρει τὰς παραστάδας. Εἰς τοὺς τάφους 88, 89, 115 καὶ 149, ὅλους μικροὺς καὶ ἀνοιγμένους εἰς τὰς ὄχθας τῶν νεροσυρμῶν, ὅπου τὸ γέμισμα τῶν δρόμων ἐκινδύνευε, καθὼς φαίνεται, νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὰ ὀρμητικὰ ὕδα-

Ἐηρολιθιά

1. Ch.T., σ. 126 καὶ 131. Βλ. καὶ N.T., σ. 154.

2. Πρβ. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 74, 75, 77, 81 - 82 εἰκ. 9, 84, 87, 89, 92, 97 εἰκ. 5.

3. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 74 - 75 καὶ εἰκ. 2.

4. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΠΑΕ 1890, σ. 36. ΜΜΠ, σ. 39, 135 καὶ πίν. 9,1, ΑΕ 1891, σ. 1 - 6. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1952, σ. 469 (τάφοι Μυκηναίων). W. VOLLGRAFF, BCH 28, 1904, σ. 369 - 370. Deiras, σ. 33, 239 (τάφοι Ἀργούς). Prosymna, σ. 174, εἰκ. 428 καὶ πίν. 39 (τάφος Προσύμνης). Asine, σ. 163 (τάφος Ἀσίνης). Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 159 (τάφος Θηβῶν).

5. M. MELLINK, AJA 68, 1964, σ. 157.

6. Ch.T., σ. 127, τάφος 502.

7. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 243 καὶ εἰκ. 2.

8. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 129. W. VOLLGRAFF, BCH 28, 1904, σ. 370.

τα τῶν χειμερινῶν βροχῶν, οἱ ξηρότοιχοι τῆς εἰσόδου ἦσαν ἐξωτερικῶς ἐνισχυμένοι με στρώσεις ἀπὸ λίθους καταλαμβάνοντας ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τοῦ δρόμου (πίν. 148 α). Ἀνάλογοι ἀνάγκαι φαίνεται νὰ ὑπηγόρευσαν εἰς τοὺς τάφους 74, 75 καὶ 76 τὴν ἐπιμήκυνσιν τῶν κάτω δόμων τῆς ξηρολιθιάς πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπὶ πλέον, εἰς τὸν 74 ἡ τείχισις τῆς εἰσόδου εἶχεν ἐπεκταθῇ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τόσον ὥστε νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς βάθος ἐντὸς τῆς παραστάδος, εἰς τὸν 76 δὲ τοῦτο ἔγινε καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευράς, με ἀποτέλεσμα νὰ κτισθοῦν τοῖχοι ἰδιαίτερος ἰσχυροὶ καὶ ἀνθεκτικοί. Ὁμοίως μεγάλοι ἢ καὶ μεγαλύτεροι ξηρότοιχοι ὑπάρχουν καὶ εἰς τοὺς τάφους 106, 107 καὶ 113, ὁ ὅγκος των ὅμως καὶ τὸ σχῆμά των ὑπεγορεύθησαν ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ ἀνώμαλα ἀνοίγματα τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὰ ἰδιότυπα σχήματα τῶν θαλάμων τῶν τάφων αὐτῶν καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεώς των.

Ὅπως εἶναι φυσικόν, ἡ τείχισις τῆς θύρας ἀφηρεῖτο ὁσάκις ὁ τάφος ἔπρεπε νὰ ἀνοιχθῇ διὰ νὰ δεχθῇ νέαν ταφήν, κατόπιν δὲ ἐπανεκτίζετο. Αἱ ἐπανειλημμένοι αὐταὶ τειχίσεις καὶ ἀποτειχίσεις ἔχουν ἀφήσει εἰς ὅλας τὰς θύρας τὰ ἔχνη των, ἰδίως δὲ εἰς τὰς παραστάδας ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερος κακοπάθει. Ἐχει ἤδη παρατηρηθῇ καὶ τονισθῇ ἐπανειλημμένως ὅτι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοὺς ἐνταφιασμοὺς δὲν ἀπετείχιζον ὁλόκληρον τὴν θύραν, ἀλλὰ τόσον μόνον ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῆς ξηρολιθιάς ὅσον ἐχρειάζετο διὰ νὰ μεταφέρουν τὸν νεκρὸν καὶ τὰ κτερίσματά του εἰς τὸν θάλαμον. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ ἐκ νέου κτισμένον τμήμα τοῦ τοίχου διακρίνεται ἀπὸ τὸ ἀρχικόν ἢ καὶ ἀπὸ τὰ προηγούμενά του ἐν γένει εἴτε λόγῳ μικροδιαφορῶν εἰς τὴν κατασκευὴν εἴτε καὶ λόγῳ μετατοπίσεως τῆς γραμμῆς του ἐν σχέσει πρὸς τὸ παλαιότερον<sup>1</sup>. Περιπτώσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὑπάρχουν ἀρκεταὶ καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν, τρεῖς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπολύτως χαρακτηριστικαὶ καὶ ἀνεπίδεκτοι ἀμφισβητήσεως. Ἡ πρώτη εὑρέθη εἰς τὸν τάφον Σ2, ὅπου τὸ κάτω μέρος τῆς ξηρολιθιάς διετηρήθη εἰς ὕψος 0,60 - 0,80 καὶ πᾶχος 0,50 - 0,60 μ. περίπου. Ἐπάνω εἰς αὐτὸ εἶχε κτισθῇ τὸ δεύτερον τμήμα, λεπτότερον, εἰσέχον κατὰ 0,12 μ. Ἡ βᾶσις του ἀπέχει ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρον τοῦ τάφου 0,80 μ. περίπου, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι μετὰ τὴν ἀρχικὴν ἢ τὰς ἀρχικὰς ταφὰς ἡ θύρα τοῦ τάφου ἠνοίχθη κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ ὕψους της. Ἡ δευτέρα παρατηρήθη εἰς τὸν τάφον 15α - 15 β. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐδῶ τὸ κάτω τμήμα τῆς ξηρολιθιάς ἀφέθη εἰς τὴν θέσιν του, διότι λόγῳ πτώσεως μέρους τῆς ὀροφῆς καλύψαντος τὸ ἀρχικόν ταφικὸν στῶμα εἶχεν ὑψωθῇ οὕτως ἢ ἄλλως ἢ στάθμη τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου καὶ ἐπομένως ἦτο περιττὸν νὰ ἀνοίξουν τὴν θύραν ἐξ ὁλοκλήρου, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐκκενώσουν τὸν θάλαμον. Ὅπως δὲποτε, τὸ ἐπάνω τμήμα τῆς ξηρολιθιάς, τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ νεώτερον ταφικὸν στῶμα, ἦτο ὄχι μόνον προχειρότερον καὶ χαλαρώτερον κτισμένον, ἀλλὰ καὶ εἶχε μετατεθῇ ὁλόκληρον κατὰ 0,15 μ. πλαγίως πρὸς τὴν Β. πλευρὰν τῆς θύρας (πίν. 148 β). Ἡ τρίτη περίπτωσις, τοῦ τάφου 93, εἶναι ἀσφαλῶς ἢ παραστατικωτέρα (τ. Α', σχέδ. 56): Ὁ ξηρότοιχος δεικνύει τέσσαρας τοὺλάχιστον διαδοχικὰς φάσεις τειχίσεως καὶ ἀποτειχίσεως τῆς θύρας, ἐχούσης ὕψος 1,40 μ.

1. Πρβ. Ch.T., σ. 132 - 133. Prosymna, σ. 241. Asine, σ. 162, N.T., σ. 157. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 80. Παρομοία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ἀπὸ τὸν Β. ΣΤΑΗΝ εἰς τὸ Λιγόρι (ΑΕ 1895, σ. 218).

περίπου. Ἀπὸ τὴν πρώτην, ἀσφαλῶς τὴν ἀρχικὴν, εἶχε διατηρηθῇ κατὰ χώραν καὶ εἰς ὕψος 0,25 - 0,20 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδον ὁ πρῶτος δόμος, ὁ χαμηλότερος, καλοκτισμένος καὶ προσηρμοσμένος ἀκριβῶς εἰς τὸ πλάτος τοῦ στομίου, συνολικοῦ πάχους 0,75 μ. Ἡκολούθουν μέχρις ὕψους 0,54 μ. 2 - 3 δόμοι διαφέροντες ἀπὸ τὸν πρῶτον κυρίως κατὰ τὸ ὅτι ἐξεῖχον εἰς τὰ πλάγια καταστρέψαντες ἐν μέρει τὰς παραστάδας. Ἐπάνω τῶν ἐπάτει ἄλλος, ὕψους 0,20 μ. περίπου καὶ πάχους 0,90 μ., ἐξέχων ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν πρόσοψιν τῆς ξηρολιθιάς, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι τὸ πρὸς τὰ ἔξω ἄκρον τοῦ εἶχε πατήσῃ ὅχι μόνον εἰς τοὺς χαμηλοτέρους λίθους ἀλλ' ἐν μέρει καὶ εἰς τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου, ἀφεθὲν κατὰ ταῦτα ἄσκαπτον μέχρι τοῦ ὕψους αὐτοῦ. Τὸ τελευταῖον πρὸς τὰ ἐπάνω μέρος τῆς ξηρολιθιάς, κτισμένον ἀπὸ μικροτέρους λίθους, εἶχε πάχος 0,40 μ., δηλαδὴ εἰσεῖχεν ὅχι μόνον ἀπὸ τὸν προηγούμενον δόμον ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους. Ἐχομεν λοιπὸν τέσσαρας τοῦλάχιστον, πιθανώτατα δὲ καὶ περισσοτέρας, φάσεις χρησιμοποίησεως τῆς θύρας. Ἡ πρώτη συμπίπτει μετὰ τὴν ἀρχικὴν ταφήν. Κατὰ τὴν δευτέραν ἀπετεχνίσθη τὸ ἐπάνω 1,20 μ. τοῦ ἀνοίγματός της μόνον. Κατὰ τὴν τρίτην ἤρκεσθησαν εἰς ἀνοίγμα ὕψους 0,95 μ. περίπου κάτω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρον, κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ περικυρτώσθησαν εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀνωτάτων 0,60 μ.

Εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ μία ἄλλη, ἐντελῶς ιδιότυπος, ἡ τοῦ τάφου 91. Ἐδῶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κατώτατον δόμον, παραμείναντα ὁλόκληρον εἰς τὴν θέσιν του, εἶχεν ἀφαιρεθῇ ὁλόκληρον τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τμήμα τῆς λιθοδομῆς ἀφῆνον κατακόρυφον ἀνοίγμα πλάτους 0,40 - 0,50 μ., τὸ ὁποῖον ἐφράχθη μετὰ ὀλίγους ἀραιούς καὶ ἀκαταστάτους λίθους καὶ χῶμα, δεξιὰ δὲ εἶχε διατηρηθῇ ὁ ὑπόλοιπος ξηρότοιχος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνέπαφος εἰς ὕψος 1 - 1,10 μ. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λίθους τοῦ διαλυθέντος τμήματός του εὐρέθησαν πεσμένοι μέσα εἰς τὸν θάλαμον, οἱ περισσότεροι ὅμως εἶχον ἀποτεθῇ εἰς μικρὸν σωρὸν παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν τοῦ δρόμου (πίν. 59α). Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ τάφου καὶ τοῦ περιεχομένου του, ἡ θύρα ἠνοίχθη κατ' αὐτὸν τὸν περίεργον τρόπον προκειμένου νὰ διαταραχθῇ ἡ μοναδικὴ ταφή του καὶ νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἐν συνεχείᾳ ἐντελῶς. Ἀποτελεῖ λοιπὸν μίαν ὅλως ιδιότυπον περίπτωσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου σημειώνεται, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατόν νὰ συσχετισθῇ μετὰ τὰ συνήθη καὶ ἐπανειλημμένα ἀνοίγματα τῶν τάφων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χρησιμοποίησεώς των.

Οἱ θάλαμοι τῶν τάφων εἶναι γενικῶς περικυρτωμένης ἐκτάσεως. Ὁ μεγαλύτερος, ὁ 10, σχήματος ἀκανονίστως κυκλικοῦ, ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις  $3,40 \times 3$  μ. καὶ ἐμβαδὸν 8,40 τ.μ., ὁ δὲ ἀμέσως ἐπόμενος, ὁ Σ1, πλάτους 3 μ. καὶ βάθους 2,75 μ., ἔχει ἐμβαδὸν 8 τ.μ. περίπου. Ὁ μικρότερος ἀπὸ ὅσους εἶναι πραγματικοὶ θαλαμοειδεῖς, ὁ Σ54, διαστάσεων  $0,80 \times 0,95$  μ., ἔχει ἐμβαδὸν μόλις 0,70 τ.μ. Ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους τάφους ὅκτὼ ἔχουν ἐμβαδὰ μικρότερα τοῦ 1 τ.μ., τριάκοντα πέντε ἀπὸ 1 ἕως 2 τ.μ., εἰκοσιεννέα ἀπὸ 2 ἕως 3 τ.μ., εἰκοσιτέσσαρες ἀπὸ 3 ἕως 4 τ.μ., εἴκοσιν ἀπὸ 4 ἕως 5 τ.μ., δεκατέσσαρες ἀπὸ 5 ἕως 6 τ.μ. καὶ μόνον ἑννέα, τῶν 1, 12, 15, Σ2, Σ13, Σ24, Σ25, Σ28 καὶ Σ50 ὁ θάλαμος ὑπερβαίνει τὰ 6 τ.μ. εἰς ἑκτασιν. Εἶναι δηλαδὴ μικροί, ὅχι μόνον αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ γειτονικά σύγχρονά των νε-

Μέγεθος



κροταφεία. Ούτω, εἰς τὴν Βραυρῶνα αἱ διαστάσεις τῶν μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντων τάφων κυμαίνονται μεταξύ  $3,40 \times 3$  μ., δηλαδή 10 περίπου τ.μ. καὶ  $2 \times 2,90$  μ. (5,50 τ.μ.)<sup>1</sup>, εἰς δὲ τὸ Λιγόρι ὁ μεγαλύτερος εἶχεν ἔκτασιν  $4 \times 4$  μ. καὶ ὁ μικρότερος  $2 \times 2,10$  μ.<sup>2</sup>.

Σχῆμα

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς θαλάμους εἶναι τετράπλευροι, μόνον πέντε ὅμως (οἱ 77, 111, Σ35, Σ36, Σ41) ἔχουν σχῆμα κανονικόν. Οἱ πλεῖστοι (142) εἶναι ἀκανόνιστοι καὶ παράγωνοι, μὲ τὰς ἀντιστοίχους πλευρὰς ἀνίσους καὶ ἐνίοτε καμπύλας. Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον ἄλλοι 31 ἐν μέρει στρογγυλευμένοι, τέσσαρες ὠοειδεῖς (104, 115, 120, 125), τρεῖς κυκλικοί (59, 114, 129), δύο πεταλόσχημοι (16, 42) καὶ πέντε ἀκόμη ἔχοντες σχήματα ἐντελῶς ἰδιότυπα. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ 48 εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μηνοειδής, ὁ 99, ὁ ὁποῖος δὲν φαίνεται ἄλλωστε νὰ ἐχρησιμοποιήθη ποτέ, τριγωνικός (πίν. 149 α), ὁ 113 ἔχει ἐντελῶς ἀνώμαλον καὶ τυχαῖον σχῆμα, οἱ δὲ 132 καὶ 102 εἶναι μικρότατοι, ἀδιαμόρφωτοι καί, κυρίως εἰπεῖν, ἀποτελοῦν ἀπλῶς συνέχειαν τοῦ δρόμου των.

Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις αἱ παρεκκλίσεις τοῦ σχήματος τῶν θαλάμων ἀπὸ τὸ κανονικὸν ὀφείλονται εἰς τὴν σκληρότητα καὶ γενικώτερον εἰς τὴν ἀκαταλληλότητα ὠρισμένων φλεβῶν τοῦ πετρώματος, τὰς ὁποίας συνήντων οἱ κατασκευασταὶ των, ἀναγκαζόμενοι εἴτε νὰ ἐπεκταθοῦν πρὸς τὴν μίαν κατεύθυνσιν μόνον, μὲ τοὺς θαλάμους ἀνοιγμένους ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ δρόμου<sup>3</sup> (τάφοι 106, 107, Σ27· βλ. πίν. 150) εἴτε, ἀφοῦ εἶχον πρῶτον σκάψει κανονικῶς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ θαλάμου, νὰ περιορίσουν τὰς διαστάσεις τῆς ἄλλης ἀποτελειώνοντες τὸν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἀφήνοντες τὸν κολοβὸν καὶ ἀσύμμετρον (εἰκ. 1). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐννέα τάφοι παρουσιάζουν θαλάμους ἐλλιπεῖς δεξιὰ (78, 97, 133, Σ15, Σ18, Σ33, Σ39, Σ44, Σ57) καὶ ἐπτὰ ἄλλοι ἀριστερά (3, Σ22, Σ25, Σ34, Σ38, Σ40, Σ46). Εἰς τὸν ἴδιον λόγον ὀφείλεται ἡ μορφή τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 150, σκαφέντος εἰς δύο τμήματα ἄνισα καὶ διαφορετικοῦ βάθους (τ. Α', σχέδ. 34). Ἄλλοι ἡ ἀσύμμετρία πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν γειτονίαν ἄλλου καὶ κατὰ ταῦτα προγενεστέρου τάφου ἐμποδίσαντος τὸν νεώτερον νὰ ἐπεκταθῇ συμφώνως πρὸς τὸ καθιερωμένον σχέδιον (τάφοι 5 καὶ Σ3). Τέλος ἡ ἔλλειψις κανονικότητος τῶν θαλάμων τῶν τάφων 12, 153, Σ11 καὶ Σ148, ὅπου δὲν συντρέχει κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, φαίνεται νὰ ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς ἀπροσεξίαν, βίαν ἢ ἀπλῆν κακοτεχνίαν.

Ἐπεκτάσεις

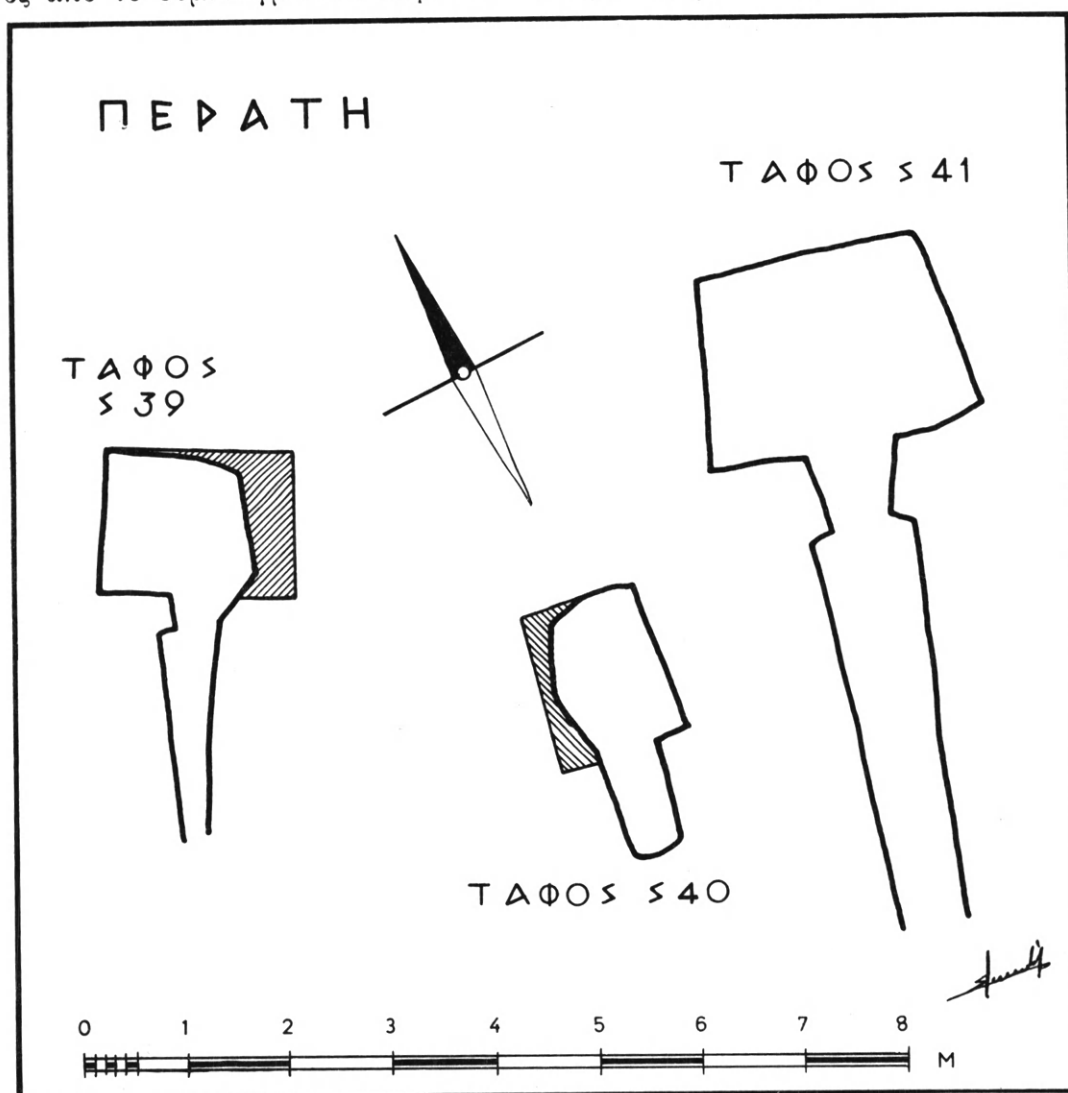
Μερικοὶ θάλαμοι ἔχουν ὑποστῇ ἐκ τῶν ὑστέρων μερικὴν ἀλλοίωσιν τοῦ σχήματός των χάρις εἰς ἐπεκτάσεις προστεθείσας μετὰ τὴν κατασκευὴν των, προφανῶς διότι ἀρχικῶς ἦσαν στενόχωροι. Αἱ ἐπεκτάσεις αὐταί, ποικίλου βάθους, ἔχουν τὴν μορφήν μεγάλων κογχῶν καὶ καταλαμβάνουν ἄλλοτε μὲν τὸ μεγαλύτερον τμήμα μιᾶς ἀπὸ τὰς πλευρὰς τῶν θαλάμων, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 35, Σ1 καὶ Σ26, ἄλλοτε δὲ μέρος τῆς μόνον (τάφοι 5, 27, 41, Σ2). Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τάφου 12 εἶναι ἄδηλον ἐὰν ὁ μυχὸς τοῦ θαλάμου εἶναι μεταγενεστέρα ἐπέκτασις ἢ ἐὰν δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν

1. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 82, 85, 87.

2. Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 217.

3. Πρβ. τὸν τάφον XII τοῦ Ἀργούς (Deiras, σ. 33). Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 8, ὑποσ. 3.

λόγω τῆς πλημμελοῦς κατασκευῆς τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ τάφου. Αἱ ἐπεκτάσεις ὅμως ὅλαι αὐταί, ὅσονδήποτε μεγάλαι καὶ ἂν εἶναι, δὲν φθάνουν πουθενὰ μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ ἀποτελοῦν προσθέτους πλευρικοὺς θαλάμους, ὅπως εὑρέθησαν ἄλλοῦ<sup>1</sup>, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα τῶν τάφων 18 - 24 (τ. Α', σχέδ. 99), ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ τὸν



Εἰκ. 1. Σύμπλεγμα τάφων σχήματος κανονικοῦ (Σ41) καὶ κολοβοῦ λόγω σκληρότητος τοῦ πετρώματος (Σ39, Σ40).

τάφον 113 (τ. Α', σχέδ. 133), ὅπου τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ θαλάμου, γενικῶς ἀνω-  
μάλου καὶ ἀσυμμέτρου, φαίνεται νὰ ἔχῃ προστεθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐπικοινωνεῖ ὅμως  
ἀπευθείας πρὸς τὸν δρόμον τοῦ τάφου διὰ τῆς ἀρχικῆς εἰσόδου, διαπλατυσμένης ἐπίτηδες.

Μικροτέρας καὶ συνηθεστέρας ἐπεκτάσεις τοῦ χώρου τῶν θαλάμων ἀποτελοῦν  
αἱ κόγχαι αἱ ὑπάρχουσαι εἰς μερικοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦσαι ὀφθαλμοφανῶς προσ-  
θήκας ἐκ τῶν ὑστέρων. Αἱ κόγχαι αὐταὶ εἶναι μικραὶ κοιλότητες σκαμμέναι εἰς διά-  
φορα σημεῖα τῶν τοιχωμάτων τῶν θαλάμων μὲ περιγράμματα ὅχι πολὺ κανονικὰ καὶ

Κόγχαι

1. Περβ. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΝ, ΑΕ 1888, σ. 129. Ch.T., σ. 134. Prosymna, σ. 242, N.T., σ. 157.

χαμηλὰς καμπύλας ὀροφάς. Χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιαιτέρως συχναὶ εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἔχουν διαπιστωθῇ εἰς τὰ περισσότερα νεκροταφεῖα<sup>1</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν εὐρέθησαν ἑπτὰ εἰς ἰσαριθμούς τάφους. Τρεῖς σχήματος ἡμικυκλικοῦ (τάφοι 113, 154, Σ23), δύο τετράπλευροι (78 καὶ Σ2) καὶ μία ἀκανόνιστος συνισταμένη οὐσιαστικῶς εἰς κενὸν τοῦ πετρώματος στοιχειωδῶς διασκευασμένον (τάφος 128). Ἀπὸ αὐτὰς αἱ κόγχαι τῶν τάφων 113, 128, 154 καὶ Σ2 εὐρίσκοντο εἰς τὸ ἴδιον ὕψος μὲ τὸ δάπεδον, εἰς τὸν τάφον Σ23 κατὰ 0,09 ὑψηλότερον ἀπὸ αὐτό, εἰς δὲ τὸν 78 κατὰ 1 μ. ὑψηλότερον, πλησιέστατα δηλαδὴ πρὸς τὴν ὀροφήν. Ἡ κόγχη αὐτῇ, ἡ μόνη ἡ ἔχουσα τὸ πρὸς τὸν θάλαμον ἀνοιγμὰ τῆς τειχισμένον, εἶναι καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις καὶ ἡ μόνη χρησιμοποιοθεῖσα διὰ ταφὴν, παιδικὴν καθὼς φαίνεται. Ἀπὸ τὰς ἄλλας αἱ μὲν τῶν συλημένων τάφων εὐρέθησαν κεναί, αἱ ὑπόλοιποι δὲ περιεῖχον ἀνάμικτα ὀστᾶ καὶ κτερίσματα παλαιότερων παραμερισμένων ταφῶν. Ἦσαν δηλαδὴ αἱ κόγχαι ἀπλαῖ ἐπεκτάσεις τοῦ θαλάμου εἰς μικρὰν κλίμακα, προωρισμέναι νὰ δεχθοῦν μέρος τοῦ παλαιότερου περιεχομένου του, ὥστε νὰ διατηρῇται ἀμείωτος ὁ ὠφέλιμός του χῶρος.

#### Λάγκοι

Ὅμοιον προορισμὸν εἶχον καὶ οἱ λάγκοι οἱ σκαμμένοι εἰς τὸ δάπεδον μερικῶν ἀπὸ τοὺς θαλάμους καὶ συναντῶμενοι εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς συχνότερον παρ' ὅσον αἱ κόγχαι<sup>2</sup>. Κάποτε, σπανιώτερον, ἐχρησίμευον εἰς ἐνταφιασμούς, εἴτε κατ' ἀποκλειστικότητα, ὅπως εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅπου ἦσαν σκαμμένοι κατὰ σειρὰν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου<sup>3</sup>, εἴτε μεμονωμένως καὶ τρόπον τινὰ συμπληρωματικῶς. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἦσαν πλακοσκεπεῖς<sup>4</sup>. Εἰδικώτερον εἰς τὰ Δεντρά καὶ εἰς τὴν Ρόδον οἱ λάγκοι περιεῖχον παιδικὰς ταφάς<sup>5</sup>, ἀλλὰ καὶ μερικὰς καύσεις ὅπως εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>6</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν εὐρέθησαν λάγκοι εἰς τὰ δάπεδα εἰκοσιτεσσάρων τάφων, ἀπὸ αὐτοὺς ὅμως ὁ ὑπάρχων εἰς τὸν τάφον 119 φαίνεται νὰ εἶναι τυχαῖος ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἰδιομορφίαν τοῦ πετρώματος ἢ εἰς τὴν ἀπόσπασιν μεγάλου βώλου κατὰ τὴν σκαφήν καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς λάγκος. Ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους τάφους οἱ 21 ἔχουν ἀνὰ ἓνα, δύο (1, 119) ἀνὰ δύο, ὁ δὲ 43 τρεῖς. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ λάγκοι εἶναι μικροί, ρηχοὶ καὶ ἀκανονίστως τετράπλευροι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν λάγκον τοῦ τάφου 127, ἔχοντα σχῆμα νεφροειδὲς καὶ καταλαμβάνοντα τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ θαλάμου. Τέσσαρες ἐκαλύπτοντο μὲ πλάκας, εἴτε ἐντελῶς, ὅπως οἱ δύο τοῦ τάφου 1, εἴτε ἐν μέρει μόνον ὅπως εἰς τοὺς τάφους 38 καὶ 156. Οἱ ὑπόλοιποι εἶχον ἀφεθῇ ὅλοι ἀνοικτοί, οἱ περισσότεροι δὲ ἦσαν τόσοι πλήρεις ὥστε τὸ περιεχόμενον των ἐξεῖχεν ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου πρὸς τὰ ἐπάνω. Τὸ περιεχόμενον αὐτὸ ἀπετελεῖτο κατὰ κανόνα ἀπὸ ἀνάμικτα καὶ θρυμματισμένα ὀστᾶ καὶ κτερίσματα,

1. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 129. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 124. Prosymna, σ. 245. Asine, σ. 161. Berbati, σ. 16, εἰκ. 4.

2. Ch.T., σ. 122, 136 - 137. Prosymna, σ. 245, 246, 247. N.T., σ. 159 - 160. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 83, 1956, σ. 85. Berbati, σ. 21, 29, 50, 70.

3. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, σ. 20 - 22.

4. Ch.T., σ. 136. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236. G. JACOPI, σ. 254. Zygouries, σ. 59 - 61. Prosymna, σ. 246. Asine, σ. 167 - 168. N.T., σ. 159 - 160.

5. N.T., σ. 159 - 160. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 236. JACOPI, σ. 254.

6. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 118, 129, 176, 189.

προερχόμενα από παλαιότερας παραμερισμένας ταφάς (πίν. 149 β). Τρεῖς μόνον από τοὺς λάκκους, οἱ δύο τοῦ τάφου 1 καὶ ὁ μοναδικὸς τοῦ 75, εἶχον χρησιμοποιηθῇ δι' ἄλλον σκοπὸν, διὰ τὴν ἐναπόθεσιν δηλαδὴ καύσεων, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἰαλυσόν. Οἱ λάκκοι τῶν συλημένων τάφων (Σ2, Σ16, Σ48 καὶ Σ49) εὑρέθησαν κενοί, ἀπὸ τὸ μέγεθος των ὅμως καὶ τὰς ἀναλογίας των φαίνεται ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν μὲ τοὺς ὑπολοίπους. Κενοὶ ἐπίσης, οὐδέποτε χρησιμοποιηθέντες, καθὼς φαίνεται, ἦσαν καὶ ἄλλοι τρεῖς εἰς τοὺς τάφους 119, 128 καὶ 141. Κανεὶς ἀπολύτως δὲν ἐσκάφη οὔτε ἐχρησίμευσε δι' ἐνταφιασμόν. Ὡστε οἱ λάκκοι, ὅπως καὶ αἱ κόγχαι, δὲν ἦσαν παρὰ ὁστεοφυλάκια κατασκευαζόμενα διὰ νὰ ἐλευθερώουν τὸν χώρον τοῦ θαλάμου ἀπὸ τὰ *disiecta membra* τῶν παλαιότερων ταφῶν.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τῶν θαλαμοειδῶν, τὰ θρανία κατὰ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν τὰ εὑρεθέντα εἰς διάφορα ἄλλα νεκροταφεῖα<sup>1</sup>, λείπει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν Περαιτὴν. Ἐὰν αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν στενότητα χώρου λόγῳ τοῦ μικροῦ μεγέθους τῶν τάφων τῆς ἡ καὶ εἰς ἄλλους λόγους σχετικoὺς πρὸς τὴν — ἀσαφῆ ἄλλωστε — λειτουργικὴν σκοπιμότητα τῶν θρανίων αὐτῶν εἶναι ἄδηλον.

Τὰ τοιχώματα τῶν θαλάμων, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἔχουν ὑποφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν διάβρωσιν τοῦ χρώματος καὶ τὴν ὑγρασίαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὀλίγας περιπτώσεις ὅπου οἱ τάφοι ἦσαν ἐξ ὀλοκλήρου ἀνοιγμένοι εἰς τὸν σκληρὸν ψαμμίτην. Καὶ ἐκεῖ ὅμως ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια δὲν διετηρήθη παντοῦ. Εἰς τοὺς περισσοτέρους τάφους εἶχον σκαφῇ εἰς τὸ χαλαρώτερον χῶμα τὸ καλύπτον τὴν σκληρὰν φλέβα, οὕτω δὲ ἡ ἐπιφάνειά των ἦτο ἤδη ἀπὸ κατασκευῆς σχετικῶς ἀνώμαλος, ὅσον σκληρότερον ὅμως εἶναι τὸ πέτρωμα τόσον περισσότερο λεῖα καὶ καλοπελεκημένα παρουσιάζονται. Πουθενὰ δὲν παρετήρηθησαν ἔχνη ἐπενδύσεως εἴτε μὲ κονίαμα, ὅπως εἰς τὴν Ἀσίνην<sup>2</sup>, εἴτε ἄλλως. Εἰς δύο τάφους ὅμως ἐκρίθησαν, καθὼς φαίνεται, τόσον ἐπισφαλῆ ὥστε νὰ χρειασθῇ νὰ συγκρατηθῶν μὲ λιθοδομήν<sup>3</sup>. Εἰς τὸν τάφον 93 τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα τοῦ θαλάμου ἦτο ἐνισχυμένον μὲ λίθους ἀραιὰ καὶ ἀκατάστατα κτισμένους, φθάνοντας σχεδὸν μέχρι τῆς ὀροφῆς. Εἰς τὸν 142 πάλιν τὸ ΝΔ. τοίχωμα τοῦ θαλάμου εἶχεν ἀντικατασταθῇ εἰς τὴν βᾶσιν του ἀπὸ ἑνα στερεώτατον ξηρότοιχον, πλάτους καὶ ὕψους 0,60 μ., συγκρατοῦντα ὀλόκληρον τὴν πρὸς τὴν κατωφέρειαν πλευρὰν τοῦ θαλάμου (πίν. 151). Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ τοιχώματος μεταξὺ τοῦ τάφου 123 καὶ τῆς κόγχης τοῦ γειτονικοῦ Σ52, τόσον λεπτοῦ ὥστε νὰ διατρυπηθῇ, ὅποτε ἡ δημιουργηθεῖσα ὀπή ἐχρειάσθη νὰ κλείσῃ μὲ μερικoὺς λίθους. Ἐδῶ ὅμως δὲν πρόκειται περὶ ἐνισχύσεως τοῦ τοιχώματος ἀλλ' ἀπλῶς περὶ ἀποφράξεως ἐνὸς ἀνεπιθυμήτου ἀνοίγματος.

Εἰς δύο περιπτώσεις, εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου 157 καὶ εἰς τὸν παλαιότερον δρόμον τοῦ 1, εὑρέθησαν καθαρῶτατα τὰ ἀποτυπώματα τῆς σκαπάνης ποὺ εἶχον χρησιμοποιήσει οἱ κατασκευασταὶ των. Εἰς τὸν 157 εἶχον διατηρηθῇ τὰ ἔχνη πολλῶν κτυ-

Τοιχώματα

Ἔχνη  
σκαπάνης

1. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 140. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 87, 141, 159. Ch.T., σ. 136. Prosymna, σ. 245. T.L. SHEAR, Hesperia 9, 1940, σ. 277 - 278. N.T., σ. 159.

2. Asine, σ. 163.

3. Πρβ. καὶ θαλαμοειδεῖς Μυκηνῶν (Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 154).



πημάτων με φορὰν λοξήν πρὸς τὰ κάτω (πίν. 152 α), προερχόμενα ἀπὸ ἐργαλεῖον με κόψιν πλάτους 0,058 - 0,06 μ. Εἰς τὸν δρόμον τοῦ 1, ὅπου τὸ πέτρωμα εἶναι πολὺ σκληρότερον, ὑπῆρχον δύο ὅμοια ἐπάλληλα, ἐξαιρετικῶς εὐδιάκριτα, πλάτους 0,058 μ. (πίν. 152 β). Αὐτὸ λοιπὸν ἦτο τὸ πλάτος τῆς μυκηναϊκῆς σκαπάνης τῆς χρησιμοποιηθείσης εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων τῆς Περαιτῆς, πλάτος κάπως μικρότερον ἀπὸ ὅσον ἔχει ὁ συνήθης τύπος τῶν σημερινῶν ἀναλόγων ἐργαλείων (0,075 μ.). Τὰ ἔχνη αὐτὰ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὰ μόνα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἔχομεν διὰ τὴν μορφήν καὶ τὰς διαστάσεις τῆς λεπίδος τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν Κρήτην ἔχουν πλάτος μικρότερον, κυμαινόμενον ἀπὸ 0,05 μ. ἕως 0,055 μ.<sup>1</sup>

#### Δάπεδα

Τὰ δάπεδα τῶν θαλάμων, ἀποτελοῦντα γενικῶς συνέχειαν τῶν δαπέδων τῶν δρόμων, εἶναι πάντοτε ἐπίπεδα, κατεβάλλετο δὲ προσπάθεια νὰ σκάπτονται ὅσον τὸ δυνατὸν ὁμαλότερα. Τοῦτο ὅμως ἐπετυγχάνετο με πολὺν κόπον καὶ προσοχὴν μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε σκληρὸς λεπτόκοκκος ψαμμίτης, ἐνῶ, ὅπου τὸ πέτρωμα ἦτο ἀδρομερέςτερον καὶ μάλιστα λατυποπαγές, ἡ ἰδία του σύστασις ἡμπόδιζε τὴν δημιουργίαν λείων ἐπιφανειῶν (πίν. 125 β καὶ 127 α). Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς τὰ δάπεδα καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἐκαλύπτοντο καὶ ἰσοπεδοῦντο με λεπτὸν στρώμα χρώματος. Στρώσις χαλικίων ἢ κροκάλων, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>2</sup>, δὲν διεπιστώθη. Εἰς τὸν τάφον 53, τὸ μόνον μέρος ὅπου εὐρέθησαν, δὲν ἦσαν στρωμένα εἰς τὸ δάπεδον ἀλλὰ συσσωρευμένα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, καλύπτοντα τὴν ταφήν. Λόγω τῶν ἐπανειλημμένων μετακινήσεων καὶ ἀναστατώσεων τοῦ περιεχομένου τῶν τάφων, καθὼς καὶ τῶν χωμάτων τῶν εἰσδυσάντων ἢ συσσωρευθέντων κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θαλάμων, ἡ διάκρισις τοῦ ἰσοπεδωτικοῦ αὐτοῦ στρώματος ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον γέμισμα τοῦ τάφου καὶ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς του εἶναι πολὺ δυσχερὴς, συχνὰ δὲ καὶ ἀνέφικτος. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπετεύχθη χάρις εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι αἱ ταφαί, παραμερισμέναι ἢ μὴ, ἐπάτουν ὅχι ἐπάνω εἰς τὸ παρθένον πέτρωμα ἀλλὰ κάπως ὑψηλότερον, εἰς μίαν στάθμην κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κοινὴν δι' ὅλας καὶ μὴ παρακολουθοῦσαν κατὰ τὰ φαινόμενα τὰς μικροανωμαλίας τοῦ στερεοῦ δαπέδου. Ἡ στάθμη αὕτη κατὰ κανόνα εἶχεν ὕψος ἐλάχιστον, εἰς τὸν τάφον 8α ὅμως ἔφθανε τὰ 0,12 μ. Κάποτε ἡ στρώσις διεκρίνετο ἐπειδὴ ἀπετελεῖτο ἀπὸ χῶμα διαφορετικοῦ εἶδους καὶ χρώματος, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 36 καὶ Σ3, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη λεπτὸν κοκκινόχωμα καὶ εἰς τοὺς 4, 21 καὶ 157, ὅπου εἶχον μεταχειρισθῇ ἀμμόχωμα. Γενικῶς ὅμως μόνον εἰς 12 περιπτώσεις εἶναι ἀπολύτως βεβαία καὶ ἀναμφισβήτητος ἡ ὑπαρξίς τοῦ στρώματος αὐτοῦ (τάφοι 1, 3, 4, 8α, 21, 96, 100, 101, 131, 150 [δυτικὴ ταφή], 157, Σ3). Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀπουσία του ἐβεβαιώθη μόνον εἰς τὸν τάφον 87, μικρότατον θαλαμοειδῆ, με δάπεδον σκαμμένον εἰς τὴν φλέβα τοῦ σκληροῦ ψαμμίτου. Καθὼς φαίνεται, ὑπῆρχεν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς τάφους, ἴσως δὲ καὶ ἀνενεοῦτο κατὰ καιροὺς.

Ὀλίγοι τάφοι διετήρησαν τὴν θόλον των, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτεροι τὴν ἀρχικὴν ὀρο-

1. Outils de Bronze, σ. 262 καὶ πίν. XXXV, ἀρ. 2092, 2093, 2095, 2096, σ. 291 - 292, πίν. XXXIX, ἀρ. 15. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, εἰς τοὺς τάφους τοῦ Κατσαμπᾶ εὐρέθησαν ἀνάλογα ἔχνη πλάτους 0,055.

2. MAIURI, σ. 236.

φὴν των. Πουθενὰ δὲν ἔμεινεν ἐντελῶς ἀνέπαφος, διότι λόγῳ τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς σαθρότητος τοῦ πετρώματος εἶχον ἀποκολληθῆ καὶ πέσει διάφορα τεμάχια, ἀλλοιώνοντα κάποτε σημαντικῶς τὴν ἐπιφάνειάν της καὶ τὰς ἀναλογίας τοῦ θαλάμου. Κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐσώθη εἰς δεκαπέντε τάφους (43, 97, 122, Σ13, Σ15, Σ23, Σ24, Σ25, Σ26, Σ35, Σ36, Σ37, Σ39, Σ41 καὶ Σ43). Εἰς ἄλλους πέντε (96, 128, Σ4, Σ33, Σ48) ἄφησεν, ἰδίως εἰς τὰ σημεία τῆς συμβολῆς της μετὰ τὰ τοιχώματα, ἐνδείξεις διὰ τὸ ἀρχικόν της ὕψος ἀπὸ τὸ δάπεδον, χωρὶς περισσότερα στοιχεῖα διὰ τὴν μορφήν της.

Παντοῦ ὅπου ἐσώθησαν αἱ ὀροφαὶ εἶναι ὀρίζονται, κάποτε, ὅπως εἰς τοὺς τάφους Σ12 καὶ Σ15, μετὰ μίαν ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου. Τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτό, κοινὸν μετὰ τοὺς τάφους τῆς Προσύμνης<sup>1</sup> καὶ τῶν Θηβῶν<sup>2</sup>, τὰς καθίστα περισσότερον ἐπισφαλεῖς καὶ συνετέλεσεν ἄρκετὰ εἰς τὴν παραμόρφωσίν των λόγῳ μικροπτώσεων, ἰδίως εἰς τὸ μέσον των. Ὀροφαὶ σαμαρωταί, ὅπως εἰς τὰς Μυκῆνας<sup>3</sup>, τὸ Ἄργος<sup>4</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>5</sup> καὶ τὰ Δεντρά<sup>6</sup>, ἢ τοξωταί, ὅπως εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>7</sup>, τὰς Μυκῆνας<sup>8</sup>, καὶ τὰ Δεντρά<sup>9</sup>, ἔχουσαι λόγῳ τοῦ σχήματός των μεγαλυτέραν ἀνθεκτικότητα, δὲν εὐρέθησαν.

Τρεῖς ἀπὸ τοὺς τάφους, οἱ Σ13, Σ23 καὶ Σ26, ἔχουν τὴν ὀροφήν των σκαμμένην εἰς δύο διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Εἰς τὸν Σ13 τὸ δυτικὸν τμήμα της εἶναι προσεκτικῶς κομμένον καὶ λειασμένον, τὸ ἀνατολικὸν ὅμως ἔχει πελεκηθῆ προχειρῶς, παρουσιάζει ἐπιφάνειαν τραχεῖαν καὶ εὐρίσκεται κατὰ 0,73 μ. χαμηλότερον ἀπὸ τὸ προηγούμενον, ἀφέθη δηλαδὴ ἀσυμπλήρωτον καὶ ἡμιτελές. Εἰς τὸν Σ23 ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὀροφῆς χωρίζεται διαγωνίως μετὰ κατεύθυνσιν ἀπὸ τὴν δεξιὰν γωνίαν μετὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τοῦ βάθους εἰς δύο ἐπίπεδα: Τὸ ΝΔ. (ἀριστερὸν) τμήμα, μεγαλύτερον εἰς ἑκτασιν, ἐκόπη εἰς ὕψος 1,49 - 1,53 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Τὸ ΒΑ. (δεξιόν), ὀρίζοντιον καὶ αὐτὸ ὅπως τὸ προηγούμενον, καὶ μετὰ τὴν ἐπιφάνειάν του λειασμένην ἐξ ἴσου ἐπιμελῶς, εὐρίσκεται εἰς ἐπίπεδον κατὰ 0,35 μ. περίπου χαμηλότερον. Εἰς τὸν Σ26 τέλος ἡ διαφορὰ εἶναι ἀνάλογος ἀλλὰ πολὺ μικροτέρα: Ἀφοῦ κατεσκεύασαν τὸν θάλαμον καὶ τὴν ὀροφήν του ὁλόκληρον εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον μετὰ τὸ ὑπέρθυρον, ἠθέλησαν νὰ τὴν ὑψώσουν κατὰ μερικὰ ἀκόμῃ ἑκατοστὰ ὥστε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπερθύρου νὰ ἐξέχη ἀντιστοίχως πρὸς τὰ κάτω, ἤρχισαν δὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν (Δ.) μέρος της. Τὴν ἐγκατέλειψαν ὅμως προτοῦ καὶ φθάσουν εἰς τὸ μέσον τῆς θύρας καὶ χωρὶς νὰ προχωρήσουν πολὺ πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ θαλάμου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μία ρηχὴ ἐκβάθυνσις ἐνὸς τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλά-

1. Prosymna, σ. 244 - 245.

2. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 87, 187, 194.

3. Χ. ΤΕΟΤΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 128, ΜΜΠ, σ. 135.

4. W. VOLLGRAFF, BCH 28, 1904, σ. 372.

5. Asine, σ. 358.

6. R.T., σ. 75, εικ. 65. N.T., σ. 158 - 159.

7. MAIURI, σ. 236.

8. Ch.T., σ. 135 - 136.

9. N.T., σ. 158 - 159.

μου, ἡ ὁποία ἐλαττώνεται καὶ σβήνει τόσο πρὸς τὰ δεξιὰ ὅσον καὶ πρὸς τὸ βάθος, ὅπου ἡ στάθμη εἶναι πλέον ἐνιαία.

Καμμία ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτὰς περιπτώσεις δὲν ἀποτελεῖ ἡθελημένην παραλλαγὴν τοῦ καθιερωμένου τύπου. Ὀφείλονται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν σκληρότητα τοῦ πετρώματος, ἡ ὁποία τοὺς ἡμπόδισε νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν κατασκευὴν ὅπως τὴν εἶχον ἀρχίσει. Εἰς τὸν Σ13, ἀνοιγμένον μέσα εἰς τὴν φλέβα τοῦ σκληροῦ ψαμμίτου, ἔσκαψαν τὸ δυτικὸν τμήμα εἰς τὸ προβλεπόμενον ὕψος καὶ μορφήν, κατόπιν ὅμως, εἴτε διότι ἐθεώρησαν τὴν ἐργασίαν πολὺ ἐπίπονον, εἴτε ἐνδεχομένως διότι τοὺς ἐπείξεν ὁ χρόνος, ἄφησαν τὸ ὑπόλοιπον ἡμιτελές, ἀδροσκαμμένον καὶ χαμηλότατον. Εἰς τὸν Σ23 συνήντησαν τὴν σκληρὰν φλέβα διερχομένην λοξῶς μέσα ἀπὸ τὸ πέτρωμα ἀφοῦ πρῶτον εἶχον κατασκευάσει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὀροφῆς εἰς στάθμην ὑψηλότεραν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ προσαρμόσουν τὴν ὑπόλοιπον εἰς τὸ ὕψος τῆς φλεβὸς αὐτῆς. Εἰς τὸν Σ26 τέλος, ὅπου παρ' ὅλας τὰς δυσχερείας τὰς παρεχομένας ἀπὸ τὴν σκληρότητα τοῦ ὑλικοῦ ἔφερον εἰς πέρας κανονικῶς τὴν κατασκευὴν τοῦ θαλάμου, ἐγκατέλειψαν ἀσυμπλήρωτον τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιφανείας τῆς ὀροφῆς εἴτε διότι τοὺς ἔλειψεν ὁ χρόνος εἴτε καὶ διότι τὴν τελευταίαν στιγμὴν δὲν ἐθεώρησαν τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν ἀρκετὰ σπουδαίαν ὥστε νὰ τοὺς ἀπασχολήσῃ περισσότερον. Ὅπως δὲ ποτε, αἱ ἰδιομορφίαι αὐταὶ εἶναι ὅλαι συμπτωματικαὶ καὶ ὄχι ἐσκεμμέναι.

Τὸ ὕψος τῶν ὀροφῶν ἀπὸ τὸ δάπεδον, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τοὺς τάφους ὅπου διετηρήθησαν αὐτούσαι ἢ τοῦλάχιστον ἄφησαν ἵχνη εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου, ἦτο μικρόν. Εἰς τὸν χαμηλότερον ἀπὸ ὅλους, τὸν 122, φθάνει μόλις τὰ 0,85 μ., εἰς δὲ τὸν ὑψηλότερον, τὸν Σ13, ἀποτελοῦντα ὡς πρὸς αὐτὸ καὶ μεμονωμένην περίπτωσιν, εὐρίσκεται εἰς τὰ 1,84 - 1,86 μ. Γενικῶς κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ 1 μ. καὶ τοῦ 1,10 μ.

Ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν θαλαμοειδῶν τάφων 34 μόνον εἶχον διατηρήσει τὴν στέγην των ὁλόκληρον — μὲ τὴν ὀροφὴν σώαν ἢ μὴ — ἄλλοι 8 δὲ (οἱ 119, 121, 145, Σ4, Σ16, Σ27, Σ58 καὶ Σ60) ἐν μέρει. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους εἶχε πέσει ἀχρηστεύουσα τὸν θάλαμον καὶ θάπτουσα τὸ περιεχόμενόν του κάτω ἀπὸ τὰ τεμάχιά της. Γενικῶς διετηρήθη εἰς ὅλους ὅσοι ἦσαν σκαμμένοι μέσα εἰς τὸν σκληρὸν ψαμμίτην, ἀρκετὰ συνεκτικὸν ὥστε νὰ μὴ ἀποκολλῶνται τμήματα τῆς ὀροφῆς παρασύροντα ὅλον ἐν μεγαλύτερον μέρος τοῦ πετρώματος τοῦ καλύπτοντος τὸν τάφον, ἀπὸ τοὺς λοιποὺς δὲ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχον σκαφῇ εἰς τόσο βάθος ὥστε αἱ ἐπανειλημμέναι ἐσωτερικαὶ πτώσεις νὰ μὴ τὰς ἀδυνατίσουν ἐπικινδύνως.

Εἰς τοὺς περισσοτέρους τάφους, ὠρυγμένους μέσα εἰς τὸ σχετικῶς ἀδρομερές καὶ χαλαρᾶς συστάσεως ἀμμόχωμα, ἡ ὑγρασία εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου καὶ τὸ βάρος τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων προεκάλουν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὴν ἀποκόλλησιν προοδευτικῶς μεγαλυτέρων ὀγκῶν ἀπὸ τὴν ὀροφὴν, οἱ ὅποιοι ἐπιπτον καλύπτοντες κατὰ τόπους τὰς ταφάς. Ἄλλο εὐπαθὲς σημεῖον ἦτο τὸ ὑπέρθυρον, ἀφ' ἑνὸς διότι ὑπέφερε λόγῳ τῶν ἐπανειλημμένων ἀνοιγμάτων τῆς θύρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι εὐρίσκετο ἐκτεθειμένον ὅταν συνέβαινεν αἱ ἀνώταται στρώσεις τῆς ξηρολιθιᾶς νὰ ὀλισθαίνουν καὶ νὰ πίπτουν μέσα εἰς τὸν θάλαμον ἀφήνουσαι κενόν, ὅπου εἰσέδυνον μαζὶ μὲ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν καὶ τὰ χρώματα τοῦ γεισίματος τοῦ δρόμου. Τοῦτο ἐπέτεινε

και ἐπετάχυνε τὰς ἐσωτερικὰς καταπτώσεις, αὐταὶ δὲ πάλιν ἀδυνάτιζον κατὰ κανόνα τὴν στέγην τόσο, ὥστε νὰ μὴ ἀντέχῃ πλέον τὸ ἴδιόν της τὸ βάρος καὶ νὰ βυθίζεται, παρασύρουσα καὶ ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρον, μὲ μόνην ἐξαίρεσιν τὸν τάφον 93, ὅπου τοῦτο εἶχε διατηρηθῇ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν της.

Εἰς πολλοὺς τάφους ἡ κατάρρευσις εἶχεν ἀρχίσει ἐν ὅσῳ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη τὸ νεκροταφεῖον, εἰς τὸν ἡμιτελῆ Ι μάλιστα, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν 99, φαίνεται ὅτι τοῦτο συνέβη ἐνῶ οἱ τάφοι ἦσαν ὑπὸ κατασκευὴν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἰδιοκτῆται δὲν ἐγκατέλειπον εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τοὺς τάφους ἀλλ' εὗρισκον τρόπον νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ τοὺς μεταχειρίζωνται. Ὅταν π.χ. ἐβυθίσθη τὸ ὑπέρθυρον τοῦ 131, ἀχρηστεῦον τὴν εἴσοδον καὶ ἐμποδίζον τὴν πρόσβασιν εἰς τὸν θάλαμον, ἤνοιξαν δευτέραν κανονικὴν εἴσοδον μὲ νέον δρόμον. Ἄλλοι περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ καθαρίζουν τοὺς θαλάμους ἀπὸ τὰ πεσμένα χώματα, ὅπου δὲ αὐτὰ ἦσαν πολλὰ εἰς τὸ νὰ τὰ διευθετοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὰς παλαιότερας ταφάς, σχηματίζοντες οὕτω δεύτερον δάπεδον ὀλίγον ὑψηλότερον ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ θάπτοντες ἐκεῖ ἐπάνω. Διπλᾶ ταφικὰ στρώματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ εὐρέθησαν εἰς 11 τάφους (15, 46, 58-59, 90, 93, 111, 123, 141, 145, 149 καὶ Σ19), ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σαφῶς διακρινόμενα, κάπως συγκεχυμένα ὅμως εἰς τοὺς 145, 149 καὶ Σ19. Παρόμοιον φαινόμενον ἔχει διαπιστωθῇ καὶ εἰς γειτονικὸν πρὸς τὴν Περαιτὴν νεκροταφεῖον<sup>1</sup>. Μερικοὺς τάφους, τοὺς 10, 14, 111, 124 καὶ 139 ἐξηκολούθησαν νὰ μεταχειρίζωνται ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν των καταβύθισιν, θάπτοντες ἄνωθεν καὶ μέσα εἰς τὰ πεσμένα χώματα τῆς στέγης, εἰς τὸν 111 μάλιστα εἰς τρία ἐπάλληλα στρώματα (111 β, 111 γ καὶ 111 δ), τὰ τελευταῖα πρὸς τὰ ἐπάνω<sup>2</sup>.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν σχετικῶς, ἡ διαδικασία τῆς καταρρεύσεως ἐγίνετο εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς τάφους βραδέως καὶ κατὰ φάσεις. Εἰς ἓνα ὅμως τοῦλάχιστον, τὸν 16, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπῆλθεν ἀποτόμως καὶ μάλιστα ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῆς μοναδικῆς του ταφῆς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ βῶλοι τῆς στέγης εὐρέθησαν πεσμένοι ἀπ' εὐθείας ἐπάνω εἰς τὸ δάπεδον καὶ τὴν ταφήν, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι αὕτη δὲν φαίνεται νὰ εἶχε διαταραχθῇ ἀπὸ μεταγενεστέραν ἀνθρωπίνην ἐπέμβασιν. Ἀναλόγους περιπτώσεις ὡς πρὸς τὸ ἀπότομον τῆς βυθίσεως τῆς στέγης ἀποτελοῦν καὶ οἱ ἐπανειλημμένως χρησιμοποιηθέντες τάφοι 101 καὶ 154, ὅπου τὰ τεμάχια της ἔκειντο ἐπίσης ἀπευθείας ἐπάνω εἰς τὸ δάπεδον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως, ὅπως εἶναι ἄλλωστε καὶ φυσικόν, οἱ τάφοι ἐβυθίσθησαν πολὺ ἀργότερον, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ νεκροταφείου, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς ἡ στιγμή τῆς καταστροφῆς τοῦ καθενός.

Ἡ συνήθης εἰκὼν ἡ παρεχομένη ἀπὸ τοὺς πεσμένους τάφους εἶναι κατὰ ταῦτα ἡ ἐξῆς: Κάτω - κάτω εἰς τὸ δάπεδον ὑπάρχει μία λεπτὴ στρώσις βαθυχρώμου χώματος ὅπου κεῖνται τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ κτερίσματα. Ἡ στρώσις αὕτη, ἀποτελοῦσα τὸ ταφικὸν στρώμα, συνίσταται ἀπὸ χῶμα, κάποτε τοποθετημένον ἐπίτηδες διὰ νὰ ἐξομαλύνῃ τὸ δάπεδον (βλ. ἄνωτέρω σ. 16), ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῆς ἀποσυνθέσεως διαφόρων ὀργανικῶν οὐσιῶν. Ἐπ' αὐτοῦ, καλύπτοντα κατὰ κανόνα καὶ τὸ

1. Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 206.

2. Τοῦτο παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ Καμίνι τῆς Νάξου (Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 16, 1960, σ. 250).



περιεχόμενον τοῦ θαλάμου, εἶναι πεσμένα τὰ τεμάχια τῆς ὀροφῆς, πέτρωμα δηλαδή τριμμένον καὶ εἰς μικροὺς βώλους, κάποτε μὲ ἐπικάλυψιν ποικίλλοντος πάχους ἀπὸ ἱλὺν καὶ νεροχώματα, ἐὰν εἶχε πέσει τὸ ὑπέρθυρον ἢ εἶχεν ἀνοιγῇ καμμία ὀπή (τάφοι 5, 93, 119). Ἐὰν ὁ τάφος εἶχε διατηρήσει τὴν στέγην του τότε τὸ περιεχόμενον του μένει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὸ στάδιον αὐτό (τάφοι 108 καὶ 157). Ἐὰν ὅμως τελικῶς ἡ στέγη ἐβυθίσθη, τότε ἀκολουθοῦν μέχρι τῆς ἐπιφανείας, συνήθως πυκνοί, οἱ ὄγκοι τῆς (πίν. 153), ἐν μέσῳ νεροχωμάτων καὶ χαλίκων (τάφοι 12, 33, 93). Τοῦτο ἦτο ἰδιαιτέρως ἐμφανὲς εἰς τοὺς τάφους 33, 101 καὶ 119, ὅπου οἱ πεσμένοι ὄγκοι ἦσαν τόσοι μεγάλοι καὶ συμπαγεῖς ὥστε ἐχρειάσθη νὰ θρυμματισθοῦν πρῶτον ἐπὶ τόπου προκειμένου νὰ ἀπομακρυνθοῦν.

Ἡ ὀροφή καὶ τὸ ὑπέρθυρον δὲν ἦσαν τὰ μόνα εὐπαθῆ σημεῖα τοῦ θαλάμου. Τὰ πλευρικά τοιχώματά του ἦσαν καὶ αὐτὰ ἐξ ἴσου, ἂν μὴ περισσότερον, ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ὑγρασίαν, ἔφερον δὲ καὶ μέγα μέρος τοῦ βάρους τῆς στέγης. Ὡς ἐκ τούτου ὑφίσταντο καὶ αὐτὰ διάβρωσιν τῆς ἐπιφανείας των ἀπ' ὅπου ἐπιπτον ὁλονὲν περισσότερα τεμάχια, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ μεταξὺ δύο γειτονικῶν τάφων διαχωριστικὰ τοιχώματα νὰ λεπτύνωνται τόσοι ὥστε νὰ διατρυπῶνται καὶ νὰ καταρρέουν, παρασύροντα καὶ τὰς στέγας. Εἰς τὰς περιπτώσεις ἀφ' ἑτέρου ὅπου οἱ τάφοι ἦσαν γειτονικοὶ ἀλλὰ σκαμμένοι εἰς διαφορετικὰ ἐπίπεδα ἢ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν βαθμιαία κατάρρευσις των κατέληγεν εἰς τὸ νὰ εὗρεθῇ μέρος τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ ὑψηλότερον σκαμμένου τάφου εἰς τὸ κενὸν ἐπάνω ἀπὸ τὸν θάλαμον τοῦ χαμηλοτέρου. Ἐὰν ὁ ὑψηλότερος τάφος εἶχεν ὑποστῇ ἐν τῷ μεταξὺ βύθισιν, ὁπότε τὸ γέμισμά του συνεῖχε τὸ περιεχόμενον του, τότε τὰ ἀντικείμενα αὐτά, ὅστ' αὐ κατερίσματα, συνεκρατοῦντο εἰς τὸ κενὸν ἐπάνω ἀπὸ τὸν χαμηλότερον θάλαμον, ὅπως συνέβη εἰς τοὺς τάφους 11 - 12, 15α - 15, 38 - 36, 146 - 145 καὶ 156 - 157 (βλ. τ. Α', σχέδ. 9 καὶ 33, τομαί). Ἐὰν ὅμως ὁ θάλαμος ἦτο κενὸς ἢ τὸ γέμισμά του πρόσφατον καὶ ὄχι ἀρκετὰ συμπαγὲς ὥστε νὰ τὰ συγκρατήσῃ, τότε αὐτὰ κατωλίσθαινον εἰς τὸν ἄλλον μέχρι τοῦ σημείου καὶ τοῦ βάθους ὅπου τοὺς ἐπέτρεπεν ἡ ἰδική του πλέον ἐπίχωσις, ἐσταμάτων δὲ κατὰ κανόνα κάπου ὑψηλότερον ἀπὸ τὸ ταφικόν του στρώμα (τάφοι 5α - 5, 30α - 33 καὶ 148 - 149· βλ. τ. Α', σχέδ. 34, 42 καὶ πίν. 37 γ, 39 α).

Οἱ τέσσαρες ἡμιτελεῖς τάφοι καθὼς καὶ ὅσοι ἔμειναν ἀσυμπλήρωτοι εἶναι ἀρκετὰ διδακτικοὶ ὡς πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς κατασκευῆς των : Πρῶτον ἐσκάπτετο, ὅπως εἶναι φυσικόν, ὁ δρόμος, ὑπὸ μορφὴν κατωφεροῦς τάφρου, εἰς ὅλον του τὸ μῆκος (ἡμιτελεῖς III καὶ IV, πίν. 154α), συγχρόνως δὲ συνελέγοντο καὶ ἐστοιβάζοντο κάπου πλησίον οἱ λίθοι τῆς ξηρολιθιᾶς (ἡμιτελής IV). Ἐν συνεχείᾳ ἠνοιγέτο ἡ θύρα καὶ ἐσκάπτετο τὸ εἰς τὴν προέκτασίν της εὐρισκόμενον τμήμα τοῦ θαλάμου μέχρι τοῦ βάθους του (ἡμιτελής II, πίν. 154β). Ἐπειτα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν παραστάδων τῆς θύρας, ἐσκάπτετο ἡ μία πλευρὰ τοῦ θαλάμου, ἄλλοτε ἡ δεξιὰ (τάφος Σ40) καὶ ἄλλοτε ἡ ἀριστερά (τάφος Σ39), τέλος δὲ κατεσκευάζετο καὶ ἡ ἄλλη, συμμετρικὴ πρὸς τὴν πρώτην, ἐὰν δὲν τοὺς ἡμποδίζε τὸ πέτρωμα ἢ δὲν τοὺς ἐπίεζεν ὁ χρόνος. Ἡκολούθει ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία τῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων, τοῦ δαπέδου, τῆς στέγης καὶ τῆς ὀροφῆς (ἡμιτελής I) καὶ ὁ τάφος ἦτο ἕτοιμος πρὸς χρησιμοποίησιν.

Παραλλαγὰς θαλαμοειδῶν ἀποτελοῦν οἱ τάφοι 55, 79, 94, 102, 116 καὶ 129 (πίν. 155 α). Αὐτοὶ ὅλοι, μικροὶ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παιδικοί, διατηροῦν εἰς τὴν ἀ- τοψιν τὸ σχῆμα τοῦ θαλαμοειδοῦς, ὑπάρχουν ὅμως διάφοροι ἐνδείξεις ὅτι δὲν ἦσαν πραγματικοὶ στεγασμένοι θάλαμοι. Ὁ 79 π.χ., μὲ εἴσοδον πλάτους 0,42 μ. καὶ «δρό- μον» μήκους 0,25 μ., καθὼς καὶ ὁ 129 μὲ εἴσοδον πλάτους 0,35 μ., ἔχουν προσβάσεις τόσοις περιορισμένων διαστάσεων ὥστε νὰ εἶναι λειτουργικῶς ἄχρηστοι. Ὁ 55, σφη- νωμένος μεταξὺ τῶν τάφων Σ3, 58 καὶ Σ19, εὐρίσκετο τόσοις πλησίον τῆς ἐπιφανείας ὥστε, ὅσον καὶ ἐὰν ἀπεχωματώθη ἐν τῷ μεταξὺ ἢ πλαγιά, ἀποκλείεται νὰ εἶχε περιθώ- ριον διὰ τὴν κατασκευὴν θαλάμου, ὅσονδῆποτε χαμηλοῦ. Οἱ 102 καὶ 116, μικρότατοι παιδικοὶ ταφίσκοι μὲ ἀνεπαρκεῖς εἰσόδους, εἶναι κατὰ τὰ φαινόμενα μικρὰ ριζόσπηλα κάτω ἀπὸ τοὺς μπάγκους τοῦ ψαμμίτου, διηυθετημένα εἰς ὑποτυπώδεις θαλάμους. Ὁ 94 τέλος, μὲ ὀλόκληρον τὴν Α. πλευράν του σχηματισμένην ἀπὸ λίθους, ἦτο ἐπὶ πλεον ἐξ ὀλοκλήρου ὠρυγμένος μέσα εἰς τὸ γέμισμα τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου τοῦ 93 (πίν. 155 β, κάτω δεξιά), πρᾶγμα ἀποκλεῖον φυσικὰ τὴν λάξευσιν θαλάμου μὲ στέγην. Αἱ μορφαὶ αὐταί, παρατηρηθεῖσαι καὶ ἄλλοι<sup>1</sup>, πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κατασκευαστῶν των νὰ διατηρήσουν τὸν καθιερωμένον τύπον τάφου καὶ εἰς περι- πτώσεις ὅπου δὲν ὑπῆρχε πραγματικὴ ἀνάγκη ἢ δὲν τοὺς διηυκόλυνε τὸ ἔδαφος.

Οἱ θαλαμοειδεῖς λοιπὸν τάφοι τῆς Περαιτῆς, παρ' ὅλας τὰς ἰδιομορφίας ποὺ πα- ρουσιάζουν κάποτε, τὰς ὀφειλομένας ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εἰς τὴν ὕψην τοῦ πετρώ- ματος τῆς περιοχῆς, κατεσκευάζοντο γενικῶς, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁμοίους των, μὲ δρόμους μήκους καὶ κλίσεως ἀναλόγου πρὸς τὸ βάθος τὸ ἀναγκαῖον διὰ νὰ σκαφῇ ὁ θάλαμος καὶ μὲ θαλάμους τετραπλεύρους παραλληλογράμμους, μὲ τὴν θύραν ἀνοιγμένην εἰς τὸ μέσον τῆς μιᾶς ἀπὸ τὰς μακροτέρας πλευράς<sup>2</sup>. Μερικοὶ εἶχον κόγχας ἀνοιγμένας εἰς τὰ τοιχώματα τῶν δρόμων καὶ προωρισμένας διὰ παιδικὰς ταφάς, ἐνῶ αἱ κόγχαι καὶ οἱ λάκκοι μέσα εἰς τοὺς θαλάμους ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν καταλοίπων τῶν παλαιότερων παραμερισμένων ταφῶν. Σκαμμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέσα εἰς χαλαρὸν ψαμμίτην δὲν διετήρησαν τὴν στέγην των παρὰ μόνον κατ' ἐξαιρέσιν, μερικοὶ δὲ κατεστράφησαν ἀποδεδειγμένως ἐνῶ τὸ νεκροταφεῖον ἐχρησιμοποιοεῖτο.

Σύνοψις

## ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ

Μεταξὺ τῶν θαλαμοειδῶν καὶ κατὰ κανόνα εἰς τὰ ἐπίπεδα σημεῖα τῶν ὕψωμάτων, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχε πλεον χῶρος διὰ τὴν κατασκευὴν μεγαλυτέρων τάφων, εὐρέ- θησαν καὶ εἰκοσιεξ σκαφέντες ἄνωθεν καὶ ἔχοντες τὴν μορφήν λάκκων (τ. Α', σχέδ. 1). Ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των οἱ λάκκοι αὐτοὶ διακρίνονται εἰς ἀπλοῦς, διπλοῦς καὶ λάκκους μὲ δρόμον.

1. Εἰς τὴν Ἰαλυσόν, π.χ. (JACORI, σ. 254) καὶ τὴν Βραυρῶνα (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 85).

2. Πρβ. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΝ, ΑΕ 1888, σ. 148. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΝ, ΑΔ 3, 1917, σ. 80, 87, 124, εἰκ. 89. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 36. Ch.T., σ. 134 - 135. Prosymna, σ. 243 - 244. Asine, εἰκ. 134, 135, 139, 142, 144, 145, 146, 149. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 82, εἰκ. 9, 1955, σ. 79 εἰκ. 1.

Σχήμα

**ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ ΑΠΛΟΙ.** Οί άπλοϊ, δεκαεξ τόν αριθμόν, είναι στενομήκεις τε-  
 τράπλευροι αρκετά κανονικά σκαμμένοι, με πλευράς γενικώς εϋθυγράμμους και γωνίας  
 περίπου ορθάς, συχνά όμως άπεστρογγυλεμένας. Τά τοιχώματά των έχουν σκαφῆ  
 κάθετα άν και πολλάκις παρουσιάζονται ολίγον λοξά, στενεύοντα τόν λάκκον από τά  
 χείλη πρὸς τὸ βάθος. Ὁ πυθμὴν εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὀριζόντιος και ἐπίπεδος,  
 έπεστρωμένος εἰς τοὺς τάφους 71 και 67 με άραιά μικρά κρόκαλα, ἢ έπεξεργασία όμως  
 τῶν έπιφανειῶν και γενικῶς ἡ ποιότης έργασίας δέν εἶναι τόσο καλή ὅσον εἰς τοὺς  
 θαλαμοειδεῖς.

Καλυπτήριοι  
πλάκες

Μόνον ὁ 61 εύρέθη χωρὶς ἄλλην κάλυψιν εκτός από τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχεν.  
 Οἱ ὑπόλοιποι, εκτός φυσικά από τοὺς δύο συλημένους (Σ21 και Σ45) και τὸν έν μέρει  
 παραβιασμένον 81, ἦσαν σκεπασμένοι με άνωμάλους και άκατεργάστους σχιστολι-  
 θικάς πλάκας (πίν. 156), τέσσαρες δέ, οἱ 6, 84, 85 και Σ21, εἶχον λαξευμένον εἰς βάθος  
 0,40 - 0,70 μ. από τὸ χεῖλός των στενὸν ὀριζόντιον έσωτερικὸν πλαίσιον<sup>1</sup>, προωρισμένον  
 διά τὴν στήριξιν τῶν πλακῶν αὐτῶν (πίν. 157 α). Εἰς τοὺς ἄλλους (15α, 60, 62, 69, 70,  
 71, 72, 80, 81, 83) τὰς έσφήνωνον άπλῶς εἰς τὴν θέσιν των, εκμεταλλεόμενοι τὰς  
 διαφόρους μικροανωμαλίας τῶν τοιχωμάτων καθὼς και τὴν σχετικὴν στένωσίν των πρὸς  
 τὰ κάτω. Αἱ πλάκες αὐταὶ δέν ἦσαν πάντοτε τόσο μεγάλαι ὥστε νά καλύπτουν ὁλό-  
 κληρον τὸ πλάτος τοῦ ὀρύγματος και νά στηρίζωνται εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς του.  
 Μερικαὶ εἶναι αρκετά βραχύτεροι, τὰς έτοποθέτουν δέ κατὰ τρόπον ὥστε νά κλειδώ-  
 νουν ἢ μία με τὴν ἄλλην, διατηροῦσαι μίαν σχετικῶς έπισφαλῆ ἰσορροπίαν, ἢ έβάρυνον  
 τὰ πρὸς τὸ τοίχωμα ἄκρα των με ἄλλους κοινούς λίθους, οἱ ὁποῖοι τὰς συνεκράτουν  
 περίπου ὀριζοντίας (πίν. 156 β). Ὅπως δὲ φαίνεται νά ἔμμενον ἐπὶ πολὺ  
 διάστημα εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Πολλὰ από αὐτὰς εύρέθησαν πεσμένα εἰς τὸ  
 έσωτερικὸν τοῦ λάκκου και εἰς αρκετὸν βάθος (τάφοι 62, 69, 80, 83, 84, 85), επάνω  
 εἰς τὸ χῶμα τὸ εἰσδῦσαν διά τῶν μεταξύ των διαστημάτων και κάλυψαν τὰς ταφάς.  
 Τὸ χῶμα αὐτό, ὅπως εἶναι ἰδιαιτέρως έμφανές εἰς τοὺς τάφους 6 και 60, ἦτο συνήθως  
 λεπτόν, καθαρὸν, έρυθρωπὸν νερόχωμα, διηθημένον από τὰς βροχάς. Ἡ ὑπαρξίς του  
 εἰς τὸ βάθος τῶν τάφων καθὼς και ἡ πτώσις τῶν πλακῶν εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον  
 από τὸ ἀρχικὸν των ἀποδεικνύουν ὅτι μετὰ τὴν ταφὴν έγεμίζετο μόνον τὸ επάνω μέρος  
 τῶν λάκκων, τὸ μεταξύ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν και τῆς έπιφανείας, ὁ δέ χῶρος εἰς  
 τὸ βάθος, ὅπου έτοποθετοῦντο αἱ ταφαί, έμμενε κενός. Εἰς τὸν τάφον 70 μάλιστα,  
 ὅπου αἱ πλάκες εἶχον παραμείνει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν θέσιν των, τὸ κενὸν  
 αὐτό εἶχεν έν μέρει διατηρηθῆ.

Διαστάσεις

Οἱ λάκκοι δέν ἦσαν μεγάλοι. Ὁ Σ21, μεγέθους 2,10×0,88 ἔως 1,20 μ. εἰς τὸ  
 χεῖλος και 1,61×0,48 ἔως 0,65 μ. εἰς τὸν πυθμένα, στενότερον χάρις εἰς τὸ πλαίσιον  
 ὑποδοχῆς τῶν καλυπτηρίων πλακῶν, εἶναι ὄχι άπλῶς ὁ μεγαλύτερος ὅλων ἀλλὰ και  
 ἐξάίρεσις. Συνήθως ἔχουν μήκη κυμαινόμενα από 1,20 ἔως 1,10 μ. και πλάτη από  
 0,50 ἔως 0,60 μ., ὁ δέ μικρότερος, ὁ 84, εἶναι μόλις 0,90×0,50 μ. Ἡ σχέσις μήκους  
 πρὸς πλάτος εἶναι εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις 2 : 1, εἰς τὸν περισσότερον στε-

1. Τάφοι ὁμοίας κατασκευῆς εἶναι γνωστοὶ και από τὸ "Αργος (Deiras, σ. 240).

νομήκη όμως, τὸν 60, φθάνει τὸ 3,5 :1. Τὸ βάθος των εἶναι καὶ αὐτὸ ὅπωςδὴποτε περιορισμένον. Γενικῶς αἱ καλυπτῆριοι πλάκες ἦσαν τοποθετημέναι εἰς βάθος 0,50-0,70 μ. κάτω ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν — διαφορετικῆς ἴσως στάθμης ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν — ὃ δὲ πυθμὴν εὐρίσκετο κάτω ἀπὸ αὐτὰς εἰς βάθος ποικίλλον ἀπὸ τὰ 0,50 - 0,60 μ. τοῦ τάφου 70 ἕως τὸ 1,40 τοῦ τάφου Σ21, γενικῶς δὲ πλησιάζον τὸ 1μ. Ἦσαν λοιπὸν οἱ τάφοι αὐτοὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως στενόχωροι, κατάλληλοι μόνον διὰ περιορισμένον ἀριθμὸν ταφῶν, μὲ τὴν προϋπόθεσιν μάλιστα ὅτι αὐταὶ θὰ ἐτοποθετοῦντο μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα. Οἱ δέκα ἀπὸ τοὺς λακκοειδεῖς αὐτοὺς (6, 15α, 60, 61, 62, 71, 72, 80, 83, 85) ἦσαν ἀτομικοί, περιεῖχον δὲ ἄτομα ἐνήλικα (πίν. 157β καὶ 158α). Οἱ ὑπόλοιποι τέσσαρες εἶχον χρησιμοποιοῦν ἀπὸ δύο φορὰς ἕκαστος. Καὶ εἰς μὲν τοὺς 69, 81 καὶ 84 αἱ ταφαὶ εὐρέθησαν εἰς τὸν πυθμὲνα, ἡ παλαιότερα παραμερισμένη, ἡ δὲ νεωτέρα κατὰ χώραν (πίν. 158β). Εἰς τὸν 70 ὅμως ἡ δευτέρα εἶχε τοποθετηθῇ 0,20 - 0,50 μ. ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν πρώτην, ἐπὶ μιᾷ ἀκαταστάτου στρώσεως ἀπὸ πλάκας χρησιμοποιοῦνθεις ἀρχικῶς, καθὼς φαίνεται, διὰ τὴν κάλυψιν τοῦ τάφου καὶ ἀντικατασταθείσας.

Ἀτομικοὶ -  
ὁμαδικοί

Τάφοι λακκοειδεῖς ἀτομικοὶ καὶ ὁμαδικοί, ὅμοιοι καὶ σύγχρονοι πρὸς τοὺς περιγραφέντας<sup>1</sup>, δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν συνήθεις. Εὐρέθησαν καὶ ἀναφέρονται μέχρι στιγμῆς 5 - 6 εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν<sup>2</sup>, 1 εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>3</sup>, 1 εἰς τὴν Ἀγίαν Κυριακὴν Σαλαμῖνος<sup>4</sup> καὶ 27 εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Δειράδος τοῦ Ἀργους<sup>5</sup>, ὅπου μάλιστα μερικοὶ εἶναι καὶ κατὰ τι παλαιότεροι, παντοῦ ὅμως εἶναι ἐξαιρέσεις ἐν σχέσει πρὸς τοὺς θαλαμοειδεῖς.

Παραλλαγὴν τῶν τάφων αὐτῶν ἀποτελοῦν τέσσαρες μικροὶ καὶ ἀβαθεῖς λάκκοι, οἱ ὅποιοι εἶχον σκαφῇ πλησίον μεγάλων κανονικῶν θαλαμοειδῶν, δίχην παρατάφων : Ὁ 29 παρὰ τὸν 28, οἱ 44 καὶ 45 παρὰ τὸν 43 (πίν. 143α) καὶ ὁ 54 παρὰ τὸν Σ18 (πίν. 159α). Κανεῖς των δὲν εἶχε κάλυμμα, περιεῖχον δὲ ταφὰς νηπίων ὅπως μαρτυροῦν τὰ κτερίσματα καὶ ἡ ὀλοσχερὴς σχεδὸν ἐξαφάνισις τῶν ὀστέων. Μήκους 0,50 - 0,70 μ. καὶ πλάτους 0,30 μ. δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰς τετραπλεύρους παιδικὰς κόγχας 43β καὶ 43γ, τὰς ἀνοιγμένας εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ δρόμου τοῦ θαλαμοειδοῦς 43, παρὰ μόνον κατὰ τὸ ὅτι εὐρίσκονται ὅχι ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον ἀλλ' εἰς κάποιαν ἀπόστασιν. Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ κατεσκευάσθησαν διὰ νὰ μὴ ὑποβληθοῦν οἱ κηδεύοντες εἰς τὸν κόπον, προκειμένου περὶ νηπίων, νὰ ἀνοίξουν τὸν θάλαμον ἢ καὶ ἀπλῶς νὰ ἀνασκάψουν τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου καὶ νὰ κατασκευάσουν κόγχην εἰς τὸ πλευρόν του. Ἀνάλογοι λακκίσκοι εὐρέθησαν εἰς τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν<sup>6</sup> καὶ εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>7</sup>.

Μικροὶ  
παιδικοί

1. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν δὲν ὑπάγονται οἱ διάφοροι κιβωτιόσχημοι οὔτε οἱ κάθετοι μὲ κτιστὰ τοιχώματα.

2. Hesperia 4, 1935, σ. 318 ἐξ. 5, 1936, σ. 21 - 23, εἰκ. 19, 20. 19, 1950, σ. 326. 21, 1952, σ. 108. 23, 1954, σ. 57.

3. A. MAIURI, Clara Rhodos I, σ. 52.

4. K. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1955, Χρονικά, σ. 125.

5. Deiras, σ. 240 - 242.

6. Hesperia 18, 1949, σ. 215, πίν. 38,2.

7. A. MAIURI, Clara Rhodos I, σ. 62.



**ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ ΔΙΠΛΟΙ.** Ὑπάρχουν δύο ἀκόμη τάφοι ἐντελῶς διαφορετικοὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς προαναφερθέντας, ἔχοντες τὸ σχῆμα διπλοῦ λάκκου, οἱ 63 καὶ 98. Εὐρέθησαν σκαμμένοι μέσα εἰς τὸ χαλαρὸν λατυποπαγὲς πέτρωμα, εἰς τὸ πρὸς Β. ὄριον τοῦ νεκροταφείου καὶ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν μεταξὺ των. Εἰς τὸ μέρος ὅπου ἠνοίχθησαν ὁ συμπαγὴς καὶ σκληρὸς ψαμμίτης πλησιάζει τόσον πολὺ τὴν ἐπιφάνειαν ὥστε νὰ μὴ εἶναι εὐκόλος ἡ κατασκευὴ κανονικῶν θαλαμοειδῶν, ἀφήνει ὅμως ἀρκετὰ περιθώρια διὰ τὴν ἀνόρυξιν λάκκων. Οἱ δύο αὐτοὶ τάφοι ἔχουν τὴν μορφήν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τετραγώνων ὀρυγμάτων, μὲ σχῆμα ἀκανόνιστον, περίπου τραπεζιόσχημον εἰς τὸν 98 καὶ στενούμενον κατὰ τὸ μέσον εἰς τὸν 63, σκαφέντα ἄλλωστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς δύο φάσεις. Μία στενὴ καὶ ἀρκετὰ ὑψηλὴ ξηρολιθιά, ὕψους 0,77 μ. εἰς τὸν 63 καὶ 0,80 μ. εἰς τὸν 98, μὲ τὴν κορυφὴν τῆς 0,74 μ. χαμηλότερον ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὸν 63 καὶ 0,40 μ. εἰς τὸν 98, τοὺς ἐχώριζεν εἰς δύο περίπου ἴσα μέρη, ὅχι ἀπολύτως ὅμοια κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις. Τὸ ἐν μόνον ἀπὸ αὐτά, τὸ δυτικόν, εἶχεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις χρησιμοποιοιθῆ διὰ τὰς ταφάς (πίν. 159β καὶ 160α). Τὸ ἄλλο, κάπως ρηχότερον (0,16 μ. εἰς τὸν 63, 0,11 μ. εἰς τὸν 98), εὐρέθη καὶ εἰς τοὺς δύο περιέχον καθαρὸν χῶμα χωρὶς τὸ παραμικρὸν ἔχνος χρήσεως, ἐκτὸς ἀπὸ 2 - 3 παράταιρα καὶ μικρὰ ὄστρακα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ γεμίσματος τοῦ 63. Καλυπτῆριοι πλάκες οὔτε εὐρέθησαν οὔτε φαίνεται νὰ εἶχον χρησιμοποιοιθῆ ποτέ.

Ὁ 98 περιεῖχε μίαν μόνον ταφήν, ὁ 63 ὅμως εἶχε δύο. Προκειμένου νὰ γίνῃ ἡ δευτέρα, εὐρεθεῖσα κατὰ χώραν, εἶχεν ἀνοιγῆ ὁ λάκκος καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ ἐνδεχόμενα κτερίσματα τῆς προηγούμενης, ἐκτὸς ἀπὸ δύο μνηριαῖα. Τὸ ἄλλο τμήμα λοιπὸν τοῦ λάκκου δὲν φαίνεται νὰ προωρίζετο διὰ ταφάς ἐφ' ὅσον ἔμεινεν ἀχρησιμοποίητον ὅταν παρουσιάσθῃ ἡ ἀνάγκη. Ἐξ ἄλλου, τὸ μικρὸν βάθος τῶν τάφων (1,60 μ. εἰς τὸν 63, 1,22 μ. εἰς τὸν 98 κατ' ἀνώτατον ὄριον), καθὼς καὶ τὸ εἶδος τοῦ γεμίσματος ἐπάνω ἀπὸ τὰ τμήματα τὰ περιέχοντα τὰς ταφάς, ἀποτελουμένου ἀπὸ χῶμα χωρὶς τὸν παραμικρὸν βῶλον ἢ πεσμένον ὄγκον, ἀλλὰ περιλαμβάνοντος 1 - 2 ὄστρακα, ἀποκλείει τὴν πιθανότητα τὸ τμήμα αὐτὸ νὰ εἶχεν ἀρχικῶς στέγην, πεσμένην ἐν τῷ μεταξὺ, ὅποτε τὸ ἄλλο θὰ ἐχρησίμευεν ὡς εἶδος καθέτου δρόμου<sup>1</sup>. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ διπλῶν λακκοειδῶν, μὲ τὸ βαθύτερον μόνον τμήμα των προωρισμένον διὰ ταφάς, ὁμοίων πρὸς τὸν τάφον 1 τῆς Τζαφέρ Παπούρας<sup>2</sup>, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦτο παλαιότερος (ΥΜ II) καὶ εἶχε τὸ ταφικὸν χώρισμα στεγασμένον μὲ ἀκατεργάστους πλάκας— πιθανώτατα δὲ καὶ πρὸς τὸν ὁμαδικὸν λακκοειδῆ τὸν εὐρεθέντα εἰς τοὺς Βαρδάτες τῶν Θερμοπυλῶν<sup>3</sup>. Ποῖος ἦτο ὁ λόγος ὑπάρξεως τοῦ δευτέρου,

1. Τάφοι αὐτοῦ τοῦ εἶδους (pit caves) ὑπάρχουν καὶ ἔχουν εὐρεθῆ εἰς τὴν Ρόδον (Α. ΜΑΙΟΥΡΙ, Clara Rhodos I, σ. 62. JACORI, σ. 311 - 312), τὴν Τζαφέρ Παπούραν (Α. EVANS, P.T., σ. 15 - 21), τὴν Πρίφτιανην (Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ΑΕ 1952, Χρονικά, σ. 19), τὸ Νάυπλιον (Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 199-200), τὸ Ἄργος (Deiras, σ. 104, πίν. XI,2), τὴν Κοπρέζαν Μακροπούλου (Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 216 - 217) καὶ τὴν Βούλαν (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 99 καὶ εἰκ. 6).

2. Α. EVANS, P.T., σ. 21 - 22, εἰκ. 13.

3. BCH 63, 1939, σ. 311 - 312 καὶ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Bericht VI Intern. Kongress für Archäologie, Berlin 1940, σ. 334.

ἀχρησιμοποίητου, χωρίσματος εἶναι ἄδηλον τόσον εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους.

**ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ ΜΕ ΔΡΟΜΟΝ.** Ἐξ ἴσου ἄδηλος καὶ πρακτικῶς ἀνεξήγητος εἶναι καὶ ἡ ἰδιοτυπία ἐνὸς ἄλλου εἶδους τάφων, τῶν λακκοειδῶν με δρόμον. Οἱ τάφοι αὐτοὶ ἔχουν τὸ σχῆμα στενομήκων λάκκων με ἀβαθεῖς καὶ λειτουργικῶς ἐντελῶς περιττοὺς δρόμους (πίν. 160 β καὶ 161 α), ὁδηγοῦντας εἴτε εἰς τὸ μέσον μιᾶς ἀπὸ τὰς μακρὰς πλευράς, ὅπως εἰς τοὺς 7, 67 καὶ 68, εἴτε εἰς μίαν ἀπὸ τὰς γωνίας, ὅπως εἰς τὸν 73. Ὁ 7, μήκους 0,59 καὶ πλάτους 0,38 μ., σκαμμένος ὅπως καὶ ὁ ἀπλοῦς λακκοειδῆς 54 παραπλεύρως τοῦ Σ18, ὅπου φαίνεται τρόπον τινὰ νὰ ἀνήκῃ, διαφέρει ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ κατὰ τὸ μέγεθος ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ὅτι ἦτο ἀκάλυπτος. Οἱ ἄλλοι τρεῖς εὑρέθησαν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν μεταξύ των, εἰς τὸ πρῶτον ἀπὸ Δ. ὕψωμα τοῦ νεκροταφείου καὶ εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ πλατώματος τῆς κορυφῆς του, εἰς τὸ σημεῖον δηλαδὴ ὅπου ἡ πλαγιά ἀπὸ ἐλαφρῶς καμπύλη καὶ περίπου ἐπίπεδος καθίσταται σαφῶς κατωφερῆς. Οὕτω οἱ τάφοι αὐτοὶ παρεμβάλλονται μεταξύ τῶν θαλαμοειδῶν τῆς περιμέτρου τοῦ ὕψωματος καὶ τῶν λακκοειδῶν τῆς κορυφῆς του.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὑπολοίπους λακκοειδεῖς, ἦσαν δὲ καὶ οἱ τρεῖς πλακοσκεπεῖς. Αἱ καλυπτῆριοι πλάκες των, διατηρηθεῖσαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν θέσιν των, ἦσαν ἀρχικῶς τοποθετημέναι εἰς ἐπίπεδον συμπίπτον περίπου πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου των (πίν. 161 β), πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἐχρησίμευον εἰς τίποτε. Οἱ 67 καὶ 68 περιεῖχον παιδικὰς ταφάς, πιθανώτατα δὲ καὶ ὁ 73, ὅπου ὅμως δὲν εὑρέθη τὸ παραμικρὸν ἔχνος ὀστέων. Διαφέρουν μόνον κατὰ τὸ βάθος των: Ὁ 67, με δάπεδον χαλικόστρωτον, εἶχε τὸν πυθμένα του μόλις 0,13 μ. κάτω ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ δρόμου του, ἐνῶ εἰς τοὺς ἄλλους δύο ἦτο πολὺ βαθύτερος, φθάνων εἰς τὸν 73 τὰ 0,90 μ. Οἱ τάφοι λοιπὸν αὐτοὶ εἶχον βασικῶς τὸ σχῆμα λάκκων καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς λάκκοι ἀνοηγόμενοι καὶ καλυπτόμενοι ἀπὸ ἐπάνω, οἱ δὲ δρόμοι των δὲν εἶχον καμμίαν ἀπολύτως χρησιμότητα. Ἐπομένως ὁ λόγος ὑπάρξεώς των, ἐφ' ὅσον πάντως δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ τάφου, πρέπει νὰ εἶναι καθαρῶς μορφολογικός. Ἴσως δηλαδὴ ἡ κατασκευὴ των νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἔφесιν νὰ προσαρμοσθῇ τὸ σχῆμα τοῦ λακκοειδοῦς, τὸ ἐπιβαλλόμενον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν χώρου καὶ καταλλήλου πετρώματος, εἰς τὸ ἐπιθυμούμενον τοῦ θαλαμοειδοῦς. Ἐνδέχεται βεβαίως νὰ πρόκειται περὶ ἀποπείρας ἀνορύξεως κανονικῶν θαλαμοειδῶν ἐγκαταλειφθείσης λόγῳ τῶν ὑπαρχουσῶν δυσχερειῶν, ὁπότε ἡ κατάστασις ἐξοικονομήθη διὰ τῆς μετατροπῆς τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου ἀφοῦ ὁ δρόμος εἶχεν ἐν μέρει σκαφῇ. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι πολὺ πιθανόν, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἦτο φυσικὸν νὰ γνωρίζουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐὰν ἡ κατασκευὴ θαλαμοειδῶν εἰς τὰ συγκεκριμένα αὐτὰ σημεῖα ἦτο ἐφικτὴ ἢ ὄχι, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ δρόμοι, οἱ ὅποιοι ἐσκάπτοντο ἐξ ἀρχῆς εἰς ὅλον των τὸ μῆκος, ὅπως διδάσκουν οἱ ἡμιτελεῖς τάφοι, εἶναι συμβολικοί, τρόπον τινὰ, καὶ ὅπωςδὴποτε ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀκατάλληλοι ὡς προσβάσεις κανονικῶν θαλάμων.

## ΛΑΚΚΟΙ ΑΝΑΚΟΜΙΔΩΝ - ΟΣΤΕΟΦΥΛΑΚΙΑ

Μένουν να αναφερθοῦν δύο ἀκόμη ὀρύγματα περιγραφέντα ὡς τάφοι μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 86 καὶ 107 (βλ. τ. Α', σ. 114 καὶ 384). Εἰς τὴν ἐμφάνισιν διαφέρουν σημαντικῶς. Ὁ 86 ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ρηχά, ἐπιμήκη, συνεχόμενα σκάμματα. Τὸ πρὸς Ν. δὲν περιεῖχε τίποτε. Τὸ Β., πλακοσκεπές, ἦτο γεμᾶτον ἀπὸ πυκνά συσσωρευμένα, συσκευασμένα, οὕτως εἰπεῖν, ὅστᾳ, τὰ περισσότερα πολὺ μεγάλα ὥστε νὰ ἀνῆκουν εἰς ἄτομον δυνάμενον νὰ χωρέσῃ εἰς τὸ ὄρυγμα καὶ προερχόμενα ἀπὸ δύο τοῦλάχιστον ταφάς (πίν. 162 α). Ὁ 107, ὅμοιος κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸν γειτονικὸν τοῦ 106, εἶναι ἀπὸ τοὺς τάφους τοὺς μὴ διαμορφωθέντας εἰς κανονικοὺς θαλαμοειδεῖς λόγῳ τῆς σκληρότητος τοῦ πετρώματος καὶ ἔχοντας τὸν «θάλαμον» εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ δρόμου, χωμένον κατὰ τὸ ἥμισυ μὲ λίθους. Ὁ ὑπόλοιπος ἐλεύθερος χῶρος περιεῖχε σωρὸν ἑτεροκλήτων ὀστέων, προερχομένων ἀπὸ περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς σκελετοῦς, ἓν μόνον κρανίον καὶ καθόλου κτερίσματα.

Τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν δύο αὐτῶν ὀρυγμάτων εἶναι τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου των, ἀποτελούμενον ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ ὅστᾳ στοιβασμένα φύρδην - μίγδην καὶ μὴ συνιστῶντα πλήρεις σκελετοῦς, ἀντιπροσωπεύοντα δὲ ἀριθμὸν ἐνταφιασμῶν δυσκόλως καθοριζόμενον μὲ ἀκρίβειαν. Ἄν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται πράγματι περὶ ταφῶν ταραχθεισῶν καὶ ἐν μέρει ἀπορριφθεισῶν κατὰ τὴν ἀρχαίότητά, τὰ ὀρύγματα αὐτά, μάλιστα δὲ ὁ 86, φαίνεται νὰ ᾔσαν ἀποτυχημένοι καὶ ἐγκαταλειφθέντες τάφοι, χρησιμεύσαντες ὡς λάκκοι ἀνακομιδῶν.

## ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Οἱ τάφοι λοιπὸν τῆς Περαιῆς, ἀκολουθοῦντες ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των τὰ πρότυπα τῆς ἐποχῆς των, εἶναι γενικῶς δύο εἰδῶν: Θαλαμοειδεῖς (οἱ περισσότεροι) καὶ λακκοειδεῖς διαφόρων μορφῶν (μερικοί). Ὑπεστηρίχθη ὅτι οἱ λακκοειδεῖς καὶ κατὰ μείζονα λόγον οἱ κιβωτιόσχημοι, οἱ ἐμφανιζόμενοι πρὸς τὸ τέλος τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, εἶναι μεταγενέστεροι, χαρακτηριστικοὶ τῆς ὑπομυκηναϊκῆς καὶ τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου καὶ ἀντιπροσωπευτικοὶ νέων φύλων ὀρμωμένων ἀπὸ τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου<sup>1</sup>. Τοῦτο δὲν ἰσχύει διὰ τὴν Περαιήν, ὅπου τὸ περιεχόμενον των τοὺς κατατάσσει εἰς τὰς δύο πρώτας περιόδους τοῦ νεκροταφείου καὶ τοὺς ἀποδεικνύει συγχρόνους πρὸς τοὺς παλαιότερους θαλαμοειδεῖς καὶ προγενεστέρους τῶν νεωτέρων. Προδήλως ἡ προτίμησις τοῦ ἐνὸς τύπου ἀπὸ τὸν ἄλλον ἦτο ἀπλῶς ζήτημα ἐκτάσεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ διατιθεμένου χώρου, τὴν ἰδίαν δὲ εἰκόνα ἐμφανίζει καὶ ἡ νεκρόπολις τῆς Δειράδος τοῦ Ἀργούς<sup>2</sup>. Ἡ κατασκευὴ διαφόρων παραλλαγῶν καὶ παρεκκλίσεων ἀπὸ τὰ σχήματα αὐτά, εἴτε γνωστῶν ἤδη καὶ ἐφηρμοσμένων καὶ ἄλλοῦ (θάλαμοι ἀνοιγμένοι εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ δρόμου, μικροὶ οἶονεὶ θαλαμοειδεῖς, διπλοὶ λακκοειδεῖς) εἴτε παρουσιαζομένων διὰ πρώτην φοράν — εἰς ἡμᾶς, ἴσως ὅμως

1. V. R. DESBOROUGH, P.P.S. 31, 1965, σ. 218, 221 - 223.

2. Deiras, σ. 2 - 5, 10 - 11, 13 - 14, 23 καὶ πίν. I.

ὄχι καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν χρόνων ἐκείνων — ὅπως οἱ λακκοειδεῖς μὲ δρόμον, ἀποτελοῦν ὀλιγαρίθμους ἐξαιρέσεις καὶ ὀφείλονται ἀσφαλῶς εἰς καθαρῶς τοπικὰς συνθήκας συστάσεως καὶ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς προσαρμογῆς εἰς τὰς καθιερωμένας μορφὰς τάφων τῆς ἐποχῆς.

## ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΑΦΩΝ

Καθὼς ἐλέχθη ἤδη, ἡ διάταξις τῶν τάφων εἶναι πυκνοτάτη καὶ ἀπολύτως προσηρμοσμένη εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τμήματος τῆς κλιτύος τῆς Περαιτῆς τοῦ ἔχοντος τὸ κατάλληλον πέτρωμα. Ὡς ἐκ τούτου ὁ προσανατολισμὸς των, ὅπως ἄλλωστε ἔχει παρατηρηθῇ καὶ εἰς ἄλλα νεκροταφεῖα<sup>1</sup>, προσδιορίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους. Οὕτω οἱ θαλαμοειδεῖς τάφοι οἱ κατεσκευασμένοι κατὰ μῆκος τῶν δύο ὀχθῶν τῆς ἰδίας νεροσυρμῆς βλέπουν πρὸς τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, οἱ δὲ λακκοειδεῖς, ἔστω καὶ γειτονικοί, ἔχουν κάποτε τοὺς ἄξονάς των καθετοὺς πρὸς ἀλλήλους, ὅπως π.χ. ὁ 83 πρὸς τοὺς 84 καὶ 85 ἢ ὁ 72 πρὸς τὸν 71. Προφανῶς λοιπὸν δὲν ὑπῆρχεν οὔτε ἔθιμον οὔτε δοξασία καθορίζοντα τὸ σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος ὅπου ἐστρέφοντο οἱ τάφοι.

## ΣΗΜΑΝΣΙΣ ΤΑΦΩΝ

Πυκνοὶ ὅπως ἦσαν οἱ τάφοι καὶ καταχωμένοι, τόσον οἱ λακκοειδεῖς ὅσον καὶ οἱ δρόμοι τῶν θαλαμοειδῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ τρόπος ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὀρίζεται ἡ θέσις των μὲ ἀκρίβειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ φαίνεται καὶ εἰς ποῖον ἀνῆκον. Προκειμένου περὶ τάφων ὁμοίων καὶ ἐλάχιστα ἀπεχόντων μεταξὺ των τοῦτο δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον ἐὰν δὲν ὑπῆρχον κάποιου εἶδους σήματα ἐξέχοντα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτρέποντα τὴν ἐντόπισιν καὶ ἀναγνώρισιν ἑνὸς ἐκάστου. Τὰ σήματα αὐτά, εἴτε λίθιναι στῆλαι ἦσαν εἴτε ἀπλοῖ ἀκατέργαστοι ὄρθιοι λίθοι<sup>2</sup>, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ξύλινοι πάσσαλοι, ἐξηφανίσθησαν χωρὶς νὰ ἀφήσουν τὸ παραμικρὸν ἵχνος, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φυσικὸν προκειμένου περὶ ἀντικειμένων προχείρως στερεωμένων ἢ καὶ φθαρτῶν, στημένων εἰς κατωφερῇ πλαγιᾷ καὶ ἐκτεθειμένων ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὰς βροχὰς καὶ τὴν ἀποχωμάτωσιν.

1. Π.χ. ΜΑΙΥΡΙ, σ. 236. Ch.T., σ. 124. Prosymna, σ. 234.

2. Σήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὑπὸ μορφὴν ἀκατέργαστων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλακοειδῶν λίθων, στηλῶν, κυλινδρῶν καὶ κύβων μὲ σκαλισμένα γεωμετρικὰ σχήματα κλπ. ὑπῆρχον καὶ ἔχουν εὐρεθῇ ἀρκετά. Τὸ σχετικὸν ὕλικόν παραθέτει ὁ Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (ΑΔ 17, 1961/62, σ. 153 - 176). Βλ. καὶ Deiras, σ. 65, 239.

# ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ

## ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ἀπὸ τοὺς 159 ἀσυλήτους τάφους τοῦ νεκροταφείου 97 ἦσαν, ἀνεξαρτήτως τοῦ σχήματός των, ὁμαδικοί, προφανῶς οἰκογενειακοί, 54 ἀτομικοὶ καὶ 8 (οἱ 50, 54, 73, 79, 99, 117, 118 καὶ 120) κενοί. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχον ἄλλοι 53 ὁμαδικοὶ καὶ 7 ἀτομικοὶ συλημένοι.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν εἰς τοὺς ὁμαδικοὺς τάφους κυμαίνεται ἀπὸ 2 ἕως 10, ἐνθυμίζει δηλαδὴ τοὺς τάφους τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>1</sup> καὶ εἶναι γενικῶς μικρότερος ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀντίστοιχα νεκροταφεῖα<sup>2</sup>. Συνήθως περιεῖχον ἀνὰ δύο (33 τάφοι), τρεῖς (20 τάφοι) ἢ τέσσαρας (18 τάφοι), οἱ δὲ μεγαλύτεροι ἀριθμοὶ ἀποτελοῦν ἐξαιρέσιν, ὅπως αἱ δέκα ταφαὶ τῶν 75 καὶ 111 (εἰς ὅλα τοῦ τὰ στρώματα) καὶ αἱ ὀκτὼ τῶν 93 καὶ 145. Ἐὰν δηλαδὴ ληφθῇ ὡς κριτήριον ἡ συχνότης τῶν περιπτώσεων μᾶλλον παρὰ οἱ ἀριθμητικοὶ ὑπολογισμοί, οἱ οἰκογενειακοὶ τάφοι τῆς Περαιτῆς περιεῖχον κατὰ μέσον ὅρον δύο - τρεῖς ταφάς.

Χάρις εἰς τὰς περιοδικὰς ἀναστατώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν θαλάμων δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν ταφέντων εἰς κάθε τάφον. Ὅπωςδήποτε ὅμως οἱ ὁμαδικοὶ ἀσύλητοι τάφοι εὐρέθησαν περιέχοντες 341 ταφὰς ἀναμφισβητήτως διαπιστωμένας, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις δὲ ἄλλας 57. Εἰς αὐτὰς πρέπει νὰ προστεθοῦν αἱ 54 τῶν ἀτομικῶν ἀσυλήτων τάφων καὶ ἄλλαι 12 προερχόμεναι ἀπὸ τὰς διαφόρους κόγχας καὶ μικροὺς παρατάφους τοὺς ἀνήκοντας εἰς μερικοὺς θαλαμοειδεῖς. Οἱ συλημένοι ἀπέδωσαν ἐπὶ πλέον ἄλλας 24 ἀπολύτως βεβαιωμένας καὶ 15 πλέον ἢ πιθανάς, αἱ ὁποῖαι ἀναβιβάζουν τὰς ταφὰς τὰς μετρηθείσας εἰς τὴν Περαιτὴν εἰς 431 παρατηρημένας ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν καθ' ἑαυτῶν τῶν λειψάνων των καὶ 72 ἐπὶ τῇ βάσει ἰσχυρῶν ἐνδείξεων, δηλαδὴ 503 ἐν συνόλῳ. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἀσφαλῶς κατώτερος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, διότι δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῶν συλημένων τάφων, ἀρκετῶν εἰς ἀριθμὸν ὥστε νὰ ἀλλοιώνουν σημαντικῶς τὸ ἀποτέλεσμα. Πράγματι, ἐὰν εἰς τὰς ταφὰς τῶν ἀσυλήτων τάφων προστεθοῦν αἱ πιθαναὶ τῶν συλημένων ὁμαδικῶν, μετριοπαθῶς ὑπολογισμέναι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προαναφερθέντος μέσου ὅρου, καθὼς καὶ αἱ ἑπτὰ τῶν συλημένων ἀτομικῶν, τότε τὸ σύνολον τῶν θαμμένων εἰς τὴν Περαιτὴν πλησιάζει ἢ καὶ ὑπερβαί-

1. MAIURI, σ. 237 - 238.

2. Εἰς τὴν Πρόσυμναν ποικίλλει ἀπὸ 2 ἕως 27 (Prosymna, σ. 252), εἰς τὰς Μυκῆνας ἀπὸ 1 ἕως 21 (Ch.T., σ. 141).



νει τούς 600. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι βεβαίως τόσον ἀσφαλὴς καὶ ἐξηκριβωμένος ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ συγκεκριμένα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ κέντρου ὅπου ἀνῆκε τὸ νεκροταφεῖον, ἀφοῦ μάλιστα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς οὔτε ἡ χρονικὴ του διάρκεια οὔτε τὸ ποσοστὸν τῆς θνησιμότητος μεταξὺ τῶν κατοίκων του, εἶναι ὅμως ἀρκετὸς ὥστε νὰ καταδείξῃ ὅτι τοῦτο ὑπερέβαινε τὰ ὅρια ἐνὸς ἀπλοῦ συνοικισμοῦ ἀλιέων.

## ΤΡΟΠΟΙ ΤΑΦΗΣ

### A. — ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΟΣ

Ὁ τρόπος ταφῆς ὁ ἐπικρατῶν γενικῶς κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ὅπως τὸν γνωρίζομεν καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα νεκροταφεῖα, εἶναι ὁ ἐνταφιασμός (inhumation), αὐτὸς δὲ ἀπαντᾷται καὶ ἐδῶ εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν περιπτώσεων. Εἰς τὸν κανόνα ὅμως αὐτὸν ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ σπουδαιόταται ἐξαιρέσεις, αἱ καύσεις, ποὺ θὰ ἐξετασθοῦν ἰδιαίτερώς.

Οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο τοποθετούμενοι εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου ἢ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου ἀπευθείας ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα<sup>1</sup>. Εἰς τρεῖς μόνον περιπτώσεις (τάφοι 67, 53 καὶ Σ5) τὸ δάπεδον τοῦ τάφου εἶχε μίαν ἐπίστρωσιν ἀπὸ λεπτὰ χαλίκια<sup>2</sup> (πίν. 160 β), πουθενὰ ὅμως δὲν εὐρέθη ἡ παραμικρὰ ἐνδειξις ὑπάρξεως φορείου ἢ ἄλλου ἀναλόγου ἐνδιαμέσου κατασκευάσματος, κατὰ μείζονα λόγον δὲ φερέτρου ἢ λάρνακος, ὅπως παρατηρήθη, κατ' ἐξαιρέσιν ἔστω, ἄλλου<sup>3</sup>. Δὲν φαίνεται ἐπίσης νὰ ἴσχυε τὸ ἔθιμον τὸ διαπιστωθὲν εἰς μερικὰς περιπτώσεις εἰς τὸ Ἄργος καὶ συνιστάμενον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν στρώματος πηλοῦ διὰ νὰ τοποθετῶνται ἢ καὶ νὰ καλύπτονται οἱ νεκροί, κάποτε δὲ μάλιστα καὶ νὰ περιβάλλωνται διαχωριζόμενοι ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους<sup>4</sup>, ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἐρυθρωπὴ ἄργιλος κάτω ἀπὸ τὰ σκέλη τοῦ νεκροῦ τοῦ τάφου 31 καὶ ἰδίως τὰ τεμάχια πηλοῦ τοῦ τάφου 157 ἐπιδέχονται παρομοίαν ἐρμηνείαν. Ὡς πρὸς τὸν προσανατολισμὸν των, ἡ θέσις των ἦτο ἄσχετος πρὸς οἰονδήποτε συγκε-

1. Βλ. καὶ X. ΤΣΟΥΝΤΑΝ, MMII, σ. 136. MAIURI, σ. 237. JACOPI, σ. 254. Ch. T., σ. 139 - 140. Prosymna, σ. 243.

2. Πρβ. MAIURI, σ. 236. JACOPI, σ. 254.

3. Περὶ τῆς χρήσεως φερέτρων καὶ λαρνάκων εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους βλ. E. T. VERMEULE - J. TRAVLOS, Hesperia 35, 1966, σ. 62 κ. ἐξ., ἰδίως δὲ σ. 69 - 72. Ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα σωθέντα δείγματα φαίνεται νὰ προκύπτῃ ὅτι τὰ ξύλινα φέρετρα μὲν ἀνάγονται εἰς τοὺς περὶ τὸ 1400 π.Χ. χρόνους, αἱ λάρνακες δὲ, πῆλιναι καὶ λίθιναι, εἰς τὸν 13ον αἰ. π.Χ. (αὐτόθι σ. 71). Βλ. καὶ I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, Wiesbaden 1968, σ. 54, καθὼς καὶ Θ. ΣΗΥΡΟΠΟΥΛΟΝ, AAA II, 1969, σ. 23, εἰκ. 2, 3.

4. Deiras, σ. 243.



κριμένον σημείον τοῦ ὀρίζοντος, συχνά δὲ διέφερεν ἀπὸ ταφῆς εἰς ταφὴν εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον (πίν. 162β).

Ἀπὸ τὰς 111 ταφὰς τὰς εὐρεθείσας κατὰ χώραν αἱ 108 εἶχον διατηρηθῇ ἀρκετὰ καλῶς ὥστε νὰ διαπιστωθῇ ἡ στάσις ἢ δοθεῖσα εἰς τοὺς νεκρούς. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία, 82 περιπτώσεις ἐν ὅλῳ, ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «ὕπτως ὀκλαζόντων» ὅπως τοὺς ἀπεκάλεσεν ὁ Ἀ. Κεραμόπουλλος<sup>1</sup> : Τὸ σῶμα κεῖται ὕπτιον ἢ μὲ πολὺ μικρὰν κλίσιν πρὸς τὸ πλευρόν, μὲ τὴν κεφαλὴν συνήθως ἐλαφρῶς ἀνασηκωμένην, ὑπεστηριγμένην ἐνδεχομένως ἀπὸ μικρὸν πλακοειδῆ λίθον, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 12 καὶ 16, ἢ ἀπὸ ὀστρακα ἀγγείου παλαιότερας ταφῆς, ὅπως εἰς τὸν 5<sup>2</sup>. Οἱ βραχίονες ἦσαν ἄλλοτε διεσταυρωμένοι καὶ ἄλλοτε τεταμένοι κατὰ μῆκος τοῦ σώματος ἢ, κάποτε, ὁ μὲν τεταμένος, ὁ δὲ λυγισμένος ἐγκαρσίως πρὸς τὸ στῆθος ἢ τὸ ὑπογάστριον. Τὰ σκέλη, παράλληλα μεταξὺ των, ἦσαν συνεσταλμένα τόσον ὥστε τὰ μηριαῖα νὰ εἶναι σχεδὸν κατακόρυφα, τὰ γόνατα ὑψηλὰ καὶ τὰ πέλματα ὀριζόντια, πλησίον τῆς λεκάνης. Εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν περιπτώσεων ἢ ἀποσύνθεσις τῶν νεκρῶν καὶ τὸ βάρος τῶν καταπεσόντων χωμάτων εἶχον συντελέσει ὥστε τὰ ὀστᾶ τῶν σκελῶν νὰ μὴ μείνουν εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλὰ νὰ ἔχουν πέσει εἰς τὸ δάπεδον λοξῶς πρὸς τὸ σῶμα καὶ εἰς θέσεις ὑποσημαινούσας μὲ μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν βεβαιότητα τὴν ἀρχικὴν των τοποθέτησιν. Εἰς τὸν τάφον 111β ὅμως, ὅπου ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῇ μέσα εἰς τὰ τεμάχια τῆς βυθισθείσης στέγης, τὰ χῶματα τὰ ὁποῖα τὸν ἔχωσαν ἐξ ἀρχῆς ἠμπόδισαν τὰ ὀστᾶ νὰ μετακινηθοῦν καὶ τὰ συνεκράτησαν εἰς τὴν θέσιν των, οὕτω δὲ διεσώθη ἀνεπαφὸν ὅσον καὶ σπάνιον ἐν ἀδιατάρακτον δεῖγμα τῆς στάσεως αὐτῆς (πίν. 163) τῆς ἐπικρατεστέρας κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, διαπιστωθείσης εἰς τὰ περισσότερα νεκροταφεῖα<sup>3</sup> καὶ διδομένης εἰς τοὺς νεκροὺς ἀκόμη καὶ ὅταν ἐθάπτοντο μέσα εἰς φέρετρα<sup>4</sup>.

Αἱ ἄλλαι γνωσταὶ στάσεις ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ ὀλίγα δείγματα μόνον. Εὐρέθησαν 20 νεκροὶ κείμενοι εἰς τὸ πλευρόν των (9 δεξιὰ καὶ 11 ἀριστερὰ) μὲ τὰ σκέλη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνεσταλμένα πρὸς τὸ στῆθος καὶ τοὺς βραχίονας διπλωμένους εἰς τοὺς ἀγκῶνας<sup>5</sup> (πίν. 164β). Ἄλλοι 4 (τάφοι 1, 15, 15α καὶ 38) ἔκειντο ὕπτιοι μὲ τοὺς βραχίονας διεσταυρωμένους εἰς τὸ στῆθος ἢ πλασιώνοντας χιαστί τὸν λαιμόν καὶ μὲ τὰ σκέλη τεταμένα, εἰς τὴν στάσιν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Προσύμνης, τῆς Ἀσίνης καὶ τοῦ Ἀργούς<sup>6</sup>, κατὰ τὰ φαινόμενα δὲ καὶ τοῦ Λιγορίου<sup>7</sup>. Ἐπὶ πλεόν εὐρέθησαν καὶ δύο κανονικῶς ὀκλαζόντες (τάφοι 5 καὶ 59), ἐξηπλω-

1. AE 1910, σ. 199, πρβ. καὶ ΠΑΕ 1910, σ. 154.

2. Εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν εὐρέθησαν κάτω ἀπὸ τὸ κρανίον καὶ τοὺς ὤμους τῆς τελευταίας ταφῆς τὰ ἔχνη προσκεφάλου ἢ διπλωμένου ὑφάσματος (E. T. VERMEULE - J. TRAVLOS, *Hesperia* 35, 1966, σ. 61).

3. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 132 (Μυκῆναι). Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, AE 1910, σ. 199 (Θῆβαι). Ch.T., σ. 139 (Μυκῆναι). Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 83 - 84, 87 καὶ 1955, σ. 87, 91, 92, 96 (Βούλα). Asine, σ. 168. Prosymna, σ. 248, Deiras, σ. 242 (Ἀργός).

4. E. T. VERMEULE - J. TRAVLOS, ἑ.ἑ. σ. 62, 66, 71.

5. Prosymna, σ. 248. Asine, σ. 178.

6. Prosymna, σ. 248. Asine, σ. 160. Deiras, σ. 242.

7. B. ΣΤΑΗΣ, AE 1895, σ. 207.

μένοι δηλαδή πλαγίως, με τὰς παλάμας κάτω ἀπὸ τὸ πρόσωπον καὶ τὰ γόνατα ἐμπρὸς εἰς τὸ στῆθος (πίν. 165).

Αἱ στάσεις αὐταὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν χρονολογικὸν κριτήριον, ὅχι μόνον διότι εἶναι γνωσταὶ ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους ὙΕ χρόνους, ὅπως μαρτυροῦν οἱ τάφοι τοῦ περιβόλου Β τῶν Μυκηνῶν <sup>1</sup>, ἀλλὰ καὶ κυρίως διότι συνυπῆρχον εἰς τοὺς ἰδίους τάφους. Οὕτω οἱ τάφοι 56, 70, 90, 111 καὶ 145 περιεῖχον ὑπτίους ὀκλάζοντας καὶ θαμμένους εἰς τὸ πλευρόν, εἰς τὸν 5 ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ὑπῆρχεν ἐπὶ πλεόν καὶ κανονικὸς ὀκλάζων, εἰς τὸν 59 δὲ ὁ ὑπτίος ὀκλάζων ἦτο παλαιότερος ἀπὸ τὸν γειτονικόν του ὀκλάζοντα. Ἀφ' ἐτέρου οἱ τεταμένοι ὑπτιοὶ οἱ εὐρεθέντες εἰς ὀμαδικοὺς τάφους εἶναι ὄντως οἱ τελευταῖοι κατὰ σειράν, — πρᾶγμα ποὺ φέρει εἰς τὴν σκέψιν τὰς ὁμοίας ὑπομυκηναϊκὰς ταφὰς τοῦ Κεραμεικοῦ <sup>2</sup> — ἡ παρατήρησις ὅμως αὐτὴ χάνει τὴν σημασίαν της, ἐὰν παραβληθοῦν πρὸς τοὺς σημαντικῶς παλαιότερους τάφους τῆς Προσύμνης καὶ τοῦ Ἀργους <sup>3</sup> καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου 1 εἶναι πάντως προγενέστερος τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Περαιτῆς. Εἶναι φανερόν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων οἱ δύο βασικοὶ τύποι ταφῆς, ὁ ἐκτεταμένος δηλαδή καὶ ὁ συνεσταλμένος, μετὰ τὰς διαφόρους παραλλαγὰς των, ἦσαν γνωστοὶ καὶ ἐφηρμόζοντο ἀδιακρίτως.

Εἰς κανένα τάφον τοῦ νεκροταφείου, ὅπως ἄλλωστε καὶ πουθενὰ ἄλλοῦ <sup>4</sup>, δὲν εὐρέθη ἡ παραμικρὰ ἔνδειξις ἀποπείρας ταριχεύσεως τῶν νεκρῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ὅλη διαδικασία τῆς κηδεύσεως των πρέπει νὰ ἦτο ἀρκετὰ σύντομος, ἐξηγεῖ δὲ ἐνδεχομένως καὶ τὴν τόσον συχνὴν παρουσίαν ψευδοστόμων ἀμφορέων καὶ ἐν γένει μυροδοχείων μεταξὺ τῶν κτερισμάτων.

## Β.—ΚΑΥΣΙΣ

### ΑΙ ΚΑΥΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΑΤΗΝ

Ὡς ἐξαιρέσεις εἰς τὸν κανόνα τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων ἐνταφιασμῶν ἀνεκαλύφθησαν ἀπροσδοκῆτως εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ μερικοὶ νεκροί, οἱ ὅποιοι εἶχον κατὰ προτοῦ ταφοῦν. Εὐρέθησαν εἰς δέκα τάφους, τοὺς 1, 36, 38, 46, 75, 122, 145, 146, 154 καὶ 157, ὅλους θαλαμοειδεῖς, καὶ πάντοτε ἐν μέσῳ ἄλλων συνήθων ταφῶν. Ἐπὶ πλεόν τὰ χῶματα τῆς συλήσεως τοῦ τάφου Σ2 περιεῖχον ἓνα καμμένον ὀδόντα νηπίου, ὑπάρχουν δὲ καὶ δύο μικρότατα θραύσματα καμμένων ὀστέων ἀπὸ τοὺς θαλάμους τῶν 127 καὶ 131, εἰς ἔνδειξιν ὅτι οἱ τάφοι αὐτοὶ περιελάμβανον κάποτε καὶ ἄλλας τρεῖς τοῦλάχιστον παρομοίας περιπτώσεις.

1. G. E. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, σ. 167.

2. *Kerameikos I*, σ. 8.

3. *Prosymna*, σ. 248. *Deiras*, σ. 242.

4. Πρβ. *Ch.T.*, σ. 140. *Prosymna*, σ. 250.

Αἱ καύσεις αὐταί, συνολικῶς 18<sup>1</sup>, ἀνῆκον εἰς ἄτομα ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ διαφόρων ἡλικιῶν, συγκεκριμένως δὲ εἰς 1 νήπιον, 2 ἐφήβους, 11 ἐνηλίκους ὠρίμους (20 - 55 ἐτῶν) καὶ 4 προκεχωρημένης ἡλικίας (ἄνω τῶν 55 ἐτῶν). Τὰ ἄτομα αὐτὰ εὑρέθησαν θαμμένα κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ συνδυασμούς.

#### Τάφος 1

Τὰς περισσοτέρας καύσεις περιεῖχεν ὁ τάφος 1. Εἰς τὸν λάκκον 1, εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ θαλάμου του, σκεπασμένον μὲ δύο πλάκας ἀνίσου μεγέθους, εἶχεν ἀποτεθῆ ὄρθιον τὸ ἀγγεῖον 19, πιθαμοφόρισκος μὲ δύο ἐπὶ πλέον μικρὰ διάτρητα ὠτία καὶ χαμηλὸν κυλινδρικὸν στόμιον, περιέχων τὰ καέντα ὅστ᾽ (τεμάχια κρανίου, σπονδυλικῆς στήλης, θώρακος, ἄνω καὶ κάτω ἄκρων, λεκάνης καὶ ὀδόντων, συνολικοῦ βάρους 1741 γραμμαρίων) δύο ὠρίμων ἀτόμων, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πιθανώτατα, καθὼς καὶ δύο μικροτάτας χρυσᾶς σφαιρικᾶς χάνδρας (πίν. 166 β). Τὸ ἀγγεῖον αὐτό, ἄβαφον, πλασμένον ἀπὸ ἀκάθαρτον καὶ χονδροειδῆ ἐρυθρωπὸν πηλόν, μὲ τὴν μίαν τοῦ πλευρᾶν αἰθαλωμένην ἀπὸ τὸ πῦρ, πρέπει νὰ εἶχε κατασκευασθῇ ἀρχικῶς δι' οἰκιακὴν χρῆσιν καὶ νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ δευτερογενῶς ὡς τεφροδόχος. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὸν λάκκον 2, ἐπίσης πλακοσκεπῇ, εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν, ὑπῆρχον χῦμα τὰ λείψανα τριῶν ἀκόμῃ ἀτόμων, δύο ὠρίμου ἡλικίας, 50 περίπου ἐτῶν, καὶ ἑνὸς πενταετοῦς νηπίου. Τὰ ὅστ᾽ των, τμήματα κρανίων, σπονδύλων, πλευρῶν, ὠμοπλάτης, ἄνω καὶ κάτω ἄκρων, λεκανῶν καὶ ὀδόντων (κανονικῶν καθὼς καὶ νεογιλῶν) συνολικοῦ βάρους 365 γραμμαρίων, περιελάμβανον καὶ μερικὰ μικρότατα ὅστ᾽ πτηνοῦ, τεμάχια ἀπὸ τὴν ὠμοπλάτην καὶ φάλαγγα κυνὸς (*Canis familiaris*) καθὼς καὶ κτερίσματα, 34 διαφορετικὰ μικροαντικείμενα ἢ ὁμάδας ἀντικειμένων (Α1 - Ι1, Α1 - Ι2 καὶ Μ1 - Ι2). Ἀπὸ αὐτὰ δώδεκα τοῦλάχιστον (ὁ χρυσόδετος κύλινδρος Α3, ὁ σφραγιδόλιθος Α5, ὀκτὼ χάνδραι, αἱ Α1, Α2, Α3 καὶ Α4, ὁ κύλινδρος Α8 καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ δέλτος Α11) εἶχον ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἑνὸς μέρει παραμορφωθῇ (πίν. 47 γ, 48 β, 49 β καὶ 51 α). Ἀλλὰ τέσσαρα (οἱ σφραγιδόλιθοι Α4 καὶ Α6 καὶ αἱ χάνδραι Α10 καὶ Α12, πίν. 47 β.δ) εἶχον καὶ αὐτὰ ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πυρός, αἱ δὲ χρυσαῖ κοκκιδῶνται χάνδραι Μ5 καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὅστέϊνα πλακίδια Α5 (πίν. 49 α) ἐδείκνυν καὶ αὐτὰ ἀνάλογα ἔχνη. Δηλαδή ἐν τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ ἄτομα τὰ θαμμένα εἰς τὸν λάκκον εἶχε καὶ μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματά του, ὁ δὲ κύων εἶχε συνοδεύσει αὐτὸν ἢ κάποιον ἀπὸ τοὺς δύο ἄλλους. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸ πτηνόν, ἀντιπροσωπεῦον πιθανώτατα μερίδα τροφῆς.

#### Τάφος 36

Εἰς τὸν τάφον 36 ἡ περιοχὴ τῆς ΒΔ. γωνίας ἦτο κατελημμένη ἀπὸ παραμερισμένα ὅστ᾽ παλαιῶν ταφῶν σχηματίζοντα σωρὸν καὶ καλύπτοντα ἐν μέρει τὰ τεμάχια τῆς πρόχου 416 (πίν. 167 α), διακοσμημένης μὲ ταινίας καὶ διπλόσπειραν εἰς τὸν ὦμον καὶ στρεβλωμένης ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν πολὺ ὑψηλῆς θερμοκρασίας, ποὺ εἶχεν ἐπὶ πλέον δώσει εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἀγγεῖον χρῶμα τεφρόν. Ἐπρόκειτο δηλαδή περὶ κακοπτήματος ἀκαταλλήλου δι' οἰκιακὴν χρῆσιν, τὸ ὅποῖον, ἀντὶ νὰ ἀπορριφθῇ εἰς τὰ ἄχρη-

1. Εἰς τὰς περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἐκθέσεις (ΠΑΕ 1953, σ. 92, 101, 1955, σ. 102 - 105, 1956, σ. 68, 1958, σ. 21 - 22, 1961, σ. 21 καὶ 1963, σ. 34) ἀναφέρονται συνολικῶς 11 καύσεις, διότι εἶχον ὑπολογισθῇ ἀπὸ μία εἰς κάθε τεφροδόχον, λάκκον ἢ θάλαμον ἐν γένει, δι' ὅσας εἶχον εὑρεθῇ χῦμα. Ἡ ἐξέτασις ὅμως τῶν καμμένων ὀστέων ἀπὸ τοὺς κκ. Μ. ΠΑΤΔΟΥΣΗΝ καὶ Χ. ΣΜΠΑΡΟΥΝΗΝ ἀπεκάλυψεν ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὰ ὅστ᾽ προήρχοντο ἀπὸ περισσώτερα τοῦ ἑνὸς καμμένα ἄτομα, ταφέντα μαζί.

στα του κεραμευτικού εργαστηρίου, έχει χρησιμοποιήσει ως οστεοδόχη. Μεταξύ των τεμαχίων της αυτών υπήρχον άνθρακες, τμήματα ώμοπλάτης και κερκίδος προβάτου (*Ovis aries*) ή αιγός (*Capra hircus*), τμήμα πλευράς μικροσώμου ζώου νεαρής ηλικίας, ίσως κυνός, και 97 γραμμάρια κατακερματισμένων οστών ατόμου ώριμου ηλικίας, προερχόμενα από το κρανίο, τον θώρακα, τα άνω και κάτω άκρα και τους δόντας του. Ο νεκρός δηλαδή, άκτέριστος κατά τα άλλα, είχε καὶ μαζί με μικράν ποσότητα τροφής, ήτο δὲ φανερόν ότι ή πρόχους με την καῦσιν είχε αρχικῶς τοποθετηθῇ εἰς τὸν θάλαμον καὶ ὅτι ἀργότερον, κατὰ τὴν διάρκειαν κάποιου καθαρισμοῦ, είχε ἀπωθηθῇ πρὸς τὴν γωνίαν καὶ σπάσει, με ἀποτέλεσμα νὰ χυθῇ καὶ νὰ διασκορπισθῇ τὸ περιεχόμενόν της.

Ἄλλαι δύο καῦσεις εὑρέθησαν εἰς τὸν συνεχόμενον ἀλλ' ἀνεξάρτητον τάφον 38. Εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου, παρὰ τὸ τοίχωμα, ἔκειτο με τὴν βάσιν πρὸς τὴν εἴσοδον ἡ μικρὰ ἀκεραία πρόχους 436 (πίν. 167 β), ἀπὸ τραχὺν ἐρυθρωπὸν πηλὸν με ὑπόλευκον ἀλείφωμα καὶ διακόσμησιν σπειρῶν καὶ κροσσίων εἰς τὸν ὅμον πλαισιωμένων ἀπὸ ταινίας. Ἦτο γεμάτη ἀπὸ 410 γραμμάρια καμμένων θραυσμάτων κρανίων, σπονδύλων, πλευρῶν, ώμοπλάτης, κλειδός, λεκάνης, μηριαίων, κνημῶν, βραχιονίων, φαλάγγων δακτύλων καὶ ὀσταρίων καρποῦ δύο ατόμων, ἑνὸς ώριμου καὶ ἑνὸς προκεχωρημένης ηλικίας. Περιεῖχεν ἐπίσης καὶ ὀλίγα ὀστᾶ αιγός ἢ προβάτου, ὅπως καὶ ὁ 36 (192) καθὼς καὶ μικρὸν συνεστραμμένον χρυσοῦν σύρμα (M84), πρᾶγμα μαρτυροῦν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ νεκροὶ εἶχον καὶ κτερισμένοι καὶ ἐφωδιασμένοι με τροφήν. Ἴσως ἡ πρόχους νὰ μὴ ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν της θέσιν, πάντως ὅμως εἶχε μετακινήθῃ.

Τάφος 38

Ἡ καῦσις τοῦ τάφου 46 παρουσίαζε διαφορετικὴν εἰκόνα : Τὰ ὀστᾶ της, συνολικοῦ βάρους μόλις 37 γραμμαρίων, προερχόμενα ἀπὸ τὸ κρανίον καὶ τὰς πλευράς ἑνὸς ατόμου ἐφηβικῆς ηλικίας, ἦσαν συγκεντρωμένα χῦμα εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ θαλάμου, ὅπου ἐσχημάτιζον μικρὸν μεμονωμένον σωρόν (πίν. 168 α). Εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν, παρὰ τὸ Α. τοίχωμα, ἔκειτο σπασμένος καὶ ἐπίσης μεμονωμένος ὁ στάμνος 475, ἀπὸ τραχὺν κιτρινωπὸν πηλὸν, διακοσμημένος με ταινίας καὶ ἐλλείψεις γύρω ἀπὸ τὰς λαβάς (πίν. 78 ε). Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εὑρέθη τελείως κενόν, πιθανὸν δὲ νὰ εἶναι καὶ ἄσχετον πρὸς τὴν καῦσιν. Ἐὰν ὅμως αὕτη εἶχεν ἀρχικῶς τοποθετηθῇ μέσα εἰς τεφροδόχον, τότε τὸ μόνον κατάλληλον δοχεῖον τοῦ τάφου, ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μεγέθους του, εἶναι τοῦτο. Ὅπωςδήποτε, εἴτε ἦσαν κάποτε μέσα εἰς τὸ ἀγγεῖον εἴτε ἐξ ἀρχῆς χῦμα εἰς τὸ δάπεδον, τὰ καμμένα ὀστᾶ εἶναι τόσον ἐλλιπῆ καὶ τόσον ὀλίγον ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν περισσοτέρων τμημάτων τοῦ σκελετοῦ, ὥστε εἶναι φανερόν ὅτι εἶχον μετακινήθῃ καὶ ἀναστατωθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν καθαρισμοῦ τοῦ θαλάμου, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀπορριφθῇ.

Τάφος 46

Ὁ τάφος 75 εἶχεν εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ θαλάμου του μικρὸν κυκλικὸν λάκκον περιέχοντα μίαν μεγάλην πρόχουν, τὴν 642 (πίν. 168 β), κειμένην με τὴν λαβὴν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ σκεπασμένην ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ μίαν ταφήν, τὴν τελευταίαν τοῦ τάφου, εὑρεθεῖσαν κατὰ χώραν (πίν. 169 α). Κατὰ τὰ ἄλλα, ὁ λάκκος ἦτο ἀκάλυπτος καὶ τόσον ρηχὸς ὥστε ἡ λαβὴ τῆς πρόχου, ἀπεσπασμένη ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαίότητά καὶ στερεωθεῖσα προχειρῶς εἰς τὴν θέσιν της, ἐξεῖχεν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῶν

Τάφος 75



χειλέων του, είχεν αποκολληθῆ δὲ ἐκ νέου ὅταν ἐστρώθη τὸ δάπεδον διὰ τὴν νεωτέραν ταφήν, καὶ ἀπορριφθῆ ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων παραμερισμένων λειψάνων. Ἡ πρόχους, πλασμένη ἀπὸ τραχὺν κιτρινωπὸν πηλὸν καὶ διακοσμημένη με ταινίας εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν, περιέκλειε 753 γραμμάρια καμμένων ὀστῶν ἀπὸ τὰ κρανία, τὰς πλευράς, τὴν ὠμοπλάτην, τὴν κλεῖδα, τοὺς σπονδύλους, τὰ μηριαῖα, τὰ βραχιόνια, τὰς κνήμας, τὰς φάλαγγας δακτύλων, τὴν λεκάνην καὶ τοὺς ὀδόντας δύο ἀτόμων, ἐνὸς ὠρίμου καὶ ἐνὸς προκεχωρημένης ἡλικίας. Ἐκτὸς αὐτῶν δὲν εὐρέθη εἰς τὴν τεφροδόχον τίποτε ἄλλο, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι οἱ νεκροὶ εἶχον ἀποτεθῆ ἀκτέριστοι εἰς τὴν πυράν.

Τάφος 122

Εἰς παρόμοιον ἀβαθὲς καὶ ἀκάλυπτον κοίλωμα, σκαμμένον εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου, πλησίον τοῦ τοιχώματος, εἶχον ἀποτεθῆ καὶ αἱ καύσεις τοῦ τάφου 122, ἐδῶ ὅμως τὰ ὀλίγα εὐρεθέντα ὀστᾶ, βάρους 516 γραμμαρίων, ἔκειντο χῦμα, κάτω ἀπὸ τὰ τεμάχια τῆς λεκάνης 863, ἀνάμικτα με μερικὰ παραμερισμένα λείψανα παλαιότερων ταφῶν (πίν. 169β). Περιελάμβανον τεμάχια ἀπὸ κρανία, πλευράς, σπονδύλους, ἄνω καὶ κάτω ἄκρα καὶ λεκάνην, διαφόρων μεγεθῶν καὶ συστάσεως καὶ ἀνομοίου βαθμοῦ καύσεως, ἀνήκοντα εἰς δύο ἄτομα ἐφηβικῆς καὶ ὠρίμου ἡλικίας, πιθανῶς δὲ καὶ διαφορετικοῦ φύλου. Ὁ τάφος εἶχεν ὅπωςδὴποτε ὑποστῇ ἓνα τοῦλάχιστον ριζικὸν καθαρισμόν ἐν ὧσιν ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ μέρος τοῦ περιεχομένου του φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀπομακρυνθῆ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ θέσις ὅπου ἔκειντο τὰ ὀστᾶ ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ, δὲν ἀποκλείεται δὲ — χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ πολὺ πιθανόν — νὰ ἦσαν κάποτε καὶ αὐτὰ μέσα εἰς τεφροδόχον. Εὐρέθησαν ἐντελῶς ἀκτέριστα.

Τάφος 145

Τὰ καμμένα ὀστᾶ τοῦ τάφου 145, ὀλίγα (180 γραμμάρια) καὶ προερχόμενα ἀπὸ τὸ κρανίον, τὴν κλεῖδα, τὰ μηριαῖα, τὰς φάλαγγας τῶν δακτύλων καὶ τὴν λεκάνην ἐνὸς ἀτόμου προκεχωρημένης ἡλικίας, εὐρέθησαν εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου, ἐπάνω εἰς τὸ δάπεδον καὶ μετὰξὺ τῶν τεμαχίων μιᾶς μικρᾶς πρόχου, τῆς 1078, ἡ ὁποία εἶχε χρησιμεύσει ὡς τεφροδόχος (πίν. 170α). Τὸ ἀγγεῖον, κατεσκευασμένον ἀπὸ πρασινωπὸν τραχὺν πηλὸν καὶ διακοσμημένον με ταινίας εἰς τὸν ὦμον, εἶχε προφανῶς μετατοπισθῆ ἀπὸ τὴν θέσιν του κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς ἀπὸ τὰς περιοδικὰς ἀναστατώσεις τοῦ τάφου καὶ εἶχε χωθῆ κάτω ἀπὸ ὀλόκληρον στρῶμα παραμερισμένων ἀγγείων, ὀστῶν καὶ χρώματος, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματίσει τὸ δεύτερον ταφικὸν δάπεδον τοῦ θαλάμου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ παρ' ὅλην τὴν ζημίαν ποὺ ὑπέστη δὲν διεσκορπίσθη, ἀλλὰ τὰ τεμάχιά του ἔμειναν συγκεντρωμένα μαζὶ με τὰ ὀστᾶ, μερικὰ θραύσματα μιᾶς ἄλλης πρόχου (τῆς 1067), καὶ ἓνα αἰγυπτιακὸν σκαραβαῖον εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν καὶ πάντως ἄκαυστον, τὸν Δ194. Αὐτὸς ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καμμίαν σχέσιν με τὴν καῦσιν, ἡ δὲ παρουσία του εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἦτο συμπτωματικὴ.

Τάφος 146

Τμήματα ἐνὸς κρανίου, μερικῶν πλευρῶν, 2 - 3 σπονδύλων, διαφόρων μακρῶν ὀστῶν, μεταταρσίου καὶ λεκάνης, βάρους 279 γραμμαρίων, καέντα καὶ αὐτὰ καὶ ἀνήκοντα εἰς ἄτομον ὠρίμου ἡλικίας, ἦσαν ἀπλωμένα εἰς χαμηλὸν σωρὸν εἰς τὸ Δ. τμήμα τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 146, μαζὶ με τεμάχια δύο μεγάλων ψευδοστόμων (πίν. 170β). Ὁ τάφος εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἀναστατωμένος, με θραύσματα μερικῶν

ἀγγείων κατεσπαρμένα εἰς τὸ δάπεδόν του καὶ διάφορα ὅστ' ἀπωθημένα πρὸς τὰ τοιχώματα. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖά του μόνον ὁ πιθαμοφορεὺς 1089 (πίν. 43 α), ὅμοιος περὶπου εἰς σχῆμα καὶ μέγεθος πρὸς τὸ ἀγγεῖον 19 τοῦ τάφου 1, ἀλλὰ πολὺ καλυτέρας κατασκευῆς, θὰ ἦτο κατάλληλος ὡς τεφροδόχος, τὰ τεμάχιά του ὅμως εὐρέθησαν συγκεντρωμένα ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς λίθους τῆς εἰσόδου καὶ εἰς σχετικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ καμμένα ὅστ', ἡ δὲ γενικὴ ἀναστάτῳσις τοῦ θαλάμου ἦτο τόση, ὥστε νὰ μὴ παρέχῃ τὴν παραμικρὰν ἔνδειξιν περὶ τῆς ἐνδεχομένης καὶ πιθανώτατα ἀνυπάρκτου σχέσεως τοῦ ἀγγείου πρὸς τὰ καμμένα ὅστ' καὶ ἐπομένως περὶ τοῦ ἀρχικοῦ τρόπου ἀποθέσεως τῆς καύσεως εἰς τὸν τάφον.

Ἡ ἰδία ἀβεβαιότης ὑπάρχει καὶ ὡς πρὸς τὰς καύσεις τοῦ τάφου 154. Ἐδῶ ὑπῆρχον ὅστ' πολὺ καλῆς γενικῶς διατηρήσεως καὶ εἰς τεμάχια ἀρκετὰ μεγάλα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑπολοίπους, διεσκορπισμένα εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τοῦ θαλάμου, κυρίως ὅμως συγκεντρωμένα εἰς τρία σημεῖα, μαζὶ μὲ παραμερισμένα ὅστ' ἄλλων ταφῶν καὶ ἀγγεῖα, ἀκέραια ἢ σπασμένα : Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, πρὸ τῶν λίθων τῆς θύρας (πίν. 171 α), εἰς τὴν ΝΔ., ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου (πίν. 171 β) καὶ εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ βάθους, παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν (πίν. 172 α). Ὁ μοναδικὸς λάκκος τοῦ τάφου, σκαφεὶς ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, ἐφιλοξένει κτερίσματα παλαιότερων ταφῶν, ἦτο δὲ φανερόν ὅτι εἶχε γεμίσει προτοῦ αἱ καύσεις παραμερισθοῦν καὶ αὐταὶ μὲ τὴν σειράν των. Ὁ παραμερισμὸς αὐτός, τόσον τῶν καύσεων ὅσον καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐνταφιασμῶν, ἦτο φανερόν ὅτι εἶχε λάβει τὴν μορφήν σαρώματος τῶν διαφόρων λειψάνων ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου πρὸς τὰ ἄκρα μὲ ἀποτέλεσμα τὰ ὅστ' καὶ τὰ κτερίσματα τῶν διαφόρων ταφῶν νὰ διασκορπισθοῦν κατὰ τρόπον τυχαῖον καὶ ἄσχετον πρὸς τὴν ἀρχικὴν των συνοχήν. Οὕτω οἱ τρεῖς αὐτοὶ σωροὶ περιελάμβανον συνολικῶς καὶ φύρδην - μίγδην 493 γραμμάρια ἀπὸ θραύσματα τῶν καμμένων κρανίων, σπονδύλων, πλευρῶν, ὠμοπλάτης, μηριαίων, κνημῶν, βραχιονίων, ἐπιγονατίδος καὶ λεκάνης δύο ἀτόμων, ὠρίμου καὶ προκεχωρημένης ἡλικίας. Ὁ τάφος περιεῖχεν, εἰς διάσπαρτα τεμάχια, δύο πρόχους (1185 καὶ 1200) καὶ τὸν τρίτον σταμνίσκον 1198 (πίν. 13 α.β), τὰ ὅποια, ἂν καὶ σχετικῶς μικροῦ μεγέθους, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς τεφροδόχοι. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι πιθανόν αἱ καύσεις νὰ εἶχον τεθῇ εἴτε ἀνὰ μία εἰς δύο ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτά, εἴτε ἐνδεχομένως καὶ αἱ δύο μαζὶ εἰς τὸ ἴδιον. Εἶναι ἄγνωστον ὅμως τί ἀπ' ὅλα αὐτὰ συνέβαινεν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐν γένει εἶχον χρησιμοποιηθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἡ μόνη ὑπάρχουσα ἔνδειξις εἶναι τὸ κατάλληλον τοῦ σχήματός των καὶ αὐτὴ βεβαίως δὲν εἶναι ἀρκετὴ. Ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μικροαντικείμενα τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸν θάλαμον τίποτε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς κανένα συγκεκριμένον νεκρόν, καμμένον ἢ ἐνταφιασμένον. Ἀφ' ἐτέρου κανὲν δὲν φέρει ἔχνη πυρᾶς. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι αἱ καύσεις ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸν τάφον ἀκτέριστοι.

Ἡ 18η καὶ τελευταία καῦσις ἔκειτο εἰς τὸν τάφον 157, μετατοπισμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ θαλάμου, μαζὶ μὲ μερικὰ ἄλλα ἀγγεῖα καὶ ὅστ' (πίν. 172 β). Συνίστατο εἰς τὰ τεμάχια μιᾶς μεγάλης διώτου πρόχου μὲ πλεξιδωτὰς λαβάς (1252), τῆς μεγαλυτέρας τοῦ νεκροταφείου, ἀπὸ τραχὺν ἐρυθρὸν πλῆλόν, διακοσμημένην μὲ ταινίας εἰς τὸν ὦμον. Ἐν μέσῳ τῶν τεμαχίων αὐτῶν

Τάφος 154

Τάφος 157



υπῆρχον, διεσκορπισμένα εἰς μικρὰν ἔκτασιν, ὀλίγοι ἄνθρακες, τέφρα καὶ 1112 γραμ-  
μάρια καμμένων θραυσμάτων κρανίου, μερικῶν σπονδύλων, πλευρῶν, κερκίδος, μετα-  
καρπίου, μηριαίων, μεταταρσίου, καθὼς καὶ μερικοὶ ὀδόντες ἐνὸς ἀτόμου 40 περίπου  
ἐτῶν, ἐπίσης δὲ καὶ τεμάχιον ἀπὸ τὴν κοιλίαν μεγάλου ἀγγείου ἀνωμάλως κομμένον εἰς  
σχῆμα κυκλικόν, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἄνοιγμα τοῦ στομίου τῆς πρόχου, καὶ χρησιμο-  
ποιηθὲν κατὰ τὰ φαινόμενα ὡς πῶμα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὅταν ἡ πρόχους μετὰ τὴν καῦσιν  
παρεμερίσθη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν εἰς ἐκείνην ὅπου εὗρέθη, ἦτο ἤδη σπασμένη,  
φαίνεται ὅμως ὅτι τεμάχια τῆς ὀροφῆς πεσόντα ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν ἐθρυμμάτισαν  
ἀκόμη περισσότερο. Τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅστᾱ δὲν εὗρέθη μετὰ τῶν τεμαχίων  
τῆς, πιθανώτατα δὲ ὁ νεκρὸς τὸν ὅποιον περιεῖχεν ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἀκτέριστος.

Αἱ καύσεις αὐταὶ ὅλαι, ὅπως περιγράφονται ἀνωτέρω, διακρίνονται σαφῶς καὶ  
εὐχερῶς ἀπὸ τοὺς κοινούς ἐνταφιασμούς. Ἐν πρώτοις εἶναι πολὺ καλῦτερον διατη-  
ρημένοι. Ἐδάφη ὅπως τοῦ νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς, ἀμμώδη, χωρὶς σαφῆ ὄξινον ἢ  
ἀλκαλικὴν ἀντίδρασιν<sup>1</sup>, καλῶς ἀερίζόμενα, εὐκόλως διαπερατὰ καὶ ἐπομένως μετὰ  
γάλας διακυμάνσεις θερμοκρασίας καὶ ὑγρασίας, προκαλοῦν εἰς τὰ ὅστᾱ τῶν ἀπευθείας  
ἐνταφιασμένων ἀτόμων σημαντικὰς ἀλλοιώσεις, ὀφειλομένας κυρίως εἰς τὴν ἀποσύν-  
θεσιν καὶ ἀποβολὴν ὅχι μόνον τῶν ὀργανικῶν τῶν συστατικῶν, ἀποτελούντων τὸ 1/3  
περίπου τοῦ βάρους των, ἀλλὰ καὶ μερικῶν ἀπὸ τὰ ἀνόργανα. Τοῦτο, συνδυαζόμενον  
πρὸς τὴν μηχανικὴν ἐπίδρασιν τοῦ χαλαροῦ καὶ ἐπομένως ἀσκοῦντος συνεχῆ τριβὴν  
χώματος, τὰ καθιστᾷ πολὺ ἐλαφρά, μαλακὰ καὶ εὐθρυπτα. Τὸ ἴδιον καὶ δραστηκώτε-  
ρον ἀποτέλεσμα ἔχει καὶ ἡ τελεία καῦσις, ἡ φθάνουσα μέχρι τῆς ἀποτεφρώσεως των.  
Ἡ μερικὴ ὅμως δὲν προχωρεῖ πέραν τῆς ἀπανθρακώσεως τῶν ὀργανικῶν συστατικῶν,  
κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲ τὰ σκληρύνει, τὰ σταθεροποιεῖ χημικῶς καὶ τὰ καθιστᾷ  
μονίμως ἀνθεκτικὰ εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ περιβάλλοντός των. Ἡ διατήρησις των εἰς  
τοὺς πόρους τοῦ ὀστίου ἴστοῦ συντελεῖ εἰς τὴν συγκράτησιν καὶ τὴν προστασίαν τῆς  
ἀνοργάνου ὕλης τῶν ὀστέων, οὕτως ὥστε αὐτά, ὅταν καοῦν ἀτελῶς, εἶναι γενικῶς πολὺ  
στερεώτερα καὶ ἀνθεκτικώτερα ἀπὸ τὰ ἄκαυστα<sup>2</sup>. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἐνῶ ὑπὸ τὴν ἐπί-  
δρασιν τῆς πυρᾶς ἡ δομὴ των δὲν μεταβάλλεται — πρᾶγμα ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀναγνώ-  
ρισίν των — τὸ σχῆμά των συχνὰ παραμορφοῦται, συστρέφονται δηλαδή, ρικνοῦνται καὶ  
στρεβλώνονται, κάποτε μέχρις ἀντιστροφῆς τῆς κυρτώσεως τῆς κρανιακῆς κάψας,  
ὥστε ἡ ἐξωτερικὴ τῆς ἐπιφάνεια νὰ παρουσιάζεται κοίλη, γενικῶς δὲ ἐμφανίζουν  
συχνὰ ρωγμὰς, ἀποσχίσεις καὶ διάσπασιν κατὰ τὰς δυναμικὰς γραμμὰς των (πίν.  
173 α). Ἐπὶ πλέον, καὶ ἀναλόγως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς καύσεως ὅπου ὑπεβλήθησαν,  
λαμβάνουν χρῶμα λευκόν, κατὰ τόπους δὲ καὶ κυρίως εἰς τὰ σπογγώδη μέρη των  
κυανόμαυρον.

1. Τοῦτο προέκυψεν ἀπὸ ἐδαφολογικὴν ἀνάλυσιν, ἐνεργηθεῖσαν ἀπὸ τὸ Ἐργαστήριον Γεωργικῆς Χημείας τῆς  
Ἀνωτάτης Γεωπονικῆς Σχολῆς (καθηγητῆς κ. Ν. ΡΟΥΣΣΟΠΟΥΛΟΣ) εἰς πέντε δείγματα τοῦ ἐδάφους τῆς Περαιτῆς.  
Τὰ δύο συνίσταντο εἰς χῶμα συλλεγὲν ἀπὸ τὸν καθαρὸν ὀστῶν τῶν τάφων 38 (Π1) καὶ 75 (Π2), τὰ δὲ ὑπόλοιπα  
προήρχοντο ἀπὸ τρία διάφορα σημεῖα τοῦ νεκροταφείου (Π3, Π4 καὶ Π5). Τὸ pH τῶν δειγμάτων αὐτῶν καθωρί-  
σθη ἡλεκτρομετρικῶς ἀπὸ διήθημα διαλύματος 1 γραμμαρίου ἀνὰ δειγμα εἰς 2,5 κ. ἐκ. κανονικοῦ χλωριούχου κα-  
λίου, εὗρέθη δὲ νὰ εἶναι 7,6 (Π1), 7,4 (Π2), 7,2 (Π3), 7,3 (Π4) καὶ 7,5 (Π5).

2. Βλ. καὶ J. W. CORNWALL, Bones for the Archaeologist, London 1964, σ. 205 - 206.

Εἰς τὴν Περαιτὴν<sup>1</sup> καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ καῦσις δὲν ἐπροχώρει ποτὲ μέχρι τῆς ἀποτεφρώσεως τῶν ὀστέων, εἰς μερικὰς περιπτώσεις δὲ εἶναι ἀτελεστάτη<sup>2</sup>. Ἐκεῖ ὅπου εὐρέθησαν περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἄτομα μαζί (εἰς τοὺς τάφους 1, 38, 75, 122 καὶ 154) ὁμοειδῆ ὅστ᾽ ἐμφανίζονται καμμένα κατ' ἀνόμοιον τρόπον, ὅπως προκύπτει κυρίως ἀπὸ τὴν διαφορὰν τοῦ χρώματός των, πρᾶγμα σημαῖνον ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ ἄτομα αὐτὰ ἐκάησαν εἰς πυρᾶς ἀνημμένους ἴσως εἰς τὸ ἴδιον μέρος, διαφορετικὰς ὅμως, ἀσφαλῶς χάρις εἰς τὴν δυσκολίαν τοῦ στησίματος μιᾶς μοναδικῆς πυρᾶς ἀρκετῆς διὰ τὴν καῦσιν πολλῶν νεκρῶν συγχρόνως. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου ἀτόμου τὰ ὅστ᾽ παρουσιάζουν ἐνίοτε ἄνισον καῦσιν, ἄλλοῦ ἐντονον καὶ ἄλλοῦ σχεδὸν ἀνύπαρκτον (πίν. 173 β) ἀκόμη δὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἰδίου ὅστοῦ ἔχουν ὑποστῇ ἀλλοιώσεις διαφορετικοῦ βαθμοῦ. Εἶναι προφανές λοιπὸν ὅτι ἡ πυρὰ δὲν ἐπέδρα ὁμοιομερῶς εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα, ἴσως καὶ χάρις εἰς τὴν τέφραν τὴν σχηματιζομένην κατὰ τὴν πρόοδον τῆς καύσεως καὶ περιορίζουσιν τὸ ὄξυγονον εἰς ὅσα σημεῖα ἐκάλυπτεν. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι οἱ νεκροὶ ἐκαίοντο χωριστὰ εἰς ἀνοικτὰς πυρᾶς οὔτε ἰδιαίτερος ἰσχυρὰς οὔτε καὶ σταθερὰς ἐντάσεως, αἱ ὁποῖαι ἀφήνοντο νὰ χαμηλώσουν καὶ νὰ σβεσθοῦν μόλις τὰ ὅστ᾽ ἀπεγυμνοῦντο. Ὡς ἐκ τούτου τὰ τμήματα ἐκεῖνα τοῦ σκελετοῦ τὰ προστατευόμενα ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰς σάρκας, ὅπως π.χ. τὰ κρανίον, παρουσιάζονται περισσότερον ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν πυρὰν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα, χαρακτηριστικὴ δέ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποτελῇ κανόνα, εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ τάφου 38, ὅπου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ γόνατος ἡ καῦσις παρουσιάζεται πλήρης ἐνῶ ἡ κεφαλὴ τοῦ μηριαίου δὲν εἶχε θιγῇ.

Εἶδη πυρᾶς

Τὰ καμμένα ὅστ᾽, εἴτε εὐρέθησαν μέσα εἰς ἀγγεῖα εἴτε χῦμα, ἦσαν ὅλα θρυμματισμένα εἰς τεμάχια τόσον μικρὰ ὥστε τὸ μεγαλύτερον διατηρηθὲν ἀπὸ τὰ πλατέα εἶναι  $0,07 \times 0,058$  μ. (τμήμα κρανιακῆς κάψας ἀπὸ τὸν τάφον 75), τὸ δὲ ἐπιμηκέστερον ἀπὸ τὰ μακρὰ  $0,108$  μ. (τμήμα βραχιονίου ἀπὸ τὸν τάφον 154). Αἱ συνήθεις διαστάσεις δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 2-4 ἐκ., πολλὰ δὲ εἶναι καὶ πολὺ μικρότερα. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς διασπάσεις αὐτὰς ὀφείλονται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς, δημιουργούσης ἀποσχίσεις συμφώνους πρὸς τὴν διάταξιν τῶν δοκίδων τοῦ ὀστοῦ, αἱ περισσότεραι ὅμως εἶναι σκόπιμοι, ἔχουν γίνει δηλαδὴ ἐπίτηδες καὶ μὲ ἰσχυρὰ κτυπήματα, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸν κατακερματισμὸν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τῶν ὀστέων, εἰδικώτερον δὲ ἀπὸ διάφορα τεμάχια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν θραύσεις ἀκολουθούσας κατευθύνσεις ἀσχέτους ἢ καὶ ἀντιθέτους πρὸς τὰς δυναμικὰς γραμμὰς των.

Θραῦσις  
ὀστέων

Εἰς πολλὰς περιπτώσεις (τάφοι 1, 38, 75, 122) εὐρέθησαν τεμάχια κρανιακοῦ θόλου καμμένα τόσον ἐξωτερικῶς ὥσον καὶ ἐσωτερικῶς, πρᾶγμα ποὺ ἀποκλείεται νὰ

1. Αἱ διαπιστώσεις περὶ τοῦ εἶδους τῶν ὀστέων, τῆς καταστάσεώς των καὶ τοῦ τρόπου τῆς καύσεώς των καθὼς καὶ αἱ παρατηρήσεις αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἡλικίαν καὶ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τῶν καμμένων ἀτόμων ὀφείλονται εἰς τοὺς ἰατροὺς κκ. Μ. ΠΑΓΙΔΟΥΣΗΝ καὶ Χ. ΣΜΠΑΡΟΥΝΗΝ, οἱ ὁποῖοι τὰ ἐξήτασαν καὶ ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μου τὴν σχετικὴν των ἔκθεσιν, ἀδημοσίευτον εἰσέτι (πρβ. καὶ τὴν πρόδρομον ἀνακοίνωσίν των εἰς τὰ Πρακτικὰ τῶν Συνεδρίων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας, 1968, σ. 1-4).

2. Ὅπωςδὴποτε, αἱ πυραὶ αὐταὶ πρέπει νὰ ἔφθασαν ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον τὴν θερμοκρασίαν τῶν  $900^{\circ}$  C περίπου, τὴν ἀπαιτουμένην τόσον διὰ τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν ὥσον καὶ διὰ τὴν σύντηξιν καὶ τὴν παραμόρφωσιν τῶν ἀντικειμένων ἀπὸ ὑαλόμαζαν, ὅπως παρατηρήθη εἰς τὰ κτερίσματα τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1 (πρβ. καὶ σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ C. WELLS, A Study of Cremation, Antiquity 34, 1960, σ. 35-36).

εἶχε συμβῆ ἔν ὅσῳ τὰ κρανία διετήρουν τὸ σχῆμα καὶ τὴν συνοχήν των. Ἄλλοι παρατηρήθησαν ἔχον τοῦ πυρὸς εἰς ἐπιφανείας θραύσεως τῶν ὀστέων μὴ ὀφειλομένας εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς ἀλλ' εἰς ἐπιγενῆ βίαν. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ εἶναι φανερόν ὅτι ὁ θρυμματισμὸς τοῦ σκελετοῦ ἐγένετο ἢ τοῦλάχιστον ἤρχιζεν ἐνὸς αὐτὸς εὐρίσκετο ἀκόμη ἐκτεθειμένος εἰς τὰς φλόγας, προτοῦ ἐπομένως συμπληρωθῇ ἡ καῦσις, ἐνηργεῖτο δὲ κατὰ τρόπον βάνανσον καὶ μαρτυροῦντα πλήρη ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν σχέσιν τῶν τμημάτων του.

Συλλογὴ  
τεμαχίων

Μετὰ τὴν καῦσιν συνελέγοντο ἀπὸ τὴν σβεσμένην πλέον πυρὰν τὰ θραύσματα τῶν ὀστέων ποῦ θὰ ἀπετίθεντο εἰς τὸν τάφον, καὶ μόνον αὐτά, προφανῶς δὲ ἐν πρὸς ἓν, διότι οὔτε ἄνθρακες εὐρέθησαν μαζί των ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα μικρὰ παρεισφρυσαντα τεμάχια, οὔτε τέφρα, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴν καῦσιν τοῦ τάφου 157 ὅπου ὑπῆρχεν ὀλίγη, εἶναι δὲ φανερόν ὅτι κατεβάλλετο προσπάθεια νὰ συμπεριληφθοῦν δείγματα

Τάφος	Ἀτομα	Τρόπος ταφῆς	Κρανίον	Σπονδ. στήλη	Θώραξ	Ἄνω- κάτω ἄκρα	Λεκάνη	Ὀδόντες	Συνολικὸν βάρος εἰς γραμμάρια
1 (Λάκκος 1)	2	Τεφροδόχος ἐντὸς λάκκου	+	+	+	+	+	+	1741
1 (Λάκκος 2)	3	Λάκκος	+	+	+	+	+	+	365
36	1	Τεφροδόχος	+	—	+	+	—	+	97
38	2	Τεφροδόχος	+	+	+	+	+	—	410
46	1	Χῦμα(;)	+	—	+	—	—	—	37
75	2	Τεφροδόχος ἐντὸς λάκκου	+	+	+	+	+	+	753
122	2	Λάκκος	+	+	+	+	+	—	516
145	1	Τεφροδόχος	+	—	+	+	+	—	180
146	1	Χῦμα (;)	+	+	+	+	+	+	279
154	2	Χῦμα (;)	+	+	+	+	+	+	493
157	1	Τεφροδόχος	+	+	+	+	—	—	1112

Τὰ ὀστᾶ τῶν καύσεων κατὰ ἀνατομικὰς περιοχάς.

ἀπὸ ὅλας τὰς ἀνατομικὰς περιοχὰς τοῦ σκελετοῦ. Οὕτω, καθὼς ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀνωτέρω πίνακα, τμήματα τοῦ θώρακος καὶ τοῦ κρανίου, μάλιστα δὲ τοῦ κρανιακοῦ θόλου, εὐρέθησαν εἰς ὅλας τὰς καύσεις. Σχετικῶς σπανιώτερα ἦσαν τὰ δείγματα τοῦ σπλαγχνοκρανίου, ἴσως διότι τοῦτο, ὄν λεπτόν καὶ σπογγώδες, καταστρέφεται εὐκολώτερον. Οἱ σπόνδυλοι ἦσαν καὶ αὐτοὶ συχνοί, ἔλειπον ὅμως ἀπὸ τοὺς τάφους 36, 46 καὶ 145. Ὅστᾳ τῶν ἄνω καὶ κάτω ἄκρων ἔλειπον ἐντελῶς μόνον ἀπὸ τὸν τάφον 46, τῆς δὲ λεκάνης ἀπὸ τοὺς 36, 46 καὶ 157. Ὀδόντες, ἴσως λόγῳ τοῦ μικροῦ μεγέθους των καὶ τοῦ διασκορπισμοῦ των κατὰ τὴν θραῦσιν τῶν κρανίων μέσα

εἰς τὴν τέφραν καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς πυρᾶς, εἶχον συλλεγῇ μόνον εἰς τὰς καύσεις τῶν τάφων 1, 36 καὶ 75.

Τὰ ὅστ' αὖ λοιπὸν τὰ καταλήγοντα εἰς τὸν τάφον ἀντεπροσώπευον γενικῶς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ σκελετοῦ, ἀπετέλουν ὅμως ὀλίγα καὶ ἀσύνδετα δείγματα καὶ ἦσαν τελείως ἀνεπαρκῆ διὰ νὰ συναπαρτίσουν καὶ τὸ παραμικρότερον συγκεκριμένον μέρος του. Ὡς χαρακτηριστικὸν παράδειγμα παρατίθεται ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ὁστῶν τῆς καύσεως τοῦ τάφου 157<sup>1</sup>, ὅπου εἶχον ταφῇ τὰ λείψανα ἑνὸς ἀτόμου ὠρίμου ἡλικίας (πίν. 175, 176).

Εἶδη  
θραυσμάτων

A - Κρανίον:

- 1) Μετωπιαῖον ὅστουν με ραφὴν τοῦ μετωπιαίου κόλπου καὶ τὴν βάσιν τοῦ καλαίου.
- 2) Δύο τμήματα λιθοειδοῦς ὁστοῦ με τοὺς ἔσω ἀκουστικούς πόρους.
- 3) Τμήμα ἄνω γνάθου με φατνία, ὑπολείμματα ρίζης καὶ τμήμα τοῦ ἐδάφους τοῦ ἱγμορείου.

B - Σπονδυλικὴ στήλη :

- 1) Τμήματα ἀπὸ ὅλους τοὺς σπονδύλους, ἰδίως ὅμως τοὺς ὀσφυϊκοὺς. Εἰς τοὺς αὐχενικοὺς διακρίνονται κυρίως ἀκέραιαι αἱ ἀποφύσεις.
- 2) Τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπιστροφέως καθὼς καὶ ἡ γλήνη τοῦ ἱνιακοῦ.

Γ - Θώραξ :

- 1) Πολλὰ τμήματα πλευρῶν.

Δ - Ἄνω καὶ κάτω ἄκρα :

- 1) Κάτω ἐπίφυσις τῆς κερκίδος μετὰ τῆς στυλοειδοῦς ἀποφύσεως.
- 2) Δύο κεφαλαὶ μηριαίου με ἐκδηλὰ τὰ ἐντυπώματα τῶν στρογγύλων συνδέσμων καὶ τμήματα τοῦ μηριαίου αὐχένος των.
- 3) Μικρὰ τμήματα κοτύλης.
- 4) Δύο κόνδυλοι μηριαίου ὁστοῦ, ὁ εἰς με ἀρθρικὴν γλήνην.
- 5) Τρία τμήματα μηριαίων κονδύλων.
- 6) Μετακάρπια.
- 7) Μετατάρσια.

E - Ὀδόντες :

- 1) Ρίζα ἄνω δεξιοῦ κυνόδοντος.

Στ - Σπογγώδη τμήματα ὁστῶν, μὴ καθοριζόμενα.

Τὰ ὅστ' αὖ τῆς καύσεως τοῦ τάφου 36 καθὼς καὶ τοῦ 145, προερχόμενα εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἀπὸ ἑν ἐπίσης ἄτομον καὶ θαμμένα μέσα εἰς ἀγγεῖα ὅπως καὶ ἡ καῦσις τοῦ τάφου 157, ζυγίζουν ἀντιστοίχως 97 καὶ 180 γραμμάρια. Ὁ κανονικὸς σκελετὸς νέου ἀνδρὸς φθάνει κατὰ μέσον ὅρον τὰ 5 - 6 χιλιόγραμμα. Ὡστε, καὶ ἂν ἀκόμη εἰς τὸ βάρος τῶν ὁστῶν τῶν καύσεων αὐτῶν προστεθῇ ποσοστὸν 30%, ὅσον δηλαδὴ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ ὀργανικὰ συστατικὰ τῶν ὁστῶν (τὰ ὅποια ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἀπεβλήθησαν ἐξ ὀλοκλήρου), προκύπτει ὅτι κατὰ μέγιστον ὅριον ἀντιπροσωπεύουν

Βάρος καὶ  
ἀναλογία  
ὁστῶν

1. Εἰλημμένη ἀπὸ τὴν ἐκθεσιν τῶν Μ. ΠΑΓΔΟΥΣΗ - Χ. ΣΜΠΑΡΟΥΝΗ.

μόλις τὸ  $1/3$ , περιοριζόμενα κάποτε εἰς τὸ  $1/40$  τοῦ συνόλου ὅπου ἀνῆκον. Ἡ ἀναλογία αὕτη ἐκφράζει κατὰ τρόπον παραστατικώτατον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι ἀμέσως ἐμφανὲς εἰς ὅποιον ἔχει ἄμεσον ἀντίληψιν τῶν καμμένων αὐτῶν ταφῶν, τὸ πόσον μικρὸν μέρος τοῦ σκελετοῦ δηλαδὴ κατέληγεν ἀπὸ τὴν πυρὰν εἰς τὸν τάφον.

Τρόπος  
ἐνταφιασμοῦ

Τὰ τεμάχια τῶν ὀστέων, συλλεγόμενα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐθάπτοντο κατόπιν εἰς τὸν θάλαμον τοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου. Ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν 18 βεβαιωμένων καύσεων αἱ 9 (τάφος 1 λάκκος 1, τάφος 36, τάφος 38, τάφος 75, τάφος 145, τάφος 157) εὐρέθησαν μέσα εἰς τεφροδόχα ἀγγεῖα. Ἄλλαι 5 εἶχον ἀποτεθεῖ ἐντὸς λάκκων εἰς τοὺς τάφους 1 (λάκκος 2) καὶ 122, τὸν πρῶτον πλακοσκεπῆ, τὸν δεύτερον ἀκάλυπτον. Τὰ ὀστᾶ τῶν ὑπολοίπων τεσσάρων (τάφοι 46, 146 καὶ 154) εὐρέθησαν χυμὰ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, συγκεντρωμένα (τάφοι 46 καὶ 146), ἢ κατεσπαρμένα εἰς διάφορα σημεῖα (154). Ἴσως αἱ καύσεις αἱ εὐρεθεῖσαι ἐκτὸς ὀστεοδόχων, εἴτε μέσα εἰς λάκκον ἦσαν εἴτε εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, νὰ εἶχον ἐνταφιασθῇ ἐξ ἀρχῆς χυμὰ, ἴσως ὅμως καὶ νὰ εἶχον ἀποτεθεῖ εἰς δοχεῖον ἢ θήκην ἀπὸ φθαρτὴν ὕλην, σάκκον π.χ. ἢ ξύλινον κιβώτιον. Τὰ ἐνδεχόμενα αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλεισθοῦν κατηγορηματικῶς οὔτε ἄλλωστε καὶ νὰ βεβαιωθοῦν. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ αὐταὶ εἶχον τεθεῖ ἀρχικῶς ἐντὸς ἀγγείων ἀπ' ὅπου ἐξεκενώθησαν σκοπίμως ἢ λόγῳ ἀπροσεξίας κατὰ τὴν διάρκειαν κάποιου καθαρισμοῦ τοῦ θαλάμου. Ἀγγεῖα κατάλληλα πρὸς τοῦτο εὐρέθησαν εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς τάφους, χωρὶς πάντως νὰ ὑπάρχῃ στοιχεῖον, τὸ ὅποιον νὰ τὰ συνάπτῃ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς καύσεις.

Τεφροδόχοι

Αἱ τεφροδόχοι, συνολικῶς 6, δὲν ἔχουν οὔτε ἀποκλειστικῶς εἰδικὸν σχῆμα οὔτε ἐνιαῖον μέγεθος (πίν. 174). Ἡ πρώτη εὐρεθεῖσα (τάφος 1, λάκκος 1, 19), ἡ καταλλήλοτέρα ἴσως ἀπὸ ὅλας λόγῳ τοῦ σχήματός της, εἶναι πιθαμοφόρισκος οἰκιακῆς χρήσεως, ἄβαφος καὶ ἀδιακόσμητος. Αἱ τέσσαρες ἐπόμεναι (τάφος 36, 416, τάφος 38, 436, τάφος 75, 642 καὶ τάφος 145, 1078) εἶναι κοινὰί πρόχοι, ὅχι ἰδιαιτέρως εὐρύστομοι, μὲ τὴν συνήθη διακόσμησιν τὴν συνισταμένην εἰς ταινίας, κάποτε δὲ (416 καὶ 436) καὶ εἰς σπείρας εἰς τὸν ὦμον. Ἡ ἕκτη καὶ τελευταία (τάφος 157, 1252) εἶναι μία μεγάλη δώτος πρόχους μὲ πλεξιδωτὰς λαβὰς, ὁμοία κατὰ τὰ ἄλλα πρὸς τὰς προηγουμένας. Δύο ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἦσαν ἀκατάλληλα πρὸς οἰκιακὴν χρῆσιν, ἢ μὲν πρόχους 416 διότι εἶχε παραμορφωθῇ κατὰ τὴν ὀπτησιν, δηλαδὴ ἐκ κατασκευῆς, ἢ δὲ 642, ὅπου εἶχεν ἀποκολληθῇ ἡ λαβή, λόγῳ ζημίας γενομένης ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἴσως μάλιστα τοῦτο νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὸν πιθαμοφόρισκον 19, εὐρεθέντα ραγισμένον κατακορύφως ἐνῶ αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ λάκκου τοῦ τὸν προεφύλασσον ἀπὸ τὸ βάρος τῶν χωμάτων τοῦ θαλάμου, δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ ράγισμα νὰ εἶναι καὶ μεταγενέστερον τῆς ἐπιλογῆς του διὰ τὴν χρῆσιν αὐτήν.

Κατὰ τὸ μέγεθός των τὰ ἀγγεῖα ποικίλλουν ἀκόμη περισσότερον, κυμαινόμενα μεταξὺ τοῦ μικροτέρου, τῆς πρόχου 436 τοῦ τάφου 38 (διαμ. 0,152 καὶ ὕψ. 0,206 μ.) καὶ τῆς ὑπερδιπλασίας 1252 τοῦ τάφου 157 (διαμ. 0,325, ὕψ. 0,417 μ.). Τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ μικροτέρα τεφροδόχος, — εὐρεθεῖσα πλήρης μέχρι τοῦ λαιμοῦ — περιεῖχε τὰ ὀστᾶ δύο ἀτόμων συνολικοῦ βάρους 410 γραμμαρίων, ἐνῶ ἡ μεγαλυτέρα μόνον ἐνός, ζυγίζοντα ὅμως 1112 γραμμάρια. Ἡ ποσότης λοιπὸν τῶν ὀστέων τῶν ἀποτιθε-



μένων εις τὸν τάφον δὲν ἦτο καθωρισμένη, προσδιωρίζετο δὲ μᾶλλον ἀπὸ τὴν χωρητικότητα τοῦ διατιθεμένου ἀγγείου.

Ὅλα σχεδὸν τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ τραχὺν ἐρυθρωπὸν πηλὸν ἐπιχρισμένον μὲ πυκνὸν ἀνοιχτόχρωμον ἀλείφωμα, ὅπως τὸ σύνολον περίπου τῶν πρόχων τοῦ νεκροταφείου. Ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν δὲν διακρίνονται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ξένην προέλευσιν. Ἀπεναντίας μάλιστα, ἡ πρόχους 1078 τοῦ τάφου 145 εἶναι πλασμένη ἀπὸ τὴν πρασινωπὴν, ἐλαττωματικῆς συνεκτικότητος ἄργιλον, τὴν προσιδιάζουσιν εἰς τὴν Περσικήν, ἀφθονοῦσαν εἰς τὰ περίχωρα τοῦ νεκροταφείου καὶ χρησιμοποιηθεῖσαν εἰς ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ κατηγοριῶν, εἶναι δηλαδὴ ἀναμφισβητήτως ἐπιτοπίου κατασκευῆς.

Ἀπὸ τοὺς 18 καμμένους μόνον οἱ 5 ἐτάφησαν μεμονωμένοι. Οἱ ὑπόλοιποι εὐρέθησαν θαμμένοι ἀνὰ δύο, εἰς δὲ τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1 ὑπῆρχον τρεῖς. Δι' ὅσους ἔκειντο χῦμα (τάφος 1 λάκκος 2, τάφοι 122 καὶ 154) ὑπάρχει φυσικὰ ἡ πιθανότης νὰ ἐπῆλθεν ἡ ἀνάμιξις τῶν ὁστῶν ὅταν παρεμερίσθησαν. Ἐπὶ πλέον προκειμένου περὶ τῆς τεφροδόχου τοῦ τάφου 38 ὑπάρχει, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, τὸ ἐνδεχόμενον τὰ ὁστᾶ τοῦ δευτέρου νεκροῦ νὰ προσετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὰ τοῦ πρώτου. Ὅσοι ὁμως ἦσαν μέσα εἰς ἀγγεῖα καλυφθέντα εἴτε μὲ πλάκας (τάφος 1 λάκκος 1) εἴτε ἀπὸ μεταγενεστέρας ταφάς, πρέπει νὰ εἶχον τεθῇ ἐξ ἀρχῆς μαζί.

Ἡ σειρὰ τῶν καύσεων μεταξὺ τῶν ὑπολοίπων ταφῶν δὲν εἶναι φυσικὰ πάντοτε ἡ ἰδία. Εἰς τοὺς τάφους 36, 146, 154 καὶ 157 εἶναι ἄδηλος, λόγῳ τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως τῶν θαλάμων. Εἰς τὸν θάλαμον τοῦ 1, τόσον αἱ δύο τοῦ λάκκου 1 ὅσον καὶ αἱ τρεῖς τοῦ λάκκου 2 συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν παλαιότερων ταφῶν τοῦ τάφου. Εἰς τὸν τάφον 38 ἀκολουθοῦνται ἴσως ἀπὸ τρεῖς, πάντως δὲ ἀπὸ δύο, ταφάς. Εἰς τὸν 46 ὁ καμμένος ἔφηβος ἐτάφη πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταίαν κατὰ σειρὰν ταφήν, εἰς δὲ τὸν 75 δύο ἐνταφιασμοὶ ἠκολούθησαν τὴν ἀπόθεσιν τῆς τεφροδόχου εἰς τὸν λάκκον τῆς. Εἰς τὸν 122 ἡ καῦσις προηγεῖται τόσον τοῦ τελευταίου κατὰ χώραν ἐνταφιασμοῦ τοῦ θαλάμου ὅσον καὶ τοῦ ἄλλου εἰς τὴν κόγχην 122α, εἰς δὲ τὸν 145 ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὸ στρῶμα τὸ φέρον τοὺς τέσσαρας τελευταίους νεκρούς.

Δὲν ἐπρόκειτο λοιπὸν περὶ συρμοῦ εἰσαχθέντος αἰφνιδίως καὶ ἐνῶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ νεκροταφείου ἐπλησίαζε πρὸς τὸ τέλος τῆς, ἀλλὰ περὶ συνηθείας γνωρίμου ἤδη, ἀκολουθουμένης ἐξ ἀρχῆς καὶ κλιμακωθείσης ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, κατὰ διαστήματα ἀραιὰ ἴσως καὶ ἀκανόνιστα ἀλλὰ καλύπτοντα ὁλόκληρον τὴν διάρκειάν του.

Τὸ ἀποτεφρωτήριον, τὸ σημεῖον δηλαδὴ ἡ, ἐνδεχομένως, τὰ σημεῖα ὅπου ἐστήνοντο αἱ πυραὶ καὶ ἐνηργοῦντο αἱ καύσεις, δὲν εὐρέθησαν. Ἀσφαλῶς τοῦτο δὲν συνέβαινε μέσα εἰς τοὺς τάφους ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε χῶρος ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ παραμικρὸν ἔχνος καύσεως, τέφρας ἢ ἀνθράκων. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ἐγίνετο οὔτε καὶ εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν τοῦ νεκροταφείου, εἰς τὰ διαστήματα δηλαδὴ μεταξὺ τῶν τάφων ἢ εἰς τὰς παρυφάς τοῦ χώρου, διότι ὁλόκληρος αὐτὴ ἡ ἔκτασις ἠρευνήθη λεπτομερῶς, ἄλλοῦ μὲ ἀποχωμάτωσιν καὶ ἄλλοῦ μὲ τάφρους τόσον πυκνὰς ὥστε μία παρομοία ἐγκατάστασις, κατὰ μείζονα λόγον δὲ περισσότεραι, μὲ τὰς διαστάσεις καὶ τὰς ποσότητας τῶν καμμένων καταλοίπων των, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν. Πρέπει

Συνδυασμὸς  
καὶ σειρὰ  
καύσεων

Ἀποτεφρω-  
τήριον



λοιπὸν αἱ καύσεις νὰ ἐτελοῦντο κάπου πέραν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον καὶ τὰ καμμένα ὅστ' αὐτὰ νὰ μετεφέροντο εἰς τὸν τάφον ὅπως καὶ αἱ σοροὶ τῶν ἄλλων νεκρῶν.

Ἔθιμον  
ἰσχυρὸν  
τοπικῶς

Ὅσον καὶ ἂν ξενίζουν ἐν μέσῳ τῶν ἐνταφιασμῶν τοῦ νεκροταφείου αἱ καύσεις ἀποκλείεται νὰ εἶναι λείψανα μετακομισθέντα ἀπὸ ἄλλου. Παρομοία ἐνέργεια, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν μεταφορὰν καὶ ἀπόθεσιν εἰς τὸν οἰκογενειακὸν τάφον ἐνὸς ἰδιαιτέρως προσφιλοῦς συγγενοῦς ἀποθανόντος εἰς τὴν ξένην, ἀκόμη καὶ ἂν θεωρηθῇ πιθανὴ διὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ( αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τέλους δὲν μᾶς εἶναι γνωσταί), θὰ ἦτο δυνατόν νὰ νοηθῇ μόνον ὡς σπανία καὶ περίπου μοναδικὴ ἐξαίρεσις καὶ τότε πάλιν πρὸς χάριν ἀτόμου ἔχοντος συγκεκριμένον καὶ ἀποχρῶντα λόγον νὰ εὐρίσκεται μακρὰν τῆς πατρίδος του, ἐνὸς πολεμιστοῦ π.χ. συμμετέχοντος εἰς μακρινὴν ἐκστρατείαν, ἐνὸς ἐμπόρου ἢ ἐνὸς ναυτικοῦ. Ἄλλ' αἱ καύσεις εἰς τὴν Περαιτὴν οὔτε τόσον σπάνιαι ἐξαίρεσις εἶναι οὔτε ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς κατηγορίαν ἀτόμων αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Εἶναι βεβαίως ὀλίγαι (18 συνολικῶς, ἢ 21, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ ἀμφίβολοι περιπτώσεις τῶν τάφων 127, 131 καὶ Σ2), φθάνουν ὅμως τὸ 4 % τοῦ συνόλου τῶν ταφῶν, ποσοστὸν μικρὸν μὲν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀλλ' ὑπερβολικὸν προκειμένου περὶ ἀνακομιδῶν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, περιλαμβάνουν δὲ ὅχι μόνον ὠρίμους ἄνδρας ἀλλὰ καὶ γέροντας, γυναῖκας, ἐφήβους καὶ νήπια. Ἐπὶ πλέον εἶναι ἐκτάκτως ἀπίθανον νὰ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς σποδοῦ ἐνὸς νεκροῦ ἀπὸ τόπον μακρινὸν ἀγγεῖον μὲ ἀποκολλημένην λαβὴν, ἔστω καὶ προχείρως ἐπιδιωρθωμένην, ὅπως ἡ πρόχους τοῦ τάφου 75. Εἰς τὰς διαπιστώσεις αὐτάς, ἀποτελούσας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σοβαρὰς ἐνδείξεις, ἔρχεται νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἀπόδειξις: Ἡ τοπικὴ κατασκευὴ — ἄρα καὶ χρησιμοποίησις — τῶν τεφροδόχων ἀγγείων, πρᾶγμα γενικῶς βέβαιον, ἰδιαιτέρως δὲ ἐμφανὲς εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πρόχου 1078 τοῦ τάφου 145.

Ἀνακεφα-  
λαίωσις

Αἱ καύσεις λοιπὸν εἶναι τοπικαί, κατανεμημέναι εἰς ὁλόκληρον τὸ διάστημα τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ νεκροταφείου. Οἱ νεκροί, εἰς ποσοστὸν μικρὸν μὲν ἀλλ' ὅχι ἀμελητέον, διαφόρων ἡλικιῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἐκαίοντο ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ νεκροταφείου εἰς ἀτομικάς, ἀνοικτάς καὶ ὅχι πάντοτε πολὺ ἰσχυρὰς πυράς, ὅπως μαρτυροῦν δὲ ὅσα κτερίσματα εὐρέθησαν νὰ τοὺς συνοδεύουν ἐκαίοντο ἐνδεδυμένοι καὶ στολισμένοι μὲ τὰ φυλακτὰ καὶ τὰ κοσμήματά των καὶ ἐφωδιασμένοι μὲ μικρὰς ποσότητας τροφῆς. Εἰς μίαν τοῦλάχιστον περίπτωσιν εἶχε καὶ μαζὶ μὲ τὸν νεκρὸν καὶ οἰκιακὸν ζῶον, ὁ κύων τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1. Ἐνῷ ἐξηκολούθει ἡ καῦσις τὰ ὅστ' αὐτὰ, καθὼς ἀπεγυμνοῦντο σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰς σάρκας, ἐκτυπῶντο καὶ ἐθραύοντο εἰς πολὺ μικρὰ τεμάχια. Ἡ πυρὰ ἀφῆνετο νὰ σβεσθῇ, ὅταν τὰ ὅστ' αὐτὰ εὐρίσκοντο εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀπανθρακώσεως καὶ προτοῦ ἐπέλθῃ ἡ ἀποτέφρωσις, κατόπιν δὲ συνελέγοντο μερικὰ θραύσματα ἀπὸ κάθε ἀνατομικὴν περιοχὴν τοῦ σκελετοῦ καὶ μετεφέροντο εἰς τὸν τάφον τοποθετημένα συνήθως, ἂν ὅχι πάντοτε, εἰς ἓν οἰονδήποτε ἀγγεῖον καταλλήλου σχήματος, συνήθως πρόχουν. Ἡ ποσότης τῶν θρυμματισμένων αὐτῶν ὀστέων ἦτο πάντοτε πολὺ μικρὰ ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον, καθοριζομένη, καθὼς φαίνεται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπὸ τὰς διαστάσεις τῆς ἐκάστοτε ὀστεοδόχης καὶ ἀντεπροσώπευε συμβολικῶς, τρόπον τινά, τὸν νεκρὸν μέσα εἰς τὸν οἰκογενειακὸν του τάφον. Συνήθως ἔμενεν εἰς τὴν ὀστεοδόχην, κάποτε ὅμως κατέληγε νὰ εὐρεθῇ χῦμα εἴτε μέσα εἰς λάκ-

κον εἴτε καὶ εἰς τὸ δάπεδον, δὲν εἶναι ὅμως σαφὲς ἐὰν τοῦτο συνέβαινεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἢ ἀργότερον ὡς ἀποτέλεσμα μεταγενεστέρων διευθετήσεων τοῦ περιεχομένου τοῦ θαλάμου.

## ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΕΘΙΜΟΥ

Ἡ ἀναλογία τῶν καύσεων πρὸς τοὺς ἐνταφιασμοὺς εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς εἶναι μικρά, ὅχι ὅμως τόσον ὥστε νὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀπλᾶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸν κανόνα, χωρὶς γενικωτέραν παραδοχὴν καὶ ἐπομένως χωρὶς συνέχειαν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο περὶ νέου τρόπου ταφῆς ἀγνώστου μέχρι τότε, ἀσυνήθους καὶ ἐφαρμοζομένου μὲ φειδῶ, μὴ ἀντιστρατευομένου ὅμως πρὸς τὰς σχετικὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν οὐσίαν των καὶ ἐπομένως καθισταμένου μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁλονὲν οἰκειότερου καὶ κερδίζοντος ἔδαφος εἰς βάρος τοῦ παλαιοῦ καὶ καθιερωμένου. Ἡ ἐμφάνισις του ὅμως ἐν γένει εἰς ἓνα γεωγραφικὸν χῶρον ὅπου ἐπικρατεῖ ἀπολύτως καὶ ἀπὸ αἰώνων ὁ ἐνταφιασμὸς θέτει ὅπωςδῆποτε τὰ ἐρωτήματα : Εἰς τί ὀφείλεται ἡ καινοτομία αὕτη, ποία εἶναι ἡ προέλευσίς της καὶ μὲ ποῖον τρόπον ἐφθασε μέχρι τῆς Περαιτῆς; Καὶ ἐπὶ πλέον, διατί νὰ καοῦν αὐτοὶ εἰδικῶς καὶ ὅχι ἄλλοι;

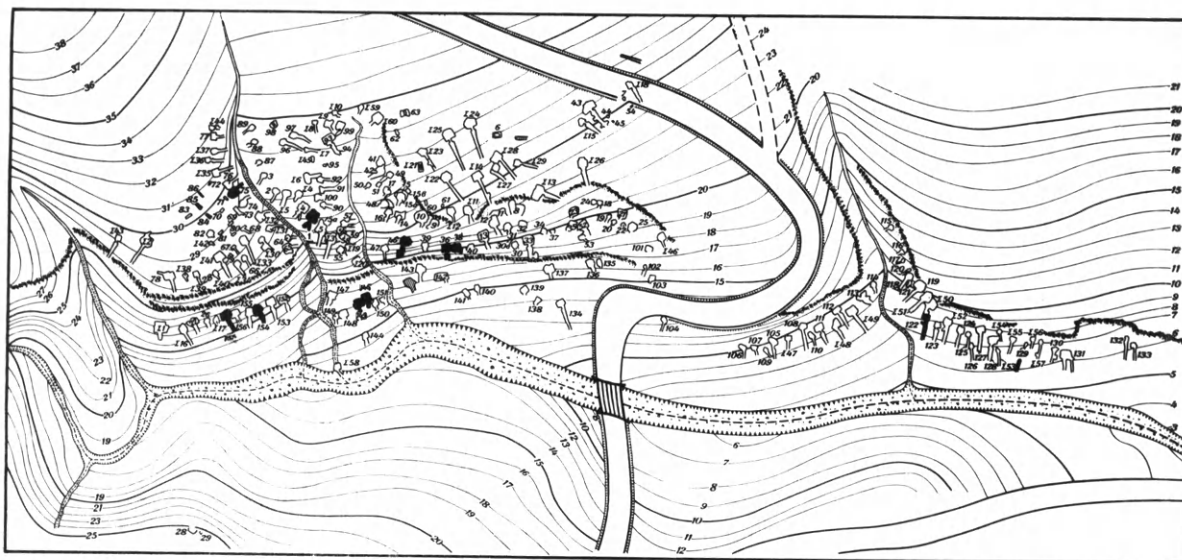
Ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις δὲν προκύπτει κανὲν στοιχεῖον διαφοροποιοῦν τοὺς καέντας ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους ταφὰς καὶ ἐπομένως δίδον τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἐρώτημα. Ἡ πιθανότης νὰ ἦσαν πρόσωπα ἄσχετα καὶ ξένα τὴν καταγωγὴν, ἀποθανόντα καὶ καέντα συμφώνως πρὸς τὰ ἔθιμα τῆς μακρινῆς των πατρίδος πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ ἀποκλεισθῇ, διότι ὅλοι των εὐρέθησαν μέσα εἰς οἰκογενειακοὺς τάφους, ἀπετέλουν δηλαδὴ μέλη οἰκογενειῶν τοῦ τόπου. Τὸ ἐνδεχόμενον πάλιν ξένων πολιτογραφημένων, τρόπον τινά, εἰς τὴν Περαιτὴν συνεπεία π.χ. ἐπιγαμίας, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὸν διὰ μίαν ἢ δύο γυναῖκας, ἀσφαλῶς ὅμως ὅχι διὰ νήπια. Ὡστε, ἂν ὅχι εἰς τὸ σύνολον των, ἦσαν πάντως κατὰ πλειονότητα αὐτόχθονες. Οὔτε ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς των φαίνεται νὰ ἀπετέλει τὸν ἀποφασιστικὸν παράγοντα, δεδομένου ὅτι ἀντιπροσωπεύονται ὅλαι αἱ ἡλικίαι, ἀπὸ νηπίων μέχρι γερόντων. Ἀκόμη ὀλιγώτερον ἰσχύει ὡς κριτήριον ἡ διαφορὰ τῶν φύλων, τόσον διότι ὑπάρχουν μεταξύ των καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅσον καὶ διότι, ἐὰν ἴσχυε, θὰ ἔπρεπε τὰ δείγματα τῶν δύο τρόπων ταφῆς, καύσεως καὶ ἐνταφιασμοῦ, νὰ εἶναι περίπου ἰσάριθμα.

Ἀφ' ἐτέρου ἡ κατανομή των μέσα εἰς τὸ νεκροταφεῖον δὲν ὁμοιάζει νὰ ἀκολουθῇ κανένα συγκεκριμένον καὶ ἐμφανῆ κανόνα. Οἱ 10, ἢ μᾶλλον οἱ 13 τάφοι ὅπου περιείχοντο, εὐρίσκοντο εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου μεταξύ τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὸ ΒΔ. ἄκρον του ὅπου ὑπάρχει ὁ Σ2, μέχρι τοῦ ΝΑ. ὅπου ἦσαν οἱ 131, 127 καὶ 122, μὲ τοὺς ὑπολοίπους ἐδῶ καὶ ἐκεῖ (εἰκ. 2). Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς 36 - 38 καὶ τοὺς 145 - 146, γειτνιάζοντας ἀνὰ δύο, οἱ ἄλλοι ἀπεῖχον ἀρκετὰ μεταξύ των. Ὡς ἐκ τῆς διασπορᾶς των αὐτῆς λοιπὸν ἀποκλείεται ἡ καῦσις νὰ ἀπετέλει ἀποκλειστικὴν συνήθειαν μιᾶς οἰκογενείας ἢ ἐνὸς γένους τοῦ συνοικισμοῦ, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ διάκρισις τῶν τάφων εἰς συστάδας καὶ ἐπομένως ἡ κατανομή των εἰς γένη ἦτο δυνατή, πρᾶγμα ἀποκλειόμενον (βλ.

τόμον Α', σ. 15). 'Αφ' ἑτέρου, ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ τὰ κτερίσματά των, οἱ τάφοι αὐτοὶ εἶναι μὲν γενικῶς καλοσκαμμένοι καὶ μὲ ἄφθονον καὶ ποικίλον περιεχόμενον, δὲν εἶναι ὅμως οὔτε οἱ μόνοι αὐτοῦ τοῦ εἴδους οὔτε κἄν, ἐν τῷ συνόλῳ των, οἱ πλουσιώτεροι.

Ἐξ ἴσου περίεργον, ἂν μὴ περιεργότερον, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας ὅπου ἐφηρμόζετο τὸ ἔθιμον ἴσχυε διὰ μερικὰ μόνον ἀπὸ τὰ μέλη των καὶ ὄχι διὰ τὸ σύνολον. Ἀκόμῃ καὶ εἰς τὸν τάφον ὅπου ἦσαν συγκεντρωμέναι αἱ περισσότεραι, εἰς τὸν 1, αἱ καύσεις ἐμοιράζοντο τὸν θάλαμον μὲ τρεῖς ἀκόμῃ τοῦλάχιστον ἐνταφιασμούς, συνήθως δὲ ἡ ἀναλογία των πρὸς αὐτοὺς ἦτο πολὺ μικροτέρα. Οὕτω, εἰς τὸν 36 ὑπάρχει 1 καῦσις καὶ 4 ἐνταφιασμοί, εἰς τὸν 38 ἡ σχέσις εἶναι 2 πρὸς 5, εἰς τὸν 46 1 : 4, εἰς τὸν 75 2 : 9, εἰς τὸν 122 (συμπεριλαμβανομένου τοῦ 122α) 2 : 3, εἰς τὸν 145 1 : 7 τοῦλάχιστον, εἰς τὸν 146 1 : 2, πιθανῶς δὲ καὶ μερικὸς ἄλλους, εἰς τὸν 154 2 : 5 κατ' ἐλάχιστον ὅριον καὶ εἰς τὸν 157 1 : 3, ἂν μὴ περισσοτέρους.

Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ ἄτομα αὐτὰ ἐκάησαν, διότι εἶχον ἀποθάνει ἀπὸ λοιμώδη ἀσθένειαν ἢ πάντως ὑπὸ συνθήκας θεωρηθείσας ἐπικινδύνους διὰ τὴν ὑγείαν



Εἰκ. 2. Ἡ κατανομή τῶν τάφων μὲ τὰς καύσεις εἰς τὸν χώρον τοῦ νεκροταφείου.

τῶν ἐπιζώντων, ὅποτε ἡ καταστροφή των διὰ τοῦ πυρὸς θὰ εἶχε τὸν χαρακτῆρα ἀπολυμάνσεως καί, τρόπον τινά, καθαρμοῦ. Αἱ καύσεις ὅμως δὲν εἶναι σύγχρονοι μεταξύ των, ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ μία ἢ περισσότεραι ἐπιδημιαὶ θανατηφόρων ἀσθενειῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θὰ εἶχε δημιουργήσῃ πολὺ περισσότερα θύματα. Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ μεμονωμένων κρουσμάτων χρονίων μολυσματικῶν παθήσεων ὅπως π.χ. ἡ λέπρα, διότι ὄχι μόνον δὲν διεπιστώθησαν ἀνάλογοι παραμορφώσεις εἰς τὰ ἐξετασθέντα ὅστ᾽ — ὅπως ἄλλωστε δὲν ὑπῆρχον καὶ ἔχνη τραυματισμῶν ἢ χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων<sup>1</sup> — ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀφύσικον νὰ συγκαταλέγωνται μεταξύ

1. Καθὼς διεπίστωσαν οἱ Μ. ΠΑΥΛΟΥΣΗΣ - Χ. ΣΜΠΑΡΟΥΝΗΣ.

τῶν θυμάτων ἀναλόγων παθήσεων ἔφηβοι καὶ πρὸ παντὸς νήπια. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν εἰς τὰ καέντα ἄτομα κανὲν κοινὸν γνῶρισμα ἐμφανὲς καὶ σήμερον ποὺ νὰ τοὺς ἀνήκη ἀποκλειστικῶς, νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους καὶ νὰ τὰ ἐντάσῃ εἰς μίαν εἰδικήν κατηγορίαν.

Οἷοςδὴποτε ὅμως καὶ ἂν ᾗτο ὁ λόγος τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ τρόπου αὐτοῦ ταφῆς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς του εἰς αὐτὰ τὰ πρόσωπα καὶ ὅχι ἄλλα, εἶναι πάντως βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ νεωτερισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα αἰφνιδίως ἐπινοήσεως. Ἡ ἐμφάνισίς του πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν κατ' ἀπομίμησιν μεταφύτευσίν του ἀπὸ κάποιον τρόπον ὅπου ἔσχε καὶ ἐφηρμόζετο ἤδη κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα π.Χ. ἂν ὅχι καὶ ἐνωρίτερον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τρόπον εὐρισκόμενον εἰς στενὴν καὶ συνεχῆ ἐπαφὴν πρὸς τὴν Περσὴν, μὲ ἥθη, ἔθιμα καὶ πολιτισμὸν ὅχι μόνον γνωστὰ ἀλλὰ καὶ οἰκεῖα. Μόνον ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας νοεῖται μεταβολὴ εἰς τὰς ταφικὰς συνηθείας ἐνὸς λαοῦ μὴ μεταβαλόντος φυλετικὴν σύνθεσιν, ὅποτε ἀκριβῶς καὶ ἐπέρχεται βαθμιαία καὶ κατ' ἀρχὰς διστακτικῇ. Πρέπει λοιπὸν διὰ νὰ προσδιορισθῇ ὁ τρόπος προελεύσεως τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν νὰ ἐξετασθοῦν τὰ ταφικὰ ἔθιμα τοῦ κόσμου τοῦ διατηρουμένου μετὰ τὴν Περσὴν ἐπαφὴν βεβαιωμένην καὶ τόσον στενὴν ὥστε νὰ δικαιολογῇται ὁ ἐπηρεασμὸς (εἰκ. 3).

Ὁ ἄμεσος γεωγραφικὸς χώρος ὅπου ἀνῆκεν ἡ Περσὴ, ἡ περιοχὴ δηλαδὴ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὰς πλησιεστέρας πρὸς αὐτὴν νήσους τοῦ Αἰγαίου, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ παρὰ ὀλίγα καὶ σποραδικὰ δείγματα χωρὶς γεωγραφικὴν ἢ χρονικὴν συνοχὴν μετὰ τῶν. Τὰ παλαιότερα, συνοδευόμενα ἀπὸ ποικίλα κτερίσματα καὶ ἀνήκοντα εἰς διαφόρους φάσεις τῶν ΝΑ χρόνων, προέρχονται ἀπὸ σπήλαιον τῆς περιοχῆς τοῦ Λαυρίου<sup>1</sup>. Ἀνάλογα, χωμένα μέσα εἰς ρηχοὺς λάκκους, ἀνεκάλυψεν ὁ Blegen εἰς τὴν Πρόσυμναν<sup>2</sup>, τὸ τέλος δὲ τῆς περιόδου ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ ὑστερονεολιθικὸν νεκροταφεῖον τεφροδόχων εἰς Σουφλὶ Μαγούλα τῆς Θεσσαλίας, τοῦ 25ου αἰῶνος π.Χ.<sup>3</sup>. Τὰ ἐπόμενα, ἀναγόμενα εἰς τοὺς ΠΕ καὶ τοὺς πρῶτους ΜΕ χρόνους, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ. δηλαδὴ, εὐρέθησαν εἰς τὸ Στενὸν καὶ τὸν Σκάρων τῆς Λευκάδος<sup>4</sup> καὶ συνίσταται εἰς ἀπηνθρακωμένα ὅστ᾽ ἐντὸς πίθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τοποθετημένοι ἐπάνω ἢ δίπλα εἰς πυρὰς ἀναφθείσας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κυκλικῶν ἢ τετραπλεύρων κτιστῶν λιθίνων περιβόλων. Τρεῖς περίπου αἰῶνας νεωτέρα εἶναι ἡ μεμονωμένη ΜΕ καῦσις ἢ ἀνακαλυφθεῖσα εἰς τὸ Ἄργος, κάτω ἀπὸ μεταγενέστερον μυκηναϊκὸν δάπεδον. Ὁ νεκρὸς ἐκάη εἰς πυρὰν στηθεῖσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τετραπλεύρου ὀρύγματος, χωθεῖσαν μετὰ τὴν καῦσιν καὶ μεταβληθεῖσαν εἰς τάφον κτερισθέντα μετὰ μικρὸν ἀμαυρόχρωμον ἄγγεῖον<sup>5</sup>. Ἀκολουθοῦν αἱ δύο μικραὶ πριγκίπισσαι αἱ καεῖσαι μαζὶ μετὰ τὰ κτερίσματά των εἰς ἓνα λάκκον τοῦ θολωτοῦ

1. A. BABBITZAS, AAA 1968, σ. 235 - 236.

2. Prosymna, σ. 27

3. H. BIESANTZ, AA 1959, σ. 70 - 72, εἰκ. 10a καὶ b. Πρβ. F. SCHACHERMEYER, AA 1962, σ. 185.

4. W. DÖRPFELD, Alt - Ithaka, I, σ. 210 - 211, 220 - 221, 226 - 227 καὶ 237. Ἐπίσης S. BENTON, BSA 32, 1931 - 1932, σ. 229 - 230.

5. BCH 92, 1968, Chronique des Fouilles 1967, σ. 1038 - 1039, εἰκ. 31, 32.



τάφου 2 τῆς Τραγάνας<sup>1</sup>. Αὐταὶ ἀνήκουν εἰς τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος π.Χ., εἶναι δηλαδὴ κατὰ 300 καὶ πλέον ἔτη μεταγενέστεραι.

Νεωτέρα, ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρώιμους ΥἼΕ III Β χρόνους, εἶναι ἡ καῦσις ἡ εὐρεθεῖσα τελευταίως εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς Βραυρῶνος<sup>2</sup>. Εἰς τὸν θάλαμόν του, ὑποστάντα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς χρησιμοποίησεώς του ἓνα τοῦλάχιστον ριζικὸν καθαρισμόν, ὑπῆρχε μεταξὺ ἄλλων τρίωτον κυλινδρικὸν ἀλάβαστρον μετρίου μεγέθους, περιέχον ἐλάχιστα ἀνθρώπινα ὅστ᾽ ἀπὸ τὸ κρανίον, τὰς ὠμοπλάτας καὶ τὰ ἄκρα ἀτόμου ὠρίμου ἡλικίας, ἀνάμικτα μὲ ἄλλα προερχόμενα ἀπὸ πτηνὸν καὶ ἀπὸ πρόβατον ἢ αἶγα καθὼς καὶ μὲ κελύφη θαλασσινῶν ὀστράκων. "Ὅλα αὐτά, ὅστ᾽ αὐτὰ καὶ κελύφη, εἶχον ὑποστῇ καῦσιν διαφόρων βαθμῶν, μερικὰ δὲ παρουσίαζον κατὰ τόπους πρασινωπὴν χρῶσιν ὀφειλομένην εἰς μακροχρόνιον ἐπαφὴν μὲ χαλκόν, μὴ ὑπάρχοντα ὅμως μέσα εἰς τὸ ἀγγεῖον. "Αρα τὰ ὅστ᾽ εἶχον τοποθετηθῇ ἀρχικῶς εἴτε εἰς χαλκίνην τεφροδόχην εἴτε πάντως μαζὶ μὲ χάλκινον ἀντικείμενον, ἀργότερον δὲ καὶ πιθανώτατα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ τάφου τὰ περισσότερα ἀπερρίφθησαν μαζὶ μὲ τὸ ὑπόλοιπον περιεχόμενον του, ὅσα ἔμειναν δὲ ἐχώθησαν μέσα εἰς τὸ ἄσχετον κατὰ τὰ ἄλλα καὶ πάντως ἀκατάλληλον ὡς ὀστεοδόχῃ ἀλάβαστρον. Τὴν ἀποσπασματικὴν αὐτὴν καῦσιν ἀκολουθεῖ, ἀναγομένη εἰς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., μοναδικὴ μεταξὺ 450 περίπου ταφῶν καὶ ἐπὶ καιρὸν ἀντιμετωπισθεῖσα ὡς ἀσαφὴς ἢ καὶ ὑποπτος περίπτωσις, ἢ πρόχους ἢ εὐρεθεῖσα εἰς τὴν Πρόσυμναν<sup>3</sup> μεταξὺ τῶν λίθων τῆς τειχίσεως τοῦ τάφου XLII καὶ περιέχουσα τέφραν, ἄνθρακας καὶ τεμάχιον ἀπὸ καμμένην κερκίδα ἀνθρωπίνου σκελετοῦ. Σύγχρονος πρὸς αὐτὴν πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἄλλη μία, ἀπὸ τὸν τάφον 16 τοῦ Κολωνακίου τῶν Θηβῶν, εὐρεθεῖσα καὶ δημοσιευθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἀ. Κεραμόπουλλον καὶ συνοδευομένη ἀπὸ κομβίον στεατίτινον, ἐπίσης καὶ κεραμεικὴν ΥἼΕ III Β - Γ.

Αἱ τρεῖς αὐταὶ καύσεις, αἱ παρουσιάζουσαι κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν Περαιτὴν, εἶναι κατὰ τι παλαιότεραι, ἰδίως μάλιστα τῆς Βραυρῶνος ποὺ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὸ πρότυπον. Δύο ἄλλαι, φυλαγμέναι εἰς ἀγγεῖα στημένα ὄρθια ἐντὸς μικρῶν λάκκων, εὐρέθησαν εἰς τὰ Παλούκια τῆς Σαλαμῖνος ἐν μέσῳ περισσοτέρων ἀπὸ 100 τάφους καὶ εἶναι τοῦ 11ου αἰ. π.Χ.<sup>5</sup>, πολὺ μεταγενέστεραι δηλαδὴ.

Αἱ περιπτώσεις αὐταὶ δὲν θὰ εἶναι ἀσφαλῶς μοναδικαί, πιθανώτατα δὲ ἡ ἔρευνα θὰ φέρῃ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλας εἰς φῶς<sup>6</sup>. Πάντως ὅμως οἱ μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντες τάφοι εἶναι ἀρκετοὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ οἱ τρόποι ταφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν

1. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1955, σ. 252 - 253.

2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 99, πίν. 96 β.

3. Prosymna, σ. 143 καὶ 242, εἰκ. 350, 351, ἀρ. 790.

4. ΑΔ 3, 1917, σ. 163. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνακαλύψεως τῆς τῆς τοῦ ἔθιμον τῆς καύσεως ἐθεωρεῖτο ὅσον ξένον πρὸς τὰ ἰσχύοντα κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὥστε ἡ περίπτωσις αὕτη διήλθεν ἀπαρατήρητος καὶ ἐλησμονήθη. Τὰ ὅστ᾽, περισυλλεγένητα μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἐχάθησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξετασθῶν. Ὁ ἀνασκαφεὺς ὅμως, ἔχων πείραν ἄλλων, μεταγενεστέρων, καύσεων, τονίζει κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον ὅτι ἦσαν ἀνθρώπινα καὶ ὅτι εἶχον καῖ.

5. Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑ, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 310 - 311 καὶ Les Musées d'Athènes, 1894, σ. 26. S. WIDE, AM 1910, σ. 17 - 63, πίν. V, VI, τελευταίως δὲ C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 120 - 122.

6. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἔχουν κατὰ καιροὺς ἀναφερθῇ καὶ μερικαὶ ἄλλαι περιπτώσεις, ἀποδειχθεῖσαι ἐκ τῶν ὑστέρων εἴτε ἀνήκουσαι εἰς ἄλλας χρονικὰς περιόδους εἴτε καὶ ὁλωσδιόλου ξέναι καὶ ἄσχετοι πρὸς τὸ ἔθι-



ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ ἐπαρκῶς γνωστοὶ ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη ἀμφιβολία ὅτι ἡ συνήθεια αὐτή, καὶ ἂν ἀκόμη ἐφηρμόσθη παλαιότερον κατὰ τόπους, οὔτε ἴσχυσεν οὔτε διετηρήθη, οὐδέποτε δὲ διεδόθη τόσο ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν γενικῶς καὶ περίπου κατ' ἀποκλειστικότητα ἐπικρατοῦντα ἐνταφιασμόν.

**Κρήτη.** Εἰς τὴν Κρήτην αἱ μέχρι στιγμῆς γνωσταὶ καύσεις δίδουν ἀκόμη ἐντονωτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῆς αἰφνιδίας καὶ περίπου ταυτοχρόνου ἐμφανίσεως τοῦ ἐθίμου εἰς διάφορα σημεῖα τῆς μεγαλονήσου κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Τὸ ἀρχαιότερον δεῖγμα παρουσιάσθη εἰς τὸν τάφον IX τοῦ Ἀηλιᾶ τῆς Κνωσοῦ<sup>1</sup> καὶ ἀνάγεται εἰς τοὺς MM III χρόνους, περὶ τὸ 1700 π.Χ. Τὰ ἐπόμενα, τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. γενικῶς, ἀκολουθοῦν ὕστερα ἀπὸ κενὸν 500 περίπου ἐτῶν. Εἶναι αἱ καύσεις τοῦ νεκροταφείου τοῦ Ὀλοῦντος, εὑρεθεῖσαι μέσα εἰς λάρνακας καὶ εἰς πίθους, ἄλλοι μὲμονωμένοι καὶ ἄλλοι ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς, ἀκτέριστοι ἢ συνοδευόμενοι ἀπὸ ὀλίγα ἀγγεῖα<sup>2</sup>, αἱ δύο κυλινδρικοὶ κάλπαι μὲ καμμένα ὅστ' ἀπὸ τὸν λαξευτὸν τάφον εἰς Κριτσᾶς<sup>3</sup>, ἡ ὁμοία κάλπη μὲ τὴν παιδικὴν ταφὴν ἢ ἀποτεθειμένη εἰς τὴν λάρνακα τοῦ ὀρθογωνίου θολωτοῦ τάφου τῆς Φωτοῦλας Πραισοῦ καὶ ἡ καῦσις ἢ διαπιστωθεῖσα εἰς τὴν Μυρσίνην Σητείας<sup>4</sup>. Τρεῖς ἀκόμη, κατὰ τι μεταγενέστεραι, ἀνήκουν εἰς τὰ ὅρια τοῦ 12ου πρὸς τὸν 11ον αἰ., μᾶλλον δὲ εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 11ου αἰ. π.Χ.: Τὸ νήπιον, τὸ συνοδευόμενον ἀπὸ μικρὸν πῆλινον ἱππάριον, τοποθετημένον μέσα εἰς τὴν ὀστεοδόχην του, ἀπὸ τὰ Λιλιανὰ τῆς Φαιστοῦ<sup>5</sup>, τὰ καμμένα ὅστ' ἀπὸ τὴν ἀποτεθέντα ἐκ τῶν ὑστέρων, καθὼς φαίνεται, μέσα εἰς ἕνα κρατῆρα εἰς τὸν κτιστὸν τετράπλευρον θολωτὸν τάφον Α τῶν Μουλιανῶν μεταξὺ παλαιότερων ταφῶν<sup>6</sup> καὶ ἡ καῦσις τῆς Τυλίσου, ἡ εὑρεθεῖσα μέσα εἰς χάλκινον λέβητα, εἰδικῶς κατεσκευασμένον ὡς τεφροδόχον<sup>7</sup>.

μον τῆς καύσεως. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν π.χ. αἱ δύο καύσεις τοῦ Ἀργους αἱ ἀποδοθεῖσαι εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους (BCH 81, 1957, Chronique des Fouilles 1956, σ. 257) καὶ ἀναφερόμεναι ἀπὸ τὸν Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ ('Επ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσ/νίκης Η, 1963, σ. 239, ὑποσ. 1, Archaeologia Homerica, W, σ. 52) καὶ τὴν Ε. Τ. VERMEULE (Greece in the Bronze Age, σ. 302). Τὰ εἰς τὸ BCH εἰκονιζόμενα τεφροδόχα ἀγγεῖα ὅμως διαφέρουν κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν ἀπὸ τὰ μυκηναϊκά, εἰς τὸν εὐρόντα ἔφορον ἀρχ. μακαρίτην Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΝ δὲ ὀφείλω τὴν πληροφορίαν ὅτι εἶναι ἀρχαῖα. Εἰς τὴν δευτέραν ὑπάγεται ἡ περίπτωση τοῦ τάφου Δ τοῦ Καμινιοῦ τῆς Νάξου, συγκαταλεχθεῖσα μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν καύσεων (Ε. Τ. VERMEULE, ἔ.α.), ὅπου εὑρέθη ἐκτεταμένη πυρὰ περιλαμβάνουσα μεταξὺ ἄλλων καὶ ταφὴν ὑπτιὰν κατὰ χώραν, μεταγενέστεραν τῆς καὶ πάντως ἄκαυστον (Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 1960, Χρονικά, σ. 250. ΠΑΕ 1960, σ. 335 - 337). Ἀναλόγους ἐπιφυλάξεις ἐμπνέουν καὶ τὰ ὀλίγα ὅστ' ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου εἰς τὸν Λιμιῶνα τῆς Σαλαμῖνος (Α. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, ΑΔ 17, 1961 - 62, σ. 40. BCH 86, 1962, Chronique des Fouilles 1961, σ. 682. Arch. Rep. 1963 - 1964, σ. 5). Τὰ ὅστ' αὐτὰ εὑρέθησαν μέσα εἰς μικρὸν ἀρτόσχημον ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον, ἦσαν ἐλάχιστα καί, καθὼς μὲ ἐπληροφόρησεν ἡ δις ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, εἶναι ἀμφίβολον ἂν εἶναι ἐν γένει ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ ἐὰν πρόκειται περὶ πραγματικῆς καύσεως ἢ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων καθαρμοῦ τοῦ τάφου διὰ πυρός.

1. JHS 1956, Archaeological Reports 1955, σ. 32. BCH 80, 1956, Chronique des Fouilles 1955, σ. 344. R. W. HUTCHINSON, Prehistoric Crete, 1962, σ. 230.

2. H. VAN EFFENTERRE, Études Crétoises VIII, 1948, Ch. II (Necropole d'Olonte), σ. 10 - 11, 12, πίν. XXXVII. R. W. HUTCHINSON, σ. 231. DESBOROUGH, LMS, σ. 188, 189.

3. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρονικά 5, 1951, σ. 444 - 445 (Χρονικά). ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Μινωϊκὸς Πολιτισμὸς, Ἡράκλειον 1964, σ. 57.

4. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1960, σ. 305, πίν. 243β, 244α. ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, σ. 259. DESBOROUGH, LMS, σ. 177-178.

5. L. SAVIGNONI, MA 14, 1904, σ. 641. FurOA, σ. 230. DESBOROUGH, LMS σ. 187.

6. Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ΑΕ 1904, σ. 22 - 28 καὶ ἰδίως σ. 26 καὶ πίν. 3. FurOA σ. 227. J. D. S. PENDLEBURY, Archaeology of Crete, σ. 309. DESBOROUGH, LMS, σ. 177 - 178.

7. S. MARINATOS, AM 56, 1931, σ. 112 - 118. FurOA, σ. 227. Ὁ V. DESBOROUGH (Proto-geometric Pottery, σ. 225 - 226 καὶ LMS, σ. 182) τὴν θεωρεῖ πρωτογεωμετρικὴν.

Τὸ παράδειγμα τῆς Κνωσοῦ εἶναι μεμονωμένον καὶ τὸ χρονικὸν κενὸν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπολοίπων μέγα. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως νὰ προστεθοῦν εἰς τὸ μέλλον καὶ ἄλλα, ἀσφαλῶς ὅμως θὰ παραμείνουν ἐξαιρέσεις μέσα εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐνταφιασμῶν, γνωστῶν ἤδη ἀπὸ πλείστας ὅσας περιπτώσεις. Εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι ἡ καὶ τῶν νεκρῶν εἶναι συνήθεια ἐπέισακτος εἰς τὴν Κρήτην ὅπως καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπομένως ὅτι ὁ τόπος προελεύσεώς της πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ κάπου ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

**Κεντρικὴ Εὐρώπη.** Πρὸς Β. τῆς περιοχῆς αὐτῆς τὸ ἔθιμον δὲν ἦτο ἄγνωστον. Μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀρειχάλκου οἱ γνωστοὶ νεολιθικοὶ καὶ πρωτοχαλκοὶ πολιτισμοὶ τῆς Εὐρώπης ἔχουν νὰ παρουσιάσουν διάφορα δείγματα, εὐρεθέντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σποραδικῶς εἰς τὸ Βέλγιον, τὴν Σαξωνίαν, τὴν Βαυαρίαν καὶ τὴν Βοημίαν, πυκνότερον εἰς τὴν Ἑλβετίαν, Θουριγγίαν καὶ Ἀλσατίαν, κυρίως δὲ εἰς τὴν Μοραβίαν<sup>1</sup>. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὸ ἔθιμον διεδίδετο ὁλονὲν εὐρύτερον. Τὸν 17ον - 15ον αἰ. π.Χ., τὴν πρώτην περίοδον τοῦ Ὀρειχάλκου δηλαδὴ, παρουσιάζεται εἰς τὸν χώρον τὸν καλυπτόμενον ἀπὸ τὴν τρίτην φάσιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Τόσζεγ, εἰς τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὸ Βανᾶτον δηλαδὴ<sup>2</sup>, μὲ τάσεις ἐξαπλώσεως πρὸς τὴν Σιλεσίαν καὶ τὴν Ν. Πολωνίαν. Μετὰ τὸ 1500 π.Χ. εἶχε προοδευτικῶς ἐπικρατήσει εἰς μίαν ἑκτασιν καλύπτουσιν ὁλόκληρον τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὸν ἄνω ροῦν τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τῆς Αὐστρίας μέχρι καὶ τῆς Σλαβονικῆς πεδιάδος καὶ αἱ καύσεις νεκρῶν μέσα εἰς τεφροδόχους, ἐνίοτε σκεπασμένας μὲ τύμβους, χαρακτηρίζουν τὸν ὥριμον πλέον καὶ διαμορφωμένον πολιτισμὸν τοῦ ἐκτεταμένου αὐτοῦ χώρου<sup>3</sup>. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ ὀλίγας χάνδρας καὶ διάφορα διακοσμητικὰ θέματα, ἰδίως δὲ τὸ φύλλον τοῦ κισσοῦ τὸ ἐμφανιζόμενον εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ κοσμήματά των κατὰ τὸν 14ον - 13ον αἰ. π.Χ.<sup>4</sup>, καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλα προϊόντα της εὐρεθέντα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Εὐρώπης<sup>5</sup> ἡ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ μεσουράνημα τῆς ἀκτινοβολίας της, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁλόκληρον τὸ πρὸς Β. τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἡ περιοχὴ δηλαδὴ τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Θράκης, εἶχε μείνει ἀφ' ἐνὸς μὲν ξένη πρὸς αὐτόν, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ ἔθιμον τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν νεκρῶν τὸ ἐφαρμολζόμενον εἰς ὅλην της τὴν ἑκτασιν<sup>6</sup>, ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ εἰς τὸ περιθώριον τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου. Ὡστε αἱ σχέσεις τῶν μυκηναίων πρὸς τοὺς παραδουναβίους δὲν ἦσαν οὔτε πυκναὶ οὔτε ἄμεσοι. Ὀλίγον ἀργότερον, ἀπὸ τὸν 12ον αἰ. π.Χ. δηλαδὴ καὶ πέραν, ἡ καὶ τῶν καθίσταται ὁ κανὼν εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἡπειρον μέχρι τοῦ σημείου

1. V. G. CHILDE, *The Danube in Prehistory*, σ. 44, 50, 78, 89, 124, 150, 182, 192, 235.

2. C. F. C. HAWKES, *The Prehistoric Foundations of Europe*, σ. 357, V. MILOJČIĆ, ἐν *Grosser Historischer Weltatlas*, München 1954, σ. 44 - 45.

3. C.F.C. HAWKES, αὐτόθι. V. G. CHILDE, ἑ.ἑ. σ. 305 - 309. I. L. ČERVINKA ἐν *Reallexikon der Vorgeschichte*, 2, ἐν λ. *Danubisch-sudetische Hügelgräberkultur*, σ. 348.

4. V. G. CHILDE, ἑ.ἑ. σ. 269, 275 - 276.

5. Πρβ. καὶ S. MARINATOS, *The Minoan and Mycenaean Civilization and its Influence on the Mediterranean and on Europe*, *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, I, σ. 161 - 176.

6. Πρβ. καὶ K. BITTEL, *WVDOG* 71, 1958, σ. 31 - 32.

ὥστε ἡ περίοδος αὐτὴ νὰ ἔχῃ λάβει σήμερον τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῶν τεφροδόχων τὰ εὑρεθέντα εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας της (Urnenfelderkultur). Μὲ τὴν ἐναρξίν της ὅμως ἀκριβῶς, καὶ πιθανώτατα λόγῳ τῶν ἀναστατώσεων τῶν προκληθεισῶν ἀπὸ τὰς μετακινήσεις τῶν λαῶν ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν, ἀκόμη καὶ αἱ ἀραιοὶ αὐταὶ καὶ ἔμμεσοι εἰρηνικαὶ ἐπαφαὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον παύουν ἐντελῶς καὶ μαζὶ τῶν σταματᾷ κάθε δυνατότης ἐπιρροῆς προερχομένης ἀπὸ τὰς χώρας αὐτάς <sup>1</sup>.

**Ἰταλία.** Πλησιέστερον ἀκόμη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ Β. μέρος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι τῶν Terremare ἐσυνήθιζον καὶ αὐτοὶ νὰ καίουν τοὺς νεκροὺς των καὶ νὰ τοὺς θάπτουν μέσα εἰς τεφροδόχους<sup>2</sup>. Δὲν εἶναι γνωστὸν ἐὰν τὸ ἔθιμον αὐτὸ ὠφείλετο εἰς ἰδικὴν των ἐπινόησιν ἢ εἶχεν εἰσδύσει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην<sup>3</sup>, πάντως ὅμως ἀνεφάνη ὀλίγον μετὰ τὸ 1700 π.Χ. καὶ ἴσχυσε συνεχῶς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, χωρὶς καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς κοιλάδος τοῦ Πάδου. Γενικώτερον, ὁ πολιτισμὸς αὐτός, καθὼς προκύπτει ἀπὸ διαφόρους ἐκδηλώσεις του καὶ ἀπὸ τὰ κοσμήματα, ἐργαλεῖα, ὅπλα καὶ σκεύη του διετῆρει κάποιαν ἐπαφὴν μὲ τὸ Αἰγαῖον<sup>4</sup>, ἐνδεχομένως μέσῳ Τάραντος<sup>5</sup>, οὐσιαστικῶς ὅμως ἦτο στραμμένος πρὸς Βορρᾶν, δεχόμενος συνεχῶς ὅχι μόνον ἐπιδράσεις ἀλλὰ καὶ ἔτοιμα προϊόντα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον<sup>6</sup>. Εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἰταλίαν, ὅπου ἐπεκράτει ὁ λεγόμενος πολιτισμὸς τῶν Ἀπεννίνων, αἱ σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα ἦσαν πυκνότεραι, εἰς τὸ νοτιώτατον ἄκρον δὲ τῆς χερσονήσου, ἐκεῖ ὅπου ἀργότερον ἰδρύθη ὁ Τάρας, καθὼς καὶ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὰς Λιπάρας Νήσους, ὑπῆρχον ἀκόμη καὶ ἐμπορεῖα μυκηναϊκὰ μὲ ζωηράν κίνησιν κατὰ τὸν 14ον αἰ., διακοπεῖσαν αἰφνιδίως περὶ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ. π.Χ.<sup>7</sup>. Ἐδῶ ὅμως οἱ νεκροὶ ἐνεταφιάζοντο χωρὶς ἐξαιρέσιν καὶ μόνον μετὰ τὴν ἀπὸ Βορρᾶ κάθοδον διαφόρων λαῶν, ἀπὸ τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. καὶ πέρα, παρουσιάζονται αἱ πρῶται καύσεις<sup>8</sup>.

Οὔτε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην λοιπὸν οὔτε ἀπὸ τὴν Β. Ἰταλίαν, ὅπου οἱ νεκροὶ ἐκαίοντο ἐπὶ αἰῶνας, παρέλαβον οἱ μυκηναῖοι τὴν συνήθειαν αὐτήν. Αἱ σχέσεις των πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας τὰς χώρας αὐτάς ἦσαν ἀραιοὶ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔμμεσοι, τελείως ἀνεπαρκεῖς δὲ ὥστε νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ θεμάτων τόσοσιν σοβαρῶν ὅσον τὰ ταφικὰ ἔθιμα.

**Αἴγυπτος.** Περὶ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου ἡ ἀποκλειστικὴ φροντὶς τῶν ἐπιζώντων ἦτο

1. N. ÅBERG, Vorgeschichtliche Kulturkreise in Europa, σ. 25.

2. G. KASCHNITZ - WEINBERG, Hdb. der Altertumswissenschaft V, 2, 1, σ. 345 - 346. C. F. C. HAWKES, The Prehistoric Foundations of Europe, σ. 338 - 339.

3. G. KASCHNITZ - WEINBERG, ἑ.ἄ. σ. 353. C.F.C. HAWKES, ἑ.ἄ. σ. 340.

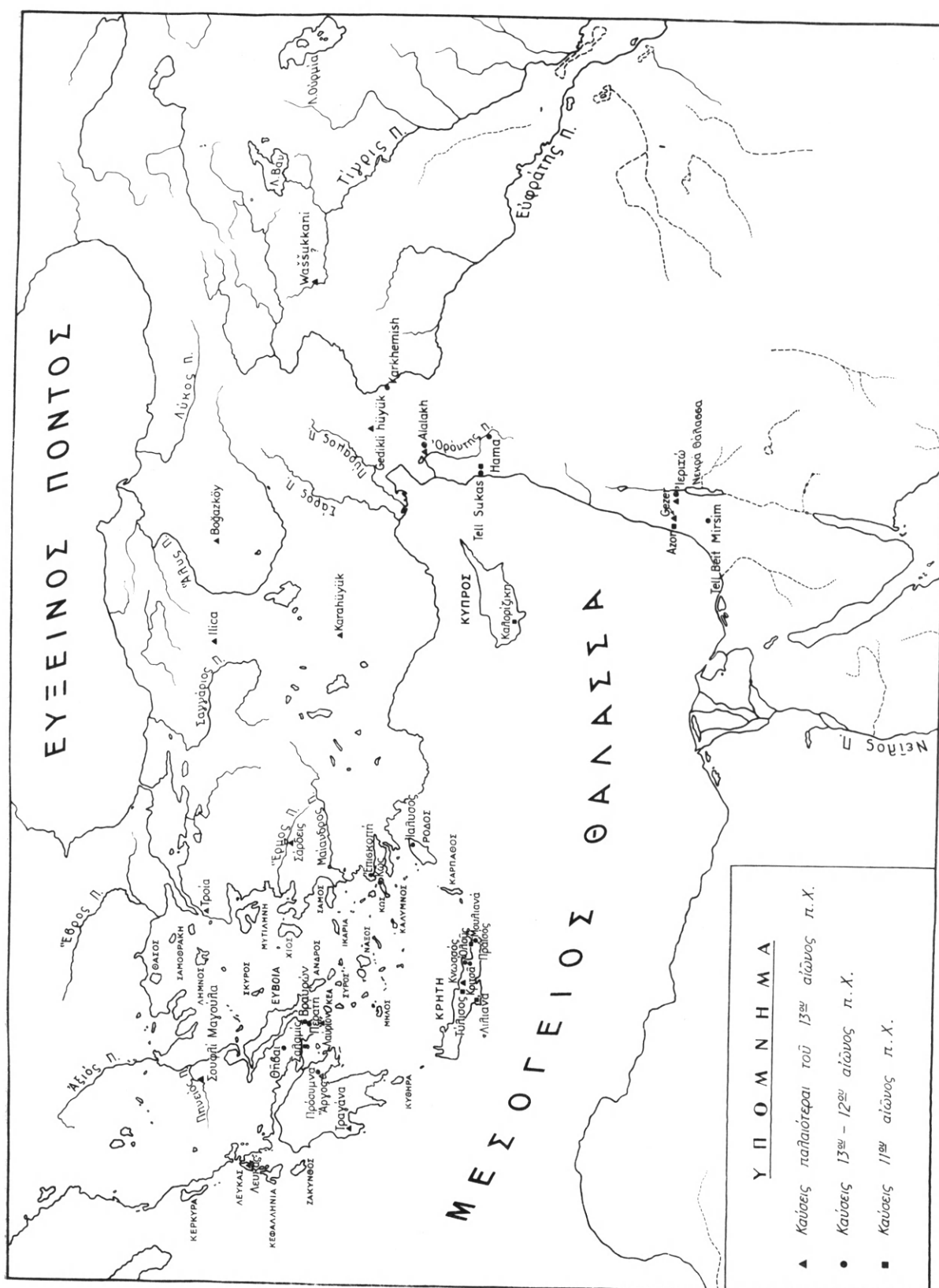
4. G. SÄFLUND, Le Terremare, σ. 130, 162.

5. W. TAYLOUR, Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas, σ. 186.

6. G. KASCHNITZ - WEINBERG, ἑ.ἄ. σ. 346 - 354. G. SÄFLUND, ἑ.ἄ. σ. 129 - 193.

7. W. TAYLOUR, ἑ.ἄ. σ. 183 - 186. M. CAVALIER, BCH 84, 1960, σ. 346. S. IMMERWAHR, Archaeology 13, 1960, σ. 4 - 5. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, I, σ. 168.

8. G. SÄFLUND, ἑ.ἄ. σ. 215.



Είχ. 3. Αι καύσεις εις την περιοχήν τῆς Α. Μεσογείου.

νά διαφυλαχθῇ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀνέπαφον εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ὅπου ἡ καῦσις ἦτο ὄχι μόνον ξένη ἀλλὰ καὶ ἀπεχθὴς ὡς ἰδέα, δὲν χρειάζεται νὰ γίνη καὶ λόγος.

**Κύπρος.** Εἰς τὴν Κύπρον, τὴν τόσον σχετικὴν πρὸς τὸν κόσμον τοῦ Αἰγαίου ἀκόμη καὶ προτοῦ καταστῆ τμημὰ του, εὑρέθη μέχρι στιγμῆς μία μόνον περίπτωσις, εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Καλορίζικης παρὰ τὸ Κούριον<sup>1</sup>. Ἐκεῖ, εἰς τάφον συληθέντα ἐν μέρει τὸ 1903, κάπως παράμερον, διαφορετικοῦ σχήματος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ κτερισμένον μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ σιδηροῦν μαχαίριον μὲ ὀστεῖν ἑλπίδα<sup>2</sup>, ἀνεκαλύφθη χαλκίνη τεφροδόχος μὲ τὰ καμμένα ὅστ᾽ ἡλικιωμένης γυναικὸς<sup>3</sup>, ἴσως δὲ ἀρχικῶς νὰ ὑπῆρχε καὶ δευτέρα, ἐπίσης μὲ καῦσιν, καταστραφεῖσα ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους καὶ κτερισμένη μὲ τὸ περίφημον χρυσοῦν καὶ σμαλτωμένον σκῆπτρον τοῦ τάφου αὐτοῦ<sup>4</sup>. Ὁ τάφος καὶ τὸ περιεχόμενόν του ἐχρονολογήθησαν ἀρχικῶς ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ.<sup>5</sup>, συστηματικωτέρα μελέτη ὅμως τὰ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 11ου αἰ. π. Χ.<sup>6</sup>.

**Συρία - Παλαιστίνη.** Ἡ πλησιεστέρα περιοχὴ μὲ ἀνάλογα δείγματα εἶναι ἡ Χαναάν, ἡ μετέπειτα Συρία καὶ Παλαιστίνη. Τὰ παλαιότερα εὑρέθησαν εἰς τὴν Gezer τῆς Παλαιστίνης, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν σπηλαίου χρησιμοποιοθέντος ἀπὸ τρωγλοδύτας τῆς τελευταίας πρωτοχαλκῆς περιόδου, καὶ ἀνάγονται εἰς τὸ μεταξὺ 2300 καὶ 2100 π.Χ. διάστημα<sup>7</sup>. Δὲν πρόκειται περὶ τάφων κυρίως εἰπεῖν, ἀλλὰ περὶ ἀποτεφρωτηρίου νεκρῶν ἐγκαταλειφθέντων ἐπὶ τόπου μεταξὺ τῶν ὑπολοίπων τῆς πυρᾶς καὶ κτερισμένων μὲ ὀλίγα ἀγγεῖα περιέχοντα τρόφιμα.

Ἡ ἐπομένῃ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καῦσις εἶναι κατὰ 700 περίπου ἔτη νεώτερα καὶ φέρει ἐντονώτατα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξαιρέσεως ἀπὸ τὸν γενικὸν κανόνα. Ὁ τάφος, ἀνακαλυφθεὶς εἰς τὴν Ἱεριχώ, ἦτο ἀπομονωμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ εἶχε τὴν μορφήν στρογγύλου φρέατος. Εἰς τὸν πυθμένα του εὑρέθησαν μερικὰ ἀτελῶς καέντα ὅστ᾽ ἄμαζι μὲ ἓνα σκαραβαῖον Τουθμῶσιος τοῦ III, χρονολογούμενα εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 15ου αἰ. π.Χ. Ἐπάνω ἀπὸ αὐτὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, ἐπίσης καμμένα, λείψανα, μεταξὺ τῶν τελευταίων δὲ ἦσαν δύο ἀκόμη σκαραβαῖοι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Ραμεσσιδῶν, περὶ τὸ 1200 π.Χ.<sup>8</sup>.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν φάσεων τοποθετοῦνται τὰ ἀπηνθρακωμένα ὅστ᾽ ἐνὸς ἀτόμου προκεχωρημένης ἡλικίας, τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ Tell Beit Mirsim μεταξὺ τῶν τεμαχίων ὕδριας, κατὰ τὴν διάλυσιν ἐνὸς τοίχου ἀνήκοντος εἰς στρῶμα χρονολογούμε-

1. G. MCFADDEN, AJA 58, 1954, σ. 131 - 142.

2. G. MCFADDEN, ἔ.δ. σ. 140.

3. G. MCFADDEN, ἔ.δ. σ. 132.

4. G. MCFADDEN, ἔ.δ. σ. 133, 141.

5. G. MCFADDEN, ἔ.δ. σ. 135.

6. J. L. BENSON, Greek, Roman and Byzantine Studies, III, 1, 1960, σ. 10, 14.

7. R.A.S. MACALISTER, The Excavation of Gezer, I, σ. 285 - 286, 392. C. SCHAEFFER, Stratigraphie et Chronologie de l'Asie Occidentale, σ. 195.

8. J. GARSTANG, LAAA 19, 1932, σ. 37 καὶ 20, 1933, σ. 36. Ἐπίσης C. SCHAEFFER, ἔ.δ. σ. 148.



νον εις την περίοδον 1350 - 1200 π.Χ. <sup>1</sup>. 'Από την έκθεσιν τοῦ ἀνασκαφέως δὲν προκύπτει σαφῶς ἐὰν ἡ καῦσις ἀνήκῃ εἰς τὸ στρώμα αὐτὸ ἢ εἰς τὸ προηγούμενον, τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ὑπάγεται εἰς τὸν 13ον αἰ. π. Χ.

Συχνὰ καὶ μὲ διάρκειαν πολλῶν γενεῶν ἐμφανίζονται αἱ καύσεις διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ 'Αλαλάχ τῆς Β. Συρίας <sup>2</sup>. Τὰ ὅστ' ἦσαν θαμμένα μέσα εἰς μεγάλας πρόχους διακοσμημένας μὲ ὀριζοντίας ταινίας, συνωδεύοντο δὲ κάποτε καὶ ἀπὸ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα. 'Απὸ τὰς 13 συνολικῶς ἀνακαλυφθείσας ταφάς, χωμένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ρηχοὺς λάγκκους κάτω ἀπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν, αἱ παλαιότεραι ἀνῆκον εἰς τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., αἱ περισσότεραι, ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς ἐνταφιασμούς, εἰς τὸ στρώμα I τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., μία δέ, ἡ τελευταία, κτερισμένη μὲ σκαραβαῖον Ραμσῆ τοῦ VI, ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 12ου αἰ., ὁπότε κατεβλήθησαν μερικαὶ προσπάθειαι ἐπανακατοικήσεώς της.

'Ολίγον νοτιώτερον καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας, εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Tell Sukas, εὑρέθη ἀρκετὰ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον. Αἱ ταφαὶ τοῦ συνίσταντο εἰς καμμένα ὅστ' αὐτὰ μὲ διάφορα κτερίσματα, τέφραν, ἄνθρακας καὶ ὑπόλοιπα πυρῶν, κατεστραμμένα κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὰ κύματα, καὶ καλύπτουν ὁλόκληρον τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον αἰ., φθάνουσαι πιθανῶς μέχρι καὶ τοῦ 10ου αἰ. π. Χ. <sup>3</sup>.

Πρὸς Δ. τοῦ Tell Sukas, εἰς τὴν Hama ἐπὶ τοῦ 'Ορόντου, εὑρέθη τὸ σπουδαιότερον μέχρι στιγμῆς καὶ περισσότερον ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον καύσεων τῆς ἐποχῆς. Οἱ νεκροί, ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ ὅλων τῶν ἡλικιῶν, ἐκαίοντο μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματά των καὶ μὲ τεμάχια κρεάτων προβάτου ἢ αἰγός. Τὰ ὅστ' ἐθραύοντο καὶ ἐφυλάσσοντο, τυλιγμένα εἰς ὕφασμα, μέσα εἰς οἰκιακὰ ἀγγεῖα διαφόρων καταλλήλων σχημάτων, τὰ ὅποια ἐχώνοντο εἰς μικροὺς λάγκκους περιστοιχισμένα συχνὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα μικρότερα. Κάποτε τὰ τεφροδόχα ἀγγεῖα περιεῖχον τὴν σποδὸν περισσότερων ἀτόμων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνηλίκου καὶ παιδίου <sup>4</sup>. Οἱ ἀνασκαφεῖς χρονολογοῦν τὰς ταφάς γενικῶς εἰς τὸν 12ον αἰ. π.Χ., κατὰ τὸν C. Schaeffer <sup>5</sup> ὅμως αἱ παλαιότεραι ἀνάγονται ἤδη εἰς τὰ μέσα ἢ τὸ τέλος τοῦ 15ου.

Κατὰ τὸν 12ον αἰ. π.Χ., ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχαίτισιν τῆς μεγάλης ἐπιδρομῆς τῶν Λαῶν τῆς Θαλάσσης, ἐμφανίζεται τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως καὶ εἰς τὸ Karkhemish εἰς τὸν ἄνω ροῦν τοῦ Εὐφράτου, ὅπου καὶ ἐπικρατεῖ ἀπολύτως <sup>6</sup>.

Δύο ἀκόμη περιπτώσεις εὑρέθησαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Azor εἰς τὴν Ν. Παλαιστίνην, μετὰ τῶν διαφορῶν ἐνταφιασμῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 11ου αἰ.

1. W. F. ALBRIGHT, AASOR 18, 1938, σ. 75 - 76. C. SCHAEFFER, Stratigraphie et Chronologie de l'Asie Occidentale, σ. 128.

2. L. WOOLLEY, Antiquaries Journal 1938, σ. 4, 1939, σ. 27, Alalakh, σ. 202, A Forgotten Kingdom, σ. 164. 'Επίσης C. SCHAEFFER, ἔ.δ. σ. 98 καὶ M. MELLINK, AJA 61, 1957, σ. 399.

3. P. J. RIIS, Annales Archéologiques de Syrie 11 - 12, 1961 - 1962, σ. 140, Archaeology 14, 1961, σ. 215. 'Επίσης, AFO 20, σ. 20.

4. P. J. RIIS, Hama II 3, Les cimetières à crémation, σ. 27 - 37.

5. 'Ε.δ. χρονολ. πίναξ σ. 115.

6. L. WOOLLEY, Antiquaries Journal 1938, σ. 4, Carchemish III, σ. 225, 251, A Forgotten Kingdom, σ. 157.

Ἡ μία συνίστατο εἰς παχὺ τετράπλευρον πλαίσιον ὕψους 1 μ. περίπου, περικλεῖον πιθοειδὲς ἀγγεῖον, ὀρθιον καὶ περιστοιχισμένον ἀπὸ μερικὰ μικρότερα. Τὸ ἀγγεῖον περιεῖχε τὰ καμμένα ὅστ᾽ ἐνὸς ἐνηλίκου καὶ ἐνὸς παιδίου μαζὶ μὲ δύο δοχεῖα, πῆλινον καὶ χάλκινον, καθὼς καὶ ἓνα χρυσοῦν στοματοδέτην. Ἡ ἄλλη εἶναι ἀδημοσίευτος<sup>1</sup>.

Γεωγραφικῶς λοιπὸν αἱ καύσεις εἰς τὴν Χαναάν χωρίζονται εἰς δύο ομάδας, τὴν βορείαν (Ἀλαλάχ, Karkhemish, Hama, Tell Sukas) καὶ τὴν νοτίαν (Gezer, Ἱεριχώ, Tell Beit Mirsim, Azor) μεταξύ των δὲ παρεμβάλλεται ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ μετέπειτα Φοινίκη. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν, ἴσως δὲ ἡ συστηματικώτερα καὶ πυκνότερα ἔρευνα τῆς μεταξύ των ἐκτάσεως νὰ ἀλλάξῃ τὴν σημερινὴν εἰκόνα. Ἡ πραγματικὴ των διαφορὰ δὲν ἔγκειται εἰς τὴν θέσιν πού κατέχουν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀριθμὸν των καὶ εἰς τὴν ἀναλογίαν των πρὸς τοὺς ἐνταφιασμούς. Πράγματι, εἰς τὴν νοτίαν ομάδα αἱ καύσεις εἶναι καὶ παραμένουν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου ἐξαιρέσεις καὶ μάλιστα μοναδικαί. Εἰς τὴν βορείαν ὅμως παρουσιάζονται παντοῦ πολυάριθμοι, εἴτε ἀπὸ τὸν 14ον αἰ. π.Χ. αὐξανόμενοι βαθμὴδόν, ὅπως εἰς τὸ Ἀλαλάχ, εἴτε αἰφνιδίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου καὶ ὡς γενικὸς κανὼν, ἐξακολουθοῦν δὲ καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Λαῶν τῆς Θαλάσσης καὶ τὴν γενικὴν ἀνακατάταξιν τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων τῆς περιοχῆς. Εἶναι λοιπὸν προφανές, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Wooley<sup>2</sup>, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῆς συνηθείας αὐτῆς εἰς τὴν Β. Συρίαν ὀφείλεται εἰς τὴν ἄφιξιν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὰς πόλεις τῆς ἀτόμων προερχομένων ἀπὸ κοινωνίας ὅπου ἦτο γνωστὴ καὶ ἐφηρμόζετο ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸν 14ον αἰ., εἰσδυσάντων κατ' ἀρχὰς σποραδικῶς καὶ ἔπειτα κατὰ πλήθη. Κοινωνία αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὅμως δὲν ὑπῆρχον, καθὼς εἶδομεν, οὔτε πρὸς Νότον τῆς Χαναάν, οὔτε εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου ἐπίσης ἴσχυεν ὁ ἐνταφιασμός. Δὲν μένει ὡς πιθανὴ πηγὴ προελεύσεως τοῦ νεωτερισμοῦ αὐτοῦ παρὰ ἡ Μικρὰ Ἀσία.

**Μικρὰ Ἀσία.** Πράγματι, ἡ ἔρευνα ἔχει φέρει ἐδῶ εἰς φῶς καύσεις συναντωμένας κατὰ κανόνα καθ' ὁμάδας εἰς ὀργανωμένα νεκροταφεῖα καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐκτεταμένης αὐτῆς χώρας, συνεχῶς δὲ προστίθενται νέα εἰς τὰ ἤδη γνωστά. Τὸ ἀρχαιότερον μέχρι στιγμῆς ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα αὐτὰ ἀνεκαλύφθη τελευταίως εἰς τὸ Gedikli Hüyük<sup>3</sup>, μικρὸν ὕψωμα τῶν νοτίων προπόδων τοῦ Ταύρου καὶ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Karkhemish καὶ τὴν συριακὴν πεδιάδα. Οἱ νεκροὶ εἶχον κατ' ἐπὶ τόπου, μετὰ τὴν καῦσιν δὲ τὰ ὅστ᾽ καὶ ἡ τέφρα ἐφυλάσσοντο μέσα εἰς ἅψα πιθοειδῆ ἀγγεῖα μετρίου μεγέθους μαζὶ μὲ χαλκίνας περόνας σωζούσας προσκεκολλημένα ἔχνη ὑφάσματος, εἴτε ἐπειδὴ ἐκαίοντο ἐνδεδυμένοι εἴτε διότι τὰ ὅστ᾽ ἐτυλίγοντο εἰς ὕφασμα συγκρατούμενον μὲ τὰς περόνας αὐτάς. Αἱ τεφροδόχοι περιεῖχον ἐπὶ πλεον καὶ ἄλλα

1. M. DOTAN, IEF 10, 1960, σ. 259 - 260, 11, 1961, σ. 173, πίν. 35,2. Ἐπίσης AFO 20, 1963, σ. 263. Τὴν εἰδησιν περὶ τῆς ἀδημοσιεύτου καύσεως ὀφείλω εἰς προφορικὴν του ἀνακοίνωσιν.

2. A Forgotten Kingdom, σ. 157.

3. Κατὰ πολὺ ἀρχαιότεροι, ἀναγόμενοι εἰς τὸ τέλος τῆς 7ης χιλιετηρίδος, εἶναι οἱ καμμένοι νεκροὶ τῆς οἰκίας E VI 5 τοῦ Catal Hüyük (I. MELLAART, AnatSt 13, 1963, σ. 99 - 101. H. HELBAEK, Archaeology 16, 1963, σ. 39-42). Ἐδῶ ὅμως δὲν πρόκειται κυρίως εἰπεῖν περὶ καύσεων ἀλλὰ περὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἐπισπεύσεως τῆς ἀποσαρκώσεώς των προκειμένου νὰ ταφοῦν κατὰ τὸ ἴσχυον ἔθιμον μαζὶ μὲ ἄλλους ἀκαύστους νεκροὺς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κατοικίας τῶν συγγενῶν των.

μικρότερα κυπελλόσχημα ἢ ληκυθοειδῆ ἀγγεῖα ὡς κτερίσματα. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ καὶ μαζί των αἱ καύσεις ἀνάγονται εἰς τὴν Πρωτοχαλκῆν II - III ἐποχὴν, φθάνοντα μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Μεσοχαλκῆς, καλύπτουν δηλαδὴ τὸ διάστημα μεταξὺ 2400 - 2000 π.Χ.<sup>1</sup> Αἱ ἐπόμεναι μέχρι στιγμῆς γνωσταὶ εἶναι τῆς περιόδου 1800 - 1700 π.Χ., ἀνήκουν εἰς τὸν χιτιτικὸν συνοικισμόν τοῦ Karahüyük εἰς τὸ ὑψίπεδον τοῦ Ἰκονίου<sup>2</sup> καὶ εὐρέθησαν μόναι αὐταί, χωρὶς ἐνταφιασμούς, σκεπασμένοι μετὰ τεμάχια πίθων διακοσμημένων κατὰ τόπους μετὰ ἀνάγλυφα ἱερογλυφικὰ ψηφία<sup>3</sup>.

Ἀπὸ αὐτὰς καὶ πέρα τὰ νεκροταφεῖα καύσεων διαδέχονται ἄλληλα χωρὶς διακοπήν. Εἰς τὸν 17ον - 16ον αἰῶνα π.Χ. ἀνάγονται 120 περίπου ταφαὶ εὐρεθεῖσαι εἰς τὸ Ilca, πρὸς Δ. τῆς Ἀγκύρας<sup>4</sup>. Αἱ ταφαὶ αὐταί, σημαδεύμεναι μετὰ ὀρθίους λίθους, εἶχον γίνεαι μέσα εἰς μεγάλα ραμφόστομα προχοειδῆ ἀγγεῖα (Pithosschnabelkannen) χωμένα μεμονωμένα ἢ καθ' ὁμάδας εἰς λιθοπεριβλήτους λάκκους καὶ ἦσαν κτερισμένοι ποῦ καὶ ποῦ μετὰ ὀλίγα μικρὰ ἀγγεῖα ἢ, σπανιότερον, μετὰ μικρὰ καὶ εὐτελῆ κοσμήματα. Ἀκολουθοῦνται ἀμέσως ἀπὸ τὰς ταφὰς τῆς περιοχῆς τοῦ Boğazköy : Ἐδῶ, εἰς τὰς θέσεις Osmankaya καὶ Baglarbasikaya ἀνεκαλύφθησαν σειραὶ ἀπὸ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων στημένα ὀρθία ἐντὸς μικρῶν λάκκων καὶ στερεωμένα εἰς τὴν θέσιν των μετὰ λίθους, περιέχοντα καμμένα ὀστᾶ, κάποτε δύο προσώπων (παιδίου καὶ ἐνηλίκου). Οἱ νεκροὶ εἶχον κατὰ μακρὰν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον, ἦσαν δὲ κτερισμένοι μετὰ διάφορα μικροαντικείμενα καὶ μετὰ κρέατα σφαγίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεφαλὰς ἵπποειδῶν. Αἱ ταφαὶ ἀνήκουν εἰς τρεῖς διαδοχικὰς ἐποχὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὸν 16ον, τὸν 15ον καὶ τὸν 14ον αἰῶνα<sup>5</sup>. Ὅμοιαι ταφαὶ μέσα εἰς πίθους, τοῦ 14ου - 13ου αἰῶνος, εἶχον εὐρεθῆ παλαιότερον μαζί μετὰ ἐνταφιασμούς εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς προηγουμένας, εἰς Yasilkaya - Büyükkaya<sup>6</sup>. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ εἶχον περίπου συμπέσει πρὸς τὴν δημοσίευσιν ἐνὸς τμήματος πινακίδος τοῦ 14ου αἰῶνος ἀπὸ τὸ Boğazköy, ὅπου περιγράφεται ὁ τρόπος καύσεως τῶν βασιλέων<sup>7</sup>. Μία ἄλλη ἐπιγραφή, ἡ HSS XII, 165, τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ. αὐτῇ, εὐρεθεῖσα εἰς τὸ Nuzi, δίδει τὴν πληρο-

1. M. MELLINK, AJA 69, 1965, σ. 139 - 140, 70, 1966, σ. 147, 280, 71, 1967, σ. 162, 72, 1968, σ. 133. B. ALKIM καὶ H. ALKIM, Belleten 30, 1966, σ. 42 - 47, 55.

2. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν προηγουμένων μεσολαβεῖ ὁ κιβωτιόσχημος τάφος τῆς ἐμπορικῆς συνοικίας (Karum) τοῦ Kanesh, εἰς τὸ σημερινὸν Kültepe τῆς Καισαρείας, ὁ περιέχων τὰ κατάλοιπα πυρᾶς καὶ τὰ καμμένα ὀστᾶ καὶ κτερίσματα δύο νεκρῶν ὁρίμου ἡλικίας, δημοσιευθέντα ἀρχικῶς (TAHSIN ÖZGÜS, Ausgrabungen in Kültepe, Ankara 1950, σ. 163 - 164, 167 - 168, πίν. III καὶ εἰκ. 122 - 124) ὡς δείγματα καύσεως. Ἡ ἀποψὶς ὅμως αὐτῇ ἡμ-φεσβητήθη ἀπὸ τὸν K. BITTEL (WVDOG 71, 1958, σ. 30), εἰς τὸ φιλικὸν ἐνδιαφέρον δὲ τῆς καθηγητρίας M. MELLINK ὁφείλω τὴν πληροφορίαν ὅτι ἐγκατελείφθη ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα, ὁ ὁποῖος δέχεται τώρα ὅτι ἀνήκουν εἰς θύματα πυρκαϊᾶς ἢ εἰς παλαιότερας ταφὰς ἀπανθρακωθεῖσας ἐνῶ ἐκαίετο ὁ συνοικισμός.

3. M. MELLINK, AJA 60, 1956, σ. 373, 62, 1958, σ. 95. S. ALP, Türk Arkeoloji Dergisi VI/1, 1956, σ. 35. U. BAHADIR ALKIM, Orientalia N.S. 25, 1956, σ. 84.

4. AnatSt 14, 1964, σ. 28. M. MELLINK, AJA 68, 1964, σ. 156, 69, 1965, σ. 140. H. ALKIM, Jaarbericht ex Oriente Lux 18, 1964, σ. 358. W. ORTHMANN, Ein Brandgräberfeld hethitischer Zeit bei Ilca, AA 1964, σ. 322 - 331 καὶ Das Gräberfeld bei Ilca, Wiesbaden 1967.

5. K. BITTEL, Die Hethitischen Grabfunde von Osmankayasi, σ. 1 - 34. Ἐπίσης SETON LLOYD, Early Anatolia, σ. 138 καὶ E. AKURGAL, Die Kunst der Hethiter, σ. 75.

6. K. BITTEL, MDOG 78, 1940, σ. 13, 14. O.R. GURNEY, The Hittites, σ. 166.

7. MDOG 75, 1937, σ. 14, 78, 1940, σ. 3 - 11. O.R. GURNEY, ἑ.δ. σ. 164 - 165. H. OTTEN, Hethitische Totenrituale, σ. 12 - 17, 66 κ. ἐξ.

φορίαν ότι ο βασιλεὺς τῶν Mittanni Barratarna (ἢ Šurratarna) εἶχε καὶ προτοῦ ταφῆ<sup>1</sup>, πράγμα πού πρέπει νὰ συνέβη εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Waššukani.

Εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς χερσονήσου τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὰς Σάρδεις, εὐρέθη μία ἀκόμη καὺσις ἐντὸς πίθου χρονολογημένη με ἀρκετὴν ἀσάφειαν εἰς τὴν Ὑστεροχαλκὴν περίοδον, «ὄχι μετὰ τὸν 14ον ἢ 13ον π.Χ. αἰῶνα, ἴσως δὲ καὶ παλαιότερον»<sup>2</sup>. Βορειότερον, εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Τροίας VIIh, εὐρέθησαν τοῦλάχιστον 200 τεφροδόχα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, ἄλλα κατεστραμμένα καὶ διεσπαρμένα καὶ ἄλλα ἄθικτα, περιέχοντα ὅστ' αἱ παιδίων καὶ ἐνηλίκων με ὀλίγα καὶ ἀσήμαντα κτερίσματα. Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σωθέντων ὁστῶν ἀνεγνωρίσθησαν 13 νήπια, 7 γυναῖκες, 6 ἄνδρες καὶ 3 ἀπροσδιορίστου φύλου, ἐν ὧν δηλαδὴ 29 ἄτομα<sup>3</sup>. Πλησίον τοῦ νεκροταφείου εὐρέθησαν καὶ ἔχνη ἀποτεφρωτηρίου ἢ πάντως τοῦ σημείου ὅπου εἶχον ἀναφθῆ πυραὶ διὰ νὰ καοῦν οἱ νεκροί<sup>4</sup>. Ἡ φάσις αὕτῃ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Τροίας, ἐπομένως δὲ καὶ τὸ νεκροταφεῖόν του, ἀνάγεται εἰς τὸν 14ον αἰῶνα καὶ διήρκεσε μέχρι τοῦ 13ου αἰ. π.Χ.

Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν λοιπὸν ἡ καὺσις τῶν νεκρῶν εἶναι τρόπος ταφῆς γνωστὸς εἰς τοὺς Χιττίτας, τοὺς Mittanni, τοὺς Τρῶας καὶ τοὺς ἄλλους κατοίκους της, καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 2000 - 1800 (Gedikli Hüyük) ἢ πάντως ἀπὸ τοῦ 1700 (Karahüyük) συνεχῶς μέχρι τοῦ 1250 π.Χ. περίπου<sup>5</sup>. Ἡ διασπορὰ τῶν θέσεων ὅπου εὐρέθη εἰς ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τῆς χερσονήσου καὶ ἡ τοπικὴ ἐφαρμογὴ του ἀπὸ τὸ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ ἢ πάντως ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον μέρος του πείθει ὅτι ἦτο γενικῶς ριζωμένος καὶ συνδεδεμένος με τὰς περὶ ταφῆς ἀντιλήψεις τῶν ἐντοπίων καὶ ὄχι ἐπέισακτος, ὅπως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Οἱ μυκηναῖοι, εὐρισκόμενοι εἰς συνεχῇ στενὴν καὶ οἰκίαν ἐπαφὴν με τὴν περιοχὴν αὐτήν, ὅπου ἄλλωστε καὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος, ἐκεῖ τὸν συνήντησαν καὶ ἐκεῖ τὸν ἐφήρμοσαν. Πράγματι, εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν (Müskebi), παρὰ τὴν Ἀλικαρνασσόν, ἀνεσκάφη τελευταίως τὸ νεκροταφεῖον ἀμιγῶς μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ, συνιστάμενον εἰς θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς ΥἚ IIIA - B περιόδου, περιέχοντας μεταξὺ τῶν ἐνταφιασμῶν καὶ μίαν τοῦλάχιστον καὺσιν μέσα εἰς τεφροδόχον<sup>6</sup>.

**Δωδεκάνησος.** Ἰσως νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν πού νὰ ἔχουν ἀκόμη νὰ ἐμφανίσουν δείγματα καύσεων. Τοῦτο ἀπόκειται εἰς τὴν μελλοντικὴν ἔρευναν. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐθίμου δὲν ἐσταμάτησεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἀκριβῶς ἀπέναντί της καὶ εἰς πολὺ μικρὰν ἀπόστασιν, εἰς

1. A. L. OPPENHEIM, BASOR 93, Febr. 1944, σ. 16 καὶ K. BITTEL, Die Hethitischen Grabfunde von Osmankayasi, σ. 30.

2. BASOR 170, April 1963, σ. 7, 9. M. MELLINK, AJA 67, 1963, σ. 188, πίν. 41 εἰκ. 19, AnatSt 13, 1963, σ. 25, Arch. Rep. 1964 - 65, σ. 39.

3. C. W. BLEGEN, κ.ξ. Troy III, σ. 370 - 379, Troy and the Trojans, σ. 142 - 143 καὶ L. ANGEL, Troy, Suppl. Mon., 1, σ. 12 - 14.

4. C. W. BLEGEN κ.ξ., Troy III, σ. 391 - 396.

5. Ἡ ἄποψις τοῦ K. BITTEL ὅτι αἱ καὺσις τοῦ Osmankayasi εἶναι αἱ παλαιότεραι μικρασιατικαὶ καὶ ὅτι τὸ ἔθιμον δὲν υἱοθετήθη εὐρύτερον πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου (WVDOG 71, 1958, σ. 29 - 31) διευπλώθη προτοῦ αἱ ἀρχαιότεραι περιπτώσεις ἔλθουν εἰς φῶς.

6. Y. BOYSAL, Türk Arkeoloji Dergisi XIII/2, 1964, σ. 82 καὶ Belleten 121, 1967, σ. 79. Πρβ. H. ALKIM, Jaarbericht ex Oriente Lux 18, 1964, σ. 356 - 357, Arch. Rep. 1964 - 65, σ. 55 καὶ M. MELLINK, AJA 68, 1964, σ. 157, 71, 1967, σ. 163.



τὸ νεκροταφεῖον τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμού τῆς Κῶ, ὅπου ἤλθον εἰς φῶς αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι καθὼς καὶ δύο σφραγιδοκύλινδροι καὶ ἀγγεῖον ἀνατολικῆς προελεύσεως, εὑρέθη εἰς τὸν τάφον 44 τῆς Λαγκάδας μία πρόχους μεγάλη, ὀλόβαφος, περιέχουσα καμμένα καὶ θρυμματισμένα ἀνθρώπινα ὀστᾶ <sup>1</sup>. Ἡ κεραμεικὴ τοῦ τάφου ἀνήκει εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙ Γ χρόνους, εἶναι δηλαδὴ ὅπωςδήποτε μεταγενεστέρα ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐπισκοπῆς.

Περισσότεραι, χαρακτηριστικώτεραι καὶ γνωστότεραι εἶναι αἱ καύσεις τῆς Ἰα-λυσοῦ, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Ρόδου, πλησιέστατα πρὸς τὴν Κῶ καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν <sup>2</sup>. Εὑρέθησαν συνολικῶς 9 μεταξὺ τῶν πολὺ περισσοτέρων ἐνταφιασμῶν μέσα εἰς τοὺς θαλάμους τῶν τάφων XV, XVII, XIX, XXXII, XXXIII, XXXVIII, LXXI καὶ LXXXVII, θαμμέναι κατὰ τρόπον παρουσιάζοντα μεγάλας ὁμοιότητας πρὸς τοὺς τάφους τῆς Περατῆς : Δύο ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν μέσα εἰς ἀγγεῖα κείμενα εἰς τὸ δάπεδον τῶν τάφων, τέσσαρες εἰς τεφροδόχους χωμένας μέσα εἰς μικροὺς λάγκκους πλακοσκεπεῖς ἢ μὴ καὶ τρεῖς, ἐπίσης μέσα εἰς λάγκκους, χῦμα. Μεταξὺ τῶν ὑπάρχουν ἐνήλικοι ἀλλὰ καὶ νήπια (τάφος LXXI). Τὰ ὀστᾶ ὑφίσταντο καῦσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτελεῖ, κατόπιν δὲ ἐθρυμματίζοντο, συνελέγοντο μέσα ἀπὸ τοὺς ἀνθρακας καὶ τὴν τέφραν τῆς πυρᾶς καὶ ἐφυλάσσοντο εἰς τεφροδόχους πρόχους <sup>3</sup>, ἄλλας μὲν μετρίου μεγέθους καὶ τοῦ συνήθους σχήματος, διακοσμημένας μὲ ταινίας εἰς τὸν ὦμον καὶ κυματοειδεῖς γραμμὰς εἰς τὴν λαβὴν <sup>4</sup>, ἄλλας δὲ μὲ βραχὺν καὶ εὐρὺν λαιμὸν καὶ σφαιρικὸν σῶμα <sup>5</sup>. Μία ἀπὸ αὐτὰς, τοῦ τάφου XVII, συνωδεύετο καὶ ἀπὸ σιδηροῦν ψέλιον <sup>6</sup>, γενικῶς δὲ ἀνάγονται εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ νεκροταφείου, δηλαδὴ εἰς τὸν προκεχωρημένον 13ον καὶ ἰδίως εἰς τὸν 12ον αἰῶνα π.Χ.

**Προέλευσις καὶ διάδοσις τοῦ ἔθιμου.** Καθὼς προκύπτει λοιπὸν ἀπὸ ὅσα ἔχουν ἔλθει μέχρι σήμερον εἰς φῶς, τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς νεολιθικοὺς καὶ τοὺς πρωτοχαλκοῦς χρόνους. Αἱ παλαιότεραι καύσεις εἰς τὸ Λαύριον, τὴν Πρόσυμναν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Λευκάδα, ἀνήκουσαι εἰς ἐποχὴν ὅποτε ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸν χῶρον τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἦτο κοινός <sup>7</sup>, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐκδηλώσεις ἀνάλογοι πρὸς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Gedikli Hüyük, αἱ ὁποῖαι ἐξέλιπον ὅταν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ. ἡ κάθοδος νέων φύλων εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα μετέβαλε τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καὶ ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς προηγουμένης ταυτότητος πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Πολὺ ἀργότερον ἐπέρασεν ἐκ νέου ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου δὲν εἶχε παύσει νὰ ἰσχύῃ, εἰς τὴν Δωδεκάνησον, καθὼς φαίνεται δὲ διάφοροι ταξιδιῶται, ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι τὸ εἶχον γνωρίσει εἴτε ἐκεῖ εἴτε καὶ εἰς τὴν ἰδίαν τὴν κοιτί-

1. MORRIGONE, σ. 30, 202, εἰκ. 213, 214.

2. MAIURI, σ. 118, 129, 172, 176, 182, 189 καὶ 238 - 241. JACOPI, σ. 254, 285, 329. Ἐπίσης A. MAIURI, Clara Rhodos I, σ. 63.

3. Ἐκθεσις τοῦ πλοιάρχου ἱατροῦ R. VARRIALE παρὰ MAIURI, σ. 239, ὑποσ. 1.

4. MAIURI, σ. 239.

5. JACOPI, σ. 286, 329, εἰκ. 30, 79.

6. MAIURI, σ. 127.

7. F. SCHACHERMEYER, Ägäis und Orient, σ. 18 - 22.



δα του τὸ μετέφερον ἢ μᾶλλον τὸ ἐπανάφερον εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο πρέπει νὰ ἤρχισε κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα καὶ συνεχίσθη πυκνότερον κατὰ τὸν 12ον αἰ. π.Χ. ὅπως περίπου καὶ εἰς τὴν Χαναάν, ἀλλ' εἰς πολὺ περιορισμένην κλίμακα. Αἱ ἐνδιάμεσοι περιπτώσεις τῆς Κνωσοῦ, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Τραγάνας — σποραδικαὶ ἐπιβιώσεις, ἴσως, παλαιότερων ἀντιλήψεων — πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀνάλογοι μεταξὺ των ἀλλ' ἐντελῶς ἀτομικαὶ καὶ μεμονωμένοι.

Τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ σχῆμα τῆς ἐμφάνισεως τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς διαδόσεώς της εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον δὲν ἦτο εἰς τὸ παρελθὸν τόσον σαφές ὅσον εἶναι σήμερον. Οἱ διάφοροι ἐρευνηταὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἔδωσαν κατὰ καιροὺς ποικίλας ἐξηγήσεις, ἀναλόγους πρὸς τὸ ὕλικόν τὸ εὕρισκόμενον εἰς τὴν διάθεσίν των. Ὁ Α. Maiuri<sup>1</sup>, σχολιάζων τὰς καύσεις τῆς Ἰαλυσοῦ εἰς μίαν ἐποχὴν ὁπότε ἀπὸ ὅλας τὰς προαναφερθείσας ἦσαν γνωσταὶ μόνον τρεῖς ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα (Λευκάς, Σαλαμίς, Πρόσυμνα), δύο ἀπὸ τὴν Κρήτην (Λιλιανὰ, Μουλιανὰ) καὶ μία ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην (Gezer) ἐξέφρασε τὴν ἄποψιν ὅτι αὐταί, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀνακαλύψει ὁ ἴδιος, ἔπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς ἐθνικοῦ στοιχείου διαφοροτικοῦ ἀπὸ τοὺς μυκηναίους κυριαρχοῦς τῆς νήσου καὶ ὑποτεταγμένου εἰς αὐτούς. Ἀργότερον, ἀφοῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ προστεθῇ αἱ περιπτώσεις τῆς Τυλίσου καὶ τῆς Ἰεριχοῦς, ἡ H. L. Lorimer<sup>2</sup> προέβαλε τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ὠφείλοντο εἰς ἐπιδράσεις ἀπὸ Βορρᾶ, ἐνδεχόμενον ἐξακολουθήσαν νὰ συζητῆται καὶ μετέπειτα<sup>3</sup>. Μόλις ὅμως ἔγινε γνωστὴ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ νεκροταφείου τῆς Τροίας<sup>4</sup>, οἱ περισσότεροι ἀνεζήτησαν ἐκεῖ τὸ πρότυπον, ἰδίως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν Τρωϊκὴν ἐκστρατείαν<sup>5</sup>, ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῆς χιττιτικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Boğazköy καὶ τῶν καύσεων τοῦ Yasilikaya ἐνίσχυσε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ἐθίμου ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν<sup>6</sup>. Οὕτω ἤρχισε νὰ διαγράφεται βαθμηδὸν ἡ εἰκὼν ὅπως τὴν γνωρίζομεν σήμερον, ἀπεσαφηνίσθη ὅμως κατὰ τρόπον πειστικὸν τελευταίως μόλις, ὅταν αἱ γνωσταὶ περιπτώσεις ἀπὸ 15 ἠϋξήθησαν εἰς 36, κυρίως δὲ ὅταν μετὰ τὸ 1958 προστεθῇσαν αἱ περισσότεραι ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαιότεραι τῆς Μ. Ἀσίας (Gedikli Hüyük, Karahüyük, Ilca, Osmerkaya - Baglarbasikaya, Σάρδεις, Ἐπισκοπή), αὐταὶ ἀκριβῶς αἱ ὁποῖαι ἀπέδειξαν τὴν συνέχειαν τῆς ἀσκήσεως τοῦ τρόπου αὐτοῦ ταφῆς καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν διάρκειαν τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ.

Βεβαίως ἡ εἰκὼν αὐτὴ ἀπέχει ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πλήρης καὶ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐλπίζεται ὅτι θὰ πλουτισθῇ σημαντικῶς, ἀσφαλῶς ὅμως δὲν πρόκειται νὰ μεταβληθῇ οὐσιωδῶς.

1. Clara Rhodos I, σ. 63.

2. JHS 53, 1933, σ. 168.

3. J. WIESNER, Grab und Jenseits, σ. 119 - 120. Στ. ΑΛΕΞΙΟΥΤ, Μινωικὸς Πολιτισμὸς, σ. 106 - 107.

4. AJA 39, 1935, σ. 96 κ. ἐξ.

5. G. E. MYLONAS, AJA 52, 1948, σ. 80. H. LORIMER, Homer and the Monuments, σ. 107. F. McFADDEN, AJA 58, 1954, σ. 134. E. T. VERMEULE, Greece in the Bronze Age, σ. 301 - 302.

6. K. BITTEL, MDOG 78, 1940, σ. 28. I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, Wiesbaden 1968, σ. 62.

## ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ

Αἱ γνώσεις μας αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὅπως διευτυπώθησαν κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὸν X. Τσουνταν<sup>1</sup>, τὸν A.J.B. Wace<sup>2</sup> καὶ τὸν C. W. Blegen<sup>3</sup> καὶ ἐξετέθησαν τελευταίως ἀπὸ τὸν Γ. Μυλωνᾶν<sup>4</sup>, ἐβασίσθησαν εἰς τὰς παρατηρήσεις τὰς γενομένας κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν διαφόρων νεκροταφείων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια περιεῖχον οἱ τάφοι των. Ἀφοροῦν συνεπῶς εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν μόνον τῆς ὅλης διαδικασίας, τὴν ταφὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, ὅ,τι δηλαδὴ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν. Δι' ὅσα ἐμεσολάβουν μεταξὺ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀποθέσεως τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον δὲν ὑπάρχουν σύγχρονα δεδομένα, αἱ σχετικαὶ δὲ πληροφορίαι αἱ προερχόμεναι ἀπὸ τὰς πλησιεστέρας χρονικῶς καὶ συγγενεστέρας οὐσιαστικῶς πηγὰς, τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ληφθοῦν πάντοτε καὶ μὲ βεβαιότητα τοῖς μετρητοῖς. Εἰς τὸ θέμα αὐτὸ τὰ γυναικεῖα εἰδῶλια θρηνωδῶν, τὰ ὅποια εὗρέθησαν εἰς τοὺς τάφους 5 καὶ 111 καὶ ἀνῆκον εἰς τὰς λεκάνας 65 καὶ 820, στερεωνόμενα εἰς τὸ χεῖλός των (πίν. 177 καὶ 178), ἀποτελοῦν χρησιμώτατα στοιχεῖα, διότι ἀποδεικνύουν, ἐν συνδυασμῷ μάλιστα πρὸς ἄλλας ἀναλόγους παραστάσεις προερχόμενας ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου<sup>5</sup>, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς θρηνολογήσεως τῶν νεκρῶν, ὅπως τὴν γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀπετέλει μέρος τῶν μυκηναϊκῶν ταφικῶν ἐθίμων<sup>6</sup>, κατὰ τρόπον ἀπλούστερον ἴσως καὶ ὀλιγώτερον τελετουργικόν, πάντως ὅμως ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀντιστοιχοῦς αἰγυπτιακὰς συνηθείας<sup>7</sup>.

## ΚΤΕΡΙΣΙΣ

Οἱ νεκροὶ λοιπόν, συνοδευόμενοι μεταξὺ ἄλλων καὶ ἀπὸ γυναικας θρηνωδούς, μετεφέροντο εἰς τὸν τάφον ὅπου ἀπετίθεντο μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματά των, ἀντικείμενα κατ' ἐξοχὴν διδακτικά, διότι τὰ εἶδη, ἡ ποικιλία καὶ ἡ θέσις των ἐν σχέσει πρὸς τὸν νεκρὸν ἐπιτρέπουν νὰ σχηματισθῇ μιὰ ἀρκετὰ σαφὴς εἰκὼν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ταφέντων ἀλλὰ καὶ τῆς χρησιμότητος πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ εἰς τὸν καθημερινὸν βίον. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν περιελάμβανον, συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὴν γενικὴν συνήθειαν τὴν διαδεδομένην εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας ἐποχάς, μέρος τῆς προσωπικῆς των ιδιοκτησίας εἰς κοσμήματα, συμπληρώματα

1. AE 1888, σ. 119 κ. ἐξ., MMII, σ. 113 - 152.

2. Ch.T., σ. 136 - 146.

3. Prosymna, σ. 249 κ. ἐξ.

4. AJA 52, 1948, σ. 56 - 81. Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1953 - 54, σ. 263 - 285 καὶ 1961 - 62, σ. 291 - 342.

5. E. T. VERMEULE, JHS 85, 1965, σ. 123 - 148.

6. S. IAKOVIDIS, AJA 70, 1966, σ. 43 - 70, πίν. 15 - 16.

7. C. J. BLEEKER, Isis and Nephthys as wailing women, Numen 5, 1958, σ. 1 - 17.

τῆς ἐνδυμασίας των, καλλυντικά καὶ διάφορα σκεύη, καθὼς καὶ ἀντικείμενα δηλωτικὰ τῶν ἀσχολιῶν ἢ τοῦ ἐπαγγέλματός των. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν π.χ. τὰ διάφορα ἐργαλεῖα, ἰδίως δὲ ἡ συλλογὴ τοῦ τάφου 123 (πίν. 128 γ), τὸ ἀλιευτικὸν δίκτυον καὶ τὸ ἄγκιστρον τοῦ τάφου 131 (πίν. 135 β καὶ 136 α) καὶ ἡ σκωρία χαλκοῦ ἢ εὐρεθεῖσα εἰς τὸν τάφον 137 (πίν. 69 α, *M* 189). Ἐφωδιάζοντο ἐπίσης μὲ τρόφιμα καὶ ποτά. Οὕτω, εἰς τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1 τὸν περιέχοντα τὰς καύσεις ὑπῆρχον καὶ ὅστ᾽ αὐτοῦ, εἰς τὴν ΒΑ. κόγχην τοῦ τάφου 5 ὡσαύτως, ἀνήκοντα εἰς πτηνὸν ἢ μικρὸν ζῶον, εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ τάφου 13 παρόμοια ἐν μέσῳ σωροῦ ὅστων, εἰς τὴν τεφροδόχον 436 τοῦ τάφου 38 ὅστ᾽ αὐτοῦ προβάτου ἢ αἰγός, εἰς τὴν λεκάνην 795 τοῦ τάφου 110 ὅστ᾽ αὐτοῦ, εἰς τὸν σκύφον 846 τοῦ τάφου 113 μικροῦ ζώου. Ὅμοια λείψανα τροφῆς, ὅστ᾽ αὐτὰ δηλαδὴ πτηνῶν ἢ μικρῶν ζώων, εὐρέθησαν εἰς μερικὰς περιπτώσεις διάσπαρτα καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θαλάμων τῶν τάφων 5, 13, 76 καὶ 154 ὅπου εἶχον διασκορπισθῇ, ὅταν τὰ ἀγγεῖα ποὺ τὰ περιεῖχον μετεκινήθησαν καὶ ἔσπασαν<sup>1</sup>. Δὲν φαίνεται πάντως νὰ εἶχον ἀφεθῇ ἐξ ἀρχῆς χῦμα μέσα εἰς τὸν τάφον, ὅπως ἴσως εἰς μερικοὺς θαλαμοειδεῖς τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τανάγρας<sup>2</sup>. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κατὰλοιπα αὐτὰ στερεᾶς τροφῆς εὐρέθησαν εἰς τὰς ἡθιωτάς πρόχους 553 τοῦ τάφου 65 καὶ 280 τοῦ τάφου 21, ὡς καὶ εἰς τὸ εὐρύστομον προχοειδὲς 1056 τοῦ τάφου 145 ἔχνη προερχόμενα ἐνδεχομένως ἀπὸ μέλι ἢ γάλα ἢ πιθανώτατα ἀμφοτέρω. Ὑπάρχει ἐπὶ πλέον καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1 ὅπου οἱ καμμένοι νεκροὶ συνωδεύοντο ἀπὸ κύνα, καθὼς καὶ ἡ πιθανότης νὰ συνέβαινε τοῦτο καὶ εἰς τὸν τάφον 36. Ἐφωδιάζοντο ἐπίσης καὶ μὲ εἶδη καθημερινῆς χρήσεως ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἰσχύει διὰ τὴν πλειονότητα τῶν ταφῶν, ὅχι ὅμως καὶ διὰ τὸ σύνολον, δεδομένου ὅτι εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ ἀκτέριστοι (πίν. 179 α). Ἐὰν τοῦτο ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνέχειαν τῶν ταφέντων ἢ ἐνδεχομένως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχον ἐφοδιασθῇ μὲ ἀντικείμενα ἀπὸ φθαρτὴν ὕλην δὲν εἶναι σαφές. Πάντως ὅμως δὲν παρυσιάζουν χρονικὴν διαφορὰν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅπως συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν νεκρόπολιν τῶν Βολιμιδίων, ὅπου οἱ τελευταῖοι νεκροὶ εἶναι πολὺ συχνὰ ἀκτέριστοι<sup>3</sup>.

Εἰς τὴν Περαιτὴν, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, αἱ περισσώτεραι ταφαὶ εἶχον ἐκ τῶν ὑστέρων διαταραχθῇ. Ὡς ἐκ τούτου αἱ παρατηρήσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀρχικὴν διάταξιν των καὶ ἰδίως τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν κτερισμάτων των, ἐπομένως δὲ καὶ τὰ σχετικὰ συμπεράσματα, στηρίζονται εἰς τὰς 108 ταφάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον μείνει κατὰ χώραν, καὶ εἰς ἄλλας 51, ποὺ, ἂν καὶ μετακινήμεναι, δὲν εἶχον ὅμως διασκορπισθῇ. Ἀπὸ τὰς 159 αὐτὰς περιπτώσεις αἱ 42 (26,4%) ἦσαν τελείως ἀκτέριστοι, 69 (43,4%) εἶχον μόνον ἀγγεῖα, 11 (7%) μόνον μικροαντικείμενα, αἱ δὲ ὑπόλοιποι 37 (23%) ἀμφοτέρω. Αἱ ἀναλογίαι αὐταὶ ἀλλοιώνονται κάπως ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν μόνον αἱ ταφαὶ αἱ ἀφεθεῖσαι ἀποδεδειγμένως ἐντελῶς ἄθικτοι, εἰς τὴν κατάστασιν ἀκριβῶς ὅπου εὐρίσκοντο ὅταν ἀπετέθησαν εἰς τὸν τάφον, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνολικῶς 19, αἱ 6 παι-

1. Πρβ. τοὺς πυρῆνας ἐλαιῶν τοὺς εὐρεθέντας εἰς δύο θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν (Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 136, 157) καὶ τὰ ὅστ᾽ αὐτοῦ ἐντὸς λεκάνης ἀπὸ τάφον τῆς Αἰγίνης (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΕ 1910, σ. 207).

2. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ἑ.ἀ. σ. 130. Θ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΑΑ II, 1969, σ. 22.

3. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 49.

δικαί (τάφοι 7, 44, 48, 107, Σ14α, Σ23α), αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἐνηλίκων (3, 6, 16, 24, 57, 60, 62, 83, 111β, 111γ, 125 καὶ 150). Ἀπὸ αὐτὰς μία (111γ) ἦτο ἀκτέριστος, ἐπτὰ (3, 6, 57, 111β, Σ14α, καὶ αἱ δύο τοῦ 150) συνωδεύοντο ἀπὸ ἀγγεῖα μόνον (πίν. 179β), δύο (60, 83) ἀπὸ μικροαντικείμενα, ἐννέα δὲ (7, 16, 24, 244, 48, 62, 104, 125, Σ23α) εἶχον καὶ ἀγγεῖα καὶ μικρὰ εὐρήματα (πίν. 180α). Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν κυρίως αἱ ταφαὶ τῶν τάφων 16, 24 καὶ 104 καὶ διότι εἶχον μείνει ἄθικτοι ἀλλὰ καὶ χάρις εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν κτερισμάτων των. Καὶ αἱ ὑπόλοιποι ὅμως ἦσαν διδακτικώταται καὶ ὡς σύνολα ἀλλὰ πολλὰς φορὰς καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας των. Δεδομένου ὅτι μέρος τῶν διαφόρων μικρῶν κτερισμάτων δὲν διετηρήθη μέχρι σήμερον εἴτε διότι ἦσαν φθαρτὰ καὶ κατεστράφησαν, εἴτε διότι ἦσαν ἀπὸ πολυτίμους ὕλας καὶ ἀφηρέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ σχετικοὶ ἀριθμοὶ εἶναι κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχικοὺς, πάντως ὅμως εἶναι σαφές ὅτι τὸ συνηθέστερον ἦτο νὰ θάπτονται ἐφωδιασμένοι μὲ ποικίλα ἀντικείμενα, κυρίως δὲ μὲ ἀγγεῖα.

Μικρὰ  
κτερίσματα



Εἰκ. 4. Τάφος 16, ταφή κατὰ χώραν.

Ὅπου αἱ ταφαὶ εἶχον μείνει ἔστω καὶ ἐν μέρει ἀδιατάρακτοι τὰ κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν ἀπλῶς τοποθετημένα πλησίον των ἀλλὰ κατεῖχον πάντοτε τὰς λειτουργικὰς, οὕτως εἰπεῖν, θέσεις των ἐν σχέσει πρὸς τὸν νεκρὸν, πρᾶγμα ἀποδεικνύον ὅτι ὁ σκοπὸς των δὲν ἦτο ἀπλῶς νὰ συνοδεύουν τὸν ἰδιοκτήτην των συμβολικῶς, τρόπον τινά, ἀλλὰ νὰ τοῦ χρησιμεύουν ὅπως καὶ ἐν ὄσῳ ἔζη (εἰκ. 4). Οὕτω ἀπὸ τὰς ὀκτὼ χαλκίνας πόρπας τὰς ἀνακαλυφθείσας εἰς τὴν ἀνασκαφὴν αἱ μόναι ἀνήκουσαι εἰς ταφὴν κατὰ χώραν, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τελευταίαν τοῦ τάφου 74 (*M116* καὶ *M117*), εὐρέθησαν ἢ μία εἰς τὸν λαιμὸν καὶ ἢ ἄλλη κάτω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν ὤμον (πίν. 181), πρᾶγμα μαρτυροῦν ἐπίσης ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο ἐνδεδυμένοι. Οἱ δακτύλιοι, 106 συνολικῶς, ἦσαν καὶ αὐτοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετακινημένοι, ὅσοι εἶχον μείνει ὅμως εἰς τὴν θέσιν των εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν ὀστέων τῶν δακτύλων, ὀκτὼ δὲ (*M28* τοῦ τάφου 8, *M31* τοῦ τάφου 9, *M67* α,β καὶ *M68* τοῦ τάφου 16, *M80* τοῦ τάφου 35, *M115* τοῦ τάφου 74 καὶ *M211* τοῦ τάφου 148) ἦσαν καὶ περασμένοι εἰς τὰς φάλαγγας (πίν. 27β, 73γ καὶ 99α). Εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν, ἂν καὶ μετακινημένοι, εὐρέθησαν ἄλλοι ὀκτὼ, οἱ *M12* τοῦ τάφου 1, *M35* τοῦ 10, *M60* τοῦ 13, *M147* τοῦ 112, *M160* τοῦ 127, *M184* τοῦ 136, *M200* τοῦ 147 καὶ *M232* τοῦ 157. Εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι οἱ δακτύλιοι ἐφέροντο κατὰ κανόνα εἰς τὸν δάκτυλον καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τάφον. Ἡ ἰδία παρατήρησις ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ περιδέραια. Εἰς τὰς ἐλαχίστας περιπτώσεις, ὅπου δὲν εἶχον διαταραχθῇ ἀλλ' εἶχον μείνει πλήρη καὶ ἄθικτα, εὐρέθησαν μὲ τὰς χάνδρας των γύρω εἰς τὸν λαιμὸν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ στήθους ὅπως εἰς τοὺς τάφους 24 (πίν. 180β) καὶ 147. Ἀπὸ τὰ πέντε στρεπτά (σφηκωτῆρες) τὰ εὐρεθέντα εἰς τοὺς τά-



φους 11, 16, 83, 92 και 153 μόνον τὰ δύο (*M69* τοῦ τάφου 16 καὶ *M130* τοῦ 83) ἀνῆκον εἰς ἀδιαταράκτους ταφάς, αὐτὰ δὲ ἔκειντο ὀπισθεν τοῦ κρανίου καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ τραχήλου, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου εἶχον φορεθῇ διὰ τὴν συγκρατοῦν τὴν κόμην εἰς πλόκαμον. Ἀπὸ τὰ κάτοπτρα μόνον τὸ *M70* τοῦ τάφου 16 συνώδευε ταφήν ἄθικτον, εὑρέθη δὲ ἐμπρὸς εἰς τὸ πρόσωπον τῆς νεκρᾶς, τοποθετημένον εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὸ ἀντικατοπτρίζῃ (πίν. 180 α). Τὸ ξίφος *M522* τοῦ τάφου 12, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ εἶχεν ἀφεθῇ εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, ἂν καὶ ὁ σκελετὸς τῆς ταφῆς ὅπου ἀνῆκεν εἶχεν ὀλόκληρος σχεδὸν ἀπομακρυνθῇ, φαίνεται νὰ ἦτο τοποθετημένον μαζὶ μὲ τὸ μαχαίριον *M53* εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ νεκροῦ κατὰ μῆκος τοῦ ἀριστεροῦ του βραχίονος (πίν. 182 α).

Τὰ ἀγγεῖα, ἀποτελοῦντα καὶ τὰ συνηθέστερα κτερίσματα, δὲν φαίνεται νὰ εἶχον καθωρισμένην θέσιν. Ἐτοποθετοῦντο ὅπουδῆποτε πλησίον τοῦ νεκροῦ, εἴτε δίπλα του (εἰς τὴν κεφαλὴν, εἰς τοὺς πόδας, εἰς τὸ πλευρὸν) εἴτε ἐπάνω του (εἰς τὸ στῆθος π.χ. ἢ τὴν κοιλίαν) ἢ καὶ κάτω ἀπὸ τὰ ἀνασηκωμένα σκέλη του. Ἄν καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις εὑρέθησαν κείμενα κατὰ διαφόρους τρόπους, εἶναι φανερόν ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις ὅτι ἀρχικῶς ἐστήνοντο ὄρθια, κάποτε μάλιστα καὶ μέσα εἰς κοίλωμα τοῦ δαπέδου ἐπίτηδες κομμένον ὥστε νὰ τὰ ὑποδεχθῇ, ὅπως εἰς τὸν τάφον 57 (πίν. 179 β). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικαὶ ταφαὶ ὅπου εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι εἶχον ἐξ ἀρχῆς τοποθετηθῇ κεκλιμένα ἢ καὶ ἀνάποδα, ὅπως εἰς τὴν κεντρικὴν ταφήν τοῦ τάφου 5. Ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ψευδοστόμους τῆς, τοὺς 50, 51 καὶ 52, οἱ δύο ἦσαν ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος καὶ ἐμπρὸς εἰς τὸ πρόσωπον μὲ κλίσιν πρὸς τὴν κεφαλὴν, ὁ δὲ τρίτος, ὁ 50, ἀνάποδα παραπλευρῶς τῆς εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι αὐτοῦ, τοῦλάχιστον, ἡ θέσις δὲν ὠφείλετο εἰς μεταγενεστέρας μετακινήσεις ἀλλ' ἦτο ἡ ἀρχικὴ (πίν. 182 β).

Ἀγγεῖα

Αἱ ταφαὶ αἱ εὑρεθεῖσαι εἰς τοὺς ἀσυλήτους τάφους καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀθίκτους κόγχας καὶ παρατάφους τῶν συλημένων εἶναι, καθὼς εἶδομεν ἀνωτέρω, 464, τὰ δὲ ἀντιστοιχοῦντα εἰς αὐτὰς ἀγγεῖα φθάνουν τὰ 1085. Ἡ σύγκρισις τῶν δύο ἀριθμῶν αὐτῶν δίδει ἓνα μέσον ὅρον μολὶς ὑπερβαίνοντα τὰ δύο ἀγγεῖα κατὰ ταφήν, συμφωνοῦντα μὲ ἀναλόγους διαπιστώσεις ἀπὸ ἄλλα νεκροταφεῖα<sup>1</sup>. Ὁ μηχανικὸς αὐτὸς καὶ ἐν μέρει αὐθαίρετος ὑπολογισμὸς ἀνταποκρίνεται ἄρκετὰ πρὸς τὰ πραγματικὰ δεδομένα, ὅπως αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ ὅσας, ὀλίγας, ταφάς εἶχον μείνει ἄθικτοι καὶ περιελάμβανον ἀγγεῖα μεταξὺ τῶν κτερισμάτων των. Αἱ ταφαὶ αὐταὶ συνωδεύοντο ἀπὸ 1 ἀγγεῖον κατ' ἐλάχιστον ὅριον (τάφοι 48, 62, 111 β, 150) ἕως 5 τὸ πολὺ (Σ23 α) ἢ 6, ἐὰν συνυπολογισθῇ καὶ τὸ χάλκινον ποτήριον τοῦ τάφου 104, κατὰ κανόνα ὅμως εἶχον ἀπὸ 2 (3, 6, 24, 44,) ἢ 3 (7, 16, 57, Σ14 α, 125).

Τὰ γνωστὰ σχήματα καὶ τὰ εἶδη ἀγγείων τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων δὲν ὑπῆρχον ὅλα εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς. Ἐνδεκα ἐξ αὐτῶν παρουσιάσθησαν μεμονωμένα, ἀκόμη περισσότερα κυμαίνονται μεταξὺ δύο καὶ ἐννέα δειγμάτων, ἐλάχιστα δὲ ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τόσα ὥστε νὰ ἀξιζῇ νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς συνήθη. Συγκεκριμένως, ἐξ μολὶς εἶδη (ψευδόστομοι, σταμνίσκοι, προχοῖδια, κύαθοι, πρόχοι καὶ

1. Prosymna, σ. 257.



σκύφοι) υπερβαίνουν εις κάθε περίπτωση τὸ 1/20 τοῦ συνόλου, ἀπὸ αὐτὰ δὲ μόνον τὰ δύο πρῶτα ὑπάρχουν κατὰ ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 10%.

Ἐν συνόλῳ εὐρέθησαν 33 σχήματα, ἤδη γνωστὰ ἀπὸ τοὺς διαφόρους μυκηναϊκοὺς συνοικισμοὺς καὶ κατωκημένους τόπους<sup>1</sup>. Τὰ σχήματα αὐτὰ συμπεριλαμβάνονται εἰς ὅσα δημοσιεύει ὁ A. Furumark<sup>2</sup> καὶ καλύπτουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ μυκηναϊκοῦ κεραμικοῦ δειγματολογίου, σχεδὸν τὸ σύνολον, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν διαφόρων μαγειρικῶν σκευῶν. Μόνον κατὰ τὴν συχνότητα διαφέρουν, διότι εἰς τοὺς συνοικισμοὺς ἐπικρατοῦν κατὰ κανόνα οἱ σκύφοι καὶ ἀκολουθοῦν αἱ κύλικες καὶ οἱ κύαθοι, τρίτοι δὲ κατὰ σειράν ἔρχονται οἱ κρατῆρες καὶ αἱ πρόχοι.

Εἶδη ἀγγείων λοιπὸν ἀποκλειστικῶς προωρισμένα διὰ ταφικὴν χρῆσιν δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχον. Οἱ νεκροὶ εἶχον προφανῶς τὰς ἰδίας ἀνάγκας καὶ τὰς ἱκανοποιοῦν μὲ τὰ ἴδια ἐφόδια ὅπως καὶ οἱ ζῶντες.

Οἱ ὑπολογισμοὶ ὅμως οἱ βασιζόμενοι εἰς τὰ καθ' ἕκαστον σχήματα δὲν ὀδηγοῦν εἰς πλήρη συμπεράσματα, διότι τὸ σημαντικὸν ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι τόσον ἡ μορφή ὅσον τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ λειτουργία των, ἐφ' ὅσον δὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἦσαν κοινὰ εἰς δύο ἢ περισσότερα εἶδη ἀγγείων πρέπει τὰ εἶδη αὐτὰ νὰ ὑπολογισθοῦν μαζί. Συμφώνως πρὸς τὰ κριτήρια αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῶν προκυψάντων ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις, τὰ περισσότερα εἰς ἀριθμὸν καὶ συχνότερα ἦσαν τὰ μυροδοχεῖα (ψευδόστομοι, ληκύθια, δακτυλιόσχημα, φλάσκαι) φθάνοντα συνολικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν 436, δηλαδὴ τὸ 34,6% τοῦ συνόλου. Ἀκολουθοῦν οἱ σταμνίσκοι καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ, ἄγνωστον εἰς τί ἀκριβῶς χρησιμεύοντα (σύνολον 271, ποσοστὸν 22,5%), τὰ δοχεῖα ὑγρῶν (πρόχοι, λεκάναι μὲ προχοήν, οἶνοχοί, ὑδρίαι, πιθαμοφορεῖς, κρατῆρες, προχοῖδια, θήλαστρα, ὑψίλαιμος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 74, συνολικῶς 233, δηλαδὴ 19%), τὰ ποτήρια γενικῶς (κύαθοι, σκύφοι, κύπελλα, κύλικες, ποτήριον) ἐν συνόλῳ 192 ἢ 15,2% καὶ τέλος τὰ δοχεῖα στερεῶν τροφῶν (λεκάναι, σύνθετα κερνοειδῆ, πινάκιον, κέρνος) ἐν ὅλῳ 54, δηλαδὴ 4%. Τὰ ποσοστὰ αὐτὰ διαφέρουν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τὰ διαπιστωθέντα εἰς τὰ ἄλλα μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα, ὅπως προκύπτουν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ περιεχόμενα εἰς τὰς σχετικὰς δημοσιεύσεις. Ὁ κατωτέρω πίναξ εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικός<sup>3</sup>.

1. Λευκαντί (Lefkandi, σ. 16 - 23), οἰκία Πέτσα Μυκηναίων (I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-Φ. ΠΕΤΣΑΣ, ΠΑΕ 1950, σ. 222 - 231), Μάλθη - Δώριον (N. VALMIN, The Swedish Messenia Expedition, σ. 321 - 333), Εὐτρησις (H. GOLDMAN, Excavations at Eutresis in Boeotia, σ. 189 - 191), Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν, B. κλιτύς (O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 365 - 372), B. κρήνη (BRONEER, Fountain, σ. 351 - 401), Ἐλευσίς (Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, Ἐλευσινιακά, σ. 131 - 136), Ἀσίνη (Asine, σ. 298 - 307), Ζυγουριές (Zygouries, σ. 139 - 167), Κοράκου (Korakou σ. 59 - 74), Μυκῆναι, Σιτοβολῶν (A.J.B. WACE, BSA 25, 1921/23, σ. 40 - 55). Εἰς τὸν κατάλογον δὲν συμπεριελήφθησαν αἱ ἀνακτορικαὶ ἐγκαταστάσεις, ὅπως π.χ. τοῦ Ἐγκλιανοῦ, ὅπου, λόγῳ τῆς χονδρικῆς παραγωγῆς καὶ ἐμπορίας τῶν ἀγγείων, αἱ ἀναλογίαι τῶν ἀνευρεθέντων κινδυνεύουν νὰ μὴ εἶναι χαρακτηριστικά.

2. M.P., σ. 18 - 79 ὅπου καταχωροῦνται 45 - 50 σχήματα ἀγγείων μὲ διαφόρους παραλλαγὰς.

3. Ὁ πίναξ συνετάγη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξῆς δημοσιεύσεων: C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 104 (Σαλαμίς). Ch.T., σ. 164 - 187, μόνον YE III κεραμική (Μυκῆναι). Prosymna, μόνον YE III κεραμική, σ. 424 - 456 (Πρόσυμνα). Deiras, σ. 139 - 196 (Ἄργος). Asine, σ. 359 - 421 (Ἀσίνη). Berbati, σ. 18 - 21 (Μπερμπάτι). R.T., σ. 73 - 107. N.T., σ. 20 - 101 (Μιδέα). Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, AE 1932, σ. 1 - 47, πίν. 4 - 13 καὶ AE 1933, σ. 77 κ.ἐξ. (Κεφαλληνία). ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 86 κ.ἐξ. JACOPI, σ. 257 κ.ἐξ. (Ἰαλυσός). MORRICONE, σ. 294 - 304 (Κῶς). E. SJÖQVIST, Reports on Excavations in Cyprus, Revised Reprint from the CSE I, σποράδην, μόνον αἱ ταφαὶ ἀπὸ τοῦ ΥΚ II καὶ ἐξῆς.

ΕΙΔΟΣ ΑΓΓΕΙΟΥ	Περατή %	Σαλαμίς %	ΑΡΓΟΛΙΣ						Κεφαλληνία		Δωδεκάνησος		Εργκώμη %
			Μυκήνη %	Πρόσυμνα %	Άργος %	Ήλωση %	Μπερμπάτι %	Δεντρά %	Λακκίθρα %	Μεταξάτα %	Ίαλυσος %	Κώος %	
Μυροδοχεία	35,5	33	19,3	12	26	23,5	—	20	18	28	24	25	14,2
Δοχεία υγρών	19,1	—	30	29,5	25	17	41,5	—	27	43	12	27	36,2
Δοχεία στερεών	4,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3,3	1	—
Ποτήρια γενικώς	15,3	28	28	36	17,5	40	35,5	46,5	32,5	6,5	20,5	23	35
Σταμνίσκοι και άλλα βαστρα	22	30	16	10	11,5	14	19	32	11,4	13	26	16	4,6

Ἡ κεραμική τῶν μυκηναϊκῶν νεκροταφείων κατὰ εἶδη ἀγγείων.

Διαφοραὶ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν, μέχρις ἐνὸς σημείου δὲ εἶναι καὶ ζήτημα τύχης. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἐνῶ τὸ ποσοστὸν τῶν ποτηρίων εἶναι σημαντικῶς μικρότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη, ἡ ἀναλογία τῶν μυροδοχείων πρὸς τὰ ὑπόλοιπα μόνον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τάφους τῆς Σαλαμῖνος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἴδιον ὑψηλὸν ἐπίπεδον. Ἐὰν συνυπολογισθοῦν εἰς αὐτὰ οἱ σταμνίσκοι καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ — δεδομένου ὅτι φαίνεται νὰ εἶχον ἀνάλογον χρησιμότητα — τότε τὸ ποσοστὸν των ὑπερβαίνει τὰ 50% εἰς τέσσαρα νεκροταφεῖα (Σαλαμῖνος, Μπερμπατίου, Δεντρῶν καὶ Ἰαλυσοῦ) καὶ ἡ εἰκὼν καθίσταται ὁμοιογενεστέρα. Πρέπει ὅμως νὰ τηρῇται ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ διαφοραὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλωνται εἰς λόγους χρονικοῦς, δεδομένου ὅτι τὰ ἄλλα νεκροταφεῖα εἶναι γενικῶς παλαιότερα καὶ ἀνήκουν εἰς ἐποχὰς ὅποτε ἐπεκράτουν ἄλλα σχήματα. Ἴσως οἱ λόγοι νὰ εἶναι ἐν μέρει καὶ τοπικοί, διότι εἰς πτωχὰς περιοχὰς ὅπως ἡ Κεφαλληνία ἦτο φυσικὸν τὰ ἀρώματα νὰ σπανίζουν.

Ὅπως μαρτυρεῖ κάποτε καὶ ὁ συνδυασμὸς των — τῶν δοχείων υγρῶν π.χ. με ποτήρια, παρουσιαζόμενος εἰς ἑξ βεβαίας περιπτώσεις (τάφοι 3, 44, 46α, 59, 84 καὶ Σ57α) — τὰ ἀγγεῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐτίθεντο εἰς τὸν τάφον μετὰ τὴν προοπτικὴν νὰ χρησιμεύσουν εἰς τοὺς νεκρούς, δηλαδὴ πλήρη<sup>1</sup>. Πράγματι, τρία τοῦλάχιστον, τὰ 280, 553 καὶ 1056, εἶχον διατηρήσει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν των ἔχνη οὐσίας ὀφειλομένης εἰς τὸ ἀρχικὸν των περιεχόμενον, ἄλλα δὲ περιεῖχον λείψανα στερεᾶς τροφῆς (βλ. ἀνωτέρω σ. 59). Εἰς παρόμοια συμπεράσματα ὡδηγοῦν καὶ τὰ εὑρεθέντα πώματα, τὰ ὅποια εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκάλυπτον κενὰ ἀγγεῖα. Ἀνάλογοι παρατηρήσεις, καταλήξασαι εἰς τὰς ἰδίας διαπιστώσεις, ἔχουν γίνῃ καὶ ἄλλοι, ὅπως εἰς τὰς Μυκήνας<sup>2</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>3</sup> καὶ τὴν Ἰαλυσόν<sup>4</sup>.

1. Ἡ παρατήρησις αὕτη δὲν ἀφορᾷ, φυσικά, εἰς τὰ ἀγγεῖα τὰ εὑρεθέντα νὰ περιέχουν ἀντικείμενα ξένα πρὸς τὸν προορισμὸν των ὅπως π.χ. μολύβδινον σύρμα, χάνδρας ἢ τεμάχια ὀστέων, τοποθετηθέντα ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων, τυχαίως ἢ ἐπίτηδες, κατὰ τὴν διάρκειαν καθαρισμῶν καὶ τακτοποιήσεων τῶν θαλάμων.

2. Ch.T., σ. 142, 143 ὑποσ. 1.

3. Prosymna, σ. 259.

4. ΜΑΙΥΡΙ, σ. 224 - 225.

Λόγω τῆς παραμονῆς τῶν ἀγγείων μέσα εἰς τοὺς τάφους ἐπὶ τόσους αἰῶνας καὶ τῶν σχετικῶν, ὅσονδήποτε μικρῶν, ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας ἔχουν ὑποστῇ, δὲν φαίνεται μὲ βεβαιότητα ἀπὸ τὴν κατάστασιν των καὶ μόνον ἐὰν ἐσυνήθιζον νὰ δίδουν εἰς τοὺς νεκροὺς σκεύη καινουργῇ, ἀμεταχειρίιστα προηγουμένως, ἢ ἐὰν τοὺς ἐφωδίαζον μὲ ὅσα ἦσαν ἤδη εἰς τὴν κατοχὴν των καὶ εἶχον χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν. Ἄν καὶ ὑπάρχουν μερικὰ τόσον καλῶς διατηρημένα ὥστε νὰ φαίνωνται καὶ σήμερον ἀκόμη νεότευκτα, τὸ πιθανώτερον καὶ φυσικώτερον εἶναι ὅτι ὅσα κατέληγον εἰς τὸν τάφον ἦσαν κατὰ κανόνα μεταχειρισμένα. Τοῦτο ἀποδεικνύεται εἰς μερικάς τοῦλάχιστον περιπτώσεις ὅπου τὰ ἀγγεῖα εὐρέθησαν κολοβωμένα καὶ ἐλλιπῇ. Παρόμοια δείγματα ὑπάρχουν ἄρκετὰ (τὸ προχοῖδιον 688 τοῦ τάφου 85, χωρὶς στόμιον καὶ λαβὰς, ἢ μικρὰ ὑδρία 725 τοῦ τάφου 95, σπασμένη εἰς τὸ χεῖλος καὶ εἰς τὴν μίαν λαβὴν, τὰ ἀγγεῖα 1158 καὶ 1159 τοῦ τάφου 150, τὸ ἀλαβαστροειδὲς 1202 τοῦ τάφου 154, ἀπεσπασμένον ἀπὸ σύνθετον κερνοειδές, ὁ ψευδόστομος χωρὶς στόμιον 1210 τοῦ τάφου

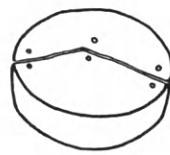
155) δὲν ἀποκλείεται ὅμως αἱ ζημίαι αὐταὶ νὰ εἶναι μεταγενέστεραι καὶ νὰ ὀφείλωνται εἰς τοὺς καθαρισμοὺς τοῦ τάφου καὶ τὸν ἀπρόσεκτον παραμερισμὸν τῶν κτερισμάτων ἢ εἰς ἄλλας ἀναλόγους αἰτίας. Τοῦτο ἄλ-



362



594



369

Εἰκ. 5. Ἀγγεῖα με ἀρχαίας συγκολλήσεις.

λωστε ἰσχύει καὶ διὰ μερικὰ μικροαντικείμενα, ὅπως τὸ ἐλλιπὲς κάτοπτρον M3 τοῦ τάφου 1, τὴν σπασμένην ἀμυγδαλόσχημον χάνδραν A114 τοῦ τάφου 31 καὶ τὰ σπασμένα κομβία A134 καὶ A175 τῶν τάφων 62 καὶ 82, καθὼς καὶ διὰ τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν εἰδωλίων ζώων τῶν συνοδούντων τὰς παιδικὰς ταφάς. Εἶναι ὅμως ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἐξ τοῦλάχιστον ἀγγεῖα συνοδεύοντα ἀδιαταράκτους ταφὰς εὐρίσκοντο εἰς παρομοίαν κατάστασιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Εἰς τὸν τάφον Σ14α ὁ κυαθίσκος 534, μὲ ὀπὴν εἰς τὸ τοίχωμα καὶ χωρὶς λαβὴν, καὶ ὁ σταμνίσκος 535, κτυπημένος εἰς τὸ χεῖλος καὶ μὲ μίαν μόνον λαβὴν (πίν. 108α)· εἰς τὸν τάφον 104 τὸ ἐλλιπὲς ἀλαβαστροειδές 756 (πίν. 113 γ)· εἰς τὸν τάφον 125 τὸ 894 ἀποκολλημένον ἀπὸ σύμπλεγμα ὁμοίων (πίν. 130 α)· εἰς τὴν κεντρικὴν ταφὴν τοῦ τάφου 5 ὁ μέγας ψευδόστομος 50 μὲ σπασμένον τὸ χεῖλος τοῦ στομίου (πίν. 51 β)· εἰς τὸν τάφον 92 ὁ ψευδόστομος 710 ὁ συνοδεύων τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν ταφὴν (πίν. 60 γ)· ὁ ψευδόστομος 62 τοῦ τάφου 5 μὲ ράγισμα καὶ ὀπὴν εἰς τὴν κοιλίαν (πίν. 51 γ)· ὁ ψευδόστομος 164 τοῦ τάφου 10 μὲ ράγισμα καὶ ὀπὴν εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὴν βάσιν (πίν. 76 β)· τέλος εἰς τὸν τάφον 147 ὁ ψευδόστομος 1098 μὲ στόμιον ἐλαττωματικὸν ἀπὸ κατασκευῆς (πίν. 35 β). Τὸ συμπέρασμα δὲ αὐτὸ προκύπτει μὲ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν, φθάνουσιν μέχρις ἀπολύτου βεβαιότητος, ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἀριθμοῦ ἀγγείων τὰ ὁποῖα ὅχι μόνον εἶχον σπάσει ἀλλὰ καὶ εἶχον συγκολληθῇ ἢ τοῦλάχιστον συναρμολογηθῇ προτοῦ ἀποτεθοῦν εἰς τὸν τάφον : Ἡ ἀκολουθουμένη μέθοδος συνίστατο εἰς

τὸ νὰ ἀνοίγουν ὁπὰς κατὰ ζεύγη εἰς τὰς δύο πλευράς τοῦ σπασίματος κοντὰ εἰς τὰ χεῖλη του καὶ νὰ συνδέουν τὰ τεμάχια μὲ ὑλικὸν μὴ διατηρηθέν<sup>1</sup>, φθαρτὸν καὶ ἐπομένως πρόχειρον (εἰκ. 5). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶχε στερεωθῇ εἰς τὴν τεφροδόχον πρόχουν 642 τοῦ τάφου 75 (πίν. 29 α) ἡ λαβὴ καὶ τμήμα τοῦ χείλους· τὰ δύο τεμάχια τοῦ πώματος τῆς πυξίδος 369 τοῦ τάφου 30 α· τὰ δύο τμήματα τοῦ ψευδοστόμου 594 τοῦ τάφου 74 (πίν. 26 α) καὶ τὰ δύο τμήματα τοῦ ὁμοίου του 753 τοῦ τάφου 101, συναρμοσθέντα μὲ τὴν βοήθειαν ἐπτὰ ζευγῶν ὁπῶν· τὸ στόμιον τοῦ ψευδοστόμου 200 τοῦ τάφου 12· τὸ θήλαστρον 362 τοῦ τάφου 30, σπασμένον εἰς τὴν κοιλίαν (πίν. 90 α) καὶ τὰ στόμια τῶν ψευδοστόμων 1002 τοῦ τάφου 137 καὶ 1091 τοῦ τάφου 146 (πίν. 43 α)<sup>2</sup>. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ οἱ ψευδόστομοι 594 καὶ 753 καὶ τὸ θήλαστρον 362 εἶναι τελείως ἄχρηστα, ἀκόμῃ καὶ ὡς κτερίσματα, διότι ἀπεκλείετο νὰ γεμίσουν καὶ νὰ συγκρατήσουν ὕγρον. Ἡ πυξὶς 369 καὶ οἱ ψευδόστομοι 200, 1002 καὶ 1091 ἦτο ἀδύνατον νὰ λειτουργήσουν, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθεωροῦντο ἱκανοὶ νὰ τὰ μεταχειρισθῶν. Τέλος ἡ τεφροδόχος 642 ἦτο ἀγγεῖον μὴ προσφερόμενον πλέον διὰ τὸν ἀρχικὸν του προορισμὸν καὶ ἐπομένως ἄχρηστον διὰ τοὺς ζῶντας, κατάλληλον ὅμως διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀστεοδόχη.

Ἐνῷ λοιπὸν τὰ κτερίσματα καὶ ἰδίως τὰ ἀγγεῖα ἦσαν κατὰ κανόνα μεταχειρισμένα μὲν ἀλλ' ἀκέραια καὶ ἀπολύτως χρησιμοποίησιμα, ὑπῆρχον μερικαὶ περιπτώσεις ὅπου οἱ νεκροὶ ἐφωδιάζοντο μὲ ἀντικείμενα ἐλαττωματικά<sup>3</sup> ἢ καὶ τελείως ἄχρηστα, ὁπότε ὅμως κατεβάρλανετο ἡ προσπάθεια τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ νὰ διατηρήσουν τὸ σχῆμά των καὶ μίαν ἐπίφασιν λειτουργικῆς καταλληλότητος<sup>4</sup>. Αὐτὰ θὰ ἔμενον κατ' ἀνάγκην χωρὶς περιεχόμενον, πρέπει ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι εἰς καμμίαν περίπτωσιν δὲν ἦσαν περισσότερα τοῦ ἑνὸς κατὰ τάφον, ἄρα καὶ τοῦ ἑνὸς κατὰ ταφήν. Ὡστε, κατὰ τὰ φαινόμενα τοῦλάχιστον, κανεὶς νεκρὸς ἀπὸ ὅσους εἶχον κτερισθῇ δὲν εἶχε μείνει ἐντελῶς χωρὶς τὰ ἐφόδια τὰ ὁποῖα ἐδικαιοῦτο.

Ἀπὸ ὅσας ταφὰς εἶχον διατηρηθῇ ἀδιατάρακτοι ἢ τοῦλάχιστον εἰς κατάστασιν ἐπιτρέπουσαν τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κτερίσεώς των, αἱ 33 ἦσαν παιδικαί, ἀνήκον δηλαδὴ εἰς ἄτομα ἡλικίας ὅχι μεγαλυτέρας τῶν 5-6 ἐτῶν. Αὐταὶ μαζὶ μὲ τὰ καμμένα νήπια τῶν τάφων 1 καὶ Σ2 καὶ μὲ ἄλλας δύο εὐρεθείσας μὲ ἀναστατωμένα κτερίσματα ἀποτελοῦν ἄλλωστε τὸ σύνολον τῶν ἀσφα-

Παιδικαὶ  
ταφαί

1. Ἄρα ὅχι χάλκινα ἢ μολύβδινα ἐλάσματα ὅπως εἰς τὴν Τίρυνθα (H. SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 158), τὸ Δώριον (N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 373, πίν. XXV ἀρ. 19) καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν (BRONEER, Fountain, σ. 401 καὶ εἰκ. 83 g-j) καθὼς καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους (G. RICHTER, Attic Red-figured Vases, σ. 35. DAREMBERG - SAGLIO, Dictionnaire des Antiquités 5, σ. 663, s.v. Vasa. R. M. COOK, Greek Painted Pottery, σ. 249. R. HACKL, JdI 1907, σ. 83, 85. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, AE 1912, σ. 133. Fouilles de Delphes V, σ. 170).

2. Πρβ. καὶ ὕδριαν ἀπὸ τὸ τεῖχος Δυμαίων, Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 172α.

3. Τοῦτο φαίνεται καθαρώτατα εἰς ἓνα θαλαμοειδῆ τάφον τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὅλα σχεδὸν τὰ ἀγγεῖα καὶ εἰς σφραγιδόλιθος ἦσαν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ βαθμοὺς ἐλαττωματικά (E. T. VERMEULE - J. TRAVLOS, Hesperia 35, 1966, σ. 67 - 68).

4. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ ἔρχεται εἰς ἀπόλυτον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεωρίαν τὴν διατυπωθεῖσαν εἰς τὸ παρελθὸν ὅτι τὰ κτερίσματα τῶν νεκρῶν καὶ ἰδίως τὰ ἀγγεῖα συνετρίβοντο ἢ καὶ ἐκαίοντο μέσα εἰς τὸν θάλαμον ἐπίτηδες ἀπὸ τοὺς κηδεύοντας (X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, MMII, σ. 138, 148. R. T., σ. 70. M. P. NILSSON, MMR<sup>2</sup>, σ. 599. Σ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσ/νίκης 7, 1957, σ. 320. Βλ. ὅμως Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ, Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 1961 - 62, σ. 304 - 305).



λῶς καὶ ἀναμφισβητήτως βεβαιωμένων παιδικῶν ταφῶν. Τελείως ἄθικτοι εἶχον μείνει ἕξ μόνον, τῶν τάφων 7, 44 (πίν. 183 α), 48, Σ14α, Σ23α καὶ 104 (πίν. 183 β), αὐταὶ δὲ μαζί με τὰς ὑπολοίπους δίδουν μίαν ἀρκετὰ σαφῆ εἰκόνα τοῦ τρόπου ταφῆς καὶ κτερίσεως τῶν παιδίων. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸν κατωτέρω πίνακα,

ΕΝΗΛΙΚΟΙ	Ἀκτέριστοι	%	Ἀγγ. μόνον	%	Μ. εὐρήμ. μόνον	%	Ἀμφότερα	%
126	33	26	59	46,8	9	7	25	19,8
ΠΑΙΔΙΑ 33	9	27	10	30,3	2	6	12	36,3

Τρόπος κτερίσεως τῶν παιδίων καὶ τῶν ἐνηλίκων

αἱ ταφαὶ αὐταὶ δὲν παρουσιάζουν οὐσιώδεις διαφορὰς ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κτερίσεως τῶν ἀπὸ τὰς ταφὰς τῶν ἐνηλίκων, ἐκτὸς ἴσως τοῦ ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν συνοδευμένων ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ μικροαντικείμενα μαζί εἶναι μεγαλύτερα, ἐνῶ εἰς τοὺς ἐνηλίκους τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν παρουσιάζεται κτερισμένον μόνον με ἀγγεῖα. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι καθαρῶς συμπτωματικόν, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀφαίρεσιν πολλῶν ἀπὸ τὰ τιμαλφῇ τὰ συνοδευόντα τοὺς ἐνηλίκους, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα παιδικὰ κτερίσματα ἦσαν συχνὰ εὐτελέστερα καὶ ἄχρηστα εἰς τοὺς ἐπιγενομένους.

Παρ' ὅλας ὅμως αὐτὰς τὰς βασικὰς ὁμοιότητας ὑπάρχουν ὠρισμένα ἀγγεῖα καὶ ἀντικείμενα διακρινόμενα εὐκόλως ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα καὶ προσιδιάζοντα εἰς τὰς παιδικὰς ταφὰς. Τὰ εἰδικὰ αὐτά, οὕτως εἰπεῖν, κτερίσματα, εἶναι κυρίως τὰ θήλαστρα (ἐπὶ 24 κτερισμένων παιδικῶν ταφῶν εὐρέθησαν εἰς τὰς 11), τὰ κογχύλια κώνων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον με μίαν πλευρὰν τριμμένην ἐπίπεδον (ἐπίσης 11), καὶ τὰ εἰδῶλια ζώων (5 ταφαί) τὰ ὅποια, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ παλαιὰ σπασίματα εἰς τὰ εὐαίσθητά των σημεῖα, τὰ χαρακτηρίζοντα 9 ἀπὸ τὰ εὐρεθέντα 18, ἦσαν μεταχειρισμένα παιγνίδια<sup>1</sup>. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ εἰδῶλια Ψ', δεδομένου ὅτι τὰ μόνον εὐρεθέντα με ταφὰς κατὰ χώραν καὶ μὴ μετακινηθέντα (εἰς τοὺς τάφους 48 καὶ 110) ἐκτέριζον παιδιὰ<sup>2</sup>. Τὰ κτερίσματα αὐτὰ συνοδεύουν τὰς παιδικὰς ταφὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ συνδυασμούς. Οὕτω εἰς τοὺς τάφους 37 καὶ 56 εὐρέθησαν κογχύλια καὶ εἰδῶλιον βοός, εἰς τοὺς τάφους 46α, 104, 134 καὶ Σ57α θήλαστρον με κογχύλια, εἰς τὸν Σ23α θήλαστρον, κογχύλια καὶ εἰδῶλιον πτηνοῦ, εἰς τοὺς 48 καὶ 110 θήλαστρον καὶ εἰδῶλιον Ψ' καὶ εἰς τὸν 147 θήλαστρον καὶ εἰδῶλια βοῶν. Εἶναι δὲ τόσον χαρακτηριστικά, ἰδίως τὰ θήλαστρα, τὰ κογχύλια καὶ τὰ εἰδῶλια τῶν ζώων, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν

1. Βλ. καὶ Prosymna, σ. 256.

2. Βλ. Prosymna, σ. 255 - 256 καὶ Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ, Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 1954 - 55, σ. 149 - 151, Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 114 κ. ἐξ. Ὁ J. DESHAIES τὸ ἀρνεῖται (Deiras, σ. 84, 243) ἐπικαλούμενος τὴν εὑρεσιν εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου XXVII σκελετοῦ γυναικὸς ἡλικίας 25 περίπου ἐτῶν, συνοδευομένης ἀπὸ εἰδῶλια ζώων καὶ Ψ'. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ μητρὸς καὶ παιδιοῦ, μὴ ἀφῆσαντος σκελετικὰ ἔχνη.



τεκμήριον διὰ τὴν παρουσίαν παιδικῆς ταφῆς ἀκόμη καὶ εἰς διαταραγμένους τάφους, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχουν διατηρηθῇ ὅσα ἢ ἄλλα ἔχνη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προσδιωρίσθη ἡ ὑπαρξίς 30 ἐπὶ πλέον ταφῶν κατ' ἐλάχιστον ὅριον, οὕτω δὲ φθάνουν συνολικῶς τὰς 67, δηλαδή τὰ 13% τῶν διαπιστωμένων ταφῶν τοῦ νεκροταφείου<sup>1</sup>. Καὶ τὰ παιδιά λοιπὸν ἐφωδιάζοντο μὲ τρόφιμα (γάλα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα), καθὼς καὶ μὲ τὸ εἶδος ἀντικειμένων ποὺ ἐσυνήθιζον νὰ χρησιμοποιοῦν, δηλαδή παιγνίδια. Κάποτε, ὅχι ὅμως συχνά, προσεπάθουν οἱ συγγενεῖς τῶν νὰ τοὺς διευκολύνουν τὴν μετάβασιν εἰς τὸν Κάτω Κόσμον ἐμπιστευόμενοι τὴν φροντίδα τῶν εἰς τὴν θεότητα τὴν συμβολιζομένην ἀπὸ τὰ γυναικεῖα πῆλινα εἰδώλια. "Ὅλα αὐτὰ τὰ κτερίσματα, μικρὰς ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ ἀσημάντου ἀξίας, ἐτοποθετοῦντο εἰς τὸν τάφον κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα καὶ μὲ τὴν ἰδίαν προσοχὴν ὅπως καὶ τὰ τῶν ἐνηλίκων, εἶναι δὲ προφανές ὅτι ἀπεδίδετο ἡ ἰδία σπουδαιότης εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ.

Τὸ ἥμισυ περίπου τῶν παιδίων, τὰ 34, εἶχε ταφῇ ἐντὸς τῶν θαλάμων μαζί μὲ τοὺς ἐνηλίκους (πίν. 184α). Ἄλλα 12 (εἰς τοὺς τάφους 33α, 43α, 43β, 43γ, 46α, 78, 103α, Σ14α, Σ23α, Σ50, Σ52, καὶ Σ57α) εἶχον ἀποτεθῇ, κατὰ μίαν συνήθειαν παρατηρημένην καὶ εἰς ἄλλα νεκροταφεῖα<sup>2</sup>, μέσα εἰς μικρότερα, εἰδικῶς σκαμμένα ὀρύγματα, ἔχοντα τὴν μορφήν κογχῶν καὶ παρατάφων κατεσκευασμένων εἰς τὰ πλευρὰ τῶν δρόμων τῶν θαλαμοειδῶν μὲ τὸ ἀνοίγμά των φραγμένον κανονικῶς μὲ ξηρολιθιὰν ὅπως καὶ αἱ θύραι τῶν θαλάμων. Κανὲν ἀπὸ τὰ ὀρύγματα αὐτὰ δὲν εἶχε χρησιμοποιηθῇ δι' ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ ἐνταφιασμὸν παιδίων. Τὰ ὑπόλοιπα 15 (τάφοι 7, 18, 19, 37, 44, 45, 54, 67, 68, 87, 94, 102, 104, 110 καὶ 129) εὐρέθησαν μέσα εἰς μικροὺς παιδικοὺς τάφους, εἴτε θαλαμοειδεῖς<sup>3</sup> χωρὶς δευτέραν ταφήν, εἴτε ἀνεξαρτήτους μικροὺς ἀβαθεῖς τετραπλεύρους λάγκους ἐγκατεσπαρμένους μεταξὺ τῶν ἄλλων τάφων. Ὁ διαχωρισμὸς ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἰς εἰδικὰς ἀντιλήψεις σχετικὰς πρὸς τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν παιδίων καὶ διαφορετικὰς ἀπὸ οἰκογενείας εἰς οἰκογένειαν, διότι εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον περιπτώσεις (46 - 46α, 130 - 130α, Σ57 - Σ57α) ὑπῆρχον παιδιά θαμμένα τόσον εἰς τὸν θάλαμον ὅσον καὶ εἰς κόγχην τοῦ δρόμου τοῦ ἰδίου τάφου. Προφανῶς ἀπέφευγον νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ γεμίσματος τοῦ δρόμου καὶ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ θαλάμου προκειμένου νὰ θάψουν μεμονωμένα νήπια<sup>4</sup>, ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὴν ἀκοπωτέραν κατασκευὴν κογχῶν ἢ μικρῶν λάγκων. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅσα παιδιά εὐρέθησαν εἰς τὸν θάλαμον εἶχον ταφῇ συγχρόνως καὶ ἀπὸ κοινοῦ μὲ ἐνήλικον, τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς συμβαίνει εἰς τοὺς τάφους 56, 90 καὶ 141.

1. Παρομοίαν ὑψηλὴν παιδικὴν θνησιμότητα παρατήρησε καὶ ὁ C. W. BLEGEN εἰς τοὺς τάφους τῆς Προσύμνης (Prosymna, σ. 252).

2. Εἰς τὰς Μυκήνας (Ch.T., σ. 129), τὴν Πρόσυμναν (Prosymna, σ. 73), τὸ Μπερπάτι (Berbati, σ. 71), τὴν Ἰαλυσόν (MAIURI, σ. 236, JACOPI, σ. 254), τὴν Βούλαν (I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 77, 83, 1955, σ. 81), ἐνδεχομένως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀσίνην (Asine, σ. 172).

3. Πρβ. MAIURI, σ. 112, 171. JACOPI, σ. 254 (Ἰαλυσός). I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 85 (Βραυρών).

4. Βλ. καὶ Ch.T., σ. 129.

## ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗΝ

Εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους οἱ δρόμοι εὐρέθησαν ὅλοι γεμᾶτοι ἀπὸ χῶμα ὅμοιον πρὸς τὸ πέτρωμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον σκαφῇ καὶ περιέχον ὅστρακα ἀποκλειστικῶς τῆς ἐποχῆς τοῦ νεκροταφείου, τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ χῶμα τὸ καλύπτει τοὺς λακκοειδεῖς. Τοῦτο σημαίνει βεβαίως ὅτι μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν κτερισμάτων του, εἰς μὲν τοὺς θαλαμοειδεῖς ἐτειχίζετο ἡ θύρα καὶ ἐγεμίζετο ὁ δρόμος, εἰς δὲ τοὺς λακκοειδεῖς ὁ λάκκος ἐκαλύπτετο μὲ τὰς πλάκας του καὶ κατεχώνετο. Αὐτὸ διεπιστώθη παντοῦ καὶ εἶναι πλέον γενικῶς παραδεγμένον, ἂν καὶ εἰς τὸ παρελθὸν εἶχεν ἀμφισβητηθῇ<sup>1</sup>. Εἰς ἄλλα νεκροταφεῖα εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν εἰσόδων τῶν τάφων καὶ μεταξὺ τῶν λίθων τῆς τειχίσσεως τῶν κύλικες θρυμματισμέναι<sup>2</sup>, ὁδηγήσασαι εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι μετὰ τὴν ταφὴν οἱ κηδεύοντες ἔσπενδον καὶ κατόπιν ἐθρυμματίζον ἐπὶ τόπου τὰς χρησιμοποιοιθείσας κύλικας<sup>3</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν τεμάχια κυλίκων ἢ ἄλλων ἀναλόγων ἀγγείων, μεγάλα ἢ μικρά, μαρτυροῦντα παρόμοιον ἔθιμον δὲν εὐρέθησαν πουθενά, οὔτε ὑπάρχει τεκμήριον διὰ τὴν παράθεσιν νεκροδείπνων, ὅπως ἔχουν διαπιστωθῇ εἰς διαφόρους τάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>4</sup>, ἐκτὸς ἐνδεχομένως ἀπὸ τὴν ἀσαφῆ καὶ ἀμφίβολον ἐνδειξὴν τὴν παρεχομένην ἀπὸ τὸ κέλυφος ἀχινοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὰς καλυπτηρίου πλάκας τοῦ λακκοειδοῦς 60.

**ΝΕΑΙ ΤΑΦΑΙ.** Τὸ γέμισμα τῶν δρόμων, ὅσων δὲν ἦσαν ἰδιαιτέρως βραχεῖς, δὲν ἦτο ὁμοιογενές. Καθαρὸν καὶ ἀνοικτόχρωμον εἰς τὴν ἀρχὴν των, καθίστατο σκοτεινότερον καὶ ἀνάμικτον μὲ χαλίκια καὶ διάφορα ὅστρακα πρὸς τὴν εἴσοδον, ἀπόδειξις ὅτι τὸ πρὸς αὐτὴν τμήμα των εἶχε σκαφῇ καὶ ἀναμοχλευθῇ ἐπανειλημμένως ἐν ὅσῳ οἱ τάφοι ἦσαν ἀκόμη ἐν χρήσει. Ἐπὶ πλέον αἱ λιθοδομαὶ τῶν εἰσόδων παρουσιάζον συχνὰ διαφόρους φάσεις τειχίσσεως καὶ ἀποτευχίσσεως (βλ. ἀνωτέρω σ. 10 - 11) ἀντιστοιχοῦσας εἰς προοδευτικῶς μικρότερα ἀνοίγματα. Εἶναι λοιπὸν προφανές ὅτι, ὅπως ἔχει ἐξακριβωθῇ καὶ εἰς τὰ περισσότερα νεκροταφεῖα τῆς ἐποχῆς<sup>5</sup>, προκειμένου νὰ γίνῃ νέα ταφή ἤρκοῦντο εἰς τὸ νὰ ἀνασκάψουν μέρος μόνον τοῦ δρόμου καὶ νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὴν τείχισιν τῆς θύρας τόσον ὅσον ἐχρειάζετο διὰ νὰ χωρέσῃ ὁ νέος νεκρός. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ τάφος ἠνοίγετο καὶ ἐχώνετο διαδοχικῶς ἐν ὅσῳ ἐξηκολούθει νὰ χρησιμοποιοῖται. Εἰς κανένα δὲν εὐρέθη ἔχνος πυρᾶς ἀπὸ τὰς διαπιστωθείσας σποραδικῶς εἰς μερικὰ ἄλλα νεκροταφεῖα καὶ ἐρμηνευθείσας εἴτε ὡς πυρὰς θυσιῶν καὶ καύσεως τῶν κτερισμάτων μέσα εἰς τὸν τάφον<sup>6</sup>, εἴτε, ὅπως εἶναι προφανὲς καὶ τὸ ὀρθόν, ὡς

1. B. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 218 - 219.

2. Ch.T., σ. 131, 144. Prosymna, σ. 237 - 238. Asine, σ. 358. N.T., σ. 32. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 247 καὶ εἰκ. 8 (τάφοι εἰς τὰ Βολιμίδια). Berbati, σ. 39. Deiras, σ. 244.

3. Πρβ. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ, Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1953 - 54, σ. 276, A Companion to Homer, σ. 484.

4. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, AJA 52, 1948, σ. 72, Ἐπ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1953 - 54, σ. 276, 1961 - 62, σ. 294, A Companion to Homer, σ. 484. JACOPI, σ. 254.

5. Ch.T., σ. 127 - 128. Prosymna, σ. 236, 237 - 238, 241. Asine, σ. 357 - 358. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 246 - 247 (Βολιμίδια). Deiras, σ. 245.

6. J. WIESNER, Grab und Jenseits, σ. 114. MMR<sup>2</sup>, σ. 599.

προσπαθείας καθαρισμοῦ τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἀπολυμάνσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θαλάμου ὅταν ἡνοίγετο <sup>1</sup>.

**ΠΑΡΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΑΦΩΝ.** Ὑστερα ἀπὸ ἓνα ὠρισμένον ἀριθμὸν ταφῶν, διαφορετικόν, φυσικά, εἰς κάθε τάφον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ θαλάμου, ἤρχετο ἡ στιγμή ὅποτε δὲν ὑπῆρχε πλέον χῶρος διὰ νέους νεκρούς. Τὸ τί συνέβαινε τότε εἶναι σαφές καὶ συνάγεται ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις τὰς γενομένας εἰς ὅσους τάφους εἶχον χρησιμοποιηθῇ ἐπανειλημμένως. Εἰς ὅσους παρουσίαζον τὸν σχετικῶς μεγαλύτερον ἀριθμὸν ταφῶν, διατηρημένων ἀρκετὰ καλὰ ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν ἀσφαλῶν συμπερασμάτων καὶ περιεῖχον καὶ ταφὰς κατὰ χώραν, αἱ ταφαὶ αὐταὶ ἀπετέλουν κατὰ κανόνα τὴν μειοψηφίαν (πίν. 28 α, 81 α καὶ 184 β). Οὕτω :

Ὅσα

Εἰς τὸν τάφον	1	ἐπὶ	8 ταφῶν (αἱ 5 καύσεις)	ὑπῆρχε	κατὰ χώραν	1
» » »	5	»	6 ταφῶν	ὑπῆρχον	» »	4
» » »	9	»	3 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	10	»	6 »	ὑπῆρχον	» »	2
» » »	21	»	6 - 7 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	27	»	3 ἢ περισσοτέρων »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	30	»	3 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	38	»	6 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	52	»	3 »	ὑπῆρχον	» »	2
» » »	74	»	4 ἢ περισσοτέρων »	ὑπῆρχον	» »	2
» » »	75	»	11 ταφῶν (αἱ 2 καύσεις)	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	76	»	6 ταφῶν	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	92	»	5 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	105	»	5 »	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	111	»	4 »	ὑπῆρχον	» »	2
» » »	122	»	4 ταφῶν (αἱ 2 καύσεις)	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	142	»	4 - 5 ταφῶν	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	145	»	8 ταφῶν (ἡ 1 καύσις)	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	149	»	6 ταφῶν	ὑπῆρχε	» »	1
» » »	156	»	4 »	ὑπῆρχε	» »	1

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λοιπὸν μία ἢ δύο ἐξηκολούθουν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶχον ἀρχικῶς ἀποτεθῇ καὶ αὐταὶ ἦσαν ὀφθαλμοφανῶς αἱ τελευταῖαι κατὰ σειράν. Αἱ υπόλοιποι εἶχον παραμερισθῇ, προφανῶς διαδοχικῶς, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματά των, διὰ νὰ δημιουργῇται θέσις ὅποτε παρουσιάζετο ἡ ἀνάγκη. Ὁ παραμερισμὸς αὐτὸς ἐγένετο κατὰ διαφόρους τρόπους. Ὁ συνηθέστερος ἦτο νὰ ἀπωθοῦνται οἱ παλαιοὶ σκελετοὶ πρὸς τὰ τοιχώματα καὶ τὰς γωνίας τῶν θαλά-

1. W. VOLLGRAFF, BCH 28, 1904, σ. 391. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, AE 1910, σ. 207. Ch.T., σ. 140 - 141. Prosymna, σ. 250 - 251. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 330, ΑΔ 16, 1960, σ. 250. Deiras, σ. 245. Βλ. ἐπίσης Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ, Ἑπ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν, 1953 - 54, σ. 273, 1961 - 62, σ. 294 καὶ P.J. Riis, Hama II 3, σ. 42.

μων, τοῦτο δὲ συνέβαινε χωρὶς νὰ καταβάλλεται καμμία προσπάθεια τακτοποιήσεως τῶν ὁστῶν των ἢ διατηρήσεώς των εἰς χωριστὰς στοιβάδας καὶ ἰσχύει τόσον διὰ τοὺς ἐνταφιασμοὺς ὅσον καὶ διὰ τὰς καύσεις, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ διασκορπισμὸς τῶν λειψάνων δύο καμμένων ἀτόμων εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 154. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν προσθήκην ὁλονὲν περισσοτέρων αἱ ἀπωθημέναι αὐταὶ ταφαὶ ἐσχημάτιζον πυκνοὺς καὶ ἐκτεταμένους σωροὺς περιλαμβάνοντας φύρδην - μίγδην τεμάχια ὁστῶν καὶ ἀγγείων καθὼς καὶ διάσπαρτα μικροαντικείμενα. Σωροὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους (πίν. 185 α) εὐρέθησαν εἰς πολλοὺς τάφους (4, 10, 12, 13, 30α, 36, 38, 65, 75, 92, 101, 105, 127, 128, 142, 145, 149, 152, 154, 155 καὶ Σ20), ἐφθانون δὲ κάποτε εἰς ὕψος 0,30 - 0,50 μ. περίπου, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 105 καὶ 127. Ἄλλοτε ὁ ὄγκος τῶν παλαιῶν αὐτῶν ταφῶν ἦτο τόσος ὥστε παρ' ὅλην τὴν συσσώρευσίν των νὰ καταλαμβάνουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκτάσεως τοῦ δαπέδου, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 75 (πίν. 28 α) καὶ 93, ἢ καὶ ὁλόκληρον τὸν τάφον, ὅπως εἰς τοὺς 145 καὶ 149. Εἰς τὰς περιπτώσεις μάλιστα αὐτάς ἐσχημάτιζον ὅχι πλέον σωροὺς ἀλλὰ πραγματικὸν στρῶμα πάχους μέχρι 0,20 - 0,25 μ., πυκνὸν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἰσοπεδωμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποτεθεῖ οἱ τελευταῖοι ἐνταφιασμοὶ (πίν. 37 γ). Ἄλλος τρόπος ἀποσυμφορήσεως, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ θαλάμου, σπανιώτερον ὅμως ἐφαρμοζόμενος, συνίστατο εἰς τὸ νὰ σκάπτουν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ δαπέδου λάκκους, ὅλους — μὲ τὴν ἐξάιρεσιν ἑνὸς εἰς τὸν τάφον 127 — μικροὺς καὶ ἀβαθεῖς, ὅπου ἐστοίβαζον ὅσα ὁστᾶ καὶ κτερίσματα ἐχώρουν. Οἱ λάκκοι αὐτοί, διαστάσεων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικροτέρων τοῦ ἡμίσεος μέτρου καὶ βάθους 0,20 - 0,30 μ. δὲν ὑπεκαθίσταντο τοὺς σωροὺς, μικροὺς ἢ μεγάλους, ἀλλὰ κατὰ κανόνα συνυπῆρχον. Ὁ τάφος 43 περιεῖχε τρεῖς, οἱ δὲ 65, 78, 93, 112, 119, 122, 127, 136, 145, 154, 155 καὶ 156 ἀπὸ ἑνα. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς μόνον ὁ τελευταῖος περιεῖχεν ὁλόκληρον κρανίον καὶ ὁστᾶ ἀντίστοιχα περίπου πρὸς ἑνα σκελετόν. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους, χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν τακτικῆς στοιβασίας, ἔκειντο ὁστᾶ καὶ κτερίσματα σπασμένα, συχνότατα δὲ ἐλλιπῆ. Χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ περιπτώσεις τῶν λάκκων εἰς τοὺς τάφους 65 (διαστάσεων 0,60 × 0,70 μ. καὶ βάθους 0,30 μ.) καὶ 112 (διαστάσεων 0,80 × 0,60 μ. καὶ βάθους ἀναλόγως μικροῦ) περιεχόντων ἀπὸ δύο κρανία, ἀρκετὰ ἀγγεῖα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τεμάχια, καὶ διάφορα ὁστᾶ, ἐπίσης θρυμματισμένα καὶ πάντως πολὺ ὀλιγώτερα ἀπὸ ὅσα ἀντιστοιχοῦν εἰς δύο σκελετοὺς, καθὼς καὶ τῶν λάκκων εἰς τοὺς τάφους 119 καὶ 136, πού περιεῖχον, ἐξ ἀντιθέτου, ὁ μὲν πρῶτος ὁστᾶ καὶ τμῆμα ἑνὸς κρανίου μόνον, ὁ δὲ δεύτερος ὁστᾶ μόνον χωρὶς κρανίον. Καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὅμως εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐσκάφησαν διὰ νὰ περιλάβουν τὰ λείψανα ἑνὸς συγκεκριμένου νεκροῦ ἢ ἐνδεχομένως περισσοτέρων, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ νὰ δεχθοῦν τὸ περίσσευμα τῶν ἤδη διεσκορπισμένων παλαιότερων σκελετῶν.

Τρίτη μέθοδος, δραστικώτερα, ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις ἑνὸς μέρους τῶν λειψάνων ἀπὸ τὸν θάλαμον. Τοῦτο πιστοποιεῖται γενικῶς μὲν ἀπὸ τὴν συχνὴν δυσαναλογίαν ὁστῶν καὶ κτερισμάτων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν σποραδικὴν παρουσίαν μικρῶν τεμαχίων ὁστῶν εἰς τὸ γέμισμα μερικῶν δρόμων<sup>1</sup>, ἀποδεικνύεται δὲ ἀπὸ τὰς περιπτώσεις ὅπου

1. Πρβ. καὶ Ch.T., σ. 130.



εὐρέθησαν ὅστ᾽ δυσαναλόγως ὀλίγα πρὸς τὰ ὑπάρχοντα κρανία (τάφοι 59, 137) ἢ καὶ ὅστ᾽ ἀπωθημένα χωρὶς καθόλου ἀντίστοιχα κρανία, ὅπως εἰς τοὺς τάφους 1 καὶ 17, ἢ τέλος ταφὴ διατηρημένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου καὶ μάλιστα κατὰ χώραν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, ὅπως εἰς τὸν τάφον 111α, ἀπὸ ὅπου λείπει ὀλόκληρος ὁ σκελετὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω (πίν. 118 γ). Ποῦ κατέληγον τὰ ὅστ᾽ αὐτὰ εἶναι ἄγνωστον. Πάντως δὲν ἐφυλάσσοντο εἰς τὸν χώρον τοῦ νεκροταφείου ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀρύγματα τὰ ἀναφερόμενα ὡς τάφοι 86 καὶ 107 καὶ χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὰ φαινόμενα ὡς λάκκοι ἀνακομιδῶν, δὲν εὐρέθη κανενὸς εἵδους ὀστεοφυλάκιον ἢ τίποτε ἄλλο ἀνάλογον. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀπερρίπτοντο χωρὶς ἄλλην διαδικασίαν.

Ἡ συμπεριφορὰ αὐτῇ τῶν μυκηναίων πρὸς τοὺς νεκρούς των παρατηρεῖται καλῶς καὶ σαφέστερον εἰς τὰ κτερίσματα, ἰδίως δὲ εἰς τὰ ἀγγεῖα, διότι ἐκεῖ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὅστ᾽, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ ποῖα τεμάχια συνανήκουν καὶ πῶς, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ τύχη ἑνὸς ἀγγείου μέσα εἰς τὸν τάφον καὶ αἱ μετακινήσεις του εἶναι δυνατόν νὰ παρακολουθηθοῦν μὲ βεβαιότητα. Ἡ πρώτη σχετικὴ διαπίστωσις εἶναι ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κτερίσματα τῶν κατὰ χώραν ταφῶν τὰ ἄλλα, καὶ μάλιστα τὰ περισσότερον ὀγκώδη, ἠκολούθουν τὴν τύχην τῶν ὁστῶν παραμεριζόμενα πρὸς τὰ τοιχώματα, τὰς γωνίας καὶ τοὺς λάκκους τοῦ θαλάμου καὶ στοιβαζόμενα μὲ σκοπὸν τὸν περιορισμὸν τοῦ χώρου τὸν ὁποῖον κατελάμβανον. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα παρέχει ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ τάφου 13 (πίν. 83), ὅπου πέντε μεγάλα ἀγγεῖα, ἀκέραια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶχον τεθῇ τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, πλαισιωμένα ἀπὸ ἄλλα, μικρότερα, καὶ ἀπὸ θρυμματισμένα ὅστ᾽.

Ἀγγεῖα

Τὰ ἀγγεῖα γενικῶς εὐρέθησαν σπασμένα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἶχον θρυμματισθῇ ἀπὸ τὴν πτώσιν τῆς ὀροφῆς καὶ τὸ βάρος τῶν χωμάτων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως αὐτὰς τὰ θραύσματά των ἔκειντο συγκεντρωμένα καὶ ὑπενθύμιζον ὅπωςδήποτε τὸ σχῆμα τοῦ ἀκεραίου σκεύους. Τὰ ἄλλα, ὅμως, τὰ παραμερισμένα, εὐρέθησαν ὅχι μόνον εἰς τεμάχια, ἀλλ' εἰς τεμάχια διεσκορπισμένα, ἀνάμικτα μὲ ὅστ᾽ καὶ μὲ ἄλλα κτερίσματα ἢ καὶ μεμονωμένα μακρὰν τῶν ὑπολοίπων. Ἡ κατάστασις των αὐτῇ ἐξηγεῖται μόνον μὲ ἐπανειλημμένας καὶ ἀπροσέκτους μετακινήσεις γενομένας ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ νὰ καθαρισθοῦν ὠρισμένα τμήματα τοῦ θαλάμου καὶ ἐπιτυγχανομένας διὰ τῆς ἀπωθήσεως τοῦ παλαιοῦ περιεχομένου εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἀπόστασιν καὶ πρὸς οἵανδήποτε κατεύθυνσιν, μὲ πλήρη ἀδιαφορίαν διὰ τὴν συνοχὴν καὶ τὴν προτέραν σχέσιν τῶν μετακινουμένων πραγμάτων. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλοῦς τρόπος τοῦ λέγειν : Τὰ τεμάχια τῆς ὀστεοδόχης 416 τοῦ τάφου 36 μαζὶ μὲ τὸ περιεχόμενόν της ἦσαν διεσκορπισμένα εἰς ἕκτασιν  $0,70 \times 1$  μ. Εἰκοσιτρία ἄλλα ἀγγεῖα, συγκεκριμένως δὲ 15 ψευδόστομοι, 3 σταμνίσκοι, 2 λεκάναι, 1 ἀλαβαστροειδές, 1 σκύφος καὶ 1 πρόχους, τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 61, 168, 200, 433, 434, 457, 526, 562, 615, 622, 623, 753, 900, 967, 988, 1002, 1005, 1024, 1067, 1090, 1186, 1213, 1245, ἀπὸ 19 τάφους, τοὺς 5 (1 ἀγγεῖον), 11 (1), 12 (1), 38 (2), 43 (1), Σ20 (1), 65 (1), 75 (3), 101 (1), 127 (1), 134 (1), 136 (1), 137 (2), 142 (1), 145 (1), 146 (1), 154 (1), 155 (1) καὶ 157 (1), ἔκειντο εἰς τεμάχια ἀπέχοντα 0,60 - 1,40 μ. μεταξύ των, εἰδικῶς δὲ ἢ ἀπόστασις μεταξύ τῶν δύο τμημάτων τῆς λεκάνης 168 τοῦ τάφου



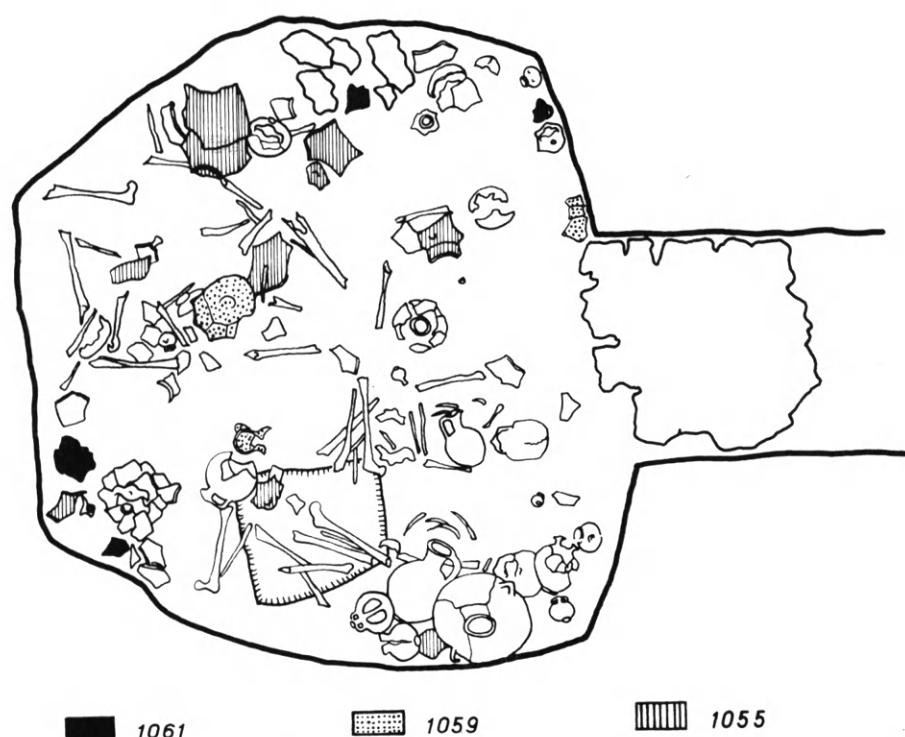
11 ἔφθανε τὰ 2 μ. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἀπεῖχον τόσον πολὺ, τὰ τεμάχια αὐτὰ ἦσαν συχνὰ τόσον πολλὰ καὶ τόσον διάσπαρτα ὥστε μόνον μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησίν των ἐφαίνετο πόσα καὶ τί εἶδους ἀγγεῖα ἀντεπροσώπευον. Παρόμοια ἀγγεῖα συγκολλημένα ἀπὸ ὄστρακα συλλεγέμενα ἀπὸ διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου εἶναι 31, δηλαδή 9 ψευδόστομοι, 8 σταμνίσκοι, 7 κύαθοι καὶ κυαθόσχημα, 5 προχοῖδια, 1 ἀλαβαστροειδὲς καὶ 1 ποτήριον (τὰ 332, 333, 334, 449, 467, 468, 697, 794, 839, 856, 857, 903, 904, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1134, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1205, 1206, 1207, 1208, 1241 καὶ 1242) προερχόμενα ἀπὸ 13 διαφορετικοὺς τάφους, τοὺς 27 (3 ἀγγεῖα), 38 (1), 43 (2), 88 (1), 108 (1), 112 (1), 119 (2), 127 (2), 145 (5), 148 (1), 149 (6), 154 (4) καὶ 156 (2), ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ χαλκί-νου μαχαιριδίου *M* 27 τοῦ τάφου 21 : Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔκειτο παρὰ τὴν Α. γωνίαν τοῦ θαλάμου, ἡ αἰχμή του ὅμως εὐρέθη διαγωνίως ἀπέναντι, εἰς ἀπόστα-σιν 2,10 μ. περίπου, εἰς τὴν Δ. γωνίαν, μαζὶ μὲ παραμερισμένα ὀστᾶ καὶ ἀγγεῖα.

Μὲ τὴν ἰδίαν προχειρότητα καὶ ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν συνοχὴν τῶν θραυσμάτων των, ὅπως καὶ τὰ ὀστᾶ, ἐχώνοντο εἰς τοὺς λάκκους καὶ τὰ ἀγγεῖα. Οὕτω, εἰς τὸν τάφον 43, τμήμα τῆς λεκάνης 455 ἔκειτο ἐπάνω εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κεντρικοῦ λάκκου, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον εὐρίσκετο ἐν μέρει κάτω ἀπὸ τοὺς λίθους τῆς τειχίσεως τῆς θύρας. Εἰς τὸν τάφον 112 τὸ ἥμισυ τοῦ πηλίνου ἀντικειμένου 835 ἔκειτο μέσα εἰς τὸν λάκκον τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἔξω (πίν. 149 β). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν λεκάνην 983 τοῦ τάφου 136, τὸν ψευδόστομον 1187 τοῦ τάφου 154, τὸν κύαθον 904 τοῦ τάφου 127 καὶ τὸν ψευδόστομον 1062 τοῦ τάφου 145<sup>1</sup>.

Ὁ παραμερισμὸς αὐτὸς ἐγένετο, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τὸ κέντρον πρὸς τὴν περι-φέρειαν καὶ πρέπει νὰ εἶχε κατὰ κανόνα τὴν μορφὴν προχείρου σαρώματος μᾶλλον παρὰ συλλογῆς, ὅσονδῆποτε βιαστικῆς, τῶν τεμαχίων καὶ ἀπορρίψεως των (πίν. 12 α). Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸν ἀκτινοειδῆ διασκορπισμὸν τῶν κυριωτέρων τμημάτων μερι-κῶν ἀγγείων, ἐνῶ διάφορα θραύσματά των, πολὺ μικρὰ ὥστε νὰ σημειωθοῦν εἰς τὸ σχέδιον, ἔμενον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ μεταξύ των διάστημα, συμπίπτον κάποτε μὲ ὁλό-κληρον σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τοῦ θαλάμου. Παρόμοιαι περιπτώσεις εἶναι εἰς τὸν τάφον 145 ἡ ὑδρία 1061, εὐρεθεῖσα εἰς τέσσαρα διαφορετικὰ σημεῖα εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν, τὸ Α. τοίχωμα καὶ τὴν ΝΑ. πλευρὰν δεξιὰ τῆς εἰσόδου, καὶ ἡ πρόχους 1059, μὲ τὸ στό-μιον, μέρος τῆς κοιλίας καὶ τὴν βάσιν εἰς δύο χωριστοὺς σωροὺς εἰς τὸ Β. τμήμα τοῦ θαλάμου καὶ τὸ ὑπόλοιπον παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα. Εἰς τὸν ἴδιον τάφον τὰ τεμά-χια τοῦ πιθαμορέως 1055 εὐρέθησαν διεσκορπισμένα παντοῦ, τὰ μεγαλύτερα ὅμως καὶ περισσότερα εἰς τὸ Δ. τοίχωμα, τὴν ΒΔ. γωνίαν, τὸ Α. τοίχωμα καὶ εἰς κύκλον περὶ τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου, μὲ ἀποστάσεις μεταξύ των φθανούσας κάποτε τὰ 2 μ. (εἰκ. 6). Ὁ ψευδόστομος 1088 τοῦ τάφου 146, συγκεντρωμένος κυρίως γύρω εἰς τὰ ὀστᾶ τῆς καύσεως, εἶχεν ὅμως τεμάχια παρὰ τὸ Α. τοίχωμα. Οἱ σταμνίσκοι 1189 καὶ 1192 τοῦ τάφου 154, αἱ χαρακτηριστικώτεροι ἴσως περιπτώσεις ἀπὸ ὅλας, εἶχον τὰ τεμάχιά των ἀπωθημένα εἰς δύο ομάδας, τὴν μίαν παρὰ τὸ ΒΑ. τοίχωμα καὶ τὴν

1. Πρβ. καὶ Prosymna, σ. 247.

ἄλλην εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν. Τὴν ἰδίαν περίπου εἰκόνα παρουσιάζουν τέλος καὶ τὰ θραύσματα τοῦ ψευδοστόμου 1225 εἰς τὸν τάφον 156 : Τὰ περισσότερα ἐσχημάτιζον σωρὸν εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν μαζί με ἄλλα ἀγγεῖα, ὄστρακα καὶ ὀστᾶ. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως



Εἰκ. 6. Τάφος 145 : ὁ διασκορπισμὸς τῶν θραυσμάτων τῶν ἀγγείων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου.

τμήμα τῆς κοιλίας εὐρίσκετο πλησίον τοῦ Α. τοιχώματος εἰς ὕψος 0,22 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδον.

Ὅχι μόνον οἱ παραμερισμοὶ ἀλλὰ καὶ αἱ περιοδικαὶ ἐκκενώσεις τοῦ περιεχομένου τῶν θαλάμων, ἐν ὧν ἢ ἐν μέρει, καὶ ἡ ἀπόρριψις τοῦ περιεχομένου των, ἀποδεικνύονται διὰ τῶν ἀγγείων πολὺ σαφέστερον παρὰ διὰ τῶν ὀστῶν. Ἐν πρώτοις ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου εὐρέθησαν εἰς τοὺς θαλάμους ἀγγεῖα ὅχι μόνον σπασμένα ἀλλὰ καὶ ἐλλιπῆ, τόσον ὥστε νὰ μὴ δικαιολογῇται ἡ ἀπουσία τῶν σχετικῶν τεμαχίων των ἀπὸ τὸν θρυμματισμὸν των ἢ ἔστω ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ παρωράθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐν προκειμένῳ τὰ παραδείγματα τοῦ ψευδοστόμου 1 τοῦ τάφου 1, τοῦ σκύφου 503 τοῦ τάφου 59, εὐρεθέντος εἰς δύο τμήματα μὴ συναρμοζόμενα διότι ἔλειπον τὰ ἐνδιάμεσα, καθὼς καὶ ὁμάδος ἀγγείων ἀπὸ τὸν τάφον 156, τῶν ψευδοστόμων 1225 καὶ 1226, τοῦ προχοϊδίου 1227, τοῦ θηλάστρου 1234 καὶ τοῦ σταμνίσκου 1236. Πειστικώτεροι εἶναι αἱ περιπτώσεις τῶν τάφων ὅπου εὐρέθησαν ἀγγεῖα διεσκορπισμένα ἔξω ἀπὸ τὸν θάλαμον, εἴτε μεταξὺ τῶν λίθων τῆς εἰσόδου, ὅπως ὁ κύαθος 119 εἰς τὸν τάφον Σ4, εἴτε εἰς τὰ χώματα τῆς περιοχῆς τῆς εἰσόδου, ὅπως οἱ κύαθοι 883 καὶ 884 τοῦ τάφου 123α, εἴτε τέλος διεσπαρμένα εἰς τὴν εἴσοδον καὶ τὸ γέμισμα

τοῦ δρόμου<sup>1</sup>. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ὄστρακα τοῦ δρόμου δὲν εἶχον πάντοτε σχέσιν μετὰ τὸν θάλαμον, δεδομένου ὅτι πολλὰς φορὰς εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ φθαρμένα καὶ προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἶναι δυνατόν νὰ περιεῖχεν ὁ τάφος. Πρέπει λοιπὸν ἐν ποσοστὸν ἀπὸ αὐτὰ νὰ ᾔσαν τυχαῖα καὶ νὰ εἶχον παρασυρθῇ εἰς τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν ἢ ἀπὸ τοὺς ὑψηλότερον κειμένους τάφους. Τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει βεβαίως δι' ὁλόκληρα ἀγγεῖα, ἔστω καὶ ἐλλιπῇ, ὅπως ὁ κύαθος 116 τοῦ τάφου 1, τὸ ἀλαβαστροειδὲς 117 τοῦ τάφου 4, ὁ δίκωτος σκύφος 118 ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ τάφου Σ5, ὁ κύαθος 725 τοῦ 93, ἡ λεκάνη 869, ὁ σκύφος 870 καὶ ὁ ψευδόστομος 871 τοῦ 122, ὁ ψευδόστομος 905 καὶ ὁ κύαθος 906 τοῦ 127, οἱ σταμνίσκοι 923 καὶ 924 τοῦ 130 καὶ ὁ σταμνίσκος 937 τοῦ 131, προερχόμενα ὅλα αὐτὰ ὅπωςδήποτε ἀπὸ τοὺς θαλάμους. Ἀποφασιστικὴν ὅμως σημασίαν ἔχουν δύο ἀγγεῖα εὐρεθέντα εἰς τεμάχια διεσκορπισμένα τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου ὅσον καὶ εἰς τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου, καὶ μάλιστα τεμάχια ἀνεπαρκῇ ὥστε νὰ ἀποκατασταθοῦν πλήρως τὰ ἀγγεῖα αὐτά<sup>2</sup>: Ἡ λεκάνη 706 τοῦ τάφου 90 καὶ ἡ πρόχους 793 τοῦ τάφου 108. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ εἰδώλιον θρηνωδοῦ 818 εὐρεθὲν εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου 111 καὶ ἀνῆκον μαζὶ μετὰ ἄλλα δύο ὅμοια εἰς τὴν λεκάνην 820, τὴν συνοδεύουσαν τὴν ἐλλιπῆ ταφὴν τοῦ 111α.

Ἡ κατὰ περιόδους ὀλικὴ ἢ μερικὴ ἐκκένωσις τῶν θαλάμων λοιπὸν ἦτο συνήθεια ἀποδεικνυμένη ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις, τὰς βασιζομένας τόσον ἐπὶ τοῦ σκελετικοῦ ὕλικου ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς, εἶναι δὲ σημαντικὸν ὅτι τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς τάφους 1, 59 καὶ 111 αἱ μαρτυρίαι τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων συμπίπτουν. Εἰς ποίαν ἔκτασιν συνέβαινε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς, ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τάφων ὅμως τοῦ νεκροταφείου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν μέσον ὅρον τῶν ταφῶν καὶ ἰδίως πρὸς τὴν ὅπωςδήποτε περιορισμένην χρονικὴν του διάρκειαν φαίνονται νὰ ὑποδεικνύουν ὅτι οὔτε πολὺ συχνὰ προέκυπτεν ἡ ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ, οὔτε, ἀσφαλῶς, εἰς ὅλους τοὺς τάφους. Ὅσάκις ὅμως ἐγένετο, ἐνηργεῖτο μετὰ τὴν ἰδίαν ἀπρόσεκτον ἀδιαφορίαν πρὸς τοὺς νεκροὺς καὶ τὰ κτερίσματά των ὅπως καὶ οἱ παραμερισμοὶ των οἱ περιοριζόμενοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θαλάμων. Ἡ στάσις αὕτη δὲν μαρτυρεῖ καμμίαν ἐχθρότητα ἢ διάθεσιν καταστροφῆς ἐναντι τῶν παλαιότερων λειψάνων. Σημαίνει ἀπλῶς καὶ ἀναμφιβόλως ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς μετεκινοῦντο ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, τὰ ὅστ' αὐτὰ καὶ τὰ κτερίσματά των δὲν ἀντιμετωπίζοντο πλέον ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐν καθωρισμένον σύνολον, τὸν σκελετὸν δηλαδὴ καὶ τὰ ἐφόδια ἐνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου μετὰ ἀνεγνωρισμένην ὑπόστασιν, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἀσύνδετα ἀντικείμενα τὰ ὅποια μετατοπίζονται, ἀναμιγνύονται, συσσωρεύονται ὅπως τύχη, χώνονται φύρδην - μίγδην εἰς λάκκους, ὅσον ἐπιδέχεται ἡ χωρητικότης των, καὶ καταλήγουν, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθοῦν νὰ ἐμποδίζουν καταλαμβάνοντα χρήσιμον χώρον, νὰ ριφθοῦν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τοὺς τάφους.

Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη πρὸς τὰ παλαιότερα λείψανα, ἀμφισβητηθεῖσα κατὰ και-

1. Βλ. καὶ Ch.T., σ. 130.

2. Παρόμοιαι παρατηρήσεις ἐγένοντο καὶ εἰς τὰς Μυκήνας (Ch.T., σ. 130 - 131), τὴν Ἰαλυσόν (ΜΑΙΥΡΙ, σ. 238), τὴν Πρόσυμναν (Prosymna, σ. 237) καὶ τὴν Ἀσίνην (Asine, σ. 165).

ρούς<sup>1</sup> αλλά βεβαιωμένα από όλους τους ανασκαφείς μυκηναϊκών τάφων και κατά μείζονα λόγον ταφικών συστάδων ή και νεκροταφείων<sup>2</sup>, επιστοποιήθη λοιπόν και εις την Περσικήν. Δέν περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὰς περιπτώσεις ὅπου τὸ ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη δημιουργίας χώρου διὰ νέαν ταφήν. Πράγματι, αἱ ταφαὶ αἱ διατηρηθεῖσαι κατὰ χώραν καὶ ἀποτελοῦσαι κατὰ τεκμήριον τὰς τελευταίας τοῦ τάφου δὲν φαίνονται νὰ ἔχουν μείνει πάντοτε ἄθικτοι. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφανίζονται ἐλαφρῶς ἀναστατωμένοι, τὰ δὲ μικροαντικείμενα, καὶ μάλιστα τὰ κοσμήματά των, εἶναι συχνότατα ἐλλιπῆ. Οὕτω, ἐνῶ αἱ περισσότεραι ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἀπὸ ὀλίγας ἑτεροκλήτους χάνδρας, μόνον τέσσαρες διέσωσαν τὰ περιδέραιά των πλήρη, ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ περίπτωσις ἀνευρέσεως ἑνὸς μόνον ἐνωτίου εἰς ταφήν κατὰ χώραν τοῦ τάφου Σ19. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι σύνηθες<sup>3</sup>. Εὐρέθησαν ἐπίσης 4 τάφοι (οἱ 11, 12, 17 καὶ 19) μετὰ τὰς παλαιὰς ταφὰς ἀπωθημένας πρὸς τὰ πλάγια καὶ τὴν κεντρικὴν περιοχὴν τοῦ θαλάμου ἐτοιμασμένην νὰ ὑποδεχθῇ νέαν (πίν. 92), οὐδέποτε γενομένην<sup>4</sup>. Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον — καὶ τοῦτο εἶναι ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον — ἄλλοι 26 τάφοι, οἱ 4, 13, 23, 25, 34, 69, 88, 89, 91, 92, 93, 98, 106, 108, 109, 110, 115, 123, 127, 131, 134, 136, 137, 143, 146 καὶ 156 ὅπου, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ θέσις διὰ νέαν ταφήν, δὲν εἶχεν ἀφεθῇ καμμία ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἀδιατάρακτος, τὸ σύνολον δὲ τοῦ περιεχομένου των ἦτο ἀναστατωμένον (πίν. 185 β). Τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἔχουν προσέξει καὶ ἄλλοι ἀνασκαφεῖς<sup>5</sup>. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἀναπόφευκτον: Οἱ θάλαμοι τῶν τάφων δὲν ἠνοίγοντο μόνον προκειμένου νὰ ταφοῦν τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκογενείας ἀλλὰ καὶ κατὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν διαφόρων κηδειῶν, χωρὶς νὰ φαίνεται σαφῶς μετὰ ποῖον σκοπὸν ἐγίνετο τοῦτο. Ὅπως δὲ ποτε, οἱ εἰσέρχόμενοι δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ ἀφαιροῦν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς ὅσα ἀπὸ τὰ κτερίσματα ἐθεώρουν πολύτιμα καὶ δυνάμενα νὰ χρησιμεύσουν ἐκ νέου, χωρὶς νὰ διστάσουν νὰ τοὺς μετακινοῦν καὶ νὰ τοὺς ἀναστατώνουν ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἐχρειάζετο. Τόσον συχνὰ δὲ συνέβαινε τοῦτο ὥστε μόνον 13 ταφαὶ ἐνηλίκων καὶ 6 παιδικαὶ (εἰς τοὺς τάφους 3, 6, 7, 16, 24, 44, 48, 57, 60, 62, 83, 104, 111β, 111γ, 125, 150, Σ14α καὶ Σ23α), μόλις 19 δηλαδὴ ἐπὶ συνόλου 500 ὡς ἔγγιστα, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἔμειναν ἀπολύτως ἄθικτοι.

1. Ὁ Μ. Ρ. ΝΙΛΣΣΟΝ (MMR<sup>2</sup>, σ. 619) θεωρεῖ ὅτι ἰσχύει μόνον ἐνίοτε καὶ εἰδικῶς προκειμένου περὶ πενήτων, ἀτόμων δηλαδὴ ἀσημάντων καὶ ἀκινδύνων εἰς τοὺς ἐπιζῶντας. Ὁ Σ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ (Ἐπ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσ/νίκης 7, 1957, σ. 320) καὶ ὁ Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (Ἑλληνικά 17, 1962, σ. 48-50 καὶ Ἐπ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσ/νίκης 8, 1963, σ. 263 - 273, Archaeologia Homerica, W, σ. 134) θεωροῦν ὅτι δὲν μαρτυρεῖται ἀδιαφορία, ἀπεναντίας δὲ δέχονται ὅτι ὁ παραμερισμὸς τῶν καταλοίπων ἐγίνετο μετὰ τάξιν καὶ προσοχὴν μαρτυροῦσαν σεβασμὸν.

2. Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΔ 1888, σ. 158. ΜΜΠ, σ. 137. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 238. Ch.T., σ. 137, 144 - 145. Prosymna, σ. 247 - 248. Asine, σ. 357 - 358. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 49. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, σ. 183. Deiras, σ. 244 - 245. Βλ. καὶ Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ, ΑJA 52, 1948, σ. 69 - 71 καὶ Ἐπ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθ. 1961 - 62, σ. 294 - 304, Ancient Mycenae, σ. 76.

3. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΠΑΕ 1896, σ. 30. ΜΜΠ, σ. 147 - 148. Ch.T., σ. 138, 145. Prosymna, σ. 248, 262. Asine, σ. 358. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 247 - 248.

4. Μερικαὶ ἀνάλογοι περιπτώσεις εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Πρόσυμναν ὠδήγησαν τὸν Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΝ (Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 118) νὰ διερωτηθῇ μήπως πρόκειται περὶ τάφων μετατραπέντων εἰς κενοτάφια. Εἰς τὴν Περσὴν ὁμῶς δὲν λείπουν μόνον αἱ ταφαὶ ἀλλὰ καὶ κάθε ἔχνος προσφορᾶς, κτερίσεως ἢ ἀποπείρας προσελκύσεως τῶν ψυχῶν τῶν ἀπόντων νεκρῶν.

5. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 133. Prosymna, σ. 248. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 49, 1964, σ. 81. Θ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΑΑ II, 1969, σ. 24.



Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποκτᾷ ἐν προκειμένῳ ἢ περίπτωσις ἢ παρατηρηθεῖσα εἰς τὸν τάφον Σ3, ὅπου τὰ ὅστᾳ ἐνὸς ἀτόμου ἀπωθημένου κατὰ μῆκος τοῦ Α. τοιχώματος εἶχον κατὰ τόπους διατηρήσει τὴν κανονικὴν μεταξὺ των σχέσιν, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι τὰ μαλακά του μόρια δὲν εἶχον ἀποσυντεθῆ ἐντελῶς ὅταν παρεμερίσθῃ. Εἰς τὸν νεκρὸν αὐτὸν εἶχε γίνεαι μία δευτέρα προσφορὰ ὀλίγων θαλασσινῶν ὀστρέων ἐπάνω εἰς μικρὰν πυράν. Ἡ μοναδικὴ αὕτῃ ἐξαίρεσις εἰς τὸν γενικὸν κανόνα τῆς ἀδιαφορίας πρὸς τὰ παραμεριζόμενα λείψανα δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν κατάστασιν ὅπου εὐρίσκετο ὁ νεκρός, εἰς τὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ δὲν εἶχε, καθὼς φαίνεται, συμπληρωθῇ. Ἡ πρόσθετος προσφορὰ, ἡ ἐμφανιζομένη τρόπον τινὰ ὡς ἀπόπειρα ἐξιλεώσεως, πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς αὐτό. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δεῖγμα τοῦτο τὸ ἔχον σαφῶς τὸν χαρακτῆρα συμπληρωματικῆς κτερίσεως δὲν εὐρέθη κανὲν τεκμήριον ἀνανεώσεως τῶν ἀρχικῶν ἐφοδίων τῶν συνοδευόντων τὸν νεκρὸν κατὰ τὴν κηδείαν του.

Ἐπᾶλληλα  
στρώματα

Ἐκαθαρίζοντο λοιπὸν οἱ θάλαμοι ὁσάκις ἢ συσώρευσις τῶν παλαιότερων λειψάνων τὸ ἐπέβαλλεν, δὲν ἦτο ὅμως αὕτῃ ἡ μόνη αἰτία. Συχνά, λόγῳ ἐσωτερικῶν μικροπτώσεων τῆς ὀροφῆς καὶ τῶν πλευρικῶν τοιχωμάτων, ὁ θάλαμος ἐγέμιζεν ἀπὸ χρώματα καὶ τεμάχια τοῦ πετρώματος συσσωρευόμενα εἰς τὸ δάπεδον καὶ περιορίζοντα τὸν διαθέσιμον χῶρον. Ὅσάκις τὰ χρώματα αὐτὰ ἦσαν ὀλίγα καὶ σποραδικὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὸν θάλαμον ὅπως καὶ τὸ σύνθηδες περιεχόμενόν του. Κάποτε ὅμως ὁ ὄγκος των ἦτο τόσοσ ὥστε νὰ καλύπτουν τὸ ταφικὸν στρώμα καὶ ἡ ἐξαγωγή των νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἀποτείχισιν ὀλοκλήρου τῆς θύρας, ἐκσκαφὴν μεγάλου μέρους τοῦ δρόμου καὶ γενικῶς περισσότερον κόπον ἀπὸ ὅσον ἦσαν διατεθειμένοι νὰ καταβάλουν. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς λοιπὸν περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ ἰσοπεδῶνουν τὰ πεσμένα χρώματα μέσα εἰς τὸν θάλαμον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύπτουν τὰς ταφάς, χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν διευθετήσεώς των. Ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι τοῦτο ἀπετέλει μίαν ἐπὶ πλέον εὐκαιρίαν ἀναστατώσεως καὶ ἀπογυμνώσεώς των ἀπὸ ὅ,τι ἐξηκολούθει νὰ εἶναι χρήσιμον ἢ ἐπιθυμητὸν εἰς τοὺς ἐπιγενόμενους. Οὕτω ἐδημιουργεῖτο νέον, ὑψηλότερον δάπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέχισαν νὰ θάπτουν (τάφοι 14, 15, 46, 56, Σ19, 70, 82, 90, 93, 106, 123, 124, 139, 141, 145 καὶ 149, πίν. 37 γ). Εἰς τὸν τάφον 111 μάλιστα, ὅπου μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς δευτέρας αὐτῆς στρώσεως (111α) ἡ στέγη τοῦ τάφου κατέρρευσε ἐξ ὀλοκλήρου, συνέχισαν νὰ τὸν ἀνοίγουν ἀπὸ ἐπάνω θάπτοντες εἰς διαδοχικῶς ὑψηλότερα ἐπίπεδα, οὕτως ὥστε ὁ τάφος κατέληξε νὰ ἔχῃ συνολικῶς πέντε διαφορετικὰ ταφικὰ στρώματα (111, 111α, 111β, 111γ καὶ 111δ), ἐπᾶλληλα καὶ σαφῶς διακεκριμένα. Τὰ στρώματα ὅμως τόσοσ εἰς αὐτὸν ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τάφους, παρατηρημένα καὶ ἄλλοι<sup>1</sup>, ἦσαν δημιουργήματα ἀνάγκης, δὲν εἶχον πουθενὰ τὸν χαρακτῆρα καλύψεως καὶ προστασίας τῶν παλαιῶν ταφῶν καὶ ὀφείλοντο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τῶν θαλάμων ὅπου εὐρέθησαν.

1. Ch.T., σ. 141. Prosymna, σ. 250.



# ΔΟΞΑΣΙΑΙ

## ΚΤΕΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Εἰς τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῇται καὶ ἐγκατελείφθῃ. Οὔτε εἰς τοὺς τάφους αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς οὔτε καὶ εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν του εὐρέθη ἡ παραμικρὰ ἔνδειξις ὅτι ἡ ὑπαρξίς του ὑπῆρξε ποτὲ γνωστὴ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, λείπει δὲ οἷονδήποτε ἔχνος μεταγενεστέρων ἐπεμβάσεων. Ἐπομένως αἱ παρατηρήσεις αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὰ ταφικὰ ἔθιμα καὶ τὰ συμπεράσματα περὶ τῶν δοξασιῶν τῆς ἐποχῆς, τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὰς σχέσεις τῶν ζώντων πρὸς τοὺς νεκροὺς, βασίζονται εἰς δεδομένα ἀποκλειστικῶς μυκηναϊκά.

Ἡ πρώτη παρατήρησις εἶναι ὅτι οἱ νεκροὶ θάπτονται ἐνδεδυμένοι, στολισμένοι μὲ τὰ κοσμήματα καὶ τὰ φυλακτὰ των καὶ συνωδευμένοι κάποτε μὲν ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ὅπλα των, κατὰ κανόνα δὲ ἀπὸ μῦρα, τρόφιμα καὶ ποτά. Ἡκολουθοῦντο δηλαδὴ εἰς τὸν τάφον ἀπὸ ὅσα ἀντικείμενα ἐχρειάζοντο καὶ μετεχειρίζοντο ἐν ὧσφ ἔζων, ἴσως δὲ κάποτε καὶ ἀπὸ κανὲν κατοικίδιον ζῶον, ὅπως φαίνεται νὰ προκύπτῃ ἀπὸ τὰ ὀλίγα ὅστ' αὖ κυνῶν τὰ εὐρεθέντα εἰς μίαν - δύο περιπτώσεις<sup>1</sup>. Ἡ προσεκτικὴ αὐτὴ κτέρισις μὲ ὅλα τὰ χρειώδη πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν πίστιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ἔχῃ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας οἱ ἐπιζῶντες ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιήσουν. Τὸ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς εὐρέθησαν ἀκτέριστοι, κυρίως δὲ ὅσα κτερίσματα κατετέθησαν εἰς τὸν τάφον ἀκατάλληλα ἤδη καὶ ἄχρηστα, δεικνύουν ὅτι ἐνίοτε αἱ ἀξιώσεις αὐταὶ δὲν ἐλαμβάνοντο πολὺ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν, γενικῶς ὅμως φαίνεται ὅτι ἐνέπνεον ὄχι μόνον τὴν φυσικὴν συγγενικὴν στοργὴν ἀλλὰ καὶ ἀρκετὸν φόβον καὶ σεβασμὸν ὥστε νὰ τοὺς ἐφοδιάζουν μὲ ὅλα τὰ χρειώδη κατὰ τὴν ὥραν τῆς ταφῆς. Ἐν τούτοις, ἡ μέριμνα αὐτὴ σταματᾷ εἰς τὴν ἀρχικὴν των κτέρισιν. Πουθενά, οὔτε μέσα εἰς τοὺς τάφους, οὔτε εἰς τὸ γέμισμα τῶν δρόμων, οὔτε εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν των εὐρέθη οἷονδήποτε ἔχνος προσφορᾶς ἢ θυσίας ἢ ἄλλῃ ἀπόδειξις ὅτι παρομοία διάθεσις ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ πέρα τῆς κηδείας καὶ ἐνδεχομένως ἐπὶ μικρὸν διάστημα μετὰ ἀπὸ αὐτήν. Διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ διαστήματος αὐτοῦ αἱ ἀνασκαφικαὶ παρατηρήσεις παρέχουν τρία βασικά στοιχεῖα. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ τάφου Σ3, ἀποδεικνύουσα ὅτι, ἐν ὧσφ διετηροῦντο ἔστω καὶ ἔχνη σαρκῶν, ὁ νεκρὸς ἐξηκολούθει νὰ δικαιούται κάποιας περιποιήσεως. Τὸ δεύτερον ἀπο-

1. Πρβ. καὶ Ch.T., σ. 145 - 146, εἰς τοὺς τάφους 505 καὶ 533.

τελοῦν αἱ καύσεις. Ἡ ἐπιλογή καὶ ἡ κατάθεσις εἰς τὸν τάφον ἑνὸς μικροῦ μόνον τμήματος τοῦ σκελετοῦ, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον ἐγκατελείπετο εἰς τὸν τόπον τῆς ἀποτεφρώσεως, δίδει εἰς τὴν ὅλην διαδικασίαν καθαρῶς συμβολικὸν χαρακτῆρα καὶ μαρτυρεῖ ὅτι τὰ ὅστ᾽ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν ἀπὸ τὰς σάρκας δὲν ἀντεπροσώπευον τὸν νεκρὸν ὡς ὄντοτητα καὶ δὲν ἐδικαιοῦντο ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Τοῦτο ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ τρίτον καὶ σοβαρώτερον στοιχεῖον, τὴν γενικὴν καὶ ἐμφανῆ ἀδιαφορίαν πρὸς τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν ἰδίῳν αὐτῶν νεκρῶν ποὺ εἶχον ταφῇ μὲ τόσῃν φροντίδα, ἀδιαφορίαν πιστοποιουμένην ἀπὸ τὸν ἀδίστακτον συμφυρμὸν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν. Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ ὅστ᾽ αὐτὰ δὲν διετήρουν τὰς ιδιότητας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ νεκροῦ. Ἡ σορὸς λοιπὸν εἶχεν ὅλας τὰς ἀνάγκας ἑνὸς ζῶντος ἀνθρώπου, ὁ σκελετὸς ὅμως δὲν ἐχρειάζετο τίποτε.

Ὡστε τὸ σῶμα, χαρακτηρίζον καὶ διακρίνον τὸν ἄνθρωπον ἐν ὧσ' ἔζη, ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξησφάλιζε τὴν παραμονὴν του εἰς τὸν κόσμον τῶν ζώντων μετὰ τὸν θάνατόν του, εἴτε αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἴτε ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν παρουσίαν κάποιου ἄλλου στοιχείου — τῆς ψυχῆς ἀσφαλῶς — ἀντιπροσωπεύοντος τὸ ἄφθαρτον μέρος τῆς προσωπικότητός του. Ἡ βαθμιαία ἀποσύνθεσις καὶ ἐξαφάνισις του πρέπει κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς νὰ συνέπιπτε μὲ τὴν προοδευτικὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὸ γήινον περιβάλλον του, μέχρι τῆς ἀφίξεώς του εἰς τόπον ὁπόθεν δὲν ὑπῆρχεν ἐπάνοδος ἄλλ' οὔτε καὶ δυνατότης ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ζῶντας. Πῶς ἀκριβῶς ἐφάνταζοντο τὴν ἀπομάκρυνσιν του αὐτὴν δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφές, ἀπὸ τὴν πτερωτὴν μορφήν ὅμως τὴν εἰκονιζομένην εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μυκηναϊκὰς λάρνακας τῆς Τανάγρας<sup>1</sup> φαίνεται ὅτι ἀπέδιδον εἰς τὴν ψυχὴν ἢ εἰδωλον τοῦ νεκροῦ τὴν ιδιότητα νὰ πετᾷ. Ὅπως δὲ μὲ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ, τὴν ὑποδηλουμένην ἀπὸ τὸν πλήρη ἀφανισμόν τοῦ σώματος, ἔληγεν ἡ περίοδος τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἐπιγενομένων διὰ τοὺς νεκρούς. Τὰ λείψανά των ἔπαυον πλέον νὰ τοὺς ἀπασχολοῦν, κατὰ μείζονα λόγον δὲ νὰ τοὺς φοβίζουν, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν μεταχείρισιν τὴν ὁποίαν τοὺς ἐπεφύλασσαν. Τοῦτο, πιστοποιηθὲν καὶ διατυπωθὲν ἤδη ἀπὸ ἄλλους<sup>2</sup>, προκύπτει πέρα πάσης ἀμφιβολίας καὶ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς, ἴσως δὲ νὰ ἀποτελῇ καὶ μίαν ἐξήγησιν διὰ τὴν παραδοχὴν τῆς καύσεως ὡς τρόπου ταφῆς, ποὺ θὰ ἐφαίνετο ἐν προκειμένῳ ἀπλῇ ἐπίστευσις τῆς ὅλης διαδικασίας.

## ΘΕΩΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Παρόμοιαι ἀντιλήψεις δὲν συμβιβάζονται μὲ λατρείαν τῶν νεκρῶν, προϋποθέτουσαν, ὅπως κάθε λατρεία, ἐν ἀντικείμενον προικισμένον ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ ὑπερφυσικὰς ἢ πάντως ὑπερανθρώπους δυνάμεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ ὑπαρξιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν

1. E.T. VERMEULE, JHS 85, 1965, σ. 146 - 147. S. IAKOVIDIS AJA 70, 1966, σ. 48, σημ. 45.

2. Ch.T., σ. 145. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, AJA 52, 1948, σ. 69 - 71, Ἑπ. Ἑπετ. Φιλ. Σχολ. Παν. Ἀθηνῶν 1961 - 62, σ. 305.

πάροδον τοῦ χρόνου, ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὸ μὲν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν, εἰς τὸν λατρεύοντα δὲ τὴν κατὰ ὠρισμένον τρόπον καὶ κατὰ τακτὰ διαστήματα ἄσκησιν καὶ ἐπανάληψιν τῆς λατρευτικῆς διαδικασίας. Ἐν προκειμένῳ, ὡς πραγματικὴ λατρεία τῶν νεκρῶν καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἀπλὴν τίμησιν, τὴν περιποιήσιν δηλαδὴ τὴν ὁποῖαν τοὺς ἀφιέρωνον προσωρινῶς καὶ ἐπὶ ὠρισμένον μόνον διάστημα οἱ ἐπιγενόμενοι, πρέπει νὰ νοῆται ἡ ἡρωολατρεία, ὁ ἀφηρωισμός των δηλαδὴ καὶ ἡ διηνεκῆς λατρεία των ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ γένος των, ὅπως τὰ νεκύσια τῶν ἱστορικῶν χρόνων<sup>1</sup>. Ἀλλ' αὐτὴν ἀκριβῶς ἀποκλείουν ὅσα ἐκτίθενται ἀνωτέρω.

Ἐπὶ πολλὸν καιρὸν καὶ ἀκόμη μέχρι πρό τινας ὑπῆρχε γενικῶς ἡ τάσις νὰ ἐρμηνεύωνται ἡ κτέρισις καὶ τὰ κηδευτικὰ ἔθιμα ὡς ἀποδείξεις ἀσκήσεως παρομοίας λατρείας ἢ τοῦλάχιστον τῆς ἀπαρχῆς της. Οὕτω ὁ L. R. Farnell<sup>2</sup>, ἂν καὶ διστάζει νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαρξίν της ὡς ἀπολύτως ἀποδεδειγμένην, δὲν τὴν ἀποκλείει ὅμως, βασιζόμενος εἰς τὰ ὑποτιθέμενα ἔχνη της εἰς τὸν δρόμον τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου<sup>3</sup>. Ὁ J. Wiesner, πιστεύων ὅτι εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἀφηρωίζοντο καὶ ἐλατρεύοντο οἱ νεκροὶ τῆς κυριάρχου μερίδος τοῦ πληθυσμοῦ<sup>4</sup> καὶ ὅτι εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους μὲ πλευρικὸν δωμάτιον ὁ κυρίως θάλαμος ἐχρησίμευεν ὡς χῶρος λατρείας (Kultdom)<sup>5</sup>, θεωρεῖ καὶ τὰ κτερίσματα λατρευτικὰ σκεύη, μερικὰ μὲν — ὅπως τὰ φυλακτὰ καὶ οἱ διπλοῖ πελέκεις — διότι ἦσαν ἀφ' ἑαυτῶν, τὰ ὑπόλοιπα δὲ μόνον καὶ μόνον δὲ διότι συνώδεον τοὺς νεκρούς<sup>6</sup>. Αἱ θεωρίαι αὗται δὲν ἐπιβεβαιώνονται πούθεν ἀπὸ τὰ πράγματα. Ὁ C. W. Blegen διαπιστώνει ὅτι μεταξὺ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν μυκηναϊκῶν τάφων καὶ τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους μεσολαβεῖ μακρὸν διάστημα, θεωρεῖ ὅμως παρὰ ταῦτα τὴν ἡρωολατείαν αὐτὴν συνεχιζομένην ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν<sup>7</sup>. Ὁ M. P. Nilsson<sup>8</sup> πιστεύει ὅτι ἡ ἡρωολατρεία ἀποτελεῖ τὴν λογικὴν κατάληξιν τῶν φάσεων: Κτέρισις καὶ κήδεις — μνημόσυνοι προσφοραὶ καὶ ἐναγισμοὶ κατὰ τακτὰς περιπτώσεις — ἐπέκτασις τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν πρὸς τοὺς προγόνους ἐν γένει καὶ ὄχι μόνον πρὸς τὰ ἀποβιώσαντα μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἐρμηνεύων δὲ<sup>9</sup> τὰς κόγχας τῶν δρόμων, τοὺς λάκκους καὶ τὰς πυρὰς μέσα εἰς τοὺς θαλάμους ὡς τεκμήρια τῆς ἀσκήσεως τῶν ἐνδιαμέσων σταδίων, ἐπικαλεῖται<sup>10</sup> ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον τὸ κενοτάφιον τῶν Δεντρῶν<sup>11</sup>, κατα-

1. L. R. FARNELL, *Greek Hero Cult and Ideas of Immortality*, Oxford 1921, σ. 2.

2. "Ε.ἀ. σ. 4.

3. P. WOLTERS, *JdI* 4, 1889, σ. 117, 135. *MMR*<sup>2</sup>, σ. 601 - 603, ἀλλὰ βλ. Γ. Ε. ΜΥΑΩΝΑΝ, "Επ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1961 - 62, σ. 342 - 355, *Mycenae and the Mycenaean Age*, σ. 181 - 184.

4. *Grab und Jenseits*, σ. 189, 193.

5. Τὴν παλαιὰν αὐτὴν θεωρίαν εἶχεν ἀντικρούσει ἤδη ὁ Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ (*ΜΜΠ*, σ. 137 - 138).

6. "Ε.ἀ. σ. 144 - 155.

7. *Prosymna*, σ. 263 καὶ *AE* 1937, σ. 388, 390.

8. *MMR*<sup>2</sup>, σ. 585 - 586.

9. "Ε.ἀ. σ. 587 - 599.

10. "Ε.ἀ. σ. 600.

11. *R.T.*, σ. 108 - 117, ὅπου εὐρέθη θαλαμοειδὴς τάφος μὲ πολλὰ καὶ πολύτιμα κτερίσματα καθὼς καὶ δύο λίθινα ἀντικείμενα χαρακτηρισθέντα ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὡς *menhir*, χωρὶς ὅμως ἔχνος ταφῆς ("Ε.ἀ. σ. 91 - 107).

λήγων εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ νεκροὶ ἐλατρεύοντο ἤδη ἐπὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἄλλ' αἱ κόγχαι, οἱ λάκκοι καὶ αἱ πυραὶ (μὴ παρουσιαζόμεναι καὶ εἰς τὴν Περσὶν) δὲν ἔχουν, ὅπως εἶδομεν, σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν, ὁ δὲ τάφος τῶν Δεντρῶν, εἴτε ἦτο πρᾶγματι κενοτάφιον εἴτε ὄχι, ἐχρησιμοποιήθη καὶ αὐτὸς μόνον προκειμένου νὰ κατατεθοῦν εἰς τὸν θάλαμόν του ὅσα ἀντικείμενα εὗρέθη νὰ περιέχῃ, κατόπιν δὲ ἐσφραγίσθη καὶ ἔμεινεν ἔκτοτε κλειστός<sup>1</sup>. Ὡστε καὶ ἐδῶ τὰ πράγματα ἔμειναν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀρχικῆς κτερίσεως, δὲν ὑπάρχει δὲ ἡ συνέχισις ἐκείνη ἀκριβῶς ἡ συνιστῶσα κατὰ τὸν ἴδιον τὸν Nilsson τὴν πραγματικὴν λατρείαν<sup>2</sup>. Οὕτε ἐδῶ λοιπὸν ἠσκειτο αὐτὴ ἀλλ' οὕτε καὶ ἄλλοῦ πουθενὰ παρουσιάζεται πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, συγκεκριμένως δὲ πρὸ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς<sup>3</sup>.

Ὡς ἐκ τούτου ἐπιβάλλεται τὸ συμπέρασμα ὅτι μὲ τὸν ἀφανισμόν τοῦ σώματος οἱ ζῶντες ἔπαυον πλέον νὰ ἐνδιαφέρονται διὰ τοὺς νεκρούς των. Ἡ πλήρης αὐτὴ ἀποξένωσις δὲν ἐξηγεῖται παρὰ μόνον μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον καμμία δυνατότης ἐπικοινωνίας μεταξὺ των. Ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, τὴν μορφήν τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἢ καὶ τὴν ὑπαρξίν του ἐν γένει, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὰς σχετικὰς δοξασίας, τὰ δεδομένα τοῦ νεκροταφείου τῆς Περσῆς, ὅπως ἄλλωστε καὶ τῶν ἄλλων ἀνασκαφῶν, δὲν παρέχουν κανὲν στοιχεῖον οὕτε διδάσκουν τίποτε.

1. A. PERSSON, ξ.ἀ. σ. 108.

2. Εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ M. P. NILSSON ἐπανῆλθεν ἐσχάτως καὶ ὁ M. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (Archaeologia Homerica, W., σ. 126 - 128).

3. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Das Altertum, 1, 3, 1955, σ. 148, ΠΑΕ 1966, σ. 131 - 132. Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ἐπ. Ἐπ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1953 - 54, σ. 279, 1961 - 62, σ. 308 - 311, ΑΕ 1958, σ. 168 - 169, Ancient Mycenae, σ. 77 - 78, 113, 121 καὶ κυρίως εἰς τιμητικὸν τόμον Α. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ (Ἡ ἀρχὴ τῆς λατρείας τῶν Ἡρώων, σ. 1 - 9).

TA EYPHMATA



# Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

## ΓΕΝΙΚΑ

Οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς ἀπέδωσαν πολλὰ καὶ ποικίλα εὐρήματα, ἀνήκοντα ὅλα εἰς τοὺς χρόνους τῆς χρήσεως τοῦ νεκροταφείου. Ὡς ἐκ τούτου τὸ συγκεντρωθὲν ὕλικὸν παρουσιάζει ἀπόλυτον ὁμοιογένειαν, μὲ μόνας καὶ ἀποκλειστικὰς δι' ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν των ἐξαιρέσεις τρία μεταγενέστερα εὐρήματα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιφανειακά, τοὺς δύο ρωμαϊκοὺς ἀμφορεῖς 532 καὶ 1165 (βλ. τόμον Α', σ. 18 καὶ 53 καὶ πίν. 14β καὶ 137β) καὶ χάλκινον νόμισμα τῆς Χαλκίδος, ἐλληνιστικῶν χρόνων<sup>1</sup>.

Συνολικῶς εὐρέθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν 1262 ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια πῆλινα, δύο ἀγγεῖα χάλκινα (ἡ λεκάνη *M 6* τοῦ τάφου 1 καὶ τὸ ποτήριον *M 141* τοῦ τάφου 104) καὶ πλῆθος διαφόρων μικρῶν ἀντικειμένων, εἰς αὐτὰ δὲ ὅλα πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ὀλίγα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Β. Στάη (βλ. τόμον Α', σ. 465-466). Μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ καινοφανοῦς στιπτῆρος 639 τοῦ τάφου 75 (πίν. 28γ), τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουν ὅλα εἰς σχήματα τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς ἤδη γνωστά, μερικὰ ὅμως, ὅπως αἱ πυξίδες, ὁ κέρνος 866 τοῦ τάφου 122, τὸ μικρὸν δίσκον ἀμφικωνικὸν 352 τοῦ τάφου Σ16 ἢ τὸ ἀπιόσχημον 155 τοῦ τάφου 10 ἐμφανίζονται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Ὡς πρὸς τὰ βασικά των σχήματα τὰ 1227 ἀγγεῖα καὶ τὰ 35 εἰδώλια τῆς ἀνασκαφῆς κατανέμονται ὡς ἑξῆς :

### Α.—Ἀγγεῖα.

1) Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς .....	362, δηλ. 29,5%	τοῦ συνόλου
2) Σταμνίσκοι δίσκοι .....	207	
Στάμνοι καὶ σταμνίσκοι τρίωτοι ..	12	
Σταμνίσκος μόνωτος .....	1	
» ἄωτος .....	1	
Στάμνοι δίσκοι .....	2, ἐν ὧν 223, » 18,3%	» »
3) Κύαθοι .....	88	
» μὲ προχόην .....	4	
» δίσκοι .....	5, » » 97, » 7,9%	» »

1. Καθὼς διεπίστωσεν ἡ διευθύντρια τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου κ. Μ. Οἰκονομίδου· πρβ. καὶ S.N.G. Corp., ἀρ. 443-446.

4) Πρόχοι	71						
» δίστοι	11						
» ἡθμωταί	3,	ἐν ὄλφ	85,	δηλ.	6,9%	τοῦ	συνόλου
5) Σκύφοι δίστοι	72						
» μόνωτοι	6,	»	»	78,	»	6,3%	»
6) Προχοῖδια	60						
» δίστα	6						
» ἄδηλα	2,	»	»	68,	»	5,5%	»
7) Ληκύθια	60,	»				4,9%	»
8) Λεκάναι	46						
» με προχοήν	2						
» με κοτυλίσκους	1,	»	»	49,	»	4%	»
9) Ἀλαβαστροειδῆ δίστα	36						
» τρίστα	3						
» τριποδικά	7,	»	»	46,	»	3,7%	»
10) Θήλαστρα	43,	»				3,5%	»
11) Οἰνοχόαι	12						
Οἰνοχοῖδια	6,	»	»	18,	»	1,5%	»
12) Ὑδρίαι μεγάλαι	7						
» μικραί	6,	»	»	13,	»	1,1%	»
13) Πιθαμοφοεῖς	10						
14) Πώματα	8						
15) Πυξίδες	8						
16) Δακτυλιόσχημα	8						
17) Κύπελλα μεγάλα	2						
» μικρά	6,	»	»	8			
18) Σύνθετα κερνοειδῆ	6						
19) Λεκανίδια	5						
20) Κύλικες δίστοι	3						
Κύλιξ τρίτος	1,	»	»	4			
21) Κρατῆρες	4						
22) Φλάσκαι	4						
23) Ἀσκοειδῆ	2						
24) Ἀρύταιναι	2						
25) Διάφορα μεμονωμένα :							
Ἀπιόσχημον δίστον τάφου 10 (155)	1						
Πινάκιον τάφου 12 (190)	1						
Ποτήριον χειροποίητον ἄωτον τάφου							
13 (257)	1						
Μικρὸν ἡμισφαιρικὸν τάφ. 23 (298)	1						
Ἀμφικωνικὸν δίστον τάφ. Σ16 (352)	1						

Ἀμφορεὺς ὑψίλαιμος τάφ. 74 (590)	1
Στιπτήρ τάφ. 75 (639) . . . . .	1
Ἀπιόσχημον τρίωτον τάφ. 108 (790)	1
Κέρνος τάφ. 122 (866) . . . . .	1
Χύτρα τάφ. 148 (1130) . . . . .	1
	ἐν ὅλῳ 10

26) Ἀδήλου σχήματος . . . . . 4

### Β' — Εἰδώλια

1) Εἰδώλια ἀνθρωπόμορφα Ψ . . . . .	7
2) » » θρηνηδῶν	7
3) Εἰδώλια ζωόμορφα βοοειδῶν . . . . .	10
4) » » διάφορα . .	6
5) » πτηνῶν . . . . .	3
6) Ἀντικείμενα πήλινα . . . . .	2
	ἐν ὅλῳ 35

Ὡστε, ἐὰν αἱ πρόχοι μὲ πλευρικήν προχοήν καὶ ἡ κερνολεκάνη ὑπολογισθοῦν χωριστὰ ἀπὸ τὰ ὅμοιά των καὶ προστεθοῦν τὰ διάφορα μεμονωμένα, ὑπάρχουν 36 διαφορετικὰ εἶδη ἀγγείων.

**Περιεχόμενον.** Ἡ ποικιλία αὐτὴ θέτει τὸ ἐρώτημα εἰς τί ἐχρησίμευον ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη, μὲ ἄλλους λόγους τί περιεῖχον. Αἱ σχετικαὶ ἐνδείξεις εἶναι διαφόρων εἰδῶν : Γενικῶς τὰ ἀγγεῖα, μάλιστα δὲ τὰ μετακινημένα καὶ στοιβασμένα, εὐρέθησαν νὰ περιέχουν διαφόρων εἰδῶν ἀντικείμενα, κάποτε δυσεξήγητα — ὅπως τὰ λεπτὰ χαλίκια τὰ γεμίζοντα τὸ τριποδικὸν ἀλαβαστροειδὲς 809 τοῦ τάφ. 111<sup>1</sup> — συχνὰ δὲ καὶ ἄλλα μικρότερα ἀγγεῖα, προφανῶς τοποθετημένα ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων. Μερικὰ ὅμως, προερχόμενα τόσον ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀνασκαφάς, διετήρουν εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχνη ἀντιστοιχοῦντα, καθὼς προέκυπτεν ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις, εἰς τὸ ἀρχικόν των περιεχόμενον, ὑπάρχουν δὲ ἐπὶ πλέον καὶ γενικὰ κριτήρια ὅπως τὸ σχῆμα, αἱ διαστάσεις καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ στομίου, ὅπου τοῦτο ὑφίσταται.

Οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, οἱ ka-ra-re-we (κλαρῆς) τῶν πινακίδων, εἶναι γνωστὸν ὅτι περιεῖχον ἔλαιον καὶ μάλιστα ἀρωματισμένον<sup>2</sup>, ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα προϊόντα ἐξαγωγῆς τῆς μυκηναϊκῆς βιοτεχνίας. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικόν των ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιεχόμενόν των εἶναι τὸ στενὸν καὶ ἐπίμηκες στόμιον, τὸ ὅποιον ἠμπόδιζε τὴν ταχεῖαν ἐξάτμισιν καὶ περιώριζεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν ροήν του, ἀνεφικτον κάποτε χωρὶς τὴν ὑπαρξίν ὅπῃς ἀερισμοῦ εἰς τὸν ὦμον. Ἀνάλογα στόμια καὶ διακόσμησιν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀγγείων πολυτελείας, ἄρα παρεμφε-

1. Ἀγγεῖα μὲ ὅμοιον περιεχόμενον (θαλασσίαν ἄμμον καὶ χαλίκια) εὑρεν εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τῆς Αἰγίνης ὁ Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΕ 1910, σ. 196, 205 - 206).

2. Palaikastro, σ. 160. Α. J. B. WACE, BSA 48, 1953, σ. 13. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΑ 33, 1958, σ. 162, 163 - 164.

ροῦς περιεχομένου, ἔχουν ἐπὶ πλέον τὰ ληκύθια <sup>1</sup>, τὰ δακτυλιόσχημα καὶ αἱ φλάσκαι <sup>2</sup>. Τὰ ἀγγεῖα λοιπὸν αὐτὰ ἐχρησίμευον ὡς μυροδοχεῖα, τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὴν συχνότητά των μέσα εἰς τοὺς τάφους.

Ὡς δοχεῖα ὑγρῶν ἐχρησίμευον ἀσφαλῶς ὅλα ὅσα εἶχον τὸ κατάλληλον σχῆμα, δηλαδή πλατεῖαν γάστραν καὶ σχετικῶς εὐρὺ στόμιον, ὅπως αἱ πρόχοι, αἱ ὑδρίαι, αἱ οἰνοχόαι, οἱ πιθαμοφορεῖς, οἱ κρατῆρες, τὰ προχοῖδια καὶ ὁ ἀμφορεὺς 590 τοῦ τάφου 74, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὅσα, ἀνεξαρτήτως σχήματος, εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ προχοήν ὅπως μερικαὶ λεκάναι καὶ τὰ θήλαστρα. Τί ἀκριβῶς ὑγρὸν περιεῖχον εἰς κάθε περίστασιν εἶναι πολὺ δυσχερέστερον νὰ καθορισθῇ, ἀφοῦ μάλιστα δὲν θὰ ἦτο κατ' ἀνάγκην πάντοτε τὸ αὐτό. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν τῶν ἡθμωτῶν πρόχων 280 καὶ 553 καθὼς καὶ τῆς εὐρυστόμου πρόχου 1056 παρατηρήθησαν ἔχνη ὀφειλόμενα ἐνδεχομένως εἰς τὴν παρουσίαν μέλιτος ἢ, ἀκόμη πιθανώτερον — καὶ ἰδίως ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ ἡθμοειδεῖς προχοαὶ καὶ ἡ παράστασις τῶν ὕφρων τῶν πινόντων ἀπὸ αὐτὰς — μέλιτος ἀναμίκτου μὲ γάλα. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Vollgraff ἀναφέρει τὴν εὔρεσιν δύο ὑδριῶν εἰς τάφον τοῦ Ἀργούς περιεχουσῶν γάλα ἀσβέστου <sup>3</sup>, προωρισμένου προφανῶς διὰ τὴν ἀπολύμανσιν καὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου, ὅμοιον περιεχόμενον δὲ εἶχον καὶ δύο ἀλαβαστροειδῆ τρίωτα ἀπὸ τάφον τῆς Αἰγίνης <sup>4</sup>. Ἀλλὰ στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν, ὅπως εἶναι φυσικὸν ἄλλωστε, δεδομένου ὅτι τὰ ὑγρά δυσκόλως ἀφήνουν ἔχνη.

Μία κατηγορία ἀγγείων περιλαμβάνουσα τὰς λεκάνας, τὸ πινάκιον 190, τὸν κέρνον καὶ τὰ σύνθετα κερνοειδῆ πρέπει νὰ ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἀποθήκευσιν στερεῶν τροφῶν. Πράγματι, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς λεκάνης 795 τοῦ τάφου 110, ἡ ὁποία εἶχε μείνει ἄθικτος καὶ ἀμετακίνητος ἀφ' ἧς ἀπετέθη εἰς τὸν τάφον, ὑπῆρχον ὅστ' αἱ πτηνοῦ, ὑφίσταται δὲ καὶ ἡ ἀρνητικὴ ἐνδείξις τῆς λεκάνης 510 τοῦ τάφου Σ19, τόσον ἀτελοῦς ὀπτήσεως ὥστε νὰ ἀποκλείεται νὰ περιεῖχεν ὑγρὸν. Ἐπὶ πλέον, εἰς ὅμοια ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Καρφὶ τῆς Κρήτης εὐρέθησαν πυρῆνες ἐλαιῶν <sup>5</sup>. Ἀνάλογα εὐρήματα καὶ ἐνδείξεις προκύπτουσαι ἀπὸ τὰς πινακίδας κατατάσσουσιν εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν καὶ τὰ λεκανίδια <sup>6</sup>, ἴσως δὲ καὶ οἱ σκύφοι νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο κάποτε ἀναλόγως, ὅπως φαίνονται νὰ ὑποδηλοῦν τὰ ὅσ' αἱ μικροῦ ζώου εἰς τὸν σκύφον 846 τοῦ τάφου 113, ἐὰν δὲν ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων. Κανονικῶς ὅμως οἱ σκύφοι ὅπως καὶ οἱ κύαθοι, τὰ κύπελλα, αἱ κύλικες καὶ τὸ μικρὸν ποτήριον 257 τοῦ τάφου 13 ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ποτηρίων.

Μένουν οἱ σταμνίσκοι καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ. Ἡ συγγένεια τῶν δύο αὐτῶν σχημάτων εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἐχουν τὰ ἴδια γενικὰ χαρακτηριστικά, δηλαδή στόμιον στενότερον ἀπὸ τὴν γάστραν ἀλλὰ εὐρὺ καὶ χαμηλόν, κλῖνον πρὸς τὰ ἔξω, ἀκα-

1. Βλ. καὶ STUBBINGS, Attica, σ. 24.

2. Δι' αὐτὰς ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία τῆς Βίβλου (Βασιλειῶν Α. Ι, 1), ὅπου ὁ Σαμουὴλ χρησιμοποιοεῖ μίαν, ἀναφερομένην ὡς «φακόν», διὰ νὰ χρῆσθαι τὸν Σαούλ. Ἡ ἀποψὶς τοῦ P. MINGAZZINI (AA 1967, σ. 344 κ. ἐξ.) ὅτι ἦσαν ὕδροδοχεῖα ἐκστρατείας, ταυτιζόμενα πρὸς τοὺς κώθωνας τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν εὐσταθεῖ.

3. BCH 28, 1904, σ. 375, 391.

4. A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, AE 1910, σ. 207.

5. J. D. S. PENDLEBURY, BSA 38, 1937-38, σ. 95. M. SEIRADAKI, BSA 55, 1960, σ. 11.

6. S. IMMERWAHR, Hesperia 35, 1966, σ. 386. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1964, σ. 159, πίν. 154β.

τάλληλον δηλαδή διὰ δοχεῖα ὑγρῶν, λαβὰς ὀριζοντίας τόσον μικρὰς ὥστε συχνὰ νὰ εἶναι καθαρῶς συμβατικά καὶ μέγεθος κατὰ κανόνα πολὺ περιορισμένον, πάντως δὲ ἀνεπαρκὲς δι' ὅποιανδήποτε λογικὴν ποσότητα στερεᾶς τροφῆς. Εἰς τὰ σύνθετα κερνοειδῆ τὰ δύο αὐτὰ σχήματα ἐναλλάσσονται, οἱ δὲ σταμνίσκοι, χαρακτηρίζοντες κατ' ἐξοχὴν τὴν περίοδον ΥΕ ΙΙΓ, ὁπότε καὶ παρουσιάζονται ὡς σχῆμα<sup>1</sup>, ὑποκατέστησαν βαθμηδὸν καὶ ἐξετόπισαν τὰ ἀλαβαστροειδῆ, τὰ ὅποια πάλιν εἶχον ἀντικαταστήσει τὰ παλαιότερα ἀλάβαστρα. Ὅπως καὶ ἐκεῖνα<sup>2</sup> πρέπει νὰ περιεῖχον ἀρωματισμένας ἀλοιφὰς μὲ λιπαρὰν βάσιν, καταλλήλους διὰ τὴν προστασίαν τοῦ δέρματος<sup>3</sup>, χρησιμοποιουμένας μὲ φειδῶ καὶ εἰς μικρὰς ποσότητας.

Ἡ πολυμορφία λοιπὸν καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἀγγείων ὀφείλεται περισσότερον εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀγγειοπλαστῶν τῆς ἐποχῆς καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν νεκρῶν, δεδομένου ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιον σκοπὸν. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου αὐτοῦ χωρίζονται εἰς πέντε βασικὰς κατηγορίας :

1) Μυροδοχεῖα (ψευδόστομοι, ληκύθια, δακτυλιόσχημα, φλάσκα) . . . . .	436, ἡ 35,5% τοῦ συνόλου
2) Δοχεῖα ὑγρῶν (πρόχοι, λεκάναι μὲ προχοήν, οἶνοχόαι, ὑδρίαι, πιθαμοφορεῖς, κρατῆρες, προχοῖδια, θήλαστρα, ἀμοφορεὺς 590) . . . . .	235, » 19,1% » »
3) Δοχεῖα στερεῶν (λεκάναι, σύνθετα κερνοειδῆ, πινάκιον 190, κέρνος 866, λεκανίδια) . . . . .	59, » 4,8% » »
4) Ποτήρια γενικῶς (κύαθοι, σκύφοι, κύπελλα, κύλικες, ποτήριον 257). . . . .	188, ἡ 15,3% » »
5) Σταμνίσκοι καὶ ἀλαβαστροειδῆ . . . . .	270, » 22% » »

Ἐάν, ὅπως εἶναι σχεδὸν βέβαιον, οἱ σταμνίσκοι καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ εἶχον περιεχόμενον ἀνάλογον πρὸς τὴν πρώτην κατηγορίαν, τότε τὰ μυροδοχεῖα, 706 τὸν ἀριθμὸν, φθάνουν τὰ 57,5% τοῦ συνόλου.

1. Βλ. καὶ DESBOROUGH, LMS, σ. 6.

2. Ch.T., σ. 143, ὑποσ. 1.

3. M.S.F. Hood, BSA 47, 1952, σ. 254. S. IMMERWAHR, Hesperia 25, 1966, σ. 386.



## ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Τὰ ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς εἶναι εἰς τὸ σύνολόν των τροχήλατα, καλῆς καὶ προσεκτικῆς κατασκευῆς. Χειροποίητα ὑπάρχουν ἕξ μόνον, ἢ πρόχους 35 (πίν. 45 γ), οἰκιακῆς κατὰ τὰ φαινόμενα κατασκευῆς, τὸ μικρὸν ἄωτον ποτήριον 257 (πίν. 84 α), ὁ κύαθος 726 (πίν. 61 δ) καὶ τὸ κύπελλον 1154 (πίν. 38 γ), ὅλα των ἔργα ἀρχαρίων, καθὼς, φυσικά, καὶ τὰ δύο ἀσκοειδῆ (πίν. 115 β καὶ 122 ε). Ἀφ' ἐτέρου ἀμελῶς καὶ χονδροειδῶς πλασμένοι ἢ μερικῶς παραμορφωμένοι κατὰ τὴν ὀπτησιν εἶναι τρεῖς σταμνίσκοι (501, 1020, 1192), ἕξ κύαθοι (302, 340, 534, 711, 805, 1010), τὸ τριποδικὸν ἀλαβαστροειδὲς 969, ὁ μόνωτος σκύφος 1108, τὸ θήλαστρον 1191 καὶ αἱ πρόχοι 137 καὶ 651. Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον καὶ μερικὰ ἐλαττωματικά, ἀτελῶς διαμορφωμένα ἢ προχείρως ἐπεσκευασμένα, ὅπως οἱ ψευδόστομοι 62 καὶ 164, φέροντες ἀπὸ κατασκευῆς ραγίσματα καὶ ὅπας εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὸν πυθμένα, οἱ 593 καὶ 1098 μὲ ἀσχημάτιστον τὸ χεῖλος τοῦ στομίου των καὶ οἱ σκύφοι 684 καὶ 768 καθὼς καὶ ἡ λεκάνη 524, τὰ ὅποια ἔχουν εἰς τὸν πυθμένα ὅπας ἢ ραγίσματα φραγμένα ἀτέχνως καὶ πρὸ τῆς ὀπτήσεως μὲ ὀλίγον πηλόν. Τέλος, ὁ σκύφος 684 φέρει εἰς τὸ χεῖλος μικροκυττήματα σκεπασμένα μὲ βαφήν, ἅρα ἀπὸ κατασκευῆς, ἡ δὲ πρόχους 1026 ἔχει τὸ τοίχωμά της ἐλαφρῶς ἐμπεπισμένον εἰς τὴν κοιλίαν. Αἱ ἐλάχισται αὐταὶ ἐξαιρέσεις ὅμως δὲν μεταβάλλουν τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν καλῆς καὶ συχνὰ ἐπιμελημένης ἐργασίας, τὴν ὁποίαν δίδουν ἀκόμη καὶ τὰ ἀπλούστερα κεραμεϊκὰ εὐρήματα τῶν τάφων.

**Πηλοί.** Ὅλα αὐτὰ τὰ εὐρήματα, ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια, εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ ποικίλους πηλοῦς. Οἱ πηλοὶ διακρίνονται βασικῶς εἰς τέσσαρα εἶδη καὶ χρώματα, τὸ κιτρινωπὸν, χρησιμεῦσαν εἰς τὴν κατασκευὴν 511 ἀντικειμένων 32 διαφόρων σχημάτων (ἔγχρ. πίν. I α, ψευδόστομος 647), τὸ ἐρυθρόξανθον (338 ἀντικείμενα 27 σχημάτων, ἔγχρ. πίν. I α, σταμνίσκος 612), τὸ ἐρυθρωπὸν, λεπτὸν (111 ἀντικείμενα 20 σχημάτων) ἢ τραχὺ (40 ἀντικείμενα 6 σχημάτων) καὶ τὸ πρασινωπὸν (189 ἀντικείμενα 20 σχημάτων, ἔγχρ. πίν. I α, ψευδόστομος 679). Τὰ εἶδη αὐτὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἀδιακρίτως εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν κυριωτέρων κατηγοριῶν ἀγγείων, δηλαδὴ ψευδοστόμων (147 ἀπὸ κιτρινωπὸν πηλόν, 106 ἀπὸ ἐρυθρόξανθον, 24 ἀπὸ ἐρυθρωπὸν καὶ 68 ἀπὸ πρασινωπὸν), σταμνίσκων (86 ἀπὸ κιτρινωπὸν, 59 ἀπὸ ἐρυθρόξανθον, 19 ἀπὸ ἐρυθρωπὸν καὶ 30 ἀπὸ πρασινωπὸν), ληκυθίων (36, 13, 4 καὶ 6 ἀντιστοίχως), προχοϊδίων (24, 15, 6 καὶ 8), κυάθων (34, 27, 17 καὶ 7), πρόχων (18, 10, 1 καὶ 16), σκύφων (39, 22, 2 καὶ 6), λεκανῶν (17, 13, 1 καὶ 5), ἀλαβαστροειδῶν (13, 19, 3 καὶ 5), θηλάστρον (23, 8, 1 καὶ 11), οἰνοχοῶν (4, 4, 3 καὶ 4), εἰδωλίων βοῶν (4, 4, 1 καὶ 1) καὶ εἰδωλίων Ψ (1, 2, 2 καὶ 1). Ἀφ' ἐτέρου ὑπάρχουν καὶ μερικὰ σχήματα κατεσκευασμένα ἀπὸ ἐνὸς εἶδους πηλόν μόνον, αἱ ἀρύταιναι καὶ τὰ εἰδῶλια ζώων (ἀπὸ κίτρινον), αἱ φλάσκαι (ἀπὸ ἐρυθρόξανθον) καὶ τὰ εἰδῶλια θρηγνωδῶν (ἀπὸ ἐρυθρωπὸν).

Παραλλαγαὶ τῶν πηλῶν αὐτῶν ὀφειλόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὀπτησιν εἶναι ὁ ροδόχρους (10 ἀγγεῖα καὶ 1 εἰδῶλιον), ὁ καστανός (9 ἀγγεῖα), ὁ τεφρός (9 ἀγγεῖα, ἔγχρ. πίν. I α, στιπτῆρ 639), ὁ καστανόφαιος (7 ἀγγεῖα), ὁ ἐρυθροπορτοκα-

λόχρους (2 προχοΐδια, 1 σκύφος, ἔγχρ. πίν. I α, 692), ὁ πρασινοκίτρινος (3 ἀγγεῖα) καὶ ὁ υπόλευκος (οἰνοχοΐδιον 419). Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων οἱ πηλοὶ αὐτοὶ εἶναι ὅλοι τοπικοί, προερχόμενοι, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ διάφορα μέρη κείμενα εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Περσὴν καὶ ἐντελῶς διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς πηλοὺς ἄλλων μυκηναϊκῶν κέντρων<sup>1</sup>. Εἰδικῶς ὁ πρασινωπὸς παρήγετο ἀπὸ τοπικὰ κοιτάσματα ὁμοιοχρώμου σχιστολιθικῆς ἀργίλου, ἡ ὁποία, ὅσονδήποτε ἐπιμελῆ κατεργασίαν καὶ ἂν ὑποστῇ, στερεῖται συνοχῆς, ψήνεται ἀτελῶς καὶ ἀπολεπίζεται εἰς μεγάλον βαθμόν.

**Ἀλείφωμα.** Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἀγγείων ὅμως προσδιορίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιφανείας των. Εἰς μερικά, τὰ καλύτερα, ὅσα ἦσαν κατεσκευασμένα ἀπὸ ἰδιαιτέρως καθαρὸν πηλόν, ἡ ἐπιφάνεια αὐτὴ καλύπτεται ἀπὸ λεπτότατον ἐπίχρυσμα τῆς ἰδίας ποιότητος καὶ χρώματος, δημιουργηθέν, καθὼς φαίνεται, ἐπὶ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀγγείου μὲ τὴν βοήθειαν ὑγροῦ σπόγγου ἐνῶ τοῦτο μετὰ τὴν κατασκευὴν του ἐξηκολούθει νὰ περιστρέφεται εἰς τὸν τροχόν. Πρόκειται δηλαδὴ ὅχι τόσο περὶ ἐπιχρίσματος ἀλλὰ περὶ λειάνσεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου καὶ ὁμοιομόρφου κατανομῆς ὑδαροῦς πηλοῦ, ὅπως τὸν συγκρατεῖ ὁ σπόγγος ἢ τὸ ὑγρὸν ὕφασμα, προερχόμενου ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ ἀγγεῖον. Τὰ περισσότερα ὅμως ἔφερον ἀλείφωμα, ἐπίστρωμα δηλαδὴ λεπτοτάτου διαλύματος πηλοῦ καλύπτοντος τὴν ἐπιφάνειάν των καὶ δίδοντος εἰς αὐτὰ τὸ χρῶμά του, τοῦτο δὲ εἰς τὴν Περσὴν εἶναι εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν πηλὸν αὐτὸν καθ' ἑαυτόν. Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐμφανιζόμενον εἶναι τὸ κιτρινωπὸν, χρησιμοποιηθὲν ὅχι μόνον εἰς τὰ ὁμοιόχρωμά του ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια ἀλλὰ καὶ εἰς 138 ἄλλα εἰκοσιτεσσάρων διαφόρων σχημάτων ἀπὸ ἐρυθρόξανθον πηλόν, εἰς 112 εἰκοσιενὸς σχημάτων ἀπὸ ἐρυθρωπὸν πηλόν, εἰς 16 ἀπὸ πράσινον καὶ εἰς 9 ἀπὸ πηλοὺς διαφόρων ἄλλων ἀποχρώσεων. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἑπτὰ περιπτώσεις συνδυασμοῦ ἀλειφώματος ἐρυθροξάνθου μὲ διαφόρους ἄλλους πηλοὺς, τρεῖς περιπτώσεις ἀλειφώματος φαιοῦ μὲ πηλὸν ἐρυθρόξανθον, δύο περιπτώσεις πρασινωποῦ μὲ πηλὸν ἐρυθρόξανθον καὶ ἐρυθροκίτρινον, δύο περιπτώσεις ἐρυθρωποῦ μὲ πηλὸν πρασινωπὸν καὶ καστανόφαιον καὶ μία μοναδικὴ ἐνὸς ψευδοστόμου, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη ἀλείφωμα σκοτεινότερον (ἐρυθρόξανθον) διὰ νὰ καλύψῃ πηλὸν κίτρινον.

Ἐὰν λοιπὸν εἰς τὰ 511 ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια τὰ κατεσκευασμένα ἀπὸ κιτρινωπὸν πηλὸν προστεθοῦν καὶ τὰ 275 τὰ καλυπτόμενα ἀπὸ κίτρινον ἀλείφωμα, προκύπτει ὅτι τὸ χρῶμα τοῦτο ἀνῆκεν ἐξ ἀρχῆς ἢ εἶχε δοθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς 786 διάφορα ἀντικείμενα, δηλαδὴ εἰς τὰ 62% τοῦ συνόλου. Εἶναι ἄρα προφανὲς ὅτι προετιμᾶτο ἀπὸ

1. Τοῦτο προκύπτει ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀπλὴν παρατήρησιν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐργαστηριακὰς ἐρεῦνας. Συγκεκριμένως αἱ ἐξετάσεις ὁστράκων διαφόρων προελεύσεων αἱ γενόμεναι τελευταίως εἰς τὴν Ὀξφόρδην κατέδειξαν ὅτι ἡ κεραμικὴ τῆς Περσῆς ἀποτελεῖ χωριστὴν κατηγορίαν μὲ ἀποκλειστικῶς ἰδικὰ της χαρακτηριστικὰ (H. W. CATLING, E. E. RICHARDS, A. E. BLIN - STOYLE, BSA 58, 1963, σ. 110. H. W. CATLING, Archaeometry 6, 1963, σ. 6), ἡ δὲ ἐρευνα ἡ διεξαχθεῖσα ἀπὸ τὸν χημικὸν κ. WIDER κατόπιν εὐγενοῦς μεσολαβήσεως τοῦ μηχανικοῦ κ. W. THUT, τῶν Ἐργοστασίων A. G. Hunziker & Co. εἰς τὸ Olten τῆς Ἑλβετίας ἐβεβαίωσεν, ὅσον ἐπιτρέπει εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ χημικὴ ἐρευνα, ὅτι τὰ ἀναλυθέντα ὁστράκα ἀντιστοιχοῦν εἰς τοὺς πηλοὺς τῆς περιοχῆς.

όλα τὰ ἄλλα καὶ ἐπεζητεῖτο, ἰδίως προκειμένου περὶ ἀγγείων πολυτελείας ὅπως οἱ ψευδόστομοι καὶ τὰ ληκύθια.

**Βαφή.** Ἡ βαφή, ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ ἀγγεῖα εἶναι ὁλόβαφα, ἐπαλείφεται μὲ τρίχινον χρωστῆρα, πολλὰ δέ, ὅπως οἱ σκύφοι 684, 773, 1046 καὶ 1264 (πίν. 34 α, 114 α καὶ 138 δ, στ') καὶ οἱ σταμνίσκοι 717 καὶ 1218 (πίν. 60 γ, 11 γ) φέρουν σαφεῖς τὰς γραμμὰς τοῦ ἐπάνω εἰς τὰ τοιχώματά των. Παρουσιάζεται εἰς τρία βασικὰ χρώματα μὲ ἀρκετὴν ποικιλίαν παραλλαγῶν. Τὸ ἐπικρατέστερον εἶναι τὸ καστανόν (388 ἀγγεῖα ὅλων τῶν εἰδῶν, ἔγχρ. πίν. I β, 611), ἐμφανιζόμενον καὶ ὡς καστανέρυθρον (191 ἀγγεῖα), μαυροκάστανον (168 ἀγγεῖα), καστανοπορτοκαλόχρουν (80 ἀγγεῖα, ἔγχρ. πίν. I β, 590) καὶ καστανόφαιον (3 σταμνίσκοι, 1 προχοῖδιον, 1 ἀλαβαστροειδές). Ἀκολουθεῖ τὸ ἐρυθρόν (261 ἀγγεῖα) στιλπνόν (ἔγχρ. πίν. I β, 717) ἢ ἀμαυρόν (ἔγχρ. πίν. I β, 635) παραλλάσσον πρὸς τὸ ἐρυθροπορτοκαλόχρουν (9 ἀγγεῖα) ἢ τὸ ζωηρόν πορτοκαλόχρουν (1 ἀσκοειδές). Ὀλιγώτερα εἶναι τὰ μελανὰ, εἴτε ἐνιαῖα (21 ἀγγεῖα, ἔγχρ. πίν. I β, 668) εἴτε μὲ ἀποχρώσεις, κατὰ τόπους ἐρυθράς (25 ἀγγεῖα, ἔγχρ. πίν. I γ, 907) καὶ πορτοκαλόχρους (18 ἀγγεῖα). Ἐπὶ πλέον, οἱ κύαθοι 398 καὶ 543 ἐμφανίζονται βαμμένοι μὲ χρῶμα ἐξωτερικῶς πορτοκαλόχρουν καὶ ἐσωτερικῶς μαυροκάστανον, ἡ δὲ λεκάνη 1030 φέρει ἐξωτερικῶς διακόσμησιν ἐρυθράν καὶ ἐσωτερικῶς μαυροκάστανον. Λευκοκιτρίνη βαφή, παχύρρευστος καὶ ἀσταθής<sup>1</sup>, ἡλειμμένη ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς διακοσμήσεως τοῦ χείλους, παρετηρήθη μόνον εἰς τὴν κερνολεκάνην 65 (πίν. 177 α).

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ χρώματα τὰ σταθερώτερα εἶναι τὸ ἀλαμπές ἐρυθρόν καὶ τὸ καστανόν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιόμορφον εἰς ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου, παρουσιάζόμενον ἀνοικτότερον εἰς τὰς λεπτὰς γραμμὰς καὶ γενικῶς ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀραιόν. Τὸ στιλπνόν ἐρυθρόν ἀπολεπίζεται εὐκολώτερον, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις δὲ ἀφανίζεται τελείως μὲ μοναδικὸν ἵχνος τὴν καλυτέραν διατήρησιν τοῦ ἀλειφώματος εἰς ὅσα σημεῖα ἐκάλυπτε (ἔγχρ. πίν. II, ψευδόστομος 892). Τὸ μελανόν εἶναι τὸ ἀσταθέστερον, εἰδικῶς δὲ ἀπὸ τὸν τοπικὸν πρασινωπὸν πηλὸν φεύγει ἐντελῶς ἀφῆνον ἀμυδρὰ προτοκαλόχροα ἵχνη, τὰ μόνον διατηρηθέντα ἀπὸ ὁλόκληρον τὴν διακόσμησιν 8 τοῦλάχιστον ἀγγείων (ἔγχρ. πίν. I α, 679, III, 200, 248, IV, 873). Ἡ ἔλλειψις αὐτῇ συνοχῆς ὀφείλεται εἰς τὸν διαφορετικὸν συντελεστὴν συστολῆς τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς βαφῆς κατὰ τὴν ὀπτησιν, δηλαδή εἰς τὴν χρησιμοποίησιν διαφορετικῶν χωμάτων διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πηλῶν, τῶν ἀλειφωμάτων καὶ τῶν βαφῶν. Ἐν γένει οἱ κεραμεῖς δὲν εἶχον ἀκόμη ἐπιτύχει τὸν ἀπόλυτον ἔλεγχον ἐπὶ τῶν ὑλικῶν καὶ τῶν μεθόδων των τὸν χαρακτηρίζοντα τὰ μεταγενέστερα καὶ μάλιστα τὰ κλασσικὰ ἀγγεῖα, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας των ἦτο πάντοτε μέχρις ἐνὸς σημείου ζήτημα τύχης, ἰδίως εἰς τὴν φάσιν τῆς ὀπτήσεως, ἡ ὁποία ἦτο ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων διὰ τὸ χρῶμα τῆς διακοσμήσεως. Πράγματι, τὰ χρώματα αὐτὰ παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν ἀπὸ ἀγγείου εἰς ἀγγεῖον. Ἐπὶ πλέον, πολὺ ὀλίγα δείγματα καλύπτονται ἀπὸ βαφὴν ἀπολύτως ὁμοιόμορφον, ὅπως π.χ. ὁ ψευδόστομος 261 (ἔγχρ. πίν. II), ὅσα μελανὰ

1. Βλ. σχετικῶς STUBBINGS, Attica, σ. 11 - 12.

διετήρησαν τὸ χρώμα των (ἔγχρ. πίν. I β, 668), ὁ καστανοπορτοκαλόχρους ψευδόστομος 122, μερικὰ καστανά, ὅπως ὁ σταμνίσκος 193, καὶ τὰ ἀλαμπῇ ἐρυθρά (ἔγχρ. πίν. I β, 635, III, 300 καὶ ἡ λεκάνη 189). Εἰς τὰ περισσότερα, ἐνῶ εἶναι φανερόν ὅτι ἡ βαφή εἶναι ἐνιαία, τὸ βασικὸν χρώμα ἐμφανίζει κατὰ τόπους διαφορετικὰς ἀποχρώσεις φθανούσας πολλὰς φορὰς εἰς ἐντελῶς ἄλλα χρώματα, ὅπως π.χ. εἰς τὰς περιπτώσεις ὅπου συνυπάρχουν τὸ ἐρυθρόν μετὰ τὸ πορτοκαλόχρουν, τὸ μελανόν μετὰ τὸ πορτοκαλόχρουν, τὸ μελανόν μετὰ τὸ ἐρυθρόν καὶ τὸ ἐρυθρόν μετὰ τὸ καστανόν. Αὐταὶ ἀκριβῶς αἱ ποικίλαι καὶ ἀδιακρίτως συνυπάρχουσαι ἀποχρώσεις δεικνύουν, ὑποκαθιστῶσαι ἢ μία τὴν ἄλλην, ὅτι ἡ βαφή ὡς ὕλικόν ἦτο ἡ ἰδίᾳ, τὸ δὲ τελικῶς ἐπιτυγχανόμενον χρώμα ἀποτέλεσμα τῆς κατεργασίας τοῦ ἀγγείου καί, συγκεκριμένως, συνάρτησις τῆς πυκνότητός τῆς ἐπάνω εἰς τὸ τοίχωμά του καὶ πρὸ παντὸς τοῦ τρόπου τῆς ὀπτήσεώς του.

**Ὀπτησις.** Ὁ πηλὸς ὁ κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιούμενος εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικὴν εἶναι σιδηροῦχος, ἔχει δηλαδή σύστασιν ἀργιλλοπυριτικὴν μετὰ πρόσμιξιν τριοξειδίου ( $\text{Fe}_2\text{O}_3$ ) ἢ ἐπιτεταρτοξειδίου τοῦ σιδήρου ( $\text{Fe}_3\text{O}_4$ ), ποὺ τοῦ δίδουν τὸ γνωστὸν ἐρυθρόν ἢ ἐρυθρόμαυρον χρώμα. Ὅταν ψηθῇ εἰς ὀξειδωτικὴν πυράν, εἰς ἀτμόσφαιραν δηλαδή πλουσίαν εἰς ὀξυγόνον, τότε ὁ ἄνθραξ τῆς καυσίμου ὕλης ἐνώνεται πρὸς αὐτὸ κατ' ἀναλογίαν ἐνὸς ἀτόμου ἄνθρακος πρὸς δύο ὀξυγόνου, παραγομένου οὕτω διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος ( $\text{CO}_2$ ), ὁ δὲ πηλὸς διατηρεῖ τὸ χρώμα του. Ὅταν ὅμως τὸ ὀξυγόνον περιορισθῇ, εἴτε διὰ τῆς ἀποφράξεως τῶν ἀνοιγμάτων τοῦ κλιβάνου εἴτε καὶ διὰ τῆς παραγωγῆς πυκνοῦ καπνοῦ, τότε ἡ καῦσις καθίσταται ἀτελής καὶ τὸ ἄτομον τοῦ ἄνθρακος ἐνώνεται μετὰ ἓν μόνον ἄτομον τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀέρος. Τὸ οὕτω παραγόμενον μονοξειδίον τοῦ ἄνθρακος ( $\text{CO}$ ), τεῖνον νὰ μετατραπῇ καὶ αὐτὸ εἰς διοξείδιον, ἀποσπᾷ τὸ ἀναγκαῖον ἄτομον ἀπὸ τὸ τριοξείδιον τοῦ σιδήρου, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς μονοξειδίον τοῦ σιδήρου ( $\text{Fe}_2\text{O}_3 + \text{CO} \rightarrow 2\text{FeO} + \text{CO}_2$ ), τοῦτο δὲ ἔχει χρώμα μελανόν. Ἀφ' ἐτέρου, ὅταν ὁ πηλὸς περιέχῃ μαγγάνιον, ψήνεται εἰς χρώμα μελανόν, καστανόμαυρον ἢ καστανὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου καύσεως.

Αὐτὰ ὅλα ἦσαν ἐμπειρικῶς γνωστὰ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀγγειοπλάστας<sup>1</sup>, γνωρίζοντας ὅτι ἡ πλήρης ὀξειδωσις ἀπέδιδεν, ἀναλόγως τοῦ πηλοῦ, κεραμεικὴν ἐρυθράν ἢ κιτρινωπὴν, ἢ μερικὴ ἀναγωγὴ καστανήν, ἢ δὲ πλήρη ἀναγωγὴ ἢ ἡ χρησιμοποίησις μαγγανιούχου πηλοῦ μελανήν ἢ μαυροκάστανην. Ἡ μελέτη τῶν μεθόδων των<sup>2</sup> ἔχει δείξει ὅτι ἡ βαφή τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦν συνίστατο εἰς ἀραιὸν διάλυμα πολὺ λεπτοῦ καὶ καθαροῦ σιδηροῦχου — ἢ, κάποτε, μαγγανιούχου — πηλοῦ, μετὰ μικρὰν ποσότητα κάποιᾳς ἀλκαλικῆς οὐσίας (κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀλισίβας) ὑποβοηθούσης τὴν πέψιν τοῦ πηλοῦ, τὴν συγκράτησιν δηλαδή τῶν μορίων του ἐν αἰωρήσει, καὶ συντελούσης εἰς τὴν διατήρησιν τῆς βαφῆς εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν μορφήν. Τὰ ἀγγεῖα, ἀφοῦ ἐβάφοντο καὶ

1. Ἡδὲ ὁ ΝΑ κλίβανος τῆς Ὀλύνθου εἶχεν ἐγκατάστασιν ἐπιτρέπουσαν τὴν μετατροπὴν τῆς καύσεως ἀπὸ ὀξειδωτικῆς εἰς ἀναγωγικὴν (G. E. MYLONAS, Olynthus I, σ. 12-18).

2. A. WINTER, Die Technik des griechischen Töpfers in ihren Grundlagen, Technische Beiträge zur Archäologie, Mainz 1959, σ. 27. U. HOFMANN, Die chemischen Grundlagen der griechischen Vasenmalerei, Angewandte Chemie 74, 1962, σ. 401-402. M. FARNSWORTH - I. SIMMONS, Coloring Agents for Greek Glazes, AJA 64, 1963, σ. 389. J. V. NOBLE, The Technique of Painted Attic Pottery, σ. 31-33 (ὅπου παρατίθεται καὶ πλήρης βιβλιογραφία).



έστεγνώνοντο, εἰσέγοντο εἰς τὸν κλίβανον καὶ ἐψήνοντο ἀρχικῶς εἰς ὀξειδωτικὴν πυρὰν θερμοκρασίας  $800^{\circ}\text{C}$  περίπου. Κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν τόσον τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὅσον καὶ ἡ διακόσμησις ἐλάμβανον χρῶμα ἐρυθρόν. Κατόπιν ὑπεβάλλοντο εἰς ἀναγωγικὴν καυσὶν μὲ αὐξήσιν τῆς θερμοκρασίας κατὰ  $100^{\circ}\text{C}$  περίπου. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν μελάγχρωσιν τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς βαφῆς, συγχρόνως δὲ τὸ ἄλκαλι καὶ τὰ πυριτικά της ἄλατα περιετῆγοντο σχηματίζοντα ὑάλωμα, τὸ ὁποῖον τὴν ἐκάλυπτε καὶ ἀπεμόνωνε τὴν ἐπιφάνειάν της ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν. Μετὰ τὴν παρέλευσιν ἑνὸς τετάρτου ἢ, τὸ πολὺ, ἡμισείας ὥρας <sup>1</sup> ἡ θερμοκρασία ἐχαμηλώνετο κατὰ τι καὶ ἡ πυρὰ μετετρέπετο ἐκ νέου εἰς ὀξειδωτικὴν. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου ἐλάμβανε πάλιν χρῶμα ἐρυθρόν, ἡ βαφή ὅμως, ἐμποδιζομένη ἀπὸ τὸ ὑάλωμα νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀέρα καὶ ἐπομένως νὰ ὀξειδωθῇ καὶ αὐτὴ, διετῆρει τὸ προηγούμενον σκοτεινὸν χρῶμά της.

Ἐνίοτε κατὰ τὴν ὀπτησιν αἱ διαφοροὶ πλευραὶ ἑνὸς ἀγγείου δὲν ἐθερμαίνοντο ἐξ ἴσου, εἴτε λόγῳ τῆς δημιουργίας τοπικοῦ ρεύματος ἀέρος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κλιβάνου χαμηλώνοντος τὴν θερμοκρασίαν εἰς τὰ σημεῖα ἀπ' ὅπου διήρχετο, εἴτε διότι ὁλόκληρος ὁ κλίβανος ἐθερμαίνετο ἀνομοιομερῶς <sup>2</sup>, εἴτε τέλος διότι τὰ ἀγγεῖα ἦσαν τοποθετημένα πυκνὰ ἢ καὶ τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἔρχωνται ἀπ' εὐθείας εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν πυρακτωμένην ἀτμόσφαιραν τοῦ κλιβάνου. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς συνέβαινε συχνὰ εἰς τὰς πλευρὰς τὰς ὀλιγώτερον θερμαινομένας νὰ μὴ συντελῇται ἡ ὑάλωσις τῆς βαφῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγωγικῆς καύσεως, ὥς ἐκ τούτου δὲ κατὰ τὴν ἐπανοξείδωσιν ἡ βαφή ἢ ὁποῖα τὰς ἐκάλυπτε νὰ ἀνακτᾷ τὸ ἐρυθρὸν χρῶμά της ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας πλευρὰς τὰς καλύτερον ψηθείσας. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν τῆς βαφῆς ἀπὸ πλευρᾶς εἰς πλευρὰν διαφόρων ἀγγείων ὅπως π.χ. τῶν ψευδοστόμων 614 καὶ 907 (ἔγχρ. πίν. I γ) καθὼς καὶ εἰς τὰ ὀλίγα ἀγγεῖα τὰ ἔχοντα διαφορετικὸν χρῶμα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, δὲν εἶναι ὅμως ἀρκετὸν διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς ὑπολοίπους ἀτελείας καὶ ἀνομοιογενείας τῆς κεραμεικῆς ἐν γένει. Αὐταὶ ὀφείλονται βασικῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς ἀγγειογραφίας, βελτιωθεῖσα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τελειοποιηθεῖσα κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, εὐρίσκετο κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον εἰς στάδιον ὀλιγώτερον ἐξειλιγμένον. Ὁ διάκοσμος ἐζωγραφεῖτο ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου χωρὶς νὰ προηγῇται πάντοτε προετοιμασία της μὲ ἀλείφωμα ἀνάλογον πρὸς τὸ εἶδος τῆς βαφῆς, πρᾶγμα ποὺ ἐπέφερε ἀργότερον τὴν ἀπολέπισίν της. Ἐπίσης ἡ ἐπεξεργασία τῆς βαφῆς καὶ ἰδίως, καθὼς φαίνεται, τὸ εἶδος καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ χρησιμοποιουμένου ἀλκαλίου, δὲν ἐξησφάλιζον τὴν πλήρη καὶ ὁμοιόμορφον ἐξυάλωσίν της μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀτελῇ καὶ ἀνομοιομερῇ προστασίαν της ἀπὸ τὴν ἐπανοξείδωσιν καὶ ὥς ἐκ τούτου τὴν ἐμφάνισιν διαφόρων κατὰ τόπους ἀποχρώσεων. Ἐδῶ ὑπαιστέρεται καὶ ὁ ἄλλος παράγων, δηλαδὴ ἡ πυκνότης τῆς βαφῆς.

**Πυκνότης βαφῆς.** Ὑπάρχουν ἀγγεῖα ὅπως π.χ. ὁ ψευδόστομος 319 (ἔγχρ. πίν. III), ἔχοντα εἰς τὴν ἰδίαν πλευρὰν τοῦ τοιχώματος τὴν βαφὴν μελανὴν μὲν εἰς τὰς λω-

1. A. WINTER, ἔ.ἀ. σ. 35. U. HOFMANN, ἔ.ἀ.

2. Βλ. καὶ J. V. NOBLE, ἔ.ἀ. σ. 79.



ρίδας και γενικῶς εἰς τὰς μεγάλας ἐπιφανείας, ἐκεῖ ὅπου ἀπετέθη μὲ πλατύν χρωστῆρα καὶ ὅπου εἶναι ὀφθαλμοφανῶς πυκνή, ἐρυθράν δὲ εἰς τὰς λεπτὰς ταινίας καὶ γραμμὰς, ὅσαι ἐζωγραφοῦντο μὲ πολὺ λεπτὸν χρωστῆρα ἢ ἴσως καὶ μὲ μεμονωμένην τρίχα, μὴ συγκρατοῦσαν πολλήν βαφήν. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ δίκωτον προχοῦδιον 1230 μὲ βαφήν ἐρυθράν ἀπὸ τὴν μίαν πλευράν καὶ μαυροκάστανην ἀπὸ τὴν ἄλλην, προφανῶς δι' ἓνα ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντας λόγους. Ἀλλὰ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ταινίας τῆς κοιλίας σημειώνεται τὸ τέλος τῆς πινελιάς τοῦ ἀγγειογράφου ἢ ὁποῖα, ἀφοῦ περιέβαλε τὸ ἀγγεῖον, πατεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ἤδη βαμμένην ἀρχὴν τῆς διπλασιάζουσα τὴν πυκνότητα τῆς βαφῆς καὶ τερματίζεται ἐκφεύγουσα λοξῶς πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἡ ἀρχὴ τῆς ταινίας εἶναι ἐρυθρά, τὸ τέλος τῆς ὁμῶς, σαφῶς διακρινόμενον, εἶναι καστανόμαυρον. Ἐδῶ εἶναι φανερόν ὅτι πλὴν τῆς ὀπτήσεως συνετέλεσε καὶ ἡ πυκνότης τῆς βαφῆς. Τὸ φαινόμενον αὐτό, προβάλλον τόσον χαρακτηριστικῶς εἰς αὐτὰ τὰ δύο ἀγγεῖα καὶ παρατηρούμενον εἰς πολλὰ ἀκόμη, ἔχει διαπιστωθῆ καὶ ἄλλοῦ<sup>1</sup> καὶ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι τὸ ἄλκαλι, ἐκεῖ ὅπου ἡ βαφή εἶναι ὀλίγη καὶ ἀραιά, δὲν ἐπὶφέρει διὰ νὰ σχηματίσῃ τὸ ἀναγκαῖον στρώμα προστατευτικοῦ ὑαλώματος. Ἀντ' αὐτοῦ ὁμῶς ἡ ἀραιὰ βαφή ἀνεξαρτήτως ἀποχρώσεως διετηρήθη πολὺ καλύτερον, ἀποδειχθεῖσα πολὺ ἀνθεκτικώτερα ἀπὸ τὴν πυκνότεραν καὶ σκοτεινότεραν.

Ἡ ὀπτησις τῶν ἀγγείων, χωρὶς νὰ φθάνῃ τὸ ἐπίπεδον τῆς κεραμεικῆς τῆς Ἀργολίδος καὶ ἰδίως τῶν Μυκηνῶν, εἶναι πάντως προσεκτικὴ καὶ ἐπιτυχὴς μὲ ἐλαχίστας ἐξαιρέσεις. Ἐντελῶς ὡμὸν ἦτο μόνον τὸ εἰδώλιον 515, μὴ διατηρηθέν, σχεδὸν ἄψητα δὲ ἡ λεκάνη 510 καὶ ψευδόστομος τοῦ τάφου 131, μὴ διασωθεῖς. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ μερικὰ ἀνεπαρκῶς ψηθέντα, τὰ ὁποῖα ἔχουν κάπως χαλαρὰν σύστασιν καὶ ἀποβάθουν εἰς τὴν ἀφήν ἄλλ' εἶναι ἀπολύτως κατὰλληλα πρὸς χρῆσιν, ὅπως οἱ ψευδόστομοι 263, 282, 548 καὶ 1008, οἱ σταμνίσκοι 253 καὶ 663, οἱ κύαθοι 302 καὶ 891, τὸ κύπελλον 1154 καὶ τὸ ἀλαβαστροειδὲς 745. Τὰ ὑπόλοιπα ἔχουν ὅλα ὑποβληθῇ εἰς ἐπιμελημένην ὀπτησιν, μερικὰ δὲ μάλιστα, τὰ καλύτερα, παρουσιάζονται ἰδιαίτερος σκληρὰ καὶ ἀναδίδουν, ὅταν κτυπηθοῦν, τὸν χαρακτηριστικὸν κωδωνιστὸν ἦχον τοῦ λεπτοῦ καὶ ὁμοιομερῶς ψημένου πηλοῦ. Εἰς μερικὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα οἱ ἀγγειοπλάσται ἐπρονόησαν νὰ ἀνοίξουν στενάς ὁπὰς εἰς τὰ μέρη ὅπου ὁ πηλὸς εἶναι παχύτερος, ὅπως π.χ. εἰς τὰς ἀποφύσεις ὅλων τῶν πιθαμοφορέων, εἰς τὰ ἄκρα τῶν λαβῶν τῆς δίκωτου πρόχου 413, τῆς ὑδρίας 1061 καὶ τῶν πιθαμοφορέων 355, 1055 καὶ 1184, ὥστε νὰ εἰσχωρήσῃ ἡ θερμότης ὅσον χρειάζετο καὶ νὰ ψηθοῦν καλῶς τὰ εὐαίσθητα αὐτὰ σημεῖα.

Ἀτέλειαι εἰς τὴν ὀπτησιν ὑπάρχουν ὀλίγαι μόνον, ἔχουσαι κατὰ κανόνα τὴν μορφήν κηλίδων σκοτεινότερων τοῦ κανονικοῦ εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου, ὅπως εἰς τὴν ὑδρίαν 601, τὸν πιθαμοφορέα 635 (ἔγχρ. πίν. Ιβ), τὴν πρόχου 231 καὶ τὴν οἰνοχόην 1073. Αἱ κηλίδες αὐταὶ ὀφείλονται εἰς τὰς φλόγας, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν συνεχῆ ἀνακύκλῃσιν των εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κλιβάνου ἐπιδροῦν συχνὰ ἀνομοιομερῶς εἰς τὰ τοιχώματα τῶν ἀγγείων καὶ καίουν μερικὰ σημεῖα των περισσότερον ἀπὸ ἄλλα.

1. A. WINTER, ἑ.ἀ. σ. 27.

Κακόπηγμα, άγγεϊον δηλαδὴ έντελῶς κατεστραμμένον, τεφρόν καὶ παραμορφωμένον ἀπὸ τὴν πυρὰν ὑπάρχει έν μόνον, ἡ πρόχους 416 (πίν. 174) ἡ χρησιμοποιηθεῖσα ὡς τεφροδόχος ἀντὶ νὰ ἀπορριφθῇ, ὅπως συνέβαινεν ἀναμφιβόλως μὲ τὰ ἄλλα ὅμοια.

**Κατηγορίαι άγγείων.** Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ πηλοῦ καὶ τῶν ἀλειφωμάτων καθὼς καὶ τὰ χρώματα τῆς διακοσμήσεως, ἐπὶ πλέον δὲ ἡ ποιότης τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῆς έν γένει κατεργασίας του ἀποτελοῦν διὰ τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα γνωρίσματα καθαρῶς κατασκευαστικά. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τὰ άγγεϊα, ἐξαιρουμένων τῶν ἐλαχίστων χειροποιήτων (βλ. ἀνωτέρω σ. 88) καὶ χονδροειδῶν οἰκιακῶν (πιθαμοφόρισκος 19, στιπτὴρ 639, πρόχοι 720 καὶ 1056, χύτρα 1130), κατατάσσονται εἰς τέσσαρας κατηγορίας.

Εἰς τὴν πρώτην, ὀλιγάριθμον, ἀνήκουν τὰ καλῦτερα, τὰ άγγεϊα πολυτελείας οὕτως εἰπεῖν, ψευδόστομοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλὰ καὶ μερικοὶ σταμνίσκοι καὶ ληκύθια. Κατεσκευασμένα ἀπὸ πηλὸν ἐρυθρωπὸν ἢ ὑποκίτρινον, λεπτόν, καθαρὸν καὶ καλοψημένον, καλυπτόμενον ἀπὸ ἀλείφωμα τῆς ἰδίας ποιότητος, συνήθως ἀνοιχτόχρωμον, ἔχουν σχήματα ἐπιμελημένα καὶ συμμετρικά, ἀναλογίας προσεκτικῶς ὑπολογισμένας καὶ τοιχώματα λεπτά. Ἡ βαφὴ των εἶναι κατὰ κανόνα ὁμοιόμορφος καὶ ἡ διακόσμησίς των ἔχει σχεδιασθῇ μὲ καταφανῇ φροντίδα εἰς τὰς λεπτομέρειας. Χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι οἱ ψευδόστομοι 49, 152 (ἐγχρ. πίν. II), 261 (ἐγχρ. πίν. II), 414, 892 (ἐγχρ. πίν. II) καὶ 905 καὶ τὸ ληκύθιον 324.

Τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀποτελοῦν άγγεϊα τῶν περισσοτέρων σχημάτων, κατεσκευασμένα ἀπὸ πηλὸν ἐρυθρωπὸν, ἐρυθρόξανθον ἢ κιτρινωπὸν, ἀρκετὰ καθαρὸν ἀλλ' ὅχι χωρὶς μικροακαθαρσίας. Μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς μάλιστα ἐκάησαν ἢ ἐξεκόλλησαν κατὰ τὴν ὀπτησιν ἀφήνουςαι ἀντίστοιχα ἔχνη εἰς τὰ τοιχώματα τῶν άγγείων, ὅπως π.χ. τὸ μικρὸν κοίλωμα εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 566. Τὸ ἀλείφωμα ὅμως, χρώματος συχνὰ ἀνοιχτοτέρου ἀπὸ τὸν πηλόν, εἶναι ἐξ ἴσου λεπτὸν καὶ καθαρὸν ὅσον καὶ τὸ τῆς πρώτης. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ άγγείων μιμουμένων ἐξωτερικῶς τὰ προηγούμενα εἰς ἐμφάνισιν καὶ προερχομένων ἀπὸ τὰ ἴδια ἐργαστήρια, ὅπως μαρτυροῦν μερικαὶ λεπτομέρειαι. Ἐν τῷ συνόλῳ των εἶναι κατωτέρας ποιότητος καὶ ἀμελεστέρας κατασκευῆς, ἀν καὶ περιλαμβάνουν μερικὰ ἀπὸ τὰ έντυπωσιακώτερα άγγεϊα τῆς ἀνασκαφῆς, ὅπως τοὺς ψευδοστόμους 200, 569, 746 καὶ 1210 (ἐγχρ. πίν. II).

Εἰς τὴν τρίτην ὑπάγονται γενικῶς τὰ μεγάλα άγγεϊα συνήθους χρήσεως, ἰδίως δὲ αἱ πρόχοι, αἱ λεκάναι καὶ οἱ πιθαμοφορεῖς. Ὁ πηλὸς των, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐρυθρός, ἐρυθρόφαιος ἢ πρασινωπός, εἶναι τραχὺς καὶ ἀκάθαρτος, μὲ μεγάλην ἀναλογίαν ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ διαφόρων ξένων σωμάτων (ἀχύρων, μαρμαρυγία, λιθαρίων κλπ.) Ἡ κατασκευὴ των δὲν εἶναι πάντοτε ἐπιμελής, καλύπτονται δὲ σχεδὸν ὅλα ἀπὸ παχὺ στρῶμα ἀλειφώματος, κιτρινωποῦ κατὰ κανόνα καὶ ὅχι ἰδιαιτέρως καθαρῶ.

Ἡ τετάρτη τέλος ἀπαρτίζεται ἀπὸ άγγεϊα διαφόρων σχημάτων κατεσκευασμένα ἀπὸ τὸν τοπικὸν πρασινωπὸν πηλὸν τῆς Περαιτῆς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ πηλοῦ

αὐτοῦ εἶναι ἡ κακὴ τοῦ ποιότητος (βλ. ἄνωτέρω σ. 89) ἔχουσα ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλημμελῆ των διατήρησιν. Τὸ πρόσθετα τμήματα τοῦ ἀγγείου, ὅπως π.χ. αἱ λαβαί, ἀποκολλῶνται εὐκόλως, ἡ ἐσωτερικὴ των ἐπιφάνεια παρουσιάζει προκεχωρημένην διάβρωσιν ὀφειλομένην κατὰ κανόνα εἰς τὸ περιεχόμενον των καὶ ἀποδεικνύουσιν ἐλαττωματικὴν στεγανότητα τοῦ πηλοῦ, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ συγκρατεῖ κακῶς τὴν βαφὴν καὶ ἀπολεπίζεται (ἐγγρ. πίν. III, 248). Οὕτω, ἐνῶ πολλά ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἰδίως οἱ ψευδόστομοι εἶναι πλασμένα μὲ τέχνην καὶ φροντίδα ἀπὸ πηλὸν ἐπιμελῶς καθαρισμένον, ἡ κατωτέρω τοῦ ὑλικοῦ των τὰ διακρίνει ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν ὅτι εἶναι ὅλα των τοπικῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Καὶ τὰ ἄλλα ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστας ἐξαιρέσεις, πρέπει νὰ προέρχωνται ἀπὸ τοπικὰ ἐργαστήρια, ἀφοῦ τὰ περισσότερα δὲν εἶναι τόσο καλῆς ποιότητος ὥστε νὰ ἔχουν πιθανότητας νὰ μετεφέρθησαν ἀπὸ μακρινοὺς τόπους παραγωγῆς, οἱ δὲ χρησιμοποιηθέντες πηλοὶ δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Περσικῆς καὶ ἐν γένει τῶν Μεσογείων.

## ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀγγείων συμπληρώνει ἡ γραπτὴ διακόσμησις. Τὰ ἐντελῶς ἄβαφα, 49 τὸν ἀριθμὸν (4% τοῦ συνόλου), ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις καὶ κατανέμονται εἰς 15 διαφορετικὰ σχήματα (κύαθοι, λεκανίδια καὶ ἀρύταιναι, ἐλάχιστοι σταμνίσκοι, ἀλαβαστροειδῆ, πρόχοι καὶ προχοῖδια καὶ μεμονωμένα δείγματα πιθαμοφρίσκου, κυάθου διώτου, κυάθου μὲ προχοήν, κύπελλου, κύλικος, λεκάνης, μικροῦ ἡμισφαιρικοῦ σκεύους, στιπτῆρος καὶ χύτρας), ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δηλαδὴ σκεύη συνήθους ἢ οἰκιακῆς χρήσεως. Σχετικῶς μεγάλην ἀναλογίαν παρουσιάζουν οἱ κύαθοι (22 ἄβαφοι ἐπὶ 88, τὸ 1/4 δηλαδὴ) τὰ λεκανίδια δὲ καθὼς καὶ αἱ ἀρύταιναι καλύπτουν τὸ σύνολον τῆς ὀλιγαρίθμου ἄλλωστε κατηγορίας των. Τὰ ὑπόλοιπα εἶχον ὅλα κάποιαν διακόσμησιν, ὅσονδήποτε στοιχειώδη.

Ἡ ἀπλουστέρα μορφή διακοσμῆσεως εἶναι ὁ χρωματισμὸς ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, τοῦτο δὲ παρατηρεῖται εἰς 107 περιπτώσεις, τὰ 8,3% δηλαδὴ τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν εἶναι βαμμένα ἀγγεῖα σχημάτων ἰσαρίθμων περίπου πρὸς τὰ ἄβαφα ἀλλὰ ἐν πολλοῖς διαφορετικῶν, συγκεκριμένως δὲ τὸ 1/7 τῶν διώτων σκύφων, τὸ 1/5 τῶν σταμνίσκων, μερικὰ προχοῖδια καὶ ἀλαβαστροειδῆ, ἐλάχιστα ληκύθια καὶ κύαθοι, τὸ μοναδικὸν χειροποίητον ποτήριον, ὁ ψευδόστομος 1052, μία λεκάνη καὶ ἀνὰ ἓν κύπελλον, δακτυλιόσχημον, πῶμα, καὶ τρίωτον ἀπίοσχημον.

Ἀνάλογος ἀλλ' ὀλιγώτερον ἀπλῆ εἶναι ἡ ἀντίχρωμος διακόσμησις. Ἐδῶ ἡ βαφή καταλαμβάνει πολὺ μεγάλην ἔκτασιν, κάποτε δὲ φθάνει νὰ καλύψῃ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἀγγεῖον, ὅποτε τὰ ἄβαφα τμήματα, ὀλίγα καὶ ἀραιά, ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὴν χρωματισμένην ἐπιφάνειαν, τοῦ ὅλου ἀποτελοῦντος τὴν ἀρνητικὴν, οὕτως εἰπεῖν, εἰκόνα τοῦ συνήθους τρόπου, τοῦ γραπτοῦ.

Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα ἔχουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιφανείας των ἄβαφον, ὁ δὲ διάκοσμος ὑπογραμμίζει τὰ διάφορα μορφολογικὰ στοιχεῖα τοῦ σκεύους ὅπως τὸ στόμιον, τὴν συμβολὴν λαιμοῦ καὶ ὤμου, τὴν μεγίστην διάμετρον, τὰς λαβὰς καὶ τὴν βάσιν, ἣ ποικίλλει μεγαλύτερα πεδία, ὅπως τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν. Εἰς τὴν λιτὴν μορφήν τῆς ἡ γραπτὴ διακόσμησις περιορίζεται εἰς ταινίας ἢ μικρὰς ἐπιφανείας ἀναλόγους πρὸς τὸ ἐκάστοτε σχῆμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἀπαντᾶται εἰς τὸ σύνολον τῶν μονώτων σκύφων καὶ ἀσκοειδῶν, εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πρόχους, εἰς τὰ 4/5 τῶν κυάθων, τὸ ἥμισυ ἢ καὶ περισσότερον τῶν σκύφων, προχοῖδιων, ὑδριῶν, θηλάστρων, φλασκῶν καὶ πωμάτων, κατ' ἀναλογίαν δὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν των εἰς πολλοὺς σταμνίσκους, λεκάνας, διώτους πρόχους, κύλικας, κύπελλα καὶ κυάθους μὲ προχοήν, ἀρκετὰ ἀλαβαστροειδῆ, διώτους κυάθους, δίωτα προχοῖδια, πυξίδας καὶ πώματα, ὀλίγα ληκύθια, ἐλάχιστους ψευδοστόμους, μίαν ἡθιωτὴν πρόχουν καὶ μίαν οἶνοχόην. Ὅλα αὐτά, ἀπὸ 25 διαφορετικὰ σχήματα, ἀνέρχονται εἰς 407 ἀγγεῖα, δηλαδὴ τὰ 32% τοῦ συνόλου. Ἡ πολυπλοκωτέρα τῆς ἔκφρασις ὅμως συναντᾶται εἰς περισσότερα ἀκόμη σχήματα (28) καὶ πολὺ μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀγγείων (630, τὰ 49%). Ἐδῶ ἡ διακόσμησις βασίζεται κυρίως εἰς διάφορα θέματα, ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, ἄλλα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ φυ-

σικόν περιβάλλον καὶ ἄλλα ἀπλῶς γεωμετρικά, πότε διατεταγμένα κατὰ ζώνας καὶ πότε ἀνεπτυγμένα εἰς τὰ κύρια διακοσμητικὰ πεδία τῶν ἐκάστοτε ἀγγείων. Τὰ θέματα αὐτὰ συμπληρώνονται μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ προηγουμένου τρόπου καὶ ἰδίως μὲ τὰς ταινίας, χρησιμοποιούμενας ἐπὶ πλέον διὰ νὰ πλαισιώνουν τὰς διακοσμημένας ἐπιφανείας. Ἡ κατηγορία αὕτῃ περιλαμβάνει ὅλους τοὺς πιθαμορεῖς πλὴν τοῦ 19, τοὺς κρατῆρας, τὰ σύνθετα κερνοειδῆ καὶ τὰς λεκάνας μὲ προχοήν, ὅλους σχεδὸν τοὺς ψευδοστόμους (342 ἐπὶ συνόλου 362), τὰς οἰνοχόας καὶ τὰ οἰνοχοῖδια, τὰ ληκύθια καὶ τὰ δακτυλιόσχημα, τὸ ἥμισυ ἢ καὶ περισσότερον τῶν διώτων πρόχων καὶ προχοῖδίων, τῶν πρόχων μὲ προχοήν, τῶν ὕδριων, τῶν θηλάστρων, τῶν φλασκῶν, τῶν λεκανῶν καὶ τῶν πυξίδων, πολλοὺς σταμνίσκους, ἀλαβαστροειδῆ καὶ κύπελλα, ὀλίγας πρόχους καὶ προχοῖδια, ἐλαχίστους διώτους σκύφους, τὸν μόνωτον κύαθον 714, τὸν διώτον 115, τὸν ὑψίλαιμον ἀμφορίσκον 590, τὸ διώτον ἀπιόσχημον 155, τὸν κέρνον 866 καὶ τὴν κερνολεκάνην 65.

Ἡ διακόσμησις δηλαδὴ τῶν ἀγγείων παρουσιάζει διαφόρους βαθμοὺς ποικιλίας καὶ πλούτου ἀπὸ ἀγγείου εἰς ἀγγεῖον καὶ ἀπὸ εἶδους εἰς εἶδος, ἀναλόγως, καθὼς φαίνεται, πρὸς τὸ περιεχόμενον των. Πράγματι, ὡς σχῆμα, οἱ ψευδόστομοι προηγοῦνται εἰς πολυμορφίαν καὶ συνδυασμὸν θεμάτων, ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τὰ ληκύθια καὶ τὰ δακτυλιόσχημα, μυροδοχεῖα ὅπως καὶ αὐτοί. Ἀντιθέτως, μετὰ τὰ ἄβαφα καὶ τὰ ὀλόβαφα, τὴν στοιχειωδεστέραν διακόσμησιν, συνισταμένην κατὰ κανόνα εἰς ὀλίγας ταινίας, ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν αἱ πρόχοι, οἱ κύαθοι, οἱ σκύφοι, τὰ προχοῖδια καὶ τὰ πώματα, δοχεῖα δηλαδὴ συνήθους καὶ καθημερινῆς χρήσεως. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἁκρων κατατάσσονται τὰ ὑπόλοιπα, φέροντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνδυασμὸν ταινιῶν καὶ ἑνὸς ἢ δύο ἀπλῶν θεμάτων.

Ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀγγείων λοιπὸν ἡ ἔμφασις ἀνήκει εἰς τὴν διακόσμησιν. Τὰ ἄβαφα εἶναι ἐλάχιστα, ὁ κύριος ὄγκος φέρει ὅπωςδῆποτε κάποιου εἶδους γραπτὸν στολισμὸν, ἢ δὲ κυριαρχοῦσα τάσις εἶναι πρὸς τὴν διαποικίλσιν μᾶλλον παρὰ πρὸς τὸν ἀπλοῦν διάκοσμον.

## ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Τὰ θέματα τὰ χρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἀγγείων τῆς Περαιτῆς εἶναι πολυάριθμα, κλιμακοῦνται δὲ ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ στίγματα μέχρι τῶν πολυπλοκωτέρων ζωγραφικῶν μορφῶν, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Εἶναι ὅλα σχεδιασμένα διὰ τῆς ἐλευθέρως χειρός, χωρὶς ὁ χρωστήρ νὰ καθοδηγῇται ἀπὸ οἰονδήποτε βοθητικὸν ὄργανον, τοῦτο δέ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γονιμωτάτην φαντασίαν τῶν ἀγγειογράφων, δημιουργεῖ μίαν ἀνεξάντλητον ποικίλιαν παραλλαγῶν, ἰδίως εἰς τὰ συνθετώτερα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ διάφορα ποικίλματα, ἐπαναλαμβανόμενα, νὰ ἐκτελοῦνται σπανίως κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον. Ὡς πρὸς τὰ εἶδη των διακρίνονται εἰς στίγματα καὶ ἀπλᾶς γραμμάς, εὐθείας ἢ καμπύλας, σχήματα εὐθύγραμμα, καμπυλόγραμμα καὶ μικτά, σχηματοποιημένα φυσικὰ θέματα, διάφορα σύνθετα, τυποποιημένα ἢ μὴ, καὶ τὰ εἰκονιστικά, ἐξεταζόμενα τελευταῖα.



**1. Στίγματα** (είκ. 7, 1). Τὰ στίγματα ἐμφανίζονται αὐτοτελῶς μόνον εἰς τὸ πῶμα τῆς πυξίδος 761 (είκ. 113), συμφυρόμενα ἀτάκτως μὲ ἄλλα διάφορα σχεδιάσματα. Ἐκτὸς αὐτῆς συναντῶνται σχηματίζοντα κύκλους ἀποτελοῦντας τὸ μόνον κοσμημα τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 166, 626, 633, 797 καὶ 877 καὶ τοῦ ληχυθίου 109 ἢ συνδυαζομένους μὲ ἄλλα θέματα εἰς τοὺς ψευδοστόμους 50 καὶ 318. Συναντῶνται ἐπίσης κατὰ σειρὰς εἰς τοὺς ὤμους τοῦ ψευδοστόμου 1098, τοῦ σταμνίσκου 1103 καὶ τοῦ θηλάστρου 481, περιβάλλοντα τὸ χεῖλος τοῦ κύαθου 471 καὶ μερικῶν σκύφων, καθὼς καὶ μεταξὺ γραμμῶν εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 1228 καὶ εἰς τὴν ράχιν τοῦ εἰδωλίου 1174. Ὡς συμπλήρωμα ὅμως ἄλλων θεμάτων, ὑπὸ μορφὴν περιστίζεως, διαχωριστικῶν γραμμῶν ἢ ὑποδηλώσεως τμημάτων τοῦ ὅλου σχεδίου παρουσιάζονται συχνά. Τὸ συνηθέστερον ἀπὸ τὰ σχήματα αὐτὰ εἶναι ὁ περιστῆτος κύκλος ἢ ρόδαξ<sup>1</sup>, γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς<sup>2</sup>, τοῦ Ἀργούς<sup>3</sup>, τῆς Κῶ<sup>4</sup>, τῆς Ugarit<sup>5</sup> καὶ ἄλλων διαφόρων προελεύσεων<sup>6</sup>, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τοὺς ψευδοστόμους 134, 303, 525, 685 καὶ 760, εἰς τὸν δῖωτον κύαθον 115 καὶ τὴν πυξίδα 1142. Ὑπάρχουν ἀκόμη περιστῆτα ἢ διάστῆτα τρίγωνα (ψευδόστομοι 203, 707, 972), τετράγωνα (ψευδόστομος 222) καὶ πολλοὶ μικροὶ ἀκανόνιστοι κύκλοι μεταξὺ τῶν πτηνῶν, τοῦ αἰγᾶρου καὶ τῶν φυλλωμάτων τοῦ ψευδοστόμου 892. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα ὅμως τὰ στίγματα κατέχουν θέσιν δευτερεύουσιν, βοηθητικὴν τρόπον τινά, ποικίλλοντα ἄλλα πολυπλοκώτερα θέματα ἢ συμπληρώνοντα τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενὰ καὶ δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν πούθεν διὰ τὴν κάλυψιν μεγαλυτέρων ἐπιφανειῶν ὅπως εἰς τὴν κύλικα τῆς Ἐγκωμῆς<sup>7</sup> ἢ εἰς ὀλόκληρον τὸν ὦμον μιᾶς πρόχου ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>8</sup>.

#### ΓΡΑΜΜΑΙ ΕΥΘΕΙΑΙ (είκ. 7).

**2. Ἀπλαῖ εὐθεῖαι.** Αἱ ἀπλαῖ εὐθεῖαι ἀπαντῶνται ὡς διακόσμησις εἰς πολλὰ καὶ ποικίλα ἀγγεῖα, εἶναι δὲ κατὰ κανόνα βραχυτάται. Αἱ μόναι ἐξαιρέσεις εἶναι ὁ ψευδόστομος 1228, φέρων εἰς τὸν ὦμόν του ἐπιμήκεις ἀκτινωτὰς γραμμάς ἐν μέσῳ στιγμάτων καὶ τὸ δῖωτον ἀπιόσχημον 155 (πίν. 76 β), ὅπου ἡ κοιλία καλύπτεται ἀπὸ πυκνὰς κατακορύφους γραμμάς, δίκην ραβδώσεων, κατὰ τρόπον γνωστὸν μὲν ἀλλ' ὄχι συνήθη. Κατὰ τὰ ἄλλα αἱ γραμμαὶ ἔχουν χρησιμοποιηθῇ κατὰ τρόπους οἱ ὅποιοι τὰς διακρίνουν βασικῶς εἰς : α) συνθετικὰ στοιχεῖα μεγαλυτέρων στηλῶν — β) διαγράμμισιν, πότε ἀκτινωτὴν καὶ πότε κατὰ ζώνας καὶ — γ) κρόσσια ἀπλᾶ ἢ σταγονόσχημα.

α) Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν λαμβάνουν τὴν μορφὴν ἐπιμήκους στήλης ἀπαρτιζομένης ἀπὸ πυκνὰς βραχυτάτας ἐγκαρσίας παύλας (είκ. 7, 2a) ἐπεχούσης ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πλέον τὴν θέσιν διακοσμητικοῦ θέματος. Στῆλαι αὐτοῦ τοῦ εἴδους συνδυασμέναι

1. M.P., mot. 27 (Sea anemone and similar), εἰκ. 53, σ. 316 κ. ἐξ.

2. STUBBINGS, Attica, εἰκ. 5 ἀρ. 7.

3. Deiras, σ. 171 - 172.

4. MORRICONE, σ. 48, 92, 142, εἰκ. 19, 71, 127.

5. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 122 ἀρ. 3.

6. M.P., ξ. ἀ. καὶ ἰδίως σ. 318.

7. STUBBINGS, Levant, πίν. XIII, 2.

8. MORRICONE, σ. 235, εἰκ. 257, 259 a,b.

με άλλα σχέδια υπάρχουν εις τούς ψευδοστόμους 300, 546, 547, 593 και 602, εις τούς ὤμους δὲ τοῦ ψευδοστόμου 950 καὶ τοῦ ληκυθίου 638 ἐζωγραφήθησαν εις ἀκτινωτὴν διάταξιν ὡς ἀποκλειστικός των διάκοσμος. Ὅμοιαι στῆλαι ἐμφανίζονται μοναχικαὶ μὲν εις τὸν ὦμον ἐνὸς ψευδοστόμου ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἑγκλιανοῦ<sup>1</sup>, μαζὶ μὲ σχηματοποιημένα ἄνθη δὲ εις ἄλλον ἀπὸ τὴν Βορείαν κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν<sup>2</sup>, εις ἀγγεῖα δηλαδὴ τῶν ΠΙΒ χρόνων.

β) Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ γραμμαὶ αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι ὡς στοιχεῖα διαγραμμίσεως. Ἡ διαγράμμισις αὐτὴ εἶναι ἀκτινωτὴ εις τὰ κυκλικὰ ἢ κυκλοτερεῇ διακοσμητικὰ πεδία ὅπως οἱ ὦμοι ἢ τὰ χεῖλη τῶν διαφόρων ἀγγείων, ἄλλοτε ἀδιάκοπος (σταμνίσκοι 169, 450, 1192, 1199, προχοῖδια 120, 1250, λεκάναι 273, 473, 527) καὶ ἄλλοτε καθ' ὁμάδας ἐναλλασσόμενας μὲ κενὰ ἢ καὶ μὲ ἄλλα θέματα (ἀλαβαστροειδὲς 154, οἰνοχόη 417, θήλαστρα 550, 698 καὶ διάφοροι λεκάναι, βλ. εἰκ. 110). Εἰς τὰς ζώνας ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἐγκαρσία καὶ παρουσιάζεται συνεχὴς μὲν ὅταν κοσμή τὰς λαβὰς μερικῶν ἀγγείων (ψευδοστόμων, θηλάστρων, δακτυλιοσχῆμων, συνθέτων κερνοειδῶν, κυάθων, προχοειδῶν, ληκυθίων, φλασκῶν) καθ' ὁμάδας δὲ λοξὰς εις τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων 554 καὶ 779 καὶ καθέτους εις τούς ψευδοστόμους 50, 134 καὶ 549 καθὼς καὶ εις τὸν σταμνίσκον 4. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς διακοσμῆσεως ἔχει παρατηρηθῆ καὶ ἄλλοις εις τὴν Ἀττικὴν<sup>3</sup>. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἀνήκουν καὶ αἱ κάθετοι γραμμαὶ αἱ πλασιώνουσαι τὰς μετόπας.

γ) Ἡ τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τὴν συνηθεστέραν μορφήν διακοσμῆσεως μὲ εὐθείας γραμμάς, τὰ κρόσσια, διακρινόμενα ὡς πρὸς τὴν μορφήν των εις ἀπλᾶ, δηλαδὴ εις λεπτὰς ἰσοπαχεῖς γραμμάς (εἰκ. 7, 2β), καὶ εις σταγονόσχημα, κάπως παχύτερα, μὲ τὸ κάτω ἄκρον των ἐνισχυμένον καὶ ἀπεστρογγυλευμένον (εἰκ. 7, 2γ). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ψευδόστομον 865 ὅπου τὰ κρόσσια, ἀπλᾶ καὶ βραχέα, πατοῦν εις τὴν περίμετρον τοῦ ὤμου μὲ τὴν κορυφήν των ἐλευθέραν<sup>4</sup> ὅλα τὰ ἄλλα κρέμονται ἐξηρητημένα ἀπὸ τὸ ἐπάνω ἄκρον των. Ὅπως εἶναι φυσικόν, ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς διάκοσμος ἀγγείων προχοειδῶν, μὲ εὐρὺ σῶμα δηλαδὴ καὶ στενὸν λαιμόν, εὐρίσκονται δὲ πάντοτε εις τὸν ὦμόν των, ἀνηρητημένα ἀπὸ τὸν δακτύλιον τῆς ρίζης τοῦ λαιμοῦ. Εἰδικῶς εις τὸ προχοῖδιον 1250 ὀρίζονται πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ κυματοειδῆ γραμμὴν περιτρέχουσαν τὸν ὦμον (εἰκ. 96) ὅπως καὶ εις μίαν οἰνοχόην ἀπὸ τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀσίνης<sup>5</sup>. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιβάλλουν τὸν ὦμον εις συνεχῇ στεφάνῃ, κάποτε ὅμως εὐρίσκονται καθ' ὁμάδας μὲ κενὰ διαστήματα μεταξύ των ἢ χωρίζονται εις δύο ἀπὸ σύμπλεγμα ἀντινῶτων σπειρῶν. Τὰ ἀπλᾶ συναντῶνται συνεχῇ εις τούς σταμνίσκους 133 καὶ 551, τὸ ἀλαβαστροειδὲς 1082, τὴν πρόχουν 1012, τὴν οἰνοχόην 226 καὶ τὸ ληκύθιον 1041<sup>6</sup>, κατὰ ὁμάδας εις τούς σταμνίσκους 729 καὶ 1198<sup>7</sup> καὶ μὲ σπεῖραν εις τὴν πρό-

1. P.N. I, πίν. 394 ἀρ. 699.

2. BRONEER, Fountain, σ. 389, εἰκ. 70q.

3. STUBBINGS, Attica, σ. 20, εἰκ. 6.

4. Ἀντίστοιχα ὑπάρχουν εις ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς (STUBBINGS, ἔ.ἀ. σ. 17, εἰκ. 4).

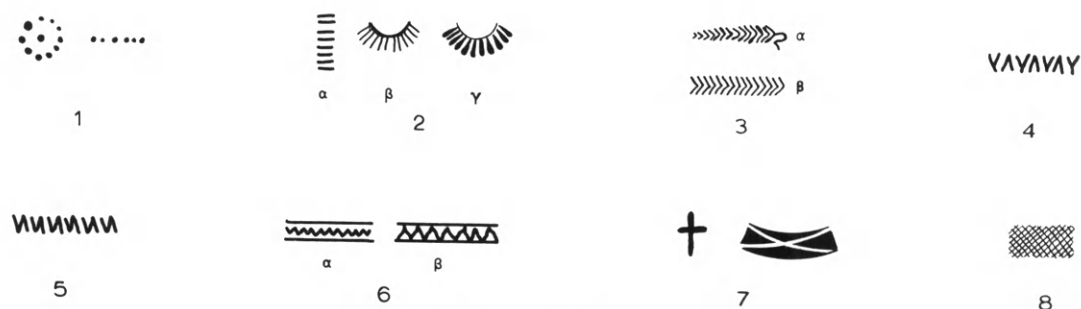
5. Asine, σ. 304, εἰκ. 209, 2.

6. Πρβ. καὶ ἐν ἀλαβαστροειδὲς ἀπὸ τὸ Λιγόρι, STUBBINGS, ἔ.ἀ. πίν. 11, 8.

7. Ὅπως καὶ εις ἀλαβαστροειδὲς ἀπὸ τὸ Βουρβάτσι, STUBBINGS, ἔ.ἀ. πίν. 11, 7.

χουν 436, την ύδριαν 727 και την οίνοχόην 160. Τὰ σταγονόσχημα, καὶ μάλιστα τὰ συνεχῆ, εἶναι κατὰ πολὺ συνηθέστερα. Ὑπάρχουν εἰς 12 ληκύθια, 8 προχοῖδια, 8 οἰνοχόας, 5 θήλαστρα, 3 σταμνίσκους, 3 πιθαμοφορεῖς, 2 ἀλαβαστροειδῆ, τὴν πρόχουν 611, τὸ δίωτον προχοῖδιον 1230, τὴν ύδριαν 211 καὶ τὸν ὑψίλαιμον ἀμοφορίσκον 590, εἰς αὐτὰ δὲ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ οἰνοχόη 1034, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν μοναδικὴν περιπτῶσιν συνδυασμοῦ σταγονοσχημάτων μὲ σπείρας (εἰκ. 100, 8). Ὁ Furumark ἀναφέρει εἰς ἀνάλογα δείγματα διαφόρων προελεύσεων, τὰ ὅποια χρονολογεῖ εἰς τὸ ΠΠΓ<sup>1</sup> καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸ ΠΠΓβ<sup>2</sup>, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλα ἀπὸ τὴν Νάξον<sup>3</sup> καὶ τὴν Κῶ<sup>4</sup>.

**3. Ἀμείβοντες.** Τὸ κόσμημα αὐτὸ συνίσταται εἰς γωνίαν ἰσοσκελῆ, ἐνίοτε ὀρθήν (εἰς τοὺς ψευδοστόμους 8, 122, 153, 228, 300 καὶ 1173), συνήθως ἀμβλεῖαν



Εἰκ. 7. Στίγματα καὶ εὐθεῖαι γραμμαί.

(εἰς τοὺς 105, 196, 237, 297, 605, 694, 753, 1071, 1091, 1119 καὶ 1222) κάποτε δὲ (εἰς τοὺς 319, 693, 842) τόσον ἀνοικτὴν ὥστε νὰ πλησιάζῃ τὴν εὐθεῖαν γραμμὴν. Μεμονωμένον ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 509, ὅπου παράπλευροι ἀμείβοντες μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὸ κέντρον ἐναλλάσσονται μὲ ομάδας εὐθειῶν γραμμῶν (εἰκ. 110). Εἰς ὅλας τὰς ἄλλας περιπτώσεις οἱ ἀμείβοντες ἀπαντῶνται πολλαπλοῖ καὶ ἐνάλληλοι, εἴτε σταχυωτοὶ εἴτε κατὰ ἰσοπλατεῖς σειράς.

**Σταχυωτοί** (εἰκ. 7, 3a). Ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν ἐναλλήλων ἀμειβόντων πλάτους προοδευτικῶς μειουμένου μὲ ἀγκύλον μίσχον εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πρώτου καὶ μεγαλυτέρου, εἰς τρόπον ὥστε τὸ σύνολον νὰ ἔχῃ τὴν μορφήν στάχους. Τὸ σχῆμα αὐτὸ ὑπάρχει ὡς κύριον διακοσμητικὸν θέμα εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 8, 122 καὶ 566, εἰς τὸν ὦμον τοῦ ληκυθίου 345 καὶ εἰς παραλλαγὴν χωρὶς μίσχον εἰς τὸν ψευδόστομον 694. Ἐκτὸς τῆς Περαιτῆς εὐρέθη εἰς ψευδόστομον ἀπὸ τὴν Ἀγ. Εἰρήνην τῆς Κέας, χρονολογούμενον ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὸ ΠΠΑ2<sup>5</sup>, καὶ εἰς ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς<sup>6</sup> καὶ τοῦ Ἀργούς<sup>7</sup>, κυρίως δὲ εἰς τοὺς ὤμους ψευδοστόμων ἀπὸ

1. M.P., mot. 72 (tassel pattern), σ. 409, εἰκ. 71, 72/11.

2. OA 3, 1944, σ. 209, εἰκ. 3, 3.

3. Οἰνοχόη μὲ ἀπόφυσιν εἰς τὸν ὦμον ἀπὸ τὰ Ἀπλώματα, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

4. MORRIGONE, σ. 53, εἰκ. 51.

5. BCH 91, 1967, Chronique des Fouilles 1966, σ. 751, εἰκ. 6.

6. Εἰς ψευδοστόμους καὶ κύλικα, STUBBINGS, Attica, σ. 16, εἰκ. 4 ἀριθ. 9 καὶ πίν. 4, 11.

7. Εἰς ψευδοστόμους καὶ πρόχουν, Deiras, σ. 172.

τὴν Κῶ<sup>1</sup> καὶ ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>2</sup>, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς ὤμους μεγάλου ἀριθμοῦ ψευδοστόμων τῶν ΠΙΒ1 χρόνων ἀπὸ τὰς Μυκήνας<sup>3</sup> καὶ εἰς σκύφους ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>4</sup>, πρᾶγμα ἐνισχύον τὴν ἄποψιν τοῦ Furumark<sup>5</sup> ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς ΠΙΒ καὶ τοὺς πρωίμους ΠΙΓ χρόνους.

Κατὰ σειράν (εἰκ. 7,3β). Ὑπὸ τὴν μορφήν σειρᾶς ἰσοπλατῶν ἐναλλήλων γωνιῶν οἱ ἀμειβόντες ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς συμπληρωματικὸν κόσμημα εἴτε ἐλεύθερον, εἴτε συνδέον διάφορα ἄλλα θέματα (τρίγωνα, σπείρας, σχηματοποιημένα ἄνθη κλπ.) εἰς τοὺς ὤμους πολλῶν ψευδοστόμων καὶ τοῦ προχοῖδιου 360. Ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπίσης εἰς ἀδιάκοπον σειράν κατὰ μῆκος τῶν λαβῶν τῶν ψευδοστόμων 147, 390, 1201 καὶ τοῦ δακτυλιοσχήμου 366, εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τεσσάρων ψευδοστόμων<sup>6</sup>, εἰς τὸν ὦμον ἰσαρίθμων σταμνίσκων, εἰς τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 521 καὶ εἰς τὴν κορυφήν τοῦ πώματος τῆς πυξίδος 460. Ἀφ' ἐτέρου, εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἰδίας πυξίδος, εἰς τὸ ἀλαβαστροειδὲς 783, εἰς τὸν ψευδόστομον 594 καὶ εἰς τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 437, ὁμάδες ἐναλλήλων ἀμειβόντων ἐναλλάσσονται μὲ σχηματοποιημένα ἄνθη, κάθετον διαγράμμισιν καὶ κυματοειδεῖς γραμμάς, εἰς δὲ τὸν ὦμον τοῦ θηλάστρου 482 ἐμφανίζονται κατὰ ὁμάδας ἀντωπᾶς. Τέλος εἰς τοὺς ψευδοστόμους 230 καὶ 430 ἡ κοιλία καταλαμβάνεται ἀπὸ πλατεῖαν ζώνην ἀμειβόντων μὲ καμπύλα σταγονόσχημα σκέλη (εἰκ. 64, 19, 20), ἐνθυμίζοντα παλαιότερα μετάλλινα πρότυπα, ὅπως τὴν ἀργυρᾶν φιάλην μὲ τὰς ἐνθέτους ἀνδρικός προτομὰς ἀπὸ τὰς Μυκήνας<sup>7</sup>.

**4. Ἀντίρροπα Υ** (εἰκ. 7,4). Ὁ σταμνίσκος 1099 φέρει εἰς τὸν ὦμον σειράν ἀντιρρόπων Υ. Τὸ κόσμημα τοῦτο, συνηθέστερον εἰς παλαιότερα ἀγγεῖα, δὲν κατηργήθη μετὰ τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΑ2 περιόδου ὅπως ἐδέχθη ὁ Furumark<sup>8</sup>, ἀφοῦ ὑπάρχει εἰς ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>9</sup> καὶ τὸ Ἄργος, χρονολογούμενα ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὸ ΠΙΒ<sup>10</sup>, κυρίως δὲ εἰς τὸν ὦμον σταμνίσκου ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηνῶν<sup>11</sup> καὶ εἰς διαφόρους σκύφους ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>12</sup>. Εἰς τὴν Ἀττικὴν εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀγγεῖα<sup>13</sup>, τὸ δεῖγμα δὲ τῆς Περαιτῆς, μοναδικὸν ὅπως εἶναι, φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὰς τελευταίας περιπτώσεις χρησιμοποίησεως αὐτοῦ τοῦ θέματος.

**5. Ν - σχημον** (εἰκ. 7,5). Τὸ κόσμημα αὐτὸ εὐρίσκεται σχεδιασμένον εἰς τὸν ὦμον τοῦ τριώτου σταμνίσκου 1084. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΠΙΑ - Β εἶναι ἄρκετὰ

1. MORRIGONE, σ. 264, 286, 287, εἰκ. 295, 330b, 331b.

2. P.N. I, πίν. 394, ἀρ. 614, 674, 698.

3. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 219, 230, εἰκ. 1/7.

4. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 149, 151, σχ. 2 ἀρ. 1, 7.

5. M.P., mot. 58 (parallel chevrons), σ. 381 - 382, εἰκ. 67, 58/17 - 18, 20 - 24.

6. Πρβ. ψευδόστομον ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ (MORRIGONE, σ. 162, εἰκ. 162) καὶ ψευδοστόμους ΠΙΒ1 ἀπὸ τὰς Μυκήνας (E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 230).

7. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, πίν. 7, 2 - 2α. Πρβ. καὶ M.P., mot. 64, εἰκ. 69, 64/23 - 24.

8. M.P., mot. 59 (V pattern), σ. 385, εἰκ. 67.

9. MORRIGONE, σ. 143 εἰκ. 129.

10. Deiras, σ. 177.

11. A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, πίν. 31b.

12. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 149, 150, 152 καὶ σχ. 4.

13. STUBBINGS, Attica, σ. 36, εἰκ. 15 ἀρ. 3 καὶ πίν. 9, 16.

σύνηθες εις διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἐν γένει <sup>1</sup>, ἔχει εὑρεθῇ δὲ ἐπὶ πλέον καὶ εἰς ἀλαβαστροειδῆς ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴν <sup>2</sup>, εἰς δίκωτον ληκύθιον ἀπὸ τὴν Κῶ <sup>3</sup>, εἰς σκύφον, ψευδοστόμους καὶ δακτυλιόσχημον ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν <sup>4</sup>, εἰς σκύφον ἀπὸ τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος <sup>5</sup>, εἰς ψευδοστόμους καὶ δίκωτον προχοῖδιον ἀπὸ τὸ Ἄργος <sup>6</sup>, εἰς ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα τῶν Μυκηναίων <sup>7</sup>, καθὼς καὶ εἰς ἀγγεῖα προερχόμενα ἀπὸ στρώματα χρονολογημένα μὲ βεβαιότητα εἰς τοὺς πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΠΙΒ χρόνους, δηλαδὴ εἰς κύαθον τῆς Ugarit <sup>8</sup> καὶ εἰς διαφόρους σκύφους ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος <sup>9</sup>. Εἰς τὴν Περσικὴν δὲν ἐμφανίζεται παρὰ μόνον εἰς αὐτὸν τὸν σταμνίσκον καὶ ἐκεῖ κατὰ τρόπον ἀμελῆ καὶ ἄτεχνον, εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι πρόκειται πλέον περὶ ἐπιβιώσεως.

**6. Τεθλασμένη.** Ἡ τεθλασμένη γραμμὴ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ συχνότερα διακοσμητικὰ θέματα καὶ συναντᾶται εἰς πολλὰ καὶ διαφόρων εἰδῶν ἀγγεῖα, σχεδιασμένη κατὰ ὀριζοντίαν ζώναν ἢ καὶ καθέτους στήλας ὡς συστατικὸν στοιχεῖον μετοπῶν ἢ ὡς διακόσμησις τῶν λαβῶν τῶν ψευδοστόμων 229 καὶ 479. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχει καὶ ὡς μόνον κόσμημα τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 381 καὶ 660, κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου των.

Ἡ ὀριζοντία τεθλασμένη, ἢ καὶ συνηθεστέρα, παρουσιάζεται συχνὰ ἐλευθέρα, στενοτέρα δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ζώνην ὅπου περιέχεται καὶ μὴ φθάνουσα μέχρι τῶν ταινιῶν αἱ ὁποῖαι τὴν ὀρίζουν (εἰκ. 7, 6a). Εἰς τὸν ὤμον 11 σταμνίσκων καὶ τοῦ ληκυθίου 946, εἰς τὸν λαιμὸν τῆς πρόχου 712, καθὼς καὶ εἰς τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων 23, 26 καὶ 384 εἶναι συνεχῆς, ὅπως καὶ εἰς ψευδόστομον ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ <sup>10</sup>, εἰς τοὺς ψευδοστόμους 93 καὶ 203 ὑπάρχει εἰς δύο ὑπερκειμένους ζώνας, εἰς δὲ τὸν 1117 καλύπτει ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ πλάτος τῆς κοιλίας <sup>11</sup>. Εἰς τὸ θήλαστρον 976 ἀφ' ἑτέρου καὶ εἰς τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων 36, 566, 865, 900 καὶ 1160 εἶναι διακεκομμένη, ἢ τελευταία δὲ αὐτὴ παραλλαγή ἔχει πολλὰ παράλληλα ἀπὸ τὸ Ἄργος <sup>12</sup>, τὴν Κῶ <sup>13</sup>, τὴν Βορείαν κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως <sup>14</sup> καὶ τὴν Δυτικὴν οἰκίαν τῶν Μυκηναίων <sup>15</sup>.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐλευθέραν αὐτὴν τεθλασμένην <sup>16</sup> ὑπάρχει εἰς τὴν κοιλίαν 33 ψευδοστόμων, εἰς τὸ πῶμα τῆς πυξίδος 369 καὶ εἰς τὸν ὤμον τοῦ σταμνίσκου 1028

1. M.P., mot. 60 (N-pattern), σ. 386, εἰκ. 67.

2. Y. BOYSAL, *Bulletin* 121, σ. 82, εἰκ. 11.

3. MORRICONE, σ. 293.

4. STUBBINGS, *Attica*, σ. 20, 36, εἰκ. 5, 6 καὶ 15, πίν. 9, 5 καὶ 16, 3.

5. K. ΔΑΒΑΡΑΣ, *ΑΔ* 20, 1965, *Χρονικά*, πίν. 98 β.

6. Deiras, σ. 177.

7. A.J.B. WACE, F.H. STUBBINGS, *BSA* 49, 1954, πίν. 41a. E. FRENCH, *BSA* 59, 1964, σ. 260-261, 60, 1965, σ. 200, 201, 61, 1966, σ. 231.

8. STUBBINGS, *Levant*, σ. 73, εἰκ. 24.

9. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, *ΑΔ* 20, 1965, σ. 149-150.

10. P.N. I, πίν. 391 ἀρ. 412.

11. Πρβ. ψευδόστομον ἀπὸ τὸ Βουρβάτσι, STUBBINGS, *Attica*, πίν. 1, 1.

12. Deiras, σ. 177.

13. Πρόχους τοῦ τάφου 52 τῆς Λαγκάδας.

14. BRONEER, *Fountain*, εἰκ. 69a.

15. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, *ΠΑΕ* 1961, πίν. 121γ, 122α.

16. M.P., mot. 61/2 (zig-zag).



ή πλαισιωμένη (είκ. 7, 6β), εκείνη δηλαδή όπου αἱ κορυφαὶ τῶν γωνιῶν τῆς ἐγγίζουσιν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πρὸς τὰ κάτω τὰς ταινίας τὰς ὀριζούσας τὴν ζώνην τῆς <sup>1</sup>. Ἡ μορφή αὐτῆ, ἐπικρατεστέρα ἀριθμητικῶς τῆς ἄλλης, περιορίζεται ὅμως σχεδὸν μόνον εἰς τοὺς ψευδοστόμους <sup>2</sup>, χρησιμοποιεῖται πολὺ συχνὰ ὡς διακόσμησις τῆς περιμέτρου τῶν ὤμων των καὶ εἶναι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις συνεχής.

**7. Σταυρὸς — X** (είκ. 7,7). Τὸ θέμα αὐτὸ τῶν δύο διεσταυρωμένων γραμμῶν παρατηρεῖται εἰς τέσσαρα διαφορετικὰ ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς : Ἡ πρόχους 712 φέρει εἰς τὸν ὦμον σταυρὸν πλαισιωμένον ἀπὸ ὀρθίας σπείρας, τὸ κάλυμμα τῆς πυξίδος 761 ἔχει καὶ αὐτὸ μερικὰ ἀκανόνιστα σταυροειδῆ σχήματα ἐν μέσῳ στιγμάτων, τόξων, κύκλων καὶ γραμμῶν, εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου 697 εἶναι σχεδιασμένος μικρὸς σταυρὸς μεταξὺ συστάδων εὐθειῶν γραμμῶν, εἰς δὲ τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 466 ὑπάρχει ἐπίμηκες ἐξηρημένον X μεταξὺ ἀκτινωτῶν εὐθειῶν. Ἐπὶ πλεον ἅπαντᾷ καὶ εἰς τὰς λαβὰς τῶν ψευδοστόμων 391, 566 καὶ 779, εἰς δὲ τὸν 660 καλύπτει τὴν μίαν λαβὴν ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι ὀλόβαφος. Πουθενὰ δηλαδή δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν ἢ ἔστω τὸ κυριώτερον κόσμημα <sup>3</sup>, ἐμφανίζεται ὅμως παντοῦ ἀνεξάρτητον καὶ ὄχι ὡς παραγέμισμα μεγαλυτέρων ἐπιφανειῶν ὅπως συνήθως εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν <sup>4</sup>. Ἀνάλογος περίπτωσις εἶναι ὁ μεταγενέστερος (ὑπομυκηναϊκός) ψευδόστομος τοῦ Ἄργους <sup>5</sup>. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Περαιτῆν, ὁ σταυρὸς δὲν φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς τὰ συνήθη καὶ καθιερωμένα θέματα, μᾶλλον δὲ ἀπετέλεσε διέξοδον εἰς τὴν ἀμηχανίαν τοῦ ἀγγειογράφου.

**8. Δικτυωτὸν** (είκ. 7,8). Ὡς θέμα εἶναι κοινὸν καὶ ἅπαντᾷ εἰς τὰ ἀγγεῖα ὀλοκλήρου τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου. Εἰς τὴν Περαιτῆν καλύπτει πυκνὸν καὶ λεπτό-γραμμον τοὺς ὤμους τῶν σταμνίσκων 580 καὶ 1189 καὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν 99, 290, 378, 674 καὶ 1093 ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ ὄχι κατὰ τόπους μόνον, ὅπως δέχεται ὁ Furumark <sup>6</sup> διὰ τὰ ἀγγεῖα τοῦ ΠΙΒ καὶ τοῦ πρῶμου ΠΙΓ. Ἀνάλογα δείγματα ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν <sup>7</sup> καὶ τὴν Κῶ <sup>8</sup>. Ἀπὸ τὰς Μυκήνας ἀναφέρονται ὅστρακα ψευδοστόμων ΠΙΒ1 μὲ δικτυωτὸν εἰς τὸν ὦμον καὶ εἰς ζώνην τῆς κοιλίας <sup>9</sup>, εἰς τὸν Ἐγκλιανὸν δὲ εὐρέθῃ ἀλαβαστροειδὲς μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν εἰς τὸν ὦμον <sup>10</sup>.

## ΓΡΑΜΜΑΙ ΚΑΜΠΥΛΑΙ (είκ. 8)

**9. Ἡμικύκλια.** Ὡς αὐτοτελὲς θέμα τὰ ἡμικύκλια διατάσσονται κατὰ σειρὰς χωρὶς νὰ ἐφάπτονται μεταξὺ των καὶ παρουσιάζονται ὑπὸ δύο μορφάς. Εἰς τὸ θήλα-

1. M.P., mot. 61/3 καὶ 61/4.

2. Πρβ. κεραμεικὴν ΠΙΒ1 τῶν Μυκηνῶν (E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 231) καὶ ψευδόστομον ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Λαδεμπόρου (BSA 48, 1953, πίν. 8b).

3. Ὅπως εἶναι π.χ. εἰς τὸν ὦμον ἐνὸς ψευδοστόμου ΠΙΒ1 τῶν Μυκηνῶν (E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 230).

4. M.P., mot. 54, σ. 375 - 376. P.N. I, πίν. 344.

5. Deiras, σ. 56, 178, πίν. LX 1,2. C.G. STYRENIUS, Submycenaean Studies, σ. 130 - 131, εἰκ. 48.

6. M.P., σ. 379, mot. 57 (diaper net), εἰκ. 67.

7. Ἀλαβαστροειδῆ, σταμνίσκοι καὶ ἀμοφορίσκος ἀπὸ τὸ Βουρβάτσι καὶ τὴν Κοπρέζαν, STUBBINGS, Attica, πίν. 11, 9, 12, 1, 18, 18, 3.

8. Σταμνίσκοι ἀπὸ τὸν Ἐλαιῶνα, MORRIGONE, σ. 66, 68, 79, εἰκ. 37, 40, 53.

9. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 230, εἰκ. 1/12.

10. P.N. I, πίν. 385, 386 ἀρ. 410.

στρον 652, όπου έχουν σχῆμα πεταλοειδές, είναι ἐλεύθερα, σχεδιασμένα δηλαδή με-  
ταξὺ τῶν δύο ὀριζοντίων ταινιῶν τοῦ ὤμου χωρὶς νὰ τὰς ἐγγίξουν (εἰκ. 8, 9a). Ὁ  
τρόπος αὐτὸς διακοσμῆσεως<sup>1</sup> εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν<sup>2</sup> καὶ ἐμφανίζεται εἰς  
στρώματα ΥΕ ΠΙΑ2 καὶ Β τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς Τίρυνθος<sup>3</sup>, τὸ θήλαστρον δὲ  
τῆς Περαιτῆς πρέπει νὰ ἀποτελῇ μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας του ἐπιβιώσεις.

Τὰ ἄλλα ἡμικύκλια ἔχουν ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν ὅτι εἶναι προσκεκολλη-  
μένα εἰς τὰς ταινίας τῶν ζωνῶν ὅπου περιέχονται. Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν εἶναι  
συνηθέστερα, κατὰ τὸν Furumark δὲ ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίο-  
δον ΥΕ ΠΙΒ<sup>4</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν ἀπαντῶνται ἰχνογραφημένα (ψευδόστομος 1064,  
πρόχους 652, δακτυλιόσχημον 1057, λεκάναι 522 καὶ 524), ἐξηρημένα (ψευδόστομος  
196) ἢ ὀλόβαφα (ψευδόστομος 49) εἶναι δὲ ἄλλοτε ὄρθια (ψευδόστομος 196, εἰκ. 8, 9γ)  
καὶ ἄλλοτε εἰς δύο σειρὰς ἀντιμετώπους, χωρισμένας εἰς τὸν ψευδόστομον 1064 μὲ  
λεπτὴν ὀριζοντίαν ταινίαν, εἰς τὸν 49 μὲ κυματοειδῆ γραμμὴν (εἰκ. 8, 9δ) καὶ εἰς τὸ  
δακτυλιόσχημον 1057 μὲ κυματοειδῆ ἐστιγμένην. Εἰς τὸν ὦμον τῆς πρόχου 1200 ἀφ'  
ἐτέρου, διακοσμημένον ἀκτινωτῶς μὲ τέσσαρα χονδροειδῆ ἡμικύκλια (εἰκ. 92), ὁ ἀγ-  
γειογράφος ἐξήρτησε τὰ τρία ἀπὸ τὸν δακτύλιον τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ της, εἰς  
τὸ τέταρτον δέ, ζωγραφηθὲν ἀντίρροπον πρὸς τὰ ἄλλα, ἐφρόντισε νὰ κλείσῃ τὸ ἀνοιγμα  
μὲ μίαν εὐθείαν γραμμὴν, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἐποχὴ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀνοι-  
κτῶν ἡμικυκλίων ἀνῆκεν ἤδη εἰς τὸ παρελθόν.

**10. Κυματοειδεῖς γραμμαί.** Αἱ γραμμαὶ αὗται εἶναι ἀπὸ τὰ κοινότερα θέματα  
τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ἀπαντῶνται δὲ εἰς τὴν Περαιτὴν εἰς πολλὰ καὶ διάφορα  
ἀγγεῖα, τόσον ὡς κόσμημα ἐπιφανείας ὅσον καὶ ὡς περιθέον θέμα. Βασικῶς διακρί-  
νονται ἀπὸ τὴν συχνότητα καὶ τὸ βάθος τῶν πτυχώσεων των ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς πυκνάς  
καὶ ἐντόνους, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς ἀβαθεῖς καὶ ἀραιάς.

Αἱ πρῶται, πυκναὶ ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰς πτυχώσεις των ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν  
διάταξιν των, συναντῶνται κυρίως εἰς τοὺς ὦμους μερικῶν ψευδοστόμων, τῶν 15, 623,  
627, 1117, 1177 καὶ 1187 ὅπου, ὑπὸ μορφήν διαγραμμίσεως, καλύπτουν τὴν ἐπιφά-  
νειαν τοῦ ἡμικυκλίου (εἰκ. 28, 31, 36, 63) κατὰ τρόπον γνωστὸν ἀπὸ ἀγγεῖα ὑπαγόμε-  
να εἰς τοὺς ΠΙΒ χρόνους<sup>5</sup>. Εἰς τοὺς 623 καὶ 1177 ἐπαναλαμβάνονται ἀκτινωταὶ  
εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, εἰς τὸν 661 δὲ διακοσμοῦν ὀλόκληρον τὸν ὦμον, ὅπως καὶ εἰς  
ψευδόστομον ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>6</sup>. Ἀκτινωταὶ ἐπίσης καὶ εἰς πυκνὴν διάταξιν  
εἶναι εἰς τὸν ὦμον τοῦ σταμνίσκου 744, ἀραιαὶ δὲ καὶ μεμονωμένα, κατὰ τρόπον ἐνθυ-  
μίζοντα ὑπομυκηναϊκὴν διακόσμησιν<sup>7</sup>, εἰς τὸν 1022 καὶ εἰς τὸ θήλαστρον 478. Ὅμοιαι,  
κυκλοτερεῶς σχεδιασμένοι, ἐμφανίζονται ἐλεύθεραι εἰς τοὺς ὦμους τῶν ἀλαβαστροει-

1. M.P., mot. 45 (U pattern), σ. 351, εἰκ. 58.

2. STUBBINGS, Attica, πίν. 9, 14.

3. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 149, 150. E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 189, πίν. 53b. d, 61, 1966, σ. 229, εἰκ. 2/17, πίν. 49b3.

4. M.P., mot. 43 (isolated semicircles), εἰκ. 57, σ. 340, 351.

5. M.P., mot. 53 (wavy line), εἰκ. 65, surface filling.

6. MORRIGONE, σ. 227, εἰκ. 246.

7. C.G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 118, πίν. III, 3607, 3611, 3615 (ὑπομυκηναϊκοὶ ψευδόστομοι Σαλαμίνας). Kerameikos I, πίν. 5 - 8, 10. Πρβ. καὶ M.P., mot. 53, εἰκ. 65/39.

δῶν 953 καὶ 1145 (εἰκ. 8, 10a), ἐνῶ ἡ κοσμοῦσα τὸν ὦμον τῆς πρόχου 868 εἶναι ἀνάλογος ἀλλὰ πλαισιωμένη. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τριῶν ψευδοστόμων (εἰκ. 64), εἰς τὸν 871 κατὰ βραχέα ὀριζόντια τμήματα<sup>1</sup>, εἰς τὸν 129 κατὰ πυκνὰς ἐγκαρσίας ομάδας ἐναλλασσομένας μετ' ἐπίγματα καὶ εἰς τὸν 659 καθ' ὁμοίαν διάταξιν μετ' ὀξείας γραμμὰς εἰς τὰ μεταξὺ διαστήματα<sup>2</sup>. Τέλος ἐμφανίζονται καὶ εἰς μετόπας τῆς κοιλίας τῶν τριποδικῶν ἀλαβαστροειδῶν 561 καὶ 1114.

Τελείως διαφορετικὴν ἐντύπωσιν προκαλοῦν αἱ ἄλλαι (εἰκ. 8, 10β). Παχύτεραι κατὰ κανόνα ἀπὸ τὰς προηγουμένας, κοσμοῦν πλῆθος ἀγγείων κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ εἰς διάφορα διακοσμητικὰ πεδία. Οὕτω καλύπτουν ὁλόκληρον τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 763, τὸ ἡμικύκλιον τοῦ 955 καὶ τὰ τεταρτοκύκλια τοῦ 135, ἐπὶ πλέον δὲ περιβάλλουν τοὺς ὦμους 5 σταμνίσκων (30, 491, 501, 612, 672), ἕξ θηλάσטרων (512, 599, 803, 910, 911, 960), τριῶν δακτυλιοσχῆμων (420, 1102, 1133), δύο προχοῖδων (77, 1250), τριῶν ὕδριων (620, 727, 1169), δύο ληκυθίων (213, 747), τοῦ ἀλαβαστροειδοῦς 1247, τῶν πρόχων μετ' πλευρικὴν προχὴν 280 καὶ 553 (ὅπου συμβολίζουν ὄφεις) καὶ τῆς οἰνοχόης 918. Μερικὰ ἄλλα ἀγγεῖα (ὁ σταμνίσκος 607, ὁ πιθαμοφορεὺς 159, ἡ λεκάνη 869, τὸ τριποδικὸν ἀλαβαστροειδὲς 961), τὰς φέρουν εἰς τὴν κοιλίαν, εἰς δὲ τὸ κύπελλον 276 ἀπαντῶνται εἰς τὸ πλευρικόν του τοίχωμα ἀνὰ τρεῖς, κατακόρυφοι μεταξὺ εὐθειῶν. Ἐπὶ πλέον συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν διαφορῶν θεμάτων τοῦ καλύμματος τῆς πυξίδος 761 καὶ στολίζουν τὰ χεῖλη τῶν λεκανῶν 285, 437 καὶ 952 καὶ τὴν περίμετρον τῶν φλασκῶν 370 καὶ 431. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν γραμμῶν, ἂν καὶ εὐρίσκεται καὶ εἰς παλαιότερα ἀγγεῖα<sup>3</sup>, χαρακτηρίζει ὅμως κατ' ἐξοχὴν τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος<sup>4</sup>.

Εἰς τὸν ὦμον τῆς οἰνοχόης 1073 καὶ εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ὑψιλαίμου ἀμφορίσκου 590 αἱ γραμμαὶ εἶναι διπλαῖ (εἰκ. 8, 10γ). Ὁ τρόπος αὐτός, ἀκόμη μεταγενέστερος<sup>5</sup>, παρουσιάζεται εἰς τὴν Περσὴν ὡς ἐξαιρέσις καὶ μόνον εἰς τὰ ἀγγεῖα αὐτά, ἀνήκοντα εἰς τὰς τελευταίας ταφὰς τῶν τάφων ὅπου εὐρέθησαν.

Περισσότερον ἀκόμη ἀπὸ ὅσον εἰς τὰ σώματα τῶν ἀγγείων αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς λαβὰς, μάλιστα δὲ τὰς καθέτους τῶν μεγαλυτέρων προχοειδῶν, πεδίον κατ' ἐξοχὴν προσφερόμενον εἰς παρομοίαν διακόσμησιν. Οὕτω ἐμφανίζονται γραμμαὶ μεγάλου πάχους καὶ μετ' πτυχώσεις μόλις διαγραφόμενας κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τῶν λαβῶν τεσσάρων ψευδοστόμων, 26 κανονικῶν καὶ 3 διώτων πρόχων, 6 ὕδριων, 3 οἰνοχοῶν καὶ τοῦ δακτυλιοσχήμου 286, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς ἀνάλογα ἀγγεῖα πλείστων ἄλλων προελεύσεων.

**11. Κομμένος πλοχμός.** Ὁ κομμένος πλοχμός ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ὀκτὼ δείγματα ζωγραφημένα εἰς ἀγγεῖα διαφορῶν σχημάτων. Συγκεκριμένως κοσμεῖ εἰς στε-

1. Πρβ. σκύφον ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος, ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 3, 3.

2. M.P., ἔ.δ. σ. 372, εἰκ. 65, mot. 53/30 καὶ 53/35 (ΠΙΒ). Πρβ. ἐπίσης ψευδοστόμον τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Ugarit (C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 122, 13) καὶ ὁμοίον ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Μολύβδου εἰς τὰς Μυκήνας (A.J.B. WACE, BSA 51, 1956, σ. 120, πίν. 29d. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 230).

3. Π.χ. εἰς τὸν κρατῆρα 596 τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ (P.N. I, πίν. 387).

4. M.P., σ. 374.

5. FurOA, σ. 206, 248.

νάς ζώνας τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων 105, 228 καὶ 1062, τὸν ὦμον τῶν σταμνίσκων 58, 180 καὶ 1236 καὶ τοῦ ἀλαβαστροειδοῦς 969, καθὼς καὶ τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 354<sup>1</sup>. Εἰς τοὺς σταμνίσκους 58 καὶ 1236 τὰ σπειρώματά του εἶναι σχεδιασμένα ὀρθία, σχεδὸν κατακόρυφα (εἰκ. 8, 11a), ἐνῶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἀρκετὰ ἐπικλινῆ (εἰκ. 8, 11β). Ἡ σχετικὴ ποικιλία τῶν ἀγγείων δεικνύει ὅτι ἡ χρῆσίς του δὲν ἦτο περιωρισμένη, ὁ μικρὸς τῶν ἀριθμὸς ὅμως φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι τὸ θέμα αὐτό<sup>2</sup>, ἀπαντῶμενον εἰς ἀγγεῖα ΥἼΑ - ΠΙΒ<sup>3</sup> καὶ γνωστὸν ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τῆς Ἀττικῆς<sup>4</sup>, σπανίζει εἰς τὴν Περσὴν, διότι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ περιπίπτῃ εἰς ἀχρησίαν.

**12. Ἀγκιστρα.** Τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν Περσὴν καὶ κατὰ δύο τρόπους : Ἐν πρώτοις, εἰς τὸν ὦμον τοῦ ἀλαβαστροειδοῦς 1204 ὑπάρχει σειρὰ μικρῶν πυκνῶν ἀγκιστροειδῶν καμπυλῶν ἀνηρτημένων ἀπὸ τὸν δακτύλιον τοῦ λαιμοῦ (εἰκ. 8, 12a) καὶ ἐνθυμιζουσῶν ὑπὸ μορφὴν πολὺ ἀπλουστευμένην τὰς σπείρας τοῦ ὦμου τοῦ σταμνίσκου 1263 (εἰκ. 78). Τὸ εἶδος αὐτὸ ἀγκιστρῶν δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἔως τώρα ἐπισημανθῇ ἄλλοῦ, πάντως ὅμως, καὶ ἂν δὲν εἶναι μοναδικόν, εἶναι ἐξαιρετικῶς σπάνιον.

Τὸ ἄλλο εἶδος συναντᾶται συχνότατα εἰς τὰ προχοειδῆ ἀγγεῖα καὶ συνίσταται εἰς μέγα ἀγκιστρον ζωγραφημένον εἰς τὴν κοιλίαν καὶ ἀνηρτημένον ἀπὸ δακτύλιον περιβάλλοντα τὴν ρίζαν τῆς καθέτου λαβῆς (εἰκ. 8, 12β), στραμμένον δὲ ἄλλοτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἄλλοτε πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ διακόσμησις αὐτῇ παρουσιάζεται εἰς 29 ἀπλᾶς πρόχους καὶ 8 διώτους, 3 ὑδρίας, 2 οἰνοχόας, 1 προχοῖδιον καὶ 1 ληκύθιον. Ἐπὶ πλέον, τρεῖς πρόχοι ἀπλαῖ, μία δίωτος καὶ τρεῖς ὑδρίαὶ φέρουν ἀγκιστρα διπλᾶ ἀντίκωτα (εἰκ. 8, 12γ) εἰς τρόπον ὥστε τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν διώτων πρόχων καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ἀπλῶν, τῶν οἰνοχοῶν καὶ τῶν ὑδριῶν νὰ ἔχουν ἀγκιστρα κάτω ἀπὸ τὰς λαβὰς των.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προηγούμενα, τὰ ἀγκιστρα αὐτὰ εἶναι συνήθη καὶ γνωστὰ ἀπὸ ἄλλα μέρη, ὅπως π.χ. τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως<sup>5</sup>, τὸν Σιτοβολῶνα τῶν Μυκηναίων<sup>6</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>7</sup>, τὴν Κῶ<sup>8</sup> τὴν Νάξον<sup>9</sup> καὶ τὴν Πύλον<sup>10</sup>. Ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ὑδρία τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ παρουσιάζονται εἰς τὸν ἐλλαδικὸν χῶρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ΠΙΒ εἰς τὸ ΠΙΓ, εἰς δὲ τὴν Ρόδον ἀργότερον<sup>11</sup>,

1. Πρβ. τὸ χεῖλος σταμνίσκου ἀπὸ τὸ Ἄργος (Deiras, σ. 92, 175).

2. M.P., mot. 48 (quirk and derivatives), σ. 360 - 361 εἰκ. 61/5 - 6. Ὁ FURUMARK δέχεται ὅτι ἦτο ἐν χρῇσει κατὰ τὴν περίοδον ΠΙΒ - πρῶτου ΠΙΓ, ἐγκαταλειφθὲν κατόπιν.

3. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 55 ἀρ. 15 (Minet el Beida). MORRICONE, σ. 103, 266, εἰκ. 85, 297 (Κῶς, Λαγκάδα). E. FRENCH, BSA 59, 1964, σ. 252, πίν. 71b3, 60, 1965, σ. 181, πίν. 51 b6, εἰκ. 7/25 καὶ 61, 1966, σ. 229, εἰκ. 1/12 (Μυκῆναι). ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 149, 150, σχ. 1,6 (ἐπίχρως Τίρυνθος). P.N. I, πίν. 394 ἀρ. 697 (ἀνάκτορον Ἐγκλιανοῦ). BRONEER, Fountain, σ. 392, εἰκ. 40b, 41d, e, g, 73b (Β. κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως).

4. STUBBINGS, Attica, σ. 36, εἰκ. 15.

5. BRONEER, Fountain, σ. 395, 397, εἰκ. 79d,e.

6. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, πίν. IXa.

7. Asine, σ. 395, εἰκ. 260/1, 409, εἰκ. 268/7.

8. Λαγκάδα, τάφος 39.

9. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

10. P.N. I, πίν. 345 ἀρ. 4.

11. FurOA, σ. 219.



ὁ συρμός των ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἐκράτησε πολύ, διότι ἐκλείπουν ἤδη κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν περίοδον.

**13. Κροσσοπετάλια** (εἰκ. 8, 13). Τὰ κροσσοπετάλια, διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἡμικύκλια κατὰ τὸ ὅτι ἔχουν σχῆμα ὀλιγώτερον κανονικὸν καὶ κυρίως ὅτι ἐφαπτόμενα σχηματίζουν συνεχῇ σειρὰν, ἐμφανίζονται πάντοτε ἐξηρητημένα, ἀπὸ ταινίαν μὲν ἢ δακτύλιον ὅταν ἔχουν ὀριζοντίαν διάταξιν, ἀπὸ γραμμὴν δὲ ὅταν εἶναι κατακόρυφα. Τὰ ὀριζόντια δείγματα εἶναι τὰ περισσότερα, κοσμοῦντα τοὺς ὤμους τῶν ψευδοστόμων 50<sup>1</sup>, 261 καὶ 274 κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου — μαζὶ μὲ στίγματα εἰς τὸν πρῶτον, ἄνθη εἰς τὸν δεύτερον, ρόδακας καὶ τρίγωνα εἰς τὸν τρίτον — περιβάλλοντα τὸν δίσκον τῶν λαβῶν τοῦ 229 καὶ καταλαμβάνοντα εἰς δύο ἀντιμέτωπους σειρὰς ἀπὸ μίαν ζώνην τῆς κοιλίας τῶν 140 καὶ 145. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀντιμέτωπα δηλαδή, εἶναι σχεδιασμένα εἰς τοὺς ὤμους τῶν σταμνίσκων 288 καὶ 1070, τοῦ ἀλαβαστροειδοῦς 696 καὶ τοῦ ληκυθίου 1033, ἐνῶ ὁ σταμνίσκος 415 φέρει μίαν σειρὰν ὀρθίαν, ὁ δὲ 1134 μίαν κρεμαστήν. Τὰ κατακόρυφα εἶναι ὀλιγώτερα, περιοριζόμενα εἰς τὸ νὰ πλαισιώνουν μετόπας εἰς τὸν πιθαμοφόρεα 355 καὶ τὸ ἀλαβαστροειδὲς 1114.

Ὑπὸ τὰς διαφορὰς αὐτὰς μορφὰς των τὰ κροσσοπετάλια παρουσιάζονται συχνὰ εἰς ἀγγεῖα τῶν ΥΕ ΠΙΒ - ΠΙΓ 1 χρόνων<sup>2</sup>, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν Ἀττικὴν συναντῶνται εἰς σκύφους τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>3</sup> καὶ εἰς ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Λιγόρι καὶ τὸ Βουρβάτσι<sup>4</sup>. Ἡ παραλλαγή ἢ συνισταμένη εἰς δύο σειρὰς ἀντινώτους χωριζόμενας ἀπὸ δύο λεπτὰς ταινίας<sup>5</sup>, ἐμφανιζομένη μεταξὺ ἄλλων εἰς ψευδοστόμους ἀπὸ τὸ Βουρβάτσι<sup>6</sup> καὶ ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>7</sup>, δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Περσικήν.

**14. Φολίδες** (εἰκ. 8, 14). Αἱ φολίδες διαφέρουν ἀπὸ τὰ κροσσοπετάλια μόνον κατὰ τὸ ὅτι ἀπλώνονται τόσο κατὰ σειρὰν ὅσον καὶ κατ' ἑκτασιν εἰς πολλοὺς ὑπερκειμένους στοίχους τεμνόμεναι μεταξὺ των, πρᾶγμα πού τὰς καθιστᾷ κόσμημα ἐπιφανείας καὶ τοὺς προσδίδει σχῆμα ὃχι πλέον ἡμικυκλίου ἀλλὰ ριπιδίου. Ὡς θέμα εἶναι γνωστὰ ἄλλ' ὃχι πολὺ συνήθεις<sup>8</sup>. Παρατηροῦνται εἰς τοὺς ὤμους ἀγγείων εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Σαλαμίνα<sup>9</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>10</sup> καὶ τὴν Κῶ<sup>11</sup>, κάποτε ὅμως χρησιμοποιοῦνται

1. Ὅμοια, εἰς διπλὴν σειρὰν, ὑπάρχουν εἰς τὸν ὅμον ψευδοστόμου ἀπὸ τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 143, εἰκ. 130).

2. M.P., mot. 42 (joining semicircles), σ. 337, εἰκ. 57, 42/4 - 5, 42/7 - 8, 42/9 - 10. Ἐπίσης εἰς ἀγγεῖα τῆς τελευταίας φάσεως τῆς Ugarit (C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 58 ἀρ. 12 καὶ 122 ἀρ. 5) καὶ εἰς κεραμικὴν ἀπὸ τὰς οἰκίας τῶν Μυκηναίων (A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, πίν. 31c. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 125α. Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 228).

3. BRONEER, Fountain, εἰκ. 43b.

4. STUBBINGS, Attica, σ. 41, εἰκ. 17 ἀρ. 7, πίν. 5, 2, 11, 3.

5. M.P., mot. 42/6.

6. STUBBINGS, ἑ.δ. σ. 20, εἰκ. 6, πίν. 1, 9.

7. P.N. I, πίν. 391 ἀρ. 411.

8. Ὁ FURUMARK (M.P., mot. 42/19 - 20, σ. 338, εἰκ. 57) τὰς συγκαταλέγει μαζὶ μὲ τὰ κροσσοπετάλια καὶ τὰ φολιδωτὰ τρίγωνα εἰς ἐνιαῖον θέμα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν joining semicircles καὶ τὰς θεωρεῖ, ὑπὸ τὴν ἐδῶ ἐξεταζομένην μορφήν, ἀνηκούσας εἰς τὴν περίοδον ΥΕ ΠΙΒ.

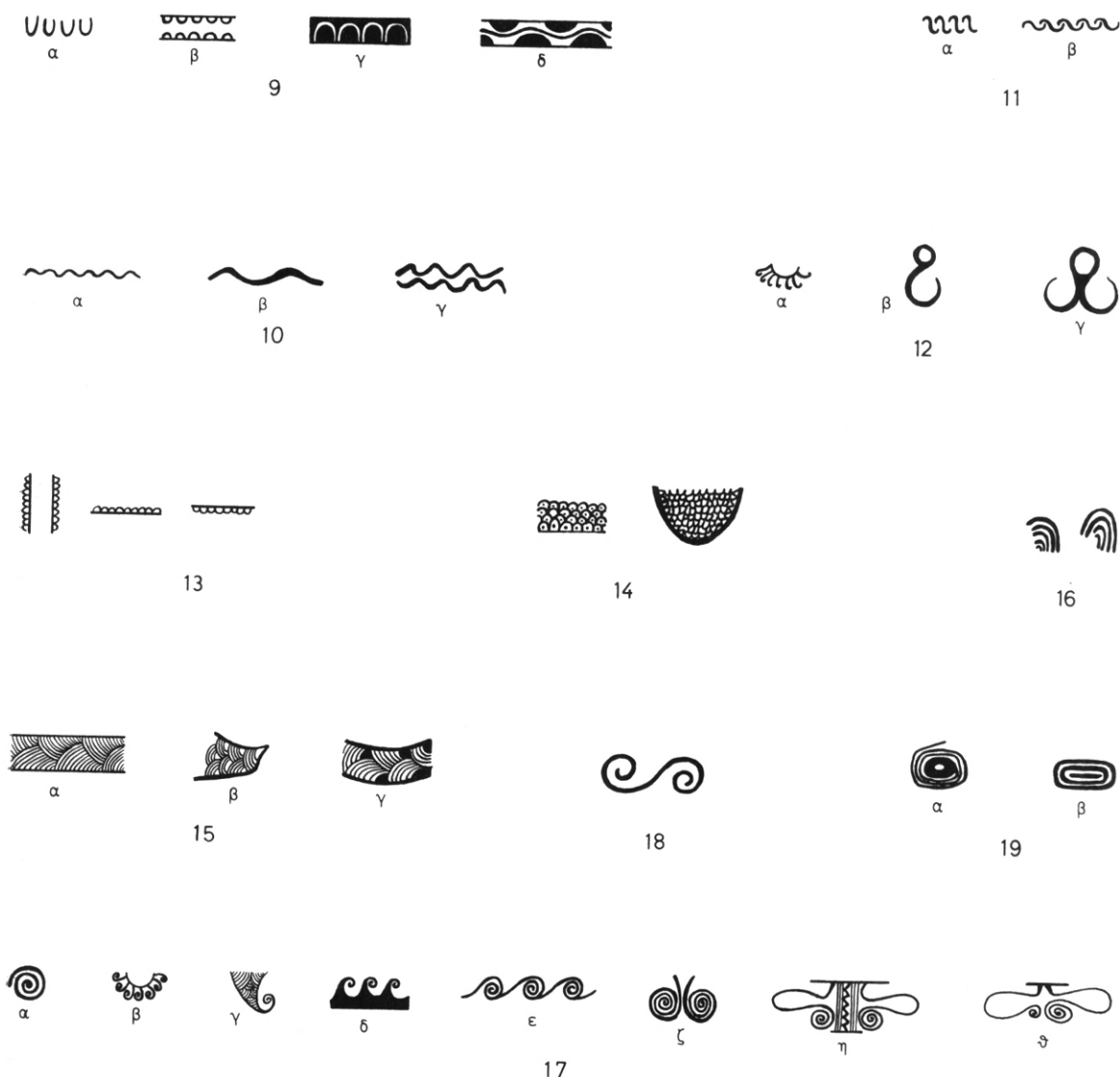
9. STUBBINGS, ἑ.δ. σ. 16, εἰκ. 4 ἀρ. 5, πίν. 3, 5. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 998.

10. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 125α, 1961, πίν. 120β, γ (Δυτικὴ οἰκία). Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 231 (κεραμικὴ ΠΙΒ1).

11. MORRIGONE, σ. 264, εἰκ. 294.



καὶ εἰς τὴν κοιλίαν διὰ νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ μεταξύ τῶν γραμμῶν τοῦ κυρίου θέματος<sup>1</sup> ἢ μεταξύ μετοπῶν<sup>2</sup>, εἰς τὸν Ἑγκλιανὸν δὲ καλύπτουν ὁλόκληρον τὸ σῶμα ψευδοστόμου τῆς IIIB - IIIΓ περιόδου εὐρεθέντος εἰς θαλαμοειδῆ τάφον πλησίον



Εἰκ. 8. Γραμμαὶ καμπύλαι.

τοῦ ἀνακτόρου<sup>3</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ὤμους δύο ἀγγείων τοῦ τάφου 75, τοῦ συνθέτου κερνοειδοῦς 629 καὶ τοῦ δακτυλιοσχήμου 634, καθὼς καὶ εἰς μέρος τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου 22, φέρουν δὲ καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις στίγματα εἰς τὰ κέντρα των. Ἀπλαῖ, χωρὶς στίγματα, καὶ ἀκανονίστως

1. Εἰς ψευδόστομον ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ π.χ., μὲ φολίδας μεταξύ τῶν πλοκάμων τῶν ὀκταπόδων τῆς κοιλίας του (MORRICONE, σ. 289, εἰκ. 334 a - d).

2. BSA 50, 1955, πίν. 43 i (Μυκῆναι).

3. C.W. BLEGEN, AJA 64, 1960, σ. 158, πίν. 48, εἰκ. 28.

σχεδιασμένοι υπάρχουν εις τὸν ψευδόστομον 1088, ὅπου καλύπτουν τμήματα τοῦ ὤμου καὶ τῆς κοιλίας ὀριζόμενα ἀπὸ κυματοειδὲς περιθώριον (εἰκ. 75).

**15. Γραμμωτὰ λέπια.** Τὸ κόσμημα αὐτό, κόσμημα ἐπιφανείας συγγενὲς πρὸς τὰ δύο προηγούμενα, δὲν εἶναι, κυρίως εἰπεῖν, παρὰ μία διαποίκιλσις τῆς βασικῆς ιδέας τῶν φολίδων, ἀποδιδόμενη ὑπὸ τὴν μορφήν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκανονίστων, ἀνίσων καὶ ἀλληλοτεταγμένων τμημάτων κύκλου μὲ πυκνὴν καμπυλωτὴν διαγράμμισιν, παράλληλον πρὸς τὴν περίμετρόν των. Συνήθως ἡ διαγράμμισις αὐτὴ καλύπτει ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λεπίου ἀπὸ τὴν περίμετρον μέχρι τῆς ρίζης ὁμοιομόρφως (εἰκ. 8, 15a). Κάποτε ὅμως σταματᾷ ὀλίγον πρὸ τῆς ρίζης ἀφήνοντας μικρὸν ἐλεύθερον πυρῆνα (εἰκ. 8, 15β), εἰς μερικὰς δὲ περιπτώσεις ὁ πυρὴν αὐτὸς τονίζεται ἰδιαίτερος βαφόμενος ὁλόκληρος (εἰκ. 8, 15γ).

Εἰς τὴν Περαιτὴν οἱ ἀγγειογράφοι ἐχρησιμοποίησαν τὰ γραμμωτὰ λέπια κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους : Εἰς τοὺς ψευδοστόμους 248, 261 (ὅπου ἔχουν ἀπλοποιηθῇ εἰς σχεδὸν εὐθύγραμμο), 319 καὶ 617 ὡς παραπληρωματικὸν κόσμημα εἰς τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν πλοκάμων τῶν ὀκταπόδων οἱ ὅποιοι καλύπτουν τὴν κοιλίαν των, εἰς τοὺς ὤμους τῶν ψευδοστόμων 1074 καὶ 1118, εἰς τοὺς τριγωνικοὺς μίσχους τῶν σπειρῶν τοῦ 614, εἰς τὴν ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ 147, εἰς τὰς λαβὰς των, ὅπου ὑπάρχουν (εἰκ. 27), εἰς τὸ κάλυμμα τῆς πυξίδος 1142 καὶ εἰς τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 1030 ὡς ἀποκλειστικὸν γέμισμα σχημάτων ἢ ζωνῶν καί, τέλος, εἰς τὰς κοιλίας τῶν ψευδοστόμων 200 καὶ 873 ὡς θέμα καταλαμβάνον ἐξ ὁλοκλήρου τὸν κάμπον τῆς κυρίας παραστάσεως, συνισταμένης καὶ ἐδῶ εἰς ὀκτάποδας. Ἀπὸ αὐτὰ οἱ ψευδοστόμοι 147, 873, 1074 καὶ 1118, αἱ διάφοροι λαβαὶ καὶ ἡ πυξὶς 1142 φέρουν λέπια κανονικά, οἱ ψευδόστομοι 200 καὶ 617 λέπια μὲ πυρῆνα ἄβαφον, οἱ δὲ ψευδόστομοι 248, 261, 319 καὶ ἡ λεκάνη 1030 λέπια μὲ πυρῆνα ὁλόβαφον.

Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη καθὼς καὶ οἱ τρόποι χρησιμοποίησεώς των εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ ἄλλου<sup>1</sup>, λείπουν ὅμως ἀπὸ ἀγγεῖα προγενέστερα τοῦ ΥἼΕ ΠΙΓ<sup>2</sup>.

**16. Ἐνάλληλοι ἀγκῶνες** (εἰκ. 8, 16). Τὸ θέμα αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ συστάδα γραμμῶν ἐπικαμπῶν καὶ ὁμορρόπων, αὐξανομένων πρὸς τὰ ἔξω εἰς μῆκος καὶ καμπυλότητα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπισκεπάζωνται προοδευτικῶς σχηματίζουσαι ἀνοικτὸν τοξοειδὲς σύνολον. Εἰς τὴν Περαιτὴν παρουσιάζεται μόνον εἰς ὤμους ψευδοστόμων, σχεδιασμένον κατὰ διαφόρους τρόπους : Εἰς τὸν 29 οἱ ἀγκῶνες καμπυλοῦνται τόσον ὥστε νὰ ὁμοιάζουν μὲ ἀσυμπλήρωτα ὁμόκεντρα τόξα, εἰς τὸν 871 ἀκολουθοῦν ἀνοικτὴν καμπύλην, εἰς τὸν 1009 εἶναι ἐν μέρει διπλοῖ, εἰς τὸν 187 κάμπτονται μόνον εἰς τὰ ἄκρα των, εἰς δὲ τὸν 697 ἔχουν ἀπλοποιηθῇ εἰς συστάδας εὐθειῶν (βλ. εἰκ. 28, 31, 36).

Ἐκτὸς τῆς Περαιτῆς ἀπαντᾶται εἰς ἀγγεῖα εὐρεθέντα εἰς διαφόρους τόπους τῆς Ἑλλάδος, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ ἀναγόμενα ὅλα εἰς τοὺς

1. M.P., mot. 44 (concentric arcs), σ. 349 - 350, εἰκ. 58, 44/10 - 12, 16. Ἐπιπλέον ἀπαντῶνται εἰς ψευδόστομον τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως (BRONEER, Fountain, σ. 390, εἰκ. 71e, h) καὶ εἰς τὸ πῆλινον ὑπόδημα τοῦ Πικερμίου (STUBBINGS, Attica, σ. 55, εἰκ. 24).

2. M.P., ε. α.

ΥΕ ΙΙΑ - Β χρόνους <sup>1</sup>. Όπως προκύπτει δηλαδή από τόν συσχετισμόν τών ἀγγείων τὰ ὁποῖα κοσμεῖ καὶ ἀπὸ τὴν εὐρεῖάν του ἐξάπλωσιν, ἀνήκει εἰς τὸ θεματολόγιον τῆς κεραμεικῆς τῆς μυκηναϊκῆς Κοινῆς, τὰ ἐλάχιστα δείγματα δὲ τῆς Περαιτῆς πρέπει νὰ συγκαταλεχθοῦν εἰς τὰς τελευταίας του ἐπιβιώσεις.

**17. Σπεῖραι.** Αἱ σπεῖραι, ἐν ἀπὸ τὰ συνήθη μυκηναϊκὰ θέματα, ἐμφανίζονται εἰς πολλὰ δείγματα τῆς κεραμεικῆς τῆς Περαιτῆς. Συγκεκριμένως διακοσμοῦν τοὺς δίσκους τών λαβῶν 190 ψευδοστόμων καὶ τοὺς πυθμένας τών βάσεων ἄλλων 6, ἐπὶ πλέον δὲ ἀπαντῶνται εἰς 40 ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς δώδεκα διαφορετικὰ σχήματα (ψευδοστόμους, σταμνίσκους, πιθαμορεῖς, σκύφους, κρατῆρας, προχοειδῆ διάφορα, φλάσκαν καὶ ἀλαβαστροειδὲς τριποδικόν). Ἀπὸ τὰς σπεῖρας τών τελευταίων αὐτῶν αἱ 25 εἶναι ἀπλᾶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ἀποτελούμεναι ἀπὸ τὴν ἑλικά καὶ τὸν μίσχον τῆς, ὅπου αὐτὸς ὑπάρχει. Ἀλλὰ δώδεκα ἔχουν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ κλειστὸν κύκλον. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἀπὸ αὐτάς, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὸ σύνολον τών δίσκων τών ψευδοστόμων, οἱ κύκλοι αὐτοὶ εἶναι ὀλόβαφοι, εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 343 ὅμως καὶ εἰς τὸν κρατῆρα 97 περιέχουν σταυρούς, εἰς δὲ τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 1201 καὶ εἰς τὴν ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ 1226 κλεψύδρας. Δύο ἀκόμη σειραὶ σπειρῶν ἔχουν τριγωνικοὺς μίσχους, διαγραμμισμένους εἰς τὸν ψευδοστόμον 614 καὶ ὀλοβάφους εἰς τὸν 675. Τὰ δύο τελευταῖα αὐτὰ γνωρίσματα, δηλαδή τὰ σχήματα τὰ ἐγγεγραμμένα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οἱ τριγωνικοὶ μίσχοι, θεωροῦνται ἐνδεικτικὰ τών τελευταίων ΥΕ ΙΙΓΓ χρόνων <sup>2</sup>.

Τὸ ἀποφασιστικόν των γνώρισμα ὅμως δὲν εἶναι τόσον τὸ σχῆμα ὅσον ἡ διάταξις των, ὡς πρὸς αὐτὴν δὲ διακρίνονται εἰς μεμονωμένας, μονὰς κατὰ σειράν, συνεχεῖς καὶ ἀντιθετικάς.

**Μεμονωμένα** (εἰκ. 8, 17α). Ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὴν ἑλικά μόνον, χωρὶς μίσχον, καὶ κοσμοῦν κυκλικὰς ἐπιφανείας καλύπτουσαι αὐτάς ἐξ ὀλοκλήρου. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δίσκους τών ψευδοστόμων καὶ τὰς βάσεις των τοῦτο συμβαίνει ἀκόμη εἰς τὰς δύο πλευρὰς τῆς κοιλίας τῆς διώτου πρόχου 1131, ὅπου ἡ σπεῖρα εἶναι ἀπλῆ, καὶ τῆς φλάσκας 370, ὅπου ἔχει ὀλόβαφον ὀφθαλμόν. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σπεῖρας ἐπικρατεῖ ἀπολύτως εἰς τοὺς δίσκους τών ψευδοστόμων, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως δὲν εἶναι πολὺ σύνηθες ὡς διακόσμησις, ἀντ' αὐτῆς δὲ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμόκεντροι κύκλοι.

**Μοναὶ κατὰ σειράν** (εἰκ. 8, 17β, γ, δ). Τὸ κόσμημα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ σειράν ὁμοίων καὶ ὁμορόπων σπειρῶν, φυομένων ἀπὸ χωριστοὺς μίσχους, ἄλλοτε ὀρθίων καὶ ἄλλοτε ἀνηρτημένων, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν ζώνην γύρω εἰς τὴν

1. M.P., mot. 19 (multiple stem and tongue pattern), σ. 298, εἰκ. 47, 19/26 - 31. Ἐπίσης A.J.B. WACE κ.ἄ., BSA 48, 1953, πίν. 1d, 50, 1955, πίν. 44b καὶ E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 219, εἰκ. 1/10 (Μυκῆναι). Deiras, πίν. LXXVII, 5, LXXXIX, 3, XCV, 4 (Ἄργος). P.N. I, πίν. 394 ἀρ. 613, μετὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ τόξου κλειόμενον ἀπὸ στήλην ἐγκαρσίων γραμμῶν (Πύλος). STUBBINGS, Attica, σ. 16, εἰκ. 4 ἀρ. 7, 8 (Ἀττική). M.S.F. Hood κ.ἄ., BSA 53 - 54, 1958 - 1959, σ. 251, εἰκ. 29, πίν. 57c (Τυψάδες Κνωσοῦ). STUBBINGS, Levant, πίν. XVIII, 5 (Gurob). MORRIGONE, σ. 141-142, 231, 287, εἰκ. 128, 251, 332b, 333b (Κῶς). Y. BOYSAL, Belleten 121, 1967, σ. 81, εἰκ. 8a,b (Ἐπισκοπή). H. J. FRANKEN, Vetus Testamentum 11, 1961, σ. 367, πίν. 11 (Deir Allah). C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 123 ἀρ. 2, 13, 19 (Ugarit).

2. M.P., mot. 46 (running spiral), σ. 355 καὶ mot. 51 (stemmed spiral) εἰκ. 63, 51/11.

κοιλίαν τοῦ ἀγγείου (ψευδόστομοι 614, 675, ἀλαβαστροειδὲς τριποδικὸν 404) ἢ περιβάλλουν τὸν ὦμόν του (ληκύθιον 1193, προχοῖδιον δίωτον 1150, σταμνίσκος 1263), εἰς δὲ τὸν κρατῆρα 875, λοξῶς ἀνηρτημέναι, πλαισιώνουν μετόπην. Ὁ Furumark παραθέτει ἀνάλογα εἶδη σπειρῶν<sup>1</sup>, ἀνήκοντα εἰς τὸ ΥΕ ΠΙΒ - ΠΙΓ. Ὅμοιαι εὐρέθησαν εἰς τὴν Κῶ<sup>2</sup>, ἄλλαι, μὲ ὀφθαλμοὺς μεγάλους καὶ περιτέχνους, ὑπάρχουν εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος<sup>3</sup>, παρεμφερεῖς δέ, ἀλλὰ μὲ μίσχους γωνιώδεις, ἔχουν εὐρεθῇ εἰς τὸ Ἄργος<sup>4</sup>, τὰς Μυκῆνας<sup>5</sup> καὶ εἰς τὸ Βουρβάτσι<sup>6</sup>.

Συνεχῆς σπειρα (εἰκ. 8, 17ε). Ἡ συνεχῆς σπειρα ἐμφανίζεται εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τῶν ψευδοστόμων 120, 1090 καὶ 1226, εἰς τὸν ὦμον τοῦ σταμνίσκου 1248, τῆς οἰνοχόης 218 καὶ τῶν πιθαμορέων 94 καὶ 1089, εἰς τὴν κοιλίαν τῶν πιθαμορέων 95 καὶ 335, εἰς τὸν κρατῆρα 97 καὶ εἰς τὸν σκύφον 1032. Εἰς τὸν σταμνίσκον 1248 φέρει μεταξὺ τῶν ἐλίκων ἐπαλλήλους ἀμείβοντας, εἰς τὸν ψευδόστομον 1226 τρίγωνα καὶ γλώσσας (εἰκ. 64, 32) καὶ εἰς τὸν σκύφον 1032 ὁ μίσχος τῆς πρώτης σπείρας φέρει εἰς τὸ ἐλεύθερον ἄκρον τοῦ ροδακόσχημον ἄνθος (εἰκ. 85), εἰς τὰ λοιπὰ ὀκτὼ ἀγγεῖα ὅμως ἡ γραμμὴ τῶν σπειρῶν κατέχει τὸ διακοσμητικὸν πεδῖον χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται ἄλλα ποικίλματα. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σπείρας, προσφιλέστατον εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν<sup>7</sup>, ἐμφανίζεται εἰς πολλῶν εἰδῶν καὶ σχημάτων ἀγγεῖα διαφόρων προελεύσεων<sup>8</sup>, εἰς τὴν Περσὴν δὲ ὅχι μόνον ὑπάρχει ἀλλὰ παρυσιάζει καὶ ἀρκετὴν ποικιλίαν εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἐλίκων του, δεδομένου ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἀπλᾶς ἐμφανίζονται καὶ ἄλλαι μὲ ὀφθαλμὸν ὀλόβαφον (ψευδόστομοι 1090, 1201, σταμνίσκος 1248, οἰνοχόη 218) ἢ περιέχοντα εἰς μὲν τὸν κρατῆρα 97 σταυρὸν (εἰκ. 111) εἰς δὲ τὸν ψευδόστομον 1226 κλεψύδραν.

Ἀντιθετικαὶ σπειραί. Αἱ σπειραὶ αὐταὶ εἶναι σχεδιασμέναι πάντοτε κατὰ ζεύγη, μὲ συμμετρικοὺς μίσχους καὶ ἀντιρρόπους ἑλικας, ἀναλόγως δὲ πρὸς τὸ εἶδος τοῦ μίσχου καὶ τὴν διάταξιν του διακρίνονται εἰς δύο ομάδας. Εἰς τὴν πρώτην ὑπάγονται αἱ σπειραὶ τῶν ψευδοστόμων 554, 605, 1060, 1180 καὶ 1222, τοῦ πιθαμορέως 355, τῶν πρόχων 436 καὶ 712, τῆς ὑδρίας 727, τῶν οἰνοχοῶν 160, 313 καὶ 1034 καὶ τοῦ ληκυθίου 324. Εὐρίσκονται ὅλαι εἰς τοὺς ὦμους τῶν ἀγγείων τὰ ὅποια κοσμοῦν καὶ ἔχουν μίσχους σχετικῶς βραχεῖς καὶ ἐνιαίας φορᾶς, εὐθυγράμμους ἢ καμπύλους. Εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὦμου τοῦ ψευδοστόμου 605, εἰς τὰς πρόχους 712 καὶ 436 καὶ εἰς τὸν πιθαμορέα 355 αἱ σπειραὶ εἶναι ὀρθαί, μὲ τοὺς μίσχους ἀπομακρυσμένους εἰς τὸ 712, ἡνωμένους εἰς τὸ 436, συνδεομένους μὲ στήλην ἀμειβόντων

1. M.P., mot. 51 (stemmed spiral), σ. 367 - 369, εἰκ. 63, 51/11, 15, 23.

2. MORRIGONE, σ. 44, εἰκ. 13.

3. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 150, 151, σχ. 1 ἀρ. 7, 8, σχ. 3 ἀρ. 4, σχ. 5 ἀρ. 4.

4. Deiras, πίν. XXIII, 6.

5. BSA 51, 1956, πίν. 30.

6. STUBBINGS, Attica, πίν. 4, 10 καὶ 8, 2.

7. M.P., mot. 46 (running spiral), σ. 352 - 356, εἰκ. 59, 60.

8. Εἰς τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Α. FURUMARK πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα τῶν ὑστέρων μυκηναϊκῶν χρόνων ἀπὸ τὰς Μυκῆνας (BSA 50, 1955, πίν. 43a), τὴν Τίρυνθα (ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 1 ἀρ. 3, 4, σχ. 3 ἀρ. 2, σχ. 4 ἀρ. 3), τὴν Ἀγίαν Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος (Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99γ), τὴν Πύλον (P.N. I, πίν. 346, 1, 379, ἀρ. 418 καὶ 606) καὶ τὴν Ν. Ἰταλίαν (BIANCOFIORE, πίν. XIV, 81 καὶ a, XVIII, 177).

εἰς τὸ 605<sup>1</sup> καὶ χωρισμένους ἀπὸ διπλῆν μετόπην εἰς τὸ 355. Εἰς τὸν ψευδόστομον 1060 πλαισιώνουν τὴν κορυφὴν φολιδωτοῦ τριγώνου<sup>2</sup> ἐκτεινόμεναι ὀριζοντίως, εἰς τὰ ὑπόλοιπα δὲ ὅλα εἶναι κρεμασταί, παράπλευροι καὶ ἀντίνωτοι (εἰκ. 8, 17η, θ), μὲ μίσχους καμπύλους<sup>3</sup>. Εἰδικῶς εἰς τὰ προχοειδῆ, δηλαδὴ τὴν ὑδρίαν 727, τὰς οἰνοχόας 160 καὶ 1034 καὶ τὸ ληκύθιον 324, αἱ σπεῖραι αὐταὶ παρουσιάζονται μαζὶ μὲ κρόσσια<sup>4</sup> κατὰ ἓνα συνδυασμὸν ὃ ὁποῖος φαίνεται νὰ εἶναι τυποποιημένος.

Παραλλαγὴν τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῶν σπειρῶν ἀποτελεῖ ἡ διακόσμησις τῶν ὤμων μιᾶς ὁμάδος ψευδοστόμων, τῶν 90, 105, 228, 315, 343, 434, 447, 1047 καὶ 1201 (εἰκ. 38, 56). Ἐδῶ τὸ ἡμικύκλιον φέρει δύο ἑλικας ἀντινώτους μὲ μίσχους προεκτεινόμενους μεταξὺ τῶν λαβῶν καὶ τοῦ στελέχους τοῦ δίσκου των ἕως τὰ τεταρτοκύκλια, ὅπου καταλήγουν πάλιν εἰς σπείρας, πότε ἀντινώτους (ψευδόστομοι 228, 315, 1047, 1201) καὶ πότε ἀντιμετώπους (ψευδόστομοι 105, 343, 434). Κάθε ὤμος δηλαδὴ φέρει τέσσαρας σπείρας συνδεδεμένας ἀνὰ δύο κατὰ τὸν ἄξονα στελέχους λαβῶν — στομίου. Αἱ σπεῖραι αὐταὶ εἶναι συμμετρικαὶ καὶ κατὰ κανόνα ὅμοιαι, εἰς τὸν 343 ὅμως αἱ ἑλικες τοῦ ἡμικυκλίου περιέχουν σταυροὺς ἐνῶ εἰς τὰ τεταρτοκύκλια εἶναι μικρότεροι καὶ μὲ κενὸν ὀφθαλμόν, εἰς δὲ τὸν 1201 οἱ ὀφθαλμοὶ εἰς τὸ ἡμικύκλιον περιέχουν κλειψύδραν ἐνῶ εἰς τὰ τεταρτοκύκλια εἶναι ὀλόβαφοι. Οἱ συνδετικοὶ μίσχοι εἶναι γενικῶς ἐνιαῖοι καὶ καμπυλόγραμμοι, εἰς τοὺς 315 ὅμως καὶ 1047 συναντῶνται ὅπισθεν τῶν λαβῶν ἀτελῶς καὶ ὑπὸ γωνίαν. Ἐπὶ πλέον, εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν 105, 228, 434 καὶ 1201 αἱ ἀντίνωτοι ἑλικες συνδέονται μὲ ἀμείβοντας καὶ ἄλλα διάφορα κοσμήματα. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν σπειρῶν ὡς διακόσμησις ψευδοστόμων προσιδιάζει εἰς τὴν Περσὴν, ἀλλοῦ δέ, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἶναι ἄγνωστον.

Ἡ δευτέρα καὶ ὀλιγαριθμωτέρα ὁμὰς ἀντιθετικῶν σπειρῶν περιλαμβάνει τὰς κρεμαστὰς σπείρας μὲ ἐπιμήκεις ἀγκύλους μίσχους, τὰς ἀπαντωμένας εἰς πέντε ἀγγεῖα ἐν ὧν, τοὺς σκύφους 462 καὶ 837, τὸ ληκύθιον 100 καὶ τοὺς πιθαμοφορεῖς 95 καὶ 1055. Αἱ σπεῖραι τοῦ σκύφου 462 πλαισιώνουν κενὴν μετόπην καθέτου τεθλασμένης (εἰκ. 8, 17η). Εἰς τὸ ληκύθιον 100 καὶ εἰς τὸν πιθαμοφορέα 1055 παρεμβάλλονται μεταξὺ τῶν ἐλίκων των μικρὰ ποκίλματα (ρόμβος - τόξα), εἰς τὸν σκύφον 837 ὅμως καὶ εἰς τὸν πιθαμοφορέα 95 αἱ σπεῖραι εἶναι σχεδιασμέναι μόναι των, χωρὶς συμπληρωμα (εἰκ. 8, 17θ).

Ὁ συνδυασμὸς μετόπης καὶ ἀντιθετικῶν σπειρῶν τοῦ σκύφου 462 χαρακτηρίζει τὴν κεραμεικὴν τοῦ ΥἼΕ ΠΙΒ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΠΙΓ. Αἱ ὑπόλοιποι μορφαὶ εἶναι, καθὼς φαίνεται, μεταγενέστεραι<sup>5</sup> καὶ γενικῶς σπανιώτεραι<sup>6</sup>.

1. Πρβ. M.P., mot. 51 (stemmed spiral, antithetical) εἰκ. 63, 51/17 (III C1e) καὶ Deiras, πίν. LX, 2.

2. "Ὅμοιαι, μὲ ρόμβους μεταξὺ των ἀντὶ τριγώνου, ὑπάρχουν εἰς τὸν ὤμον ψευδοστόμου ἀπὸ τὸν Σιτοβολῶνα τῶν Μυκηνῶν (BSA 25, 1923 - 1924, σ. 51, πίν. X, g).

3. Πρβ. καὶ BRONEER, Fountain, σ. 395, εἰκ. 78a, c, d, j.

4. Βλ. καὶ M.P., mot. 72, σ. 409, εἰκ. 71, 72/11. Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ ὀφείλω τὴν πληροφορίαν ὅτι ὅμοιαι παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὴν Νάξον.

5. M.P., σ. 365, εἰκ. 63.

6. E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, πίν. 6E (Ἀχαῖα). BRONEER, Fountain, σ. 364, εἰκ. 44a (B. κρήνη Ἀκροπόλεως).



**18. Διπλόσπειρα** (είκ. 8, 18). Τὸ θέμα αὐτό, συνιστάμενον εἰς δύο ἀντιρρόπους ἑλικας συνδεδεμένας μὲ λοξὸν καμπύλον μίσχον, ἀνάλογον δηλαδὴ πρὸς τὰ ζεύγη ἀντιθετικῶν σπειρῶν τῶν ψευδοστόμων ἀλλὰ πολὺ χαλαρώτερον καὶ ἀμελέστερον, ἀποτελεῖ τὸν τυποποιημένον διάκοσμον τῶν ὧμων ἐπτὰ προχοειδῶν ἀγγείων, τῆς πρόχου 416, τῶν διώτων πρόχων 11, 28, 413, 597, 801 καὶ τοῦ διώτου προχοῖδίου 1128. Ἐχει εὐρεθῆ καὶ ἄλλοῦ, πάντοτε εἰς τὸν ὧμον ἀγγείων αὐτοῦ τοῦ εἶδους καὶ μάλιστα διώτων πρόχων. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν Νάξον καὶ τὸ Λευκαντί, ὅπου ἐμφανίζεται μὲ σχετικὴν ἀφθονίαν<sup>1</sup>, αἱ ἄλλαι γνωσταὶ περιπτώσεις εἶναι ὀλιγάριθμοι ἢ καὶ μεμονωμένοι<sup>2</sup>, ἀναγόμεναι ὅλοι εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΓ χρόνους καὶ μάλιστα ὅχι πολὺ προκεχωρημένους, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ΥΕ ΠΙΓ1β οἶνοχόην τῶν Μυκηνῶν<sup>3</sup>, τὰ ὄστρακα τῆς Β. κρήνης καὶ τὴν διώτον πρόχον τῆς Κοπρέζας, προερχομένην ἀπὸ νεκροταφεῖον μὲ κεραμεικὴν ἀκόμη παλαιότεραν. Τὸ θέμα ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιῇται καὶ μετὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>4</sup>, διαρρυθμισθὲν ἐπὶ τὸ γεωμετρικώτερον.

**19. Ὁμόκεντρα ἢ σπειροειδῆ κυκλοτερῆ κοσμήματα.** Εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὧμων τῶν ψευδοστόμων 1136 καὶ 1158 παρουσιάζονται δύο κοσμήματα τετράπλευρα μὲν ἀλλὰ τόσον ἀπεστρογγυλευμένα ὥστε νὰ καθίστανται κυκλοτερῆ. Εἰς τὸν πρῶτον τὸ σχέδιον εἶναι σπειροειδές (είκ. 8, 19α), τὸ δεύτερον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο σχήματα ὁμόκεντρα μὲ ἐπιμήκη παῦλαν εἰς τὸ μέσον (είκ. 8, 19β), ἡ διακόσμησις δὲ τῶν ὧμων συμπληρώνεται μὲ ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὰ τεταρτοκύκλια (είκ. 34, 57). Τὰ κοσμήματα αὐτὰ δὲν ἐμφανίζονται ἄλλοῦ, τὸ πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι ὀφείλονται εἰς τὴν ἔφεσιν πρὸς ποικιλίαν καὶ εἰς τὴν ἐπινοητικότητα τῶν ἀγγειογράφων τῆς Περαιτῆς.

## ΣΧΗΜΑΤΑ ΕΥΘΥΓΡΑΜΜΑ (είκ. 9)

**20. Τρίγωνα.** Τὰ τρίγωνα εἶναι θέμα σύνθετες καὶ ἀγαπητόν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ὧμων μεγάλου ἀριθμοῦ ψευδοστόμων, ὀλίγων σταμνίσκων, ἀλαβαστροειδῶν καὶ ληκυθίων, τῆς ὑδρίας 871 καὶ τοῦ συνθέτου κερνοειδοῦς 156, καθὼς καὶ εἰς τὸ χεῖλος τῆς λεκάνης 1075.

Ἡ λεκάνη εἶναι τὸ μόνον ἀγγεῖον ὅπου τὰ τρίγωνα, μικρά, σφηνοειδῆ καὶ ὀλόβαφα, χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ ἀφηρημένην των μορφήν (είκ. 110). Παντοῦ ἄλλοῦ ἐμφανίζονται σύνθετα, περιέχοντα διαφόρων εἰδῶν δευτερεύοντα θέματα, ἄλλοτε λιτὰ καὶ ἄλλοτε πολὺπλοκα, ἀναλόγως πρὸς τὰ παραπληρώματά των δὲ αὐτὰ διακρίνονται εἰς τρίγωνα ἀπλᾶ, ἐνάλληλα, δικτυωτά, φολιδωτά καὶ διαποίκιλτα. Προκειμέ-

1. BRONEER, Fountain, σ. 397, εἰκ. 79a, b. Lefkandi, σ. 17 καὶ εἰκ. 29 καὶ πληροφορία τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

2. Οἶνοχόη καὶ διώτος πρόχους ἀπὸ τὰς Μυκήνας (A.J.B. WACE, BSA 25, 1923 - 24, σ. 31, εἰκ. 18 b. Ch.T., σ. 7, πίν. XII, 5) καθὼς καὶ διώτοι πρόχοι ἀπὸ τὴν Κέαν (J. CASKEY, Hesperia 33, 1964, σ. 332, πίν. 62e), τὴν Κοπρέζαν (STUBBINGS, Attica, πίν. 13, 4) καὶ τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος (Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99β). Παραλλαγὴ τοῦ θέματος ἐμφανίζεται εἰς ὁμοῖον ἀγγεῖον ἀπὸ τὸν τάφον VI τῶν Γυψάδων τῆς Κνωσοῦ (BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 247, εἰκ. 28).

3. FurOA, σ. 203, 204 - 205.

4. Deiras, σ. 174 καὶ ὑποσ. 2, πίν. LXVII, 3, 4.

νου περί τῶν ψευδοστόμων τὰ εἶδη αὐτὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνδυάζονται μὲ ἄλλα διάφορα θέματα καὶ μόνον εἰς τὸ  $1/4$  τῶν ὧμων ὅπου ἐμφανίζονται καταλαμβάνουν τὸ σύνολον τοῦ πεδίου ὡς ἀποκλειστική του διακόσμησις.

Ἀ π λ ᾱ (εἰκ. 9, 20α,β). Εἶναι τὰ περικλείοντα στίγματα καὶ ἀπλᾶς εὐθείας, ἐλάχιστα τὸν ἀριθμόν. Τὰ πρῶτα ἀπαντῶνται εἰς τὰ τεταρτοκύκλια τοῦ ψευδοστόμου 203, ὅπου φέρουν σειρὰν στιγμάτων κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν των<sup>1</sup>, τὰ ἄλλα δέ, διαγραμμισμένα ὀριζοντίως ἢ καθέτως, εἰς τὸν σταμνίσκον 924, εἰς ὀλόκληρον τὸν ὧμον τοῦ ψευδοστόμου 130 καὶ εἰς τὰ τεταρτοκύκλια τοῦ ὧμου τοῦ 51.

Ἐ ν ἄ λ λ η λ α (εἰκ. 9, 20γ,δ). Ἐμφανίζονται μόνον εἰς τοὺς ὧμους ψευδοστόμων καὶ συνίστανται εἰς ἀριθμὸν ὁμοίων τριγώνων προοδευτικῶς μικροτέρων καὶ ἐγγεγραμμένων εἰς ἄλληλα, μὲ κοινὴν τὴν βάσιν, ἢ μᾶλλον, εἰς τρίγωνον μὲ ἐγγεγραμμένην σειρὰν ὁμολόγων ἀμειβόντων. Εἰς τοὺς 235, 595, 915 καὶ 1179 τὸ μικρότερον καὶ ἐσώτατον τρίγωνον, ὁ πυρὴν τοῦ σχήματος, εἶναι ἄβαφον, εἰς τοὺς 174, 222, 368, 752, 753, 1071 καὶ 1257 ὅμως εἶναι ὀλόβαφον.

Δ ι κ τ υ ω τ ᾱ (εἰκ. 9, 20ε). Τὰ τρίγωνα αὐτὰ καλύπτονται ὀλόκληρα ἀπὸ δικτυωτὴν διαγράμμισιν, κατὰ κανόνα παράλληλον πρὸς τὰς δύο πλευράς. Συναντῶνται κυρίως εἰς ψευδοστόμους ἄλλὰ καὶ εἰς τὰ ληκύθια 804 καὶ 919, κάποτε ὡς μόνη διακόσμησις — ὅπως π.χ. εἰς τὸν ψευδόστομον 215 — συχνότερον ὅμως μαζὶ μὲ ἄλλα διάφορα θέματα. Ἡ διαγράμμισις εἶναι ὁμοία εἰς ὅλα τὰ δείγματα, πυκνὴ καὶ λεπτή, μὲ γραμμὰς σχεδιασμένας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσεκτικῶς, πάντως δὲ μὲ ἐλευθέραν χεῖρα.

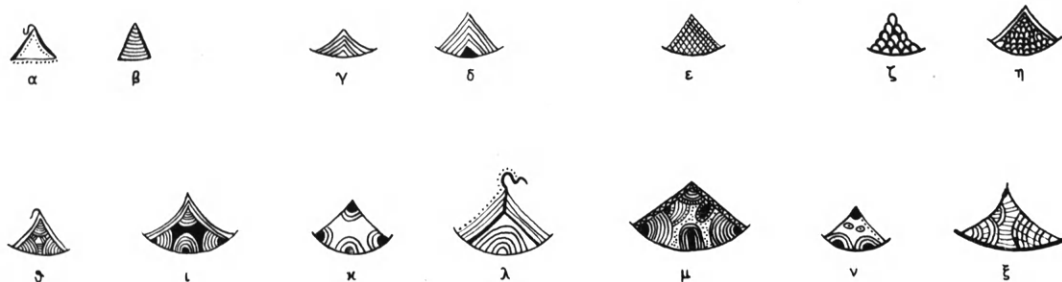
Φ ο λ ι δ ω τ ᾱ (εἰκ. 9, 20ζ,η). Ἐδῶ τὰ τρίγωνα ἀποτελοῦνται ἀπὸ μίαν πυραμίδα φολίδων, σχηματίζουσιν βοτρυοειδὲς σύνολον, ἄλλοτε μὲν ἐλεύθερον, ἄλλοτε δὲ ἐφωδιασμένον μὲ εὐθύγραμμον περίγραμμα. Τὸ περίγραμμα αὐτό, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει, ἐσχεδιάσθη πρῶτον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐγεμίσθη ἢ ἐπιφάνεια τοῦ τριγώνου μὲ φολίδας ὅχι πάντοτε κανονικὰς, ἰδίως μάλιστα εἰς τὰ ἄκρα, ὅπου ἐχρειάσθη νὰ προσαρμοσθῶν εἰς τὸ προϋπάρχον σχῆμα. Τὸ δεύτερον αὐτὸ εἶδος φολιδωτῶν τριγώνων ὑπάρχει εἰς τοὺς ψευδοστόμους 261, 269, 1127 καὶ 1179. Τὸ πρῶτον κοσμεῖ τοὺς 523, 558, 722, 925, 1238, ὑπάρχει δὲ ἐπίσης ὑπὸ μορφὴν τριγώνων ὀρθίων εἰς τὸ ληκύθιον 687 καὶ τὸ ἀλαβαστροειδὲς 887, ἀνηρτημένων εἰς τὸν σταμνίσκον 3 καὶ ἐναλλασσομένων εἰς τὸ σύνθετον κερνοειδὲς 156.

Δ ι α π ο ί κ ι λ τ α (εἰκ. 9, 20 θ-ξ). Τὰ δείγματα τῆς κατηγορίας αὐτῆς, πολυαριθμότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐμφανίζονται κυρίως εἰς ψευδοστόμους ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν ὑδρίαν 831 καὶ τὸ ληκύθιον 42 καὶ συνίστανται εἰς τὰ τρίγωνα ἐκεῖνα ὅπου τὸ περίγραμμα χρησιμεύει ὡς πλαίσιον περικλεῖον συνδυασμοὺς διαφόρων ἄλλων θεμάτων, αὐτοτελῶν καὶ ὅχι τριγωνικῶν. Τὰ παραπληρώματα αὐτὰ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμόκεντρα τόξα, κάποτε ἐλεύθερα, κυρίως ὅμως ἐξηρημένα, καταλαμβάνοντα τὰς γωνίας τῶν τριγώνων ἢ καὶ μέρος τῆς ἐπιφανείας μεταξὺ τῶν γωνιῶν, πρᾶγμα ποὺ ἐπιτρέπει ἀρκετὴν ποικιλίαν παραλλαγῶν. Ἐπὶ πλέον, ὑπάρχουν τρίγωνα μὲ ἀκατάστατα

1. Πρβ. ὁμοία τρίγωνα εἰς τὸν ὧμον ψευδοστόμου ἀπὸ τὸ τεῖχος Δυμαίων (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 176α).

τόξα και γραμμές εις τὸν ψευδόστομον 779, γραμμωτά λέπια εις τὸν 1074 καὶ ἐνάλληλα τρίγωνα, ὁμόκεντρα τόξα καὶ στίγματα εις τὸν 332, εις δὲ τοὺς 707 καὶ 972 τὸ γέμισμα ἀποτελεῖται ἀπὸ κύκλους, τόξα, ἡμιελλείψεις, γραμμές καὶ στίγματα, συνθέτοντα σύνολα ἀρκετὰ ἐπιτηδευμένα.

Τὰ τρίγωνα δὲν ἔχουν ὅλα τὸ ἴδιον σχῆμα. Τὰ 2/5 σχεδὸν ἔχουν πλευρὰς εὐθύγραμμους, εις τὰ ἄλλα ὅμως εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κοῖλαι. Εἰς τὸ ἥμισυ περίπου ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτά, ὅπως π.χ. εις τοὺς ψευδοστόμους 440, 972 καὶ 1071, ἡ



20



21

22

Εἰκ. 9. Σχήματα εὐθύγραμμα.

καμπυλότης εἶναι ἐλαφρὰ καὶ σχεδὸν ἀνύπαρκτος, εις μερικά, ὀλίγα σχετικῶς, εἶναι σαφὴς ἀλλὰ ρηχὴ (π.χ. εις τοὺς ψευδοστόμους 594, 1127 καὶ 1210), εις τὰ ὑπόλοιπα ὅμως, ἰσάριθμα περίπου πρὸς τὰ πρῶτα, εἶναι ἔντονος, προσδίδουσα εις τὸ τρίγωνον σχῆμα ἰδιαιτέρως ὀξυκόρυφον, ὅπως εις τοὺς ψευδοστόμους 595 (εἰκ. 9, 20 θ), 614 καὶ 1127. Εἰς τοὺς ψευδοστόμους 215 καὶ 753 τὰ δύο εἴδη τριγώνων συνυπάρχουν, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι τὰ κοῖλα ἀνήκουν εις τὰ πρῶτα, τὰ ἀβαθέστερα.

Τὰ σχήματα αὐτά, εὐθύγραμμα καὶ καμπύλα, συνδυάζονται πρὸς ὅλα τὰ ποικίλματα τῶν τριγώνων χωρὶς νὰ προκύπτῃ κανεὶς ἀποκλειστικὸς ἢ, ἔστω, συχνὸς συνδυασμὸς ὠρισμένου εἶδους πλευρῶν πρὸς εἰδικὴν μορφήν παραπληρώματος. Διαφαίνεται ἀπλῶς μία ἠὺςξημένη ἀναλογία διαποικίλων τριγώνων μὲ κοίλας πλευρὰς, τὰ δὲ φοιιδωτὰ μὲ περίγραμμα εἶναι καὶ τὰ τέσσαρα κοῖλα.

Μερικά τρίγωνα ἀπλᾶ, δικτυωτὰ καὶ διαποικίλτα, φέρουν εις τὴν κορυφήν των λεπτοὺς ἀγκύλους ἀκρεμόνας (εἰκ. 9, 20 λ) ὁ μικρὸς των ἀριθμὸς ὅμως καὶ ἡ ποικιλομορφία των δὲν ἐπιτρέπουν τὴν διατύπωσιν σχετικοῦ κανόνος. Ἐπὶ πλέον ἡ προσθήκη αὐτῇ δὲν χαρακτηρίζει παντοῦ τὸ σύνολον τῶν τριγώνων τοῦ ἰδίου ἀγγείου. Οὕτω εις τὸν ψευδόστομον 594 ὅλα τὰ τρίγωνα τοῦ ὧμου του, δικτυωτὰ μὲ ἐλαφρῶς κοίλας

πλευράς, ἔχουν ἀκρεμόνας, εἰς τὸν 203 ὅμως τοῦτο συμβαίνει μόνον εἰς τὰ δύο ἀπλᾶ καὶ εὐθύγραμμα καὶ ὄχι εἰς τὸ δικτυωτόν, εἰς τὸν 215 μόνον εἰς τὸ μικρότερον ἀπὸ τὰ πέντε εὐθύγραμμα δικτυωτά, εἰς δὲ τοὺς 232, 332 καὶ 1210 εἰς τὸ μοναδικόν, ἀντιστοίχως διαποίκιλτον εὐθύγραμμον, δικτυωτόν κοῖλον καὶ δικτυωτόν ἐντόνως κοῖλον τρίγωνον τοῦ ὤμου των.

Τὰ τρίγωνα εἶναι συνηθέστατα κατὰ τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φολιδωτὰ τὰ υπόλοιπα, ἀνεξαρτήτως εἰδους καὶ σχήματος, εἶναι θέματα χαρακτηριστικῶς ΥἼΕ ΙΙΙΓ εὐρύτατα διαδεδομένα<sup>1</sup> καὶ συναντώμενα κυρίως εἰς τοὺς ὤμους ψευδοστόμων ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα ἀγγεῖα<sup>2</sup>. Εἰδικῶς τὰ διαποίκιλτα φαίνεται νὰ εἶναι κρητικῆς ἐμπνεύσεως<sup>3</sup>, συμπεριελήφθησαν ὅμως ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα εἰς τὸ μυκηναϊκὸν θεματολόγιον καὶ ἐξηκολούθησαν νὰ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>4</sup>, τὰ δὲ δικτυωτὰ καὶ ἐνάλληλα διετηρήθησαν καὶ πολὺ ἀργότερον<sup>5</sup> χωρὶς οὐσιώδεις μεταβολὰς εἰς τὴν σύνθεσίν των.

Τὰ φολιδωτὰ ἀφ' ἑτέρου παρουσιάζονται ἤδη ἀπὸ τοῦ ΥἼΕ ΙΙΒ<sup>6</sup> καὶ ἐγκαταλείπονται πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΙΓ, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὑφίστανται τὴν μορφολογικὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν διεπίστωσε καὶ διετύπωσε ὁ Furumark<sup>7</sup>: Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΙΒ καὶ τῆς μεταβάσεως πρὸς τὸ ΙΙΓ σχεδιάζονται ἐλεύθερα χωρὶς περίγραμμα<sup>8</sup>. Τοῦτο παρουσιάζεται ἀργότερον, κατὰ τὴν φάσιν ΙΙΓ1α, προστιθέμενον ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ μὴ ἐφαπτόμενον εἰς τὰς φολίδας, ἀφῆνον δὲ κατὰ μῆκος των μίαν στενὴν λωρίδα ποὺ ἐγεμίζετο μὲ τμήματα φολίδων σχεδιαζόμενα ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Τέλος, κατὰ τὸ ΙΙΓ1β τὸ περίγραμμα ἐσχεδιάζετο πρῶτον, αἱ δὲ φολίδες προσηρμόζοντο πρὸς τὸ σχῆμά του. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἀκρεμόνας, αὐτοὶ φέρονται ὡς στοιχεῖον γνησίως μυκηναϊκὸν καὶ ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΥἼΕ ΙΙΓ1 περιόδου<sup>9</sup>.

**21. Ρόμβοι.** Οἱ ρόμβοι<sup>10</sup>, θέμα καὶ αὐτοὶ ἀρκετὰ σύνηθες, ἔχουν πολλὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τὰ τρίγωνα. Ὅπως καὶ ἐκεῖνα περιέχουν ὅλοι κάποιου εἰδους γέμισμα, αἱ πλευραὶ των εἶναι ἄλλοτε εὐθεῖαι καὶ ἄλλοτε κοῖλαι, μερικοὶ δὲ φέρουν ἀκρεμόνας εἰς τὰς γωνίας των.

Ρόμβοι ἀποίκιλτοι, συνιστάμενοι εἰς τὸ σχῆμα καὶ μόνον<sup>11</sup>, δὲν εὐρέθησαν εἰς τὰ

1. M.P., mot. 61A (triangle), εἰκ. 68, mot. 71 (elaborate triangle), εἰκ. 71/ 5,7,9. Ἐπίσης BIANCOFIORE, πίν. XXI, 206 (Scoglio del Tonno). M.S.F. HOOD κ.ἄ., BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 245, 247, 248, 249 (εἰκ. 26 - 29) (ἀγγεῖα I 4, VI A1, VII 4, VII 5, VII 6, IX 1), πίν. 54b, 55c, 56a, 56d, 57b, 57d (Γυψάδες Κνωσοῦ).

2. BRONEER, Fountain, σ. 361, εἰκ. 37a,b (κρατῆρες ἀπὸ τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως).

3. M.P., σ. 407 - 408.

4. STUBBINGS, Attica, σ. 22, εἰκ. 7 ἀρ. 1,6. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 118 - 119 καὶ Submycenaean Studies, εἰκ. 20, 42, 49, 51, 52, 56.

5. M.P., σ. 390.

6. M.P., mot 42, σ. 338, εἰκ. 57.

7. FurOA, σ. 204.

8. Πρβ. καὶ τὰ τρίγωνα τῶν σκύφων ἀπὸ τὴν ἐπίχρυσιν τῆς Τίρυνθος (ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 150, 152, σχ. 4 ἀρ. 5) καὶ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Α. πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηναίων (Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 105).

9. M.P., σ. 339, 407, OA 3, 1944, σ. 198.

10. M.P., mot. 73, σ. 410 κ. ἐξ., εἰκ. 71.

11. M.P., εἰκ. 71 mot. 73a. E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 190, πίν. 54a/7, ἀπὸ ψευδόστομον ΙΙΑ2 τῶν Μυκηναίων. Πρβ. καὶ Deiras, σ. 179 καὶ πίν. LXXXI, 6.

ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς. Οἱ ὑπάρχοντες, ἀναλόγως πρὸς τὰ παραπληρώματα, διακρίνονται εἰς ἀπλοῦς (περιέχοντας στίγμα ἢ μικρὸν κύκλον εἰς τὸ κέντρον, εἰκ. 9, 21 α), ἐναλλήλους (εἰκ. 9, 21 β), δικτυωτοὺς (εἰκ. 9, 21 γ) καὶ διαποικίλους (εἰκ. 9, 21 δ-ζ). Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον καὶ δύο παραλλαγαὶ ἄγνωστοι ἀπὸ ἄλλου, ποὺ φαίνονται πρόσκαιρα ἐπινοήματα τοῦ ἀγγειογράφου μᾶλλον παρὰ συνήθεις μορφαὶ τοῦ θέματος. Ἡ μία κοσμεῖ τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 289 καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ρομβοειδῆ μὲ τὰς γωνίας κατελιγμένους ἀπὸ τοξοειδεῖς καμπύλας (εἰκ. 32). Τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ρόμβου φέροντος ἀπλᾶ μικρὰ τόξα εἰς τὰς γωνίας εἶναι γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τοὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους<sup>1</sup>, ἀπαντᾶται δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν<sup>2</sup>, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν<sup>3</sup>, εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅμως τῆς Περαιτῆς αἱ καμπύλαι — ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ σύνολον τῆς διακοσμήσεως — εἶναι τόσον ἀπρόσεκτα σχεδιασμένοι καὶ τόσον ἀκανόνιστοι, ὥστε οἱ ρόμβοι νὰ χωρίζονται εἰς τρία, τέσσαρα ἢ πέντε ἀνόμοια καὶ ἀσύμμετρα μέρη. Ἡ ἄλλη παραλλαγή, ἀπαντωμένη εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 788, συνίσταται εἰς ρόμβους μὲ κοίλας πλευράς, κανονικοὺς καὶ καλοσχεδιασμένους, μὲ τὸ πάχος τῶν πλευρῶν τῶν ἐνισχυμένων εἰς τὸ μέσον, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σχήματος νὰ ἔχη τὴν μορφήν ἐξηρημένου τετρακτίνου ἀστεροειδοῦς (εἰκ. 29).

Οἱ ρόμβοι ἐμφανίζονται μεμονωμένοι μὲν ἢ καθ' ὁμάδας, ἀλλὰ πάντως ἀσύνδετοι, εἰς τοὺς ὦμους μιᾶς περίπου δεκάδος ψευδοστόμων<sup>4</sup>, τῶν ληκυθίων 41, 792 καὶ 893 καὶ τοῦ σταμνίσκου 461 ὡς καὶ εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ κυπέλλου 410 καὶ τοῦ διώτου προχοῖδιου 688, εἰς συνεχῇ ἀλυσιδωτὴν σειρὰν δὲ εἰς τοὺς ὦμους τῶν σταμνίσκων 742, 934, 954 καὶ 1214 καὶ εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τῶν ψευδοστόμων 22 καὶ 391. Οἱ περισσότεροι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὅλοι σχεδὸν ὅσοι εὐρίσκονται εἰς ψευδοστόμους, ἔχουν πλευράς κοίλας. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους εἶναι εὐθύγραμμοι, εἰς τὸν ψευδόστομον 289 δὲ καὶ εἰς τὸ ληκυθίον 893 συνυπάρχουν καὶ τὰ δύο εἶδη. Ἀκρεμόνες ὑπάρχουν μόνον εἰς τοὺς ρόμβους τοῦ σταμνίσκου 461, τοῦ κυπέλλου 410 καὶ τοῦ ψευδοστόμου 198.

Αἱ μορφαὶ τῶν ρόμβων δὲν ἀντιπροσωπεύονται ὅλαι ἐξ ἴσου. Οἱ ἀπλοῖ ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ὦμους τῶν ψευδοστόμων 949, 1175 καὶ 1262 καὶ τῶν σταμνίσκων 934 καὶ 1214. Οἱ ἐνάλληλοι, συγκαταλεγόμενοι εἰς τοὺς παλαιότερους<sup>5</sup>, ὑπάρχουν εἰς τοὺς ὦμους τοῦ ψευδοστόμου 144, τοῦ ληκυθίου 792 καὶ τοῦ σταμνίσκου 954, εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ψευδοστόμου 22 καὶ τοῦ διώτου προχοῖδιου 688 καί, κάπως παρηλλαγμένοι, εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὦμου τοῦ ψευδοστόμου 979. Οἱ διαποικίλοι, γνωστοὶ ἀπὸ ὁμάδας ΥΕ ΠΙΒ<sup>6</sup>, ἀλλὰ καὶ ΠΙΓ1β<sup>7</sup> εἶναι ἐλάχιστοι, παρουσιαζόμενοι εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ψευδοστόμου 391, εἰς τὸν δίσκον τοῦ ψευδοστόμου 1002 καὶ εἰς τὸν ὦμον τοῦ ληκυθίου 893. Οἱ

1. M.P., εἰκ. 71, mot. 73e,1, πρβ. καὶ C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 123 ἀρ. 21.

2. STUBBINGS, Attica, σ. 16, εἰκ. 4 ἀρ. 12.

3. M. PORHAM, BSA 61, 1966, πίν. 15a.

4. Πρβ. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 232, εἰς ψευδοστόμους ΠΙΒ1 τῶν Μυκηνῶν καὶ MORRIGONE, σ. 259, εἰκ. 288, εἰς ψευδόστομον τῆς Λαγκάδας.

5. E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 190, εἰκ. 9/4, ἀπὸ ἀρύταιναν(;) ΠΙΑ2 τῶν Μυκηνῶν.

6. Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 109β (ἀπὸ οἰκίαν τῆς περιοχῆς τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως) καὶ E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 232, εἰκ. 3/21, 7/11. Πρβ. καὶ BRONEER, Fountain, εἰκ. 46a, ἀπὸ σκύφους τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως.

7. FurOA, εἰκ. 3/18, ἀπὸ τὴν οἰκίαν G τῆς Ἀσίνης.



περισσότεροι και συνηθέστεροι είναι οι δικτυωτοί. Εύρίσκονται εις τους ώμους των ψευδοστόμων 49, 127, 195, 198, 560 και 1175 των σταμνίσκων 461 και 742 και του ληκυθίου 41, εις την κοιλίαν των ψευδοστόμων 22 και 391 και του κυπέλλου 410, είναι δὲ οἱ μόνοι οἱ φέροντες κάποτε και ἀκρεμόνας. Ἀλλοῦ ἐμφανίζονται ἤδη κατὰ τὸ ΥΕ ΠΙΑ2 και συνεχίζονται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1<sup>1</sup>, ὅπως και οἱ ἄλλοι. Πράγματι αἱ διαφοροὶ αὐταὶ μορφαὶ ρόμβων πρέπει νὰ ᾔσαν σύγχρονοι, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν συνύπαρξιν διαφορῶν μορφῶν εις τὸ ἴδιον ἀγγεῖον. Οὕτω, ὁ ψευδόστομος 1175 φέρει ἀπλοῦς εις τὰ τεταρτοκύκλια τοῦ ὤμου του και δικτυωτοὺς εις τὸ ἡμικύκλιον, εις τὴν ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ ψευδοστόμου 22 ἐναλλάσσονται ἐνάλληλοι πρὸς δικτυωτοὺς, ὁ ψευδόστομος 391 δὲ φέρει μίαν ζώνην δικτυωτῶν ἐπάνω ἀπὸ μίαν ἄλλην, πλατυτέραν, μὲ διαποικιλτοὺς.

**22. Ἀβάκιον** (εἰκ. 9, 22). Ἀπὸ τὸ θέμα αὐτὸ εὐρέθησαν εις τὴν Περαιτὴν μόνον δύο δείγματα: Τὸ πρῶτον, ὑπὸ μορφὴν στενῆς ἀπλαισιώτου στήλης, κοσμεῖ τμήμα τοῦ ὤμου τοῦ πιθαμορέως 159, μαζὶ μὲ κατακόρυφον στήλην τεθλασμένης και κύκλον. Τὸ ἄλλο καταλαμβάνει τὸ κάτω μέρος τετραπλεύρου χώρου ἀφειμένου μεταξὺ τῶν πλοκάμων ὀκτάποδος εις τὴν κοιλίαν τοῦ ψευδοστόμου 178. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀβάκιον ὑπάρχει δικτυωτὴ ἐπιφάνεια μὲ εἶδος ἀνθεμίου εις τὴν κορυφήν, ἀπὸ κάτω του δύο σειραὶ κροσσίων, δίδει δὲ ὡς σύνολον τὴν ἐντύπωσιν ἀπομιμήσεως ὕφαντοῦ (εἰκ. 66). Ὁ ψευδόστομος αὐτός, ἐν γένει ἰδιότυπος ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν του, δὲν εἶναι τοπικῆς προελεύσεως ὅπως εἶναι ὁ πιθαμορέως.

Ἡ συνήθης μορφή τοῦ θέματος εις τὴν ΥΕ ΠΙΒ - ΥΕ ΠΙΓ1 ἀγγειογραφίαν συνίσταται εις τὴν χρησιμοποίησιν του ὡς γεμίσματος μετοπῶν συμμετρικῶς πλαισιωμένων<sup>2</sup>, συναντᾶται δὲ ἐπίσης και ὡς περιθώριον εις τὰς παραστάσεις μιᾶς σειρᾶς πηλίνων ταφικῶν λαρνάκων ἀπὸ τὸ Μπράτσι τῆς Τανάγρας<sup>3</sup>, ἀναγομένων εις τοὺς μεταβατικούς χρόνους ἀπὸ τοῦ ΠΙΒ εις τὸ ΠΙΓ1<sup>4</sup>. Τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς ὅμως διαφέρουν. Ἡ στήλη τοῦ πιθαμορέως 159 ἐνθυμίζει τὴν μετοπικὴν διάταξιν και φαίνεται νὰ ἀποτελῇ μίαν σχετικῶς μεταγενεστέραν παραλλαγὴν ἢ ἀνάμνησιν τῆς, τὸ τετράπλευρον ὅμως τοῦ ψευδοστόμου 198 πρέπει νὰ εἶναι ἀπήχης ἄλλου εἰδους προτύπων.

## ΣΧΗΜΑΤΑ ΚΑΜΠΥΛΟΓΡΑΜΜΑ (εἰκ. 10 - 13)

**23. Ἀψιδωτὰ τόξα** (εἰκ. 10, 23). Ὁ ψευδόστομος 235 φέρει εις τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὤμου του δύο παράπλευρα ἀψιδωτὰ τόξα, ἀποτελούμενα ἀπὸ διπλοῦν περίγραμμα ἐγκαρσίως διαγραμμισμένον και χωρισμένον ἀπὸ στήλην ὁμοκέντρων καμπυλῶν, ὅμοια

1. M.P., σ. 410. Ἐπίσης BRONEER, Fountain, εἰκ. 76b, c, 71e. FurOA, σ. 198. E. FRENCH, BSA 60, 1965, πίν. 52 b, 4. Deiras, σ. 179, πίν. XCVI, 2. BIANCOFIORE, πίν. XIX, 127. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 122, ἀρ. 2.

2. M.P., mot. 56 (chequers), σ. 378, εἰκ. 67. Ἐπίσης BRONEER, Fountain, σ. 356, εἰκ. 34 (B. κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως). MORRICONE, σ. 206, 290, εἰκ. 217, 335a - d (ψευδόστομοι Λαγκάδας). FurOA, εἰκ. 6/3 (ὄστρακον Ἀσίνης). N. KONTOΛΕΩΝ (προφορικὴ ἀνακοίνωσις περὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς Νάξου).

3. S. IAKOVIDIS, AJA 70, 1966, σ. 47 κ.ἐξ. εἰκ. 2, 3, 4. E.T. VERMEULE, JHS 85, 1965, πίν. XXV, XXVI, XXVIII.

4. E.T. VERMEULE, ἔ. ἀ. σ. 134 - 135.

τόξα δὲ κατὰ σειράν περιβάλλουν εἰς πλατεῖαν ζώνην τὸ ἐπάνω μέρος τῆς κοιλίας του. Τὸ θέμα — συνδυασμένον μὲ ἐνάλληλα τρίγωνα εἰς τὰ τεταρτοκύκλια τοῦ ὤμου — ἐνθυμίζει ἀνάλογα τόξα ἀπὸ ψευδοστόμους τῆς Ugarit<sup>1</sup>, ἀπὸ σκύφον τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>2</sup> καὶ ἀπὸ ψευδόστομον τοῦ τάφου Β εἰς τὰ Μεταξῆτα τῆς Κεφαλληνίας<sup>3</sup>, ἀπαράλλακτον ὅμως ὅπως ἀπαντᾶται εἰς τὴν Περσὴν δὲν ἔχει σημειωθῇ ἄλλοῦ.

**24. Δικάμπυλα τόξα** (εἰκ. 10, 24). Τὰ τόξα αὐτὰ παρουσιάζονται κατὰ σειράν εἰς τὴν ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ ψευδοστόμου 1081 καὶ ἀκτινωτὰ εἰς τὸν ὦμον τῆς πρόχου 138, ἀποτελοῦνται δὲ ἀπὸ δύο ἐνάλληλα ὀξυκόρυφα τόξα διπλῆς καμπυλότητος, περιέχοντα εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πρόχου καὶ διπλοῦν ἀψιδωτὸν πυρῆνα.

Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν τὸ θέμα δὲν ἀνήκει εἰς τὰ συνήθη μυκηναϊκὰ ποικίλματα. Ὁ Furumark παραθέτει μερικὰ ἀνάλογα<sup>4</sup>, τὰ ὅποια θεωρεῖ παραλλαγὰς τῶν πολὺ συνηθεστέρων τρικαμπύλων τόξων ἀναγομένας εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΒ - ΠΙΓ<sup>1</sup> χρόνους, ὅμοια δὲ ἀπαντῶνται ἐπὶ πλεόν εἰς σκύφον ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>5</sup> καὶ εἰς ἄλλον, μόνωτον, ἀπὸ τὸν τάφον 3 τῆς Βούλας<sup>6</sup>.

**25. Ὁμόκεντρα τόξα** (εἰκ. 10, 25). Εἶναι ἀπὸ τὰ συνηθέστερα θέματα τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς περιόδου, εἴτε ὡς κύριον κόσμημα, εἴτε ὡς παραπλήρωμα ἄλλων. Ἐμφανίζεται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΒ<sup>7</sup> καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιοῖται κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>8</sup>, κατὰ κύριον λόγον ὅμως χαρακτηρίζει τὰ ἀγγεῖα τοῦ ΥΕ ΠΙΓ<sup>1</sup><sup>9</sup>, ὅπου συναντᾶται συχνότατα.

Εἰς τὴν Περσὴν, ὅπως καὶ παντοῦ ἄλλοῦ, ἔχει τὴν μορφήν ομάδος ὁμοίων, ἐναλλήλων καὶ ὁμοκέντρων τοξωτῶν καμπυλῶν ἀποτελουσῶν ἐνιαῖον σχῆμα, μὲ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ μεγαλυτέραν ὡς περίμετρον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ μικροτέραν ὡς πυρῆνα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καμπυλῶν αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ τὰς δύο τοῦ ψευδοστόμου 54 ἕως τὰς ἑννέα τοῦ 808, συνήθως ὅμως εἶναι τέσσαρες ἢ πέντε.

Ἀπαντᾶται εἰς τὰ περισσότερα εἶδη ἀγγείων ἀπὸ ὅσα φέρουν διακόσμησιν. Εἰς τὸ 1/3 περίπου τῶν ψευδοστόμων, ἔξ σταμνίσκους καὶ ἔξ ληκύθια, εἰς τὰ ἀλαβαστροειδῆ 484 καὶ 783, εἰς τὰ δακτυλιόσχημα 286 καὶ 366, εἰς τὸ προχοῖδιον 360, τὴν ὑδρίαν 831, τὴν οἶνοχόην 592 καὶ τὴν ἡθμωτὴν πρόχουν 280 κοσμεῖ τὸ πεδίον τοῦ ὤμου, ὑπάρχει ὅμως ἀκόμη εἰς τοὺς δίσκους τῶν λαβῶν τῶν ψευδοστόμων 146, 569 καὶ 594, εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας δέκα ἄλλων, εἰς τὰ χεῖλη ὀκτὼ λεκανῶν, εἰς τὴν κοιλίαν τῶν συνθέτων κερνοειδῶν 867 καὶ 894 καὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν 783 καὶ 1114 καθὼς καὶ εἰς τὰ καλύμματα τῶν πυξίδων 460 καὶ 761. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπιφανείας παρουσιάζεται εἴτε μόνον του εἴτε συνδυασμένον μὲ ἄλλα θέματα, προσαρμοζόμενον παντοῦ μὲ μεγάλην εὐκολίαν.

1. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 123 ἀρ. 6,10.

2. P.N. I, πίν. 385 ἀρ. 677.

3. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1933, πίν. 1, Β10.

4. M.P., mot. 62 (tricurved arch), εἰκ. 68/29 - 31.

5. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 149, σχ. 1,2.

6. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 78, εἰκ. 4.

7. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 228, εἰκ. 1/11, 3/11, 12, 7/4,8, πίν. 49b, 5,6.

8. C. G. STYRENIUS, Submycenaean Studies, εἰκ. 6, 12, 13, 15 - 19, 21 - 24, 30 - 33.

9. M.P., mot. 43, σ. 294, 344.

Τὰ τόξα δὲν ἔχουν ὅλα τὸ ἴδιον σχῆμα. Τὸ  $1/3$  περίπου τοῦ συνόλου ἔχει τὴν μορφήν ἡμικυκλίων ἀρκετὰ κανονικῶν (ὅπως εἰς τοὺς ψευδοστόμους 908 καὶ 1135), εἰς τὸ ἥμισυ εἶναι κάπως ἐπιμηκέστερα, ἀψιδωτά (π.χ. εἰς τοὺς ψευδοστόμους 1132 καὶ 1211), εἰς τὸ ὑπόλοιπον δὲ  $1/6$ , ὅπως εἰς τοὺς ψευδοστόμους 43 καὶ 1040, εἶναι τριγωνικά καὶ σχεδὸν ὀξυκόρυφα.

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν των ἀφ' ἑτέρου τὰ περισσότερα εἶναι σχεδιασμένα ἐλεύθερα, κάποτε περίστικτα (ψευδόστομος 1211), μὲ κρόσσια (ψευδόστομοι 26, 1111) ἢ μὲ διαγραμμισμένον τὸ διάστημα μεταξὺ δύο τόξων — συνήθως τῆς περιμέτρου — ὅπως εἰς τὸν ψευδόστομον 1125, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἐξηρημένα, ἐμφανιζόμενα εἰς 2 - 3 δεκάδας ἀγγείων. Κυρίως ὅμως διακρίνονται ἀπὸ τὸν πυρῆνά των, ἄβαφον εἰς τὸ  $1/3$  περίπου τῶν περιπτώσεων καὶ ὀλόβαφον εἰς τὰ ἄλλα  $2/3$ . Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο κυρίων αὐτῶν



Εἰκ. 10. Τόξα καὶ ἡμικύκλια

χαρακτηριστικῶν, δηλαδή τοῦ σχήματος τῶν τόξων καὶ τοῦ εἴδους τοῦ πυρῆνος, δημιουργεῖ ἕξ διαφορετικὰς κατηγορίας ὁμοκέντρων τόξων ἀντιπροσωπευόμενας κατὰ τρόπον ἄνισον : Τὰ ἡμικυκλικά τόξα μὲ ἄβαφον πυρῆνα (εἰκ. 10, 25 α) ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ 12% περίπου τοῦ συνόλου, τὰ ἀψιδωτά (εἰκ. 10, 25 β) πρὸς τὰ 15%, τὰ δὲ ὀξυκόρυφα (εἰκ. 10, 25 γ) μόνις πρὸς τὰ 4%. Ἀφ' ἑτέρου τὰ ἡμικυκλικά μὲ ὀλόβαφον πυρῆνα (εἰκ. 10, 25 δ) φθάνουν τὰ 20%, τὰ ἀψιδωτά (εἰκ. 10, 25 ε) τὰ 34% καὶ τὰ ὀξυκόρυφα (εἰκ. 10, 25 ζ) τὰ 9%. Τὰ περισσότερα δηλαδή καὶ συνηθέστερα εἶναι τὰ ἀψιδωτά μὲ ὀλόβαφον πυρῆνα, τὰ ὀλιγώτερα δὲ καὶ σπανιώτερα εἶναι τὰ ἄβαφα ὀξυκόρυφα.

Αἱ ἰδιομορφίαι αὐταὶ καὶ μάλιστα τοῦ σχήματος ἔχουν θεωρηθῇ ὡς κριτήριον διὰ τὴν διάκρισιν διαδοχικῶν χρονικῶν φάσεων. Συγκεκριμένως ὁ Furumark<sup>1</sup> δέχεται ὅτι τὰ ἡμικυκλικά τόξα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν περίοδον ΥΕ ΠΙΓ1α, τὰ ἀψιδωτά εἰς τὴν ΠΙΓ1β καὶ τὰ ὀξυκόρυφα εἰς τὴν ΠΙΓ1γ. Ἡ κεραμεικὴ τῆς Περαιτῆς ἐπιβάλλει κάποιαν προσοχὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κριτηρίου αὐτοῦ διότι περιλαμβάνει τοὺς ψευδοστόμους 289 καὶ 694, ὅπου συνυπάρχουν τόξα ἡμικυκλικά καὶ ὀξυκόρυφα, καθὼς καὶ τὸν ψευδόστομον 1146 καὶ τὴν πυξίδα 460 μὲ ἡμικυκλικά καὶ ἀψιδωτά, ὅπως ἄλλωστε καὶ τοὺς ψευδοστόμους 567, 1125 καὶ 1224, ὅπου ἄλλα τόξα ἔχουν πυρῆνα ἄβαφον καὶ ἄλλα ὀλόβαφον. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι ὀλίγα βεβαίως καὶ ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις, ὑπενθυμίζουν ὅμως ὅτι εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων θεμάτων δὲν παίζει ρόλον μόνον ὁ σὺν τῷ χρόνῳ μεταβαλλόμενος τεχνοτροπικὸς συρμὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη ἢ ἡ στιγμιαία παρόρμησις τοῦ ἀγγειογράφου.

**26. Δίλοβα ἡμικύκλια** (εἰκ. 10, 26). Τὸ θέμα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν ὀλόβαφον ἡμικύκλιον μὲ δύο ὅμοια, παράλληλα, ἐξηρημένα εἰς τὴν βάσιν του. Ὑπάρχουν δύο

1. FurOA, σ. 204.

μόνον δείγματα του, εις τούς ὤμους τῶν ψευδοστόμων 22 καὶ 548. Εἰς τὸν πρῶτον τὸ ἡμικύκλιον εἶναι περίστικτον καὶ οἱ ἐξηρημένοι λοβοὶ τετράπλευροι μὲ τὴν κορυφὴν εὐθυγράμμως κομμένην. Εἰς τὸν δεύτερον τὸ ἡμικύκλιον ἔχει περιθώριον διαγραμμισμένον, οἱ δὲ λοβοὶ εἶναι ἡμικυκλικοὶ μὲ στίγματα εἰς τὸ κέντρον. Τὸ γενικὸν σχῆμα παρυσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰ ὁμόκεντρα τόξα<sup>1</sup>, ἰδίως πρὸς τὰ ἐγγεγραμμένα μέσα εἰς ἡμιελλείψεις, κατὰ τὸν Furumark ὅμως ἀποτελεῖ ἀφηρημένην ἀπόδοσιν τοῦ παπύρου<sup>2</sup>, χρονολογεῖται δὲ εἰς τὸ διάστημα ΥΕ ΠΙΒ - ΠΙΓ<sup>3</sup>. Ἀνήκει εἰς τὰ ὀλιγώτερον συνήθη ποικίλματα, ἡ δὲ παραλλαγή του μὲ τούς τετραπλεύρους λοβοὺς δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοῦ.

**27. Κύκλοι** (εἰκ. 11). Οἱ κύκλοι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς διαφόρων εἰδῶν διακοσμητικὰ πεδία, εἴτε συνδυασμένοι μὲ ἄλλα θέματα, εἴτε καὶ κατέχοντες ἐξ ὁλοκλήρου στρογγύλας ἐπιφανείας, παρουσιάζονται δὲ ὑπὸ πολλὰς καὶ ποικίλας μορφάς. Ἀναλόγως πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν δευτερευόντων στοιχείων τὰ ὅποια περιέχουν διακρίνονται εἰς τέσσαρας βασικὰς κατηγορίας, τοὺς ἀπλοῦς, τοὺς ὁμοκέντρους, τοὺς τροχοειδεῖς καὶ τοὺς διαποικίλους.

Οἱ ἀπλοῖ (εἰκ. 11, 27 α, β), εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν καὶ ὅσοι σχηματίζονται ἀπὸ στίγματα (βλ. ἄνωτ. σ. 98), εἶναι οἱ κύκλοι χωρὶς συμπληρωματικὸν στόλισμα ἢ, τὸ πολὺ, μὲ στίγμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ κέντρου, μὲ περίστιξιν ἢ μὲ βραχέα ἀκτινωτὰ κρόσσια. Οἱ πρῶτοι ἀπαντῶνται εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 979<sup>4</sup>, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς μερικῶν θηλάστρων καὶ τοῦ δακτυλιοσχήμου 634 καὶ εἰς τὸν πυθμένα τῆς βάσεως ὀκτῶ ψευδοστόμων, ἐπτὰ σταμνίσκων, τριῶν ληκυθίων, ἐνὸς ἀλαβαστροειδοῦς καὶ ἐνὸς προχοῖδίου. Κύκλοι μὲ στίγμα εἰς τὸ κέντρον ὑπάρχουν εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 1249, περίστικτοι εἰς τὸν ψευδόστομον 434 καὶ ὁ μόνος ὁλόβαφος μὲ κρόσσια εἰς τὸν 570. Ὁ Furumark θεωρεῖ καὶ τὰ τέσσαρα αὐτὰ εἶδη ὡς μορφὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπλουστευμένας τῆς θαλασσίας ἀνεμώνης<sup>5</sup>, χρονολογεῖ δὲ τὸ τελευταῖον, τὸ ὁλόβαφον, εἰς τὸ τέλος τοῦ ΥΕ ΠΑ<sup>6</sup>, τόσον ὅμως τὸ δεῖγμα τῆς Περαιτῆς, ὅσον καὶ ὁ ψευδόστομος μὲ ὀκτάποδα ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>7</sup> μαρτυροῦν ὅτι διετηρήθη εἰς τὸ μυκηναϊκὸν θεματολόγιον πολὺ περισσότερον, τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἄλλους<sup>8</sup>.

Οἱ ὁμόκεντροι (εἰκ. 11, 27 γ). Εἶναι οἱ περισσότεροι χρησιμοποιηθέντες, ἄλλοτε πυκνοὶ καὶ ἄλλοτε ἀραιοί, εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν 62 ψευδοστόμων. Συναντῶνται ἀκόμη εἰς τὸν πυθμένα τῆς βάσεως ἐπτὰ ἀλαβαστροειδῶν, τεσσάρων σταμνίσκων καὶ ἐνὸς ληκυθίου, εἰς τὸν ὦμον τοῦ πιθαμορέως 159 καὶ

1. M.P., mot. 43, εἰκ. 58, 43r, s.

2. M.P., mot. 11, σ. 344, εἰκ. 33, 11/14, 15, 16.

3. M.P., ἔ.δ. Πρβ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 2 ἀρ. 5 καὶ 4 ἀρ. 6 (ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος). A.J.B. WACE κ.ἀ., BSA 49, 1954, πίν. 41b, 52, 1957, πίν. 43c (ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῶν Μυκηνῶν), MORRIGONE, σ. 163, εἰκ. 165 (ἀπὸ τὴν Λαγκάδα). A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6 (ἀπὸ τὴν Σίντα τῆς Κύπρου, φάσις ΠΙΓ<sup>1</sup>β).

4. Πρβ. ψευδόστομον Λαγκάδας, MORRIGONE, σ. 134, εἰκ. 118.

5. M.P., mot. 27 (sea anemone), εἰκ. 53, 27/8, 28, 31, 33, 35.

6. "Ε.δ. σ. 317.

7. MORRIGONE, σ. 192, εἰκ. 196b.

8. A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6. Deiras, σ. 171 - 172. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 2 ἀρ. 1, 4, 6. STUBBINGS, Attica, σ. 20, εἰκ. 5 ἀρ. 7, 14.

τοῦ ψευδοστόμου 1051 (ὅπου ἔχουν σχῆμα ἑλλειπτικόν) καί, χονδροειδέστατα σχεδιασμένοι, εἰς τὸ κάλυμμα τῆς πυξίδος 761, ἐπὶ πλέον δὲ καλύπτουν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς κοιλίας 3 φλασκῶν καὶ τοῦ διώτου προχοϊδίου 688. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θέματος εἶναι συνήθης, ἐνδεικνυομένη τρόπον τινὰ ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, σημειωθείσα καὶ ἄλλοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν<sup>1</sup>, αἱ ἄλλαι μορφαὶ τοῦ ὅμως εἶναι καὶ αὐταὶ γνωσταί, συναντῶμεναι εἰς κεραμεικὴν ΥΕ ΠΙΒ - ΠΙΓ<sup>2</sup>.

Οἱ τροχοειδεῖς εἶναι κύκλοι διηρημένοι εἰς τομεῖς, κατὰ κανόνα τέσσαρας, μὲ δύο διεσταυρωμένας διαμέτρους. Τὸ θέμα αὐτὸ κοσμεῖ, ἐγγράκτον, καὶ τὸ χεῖλος τοῦ χαλκίνου ποτηρίου M141 τοῦ τάφου 104. Εἰς τὰ κεραμικὰ εὐρήματα οἱ τομεῖς αὐτοὶ ἄλλοτε εἶναι ἄβαφοι, ὅπως εἰς τοὺς ὦμους τῶν ψευδοστόμων 479, 685 καὶ 1173<sup>3</sup>, τοῦ σταμνίσκου 59 καὶ τοῦ πιθαμοφόρου 159 (εἰκ. 11, 27δ), ἄλλοτε δὲ ἐναλλάξ ἄβαφοι καὶ ὀλόβαφοι, ὅπως εἰς τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 1249 καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν



27

28

Εἰκ. 11. Κύκλοι, ὄρμος.

σπειρῶν τῆς ζώνης τῆς κοιλίας τοῦ ψευδοστόμου 1226, ὅποτε τὸ θέμα λαμβάνει τὴν μορφήν κύκλου μὲ ἐγγεγραμμένην κλεψύδραν (εἰκ. 11, 25ε). Οἱ ἄβαφοι εἶναι ἐντελῶς ἀποϊκιλτοὶ μόνον εἰς τὸν πιθαμοφόρα 159, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸν σταμνίσκον 59<sup>4</sup>. Ὁ ἴδιος σταμνίσκος φέρει ὅμοιον περιβαλλόμενον ἀπὸ ἀκτινωτὰ κρόσσια, εἰς τὸν ψευδοστόμον 479 ὑπάρχει ἄλλος, περίστικτος<sup>5</sup>, εἰς τὸν 685 περιέχει ἀκτῖνας συναντωμένας κατὰ ζεύγη εἰς τρίγωνα (εἰκ. 11, 27ζ), εἰς δὲ τὸν 1173 εἶναι διάστικτος (εἰκ. 11, 27η), ὅπως ὁ κύκλος ὁ σωζόμενος εἰς ὄστρακον τῆς οἰκίας Η τῆς Ἀσίνης<sup>6</sup>. Οἱ κύκλοι μὲ κλεψύδραν τῶν δύο προαναφερθέντων ψευδοστόμων παρουσιάζονται τόσο ὥς ἐλεύθερον κόσμημα ὅσον καὶ ὥς ὀφθαλμοὶ σπείρας εἰς ἀγγεῖα τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>7</sup>.

Διαποϊκιλτοὶ (εἰκ. 11, 27θ,ι). Οἱ διαποϊκιλτοὶ εἶναι ὀλίγοι, ἀπαντῶμενοι εἰς τοὺς ὦμους τῶν ψευδοστόμων 232, 479, 905, 1119 καὶ τοῦ πιθαμοφόρου 159, εἰς τὴν ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ ψευδοστόμου 789 καὶ εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σκύφου 239, τοῦ κυάθου 714, τοῦ διώτου κυάθου 115 καὶ τοῦ καλύμματος τῆς πυξίδος 1142. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ὁ κυάθος 714 καλύπτεται ἀπὸ ἀκανόνιστα κυκλοτερῆ κοσμήματα γεμᾶτα στίγματα καὶ γραμμάς, ἀδεξίας δηλαδὴ προσπαθείας ἀνανεώσεως τοῦ θέματος,

1. STUBBINGS, Attica, πίν. 16 5,6 (Βουρβάτσι). I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, πίν. 27 β.

2. M.P., mot. 27 (sea anemone), εἰκ. 53, 27/29, mot. 41 (circles), εἰκ. 57, 41/16. STUBBINGS, Attica, εἰκ. 5 ἀρ. 8 καὶ σ. 20-21. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 4 ἀρ. 1. A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, σ. 179, πίν. 20c.

3. Πρβ. καὶ ψευδόστομον ἀπὸ τὸν Ἐλαιῶνα τῆς Κῶ (MORRIGONE, σ. 40, εἰκ. 12).

4. Πρβ. M.P., mot. 17 (rosette), εἰκ. 40, 17/28.

5. Πρβ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 2 ἀρ. 4.

6. FurOA, εἰκ. 4,1.

7. BRONEER, Fountain, σ. 356, εἰκ. 32f, g, 78e, f.



προφανώς μὴ ἐπαναληφθείσας. Ὁ δίωτος κύαθος 115 φέρει κύκλον περίστικτον μὲ τέσσαρας μικροτέρους ὀλοβάφους, συμμετρικῶς τοποθετημένους εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀφήνουν μεταξύ των ἐξηρημένον σχῆμα ροδακοειδοῦς σταυροῦ, ὃ δὲ ψευδόστομος 479 ὅμοιον, μὲ τρίγωνα ἀντὶ κύκλων<sup>1</sup>. Οἱ ἄλλοι κύκλοι ὅλοι εἶναι ὀλοβάφοι μὲ ἐξηρημένας ὁμάδας ὁμοκέντρων τόξων, ἄλλοῦ δύο (ψευδόστομος 232 καὶ σκύφος 239), ἄλλοῦ τριῶν (ψευδόστομος 1119) καὶ ἄλλοῦ τεσσάρων (πιθαμφορέως 159, ψευδόστομος 789, πυξὶς 1142). Οἱ κύκλοι αὐτοὶ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κοσμοῦντας τοὺς ψευδοστόμους 789 καὶ 1119 εἶναι περίστικτοι, εἰς δὲ τὸν ψευδόστομον 232 τὰ στίγματα περιβάλλονται ἀπὸ κροσσωτὸν περίγραμμα.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ διάφορα εἶδη κύκλων ἀπαντῶνται χωριστά, ὑπάρχουν ὅμως ἀγγεῖα ὅπου παρουσιάζονται περισσότερα τοῦ ενός. Οὕτω, ἡ διακόσμησις τοῦ ψευδοστόμου 1249 συνδυάζει ἀπλοῦς πρὸς τροχοειδεῖς μὲ κλεψύδραν, τοῦ 479 ἓνα τροχοειδῆ πρὸς ἓνα διαποίκιλτον ροδακόσχημον, εἰς δὲ τὸν ὦμον τοῦ πιθαμφορέως 159 συνυπάρχουν ἐνἄλληλοι, τροχοειδῆς καὶ διαποίκιλτος. Ὡστε οἱ κύκλοι αὐτοί, ἀπλοῖ, ἐνἄλληλοι, τροχοειδεῖς καὶ διαποίκιλτοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς διακοσμητικὰ θέματα συγχρόνως, χωρὶς νὰ τοὺς διακρίνῃ χρονικὴ διαφορά.

**28. Ὅρμος** (εἰκ. 11, 28). Ὁ ὅρμος ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰν μικρῶν ἐφαπτομένων κύκλων ἢ ἐλλείψεων, συνήθως ἀπλῶν, κάποτε ὅμως καὶ μὲ στίγμα εἰς τὸ κέντρον, ὑπὸ τὰς μορφὰς δὲ αὐτὰς κοσμεῖ τοὺς ὦμους τῶν σταμνίσκων 329, 459 (ὅπου εἶναι στικτός) καὶ 995, ὡς καὶ τοῦ θηλάστρου 771. Εἶναι θέμα γνωστὸν ἀπὸ τὴν περίοδον ΥΕ ΙΙΒ, ἀπαντῶμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ψευδοστόμους ἢ σταμνίσκους καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κυάθων καὶ κυαθοειδῶν ἀγγείων<sup>2</sup>, ἔχει σημειωθῇ δὲ εἰς κεραμεικὴν τῶν χρόνων αὐτῶν ἀπὸ τὰς Μυκήνας<sup>3</sup>, τὴν Βούλαν<sup>4</sup> καὶ τὸ Scoglio del Tonno<sup>5</sup>. Ἡ σχετικὴ σπάνις του εἰς τὴν Περσὴν φαίνεται νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν του ὀλίγον ἀφοῦ ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῆται τὸ νεκροταφεῖον.

**29. Ἀμυγδαλόσχημα ἐνἄλληλα** (εἰκ. 12, 29). Εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὦμων τῶν ψευδοστόμων 174 καὶ 842 ἐμφανίζονται ἀντιμέτωπα δύο ἀμυγδαλοειδῆ σχήματα μὲ ὀλόβαφον πυρῆνα καὶ διπλὴν ἢ τριπλὴν περίμετρον, διαγραμματισμένην εἰς τὸ 174. Ἀνάλογα, ἀπλούστερα καὶ περίστικτα, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ψευδοστόμου 492 (εἰκ. 61). Εἰς τὸν 842 εἶναι συνδυασμένα μὲ ὁμόκεντρα τόξα καὶ στήλας ἀμειβόντων, εἰς τὸν 174 μὲ ἐνἄλληλα τρίγωνα καὶ γωνιώδη σχηματοποιημένα ἄνθη, εἰς δὲ τὸν 492 μὲ ὁμόκεντρα τόξα καὶ ρόδακα, ὅλα χαρακτηρὸς χρονικῶς προκεχωρημένου. Τὸ ποίκιλμα αὐτὸ δὲν ἔχει σημειωθῇ πουθενὰ ἄλλοῦ, φαίνεται δὲ ὅτι ἀποτελεῖ τοπικὸν ἐπινόημα.

1. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ Μ.Ρ., mot. 27 (sea anemone), εἰκ. 53, 27/38, ἀναγόμενον εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΒ - Γ1. Πρβ. καὶ H. SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 153, εἰκ. 54.

2. Μ.Ρ., mot. 48, σ. 360, εἰκ. 61, 48/15, 17, 18.

3. Κατὰ μῆκος τῆς λαβῆς ἀρυταίνης ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Λαδεμπόρου (A.J.B. WACE κ.ά., BSA 48, 1953, πίν. 8d) καὶ εἰς τὸ τοίχωμα κυπέλλου (E. FRENCH, BSA 61, 1966, εἰκ. 2/27).

4. Εἰς ἀλαστροειδές. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 75.

5. BIANCOFIORE, πίν. XIX, 126.

**30. Φυλλόσχημον** (είκ. 12, 30). Ἄλλο κόσμημα, περιορισμένον κατὰ τὰ φαινόμενα καὶ αὐτὸ εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς Περαιτῆς, εἶναι τὸ φυλλόσχημον τὸ παρουσιαζόμενον εἰς τοὺς ὤμους τῶν ψευδοστόμων 391, 439 καὶ 614 ὡς καὶ τοῦ ληκυθίου 42, ἐξηρητημένον εἰς ἐκείνους μὲν ἀπὸ τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν, εἰς αὐτὸ δὲ ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Ἔχει μορφήν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτρακτοειδῆ, ὀξύληκτον, μὲ εὐθύγραμμον μίσχον καὶ γραμμικὸν περίγραμμα, εἰς δὲ τὸν 391 εἶναι ἐπὶ πλεον καὶ περιστικτον. Μόνον εἰς τὸν ψευδόστομον αὐτὸν ἀποτελεῖ τὸ κύριον κόσμημα τοῦ ὤμου, γενικῶς δὲ εἶναι συνδυασμένον πρὸς διαποίκιλτα τρίγωνα.

Παραλλαγὴν τοῦ ἀποτελεῖ ἡ διακόσμησις τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου 547, ὅπου τὸ σχῆμα στερεῖται μίσχου, εἶναι διχοτομημένον κατὰ τὸ μῆκος του



Εἰκ. 12. Διάφορα καμπυλόγραμμα σχήματα.

καὶ ἔχει διπλοῦν περίγραμμα (είκ. 54), συνδυάζεται δὲ πρὸς στήλας εὐθειῶν γραμμῶν εἰς τὰ τεταρτοκύκλια. Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν παρέχει κάποιαν ὁμοιότητα πρὸς τὸ παλαιότερον «κυματοειδὲς περιθώριον» (wavy border) τοῦ Furumark<sup>1</sup>, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅμως εἶναι ἄσχετον.

**31. Ἀντιθετικαὶ κυματοειδεῖς καμπύλαι** (είκ. 12, 31). Τὸ θέμα αὐτό, προερχόμενον ἴσως ἀπὸ τὴν προκεχωρημένην σχηματοποίησιν κλάδων φοινικοδένδρου<sup>2</sup>, ὑπάρχει εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 424 καὶ 596. Εἰς τὸν πρῶτον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο παχείας ταινιωτὰς καμπύλας μὲ διπλοῦν περίγραμμα, χωρισμένας ἀπὸ στήλην τεθλασμένης. Εἰς τὸν δεύτερον αἱ καμπύλαι εἶναι λεπταί, γραμμωταί, τριπλαῖ, μὲ ὁμοίαν στήλην μεταξύ των. Εἰς τὰ τεταρτοκύκλια φέρουν καὶ οἱ δύο ψευδόστομοι ὁμόκεντρα τόξα.

**32. Γλωσσοειδεῖς καμπύλαι** (είκ. 12, 32). Συνίστανται εἰς σχετικῶς πλατείας γλώσσας διπλῆς καμπυλότητος καὶ ἀπαντῶνται κατὰ ζεύγη εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σκύφου 768 καὶ εἰς τὸν πιθαμοφόρα 355. Εἰς τὸν σκύφον ἔχουν λεπτὸν περίγραμμα καὶ εἶναι ὁμόρροποι, χωρισμένοι ἀπὸ κάθετον γραμμὴν πλαισιωμένην μὲ στίγματα, εἰς τὸν πιθαμοφόρα δὲ εἶναι τοποθετημένοι ἀντιθετικῶς μὲ στενὴν μετόπην μεταξύ των. Αἱ ἀπλαῖ γλῶσσαι εἶναι γνωσταὶ ἤδη ἀπὸ τῶν ΥΕ IIIB χρόνων<sup>3</sup>, καθὼς προκύπτει δὲ ἀπὸ ὄστρακα τῶν Μυκηναίων τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ἀντιθετικὰς<sup>4</sup>, ἐμφανιζομένας ὅμως κυρίως κατὰ τὸ ΥΕ III Γ<sup>5</sup>.

**33. Θύσανοι** (είκ. 12, 33). Ἡ ὕδρία 564 καὶ ἡ πρόχους 691 φέρουν εἰς τὸν ὦμον ἐμπρὸς καὶ κατὰ τὴν διάμετρον τῆς λαβῆς κόσμημα εἰς σχῆμα τριπλοῦ θυσάνου μὲ τὸ

1. M.P., mot. 65/10 (wavy border), εἰκ. 69, σ. 400 - 401.

2. M.P., mot. 15, εἰκ. 40, 15/20.

3. FurOA, σ. 201.

4. E. FRENCH, BSA 61, 1966, εἰκ. 3 ἀρ. 6, 18. Πρβ. καὶ Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΝ, ΠΑΕ 1962, πίν. 79β, 80β. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως (BRONEER, Fountain, σ. 364) καὶ εἰς τὴν Νάξον (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ).

5. FurOA, ξ.ἀ. Βλ. καὶ Lefkandi, σ. 19.

μεσαῖον τμήμα του ἀτρακτοειδές, πλαισιωμένον ἀπὸ δύο συμμετρικὰς μηνοειδεῖς προεξοχάς. Τὸ θέμα αὐτό, γνωστὸν κυρίως ἀπὸ τὰς Μυκήνας<sup>1</sup> ἀλλὰ καὶ τὴν Κῶ<sup>2</sup>, τὴν Ἰωλκὸν<sup>3</sup> καὶ τὴν Εὐβοίαν<sup>4</sup>, παρουσιάζεται ἤδη κατὰ τὸ ΥΕ ΠΙΒ<sup>5</sup>, εἶναι ὅμως κυρίως χαρακτηριστικὸν τοῦ Ρυθμοῦ τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ εἰδικώτερον τῆς περιόδου ΥΕ ΠΙΓ1 β - γ<sup>6</sup>, ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιῇται καὶ κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>7</sup>, κοσμεῖ δὲ τοὺς ὤμους μεγάλων προχοειδῶν ἀγγείων ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν Περσὴν.

**34. Σπειροθύσανοι** (εἰκ. 12, 34). Ἀναλόγου μορφῆς πρὸς τὸ προηγούμενον θέμα εἶναι οἱ σπειροθύσανοι οἱ κοσμοῦντες τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 51 καὶ 657. Πρόκειται περὶ δύο ἀτρακτοειδῶν, ἢ μᾶλλον ρομβοειδῶν, σχημάτων, μετὰ τὰς γωνίας ἀποληγούσας εἰς σπείρας, τρεῖς εἰς τὸν 51 καὶ δύο, τὰς πλευρικὰς, εἰς τὸν 657. Ἡ διακόσμησις συμπληρώνεται εἰς μὲν τὸν 51 μετὰ διαγραμμισμένα τρίγωνα εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, εἰς δὲ τὸν 657 μετὰ κλειστάς σπείρας, θέματα δηλαδὴ σύμφωνα γενικῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν ὅπου ἀνήκουν καὶ οἱ θύσανοι ἀλλὰ κάπως προγενέστερα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἐν γένει διάταξιν.

**35. Ρόδακες** (εἰκ. 13). Οἱ ρόδακες ὁμοιάζουν πρὸς μερικοὺς τύπους κύκλων, ἔχουν δὲ συχνὰ ταυτισθῇ πρὸς ὠρισμένους στικτοὺς, τροχοειδεῖς καὶ διαποικίλους. Ἡ διαφορά των συνίσταται εἰς τὸ ὅτι οἱ μὲν κύκλοι ἔχουν ὡς κύριον γνώρισμα τὴν περιφέρειαν, αἱ δὲ ἀκτῖνες των, ὅταν ὑπάρχουν, εἶναι ἀπλᾶι γραμμαὶ διαιροῦσαι τὸ σύνολον εἰς τομεῖς, ἐνῶ οἱ ρόδακες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὰ πέταλά των, φυόμενα ἀκτινωτὰ ἀπὸ τὸ κέντρον των καὶ φθάνοντα μέχρι μιᾶς ἰδεατῆς καὶ σπανίως δηλουμένης περιφέρειας. Τὸ ὅλον σχῆμα συμπληρώνεται συχνὰ ἀπὸ διάφορα δευτερεύοντα ποικίλματα, βασικῶς ὅμως ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ κέντρον καὶ τὰ πέταλα.

Εἰς τὴν Περσὴν ὑπάρχουν ρόδακες εἰς δεκατέσσαρας ψευδοστόμους, εἰς τὸ κάλυμμα τῆς πυξίδος 1142 καὶ εἰς τὸ σύνθετον κερνοειδὲς 894. Ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους οἱ ὀκτώ (152, 198, 261, 319, 569, 614, 679 καὶ 1210) φέρουν ὀκτάποδας, οἱ δὲ ὑπολοιποὶ (215, 230, 232, 439, 492 καὶ 1088) καλύπτονται ἀπὸ πλουσίαν ἢ, πάντως, σύνθετον διακόσμησιν. Εἰδικώτερον, οἱ 230, 492 καὶ 569 ἔχουν ρόδακας εἰς τὸν ὦμον, οἱ 232 καὶ 439 εἰς ζώνας τῆς κοιλίας, οἱ 198, 319, 697 καὶ 1088 εἰς διάφορα σημεῖα τῆς γάστρας μετὰ τῶν πλοκάμων τῶν ὀκταπόδων ἢ ἄλλων κοσμημάτων, οἱ 215 καὶ 614 εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν, οἱ 261 καὶ 1210 εἰς τὸν δίσκον καὶ τὸν ὦμον, ὁ δὲ 152 εἰς τὸν δίσκον καὶ τὴν κοιλίαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πετάλων τῶν ροδάκων δὲν εἶναι σταθερὸς, κυμαινόμενος ἀπὸ τὰ τέσσαρα εἰς τὴν πυξίδα 1142 καὶ τὸν ψευδόστομον 319 ἕως τὰ ἑννέα εἰς τὸν μεγάλον ρόδακα τοῦ 198. Ὑπάρχουν πεντάφυλλοι, ἐξάφυλλοι, ἐπτάφυλλοι καὶ ὀκτάφυλλοι, εἰς μερικοὺς ψευδοστόμους δὲ ἀπαντῶνται δύο ἢ καὶ τρία ἀπὸ

1. M.P., σ. 409.

2. MORRIGONE, σ. 108, 129, 133, 135, εἰκ. 88, 112, 117, 120 (πρόχους καὶ προχοῖδια Λαγκαδάς).

3. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 51, πίν. 23γ.

4. M. PORHAM, BSA 61, 1966, σ. 105, εἰκ. 27 ἀρ. 64 καὶ Lefkandi, σ. 17, φάσις I.

5. Zygouries, σ. 150 - 151, εἰκ. 139, 140, εἰς τοὺς ὤμους μεγάλων ψευδοστόμων (potter's shop).

6. M.P., mot. 72 (tassel pattern), εἰκ. 71, 72/7 καὶ FurOA, σ. 204, 253, εἰκ. 14.

7. C. G. STYRENIUS, Submycenaean Studies, εἰκ. 25 (Κεραμεϊκός).

τά είδη αυτά. Ούτω ο 152 φέρει έξαφύλλους ρόδακας εἰς τὴν κοιλίαν καὶ πεντάφυλλον εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν, ο 198 ἑννεάφυλλον, ἑξάφυλλον καὶ τετραφύλλους εἰς τὴν κοιλίαν, ο δὲ 261 πενταφύλλους εἰς τὸν ὠμον καὶ ἑξάφυλλον εἰς τὸν δίσκον.

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν των, οἱ ρόδακες διακρίνονται εἰς 6 διαφορετικούς τύπους. Ὅλοι σχεδὸν ἀνήκουν εἰς τὸν πρῶτον, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ 1-2 μόνον δείγματα. Ὁ πρῶτος καὶ συνηθέστερος τύπος (ψευδόστομοι 152, 215, 232, 261, 319, 439, 492, 569, 679, 1210, πυξὶς 1142) ἔχει μικρὸν κυκλικὸν κέντρον καὶ πέταλα σταγονόσχημα, σχεδὸν πάντοτε ὀλόβαφα, μὲ περίγραμμα τόσον εἰς αὐτὰ χωριστὰ ὅσον καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ σχῆμα ἐν γένει (εἰκ. 13, 35 α). Ὁ δεύτερος (ψευδόστομος 230) ἔχει



35

Εἰκ. 13. Ρόδακες.

τέσσαρα πέταλα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ πρώτου, ἐναλλασσόμενα πρὸς ἰσαριθμούς στήλας ἀμειβόντων (εἰκ. 13, 35 β). Ὁ τρίτος (ψευδόστομος 198) ἔχει πέταλα φυλλόσχημα, εἴτε ἐξηρημένα ἀπὸ ὀλόβαφον κύκλον (εἰκ. 13, 35 γ), εἴτε συνδεδεμένα μὲ ὀμόκεντρα τόξα (εἰκ. 13, 35 δ). Εἰς τὸν τέταρτον (δίσκος τῶν λαβῶν τοῦ ψευδοστόμου 261) τὰ πέταλα εἶναι ἀκιδωτὰ μὲ φολιδωτὰ τρίγωνα εἰς τὰ μεταξύ των κενά (εἰκ. 13, 35 ε). Τοῦ πέμπτου (δίσκος τοῦ ψευδοστόμου 614) εἶναι σφηνοειδῆ, ἄβαφα, μὲ ἐνάλληλα τρίγωνα μεταξύ των (εἰκ. 13, 35 ζ). Τέλος, ο ἕκτος (ψευδόστομος 1088) ἔχει τὴν μορφήν στροβίλου, μὲ καμπύλα ὀμόρροπα ἄβαφα πέταλα, συνδεδεμένα καὶ αὐτὰ, ὅπως καὶ εἰς τὸν 198, μὲ ὀμόκεντρα τόξα (εἰκ. 13, 35 η).

Οἱ ρόδακες, θέμα κρητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ προελεύσεως, υἱοθετήθησαν ἀπὸ τοὺς μυκηναίους ἀγγειογράφους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ διετηρήθησαν εἰς τὸ θεματολόγιόν των μέχρι τέλους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΒ ἐγκατελείφθησαν σχεδόν, ἀλλ' ὄχι ἐντελῶς<sup>1</sup>, μὲ τὴν ἐναρξιν τῆς περιόδου ΠΙΓ1 δὲ ἐπανεμφανίζονται, ἴσως λόγω ἀνανεώσεως κρητικῶν ἐπιδράσεων<sup>2</sup> καὶ χρησιμοποιοῦνται ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα μὲ τὴν παλαιὰν συχνότητα<sup>3</sup>. Ἀπαντῶνται κυρίως ὡς παραπληρωματικὰ σχέδια εἰς ἀγγεῖα διακοσμημένα μὲ ζωγραφικὰ θέματα<sup>4</sup> ἢ εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν ψευδοστόμων<sup>5</sup> καὶ ἀνήκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν πρῶτον τύπον ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν Περαιτήν.

1. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 223, 228, εἰκ. 6 ἀρ. 31b.

2. M.P., σ. 283.

3. FurOA, σ. 203, εἰκ. 7, Α4 καὶ σ. 212, εἰκ. 6 ἀρ. 4.

4. M.P., ε. ἀ. καὶ MORRICONE (σ. 33, εἰκ. 5b,c, καὶ σ. 63, εἰκ. 32 d). M. POPHAM, BSA 61, 1966, εἰκ. 28, ἀρ. 67 (Εὔβοια, Ἀμάρυθος). BIANCOFIORE, πίν. XX, 114, 115 (Scoglio del Tonno). Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, σ. 166, πίν. 74 β (Μονεμβασία). Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 339, πίν. 274β (Νάξος, Καμίνι). Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1958, πίν. 171α (Νάξος, Ἀπλώματα).

5. M.P., εἰκ. 40, mot. 17/30 - 34. Καθὼς μὲ πληροφορεῖ ὁ καθηγητὴς κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, παρατηρήθησαν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Νάξον.

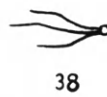
## ΣΧΗΜΑΤΑ ΜΙΚΤΑ (εἰκ. 14)

**36. Στήλη διάστικτος.** Τὸ τοίχωμα τοῦ κυπέλλου 819 περιβάλλεται ἀπὸ ἑξ ὁμοίας στενομήκεις ὀρθίας στήλας μὲ στρογγυλευμένην κορυφήν, διαστίκτους. Μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς κλίνουν ὀλίγον πρὸς τὰ πλάγια, τὰ διαστήματα μεταξύ των δὲν εἶναι τόσον κανονικά, ἐν γένει δὲ τὸ θέμα εἶναι σχεδιασμένον χωρὶς πολλήν προσοχήν. Τὸ κύπελλον, εὑρεθὲν εἰς τὸν τάφον 111α, δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ νεκροταφείου.

**37. Ἐσχαροειδές.** Εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου 479 ὑπάρχει μαζὶ μὲ τροχοειδῆ κύκλον καὶ σχῆμα τετράπλευρον, μὲ τὰς τρεῖς γωνίας κάπως στρογγυλευμένας, ἀγκύλους ἀκρεμόνας εἰς τὰς δύο ἀπὸ αὐτὰς καὶ ἀραιὰν διαγράμμισιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐνθυμίζῃ ἐσχάραν. Τὸ ἀγγεῖον φέρει διακόσμησιν ἐν γένει προχείρως σχεδιασμένην, ἀνήκει δὲ εἰς τὰ παλαιότερα τοῦ τάφου 46.

**38. Τρίμισχοι κύκλοι.** Ὁ σταμνίσκος 393 φέρει θέμα συνιστάμενον εἰς μικρὸν κύκλον μὲ στικτὸν κέντρον καὶ τρεῖς λεπτοὺς ἐπιμήκεις μίσχους, ὅλους πρὸς τὴν ἰδίαν πλευράν, δίκην οὐρᾶς κομήτου. Τὸ θέμα, ἐπαναλαμβανόμενον ἐξάκις, περιβάλλει τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου κατὰ ἐνιαίαν φοράν.

Τὰ τρία αὐτὰ θέματα, δηλαδή ἡ διάστικτος στήλη, τὸ ἐσχαροειδές καὶ οἱ τρίμισχοι κύκλοι δὲν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται,



Εἰκ. 14. Μικτὰ σχήματα.

φυσικά, νὰ ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν καὶ νὰ ἀναιρεθῇ ἀπὸ νεωτέρας ἀνακαλύψεις, τὸ ἀσύνηθες ὅμως καὶ τὸ ἰδιότυπον τῶν σχημάτων καθὼς καὶ τὸ ὅτι δὲν φαίνονται νὰ ἀποτελοῦν ἀφηρημένην ἀπόδοσιν ἢ σχηματοποίησιν συγκεκριμένων πραγμάτων σημαίνει μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ προσκαίρου ἐμπνεύσεως τοῦ ἀγγειογράφου ἐγκαταλειφθείσης χωρὶς νὰ εὔρῃ μιμητάς.

**39. Τριγωνικὴ πτηνοπροτομή.** Τὸ θέμα αὐτὸ ἀπαντᾶται διπλοῦν εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ψευδοστόμου 152, κάτω ἀπὸ τοὺς πλοκάμους τοῦ ὀκτάποδος τοῦ καλύπτοντος τὸ ἀγγεῖον, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ σύστημα ἐναλλήλων τριγώνων ἔχον εἰς τὴν κορυφήν του πλαγίως τοποθετημένην ἀμυγδαλόσχημον προσθήκην μὲ στίγμα εἰς τὸ κέντρον καὶ μὲ ὀξεῖαν ἀνωρθωμένην ραμφοειδῆ ἀπόληξιν. Εἰς τὸ ἐν ἀπὸ τὰ δύο σχήματα ἡ προσθήκη καὶ τὸ «ράμφος» φέρουν βραχέα πυκνὰ κρόσσια, εἰς τὸ ἄλλο δὲ ὑπάρχει ἀντὶ κροσσίων γραμμὴ στιγμάτων ἀκολουθοῦσα τὴν μίαν πλευράν τοῦ τριγώνου μέχρι τῆς βάσεώς του.

Ὅμοια πρὸς αὐτὸ εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἰαλυσὸν<sup>1</sup> καὶ εἰς τὴν Ἀσίνην<sup>2</sup>, ἀμφότερα ὡς παραπληρώματα εἰς ψευδοστόμους διακοσμημένους μὲ ὀκτάποδας καὶ ἀνήκοντας,

1. MAIURI, σ. 172, εἰκ. 99, πίν. II.

2. Asine, ψευδόστομος σ. 402 καὶ εἰκὼν ἐξωφύλλου.



ὅπως καὶ ὁ 152, εἰς τὸν Πυκνὸν Ρυθμόν, σχέδια δὲ ἀνάλογα μνημονεύει καὶ ὁ Furumark<sup>1</sup>. Εἰς τὸ δεῖγμα τῆς Ἰαλυσοῦ τὸ τρίγωνον, διαποίκιλτον, ἔχει καμπύλας πλευράς καὶ μικρὸν στενὸν κύκλον δίκην ὀφθαλμοῦ εἰς τὴν προεξοχὴν τῆς κορυφῆς. Εἰς τὴν Ἀσί- νην εἶναι περίστικτον, μὲ τριπλοῦν περίγραμμα καὶ ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὰς γωνίας του, εἰς τὴν κορυφὴν δὲ φέρει σχῆμα ἀνάλογον πρὸς τὰ δύο ἄλλα, μὲ σπειροειδῆ ἔλικοι εἰς τὴν βάσιν του. Ὁ Maiuri ἀποκαλεῖ τὸ σχέδιον τῆς Ἰαλυσοῦ «κεφαλὴν νήσσης», τῆς Ἀσίνης δὲ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Persson ὡς «τρίγωνον φέρον θέμα κογχυλιοειδές».

Ὑπάρχουν τρία θέματα παρόμοια καὶ παλαιότερα, ἄκρως σχηματοποιημένα καὶ αὐτὰ ἀλλὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀρχικὴν ιδέαν, δεικνύοντα ὅτι ὁ Maiuri εἶδεν ὀρθό- τερον καὶ ὅτι πρόκειται βασικῶς περὶ προτομῆς πτηνοῦ. Τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται εἰς τὸ χεῖλος κρατῆρος τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup> καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ σειράν τριγώνων, ἐναλλάξ ἐναλλήλων καὶ διαγραμμισμένων, μὲ λεπτὸν ὀρθιον μίσχον εἰς τὴν κορυφὴν, ἀπολή- γοντα εἰς σχῆμα ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ ψευδοστόμου 152. Τὸ δεύτερον, ὅμοιον ἀλλὰ μὲ στίγμα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιμήκους κεφαλῆς εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου, εἰς τὴν θέσιν δηλαδὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ, εὐρίσκεται μεταξὺ δύο σπειρῶν εἰς τὸ τοίχωμα σκύφου ἀπὸ τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως<sup>3</sup>. Τὸ τρίτον, ὅπου ἡ ὁμοιότης πρὸς κεφαλὴν πτηνοῦ εἶναι ἀκόμη ἐμφανεστέρα, ὑπάρχει εἰς ὄστρακον προερχόμενον ἀπὸ τὸ κτήριον Wace (Citadel House) τῶν Μυκηνῶν<sup>4</sup>. Αὐτὰ ὅλα, καὶ ἰδίως τὰ δύο τελευταῖα, προ- ερχόμενα ἀπὸ στρώματα γνωστῆς χρονολογίας, δεικνύουν ὅτι ἡ τριγωνικὴ πτηνοπρο- τομὴ ὑπὸ τὴν λιτὴν τῆς ἔκδοσιν ἦτο θέμα γνωστὸν εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους, ἐξηκο- λούθησε δὲ νὰ χρησιμοποιῇται ὑπὸ μορφὴν πολὺ περισσότερον ἐπιτηδευμένην καὶ κατὰ τὸ ΥΕ ΠΙΓ ὡς στοιχεῖον τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ.

#### ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΦΥΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ (εἰκ. 15 - 17)

**40. Ἄνθη.** Τὰ σχηματοποιημένα ἄνθη, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν πλουσίαν φυτικὴν διακόσμησιν τῆς κρητικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ Ἀνακτορικοῦ Ρυθμοῦ, εἶναι ἀπὸ τὰ συνηθέστερα καὶ χαρακτηριστικώτερα ὑστερομυκηναϊκὰ κοσμήματα, ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙ. Εἰς τὴν Περαιτὴν ἀπαντῶνται εἴτε μόνον τῶν εἴτε ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα διάφορα θέματα ἐξ ἴσου συχνὰ σχεδὸν ὅσον καὶ τὰ ὁμόκεντρα τόξα, ὡς ἀποκλειστικὸν θέμα δὲ συχνότερα ἀπὸ ἐκεῖνα.

Εἰς τὴν ἐμφάνισιν παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν, βασικῶς ὅμως διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην ὁ κάλυξ εἶναι διχαλωτὸς μὲ τοξοειδῆ καμπύλην εἰς τὴν θέσιν τῶν στημόνων καὶ τοῦ ὑπέρου καὶ στεφάνην ἀνοικτὴν, δηλουμένην συνήθως μὲ στίγματα ἢ βραχείας πυκνὰς κροσσωτὰς γραμμάς. Ἡ ἄλλη ἔχει κάλυκα βραχύτερον καὶ πλατύτερον, τριγωνικόν, στεφάνην κλειστὴν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν διαποικιλμένον μὲ διάφορα γεωμετρικὰ στοιχεῖα (γωνίας π.χ. ἢ ὁμόκεντρα τόξα), ἄσχετα πρὸς τὸ ἄνθος αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Καὶ τῶν δύο οἱ μίσχοι, ὅταν ὑπάρχουν, εἶναι βραχεῖς καὶ ἀγκύλοι.

1. M.P., σ. 254.

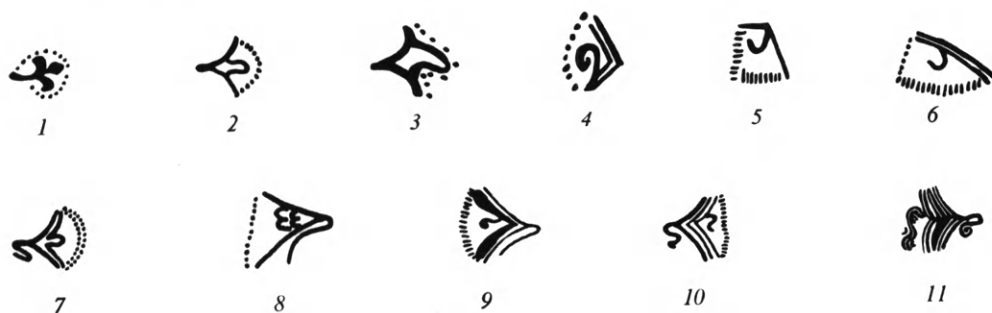
2. FL MV, πιν. XXXV, 356, 360.

3. BRONEER, Fountain, σ. 364, εἰκ. 45a.

4. H. WACE - C. WILLIAMS, Mycenae Guide, εἰκ. σ. 34.

Ἡ ἀφαίρεσις καὶ ὁ συμβατισμὸς εἰς τὴν σχεδίασιν τῶν ἀνθέων ἔχει προχωρήσει τόσον πολὺ ὥστε τὰ ἀρχέτυπά των νὰ μὴ εἶναι πλέον ἐμφανῆ, πάντως ὅμως φαίνεται ὅτι τὰ μὲν διχαλωτὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν σχηματοποίησιν τοῦ ἄνθους τοῦ κρίνου<sup>1</sup>, τὰ δὲ τριγωνικά ἔχουν ὡς πρότυπον τὸν πάπυρον<sup>2</sup>. Χάρις ὅμως εἰς τὴν ἀνάμixin πολλῶν καὶ διαφόρων ἑτεροκλήτων στοιχείων καὶ τὴν ἔφεσιν πρὸς ποικιλίαν τῶν ἀγγειογράφων αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δειγμάτων τῶν δύο κατηγοριῶν δὲν εἶναι πάντοτε σαφεῖς, τὰ δὲ καθ' ἑκάστον ἄνθη παρουσιάζουν πολὺ μεγάλην ἑτερομορφίαν. Τοῦτο παρατηρεῖται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ τριγωνικά, ὅπου τὰ παντελῶς ὅμοια εἶναι σπανιώτατα παρ' ὅλον τὸν μεγάλον ἀριθμὸν των.

Τὰ διχαλωτὰ ἄνθη (εἰκ. 15) ἀπαντῶνται εἰς ἑνδεκα διαφορετικοὺς τύπους. Ὁ πρῶτος (ψευδόστομος 1149), ὅπου ὁ κάλυξ καὶ ὁ ὕπερος ἀποδίδονται μὲ τρεῖς φυλλοειδεῖς προεξοχὰς φυομένας ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ μίσχου καὶ περιβαλλομένας ἀπὸ ἡμικύκλιον



40

Εἰκ. 15. Διχαλωτὰ ἄνθη.

στιγμάτων, εἶναι ὁ ζωγραφικώτερος, ἐνθυμίζων ἐραλδικὰ ἄνθη τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ὁ δεύτερος (ψευδόστομοι 8, 36, 52, 129, 318, 408, 659, 742, 1048, 1160 καὶ τὸ ληκύθιον 811) μὲ τὸν Υ-σχημον κάλυκα καὶ τὰ στίγματα εἰς τὴν θέσιν τῆς στεφάνης εἶναι ὁ λιτότερος, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ συνηθέστερος. Ὁ τρίτος (ψευδόστομοι 56, 386, 563, 587, 1168) ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ δευτέρου ἐπὶ τὸ προχειρότερον. Ὁ τέταρτος (ψευδόστομοι 67, 274, 949) μὲ τὸν κάλυκα εἰς σχῆμα διπλοῦ ἀμείβοντος, τὸν ἐλικοειδῆ ὕπερον καὶ τὴν γωνιώδη στικτὴν στεφάνην συνιστᾷ τὴν ἀφηρημένην, οὕτως εἰπεῖν, ἔκδοσιν τῶν προηγουμένων. Ὁμοίως, ἀλλ' ἀπλούστερος, εἶναι ὁ πέμπτος (ψευδόστομοι 675, 974) ὁ δὲ ἕκτος (ψευδόστομος 178) παρουσιάζει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ μὲ τὴν γωνίαν τοῦ κάλυκος τόσον ἀμβλεῖαν ὥστε νὰ ἔχη λάβει τὴν μορφὴν ἀνοικτῆς τοξοειδοῦς καμπύλης. Ὁ ἑβδομος (ψευδόστομος 900) ἐνθυμίζει τὸν δεύτερον ὑπὸ μορφὴν ὀλιγώτερον ἀφηρημένην, ὁ ὄγδοος (ψευδόστομος 134) ἐμφανίζει ἀνάλογα στοιχεῖα εἰς αὐθαίρετον ἀπόδοσιν, οἱ ἔνατος (ψευδόστομος 142) καὶ δέκατος (ψευδόστομος

1. Πρβ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, πίν. XXII (τοιχογραφία Ἀμνισοῦ), XXV (ἀγγεῖον ἀνακτόρου Κνωσοῦ) καὶ Μ.Ρ., mot. 9, εἰκ. 32.

2. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, ἔ. ἀ. πίν. 82, 92, 93 (ἀγγεῖα Ἀγ. Τριάδος καὶ Κνωσοῦ) καὶ Μ.Ρ., mot. 11, εἰκ. 33, 11/23 - 28.

808) αποτελούν περιτέχνους συνθέσεις στοιχείων του δευτέρου και των τετάρτου - πέμπτου, ο δε ένδεκατος (ψευδοστόμοι 248 και 791 τριποδικόν ἀλαβαστροειδές 783), με τὸν πολλαπλοῦν κάλυκα, τὸν συνεστραμμένον μίσχον καὶ τὸν ἐπιμήκη καὶ κυματοειδῆ ὑπερον εἶναι ἢ ἐντελῶς σχηματικὴ πλέον καὶ ἐξεζητημένη μετάπλασις τῶν δύο προηγούμενων.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τύποι ἀνθέων ἔχουν χρησιμοποιηθῇ ὡς μοναδικὸν μὲν θέμα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ὤμων δεκαεννέα ψευδοστόμων καὶ ἐνὸς ληκυθίου, μαζὶ μὲ ἄλλα δὲ (στικτοὺς ἢ περιστρίκτους κύκλους, κροσσοπετάλια, ρόμβους, ὁμόκεντρα τόξα, μετόπας καὶ ἄνθη ἄλλου εἶδους, τριγωνικά) εἰς ἐννέα ἐπὶ πλέον ψευδοστόμους (τοὺς 8, 134, 142, 248, 274, 318, 408 καὶ 791) καὶ εἰς τὸ ἀλαβαστροειδές 783. Ὁ 1ος, ὁ 3ος, ὁ 8ος, ὁ 10ος καὶ ὁ 11ος εἶναι μορφαὶ πρὸς τὸ παρὸν ἀμάρτυροι ἀπὸ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα, οἱ ὑπόλοιποι ὅμως εἶναι γνωστοὶ καὶ μάλιστα ἀρκετὰ διαδεδομένοι. Ὁ Furumark ἀναφέρει τὸν 2ον, 4ον, 5ον, 6ον καὶ 7ον<sup>1</sup>, ἔχουν σημειωθῇ δὲ ἀκόμη δείγματα τοῦ 2ου ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Ἄργος, τὰς Μυκήνας, τὴν Τίρυνθα, τὸ τεῖχος Δυμαίων καὶ τὴν Κῶ<sup>2</sup>, τοῦ 3ου ἀπὸ τὴν Ugarit<sup>3</sup>, τοῦ 4ου καὶ τοῦ 5ου ἀπὸ τοὺς ἰδίους τόπους, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἑγκλιανοῦ καὶ τὸ Scoglio del Tonno<sup>4</sup>, τοῦ 6ου ἀπὸ τὰς Μυκήνας, τὴν Πύλον, τὴν Κῶ καὶ τὴν Ugarit<sup>5</sup>, τοῦ δὲ 9ου ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν<sup>6</sup>. Ὅλα αὐτὰ κοσμοῦν ἀγγεῖα τῶν χρόνων τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸ ΥΕ ΙΙΒ εἰς τὸ ΥΕΙΠΓΙ ἢ καὶ παλαιότερα, κατὰ κανόνα δὲ εὐρίσκονται εἰς ὤμους ψευδοστόμων, ὅπως καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν.

Τὰ τριγωνικὰ ἄνθη (εἰκ. 16) εἶναι κατὰ πολὺ συχνότερα. Ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ὤμους 75 ψευδοστόμων, εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τεσσάρων ἄλλων, εἰς τοὺς ὤμους καὶ τὰς λαβὰς τῶν 14, 197 καὶ 390, εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ 368, εἰς τοὺς ὤμους τῶν ληκυθίων 45, 183, 236, 780, 1072, τῶν σταμνίσκων 34, 193, 376, 461 καὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν 382, 561, 783, εἰς τὴν κοιλίαν τῶν συνθέτων κερνοειδῶν 255 καὶ 1202 καὶ τοῦ κρατῆρος 104, εἰς τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τοιχώματος τῆς λεκάνης 65 καὶ εἰς τὸ πλευρικὸν τοίχωμα τοῦ πώματος τῆς πυξίδος 460, δηλαδὴ διακοσμοῦν συνολικῶς 100 ἀγγεῖα. Εἰς τὸ ληκύθιον 183, τὸν σταμνίσκον 461, τὸ ἀλαβα-

1. M.P., mot. 18, εἰκ. 45, 18/109, 110, 111, 123, 124, 128 - 132.

2. STUBBINGS, Attica, σ. 15 - 16, 20, εἰκ. 5 ἀρ. 4. BRONEER, Fountain, σ. 387, εἰκ. 67f, g (B. κρήνη). Deiras, σ. 170. A.J.B. WACE, BSA 48, 1953, σ. 13, πίν. 8b (οἰκία Λαδερμπούρου). Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 124 α, γ (Δυτικὴ οἰκία). Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1964, σ. 75, πίν. 78β (ΒΑ. ἐπέκτασις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων). Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 223, εἰκ. 1, ἀρ. 17b. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 5 ἀρ. 2 (ἐπίχωσις Τίρυνθος). Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1962, πίν. 170 β, γ. MORRIGONE, σ. 76, 172, 258, εἰκ. 48, 176, 287 (τάφοι Ἐλαιῶνος 20 καὶ Λαγκάδας 35 καὶ 59).

3. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 123 ἀρ. 18.

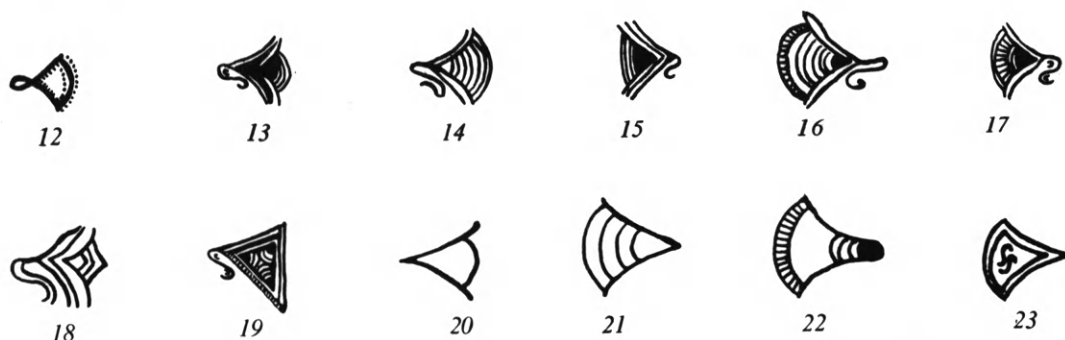
4. STUBBINGS, Attica, σ. 20, εἰκ. 5 ἀρ. 6. BRONEER, Fountain, σ. 389, εἰκ. 69a, 70p. Deiras, σ. 170. A.J.B. WACE, BSA 51, 1956, σ. 120, πίν. 29d (οἰκία Μολύβδου). Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 124 α, γ, 1961, πίν. 121γ, 122α (Δυτικὴ οἰκία). Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 223, εἰκ. 1 ἀρ. 17d, e, g, h. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 5 ἀρ. 3 (ἐπίχωσις Τίρυνθος). Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 170δ. MORRIGONE, σ. 111, εἰκ. 91 (Λαγκάδα). P.N. I, πίν. 391 ἀρ. 411, 412. BIANCOFIORE, πίν. XIX, 121.

5. Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 223, εἰκ. 1 ἀρ. 17f. P.N. I, πίν. 394 ἀρ. 809. MORRIGONE, σ. 159, εἰκ. 158 (Λαγκάδα). C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 123 ἀρ. 16, 22.

6. BRONEER, Fountain, εἰκ. 70q.

στροειδές 783, την πυξίδα 460, την ζώνην τῆς κοιλίας τοῦ ψευδοστόμου 229, εἰς τὰς λαβὰς τοῦ 390 καὶ εἰς τοὺς ὤμους αὐτοῦ καὶ 73 ἄλλων παρουσιάζονται συνδυασμένα με διάφορα ἄλλα θέματα κύρια ἢ παραπληρωματικά, εἰς δὲ τὰ ὑπόλοιπα ὀλίγα ἀγγεῖα, δηλαδή 4 ληκύθια, 3 σταμνίσκους, 2 ἀλαβαστροειδῆ, 2 σύνθετα κερνοειδῆ, τὸν κρατῆρα 104, τὴν λεκάνην 65, τὰς ζώνας τῆς κοιλίας τῶν ψευδοστόμων 15, 229, 802, 905 καὶ τοὺς ὤμους τῶν 443, 912, 1062, 1066 καὶ 1069 κατέχουν τὸ διακοσμητικὸν πεδίον μόνον κατὰ λόγον ἀντίστροφον πρὸς τὸν ἰσχύοντα διὰ τὰ διχαλωτά. Ἡ διαφορὰ αὕτῃ καθίσταται πολὺ ἐμφανεστέρα ἐὰν ἡ σύγκρισις περιορισθῇ εἰς τὸ πεδίον ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἐμφανίζονται, δηλαδή εἰς τοὺς ὤμους τῶν ψευδοστόμων, ὅπου ἡ ἀναλογία εἶναι 5 πρὸς 79 εἰς τὰ τριγωνικά καὶ 20 πρὸς 28 εἰς τὰ διχαλωτά.

Ἡ μορφολογικὴ των ποικιλία εἶναι τόση ὥστε νὰ καθιστᾷ τὴν διάκρισιν των εἰς τύπους σχεδὸν ἀνέφικτον. Τὰ ἐντελῶς ὅμοια, ὅπως π.χ. τὰ ἄνθη τῶν ψευδοστόμων



40

Εἰκ. 16. Τριγωνικά ἄνθη.

254 καὶ 777, 430 καὶ 617 ἢ 593 καὶ 602 εἶναι σπανιώτατα, ὑπάρχουν δὲ τοῦλάχιστον ἐννέα περιπτώσεις (ψευδόστομοι 260, 477, 488, 495, 563, 647, 838, 1062 καὶ 1069), ὅπου τὰ ἄνθη τοῦ ἰδίου διακοσμητικοῦ πεδίου διαφέρουν μεταξύ των καὶ ὄχι πάντοτε εἰς λεπτομερείας μόνον. Περισσότερον ἀκόμη διαφέρουν ὅσα κοσμοῦν διαφορετικὰ πεδία τοῦ ἰδίου ἀγγείου, ὅπως τὰ ἄνθη τοῦ ὤμου καὶ τῆς κοιλίας τοῦ 368 ἢ τῶν ὤμων καὶ τῶν λαβῶν εἰς τοὺς 14, 197 καὶ 390. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἀγγειογράφοι αὐτοσχεδίαζον ἐκάστοτε ἔχοντες μερικοὺς τύπους, ὡς ὑποδείγματα. Οἱ τύποι, οἱ ὅποιοι φαίνονται νὰ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν σύγκρισιν τῶν διαφόρων δειγμάτων, εἶναι οἱ ἐξῆς (εἰκ. 16, 12-23) :

12. Ὁ ἀπλούστερος ὅλων, ἀπαντῶμενος μόνον εἰς τὸν ψευδόστομον 1213. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπλοῦν τριγωνικὸν σχῆμα με στίγματα κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν του. Ὁ μίσχος του εἶναι ὑποτυπώδης ἢ καὶ ἀνύπαρκτος.

13. Ἐχει κάλυκα ἀποτελούμενον ἀπὸ τρεῖς ἐναλλήλους γωνίας με τὴν μεσαίαν ἰδιαιτέρως τονισμένην καὶ μίσχον ἀγκύλον. Ἡ στεφάνη σχηματίζεται ἀπὸ ὁμόκεντρα τόξα καταλαμβάνοντα ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἄνοιγμα τοῦ κάλυκος (ψευδόστομος 1068).

14. Ὁ κάλυξ δηλοῦται με δύο λεπτὰς ἐναλλήλους γωνίας, ἡ δὲ στεφάνη με ὁμό-

κεντρα τόξα φθάνοντα, όπως και εις τον προηγούμενον, σχεδόν εις τὸ ἄκρον τοῦ ἀνοίγματος του. Ὁ μίσχος ἔχει σχῆμα διπλῆς καμπύλης (ψευδόστομος 739).

15. Ὁ ἴδιος μετὸν προηγούμενον. Εἰς τὸν κάλυκα τὰ ἐνάλληλα τόξα ἔχουν τὸν πυρῆνα ὀλόβαφον (ψευδόστομος 1011). Ὁ τύπος αὐτὸς μετὰ διάφορα μικροποικίλματα (π.χ. στίγματα κατὰ μῆκος τῆς στεφάνης του) εἶναι ὁ σχετικῶς συχνότερος.

16. Ὁ ἴδιος μετὸν 15ον. Τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων πρὸς τὰ ἔξω τόξων τῆς στεφάνης, ἡ περίμετρός της δηλαδή, φέρει πυκνὴν διαγράμμισιν (ψευδόστομος 647).

17. Ὁμοῖος πρὸς τὸν 15ον. Ὁ χῶρος μεταξὺ τοῦ πυρῆνος τῆς στεφάνης καὶ τῆς περιμέτρου της κατέχεται ἀπὸ πυκνὰς ἀκτινωτὰς γραμμὰς (ψευδόστομος 23).

18. Ἀνάλογος πρὸς τὸν 14ον ἀλλὰ γωνιώδης, μετὰ ἐναλλήλους ἀμείβοντας ἀντὶ ὁμοκέντρων τόξων εις τὴν στεφάνην (ψευδόστομος 838).

19. Ὀλόκληρον τὸ ἄνθος σχηματίζεται ἀπὸ τριγωνικὸν περίγραμμα διαποικιλτον μετὰ διαγράμμισιν, ὁμόκεντρα τόξα καὶ ἄλλα ἀνάλογα στοιχεῖα. Ὁ μίσχος του εἶναι ἀγκύλος ὅπως καὶ εις τοὺς προηγούμενους (ψευδόστομοι 319, 1124).

Οἱ ἐπόμενοι τύποι συναντῶνται εις ἄλλα εἶδη ἀγγείων μᾶλλον παρὰ εις ψευδοστόμους, ὡς κόσμημα περιθέον, εἶναι δὲ ἀπλούστεροι, μετὰ μόνον κάλυκα καὶ χωρὶς μίσχον. Τὸ γενικὸν των σχῆμα ὅμως καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ των λεπτομέρειαι τοὺς πλησιάζουν πρὸς τοὺς προηγούμενους.

20. Συνίσταται εις μίαν ὀξεῖαν γωνίαν μετὰ ἐν ἡ δύο τόξα, ὁμόκεντρα, εις τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνοίγματος της (σταμνίσκος 34, ἀλαβαστροειδὲς 382).

21. Ὁμοῖον, μετὰ περισσότερα τόξα γεμίζοντα ὀλόκληρον τὸ ἄνοιγμα τῆς γωνίας. Ἐνθυμίζει τὴν στεφάνην τοῦ 14ου τύπου (ψευδόστομος 666).

22. Ὁμοῖον πρὸς τὸ προηγούμενον μετὰ ὀλόβαφον πυρῆνα ὅπως εις τὴν στεφάνην τοῦ 15ου ἢ μετὰ τὴν περίμετρόν της διαγραμμισμένην ὅπως εις τὸν 16ον (ληκύθια 183 καὶ 780).

23. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὅμοια ἐνάλληλα τρίγωνα περιέχοντα κάποτε μικρὰν S-εἰδῆ καμπύλην, ὁμοίαν πρὸς τὴν δηλοῦσαν τοὺς στήμονας εις μερικὰ δείγματα τοῦ 2ου τύπου (ψευδόστομος 488).

Ἀνάλογοι τύποι τριγωνικῶν ἀνθέων εἶναι γνωστοὶ καὶ ἀπὸ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα, χάρις εις τὴν ἐναλλαγὴν τῶν παραπληρωματικῶν των στοιχείων ὅμως παρουσιάζουν τόσην ποικιλίαν ὥστε νὰ μὴ ταυτίζονται συχνὰ μετὰ τοὺς εὐρεθέντας εις τὴν Περσὴν. Τὸ γέμισμα τῆς B. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως περιελάμβανε κρατῆρας μετὰ ἄνθη τοῦ τύπου 15<sup>1</sup> ὅμοια μετὰ τὰ κοσμοῦντα τὸν κρατῆρα 104 καὶ ἄλλους μετὰ δείγματα ἐνθυμίζοντα ὅχι μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς 20ον καὶ 21ον<sup>2</sup>.

Ὁ Furumark παραθέτει μερικοὺς ὁμοίους πρὸς τὸν 15ον καὶ τὸν 17ον<sup>3</sup>, θεωρεῖ δὲ τοὺς 20ον καὶ 21ον ἐπηρεασμένους εις τὴν διαμόρφωσίν των ἀπὸ τὸ θέμα τῆς σχη-

1. BRONEER, Fountain, εἰκ. 31c, d, f.

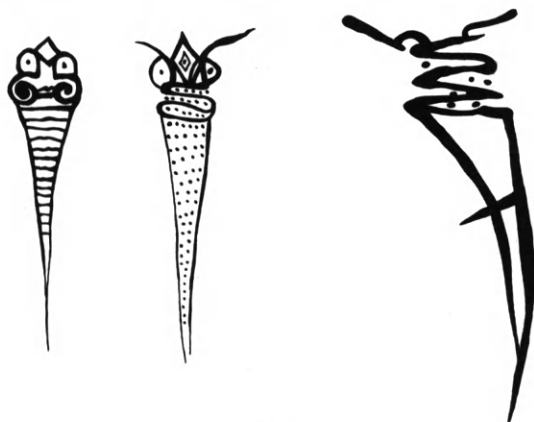
2. BRONEER, εἰκ. σ. 356, εἰκ. 33b, d, e, f.

3. M.P., mot. 18, εἰκ. 45, 18/146, 149, 150, 152.



ματοποιημένης άχιβάδος<sup>1</sup>. Όλους αυτούς άνάγει εις τούς ΥΕ ΙΙΓ1α και β χρόνους, δεδομένου ότι άνήκουν εις τὸ θεματολόγιον τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ<sup>2</sup>, πρᾶγμα πιστοποιούμενον και από τὰ εὐρήματα τῆς Νάξου<sup>3</sup>, τῆς Σαλαμῖνος<sup>4</sup> ἀλλὰ και τῆς Περαιτῆς. Ἐξ ἄλλου ὁ 14ος μαρτυρεῖται ἤδη από τὸ ΥΕ ΙΙΑ<sup>5</sup>. Εἶναι λοιπόν τὰ τριγωνικά, ὡς κατηγορία, μεταγενέστερα από τὰ διχαλωτά, ἢ συνύπαρξις ὅμως μερικῶν τύπων τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν εις τὸ ἴδιον ἀγγεῖον σημαίνει ὅτι τὰ ὅρια μεταξύ των δὲν εἶναι πάντοτε σαφῆ και ὅτι τὰ πλέον περίτεχνα από τὰ διχαλωτά ἀποτελοῦν νεωτέρους τύπους, ἐνῶ τὰ λιτότερα από τὰ τριγωνικά ἦσαν ἤδη ἐν χρήσει προτοῦ ἐπινοηθῶν τὰ ὑπόλοιπα. Οὕτω εις τὸν ὦμον τοῦ ψευδοστόμου 142 συνδυάζονται ὁ τύπος 9 πρὸς τὸν 15, εις τὸν 248 ὁ 11 πρὸς τὸν 18 και εις τὸ τριποδικὸν ἀλαβαστροειδὲς 783 ὁ 11 πρὸς τὸν 22, ἐνῶ εις τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὦμου τοῦ ψευδοστόμου 318 ὑπάρχουν ἄνθη τῶν 2 και 14. Κατὰ τὰ φαινόμενα λοιπόν οἱ τύποι 9 και 11 ἀποτελοῦν ἐπιβιώσεις τοῦ διχαλωτοῦ ἄνθους εις τούς χρόνους τοῦ ΥΕ ΙΙΓ1 ἐνῶ ὁ 14, πολὺ παλαιότερος, ἀνήκει εις τὰς πρώτας μορφὰς τοῦ τριγωνικοῦ.

**41. Πορφύρα** (εἰκ. 17). Τὸ κογχύλιον τῆς πορφύρας ἐμφανίζεται εις τὰ τοιχώματα τῆς κοιλίας δύο μόνον ἀγγείων, τοῦ κρατήρος 402 και τοῦ κυπέλλου 410, ἀνη-



#### 41

Εἰκ. 17. Πορφύρα.

κόντων εις τὴν παλαιότεραν ὁμάδα κτερισμάτων τοῦ τάφου 35. Παρ' ὅλον ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι σύγχρονα μεταξύ των ὁ τρόπος σχεδιάσεως τοῦ θέματος διαφέρει πολὺ από τοῦ ἑνὸς εις τὸ ἄλλο. Τὸ κύπελλον φέρει τέσσαρα κογχύλια κατακόρυφα χωριζόμενα από δικτυωτοὺς ρόμβους μὲ ἀκρεμόνας εις τὴν γωνίαν τῆς κορυφῆς. Τὸ κογχύλια αὐτά, ἀνόμοια μεταξύ των, ἔχουν κελύφη στενομήκη, γεμισμένα μὲ πυκνὰς ὀριζοντίας κυματοειδεῖς γραμμὰς (τὰ τρία) ἢ στίγματα (τὸ τέταρτον). Εἰς τὴν κορυφὴν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπολήγει εις τὴν συνήθη κοχλιωτὴν καμπύλην, ἐπι-

1. M.P., σ. 313 mot. 25 (bivalve shell), εἰκ. 53, 25/11, 18 και 25/26, 28.
2. M.P., σ. 294. OA 3, 1944, σ. 198 - 199, 206.
3. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 276 δ.
4. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 98γ.
5. STUBBINGS, Levant, σ. 64, πίν. XV, 9 (Ain Shems).

στεφομένην από μικρόν ρομβοειδές μεταξύ αντιθετικών γλωσσοειδών τόξων. Τὰ ἄλλα ἔχουν εἰς τὴν θέσιν τῆς καμπύλης διπλᾶς ἀντιθετικᾶς ἑλικας ὑπὸ μορφὴν ἰωνικοῦ ἐχίνου, φέρουν δὲ καὶ αὐτὰ ἀνάλογα, ἀλλὰ διαφορετικὰ εἰς τὰς λεπτομερείας των, σχήματα (εἰκ. 90). Ἡ ἀφαίρεσις καὶ ἡ σχηματοποιήσις ἔχουν προχωρήσει τόσον πολὺ ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη πλέον τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸ ἀρχικὸν των πρότυπον ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γενικὸν περίγραμμα, ἡ σχεδιάσις των ὅμως εἶναι προσεκτικὴ καὶ λεπτολόγος. Ἀντιθέτως, εἰς τὸν κρατῆρα τὰ κογχύλια, ἐπίσης κατακόρυφα, εἶναι σκαριφημένα μᾶλλον παρὰ σχεδιασμένα, μὲ χονδροειδεῖς γραμμάς καὶ λευκὰ κελύφη, πλησιέστερα ὅμως εἰς τὴν παλαιότεραν καὶ συνήθη μορφὴν τοῦ θέματος.

Τὸ σχηματοποιημένον κογχύλιον τῆς πορφύρας εἶναι κόσμημα κοινότατον κατὰ τοὺς ΥΕ ΠΙΑ2 καὶ ΠΙΒ χρόνους, συναντῶμενον καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ παντοῦ ἄλλοῦ, ἰδίως δὲ εἰς κύλικας, σκύφους καὶ κρατῆρας<sup>1</sup>. Εἰς τὸ τέλος ὅμως τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐκλείπει, εἰς δὲ τοὺς διακοσμητικούς ρυθμούς τοῦ ΠΙΓ εἶναι, μέχρι στιγμῆς τοῦλάχιστον, ἄγνωστος<sup>2</sup>. Τὰ δύο ἐκφυλισμένα δείγματα τῆς Περαιτῆς δὲν διαψεύδουν τὸν κανόνα αὐτόν. Ἐξεζητημένα καὶ αὐθαίρετα, ἀνήκουν χωρὶς ἀμφιβολίαν εἰς τὰς τελευταίας σποραδικὰς ἐμφανίσεις ἐνὸς θέματος λησμονημένου πλέον καὶ ἐγκαταλελειμμένου.

#### ΣΥΝΘΕΤΑ ΤΥΠΟΠΟΙΗΜΕΝΑ (εἰκ. 18, 19)

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐξετασθέντα διακοσμητικὰ θέματα ὑπάρχουν ἀκόμη μερικά, ποιήματα ἐπιφανειῶν κυρίως, ἀποτελούμενα ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν διαφορῶν ἀπλῶν, συντεθειμένων εἰς ἐνιαῖον σύνολον μέσα εἰς ἓν γενικὸν περίγραμμα. Τὰ θέματα αὐτά, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς πολυσυνθέτου των μορφῆς καὶ τοῦ ἑτεροκλήτου τῶν στοιχείων των, παρεῖχον πολλὰς δυνατότητας εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀγγειογράφων καὶ τοὺς ἐπέτρεπον νὰ διακοσμοῦν χωρὶς νὰ ἐπαναλαμβάνωνται. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος ἐμφανὲς εἰς ἀγγεῖα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων ψευδοστόμων ὅπως οἱ 214, 269, 1091 καὶ 1118 (εἰκ. 52, 61, 40, 54), καλυπτόμενα ἀπὸ συνθέσεις ἐπιτηδευμένας ὅσον καὶ πρωτοτύπους. Ὅπως εἶναι φυσικόν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς καὶ μάλιστα τοὺς ἀπλουστεροὺς ἐτυποποιήθησαν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ προσετέθησαν εἰς τὰ ὑπόλοιπα ὡς αὐτοτελῆ πλέον κοσμήματα. Ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἡ κεραμεικὴ τῆς Περαιτῆς ἔχει νὰ παρουσιάσῃ μετόπας ἀπλᾶς καὶ μὲ σπείρας, ἀμφιτόξους ραβδώσεις καὶ διαποίκιλτα ἀψιδώματα.

1. M.P., mot. 23 (whorl - shell), σ. 308 - 309, εἰκ. 51. Πρβ. STUBBINGS, Attica, πίν. 6 1, 11, 7 6, 10 10, 11 10 (ἀπὸ Πικέρμι, Κοπρέζαν καὶ Μαρκόπουλον). BRONEER, Fountain, εἰκ. 56f (B. κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως). Deiras, πίν. XXII, 2, LXXV, 1, LXXXI, 5, 6, XCIV, 3 (Ἄργος). BEPΔΕΛΗΣ - FRENCH, AD 20, 1965, σ. 143, 149, σχ. 1 ἀρ. 10, 5 ἀρ. 1 (ἐπίχωσης Τίρυνθος). E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 226 - 227 (Μυκῆναι). MORRIGONE, σ. 38, 39, 74, 122, 177, 236, 252, εἰκ. 10, 45, 104, 185, 258, 276 (Κῶς). P.N. I, σ. 401 - 402, πίν. 387 ἀρ. 810, 826, 1090, 1151 (Πύλος). E. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, πίν. 182β (Ἄγ. Ἡλίας Ἰθωρίας). A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, πίν. 41a, 48a 5, 52, 1957, πίν. 41d (Μυκῆναι).

2. Μὲ τὴν ἐξάρεσιν, ἐνδεχομένως, ἐνὸς ὁστράκου κύλικος ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς (Fouilles de Delphes V, σ. 16, εἰκ. 64) ἀνήκοντος κατὰ τὸν FURUMARK (M.P., εἰκ. 51, 23/17) εἰς τὸ πρῶτον ΠΙΓ1.

**42. Μετόπαι** (είκ. 18). Αἱ μετόπαι εἶναι θέματα ἐπιφανείας σχεδιασμένα κατὰ κανόνα μεταξύ παραλλήλων ταινιῶν καὶ κοσμοῦντα τοὺς ὤμους ἐννέα ληκυθίων, τῶν πιθαμφορέων 95, 159 καὶ 355, τῶν σταμνίσκων 122, 581 καὶ 1076 καὶ τοῦ ψευδοστόμου 724, καθὼς καὶ τὰ πλευρικά τοιχώματα τῶν κρατήρων 97 καὶ 875, τῶν τριποδικῶν ἀλαβαστροειδῶν 783 καὶ 1114, τῶν σκύφων 462 καὶ 768 καὶ τοῦ σταμνίσκου 581, ἔχουν δὲ τὴν μορφήν κατακορύφων στηλῶν περιλαμβανουσῶν 1 - 2 ἀπλᾶ ποιήματα καὶ ὀριζομένων εἰς τὰ πλάγια ἀπὸ καθέτους γραμμὰς. Αἱ στῆλαι αὐταὶ ἔχουν διαφορετικὰς ἐκάστοτε ἀναλογίας, γενικῶς ὅμως διακρίνονται εἰς στενάς, ὅπου τὸ πλάτος δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἥμισυ ἢ καὶ τὸ  $1/3$  τοῦ ὕψους — ὅπως εἰς τὰ ἀλαβαστροειδῆ 561 καὶ



## 42

Εἰκ. 18. Μετόπαι.

783 καὶ τὸν σκύφον 462— καὶ εἰς τετραγώνους ὅπου ἡ ἀναλογία εἶναι 1: 1 περίπου (εἰς τὸ ἀλαβαστροειδῆ 1114 π.χ., τοὺς σταμνίσκους 4, 123 καὶ 158 καὶ τὸν κρατῆρα 875). Κατὰ κανόνα, ὅταν τὸ διακοσμητικὸν πεδίου περιλαμβάνῃ περισσοτέρας τῆς μιᾶς, αἱ μετόπαι εἶναι διατεταγμέναι κατὰ διαστήματα, εἰς τοὺς σταμνίσκους 123 καὶ 581 ὅμως ἀκολουθοῦν ἢ μία τὴν ἄλλην χωρὶς διακοπὴν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἐνδιάμεσα περιθώρια νὰ εἶναι κοινά.

Ὁ σκύφος 768 φέρει ἓν εἶδος καταχρηστικῆς μετόπης συνισταμένης εἰς μίαν λεπτήν κάθετον γραμμὴν με στίγματα κατὰ μῆκός της, εὐρισκομένην μεταξύ δύο ὁμορρόπων γλωσσοειδῶν καμπυλῶν (είκ. 85). Αἱ μετόπαι τῶν ἄλλων ἀγγείων εἶναι συμβατικώτεραι, σύμφωνα πρὸς τὰς συνήθεις μορφὰς τοῦ θέματος.

Τὰ ἀπλούστερα εἶδη ἀπαντῶνται εἰς τοὺς σταμνίσκους 95 καὶ 355, τὸν στάμνον 1076 καὶ τὸ τριποδικὸν ἀλαβαστροειδῆ 561, ἀποτελοῦνται δὲ ἀπὸ ομάδας καθέτων γραμμῶν, εὐθειῶν εἰς τὰ τρία πρῶτα, κυματοειδῶν εἰς τὸ τελευταῖον. Αἱ ἄλλαι μετόπαι ἔχουν ὅλα μεταξύ τῶν γραμμῶν τοῦ περιθωρίου κάποιου εἶδους γέμισμα, συνιστάμενον εἰς τεθλασμένην γραμμὴν, ὅπως εἰς τὸν σταμνίσκον 4, τὸν πιθαμφορέα 159 καὶ τὸ ἀλαβαστροειδῆ 1114, πυκνὰς ὀριζοντίας κυματοειδεῖς γραμμὰς (εἰς τὸ ἀλαβαστροειδῆ 1114 καὶ εἰς τὰ ληκύθια), δύο ἀντιμετώπους σειρὰς κροσσοπεταλίων (ἀλαβαστροειδῆς 1114), σειρὰν πλαγίων ἀντινῶτων ἡμικυκλίων (τὸ αὐτὸ ἀλαβαστροειδῆς), ζεύγη κατακορύφων ἀντινῶτων ἡμικυκλίων (σταμνίσκοι 123, 581), ὄρων (πιθαμφορεὺς 355) καὶ σειρὰν τριγωνικῶν σχηματοποιημένων ἀνθέων (ψευδόστομος 724).

Αἱ μετόπαι τῶν τριῶν σταμνίσκων (4, 123, 581) καὶ τοῦ πιθαμφορέως 159 ἔχουν περιθώρια ἀδιακόσμητα, εἰς τὰ ἄλλα ἀγγεῖα ὅμως αἱ ἐσωτερικαὶ τῶν γραμμῶν εἶναι διαποικιλμέναι κατὰ τὸ μῆκός των με κρόσσια (στάμνος 1076), ἀκιδωτὸν πλαίσιον (πιθαμφορεὺς 95, εἰκ. 18, 1) καὶ κροσσοπετάλια (πιθαμφορεὺς 355, ἀλαβαστροειδῆς 1114 καὶ ὅλα τὰ ληκύθια, εἰκ. 18, 4, 5), εἰς τὸ ἀλαβαστροειδῆ 783 δὲ φέρουν εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους των μεγάλα ὁμόκεντρα τόξα.

Εἰς μερικά ἀγγεῖα αἱ μετόπαι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς πλαισιοῦνται κατὰ τρόπον συμμετρικὸν ἀπὸ ἄλλα θέματα. Οὕτω εἰς τὸν πιθαμοφόρεα 355 ἡ μετόπη ἢ περιέχουσα τὸν ὄρμον εὐρίσκεται μεταξὺ δύο ἀντιρρόπων γλωσσοειδῶν καμπυλῶν, εἰς τὸν στάμνον 1076 μεταξὺ δισαγκύλων στελεχῶν, εἰς δὲ τὸν πιθαμοφόρεα 355, τοὺς κρατῆρας 97 καὶ 875, τὸν σκύφον 462 καὶ τὸν ψευδόστομον 724 μεταξὺ σπειρῶν. Εἰς τὰ τρία πρῶτα αἱ σπεῖραι ἔχουν ἀπλοῦς καμπύλους μίσχους, εἶναι δὲ ὀρθαὶ καὶ ἀντίρροποι εἰς τὸν πιθαμοφόρεα 355, ἀνηρτημέναι καὶ ὁμόρροποι εἰς τὸν κρατῆρα 875 καὶ συνεχεῖς κατὰ σειράν, φυόμεναι ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ ὕψους τῆς μετόπης, εἰς τὸν κρατῆρα 97. Εἰς τὸν σκύφον 462 καὶ τὸν ψευδόστομον 724 εἶναι ἀντιθετικά, μὲ μακροὺς ἀγκύλους μίσχους.

Τὰ στοιχεῖα λοιπὸν ποὺ διαφοροποιοῦν τὰς παντὸς εἴδους μετόπας εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ γέμισμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὑπαρξὶς ἢ μὴ σπειρῶν πλαισιώσεως. Εἰς τὸ τριποδικὸν ἀλβαστροειδὲς 1114 ὅμως συνυπάρχουν τέσσαρες μορφαὶ γεμισμάτων (τεθλασμένη, ὀριζόντιοι ἢ κυματοειδεῖς γραμμαί, ἀντίνωτα ἡμικύκλια καὶ ἀντίνωτα κροσσοπετάλια, εἰκ. 82), εἰς δὲ τὸν πιθαμοφόρεα 355 ἡ τεθλασμένη γειτνιάζει πρὸς τὸν ὄρμον. "Ὡστε ἡ ἐπιλογή τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου παραπληρώματος ἦτο ἀπλῶς ζήτημα προτιμήσεως τοῦ ἀγγειογράφου καὶ ὄχι διαφορᾶς χρονικῆς φάσεως ἢ, ἔστω, μεταβολῆς τῶν ἐκάστοτε ἰσχυόντων συρμῶν. Πράγματι, αἱ μετόπαι ὡς κόσμημα ἐν γένει, μάλιστα δὲ μὲ τὰ γεμίσματα τὰ ἀπαντῶμενα καὶ εἰς τὴν Περσικήν, εἶναι θέματα ἐμφανιζόμενα ἰδίως εἰς σκύφους κατὰ τὸ ΥΕ ΠΙΒ<sup>1</sup>, συνεχιζόμενα κατὰ τὴν μετάβασιν πρὸς τὸ ΠΙΓ<sup>2</sup> καὶ ἐξακολουθοῦντα νὰ χρησιμοποιοῦνται τοῦλάχιστον μέχρι καὶ τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1β<sup>3</sup>. Μὲ τὰς σπεῖρας ὅμως καὶ μάλιστα μὲ τὰς ἀντιθετικὰς ἀγκυλομίσχους τὸ πρᾶγμα διαφέρει, διότι αὐταί, ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΠΙΒ, χάνουν τὴν συνήθη ἀπλὴν καὶ συμμετρικὴν μορφήν των καὶ σχεδιάζονται μὲ διάφορα ποικίλματα μεταξὺ τῶν καμπυλῶν τοῦ μίσχου των καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ των συμφώνως πρὸς τὰς γενικὰς τάσεις τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ<sup>4</sup>, συχνὰ δέ, ὅπως καὶ εἰς τὸν ψευδόστομον 724, ἔχουν σχῆμα στρεβλὸν καὶ ἐκφυλισμένον. Ἡ μετόπη λοιπὸν τοῦ σκύφου 462, μοναδικὴ ἄλλωστε εἰς τὸ θεματολόγιον τῆς Περσικῆς, πρέπει νὰ ἀποτελῇ μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐμφανίσεις τοῦ θέματος, τὸ δὲ ἀγγεῖον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὰ παλαιότερα τοῦ νεκροταφείου.

**43. Ἀμφίτοξοι ραβδώσεις** (εἰκ. 19). Τὸ θέμα αὐτό, σχεδιασμένον μέσα εἰς ζώνας κατὰ τὸ μαῖλλον ἢ ἥττον στενάς, ἀνήκει εἰς τὰ περιθέοντα. Ὑπάρχει εἰς τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων 127, 1011 καὶ 1262, εἰς τὰ χεῖλη τῶν λεκανῶν 175 καὶ 406 καὶ εἰς

1. M.P., mot. 75 (paralleled patterns), σ. 416, ἐπίσης δὲ E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 229, 233, εἰκ. 8 ἀρ. 22, 23. A.J.B. WACE, BSA 52, 1957, πίν. 43c. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ, 1958, πίν. 124β (Μυκῆναι). E. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 166α (τεῖχος Δυμαίων). ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, AD 20, 1965, σχ. 2 ἀρ. 5 - 10, σχ. 3 ἀρ. 5 - 7 (ἐπίχρως Τίρυνθος). C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 58 ἀρ. 17 (Minet el Beida).

2. BRONEER, Fountain, σ. 361, εἰκ. 35, 45b (B. κρήνη Ἀκροπόλεως). P.N. I, πίν. 385 ἀρ. 813 (ἀνάκτορον Ἐργκλιανοῦ).

3. M.P., mot. 43, σ. 347, εἰκ. 58, 43/38, mot. 74, σ. 415, εἰκ. 72, mot. 75, σ. 417, 418. FurOA, εἰκ. 7. E. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, σ. 209 καὶ πίν. 182 δ ("Αγ. Ἡλίας Ἱθωρίας). M. PORHAM, BSA 61, 1966, εἰκ. 25, ἀρ. 17, 26, ἀρ. 41 (Λευκαντί). MORRIGONE, σ. 273, εἰκ. 310 (Κῶς, Λαγκαδά). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. N. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ ὑπάρχουν καὶ εἰς ψευδοστόμους τῆς Νάξου.

4. M.P., mot 50 (antithetic spiral pattern), σ. 364, εἰκ. 62. Πρβ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, AD 20, 1965, σχ. 2 ἀρ. 9. E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 6, πίν. 6G καὶ A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6.

τὸν ὦμον τοῦ τριώτου ἀλαβαστροειδοῦς 787, συνίσταται δὲ εἰς σειρὰν ἀπὸ πυκνὰς καθέτους γραμμάς, κυμαινομένας ἀπὸ τὰς 5 τοῦ 787 εἰς τὰς 60 - 70 τοῦ 1262 καὶ ὀριζομένας εἰς τὰ πλάγια ἀπὸ ἡμικυκλικὰ τόξα, μονὰ εἰς τὸν ψευδόστομον 1262 καὶ πολλαπλᾶ ὁμόκεντρα εἰς τὰ ὑπόλοιπα. Μορφολογικῶς, αἱ ἀμφίτοξοι ραβδώσεις ἔχουν παραλληλισθῆ πρὸς τὸ γνωστὸν θέμα τῆς μυκηναϊκῆς διακοσμητικῆς μικροτεχνίας, τὴν «τρίγλυφον μεταξὺ ἡμιροδάκων»<sup>1</sup>, ἴσως δὲ νὰ τὴν ἔχουν πράγματι ὡς ἀρχέτυπον. Ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι συνδυασμὸς τῶν καθέτων διαγραμμίσεων ζωνῶν καὶ τῶν μετοπῶν μετὰ τοξωτὴν πλαισίωσιν, ἀνάλογος πρὸς τὰς ομάδας γραμμῶν τὰς πλαισιωμένας μετὰ κροσσοπετάλια, ὅπως ἐμφανίζονται π.χ. εἰς ἀγγεῖον τῆς Δυτικῆς



Εἰκ. 19. Ἀμφίτοξοι ραβδώσεις καὶ διαποίκιλτα ἀψιδώματα.

οἰκίας τῶν Μυκηναίων<sup>2</sup>. Πάντως εἶναι κόσμημα μᾶλλον ἀσύνηθες. Ὁ Furumark δὲν τὸ ἀναφέρει εἰς τὸν κατάλογόν του, παραθέτει ὅμως δείγματά του σχεδιασμένα μεταξὺ ἀντινώτων ἡμικυκλίων ἢ μεταξὺ τῶν ἀγκυλῶν τῶν μίσχων ἀντιθετικῶν σπειρῶν<sup>3</sup>. Τὰ διάφορα αὐτὰ δείγματα ἀνήκουν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1<sup>4</sup>, παραλλαγαί των δὲ ἐμφανίζονται εἰς ψευδοστόμους τῶν Ἀπλωμάτων τῆς Νάξου<sup>5</sup> καὶ εἰς ἀγγεῖα τοῦ τέλους τοῦ ΠΙΓ1β ἀπὸ τὴν Σίντα τῆς Κύπρου<sup>6</sup>, ὅπου τὰ ὁμόκεντρα τόξα ἔχουν λάβει τὴν μορφήν σταγόνων. Βασικῶς δηλαδὴ αἱ ἀμφίτοξοι ραβδώσεις εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ καὶ φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ὅσον διήρκεσε καὶ αὐτός.

**44. Διαποίκιλτα ἀψιδώματα** (εἰκ. 19). Ἄλλο κόσμημα χαρακτηριστικὸν τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ εἶναι τὰ διαποίκιλτα ἀψιδώματα, τὰ ὅποια κοσμοῦν τοὺς ὦμους τῆς ἡθμωτῆς πρόχου 280 καὶ δώδεκα ψευδοστόμων, καταλαμβάνοντα εἰς τοὺς 414 καὶ 617 τὰ τεταρτοκύκλια, εἰς δὲ τοὺς 26, 172, 222, 325, 693, 708, 786, 872, 1051 καὶ 1178 ὀλόκληρον τὸ ἡμικύκλιον. Ἔχουν σχῆμα ἀψίδος στηριζομένης εἰς τὴν ταινίαν τοῦ περιθωρίου τοῦ ὦμου καὶ περιεχούσης ἐξηρημένα ὁμόκεντρα τόξα, εἴτε ὀρθία καὶ παράπλευρα (172, 222, 325, 414, 617, 693, 708, 872, 1178), εἴτε πλάγια εἰς τὰς δύο γωνίας (1051), εἴτε πλάγια εἰς τὰς γωνίας καὶ κατακόρυφα ἀντίνωτα εἰς τὸ μέσον (26, 786). Μερικὰ ἀπὸ τὰ σχήματα αὐτὰ ἔχουν περιθώρια διαγραμμισμένα (εἰς τοὺς 786, 872, 1051) ἢ περίστικτα (εἰς τοὺς 172, 222, 414 καὶ 617), τὰ ὑπόλοιπα ὅμως χωρίζονται ἀπὸ τὸ περίγραμμά των καὶ μόνον.

Ὁ Furumark τὰ μνημονεύει ὡς στοιχεῖα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ καὶ τὰ θεωρεῖ κρητικῆς ἐμπνεύσεως<sup>7</sup>, δὲν τὰ ἐξετάζει ὅμως αὐτοτελῶς ἀλλὰ τὰ ἐντάσσει εἰς τὸν

1. M.P., mot. 74, σ. 415.

2. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, πίν. 121γ, πρβ. καὶ M.P., mot. 75, εἰκ. 72, ΠΙΒ kindred patterns.

3. M.P., mot. 43, εἰκ. 58, 43/46 καὶ mot. 74, εἰκ. 72. Πρβλ. καὶ BSA 25, 1923 - 24, πίν. VIIIA.

4. M.P., ξ.δ. καὶ FurOA, σ. 199.

5. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

6. A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6.

7. M.P., σ. 408.



πάπυρον, τὰ μεμονωμένα ἡμικύκλια καὶ τὰ διαποίκιλτα τρίγωνα<sup>1</sup>, ὡς παραλλαγὰς ὅλων αὐτῶν τῶν θεμάτων. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ θέμα ἐδημιουργήθη ὅταν κάποιος ἀγγειογράφος ἐσκέφθη νὰ ἐγγράψῃ τὰ διπλᾶ ἢ πολλαπλᾶ τόξα τοῦ ὤμου ἐνὸς ψευδοστόμου μέσα εἰς μίαν ἀψιδωτὴν καμπύλην, προσηρμοσμένην πληρέστερον εἰς τὸ σχῆμα τοῦ διακοσμητικοῦ πεδίου καὶ συνθέτουσαν κόσμημα ἐπιτηδευμένον καὶ περίπλοκον, ἀνάλογον πρὸς τὰ διαποίκιλτα τρίγωνα καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς.

#### ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΑ (εἰκ. 20 - 24)

Τὰ ὑπόλοιπα θέματα εἶναι ὅλα ἀπεικονίσεις φυτῶν, ζώων καὶ ἀνθρώπων σχεδιασμένοι κατὰ τρόπον ζωγραφικόν. Ὁ ἀγγειογράφος δηλαδή, ἐνῶ ἐνδιέφερετο κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον νὰ κοσμήσῃ τὸ ἀγγεῖόν του, μὴ διστάζων κάποτε νὰ προσαρμόσῃ τὰς φυσικὰς ἀναλογίας τῶν μορφῶν αὐτῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ διακοσμητικοῦ πεδίου, προσεπάθει ὅμως νὰ μὴ τὰς ἀπομακρύνῃ πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν ὅλων αὐτῶν τῶν σχεδίων εἶναι ἡ τάσις πρὸς ἀπλούστευσιν καὶ ἀφαίρεσιν, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς βραχυγραφικῆς ἀποδόσεως τῶν μορφῶν. Ἐπὶ πλεόν παρατηρεῖται εἰς ὅλα, ἀλλὰ εἰς διαφορετικὸν ἐκάστοτε βαθμὸν, καὶ μίᾳ ὑποκατάστασις διαφόρων ἀπὸ τὰ στοιχεῖά των μὲ ἄλλα, γεωμετρικὰ καὶ συμβατικά, ὅπως π.χ. οἱ ὁμόκεντροι κύκλοι ἢ αἱ σπεῖραι εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὀκταπόδων ἢ αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἀντὶ τῶν φολίδων εἰς τοὺς ἰχθύς, μίᾳ διαδικασίᾳ σχηματοποιήσεως δηλαδή ποὺ δὲν φθάνει ὅμως ποτὲ μέχρι τῆς ἀπολύτου τυποποιήσεως. Πράγματι, ἀκόμη καὶ μετὰξὺ ὁμοειδῶν θεμάτων εἰς τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν πεδίου ὑπάρχουν διαφοραὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον σοβαραί, ἡ ποικιλία των δὲ αὐτῇ, καταφανῶς ἠθελημένη, τοὺς προσδίδει ἀτομικότητα καὶ ἐπιτρέπει τὴν ὑπαγωγὴν των εἰς γενικοὺς μόνον τύπους, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γνωστοὺς εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ.

**45. Κλάδοι** (εἰκ. 20). Ὑπάρχουν εἰς δύο ψευδοστόμους ὡς παραπληρώματα. Ὁ 198 ἔχει δύο ὁμοίους καὶ συμμετρικοὺς μετὰξὺ τῶν πλοκάμων τοῦ ὀκτάποδος τῆς κοιλίας του, ὁ δὲ 1088 ἐπίσης δύο, παρεμφερεῖς, ἐν μέσῳ τῶν στροφῶν τῆς κυματοειδοῦς ταινίας ἢ ὁποῖα περιβάλλει τὸ ἄνω ἥμισυ του. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο καμπύλα πλευρικὰ παρακλάδια, περιβάλλοντα ἓνα ἀτρακτοειδῆ κεντρικὸν κλῶνον μὲ κροσσωτὰ φύλλα καὶ θύσανον ἀμειβόντων εἰς τὴν κορυφὴν. Τὸ ὅλον, ἀρκετὰ σχηματοποιημένον, ἐνθυμίζει νεαρὸν φοινικόδενδρον ἢ κορυφὴν φοίνικος. Εἰς τὴν δευτέραν ἔχουν τὴν μορφήν ὀρθίου εὐθυγράμμου στελέχους μὲ καμπύλας συμμετρικὰς διακλαδώσεις ἀποληγούσας εἰς ἀνοικτοὺς ἑλικας καὶ μὲ πυκνὴν διαγράμμισιν εἰς τὸν μετὰξὺ των χώρον. Ἐδῶ ἡ σχηματοποίησις ἔχει προχωρήσει τόσον ὥστε, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ὑπεραπλουστευμένους διχαλωτοὺς κλάδους τῶν σφραγιδολίθων, νὰ διατηρῇται μόνον ἡ γενικὴ διάταξις χωρὶς κανὲν εἰκονιστικὸν χαρακτηριστικόν.

1. M.P., εἰκ. 33 (mot. 11/10), 58 (mot. 43q), 71 (mot. 71/11).

Οἱ κλάδοι αὐτοὶ δὲν εἶναι αἱ μόναι περιπτώσεις χρησιμοποίησεως τοῦ θέματος εἰς τὴν διακόσμησιν ἀγγείων, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καὶ ὁ κισσοειδὴς κλάδος ὁ κοσμῶν



Εἰκ. 20. Κλάδοι, θάμνοι, φοινικόδενδρον.

τὸν ὦμον ψευδοστόμου ἀπὸ τὸν τάφον 34 τῆς Λαγκάδας<sup>1</sup>, ἐκτὸς αὐτῶν τῶν τριῶν ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν ἄλλα δείγματα.

**46. Θάμνος** (εἰκ. 20). Κυρίως εἰπεῖν δὲν πρόκειται περὶ διακοσμητικοῦ θέματος ἀλλὰ περὶ τμήματος γενικωτέρας συνθέσεως φυτῶν καὶ ζώων εἰς τὸν ψευδόστομον 892 (βλ. εἰκ. 65). Εἰς δύο σημεῖα τῆς συνθέσεως αὐτῆς, γειτονικὰ ἀλλὰ χωρισμένα μὲ δύο λεπτὰς κατακορύφους γραμμάς, ὑπάρχουν λόχμαι μὲ πτηνά. Ἡ μία ἀποτελεῖται ἀπὸ συστάδα μικρῶν ὠοειδῶν φύλλων, συνδεομένων μὲ πολλαπλᾶ φοιιδωτὰ λεπτοσχεδιασμένα τόξα, ἐπάνω ἀπὸ χαμηλοὺς καμπύλους βλαστοὺς φυομένους ἀπὸ μίαν σπεῖραν. Τὰ φύλλα, σχεδιασμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνὰ δύο ἢ ἀνὰ τρία, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν φυλλοκλαδίων ὀπουντίας (φραγκοσυκιᾶς), γνωστῆς καὶ ἀπὸ σφραγιδολίθους τῶν Μυκηναίων, τῆς Μιδέας καὶ τῆς Πύλου<sup>2</sup>, ἔχουν ὅμως ἀραιότεραν διάταξιν καὶ προπαντὸς εἶναι χωρὶς ἀκάνθας, πρᾶγμα ποὺ καθιστᾷ ἀμφίβολον τὴν ταύτισίν των πρὸς τὸ κακτοειδὲς αὐτό. Ἡ ἄλλη λόχμη συνίσταται εἰς σειρὰς ἀλυσιδωτῶν φυλλωμάτων, ὀριζοντίων καί, κυρίως, κρεμαστῶν, μιμουμένων, καθὼς φαίνεται, ἀναρριχητικὰ φυτά. Τὸ σχῆμα τῶν φύλλων καὶ ἡ γενικὴ εἰκὼν τῆς λόχμης εἶναι τόσοσιν συμβατικὰ ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ φυτὸν τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι παριστάνουν.

Παρόμοιον θέμα δὲν ἔχει σημειωθῇ μέχρι στιγμῆς εἰς ἀγγεῖον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, εἶναι δὲ φανερόν ὅτι πρέπει νὰ εἶναι δάνειον ἀπὸ ἄλλην μορφήν εἰκαστικῆς τέχνης, ἴσως τὴν τοιχογραφίαν.

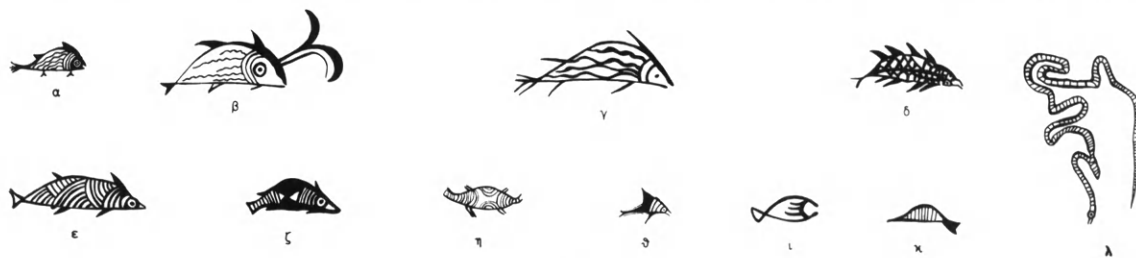
**47. Φοινικόδενδρον** (εἰκ. 20). Ἡ ἀπεικόνισις τοπίου τοῦ ψευδοστόμου 892 περιλαμβάνει, εἰς τὸ κέντρον τῆς συνθέσεως ἡ ὁποία τὸν περιβάλλει, καὶ ἓν φοινικόδενδρον. Ὁ κορμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ διπλὴν ἀντιμέτωπον κυματοειδῆ γραμμὴν σχηματίζουσαν σειρὰν ἀπὸ κόμβους μὲ στικτὸν κέντρον. Εἰς τὴν κορυφὴν εἶναι σχεδιασμένα τρία ἐπάλ-ληλα ὠοειδῆ σχήματα ἀπὸ ὅπου φύονται οἱ κλάδοι, ἀρκετὰ συμμετρικοὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν. Οἱ χαμηλότεροι τέσσαρες, οἱ ἀπεξηραμμένοι, κρέμονται κατακορύφως πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ ἀποδίδονται μὲ λεπτὰς παραλλήλους γραμμάς, οἱ ὑψηλότεροι δὲ καὶ θαλεροὶ δηλοῦνται μὲ τοξοειδεῖς διπλᾶς γραμμάς συνδεδεμένας μὲ λεπτὴν διαγράμ-μισιν. Τὸ ὅλον σχέδιον εἶναι φυσικὰ πολὺ σχηματοποιημένον, ἔχει ὅμως ἀρκετὴν ἐλευ-θερίαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν.

1. MORRICONE, σ. 168, εἰκ. 170 - 171.

2. C.M.S. I, ἀρ. 76, 122, 188 καὶ 266.

Τὸ φοινικόδενδρον δὲν λείπει ἀπὸ τὸ μυκηναϊκὸν θεματολόγιον<sup>1</sup>, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ ἰδιαιτέρως σύνηθες. Λόγω αὐτοῦ, καθὼς καὶ τῆς πολυσυνθέτου διαμορφώσεώς του, ἡ σχηματοποίησίς του δὲν κατέληξεν εἰς τυποποίησιν, τὰ δὲ ὑπάρχοντα δείγματα παρουσιάζουν πολὺ μεγάλην ποικιλίαν<sup>2</sup>. Εἰδικῶς εἰς ψευδοστόμους εἶναι ἰδιαιτέρως σπάνιον, ἀπαντῶμενον πρὸς τὸ παρὸν μόνον εἰς ἓνα πολὺ παλαιότερον (ΥΜ II) ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴν τῆς Κύπρου<sup>3</sup> καὶ ἓνα ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>4</sup>, τῆς ἰδίας περιόδου ἐποχῆς μὲ τὴν κεραμεικὴν τῆς Περαιτῆς.

**48. Ἰχθύες** (εἰκ. 21). Οἱ ἰχθύες ἀπαντῶνται εἰς τὸ ληκύθιον 438 καὶ εἰς δεκατέσσαρας ψευδοστόμους, εἴτε ὡς παραπληρώματα μεταξὺ τῶν πλοκάμων τῶν ὀκτα-



48

Εἰκ. 21. Ἰχθύες.

πόδων τῆς κοιλίας (εἰς τοὺς 152, 248, 261, 569, 679 καὶ 746) εἴτε εἰς τοὺς ὤμους (162, 229, 232, 414, 603, 724, 909 καὶ 1210), εἶναι δὲ ὅλοι σχηματοποιημένοι καὶ σχεδιασμένοι κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ παραστατικόν: μία καμπύλη γραμμὴ, ἐντόνως κυρτὴ, ἀποτελεῖ τὴν ράχιν καὶ μία ἄλλη, κυρτὴ ἢ καὶ εὐθεῖα, τὴν κοιλίαν. Αἱ γραμμαὶ αὐταὶ συγκλίνουν εἰς τὸ ἐν ἄκρον διὰ νὰ ἀποδώσουν τὸ στόμα, ἐνίοτε ἀνοικτόν, καὶ διασταυροῦνται εἰς τὸ ἄλλο σχηματίζουσαι τὴν οὐράν. Ὁ ὀφθαλμὸς χαρακτηρίζεται μὲ ἀπλοῦν στίγμα ἢ στικτὸν κύκλον, πλαισιωμένον ἀπὸ ὁμόκεντρα τόξα ἀποδίδοντα τὰ βράγχια, εἰς δὲ τὴν ράχιν καὶ τὴν κοιλίαν βραχεῖαι γραμμαὶ ἢ μικραὶ τριγωνικαὶ προεξοχαί, συνήθως ἀνὰ δύο, συμβολίζουν τὰ πτερύγια. Αὐτὰ ἰσχύουν διὰ τὰ περισσότερα. Εἰδικῶς ὅμως εἰς τοὺς ψευδοστόμους 414, 603 καὶ 724 ὡς καὶ εἰς τὸ ληκύθιον 438 (εἰκ. 21 η, θ, ι, κ) ἡ σχηματοποίησις καὶ ἡ ἀφαίρεσις εἶναι τόσον πολὺ προχωρημένην ὥστε μόνον τὸ σχῆμα νὰ ἐνθυμίζῃ τὸ ἀρχικὸν θέμα.

Τὰ δείγματα ὅλα αὐτὰ διακρίνονται μεταξὺ τῶν κυρίως ἀπὸ τοὺς διαφόρους τρόπους ἀποδόσεως τῶν φολίδων. Ὁ συνηθέστερος καὶ ζωγραφικώτερος ἔγκειται εἰς τὴν σχεδίασιν κυματοειδῶν γραμμῶν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος (ψευδόστομοι 229, 232, 248, 569, 679, 746, 909, 1210 καὶ 261, εἰκ. 21 α, β, γ) ἔχουν ὅμως χρησιμοποιηθῇ καὶ ἀκατάστατοι τεθλασμένοι (152, εἰκ. 21 δ), γραμμωτὰ λέπια (162, εἰκ. 21 ε), τρίγωνα κατὰ κορυφὴν δίκην κλεψύδρας (261, εἰκ. 21 ζ), γραμμαὶ κατακόρυφοι (ληκύθιον 438, εἰκ. 21 κ), ἀκόμη δὲ καὶ ομάδες ἀντινῶτων ὁμοκέντρων τόξων (603, εἰκ. 21 η),

1. M.P., mot. 15 (palm II), σ. 278 - 280.

2. M.P., εἰκ. 39, 40 καὶ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1964, πίν. 87γ.

3. H. W. CATLING - V. KARAGEORGHIS, BSA 55, 1960, σ. 119, πίν. 29c.

4. MORRICONE, σ. 211, εἰκ. 223.

θέματα δηλαδή καθαρώς διακοσμητικά και τελείως ἄσχετα πρὸς τὴν πραγματικότητα. Αἱ ὑπόλοιποι διαφοραὶ εἶναι μικρότεροι καὶ ἐπουσιωδέστεροι, ἀφορῶσαι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους. Ὁ πλησιέστερος πρὸς τὴν φύσιν εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἰχθύς τοῦ ψευδοστόμου 909 (εἰκ. 21 α) μὲ τὴν ἰδιαιτέρως τονισμένην καὶ ὀλόβαφον κεφαλὴν καὶ τὴν προσεκτικὴν ἀπόδοσιν τῶν λεπτομερειῶν. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ 603 (εἰκ. 21 β), ὅπου μόνον τὸ γενικὸν σχῆμα καὶ ἡ ὑπαρξίς πτερυγίων ἐνθυμίζουν ἰχθύν, φέρει τὴν πλέον ἀφηρημένην ἔκδοσιν τοῦ θέματος, ὁ δὲ 724 τοὺς δύο προχειρότερον καὶ ἀμελέστερον σχεδιασμένους (εἰκ. 21 ι). Εἰς τοὺς 229, 232, 248, 569, 746 καὶ 1210 οἱ ἰχθύες εἶναι ὅμοιοι μετὰ τῶν (εἰκ. 21 γ) καὶ παρ' ὅλην τὴν προκεχωρημένην σχηματοποίησιν δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ζωηρᾶς κινήσεως. Εἰς τὸν 679 ὁ ἰχθύς φέρει εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ὑψηλὸν διπλοῦν λοφίον ὀφειλόμενον εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀγγειογράφου (εἰκ. 21 β), τὰ δείγματα δὲ τοῦ 261 ἔχουν τὴν ἀφυσικότητα καὶ τὴν ἀκαμψίαν τῆς μηχανικῆς ἀποδόσεως στοιχείων ἀποκλειστικῶς διακοσμητικῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἰχθύς αὐτοὺς ὑπάρχουν ἄλλοι δύο, τελείως διαφορετικοί, συν-εστραμμένοι μετὰ τῶν πλοκάμων τοῦ ὀκτάποδος τοῦ ψευδοστόμου 152. Ἐχουν τὴν μορφὴν λεπτῆς ὀφιοειδοῦς διαγραμμισμένης ταινίας, μὲ μικρὸν στικτὸν κύκλον εἰς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς καὶ ραμφόσχημον στόμα (εἰκ. 21 λ), τοῦτο δέ, καθὼς καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἐν μέσῳ τῶν ὑπολοίπων θαλασσινῶν τοῦ 152, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεώς των ὡς ἰχθύων μᾶλλον παρὰ ὄφρων.

Ἡ σχηματοποίησις ὅλων τῶν δειγμάτων καὶ ἡ συμβατικὴ ἀπόδοσις τῶν διαφορῶν χαρακτηριστικῶν των δὲν ἐπιτρέπει τὸν προσδιορισμὸν ἑνὸς συγκεκριμένου εἴδους ἰχθύος ὡς πιθανοῦ προτύπου των. Οἱ δύο ὀφιοειδεῖς πρέπει νὰ παριστάνουν μυραίνας. Εἰς τοὺς ἄλλους αἱ γενικαὶ ἀναλογίαι, αἱ γραμμαὶ κατὰ τὸ μῆκος τοῦ σώματος — ὅπου ὑπάρχουν — καθὼς καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ διάταξις τῶν πτερυγίων τῆς ράχεως καὶ τῆς κοιλίας ἀφίστανται σημαντικῶς ἀπὸ τὰς παραστάσεις δελφίνων, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὰ δάπεδα τῶν ἀνακτόρων τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>1</sup>, εἰς τὰ ἐλεφάντινα ἐνθέματα ἀπὸ τὴν Οἰκίαν τῶν Ἀσπίδων τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup> καὶ τὸ πῆλινον σφράγισμα τῆς Πύλου<sup>3</sup>, ἐνθυμίζουν δὲ μᾶλλον κέφαλον (μονγίλος ὁ κέφαλος), τὸ πλατὺ σῶμα ὅμως καὶ ἡ βραχεῖα κεφαλὴ τοῦ ἰχθύος τοῦ 909 (εἰκ. 21 α) καὶ — ἐν μέρει — τοῦ 679 (εἰκ. 21 β) ἀποκλείουν τὴν ταύτισιν αὐτῆν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν τύπων αὐτῶν τῶν ἰχθύων ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ ἀνεμίχθησαν διάφορα χαρακτη-ριστικὰ μὲ κριτήρια διακοσμητικῆς τυποποιήσεως μᾶλλον παρὰ ἀποδόσεως τῆς πραγματικότητος.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν των κατάταξιν, αἱ συνθῆκαι εὐρέσεως δὲν παρέχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα. Ἡ μόνη ἐξηκριβωμένη ἀκολουθία διεπιστώθη εἰς τὸν τάφον 10, ὅπου ὁ 152 κατετέθη πρὸ τοῦ 162, χωρὶς ὅμως νὰ μεσολαβοῦν πολλὰ ταφαί.

Οἱ ἰχθύες, γνωστοὶ καὶ παλαιότερον εἰς τὸ μυκηναϊκὸν θεματολόγιον, κατέστησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ΥἚ φάσιν ἐν ἀπὸ τὰ κοινότερα ζωγραφικὰ θέματα. Δείγματά των

1. P.N. I, πίν. 163 - 166.

2. A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, πίν. 33a.

3. C.M.S. I, 312.

κοσμοῦν ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου<sup>1</sup>, οἱ περισσότεροι ὅμως ἀνήκουν εἰς τύπους διαφορετικούς ἀπὸ τοὺς εὑρεθέντας εἰς τὴν Περσικήν. Εἰδικώτερον, ὁ πρῶτος τύπος, ὁ ἐπικρατέστερος (εἰκ. 21 γ) ἔχει πρὸς τὸ παρὸν σημειωθῇ εἰς τὴν Κῶ<sup>2</sup>, τὴν Νάξον<sup>3</sup> καὶ τὰς Ἀθήνας<sup>4</sup>, μαζὶ μὲ ἄλλους, ἀγνώστους μὲν εἰς τὴν Περσικήν, συνήθεις ὅμως ἄλλοι, ὁ δὲ τοῦ 909 μόνον εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Ὅλοι αὐτοὶ παρουσιάζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ψευδοστόμους, καὶ μάλιστα ὡς παραπληρώματα ὀκταπόδων, ἀνήκουν δὲ κατὰ κύριον λόγον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ.

**49. Ὀκτάποδες** (εἰκ. 22, βλ. καὶ εἰκ. 66 - 73). Ἀπὸ ὅλα τὰ ζωγραφικὰ θέματα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ ὁ ὀκτάπους εἶναι ἀσφαλῶς τὸ θεαματικώτερον. Εἰς τὴν Περσικήν ἐμφανίζεται μόνον εἰς ψευδοστόμους, καλύπτον τὸ σῶμα ἢ τοῦλάχιστον τὴν κοιλίαν τῶν 152, 198, 200, 248, 261, 300, 319, 569, 614, 617, 631, 679, 746, 873 καὶ 1210, καὶ περιωρισμένον εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὤμου εἰς τὸν 710. Εἰς τοὺς 152, 198, 631 καὶ 710 ἐσχεδιάσθη ἀπὸ εἷς, οἱ ὑπόλοιποι ὅμως φέρουν ἀπὸ δύο (εἰκ. 67 - 73).

Ἡ σχηματοποίησις τοῦ ζώου καὶ ἡ μετατροπὴ του εἰς διακοσμητικὸν θέμα συντέλεσαν ὥστε τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά του, δηλαδὴ ἡ κεφαλὴ, ὁ σάκκος καὶ οἱ πλόκαμοι, ὅχι μόνον νὰ ἀλλάξουν ἀναλογίας ἢ καὶ μορφήν ἀλλὰ εἰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ μὴ διατηροῦνται καὶ. Ἡ κεφαλὴ, δυσαναλόγως πλατεῖα, ἔχει εἰς τοὺς περισσοτέρους σχῆμα στρόμβου μὲ δύο μεγάλους στρογγύλους ὀφθαλμοὺς ἐξηρημένους καὶ περιέχοντας πυκνοὺς ὁμοκέντρους κύκλους (εἰς τοὺς 198, 200, 248, 261, 300, 614, 617, 631, 679 καὶ 710) ἢ σπείρας (εἰς τοὺς 152, 569, 746, 873 καὶ 1710), εἰς τὸν 319 ὅμως ἀποτελεῖται ἀπὸ συνδυασμὸν ἀνηρτημένων παραπλεύρων ὁμοκέντρων τόξων καὶ κύκλων, εἰς δὲ τὸν ἕνα ὀκτάποδα τοῦ 200 ἀποδίδεται μὲ ρομβοειδὲς σχῆμα περιέχον μόνην ἐξηρημένην σπεῖραν. Ὁ σάκκος, ἀνύπαρκτος εἰς τοὺς 152, 614 καὶ 710 καὶ εἰς τὸ ρομβοειδὲς τοῦ 200, συνιστάμενος εἰς τὸν 300 εἰς ὀξεῖαν ἀπόληξιν τῆς κεφαλῆς, ἢ ὅποια καθίσταται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καρδίοσχημος, καὶ δηλούμενος εἰς τὸν 319 μὲ στενὴν στήλην ἀπὸ ἀντίνωτα ἡμικύκλια μεταξὺ εὐθυγράμμων περιθωρίων, συνδέεται εἰς τὰ ὑπόλοιπα πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς κεφαλῆς μὲ λεπτὸν στέλεχος ποικίλλοντος μήκους, εἶναι δὲ σταγονόσχημος εἰς τὸν 261, βελονόμορφος εἰς τὸν 1210 καὶ ἀτρακτοειδὴς εἰς τοὺς ἄλλους. Γενικῶς εἶναι δυσαναλόγως μικρὸς, εἰς δὲ τὸν 617 δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀτροφικὸν στρογγύλευμα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ στελέχους τοῦ φυομένου ἀπὸ τὴν κεφαλὴν.

1. M.P., mot. 20, σ. 302, εἰκ. 48. Νεώτερον ὑλικὸν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν Κῶ (MORRICONE, σ. 33, εἰκ. 5a - c, σ. 52, εἰκ. 23a, σ. 63, εἰκ. 32c, σ. 79, εἰκ. 54 [Ἐλαιῶνα τάφοι 1, 12, 15, 21], σ. 120, εἰκ. 101, σ. 186, εἰκ. 195 b - e, σ. 192, εἰκ. 196 a - d, σ. 206, εἰκ. 217c - d, σ. 291, εἰκ. 335a - d [Λαγκάδα, τάφοι 14, 39, 44 καὶ περισυλλογὴ]), τὴν Νάξον (N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 276β, 277α.β καὶ κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ), τὴν Μονεμβασίαν (Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, σ. 171, πίν. 76α), τὴν Πύλον (P.N. I, σ. 288), τὴν Ν. Ἰταλίαν (Biancofiore, σ. 38, πίν. XX), τὴν Σαλαμῖνα (Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99α) καὶ τὰς Ἀθήνας (Broneer, Fountain, σ. 372, εἰκ. 54q [B. κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως] καὶ E. Townsend, Hesperia 24, 1955, σ. 214, πίν. 75 ἀρ. 24 [τάφος Ἀγορᾶς]).

2. MORRICONE, ἑ.ἀ., τάφοι Ἐλαιῶνα 1, 12 καὶ 15, Λαγκάδας 39 καὶ 44.

3. Εἰς δύο ψευδοστόμους, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

4. E. Townsend, ἑ.ἀ.



Οἱ πλόκαμοι εἶναι κατὰ κανόνα ὀκτώ, εἰς τοὺς 198, 200, 319 καὶ 710 ὅμως ὑπάρχουν μόνον ἀπὸ τέσσαρες, εἰς τὸν 631 ἔξ καὶ εἰς τὸν 152 δώδεκα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φύονται ἀπὸ τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς, ὅπως εἶναι τὸ κανονικόν, εἰς τὸν 300 ὅμως προβάλλουν ἀπὸ τὴν κορυφήν, εἰς τοὺς 873 καὶ 1210 τὰ χαμηλότερα ζεύγη εἶναι συνδεδεμένα πρὸς τὸ στέλεχος τοῦ σάκκου, εἰς δὲ τὸν ἰδιότυπον ὀκτάποδα τοῦ 200 κρέμονται ἀπὸ τὴν ταινίαν τοῦ ὤμου τοῦ ἀγγείου, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν ρομβοειδῆ «κεφαλὴν». Εἰς τοὺς ὀκτάποδας τοῦ 300 καθὼς καὶ τὸ κατώτατον ζεύγος τοῦ 631 ἔχουν τὴν μορφήν λεπτῶν ἰσοπαχῶν νηματοειδῶν γραμμῶν, εἰς τοὺς ἄλλους ὅμως ἀποτελοῦνται ἀπὸ πλατείας ταινίας λεπτυνομένης εἰς τὰς ρίζας καὶ πρὸς τὰ ἐλεύθερα ἄκρα των, ὅπου καταλήγουν εἰς σπείρας. Οἱ πλόκαμοι αὐτοὶ ἔχουν καὶ λεπτὸν περίγραμμα, εἰς τοὺς 152, 198, 248, 569, 617, 679, 746 καὶ 1210 δὲ ὑπάρχει ἐπὶ πλεόν καὶ σειρὰ στιγμάτων ἢ κροσσῶν γραμμῶν κατὰ μῆκος των δηλώνουσα τοὺς μυζητήρας.

Τὸ μῆκος καὶ αἱ ἀναλογίαι τῶν πλοκάμων δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν. Εἰς τοὺς 152, 200, 261, 300, 319, 617, 679 καὶ 710 εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἰσομήκεις. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὸν 198 τὸ ἐπάνω ζεύγος εἶναι ἀσυγκρίτως βραχύτερον ἀπὸ τὸ κάτω, εἰς τὸν 248 τὰ δύο μεσαῖα ζεύγη ἐξέχουν πολὺ ἀπὸ τὰ ἄκραῖα, εἰς τὸν 614 τὸ ἐσωτερικὸν ζεύγος πλοκάμων τοῦ ἐνὸς ὀκτάποδος εἶναι βραχύτερον ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ εἰς τοὺς 569, 631, 746, 873 καὶ 1210 τὸ μῆκος των αὐξάνεται προοδευτικῶς πρὸς τὰ κάτω. Αἱ ἰδιοτυπίαὶ αὐταὶ ὀφείλονται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν διάταξιν τῶν πλοκάμων, διαφέρουσιν κατὰ περιπτώσεις : Οἱ ἰσομήκεις ἀκολουθοῦν τὰς ἰδίας ἀκριβῶς καμπύλας ὑπὸ μορφήν τετραπλῆς γραμμῆς, ὅπως εἰς τὸν 300, ἢ ἐκτείνονται πρὸς τὰ πλάγια εἰς τρόπον ὥστε αἱ σπεῖραι τῶν ἄκρων νὰ ὑπέρκεινται ἢ μία τῆς ἄλλης. Εἰς τοὺς ἄλλους παρατηρεῖται μεγαλυτέρα ποικιλία. Εἰς τοὺς 198 καὶ 631 οἱ δύο κατώτεροι περιβάλλουν ὀλόκληρον τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου ἐνῶ οἱ ἄλλοι κοσμοῦν τὴν πρόσοφίν του, τρόπον τινά, δηλαδὴ τὸν χῶρον κάτω ἀπὸ τὸ στόμιον. Εἰς τὸν 248 οἱ μεσαῖοι καλύπτουν τὴν κοιλίαν ἀφήνοντες περιωρισμένον χῶρον διὰ τοὺς κατωτάτους, παισιώνοντας τὸν σάκκον, καὶ τοὺς ἀνωτάτους, ἀναδιπλουμένους πρὸς τὸν ὦμον. Εἰς τὸν 614 κυρτοῦνται πρὸς τὰ κάτω συγκλίνοντες καὶ ἀφήνοντες πολὺ ὀλίγην θέσιν διὰ τοὺς δύο ἐσωτερικούς. Τέλος, εἰς τοὺς 569, 746 καὶ 1210, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸν 873, οἱ πλόκαμοι κάμπτονται πρὸς τὰ ἐπάνω φέροντες τὰ σπειροειδῆ ἄκρα των εἰς τὸ ἴδιον ὕψος καὶ κατὰ σειράν, κάτω ἀπὸ τὴν ταινίαν τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου, πρᾶγμα ποὺ τοὺς δίδει τὴν μορφήν ἐπαλλήλων ἡμικυκλίων καὶ τοὺς καθιστᾷ προοδευτικῶς ἐπιμηκεστέρους.

Ὅλοι οἱ ὀκτάποδες παρίστανται μὲ τοὺς πλοκάμους ἀπλωμένους δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀντιστοίχους κατὰ ζεύγη ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα, καὶ συμμετρικούς ὡς πρὸς τὴν διάταξιν, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ψευδόστομον 319, ὅπου οἱ πλόκαμοι τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀκολουθοῦν διαφορετικὴν καμπύλην ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὅμοιόμορφοι ἐπίσης καὶ συμμετρικοὶ πρὸς ἀλλήλους εἶναι καὶ οἱ ὀκτάποδες εἰς τὰ ἀγγεῖα ἐκεῖνα ὅπου ὑπάρχουν ἀπὸ δύο. Μόνον τὰ δείγματα τῶν ψευδοστόμων 200 καὶ 614 παραβαίνουν τὸν κανόνα αὐτόν (εἰκ. 68, 72). Εἰς τὸν πρῶτον οἱ πλόκαμοι τῶν δύο ὀκταπόδων ἐκτείνονται ὁμοιοτρόπως ἀλλὰ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐνός, ἡ ρομβοειδής,

κρέμαται πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀνάποδα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄλλον, ὅπου κατέχει τὴν κανονικὴν θέσιν. Εἰς τὸν δεύτερον ὁ εἰς ἔχει τοὺς πλοκάμους τοῦ κανονικῶς ἀνεπτυγμένους εἰς σχῆμα ριπιδίου, ὁ ἄλλος ὅμως ἔχει τὴν κεφαλὴν ὑψηλὰ μὲν ἀλλὰ ἀνάστροφα



300



614



679



746



617



261



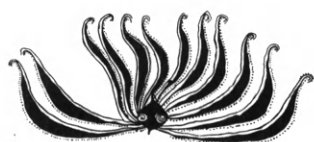
873



319



200



152

49



198

Εἰκ. 22. Ὀκτάποδες.

καὶ τοὺς πλοκάμους συσπειρωμένους. Ἐν τούτοις αἱ συνθέσεις αὐταὶ δὲν εἶναι ἄρρυθμοι. Ὁ ἀγγειογράφος κατώρθωσεν, ἀντιπαραθέτων τὰ θέματά του καὶ τηρῶν συγχρόνως τὰς ἀναλογίας των, νὰ ἐπιτύχη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μίαν ἀντιθετικὴν, οὕτως εἰπεῖν, συμμετρίαν.

Οἱ δύο ὀκτάποδες τοῦ ψευδοστόμου 300 εἶναι οἱ μόνοι τελείως ἀποίικιλτοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι συνδυασμένοι μὲ διάφορα παραπληρώματα, εἴτε ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κύριον θέμα ὅπως εἰς τὸν 614 εἴτε παρεμβαλλόμενα μεταξὺ τῶν δύο ὀκταπόδων τοῦ ἰδίου ἀγγείου καὶ εἰσφύοντα μεταξὺ τῶν πλοκάμων των, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς ἐπικαλύπτουν ἢ νὰ τοὺς παραμορφώνουν. Ὅπως εἶναι φυσικόν, τὰ γεμίσματα αὐτὰ συν-

τελοῦν πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐκάστοτε συνθέσεως, τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος ὁ ὀκτάπους, ποὺ παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ δείγματος εἰς δεῖγμα. Ὅμοιοι μεταξὺ των εἰς τὸ σχέδιον, τὴν διάταξιν καὶ τὰς περισσοτέρας λεπτομερείας, προδήλως ζωγραφημένοι ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀγγειογράφον, εἶναι οἱ ὀκτάποδες τῶν 569 καὶ 746, ἀπομιμήσεις των δὲ ὑπεραπλουστευμένοι οἱ μηχανικοὶ καὶ κακότεχνοι τοῦ 1210. Κοινὰ γνωρίσματα καὶ ἀσφαλῶς κοινὴν προέλευσιν ἔχουν ἐπίσης οἱ 200 καὶ 873, οἱ ἄλλοι ὅμως ὅλοι εἶναι τελείως ἰδιότυποι, προϊόντα διαφόρων ἐργαστηρίων, ἐν μέρει δὲ καὶ διαφόρων τόπων. Οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὰ φυσικὰ πρότυπα καὶ ἐπομένως οἱ ζωγραφικώτεροι εἶναι οἱ τοῦ ψευδοστόμου 679 καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τοῦ 248. Εἰς τὸν 261 εἶναι ζωγραφημένοι κατὰ τρόπον προσεκτικὸν καὶ λεπτολόγον καὶ σχηματοποιημένοι μέχρις ἀκαμψίας, εἰς δὲ τὸν 319 τὸ θέμα εἶναι ὅχι ἀπλῶς σχηματοποιημένον ἀλλ' ἐντελῶς ἀφηρημένον, συντεθειμένον ἀπὸ ἐτερόκλητα γεωμετρικὰ στοιχεῖα καὶ μόλις ἐνθυμίζον τὸ ἀρχέτυπον. Τὸ κεφαλόποδον τοῦ 152, μὲ τὴν μικρὰν κεφαλὴν χαμηλὰ κάτω καὶ τοὺς δώδεκα πυκνοὺς ἀναρριχωμένους πλοκάμους, ἐσχεδιάσθη προφανῶς διὰ τὴν περικαλύψῃ ὀλόκληρον τὸ ἀγγεῖον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ σύνθεσις εἰς τὸν 198 εἶναι πολυποίκιλος ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως χαλαρά.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δὲν βοηθοῦν πολὺ εἰς τὴν χρονολογικὴν των κατὰταξιν. Ὁ 152 ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν, δηλαδὴ τὴν μεσαίαν ὁμάδα κτερισμάτων τῶν τάφων 9 - 10, πρὶν ἀπὸ τὰς τελευταίας κατὰ χώραν ταφάς. Ὁ 319 ἀνήκει εἰς τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα τοῦ τάφου 27, ἐνῶ ὁ 746 συνώδευε μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας ταφάς τοῦ τάφου 100. Ὁ 873 εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 122α, μεταγενέστερον τοῦ 122 καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους τοῦ νεκροταφείου. Τέλος, ὁ 614 συνώδευε τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν ταφὴν τοῦ τάφου 75 ἐνῶ οἱ 617 καὶ 631 ἀνῆκον εἰς ταφὰς προηγούμενας καὶ παραμερισμένας. Διὰ τοὺς ὑπολοίπους δὲν ὑπάρχει κανὲν χρήσιμον στοιχεῖον.

Οἱ ἀπλοὶ καὶ ἀκόσμητοι ὀκτάποδες τοῦ ψευδοστόμου 300 μὲ τοὺς νηματοειδεῖς πλοκάμους, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ πολυπλοκώτερον δεῖγμα τοῦ 631 ἀφίστανται οὐσιωδῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὴν ἔντονον προβολὴν τῶν χαρακτηριστικῶν των καὶ τὴν πλουσίαν διαποίκιλισιν. Τὸ θέμα εἶναι τὸ αὐτό, ἡ τεχνοτροπία ὅμως καὶ ἡ βασικὴ διακοσμητικὴ ἀντίληψις διαφέρουν ἀπολύτως.

Οἱ δύο πρῶτοι ἔχουν προφανῶς ὡς πρότυπα τοὺς λιτούς, γραμμικοὺς καὶ περίπου στερεοτύπους ὀκτάποδας μιᾶς σειρᾶς ἀγγείων διαφόρων σχημάτων (ψευδοστόμων, κυλίκων, ρυτῶν, κρατῆρων, πρόχων, κυάθων κλπ.) χονδροειδοῦς συχνὰ κατασκευῆς καὶ καθημερινῆς χρήσεως, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζονται κατὰ τὸ ΥΕ ΙΙΑ καὶ ΙΙΒ εἰς ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς<sup>1</sup>. Τόπος

1. M.P., mot. 21, σ. 302 - 304, εἰκ. 48, 49/10 - 21. Ἐπίσης E. TOWNSEND, *Hesperia* 24, 1955, σ. 211 - 212, πίν. 73 (τάφος Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν). Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, *ΑΔ* 17, 1961 - 62, σ. 47 - 48, 59, πίν. 24α,η (Κάρπαθος). A. J. B. WACE, *BSA* 48, 1953, σ. 16, πίν. 11b καὶ E. FRENCH, *BSA* 60, 1965, σ. 178 (Μυκῆναι), P.N. I, πίν. 348, ἀρ. 1,4 (Πύλος). MORRICONE, σ. 59, 135, 299, εἰκ. 30, 120 (Κῶς). F. MATZ, *Forschungen auf Kreta*, 1942, πίν. 53,4 καὶ I. ΤΖΕΔΑΚΙΣ, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά, σ. 569, πίν. 717, BCH 93, 1969, σ. 399 εἰκ. 8, σ. 400 εἰκ. 12 - 14 (Κρήτη). A.S. MURRAY, *Excavations in Cyprus*, σ. 40, εἰκ. 68 ἀρ. 1091 καὶ H.W. CATLING - V. KARAGEORGHIS, *BSA* 55, 1960, σ. 118-121, εἰκ. 7,8 πίν. 28a,b, 29a,b. V. KARAGEORGHIS, BCH 87, 1963, *Chronique des Fouilles en Chypre*, 1962, σ. 329, εἰκ. 8 (Κύπρος).

προελεύσεως τοῦ θέματος θεωρεῖται ἡ Κρήτη<sup>1</sup>, δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι προϊόντα τοπικά, μιμούμενα πιστῶς τὰ εἰσαγόμενα πρότυπα. Τὰ δείγματα τῶν δύο ἀγγείων τῆς Περαιτῆς καὶ ἰδίως τοῦ ψευδοστόμου 300 πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὰς τελευταίας ἐπιβιώσεις τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ θέματος, ἐκλείποντος κατὰ τὸ ΥΕ ΠΙΓ.

Τὰ ἄλλα εἶναι νεώτερα, γνωστὰ μέχρι σήμερον μόνον ἀπὸ ψευδοστόμους προερχομένους, μὲ δύο - τρεῖς ἐξαιρέσεις<sup>2</sup>, ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ διάφορα σημεῖα τῶν ἀκτῶν του. Ὁ Desborough, εἰς τὸν σχετικὸν κατάλογον, τὸν ὁποῖον παραθέτει<sup>3</sup>, ἀπαριθμεῖ 10 - 15 ἀγγεῖα καὶ μερικὰ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Κρήτην, «ἄνω τῶν 20» ἀπὸ τὴν Ρόδον (ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς εἶναι 29)<sup>4</sup>, 2 ἀπὸ τὴν Κάλυμνον, 3 ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν, ἀνὰ 1 ἀπὸ τὴν Κῶ, τὴν Ἀσίην, τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Πιτάνην καὶ τοὺς Δελφοὺς καὶ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ταρσὸν καὶ τὸ Scoglio del Tonno, ἀναφέρει δὲ καὶ τὴν ὑπαρξίν προσθέτου ἀλλὰ ἀκαταμετρήτου ὕλικου ἀπὸ τὴν Νάξον καὶ τὴν Περαιτῆν. Εἰς τοὺς 50 - 60 τοῦ καταλόγου τοῦ Desborough προσετέθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλοι 6 ψευδοστόμοι ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>5</sup>, οἱ 16 τῆς Περαιτῆς, 29 τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν Ἀπλωμάτων καὶ τοῦ Καμινιοῦ εἰς τὴν Νάξον<sup>6</sup>, 1 εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σκύρου<sup>7</sup>, 1 εἰς τὸ Metropolitan Museum τῆς Νέας Ὑόρκης<sup>8</sup> καὶ 1 εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον τῆς Κοπεγχάγης<sup>9</sup>, ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη τμῆμα τῆς κοιλίας ἐνὸς ἀπὸ τὴν Μονεμβασίαν<sup>10</sup>, καὶ δύο, ἀδημοσίευτοι, εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχ. Μουσεῖον, ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρον<sup>11</sup> καὶ ὁ δευτέρος ἀγνώστου προελεύσεως<sup>12</sup>, συνολικῶς δηλαδὴ ἄλλοι 57 τουλάχιστον. Ὅλα αὐτὰ τὰ δείγματα, ὅμοια μεταξὺ των κατὰ τὸ εἶδος, τὴν διάταξιν καὶ τὰ παραπληρώματα, ἀποτελοῦν μίαν νησιωτικὴν, καθὼς φαί-

1. M.P., ξ.δ. H. W. CATLING - V. KARAGEORGHIS, ξ.δ. σ. 121 - 122. J. L. BENSON, Berytus 14, 1961 - 62, σ. 42.

2. Δελφοί (Fouilles de Delphes V, σ. 8, εἰκ. 26), Scoglio del Tonno (Biancofiore, πίν. XX), Φάρσαλα Θεσσαλίας (ὄστρακον, V. Desborough, LMS, σ. 272).

3. LMS, σ. 271 - 272.

4. FLMV, πίν. IV, 24 (ἀνασκαφὴ Biliotti). Maiuri, σ. 120, 140 - 141, 172, 176 - 177, 183, εἰκ. 38, 39, 64, 99, 102, πίν. II (7 ψευδοστόμοι ἀπὸ τὸν τάφον 17 τῆς Ἰαλυσσοῦ, 1 ἀπὸ τὸν τάφον 21, 3 ἀπὸ τὸν 15, 3 ἀπὸ τὸν 32 καὶ 2 ἀπὸ τὸν 35). Jacopi, σ. 258, 292, 293, 319, 321, 326, 331, 332, 335, εἰκ. 30, 31, 35, 36, 37, 38, 65, 69, 72, 79, 81 (2 ψευδοστόμοι ἀπὸ τὸν τάφον 71), 2 ἀπὸ τὸν 73, 1 ἀπὸ τὸν 74, 2 ἀπὸ τὸν 75 καὶ 4 ἀπὸ τὸν 77).

5. Morricone, σ. 32 - 33, εἰκ. 4 - 5 (τάφος 1 Ἐλαιῶνα), σ. 44, εἰκ. 14, 15 (τάφος 7 Ἐλαιῶνα), σ. 50, εἰκ. 20 (τάφος 11 Ἐλαιῶνα), σ. 62 - 63, εἰκ. 32a - d (τάφος 15 Ἐλαιῶνα), σ. 204 - 205, εἰκ. 215 a - b (τάφος 44 Λαγκάδας) καὶ σ. 287 - 289, εἰκ. 334a - e (περισυλλογὴ).

6. Τὴν σχετικὴν πληροφορίαν ὀφείλω εἰς προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ἀνασκαφῶν. Μερικὰ μνημονεύονται εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐκθέσεις των (N. Kontoleon, ΠΑΕ 1958, πίν. 171α, 1959, πίν. 157δ - ε, 158α - β. N. Zafeiropoulos, ΠΑΕ 1960, σ. 339, πίν. 276, 277α, β καὶ ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, πίν. 219 β, γ, δ).

7. Ὁ ψευδοστόμος αὐτός, ἀγνώστου προελεύσεως, μνημονεύεται εἰς τὰς ἀδημοσιεύτους σημειώσεις τῆς μακαρίτιδος H. Hansen, τῶν ὁποίων ἔλαβον γνῶσιν κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν. Πλὴν τοῦ ὀκτάποδος φέρει καὶ σχεδιάσμα πλοίου, εἰκονιζόμενον ἀπὸ τὴν E. Vermeule (Greece in the Bronze Age, εἰκ. 43f).

8. BMMA, 13, 1954, σ. 60.

9. E. T. Vermeule, Greece in the Bronze Age, πίν. XLV καὶ R. Higgins, Minoan and Mycenaean Art, London 1967, εἰκ. 142.

10. K. Δημακοπούλου, ΑΔ 23, 1968, σ. 168, πίν. 74γ.

11. EM 4888, βλ. B. Στανς, ΑΔ 1888, σ. 156.

12. Κατὰ τὴν ἐνδειξίν ἡ ὁποία τὸν συνοδεύει ἴσως νὰ εὗρεθῇ εἰς χεῖρας τοῦ ἀρχαιοπώλου Ζυμπουλᾶκη.



νεται, ποικιλίαν τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ καὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ<sup>1</sup>. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τύπος τοῦ ὀκτάποδος διεμορφώθη εἰς τὴν Κρήτην διαδοθεὶς ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον μέσῳ Δωδεκανήσου μὲ ἐπίκεντρον τὴν Ρόδον<sup>2</sup>, εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ἀρχέτυπά του πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τοὺς ὀκτάποδας τοῦ ΥΜ IB Θαλασσίῳ Ρυθμοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ ὅτι ἡ ἐξέλιξις του παρακολουθεῖται εὐκολώτερον καὶ πειστικώτερον εἰς τὸ ὕλικόν τῆς Κρήτης. Ἴσως ὅμως ἡ εἰκὼν αὐτὴ νὰ εἶναι συμπτωματικὴ, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐρεῦνης ἄλλοῦ. Αἱ πρόσφατοι ἀνακαλύψεις τῆς Νάξου, ὅπου ἑπτὰ μόνον τάφοι ἀπέδωσαν τρεῖς δεκάδας ψευδοστόμων μὲ ὀκτάποδας, ἀντιστοίχους πρὸς τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ συνόλου τῶν ψευδοστόμων καὶ τὸ 1/8 περίπου τῶν ἀγγείων ἐν γένει<sup>3</sup>, δεικνύουν ὅτι ἐκεῖ ὁ τύπος αὐτός, πλήρως ἀνεπτυγμένος καὶ μὲ ἀναμφισβήτητον τοπικὸν χρῶμα<sup>4</sup>, ἦτο πολὺ συνηθέστερος ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν Δωδεκανήσον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀρχικοῦ τόπου ἐπινοήσεως καὶ διαμορφώσεως, αἱ Κυκλάδες νὰ εἶχον γίνει ἐν τέλει τὸ ἐπίκεντρον τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ εἴδους αὐτοῦ τοῦ θέματος.

Οἱ ὀκτάποδες τῶν ψευδοστόμων τῆς Περαιτῆς ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν, παρουσιάζουν ὅμως ἀρκετὴν ποικιλίαν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους. Ἡ ποικιλία αὐτὴ ἀκριβῶς καὶ ἡ πολυμέρεια τῶν χαρακτηριστικῶν των προσδίδει εἰς τὴν μορφολογικὴν των σύμπτωσιν πρὸς δείγματα ἄλλων προελεύσεων μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον. Πράγματι, ἡ ὁμοιότης αὐτῇ, ἐφ' ὅσον ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν τυποποίησιν τὴν χαρακτηρίζουσιν συχνὰ τὰ προϊόντα αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς τοπικῆς παραγωγῆς καὶ μὴ ὑπάρχουσιν ἐν προκειμένῳ, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ταυτότητα τοῦ ἐργαστηρίου ἂν μὴ, ἐνδεχομένως, καὶ ἀγγειογράφου. Ἀνάλογοι περιπτώσεις ὑπάρχουν τέσσαρες: Ἐν πρώτοις, οἱ ὀκτάποδες τῶν ψευδοστόμων 569 καὶ 746 εἶναι ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τοὺς εἰκονιζομένους εἰς τὸν ψευδόστομον Α 934 ἀπὸ τὰ Ἀπλώματα τῆς Νάξου<sup>5</sup> καὶ εἰς ἓνα ἀπὸ τὸν τάφον 15 τοῦ Ἑλαιῶνα εἰς τὴν Κῶ<sup>6</sup>, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς ἄλλον ἀπὸ τὸν τάφον 1 τοῦ ἰδίου νεκροταφείου<sup>7</sup>. Ἀφ' ἑτέρου, τὰ δείγματα τοῦ ψευδοστόμου 248 εἶναι ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ ζωγραφημένα εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τῆς Κοπεγχάγης. Τέλος ὁ ὀκτάπους τοῦ 198 προσομοιάζει εἰς τοὺς κοσμοῦντας τὸν ψευδόστομον τῆς Μονεμβασίας<sup>8</sup> καὶ ἓνα ἄλλον ἀπὸ τὴν Κνωσὸν<sup>9</sup>, τὸ δὲ κανονικὸν (καὶ ὄχι τὸ ρομβοειδὲς) δεῖγμα τοῦ 200 εἶναι ἐμπερὲς πρὸς τὰ καλύπτοντα τὸν ψευδόστομον Α 949 τῶν Ἀπλωμάτων

1. DESBOROUGH, LMS, σ. 7, 271.

2. FurOA, σ. 224, DESBOROUGH, LMS, ἔ.ἀ. W. TAYLOR, Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas, σ. 190. MORRICONE, σ. 310.

3. Καθὼς μὲ πληροφοροῦν οἱ ἀνασκαφεῖς.

4. N. KONTOLΕΩΝ, ΠΑΕ 1958, πίν. 171α, 1959, πίν. 157 δ.ε, 158α. β. N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 276, 277 α.β καὶ ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, πίν. 219β - δ.

5. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. N. KONTOLΕΩΝΤΟΣ.

6. MORRICONE, σ. 62 - 63, εἰκ. 32a - d.

7. MORRICONE, σ. 32 - 33, εἰκ. 4, 5.

8. X. ΧΡΗΣΤΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 209, πίν. 103β. K. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, σ. 166 - 168, πίν. 74δ-ε.

9. P.T., σ. 141, εἰκ. 122.



τῆς Νάξου<sup>1</sup>. Ἐδῶ ὅμως ἡ ὁμοιότης δὲν εἶναι τόσο πληρῆς ὅσον εἰς τὰ ἄλλα καὶ ὑποδηλώνει μίμησιν κοινοῦ προτύπου μᾶλλον παρὰ ἀντιγραφὴν ἢ ἐπανάληψιν.

**50. Πτηνά** (εἰκ. 23). Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς ἰχθύς καὶ τοὺς ὀκτάποδας τὰ πτηνὰ εἶναι τὸ τρίτον ἰδιαιτέρως δημοφιλὲς θέμα τοῦ ζωγραφικοῦ ρυθμοῦ τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς φάσεως. Εἰς τὴν Περσὴν ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων τεσσάρων ψευδοστόμων, εἴτε ὡς μοναδικὸν κόσμημα (127, 779) εἴτε συνδυασμένα μετὰ ἄλλα δευτερεύοντα θέματα (229, 750), ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ καὶ ὡς παραπληρώματα ἢ στοιχεῖα γενικωτέρας συνθέσεως εἰς τὰς παραστάσεις τῆς κοιλίας ἄλλων τριῶν, τῶν 261, 569 καὶ 892. Ἐκτὸς τῶν ψευδοστόμων αὐτῶν εὗρέθη εἰς τὸν τάφον 106 καὶ ὄστρακον μεγάλου κρατηροειδοῦς ἀγγείου φέρον τμήματα δύο πτηνῶν (πίν. 114β), τὰ ὑπόλοιπα, καθὼς φαίνεται, ὁλοκλήρου σειρᾶς ὁμοίων.

Τὰ πτηνὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ζωγραφημένα εἰς κατατομήν. Τὸ ἐν τοῦ ψευδοστόμου 261 παρίσταται ἡσυχάζον, μετὰ τὰς πτέρυγας διπλωμένας παραλλήλως πρὸς τὸ σῶμα. Τὸ ἄλλο προσεπάθησεν ὁ ἀγγειογράφος νὰ τὸ ἀποδώσῃ ἐν πτήσει, μετὰ τὸ σῶμα πλαισιωμένον ἀπὸ τὰς δύο πτέρυγας συμμετρικῶς ἀνοικμένας εἰς τὰ πλάγια καὶ μετὰ τὴν κεφαλὴν χαμηλωμένην. Τὰ ὑπόλοιπα εἰκονίζονται ὄρθια καὶ πτερυγίζοντα, μετὰ τὴν κεφαλὴν ἀνωρθωμένην καὶ τὸ ράμφος ἀνοικτόν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δείγματα τῶν 779 καὶ 892 ἀνήκουν ὅλα εἰς τὸν ἴδιον νησσοειδῆ τύπον χαρακτηριζόμενον ἀπὸ ἀμυγδαλόσχημον ἢ ὠσειδὲς σῶμα, μακρὸν καμπύλον λαιμὸν ἀρχίζοντα εἰς τὰ περισσότερα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ στήθους, μικρὰν στρογγύλην κεφαλὴν μετὰ στίγμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ λεπτοὺς πόδας. Ἡ οὐρά των σχηματίζεται ἀπὸ τὰ διεσταυρωμένα ἢ συγκλίνοντα ἄκρα τοῦ περιγράμματος τοῦ σώματός των καὶ εἶναι ἄλλοτε διχαλωτὴ (229) καὶ ἄλλοτε θυσανωτὴ ἢ ριπιδίοςχημος (261, 569, 750), εἰς τὰ πτηνὰ δὲ τοῦ 127 ἔχει τὴν μορφήν ἀνοικτῆς λαβίδος.

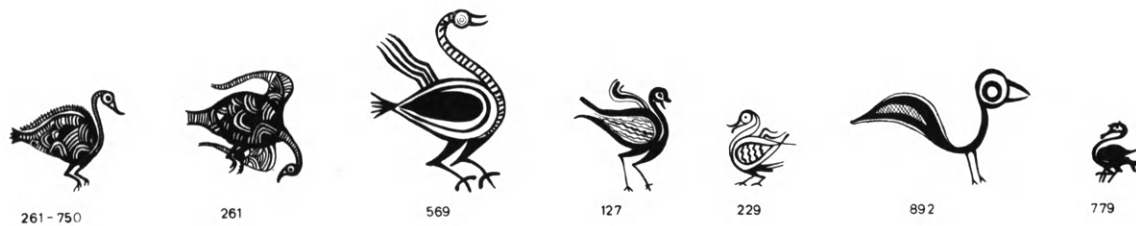
Αἱ πτέρυγες εἰς τοὺς 261 καὶ 750 καὶ εἰς τὸ ὄστρακον τοῦ τάφου 106 ἔχουν σχῆμα στενόμηκες γλωσσοειδὲς διαγραμμισμένον, εἰς δὲ τὰ ἄλλα δηλοῦνται μετὰ 2-4 παραλλήλους κυματοειδεῖς γραμμὰς. Ἡ κυριωτέρα διαφορὰ των ἔγκειται εἰς τὸν τρόπον ἀποδόσεως τοῦ πτερώματος ἢ, μᾶλλον, εἰς τὸ εἶδος γεμίσματος τοῦ σώματός των, ἐντελῶς συμβατικὸν εἰς ὅλα καὶ ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα. Εἰς τοὺς 261 καὶ 750 ἀποτελεῖται ἀπὸ γραμμωτὰ λέπια μετὰ ὀλόβαφον πυρῆνα, εἰς τὸν 229 καὶ τὸ ἀριστερὸν πτηνὸν τοῦ 127 ἀπὸ πυκνὰς κυματοειδεῖς γραμμὰς ὀριζοντίας ἢ καθέτους καὶ εἰς τὸν 596 καὶ τὸ δεξιὸν τοῦ 127 ἀπὸ ἀμυγδαλοειδὲς σχῆμα ὀλόβαφον μετὰ διπλοῦν περιγράμματα.

Τὰ δύο πρῶτα δὲν ἔχουν ἀπλῶς τὰ ἴδια ἐπὶ μέρους στοιχεῖα καὶ κοινὰς ἀναλογίας : Ἀκαμπτα καὶ ἀφύσικα, σχεδιασμένα κατὰ τρόπον λεπτολόγον καὶ ἄψυχον, εἶναι ἀσφαλῶς ἔργα τοῦ ἰδίου ἀγγειογράφου, ἐπαναλαβόντος εἰς τὸν ὥμον τοῦ 750 ἐν ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ μετεχειρίσθη ὡς παραπλήρωμα εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ 261. Τὸ εἶδος τῶν γραμμωτῶν λεπίων τὸ ὁποῖον καλύπτει τὰ σώματά των καὶ ἀπαντᾶται καὶ μετὰ τὰ τῶν πλοκάμων τῶν ὀκταπόδων εἰς τοὺς ψευδοστόμους 248 καὶ 319 δὲν φαίνεται νὰ

1. Τὴν πληροφορίαν ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ.

έμφανίζεται μόλις κατά την υπομυκηναϊκήν φάσιν, ὅπως δέχεται ὁ Furumark<sup>1</sup>, πάντως ὅμως εἶναι χαρακτηριστικὸν πολὺ προκεχωρημένων χρόνων. Τὰ ἄλλα, σχηματικὰ καὶ αὐτά, ἀλλὰ ζωγραφημένα κατὰ τρόπον ἀνετώτερον καὶ ζωηρότερον, ὑπάγονται μᾶλλον εἰς τὰ τοῦ προκεχωρημένου ἀνατολικοῦ τύπου (late eastern type) τοῦ Furumark<sup>2</sup> καὶ εἶναι γενικῶς ὅμοια πρὸς ὅσα σύγχρονα καὶ ὀλίγον προγενέστερά των προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου<sup>3</sup>, μετὰ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν λεγόμενον Τραχὺν Ρυθμὸν (Rude Style).

Τελείως διαφορετικὰ πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα ἀλλὰ καὶ μεταξύ των, ἰδιότυπα καὶ ἄγνωστα ἀπὸ ὁπουδήποτε ἄλλου, εἶναι τὰ πτηνὰ τῶν ψευδοστόμων 779 καὶ 892.



50

Εἰκ. 23. Πτηνά.

Τὰ τελευταῖα ἀντιπροσωπεύουν μίαν ἰδιαίτερος στοιχειώδη ἔκδοσιν τοῦ θέματος : Ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓν ἐπίμηκες, μηνοειδὲς ἢ ὀφιοειδὲς, σῶμα, κατὰ κανόνα ὀλόβαφον, εἰς 2 - 3 περιπτώσεις ὅμως μετὰ τὸν πυρῆνά του ἐξηρημένον ἢ διαγραμμισμένον. Τὸ σῶμα αὐτὸ συνεχίζεται ἔμπρὸς μετὰ λεπτὸν καμπύλον λαιμὸν φέροντα στρογγύλην κεφαλὴν μετὰ στικτὸν ὀφθαλμὸν καὶ ἰσχυρὸν γαμψὸν ράμφος. Οἱ πόδες, εἰς ὅσα δείγματα σημειώνονται, εἶναι λεπτότατοι καὶ εὐθύγραμμοι, φυόμενοι ἀπὸ τὴν βᾶσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ καταλήγοντες εἰς μικρὰν διχάλαν. Τὸ ὅλον, ἴσως χάρις εἰς τὸ ἐνιαῖον χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ράμφους, δίδει τὴν ἐντύπωσιν κορακοειδοῦς, σχεδιασμένον κατὰ τρόπον παιδικόν.

Τὸ ἀντίθετον ἰσχύει διὰ τὰ πτηνὰ τοῦ ψευδοστόμου 779 (εἰκ. 55). Ἀπλᾶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν, εἶναι ὅμως ἔργα τεχνίτου ἰδιοφυοῦς μετὰ ἡσκημένον βλέμμα καὶ ἀσφαλῆ γραμμὴν. Τὰ ἄλλα ὅλα, ἄκαμπτα ἢ χαλαρά, ἀπέριττα ἢ διαποικίλτα, ἀποτελοῦν ἐν πάσῃ περιπτώσει διακόσμησιν, ἐνῶ αὐτὰ συνθέτουν εἰκόνα πλήρη ζωῆς καὶ κινήσεως, τὴν εἰκόνα ζεύγους πτηνῶν μετὰ ἓνα νεοσσόν. Τὸ μεγαλύτερον, κῦπτον προστατευτικῶς ἐπάνω ἀπὸ τὸν νεοσσὸν αὐτόν, ἔχει σῶμα κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος διαγραμμισμένον, τὰ ἄλλα δύο ὅμως εἶναι ὀλόβαφα, σκιαγραφίαι δηλαδὴ σχεδιασμέναι μετὰ ἀδράς γραμ-

1. M.P., σ. 349, mot. 44/15, 16, εἰκ. 58.

2. M.P., mot. 7/43, 48-52.

3. Σίντα (A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6), Κῶς (MORRICONE, σ. 162, εἰκ. 163, σ. 192 εἰκ. 196a - d, σ. 206 εἰκ. 217, σ. 289, εἰκ. 334a - d), Πιτάνη (PERROT - CHIEPZ VI, εἰκ. 489, 491. H. G. BUCHHOLZ, Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte V, 1965, πίν. 14, 15), Νάξος, τάφοι Ἀπλωμάτων καὶ συνοικισμὸς Γκρόττας (κατὰ πληροφориαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ), τάφοι Καμινιοῦ (Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 339, ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, σ. 250, πίν. 219 στ'), Ἀσίνη, οἰκία G (FurOA, εἰκ. 3 ἀρ. 20), Λευκαντί (Arch. Rep. 1965-1966, σ. 12, εἰκ. 18), Ἀκρόπολις (BRONEER, Fountain, σ. 361, εἰκ. 37g, h, j).

μάς και χωρίς προσοχήν εἰς τὰς λεπτομερείας, ἀλλὰ μὲ μίαν φυσικότητα εἰς τὸ σχῆμα καὶ εἰς τὴν στάσιν ποὺ προδίδει ἀγγειογράφον δυσκόλως ὑποτασσόμενον εἰς τὴν συμβατικότητα τῶν συνηθισμένων διακοσμητικῶν θεμάτων. Ἡ διάθεσις αὐτὴ χαρακτηρίζει καὶ τὴν ὑπόλοιπον διακόσμησιν τοῦ ἀγγείου ἐμφανίζουσα στοιχεῖα ἀρκετὰ προκεχωρημένα χρονικῶς.

**51. Αἶγαγρος** (εἰκ. 24). Τὸ αἰγοειδὲς αὐτό, ἐν ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα καὶ συνηθέστερα θέματα τῆς μυκηναϊκῆς σφραγιδογλυφίας, δὲν φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ἀπὸ τοὺς ἀγγειογράφους. Ἡ ἐμφάνισίς του εἰς τὸ τοπίον τοῦ ψευδοστόμου 892 ἀποτελεῖ ἐξάιρεσιν, ὅπως ἐξάιρεσιν ἀποτελεῖ ἄλλωστε καὶ ἡ σύνθεσις εἰς τὸ σύνολόν της. Τὸ ζῶον εἰκονίζεται ἐν στάσει, μὲ τὴν κεφαλὴν ἀνωρθωμένην καὶ στραμμένην πρὸς τὸν φοῖνικα τὸν κατέχοντα τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως. Τὰ πελώρια ὀζώδη κέρατά του, τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τοῦ εἴδους του, διαγράφουν καμπύλην παράλληλον καὶ σχεδὸν ἰσομήκη πρὸς τὸ σῶμά του. Τὸ στέρνον του εἶναι ἀρκετὰ στενὸν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὑπερτονισμένους τοῦ μηρούς, τὰ σκέλη του εἶναι μακρὰ καὶ λεπτὰ μὲ τὰ πρόσθια προβαλλόμενα καὶ τὰ ὀπίσθια καμπτόμενα κατὰ γωνίαν ἀντίθετον πρὸς τὴν φυσικὴν, ἡ δὲ ἰσχνὴ οὐρά του κρέμαται κατὰ μῆκος τοῦ γλουτοῦ. Εἶναι ὀλόβαφον μὲ ἐξηρημένα τὰ ὦτά του, ἓνα μηνίσκον διαγραμμισμένον εἰς τὴν θέσιν τῆς ὠμοπλάτης καὶ ἓνα κύκλον στικτὸν εἰς τὸν μηρόν. Ἄν καὶ πιστότερον πρὸς τὴν φύσιν ἀπὸ ὅσον τὰ πτηνὰ καὶ τὰ φυτὰ τοῦ τοπίου εἶναι καὶ αὐτὸ σχεδιασμένον κατὰ τρόπον ἀρκετὰ συμβατικόν.

Τὰ μόνα ἄλλα γνωστὰ παραδείγματα ἀπεικονίσεως αἰγάγρων εἰς ἀγγεῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ καὶ ἀπὸ τὰ Μουλιανά. Εἰς τὸ πρῶτον τὰ ζῶα, δυσαναλόγως βραχυσκελῆ λόγῳ τῆς προσαρμογῆς των εἰς τὸ διακοσμητικὸν πεδῖον, εἶναι ζωγραφημένα εἰς τὸν ὦμον ἑνὸς μικροῦ ψευδοστόμου<sup>1</sup>, κατατασσόμενου ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα εἰς μίαν κατηγορίαν ὁμοίων μὲ ἐγκαρσίως διαγραμμισμένας λαβὰς καὶ εἰκονιστικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διακόσμησιν<sup>2</sup>, ἀναλόγων καὶ συγχρόνων πρὸς τὸν ψευδόστομον τῆς Περαιτῆς. Τὸ δεύτερον κοσμεῖ ἓνα κρατῆρα ἀναγόμενον εἰς τοὺς ΥΜ ΠΒ2 χρόνους<sup>3</sup>, συμπίπτοντα δηλαδὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὰ προηγούμενα.

**52. Ἴππος** (εἰκ. 24). Ὁ ἵππος παρουσιάζεται μίαν φορὰν μόνον, εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὦμου τοῦ μικροῦ ψευδοστόμου 715. Εἰκονίζεται ὀλόβαφος, ἐν στάσει, μὲ ἐξηρημένον στρογγύλον ὀφθαλμὸν καὶ ἀνωρθωμένην οὐράν. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ράχιν του, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀναβάτου, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐγγίξῃ τὸ ζῶον, εἶναι σχεδιασμένον ὄρθιον 8-σχημον περιγράμμα μὲ τὰς διεσταυρωμένας πλευρὰς εὐθείας καὶ τὰς ἄλλας δύο κυρτάς, ἐνθυμίζον διπλοῦν πέλεκυν. Μία ὀριζοντία γραμμὴ ἀρχίζουσα ἀπὸ τὸν τράχηλον τοῦ ἵππου καὶ φθάνουσα σχεδὸν μέχρι τοῦ μηροῦ του, διασχίζει τὸ χαμηλότερον ἀπὸ τὰ δύο τρίγωνα τοῦ σχήματος αὐτοῦ, εἶναι δὲ ἄδηλον ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ στελλεοῦ τοῦ πελέκεως — ὅποτε ἡ πινελιὰ ἐλόξευσε κατὰ τὴν σχεδίασιν — ἢ ἐὰν ἐπέχη τὴν θέσιν φορβιᾶς.

1. MORRIGONE, σ. 293, εἰκ. 339.

2. MORRIGONE, σ. 193, σημ. 1.

3. FurOA, σ. 254, εἰκ. 14J.

Ὡς θέμα, ὁ ἵππος εἶναι συχνὸς εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν, κοσμεῖ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κρατῆρας. Παντοῦ ὅμως ζωγραφεῖται μαζὶ μὲ ἀνθρώπους ὡς ἀναβάτας ἢ ἱπποκόμους, ἢ συνηθεστέρα ἐκδοσίς του δέ, διαδεδομένη τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, εἶναι ἡ τοῦ ὑποζυγίου σύροντος ἄρμα, εἰς σκηναὶς αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐρμηνευθῇ ὡς σχετικαὶ μὲ τὰ



51



52



53

24. Αἶγαγρος, ἵππος, ἄνθρωπος.

ἔθιμα ταφῆς<sup>1</sup>. Εἰς τὰς τυποποιημένας αὐτὰς ἀγγειογραφίας ἡ συνεχὴς ἐπανάληψις τοῦ θέματος ὠδήγησεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς συμβατικοῦ τύπου τετραπόδου ἀποτελοῦντος θλιβεράν παραλλαγὴν τοῦ ἵππου αὐτοῦ καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων μὲν ἢ καὶ μεταγενεστέρων πρὸς τὰς ἄρματοδρομίας, φυσικωτέρων ὅμως καὶ ζωγραφικωτέρων ἀπεικονίσεών του, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀγγεῖον 715.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν καθιερωμένην αὐτὴν σύνθεσιν, ὁ ἵππος παρίσταται σπανιότατα μόνος, χωρὶς ἄρμα ἢ ἄνθρωπον. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δεῖγμα τῆς Περαιτῆς ἀπαντᾷται ἐπὶ πλεόν καλπάζων εἰς τμήματα ΥΕ ΙΙΑ κρατῆρος ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως<sup>2</sup>, συνοδευόμενος ἀπὸ κογχύλιον πορφύρας καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ διχαλωτὰ ἄνθη εἰς τὸ πλευρὸν ΥΕ ΙΙΒ φλάσκας ἀπὸ τάφον εὑρεθέντα εἰς τὴν Sarepta τοῦ Λιβάνου<sup>3</sup>, ἐν στάσει καὶ μαζὶ μὲ πτηνὰ εἰς ΥΕ ΙΙΓ πιθαμορέα τοῦ κτηρίου Wace τῶν Μυκηναίων<sup>4</sup> καὶ ἀνωρθωμένος εἰς κρατῆρα τῆς 3ης περιόδου (ΥΕ ΙΙΓ1 β) τῆς Σίντας εἰς τὴν Κύπρον<sup>5</sup>. Εἰς τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ τὰ ζῶα ἐσχεδιάσθησαν τελείως ἐλεύθερα, εἰς τὸν ψευδόστομον 715 ὅμως ὑπάρχει τὸ σχῆμα τοῦ διπλοῦ πελέκεως, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι βεβαίως τυχαῖον. Ἡ ἄποψις τοῦ F. Schachermeyr ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως συμβόλου τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος καὶ μάλιστα τῆς παλαιοτάτης, χθονίας τῆς μορφῆς, τῆς ἐχούσης σχέσιν μὲ τὸν Κάτω Κόσμον καὶ τοὺς νεκρούς<sup>6</sup>, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀρθή.

**53. Ἄνθρωπος** (εἰκ. 24). Μία μόνον παράστασις ἀνθρώπου εὑρέθη, ἡ μορφή ἑνὸς ἀνδρὸς σχεδιασμένου εἰς τὸ ἡμικύκλιον τοῦ ὤμου τοῦ ψευδοστόμου 615. Εἰκονίζεται

1. M.P., mot. 2, σ. 242-244, 449, εἰκ. 26. H. LORIMER, *Homer and the Monuments*, σ. 48. E.T. VERMEULE, *Greece in the Bronze Age*, σ. 204 - 205. G. E. MYLONAS, *Mycenae and the Mycenaean Age*, σ. 200.

2. A.J.B. WACE, *BSA* 51, 1956, σ. 119, εἰκ. 6, πίν. 26.

3. STUBBINGS, *Levant*, σ. 78. J. BARAMKI, *Berytus* 12, 1956 - 1958, σ. 136, πίν. XV, 26A - B.

4. *Arch. Rep.* 1964 - 65, σ. 11, εἰκ. 12.

5. A. FURUMARK, *Op. Ath.* 6, 1965, εἰκ. 6.

6. F. SCHACHERMEYR, *Forschungsbericht* 1957 - 1960. *AA* 1962, σ. 230. Πρβ. καὶ τοῦ Ἰδίου, *Poseidon und die Entstehung des Griechischen Götterglaubens*, 1950, σ. 59, 69, 117, 167.

εἰς κατατομὴν πρὸς τὰ ἀριστερά, σκυμμένος, μὲ τὰ γόνατα λυγισμένα καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἔμπρός, ὥσάν νὰ ἀναρριχᾶται κατὰ μῆκος τῆς ταινίας τῆς περιμέτρου τοῦ ὤμου. Ἡ στάσις αὕτη ἐνθυμίζει ζωηρότατα τὸν κατὰ πολὺ παλαιότερον κροκοσυλλέκτην τῆς Κνωσοῦ, τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν μᾶλλον παρὰ εἰς ἠθελημένην ἀπομίμησιν ἑνὸς πρὸς πολλοῦ κατεστραμμένου προτύπου.

Ἡ μορφή ὁλόκληρος ἀποδίδεται μὲ τὸ περίγραμμά της, χωρὶς ὀλοβάφους ἐπιφανείας. Λεπταὶ ἐγκάρσιαι γραμμαὶ εἰς τὸν λαιμὸν ὑποδηλοῦν ἴσως περιδέριον, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν ὀσφὺν κάποιου εἵδους περίζωμα. Ἡ κεφαλὴ εἶναι μεγάλη ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα. Ἡ κόμη, χαμηλὴ καὶ στρωτὴ, ἀποδίδεται μὲ παχεῖαν γραμμὴν κατὰ μῆκος τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς, ὁ ὀφθαλμὸς μὲ μικρὸν κύκλον, ἡ ρὶς μὲ ἀμβλεῖαν προεξοχήν, οἱ δὲ βραχίονες καὶ τὰ σκέλη μὲ διπλᾶς παραλλήλους γραμμάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὸ ἐν ζευγὸς καταλήγει εἰς παλάμην καὶ δακτύλους, τὸ δὲ ἄλλο εἰς ἄκρον πόδα. Τὸ σύνολον, ὑπεραπλουστευμένον καὶ ἀφελές, εἶναι ἐν τούτοις αὐθόρμητον καὶ ζωηρόν, πλήρες φυσικότητος καὶ κινήσεως καὶ τελείως ἄσχετον πρὸς τὰ σύγχρονά του ἀλλὰ χονδροειδῆ καὶ ἄτεχνα σκιαγραφημένα ἀνδρείκελα τῶν ἀγγείων τῆς Νάξου<sup>1</sup>.

Ὁ Furumark<sup>2</sup> διακρίνει τὰς ἀνθρωπίνας μορφὰς τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων εἰς δύο κατηγορίας: Τὴν Α (μυκηναῖο-ἀνατολικήν), ἐμπνευσμένην ἀπὸ τὸν τύπον ἀνθρώπου τῆς μινωικῆς τέχνης μὲ τὸ λεπτὸν καὶ ὀξὺ πρόσωπον καὶ τὴν περιποιημένην βοστρυχωτὴν κόμην καὶ τὴν Β (μυκηναῖο-ἐλλαδικήν), ἡ ὁποία ἔχει ὡς πρότυπα τὰ τραχύτερα καὶ ἀμβλύτερα χαρακτηριστικὰ τῶν προσωπίδων καὶ τῆς ἐνθέτου φιάλης τῶν Μυκηναίων καὶ ὡς ἀντιπροσωπευτικὸν παράδειγμα τὸ ἀγγεῖον τῶν Πολεμιστῶν<sup>3</sup>. Ἀνάλογα ζωγραφήματα, προστεθέντα ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ γνωστά, εἶναι καὶ αἱ μορφαὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>4</sup>, τῶν πηλίνων λαρνάκων τῆς Τανάγρας<sup>5</sup> καὶ τοῦ προχοϊδίου τῆς Βούλας<sup>6</sup>. Τὸ σκαρίφημα τῆς Περαιτῆς ἀνήκει ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτήν. Μορφολογικῶς εἶναι συγγενέστερον πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Πύλου, ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς σχεδίου δὲ πλησιέστερον πρὸς τὰς λάρνακας τῆς Τανάγρας, δὲν ἔχει ὅμως καμμίαν πραγματικὴν ὁμοιότητα πρὸς οἰονδήποτε ἄλλο δεῖγμα τῆς κατηγορίας του.

1. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ μία παρομοία μορφή κοσμεῖ ὡς παραπληρωματικὸν θέμα ψευδόστομον ἀπὸ τὰ Ἀπλώματα. Σειρὰ ἄλλων περιβάλλει πρόχουν ἀπὸ τὸ Καμίνι (Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 277γ).

2. M.P., σ. 237 - 242, mot. 1.

3. M.P., σ. 240 κ.ἐξ. εἰκ. 26, mot. 1/28 - 40.

4. C.W. BLEGEN, AJA 60, 1956, πίν. 41 εἰκ. 3, 66, 1962, πίν. 40 εἰκ. 9 καὶ 12, 67, 1963, πίν. 31 εἰκ. 15.

5. E.T. VERMEULE, JHS 85, 1965, σ. 123 - 148, πίν. XXV - XXVIII. S. ΙΑΚΟΒΙΔΗΣ, AJA 70, 1966, εἰκ. 1, 5.

6. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 80, εἰκ. 5, 6.



## Α - Α Γ Γ Ε Ι Α

### ΤΑ ΑΓΓΕΙΑ ΚΑΤΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

#### ΨΕΥΔΟΣΤΟΜΟΙ

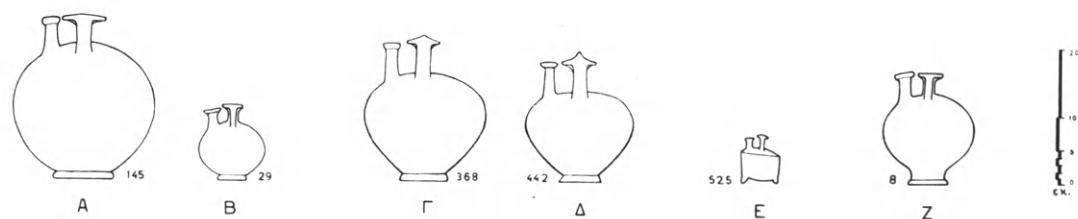
Τὴν μεγαλυτέραν καὶ λαμπροτέραν κατηγορίαν ἀγγείων ἀποτελοῦν οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, 362 τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ 107 τάφους. Ὡς πρὸς τὸ γενικὸν τῶν σχῆμα παρουσιάζονται εἰς ἕξ διαφορετικοὺς τύπους (εἰκ. 25) ἀνίσως κατανεμημένους:

- Α. *Οἱ σφαιρικοί.* Ἔχουν σχῆμα στρογγύλον, μὲ τὴν μεγίστην ὀριζοντίαν διάμετρον εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους. Τὰ τοιχώματά των εἶναι παντοῦ ἐντόνως καμπύλα. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ἀνήκουν 38 ψευδόστομοι διαφόρων μεγεθῶν, δηλαδὴ τὰ 10,5 % τοῦ συνόλου.
- Β. *Οἱ βραχυστρόγγυλοι.* Ἔχουν σχῆμα σφαίρας μὲ ἔντονον πλάτυνσιν κατὰ τοὺς πόλους, τὴν μεγίστην ὀριζοντίαν διάμετρον εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους ὅπως καὶ οἱ προηγούμενοι καὶ τὰ δύο τρίτα τοῦ σώματός των, τὸ ἐπάνω καὶ τὸ κάτω, ἐντόνως καὶ συμμετρικῶς καμπύλα. Περιλαμβάνουν 42 δείγματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικροῦ ἢ μετρίου μεγέθους, φθάνουν δηλαδὴ τὰ 11,3 %.
- Γ. *Οἱ ὠοειδεῖς.* Ἡ μεγίστη ὀριζοντία διάμετρος των εὐρίσκεται εἰς τὰ 2/3 τοῦ ὕψους των, τὸ δὲ κάτω τμήμα τοῦ σώματος στενεύει ἐμφανῶς πρὸς τὴν βάσιν. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος, ἀντιπροσωπευόμενος ἀπὸ 211 δείγματα ὅλων τῶν μεγεθῶν, ποὺ ἀνέρχονται εἰς τὰ 58,3 % τοῦ συνόλου.
- Δ. *Οἱ κωνικοί.* Ὅπως καὶ εἰς τοὺς προηγούμενους, ἡ μεγίστη ὀριζοντία διάμετρος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ 2/3 τοῦ ὕψους των, ἐδῶ ὅμως ὁ ὦμος εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδος καὶ τὰ τοιχώματα τοῦ κάτω τμήματος τῆς κοιλίας σχεδὸν εὐθύγραμμα, συγκλίνοντα ἐντόνως πρὸς τὴν βάσιν. Οἱ ψευδόστομοι τοῦ τύπου αὐτοῦ, 64 τὸν ἀριθμὸν, καλύπτουν τὰ 17,7 % τοῦ ὅλου.
- Ε. *Οἱ κυλινδρικοί.* Ὑπάρχουν δύο μόνον, οἱ 525 καὶ 1117, πολὺ μικροῦ μεγέθους. Ὁ 525 ἔχει καὶ τρεῖς χαμηλοτάτους πόδας.
- Ζ. *Οἱ ὑσιπύθμενοι.* Εὐρέθησαν δύο, οἱ 8 καὶ 695. Εἰς αὐτοὺς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ὀξύνεται σχηματίζον πρὸς τὴν βάσιν εἶδος χαμηλοῦ ποδός, περισσότερον ἐκδήλου εἰς τὸν 8. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ σῶμά των πλησιάζει τὸ βραχυστρόγγυλον σχῆμα.

Ἡ μορφολογία τῶν διαφόρων ἐξαρτημάτων τοῦ ἀγγείου παρέχει καὶ αὐτὴ ἀρκετὴν ποικιλίαν.

Τὸ στόμιον, στενὸν καὶ κυλινδρικόν, ἔχει ὕψος ἀνάλογον πρὸς τὰς λαβάς, φθάνον συνήθως εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δίσκου των. Εἰς ὅλους σχεδὸν εἶναι κατακόρυφον, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοῦς σφαιρικοῦς καὶ βραχυστρογγύλους καθὼς καὶ δύο ὠοειδεῖς, ὅπου κλίνει ὀλίγον πρὸς τὰ ἐμπρός (ὅπως π.χ. εἰς τὸν 1213, πίν. 11 γ), καὶ ἀπὸ ἐλαχίστους ἄλλους ὠοειδεῖς, ὅπου κλίνει πρὸς τὰ ὀπίσω (εἰς τὸν 173 π.χ., πίν. 93 δ) ἐφαπτόμενον εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν. Τὸ χεῖλος ἔχει κατὰ κανόνα μορφήν δακτυλίου, εἰς μερικοῦς ὅμως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τύπου Α καὶ Β, εἶναι ἐλαφρῶς χωνοειδές, εἰς τοὺς 593 δὲ καὶ 1098 ὁ ἀγγειοπλάστης παρέλειψεν ἐντελῶς νὰ τὸ σχηματίσῃ.

Αἱ λαβαὶ εἶναι ταινιοειδεῖς εἰς ὅλους ἐκτὸς ἀπὸ πέντε μικροῦς, τοὺς σφαιρικοῦς 274, 518, 631 καὶ 865 καὶ τὸν ὠοειδῆ 536, καθὼς καὶ ἓνα κανονικοῦ μεγέθους, τὸν ὠοειδῆ 697, ὅπου ἔχουν διατομὴν λεπτοῦ κυλίνδρου. Τὸ ὕψος των ἀντιστοιχεῖ κανονικῶς πρὸς τὸ 1/4 περίπου τοῦ συνολικοῦ ὕψους τοῦ ἀγγείου, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικοὶ μὲ λαβάς χαμη-



Εἰκ. 25. Σχήματα ψευδοστόμων.

λὰς μὴ ὑπερβαίνουσας τὸ 1/5 ἢ τὸ 1/6 καὶ ἄλλοι ὅπου εἶναι τόσο ὑψηλαὶ ὥστε νὰ φθάνουν τὸ 1/3 του. Μέχρις ἐνὸς σημείου τὸ ὕψος των προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἀγγείου. Εἰς τοὺς πολὺ μικροῦς (εἰς τὸν 1052 π.χ.) εἶναι δυσαναλόγως ὑψηλαί, εἰς δὲ τοὺς πολὺ μεγάλους (ὅπως εἰς τὸν 1225) δυσαναλόγως χαμηλαί. Γενικῶς ὅμως αἱ χαμηλαὶ εἶναι κατὰ ἀναλογίαν περισσότεραι εἰς τοὺς σφαιρικοῦς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους, ἐλάχισται εἰς τοὺς ὠοειδεῖς καὶ ἀνύπαρκτοι εἰς τοὺς κωνικοῦς, αἱ δὲ ὑψηλαὶ παρουσιάζονται μόνον εἰς τοὺς δύο τελευταίους τύπους. Ὡς πρὸς τὴν διάταξίν των, εἰς τὰ 74% τῶν ψευδοστόμων εἶναι τοποθετημέναι κατακορύφως, παράλληλοι δηλαδή πρὸς τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου των. Εἰς 14 ἀγγεῖα ὅμως, σφαιρικά, βραχυστρογγύλα καὶ ὠοειδῆ, ἀποκλίνουν λοξῶς πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ εἰς ἄλλα 79 (εἰς τὸ 21,5% τοῦ συνόλου δηλαδή) ἀντιθέτως συγκλίνουν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι πλησιέστεραι πρὸς τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου εἰς τὴν ρίζαν παρὰ εἰς τὴν κορυφήν των. Τοῦτο συμβαίνει εἰς μερικοῦς σφαιρικοῦς καὶ βραχυστρογγύλους, εἰς τὸ 1/5 περίπου τῶν ὠοειδῶν καὶ εἰς τοὺς ἡμίσεις σχεδὸν τῶν κωνικῶν.

Ὁ δίσκος τῶν λαβῶν εἶναι στρογγύλος ἢ, κάποτε, ἐλάχιστα ἐλλειπτικὸς καὶ ἀρκετὰ πλατὺς, τόσο ὥστε εἰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ ἐγγίξῃ τὸ χεῖλος τοῦ στομίου. Εἰς 60 ψευδοστόμους, τοὺς περισσοτέρους σφαιρικοῦς καὶ βραχυστρογγύλους, μερικοῦς ὠοειδεῖς καὶ ἓνα κυλινδρικόν, τὸν 525, ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι ἐπίπεδος ἢ καὶ κάπως κοίλη (εἰκ. 25, Ζ). Εἰς 52 ἄλλους, συγκεκριμένως δὲ 21 σφαιρικοῦς, 6 βραχυστρογγύλους, 22 ὠοειδεῖς, 2 κωνικοῦς καὶ τὸν κυλινδρικόν 1117 κυρτοῦται ἐλαφρῶς, σχηματίζουσα μίαν

ανεπαίσθητον απόφυσιν εἰς τὸ κέντρον (εἰκ. 25, Α, Β). Εἰς 175, δηλαδή περίπου εἰς τοὺς ἡμίσεις (14 σφαιρικούς καὶ βραχυστρογγύλους, 128 ὠοειδεῖς καὶ 33 κωνικούς), ἡ απόφυσις αὐτὴ εἶναι ἐμφανὴς ἀλλ' ὅπως δὴποτε χαμηλὴ (εἰκ. 25, Γ), ἐνῶ εἰς 59 ἄλλους, ὠοειδεῖς καὶ κωνικούς, εἶναι ἔντονος καὶ ὀξεῖα (εἰκ. 25, Δ). Ἀνεπαίσθητος ὅμως, ἀπλῆ ἢ ὀξεῖα, ἀποτελεῖ εἰς ὅλους τὴν κορυφὴν, τρόπον τινά, χαμηλοῦ κώνου ἀντιστοίχου πρὸς ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου, εἰς κανένα δὲ δὲν φυτρώνει ὑψηλὴ καὶ ἀπότομος εἰς τὸ κέντρον ἐπιπέδου δίσκου, ὅπως εἰς τοὺς ψευδοστόμους τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ<sup>1</sup>.

Εἰς τοὺς σφαιρικούς λοιπὸν καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους ἐπικρατοῦν οἱ δίσκοι με ἐπίπεδον ἢ ἐλαφρότατα κυρτὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ ἀπλῆ απόφυσις παρουσιάζεται κυρίως εἰς τοὺς ὠοειδεῖς καὶ τοὺς κωνικούς, ἡ δὲ ὀξεῖα εἰς τοὺς ἰδίους τύπους, κατ' ἀναλογίαν ὅμως περισσότερον εἰς τοὺς κωνικούς.

Βάσεις ἔχουν οἱ ψευδόστομοι χαμηλὰς, σχήματος δακτυλιοειδοῦς ἢ κωνικοῦ, ὑπάρχουν δὲ καὶ ὀλίγαι δισκοειδεῖς. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ παρουσιάζονται εἰς 9 σφαιρικούς, 3 βραχυστρογγύλους καὶ 7 ὠοειδεῖς ψευδοστόμους, ἐνῶ αἱ ἄλλαι κατανέμονται ἐξ ἡμισείας εἰς τοὺς ὑπολοίπους. Πράγματι, αἱ δακτυλιοσχῆμοι ἀντιστοιχοῦν εἰς 171 δείγματα (25 σφαιρικούς, 31 βραχυστρογγύλους, 103 ὠοειδεῖς καὶ 12 κωνικούς), αἱ δὲ κωνικαὶ εἰς 165 (3 σφαιρικούς, 6 βραχυστρογγύλους, 106 ὠοειδεῖς καὶ 50 κωνικούς). Γενικῶς δηλαδή οἱ σφαιρικοὶ ἔχουν βάσεις κατὰ τὸ πλεῖστον δακτυλιοσχῆμους καὶ δισκοειδεῖς, οἱ βραχυστρογγύλοι δακτυλιοσχῆμους, οἱ ὠοειδεῖς τόσον ἀπὸ τὰς μὲν ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς δέ, εἰς δὲ τοὺς κωνικούς ἐπικρατοῦν αἱ κωνικαί. Ὑπάρχει ἐπὶ πλέον ὡς μόνη ἐξαίρεσις ὁ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἰδιότυπος ψευδόστομος 1088, ὁ ὁποῖος πατεῖ ἐπὶ βάσεως ἐντόνως κωνικῆς καὶ ἀρκετὰ ὑψηλῆς, καταληγούσης εἰς δακτύλιον (πίν. 43 α, ἔγχρ. πίν. IV γ).

Ἐξωτερικῶς, ὁ πυθμὴν τῶν βάσεων εἶναι κατὰ κανόνα ἐπίπεδος, εἰς μερικὰς ὅμως παρουσιάζει εἰς τὸ κέντρον τοῦ μίαν ὀμφαλοειδῆ ἐξόγκωσιν, τοῦτο δὲ παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὰς κωνικάς καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰς δακτυλιοσχῆμους.

Ὁ παλῖ ἀερισμοῦ. Μερικοὶ ψευδόστομοι φέρουν εἰς τὸν ὥμὸν των μικρὰς κυκλικὰς ὀπὰς, προωρισμένας νὰ ἐπιτρέπουν τὴν εἴσοδον ἀέρος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καὶ συνεπῶς νὰ διευκολύνουν τὴν ροὴν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀπὸ τὸ στενὸν τοῦ στόμιον. Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις (5 σφαιρικούς καὶ βραχυστρογγύλους, 31 ὠοειδεῖς καὶ 5 κωνικούς) δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν αἱ ὀπαὶ ὑπῆρχον ἐκ κατασκευῆς ἢ ἐὰν ἠνοίχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων, μετὰ τὴν ὀπτησιν. Τὸ πρῶτον εἶναι βέβαιον εἰς 8 μόνον δείγματα, ὠοειδῆ καὶ κωνικά, ὅπου μάλιστα, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ 824, ἡ ἀρχικὴ ὀπὴ εὐρέθη ἀνεπαρκῆς καὶ μετετράπη μετὰ τὴν βοήθειαν λεπίδος εἰς ἐπιμήκη σχισμὴν (εἰκ. 45). Τὸ δεύτερον φαίνεται εἰς τὸν κυλινδρικὸν 1117 καὶ εἰς ἄλλους 5 ὠοειδεῖς καὶ 3 κωνικούς, εἰς τοὺς 1132 καὶ 1136 δὲ ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς συνέβη ὥστε ἡ διάνοιξις τῆς ὀπῆς νὰ ἐγκαταλειφθῇ προτοῦ διατρυπηθῇ ἐντελῶς τὸ τοίχωμα. Εἰς αὐτοὺς ὅλους πρέπει νὰ προστεθοῦν 3 ἀκόμη ὠοειδεῖς καὶ 4 κωνικοὶ φέροντες ἀπὸ δύο ὀπὰς (εἰκ. 47, 424, 55, 162, 58, 442, 60, 297), προφανῶς διότι ἡ μία δὲν ἐπῆρκει, ὅπως προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὸν 746, ὅπου ἡ μία εἶχεν ἀνοιχθῇ ἀπὸ τὸν ἀγγειοπλάστην, ἡ δὲ ἄλλη προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων.

1. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, πίν. II x. ἐξ. Kerameikos I, πίν. 5, 6 x. ἐξ.

Συνολικῶς λοιπὸν οἱ ψευδόστομοι μὲ τρυπημένον ὦμον φθάνουν τοὺς 65. Μεταξὺ αὐτῶν οἱ σφαιρικοὶ καὶ οἱ βραχυστρόγγυλοι εἶναι ἐλάχιστοι, οἱ ὠσειδεῖς ὅμως ἀνέρχονται εἰς 44, δηλαδὴ εἰς τὸ  $1/5$  σχεδὸν τῆς κατηγορίας των, οἱ δὲ κωνικοὶ εἰς 15, δηλαδὴ εἰς τὸ  $1/4$  τῆς ἰδικῆς των. Εἶναι ἐπὶ πλέον προφανὲς ὅτι αἱ ὀπαὶ αὐταὶ ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ἀγγείου καὶ ὅτι ἐπενοήθησαν ἀργότερον, ὅταν ἡ στενότης καὶ ἡ κατακόκρυφος τοποθέτησις τῶν στομίων τὰς κατέστησαν ἀναγκαίαις, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑποδηλοῦν ὅτι τὰ ἀγγεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὰ σχετικῶς νεώτερα, ὅπως ἄλλωστε παρετηρήθη ἤδη<sup>1</sup>.

**Διακόσμησις.** Ἀκόσμητος ψευδόστομος δὲν εὐρέθη. Εἷς, μικρότατος, ὁ 1052 τοῦ τάφου 145, εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ὀλόβαφος, πρᾶγμα ἀσύννηθες<sup>2</sup>, ὀφειλόμενον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ μέγεθός του. Οἱ ἄλλοι φέρουν εἰς τὸ σύνολόν των τὴν πλουσιωτέραν καὶ ποικιλωτέραν διακόσμησιν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη ἀγγείων, κατανεμημένην εἰς τὰ πρὸς τοῦτο προσφερόμενα μέρη τῆς ἐπιφανείας των, τὰ ἴδια εἰς ὅλους. Ὁ ὦμος καὶ ἡ κοιλία εἶναι τὰ κύρια διακοσμητικὰ πεδία, δευτερεύοντα δὲ τὸ στόμιον, αἱ λαβαὶ μὲ τὸν δίσκον των καὶ ἡ βάσις. Εἰς τοὺς 152, 198, 631, 679 καὶ 892 ὁ ὦμος καὶ ἡ κοιλία παρουσιάζονται ὡς ἐνιαία ἐπιφάνεια καλυπτομένη ἀπὸ μίαν καὶ ἀδιάσπαστον εἰκονιστικὴν σύνθεσιν, εἰς τοὺς ὑπολοίπους ὅμως εἶναι χωρισταὶ ἐνότητες διακοσμημέναι ὁ μὲν ὦμος μὲ θέματα ἐπιφανείας ἐγγεγραμμένα εἰς τὴν ταινίαν τῆς περιμέτρου, ἡ δὲ κοιλία κατὰ ζώνας.

Τὰ στόμια εἶχον τὸ χεῖλος βαμμένον. Εἷς μερικὸς ψευδοστόμος τοῦτο δὲν εἶναι πλέον ἐμφανὲς διότι ἡ βαφή εἶναι ἐξίτηλος, ἐξ ἀρχῆς ὅμως ἄβαφα ἦσαν μόνον εἰς τοὺς σφαιρικοὺς 145 καὶ 267, τοὺς βραχυστρόγγυλους 67 καὶ 408, τοὺς ὠσειδεῖς 43, 265, 488, 776, 1066 καὶ 1143 καὶ τὸν κωνικὸν 694. Ἐπὶ πλέον καὶ κατ' ἐξαίρεσιν τέσσαρες ψευδόστομοι ἔχουν στόμια μὲ πρόσθετον διακόσμησιν: Ὁ 198 φέρει δακτύλιον εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους του, οἱ 1088 καὶ 1201 ἔχουν κατὰ μῆκος τῶν ἰδικῶν των κλαδοειδὲς κόσμημα ὁ πρῶτος καὶ κομμένους πλοχμοὺς μεταξὺ κυματοειδῶν γραμμῶν ὁ δεύτερος, εἰς δὲ τὸν 442 διετηρήθησαν μερικὰ ἀσαφεῖ ἔχνη.

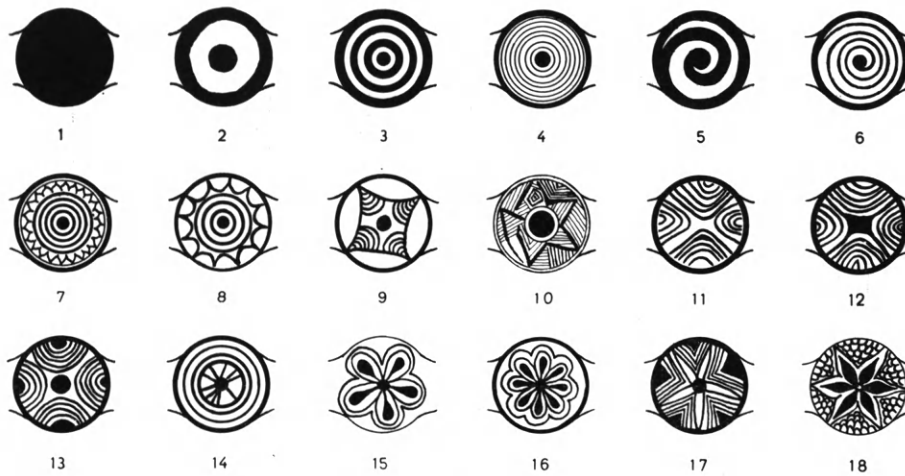
**Δίσκοι λαβῶν** (εἰκ. 26). Πέντε ψευδόστομοι, ὁ βραχυστρόγγυλος 60, οἱ ὠσειδεῖς 130, 132 καὶ 966 καὶ ὁ κωνικὸς 955 ἔχουν τὸν δίσκον τῶν λαβῶν των ὀλόβαφον. Εἰς τοὺς ἄλλους εἶναι διακοσμημένος κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸ κυκλικόν του σχῆμα, μὲ τὸ κέντρον καὶ τὴν περίμετρον ἰδιαίτερος τονισμένα. Οὕτω, εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 645, τὸν λιτώτερον ἀπὸ ὅλους, ἡ διακόσμησις περιορίζεται εἰς δύο ἀπλοῦς κύκλους (εἰκ. 26, 2), εἰς 190 ψευδοστόμους ὅμως ὅλων τῶν τύπων λαμβάνει τὴν μορφήν ἀραιᾶς ἢ πυκνῆς σπείρας (εἰκ. 26, 5, 6), εἰς ἄλλους 61 ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλαπλοῦς ὁμοκέντρους κύκλους (εἰκ. 26, 3, 4), ὁ δὲ ὠσειδὴς 778 ἔχει σπείρωμα περικλεῖον δύο ὁμοκέντρους κύκλους καλῶ-

1. BRONEER, Fountain, σ. 389. STUBBINGS, Attica, σ. 21. Deiras, σ. 144 - 145 (phase finale du Mycénien III C). Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν ὅτι αἱ ὀπαὶ αὐταὶ παρουσιάζονται μόλις κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους (KÜBLER, Kerameikos I, σ. 53. S. WIDE, AM 35, 1910, σ. 32).

2. Ὀλόβαφοι ψευδόστομοι εὐρέθησαν εἰς τὴν Ἰαλυσόν (MAIURI, σ. 192), τὴν Λαγκάδα τῆς Κῆ (MORRIGONE, σ. 232, εἰκ. 249), τὴν Τζαφέρ Παπούρα (P.T., σ. 90, πίν. XC, εἰκ. 100, ἀρ. 99l, 99m), τὸ Ἄργος (BCH 77, 1953, σ. 63 ἀρ. 6, εἰκ. 5, 2) καὶ τὴν Βραυρῶνα (STUBBINGS, Attica, σ. 21, πίν. 3, 2), ἀκόμη δὲ καὶ εἷς, ὑπομυκηναϊκός, εἰς τὸν Κεραμεῖκόν (Kerameikos I, σ. 56, πίν. 9). Οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ Σκοινοχώρι τῆς Ἀργολίδος καὶ τὸ Χουδέτσι τῆς Κρήτης καὶ μνημονεύμενοι ἀπὸ τὸν MORRIGONE (ἐ. ἀ. ὑποσημ. 1) εἶναι ἀνάλογοι πρὸς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς προηγουμένους κατὰ τὸ σχῆμα ἢ τὸ εἶδος τῆς βαφῆς, φέρουν ὅμως συνήθη διακόσμησιν.

πτοντας την απόφυσιν εις τὸ κέντρον των. Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον 13 ψευδόστομοι μὲ γενικὴν διακοσμησιν εἰκονιστικὴν ἢ πάντως πλουσίαν καὶ ἐπιμελημένην, οἱ ὡοειδεῖς 152, 261, 391, 569, 614, 746, 779, 1002, 1124 καὶ 1210 καὶ οἱ κωνικοὶ 215, 229 καὶ 594, οἱ ὅποιοι φέρουν εἰς τοὺς δίσκους τῶν λαβῶν των ποικίλματα σύνθετα καὶ περίτεχνα, περιλαμβάνοντα τεθλασμένας, ρόμβους, ὁμόκεντρα τόξα καὶ κύκλους (εἰκ. 26, 7-14) καθὼς καὶ διαφόρων εἰδῶν ρόδακας (εἰκ. 26, 15-18).

Τὰ θέματα αὐτά, ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, εἶναι κοινὰ εἰς τοὺς ψευδοστόμους τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν περιόδων, ἀπαντῶνται παντοῦ καὶ συνυπάρχουν καθ' ὅλην τὴν διάρ-



Εἰκ. 26. Δίσκοι λαβῶν ψευδοστόμων.

κειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΒ καὶ ΠΙΓ<sup>1</sup>. Εἰδικώτερον αἱ ἀραιαὶ καὶ παχύγραμμοι σπεῖραι καὶ οἱ ἀντίστοιχοι ὁμόκεντροι κύκλοι θεωροῦνται μορφαὶ παλαιότεραι ἀπὸ τὰς πυκνὰς καὶ λεπτὰς<sup>2</sup>, πρᾶγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους τοῦ Ἑγκλιανοῦ ὅπου ἐμφανίζονται μόνον αἱ πρῶται<sup>3</sup>, εἶναι δὲ ἐνδεικτικὸν ὅτι εἰς τὴν Περαιτὴν ὑπάρχουν μόνον εἰς ψευδοστόμους σφαιρικούς, βραχυστρογγύλους καὶ ὡοειδεῖς, ὅχι ὅμως καὶ εἰς κωνικούς. Ἀφ' ἐτέρου τὰ σύνθετα καὶ περίτεχνα θέματα, χαρακτηριστικὰ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ<sup>4</sup>, ἀπαντῶνται μόνον εἰς ὡοειδεῖς καὶ κωνικούς, καθόλου δὲ εἰς σφαιρικούς καὶ βραχυστρογγύλους.

*Λαβαί* (εἰκ. 27). Αἱ ράχεις τῶν λαβῶν εἶναι καὶ αὐταὶ διακοσμημέναι κατὰ διαφοροὺς τρόπους. Εἰς 81 ψευδοστόμους, δηλαδή εἰς 54 σφαιρικούς καὶ βραχυστρογγύλους, 25 ὡοειδεῖς, 1 κωνικὸν καὶ 1 κυλινδρικὸν εἶναι ὁλόβαφοι, μὲ μικρὸν τρίγωνον ἐξηρημένον εἰς τὴν κορυφήν, ἐκεῖ ὅπου ἐφάπτονται εἰς τὸν δίσκον (εἰκ. 27, 1). Ἡ μεγαλυτέρα ὁμάς περιλαμβάνουσα 191 δείγματα (12 σφαιρικούς καὶ βραχυστρογγύλους, 127 ὡοειδεῖς, 51 κωνικούς καὶ τὸν δεύτερον κυλινδρικόν) φέρει ταινίαν κατὰ μῆκος τοῦ περιθωρίου καὶ

1. M.P., σ. 336, 370, εἰκ. 57, mot. 41/12 - 16, 41/17, 18 - 20, εἰκ. 65, mot. 52/4,5. Ἐπίσης STUBBINGS, Attica, σ. 15.

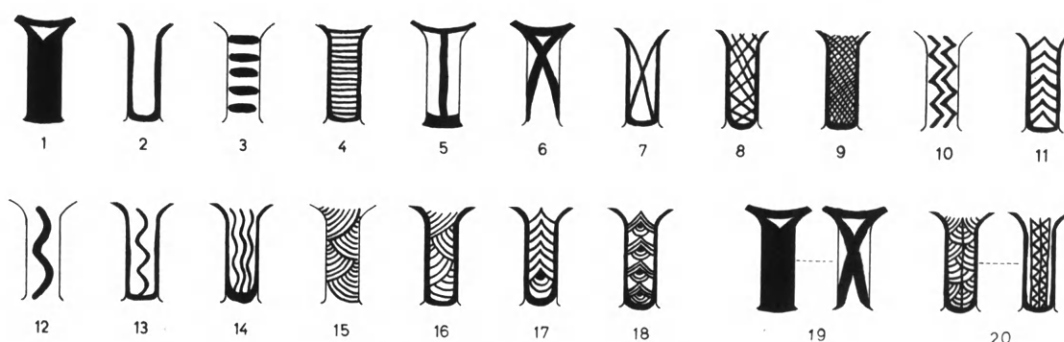
2. M.P., mot. 52, σ. 370.

3. P.N. I, πίν. 393, 394.

4. M.P., σ. 336.



τῆς ρίζης τῆς λαβῆς (εἰκ. 27, 2). Τρίτη κατὰ σειράν συχνότητα εἶναι ἡ διακοσμησις μὲ πλατείας καὶ ἀραιὰς ἐγκαρσίας γραμμὰς, ἀπαντωμένη εἰς 1 σφαιρικόν, 2 βραχυστρογγύλους, 9 ὠοειδεῖς καὶ 3 κωνικούς (εἰκ. 27, 3). Οἱ ὑπόλοιποι 26 ψευδόστομοι φέρουν διαφόρων εἰδῶν θέματα ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, ἐμφανιζόμενα τὸ καθὲν εἰς ἓν μόνον ἢ εἰς ἐλάχιστα ἄγγεῖα (εἰκ. 27, 4 - 18). Οὕτω ὑπάρχουν 4 φέροντες πλατεῖαν κυματοειδῆ γραμμὴν, ἰσάριθμοι μὲ γραμμωτὰ λέπια καὶ οἱ ὠοειδεῖς 391 καὶ 779 μὲ περιθώριον καὶ δύο λεπτὰς γραμμὰς διεσταυρωμένας χιαστί, 261 καὶ 614 μὲ δικτυωτὴν διαγράμμισιν, 147 καὶ 1201 μὲ στήλην ἀμειβόντων καὶ 14 καὶ 197 μὲ στήλην σχηματοποιημένων τριγωνικῶν ἀνθέων. Ὑπάρχουν ἀκόμη ὁ ὠοειδὴς 824 μὲ λεπτὴν πυκνὴν ἐγκαρσίαν διαγράμμισιν, ὁ σφαιρικὸς



Εἰκ. 27. Διακοσμησις λαβῶν ψευδοστόμων.

518 μὲ μονὴν κάθετον γραμμὴν κατὰ μῆκος, οἱ ὠοειδεῖς 566 μὲ δύο ταινίας διεσταυρωμένας, 152 μὲ ἀραιὸν δικτυωτὸν καὶ 479 μὲ διπλὴν κάθετον τεθλασμένην, ὁ κωνικὸς 492 μὲ περιθώριον καὶ λεπτὴν κάθετον κυματοειδῆ γραμμὴν, ὁ ὠοειδὴς 222 μὲ τρεῖς ὁμοίας, ὁ κωνικὸς 215 μὲ γραμμωτὰ λέπια ἐντὸς περιθωρίου καὶ ὁ ὠοειδὴς 390 μὲ περιθώριον καὶ στήλην ἀμειβόντων κλειομένην ἀπὸ τριγωνικῶν ἀνθος. Αὐτοὶ ὅλοι, ὅπως ἄλλωστε ἐν γένει τὰ ἄγγεῖα, φέρουν τὸ ἴδιον θέμα καὶ εἰς τὰς δύο λαβὰς των. Ἐξαιρέσειν ἀποτελοῦν δύο ψευδόστομοι ὅπου κάθε λαβὴ ἔχει τὸ ἰδικόν της: Εἰς τὸν ὠοειδῆ 660 συνυπάρχουν ἡ ὀλόβαφος καὶ αἱ διεσταυρωμέναι ταινίαι, εἰς δὲ τὸν κωνικὸν 229 τὰ γραμμωτὰ λέπια μὲ διπλὴν κάθετον τεθλασμένην (εἰκ. 27, 19, 20).

Ἀπόλυτος σύμπτωσις τύπου ψευδοστόμου καὶ εἵδους διακοσμήσεως τῆς λαβῆς δὲν ὑπάρχει. Γενικῶς ὅμως, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀνάλυσιν, αἱ ὀλόβαφοι λαβαὶ ἐπικρατοῦν εἰς τοὺς σφαιρικοὺς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους, αἱ δὲ βαμμέναι εἰς τὸ περιθώριον καθὼς καὶ αἱ φέρουσαι ἐγκαρσίαν διαγράμμισιν εἰς τοὺς ὠοειδεῖς καὶ τοὺς κωνικούς. Εἰς τοὺς δύο τελευταίους αὐτοὺς τύπους παρουσιάζονται καὶ τὰ περιπλοκώτερα θέματα, τὰ ἀνήκοντα γενικῶς εἰς τὸν Πυκνὸν Ρυθμόν.

Ἡ εἰκὼν αὐτὴ συμπίπτει μὲ τὰ ἤδη γνωστά. Ὁ Furumark<sup>1</sup> παρατηρεῖ ὅτι αἱ ὀλόβαφοι λαβαί, χαρακτηριστικαὶ τῶν περιόδων ΥΕ IIIA καὶ IIIB μέχρι τέλους<sup>2</sup>,

1. M.P., σ. 377, εἰκ. 66. Βλ. καὶ Deiras, σ. 183.

2. Βλ. καὶ τὰ εὐρήματα τῶν οἰκιῶν τῶν Μυκηνῶν (A.J.B. WACE, BSA 48, 1953, πίν. 7a, 8b. 51, 1956, πίν. 29d. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 124α, 1961, πίν. 121γ, 122α) καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἑγκλιανοῦ (P.N., I, πίν. 393 ἀρ. 696, 394 ἀρ. 674, 614, 698, 613, 697, 699, 809).

ἐξακολουθοῦν νὰ ἐμφανίζονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΠΙΓ<sup>1</sup>. Τὰ βαμμένα περιθώρια θεωρεῖ ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ ΠΙΓ, τὰς δὲ διεσταυρωμένας ταινίας (αἱ ὅποῖαι συνυπάρχουν μὲ τὴν ὀλόβαφον λαβὴν εἰς τὸν 660) τοποθετεῖ εἰς τὴν ἰδίαν φάσιν<sup>2</sup>. Ἀφ' ἑτέρου αἱ κάθετοι κυματοειδεῖς ταινίαι ἐπικρατοῦν ἀπολύτως εἰς τοὺς ψευδοστόμους τῆς Νάξου, φέροντας ἐπὶ πλέον καὶ γραμμὰς διεσταυρωμένας ἢ ἐγκαρσίας καθὼς καὶ γραμμωτὰ λέπια<sup>3</sup>, τὰ ἴδια δὲ αὐτὰ θέματα συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν ὑπομυκηναϊκὴν κεραμεικὴν τῆς Σχλαμῖνος<sup>4</sup>.

**Θηλειὰ ὤμου.** Οἱ περισσότεροι ψευδόστομοι καὶ συγκεκριμένως 57 σφαιρικοὶ καὶ βραχυστρόγγυλοι, 180 ὠοειδεῖς, 57 κωνικοὶ καὶ οἱ 2 κυλινδρικοὶ φέρουν εἰς τὸν ὤμον των ταινίαν ὑπὸ μορφήν θηλειᾶς, περικλείουσιν τὸ στόμιον καὶ τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν, εἰς τὸν 198 δὲ ἐκτεινομένην καὶ εἰς τὰ πλάγια εἰς σχῆμα Τ περιλαμβάνοντος ἐπὶ πλέον καὶ τὰς δύο λαβάς. Εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ἢ θηλειὰ αὐτῇ, ἐὰν ὑπῆρχε, ἔχει ἐξαλειφθῇ λόγῳ τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ὑπάρχουν ὅμως καὶ 20 δείγματα ὅπου εἶναι δυνατὴ ἢ παρακολούθησις διαφόρων φάσεων τῆς διαμορφώσεώς της. Οὕτω, εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 949 καὶ τὸν ὠοειδῆ 950 ἀπαντῶνται μεμονωμένοι δακτύλιοι γύρω ἀπὸ τὴν ρίζαν τοῦ στομίου (εἰκ. 33, 37). Εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 178 ὑπάρχει δακτύλιος κλειστὸς εἰς τὴν βάσιν τοῦ στομίου καὶ ἄλλος, ἡμιτελὴς καὶ ἀνοικτός, εἰς τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν (εἰκ. 33). Οἱ σφαιρικοὶ 6, 22, 722, 760, 1109 καὶ 1149, οἱ βραχυστρόγγυλοι 29, 300, 558, 877 καὶ 1245 καὶ οἱ ὠοειδεῖς 391, 658 καὶ 1261, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ 679, ἔχουν εἰς τὰ σημεῖα αὐτὰ ἀπὸ ἑνα χωριστὸν δακτύλιον (εἰκ. 28, 29, 30, 31, 32). Εἰς τὸν ὠοειδῆ 50 οἱ δακτύλιοι συνδέονται ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν μὲ εὐθύγραμμον ταινίαν, εἰς τὸν 195 δὲ, ἐπίσης ὠοειδῆ, μὲ ὁμοίας ταινίας, μίαν ἀπὸ κάθε πλευρὰν (εἰκ. 36). Ἡ θηλειὰ δὲν εἶναι παρὰ ἢ ἀπλοποιήσις τοῦ συνθέτου αὐτοῦ σχήματος.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι τὰ πρῶτα στάδια τῆς μορφολογικῆς ἐξελίξεως τοῦ ποικίλματος αὐτοῦ ἐμφανίζονται κυρίως εἰς σφαιρικοὺς καὶ βραχυστρόγγυλους ψευδοστόμους καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς ὠοειδεῖς<sup>5</sup>, λείπουν δὲ τελείως ἀπὸ τοὺς κωνικοὺς.

Ἡ θηλειὰ, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Stubbings<sup>6</sup>, εἶναι γνώρισμα τῆς τελευταίας φάσεως τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειογραφίας. Εἰς τοὺς ψευδοστόμους τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ εἶναι ἄγνωστος<sup>7</sup>. Εἰς τὸν τάφον 18 τῆς Δειράδος τοῦ Ἀργους, περιέχοντα κεραμεικὴν ΠΙΒ, ἀπαντᾶται εἰς δύο ψευδοστόμους ἐπὶ συνόλου τριῶν<sup>8</sup>. Εἰς τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως ἄλλοι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ψευδοστόμους τὴν ἔχουν καὶ ἄλλοι ὄχι<sup>9</sup>. Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐπίχωσιν ἔξω ἀπὸ τὸ Δ. τεῖχος τῆς Τίρυνθος συνυπάρχει μὲ

1. Πρβ. τὴν κεραμεικὴν τῆς Ἀττικῆς (STUBBINGS, Attica, σ. 15).

2. M.P., ξ. ἀ.

3. Τὴν πληροφορίαν ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ. Βλ. ἐπίσης Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, ΠΑΕ 1960, πίν. 274α, 276γ.δ, 277β.

4. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, πίν. II, 3661, 3616, 3610, πίν. III, 3607, 3609, 3611, 3612, 3615.

5. Καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλωστε οἱ 50, 195, 950 καὶ 1261 εἶναι ὠοειδεῖς κατὰ τὸ γενικὸν σχῆμα, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως, ὅπως π.χ. τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὰς ἀναλογίας τοῦ στομίου καὶ τῶν λαβῶν καθὼς καὶ τὸ εἶδος τῆς διακοσμῆσεως, ἐνθυμίζουσιν τοὺς δύο πρώτους τύπους μᾶλλον παρὰ τὸν ἰδικὸν των.

6. Attica, σ. 15, 21.

7. P.N. I, πίν. 393 ἀρ. 678, 682, 684 καὶ πίν. 394.

8. Deiras, σ. 80, πίν. LXXVII, 4 - 5, 7, 8 - 9.

9. BRONEER, Fountain : Μὲ θηλειὰν εἰκ. 69a, 70q, χωρὶς εἰκ. 70o, p, 72a.

τούς χωριστούς δακτυλίους<sup>1</sup>. Εἰς τὸν Ἑλαιῶνα καὶ τὴν Λαγκάδα τῆς Κω ἐμφανίζεται κατὰ τὸ ΠΙΒ καὶ ἐπικρατεῖ κατὰ τὸ ΠΙΓ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκλείψουν ἐντελῶς οἱ δακτύλιοι<sup>2</sup>. Ἀφ' ἑτέρου, ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους τῶν Ἀπλωμάτων τῆς Νάξου, συγχρόνους μεταξὺ των καὶ ἀνήκοντας ὅλους εἰς τὸν Πυκνὸν Ρυθμόν, φέρουν τὰ 2/3 θηλειάς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον 1/3 δακτυλίους<sup>3</sup>. Ἡ θηλειὰ λοιπὸν διεμορφώθη ἤδη κατὰ τὸ ΠΙΒ καὶ ἐπεβλήθη ἀπολύτως κατὰ τὸ ΠΙΓ, χωρὶς ὅμως νὰ καταργήσῃ τελείως καὶ παντοῦ τοὺς προγενεστέρους δακτυλίους. Αἱ ἐξαιρέσεις τῆς Περαιτῆς — ὅπου ἐπεκράτησε πολὺ περισσότερον ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν Νάξον — εἶναι πολὺ ὀλίγαι ὥστε νὰ θεωρηθοῦν δείγματα μιᾶς νεοεισαχθείσης τεχνοτροπικῆς μεταβολῆς εὐρισκομένης ἐν πλήρει ἐξελίξει. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναμνήσεων μᾶλλον καὶ ἐπιβιώσεων, τὰ ἀγγεῖα δὲ ὅπου ἀπαντῶνται πρέπει νὰ ἀνήκουν γενικῶς εἰς τὰ παλαιότερα.

**Ὡμος.** Ὁ ὥμος τῶν ψευδοστόμων, πλαισιωμένος πάντοτε ἀπὸ δακτυλιοειδῆ ταινίαν ποικίλλοντος πάχους, ἀποτελεῖ κατὰ κανόνα τὸ κύριον διακοσμητικὸν πεδῖον των. Ἡ κυκλική του ἐπιφάνεια χωρίζεται ἀπὸ τὰς λαβὰς καὶ τὸ στόμιον εἰς τρεῖς ἀνίσους καὶ ἀκανονίστους τομεῖς: Δύο μικροτέρους, ὁμοίους, σχήματος τεταρτοκυκλίου ἐμπρός, μεταξὺ στομίου καὶ λαβῶν καὶ ἓνα μεγαλύτερον, ἡμικυκλικόν, ὀπίσω, ὀριζόμενον ἀπὸ τὰς λαβὰς καὶ τὴν ταινίαν τοῦ περιθωρίου. Εἰς μερικοὺς ψευδοστόμους αἱ ἐπιφάνειαι αὐταὶ ἀφέθησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἀχρησιμοποίητοι ἀπὸ τοὺς ἀγγειογράφους. Συγκεκριμένως, οἱ σφαιρικοὶ 6, 267, 518 καὶ 1151, οἱ βραχυστρόγγυλοι 60, 62, 64, 701, 812 καὶ 1101 καὶ οἱ ὠσειδεῖς 10, 305, 486, 504, 526, 650, 702, 1237 καὶ 1261 ἔχουν τοὺς ὠμούς ἀδιακοσμήτους ἐν τῷ συνόλῳ των, ὁ ὠσειδὴς 627, ὁ κωνικὸς 212 καὶ ὁ κυλινδρικός 1117 εἰς τὰ δύο τεταρτοκύκλια, οἱ δὲ ὠσειδεῖς 697, 763 καὶ 823 εἰς τὸ ἓν. Εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους καλύπτονται ἀπὸ διάκοσμον συνιστάμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἓν θέμα ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τὰ δύο τεταρτοκύκλια, εἰς δὲ τὸ ἡμικύκλιον ἀπαντᾶται ἄλλοτε τὸ ἴδιον εἰς διπλὴν καὶ τριπλὴν ζωγράφησιν, συχνὰ μὲ συμπληρώσεις καὶ παραλλαγὰς καὶ ἄλλοτε ἄλλο, ἄσχετον, ποίκιλμα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ ὠσειδεῖς 222, 232, 332, 566 καὶ 1187 καὶ ὁ κωνικὸς 269 μὲ θέματα διαφορετικὰ ὅχι πλέον ἀπὸ τὰ τεταρτοκύκλια εἰς τὸ ἡμικύκλιον ἀλλὰ ἀπὸ τομέως εἰς τομέα, εἰς δὲ τοὺς ὠσειδεῖς 203 καὶ 479 καὶ τὸν κωνικὸν 492 τὸ ἡμικύκλιον δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐνιαῖον πεδῖον ἀλλὰ φέρει δύο ἢ τρία διαφορετικὰ κοσμήματα.

Ἡ πολλαπλότης ὅχι τόσον τῶν βασικῶν θεμάτων ὅσον τῶν συνδυασμῶν των καὶ τῶν τρόπων ζωγραφήσεως εἶναι τόση ὥστε δύο καὶ κατὰ μείζονα λόγον περισσότεροι ὥμοι ἀπολύτως ὅμοιοι νὰ εἶναι ἐλάχιστοι, φέροντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραμμὰς ἢ ἀπλᾶ σχήματα. Τὰ δείγματα αὐτὰ εἶναι συγκεκριμένως τὰ ἑξῆς:

- 1) Οἱ ὠσειδεῖς 381 καὶ 660, μὲ κυκλοτερῆ τεθλασμένην (εἰκ. 37).
- 2) Ὁ σφαιρικός 623 καὶ ὁ βραχυστρόγγυλος 1177, μὲ κυματοειδεῖς γραμμὰς (εἰκ. 28, 31).

1. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 5, ἀρ. 2,3.

2. MORRIGONE, σ. 44, 50, 54, 161, 204 καὶ 205.

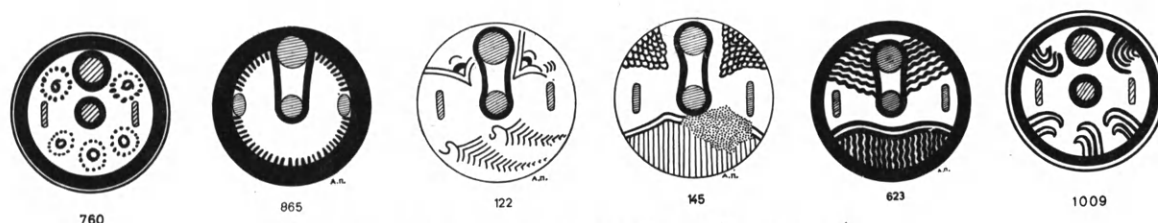
3. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

- 3) 'Ο βραχυστρόγγυλος 166 και οί ωοειδεῖς 626 και 633, με στικτούς κύκλους (είκ. 35).
- 4) 'Ο ωοειδής 303 και ὁ κυλινδρικός 525, με περιστίκτους κύκλους (είκ. 35, 63).
- 5) 'Ο σφαιρικός 722 και ὁ βραχυστρόγγυλος 558, με φολιδωτά τρίγωνα (είκ. 29, 32).
- 6) Οἱ ωοειδεῖς 523 και 1238, ἐπίσης με φολιδωτά τρίγωνα (είκ. 36) και,
- 7) Οἱ σφαιρικοὶ 56 και 587, με σχηματοποιημένα διχαλωτά ἄνθη (είκ. 30).

Οἱ ἄλλοι ὅμοι, ἀκόμη και ὅταν ὁμοιάζουν πολὺ ὅπως εἰς τοὺς ωοειδεῖς 546, 593 και 602, τοὺς 390 και 1068, τοὺς 569 και 746 ἢ τὸν ωοειδῆ 200 και τὸν κωνικὸν 873, τὸν ωοειδῆ 27 και τὸν κωνικὸν 176, ἢ τέλος τοὺς ωοειδεῖς 172 και 708 και τοὺς κωνικοὺς 325 872 και 1178, ἀφίστανται εἰς τὰς λεπτομερείας των ἀρκετὰ ὥστε νὰ διαφοροποιῶνται σαφῶς.

Ἡ ἐκπληκτικὴ αὐτὴ ποικιλία εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων ὀφείλεται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν και τὸν συνδυασμὸν τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὰ ἐξετασθέντα θέματα, μερικὰ δὲ μάλιστα, και ἰδίως τὰ πολυπλοκώτερα, ἐμφανίζονται ἀποκλειστικῶς και μόνον εἰς αὐτούς. Γενικῶς οἱ ἀγγειογράφοι τῆς Περσῆς ἀπέφευγον νὰ ἐπαναλαμβάνουν και νὰ τυποποιοῦν τὰ δημιουργήματα τῆς ἐμπνεύσεώς των, πρᾶγμα ποὺ καθιστᾷ τὴν σύγκρισίν των και τὸν καθορισμὸν τῶν σταθμῶν τῆς ἐξελιξεώς των ἀρκετὰ δυσχερῆ. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτον ὅτι αἱ διαφοραὶ εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν θεμάτων, τὴν κατανομήν των εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τοῦ ὤμου, τὸν συγκερασμὸν των και τὴν ἀπόδοσιν των κατὰ τρόπον λιτὸν ἢ ἐμπλουτισμένον δὲν παρατηροῦνται μόνον ἀπὸ δείγματος εἰς δεῖγμα, ἀλλὰ, εἰς γενικὰς τοὺλάχιστον γραμμάς, και ἀπὸ τύπου ψευδοστόμου εἰς τύπον.

Οἱ σφαιρικοὶ εἶναι λιτώτεροι. Ἡ διακόσμησίς των χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν μικροῦ ἀριθμοῦ θεμάτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπλῶν, ἐπαναλαμβανομένων εἰς τὰ 3/4 τῶν περιπτώσεων αὐτουσίων τόσο εἰς τὰ τεταρτοκύκλια ὅσον και εἰς τὰ



Εἰκ. 28. Στίγματα, εὐθεῖαι και καμπύλαι γραμμαί.

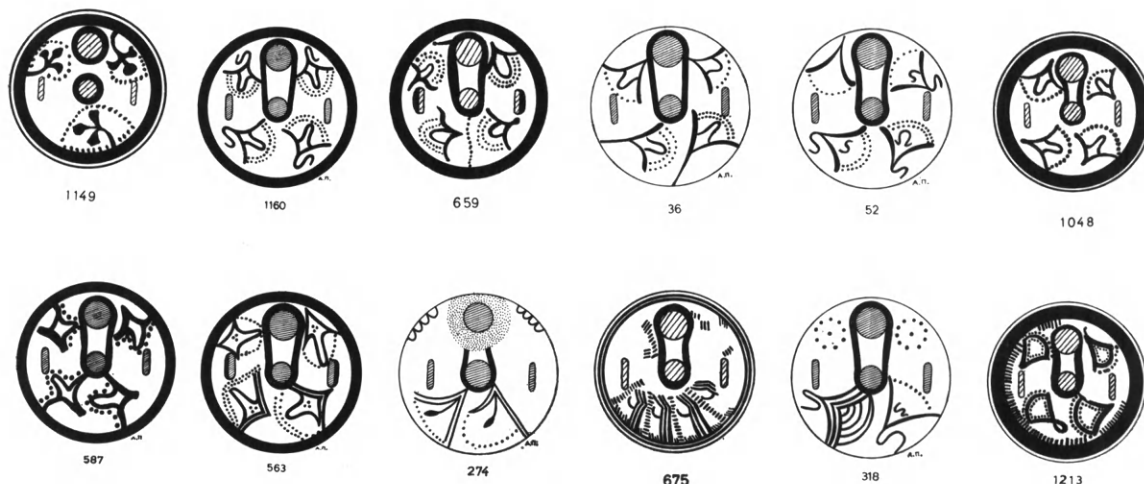
ἡμικύκλια, και ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως εἰς ἓνα οἰονδήποτε ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τομεῖς. Εἰς τὰ θέματα αὐτὰ περιλαμβάνονται οἱ στικτοὶ κύκλοι τοῦ 760, τὰ ἀπλᾶ κρόσσια τοῦ 865, οἱ σταχυωτοὶ ἀμείβοντες τοῦ 122, αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ τοῦ 623 και αἱ ἀναλόγου διατάξεως εὐθεῖαι τοῦ 145, οἱ ἐνάλληλοι ἀγκῶνες τῶν 871 και 1009 (είκ. 28), τὰ βοτρυοειδῆ φολιδωτά τρίγωνα τοῦ 722, οἱ ρόμβοι τῶν 560, 648 και 788 και ὁ συνδυασμὸς διαστίκτου τροχοειδοῦς κύκλου και ὀρθογωνίων ἀμειβόντων τοῦ 1173 (είκ. 29). Εἰς μόνον, ὁ 22, παρουσιάζει μίαν ποικίλην σύνθεσιν ἀποτελουμένην ἀπὸ φολίδας, κυματοειδεῖς γραμμάς και δίλοβα τόξα (είκ. 29), οἱ δὲ ὑπόλοιποι, περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἡμίσεις, φέ-

ρουν όλοι σχηματοποιημένα άνθη (είκ. 30), τριγωνικά είς τόν 1213 και είς τμήμα τοῦ ήμικυκλίου τοῦ 318, διχαλωτά δὲ είς όλους τοὺς άλλους.

Τὰ άνθη αὐτὰ άνήκουν είς τοὺς άπλουστέρους τύπους, κυρίως είς τοὺς 2 και 3 με μονωμένα δείγματα τῶν 1, 5 και 12 (είκ. 15), οί δὲ ὅμοι οὔπου άπαντῶνται άποτελοῦν μίαν κατ' έξοχήν όμοιογενή και ιδιότυπον ομάδα, χαρακτηριστικήν τοῦ είδους αὐτοῦ τοῦ διακόσμου: Ἐν πρώτοις είναι σχεδιασμένα με ολίγας λεπτὰς γραμμάς και μερικὰ στίγματα. Ἐπειτα, με τήν έξαίρεσιν τῶν 274 και 318, οὔπου έναλλάσσονται με κροσσοπετάλια και



Είκ. 29. Ρόμβοι, κύκλοι και φολίδες.



Είκ. 30. Ἄνθη.

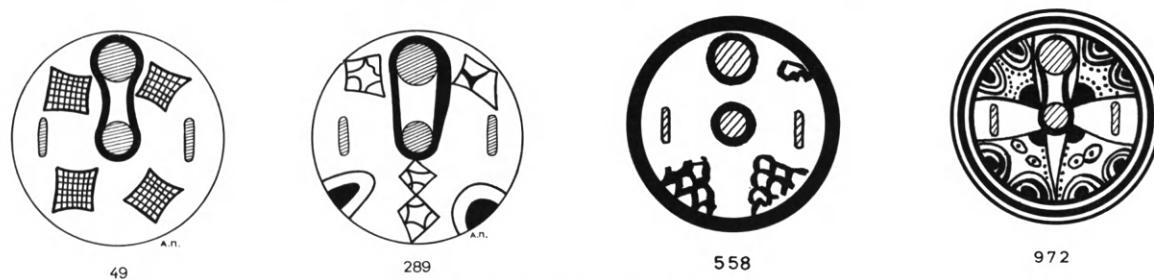
στικτοὺς κύκλους, άποτελοῦν είς τοὺς άλλους τὸ μοναδικὸν κόσμημα, σχεδιασμένα μονὰ είς τὰ τεταρτοκύκλια και διπλᾶ είς τὰ ήμικύκλια όλων έκτός άπό τόν 1149, οὔπου άπαντῶνται επίσης μονά, και τόν 675, οὔπου είναι τετραπλᾶ. Τέλος είναι ὅλα όμόρροπα (έκτός άπό ἓν άνθος τοῦ 1160), πρᾶγμα προσδίδον είς τὸ σύνολον τοῦ ὅμου τήν μορφήν ένιαίας συνθέσεως άγνοούσης τὰ μεταξύ τῶν τομέων διαχωριστικὰ στοιχεῖα και ύπαγομένης είς ἓνα συνεχῆ περιστροφικὸν ρυθμόν. Τήν έντύπωσιν αὐτὴν τῆς ένότητος τῆς έπιφανείας δίδουν μέχρι τινὸς και μερικὰ άπό τὰ άπλούστερα θέματα, ὅπως τὰ κρόσσια, οί περίστικτοι κύκλοι, τὰ φολιδωτὰ τρίγωνα, οί ρόμβοι και οί ένάλληλοι άγκῶνες, κατανεμημένα είς τρόπον ὥστε νά μὴ ξεχωρίζη κανεὶς άπό τοὺς τομεῖς οὔτε νά τονίζεται είς βάρος τῶν άλλων. Ὡς έκ τούτου παρέχεται ἡ ιδία εἰκὼν τοῦ έλαφροῦ, όμοιογενοῦς και άπερίττου διακόσμου είς άραιάν διάταξιν, στολίζοντος τὸ διακοσμητικὸν πεδίον χωρὶς νά κυριαρχῇ ἐπ' αὐτοῦ.



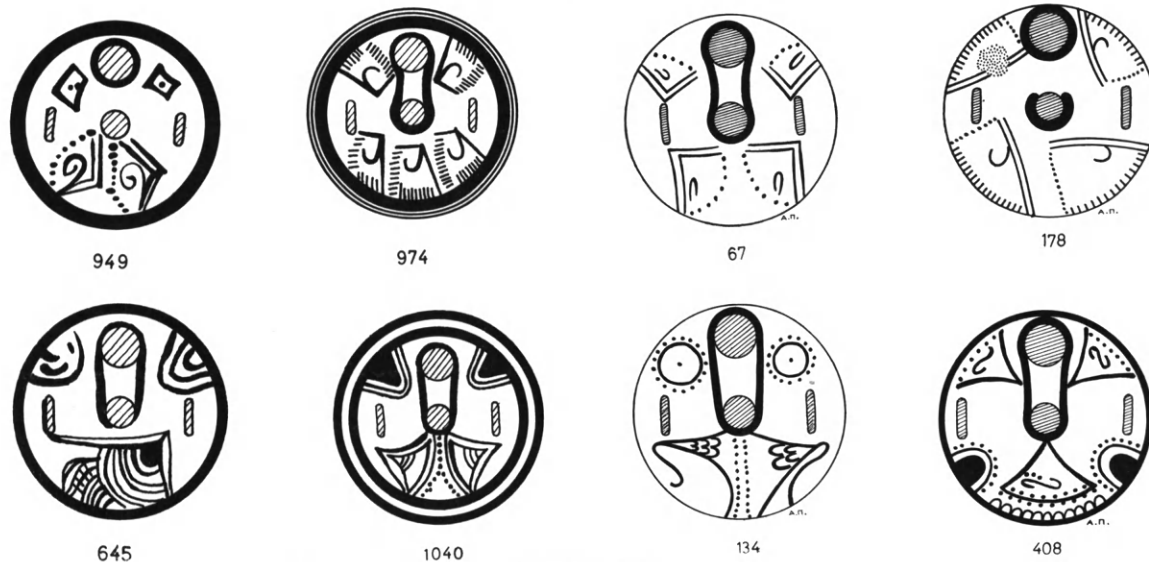
Οἱ βραχυστρόγγυλοι δὲν διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς σφαιρικούς. Τὸ ἥμισυ ἀπὸ ὅσους ἔχουν διακόσμησιν εἰς τὸν ὦμον φέρει τὰ ἴδια θέματα, δηλαδὴ στικτοὺς κύκλους



Εἰκ. 31. Στίγματα, κυματοειδεῖς γραμμαί, ἐνάλληλοι ἀγκῶνες.



Εἰκ. 32. Ρόμβοι καὶ τρίγωνα.



Εἰκ. 33. Ἀνθη.



Εἰκ. 34. Ὀμόκεντρα τόξα καὶ σπειροθύσανοι.

(166, 755, 797 καὶ 877), κυματοειδεῖς γραμμαὶς (1177) καὶ ἐναλλήλους ἀγκῶνας (29, 187, εἰκ. 31), βοτρυοειδῆ φολιδωτὰ τρίγωνα (558), ρόμβους (49, 289, εἰκ. 32) καὶ διχα-

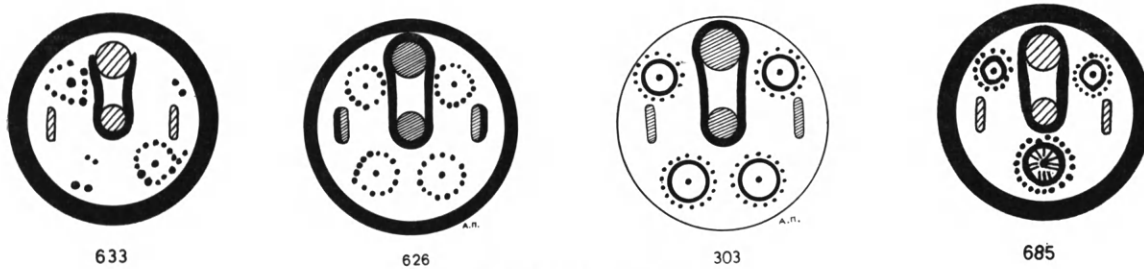
λωτά άνθη τῶν τύπων 4, 5, 6 καὶ 8 (67, 178, 949 καὶ 974), ὅλα σχεδιασμένα καὶ διατεταγμένα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (εἰκ. 33). Οἱ ὑπόλοιποι ὅμως εἴτε ἐμφανίζουν τὰ ἴδια στοιχεῖα διαρρυθμισμένα κατὰ τρόπον διαφορετικόν, ὅπως ὁ 134, ὅπου τὰ άνθη τοῦ ἡμικυκλίου συνδυάζονται μὲ περιστρίκτους κύκλους εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, εἴτε ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ ἄλλα, νέα θέματα. Τὸ κυριώτερον ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὰ ὁμόκεντρα τόξα (εἰκ. 34), τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται εἰς τὴν ἀπλουστέραν των μορφήν καὶ ἀπὸ ἐν εἰς κάθε τομέα εἰς τὸν ὅμον τοῦ 54, μαζὶ δὲ μὲ ρόμβους, κυματοειδεῖς γραμμάς, ὁμοκέντρους ἐλλείψεις, τεθλασμένην καὶ τριγωνικὰ άνθη εἰς ἄλλους 9 ψευδοστόμους. Εἰς τοὺς 645, 1040 καὶ 1158 περιορίζονται εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, εἰς τοὺς 135, 289, 408 καὶ 1039 εὐρίσκονται εἰς τὰ ἡμικύκλια, εἰς δὲ τὸν 441 κατέχουν καὶ τοὺς τρεῖς τομεῖς ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν τρεῖς ἀκόμη ψευδόστομοι μὲ σύνθετον διακόσμησιν: Οἱ 51 καὶ 657 ἔχουν σπειροθυσάνους μὲ διαγραμμισμένα τρίγωνα καὶ μεμονωμένας σπείρας ἀντιστοίχως (εἰκ. 34), ὁ δὲ 972 καλύπτεται ἀπὸ τέσσαρα ὅμοια καὶ συμμετρικὰ διαποικιλτα τρίγωνα (εἰκ. 32). Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ψευδοστόμους, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς τέσσαρας τελευταίους, διαφαίνεται ἄλλη διακοσμητικὴ ἀντίληψις ἀπὸ τὴν προηγουμένην, τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τοὺς σφαιρικούς καὶ τὴν πρώτην ὁμάδα τῶν βραχυστρογγύλων. Ἐδῶ ἡ μεγαλυτέρα ἐπιφάνεια τοῦ ἡμικυκλίου ἐξαίρεται, καταλαμβανομένη συνήθως ἀπὸ περίτεχνον θέμα ἢ αὐτοτελεῖ σύνθεσιν, ἐνῶ εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, περιερχόμενα εἰς δευτέραν μοῖραν, ἐπαναλαμβάνεται συμμετρικῶς ἄλλο κόσμημα, ἀπλούστερον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ οἶονεὶ παραπληρωματικόν.

Οἱ ὠοειδεῖς εἶναι οἱ περισσότεροι, συγχρόνως δὲ καὶ οἱ ἔχοντες τὴν ποικιλωτέραν, λαμπροτέραν ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον ὁμοιογενῆ διακόσμησιν. Ὑπάρχουν ἐν πρώτοις 22 δείγματα ἐμφανίζοντα τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ διαπιστωθέντα εἰς τοὺς σφαιρικούς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους, τὰ αὐτὰ θέματα δηλαδὴ εἰς τὴν ἰδίαν ἀραιὰν διάταξιν. Οἱ 120, 132, 633 καὶ 626 κοσμοῦνται μὲ κύκλους στικτούς, οἱ 303, 384 καὶ 685 μὲ περιστρίκτους (εἰκ. 35), ὁ 697 μὲ ὁμάδας εὐθειῶν ἀναλόγους πρὸς τοὺς ἐναλλήλους ἀγκῶνας, ὁ 661 μὲ ἀκτινωτάς κυματοειδεῖς γραμμάς, μὲ ὁμοίας ἐντὸς ἀψιδωτοῦ περιγράμματος οἱ 15, 627 καὶ 1187, μὲ κροσσοπετάλια ὁ 50, μὲ τρίγωνα διάγραμμα μὲν ὁ 130, φοιιδωτὰ βοτρυοειδῆ δὲ οἱ 523 καὶ 1238, μὲ δικτυωτοὺς ρόμβους ὁ 195, μὲ ἀπλᾶ ὁμόκεντρα τόξα οἱ 107 καὶ 528, μὲ διχαλωτὰ άνθη ὁμόρροπα οἱ 808 καὶ 900 καὶ μὲ σταχυωτὴν στήλην ὀρθογωνίων ἀμειβόντων, ὁμόκεντρα τόξα καὶ κροσσοπετάλια εἰς ἀπλὴν παράταξιν ὁ 566 (εἰκ. 36). Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν λόγω τῆς βασικῆς συγγενείας καὶ τῆς ἀναλόγου διατάξεως τῶν θεμάτων ὁ 1098 μὲ ἀκτινωτὰ στίγματα, ὁ 950 μὲ ἀκτινωτάς ἐπίσης στήλας βραχειῶν γραμμῶν, οἱ 381 καὶ 660 μὲ στενὴν στεφάνην τεθλασμένης κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου καὶ ὁ 666 μὲ μικρὰ ὁμόρροπα τριγωνικὰ άνθη (εἰκ. 37). Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν τῶν 27 ψευδοστόμων, ὅπου ἀνήκουν καὶ τὰ δύο ταυτοσήμως διακοσμημένα ζεύγη ὠοειδῶν, ἡ ὁμοιότης πρὸς τοὺς σφαιρικούς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους εἶναι ἐντονωτάτη, ἰδίως κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τοὺς ὑπολοίπους.

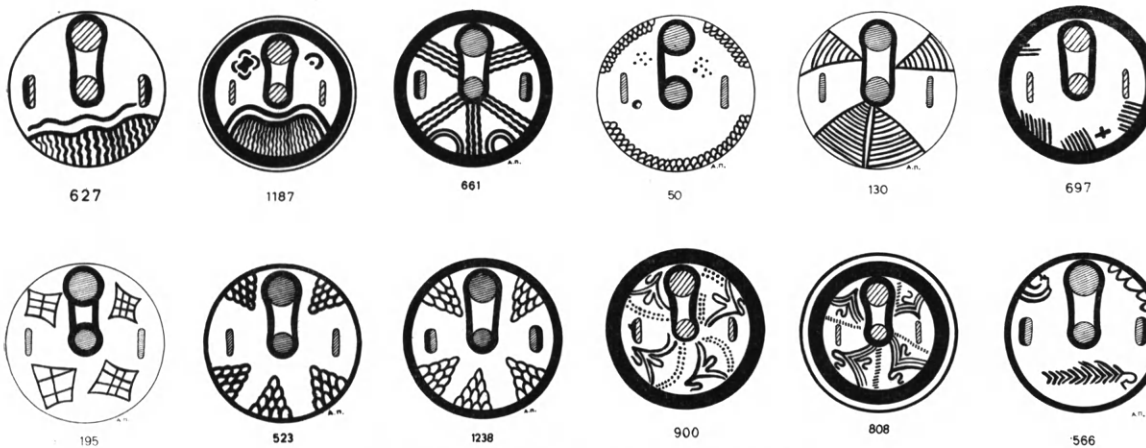
Αὐτοὶ παρουσιάζουν ἐντελῶς ἄλλην εἰκόνα. Εἰς τοὺς ὤμους των, ἀντιπροσωπεύοντας τὰ 4/5 περίπου τῶν ὠοειδῶν τῶν ἐχόντων νὰ ἐπιδείξουν συμβατικὴν διακόσμησιν, ἀπαντῶνται ὅλα σχεδὸν τὰ θέματα, ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα ἕως τὰ πολυπλοκώτερα, εἰς διαφό-

ρους παραλλαγάς, ὁ δὲ τρόπος σχεδιάσεως καὶ οἱ συνδυασμοὶ των ἀλλάζουν ἀπὸ ἀγγείου εἰς ἀγγεῖον. Ἡ ἐξατομίκευσις αὐτῇ τοῦ διακόσμου εἶναι ἰδιαίτερος ἀξιοπρόσεκτος, ἰδίως ἐν σχέσει πρὸς τὸν μεγάλον ἀριθμὸν ἀγγείων ὅπου παρατηρεῖται, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐπεδιώκετο ἡθελημένως καὶ συστηματικῶς.

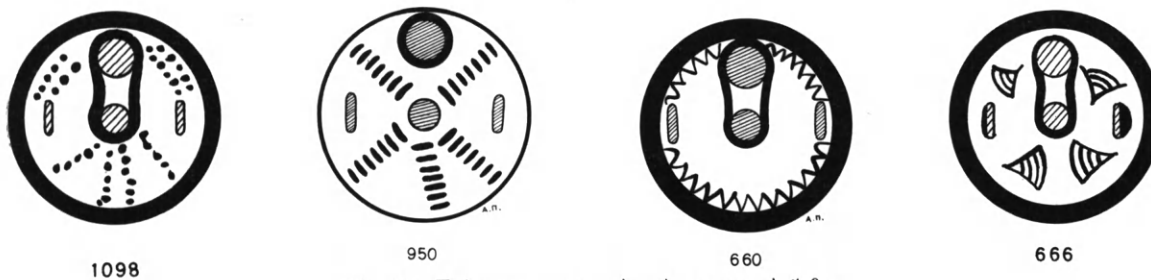
Τὰ θέματα τὰ συνθέτοντα τὸν διάκοσμον αὐτὸν εἶναι πολλά, μὲ ἀπόλυτον ὑπεροχὴν



Εἰκ. 35. Στίγματα.



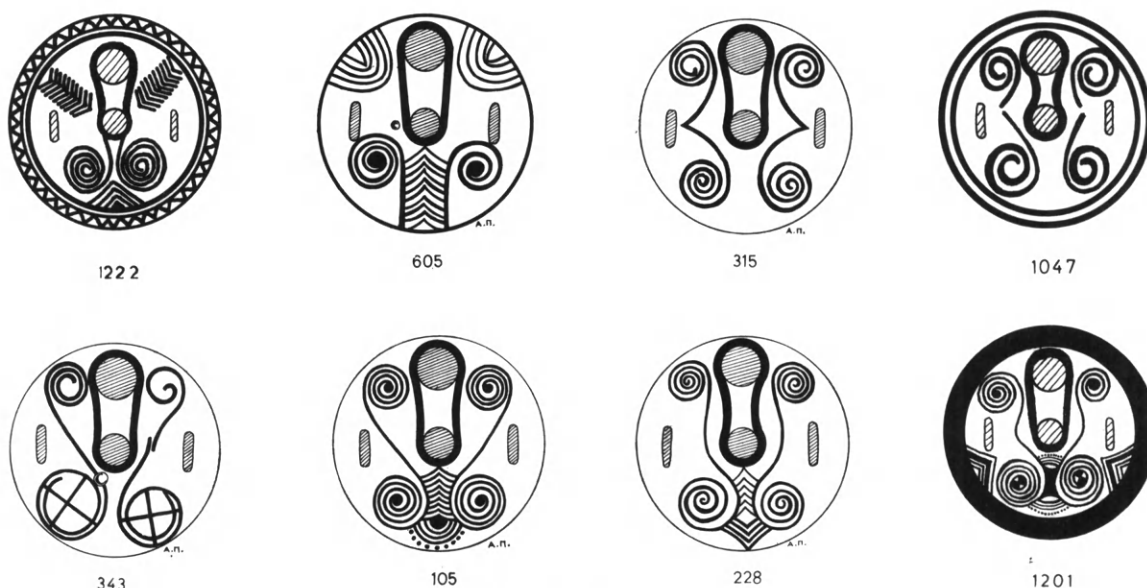
Εἰκ. 36. Ἀπλὰ θέματα εἰς ἀραιὰν διάταξιν.



Εἰκ. 37. Στίγματα, γραμμαὶ καὶ τριγωνικὰ ἄνθη.

τῶν πολυπλοκωτέρων. Ὁ 1074 φέρει γραμμωτὰ λέπια (εἰκ. 39), ὁ 1228 ἀκτινωτὰς γραμμάς καὶ στίγματα, ὁ 763 παραλλήλους κυματοειδεῖς γραμμάς (εἰκ. 41), οἱ 144, 1175 καὶ 1262 ρόμβους (εἰκ. 43), τέλος δὲ ὁ 548 δίλοβα ἡμικύκλια, οἱ 424 καὶ 596 ἀντιθετικὰς κυματοειδεῖς καμπύλας μὲ ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὰ τεταρτοκύκλια καὶ οἱ 905, 1119 καὶ 1249 κύκλους (εἰκ. 47). Ὑπάρχουν ἀκόμη 11 ψευδόστομοι μὲ σπείρας ὡς κύριον ποίκιλμα (εἰκ. 38), 19 μὲ τρίγωνα (εἰκ. 39, 40, 42), ἰσάριθμοι μὲ ὁμόκεντρα τόξα (εἰκ. 45, 46),

6 με διαποίκιλτα άψιδώματα (είκ. 44), 2 (οί 142 και 791) με διχαλωτά άνθη, άλλοι 44 με τριγωνικά (είκ. 48, 49, 50, 51, 52, 53) και 6 άκόμη, οί 235, 440, 479, 547, 907 και 1118 με διάφορα, κατά τὸ μάλλον ἢ ἥττον πολυσύνθετα καὶ ἑτερόκλητα θέματα (είκ. 54). Τὰ



Είκ. 38. Σπείραι.



Είκ. 39. Τρίγωνα.



Είκ. 40. Ἀντιμέτωπα τρίγωνα.

δημοφιλέστερα δηλαδή εἶναι τὰ τρίγωνα, τὰ ὁμόκεντρα τόξα καὶ κυρίως τὰ άνθη. Οἱ ἀμείβοντες, ὅλοι σχεδὸν ἀμβλυγώνιοι, δὲν ἀπαντῶνται ὡς ἀνεξάρτητον θέμα ἀλλ' ὡς συνδυαστικὸν στοιχείον ἄλλων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντιμετώπων, σχημάτων, ἢ ὡς παραπλήρωμα γενικωτέρων συνθέσεων.

Ὡς πρὸς τὴν διαρρύθμισιν τοῦ διακόσμου των οἱ ὥμοι αὐτοὶ διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην, τὴν μικροτέραν, ἀνήκουν ἐκεῖνοι ὅπου ἀπαντᾶται τὸ ἴδιον

θέμα εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς, εἶναι δὲ ὁ 1228 μὲ εὐθείας καὶ στίγματα, ὁ 763 μὲ κυματοειδεῖς γραμμάς, οἱ 315, 343 καὶ 1047 μὲ σπείρας, οἱ 144 καὶ 1262 μὲ ρόμβους, ὁ 548 μὲ



1228

763

925

Εἰκ. 41. Στικτὰ καὶ καμπυλόγραμμα σχήματα.



595

439

765

776

707

Εἰκ. 42. Διαποικίλτα τρίγωνα.

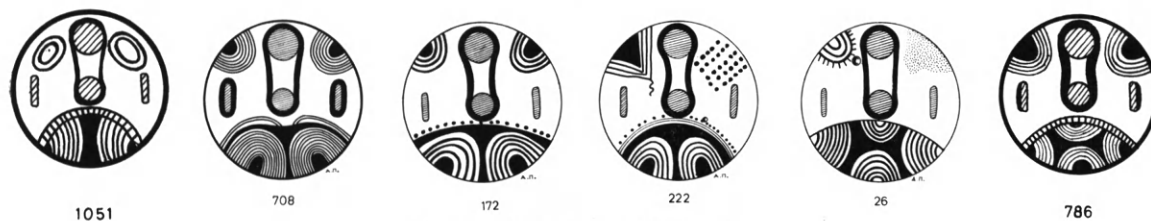


1262

1175

144

Εἰκ. 43. Ρόμβοι.



1051

708

172

222

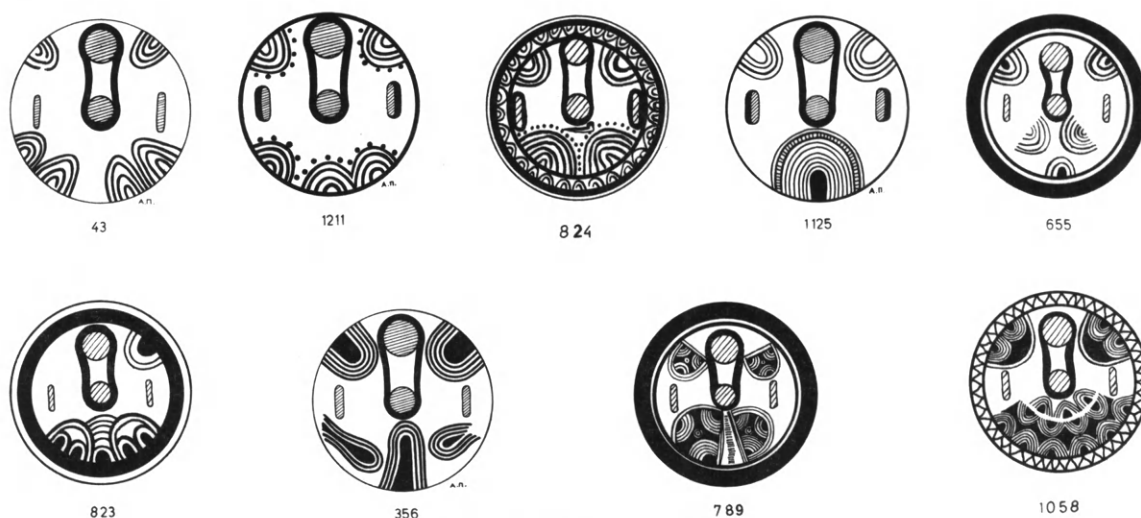
26

786

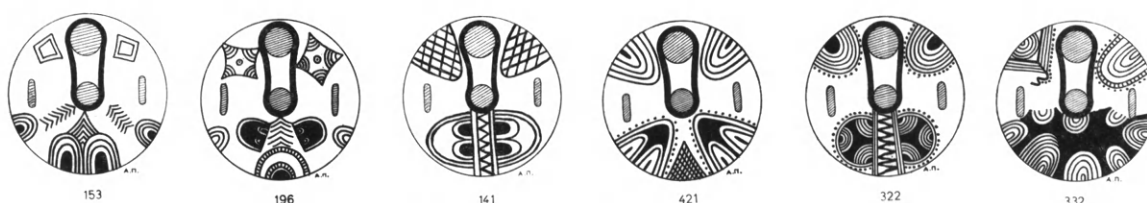
Εἰκ. 44. Διαποικίλτα ἀψιδώματα.

δίλοβα τόξα, ὁ 909 μὲ διαποικίλτους κύκλους, οἱ 439 καὶ 595 μὲ τρίγωνα, δώδεκα ψευδόστομοι μὲ ὁμόκεντρα τόξα καὶ δέκα μὲ ἄνθη. Εἰς τὴν δευτέραν ὑπάγονται ἐκεῖνοι ὅπου τὰ θέματα ἀλλάζουν κατὰ τομεῖς ἢ συμπληρώνονται μὲ ἄλλα. Μερικὰ δείγματα ἀπολεπισμένα καὶ ἀμφίβολα δὲν ἐπιτρέπουν τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ των, ὅπως δὴποτε ὅμως ὑπερβαίνουν τοὺς 80. Ἀπὸ αὐτοὺς τὸ  $\frac{1}{3}$  φέρει εἰς τὰ τεταρτοκύκλια ὁμόκεντρα τόξα ἐνῶ τὰ τρίγωνα καὶ τὰ ἄνθη εὐρίσκονται κυρίως εἰς τὰ ἡμικύκλια. Κατὰ





Εικ. 45. 'Ομόκεντρα τόξα.



Εικ. 46. 'Ομόκεντρα τόξα με ποικίλα παραπληρώματα.



Εικ. 47. Δίλοβα ήμικύκλια, κύκλοι, αντίθετα κυματοειδείς καμπύλαιοι.



Εικ. 48. Τριγωνικά άνθη όμόροπα.

ταῦτα, τὸ συνηθέστερον ἀπὸ τὰ κύρια θέματα εἶναι τὰ ἄνθη, ἀπὸ τὰ παραπληρωματικά δὲ τὰ όμόκεντρα τόξα.

Ὅλιγάριθμοι μὲν ἀλλὰ χαρακτηριστικοὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ τῶν ψευδοστόμων εἶναι



142



1069



260



23



1068



495



647

Είχ. 49. "Ανθη ἀντιμέτωπα.



1011



948



197



1259

Είχ. 50. "Ανθη τριγωνικά ὁμόροπα με ὁμόκεντρα τόξα.



254



246



27



430



1143



1124



778



791

Είχ. 51. "Ανθη τριγωνικά ἀντιμέτωπα με ὁμόκεντρα τόξα.

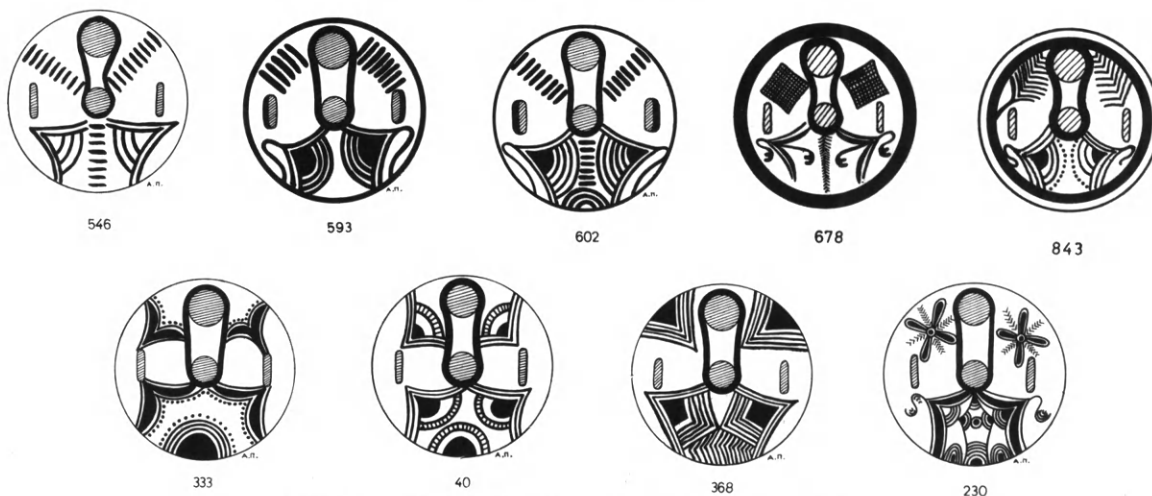
οἱ ὧμοι οἱ διακοσμημένοι με εἰκονιστικά θέματα, ἐν προκειμένῳ πτηνά, ἰχθῦς καὶ ἄνθρωπον (εἰχ. 55).

Οἱ ἰχθύες εἶναι οἱ συνηθέστεροι, ἀπαντῶμενοι μονοὶ εἰς τοὺς 162 καὶ 603 καὶ διπλοῖ

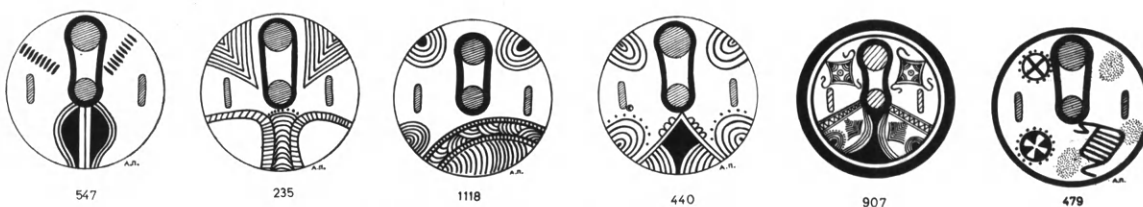
εἰς τοὺς 232, 414 καὶ 724. Εἰς τοὺς δύο πρώτους καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ ἡμικύκλιον, εἰς τὸν 232 ὅμως τὸ μοιράζονται μὲ ἓνα μέγαν χρυσωτὸν διαποικιλτὸν κύκλον, εἰς τὸν 414 παρεμβάλλονται μεταξὺ στήλης ἀντιθετικῶν ἡμικυκλίων καὶ δύο ἀντιμετώπων ἀνθέων, εἰς δὲ τὸν 724 εἶναι σχεδιασμένοι εἰς τὰ τεταρτοκύκλια, ἐνῶ τὸ ἡμικύκλιον κατέχεται ἀπὸ μετόπην τριγωνικῶν ἀνθέων, πλαισιωμένην μὲ ἀντιθετικὰς ἀγκυλομήσους σπείρας.



Εἰκ. 52. Τριγωνικὰ ἄνθη ὁμόρροπα μὲ ποικίλα παραπληρώματα.



53. Τριγωνικὰ ἄνθη ἀντιμέτωπα μὲ διάφορα παραπληρώματα.



Εἰκ. 54. Ποικίλη σύνθετος διακόσμησης.

Πτηνὰ φέρουν οἱ 127 καὶ 779, ἐπίσης εἰς τὸ ἡμικύκλιον, ὁ πρῶτος ἐν ζευγος, ὁ δεύτερος δύο μεγάλα καὶ ἐν μικρότερον εἰς σύμπλεγμα ἀποδίδον μὲ ἀξιοσημείωτον ζωηρότητα σκηνὴν ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τέλος εἰκονίζεται εἰς τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ 615, ὁ δὲ ὑπόλοιπος χώρος ἔχει ἀφεθῇ κενός.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς τοῦ 232, τοῦ 414 καὶ τοῦ 724 αἱ ἀπεικονίσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν τὸν μοναδικὸν διάκοσμον τῶν ἡμικυκλίων ὅπου εὐρίσκονται. Εἰς τὰ τεταρτοκύκλια ἐμφανίζονται τὰ συνήθη θέματα, δηλαδή ὁμόκεντρα τόξα (162, 414, 603, 615 καὶ ἡ μία



162



232



603



414



724



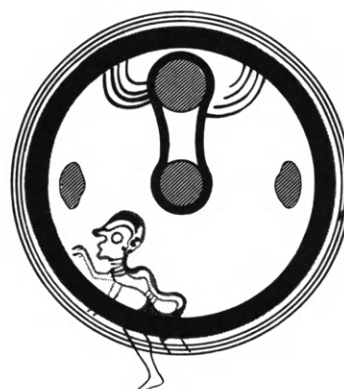
438



127



779



615

Εικ. 55. Εικονιστικά θέματα.

πλευρά τοῦ 232), δικτυωτοὶ ρόμβοι (127) καὶ τρίγωνα (779 καὶ ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ 232). Τὰ εἰκονιστικά θέματα λοιπὸν ἀντιμετωπίζονται σαφῶς ὡς κοσμήματα καὶ ὄχι ὡς ἀνεξάρτητοι ζωγραφικαὶ μορφαί, ὑπαγόμενα εἰς τοὺς ἰδίους κανόνες τοὺς ἰσχύοντες καὶ διὰ τὰ ἄλλα, τὰ συμβατικά.

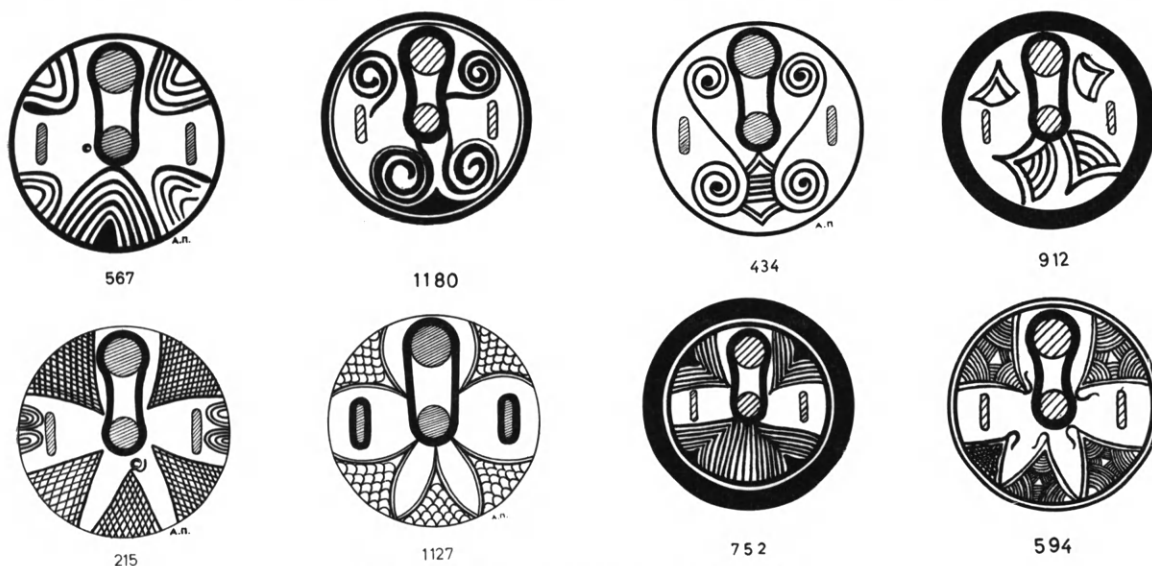
Εἰς τοὺς ὠοειδεῖς ψευδοστόμους πρυτανεύει ἀπολύτως τὸ ὕφος τὸ ὁποῖον ὑποδηλώνεται εἰς τοὺς τελευταίους βραχυστρογγύλους. Ὁ κύριος διάκοσμος, συνιστάμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μίαν αὐστηρῶς συμμετρικὴν σύνθεσιν θεμάτων συχνὰ ἀντιμετώπων, καλύπτει τὸ ἡμικύκλιον, τὰ δὲ τεταρτοκύκλια καταλαμβάνονται ἀπὸ ἄλλα, ὀλιγώτερον περίπλοκα, κάποτε συναφῇ πρὸς τὰ προηγούμενα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ὦμος λαμβάνει τὴν μορφὴν ἁρμονικοῦ συνόλου διαμορφωμένου ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς γενικοῦ σχεδίου καὶ ἀποτελουμένου ἀπὸ ἑνὲς μεγαλύτερον, κύριον, καὶ δύο μικρότερα, δευτερεύοντα, μέρη, φέροντα διακόσμησιν σαφῶς ἱεραρχημένην ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὴν λαμπρότητα. Τὰ καθ' ἕκαστον θέματα, εἴτε εἶναι τὰ ἴδια πρὸς τὰ χρησιμοποιηθέντα εἰς τοὺς σφαιρικοὺς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους εἴτε ἄλλα, παρουσιάζονται πάντως βαρύτερα, βαμμένα κατὰ τὸπους συμπαγῶς καὶ φορτωμένα μὲ διάφορα μικροποικίλματα, ὅπως π.χ. διπλᾶ καὶ τριπλᾶ περιγράμματα, περιστίζεις καὶ διαγραμμίσεις, πολλὰ δὲ ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι πλέον σχεδιασμένα ἀπευθείας ἐπὶ τοῦ κάμπου τοῦ ἀγγείου ἀλλὰ ἐξηρημένα ἀπὸ μεγαλύτερας ὀλοβάφους ἐπιφανείας, εἴτε καλυπτούσας ὀλόκληρον τὸν τομέα, ὅπως εἰς τοὺς 332 καὶ 1058 (εἰκ. 45, 46), εἴτε περιορισμένας εἰς τὰ πλαίσια ἑνὸς μεγαλύτερου σχήματος, ὅπως συνήθως. Γενικῶς δηλαδὴ ἡ διακοσμητικὴ σύνθεσις, πυκνὴ καὶ περίτεχνος, ἐκμεταλλεύεται ἐξ ὀλοκλήρου τὰς δυνατότητας τὰς παρεχομένας ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὦμου καὶ κυριαρχεῖ ἀπολύτως εἰς τὴν ἐπιφάνειάν του, περιορίζουσα τὸ ἄβαφον τμήμα εἰς τὸ ἐλάχιστον.

Οἱ κωνικοὶ παρουσιάζουν τὰ ἴδια θέματα, τοὺς ἰδίους κανόνες διαρρυθμίσεως καὶ τὸ ἴδιον ὕφος ὅπως καὶ οἱ ὠοειδεῖς, μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν εἰς τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τοὺς διαφοροποιοῦν ἀπὸ τοὺς δύο πρώτους τύπους. Μόνον 9 ψευδόστομοι, οἱ 434 καὶ 1180 μὲ σπείρας, οἱ 215, 594, 752, 1064 καὶ 1127 μὲ τρίγωνα, ὁ 567 μὲ ὀμόκεντρα τόξα καὶ ὁ 912 μὲ τριγωνικὰ ἄνθη φέρουν τὸ ἴδιον θέμα εἰς ὀλόκληρον τὸν ὦμον (εἰκ. 56). Οἱ ἄλλοι, τὰ 4/5 τοῦ συνόλου, ἔχουν εἰς τὸ ἡμικύκλιον διαφορετικὴν ἢ τοῦλάχιστον ποικιλωτέραν διακόσμησιν ἀπὸ τὰ τεταρτοκύκλια, ἔχουσιν τὴν μορφὴν σταχυωτῶν ἀμειβόντων εἰς τὸν 694, κυματοειδῶν γραμμῶν εἰς τὸν 955, σπειροειδοῦς σχήματος εἰς τὸν 1136, διαποικίλτου κύκλου εἰς τὸν 1135, γραμμωτῶν λεπίων εἰς τὸν 13, ἀμυγδαλοειδῶν σχημάτων εἰς τοὺς 174 καὶ 842, ρόμβων εἰς τοὺς 265, 738 καὶ 979 (εἰκ. 57), διαποικίλτων ἀψιδωμάτων εἰς τοὺς 325, 693, 872 καὶ 1178, ὀμοκέντρων τόξων εἰς τοὺς 237, 442, 802 καὶ 1132 (εἰκ. 58), τριγώνων εἰς τοὺς 223, 249, 874, 908, 1179 καὶ 1224 (εἰκ. 59), ἀνθέων εἰς 16 ἄλλους (εἰκ. 60) καὶ ποικίλων σχημάτων εἰς τοὺς 269 καὶ 492 (εἰκ. 61). Τὰ συνηθέστερα δηλαδὴ εἶναι τὰ τρίγωνα καὶ κυρίως τὰ ἄνθη, εἰς βαθμὸν μεγαλύτερον ἀπὸ ὅσον εἰς τοὺς ὠοειδεῖς. Τὰ τεταρτοκύκλια καταλαμβάνονται καὶ αὐτὰ ἀπὸ ποικίλα παραπληρώματα, συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ ὀμόκεντρα τόξα εἰς 27 ψευδοστόμους (τὰ 3/4 δηλαδὴ τῶν περιπτώσεων), ἄνθη εἰς τοὺς 174, 316 καὶ 868, ἀμειβόντας εἰς τοὺς 237, 693 καὶ 842, κύκλους εἰς τὸν 979, κυματοειδεῖς γραμμὰς εἰς τὸν 762, τρίγωνα εἰς τὸν 915 καὶ γραμμωτὰ λέπια εἰς τὸν 709. Ὡστε ὁ ἐπικρατέστερος συνδυασμὸς, ἐμφανιζόμενος εἰς ἑνέα δείγματα, ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀμόκεντρα τόξα εἰς τὰ τεταρτοκύκλια καὶ ἄνθη εἰς τὸ ἡμικύκλιον, κατὰ δεύτερον λόγον δὲ ἀπὸ ὀμόκεντρα τόξα καὶ τρίγωνα (βλ. εἰκ. 59, 60).

Εἰς ἄλλους αὐτοὺς τοὺς ψευδοστόμους δὲν παρουσιάζεται οὔτε ἓν θέμα ἀπὸ τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς σφαιρικοὺς ἢ τοὺς βραχυστρογγύλους, ὅπως οἱ στικτοὶ κύκλοι,



οἱ ἐνάλληλοι ἀγκῶνες, τὰ βοτρυοειδῆ φολιδωτὰ τρίγωνα ἢ τὰ διχαλωτὰ ἄνθη, οὔτε ἐν δεῖγμα λιτῆς καὶ ἐλαφρᾶς συνθέσεως. Τὰ ἄνθη εἶναι ὅλα τριγωνικά, τὰ ὁμόκεντρα τόξα συχνά, ἀλλ' ὅχι πάντοτε, ἐπιμηκυμένα, οἱ ἀμείβοντες ἐξαιρετικῶς ἀμβλυγώνιοι, τὰ δὲ φολιδωτὰ τρίγωνα ἔχουν ὅλα εὐθύγραμμον περιθώριον. Μὲ ἐλαχίστας ἐξαιρέσεις,



Εἰκ. 56. Διακόσμησις δι' ἑνὸς μοναδικοῦ θέματος.



Εἰκ. 57. Ποικίλα θέματα.

ὅπως τὰ ὁμόροπα ἄνθη τῶν 777, 912 καὶ 1186 καὶ τὰ ἀκατάστατα σχήματα τοῦ 492, ἢ διακόσμησις τοῦ ἡμικυκλίου εἶναι διαρρυθμισμένη συμμετρικῶς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντιθετικῶς, συνηρμοσμένη δὲ εἰς ἐνιαῖον σύνολον διὰ τῆς παρεμβολῆς μερικῶν δευτερευόντων στοιχείων (ἀμειβόντων, τεθλασμένης, στιγματών, παυλῶν) ἢ καὶ ὁλοβάφων ἐπιφανειῶν μεταξύ τῶν ἀντιμετώπων κοσμημάτων. Τὰ θέματα, ἐξεζητημένης ἐμφανίσεως, περιλαμβάνουν πολλὰ παραγεμίσματα διὰ συμπαγοῦς βαφῆς καὶ εἶναι φορτωμένα μὲ



325



1178



872



693



237



442



802

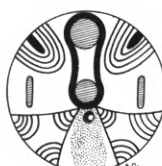


1132

Εικ. 58. Διαποίκιλτα άψιδώματα και όμόκεντρα τόξα.



1179



223



249



908



874



1224

Εικ. 59. Τρίγωνα με όμόκεντρα τόξα.



777



1186



192



176



297



913



944



164



212



915



838



739



762



709

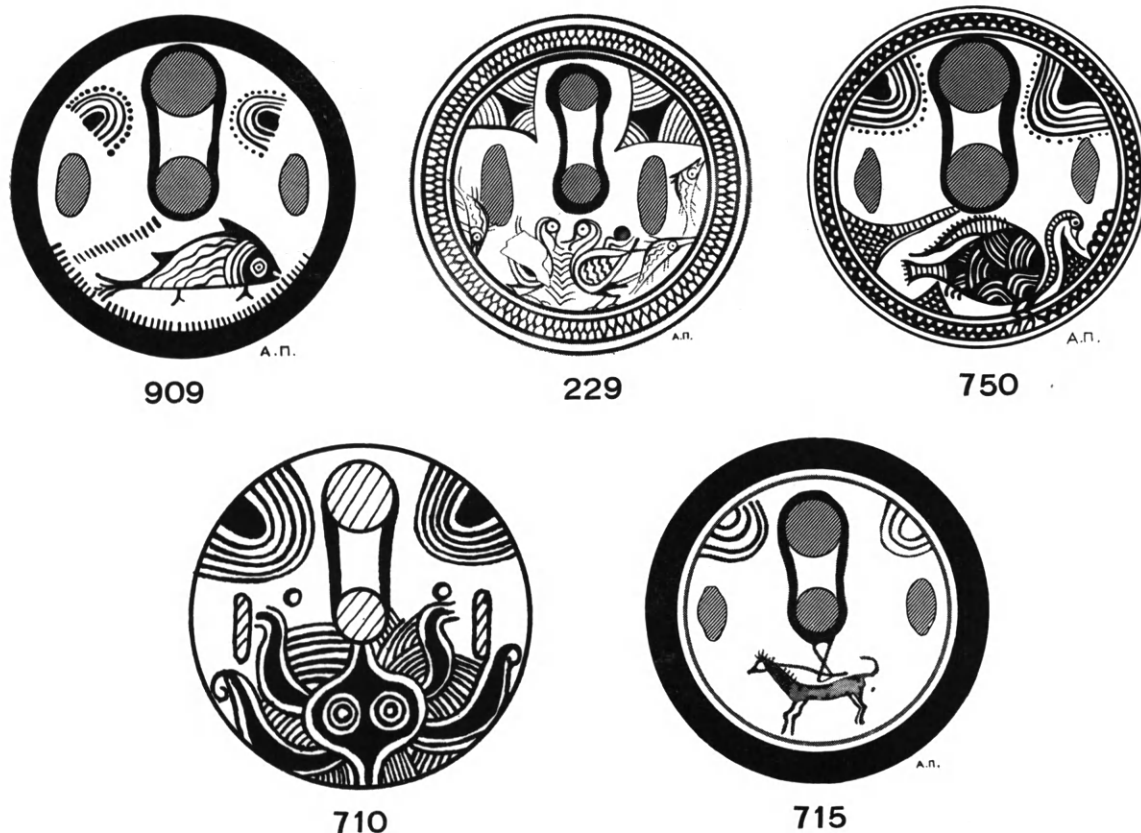
Εικ. 60. Άνθη όμόρροπα και άντιμέτωπα με διάφορα παραπληρώματα.

περιγράμματα, άκρεμόνας, στίγματα, διαγραμμίσεις και άλλα διάφορα πρόσθετα έμπλουτίσματα, που τους προσδίδουν όγκον και πυκνότητα και συντελοϋν εις την πλήρη σχεδόν κάλυψιν τοϋ διακοσμητικοϋ πεδίου.

Άλλο χαρακτηριστικόν τών κωνικών κοινόν προς τους ώοειδεϊς είναι ή ύπαρξις



Εικ. 61. Ποικίλα σχήματα.

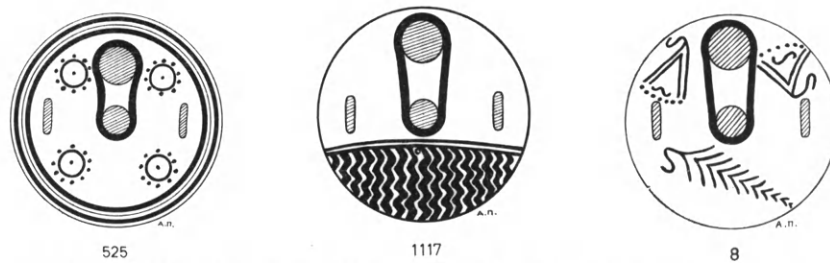


Εικ. 62. Εικονιστικά θέματα.

μιας ομάδος ψευδοστόμων (τών 229, 710, 715, 750 και 909) με εικονιστικήν διακόσμησιν εις τόν ώμον (εικ. 62). Η διακόσμησις αύτή, σπανία και έδω, κατ' αναλογίαν όμως διπλασίως συχνότερα από όσον εις τους ώοειδεϊς, έχει νά παρουσιάση και μεγαλυτέραν ποικιλίαν θεμάτων. Πράγματι, ό 909 έχει εις τó ήμικύκλιόν του ένα ιχθύν, ό 750 πτηνόν, ό 229 δύο πτηνά άντιμέτωπα πλαισιωμένα από ιχθύς, ό 710 όκτάποδα και ό 715 ίππον.

Αἱ μορφαὶ αὐταὶ εἶναι γενικῶς ὅμοιαι πρὸς τὰς ἀπαντωμένας εἰς τοὺς ὠοειδεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἵππον ὅμως ἐμφανίζουσι ἐντονώτερον ἀπὸ ἐκείνας τὸ στοιχεῖον τῆς διαποικίλσεως καὶ πυκνότητος τοῦ διακόσμου τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τοὺς κωνικούς, καὶ ὑπογραμμίζουν ἀκόμη περισσότερο τὴν καθαρῶς διακοσμητικὴν τῶν ἀποστολῆν καὶ λειτουργίαν: Ὁ ἰχθύς τοῦ 909 περιστοιχίζεται ἀπὸ κροσσωτὰς γραμμάς, τὸ πτηνὸν τοῦ 750 πλαισιώνεται ἀπὸ φολιδωτὰ τρίγωνα μὲ εὐθύγραμμον περιθώριον, τὰ δύο ἀντιμέτωπα πτηνὰ τοῦ 229 συνάπτονται μὲ κατακόρυφον στήλην ἀμειβόντων καὶ οἱ πλόκαμοι τοῦ ὀκτάποδος τοῦ 710 συνδέονται μὲ πυκνὴν καμπύλην διαγράμμισιν. Ὡς πρὸς τὰ τεταρτοκύκλια, αὐτὰ εἰς μὲν τὸν 229 φέρουσι διαποικίλτα τρίγωνα, εἰς τοὺς ἄλλους ὅλους δὲ ὁμόκεντρα τόξα. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους λοιπὸν παρατηροῦνται αἱ αὐταὶ διακοσμητικαὶ τάσεις αἱ διέπουσαι τοὺς προηγούμενους.

Οἱ κυλινδρικοὶ 525 καὶ 1117 καὶ ὁ ὑψιπύθμενος 8 (εἰκ. 63) εἶναι τόσον ὀλίγοι ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν διατύπωσιν γενικῶν συμπερασμάτων. Τὸ μόνον δυνάμενον



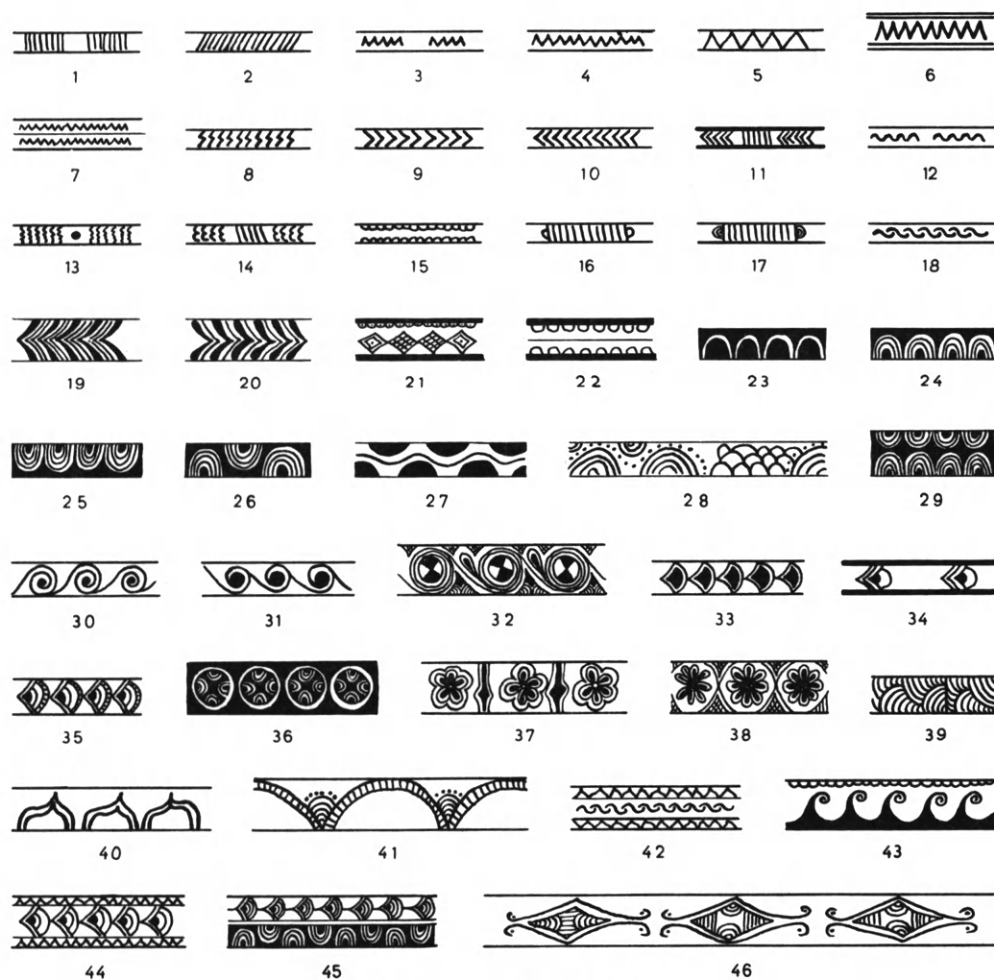
Εἰκ. 63. Ὅμοιαι τῶν δύο κυλινδρικῶν καὶ τοῦ ἐνὸς ὑψιπυθμένου ψευδοστόμου.

νὰ λεχθῇ εἶναι ὅτι ὁ 525 μὲ τοὺς περιστρίκτους κύκλους τοῦ καὶ ὁ 1117 μὲ τὰς κυματοειδεῖς γραμμάς ἐντὸς ἀψιδωτοῦ περιθωρίου ἐνθυμίζουν τοὺς σφαιρικούς 760 καὶ 623, τὸν βραχυστρόγγυλον 1177 καὶ τοὺς ἀναλόγους πρὸς αὐτοὺς ὠοειδεῖς 15, 303, 627, 685 καὶ 1187, ὁ δὲ 8, φέρων διχαλωτὰ ἄνθη εἰς τὰ τεταρτοκύκλια καὶ σταχυωτοὺς ὀρθογωνίους ἀμειβόντας εἰς τὸ ἡμικύκλιον, εἶναι σχεδὸν πανομοιότυπος πρὸς τὸν σφαιρικὸν 122.

**Κοιλία.** Ὅλοι οἱ ψευδόστομοι γενικῶς καὶ ἀνεξαίρετως ἔχουσι τὴν κοιλίαν τῶν διακοσμημένην. Εἰς τοὺς περισσοτέρους ὁ διάκοσμος αὐτὸς περιορίζεται εἰς ἀπλᾶς ὀριζοντίας ταινίας, μερικοὶ ὅμως φέρουσι καὶ ζώνας μὲ περιθέοντα θέματα, ὑπάρχουσι δὲ ἐπὶ πλέον καὶ 16 καλυπτόμενοι ἀπὸ εἰκονιστικὰς συνθέσεις.

Αἱ ταινίαι, ἀπαντῶμεναι εἰς 26 σφαιρικούς, 38 βραχυστρόγγυλους, 120 ὠοειδεῖς, 47 κωνικούς καὶ τὸν ὑψιπύθμενον 695, ἀποτελοῦν τὸ ἀπλούστερον καὶ συνηθέστερον κοσμητικὸν στοιχεῖον. Δύο εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 60, ἑπτὰ εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 390 καὶ 477, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τρεῖς ἢ τέσσαρες, εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἰσοπαχεῖς, πλατεῖαι καὶ ἔντονοι, κατανεμημέναι συμμετρικῶς εἰς διάφορα ὕψη μεταξὺ ὤμου καὶ βάσεως. Εἰς τοὺς σφαιρικούς 1, 267 καὶ 518, τοὺς βραχυστρόγγυλους 54, 60, 755, 812 καὶ 949 καὶ τοὺς ὠοειδεῖς 130 καὶ 1257 ἀποτελοῦν τὸν μοναδικὸν διάκοσμον, εἰς τοὺς ὑπολοίπους ὅμως ἐναλλάσσονται μὲ ομάδας ἄλλων, δευτερευουσῶν, πολὺ λεπτοτέρων, καὶ ἐντεταγμένων εἰς τὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν κυρίων ταινιῶν. Εἰς 104 ψευδοστόμους ὅλων τῶν τύπων αἱ ταινίαι, κύρια καὶ δευτερεύουσαι, ποικίλλονται καὶ μὲ ζώνας, περιεχούσας διάφορα

διακοσμητικά θέματα. Τὰ περισσότερα εἶναι γραμμικά (εἰκ. 64, 1-15), παρουσιάζόμενα εἰς 9 σφαιρικούς, 2 βραχυστρόγγυλους, 40 ὠοειδεῖς, 9 κωνικούς, 1 κυλινδρικόν καὶ 1 ὑψιπύθμενον, τὰ ἀπλούστερα δὲ εἶναι καὶ τὰ ἐπικρατέστερα. Οὕτω ὑπάρχουν ομάδες καθέτων γραμμῶν εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 134 καὶ τοὺς ὠοειδεῖς 50 καὶ 549, λοξὰι γραμμαὶ εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 554 καὶ 779, τμήματα ἐλευθέρας τεθλασμένης εἰς τοὺς σφαιρικούς 36, 865 καὶ 1160, τοὺς ὠοειδεῖς 566 καὶ 900 καὶ τὸν ὑψιπύθμενον 8, συνεχῆς ἐλευ-



Εἰκ. 64. Ζῶναι κοιλίας ψευδοστόμων.

θέρα τεθλασμένη εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 23, 26 καὶ 384, πλακισιωμένη τεθλασμένη εἰς τὸν σφαιρικόν 1146, εἰκοσιπέντε διαφόρους ὠοειδεῖς καὶ τοὺς κωνικούς 223, 269, 492, 710, 750, 772 καὶ 944, πυκνὴ συνεχῆς ἐλευθέρα τεθλασμένη με διπλοῦν περιθώριον εἰς τὸν κυλινδρικόν 1117, διπλῇ σειρᾷ ἐλευθέρας τεθλασμένης εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 93 καὶ 203, βραχεῖαι ἐγκάρσιοι τεθλασμένοι εἰς τὸν σφαιρικόν 122, σειρὰ ἀμειβόντων πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 408, τοὺς ὠοειδεῖς 395, 570 καὶ 647 καὶ τὸν κωνικόν 1178, συνδυασμὸς καθέτων γραμμῶν με ἀμειβόντας εἰς τὸν κωνικόν 594, τμήματα κυματοειδοῦς γραμμῆς εἰς τὸν σφαιρικόν 871, ομάδες καθέτων κυματοειδῶν γραμμῶν ἐναλλασσόμεναι με στίγματα εἰς τὸν σφαιρικόν 129 καὶ με λοξὰς ἐγκαρσίους γραμμάς



εἰς τὸν σφαιρικὸν 659, καθὼς καὶ διπλῇ γραμμῇ κροσσοπεταλίων εἰς τὸν σφαιρικὸν 145 καὶ τὸν ὠοειδῇ 140.

Ἄλλοι 2 σφαιρικοί, 1 βραχυστρόγγυλος, 32 ὠοειδεῖς καὶ 2 κωνικοί φέρουν θέματα σύνθετα, κάποτε δὲ καὶ ἰδιαιτέρως περίτεχνα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μεμονωμένα ἢ, πάντως, ἐλάχιστα δείγματα. Συγκεκριμένως εἰς τοὺς σφαιρικοὺς ἐχρησιμοποιήθησαν ρόμβοι καὶ συνδυασμὸς κροσσοπεταλίων καὶ σπειρῶν μὲ τριγωνικὸν μίσχον (22, 675, εἰκ. 64, 21, 43), εἰς τὸν βραχυστρόγγυλον 49 ἀντιμέτωπα ἐναλλασσόμενα ὀλόβαφα ἡμικύκλια χωρισμένα μὲ κυματοειδῇ γραμμῇ (εἰκ. 64, 27), εἰς δὲ τοὺς κωνικοὺς (εἰκ. 64, 22, 35) ἀντιμέτωποι σειραὶ μικρῶν ἡμικυκλίων (1064) καὶ σειρά τριγωνικῶν ἀνθέων (802). Τέλος εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 127, 1011 καὶ 1262 ἔχουν σχεδιασθῇ ἀμφίτοξοι ραβδώσεις, εἰς τοὺς 105, 228 καὶ 1062 κομμένος πλοχμός, εἰς τοὺς 230 καὶ 430 ἀμείβοντες μὲ σταγονόσχημα σκέλη, εἰς τὸν 196 ὀρθία ἡμικύκλια, εἰς τοὺς 14 καὶ 765 ἐξηρημένα ὁμόκεντρα τόξα ὀρθία, εἰς τοὺς 197 καὶ 669 ἀνηρτημένα, εἰς τοὺς 173, 457 καὶ 1060 ἀντιμέτωπα ἐναλλασσόμενα, εἰς τὸν 824 ὅμοια, συνδυασμένα μὲ σύμπλεγμα φολίδων, καὶ εἰς τοὺς 907 καὶ 1069 ἀντιμέτωπα εἰς δύο σειράς (εἰκ. 64, 16-20, 23-26, 28-29). Ἐπίσης ὑπάρχουν συνεχεῖς σπεῖραι εἰς τοὺς 1090 καὶ 1201, σειρά τριγωνικῶν ἀνθέων εἰς τοὺς 15 καὶ 905, ἐξηρημένοι διαποίκιλτοι κύκλοι εἰς τὸν 789, ρόδακες εἰς τοὺς 232 καὶ 439, γραμμωτὰ λέπια εἰς τὸν 147 καὶ τόξα, δικάμπυλα μὲν εἰς τὸν 1081, ἀψιδωτὰ δὲ εἰς τὸν 235 (εἰκ. 64, 30-31, 33-34, 36-41).

Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ψευδοστόμους αἱ ζῶναι, ἀνεξαρτήτως θέματος, εἶναι μοναί. Εἰς μερικοὺς ὅμως, πλουσιώτερον διακοσμημένους, εἶναι διπλαῖ, τριπλαῖ ἢ καὶ τετραπλαῖ, ἀποτελοῦνται δηλαδὴ κατὰ κανόνα ἀπὸ δύο στενάς σειράς τεθλασμένης ποῦ πλαισιώνουν τὸ κύριον καὶ πλατύτερον θέμα, σχεδιασμένον μεταξὺ των. Εἰδικώτερον ὁ ὠοειδὴς 391 φέρει κάτω ἀπὸ τὸν ὦμον δύο ἐπαλλήλους ζώνας ρόμβων, ὁ 105 κομμένον πλοχμὸν καὶ ὁ 368 τριγωνικὰ ἄνθη μεταξὺ τεθλασμένων, ὅμοια τεθλασμένοι δὲ ὀρίζουν τριγωνικὰ ἄνθη καὶ ἐναλλασσόμενα ἀντίνωτα ἡμικύκλια εἰς τὸν κωνικὸν 229 καὶ σπείρας μὲ τρίγωνα εἰς τὸν 1226 (εἰκ. 64, 32, 42, 44-46).

Ὅλοι αὐταὶ αἱ ζῶναι εἶναι ἐντεταγμένοι μεταξὺ τῶν κυρίων ταινιῶν τοῦ ἀγγείου, εἰς πλάτος ἀντίστοιχον πρὸς αὐτάς. Εἰς τὸν σφαιρικὸν 675 ὅμως (εἰκ. 64, 43), τοὺς ὠοειδεῖς 232, 395, 430, 439 καὶ 789 καὶ τὸν κωνικὸν 1226 (εἰκ. 64, 9, 20, 32, 36-38) ἔχουν τὴν μορφήν ἰδιαιτέρως πλατείας λωρίδος κυριαρχοῦσης τοῦ διακοσμητικοῦ πεδίου, οἱ ἀμείβοντες δὲ τοῦ 230 τὸ καταλαμβάνουν σχεδὸν ὁλόκληρον (εἰκ. 64, 19).

Κατὰ κανόνα οἱ ψευδόστομοι ἔχουν μεταξὺ τῶν ταινιῶν των ἀπὸ μίαν μόνον ζώνην, ἀπλὴν ἢ πολλαπλὴν. Μερικοὶ ὅμως ἔχουν νὰ παρουσιάσουν περισσοτέρας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δύο (εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 127, 222, 227, 457, 791, 1023, 1050, 1066 καὶ 1771), κάποτε τρεῖς (εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 232, 495, 570 καὶ 678), εἰς τὸν ὠοειδῇ 390 δὲ καὶ τὸν κωνικὸν 594 ἀπὸ τέσσαρας. Εἰς τὰς ζώνας τῶν 222, 227, 390, 495, 678, 791, 1023, 1050, 1066, 1068 καὶ 1071 ἐπαναλαμβάνεται ὡς μοναδικὸν κόσμημα ἢ τεθλασμένη. Εἰς τοὺς 127, 232, 439, 457, 570 καὶ 594 τὰ θέματα ποικίλλουν, μία τοῦλάχιστον ζώνη τεθλασμένης ὅμως δὲν λείπει ἀπὸ κανένα.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ταινίας καὶ τὰς ζώνας αὐτὰς ὑπάρχει μικρὸς ἀριθμὸς ψευδοστόμων ἐχόντων τὸ κάτω ἥμισυ ἢ  $1/3$  τῆς κοιλίας βαμμένον, εἴτε ἐξ ὁλοκλήρου, εἴτε κατὰ

τὸ πλεῖστον μὲ λεπτάς ἐξηρημένους ταινίας κατὰ διαστήματα. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν οἱ ὠοειδεῖς 222, 232, 421, 439 καὶ 444 καὶ ὁ κωνικός 223, εἰς τὴν δευτέραν οἱ ὠοειδεῖς 391, 440, 570 καὶ 779 καὶ οἱ κωνικοὶ 229, 750 καὶ 269 (πίν. 84 γ). Ἀφ' ἑτέρου οἱ ὠοειδεῖς 43 καὶ 1228 καὶ οἱ κωνικοὶ 215 καὶ 567 καλύπτονται ἀπὸ λωρίδας βαφῆς τῆς πυκνότητος καὶ πλάτους, ὥστε, ἂν καὶ δὲν εἶναι πράγματι ὁλόβαφοι, νὰ παρέχουν ὅμως ἐντύπωσιν ἀνάλογον πρὸς τοὺς προηγουμένους (πίν. 52 γ).

Αἱ ζῶναι, μοναὶ ἢ πολλαπλαῖ, δὲν κατέχουν πάντοτε τὴν ἰδίαν θέσιν εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ ψευδοστόμου ἀλλ' εὐρίσκονται ὑψηλότερον ἢ χαμηλότερον ἀναλόγως πρὸς τὸν τύπον τοῦ ἀγγείου καὶ πρὸς τὸ ἐκάστοτε δεῖγμα. Δεδομένου ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως διακόσμου ἀποτελοῦν τὸν κύριον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐμφανῆ παράγοντα καὶ ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως σχήματος τὸ ἰδιαίτερος τονισμένον τμήμα τῆς γάστρας εἶναι ἡ μεγίστη διάμετρος, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκονται τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, τὸ βασικὸν μορφολογικὸν καὶ τὸ ἐπιπρόσθετον διακοσμητικόν, πῶς δηλαδή ἡ διακόσμησις προσαρμόζεται εἰς τὸ σχῆμα.

Εἰς τοὺς περισσοτέρους ψευδοστόμους καὶ συγκεκριμένως εἰς τοὺς σφαιρικοὺς 22 (πίν. 46 β), 122, 129 καὶ 1160 καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους 49, 134 καὶ 408, εἰς 52 διαφόρους ὠοειδεῖς, εἰς τοὺς κωνικοὺς 492, 710, 772, 944 καὶ 1178 καθὼς καὶ εἰς τὸν ὑσιπύθμενον 8 ἡ κυρία ζώνη εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν μεγίστην διάμετρον, ἄλλοτε πλησιέστερον πρὸς αὐτήν καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν ὦμον. Εἰς τοὺς σφαιρικοὺς 36 (πίν. 45 γ), 145, 659, 675, 865, 871 καὶ 1146, εἰς 13 ὠοειδεῖς καὶ εἰς τοὺς κωνικοὺς 229, 750, 802, 1064 καὶ 1226 συμπίπτει πρὸς αὐτήν, τέλος δὲ εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 15 (πίν. 46 γ) καὶ 430 καὶ τοὺς κωνικοὺς 223 καὶ 269 ἀπαντᾶται χαμηλότερον. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους εἴτε ἔχει τόσον πλάτος ὥστε νὰ τὴν ὑπερκαλύπτῃ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ὅπως π.χ. εἰς τὸν 230 (πίν. 84 δ), εἴτε ὑπάρχουν πολλαὶ ζῶναι κατανεμημέναι εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς κοιλίας.

Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς σφαιρικοὺς ἡ μοναδικὴ ὑπάρχουσα ζώνη συμπίπτει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸς τὴν μεγίστην διάμετρον, ὑπογραμμίζουσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν διάπλασιν τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ εἰς τοὺς ὠοειδεῖς ἡ κυρία διακοσμητικὴ λωρὶς τονίζει τὸ ἐπάνω μέρος τῆς γάστρας χρησιμεύουσα, τρόπον τινά, ὡς εἶδος πλαισίου τῆς διακοσμήσεως τοῦ ὤμου.

Αἱ βάσεις τῶν ψευδοστόμων ἔχουν τὴν στεφάνην των κατὰ κανόνα βαμμένην εἰς ὅλον της τὸ πλάτος. Ἐξαιρέσιν ἀποτελοῦν οἱ ὠοειδεῖς 43, 50, 127, 414, 647 καὶ 1222 ὡς καὶ ὁ κωνικός 944, φέροντες ταινίαν περιωρισμένην εἰς τὸ σημεῖον τῆς συμβολῆς της πρὸς τὴν γάστραν, εἰς ἄλλους 36 δὲ (2 βραχυστρογγύλους, 27 ὠοειδεῖς καὶ 7 κωνικοὺς) ἔχει ἀφεθῇ ἄβαφος μαζὶ μὲ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας.

Μερικοὶ ψευδοστόμοι, συνολικῶς 48, εἶναι διακοσμημένοι καὶ εἰς τὴν κοίλῃν ἐπιφάνειαν τῆς βάσεώς των, εἰς μέρος δηλαδή ἀφανές. Συγκεκριμένως εἰς τὸν ὠοειδῆ 90 ὑπάρχει ἀπλῆ πινελιά χωρὶς συγκεκριμένον σχῆμα, εἰς τοὺς ἐπίσης ὠοειδεῖς 142, 526 καὶ 702 κύκλοι ὁλόβαφοι, ὅχι πολὺ κανονικοί, εἰς τὸν σφαιρικὸν 788, τὸν βραχυστρογγύλον 701 καὶ τοὺς ὠοειδεῖς 195, 504 καὶ 1187 κύκλοι ἀπλοῖ, εἰς ἄλλους 6 σφαιρικοὺς, 4 βραχυστρογγύλους, 22 ὠοειδεῖς καὶ τὸν κωνικὸν 1117 κύκλοι ὁμόκεντροι, εἰς δὲ τοὺς σφαιρικοὺς 318 καὶ 386 καθὼς καὶ τοὺς ὠοειδεῖς 457, 664, 685 καὶ 1177 σπεῖραι. Μὲ μόνην τὴν ἐξαιρέσιν τοῦ 1117 δηλαδή ἡ διακόσμησις αὐτῇ ἀπαντᾶται εἰς ψευδοστόμους σφαιρικοὺς, βραχυστρογγύλους καὶ ὠοειδεῖς, μάλιστα δέ, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν δει-

γμάτων κάθε τύπου, κυρίως εις τοὺς σφαιρικοὺς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εις τοὺς ὠοειδεῖς.

Ὁ συσχετισμὸς τῆς διακοσμήσεως τῶν βάσεων αὐτῶν μὲ ἀγγεῖα ἄλλων προελεύσεων εἶναι συνήθως ἀνέφικτος διότι εις τὰς περισσοτέρας σχετικὰς δημοσιεύσεις καὶ μελέτας δὲν ἀναφέρεται τίποτε τὸ σχετικόν. Ὁ Stubbings τὴν θεωρεῖ, ὅπως καὶ τὰς θηλειὰς τοῦ ὤμου, χαρακτηρίζουσιν τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν τῆς Ἀττικῆς<sup>1</sup>, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῇται ὅτι τὸ ὕλικόν τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ἀνάγεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εις τὰς περιόδους ΥΕ ΠΙΑ καὶ ΠΙΒ<sup>2</sup>. Εἰς τὴν Κῶ συναντᾶται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εις ψευδοστόμους ΥΕ ΠΙΒ<sup>3</sup>. Οὐτε αὐτὸ λοιπὸν τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον ἦτο καινοφανὲς εις τοὺς ἀγγειογράφους τῆς Περαιτῆς, οἱ ὁποῖοι τὸ ἐχρησιμοποίησαν ἀρκετὰ καὶ εις διαφόρους τύπους ἀγγείων.

Ἀντὶ ταινιῶν καὶ ζωνῶν, οἱ ψευδόστομοι 152, 198, 200, 248, 261, 300, 319, 569, 614, 617, 631, 679, 746, 873, 892 καὶ 1210 ἔχουν τὸ σῶμα των διακοσμημένον μὲ εἰκονιστικὰς συνθέσεις. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ 631 εἶναι σφαιρικός, ὁ 300 βραχυστρόγγυλος καὶ ὁ 873 κωνικός, οἱ ἄλλοι δὲ ὅλοι ὠοειδεῖς, ἔχοντες τὰ καμπύλα τοιχώματα καὶ τὸν στρογγυλευμένον ὦμον τοῦ τύπου των, ταινιοειδεῖς λαβὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καθέτους, κωνοειδῆ ἀπόφυσιν εις τὸν δίσκον των καὶ χαμηλὰς βάσεις δακτυλιοσχήμους ἢ κωνικάς. Μερικοὶ ὅμως παρουσιάζουν διαφορὰς εις τὴν διάπλασίν των, ὅχι τόσον σοβαρὰς ὥστε νὰ μεταβάλλουν τὸ γενικὸν των σχῆμα, ἀρκετὰς ὅμως ὥστε νὰ ἐνθυμίζουσιν δείγματα ἄλλων τύπων. Συγκεκριμένως ὁ 892 ἔχει σχῆμα ὠοειδὲς μὲν ἀλλὰ τόσον στρογγύλον ὥστε νὰ πλησιάζῃ τὸ σφαιρικόν καὶ δίσκον τῶν λαβῶν ἐπίπεδον, πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ ἄλλοι δύο ψευδόστομοι τοῦ τάφου 124, ὅπου εὐρέθη, ἦσαν ὁ μὲν 888 σφαιρικός, ὁ δὲ 885, ὁ καὶ τελευταῖος κατατεθείς, βραχυστρόγγυλος. Ἀφ' ἐτέρου ὁ 261 καὶ ἀκόμη περισσότερον ὁ 200, μὲ τὸν χαμηλὸν ὦμον, τὰς συγκλινούσας πρὸς τὰ κάτω λαβὰς καὶ τὴν ὀξεῖαν ἀπόφυσιν εις τὸν δίσκον εἶναι σχεδὸν κωνικοί, πλησιέστεροι εις τὸν 873 παρὰ εις τοὺς ἄλλους ὠοειδεῖς. Τέλος, ὁ 198, ἔχων σῶμα ἰδιαιτέρως πλατύ, στόμιον εὐρὺ χοανοειδὲς καὶ χαμηλὰς λαβὰς μὲ περίπου ἐπίπεδον δίσκον διαφέρει ἀπὸ τοὺς ἄλλους τόσον ὥστε πρέπει νὰ εἶναι κατασκευῆς ξένης πρὸς τὴν Περαιτῆν.

Διαφοραὶ ὑπάρχουν καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς διακοσμήσεως. Εἰς τοὺς 152, 631 καὶ 679 ὁλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου ἀποτελεῖ συνεχῆ καὶ ἀδιάσπαστον ἐπιφάνειαν, καλυπτομένην ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ μίαν ἐνιαίαν σύνθεσιν (ἔγχρ. πίν. Ια, ΙΙ). Εἰς τοὺς 198 καὶ 892 τὸ διακοσμητικὸν πεδῖον περιλαμβάνει τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν, ὀρίζεται ὅμως πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ λεπτὰς ταινίας αἱ ὁποῖαι τὸ χωρίζουν ἀπὸ τὴν βάση (ἔγχρ. πίν. ΙΙ). Εἰς τοὺς 261, 614 καὶ 1210 ἡ διακόσμησις καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κοιλίας, χωρίζεται ὅμως ἀπὸ τὸν ὦμον καὶ τὴν βάση μὲ ταινίας (ἔγχρ. πίν. ΙΙ). Τέλος, εις τοὺς 200, 248, 300, 319, 569, 617, 746 καὶ 873 αἱ συνθέσεις, πλαισιωμέναι ἐπάνω καὶ κάτω μὲ ταινίας, καταλαμβάνουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοιλίας ὅπως καὶ ὁ συνήθης διάκοσμος, ἀφήνουσαι τὸ κάτω μέρος τῆς ἄβαφον (ἔγχρ. πίν. ΙΙΙ, ΙV α, β).

1. Attica, σ. 20 - 21.

2. Πρβ. καὶ DESBOROUGH, LMS, σ. 112.

3. MORRIGONE, σ. 48 (ΠΙΑ), 219, 220, 257, 259, 263, 286 (ΠΙΒ) καὶ 227 (μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τοῦ ΠΙΒ εἰς τὸ ΠΙΓ).

Ἡ παράστασις ἡ καλύπτουσα τὸν 892 (εἰκ. 65), ποικίλη καὶ πρωτότυπος, εἰκονίζει τοπίον μὲ φοινικόδενδρον, θάμνους καὶ ἀναρριχητικὰ φυτὰ, χρησιμεῦον ὡς ἐνδιαίτημα εἰς ἓνα αἶγαγρον καὶ διάφορα πτηνὰ. Ὅτι τὴν καθιστᾷ μοναδικὴν εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν δὲν εἶναι τόσον ἡ ὁμοιογένεια τῆς συνθέσεως καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου



892

Εἰκ. 65.

εἰκονιστική, στοιχεῖα γνωστὰ καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους κρατῆρας μὲ τὰ ἄρματα ἢ τὸ ἀγγεῖον τῶν Πολεμιστῶν, ὅσον τὸ εἶδος τῆς αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ καὶ ἡ παραστατικότης τῶν μορφῶν τῆς. Πράγματι, παρ' ὅλην τὴν σχηματοποίησίν των, τὰ φυτὰ, ὁ αἶγαγρος καὶ τὰ πτηνὰ δὲν ἔχουν καθόλου τὸ ὕφος ἀψύχων διακοσμητικῶν στοιχείων, τὸ δὲ σύνολον ἔχει σαφῶς τὸν χαρακτήρα σκηνῆς ζωγραφημένης ἢ τοῦλάχιστον ἀρχικῶς ἐμπνευσμένης ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἰσορροπημένης καὶ ἀληθοφανοῦς. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ ἀπομιμήσεως τοιοῦτης γραφίας, σχεδιασμένης ὅμως ἀπὸ ἀγγειογράφου μὲ τάλαντον ἰσχυρὸν καὶ ἀσφαλές, κατορθώσαντα νὰ ἀποδώσῃ μὲ ἀνεσιν τὴν εἰδυλλιακὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ ἐξοχικοῦ τοπίου. Εἶναι δηλαδὴ τὸ σπανιώτατον αὐτό, ἂν μὴ μοναδικόν, δεῖγμα γραφικῆς εἰκονιστικῆς διαθέσεως τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ ἐποχῆς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιόλογον, ἰδίως ἐὰν συγκριθῇ μὲ ἀναλόγους συνθέσεις ὅπως ἡ ἀσύνδετος καὶ γελοιογραφικῶς ἀδρὰ σκηνὴ τῆς ἀρκετὰ παλαιότερας ὑδρίας τῶν Μυκηνῶν, τῆς γνωστῆς μὲ τὴν ὀνομασίαν *Circus pot*<sup>1</sup>, ἢ τὸ πολὺ πλησιέστερον χρονικῶς σκαρίφημα τοῦ προχοῖδιου τῆς Βούλας<sup>2</sup>.

Οἱ ὑπόλοιποι εἰκονιστικοὶ ψευδόστομοι, συμβατικώτεροι, κοσμοῦνται μὲ ὀκτάποδας. Οἱ 152, 198 καὶ 631 (εἰκ. 66) φέρουν ἀπὸ ἓνα, περιβάλλοντα μὲ τοὺς πλοκάμους τοῦ ὁλόκληρου τὸ ἀγγεῖον, οἱ δὲ ἄλλοι ἀπὸ δύο, συμμετρικούς, σχεδιασμένους τὸν ἓνα κάτω ἀπὸ τὸ στόμιον καὶ τὸν ἄλλον κατὰ τὴν διάμετρόν του. Μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν ὀκταπόδων τοῦ 300 (εἰκ. 67) ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι συνδυασμένοι μὲ διάφορα παραπληρώματα, τὰ ὅποια ἀπαντῶνται ὑπὸ τὴν ἀπλουστέραν μορφήν των εἰς τὸν 614 (εἰκ. 68), συνιστάμενα εἰς μίαν

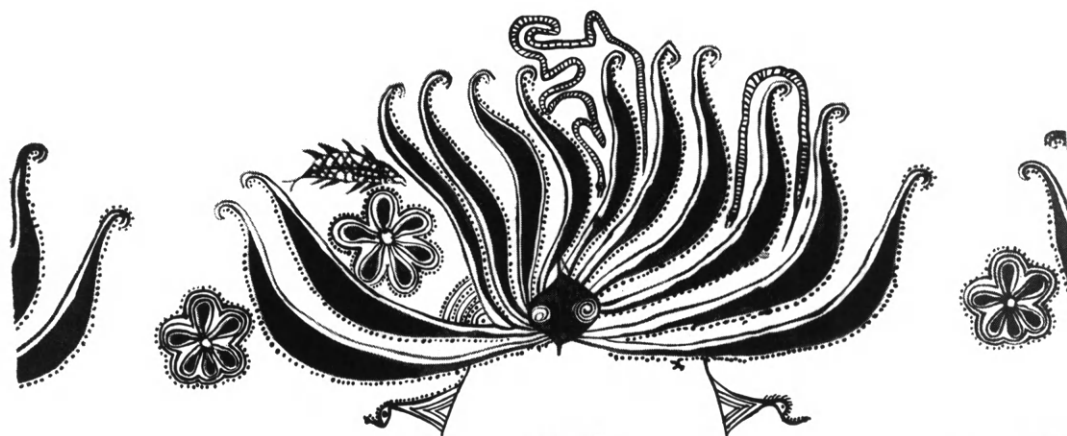
1. Ch.T., σ. 30, πίν. XVIII.

2. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 80, εἰκ. 5 - 6.



Α. Π.

631



152

Α. Παναγιώτου/85



198

Είχ. 66.

σειράν σπειρῶν ἀνηρτημένων ἀπὸ τὴν ταινίαν τοῦ ὤμου καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τὸ κύριον θέμα. Εἰς τοὺς ἄλλους παρεμβάλλονται μεταξύ τῶν ὀκταπόδων καὶ εἰσδύουν μεταξύ τῶν πλοκάμων των, διακρίνονται δὲ εἰς ἀπλᾶ γεμίσματα καὶ εἰς πλήρη, αὐτοτελῆ θέματα.

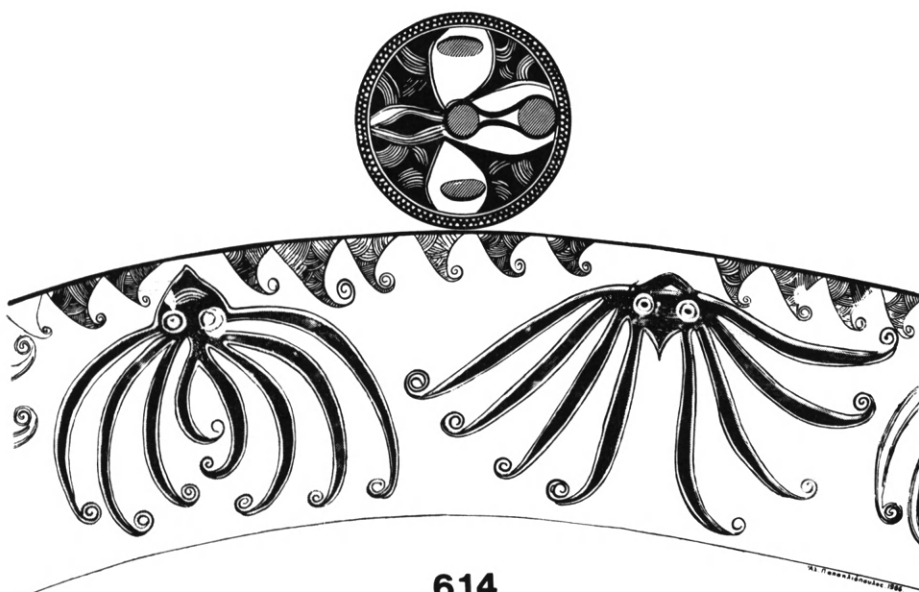
Τὰ γεμίσματα ἔχουν παντοῦ τὴν μορφὴν γραμμωτῶν λεπίων ἢ καμπύλης διαγραμματίσεως καὶ εὗρισκονται κατὰ κανόνα μεταξύ τῶν πλοκάμων, εἴτε εἰς τὴν ρίζαν των, ὅπως





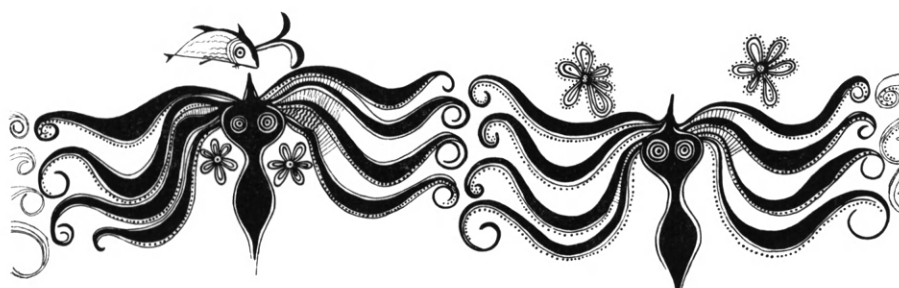
300

Elz. 67.



614

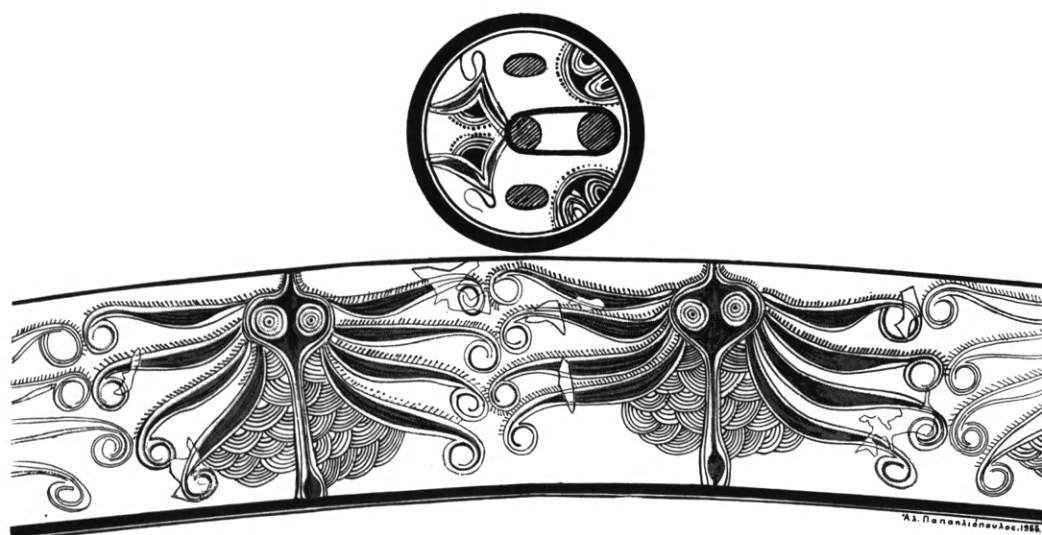
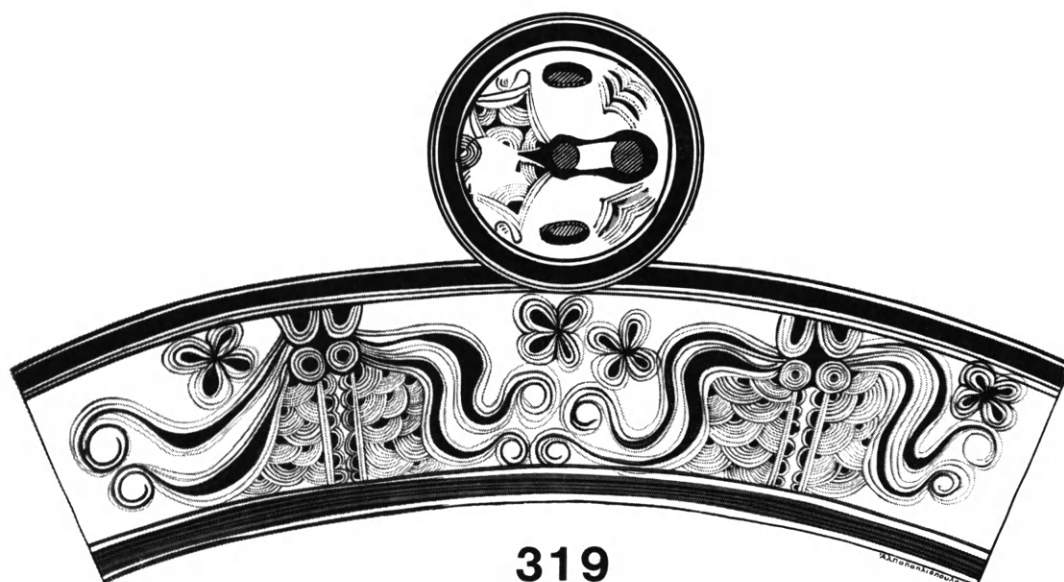
Elz. 68.



679

Elz. 69.

εἰς τὸν 679 (εἰκ. 69) — ὅπου ἴσως ἐπέχουν τὴν θέσιν τῶν νηκτικῶν μεμβρανῶν τοῦ ζώου — εἴτε καὶ μέχρι τῶν ἀκραίων σπειρῶν ὅπως εἰς τοὺς 248, 261 (εἰκ. 70), 631 καὶ 710 (εἰκ. 62). Εἰς τοὺς 319 καὶ 617 (εἰκ. 71) καταλαμβάνουν τὸν χῶρον μεταξύ τῶν τελευ-

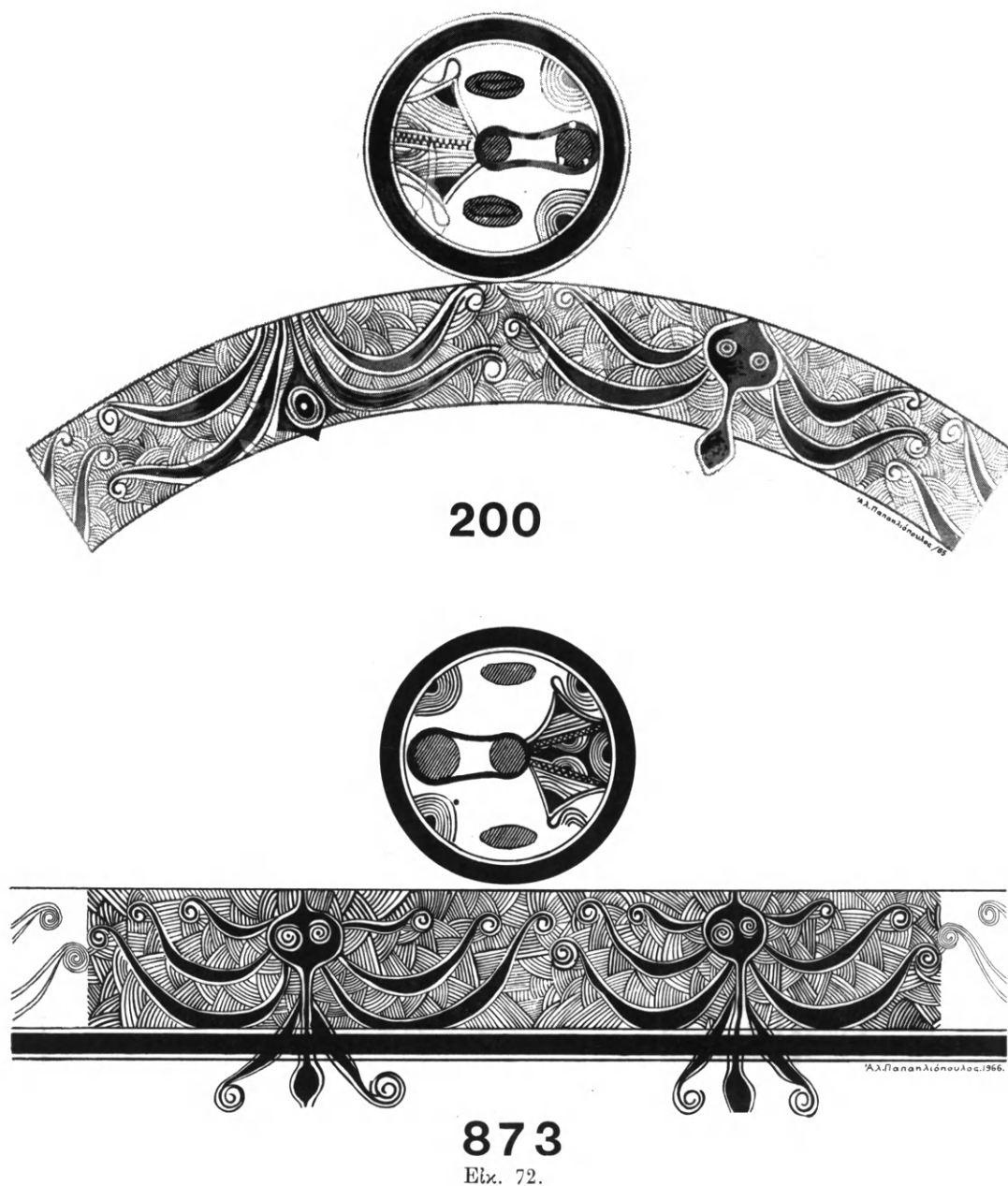


**617**

Εἰκ. 71.

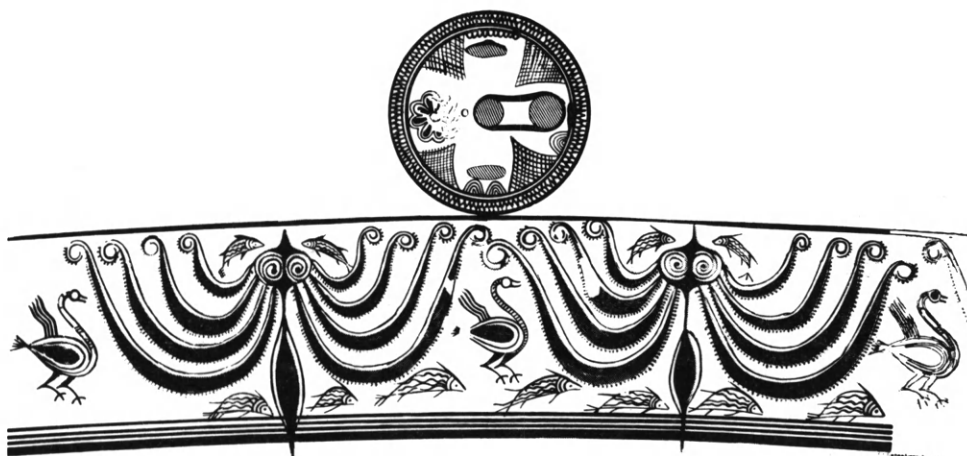
ταίων πλοκάμων καὶ τοῦ σάκκου, εἰς τοὺς 200 καὶ 873 δὲ (εἰκ. 72) καλύπτουν, πυκνὰ καὶ συνεχῇ, ὁλόκληρον τὸν κάμπον τῆς παραστάσεως. Τὰ αὐτοτελῆ παραπληρώματα ἀφ' ἐτέρου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ρόδακες, ἰχθύες καὶ πτηνὰ κατὰ ποικίλους συνδυασμούς, καθὼς καὶ ἄλλα διάφορα σχηματικώτερα θέματα. Οὕτω ὁ 319 φέρει ρόδακας, ὁ 1210 στενὰς καθέτους στήλας τεθλασμένης διαχωρίζουσας τοὺς δύο ὀκτάποδας, ὁ 248 ἰχθύς, ὁ

679 ιχθύς και ρόδακας, ό 569 ιχθύς και πτηνά, ό 746 (είκ. 73) ιχθύς, όμόκεντρα τόξα και σπείρας, ό 261 ιχθύς, πτηνά και φολιδωτά τρίγωνα, ό 152 ιχθύς, ρόδακας, διάστικτα όμόκεντρα τόξα και τριγωνικές πτηνοπροτομάς, ό δέ 198 ένα ιδιότυπον συνδυασμόν από

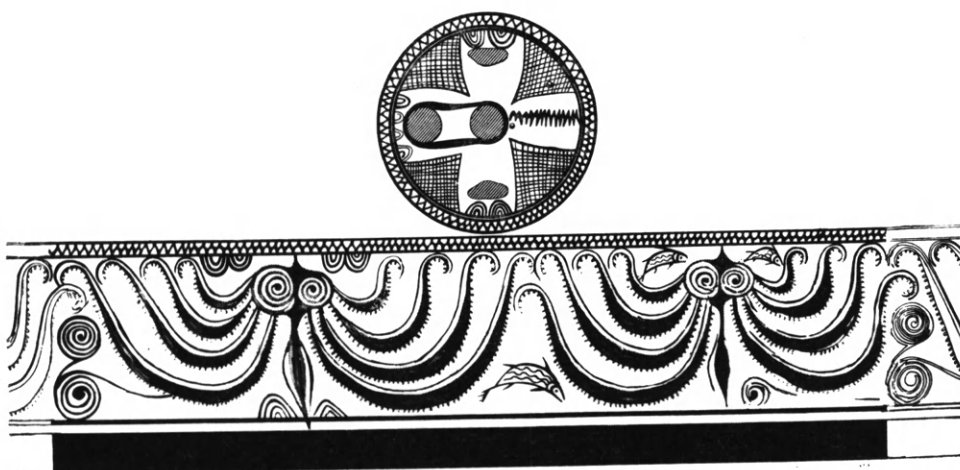


ρόδακας, κλάδους, δικτυωτούς ρόμβους, διάγραμμον έπιφάνειαν, κροσσωτόν άβάκιον και άνθεμωτόν κόσμημα.

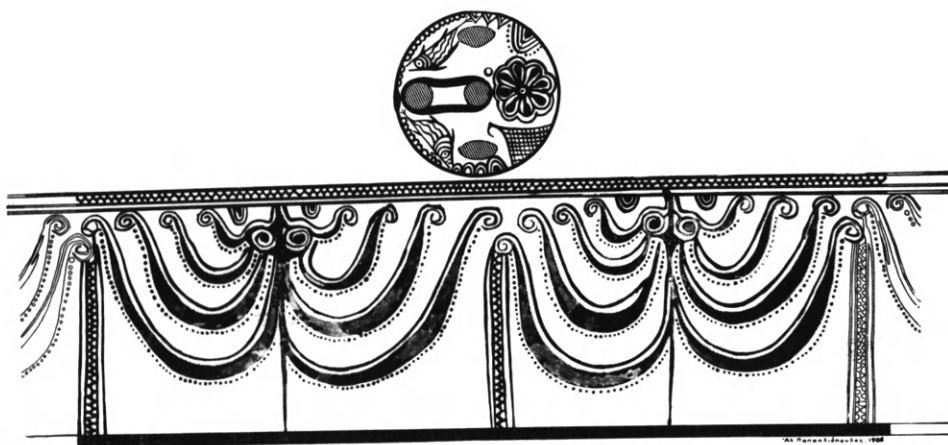
Τά αυτότελῃ αὐτὰ θέματα, και μάλιστα τὰ είκονιστικά, δέν έχουν πραγματικήν σχέ-  
σιν με τούς όκτάποδας, δέν είναι δηλαδή θαλασσινά ή, τουλάχιστον, δέν είναι μόνον  
θαλασσινά. Είναι φανερόν ότι αντιμετωπίζονται όχι ως συστατικά μιᾶς συνθέσεως πρα-



569



746



1210

Elx. 73.

γμάτων συνανηκόντων, ἀλλ' ὡς οὐδέτερα διακοσμητικά σχήματα, καθιερωμένα ἀπὸ τὴν χρῆσιν καὶ ἐπιλεγέντα κυρίως χάρις εἰς τὴν δυνατότητα προσαρμογῆς των εἰς τὸ κενὸν τὸ ὁποῖον χρειάζεται νὰ γεμίσουν<sup>1</sup>. Ὡς ἐκ τούτου χρησιμοποιοῦνται ὅπου τὸ ἐπιτρέπει ὁ χῶρος κατὰ τρόπον ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ὅχι πάντοτε συμμετρικόν, περισσότερον δὲ εἰς τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν ἰδίων τῶν ὀκταπόδων ἢ μεταξὺ τῶν ὀκταπόδων καὶ τῶν ταινιῶν αἱ ὁποῖαι τοὺς πλαισιώνουν (248, 261, 319, 569, 614, 746, 1210, ἐν μέρει καὶ 198) καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν πλοκάμων (152 καὶ οἱ κλάδοι τοῦ 198). Καὶ εἰς αὐτάς τὰς ὀλίγας περιπτώσεις ὅμως ἐμφανίζονται σποραδικὰ καὶ χωρὶς σύστημα, οἱ δὲ ὀκτάποδες παραμένουν αὐθύπαρκα θέματα καὶ δὲν μεταβάλλονται εἰς πλαίσια συμπληρωματικῆς διακοσμῆσεως. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἔχει σημασίαν διότι ἀφορᾷ ὅχι μόνον εἰς τοὺς ὀκτάποδας τῆς Περαιτῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς προερχομένους ἀπὸ ἄλλους τόπους. Ὑπάρχουν ὅμως τέσσαρα δείγματα ἀπὸ τὴν Πιτάνην, τὴν Ἰαλυσόν, τὴν Κῶ καὶ τὴν Κάλυμνον<sup>2</sup>, καθὼς καὶ πολλοί, ἂν μὴ τὸ σύνολον, ἀπὸ τὴν Νάξον<sup>3</sup>, ὅπου οἱ πλοκάμοι τῶν ὀκταπόδων, περιβάλλοντες τὸ ἀγγεῖον μὲ ἀνοικτὰς παραλλήλους καμπύλας προσλαμβάνουν τὸν χαρακτῆρα καὶ μέχρι τινὸς τὴν ἐμφάνισιν κυματοειδῶν ταινιῶν, τὰ δὲ μεταξὺ των διαστήματα μεταβάλλονται εἰς διακοσμητικὰς ζώνας, περιλαμβανούσας πάσης φύσεως θέματα, σχεδιασμένα εἰς πυκνὴν σειράν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπαναλαμβανόμενα καὶ ἐναλλασσόμενα, συχνὰ δὲ διατεταγμένα καὶ κατὰ μέτοπας. Πρὸς τὸ παρὸν ἡ χρησιμοποίησις αὕτη τῶν ὀκταπόδων ὡς πλαισίων καὶ φορέων διακοσμῆσεως μᾶλλον παρὰ ὡς αὐθύπαρκτων θεμάτων, ἀπαντᾷται ὡς ἐξαίρεσις εἰς τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὸ ἀνατολικὸν Αἰγαῖον, ὡς κανὼν εἰς τὴν Νάξον, διόλου δὲ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα δὲν ἀποκλείεται νὰ μεταβάλλῃ κάπως τὴν σημερινὴν εἰκόνα, εἶναι ὅμως πολὺ ἀπίθανον ἡ κοιτὶς τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς νὰ ἀπέχῃ πολὺ ἀπὸ τὰς Κυκλάδας.

Εἰς τοὺς ὅμους τῶν ψευδοστόμων 200, 248, 261, 300, 319, 569, 614, 617, 746, 873 καὶ 1210, χωρισμένους ἀπὸ τὴν κοιλίαν καὶ ἀποτελοῦντας ἰδιαίτερον πεδῖον, ἡ διακόσμησις εἶναι ἡ ἴδια ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, τοὺς κοινούς. Ὁ βραχυστρόγγυλος 300 ἔχει μεμονωμένους δακτυλίους εἰς τὸ στόμιον καὶ τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν καὶ φέρει εἰς τὰ τεταρτοκύκλια στήλας πυκνῶν ἐγκαρσίων παυλῶν, εἰς τὸ ἡμικύκλιον δὲ σταχυωτοὺς ἀμείβοντας μεταξὺ ἀντινῶτων συμμετρικῶν ἐναλλήλων ἀγκώνων. Ἡ λιτὴ αὕτη δια-

1. Ὁ FURUMARK, δεχόμενος ὅτι ἡ χρησιμοποίησις ἰχθύων, πτηνῶν καὶ ζώων ὡς παραπληρωμάτων μεταξὺ τῶν πλοκάμων ὀκταπόδων χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν τοὺς ψευδοστόμους τῆς Ρόδου (M.P., σ. 566), ἀπορρίπτει, καὶ ὁρθῶς, τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ συνύπαρξις ζώων ἀντιπροσωπεύοντων τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀέρα ἐνέχει συμβολικὴν σημασίαν, θεωρεῖ ὅμως πιθανὸν ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς νὰ ἀποτελῇ μίαν μακρινὴν καὶ πάντως στερουμένην τοῦ ἀρχικοῦ της θρησκευτικοῦ νοήματος παραλλαγὴν τοῦ θέματος τοῦ Δένδρου τῆς Ζωῆς—ὅπου ὁ ὀκτάπους μὲ τοὺς πλοκάμους τοῦ ὑποκαθιστᾷ τὸ δένδρον μὲ τοὺς κλάδους—θέματος ἀνατολικῆς προελεύσεως καὶ συνεπῶς οἰκείου εἰς τοὺς τεχνίτας τῆς γειτονικῆς Δωδεκανήσου (ἐ.ἀ. σ. 458 καὶ ὑποσ. 3). Ἡ ἄποψις αὕτη, ἀρκετὰ ἐξεζητημένη ἐξ ἀρχῆς, φαίνεται τελειῶς ἀπίθανος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ τεχνοτροπία δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν Ρόδον.

2. PERROT - CHIRIEZ, VI, σ. 924 - 930, εἰκ. 489, 491 καὶ H. G. BUCHHOLZ, Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, V, 1965, πίν. 14, 15. JACOPI, τάφος LXXIII, σ. 292 - 293, εἰκ. 36, 37, πίν. XXI. MORRIGONE, σ. 189 - 192, εἰκ. 196 a - e. BMCat. I, σ. 192 - 194, εἰκ. 276.

3. N. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, πίν. 157ε, 158α. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 276α, γ-δ, 277α, β. Τὴν παρατήρησιν σχετικῶς πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ διακόσμου εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Νάξου ὀφείλω εἰς τὴν ὑφηγήτριαν διδάχ. Χ. ΚΑΡΔΑΡΑ.



κόσμησις, συνισταμένη εἰς θέματα τῶν ΥΕ ΠΙΒ μᾶλλον παρὰ τῶν ΠΙΓ χρόνων, εἶναι χρονικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς ἀπολύτως ἀνάλογος πρὸς τὸν τύπον τοῦ ὀκτάποδος τοῦ ἀγ-  
γείου, συνεπῆς δὲ πρὸς αὐτὴν εἶναι καὶ ἡ ὑπαρξίς χωριστῶν δακτυλίων ἀντὶ θηλειᾶς. Εἰς  
τοὺς ἄλλους ἀπαντῶνται τὰ συνήθη θέματα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ: Ὁ 614 φέρει φυλλόσχη-  
μον κόσμημα καὶ διαποίκιλτα καμπυλόγραμμα τρίγωνα, ὁ 261 τρίγωνα, ρόδακας, κροσ-  
σοπετάλια καὶ φολίδας εἰς πυκνὴν διάταξιν, ὁ 248 ὄρμον κατακόρυφον μεταξὺ ἀντιθετικῶν  
ἐπιτηδευμένων διχαλωτῶν ἀνθέων καὶ γωνιώδη τριγωνικὰ ἄνθη, ὁ 617 ἀντιμέτωπα ἄνθη  
καὶ διαποίκιλτα ἀψιδώματα, ὁ 319 ἄνθη καὶ ἐναλλήλους ἀμβλυτάτους ἀμείβοντας, ὁ 873  
ἄνθη πλαισιώνοντα διαποίκιλτον τρίγωνον καὶ ὁμόκεντρα τόξα, ὁ 200 ἀνάλογον σύνθεσιν  
μὲ στήλην τεθλασμένης ἀντὶ τριγώνου, ὁ 746 δικτυωτὰ τρίγωνα, στήλην τεθλασμένης καὶ  
ὁμόκεντρα τόξα, ὁ 569 τὰ ἴδια μὲ μικρότερα τρίγωνα καὶ ρόδακα ἀντὶ τεθλασμένης, ὁ δὲ  
1210 δικτυωτὸν τρίγωνον, ρόδακα, ὁμόκεντρα τόξα καὶ ἰχθυς. Οἱ 200 καὶ 873 ἔχουν τοὺς  
ὤμους των ὁμοίους, καθὼς ἄλλωστε καὶ τοὺς ὀκτάποδάς των. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς  
569 καὶ 746, ὁ δὲ 1210, ὁ μόνος μὲ εἰκονιστικὰ θέματα καὶ εἰς τὸν ὦμον καὶ εἰς τὴν κοιλίαν,  
ἀποτελεῖ ἀδεξίαν καὶ κακοσχεδιασμένην ἀπομίμησιν των.

**Σύνοψις.** Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σχημάτων καὶ τῆς διακοσμήσεως  
τῶν ψευδοστόμων αἱ σχέσεις τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν μορφολογικῶν των στοιχείων δὲν  
εἶναι παντοῦ αἱ ἴδιαι, ἀλλὰ παρουσιάζονται εἰς διαφόρους παραλλαγὰς καὶ συνδυασμούς.  
Ὡστόσο, οἱ συνδυασμοὶ αὐτοὶ τῶν καθ' ἑκάστον γνωρισμάτων ἐπαναλαμβάνονται  
ἄρκετὰ συχνὰ ὥστε νὰ ἀναγνωρίζωνται ὅχι μόνον εἰς ἐπὶ μέρους δείγματα ἀλλὰ, γενικώ-  
τερον, εἰς πολυαριθμούς ομάδας ψευδοστόμων, ἀντιστοιχοῦν δὲ εἰς τοὺς διαφόρους τύπους  
των κατὰ τρόπον χαρακτηριστικόν, ἐπιτρέποντα τὴν διατύπωσιν ἀσφαλῶν τυπολογικῶν  
συμπερασμάτων. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἀφοροῦν εἰς τὴν γενικὴν εἰκόνα κάθε τύπου  
καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν δειγμάτων του, χωρὶς τοῦτο νὰ ση-  
μαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις καὶ ἰδιορρυθμίαι.

Οἱ σφαιρικοὶ ἔχουν τὴν μεγίστην ὀριζοντίαν διάμετρον εἰς τὸ ἥμισυ περίπου  
τοῦ ὕψους των, στόμιον κατακόρυφον ἢ κλῖνον πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲ χεῖλος δακτυλιόσχημον  
ἀλλὰ καὶ συχνὰ χωνοειδές, λαβὰς κατακορύφους ἢ ἀποκλινούσας λοξῶς πρὸς τὰ κάτω, γε-  
νικῶς χαμηλὰς, καταληγούσας εἰς δίσκον ἐπίπεδον ἢ ὀλίγον κυρτόν, καὶ βάσεις δακτυλιο-  
σχήμους κυρίως, ἀλλὰ καὶ μερικὰς δισκοειδεῖς. Ὅπαι ἀερισμοῦ δὲν ὑπάρχουν παρὰ κατ'  
ἐξαιρέσιν καὶ μόνον εἰς τοὺς 631 καὶ 1009. Ἡ διακόσμησις των εἶναι λιτὴ καὶ ἄρκετὰ ὁμοιο-  
γενής. Τὰ στόμια ἔχουν βαμμένον τὸ χεῖλος. Αἱ ράχεις τῶν λαβῶν εἶναι ὁλόβαφοι μὲ μι-  
κρὸν τρίγωνον ἐξηρημένον εἰς τὴν κορυφὴν ἢ, κατὰ δεῦτερον λόγον, βαμμέναι κατὰ μῆκος  
τῶν περιθωρίων των, οἱ δίσκοι των φέρουν ἄδρους ὁμοκέντρους κύκλους ἢ σπείρας, τὸ δὲ  
στέλεχος των καὶ ἡ ρίζα τοῦ στομίου περιβάλλονται ἀπὸ μίαν ἐπιμήκη θηλειάν ἢ ἀπὸ δύο  
χωριστοὺς δακτυλίους. Οἱ ὦμοι, ἐκτὸς ἀπὸ τέσσαρας ἀβάφους, κοσμοῦνται μὲ ἀπλᾶ λε-  
πτόγραμμα θέματα, στικτοὺς κύκλους δηλαδὴ, ἐναλλήλους ἀγκῶνας, κυματοειδεῖς γραμ-  
μάς, δικτυωτοὺς ρόμβους, βοτρυοειδῆ φολιδωτὰ τρίγωνα καὶ κυρίως διχαλωτὰ ἄνθη, κοι-  
νὰ εἰς τὸ ἡμικύκλιον καὶ εἰς τὰ τεταρτοκύκλια καί, ὅσα ἀκολουθοῦν ὡς ἐκ τοῦ σχήματός  
των ὀρισμένην φοράν, ὁμόροπα. Τὸ διακοσμητικὸν πεδῖον ἐμφανίζεται ἐνιαῖον καὶ οἱ το-  
μεῖς ἰσότημοι, χωρὶς νὰ ἐξαίρεται κανεὶς εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Εἰς τὴν κοιλίαν αἱ κύριαι

ταινίαι είναι στεναι και την καλύπτουν όλόκληρον από τοῦ ὤμου μέχρι τῆς βάσεως. Εἰς τοὺς 1, 267 καὶ 518 ἀποτελοῦν τὸν μοναδικὸν διάκοσμον, κανονικῶς ὅμως συνδυάζονται μετ' ἄλλας, δευτερευούσας, κάποτε δὲ καὶ μετ' ζώνας. Αἱ τελευταῖαι αὐταί, ὅταν ὑπάρχουν, παρεμβάλλονται εἰς τὸν χώρον μεταξὺ δύο κυρίων ταινιῶν, συνήθως τῶν μεσαίων, χωρὶς νὰ τὸν καταλαμβάνουν εἰς ὅλον τοῦ τὸ πλάτος. Τὰ θέματά των, ἀπλούστερα ἀπὸ τὰ τῶν ὤμων, συνίστανται εἰς τμήματα τεθλασμένων ἢ κυματοειδῶν ὀριζοντίων γραμμῶν καὶ εἰς ομάδας κατακορύφων εὐθειῶν, κυματοειδῶν καὶ τεθλασμένων, ἄλλοτε ἐπαναλαμβανομένης καὶ ἄλλοτε ἐναλλασσομένης. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα διαστήματα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχεδιασμένοι δευτερεύουσαι ταινίαι ὑπὸ μορφήν λεπτοτάτων, ἐνίοτε μόλις διακρινομένων ὀριζοντίων γραμμῶν, ποὺ φθάνουν ἀπὸ τὰς 2 - 3 τῶν 274 καὶ 560 εἰς τὰς 12 τῶν 52 καὶ 659, εἶναι δὲ συνήθως 5 - 6. Συχνότατα αἱ γραμμαὶ αὐταὶ παραλείπονται εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας, σχηματιζομένης οὕτω μιᾶς ἐντελῶς ἀβάφου λωρίδος πλάτους ἀντιστοίχου πρὸς τὰς ἄλλας, εἰς τοὺς 122, 267, 722, 1146 καὶ 1168 ὅμως ἡ λωρίς αὐτὴ φθάνει τὸ  $1/4$  τοῦ ὕψους τῆς γάστρας. Γενικῶς δηλαδὴ τὸ βαμμένον μέρος τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, τόσον εἰς τὸν ὦμον ὅσον καὶ εἰς τὴν κοιλίαν, εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ ἄβαφον, ἢ ἐντύπωσις δὲ αὐτὴ ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν λεπτότητα τῶν γραμμῶν καὶ τὴν ἀραιότητα τοῦ διακόσμου. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸ μοναδικὸν δεῖγμα εἰκονιστικῆς διακοσμῆσεως, τὸν ὀκτάποδα τοῦ 631, μετ' οὓς ἀραιοὺς καὶ ὑποτυπώδεις πλοκάμους του.

Αἱ βάσεις ἔχουν ὅλαι βαμμένην τὴν στεφάνην των, εἰς τὸ  $1/4$  δὲ τῶν ἀγγείων φέρουν εἰς τὸν πυθμένα κύκλους ἢ σπείρας.

Οἱ βραχυστρόγγυλοι διαφέρουν κατὰ τὸ γενικόν των σχῆμα, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἔχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα μετ' οὓς σφαιρικούς. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ στομίου καὶ τοῦ χεῖλους καθὼς καὶ τῶν λαβῶν εἶναι ἡ ἴδια, ἢ ἀναλογία τῶν ὤμων μετ' ὅπας ἀερισμοῦ ἐπίσης. Οἱ δίσκοι εἶναι καὶ αὐτοὶ ἐπίπεδοι ἢ ἐλαφρῶς κυρτοί, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικοὶ μετ' χαμηλὴν ἀπόφυσιν εἰς τὸ κέντρον των, αἱ δὲ βάσεις εἶναι σχεδὸν ὅλαι δακτυλίσχημοι. Ὁμοίᾳ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ στομίου, τῶν λαβῶν καὶ τοῦ δίσκου των, καθὼς καὶ ἡ ἀντιστοιχία τῶν ὤμων μετ' ἡλειᾶν πρὸς τοὺς ὤμους μετ' χωριστοὺς δακτυλίου. Ὑπάρχουν 6 ὦμοι ἄβαφοι. Οἱ ὑπόλοιποι κατέχονται ἀπὸ τὰ ἴδια θέματα ἄλλα καὶ ἀπὸ ὁμόκεντρα τόξα καὶ τριγωνικὰ ἄνθη, εἰς τοὺς 51, 657 καὶ 972 δὲ ὑπάρχουν σπειροθύσανοι καὶ διαποίκιλτα τρίγωνα. Ἡ διαρρύθμισις τῶν θεμάτων αὐτῶν ἀκολουθεῖ εἰς τὸ ἥμισυ περίπου τῶν βραχυστρογγύλων ψευδοστόμων τὸν τρόπον τὸν ἰσχύοντα εἰς τοὺς σφαιρικούς, εἰς τοὺς ἄλλους ὅμως ὁ διάκοσμος τοῦ ἡμικυκλίου ἐμφανίζεται ἐνισχυμένος ἐναντι τῶν τεταρτοκυκλίων, ὅπου ἀπαντῶνται διαφορετικὰ σχήματα, ἀπλούστερα καὶ οἰονεὶ συμπληρωματικά.

Ἡ κοιλία κοσμεῖται καὶ ἐδῶ μετ' κυρίας καὶ δευτερευούσας ταινίας, αἱ τελευταῖαι αὐταὶ ὅμως εἶναι ὀλιγώτερον λεπταὶ καὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὰς τρεῖς ἢ τέσσαρας κατὰ λωρίδα. Ζώνας ἔχουν μόνον οἱ 134 (ὁμάδες καθέτων γραμμῶν), 408 (ἀμείβοντες) καὶ 49 (ὁλόβαφα ἐναλλασσόμενα ἡμικύκλια εἰς δύο ἀντιμετώπους σειράς, χωριζομένης ἀπὸ λεπτὴν κυματοειδῆ γραμμὴν), ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δειγμάτων τῶν ἐχόντων τὸ κάτω  $1/3$  ἢ  $1/4$  τῆς κοιλίας των ἄβαφον (49, 441, 701, 755, 1039, 1177 καὶ 1245) εἶναι περίπου ὁ αὐτὸς μετ' οὓς ἀντιστοίχους σφαιρικούς. Εἰκονιστικὴ παράστασις ὑπάρχει καὶ ἐδῶ μία μόνον, ὁ ὀκτά-

πους του 300, ακόμη απλούστερος και λιτότερος από τον προηγούμενον. Είς τὰς βάσεις είναι βαμμένοι αἱ στεφάναι, ἐνῶ οἱ πυθμένες των οἱ διακοσμημένοι με κύκλους ἢ σπείρας δὲν ὑπερβαίνουν τὸ  $1/8$ .

Οἱ κυλινδρικοὶ καὶ οἱ ὑψιπύθμενοι παρουσιάζουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ ἐξαρτήματα καὶ εἰς τὴν διακόσμησίν των τὰ γνωρίσματα τῶν σφαιρικῶν καὶ τῶν βραχυστρογγύλων, τὰ ἴδια ἀπλᾶ θέματα δηλαδή εἰς τὴν ἰδίαν ἀραιὰν διάταξιν.

Οἱ ὠοειδεῖς ἔχουν τὴν μεγίστην διάμετρον μετατοπισμένην πρὸς τὰ ἐπάνω, εἰς τὰ  $2/3$  τοῦ ὕψους των. Τὰ στόμιά των, ὅλα με δακτυλιόσχημα χεῖλη, εἶναι κατακόρυφα, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ τὰ ὅποια κλίνουν πρὸς τὰ ὀπίσω. Αἱ λαβαί, κανονικαὶ ἢ ὑψηλαί, εἶναι καὶ αὐταὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κάθετοι, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς ψευδοστόμους 127 ἢ 569 (πίν. 98 γ, 21 β), εἰς τὸ  $1/5$  ὅμως τῶν δειγμάτων λοξεύουν πρὸς τὰ κάτω ἀντιθέτως ἀπὸ ὅ,τι εἰς τοὺς σφαιρικούς, συγκλίνουσαι ἀντὶ νὰ ἀποκλίνουν, ὅπως εἰς τοὺς 614, 791 καὶ 1069 (πίν. 29 α, 115 α, 41 α), οἱ δὲ δίσκοι των φέρουν κωνικὰς ἀποφύσεις. Αἱ ὀπαὶ ἀερισμοῦ ἀνοιγμένοι εἰς 44 ὤμους εἶναι ὅπως δὴποτε συνήθεις, ὑπάρχουν δὲ μάλιστα καὶ τρεῖς ψευδόστομοι, οἱ 162, 424 καὶ 746, με διπλᾶς. Αἱ βάσεις εἶναι ἐξ ἡμισείας δακτυλιόσχημοι καὶ κωνικαί, ὅλαι χαμηλαί.

Ἐκτὸς ἀπὸ μίαν μικρὰν ὁμάδα<sup>1</sup> παρουσιάζουσιν τὸ αὐτὸ εἶδος θεμάτων καὶ τὴν ἰδίαν διαρρύθμισιν με τοὺς σφαιρικούς καὶ τὴν πρώτην κατηγορίαν τῶν βραχυστρογγύλων, καθὼς καὶ ἄλλους 9 με ἀβάφους ὤμους, ἢ διακόσμησις τῶν ὠοειδῶν χαρακτηρίζεται ἀπὸ μίαν γενικὴν τάσιν ἐμπλουτισμοῦ καὶ ποικιλίας εἰς τὰ θέματα καὶ ἐναλλαγῆς εἰς τὴν διάταξιν, ἐκδηλον εἰς ὅλα τὰ πεδία. Τὰ χεῖλη τῶν στομίων εἶναι ὅλα βαμμένα. Αἱ λαβαὶ φέρουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λεπτὸν περιθώριον καὶ μόνον, μερικαὶ ὅμως καλύπτονται ἀπὸ ἐγκαρσίους γραμμὰς ἢ διάφορα συνθετώτερα θέματα. Εἰς τοὺς δίσκους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἤδη ὁμοκέντρους κύκλους καὶ σπείρας — ἐδῶ λεπτοὺς καὶ πυκνοὺς — ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ περίτεχνοι συνθέσεις ὁμοκέντρων τόξων, ρόμβων, ροδάκων καὶ ἄλλων ἀναλόγων σχημάτων. Ἡ θηλειὰ ἢ συνδέουσα τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν με τὸ στόμιον εὐρίσκεται εἰς ὅλους τοὺς ὤμους πλὴν 6, ἀπὸ αὐτοὺς δὲ ἄλλωστε οἱ 50, 195, 950 καὶ 1261 ἀνήκουν εἰς τοὺς πρώτους, τοὺς ὁμοιάζοντας πρὸς τοὺς σφαιρικούς.

Εἰς τοὺς ὤμους ὁ διάκοσμος εἶναι πλούσιος καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύνθετος, με κύριον γνώρισμα τὴν ἐπικόσμησίν του με διάφορα δευτερεύοντα στοιχεῖα καὶ τὴν μέχρις ἰδιομορφίας διαφοροποίησίν του ἀπὸ δείγματος εἰς δεῖγμα. Τὰ ὁμόκεντρα τόξα εἶναι ἀφθονα, τὰ ἄνθη ἀποκλειστικῶς σχεδὸν τριγωνικά, ἐπὶ πλεον δὲ ἐμφανίζονται σπεῖραι, γραμμωτὰ λέπια, διαποίκιλτα ἀψιδώματα καὶ διάφοροι εἰκονιστικαὶ παραστάσεις. Τὰ θέματα τῶν προηγούμενων κατηγοριῶν χρησιμοποιοῦνται καὶ ἐδῶ, παρηλλαγμένα ὅμως καὶ προσηρμοσμένα εἰς τὸ γενικὸν ὕφος. Οἱ ἀμείβοντες σχεδιάζονται ἀμβλυγώνιοι καὶ χρησιμοποιοῦνται κατὰ κανόνα εἰς τὴν διασύνδεσιν ἄλλων θεμάτων, οἱ κύκλοι, τὰ τόξα καὶ τὰ τρίγωνα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαποίκιλτα, τὰ δὲ φοιιδωτὰ τρίγωνα τοῦ 794 ἔχουν καὶ εὐθύγραμμον περίγραμμα. Τέλος, πολλὰ ἀπὸ τὰ κοσμήματα ζωγραφοῦνται κατὰ τὸν

1. Τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀποτελοῦν οἱ 15, 50, 107, 120, 130, 132, 195, 303, 381, 384, 523, 528, 566, 626, 627, 633, 660, 661, 666, 685, 697, 808, 900, 950, 1098, 1187 καὶ 1238.

ἀντίχρωμον τρόπον, ἐξηρημένα δηλαδή ἀπὸ ὀλοβάφους ἐπιφανείας. Εἰς τὴν διάταξιν τοῦ διακόσμου αὐτοῦ ἔχει ἐπικρατήσῃ ἐντελῶς ἡ τάσις ἢ διαφανομένη εἰς τοὺς βραχυστρογγύλους. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὤμου ἔχει τὸν χαρακτήρα κυκλικοῦ περικέντρου ἀρμονικοῦ συνόλου φέροντος ἐνιαίαν σύνθεσιν μὲ τὴν ἔμφασιν εἰς τὸ ἡμικύκλιον, ὅπου τὰ κοσμήματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνθη ἢ τρίγωνα, εἶναι διηυθετημένα συμμετρικὰ καὶ ἀντιμέτωπα. Τὰ τεταρτοκύκλια φιλοξενοῦν ἄλλα δευτερεύοντα θέματα, κατὰ κανόνα ὅμοια μετὰξὺ των.

Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διακοσμήσεως τῶν ὤμων ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὴν κοιλίαν. Ἡ ὀλιγομελὴς κατηγορία τῶν εἰκοσιεπτὰ λιτοτέρων ψευδοστόμων<sup>1</sup>, μὲ ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τοὺς 195, 303, 523, 660 καὶ 900, παρουσιάζει ὅλα ἢ, πάντως, τὰ κύρια γνωρίσματα τῶν σφαιρικῶν καὶ τῶν βραχυστρογγύλων. Ἀλλήν, ἀκόμη μικροτέραν, μὲ χαρακτηριστικὰ ἀκριβῶς ἀντίθετα, οὕτως εἶπεῖν, συνιστοῦν οἱ ἔχοντες τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας των ὀλόβαφον ἢ ἰδιαίτερος πυκνοβαμμένον. Οἱ ὑπόλοιποι, ἀφαιρουμένων μερικῶν ἀδῆλων καὶ ἀμφιβόλων λόγῳ κακῆς ἢ ἐλλιποῦς διατηρήσεως, καθὼς καὶ τοῦ σχεδὸν ἀβάφου 566, τοῦ σχεδὸν ὀλοβάφου 1074 καὶ τῶν φερόντων εἰκονιστικὴν διακόσμησιν, ἀποτελοῦν τὴν τρίτην καὶ βασικὴν κατηγορίαν. Ἐδῶ ὁ διακόσμος καλύπτει τὸ ἐπάνω μέρος τῆς κοιλίας εἰς ἕκτασιν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἥμισυ τῆς γάστρας εἰς 21 δείγματα (ὅπως π.χ. εἰς τὸν ψευδόστομον 105), τὰ 2/3 εἰς ἄλλα 61 (π.χ. ψευδοστόμος 127) καὶ τὰ 3/4 ἢ περισσότερον εἰς τὰ ὑπόλοιπα 60 (ψευδόστομος 14), τὸ δὲ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα μένει ἄβαφον. Αἱ κύριαι ταινίαι εἶναι πλατεῖαι καὶ πυκναί, αἱ δευτερεύουσαι, 2 - 3 κατὰ κανόνα εἰς κάθε ομάδα, εἶναι καὶ αὐταὶ ἔντονοι καὶ ἐμφανεῖς, αἱ δὲ ζῶναι, συνήθως μοναί, κάποτε ὅμως πολλαπλαῖ, εὐρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοντὰ εἰς τὸν ὦμον καταλαμβάνουσαι ὀλόκληρον τὸ πλάτος τῆς λωρίδος των — πού ὑπερβαίνει τόσον τὸ πᾶχος τῶν κυρίων ταινιῶν ὅσον καὶ τῶν μεσολαβούντων διαστημάτων — καὶ κατέχουσαι ὡς ἐκ τούτου τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸ ὅλον διακοσμητικὸν σχῆμα. Τὰ θέματά των, ἀμφιτοξοὶ ραβδώσεις, σειραὶ ἀμειβόντων, ὁμόκεντρα τόξα, γραμμωτὰ λέπια, σπεῖραι, ἄνθη, ρόδακες, τόξα, εἶναι ἐξ ἐπιλογῆς ἄλλα καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου σχεδιάσεώς των ἐνηρμονισμένα εἰς τὸ γενικὸν καταστόλιστον ὕφος, ἀκόμη περισσότερον δὲ ἰσχύει τοῦτο διὰ τοὺς 13 ψευδοστόμους τοὺς φέροντας πολυμόρφους ἀπεικονίσεις τοπίου καὶ ὀκταπόδων, πολὺ λαμπροτέρας εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἀπὸ τὰ δύο προαναφερθέντα δείγματα.

Αἱ βάσεις εἶναι καὶ αὐταὶ βαμμέναι εἰς τὴν στεφάνην των, τὸ 1/6 δὲ περίπου ἔχει καὶ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ποικιλημένην ὅπως οἱ ἀνάλογοι σφαιρικοὶ καὶ βραχυστρογγύλοι.

Οἱ κωνικοὶ παρουσιάζουν πολλὰς βασικὰς ὁμοιότητας πρὸς τοὺς ὠοειδεῖς. Ἐχουν καὶ αὐτοὶ τὴν μεγάλην διάμετρόν των ὑψηλά, στόμια κατακορύφα μὲ δακτυλιόσχημα χεῖλη καὶ λαβὰς κανονικὰς ἢ ὑψηλὰς, ἐξ ἡμισείας κατακορύφους ἢ συγκλινούσας πρὸς τὰ κάτω. Οἱ δίσκοι των ἔχουν ὅλοι ἀποφύσεις καὶ μάλιστα ὀξείας, τὸ 1/4 περίπου φέρει ὅπας ἀερισμοῦ εἰς τὸν ὦμον, αἱ δὲ βάσεις των εἶναι ἐν μέρει δακτυλιόσχημοι, κυρίως ὅμως κωνικάι. Τὰ χεῖλη τῶν στομίων εἶναι βαμμένα, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ περιθώρια τῶν λαβῶν ἐκτὸς ἀπὸ ἐλαχίστας διακοσμημένας μὲ ἐγκαρσίας ἢ κατακορύφους κυματοειδεῖς γραμμάς, γραμμωτὰ λέπια καὶ τεθλασμένας. Οἱ δίσκοι καλύπτονται ἀπὸ λεπτοὺς ὁμο-

1. Βλ. ὑπόσημ. 1, σ. 191.



κέντρους κύκλους ἢ σπείρας, εἰς τρία δείγματα δὲ καὶ ἀπὸ στεφάνην τεθλασμένης, ὁμόκεντρα τόξα καὶ ρόδακα. "Οἱ οἱ ὅμοι ἔχουν θηλειᾶς συνδεούσας τὸ στόμιον μὲ τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν.

Ὡμοὶ ἀκόσμητοι ἢ μὲ ἀπλοῦν διάκοσμον δὲν ὑπάρχουν. Τὰ θέματα εἶναι γενικῶς τὰ ἴδια ὅπως εἰς τοὺς ὠοειδεῖς, πλουσιώτερα ὅμως καὶ μὲ περισσότερα συμπληρώματα. Πλεονάζουν ἀπολύτως τὰ ὁμόκεντρα τόξα, ἰδίως εἰς τὰ τεταρτοκύκλια. Ἄνθη ὑπάρχουν μόνον τριγωνικά, τὰ φολιδωτὰ τρίγωνα ἔχουν ὅλα περίγραμμα, ἀπαντῶνται δὲ καὶ μερικαὶ εἰκονιστικαὶ παραστάσεις. Ἡ διάταξις τοῦ διακόσμου εἶναι ἡ ἴδια ὅπως εἰς τοὺς ὠοειδεῖς, πυκνότερα ὅμως καὶ περισσότερον συνηθρωμένη, τὰ γνωρίσματα δὲ αὐτὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὴν διακόσμησιν τῆς κοιλίας. Οἱ ἔχοντες βαμμένον τὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας τῶν εἶναι περισσότεροι κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τοὺς ἀντιστοίχους ὠοειδεῖς. Οἱ ἄλλοι φέρουν καὶ αὐτοὶ ταινίας καὶ ζώνας περιλαμβανούσας τεθλασμένας, ἀμείβοντας, σπείρας καὶ ἄνθη, ἐξ ἴσου — ἂν μὴ καὶ περισσότερον — πυκνάς καὶ πλατείας, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν εἰς 20 ἀγγεῖα τὰ  $\frac{2}{3}$  τῆς γάστρας (βλ. π.χ. τὸν 1226, πίν. 10 γ) καὶ εἰς ἄλλα 35 τὰ  $\frac{3}{4}$  (ὅπως εἰς τὸν 944, πίν. 124 β). Γενικῶς δηλαδὴ ἡ βαμμένη ἐπιφάνεια ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν ἄβαφον, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ κοιλία ἀντὶ ταινιῶν φέρει ὀκτάποδα, ὅπως εἰς τὸν 873, τὸν μοναδικὸν κωνικὸν μὲ παρομοίαν εἰκονιστικὴν διακόσμησιν (εἰκ. 72). Ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔχουν καὶ οἱ κωνικοὶ βαμμένας τὰς στεφάνας τῶν βάσεων των, οἱ πυθμένες των ὅμως εἶναι ὅλοι ἀκόσμητοι.

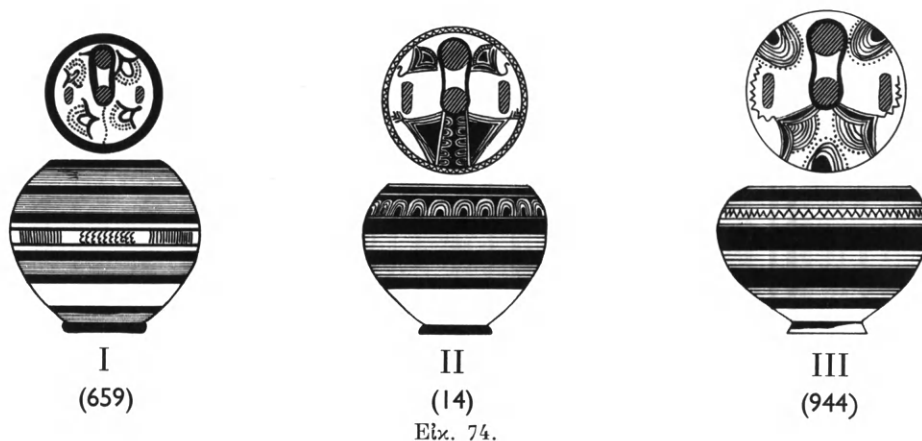
Εἰς τοὺς ἐξ τύπους ψευδοστόμων λοιπὸν ἐχρησιμοποιήθησαν τρεῖς βασικοὶ τρόποι διακοσμῆσεως. Ὁ πρῶτος, χαρακτηριζόμενος ἀπὸ ἐλαφρὰ καὶ λιτὰ σχέδια εἰς χαλαρὰν καὶ παρατακτικὴν διάταξιν ἀπαντᾶται κυρίως εἰς τοὺς σφαιρικοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρῶτην ὁμάδα τῶν βραχυστρογγύλων, τοὺς ἐλαχίστους κυλινδρικοὺς καὶ ὑψιπυθμένους καὶ τρεῖς δεκάδας ὠοειδῶν, συνολικῶς δηλαδὴ εἰς τὸ  $\frac{1}{4}$  περίπου τῶν ψευδοστόμων (εἰκ. 74, I). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ συγγένειαι μεταξὺ δειγμάτων τῶν διαφόρων αὐτῶν σχημάτων δὲν εἶναι ἀπλῶς γενικῆς τυπολογικῆς φύσεως ἀλλὰ πολὺ περισσότερον συγκεκριμέναι, φθάνουσαι κατὰ περιπτώσεις μέχρι πλήρους σχεδὸν ὁμοιότητος τοῦ διακόσμου. Τοῦτο συμβαίνει π.χ. εἰς τὸν σφαιρικὸν 760, τοὺς βραχυστρογγύλους 166, 797 καὶ 877, τοὺς ὠοειδεῖς 120, 132, 303, 633 καὶ 685 καὶ τὸν κυλινδρικὸν 525 (στικτοὶ ἢ περιστικτοὶ κύκλοι, εἰκ. 28, 31, 35, 63), εἰς τὸν σφαιρικὸν 623, τὸν βραχυστρογγύλον 1177, τοὺς ὠοειδεῖς 15 καὶ 627 καὶ τὸν κυλινδρικὸν 1117 (κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἐντὸς ἀψιδωτοῦ περιγράμματος, εἰκ. 28, 31, 36, 63), εἰς τὸν σφαιρικὸν 722, τὸν βραχυστρογγύλον 558 καὶ τοὺς ὠοειδεῖς 523 καὶ 1238 (βοτρυοειδῆ φολιδωτὰ τρίγωνα, εἰκ. 29, 32, 36), εἰς τοὺς σφαιρικοὺς 560 καὶ 648 καὶ τὸν ὠοειδῆ 195 (δικτυωτοὶ ρόμβοι, εἰκ. 29, 36), εἰς τοὺς σφαιρικοὺς 871 καὶ 1009 καὶ τὸν βραχυστρογγύλον 187 (ἐνάλληλοι ἀγκῶνες, εἰκ. 28, 31) καὶ εἰς τὸν σφαιρικὸν 122 καὶ τὸν ὑψιπύθμενον 8 (ἀμείβοντες καὶ διχαλωτὰ ἄνθη, εἰκ. 28, 63).

Ὁ δεύτερος τρόπος, πυκνὸς καὶ περίτεχνος, συγκροτημένος εἰς ἐνότητα ἀνταποκρινομένης πρὸς τὰ διακοσμητικὰ πεδία καὶ διερρυθμισμένος κατὰ τρόπον τονίζοντα τὴν διάπλασιν τοῦ ἀγγείου εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος, χρησιμοποιηθεὶς εἰς μερικοὺς βραχυστρογγύλους, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὠοειδῶν καὶ ὀλίγους κωνικοὺς, ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τοῦ συνόλου (εἰκ. 74, II). Καὶ ἐδῶ τὰ παραδείγματα τῶν ὠοειδῶν 105



καὶ 228 καὶ τοῦ κωνικοῦ 434 (σπεῖραι, εἰκ. 38, 56) καθὼς ἐπίσης τοῦ ὠοειδοῦς 1118 καὶ τοῦ κωνικοῦ 13 (γραμμωτὰ λέπια ἐντὸς ἀψιδωτοῦ περιγράμματος καὶ ὁμόκεντρα τόξα) εἶναι διδακτικά.

Ὁ τρίτος, ὅμοιος ἀλλὰ πλουσιώτερος, μὲ προτίμησιν εἰς τὰς ὀλοβάφους ἐπιφανείας καὶ μὲ τάσιν καλύψεως τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου περιορίζεται εἰς ὀλίγους ὠοειδεῖς καὶ κυρίως εἰς τοὺς κωνικούς (εἰκ. 74, III). Ἐνδεικτικὴ τῆς σχέσεως



Εἰκ. 74.

αὐτῆς εἶναι ἡ ὁμοιότης τῶν ὠοειδῶν 172 καὶ 708 πρὸς τοὺς κωνικούς 325, 872 καὶ 1178 (διαποίκιλτα ἀψιδώματα καὶ ὁμόκεντρα τόξα, εἰκ. 44, 58), τοῦ ὠοειδοῦς 43 καὶ τοῦ κωνικοῦ 567 (ὁμόκεντρα τόξα, εἰκ. 45, 56) καὶ τοῦ ὠοειδοῦς 27 πρὸς τὸν κωνικὸν 176 (ἄνθη πλαισιώνοντα στήλην τεθλασμένης καὶ ὁμόκεντρα τόξα, εἰκ. 51, 60).

Ὡστε οἱ σφαιρικοὶ ἀνήκουν εἰς τὸν ἴδιον ρυθμὸν μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς βραχυτρογγύλους, μὲ τοὺς κυλινδρικοὺς καὶ ὑψιπυθμένους, μέχρι τινὸς δὲ καὶ μὲ τοὺς ὠοειδεῖς. Αὐτοὶ παρουσιάζουν ὁμοιότητας τόσον πρὸς τοὺς προηγουμένους ὅσον καὶ πρὸς τοὺς κωνικούς, οἱ κωνικοὶ ὅμως δὲν ἔχουν κανὲν κοινὸν σημεῖον πρὸς τὴν πρώτην ὁμάδα.

Ὁ σφαιρικὸς τύπος τοῦ ψευδοστόμου<sup>1</sup> εἶναι γνωστὸς ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Δωδεκανήσου, τῶν ἀκτῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας καὶ συχνὸς τόσον εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐν γένει ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν τῆς Περαιτῆς<sup>2</sup> εἰδικώτερον. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ δείγματα τοῦ προερχόμενα ἀπὸ ἀκριβέστερον χρονολογημένας ὁμάδας<sup>3</sup> ἦτο ἐν χρήσει κυρίως κατὰ τοὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους ἐξακολουθήσας νὰ κατασκευάζεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβάσεως πρὸς τὸ ΠΙΓ, ἐνδεχομένως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΠΙΓ<sup>4</sup>, κατόπιν ὅμως ἐκλείπει, ὑποκαθιστάμενος ἀπὸ ἄλλα σχήματα, διαφορετικὰ διακοσμημένα.

1. Τύπος Α τοῦ STUBBINGS (Attica, σ. 14 - 15, εἰκ. 2Α) καὶ 174 τοῦ FURUMARK (M.P., σ. 612 - 613).

2. Ἐχει εὑρεθῇ εἰς τὸ Βουρβάτσι, τὴν Βάρην καὶ τὸ Λιγόρι (STUBBINGS, Attica, ε. ἀ. καὶ πίν. 1, 5, 7, 2, 1, 3, 8, 10).

3. P.N. I, πίν. 391 ἀρ. 411 (ἀνάκτορον Ἐγχλιανοῦ). Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 124α καὶ 1961, πίν. 121γ (Δυτικὴ οἰκία Μυκηνῶν). Ο. BRONEER, Hesperia 35, 1966, σ. 353 - 354, πίν. 84α (τεῖχος Ἰσθμοῦ). Ἔργον 1968, σ. 5, εἰκ. 4γ,δ (ἀκρόπολις Μυκηνῶν).

4. Ο. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 370, εἰκ. 43b. Fountain, σ. 389, εἰκ. 69α (οἰκία Β. κλιτύος καὶ Β. κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως). Πρβ. M.P., ε.ἀ. καὶ FurOA, σ. 197.

Περισσότερον διαδεδομένοι από τους σφαιρικούς, οι βραχυστρόγγυλοι εύρέθησαν εις όλα σχεδόν τὰ μυκηναϊκά κέντρα, ἦσαν δὲ ἐν χρήσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ ΥΕ ΠΙΑ2 μέχρι τοῦ ΠΙΓ1α<sup>1</sup>. Οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὴν πρώτην ομάδα τῆς Περατῆς προέρχονται ἀπὸ σύνολα ἀνήκοντα, ὅπως καὶ οἱ σφαιρικοί, εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ ΠΙΒ ἢ καὶ τοὺς πρώτους τοῦ ΠΙΓ1<sup>2</sup>, οἱ ἄλλοι ὅμως ἐμφανίζονται, ἰδίως εἰς τὴν διακόσμησιν, στοιχεῖα τεχνοτροπικῶς — ἂν μὴ καὶ χρονολογικῶς — περισσότερο προκεχωρημένα, προαναγγέλλοντα τὴν ἐπομένην φάσιν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ κατασκευὴ ψευδοστόμων τοῦ σχήματος αὐτοῦ διήρκεσε κάπως περισσότερο ἀπὸ ὅσον τῶν σφαιρικῶν, ὅχι τόσον ὅμως ὥστε ὁ διαχωρισμὸς τῶν δύο τύπων νὰ καταστῇ σαφὴς καὶ ἀναντίρρητος.

Οἱ κυλινδρικοί ἀνήκουν εἰς σχῆμα σπάνιον, γνωστὸν μέχρι πρό τιος ἀπὸ δείγματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΑ2 - ΠΙΒ χρόνους καὶ προερχόμενα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου<sup>3</sup>. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσετέθη εἰς αὐτὰ ἐν ἀκόμῃ, τῶν ἰδίων χρόνων, ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>4</sup>, καθὼς καὶ μερικὰ νεώτερα, ΥΕ ΠΙΓ1, ἀπὸ τὴν Κύπρον<sup>5</sup>, τὴν Κρήτην<sup>6</sup>, τὴν Αἰγιάλειαν<sup>7</sup> καὶ τὴν Ἀχαΐαν<sup>8</sup>. Ἦσαν λοιπὸν οἱ κυλινδρικοί ἀσυνήθεις μὲν ἀλλ' εὐρέως γνωστοὶ καὶ ἐξηκολούθησαν νὰ ὑπάρχουν ἀφοῦ εἶχον καταργηθῇ οἱ σφαιρικοί καὶ ἐνῶ ἔφθινον οἱ βραχυστρόγγυλοι.

Ἀντιθέτως πρὸς αὐτοὺς οἱ ὑφιπύθμενοι εἶναι συνηθέστατοι, χρονικῶς ὅμως δὲν ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τὰ ἰσχύοντα διὰ τοὺς σφαιρικούς. Προέρχονται ἀπὸ τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Κύπρον, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Μπερμπάτι<sup>9</sup>, καθὼς καὶ τὴν Ugarit<sup>10</sup>, τὴν Κρήτην<sup>11</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>12</sup>, τὸ Ἄργος<sup>13</sup>, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθη-

1. M.P., shape 171 (depressed globular), σ. 611 - 612. Ἐπίσης C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 122 ἀρ. 6 (τελευταία περίοδος τῆς Ugarit). E. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 173α (τεῖχος Δυμαίων). Deiras, σ. 144, πίν. LVI, 4,6, LXX, 6, LXXXVI, 5,6 (Ἄργος). V. HANKEY, BSA 47, 1952, πίν. 25 (Εὔβοια). STUBBINGS, Attica, πίν. 3, 1, 5, 11, 12 (Κοπρέζα).

2. Μυκῆναι, Ch.T., πίν. 47 ἀρ. 14 καὶ FurOA, σ. 197 (τάφος 527). W. TAYLOUR, BSA 50, 1955, πίν. 44a,b (πώρινος τοίχος θησαυροῦ Κλυταιμνήστρας). A.J.B. WACE, BSA 51, 1956, πίν. 29d (οἰκία Μολύβδου). Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ, 1964, πίν. 78β (BA. ἐπέκτασις ἀκροπόλεως). Τίρυνς, ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχεδ. 5, ἀρ. 2,3 (ἐπίχωσις δυτικοῦ τείχους). Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν, O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 370, εἰκ. 43a (οἰκία Β. κλιτύος), Fountain, εἰκ. 69b (B. κρήνη).

3. M.P., shape 184 (cylindrical), σ. 45, ὑποσ. 6 καὶ σ. 615.

4. MORRICONE, σ. 287, εἰκ. 333a.

5. B. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ, Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 10, 1956, σ. 10, πίν. V (συλλογὴ Πιερίδης). P. ÅSTRÖM, Op.Ath. 5, 1965, σ. 92, εἰκ. 2 ἀρ. 6 (Μουσεῖον Στοχόλμης).

6. F. MATZ, Forschungen auf Kreta, σ. 79, πίν. 53 ἀρ. 2. I. ΤΖΕΔΑΚΙΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 717β.

7. P. ÅSTRÖM, ἔ.ἀ. σ. 91, εἰκ. 1, ἀρ. 1 - 3.

8. E. T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 9, πίν. 2, ἀρ. 11.

9. M.P., σχῆμα 167 (piriform), σ. 611.

10. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 122, ἀρ. 5, 13.

11. F. MATZ, ἔ.ἀ. σ. 75 - 76, πίν. 52, ἀρ. 3,4.

12. STUBBINGS, Attica, σ. 20. A.J.B. WACE, BSA 48, 1953, πίν. 8b (οἰκία Λαδεμπόρου). N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, πίν. 121α (Δυτικὴ οἰκία). Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1964, πίν. 78β (BA. ἐπέκτασις τῆς ἀκροπόλεως).

13. Deiras, πίν. LVI, 2,5.

νῶν<sup>1</sup>, τὸ Βουρβάτσι<sup>2</sup> καὶ τὴν Βραυρῶνα<sup>3</sup>, οἱ δὲ νεώτεροι<sup>4</sup> πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τοὺς πρώτους ΥΕ ΠΙΓ1 χρόνους.

Οἱ ὠοειδεῖς<sup>5</sup> καὶ οἱ κωνικοί, οἱ ὅποιοι συγκαταριθμοῦνται κατὰ κανόνα μὲ αὐτούς, εἶναι τὰ σχήματα τὰ ἀπαντώμενα εἰς ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα τῆς ΥΕ ΠΙΓ1 περιόδου, κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζοντα τὴν φάσιν αὐτὴν καὶ διακοσμημένα κατὰ τὸν Πυκνὸν Ρυθμόν. Οἱ ὠοειδεῖς διεμορφώθησαν πρῶτοι καὶ πρέπει νὰ συνέπεσαν ἐπὶ ἐν διάστημα μὲ τοὺς σφαιρικούς, καθὼς προκύπτει ἀπὸ ὅσους φέρουν τὸ αὐτὸ εἶδος διακοσμῆσεως, ὅπως π.χ. εἰς τὰς Μυκήνας<sup>6</sup>, τὸ Λιγόρι<sup>7</sup> καὶ τὴν Ugarit<sup>8</sup> καὶ νὰ ἐξελιχθῇσαν τεχνοτροπικῶς κατὰ τρόπον παράλληλον πρὸς τοὺς βραχυστρογγύλους. Οἱ κωνικοί, ἐμφανισθέντες κάπως ἀργότερον<sup>9</sup>, ἐπεκράτησαν βαθμηδὸν χωρὶς νὰ ὑποκαταστήσουν ἐντελῶς τοὺς ὠοειδεῖς. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ δύο αὐτοὶ τύποι, κυρίως ὅμως οἱ κωνικοί, ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται τὰς ὑψηλὰς λαβὰς, τὰς ὁξείας ἀποφύσεις εἰς τοὺς δίσκους καὶ τὸν πυκνὸν ἀλλ' ἀκατάστατον καὶ ἐκφυλισμένον διάκοσμον, τὰ γνωρίσματα δηλαδὴ ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ τέλος τοῦ ΠΙΓ1 καὶ προοιωνίζονται τὰ ἄχαρα ὑπομυκηναϊκὰ δείγματα τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ<sup>10</sup>.

**Ψευδόστομοι ἐπείσακτοι.** Παρ' ὅλην τὴν ποικιλομορφίαν τῶν ψευδοστόμων τῆς Περαιτῆς τὰ γενικά των χαρακτηριστικά, δηλαδὴ τὰ εἶδη πηλῶν καὶ βαφῶν, τὰ σχήματα καὶ οἱ τύποι τῆς διακοσμῆσεως εἶναι ἀρκετὰ ὁμοιογενῆ, τοῦλάχιστον κατὰ κατηγορίας, ὥστε νὰ καθιστοῦν τὴν κοινὴν καὶ μάλιστα τὴν τοπικὴν των προέλευσιν βεβαίαν. Ὑπάρχουν ὅμως τέσσαρες ἐντελῶς διαφορετικοὶ διακρινόμενοι εὐκόλως ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀσφαλῶς δὲ ξένοι καὶ ἐπείσακτοι.

Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ 50 τοῦ τάφου 5 (πίν. 51 β, εἰκ. 36) ἔχει σχῆμα γωνιωδῶς ὠοειδὲς μὲ εὐρεῖαν χοανοειδῆ γάστραν καὶ διακόσμησιν ἀπλουστάτην, συναντωμένην κατὰ κανόνα εἰς τοὺς σφαιρικούς καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους, εἶναι δὲ κατεσκευασμένος ἀπὸ πηλὸν καστανόφαιον ἰδιαζούσης ἀποχρώσεως καὶ συστάσεως. Τὰ χαρακτηριστικά αὐτὰ καὶ ἰδίως τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ ἀποκλείουν νὰ εἶναι προϊὸν ἐργαστηρίου τῆς Περαιτῆς ἢ καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐν γένει, πρέπει δὲ ἡ προέλευσίς του νὰ ἀναζητηθῇ ἄλλοῦ.

Ὁ 198 τοῦ τάφου 12 (ἑγχρωμος πίν. II, πίν. 93 δ, εἰκ. 66) μὲ σχῆμα καὶ διάκοσμον ἰδιότυπον, ὅμοιον πρὸς ψευδοστόμους τῆς Μονεμβασίας καὶ τῆς Κνωσοῦ<sup>11</sup>, εἶναι καὶ αὐτὸς ἐξωτικός. Τὸ εἶδος τοῦ ὀκτάποδος καὶ ἰδίως αἱ κροσσῶται γραμμαὶ αἱ ἐκφυόμεναι ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ ἐπάνω ζευγὸς τῶν πλοκάμων ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰ δει-

1. STUBBINGS, Attica, πίν. 2, 4, 5, 6 (B. GRAEF, Die Antiken Vasen der Akropolis zu Athen, I, ἀρ. 106 - 108). BRONEER, Fountain, εἰκ. 72a - c (B. κρήνη).

2. STUBBINGS, ἑ.δ. πίν. 1, 9.

3. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, πίν. 23β.

4. O. BRONEER, ἑ.δ.

5. M.P., shape 175 (perked - up globular), σ. 613. STUBBINGS, ἑ.δ. σ. 18, εἰκ. 2B,C (τύποι B καὶ C).

6. A.J.B. WACE, BSA 52, 1957, πίν. 41c.

7. STUBBINGS, ἑ.δ. πίν. 3, 8, 9.

8. C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 60 ἀρ. 10.

9. M.P., σ. 33.

10. C. G. STYRENIUS, Op.Ath. 4, πίν. II, III. Kerameikos 1, πίν. 6 - 11.

11. Βλ. ἀνωτέρω σ. 147 καὶ 180.

γματα τῶν Μουλιανῶν<sup>1</sup> καὶ καθιστᾷ τὴν ἀπόδοσίν του εἰς κρητικὸν ἐργαστήριον πιθανωτάτην.

Ἀπὸ τὴν Κρήτην ἦλθε πέρα πάσης ἀμφιβολίας καὶ ὁ βραχυστρόγγυλος 1088 τοῦ τάφου 146 (ἐγχρωμος πίν. IV γ, πίν. 43 α). Τὸ ἀμφικωνικὸν του σχῆμα, αἱ χαμηλαὶ λαβαί, τὸ χωνοειδὲς στόμιον καὶ ἡ ὑψηλὴ κωνικὴ βάσις εἶναι συνήθη ἐκεῖ κατὰ τοὺς ΥΜ ΠΙΓ1α χρόνους<sup>2</sup>, ἄγνωστα δὲ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴν ἐνδεχομένην ἐξαίρεσιν ἐνὸς ψευδοστόμου εὐρεθέντος εἰς τὰς Μυκήνας<sup>3</sup>. Ἡ διακόσμησίς του διαφέρει καὶ



1088

Εἰκ. 75.



391

Εἰκ. 76.

αὐτὴ τελείως ὡς πρὸς τὰ θέματα καὶ τὴν διάταξιν ἀπὸ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς: Τὸ κάτω ἥμισυ τῆς κοιλίας καλύπτεται ἀπὸ ταινίας ἐναλλασσομένου πάχους. Τὸ ἐπάνω ἥμισυ ἀποτελεῖ μαζί μετὰ τὸν ὦμον ἐνιαῖον διακοσμητικὸν πεδῖον (εἰκ. 75), περιβαλλόμενον ἀπὸ μίαν κυματοειδῆ στεφάνην, ἡ ὁποία τὸ χωρίζει μετὰ τὰς καμπύλας τῆς εἰς ὀκτὼ τμήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡμικυκλικά, γεμισμένα μετὰ φολίδας, παράλληλα τόξα, ρόδακας καὶ κλαδοειδῆ σχήματα, διαγραμμισμένα εἰς τὰ κενὰ κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν κρητικὸν γραμμωτὸν ρυθμὸν (fringed style). Ὁμοίαν συνεχῆ κυματοειδῆ καμπύλην πλασιώνουσαν ἀνάλογα θέματα ἔχει ψευδόστομος ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν<sup>4</sup> καὶ ἄλλος εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κῶ<sup>5</sup>, ἀνάλογοι δὲ ἀλλὰ διακοπτόμεναι καμπύλαι ἐμφανίζονται εἰς δύο ἀκόμη ψευδοστόμους τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>6</sup> καὶ εἰς ἓνα τῶν Μουλιανῶν<sup>7</sup>.

1. Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ΑΕ 1904, σ. 42 - 43.

2. FurOA, σ. 200, 225 - 226, εἰκ. 6.

3. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, πίν. 62, 1b.

4. JACOPI, σ. 321 - 322, εἰκ. 65 - 70.

5. Φέρει τὴν ἐνδειξιν «trovato da Giovanni Costa».

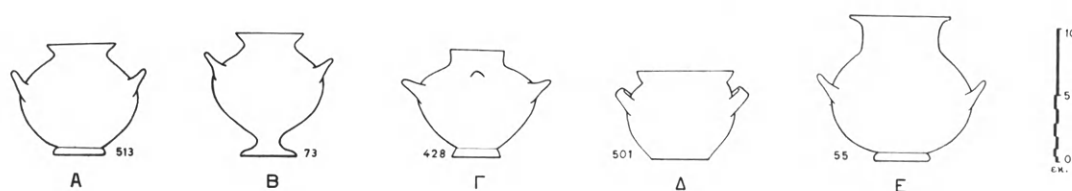
6. FLMV, πίν. IV, 27 καὶ XI, 69.

7. Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ἑ.δ. σ. 27 - 28, εἰκ. 6.

Ὁ τέταρτος, ὁ ὠοειδὴς 391 τοῦ τάφου 34 (πίν. 99 γ, εἰκ. 76), εἶναι προϊόν τῆς Νάξου. Τόσον κατὰ τὸ γενικόν του σχῆμα μὲ τὴν στρογγύλην, σχεδὸν σφαιρικὴν, γάστραν, τὰς μικρὰς σχετικῶς λαβάς, τὸ χωνοειδὲς στόμιον, καὶ τὴν μικρὰν ὀξεῖαν ἀπόφυσιν εἰς τὸ κέντρον τοῦ δίσκου, ὅσον καὶ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ, εἶναι πανομοιότυπος πρὸς τοὺς ψευδοστόμους τῶν Ἀπλωμάτων καὶ τοῦ Καμινιοῦ<sup>1</sup>. Ἡ διακόσμησις τῆς γάστρας του, συνισταμένη εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας κάτω ἀπὸ τὸν ὦμον καὶ πλατείας ὀλοβάφους λωρίδας καλυπτούσας τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοιλίας, παρουσιάζει τὴν ἰδίαν διάταξιν καὶ τὰς ἰδίας ἀναλογίας πρὸς τὸν Α942 τῶν Ἀπλωμάτων, ἡ δὲ συνύπαρξις τῶν διαποικίλων ρόμβων καὶ τριγώνων τοῦ ὦμου μὲ τοὺς χωριστοὺς δακτυλίους εἰς τὸ στόμιον καὶ τὸ στέλεχος τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν ἀντὶ θηλειᾶς εἶναι καὶ αὐτὴ χαρακτηριστικὸν τῆς Ναξιακῆς κεραμεικῆς.

### ΣΤΑΜΝΟΙ ΚΑΙ ΣΤΑΜΝΙΣΚΟΙ

**Σχῆμα.** Οἱ στάμνοι καὶ οἱ σταμνίσκοι, 223 τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ 86 τάφους, ἀποτελοῦν μίαν ὁμάδα ἀγγείων κλειστῶν μὲ εὐρεῖαν καὶ χαμηλὴν γάστραν, μέγα στόμιον ἐφαπτόμενον εἰς τὸν ὦμον χωρὶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ μεσολαβῇ λαιμὸς καὶ ὀριζοντίας ἀγκύλας λαβάς, κάποτε τόσον μικρὰς ὥστε εἰς μερικὰ δείγματα ὅπως τὸ 1214 νὰ



Εἰκ. 77. Τύποι σταμνίσκων.

καταντοῦν ὑποτυπώδεις καὶ λειτουργικῶς ἄχρηστοι. Οἱ σταμνίσκοι παρουσιάζονται εἰς μικρὸν μέγεθος, εὐρέθησαν ὅμως καὶ πέντε στάμνοι (οἱ 475, 967, 1022, 1076 καὶ 1198) ὁμοίου σχήματος ἀλλὰ μεγαλύτεροι. Ἀναλόγως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν λαβῶν των διακρίνονται εἰς 207 διώτους καὶ 12 τριώτους, ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη 1 μόνωτος (ὁ 1095) καὶ 1 ἄωτος (ὁ 493)<sup>2</sup>. Τὸ χαρακτηριστικὸν ἐν τούτοις αὐτὸ δὲν εἶναι οὐσιῶδες, καθόσον δὲν ἐπηρεάζει τὸ γενικόν των σχῆμα, ἡ ἐκάστοτε μορφή τοῦ στομίου των ὅμως καθὼς καὶ τῆς βάσεώς των καὶ ἡ ἀναλογία τῶν στοιχείων αὐτῶν πρὸς τὸ σῶμα δημιουργοῦν πέντε βασικοὺς τύπους μὲ παραλλαγὰς ὀφειλομένας εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς γάστρας των, ἀνάλογον γενικῶς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ψευδοστόμων. Οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς (εἰκ. 77):

- Α. Ὁ διάστομος, μὲ χωνοειδὲς στόμιον καὶ χαμηλὴν βάσιν. Περιλαμβάνει 169 διώτους, 9 τριώτους, τὸν μόνωτον καὶ τὸν ἄωτον, τὰ 81 % τοῦ συνόλου δηλαδή. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ 50 ἔχουν σῶμα σφαιρικόν, 33 βραχυστρόγγυλον, 83

1. Πρβ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ΠΑΕ 1959, πίν. 158α καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, ΠΑΕ 1960, πίν. 274α.

2. Ἄλλος ἄωτος εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 70 τῆς Ἰαλυσοῦ (JACORI, σ. 285, εἰκ. 28).



ώοειδές και 14 κωνικόν. Εἰδικῶς ὁ μόνωτος ἀνήκει εἰς τοὺς σφαιρικούς, ὁ δὲ ἄωτος εἰς τοὺς βραχυστρογγύλους. Τὸ στόμιόν των ἔχει κατὰ κανόνα ἄνοιγμα ἀντίστοιχον πρὸς τὰ 0,6 τῆς διαμέτρου τοῦ σώματός των. Ὑπάρχει ὅμως μία εἰκοσὰς περίπου σφαιρικῶν, βραχυστρογγύλων καὶ ὡοειδῶν ἰδιαιτέρως εὐρυστόμων ὅπου ἡ ἀναλογία αὐτῇ φθάνει τὰ 0,7 - 0,8 καὶ ἄλλοι τόσοι στενόστομοι, περιλαμβάνοντες τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν κωνικῶν, ὅπου περιορίζεται εἰς τὰ 0,5.

- Β. Ὁ ὑσιπύθμενος. Ὁμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, ἀλλὰ μὲ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ὀξυνόμενον πρὸς τὴν βάσιν, σαφῶς διακρινομένην ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ κατηγορία αὐτῇ περιλαμβάνει τρία μόνον δείγματα, τοὺς διώτους 73 καὶ 742 καὶ τὸν τρίτον 1155, ὅλους ὡοειδεῖς.
- Γ. Ὁ κυλινδρόστομος. Ὁμοιος εἰς γενικὰς γραμμὰς πρὸς τὸν πρῶτον, ἀλλὰ μὲ στόμιον σχήματος χαμηλῆς κυλινδρικῆς στεφάνης. Εὐρέθησαν 15, ὅλοι διώτοι. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 8 εἶναι ὡοειδεῖς, οἱ 6 κωνικοὶ καὶ εἷς, ὁ 1192, βραχυστρογγύλος, χονδροειδῆς καὶ κακοπλασμένος. Τὰ στόμιά των ἔχουν μικρότερον ἄνοιγμα ἀπὸ ὅσον τῶν διαστόμων, φθάνοντα κανονικῶς τὰ 0,5 περίπου τῆς διαμέτρου τοῦ ἀγγείου, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικοὶ κωνικοὶ ἰδιαιτέρως στενόστομοι, ὅπου δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 0,4. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς 376 καὶ 1241 ὅλοι οἱ υπόλοιποι ἔχουν εἰς τὸν ὦμον μεταξὺ τῶν λαβῶν μικρὰς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις.
- Δ. Ὁ χυτροειδής. Ἐχει σῶμα χαμηλὸν καὶ στόμιον τόσον εὐρὺ ὅση σχεδὸν καὶ ἡ διάμετρος τοῦ σώματός του, περιλαμβάνει δὲ 2 δείγματα σφαιρικά καὶ 3 ὡοειδῆ, ὅλα διώτα.
- Ε. Ὁ ὑσίλαιμος. Τὸ σῶμά του εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς τὸν διάστομον, ἔχει ὅμως ὑψηλὸν κυλινδρικὸν λαιμὸν καταλήγοντα εἰς ἀνοικτὸν χωνοειδὲς χεῖλος. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ὑπάγονται 11 διώτοι καὶ 2 τρίωτοι, εἶναι δηλαδὴ μετὰ τὸν Α καὶ τὸν Γ ὁ τρίτος πού ὑπερβαίνει τὴν δεκάδα. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ κατανέμονται εἰς 3 σφαιρικά, 9 ὡοειδῆ καὶ 1 ἐντόνως κωνικόν, τὸ τρίτον 924. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὑπερτονισμένου των στομίου εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ κανονικόν τοῦ τύπου Α, φθάνον τὰ 0,7 τῆς γενικῆς των διαμέτρου.

Οἱ σφαιρικοὶ καὶ οἱ βραχυστρογγύλοι, ἀνεξαρτήτως τύπου, ἔχουν τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς γάστρας των εἰς τὸ  $1/2$  τοῦ ὕψους της, εἰς τοὺς πρώτους μὲν ἀρκετὰ χαμηλότερον ἀπὸ τὰς λαβὰς, εἰς τοὺς ἄλλους δὲ χαμηλότερον ἐπίσης ἀλλὰ πολὺ πλησιέστερον. Εἰς τοὺς ὡοειδεῖς καὶ τοὺς κωνικοὺς ἡ διάμετρος αὐτῇ εὐρίσκεται εἰς τὰ  $2/3$  περίπου τοῦ ὕψους τῆς γάστρας, αἱ δὲ λαβαὶ ἐνίοτε μὲν κατὰ τι ὑψηλότερον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον.

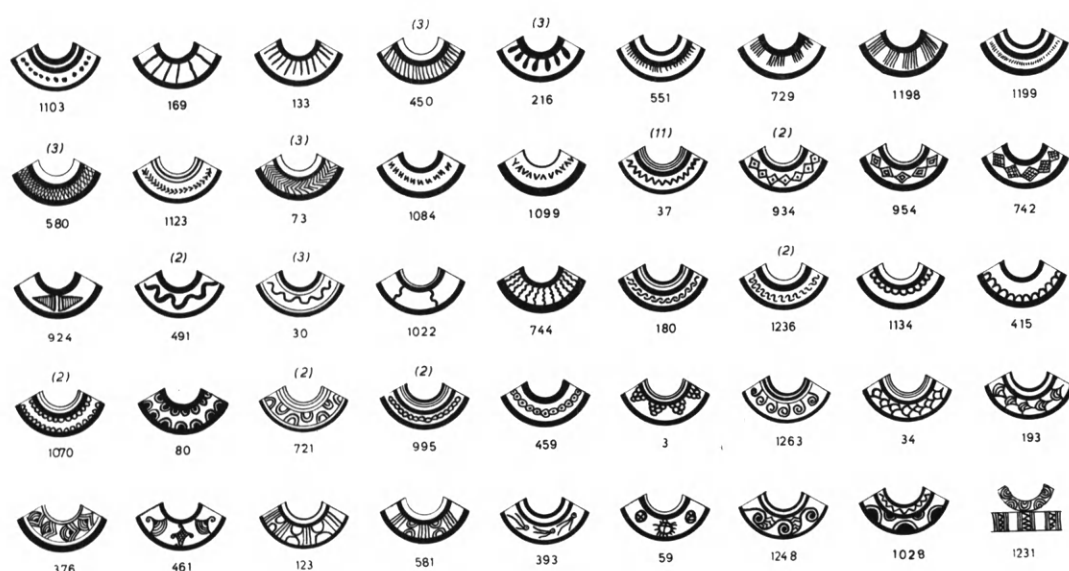
Αἱ λαβαὶ τῶν σταμνίσκων εἶναι ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσίν των λεπταὶ καὶ κατὰ κανόνα κυλινδρικά. Ἐξαίρεσιν εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ἀποτελοῦν 14 διάστομοι, οἱ σφαιρικοὶ 1161 καὶ 1176, οἱ βραχυστρογγύλοι 800, 973, 1122 καὶ 1242, οἱ ὡοειδεῖς 47, 287, 637, 1103, 1123, 1194 καὶ 1218 καὶ ὁ κωνικὸς 616, καθὼς καὶ ὁ χυτροειδῆς 501, φέροντες λαβὰς ταινιοειδεῖς, ἡ ποικιλία των ὅμως καὶ ἡ κατανομή των καθιστοῦν προφανὲς ὅτι τὸ εἶδος τῶν λαβῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ στερεῖται ἐν προκειμένῳ σημασίας ὡς

κριτήριο μορφολογικόν καὶ ἐνδεχομένως χρονολογικόν. Εἶναι κολλημένοι χαμηλὰ εἰς τὸν ὦμον καὶ εἰς τὰ περισσότερα δείγματα (συνολικῶς 162) κλίνουν λοξῶς πρὸς τὰ ἐπάνω, ὑπάρχουν ὅμως 26 ἀγγεῖα ὅπου εἶναι στερεωμένοι ἐντελῶς κατακορύφως καὶ ἄλλα 30 ὅπου εἶναι τελείως ὀριζόντιαι. Αἱ ἀνομοιομορφίαι αὐταὶ εἰς τὴν τοποθέτησιν των ὀφείλονται κάποτε εἰς ἀπλὴν ἀπροσεξίαν τοῦ ἀγγειοπλάστου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν 640, ὅπου ἡ μία λαβὴ παρουσιάζει τὴν κανονικὴν κλίσιν πρὸς τὰ ἐπάνω ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι κατακορύφος, καὶ ἀπὸ τοὺς 57 καὶ 644, ὅπου ἡ μία εἶναι ὡσαύτως κανονικὴ, ἡ δὲ ἄλλη ὀριζοντία, γενικῶς ὅμως πρέπει νὰ εἶναι ἐσκεμμένοι, ὀφειλόμενοι εἰς διαφορετικὰς τεχνοτροπικὰς τάσεις, ἀφοῦ μάλιστα φαίνεται νὰ συνδέωνται μὲ ἄλλα ἐκαστοτε σχήματα. Πράγματι, αἱ κατακορύφοι ἐμφανίζονται μόνον εἰς τοὺς σφαιρικούς, βραχυστρογγύλους καὶ ὠοειδεῖς τῶν τύπων Α, Β, Δ καὶ Ε, διόλου δὲ εἰς τοὺς κυλινδρостόμους καὶ εἰς τοὺς κωνικούς ἐν γένει. Ἀφ' ἐτέρου αἱ ὀριζόντιαι, μὲ ἐλαχίστας ἐξαιρέσεις (5 βραχυστρογγύλοι καὶ 8 ὠοειδεῖς τύπου Α), περιορίζονται εἰς τοὺς κωνικούς, ὅπου ὅμως ἐπικρατοῦν ἀπολύτως.

Αἱ βάσεις ἔχουν τὴν ἰδίαν μορφήν ὅπως καὶ εἰς τοὺς ψευδοστόμους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν καὶ ἐντόνως κωνοειδῆ τοῦ 742 καὶ τοὺς ἐπίπεδα κομμένους πυθμένους τῶν 501 καὶ 580 αἱ ὑπόλοιποι εἶναι δισκοειδεῖς, δακτυλιόσχημοι ἢ κωνικαί, ὅλαι χαμηλαί. Ἡ διάμετρος των εἶναι κατὰ τι μεγαλυτέρα ἀπὸ τὸ στόμιον εἰς τοὺς κωνικούς κυλινδρостόμους 1229 καὶ 1241, ἴση περίπου πρὸς αὐτὸ εἰς τοὺς ὁμοίους των 376, 428 καὶ 1231, εἰς τοὺς διαστόμους ὠοειδεῖς 497 καὶ 1140 καὶ εἰς τὸν κυλινδρостόμον ὠοειδῆ 612, καὶ μικρότερα, κυμαινομένη μεταξὺ τῶν 0,6 καὶ 0,8 τῆς διαμέτρου των εἰς ὅλους τοὺς ὑπολοίπους. Αἱ συνηθέστεραι εἶναι καὶ ἐδῶ αἱ δακτυλιόσχημοι, ἐμφανιζόμεναι παντοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κωνικούς εἰς μεγάλας ἀναλογίας καὶ καλύπτουσαι μὲ 131 δείγματα τὰ 59 % τοῦ συνόλου. Τὸ χαμηλότερον ποσοστὸν, μὲ 28 ἀγγεῖα (12,6 %), ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς δισκοειδεῖς, ἀπαντωμένας κυρίως εἰς τὸν τύπον Α καὶ μάλιστα εἰς τοὺς σφαιρικούς (14 περιπτώσεις) καὶ τοὺς βραχυστρογγύλους (ἄλλαι 6). Αἱ ὑπόλοιποι 55 (σχεδὸν 25 %) εἶναι κωνικαί, εὐρίσκονται δὲ καὶ αὐταὶ εἰς ὅλους τοὺς τύπους, ὡς πρὸς τὰ σχήματα ὅμως κυρίως εἰς τοὺς κωνικούς — ὅπου καλύπτουν τὰ 2/3 περίπου — καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τοὺς ὠοειδεῖς.

**Διακόσμησις.** Μόνον δύο σταμνίσκοι, οἱ 663 καὶ 996, εἶναι ἐντελῶς ἄβαφοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔχουν κάποιου εἶδους διάκοσμον, ἀπλοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλ' ἀρκετὰ ποικίλον. Τὸ 1/5 σχεδὸν (50 δείγματα διαφόρων σχημάτων καὶ τύπων) εἶναι ὀλόβαφοι, συνήθως μὲ ἐξηρημένον τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν ριζῶν κάθε λαβῆς, τὴν βάσιν καὶ — σπανιώτερον — τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας. Ἄλλοι 45 φέρουν ἀντίχρωμον διακόσμησιν, εἶναι δηλαδὴ ὀλόβαφοι μὲ λεπτὰς ἐξηρημένας ταινίας εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν. Οἱ ὑπόλοιποι ἔχουν βαμμένον τὸ στόμιον, τὰς λαβὰς καὶ κάποτε τὰς βάσεις, φέρουν δὲ καὶ ὀριζοντίας ταινίας εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν. Αἱ ταινίαι αὐταὶ ἀφήνουν ἀκάλυπτον τὸν μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρον, λαμβάνοντα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν μορφήν σχετικῶς πλατείας λωρίδος εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὦμου, χωρισμένης ἀπὸ τὰς λαβὰς εἰς δύο — ἢ τρία, προκειμένου περὶ τῶν τριῶτων — ὅμοια μέρη. Εἰς 43 σταμνίσκους ἢ διακόσμησις ἀρκεῖται εἰς τὰ ἀπλᾶ αὐτὰ στοιχεῖα, εἰς ἄλλους 72 ὅμως ἐμπλου-

τίζεται με διάφορα θέματα σχεδιασμένα γενικῶς εἰς τὰ ἡμιζώνια τοῦ ὤμου, εἰς τοὺς 4 δὲ καὶ 754 εἰς τὴν κοιλίαν. Τὸ στόμιον εἶναι παντοῦ βαμμένον ὁλόκληρον, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Αἱ λαβαὶ ἔχουν ἀφεθῇ ἄβαφοι μόνον εἰς τὸν 377, ἴσως καὶ εἰς τὸν 1007. Εἰς τοὺς ἄλλους εἶναι χρωματισμένοι κατὰ διαφόρους τρόπους. Ὁ ἐπικρατέστερος, ἀπαντῶμενος εἰς 66 δείγματα, συνίσταται εἰς μίαν συνεχῆ πινελιὰν καλύπτουσαν τὴν ράχιν των. Εἰς 10 ἀκόμη περιπτώσεις ἡ πινελιά αὕτῃ ἀναλύεται εἰς τρία, περιοριζομέ-



Εἰκ. 78. Διακόσμησις ὤμων σταμνίσκων.

νη εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας τῆς λαβῆς, εἰς 18 ἄλλους ἔχει ἐξελιχθῇ εἰς σειρὰν ἐγκαρσίων γραμμῶν ἢ γραμμοκηλίδων, οἱ δὲ 501 καὶ 607 φέρουν συνεχιζομένην τὴν κυματοειδῆ γραμμὴν ἢ ὅποια κοσμεῖ τὴν ζώνην τοῦ ὤμου των.

Μόνον 54 βάσεις ἔχουν βαμμένην τὴν στεφάνην των καὶ ἄλλαι 3 τὴν συμβολὴν των πρὸς τὴν γάστραν. Αἱ ὑπόλοιποι εἶναι ὅλαι ἀκόσμητοι, ὅπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας.

Αἱ ζῶναι τοῦ ὤμου (εἰκ. 78) κοσμοῦνται με θέματα γενικῶς ἀπλᾶ. Ὑπάρχουν 11 σταμνίσκοι με τεθλασμένην, 7 με καθέτους γραμμάς, 5 με κρόσσια διαφόρων εἰδῶν, ἄλλοι 5 με κυματοειδεῖς γραμμάς ὀριζοντίας καὶ 3 με καθέτους, ἀνὰ 4 με ἀμείβοντας, κροσσοπετάλια καὶ ρόμβους, ἀνὰ 3 με ὄρμον ἢ ὁμόκεντρα τόξα, 2 με δικτυωτόν, 2 με ἄνθη καὶ ἀνὰ 1 με στίγματα, N - σχημον κόσμημα, ἀντίρροπα Υ, τρίγωνα διάγραμμα καὶ φολιδωτά, σπείρας καὶ κύκλους τριμίσχους καὶ τροχοειδεῖς. Ἄλλοι 6 φέρουν συνδυασμοὺς θεμάτων ἢ μετόπας, ὁ δὲ 123, μοναδικὸς αὐτός, παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν ὅτι κοσμεῖται με διαφορετικὸν θέμα εἰς κάθε ἡμιζώνιον.

**Κατηγορίαι σταμνίσκων.** Ἡ κατανομή τῶν διαφόρων μορφῶν διακοσμήσεως δὲν εἶναι ἡ ἴδια εἰς ὅλους τοὺς τύπους καὶ τὰ σχήματα τῶν σταμνίσκων. Οἱ σφαιρικοὶ διάστομοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραπτοί, με ὀλίγους ὀλοβάφους καὶ ἐλαχίστους ἀντιχρώμους, 22 δὲ (τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου) φέρουν εἰς τὸν ὤμον ζώνας με ἀπλᾶ θέματα

όπου πλεονάζει ή έλευθέρα τεθλασμένη. 'Υπάρχουν όμως ακόμη μερικοί με γραμμές, κροσσοπετάλια και μετόπας με αντίνωτα ήμικύκλια, καθώς και μεμονωμένα δείγματα με έναλλήλους ρόμβους, αμείβοντας, τριγωνικά άνθη, κομμένον πλοχμόν, καθέτους κυματοειδείς γραμμές, δικτυωτόν, ομάδας κροσσωτών γραμμών, N - σχήμον κόσμημα και βοτρυοειδή φολιδωτά τρίγωνα. Οί 628 και 1198 φέρουν εις τας λαβάς των πυκνάς έγκαρσίας γραμμές, εις τόν 123 είναι βαμμένοι αι κορυφαί και αι ρίζαι των, όλοι οι άλλοι όμως έχουν τας ράχεις των έξ ολοκλήρου χρωματισμένας. Αι βάσεις είναι όλοι ακόσμητοι εκτός από δώδεκα, εις μίαν δέ, του 945, είναι βαμμένος έξωτεριώς και ό πυθμήν.

Οί βραχυστρόγγυλοι παρουσιάζουν κάπως διαφορετικήν εικόνα. Το 1/4 είναι όλόβαφοι, όλοι δέ οι υπόλοιποι γραπτοί, 12 με άπλᾶς ταινίας και ισάριθμοι με θέματα. Μερικά από αυτά — κάθετοι γραμμαί, κροσσοπετάλια — είναι τᾶ ίδια όπως και εις τούς σφαιρικούς, υπάρχουν όμως επί πλέον και όριζόντιαι κυματοειδείς γραμμαί, άγκιστρα, σπειραι, πλαισιωμένη τεθλασμένη και όμόκεντρα τόξα, όλα εις 1 - 2 δείγματα. Εις 17 άγγεϊα αι λαβαί είναι όλόβαφοι και εις 2 άβαφοι. 'Από τας βάσεις των αι 10 έχουν βαμμένην τήν στεφάνην και άλλαι 2, των 672 και 1263, τήν στεφάνην και τόν πυθμένα.

Οί ώοειδείς εμφανίζουν μεγαλύτερον ποσοστόν εις όλοβάφους, κυρίως όμως εις άντιχρώμους, φθάνοντας τό ήμισυ σχεδόν του συνόλου. Οί γραπτοί δέν υπερβαίνουν τό 1/4, από αυτούς δέ 5 φέρουν ταινίας και μόνον 17 κοσμοϋνται και με θέματα, άπλᾶ ή σύνθετα. 'Υπάρχουν 2 δείγματα με αμείβοντας, άλλα 2 με έλευθέραν τεθλασμένην, ανά 1 με στίγματα, γραμμές κροσσωτάς και καθέτους κυματοειδείς, κομμένον πλοχμόν, όριζοντίαν κυματοειδή γραμμήν, στικτούς ρόμβους, τροχοειδείς κύκλους, τριγωνικά άνθη και όρμον, καθώς και 2 ακόμη με όμόκεντρα τόξα. Εις τόν 1028 αυτά συνδυάζονται με τεθλασμένην, ό δέ 461 φέρει δικτυωτόν ρόμβον μεταξύ δύο άντιθετικῶν τριγωνικῶν άνθέων. Τα διάφορα αυτά θέματα, άπλᾶ και σύνθετα, είναι συγγενή πρὸς τᾶ χρησιμοποιηθέντα εις τούς βραχυστρόγγυλους μάλλον παρά εις τούς σφαιρικούς, περισσότερα όμως και ποικιλώτερα. Αι λαβαί είναι ως επί τό πλεϊστον όλόβαφοι, εις τούς 193, 565 και 1022 όμως είναι βαμμένοι εις τήν κορυφήν και τας ρίζας, εις δέ τούς 75, 461 και 1123 έγκαρσίως. 'Από τας βάσεις 14 μόνον φέρουν χρῶμα εις τήν στεφάνην, επεκτεινόμενον εις 5 περιπτώσεις και εις τόν πυθμένα των.

Οί κωνικοί, αν και πολύ ολιγώτεροι, εμφανίζουν τό αυτό ύψηλόν ποσοστόν άντιχρώμων, ολίγους όλοβάφους και γραπτούς με άπλᾶς ταινίας και δύο μόνον με ζώνας, κυματοειδοϋς γραμμής εις τόν 607 και στικτῶν ρόμβων εις τόν 934. Αι λαβαί των γραπτῶν είναι βαμμένοι κατᾶ μήκος τῆς ράχεώς των εις 2 δείγματα, εις τόν 607 καλύπτονται από τήν συνέχειαν τῆς κυματοειδοϋς γραμμῆς τῆς ζώνης του ὤμου, εις δέ τόν 591 φέρουν έγκαρσίας γραμμές. 'Ο ίδιος αυτός έχει βαμμένην τήν στεφάνην και τόν πυθμένα τῆς βάσεώς του.

Οί κυλινδρόστομοι, σχήματος ώοειδοϋς ή κωνικοϋ, είναι όλοι γραπτοί. Οί 9, δηλαδή τᾶ 2/3, κοσμοϋνται με ζώνην εις τόν ὤμον, οι 216 και 1231 δέ (βλ. ειχ. 78) έχουν επίπροσθέτως διακοσμημένην και τήν κοιλίαν με κυματοειδή ταινίαν και μετόπην καθέτου



τεθλασμένης αντιστοίχως. Τὰ συνηθέστερα θέματα εἶναι τὰ σταγονόσχημα κρόσσια, ἀπαντώμενα εἰς 2 ὠοειδῇ ἀγγεῖα καὶ 1 κωνικὸν καὶ ἡ κυματοειδῆ γραμμὴ εἰς 2 ὠοειδῇ, τὰ ἄλλα ὅμως — τριγωνικὰ ἄνθη, ὁμόκεντρα τόξα καὶ κάθετος κιγκλιδωτὴ διαγράμμις — συνθετώτερα, εὐρίσκονται εἰς μεμονωμένα δείγματα, ὅλα κωνικά. Εἰς τὰς λαβὰς ἐπικρατοῦν αἱ ἐγκάρσιαι γραμμαί, ὑπάρχουν ὅμως καὶ 5 σταμνίσκοι με βαμμένην τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας. Τὰ 2/3 τῶν βάσεων εἶναι ἄβαφα.

Ἀπὸ τοὺς 13 ὑψιλαίμους οἱ 4 εἶναι ὀλόβαφοι, οἱ 3 φέρουν ἀπλᾶς ταινίας, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 6 ἔχουν καὶ ζώνας, διακοσμημένας εἰς μὲν τὰ ὠοειδῇ δείγματα με σειρὰν βραχειῶν καθέτων γραμμῶν, δικτυωτὸν, ἀντίρροπα Υ, ὄρμον καὶ τριμίσχους κύκλους, εἰς δὲ τὸν κωνικὸν 924 με ἀντιμέτωπα διάγραμμα τρίγωνα. Εἰς τοὺς περισσοτέρους αἱ λαβαὶ εἶναι βαμμέναι ἐξ ὁλοκλήρου, εἰς τοὺς ὠοειδεῖς 995 καὶ 1099 ὅμως μόνον εἰς τὰς ρίζας καὶ τὰς κορυφάς, ἐνῶ τοῦ 990 φέρουν ἐγκαρσίας γραμμάς. Ἀπὸ τὰς βάσεις αἱ 6 ἔχουν χρωματισμένην τὴν στεφάνην, αἱ ἄλλαι δὲ εἶναι ἄβαφοι.

Οἱ ὀλίγοι χυτροειδεῖς, 2 ὀλόβαφοι, 1 με ταινίας καὶ 2 με θέματα εἰς τὸν ὦμον (ὁ 30 με πλαισιωμένην τεθλασμένην καὶ ὁ 501 με κυματοειδῇ ταινίαν) εἶναι γενικῶς χονδροειδέστεροι τὴν κατασκευὴν καὶ ἀπλούστεροι εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Εἰς τὸν 501 ἡ ταινία τοῦ ὦμου συνεχίζεται καὶ εἰς τὰς ράχεις τῶν λαβῶν, τοῦ δὲ 30 εἶναι βαμμένη ἡ στεφάνη τῆς βάσεως.

Τέλος, οἱ 3 ὑψιπύθμενοι εἶναι ὅλοι γραπτοί, με ζώνην ἀμειβόντων εἰς τὸν 73 καὶ δικτυωτὸν ρόμβον εἰς τὸν 742. Αἱ λαβαὶ τῶν δύο καλύπτονται ἀπὸ χρῶμα καθ' ὅλον τὸν μῆκος, τοῦ 73 ὅμως φέρουν πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμάς. Αἱ βάσεις εἶναι ὅλαι βαμμέναι.

Ἡ ἀντιπαράβολή τῶν μορφολογικῶν γνωρισμάτων τῶν σταμνίσκων διδάσκει ὅτι οἱ τρόποι διακοσμήσεώς των καὶ πρὸ παντὸς αἱ διαφοροὶ κατηγορίαι τῶν χρησιμοποιηθέντων θεμάτων ἀνταποκρίνονται ὅχι τόσο πρὸς τοὺς τύπους των, οἱ ὅποιοι φαίνονται σταθερώτεροι καὶ διαρκέστεροι, ὅσον πρὸς τὰ εἶδη τῶν σχημάτων των, περισσότερον ὑποκείμενα εἰς τεχνοτροπικὰς ἀλλαγὰς, καὶ ὅτι αὐτῶν κυρίως τῶν στοιχείων ὁ συνδυασμὸς δίδει τὴν σύνθεσιν τὴν ἀντιπροσωπεύουσαν τὸν ἐκάστοτε κεραμικὸν συρμόν.

Οἱ σφαιρικοί, διάστομοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλὰ καὶ ὀλίγοι ὑψιλαίμοι, ἔχουν τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν γραπτῶν δειγμάτων καὶ κοσμοῦνται με θέματα λιτά, χαρακτηρίζοντα κυρίως τὴν κεραμικὴν τῶν χρόνων τοῦ ΥΕ III Β καὶ τῆς μεταβάσεως πρὸς τὸ III Γ, ὅπως π.χ. τὰ βοτρυοειδῇ φοιιδωτὰ τρίγωνα καὶ τὸ Ν - σχήμον. Ἀνάλογοι εἶναι γνωστοὶ μερικοὶ ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>1</sup>, τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>2</sup> καὶ τὴν Κοπρέζαν<sup>3</sup>, εἶναι δηλαδὴ ἐλάχιστα καὶ ἀσυνήθεις.

Οἱ βραχυστρόγγυλοι, ὅλοι διάστομοι καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραπτοί, παρουσιάζουν μέχρις ἐνὸς σημείου τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ με τοὺς σφαιρικοὺς, θέματα δηλα-

1. JACOPI, σ. 263, 284, 285, 335, εἰκ. 9, 26, 28, 79.

2. MORRICONE, σ. 170, 209, εἰκ. 175, 220.

3. STUBBINGS, Attica, πίν. 12, 13.



δὴ ἀπλᾶ καὶ παραδεδομένα, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως φέρουν στοιχεῖα συνθετώτερα καὶ διακοσμητικώτερα. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς προερχομένους ἀπὸ ἄλλα κέντρα<sup>1</sup>, ὀλίγους καὶ αὐτοὺς ἀλλὰ ποικιλωτέρους ἀπὸ τοὺς σφαιρικούς.

Οἱ ὠοειδεῖς, διάστομοι καὶ μερικοὶ ὑψίλαιμοι, εἶναι οἱ περισσότεροι καὶ ἀντιπροσωπευτικώτεροι, τόσον εἰς τὴν Περαιτὴν ὅσον καὶ ἄλλοι<sup>2</sup>, εἰς αὐτοὺς δὲ ὑπάγονται καὶ οἱ δύο στάμνοι<sup>3</sup>, ἰδίως ὁ 1076 μὲ τὴν μετόπην μεταξὺ δισαγκύλων καμπυλῶν εἰς τὸν ὦμον. Ἡ διακόσμησις των περιλαμβάνει ὅλας τὰς κατηγορίας τῶν θεμάτων, ἀπὸ τὰ στίγματα τοῦ 1103 καὶ τὰ ἀντίρροπα Υ τοῦ 1099 μέχρι τοῦ συνδυασμοῦ ὁμοκέντρων τόξων μὲ τεθλασμένην τοῦ 1028 ἢ τοῦ γραμμωτοῦ ρόμβου μεταξὺ ἀντιθετικῶν τριγωνικῶν ἀνθέων τοῦ 461. Εἰς τὰ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα<sup>4</sup> ἢ ἀφθονία των εὐρίσκεται εἰς ἐντυπωσιακὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σπάνιν τῶν δύο προηγούμενων κατηγοριῶν. Εἰς τοὺς τάφους ἔρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμέσως μετὰ τοὺς ψευδοστόμους εἰς συνολικὸν ἀριθμὸν, ὅπως δὲ καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν ὑπάρχουν μερικοὶ μὲ στοιχεῖα ὅμοια πρὸς τοὺς σφαιρικούς<sup>5</sup> καὶ ἄλλοι μὲ διακόσμησιν πλουσιωτέραν καὶ περισσότερον προκεχωρημένην χρονικῶς<sup>6</sup>.

Οἱ κωνικοί, ὀλίγοι καὶ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ὀλόβαφοι ἢ ἀντίχρωμοι, δὲν παρέχουν ἀρκετὸν ὕλικὸν διὰ συγκρίσεις. Ὡς σχῆμα εἶναι συνηθέστεροι μεταξὺ τῶν κυλινδροστόμων, ἀποτελούντων ὅχι μόνον ἰδιαίτερον τύπον ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέραν κατηγορίαν γενικώτερον χάρις εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν των διάπλασιν καὶ τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιογενῆ των διακόσμησιν, ὅπου κυριαρχοῦν τὰ κρόσσια καὶ αἱ κυματοειδεῖς ταινίαι. Ὁ Furumark<sup>7</sup> τοὺς θεωρεῖ ἀνήκοντας εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΓ1 χρόνους, τοῦτο δὲ φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τοὺς εὐρεθέντας εἰς τὸ Βουρβάτσι, τὴν Βελανιδέζαν<sup>8</sup> καὶ τὸ Ἄργος<sup>9</sup>.

Οἱ ὑψιπύθμενοι εἶναι ἄξιοι ἰδιαιτέρας μνείας διότι ἀπηχοῦν ἓνα τύπον ἀγγείου εὐρύτατα διαδεδομένου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τοῦ ΥΕ ΙΙΙ καὶ κατασκευαζομένου μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ

1. Ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν (MAIURI, σ. 123, εἰκ. 43. JACOPI, σ. 285, 295, 305, 335, εἰκ. 28, 35, 50, 79), τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 94, 274, εἰκ. 73, 312) καὶ τὸ Λιγόρι (STUBBINGS, Attica, πίν. 12, 17).

2. M.P., σ. 594, σχῆμα 9, τύπος 59. Ὁ FURUMARK ἀναφέρει διαφόρους ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, τὴν Αἴγινα, τὰς Ἀθήνας, τὰς Θήβας, τοὺς Δελφούς, τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὴν Κύπρον, καὶ τοὺς χρονολογεῖ εἰς τὸ ΥΕ ΠΙΓ1.

3. Ἀνάλογοι εὐρέθησαν εἰς τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 251, 274, εἰκ. 276, 312).

4. Βλ. FURUMARK, ἔ. ἀ. Ἐπίσης Κοπρέζα καὶ Λιγόρι (STUBBINGS, ἔ. ἀ., σ. 44-46, πίν. 12, 9, 11, 15, 16), Λευκαντί, φάσεις Ι καὶ ΙΙ (Lefkandi, σ. 18, 19, εἰκ. 32, 36), Μυκῆναι (Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 77, πίν. 82β), Ἀπλώματα καὶ Καμίνι Νάξου (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 275γ), Κῶς (MORRIGONE, σ. 90, 94, 99, 106, 107, 171, 275, εἰκ. 67, 74, 80, 85, 175, 312), Ἀχαῖα (E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 7, πίν. 2, εἰκ. 12, 13), Σίντα (Α. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, πίν. Ι). Ὡοειδεῖς ὑψίλαιμοι εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν (MAIURI, σ. 184, 185, εἰκ. 102, 107, 111. JACOPI, σ. 285, 326, 335, εἰκ. 28, 72, 73, 79), τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 142, 154, 170, εἰκ. 129, 147, 175) καὶ τὴν Νάξον (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ).

5. Κοπρέζα, STUBBINGS, ἔ. ἀ. πίν. 12, 9.

6. Νάξος, ἔ. ἀ. Λευκαντί, ἔ. ἀ. εἰκ. 36. Ἀχαῖα E.T. VERMEULE, ἔ. ἀ. εἰκ. 14.

7. M.P., σ. 595, σχῆμα 9, τύπος 64. Μνημονεύει δείγματα ἀπὸ τὰς Μυκῆνας, τοῦ Κοράκου, τὴν Βούλαν καὶ τὴν Ἰαλυσόν.

8. STUBBINGS, ἔ. ἀ., πίν. 13, 10, 11.

9. Deiras, σ. 149, πίν. LX, 7.

ΠΙΒ<sup>1</sup>. Ὁ μικρὸς τῶν ἀριθμὸς σημαίνει προφανῶς ὅτι ἀνήκουν εἰς τὰ τελευταῖα δείγματα τοῦ τύπου αὐτοῦ, ἀντικατασταθέντος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΠΙΓ<sup>1</sup> ἀπὸ τοὺς ἄλλους<sup>2</sup>.

Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν ὅλων αὐτῶν τῶν ἐξετασθέντων στοιχείων (τύπου, σχήματος, λαβῶν, βάσεων καὶ διακοσμήσεως) προκύπτουν τέσσαρες βασικαὶ κατηγορίαι σταμνίσκων: Εἰς τὴν πρώτην ὑπάγονται οἱ 3 ὑψιπύθμενοι, μορφολογικῶς διαφορετικοὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ χρονολογικῶς παλαιότεροι. Τὴν δευτέραν ἀπαρτίζουν οἱ διάστομοι σφαιρικοί, ἐμφανίζοντες τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν δυσκοειδῶν βάσεων καὶ κατακορύφων λαβῶν, μερικοὶ βραχυστρόγγυλοι καὶ ὑψίλαιμοι καὶ 1-2 ὠοειδεῖς, διακοσμημένοι κατὰ τρόπον λιτὸν καὶ φειδωλὸν μὲ θέματα συνηθιζόμενα κυρίως κατὰ τὸ ΠΙΒ. Ἡ τρίτη, ἡ πολυπληθεστέρα, περιλαμβάνει κυρίως τοὺς διαστόμους ὠοειδεῖς μὲ λαβὰς λοξὰς πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ δακτυλιόσχημον βάσιν καθὼς καὶ τοὺς ὑπολοίπους βραχυστρόγγυλους. Οἱ σταμνίσκοι αὗτοι ἔχουν μέγα ποσοστὸν ὀλοβάφων καὶ ἀντιχρώμων, οἱ δὲ γραπτοί, ὅσοι φέρουν θέματα, ἐμφανίζουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγγείων τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ. Ἡ τετάρτη εἶναι ἡ συντιθεμένη ἀπὸ τοὺς κυλινδροστόμους, μὲ ὀριζοντίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λαβὰς καὶ κωνικὰς βάσεις, διακοσμημένους κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος. Ἡ κατηγορία αὕτη ἔχει μερικὰ κοινὰ σημεῖα πρὸς τὴν προηγουμένην, διαφέρει ὅμως σαφῶς ἀπὸ τὰς πρώτας δύο καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς σφαιρικοὺς.

Ὅπως συμβαίνει δηλαδὴ καὶ μὲ τοὺς ψευδοστόμους, οἱ σφαιρικοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξελίξεως, συμπιπτοντες ἐν μέρει μὲ τοὺς βραχυστρόγγυλους καὶ τοὺς πρώτους ὠοειδεῖς. Οἱ κωνικοὶ καθὼς καὶ ἡ κυλινδρόστομος παραλλαγή τοῦ σχήματος ἐμφανίζονται ἀργότερον συνυπάρχοντες μὲ τοὺς προκεχωρημένους ὠοειδεῖς, ἐνδεχομένως δὲ καὶ μὲ τοὺς χυτροειδεῖς, ὅλοι αὗτοι ὅμως σταματοῦν προτοῦ ἀκόμη διαμορφωθῇ ὁ ἀμφικωνικὸς τύπος μὲ τὸν ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ τὰς λαβὰς εἰς τὸ μέσον τῆς γάστρας, ὁ ἀπαντῶμενος εἰς τὴν Ἀχαΐαν<sup>3</sup> καὶ ἀφθονῶν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν<sup>4</sup>, τὴν Σαλαμίνα<sup>5</sup> καὶ τὸν Κεραμεικὸν<sup>6</sup> κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν περίοδον.

## ΠΙΘΑΜΦΟΡΕΙΣ

Κατὰ τὸ σχῆμα, τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τοὺς ὠοειδεῖς διώτους κυλινδροστόμους σταμνίσκους (εἰκ. 77, Γ). Αἱ διαστάσεις τῶν ὁμοῦς εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι, ὡς ἐκ τούτου δὲ παρουσιάζουν μερικὰς διαφορὰς εἰς τὰς ἀναλογίας. Εὐρέθησαν 10,

1. M.P., σχῆμα 7, τύπος 47, σ. 592. Εἰς ὅσους ἀπαριθμοῦνται ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν, Κύπρον, Αἴγυπτον καὶ Θάψον πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Minet el Beida (C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 58, ἀρ. 12), τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 261, εἰκ. 291), τὴν Πύλον (P.N. I, σ. 386, σχῆμα 51 καὶ πίν. 375 ἀρ. 377, 378, 415), τὸ Ἄργος (Deiras, πίν. LXV, 3, LXXVIII, 4, LXXX, 5), τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν καὶ τὸ κτήριον Wace τῶν Μυκηνῶν (A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, πίν. 31b, Archaeological Reports 1962 - 1963, εἰκ. 15), τὸ Βουρβάτσι καὶ τὴν Κοπρέζαν (STUBBINGS, Attica, σ. 44 καὶ πίν. 12, 1, 2, 3, 6, 18).

2. STUBBINGS, ἔ. ἀ., σ. 44.

3. E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, πίν. 2, εἰκ. 14.

4. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, AE 1932, πίν. 6, 7, 8, 12, 1933, πίν. 1, A5, B1, πίν. 2, Γ5.

5. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, πίν. VI, VII.

6. Kerameikos I, πίν. 16 - 20.

προερχόμενοι από 9 τάφους. Ύψους 0,40 μ. περίπου, εκτός από τους 19,635 και 1089 οί οποίοι είναι μικρότεροι, έχουν στόμια χαμηλά κυλινδρικά, λαβές άγκύλας όριζοντίας με κλίσιν λοξήν προς τὰ επάνω, σώματα ώσειδῆ και βάσεις πολὺ χαμηλάς, δισκοειδεῖς εἰς τοὺς πέντε και δακτυλιοσχήμους εἰς τοὺς τέσσαρας, ἐνῶ ὁ 19 ἀντὶ βάσεως ἔχει ἐπίπεδον πυθμένα. Εἰς τὸν ὦμον, συμμετρικῶς μεταξὺ τῶν λαβῶν, φέρουν μικρὰς θηλάς, οἱ μὲν μεγάλοι ἀπὸ τέσσαρας, οἱ δὲ τρεῖς μικρότεροι ἀπὸ δύο. Τὰ στόμιά των ἔχουν πλάτος ἴσον πρὸς τὰ 0,3 - 0,35 τῆς διαμέτρου τοῦ ἀγγείου, κατὰ τι μικρότερον δηλαδὴ ἀπὸ τὰς βάσεις. Αὐταὶ πλησιάζουν τὰ 0,4, εκτός ἀπὸ τοὺς 19,635 και 1089 ποὺ διαφέρουν και κατὰ τοῦτο, διότι ὁ μὲν πρῶτος και τρίτος ἔχουν τὴν διάμετρον τῆς βάσεως μικρότεραν ἀπὸ τὴν τοῦ στομίου, ὁ δὲ δεύτερος ἴσην πρὸς αὐτήν. Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὰς λεπτομερείας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπηρεάζουν τὴν διαμόρφωσιν των οἱ πιθανοφορεῖς εἶναι ὅλοι ὁμοιόμορφοι, μαρτυροῦντες ὅτι τὸ σχῆμα αὐτὸ διετηρήθη ἀναλλοίωτον ὅσον καιρὸν ἐχρησιμοποιήθη.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει και ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν των. Ἐκτός ἀπὸ τὸν ἄβαφον 19 οἱ ἄλλοι ὅλοι ἔχουν βαμμένον τὸ στόμιον, τὰς ράχεις και τὰς ρίζας τῶν λαβῶν και ταινίας εἰς τὸν ὦμον και τὴν κοιλίαν. Οὕτω δημιουργοῦνται δύο διακοσμητικὰ πεδία ὑπὸ μορφὴν λωρίδων, ἐν στενότερον εἰς τὸν ὦμον, μεταξὺ στομίου και λαβῶν και ἐν πλατύτερον εἰς τὴν κοιλίαν. Εἰς τοὺς 95, 159 και 355 εἶναι διακοσμημένοι και αἱ δύο λωρίδες, εἰς τοὺς ἄλλους μόνον ὁ ὦμος. Ὁ διάκοσμος τῆς κοιλίας, συνιστάμενος εἰς συνεχῇ σπεῖραν εἰς τοὺς 95 και 355 (πίν. 3 γ, 8 α) και τριπλῇ κυματοειδῇ ταινίαν εἰς τὸν 159 (πίν. 76 γ), εἶναι ἀπλοῦς, εἰς τοὺς ὦμους ὅμως παρουσιάζει μεγαλυτέραν ποικιλίαν. Οἱ 94 και 1089 φέρουν συνεχῇ σπεῖραν (πίν. 3 γ, 43 α), οἱ 359, 635, 1184 κρόσσια (πίν. 14 α, 29 α, 90 α), ὁ 159 μετόπας τεθλασμένης, ἀβάκιον και κύκλους τροχοειδεῖς, ὁμοκέντρους και διαποικίλους (πίν. 76 γ), ὁ 355 μετόπας κατακορύφων γραμμῶν και μετόπας ὅρμου μεταξὺ ἀντιθετικῶν γλωσσοειδῶν καμπυλῶν (πίν. 8 α), ὁ 1055 ἀντιθετικὰς σπείρας με ἀγκύλους μίσχους (πίν. 41 α) και ὁ 95 ὁμοίας σπείρας ἐναλλασσομένης με μετόπας κατακορύφων γραμμῶν (πίν. 3 γ), θέματα δηλαδὴ πολύμορφα μὲν ἀλλὰ ὁμοιογενῆ.

Τὸ σχῆμα δὲν λείπει ἀπὸ ἄλλα μέρη <sup>1</sup> χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι συχνόν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ διακόσμησις περιορίζεται εἰς κρόσσια, κυματοειδεῖς ταινίας και ἄλλα θέματα, ἀνήκοντα εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος, εἰς τρόπον ὥστε οἱ πιθανοφορεῖς τῆς Περαιτῆς νὰ ἀποτελοῦν ὄχι μόνον τὴν πολυαριθμοτέραν ὁμάδα ἀλλὰ και τὴν ἔχουσαν νὰ ἐπιδείξῃ τὸν ποικιλώτερον διάκοσμον, με τὴν ἐξαίρεσιν τῶν ἀγγείων τῆς Καλύμνου (με παράστασιν δένδρου και αἰγάγων) <sup>2</sup> και τῶν Μυκηνῶν, με ὁμοκέντρους κύκλους εἰς τὸν ὦμον και ἵππους και πτηνὰ εἰς τὴν κοιλίαν <sup>3</sup>.

1. Μ.Ρ., σ. 594 - 595, σχῆμα 9, τύπος 63. Ἀναφέρονται ΠΠΓ1 δείγματα ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Ἀσίνης, τὴν Τραγᾶνα και τὴν Κάλυμνον και ἐν ὑπομυκηναϊκὸν ἀπὸ τὸν Κεραμεϊκόν. Ὑπάρχουν δύο ἀκόμη ἀπὸ τὸ κτήριον Wace τῶν Μυκηνῶν (Archaeological Reports 1964 - 65, σ. 11, εἰκ. 12) και τὴν οἰκίαν G τῆς Ἀσίνης (FurOA, εἰκ. 3 ἀρ. 12) και ἄλλο, ἐπίσης ὑπομυκηναϊκόν, ἀπὸ τὸν Κεραμεϊκόν (Kerameikos IV, πίν. 9, ἀρ. 920. Βλ. και C. G. STYRENIUS, Submycenaean Studies, εἰκ. 26).

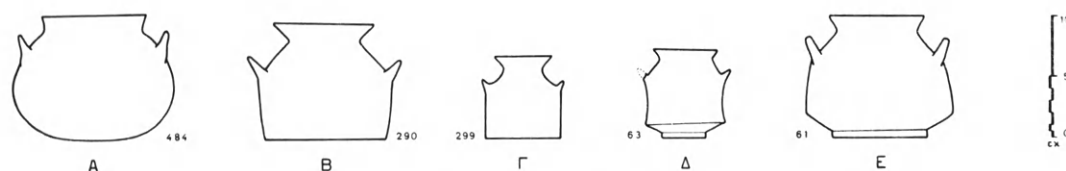
2. Βλ. H. BOSSERT, Alt - Kreta, εἰκ. 456.

3. Archaeological Reports, ε.ά.

## ΑΛΑΒΑΣΤΡΟΕΙΔΗ

Τὰ ἀλαβαστροειδῆ εἶναι μικρὰ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, ὕψους κατὰ κανόνα μικροτέρου τῶν 0,10 μ., συγγενῆ κατὰ τὸ σχῆμα μὲ τοὺς σταμνίσκους. Ἔχουν σῶμα χαμηλὸν στρογγύλον ἢ κυλινδρικόν, εὐρὺ χωνοειδὲς στόμιον (ἐξαιρουμένων τοῦ στενοῦ τοῦ 1204 καὶ τοῦ κυλινδρικοῦ τοῦ 775) καὶ μικρὰς ἀγκύλας ὀριζοντίας λαβὰς εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὤμου.

**Σχῆμα.** Ὑπάρχουν 36 δῖωτα καὶ 3 τρίωτα προερχόμενα ἀπὸ 32 τάφους, ὅπως ὅμως καὶ εἰς τοὺς σταμνίσκους ὁ ἀριθμὸς τῶν λαβῶν, μὴ ἐπηρεάζων τὸ σχῆμα τοῦ ἀγ-



Εἰκ. 79. Σχήματα ἀλαβαστροειδῶν.

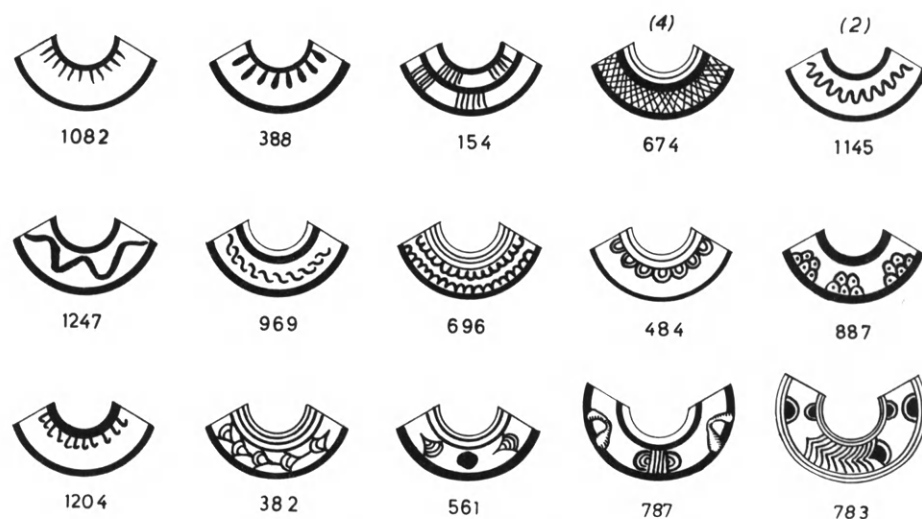
γείου, δὲν ἀποτελεῖ βασικὸν μορφολογικὸν στοιχεῖον. Τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ προσδιορίζοντα ἐν προκειμένῳ τοὺς διαφόρους τύπους τῶν ἀλαβαστροειδῶν εἶναι κυρίως τὸ σχῆμα τῆς κοιλίας, κατὰ δεύτερον λόγον δὲ ἡ ὑπαρξίς βάσεως. Συμφώνως πρὸς τὰ κριτήρια αὐτὰ οἱ εὐρεθέντες τύποι εἶναι πέντε (εἰκ. 79):

- A. Στρογγύλος, μὲ ἰδιαιτέρως εὐρὺ στόμιον καὶ κυρτὸν πυθμένα. Περιλαμβάνει 3 δῖωτα, τὰ 484, 898 καὶ 1093, καὶ εἶναι ὁ πλησιέστερος μορφολογικῶς πρὸς τὸ παλαιότερον ΥΕ II καὶ ΥΕ IIIA - B ἀλάβαστρον.
- B. Κυλινδρικός, μὲ εὐρὺ στόμιον, ὑψηλὸν ὦμον καὶ κοιλίαν μὲ διάμετρον μειουμένην πρὸς τὰ κάτω, ὅπου καταλήγει εἰς ἐπίπεδον πυθμένα. Εἶναι ὁ ἀπολύτως ἐπικρατέστερος, ἀντιπροσωπευόμενος ἀπὸ 22 δῖωτα δείγματα καὶ 3 τρίωτα. Ἡ διάμετρός του εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ τὸ συνολικὸν τοῦ ὕψους, πρᾶγμα ποῦ τονίζει τὴν διάστασιν τοῦ πλάτους καὶ τὸν καθιστᾷ βραχύσωμον.
- Γ. Ὅμοιος γενικῶς πρὸς τὸν B, κυλινδρικός καὶ αὐτὸς ἀλλὰ κανονικώτερος, χωρὶς μείωσιν πρὸς τὰ κάτω. Ὑπάρχουν 2 μόνον, δῖωτα, τὰ 117 καὶ 299. Ἡ βασική των διαφορὰ ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τὸ ὕψος των ὑπερβαίνει τὴν διάμετρον καὶ τὰ καθιστᾷ ὑψιτενῆ.
- Δ. Ὁ πολυπληθέστερος μετὰ τὸν B, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 6 δείγματα, ὅλα δῖωτα. Σχήματος κυλινδρικοῦ, ὑψιτενοῦς εἰς τὸ 63, βραχυσώμου εἰς τὰ ὑπόλοιπα καὶ μὲ εὐρὺ χωνοειδὲς στόμιον ἐκτὸς ἀπὸ τὸ 775, διαφέρει ἀπὸ τοὺς B καὶ Γ κατὰ τὸ ὅτι ἔχει πυθμένα ἐλαφρῶς κυρτὸν καὶ χαμηλὴν βάσιν, δακτυλιόσχημον εἰς τὰ 63, 775 καὶ 1097, δισκοειδῆ εἰς τὰ 814 καὶ 1203 καὶ κωνικὴν εἰς τὸ 111. Ἐπιπλέον, καὶ πλὴν τῶν 775 καὶ 1097, ἔχει πλευρικὰ τοιχώματα ἐλαφρῶς κοῖλα, ἐνθυμίζοντα κάπως τὸ σχῆμα τοῦ πηνίου.
- E. Ἐδῶ ἀνήκουν τὰ δῖωτα 61, 1159 καὶ 1247. Πλατύτερα εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ἀπὸ ὅσον εἰς τὸν ὦμον, ἔχουν σχῆμα ὀρθίου κώνου μὲ πυθμένα κυρτὸν εἰς

τὴν περιφέρειαν καὶ ἐπίπεδον εἰς τὸ μέσον, τὸ δὲ 61 ἔχει ἐπιπροσθέτως καὶ χαμηλὴν δακτυλιόσχημον βάσιν. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ γωνιώδους παραλλαγῆς τοῦ τύπου Α.

Αἱ λαβαὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν, ὅσαι δὲν εἶναι τόσοις ὑποτυπώδεις καὶ ἀσχημάτιστοι ὥστε νὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρὰς διατρήτους ἀποφύσεις (299, 388, 571), εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κυλινδρικά, ὑπάρχουν ὅμως καὶ 4 περιπτώσεις ταινιοσχημῶν εἰς ἀγγεῖα τεσσάρων διαφόρων τύπων, τὰ 61, 117, 131 καὶ 1203. Ὅπως καὶ εἰς τοὺς σταμνίσκους εἶναι τοποθετημένοι εἴτε λοξῶς πρὸς τὰ ἐπάνω εἴτε κατακορύφως, ἐδῶ ὅμως τὸ ποσοστὸν τῶν τελευταίων αὐτῶν εἶναι πολὺ μεγαλύτερον, φθάνον εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς τύπους τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ συνόλου. Κατὰ ταῦτα, καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀλαβαστροειδῆ, τὰ εἶδη τῶν λαβῶν δὲν χαρακτηρίζουν κανένα συγκεκριμένον τύπον εἴτε διὰ τῆς ἰδιαίτερας τῶν συχνότητος εἴτε καὶ διὰ τῆς ἀπουσίας τῶν.

**Διακόσμησις.** Ἡ διακόσμησις τῶν ἐνθυμίζει τοὺς σταμνίσκους. Τὰ ἄβαφα εἶναι τρία μόνον, τὰ 87 καὶ 756, ἀνήκοντα εἰς τὸν τύπον Β καὶ τὸ 775, τύπου Δ. Ὑπάρχουν



Εἰκ. 80. Διακόσμησις ὤμων ἀλαβαστροειδῶν.

ἐπὶ πλέον καὶ ἐξ ὁλόβαφα τῶν ἰδίων τύπων, τὰ Β 306 καὶ 1253 καὶ τὰ Δ 63, 111, 814 καὶ 1097, καθὼς καὶ τὰ Β 250 καὶ 571, ποὺ εἶναι ὁλόβαφα με ἐξηρημένον τὸν ὦμον. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι γραπτὰ, με βαμμένον τὸ στόμιον καὶ τὰς λαβὰς — ἐγκαρσίως εἰς τὰ Α 484 καὶ Β 131, ἐξ ὁλοκλήρου εἰς ὅλα τὰ ἄλλα — καὶ ταινίας εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ὤμου καὶ τὴν κοιλίαν, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀρκετὰ πλατεῖαν ζώνην, φέρουσιν εἰς 17 ἀγγεῖα τῶν τύπων Α, Β καὶ Ε διακοσμητικὰ θέματα (εἰκ. 80). Τὸ συνηθέστερον, ἀπαντῶμενον εἰς τὰ Α 1093 καὶ Β 99, 290, 674 καὶ 378, εἶναι τὸ πυκνὸν καὶ λεπτόγραμμον δικτυωτὸν καὶ ἀκολουθοῦν τὰ κρόσσια, σχεδιασμένα εἰς τὰ Β 388 καὶ 1082. Τὰ ἄλλα — ομάδες ἐγκαρσίων γραμμῶν, τεθλασμένη, κυματοειδὴς γραμμὴ, ἄγκιστρα, ἀντιμέτωπα κροσσοπετάλια, βοτρυοειδῆ τρίγωνα με στικτὰς φολίδας, ἀνηρημένα ὁμόκεντρα τόξα, ἀμφίτοξοι ραβδώσεις καὶ τριγωνικὰ ἄνθη — ἐμφανίζονται



μεμονωμένα. Ἐπὶ πλέον, τὸ Α 484, τὰ Β 309, 382 καὶ 981, τὸ Γ 299 καὶ τὸ Ε 61 ἔχουν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς βάσεώς των διακοσμημένην μὲ ὁμοκέντρους κύκλους.

Τὰ ἀλαβαστροειδῆ, μακρινὰ παραλλαγὰ κρητικῶν σχημάτων ἐμπνευσμένων ἀπὸ αἰγυπτιακὰ πρότυπα, εἶναι ἰδιαίτερος ἄφθονα κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον<sup>1</sup>. Ὁ τύπος Α, διαμορφωμένος καὶ γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τοὺς ΙΙΑ2 χρόνους, ἔχει εὐρεθῆ εἰς πλεῖστα ὅσα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς<sup>2</sup>, ἀκόμη συχνότερος δὲ εἶναι ὁ σύγχρονός του Β<sup>3</sup>, παρουσιάζων πολὺ εὐρυτέραν διάδοσιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Γ, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει πλὴν τῆς Περαιτῆς καὶ εἰς τὴν Λαγκάδα τῆς Κω<sup>4</sup> καὶ πρὸς τὸν Δ, ἐπίσης σπάνιον<sup>5</sup>. Ὁ Ε, χωρὶς νὰ ἐμφανίζῃ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν δύο πρώτων, εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρκετὰ συνήθης, θεωρούμενος μάλιστα καὶ κάπως μεταγενέστερος τῶν ἄλλων<sup>6</sup>. Τὰ ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν Νάξον καὶ εἰς τὸ Λευκαντί<sup>7</sup>, ἀποδεικνύουν ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι διετηρήθησαν περισσότερον ἀπὸ ὅσον γενικῶς ἐνομιζέτο, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιβιώσουν καὶ μέχρι τῶν ὑπομυκηναϊκῶν χρόνων παρὰ εἰς ἐλαχίστας σποραδικὰς καὶ ἐκφυλισμένας παραλλαγὰς<sup>8</sup>.

### ΤΡΙΠΟΔΙΚΑ ΑΛΑΒΑΣΤΡΟΕΙΔΗ

Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, δίδωτα, ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ ἰσάριθμα σημεῖα εὐρέσεως, ἀποτελοῦν παραλλαγὴν τόσον τῶν ἀλαβαστροειδῶν καὶ μάλιστα τοῦ τύπου Β ὅσον καὶ τῶν

1. Βλ. σχετικῶς BRONEER, Fountain, σ. 383 - 385.

2. M.P., σ. 598, σχῆμα 16, τύπος 85, ΙΙ Α2 - Β. Εἰς τὰ παρατιθέμενα δείγματα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον (Tell el Amarna), Κύπρον, Δωδεκάνησον, Ἀργολίδα, Στερεὰν Ἑλλάδα, Εὐβοίαν, Σαλαμίνα, Αἴγινα καὶ Ἀττικὴν ἔχουν προστεθῇ καὶ ἄλλα ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κω (MORRIGONE, σ. 103, εἰκ. 85), τὴν Ἀχαΐαν (E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 8, πίν. 3, εἰκ. 17, 18), τὴν Πύλον (Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1964, σ. 81, πίν. 88), τὸν Ἀγ. Ἡλίαν Ἰθωρίας (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, πίν. 165δ), τὸ Ἄργος (Deiras, σ. 147, πίν. C, 2) καὶ τὴν Ἀττικὴν (STUBBINGS, Attica, σ. 43, πίν. 11, 2).

3. M.P., σ. 599, σχῆμα 19, τύπος 94, ΙΙΑ2 - Β, μὲ τόπους εὐρέσεως τὴν Αἴγυπτον ἐπίσης, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Κύπρον, τὴν Θάσον, τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τὴν Ἀργολίδα, τὰς Κυκλάδας, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Αἴγινα, τὴν Β. κλιτὸν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ Βουρβάτσι. Ἐπιπλέον μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν Ugarit καὶ Minet el Beida (C. SCHAEFFER, Ugaritica 2, εἰκ. 127 ἀρ. 10, 11), τὸν Ἐλαιῶνα (MORRIGONE, σ. 53, 66, 72, εἰκ. 24, 37, 42) καὶ τὴν Λαγκάδα τῆς Κω (MORRIGONE, σ. 88, 89, 92, 103, 105, 106, 113, 171, 172, 183, 239, 245, 251, 267, εἰκ. 67, 72, 85, 87, 94, 175, 194, 263, 271, 276, 297), τὴν Πύλον (P.N.I., σχῆμα 64, σ. 402 - 403, πίν. 385, 386, ἀρ. 410, 464), τὴν Ἀχαΐαν (E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 9, πίν. 2, εἰκ. 13), τὸν Ἀγ. Ἡλίαν Ἰθωρίας (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, πίν. 166α), τὴν Νάξον (ὅπου ἔχουν ὅλα κυλινδρικοὶ στόμιοι, καθὼς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ καθηγητὴς κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ. Βλ. καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, ΠΑΕ 1960, πίν. 275γ), τὴν Χαλκίδα (V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 58, πίν. 18), τὸ Λευκαντί (φάσις ΙΙ μὲ εἰκονιστικὴν παράστασιν, Lefkandi, σ. 19, εἰκ. 35), τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν (BRONEER, Fountain, σ. 387) καὶ τὴν Ἀττικὴν (STUBBINGS, Attica, σ. 43, εἰκ. 18C, πίν. 11, 4, 6, 7, 8, 11, 13, 14 καὶ Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 75).

4. MORRIGONE, σ. 202, εἰκ. 214.

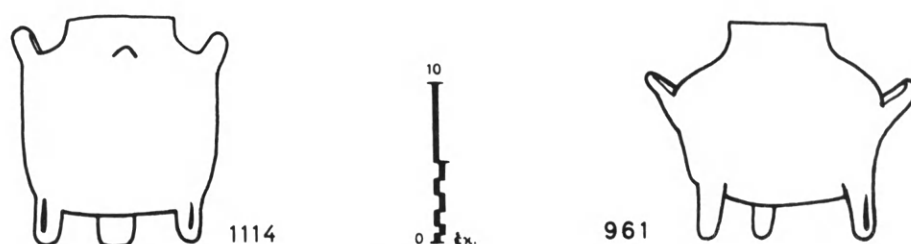
5. M.P., σ. 599 - 600, σχῆμα 19, τύπος 95, προκεχωρημένον ΙΙΑ 2, μὲ διαφόρους τόπους εὐρέσεως εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Σίντα (A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, πίν. I, ΠΙC1a - b). Ἐπιπλέον MORRIGONE, σ. 266, εἰκ. 297 (Λαγκάδα).

6. M.P., σ. 600, σχῆμα 19, τύπος 96, ΙΙ Β - ἀρχαὶ ΙΙΓ1. Ἀπαριθμεῖ δείγματα ἀπὸ τὴν Δωδεκάνησον, Θήβας, Ἀργολίδα, Κορινθίαν καὶ Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὑπάρχουν δὲ ἐπιπλέον καὶ ἀπὸ τὸ τεῖχος Δυμαίων (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 171α) καὶ τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 88, 146, εἰκ. 67, 135).

7. Βλ. ἀνωτέρω ὑποσ. 3, Νάξος καὶ Λευκαντί.

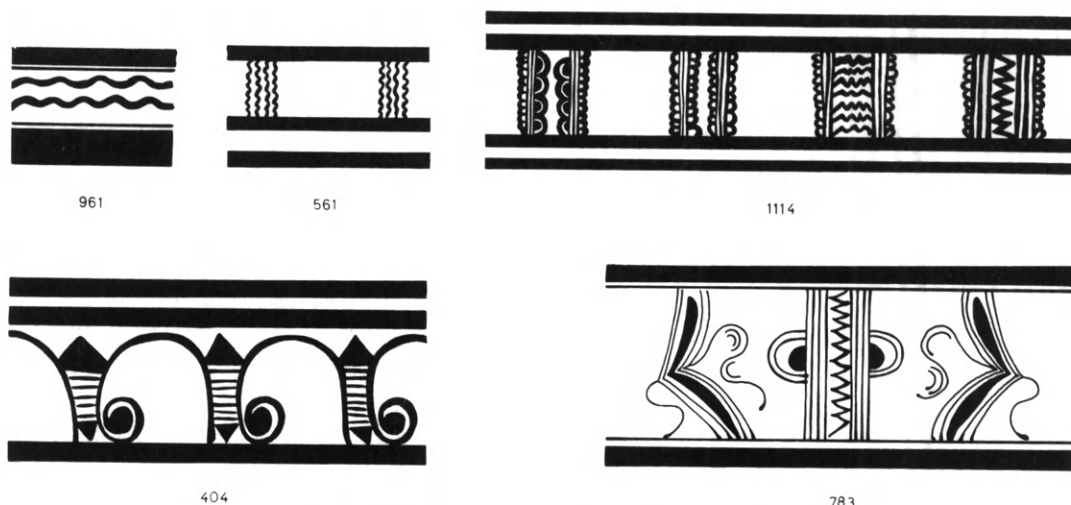
8. Kerameikos I, σ. 44, 63, πίν. 27 ἀρ. 507, ὅπου ἀναφέρεται ὡς παραλλαγή ληκύθου, καινοφανὴς διὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν κεραμεικὴν.

κυλινδροστόμων σταμνίσκων, ἐμφανίζοντα στοιχεῖα ἀνήκοντα εἰς ἀμφοτέρα (εἰκ. 81). Συγκεκριμένως συνδυάζουν τὸ κυλινδρικὸν σῶμα μὲ κυρτὸν πυθμένα τῶν ἀλαβαστροειδῶν πρὸς τὰς δύο θηλάς εἰς τὸν ὦμον μεταξύ τῶν λαβῶν καὶ πρὸς τὸ κυλινδρικὸν στόμιον τῶν σταμνίσκων. Ἐπὶ πλέον, ὡς ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ἔχουν καὶ τρεῖς



Εἰκ. 81. Τριποδικὰ ἀλαβαστροειδή.

ἐλλειψοειδεῖς πόδας τοποθετημένους συμμετρικῶς, ἄλλοτε στενομήκεις καὶ ὑψηλοῦς, ὅπως εἰς τὰ 404, 783, 961 καὶ 1114, καὶ ἄλλοτε τόσον βραχεῖς ὥστε ὁ πυθμὴν νὰ ἐγγί-  
ζει σχεδὸν τὸ ἔδαφος, ὅπως εἰς τὰ 561, 809, 969. Ἀφ' ἐτέρου αἱ ὀριζόντιαι καὶ ἀγκύ-  
λαι λαβαί των εἶναι εἰς δύο περιπτώσεις (404 καὶ 969) κατακόρυφοι, εἰς τὰς ὑπολοί-  
πους δὲ λοξαὶ πρὸς τὰ ἐπάνω. Αἱ διαφοραὶ ὅμως αὐταὶ εἶναι ἀσήμαντοι καὶ δὲν ἀναιροῦν  
τὰς βασικὰς των ὁμοιότητας, ποὺ τὰ κατατάσσουν ὅλα εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν. Ἡ



Εἰκ. 82. Διακόσμησις τριποδικῶν ἀλαβαστροειδῶν.

μόνη ἐξαιρέσις εἶναι τὸ 961, μὲ σῶμα μειούμενον ἐντόνως πρὸς τὸν πυθμένα, ὦμον χω-  
ρὶς θηλάς καὶ τὰς λαβὰς στερεωμένας ὅχι ἐπάνω εἰς τὸν ὦμον ἀλλὰ χαμηλότερον, εἰς  
τὸ πλευρικὸν τοίχωμα. Αἱ ἰδιομορφίαι αὐταὶ εἶναι ἀρκεταὶ ὥστε νὰ τὸ ὑπαγάγουν εἰς  
ἄλλον τύπον, διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν προηγούμενον, ἀντιπροσωπευόμενον ὅμως μόνον  
ἀπὸ τὸ μοναδικὸν τοῦτο δεῖγμα.

Ὅλα ἔχουν βαμμένον τὸ χεῖλος καὶ τὰς λαβὰς εἴτε ἐγκαρσίως, ὅπως τὸ 783, εἴτε  
εἰς τὰς ρίζας των, ὅπως τὸ 961, εἴτε, τέλος, κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς των, ὅπως ὅλα

τὰ υπόλοιπα, εἰς δὲ τὰ 809, 961, 969 καὶ 1114 εἶναι βαμμένοι καὶ οἱ πόδες. Εἰς τὸ σῶμα φέρουν ταινίας, ἀποτελούσας τὸν μόνον διάκοσμον τοῦ 809. Εἰς τὰ ἄλλα, κατανεμημένοι εἰς τὸ ἐπάνω καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πλευρικοῦ τοιχώματος, ὀρίζουν δύο διακοσμητικὰ πεδία, ἐν στενότερον κυκλικὸν εἰς τὸν ὦμον, μεταξὺ στομίου καὶ λαβῶν, καὶ ἐν πλατύτερον ὑπὸ μορφὴν ζώνης εἰς τὴν κοιλίαν (εἰκ. 82). Τὸ 969 ἔχει κομμένον πλοχμὸν εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν ἀδιακόσμητον, εἰς τὰ 404 καὶ 1114 ἀντιθέτως ὑπάρχουν ἀπλαῖ ταινίαι εἰς τὸν ὦμον καί, ἀντιστοίχως, συμπλέγματα σπειρῶν μὲ στήλας εὐθειῶν γραμμῶν ἢ μετόπαι μὲ ὁμόκεντρα τόξα, κροσσοπετάλια καὶ τεθλασμένας εἰς τὴν κοιλίαν, εἰς τὰ ἄλλα τρία δὲ εἶναι διακοσμημένοι καὶ αἱ δύο ζῶναι μὲ ἀρκετὴν ποικιλίαν θεμάτων. Οὕτω, τὸ 561 φέρει τριγωνικὰ ἄνθη εἰς τὸν ὦμον καὶ ὁμάδας κατακορύφων κυματοειδῶν γραμμῶν εἰς τὴν κοιλίαν, τὸ 783 συνδυασμὸν ἀμειβόντων μὲ ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὸν ὦμον καὶ στενὴν μετόπην τεθλασμένης μεταξὺ ἀντιμετώπων ἀνθέων εἰς τὴν κοιλίαν (βλ. εἰκ. 80), τὸ δὲ 961 κρόσσια εἰς τὸν ὦμον καὶ διπλὴν κυματοειδῆ γραμμὴν εἰς τὴν ζώνην τῆς κοιλίας. Ἡ λιτὴ διακόσμησις τοῦ πρώτου συντίθεται ἀπὸ θέματα τῆς παλαιότερας περιόδου, τὸ δεύτερον παρουσιάζει τὴν λεπτολόγον ἐκζήτησιν τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ, ἐνῶ τὸ τρίτον ἔχει τὸν ἀπλουστευμένον καὶ ἄδρὸν διάκοσμον τῶν ἀγγείων τοῦ Σιτοβολῶνος.

Ὅσον ἄφθονα καὶ συνήθη εἶναι τὰ κοινὰ ἀλαβαστροειδῆ, τόσον σπανίζουσιν τὰ τριποδικά. Τοῦτο πρέπει νὰ συμβαίνει μᾶλλον λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς χρήσεώς των, εἰδικῶς, καθὼς φαίνεται καὶ περιορισμένου, παρὰ διότι ἦσαν ἄγνωστα, δεδομένου ὅτι εὐρέθησαν σποραδικῶς εἰς διάφορα μυκηναϊκὰ κέντρα ἀπὸ τῆς Ἀχαΐας μέχρι τῆς Δωδεκανήσου<sup>1</sup>, μεταξὺ αὐτῶν δὲ εἰς τὴν Κοπρέζαν<sup>2</sup> καὶ τὴν Σαλαμίνα<sup>3</sup>. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν εἰς τὸν Πυκνὸν Ρυθμὸν καὶ ἐπομένως εἰς τὸ διαμορφωμένον πλεόν ΥΕ ΠΙΓ<sup>4</sup>, τὸ ἀγγεῖον τῆς Κοπρέζας ὅμως καθὼς καὶ τὸ ἐν τῆς Λαγκάδας<sup>5</sup>, συγγενῇ πρὸς τὰ 561 καὶ 1114, πρέπει νὰ εἶναι κάπως παλαιότερα. Ἀφ' ἑτέρου τὸ σχῆμα διετηρήθη μέχρι καὶ τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων τοῦλάχιστον, εὐρεθὲν καὶ εἰς τὸν Κεραμεϊκόν<sup>6</sup>.

Ἀκόμη σπανιωτέρα εἶναι ἡ παραλλαγή ἢ ἀντιπροσωπευομένη ἀπὸ τὸ 961, γνωστὴ μέχρι στιγμῆς μόνον ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, ὅπου εὐρέθησαν δύο δείγματα ἀνεξάρτητα<sup>7</sup> καὶ ἄλλα δύο συνηνωμένα εἰς διπλοῦν κερνοειδὲς ἀγγεῖον τοῦ τάφου 35<sup>8</sup>. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ διαφορετικοῦ σχήματος ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς ἰδιοτροπίας ὀφειλομένης εἰς τοπικόν, καθὼς φαίνεται, ἐργαστήριον, πρᾶγμα ποῦ ἐξηγεῖ ἄλλωστε καὶ τὴν

1. Εἰς τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Α. FURUMARK (M.P., σ. 600, σχῆμα 19, τύπος 99) καὶ προσερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, τὴν Κάλυμνον, τὰς Θήβας, τὴν Ἀσίνην καὶ τὸ Λιγὸρι προσετέθησαν καὶ ἄλλα ἀπὸ τὴν Λαγκάδα (MORRIGONE, σ. 272, 273, εἰκ. 310) καὶ τὴν Ἀχαΐαν (E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 9, πίν. 3, εἰκ. 19, 20).

2. STUBBINGS, Attica, σ. 43, πίν. 11, 12.

3. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 98γ.

4. Βλ. M.P., ξ.ἀ. καὶ FurOA εἰκ. 3 ἀρ. 16, ὅπου ὁ Α. FURUMARK χρονολογεῖ τὸ δείγμα τῆς Ἀσίνης εἰς τὸ ΥΕ ΠΙΓ<sup>13</sup>.

5. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 277 (MORRIGONE, σ. 301).

6. Kerameikos I, πίν. 61, ἀρ. 533. Βλ. καὶ V. DESBOROUGH, Protohistoric Pottery, σ. 112.

7. JACOPI, σ. 284, 326, εἰκ. 28, 72, 74 (τάφοι 70 καὶ 85).

8. MAIURI, σ. 184, εἰκ. 107.

ἀπουσίαν των ἀπὸ τὰ ἄλλα κέντρα. Ἡ Ρόδος εἶναι πιθανωτέρα ἀπὸ τὴν Περαιτὴν ὡς τόπος κατασκευῆς των, ὅχι τόσον λόγῳ τῆς εὐρέσεως περισσοτέρων δειγμάτων ἐκεῖ ὅσον λόγῳ τῆς μεγαλυτέρας οἰκειότητος πρὸς τὸ εἶδος, τῆς προκυπτούσης ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησίν του εἰς τὴν κατασκευὴν ἄλλου, συνθέτου, ἀγγείου.

### ΣΥΝΘΕΤΑ ΚΕΡΝΟΕΙΔΗ

Τὰ σύνθετα κερνοειδῆ εἶναι μία κατηγορία δοχείων πολλαπλῶν συναπαρτιζομένων ἀπὸ δύο ἕως τέσσαρα μικρότατα, ὅμοια καὶ ἰσομεγέθη ἀγγεῖα, συγκολλημένα συμμετρικῶς εἰς σύμπλεγμα ἐφωδιασμένον μὲ μίαν κεντρικὴν καλαθοειδῆ λαβήν. Εἰς τὴν Περαιτὴν εὐρέθησαν εἰς 6 διαφορετικούς τάφους δύο ἀποσπασματικά, τὰ 894 καὶ 1202 (πίν. 130 α, 13 α), καὶ τέσσαρα πλήρη, διακρινόμενα εἰς 1 διπλοῦν, τὸ 629 (πίν. 28 γ), 1 τριπλοῦν, τὸ 156 (πίν. 76 γ) καὶ 2 τετραπλᾶ, τὰ 255 καὶ 867 (πίν. 84 β, 126 α). Τὰ τρία τελευταῖα σώζουν τὴν ὑψηλὴν καὶ ταινιοειδῆ κεντρικὴν λαβήν των, τὴν μόνην λειτουργικῶς χρήσιμον, διότι τὰ ὠτία τῶν ἐπὶ μέρους ἀγγείων εἶναι μικρότατα καὶ καθαρῶς συμβατικά.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των, τὸ 156 ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 σταμνίσκους διαστόμους μὲ δακτυλιοσχήμους βάσεις, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἀπὸ ἀλαβαστροειδῆ τύπου Β (τὸ 629) καὶ Δ (τὰ 255, 867, 894 καὶ 1202) μὲ μικρὰς βάσεις, ἐπίσης δακτυλιοσχήμους. Τὸ πρῶτον διαφέρει εἰς τὴν κατασκευὴν ἀπὸ τὰ ἄλλα κατὰ τὸ ὅτι τοῦτο μὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἀγγεῖα πλήρη καὶ ἀνεξάρτητα, κολλημένα μετὰ τῶν μὲ στενοὺς πηλίνους δακτυλίου εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς των, ἐνῶ εἰς ἐκεῖνα ἡ σύνδεσις ἔχει γίνεῖ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐνσωματώσῃ τὰ ἐπὶ μέρους ἀγγεῖα εἰς σύνολον μὲ κοινὴν καὶ συνεχῆ περίμετρον, ἀποτελουμένην ἐναλλάξ ἀπὸ τὴν περιφέρειάν των καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ συνδετηρίου τμήματος. Ὡς ἐκ τούτου τὸ 156 δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὀρθοῦ ἀγγείων, ἐνῶ τὰ ἄλλα φαίνονται μᾶλλον ὡς ἐνιαῖα σκεύη μὲ ὑποδιαίρέσεις. Ἡ ἀνομοιομορφία αὕτη, μορφολογικῶς σημαντικὴ, δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τόσον εἰς ἐσκεμμένην διαφοροποίησιν τοῦ ἐνὸς τύπου ἀγγείου ἀπὸ τὸν ἄλλον, ὅσον εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἐπὶ μέρους ἀγγείων, διότι αἱ κάθετοι πλευραὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν προσφέρονται πολὺ περισσότερον εἰς τὴν διάπλασιν τῆς συνεχοῦς ἐπιφανείας ἀπὸ τὰς κυρτὰς τῶν σταμνίσκων. Ἡ διάταξις τῆς διακοσμήσεώς των εἶναι καὶ αὕτη ἀνάλογος: Εἰς τὸ 156 εἶναι τμηματικὴ, οὕτως εἰπεῖν, ὅμοια δηλαδὴ ἄλλα καὶ χωριστὴ εἰς τοὺς καθ' ἕκαστον σταμνίσκους, εἰς τὰ λοιπὰ ὅμως εἶναι, ἥ φαίνεται ὅτι ἦτο, ἐνιαῖα, περιβάλλουσα ὁλόκληρον τὸ σύμπλεγμα μὲ ἀδιάσπαστον ζώνην. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ ἰσχύοντα διὰ τοὺς σταμνίσκους καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ, ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἀπὸ ταινίας καὶ διάφορα θέματα σχεδιασμένα εἰς τὰ πεδία τοῦ ὧμου καὶ τῆς κοιλίας. Τὸ μόνον ἐπὶ πλέον στοιχεῖον εἶναι ἡ κεντρικὴ λαβή, φέρουσα ἐγκαρσίας γραμμὰς εἰς τὰ 156 καὶ 255 καὶ σειρὰν ἀμειβόντων εἰς τὸ 867.

Τὰ χρησιμοποιηθέντα θέματα εἶναι βασικῶς τρία, παρουσιαζόμενα ὑπὸ τὰς ἀρχικὰς των καὶ ὅχι ἰδιαιτέρως ἐξελιγμένας μορφάς. Οὕτω, τὰ 156 καὶ 629 φέρουν εἰς τοὺς ὧμους φολιδωτὰ τρίγωνα βοτρυοειδῆ, χωρὶς περίγραμμα, καὶ ἔχουν τὰς κοιλίας

ἀδιακοσμήτους, ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα οἱ ὦμοι εἶναι ἄγραφοι, αἱ δὲ ζῶναι τῆς κοιλίας περιβάλλονται εἰς μὲν τὰ 255 καὶ 1202 ἀπὸ σειρὰν ἀπλῶν τριγωνικῶν ἀνθέων, εἰς δὲ τὰ 867 καὶ 894 ἀπὸ τόξα, μεμονωμένα ἢ ὁμόκεντρα καὶ κατανεμημένα κατὰ τρόπον σχετικῶς ἀκατάστατον.

Ἄν καὶ τὰ πολλαπλᾶ δοχεῖα εἶναι κυρίως ἐπινοήματα τῆς Κρήτης, ὅπου καὶ κατεσκευάζοντο κατὰ διαφόρους ἐποχάς, τὸ εἶδός των τὸ συνιστάμενον εἰς συμπλέγματα δύο ἢ περισσοτέρων ἀγγείων ἀνεγνωρισμένων καὶ αὐθυπάρκτων σχημάτων εἶναι δημιουργήματα τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειοπλαστικῆς<sup>1</sup>. Τὰ συνηθέστερα σχήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ὅπως καὶ εἰς τὴν Περσὶν οἱ σταμνίσκοι καὶ τὰ ἀλαβαστροειδῆ. Ὁ πρῶτος τύπος<sup>2</sup> ἀφθονεῖ εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>3</sup>, ὑπάρχει ὅμως καὶ εἰς τὴν Χαλκίδα<sup>4</sup>, τὸ Ἄργος<sup>5</sup> καὶ τὴν Κεφαλληνίαν<sup>6</sup>. Ὁ δεύτερος<sup>7</sup> εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν ἐπίσης<sup>8</sup> καθὼς καὶ τὴν Κάλυμνον<sup>9</sup>, τὴν Κῶ<sup>10</sup>, τὴν Νάξον<sup>11</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>12</sup>, τὴν Ἀἴγιον, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Λιγόρι<sup>13</sup>, καὶ τὴν Λακκίθραν τῆς Κεφαλληνίας<sup>14</sup>. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δεῖγμα τῆς Ἀσίνης, εὗρεθὲν εἰς τὸ «ἱερόν» τῆς οἰκίας G, ἐνδεχομένως δὲ καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὅλα τὰ ἄλλα προέρχονται ἀπὸ τάφους. Τὰ παλαιότερα εἶναι τῆς Χαλκίδος<sup>15</sup> καὶ τοῦ Ἄργους<sup>16</sup>, τὰ ἄλλα ὅμως ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους ΓΕ ΙΙΒ καὶ ἰδίως τοὺς ΙΙΓ1 χρόνους, εἶναι δηλαδὴ νεώτερα καὶ περίπου σύγχρονα μεταξὺ των.

### ΚΥΑΘΟΙ

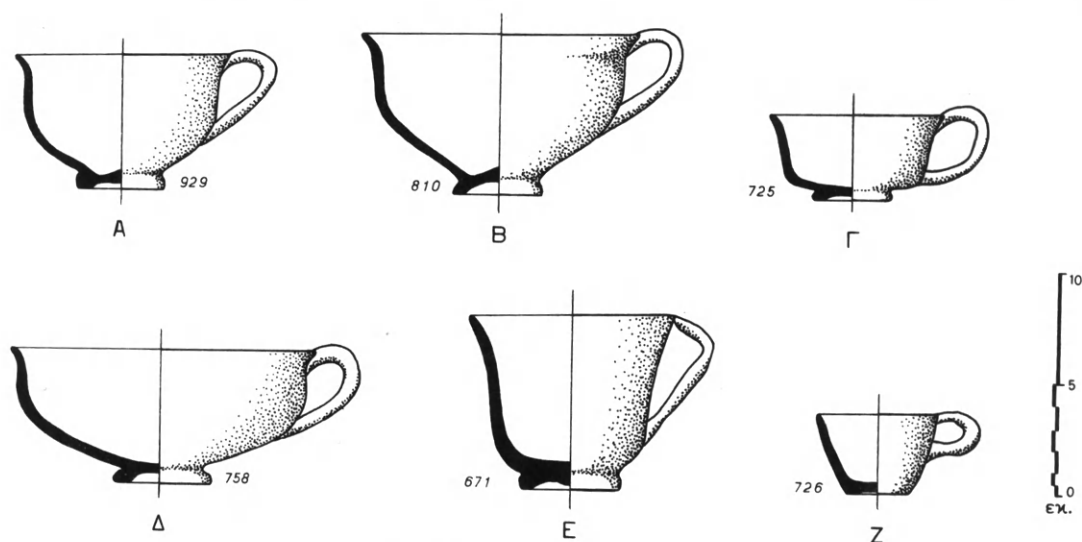
Οἱ κύαθοι, τὰ γνωστὰ μικρὰ μόνωτα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, εἶναι σχῆμα τὸ ὁποῖον, ἀφ' ὅτου διεμορφώθη, ἔμεινεν ἀμετάβλητον μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν πολιτισμῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη καμμία ἐμφανὲς διαφορὰ μεταξὺ ἐνὸς μυκηναϊκοῦ καὶ ἐνὸς σημερινοῦ κύαθου. Οἱ εὗρεθέντες εἰς τὴν Περσὶν παρουσιάζουν καὶ αὐτοὶ τὰ οἰκεῖα γενικὰ χαρακτηριστικά, δηλαδὴ σῶμα ἡμιστρόγγυλον μὲ ἐλαφρῶς προέχον χεῖλος, μίαν κάθετον λαβὴν στηριζομένην εἰς τὸ χεῖλος καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας καὶ χαμηλὴν βάσιν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν 88, ἀπὸ 60 τάφους καὶ 3 ἄλλα

1. M.P., σ. 69, MMR<sup>2</sup>, σ. 135 κ. ἐξ.
2. M.P., σ. 641, σχῆμα 99, τύπος 325.
3. FLMV, πίν. ΙΙΙ, 23vii καὶ VII, 36d. MAIURI, σ. 125, 144, 179 - 180, 193, 194, εἰκ. 38, 63, 65, 115, 116. JACOPI, σ. 284, 286 - 287, εἰκ. 28, 30.
4. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 77, πίν. 23.
5. Deiras, σ. 73, 162.
6. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, σ. 33, πίν. 7, 1933, πίν. 2, Γ4.
7. M.P., σ. 692, σχῆμα 99, τύπος 330.
8. MAIURI, σ. 175, 184, 197, εἰκ. 99, 107. JACOPI, σ. 272, 334, εἰκ. 18, 79, 83.
9. BMCat. I, 1, A 1004.
10. MORRIGONE, σ. 89 - 90, 106, εἰκ. 67, 87.
11. N. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, σ. 185, πίν. 157β. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 274γ.
12. Asine, σ. 298, εἰκ. 206.
13. STUBBINGS, Attica, σ. 43 καὶ πίν. 11, 3.
14. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ἔ. ἀ. ΑΕ 1932.
15. Ἡ V. HANKEY τὸ τοποθετεῖ εἰς τοὺς ΓΕ Ι χρόνους, ὅπως δὲ προηγεῖται σημαντικῶς ὅλων τῶν ἄλλων.
16. Deiras, ἔ. ἀ. Ὁ ἀνασκαφεὺς τὸ χρονολογεῖ εἰς τὸ ΓΕ ΙΙΑ2.



σημεία εύρεσεως, εμφανιζομένους εἰς 6 διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ βασικοῦ των σχήματος (εἰκ. 83):

- A. Ὁ κανονικὸς τύπος, περίπου ἡμισφαιρικός, μὲ καμπύλα τοιχώματα καὶ ἀναλογίαν ὕψους πρὸς τὴν διάμετρον τοῦ χεῖλους  $3 : 4,5 - 5$ . Τὰ δείγματά του ἔχουν βάσιν κατὰ κανόνα δακτυλιόσχημον, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ὀλίγα μὲ κωνικὰς καὶ δισκοειδεῖς καθὼς καὶ ἓν μὲ πυθμένα κομμένον ἐπίπεδον. Ἡ κατηγορία αὕτη, ἡ ἀπολύτως μεγαλύτερα, περιλαμβάνει 52 κύαθους, δηλαδὴ τὸ 58 % τοῦ συνόλου.
- B. Ὁ εὐρύχειλος, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον ἀλλὰ μὲ χεῖλος προέχον τόσον ἐντόνως ὥστε νὰ σχηματίζῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοίχωμα τοῦ ἀγγείου μίαν ἀρκε-



Εἰκ. 83. Σχήματα κύαθων.

τὰ ἐμφανῆ πτυχὴν. Ἡ προβολὴ αὕτη τοῦ χεῖλους ἀλλοιώνει τὴν ἀναλογίαν ὕψους - στομίου εἰς  $3 : 5,5$  καὶ κάμνει τὴν βάσιν νὰ φαίνεται ἀντιστοίχως στενοτέρα. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ἀνήκουν 12 κύαθοι, οἱ 8 μὲ δακτυλιόσχημον βάσιν καὶ οἱ 4 μὲ κωνικὴν.

- Γ. Ὁ γωνιώδης. Ἐχει σῶμα περίπου κυλινδρικόν, καμπτόμενον κάτω λοξῶς πρὸς σχηματισμὸν τοῦ σχεδὸν ἐπιπέδου πυθμένου. Ἀπὸ τοὺς 8 κύαθους τοῦ τύπου αὐτοῦ, οἱ 6 ἔχουν βάσεις δακτυλιοσχήμους, οἱ δὲ ἄλλοι 2 ἀπὸ μίαν κωνικὴν καὶ μίαν ἐπίπεδον.
- Δ. Ὁ ρηχός. Τὰ τοιχώματά του, ὅπως καὶ εἰς τοὺς δύο πρώτους, σχηματίζουν μαλακὴν καὶ συνεχῆ καμπύλην χωρὶς γωνιώδεις ἀλλαγὰς ἐπιφανειῶν, τὸ ὕψος του ὅμως εἶναι τόσον μικρὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν διάμετρον τοῦ στομίου του ὥστε ἡ ἀναλογία των νὰ φθάσῃ τὰ  $3 : 6,5$ . Ὁ τύπος αὐτὸς ἀριθμεῖ 8 ἐπίσης δείγματα, ὅλα μὲ βάσεις δακτυλιοσχήμους.
- Ε. Ὁ βαθύς. Ἐχει τὸ σχῆμα τῶν προηγούμενων ἀλλ' ἡ διάμετρος του μόλις ὑπερβαίνει τὸ ὕψος του ( $3 : 3,5 - 4$ ) εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐνθυμίζῃ κύπελλον μᾶλ-

λον παρὰ κύαθον. Ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ 5 δείγματα, ὅλα μὲ δακτυλιοσχή-  
μους βάσεις.

Ζ. Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ κακόπλαστοι 340 καὶ 726. Χονδροειδοῦς κατασκευῆς καὶ οἱ  
δύο, χειροποίητοι, μὲ παχέα τοιχώματα, καταφανῶς ἔργα ἀρχαρίων, ἔχουν  
σῶμα κωνικὸν καὶ πυθμένα κομμένον ἐπίπεδον. Δὲν πρόκειται κυρίως εἰπεῖν  
περὶ τύπου ἀλλὰ περὶ δύο ἐξαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι συνέπεσε νὰ παρουσιάζουν τὰ  
αὐτὰ χαρακτηριστικά.

Αἱ λαβαὶ εἶναι γενικῶς ταινιοειδεῖς ἀλλὰ ἀρκετοῦ πάχους ὥστε κάποτε νὰ πλησι-  
άζουν τὰς κυλινδρικές. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ κορυφή των ἐξέχει ὀλίγον ἐπάνω ἀπὸ τὸ  
χεῖλος ὅπου εἶναι στερεωμένη, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ κατέρχεται πρὸς τὴν κοιλίαν ἀκολουθοῦσα  
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὀμαλὴν καμπύλην, ἀναλόγως πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ ἀγγείου  
καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀγγειοπλάστου. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις 6 κύαθοι, οἱ 278, 284, 728,  
902 καὶ 982 τύπου Α καὶ ὁ 671 τύπου Ε (βλ. εἰκ. 83) μὲ λαβὰς γωνιωδῶς διπλωμένας,  
τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς κακοτεχνίαν μᾶλλον παρὰ εἰς ἀπὸ σκοποῦ δια-  
μόρφωσιν των, ἐφ' ὅσον μάλιστα οἱ κύαθοι αὐτοὶ εἶναι κατασκευῆς ἀμελοῦς ἢ καὶ  
χονδροειδοῦς.

Ὡς κατηγορία ἀγγείων οἱ κύαθοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὰ ἐπιμελημένα. Ἐλάχιστοι  
εἶναι οἱ πράγματι καλῶς καὶ προσεκτικῶς πλασμένοι καὶ ἀποτελειωμένοι, ὅπως οἱ  
124, 312, 374, 452 καὶ 589, πολλοὶ δὲ παρουσιάζουν σαφεῖς ἐλαττώματα, ὅπως π.χ. οἱ  
700 καὶ 758, ὅπου ἡ στερέωσις τῆς λαβῆς ἐπέφερε τὴν μερικὴν στρέβλωσιν τοῦ χείλους,  
καὶ οἱ 279, 805 καὶ 1106 (βλ. π.χ. πίν. 138 α), ὅπου λόγῳ τῆς κακῆς κατασκευῆς ἢ τῆς  
ἀπροσέκτου τοποθετήσεως τῆς βάσεως ὀλόκληρον τὸ ἀγγεῖον κλίνει πλαγίως. Ὅπως  
ὅλα τὰ καθημερινῆς χρήσεως σκεύη, τὰ ὑποκείμενα εἰς ἐντατικὴν φθοράν, κατεσκευά-  
ζοντο εἰς ποσότητας καὶ χωρὶς ἰδιαιτέραν φροντίδα εἰς τὰς λεπτομερείας, αἱ ἐνδεχό-  
μεναι ἀτέλειαι δέ, ἐν ὅσῳ δὲν ἡμπόδιζον τὴν χρησιμοποίησιν των αὐτὴν καθ' ἑαυτήν,  
δὲν συνεπήγοντο τὴν ἀπόρριψιν των.

Ἡ διακόσμησις των εἶναι ἐξ ἴσου ἀπλῆ ὅσον καὶ ἡ κατασκευὴ των. Ὑπάρχουν  
21 ἄβαφοι, κυρίως ρηχοὶ καὶ εὐρύχειλοι, εἷς, ὁ 774, μὲ μίαν καμπύλην γραμμὴν εἰς  
τὸν πυθμένα τῆς βάσεώς του ὡς μόνην διακόσμησιν, εἷς ὀλόβαφος, ὁ κακόπλαστος 340,  
4 βαμμένοι κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος των μὲ ἐξηρημένον μικρὸν τμήμα τῆς ἐξωτε-  
ρικῆς των ἐπιφανείας (εἰς τοὺς 543 καὶ 1006 τὸ κάτω ἥμισυ, εἰς τὸν 906 τὸ ἐπάνω,  
εἰς τὸν 399 ἢ περιοχὴ τῆς λαβῆς) καὶ 60 γραπτοί. Ἀπὸ αὐτοὺς μόνον ὁ 714 φέρει θέ-  
ματα, συγκεκριμένως δὲ ἀκανονίστους κύκλους γεμισμένους μὲ στίγματα καὶ γραμμάς  
εἰς διάφορα ἀσαφεῖ συμπλέγματα (πίν. 60 γ). Οἱ ἄλλοι ὅλοι κοσμοῦνται μὲ ταινίας ἢ  
ἐπιφανείας, βαμμένας ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς κατὰ τρεῖς διαφόρους βασικοὺς  
τρόπους.

Ὁ πρῶτος, ὅπου ἀνήκουν 20 κύαθοι, συνίσταται εἰς τὴν βαφὴν ὀλοκλήρου τοῦ  
ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀγγείου — κάποτε μὲ μικρὸν ἐξηρημένον κύκλον εἰς τὸν πυθμένα — καὶ  
εἰς ταινίαν, περιβάλλουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ χεῖλος ἐξωτερικῶς (πίν. 6 δ). Ὁ δεύ-  
τερος, μὲ 13 δείγματα, εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν πρῶτον, μὲ 1 - 2 ἐπὶ πλέον ταινίας εἰς  
τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν (πίν. 108 β). Παραλλαγὴν των ἐμφανίζουν οἱ 725 καὶ 904 μὲ

βαμμένον μόνον τὸ χεῖλος καὶ οἱ 1138 καὶ 1153 μὲ ταινίας ἔξω καὶ ἀντιστοίχους δακτυλίους ἐντός. Ὁ τρίτος καὶ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸς διὰ τὴν Περαιτὴν ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ 22 δείγματα διακοσμημένα ἐξωτερικῶς μὲ 2 - 3 ἀνηρτημένους ἡμι-ελλειπτικὰς ἐπιφανείας ὑπερπηδῶσας τὸ χεῖλος καὶ ἐπαναλαμβανομένας ἀντιστοίχως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένος (πίν. 186 α).

Αἱ λαβαί, ὅσαι δὲν εἶναι ἄβαφοι (11 περιπτώσεις), φέρουν πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμὰς (14) ἢ ἔχουν βαμμένην τὴν ράχιν των εἴτε εἰς τὴν κορυφὴν τῆς (5) εἴτε καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκός τῆς (26). Τὸ τελευταῖον αὐτὸ εἶδος συνδυάζεται κυρίως μὲ τὸν πρῶτον τρόπον διακοσμήσεως τῶν κυάθων, ὑπάρχον εἰς 15 δείγματα ἀπὸ τὰ 20, τὰ ὑπόλοιπα ὅμως ἀπαντῶνται κατ' ἰσομοιρίαν εἰς τοὺς ἄλλους δύο.

Ὡς πρὸς τὴν γενικὴν των ἐμφάνισιν, οἱ κύαθοι τύπου Α καὶ Γ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραπτοὶ κατὰ τοὺς τρεῖς τρόπους ἐξ ἴσου, ἐνῶ οἱ Β καὶ Δ εἶναι ὅλοι σχεδὸν ἄβαφοι, ὑπάρχουν ὅμως τόσον οἱ ἄβαφοι Α 336 καὶ 534 καὶ Γ 139 ὅσον καὶ οἱ γραπτοὶ Β 374, 400 καὶ 904. Δὲν ὑφίσταται λοιπὸν ἐμφανὴς ἀνταπόκρισις μεταξὺ τῶν διαφορῶν ποικιλιῶν διακοσμήσεως καὶ τοῦ σχήματος, οὔτε διαγράφεται σαφῶς κανεὶς ἰδιάζων τύπος μὲ ἀποκλειστικὰ ἰδικά του στοιχεῖα.

Ὁ κύαθος ἦτο συνηθέστατον ἀγγεῖον, εὐρισκόμενος εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα. Ὁ παλαιότερος τύπος του εἶναι ὁ Δ, ὁ ρηχός, κυκλοφορῶν ἰδίως κατὰ τοὺς ΥΕ ΠΙΑ2 - ΠΙΒ χρόνους<sup>1</sup>. Συνήθεις ἐπίσης ἀλλὰ νεώτεροι εἶναι οἱ τύποι Α καὶ Β<sup>2</sup>, κατασκευαζόμενοι καθ' ὅλον τὸ ΠΙΓ<sup>3</sup> καὶ διακοσμούμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ ταινίας. Σύγχρονοι πρὸς αὐτοὺς εἶναι καὶ οἱ Ε, οἱ βαθεῖς<sup>4</sup>, διατηρηθέντες καὶ μέχρι τῶν ὑπομυκηναϊκῶν χρόνων<sup>5</sup>. Ὁ τύπος Γ, σπανιώτερος, ἀπαντᾶται εἰς δύο τάφους τῆς Λαγκάδας<sup>6</sup>.

Εἰς τὴν Περαιτὴν οἱ διάφοροι αὐτοὶ τύποι μοιράζονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Πρέπει λοιπόν, ἔστω καὶ ἐὰν οἱ Δ ἦσαν ἐπιβιώσεις οἱ δὲ Ε ἀπαρχαί, νὰ κατεσκευάζοντο καὶ νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ κοινοῦ καὶ συνεπῶς νὰ συνυπῆρχον κατὰ τὸ διάστημα τῆς χρήσεως τοῦ νεκροταφείου.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν, ἰδιότυπον καὶ ἀντιπροσωπευτικὴν, ἀποτελοῦν οἱ κύαθοι οἱ φέροντες τὰς ἡμιελλείψεις. Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι παρήγοντο ἐπὶ τόπου,

1. M.P., σ. 621 - 622, σχῆμα 58, τύπος 220, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κύπρον, τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀττικὴν (STUBBINGS, Attica, σ. 34, πίν. 8, 1, 2, 3), εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηναίων (A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, πίν. 29a), τὴν Λαγκάδα (MORRICONE, σ. 140, 230, 280, εἰκ. 126, 248, 320), τὸ Ἄργος (Deiras, πίν. XLVII, 5) καὶ τὴν Πύλον (P.N. I, σ. 360, πίν. 353, 354, σχῆμα 12).

2. M.P., σ. 621, σχῆμα 58, τύποι 215, 216, ἀπὸ τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Πελοπόννησον, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπιπλέον ὑπάρχουν δείγματα ἀπὸ τὴν Κῶ (MORRICONE, σ. 32, 42, 44, 49, 53, 62, 80, 83, 117, 167, 227, 252, εἰκ. 4, 13, 14, 20, 22, 30, 53, 60, 98, 170, 276), τὴν Εὐβοίαν (M. PORHAM, BSA 61, 1966, σ. 104, εἰκ. 26 ἀρ. 32, 37), τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως (BRONEER, Fountain, σ. 381 - 382, εἰκ. 59b, 64a - d) καὶ τὴν Κοπρέζαν (STUBBINGS, ἔ. ἀ. σ. 35, εἰκ. 14D).

3. M.P., ἔ. ἀ. Εἰδικώτερον, ἡ χρησιμοποίησις των κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν εὕρεσιν των εἰς τὸν Σιτοβολῶνα (A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, πίν. XI f, g, i, j) καὶ τὸ Λευκαντί (φάσεις I, II καὶ III, Lefkandi, σ. 16, 19, 22, εἰκ. 25).

4. MORRICONE, σ. 129, εἰκ. 112. (Λαγκάδα).

5. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 115, πίν. VIII.

6. MORRICONE, σ. 118, 280, εἰκ. 100, 320.

ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους κακοτέχνους ὅπως οἱ A 278 καὶ 805, ὁ Γ 221 καὶ ὁ Z 726. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς διακοσμήσεως εἶναι, μέχρι στιγμῆς τοῦλάχιστον, γνωστὸν μόνον ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὅπου ἀπαντᾶται ἤδη ἀπὸ τοὺς MM χρόνους<sup>1</sup> καὶ χρησιμοποιεῖται συχνὰ εἰς διάφορα εἶδη ἀγγείων ΥΜ ΠΙΑ, Β καὶ Γ<sup>2</sup>, ἀκόμη δὲ καὶ πρωτογεωμετρικά<sup>3</sup>. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κρήτην ἀπαντᾶται εἰς σποραδικὰ καὶ μεμονωμένα δείγματα εἰς τὴν Κάρπαθον<sup>4</sup> καὶ εἰς τὸ Λευκαντί<sup>5</sup>. Ἐὰν ἡ μελλοντικὴ ἐρευνα δὲν δείξῃ ὅτι ἡ διακόσμησις αὕτη ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας ἢ, ἔστω, εἰς παλαιότερον μυκηναϊκὸν κέντρον τῆς Ἀττικῆς, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀγγειογράφοι τῆς Περαιτῆς ἐμιμήθησαν πρότυπα εἰσηγμένα ἀπὸ τῆς Κρήτης.

### ΚΥΑΘΟΙ ΔΙΩΤΟΙ

Εἰς τοὺς κανονικοὺς κυάθους πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλοι 5 τῶν ἰδίων σχημάτων ἀλλ' ἐφωδιασμένοι μὲ δύο καθέτους ταινιοειδεῖς λαβάς, τοποθετημένας διαμετρικῶς. Οἱ δύο (83 καὶ 115) ἔχουν σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸν τύπον Α καὶ βάσεις δακτυλιοσχήμους, αἱ δὲ κορυφαὶ τῶν λαβῶν εἶναι στερεωμέναι ἐξωτερικῶς, χαμηλότερον ἀπὸ τὸ χεῖλος (πίν. 3 γ, 136 στ'). Ὁ 653 εἶναι γενικῶς ὅμοιος πρὸς αὐτούς, διαφέρει ὅμως κατὰ τὸ ὅτι ἔχει σχῆμα ἐλαφρῶς ἐλλειψοειδὲς ἀντὶ στρογγύλου μὲ τὰς λαβάς εἰς τὰ ἄκρα τῆς μεγάλης διαμέτρου καὶ βάσιν κωνικὴν (πίν. 31 γ). Οἱ δύο τελευταῖοι, 579 καὶ 1207, εὐρύχειλοι καὶ πολὺ ρηχότεροι, ἔχουν λαβάς ὑψηλότερας ἀπὸ τὸ χεῖλος, εἰδικῶς δὲ ὁ 579 εἶναι ἐλλειψοειδὲς καὶ αὐτὸς καὶ μάλιστα ἐντόνως (πίν. 19 β, 13 β).

Εἰς τὴν διακόσμησιν ἀκολουθοῦν τοὺς ἰδίους τρόπους μὲ τοὺς ἄλλους κυάθους. Ὁ ἡμισφαιρικὸς 115 φέρει εἰς κάθε πλευράν του ἀπὸ ἓνα περίστικτον τροχοειδῆ κύκλον, ἐνῶ οἱ 83 καὶ 653 εἶναι ἐσωτερικῶς ὀλόβαφοι καὶ ἔχουν ἐξωτερικῶς λεπτήν ταινίαν εἰς τὸ χεῖλος. Ἀπὸ τοὺς ρηχοὺς ὁ μὲν 579 εἶναι ἄβαφος, ὁ δὲ 1207 ὀλόβαφος. Εἶναι δηλαδὴ μία παραλλαγὴ κυάθων διαφερόντων κυρίως εἰπεῖν μόνον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν λαβῶν τῶν καὶ ἀσυνήθεις τόσο εἰς τὴν Περαιτὴν ὅσον καί, ἰδίως, ἄλλοι. Πράγματι, ὅμοια δείγματα δὲν ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς παρὰ εἰς ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ κέντρα. Τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι δὲν ὑπῆρχον καθόλου, ὑποδηλώνει ὅμως ὅτι πρέπει νὰ ἦσαν σπάνιοι, ἰδίως ἐν σχέσει πρὸς τοὺς κοινούς κυάθους. Ὅπως δὲποτε, ἡμισφαιρικοὶ εὐρέθησαν μέχρι σήμερον μόνον εἰς τοὺς τάφους 17, 21, 32 καὶ 51 τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>6</sup>, ὅλους περιέχοντας ταφὰς ΥΕ ΠΙΓ1 πλὴν τοῦ τελευταίου ποὺ εἶναι παλαιότερος<sup>7</sup>,

1. D. LEVI, *Annuario* 1957 - 1958, σ. 357.

2. Palaiastro, σ. 86, εἰκ. 682. L.H. SACKETT, M. PORHAM, *BSA* 60, 1965, σ. 298, εἰκ. 15 ἀρ. 22, πίν. 23i. M. H. SMEE, *BSA* 61, 1966, σ. 161, εἰκ. 1 ἀρ. 5, πίν. 34 ἀρ. 5 (Παλαϊαστρον). M. SEIRADAKI, *BSA* 55, 1960, σ. 16, 20, 22, πίν. 11b (Καρφί).

3. *BSA Suppl.* 2, σ. 32, 33, 95, πίν. 21, 62, 281, 291, 1042 (Φορτέσα). J. BOARDMAN, *BSA* 55, 1960, σ. 131, 134, 140, πίν. 36 ("Αγ. Ἰωάννης Κνωσοῦ). D. LEVI, ἔ. ἀ. σ. 357, εἰκ. 214i (Φαιστός).

4. Εἰς κύλικα καὶ κύαθον ΠΙΑ2, Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ *ΑΔ* 17, 1961 - 1962, σ. 55, πίν. 22, ε, ζ, η, 23β, η.

5. Εἰς κύαθον τῆς φάσεως II, κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. M. PORHAM.

6. MAIURI, σ. 142, 180, 219, εἰκ. 38, 63.

7. *Chron.* σ. 42.

και εις το Λευκαντί<sup>1</sup>, ρηχοί δε αναφέρονται από τας Μυκήνας και την 'Ασίνην, χρονολογούμενοι εις τους ΥΕ ΠΙΑ2 χρόνους<sup>2</sup>, ως και από την Πύλον<sup>3</sup>. Και έδω λοιπόν οι ρηχοί προηγούνται ως σχήμα, τὰ δείγματα της Περατής όμως αποδεικνύουν ότι διετηρήθησαν και μέχρι του ΥΕ ΠΙΓ.

### ΚΥΑΘΟΙ ΜΕ ΠΡΟΧΟΗΝ

Άλλη παραλλαγή του σχήματος είναι οι κύαθοι με προχοήν. Εύρέθησαν 4, όμοιοι και αυτοί εις το γενικόν σχήμα με τους άπλοους και μάλιστα των τύπων Α (ό 891), Γ (ό 1206) και Δ (οί 372 και 1147). Η ιδιομορφία των έγκειται εις το ότι φέρουν άνοικτήν προχοήν μη κατέχουσιν εις όλους την ιδίαν θέσιν. Εις τους 891, 1147 και 1206 (πίν. 129 γ, 38 γ, 13 α) είναι εις απόστασιν 90° από την λαβήν και προς τὰ άριστερά της εις τρόπον ώστε ο κύαθος να χρησιμοποιήται άνέτως μόνον έφ' όσον κρατείται δια της δεξιᾶς. Εις τον 372 (πίν. 88 δ) εύρίσκεται εις την διάμετρον της λαβῆς, έχούσης σχήμα κρικοειδές με τὰ δύο άκρα της κολλημένα εις το χεῖλος. Αί βάσεις είναι εις μεν τους τρεις πρώτους δακτυλιόσχημοι, εις δε τον τελευταῖον δισκοειδής, το έλάχιστον διαθέσιμον ύλικόν όμως δεν έπιτρέπει την άναγωγήν του φαινομένου τούτου εις κανόνα.

Αναλόγως λοιπόν προς το γενικόν των σχήμα οι κύαθοι αυτοί διακρίνονται εις δύο τύπους: Τόν βαθύν ήμισφαιρικόν με μόνον δείγμα τον 381 και τον έπικρατέστερον ρηχόν, άντιπροσωπευόμενον από τους ύπολοίπους.

Ο 891 είναι έντελῶς άβαφος, ή διακόσμησις δε των άλλων είναι άπλουστάτη. Έχουν το έσωτερικόν των ολόβαφον (372, 1206) ή στολισμένον με δακτυλίους (1147) και το έξωτερικόν άδιακόσμητον εκτός του 372 ο όποιος φέρει ταινίας, είναι δηλαδή γενικῶς λιτότεροι από τους πολλούς όμοίους των τους προερχόμενους από άλλου.

Πράγματι, ή παραλλαγή αυτή των κυάθων είναι συνήθης και διάσπαρτος εις τον χῶρον του μυκηναϊκού πολιτισμοῦ. Οι βαθεῖς έχουν εύρεθῇ εις την Κύπρον, την Δωδεκάνησον, την Έλευσίνα, τας Θήβας, την Αῖγιναν και μερικά σημεία της Άττικής<sup>4</sup>, καθως επίσης και εις την Κω<sup>5</sup>, τας Μυκήνας<sup>6</sup>, την Πρόσυμναν<sup>7</sup>, τον "Αγιον Κοσμάν<sup>8</sup> και το Βουρβάτσι<sup>9</sup>, εις δείγματα κλιμακούμενα χρονολογικῶς από του ΥΕ ΠΙΑ2 μέχρι του ΠΙΓ1<sup>10</sup>. Οι ρηχοί, όχι τόσον συχνοί, είναι και νεώτεροι, άνήκοντες κατὰ κανόνα εις το ΠΙΒ - Γ και προερχόμενοι από την Κύπρον, τας Θήβας,

1. Την πληροφορίαν αυτήν όφείλω εις τον κ. Μ. PORHAM.

2. Μ.Ρ., σ. 625, σχήμα 70.

3. Ρ.Ν. Ι, σ. 363, πίν. 355, 356, σχήμα 19.

4. Μ.Ρ., σ. 626 - 627, σχήμα 78, τύπος 249.

5. MORRICONE, σ. 35, 37, 62, 76, 125, 145, 216, 257, ειχ. 9, 10, 30, 47, 108, 131, 232, 284.

6. E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 164, 176, ειχ. 1 άρ. 18, 7 άρ. 24.

7. Prosymna, σ. 92, ειχ. 192.

8. G. E. MYLONAS, Aghios Kosmas, σ. 56, ειχ. 138.

9. STUBBINGS, Attica, σ. 37, ειχ. 14F, πίν. 9, 4, 6.

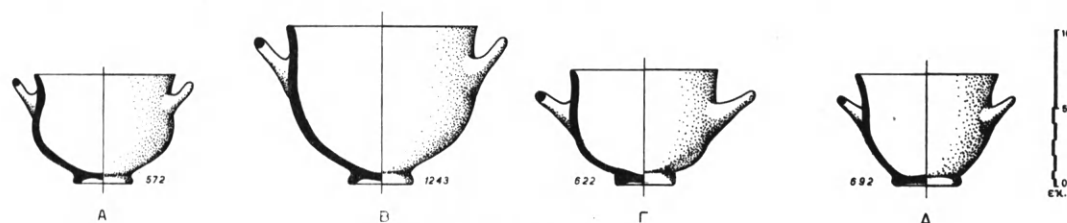
10. Μ.Ρ., ξ. ά. και G. E. MYLONAS, ξ. ά.



τὸ Μπερμπάτι καὶ τὴν Αἰγίναν <sup>1</sup>, ἀκόμη δὲ τὴν Πύλον <sup>2</sup>, τὴν Πρόσυμναν <sup>3</sup>, τὰς Μυκῆνας <sup>4</sup> καὶ τὴν Χαλκίδα <sup>5</sup>. Τὰ ἀγγεῖα τῆς Περαιτῆς πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ εἴδους.

### ΣΚΥΦΟΙ

Οἱ σκύφοι ἀποτελοῦν καὶ αὐτοὶ πολυπληθῆ καὶ εὐρέως χρησιμοποιουμένην κατηγορίαν ἀγγείων, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸ ὅτι εὐρέθησαν 72 εἰς 50 τάφους καὶ εἰς ἄλλας 3 διαφόρους θέσεις. Ἡ μορφή των, μὲ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν τὸν χωνοειδῆ 118, εἶναι γενικῶς ἡ ἰδίᾳ: Ἔχουν σῶμα βαθύ ἡμισφαιρικόν, δύο ἀγκύλας ὀριζοντίας λαβὰς κολλη-



Εἰκ. 84. Σχήματα σκύφων.

μένας ὑψηλὰ εἰς τὸ τοίχωμα τῆς κοιλίας, χαμηλὴν βάσιν καὶ στόμιον μὲ μικράν, κάποτε ἀνεπαίσθητον, στένωσιν ἐπάνω ἀπὸ τὰς λαβὰς ἀπολήγουσαν εἰς διεύρυνσιν τοῦ χείλους, καθισταμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διαστόμου. Αἱ διαφοραὶ μεταξύ των εἶναι πολὺ μικραὶ. Ἡ κυριωτέρα καὶ ἐμφανεστερά εἶναι ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῶν λαβῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα, αὐτὴ δὲ ἐλήφθη ὡς βάσις διὰ τὴν διάκρισιν των εἰς τύπους. Ἄλλα στοιχεῖα ποὺ παραλλάσσουν εἶναι ὁ βαθμὸς διευρύνσεως τοῦ χείλους καὶ τὸ εἶδος τῆς βάσεως, ἄλλοτε δακτυλιοσχήμου καὶ ἄλλοτε κωνικῆς, αὐτὰ ὅμως συνδυάζονται πρὸς τὸ πρῶτον ποικιλοτρόπως καὶ χωρὶς σταθερὰν ἀντιστοιχίαν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν οἱ σκύφοι διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἑξῆς τύπους (εἰκ. 84):

- Α. Ἔχει σῶμα ἡμισφαιρικόν, μὲ ἀναλογίαν τοῦ ὕψους πρὸς τὴν διάμετρον τοῦ στομίου 1 : 1,3 - 1,4, λαβὰς σχεδὸν κατακορύφους καὶ βάσιν μᾶλλον στενήν. Περιλαμβάνει 34 δείγματα, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ συνόλου. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 24 ἔχουν χεῖλος σαφῶς διάστομον. Ἐπὶ πλέον τὰ 22 ἔχουν βάσεις δακτυλιοσχήμους καὶ τὰ 12 κωνικάς.
- Β. Ὅμοιος πρὸς τὸν Α ἀλλὰ βαθύς. Εἰς τοὺς 2 σκύφους τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἡ ἀναλογία ὕψους πρὸς διάμετρον στομίου μεταβάλλεται εἰς 1 : 1,15. Ὡς πρὸς τὰς βάσεις, ὁ μὲν 503 ἔχει δακτυλιόσχημον, ὁ δὲ 1243 κωνικὴν.
- Γ. Αἱ βασικαὶ ἀναλογίαι τῶν διαστάσεων του εἶναι αἱ αὐταὶ μὲ τὸν Α. Ὅμοιος ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἔχει τὰς λαβὰς ἀπομεμακρυσμένας ἀπὸ τὸ σῶμα, σχεδὸν

1. M.P., σ. 627, σχῆμα 78, τύπος 250.

2. P.N. I, σ. 357 - 358, πίν. 351, 352, σχῆμα 6 - 7.

3. Prosymna, σ. 428, εἰκ. 235.

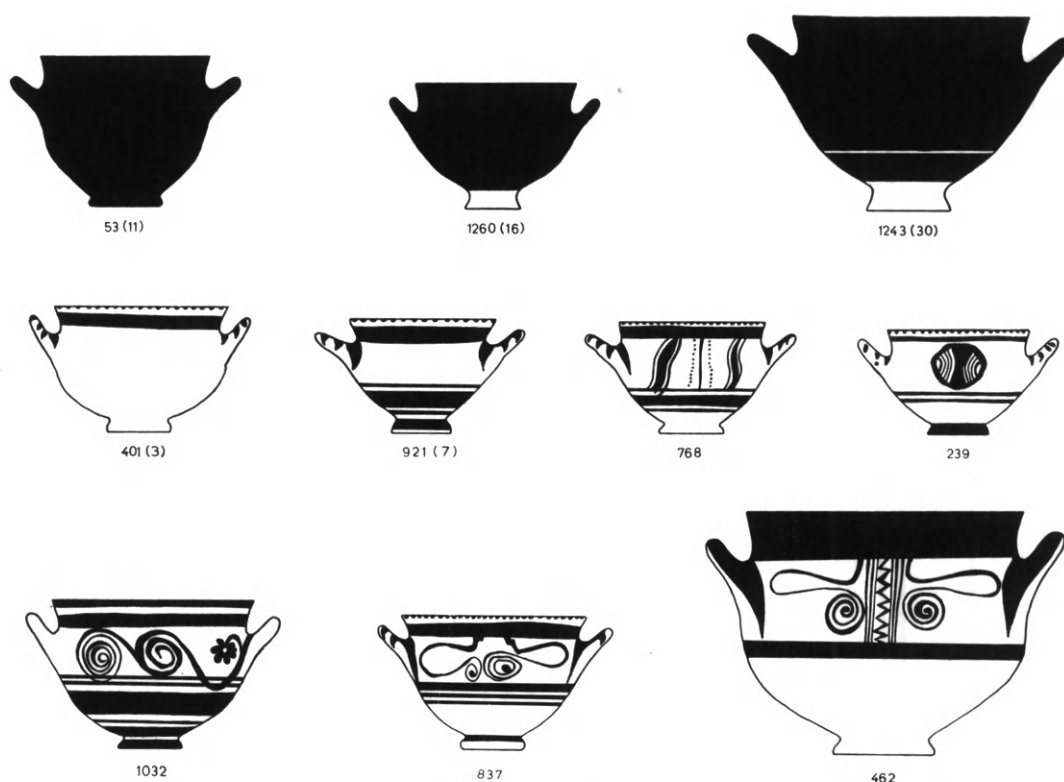
4. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 80, πίν. 78δ.

5. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 73, πίν. 19 ἀρ. 467.

ὀριζοντίας καὶ μεγαλυτέρας. Οἱ σκύφοι τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι 33 ἐν συνόλῳ, ὅσοι δηλαδὴ καὶ τοῦ Α, μὲ τὸ αὐτὸ περίπου ποσοστὸν διαστόμων (19) ἀλλὰ τὸ ἀντίστροφον εἰς τὰ εἶδη τῶν βάσεων (13 δακτυλιόσχημοι — 20 κωνικά).

Δ. Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ 32 καὶ 692, διαφέροντες ἀπὸ τοὺς ἀμέσως προηγουμένους μόνον κατὰ τὸ μεγαλύτερον πλάτος τῶν βάσεων των, δακτυλιοσχημῶν καὶ τῶν δύο.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι οἱ σκύφοι χωρίζονται εἰς δύο βασικὰς κατηγορίας, τὰς Α καὶ Γ, αἱ ὅποῖαι παρουσιάζουν ἡ καθεμία ἀπὸ μίαν παραλλαγὴν χωρὶς οὐσιώδη σημασίαν. Τὸ ποσοστὸν τῶν διαστόμων ἀγγείων εἶναι 70% εἰς τὴν πρώτην, 66% εἰς τὴν



Εἰκ. 85. Διακόσμησις σκύφων.

δευτέραν, δηλαδὴ πρακτικῶς τὸ αὐτό. Διαφέρει ὅμως ἡ σχέσις τῶν βάσεων, διότι εἰς μὲν τὸν τύπον Α ἐπικρατοῦν αἱ δακτυλιόσχημοι, συνδυαζόμεναι κατὰ ταῦτα κυρίως πρὸς τὰς κατακορύφους λαβάς, εἰς δὲ τὸν Γ αἱ κωνικά, ἐμφανιζόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὰς ὀριζοντίας. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ διαφοραὶ αὗται οὔτε μεγάλα εἶναι οὔτε πάντοτε καὶ ἀναμφισβητήτως ἐμφανεῖς καὶ ὅτι ἡ ποικιλία τῶν συνδυασμῶν καὶ αἱ ἐξαιρέσεις εἶναι τόσαι ὥστε αἱ περὶ τῶν διαφορῶν τύπων παρατηρήσεις νὰ ἰσχύουν μόνον ὡς πρὸς τὰς γενικὰς των γραμμάς.

Ἡ διακόσμησις τῶν σκύφων εἶναι ἀπλὴ καὶ τυποποιημένη, χωρὶς νὰ στερῇται ποικιλίας, ἀφοῦ παρουσιάζεται εἰς 5 διαφορετικοὺς τρόπους. Ὁ πρῶτος συνίσταται εἰς τὴν βαφὴν ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τρόπον ἐνιαῖον καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς 6 ἀγγεῖα τύπου Α καὶ 5 τύπου Γ (εἰκ. 85, 53).

Ὁ δεύτερος εἶναι ὁμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, ἔχει ὅμως ἄβαφον τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας καὶ τὴν βάσιν (εἰκ. 85, 1260) καὶ ἀπαντᾶται εἰς 7 δείγματα τύπου A, 8 τύπου Γ καὶ 1 τύπου Δ. Ὁ τρίτος, ὁ ἐπικρατέστερος, ὑπάρχει εἰς 15 σκύφους A, 1 B καὶ 14 Γ, ὁλοβάφους καὶ αὐτοὺς μὲ μίαν ἢ δύο ἐξηρημένους λεπτὰς ταινίας εἰς τὴν κοιλίαν, ἄλλην μίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χείλους, τὴν βάσιν καί, κάποτε, μικρὸν κύκλον εἰς τὸν πυθμένα (εἰκ. 85, 1243). Ὁ τέταρτος (3 τύπου A, 1 B, 4 Γ, 1 Δ καὶ ὁ ἰδιόρρυθμος 118) εἶναι ὁ ἀντίθετος τοῦ τρίτου, ἔχει δηλαδὴ τὸ ἐσωτερικὸν ὁλόβαφον καὶ τὸ ἐξωτερικὸν κοσμημένον μὲ ταινίας κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἢ καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας (εἰκ. 85, 401, 921). Τέλος οἱ σκύφοι τοῦ πέμπτου (3 A, 2 Γ) ἔχουν τὸ ἐσωτερικὸν ἐπίσης ὁλόβαφον, ἐξωτερικῶς δὲ κοσμοῦνται μὲ διάφορα θέματα (γλωσσοειδεῖς καμπύλας, διαποικίλους κύκλους, σπείρας καὶ μετόπην τεθλασμένης μεταξὺ ἀντινώτων ἀγκυλομήσων σπειρῶν), τὰ πλεῖστα σχηματικά, ἐκφυλισμένα καὶ προχειροσχεδιασμένα (εἰκ. 85, 768 - 462).

Αἱ λαβαὶ τῶν γραπτῶν σκύφων εἶναι καὶ αὐταὶ βαμμένοι εἴτε κατὰ μῆκος τῆς ράχεως, ὅπως εἰς τοὺς A 25 καὶ 335 καὶ τοὺς Γ 841 καὶ 1032, εἴτε εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας (A 462 καὶ 837, Γ 537, 846 καὶ 921 καὶ εἰς τὸν 118) ἢ φέρουν πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμάς (A 401 καὶ 768, Γ 239). Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν κατανομήν των οἱ τρεῖς αὐτοὶ τρόποι εἶναι ἐξ ἴσου συνήθεις εἰς τὰ κυριώτερα σχήματα χωρὶς νὰ παρατηρῇται καμμία χαρακτηριστικὴ ἀντιστοιχία.

Εἶναι προφανές ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς τρόπους διακοσμήσεως δὲν ἀνταποκρίνεται κατ' ἀποκλειστικότητα, ἢ, ἔστω, κατὰ πλειοψηφίαν πρὸς οἷονδήποτε ἀπὸ τὰ σχήματα, ἐφ' ὅσον δὲ τὰ τελευταῖα αὐτὰ παρουσιάζουν τόσην στατικότητα δὲν μένει πλέον ὡς ὁδηγὸς διὰ τὴν μελέτην τῶν σκύφων παρὰ ἡ ἀλλαγὴ τῶν διακοσμητικῶν συρμῶν.

Οἱ σκύφοι, ἀγγεῖα εὐρυτάτης διαδόσεως, δὲν λείπουν ἀπὸ καμμίαν μυκηναϊκὴν ἐγκατάστασιν. Ὁ Furumark διακρίνει μεταξὺ ἄλλων τύπων τοὺς ἀρ. 284 καὶ 285, ἀντιστοίχους πρὸς τοὺς A καὶ Γ καὶ σημειώνει ὅτι ὁ πρῶτος, ἐν χρήσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ προκεχωρημένου ΥΕ ΠΙΑ2 μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ΠΙΓ1, ἀπαντᾶται εἰς πλεῖστα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ ἄλλος, ἀνήκων κυρίως εἰς τὸ προκεχωρημένον ΠΙΓ1, εἶναι γνωστὸς ἰδίως ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, τὸ Αἰγαῖον, τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν<sup>1</sup>. Εἰδικώτερον εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπάρχουν δείγματα ἀπὸ τὴν Κοπρέζαν, τὸ Βουρβάτσι, τὴν Βελανιδέζαν, τὸ Σπάτα καὶ τὸ Πικέρμι<sup>2</sup>, ἀναφέρονται δὲ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ τεῖχος Δυμαίων<sup>3</sup>, τὴν Κῶ<sup>4</sup>, τὴν Νάξον<sup>5</sup>, τὸ Ἄργος<sup>6</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>7</sup>, τὴν Εὐβοίαν<sup>8</sup>, τὴν

1. M.P., σ. 49 - 51, 634, σχῆμα 80, τύποι 284, 285.

2. STUBBINGS, Attica, σ. 39 - 40, εἰκ. 16C καὶ πίν. 10, 4, 5, 6, 7, 10, 11.

3. E. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1965, σ. 130, 134, πίν. 163α,β, 164, 165, 166.

4. MORRICONE, ΠΙΓ ὁλόβαφοι σ. 143, 147, 154, εἰκ. 129, 135, 147, ἀντίχρωμος σ. 114, εἰκ. 94, γραπτός, σ. 237, εἰκ. 258.

5. Ὁλόβαφοι μὲ ἐξηρημένην τὴν βάσιν, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

6. Deiras, σ. 158 - 160, πίν. LXXXIX, 4, ὀλίγοι γραπτοί.

7. Arch. Rep. 1962 - 63, σ. 14, εἰκ. 14.

8. M. ΡΟΡΗΑΜ, BSA, 61, 1966, σ. 105, εἰκ. 26 ἀρ. 25 - 31, 38, 45, σκύφοι ΠΙΓ ὁλόβαφοι, ἀντίχρωμοι ἢ γραπτοὶ μὲ κυματοειδεῖς γραμμάς.

Κέαν<sup>1</sup> καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν<sup>2</sup>. Ἐπὶ πλέον, ὑπάρχουν ἄλλοι ὁμοίων σχημάτων, προερχόμενοι ἀπὸ ομάδας κλειστάς, στρωματογραφημένας καὶ συνεπῶς χρονολογημένας μὲ ἀκρίβειαν, ἐπιτρεπούσας τὴν ἀσφαλῆ παρακολούθησιν τῆς ἐξελιξέως των.

Ἡ παλαιότερα ὁμάς, τῆς περιοχῆς τοῦ θησαυροῦ τῆς Κλυταιμνήστρας τῶν Μυκηνῶν, ἀνήκει εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΒ1 χρόνους καὶ περιλαμβάνει σκύφους διακοσμημένους ὅλους μὲ θέματα ἢ μετόπας, μερικοὺς καὶ μὲ στίγματα εἰς τὸ χεῖλος, μόνον δύο δὲ βαμμένους ἐσωτερικῶς<sup>3</sup>. Μεταγενέστεροι (ΠΙΒ2) εἶναι οἱ σκύφοι ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>4</sup>, τὰς οἰκίας πρὸς Δ. τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν<sup>5</sup>, τὸ στρώμα ΙΙ τοῦ κλιμακοστασίου παρὰ τὴν Πύλιν τῶν Λεόντων,<sup>6</sup> τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἑγκλιανοῦ<sup>7</sup> καὶ τοὺς οἰκίσκους τῆς Β. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν<sup>8</sup>. Αὐτοὶ ὅλοι ἐξακολουθοῦν νὰ φέρουν ἐξωτερικῶς ταινίας, θέματα καὶ κυρίως μετόπας, οἱ ἐσωτερικῶς βαμμένοι εἶναι πολὺ περισσότεροι, εἰς τὴν Πύλον δὲ παρουσιάζονται καὶ 1 - 2 ὀλόβαφοι<sup>9</sup>. Ἀπὸ στρώματα ΥΕ ΠΙΓ1 τέλος προέρχονται οἱ εὐρεθέντες εἰς τὸν Σιτοβολῶνα τῶν Μυκηνῶν, διακοσμημένοι μὲ ταινίας κανονικὰς καὶ ἐξηρημένας<sup>10</sup>, εἰς τὸ γέμισμα τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>11</sup>, ὅπου ἀντιπροσωπεύονται ὅλοι οἱ τρόποι τῆς Περαιτῆς, καὶ κυρίως εἰς τὸ Λευκαντί. Ἐκεῖ ἡ φάσις Ι περιλαμβάνει μόνον ὀλοβάφους, εἰς τὴν ΙΙ ἐμφανίζονται οἱ ἔχοντες ἐξηρημένας τὰς βάσεις ἢ καὶ ταινίας, οἱ ἴδιοι δὲ ἐξακολουθοῦν εἰς τὴν ΙΙΙ, ὅπου ὅμως παρουσιάζονται καὶ μερικοὶ ἐσωτερικῶς ὀλόβαφοι καὶ φέροντες ἔξω συνεχεῖς ἢ ἀντινώτους ἀγκυλομήσχους σπείρας<sup>12</sup>. Ἡ μορφολογικὴ δηλαδὴ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν Περαιτὴν εἶναι πλήρης, τὸ αὐτὸ δὲ θὰ ἰσχύει ἀσφαλῶς καὶ διὰ τὴν χρονικὴν διαδοχὴν.

### ΣΚΥΦΟΙ ΜΟΝΩΤΟΙ

Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, 6 τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ ἰσαριθμούς τάφους, ἀποτελοῦν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα των παραλλαγὴν τῶν προηγουμένων καὶ μάλιστα τοῦ ἰδιομόρφου 118. Οἱ 5 ἔχουν σῶμα χωνοειδὲς ὅπως καὶ αὐτὸς μὲ τοιχώματα σχεδὸν εὐθύγραμμα, βάσεις χαμηλὰς καὶ στενάς, δακτυλιοσχήμους ἢ κωνικὰς καὶ μίαν λαβὴν ἀγκύλην, τοποθετημένην ὀριζοντίως καὶ ὀλίγον χαμηλότερον ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ὁ ἕκτος, ὁ 1108, μικρότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, εἶναι κυανοειδὲς ἀλλὰ μὲ λαβὴν ὀριζοντίαν, ὁμοίαν κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν πρὸς τὰς λαβὰς τῶν σκύφων (εἰκ. 86).

1. J. L. CASKEY, *Hesperia* 33, 1964, σ. 332, πίν. 62f.

2. BRONEER, *Fountain*, σ. 362 - 370, εἰκ. 40 - 51.

3. E. FRENCH, *BSA* 61, 1966, σ. 222, εἰκ. 7, 8.

4. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, *ΑΔ* 20, 1965, σ. 139 - 143, σχ. 1,2,3.

5. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, *ΠΑΕ* 1958, πίν. 124β. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, *ΠΑΕ* 1965, πίν. 109β.

6. A.J.B. WACE, *BSA* 25, 1923 - 24, σ. 23, εἰκ. 6c, f, πίν. Vb,d,e.

7. P.N. I, σ. 397 - 398, πίν. 385, 386, σχῆμα 60.

8. O. BRONEER, *Hesperia* 2, 1933, σ. 368 - 370, εἰκ. 41.

9. P.N. I, σ. 398.

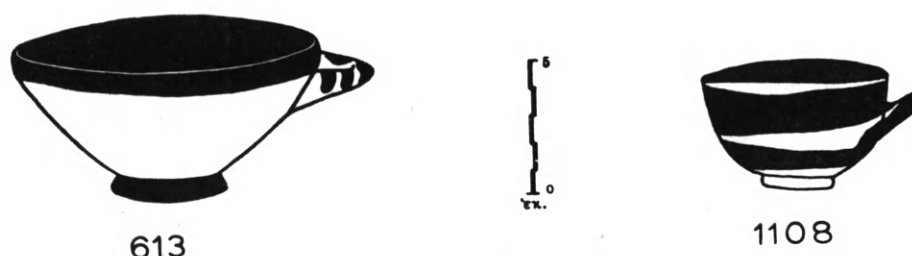
10. A.J.B. WACE, *ε. δ. πίν. VIIc,d, Xb, XIIm,n*.

11. BRONEER, *Fountain*, σ. 366.

12. Lefkandi, σ. 16, 19, 22, εἰκ. 27, 47.

Ἡ διακόσμησις των εἶναι λιτὴ καὶ ὁμοιόμορφος: Ὅλοι ἔχουν ὀλόβαφον τὸ ἐσωτερικὸν των καὶ ταινίας εἰς τὸ χεῖλος καὶ εἰς τὴν κοιλίαν ἐξωτερικῶς, αἱ λαβαὶ των δὲ κοσμοῦνται μὲ γραμμοκηλίδας εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας των, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν 1108, ὅπου εἶναι βαμμένα ὀλόκληροι κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς των. Γενικῶς δηλαδὴ ἐνθυμίζουν τοὺς ἀναλόγους κυάθους καὶ σκύφους, συγγενεστέρους ἄλλωστε ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν χρῆσιν.

Μόνωτοι σκύφοι ἔχουν εὐρεθῇ εἰς ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἡμισφαιρικοὶ θεωροῦνται παλαιότεροι. Ὁ Furumark σημειώνει τὴν ὑπαρξίν των εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Συρίας, τῆς Κύπρου, τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Πελοποννήσου καθὼς καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας <sup>1</sup>, ὁ κατάλογός του δὲ



Εἰκ. 86. Μόνωτοι σκύφοι.

αὐτὸς πρέπει νὰ συμπληρωθῇ μὲ δείγματα ἀπὸ τὴν Ugarit <sup>2</sup>, τὴν Ἰαλυσόν <sup>3</sup>, τὴν Κῶ <sup>4</sup>, τὴν Πρόσυμναν <sup>5</sup>, τὸ Ἄργος <sup>6</sup>, τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Τίρυνθα <sup>7</sup>, διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς <sup>8</sup>, τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος <sup>9</sup>, τὴν Βούλαν <sup>10</sup> καὶ τὸ Λευκαντί <sup>11</sup>. Ὅλοι αὐτοὶ ἀνήκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς ΙΙΒ χρόνους, οἱ προερχόμενοι ὅμως ἀπὸ τὸ Λευκαντί ὑπάγονται εἰς τὴν δευτέραν φάσιν τοῦ οἰκισμοῦ του, τὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὸν Πυκνὸν καὶ τὸν Εἰκονιστικὸν Ρυθμὸν, δηλαδὴ εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ ΙΙΓ1.

Οἱ χωνοειδεῖς ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐξ ἴσου διαδεδομένοι. Ὅμοιοι εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν πρὸς τοὺς 5 τῆς Περαιτῆς μαρτυροῦνται ἀπὸ τὴν Ταρσόν <sup>12</sup>, τὴν Ἐγκωμην <sup>13</sup>, τὴν Ἰαλυσόν <sup>14</sup>, τὸ Ἐμποριὸ τῆς Χίου <sup>15</sup>, τὴν Νάξον <sup>16</sup>, τὸ γέμισμα τῆς

1. M.P., σ. 66, 625, 626, σχῆμα 74, τύποι 242, 244.

2. STUBBINGS, Levant, σ. 73, εἰκ. 24, πίν. XV, 4.

3. MAIURI, σ. 192, εἰκ. 111, 113.

4. MORRICONE, σ. 223, 280, εἰκ. 239, 320.

5. Prosymna, σ. 429, εἰκ. 126, 484.

6. Deiras, σ. 158, πίν. LVIII, 8, XCVI, 6.

7. STUBBINGS, Attica, σ. 35.

8. STUBBINGS, αὐτόθι καὶ εἰκ. 14C, πίν. 9, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 14, 15.

9. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 125 - 126, πίν. 98β.

10. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 78, εἰκ. 4.

11. Lefkandi, σ. 19, εἰκ. 48.

12. Tarsus II, σ. 219 - 220, πίν. 331, 332, ἀρ. 1264, 1268.

13. V. KARAGHEORGIS, AA 1967, 2, σ. 168, εἰκ. 6a - c.

14. JACOPI, σ. 341, εἰκ. 84.

15. DESBOROUGH, LMS, σ. 117, 159.

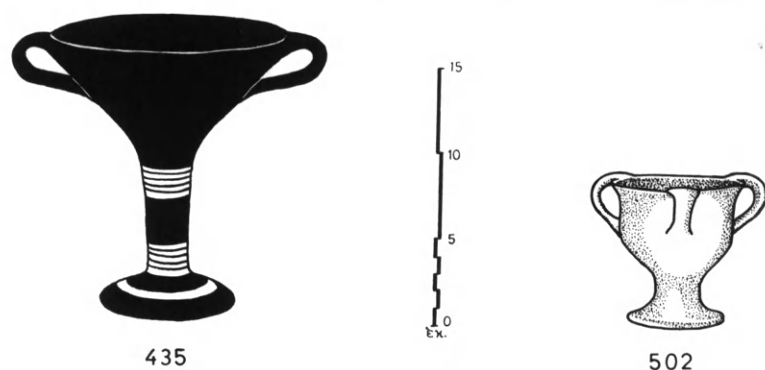
16. Εἰς τοὺς τάφους τῶν Ἀπλωμάτων καὶ τοῦ Καμινιοῦ καθὼς καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Γκρόττας, κατ' ἀνακρίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Χ. ΝΤΟΥΜΑ.



Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>1</sup> καὶ ἀπὸ τὸ Λευκαντί<sup>2</sup>, ὅπου παρουσιάζονται κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν μαζί με τοὺς προηγούμενους, ἐπικρατοῦν ὅμως ἀπολύτως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τρίτης, ὑποκαθιστῶντες ἐντελῶς τοὺς συνήθεις σκύφους καθὼς ἐπίσης καὶ τοὺς κυάθους καὶ τὰς κύλικας. Εἶναι δηλαδὴ ἀγγεῖα χαρακτηρίζοντα τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΠΠΓ<sup>1</sup>, ὅπου καὶ περιορίζονται, διότι δὲν φαίνεται νὰ κατεσκευάζοντο κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους.

### ΚΥΛΙΚΕΣ

Κύλικες (εἰκ. 87) ὑπάρχουν μόνον τρεῖς (αἱ 435, 502 καὶ 677) καθὼς καὶ ὁ πυθμὴν μιᾶς τετάρτης (649). Αἱ 435, 649 καὶ 677 ἀνήκουν εἰς τὸν ἴδιον δῖωτον χωνοειδῆ τύπον με εὐθύγραμμα τοιχώματα, ὑψηλὸν στέλεχος καὶ χαμηλὴν κυκλικὴν κοίλην



Εἰκ. 87. Κύλικες.

βάσιν. Ἡ 502 εἶναι διαφορετικὴ: ἔχει σχῆμα κυανοειδὲς με ἐλαφρὰν στένωσιν τοῦ τοιχώματος κάτω ἀπὸ τὸ διάστομον χεῖλος, χαμηλὸν στέλεχος καὶ τρεῖς λαβὰς, τοποθετημένας συμμετρικῶς, εἶναι δὲ ἄβαφος. Ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡ 435 καὶ — ὅσον φαίνεται — ἡ 649 εἶναι ὀλόβαφοι με λεπτὰς ἐξηρημέναις ταινίαις εἰς τὸ στέλεχος, ἡ δὲ 677 εἶναι ἐπίσης ὀλόβαφος με πλατεῖαν ἐξηρημένην λαορίδα εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν.

Αἱ κύλικες τῆς Περαιτῆς ἀνήκουν εἰς τὰς τελευταίας ἐπιβιώσεις τοῦ εἴδους, ὅπως δεικνύει ὁ μικρὸς τῶν ἀριθμὸς καὶ τὸ χωνοειδὲς τῶν σχῆμα. Ἀντίστοιχοι πρὸς τὸν τύπον 275 τοῦ Furumark, εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸν Σιτοβολῶνα τῶν Μυκηνῶν, τὴν Τίρυνθα, τοῦ Κοράκου, τὴν Τραγάναν καὶ τὴν Ἰαλυσόν<sup>3</sup>, ἀναφέρονται δὲ ἀκόμη ἀπὸ τὴν Λαγκάδα<sup>4</sup>, τὴν Κεφαλληνίαν<sup>5</sup>, τὸ τεῖχος Δυμαίων<sup>6</sup>, τὸν Ἀγ. Ἡλίαν Ἰθωρίας<sup>7</sup>, τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηνῶν<sup>8</sup>, τὴν οἰκίαν Η τῆς

1. BRONEER, Fountain, σ. 377 - 379, εἰκ. 59 - 60. Ἀφθονοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς παλαιότερους οἰκίσκους τῆς Β. κλιτύος, ἀπὸ ὅπου λείπουν ἐντελῶς.

2. Lefkandi, σ. 19, 22, εἰκ. 20, 52.

3. M.P., σ. 63, 632, σχῆμα 79, τύπος 275.

4. MORRICONE, σ. 280, 281, εἰκ. 321.

5. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, σ. 32, πίν. 6, 12, 1933, εἰκ. 23, 26, 32.

6. Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1964, σ. 65, πίν. 638, 1965, σ. 134, πίν. 175γ.

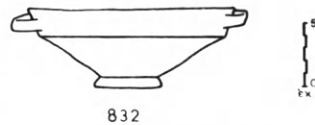
7. Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, σ. 209, πίν. 182γ.

8. A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, σ. 187, πίν. 29a.

Ἀσίνης<sup>1</sup>, τὸ ἀγγειοπλαστεῖον τῶν Ζυγουριῶν<sup>2</sup>, τὸ γέμισμα τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>3</sup> καὶ τὴν Κέαν<sup>4</sup>. Ὑπάρχουν ὡσαύτως ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν<sup>5</sup> καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τὸ Λευκαντί, ὅπου εὐρέθησαν εἰς τὰς στρώσεις τῆς φάσεως Ι μερικαὶ ὀλόβαφοι μὲ ἐξηρημένην λωρίδα εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τῆς γάστρας (ὅπως ἡ 677), εἰς τὴν φάσιν ΙΙ ἐλάχισται μὲ ἐξηρημέναις λεπτὰς ταινίαις εἰς τὸ στέλεχος (ὅμοιαι πρὸς τὰς 435 καὶ 649), οὔτε μία δὲ εἰς τὴν φάσιν ΙΙΙ<sup>6</sup>. Ὅπως προκύπτει λοιπὸν ἀπὸ τὰ δείγματα τῆς οἰκίας τῶν Σφιγγῶν τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς κύλικος εἶχε διαμορφωθῇ ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΥἼ Β καὶ ἐχρησιμοποιήθη μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ ΙΙΙ Γ1, προοδευτικῶς ἐγκαταλειπόμενον καὶ ὑποκαθιστάμενον ἀπὸ ἄλλα ἀνάλογα ἀγγεῖα. Ἡ τρίωτος κυανοειδὴς 502 ἀνήκει εἰς ἓνα τύπον σπανιώτατον ἄλλ' ὅχι ἄγνωστον. Σύγχρονος ἐν μέρει πρὸς τὰς προηγουμένας, μαρτυρεῖται μέχρι στιγμῆς μόνον ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιτοβολῶνος τῶν Μυκηναῶν, ὅπου ὅμως ἀφθονεῖ<sup>7</sup>. Τὸ δεῖγμα τῆς Περαιτῆς, ὁμοιότατον κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς διαστάσεις, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἐπέισακτον, πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι παρήχθη καὶ αὐτὸ ἐπὶ τόπου, ὅπως ἐνδεχομένως καὶ ἄλλαι, ἄλλοι, μὴ ἐλθοῦσαι ἀκόμη εἰς φῶς.

### ΛΕΚΑΝΙΔΙΑ

Εἶναι ἀγγεῖα σχήματος ἀναλόγου πρὸς τοὺς μονώτους σκύφους μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τοιχώματός των εἶναι κατακόρυφον καὶ μάλιστα ἐλαφρῶς κοῖλον, σχηματίζον γωνίαν μὲ τὴν ρηχὴν χωνοειδῆ των γάστραν, καὶ ὅτι ἔχουν δύο ὀριζοντίας ταινιοσχήμους λαβὰς (εἰκ. 88). Εὐρέθησαν 5, τὰ 86, 106, 165, 832 καὶ 939, ἄβαφα, ἀπολύτως ὅμοια μεταξὺ των εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὰς ἀναλογίας. Ἔχουν ὅλα χαμηλὰς δακτυλιοσχήμους βάσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ 939, τὸ ὁποῖον ἔχει πυθμένα ἐπίπεδον.



Εἰκ. 88. Λεκανίδιον.

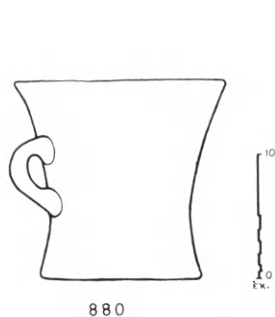
Τὰ λεκανίδια, ἀκόσμητα ἢ φέροντα 2 — 3 λεπτὰς ταινίας, συνυπῆρξαν μὲ τὰς κύλικας καὶ τοὺς κυάθους εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Λακωνίας, τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὰς Θήβας<sup>8</sup>, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Ἐγκλιανὸν ὅπου εὐρέθησαν κατὰ ἑκατοντάδας<sup>9</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>10</sup>, τὰ Δεντρά<sup>11</sup>, τοὺς τάφους τῆς Ἀσίνης<sup>12</sup>

1. Asine, σ. 304, FurOA σ. 211, εἰκ. 4, 2A.
2. Zygouries, σ. 153, εἰκ. 142.
3. BRONEER, Fountain, σ. 375 - 377, εἰκ. 57, 58.
4. J. L. CASKEY, Hesperia 31, 1962, σ. 281, πίν. 102b.
5. M. POPHAM, BSA 61, 1966, σ. 105, εἰκ. 27.
6. Lefkandi, σ. 16, 19, 22, εἰκ. 26, 49, 50.
7. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 53, πίν. XIa - e.
8. M.P., σ. 52, 54, 636, σχῆμα 85, τύπος 295. Πρβ. καὶ BRONEER, Fountain, σ. 380, ὑποσ. 78.
9. P.N. I, σ. 356, πίν. 349, 350, σχῆμα 4.
10. Prosymna, σ. 425, εἰκ. 176, 206, 239, 296, 305, 307, 353, 356, 396, 425, 530, 532, 534.
11. N.T., σ. 43 ἀρ. 4.
12. Asine, σ. 369, 385, εἰκ. 240.

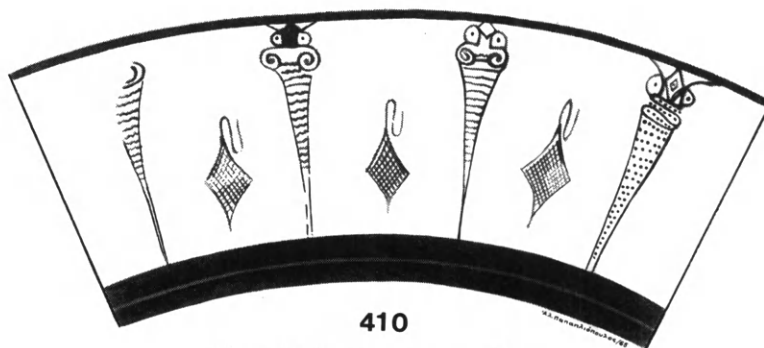
καὶ τοῦ Ἀργους <sup>1</sup>, εἰς τὴν Δυτικὴν οἰκίαν τῶν Μυκηνῶν <sup>2</sup>, εἰς τὰς Ἀθήνας <sup>3</sup> καὶ εἰς τὴν Νάξον <sup>4</sup>. Τῶν Θηβῶν φαίνεται νὰ εἶναι τὰ παλαιότερα, ἀναγόμενα εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΑ1 χρόνους <sup>5</sup>. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν εἰς τὸ ΠΙΒ, ἐξακολουθοῦν δὲ νὰ κατασκευάζονται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΠΙΓ1, ὅπως μαρτυροῦν τὰ δείγματα τοῦ κλιμακοστασίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ τοῦ Σιτοβολῶνος <sup>6</sup>, καθὼς καὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νάξου. Πρὸς αὐτά, τὰ τελευταῖα τοῦ εἴδους, πρέπει νὰ συσχετισθοῦν καὶ τὰ ὀλίγα λεκανίδια τῆς Περαιτῆς.

## ΚΥΠΕΛΛΑ

Τὰ κύπελλα (Tankards, Humpen) ἐμφανίζονται εἰς δύο μεγέθη: Μικρά, ὕψους 0,06 - 0,07 μ. καὶ χωρητικότητος ἑνὸς κυάθου περίπου, καὶ μεγάλα, διπλασίων τοῦλάχιστον διαστάσεων καὶ δεκαπλασίου σχεδὸν περιεχομένου. Ἀπὸ τὰ πρῶτα εὑρέθησαν ἑξ, ὅλα ἀπὸ χωριστοὺς τάφους, ἀπὸ τὰ τελευταῖα δὲ δύο. Ἔχουν σχῆμα πηνίου,



Εἰκ. 89. Κύπελλον.



Εἰκ. 90. Διακόσμησις κυπέλλου.

κυλίνδρου δηλαδὴ στενουμένου εἰς τὸ μέσον, στόμιον κατὰ τι πλατύτερον ἀπὸ τὸν ἐπίπεδον πυθμένα καὶ μίαν μικρὰν κάθετον λαβὴν εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους των (εἰκ. 89). Εἰδικῶς τὸ 577 ἔχει μίαν πλατεῖαν χαμηλοτάτην δισκοειδῆ βάσιν κάτω ἀπὸ τὸν πυθμένα, εἰς δὲ τὸ 819 ἡ λαβὴ φθάνει μέχρι τοῦ κάτω μέρους τῆς γάστρας, αἱ ἐξαιρέσεις ὅμως αὐταὶ εἶναι μορφολογικῶς ἐπουσιώδεις καὶ δὲν ἀλλοιώνουν τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, παραμεῖναι χωρὶς παραλλαγάς.

Τὰ κύπελλα εἶναι ἀγγεῖα κατὰ κανόνα διακοσμημένα. Ἀβαφον εἶναι μόνον τὸ 1154, χειροποίητον ἄλλωστε καὶ κακόπλαστον, τὸ δὲ 737 εἶναι ὀλόβαφον. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τὰ 181, 276, 410 καὶ 819 εἶναι βαμμένα ἐσωτερικῶς καὶ φέρουν ἐξωτερικῶς ταινίας κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα, ὀριζούσας τὴν μετὰξὺ των

1. Deiras, σ. 159, πίν. XLVII, 3, 4, XCV, 6.

2. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, πίν. 123β.

3. STUBBINGS, Attica, σ. 37. BRONEER, Fountain, σ. 380, ὑποσημ. 78 (οἰκία Β. κλιτύς) καὶ σ. 379 - 381, εἰκ. 61, 62 (Β. κρήνη). Η. THOMPSON, Hesperia 17, 1948, σ. 155, πίν. XXXIX, 2, 1, n (Ἀγορά).

4. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

5. M.P., σ. 52, 54, 636.

6. M.P., αὐτόθι καὶ A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, εἰκ. 9c, πίν. XIk.

ἐπιφάνειαν τοῦ τοιχώματος, ἡ ὁποία λαμβάνει τὴν μορφήν πλατείας λωρίδος. Ἡ λωρίς αὐτὴ κοσμεῖται εἰς μὲν τὰ 577 καὶ 880 μὲ ἀπλᾶς ταινίας, εἰς δὲ τὰ 276, 410 καὶ 819 μὲ ζώνην ὀρθίων θεμάτων — ἐναλλασσομένων ομάδων εὐθειῶν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν εἰς τὸ πρῶτον, ἐκφυλισμένων κογχυλίων πορφύρας καὶ δικτυωτῶν ρόμβων εἰς τὸ δεύτερον (εἰκ. 90) καὶ στενῶν στικτῶν στηλῶν εἰς τὸ τρίτον. Ἐκτὸς δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 410 καί, μέχρι τινός, τὸ 276, τὰ ἄλλα ἔχουν ἐμφάνισιν λιτὴν καὶ οἰοῦναι τυποποιημένην. Αἱ λαβαὶ εἶναι βαμμέναι κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς των (181, 410, 880) ἢ μὲ πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμοκληῖδας (276).

Τὸ κύπελλον, ἐμπνευσμένον ἀπὸ μεταλλικὰ πρότυπα<sup>1</sup>, παρήγετο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ΥΕ ΙΙΙ χρόνων καὶ διεδόθη εὐρύτατα<sup>2</sup>, ποτὲ ὅμως μέχρις ὑποκαταστάσεως τῶν ἄλλων ἀναλόγων ἀγγείων. Ἰδιαίτερος δημοφιλὴς, τοῦλάχιστον εἰς τὰς Μυκήνας, κατέστη κατὰ τὴν περίοδον ΙΙΑ<sup>3</sup>, ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ ἐμφανίζεται ἀραιότερον καὶ μέχρι τοῦ ΙΙΓΙ. Τὰ δείγματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ ΙΙΒ<sup>4</sup> ἔχουν κατὰ κανόνα τὴν ἐπιφάνειάν των διηρημένην εἰς δύο ζώνας χωριστὰ διακοσμημένας, ἀργότερον ὅμως ἡ διαίρεσις αὐτὴ καταργεῖται καὶ ἡ ἐπιφάνεια καθίσταται ἐνιαία, ὅπως καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν. Κύπελλα μὲ πρόσθετον βάσιν, ὅπως τὸ 577, ἀναφέρονται μέχρι σιγμῆς δύο μόνον, ἀναγόμενα εἰς τὸ ΙΙΓΙ καὶ εὐρεθέντα εἰς τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ<sup>5</sup> καὶ εἰς τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος<sup>6</sup>, φαίνονται δηλαδὴ νὰ ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας καὶ σπανίας παραλλαγὰς τοῦ θέματος.

## ΠΡΟΧΟΙ

Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἦσαν ἀρκετὰ συνήθη δεδομένου ὅτι ἔφθασαν τὰ 70 ἀπὸ 43 τάφους, προσετέθη δὲ καὶ τὸ 121 ἀπὸ περισυλλογῆν. Τρεῖς ἀπὸ αὐτὰς διαφέρουν τελείως ἀπὸ τὰς ἄλλας. Αἱ δύο (720 καὶ 1056) ἔχουν σῶμα βραχὺ ὠοειδὲς καὶ εὐρύτατον χαμηλὸν στόμιον ἀπευθείας ἐπάνω εἰς τὸν ὦμον χωρὶς νὰ μεσολαβῇ λαιμός, ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς ἕνα τύπον ἀγγείου καθημερινῆς οἰκιακῆς χρήσεως καὶ ἐπομένως διασωθέντα εἰς ἐλάχιστα δείγματα, γνωστὸν ὅμως ἀπὸ τὴν Ἀσίνην, τὸ Μπερμπάτι, τὸ ἀγιοπλαστεῖον τῶν Ζυγουριῶν, τὰς Θήβας<sup>7</sup>, τὴν Ἰωλκόν<sup>8</sup>, τελευταίως δὲ καὶ ἀπὸ

1. Βλ. σχετικῶς BRONEER, Fountain, σ. 374 - 375.

2. M.P., σ. 56, 623, σχῆμα 62, τύπος 226. Σημειώνονται δείγματα ἀπὸ τὴν Συρίαν, τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Ἀργολίδα, τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

3. A.J.B. WACE, BSA 51, 1956, σ. 121.

4. MORRIGONE, σ. 38, 284, εἰκ. 10, 324 (Κῶς). P.N. I, σ. 374 - 375, πίν. 365, 366, σχῆμα 33 (Ἐγκλιανός). A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, σ. 239, πίν. 31c, 50, 1955, σ. 227, 228, πίν. 44d, 45f, 51, 1956, σ. 121, πίν. 29a, 30, 52, 1957, σ. 213, πίν. 41d. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 166, πίν. 123a, 1962, σ. 80, πίν. 87β (οἰκίαι, τάφοι καὶ διάφορα σημεῖα τῶν Μυκητῶν). ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 148 (Τίρυνς). Prosymna, σ. 431, εἰκ. 100, 109, 141, 254 (Πρόσυμνα). STUBBINGS, Attica, σ. 35, πίν. 8, 10, 12, 13. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 83, πίν. 28γ (Ἀττικὴ). BRONEER, Fountain, σ. 372 - 375, εἰκ. 55 (Β. κρήνη Ἀκροπόλεως).

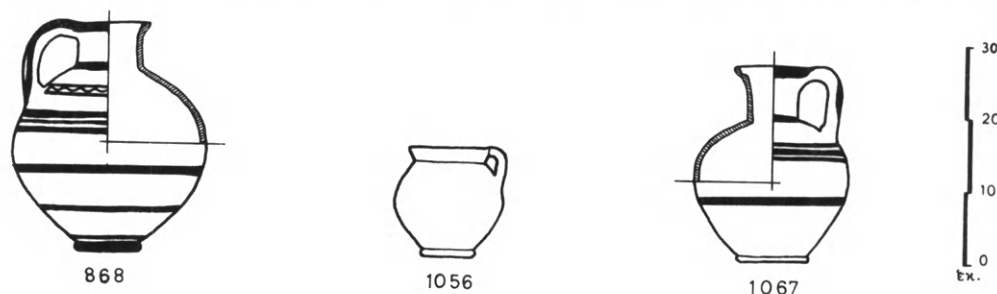
5. MORRIGONE, σ. 283, εἰκ. 324.

6. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 125, πίν. 99a.

7. M.P., σ. 595, σχῆμα 10, τύπος 65.

8. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 51, εἰκ. 3.

τὸ Λευκαντὶ<sup>1</sup> καὶ διατηρηθέντα ἀναλλοίωτον ἀπὸ τοῦ ΥΕ ΙΙΒ2 ἕως τὸ ΙΙΓ1, ἂν μὴ καὶ περισσότερον. Ἡ τρίτη, ἡ 35, εἶναι χειροποίητος, χονδροειδοῦς κατασκευῆς καὶ πλημμελοῦς ὀπτήσεως (πίν. 45 γ). Αἱ ἄλλαι ἀποτελοῦνται ὅλαι ἀπὸ ἀρκετὰ ὀγκῶδες σῶμα, σφαιρικὸν εἰς τὰς 137, 167, 793 καὶ 868, ὠοειδὲς εἰς τὰς ἄλλας, μὲ χαμηλοτάτην βάσιν, κυλινδρικὸν λαιμόν, κυκλικὸν στόμιον πλαστικῶς διαμορφωμένον καὶ μίαν κάθετον λαβὴν (εἰκ. 91). Αἱ περισσότεραι βάσεις (55 συνολικῶς) εἶναι δισκοειδεῖς, ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη 11 δακτυλιόσχημοι καὶ 2 κωνικαί (826, 991). Αἱ λαβαί, κυκλικῆς διατομῆς αἱ 53, ἐλλειπτικῆς αἱ 11, φύονται ἀπὸ τὸν ὦμον καὶ καταλήγουν (εἰς 57 περιπτώσεις) εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στομίου, εἰς τὰς 35 καὶ 1045 ὅμως σχηματίζουν καμπύλην ἢ ὁποία τὸ ὑπερβαίνει κατὰ τι, εἰς δὲ τὰς 458 καὶ 1012 εἶναι



Εἰκ. 91. Πρόχοι.

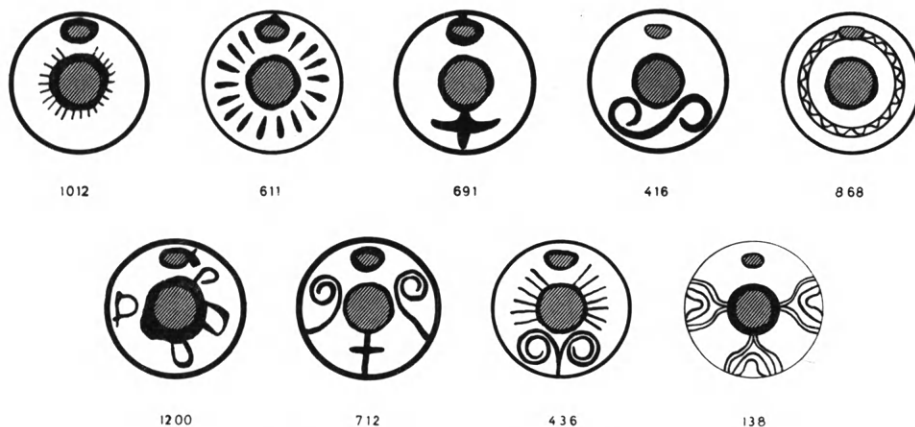
ἀρκετὰ βραχύτεροι, φθάνουσαι μόλις εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ λαιμοῦ. Τὸ κανονικὸν πλάτος τοῦ στομίου, ὅπως ἀπαντᾶται εἰς τὰ 61 δείγματα, εἶναι ἴσον πρὸς τὰ 0,5 τῆς μεγίστης διαμέτρου τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ εἰς τὰ εὐρύστομα 935 καὶ 958 φθάνει τὸ 0,7, εἰς δὲ τὰ στενόστομα 138 καὶ 1012 περιορίζεται εἰς τὰ 0,4. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ ὅλα αὐτά, αἱ πρόχοι εἶναι κατὰ τὴν μεγίστην των πλειοψηφίαν ὁμοιόμορφοι, αἱ δὲ σημειωθεῖσαι ἐξαιρέσεις εἶναι ἐλάχισται καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπουσιώδεις. Αἱ μόναι ἀσφαλῶς ἐσκεμμέναι καὶ ἐπηρεάζουσαι τὸ σχῆμα, ὀφειλόμεναι καθὼς φαίνεται εἰς ἀλλαγὴν τεχνοτροπίας, εἶναι τὰ ὀλίγα σφαιρικὰ σώματα καὶ αἱ ἀκόμη ὀλιγώτεροι βραχεῖαι λαβαί, πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν συνδυάζονται. Εἰς ὅσας πρόχους ὅμως ἔχουν διατηρήσει τὸ στόμιόν των εἰς καλὴν κατάστασιν ὑπάρχει ἓν χαρακτηριστικὸν συχνὰ ἀφανὲς ἐκ πρώτης ὄψεως, λειτουργικῶς ἄσκοπον ἀλλὰ συχνότατα ἐμφανιζόμενον, ἄρα ἡθελημένον, τὸ ὁποῖον διακρίνει μίαν ὁλόκληρον κατηγορίαν πρόχων ἀπὸ τὰς ἄλλας καὶ ἔγκειται εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ χείλους. Πράγματι, εἰς 3 ἀπὸ τὰς σφαιρικὰς καὶ εἰς ἄλλας 11 ὠοειδεῖς τὸ χεῖλος εἶναι περίκυρτον, ἔχει δηλαδὴ τὴν μορφήν κυλινδρικῆς στεφάνης περιβαλλούσης τὴν κορυφὴν τοῦ στομίου καὶ ἀποτελούσης ἐσωτερικῶς ὁμαλὴν συνέχειαν τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοιχώματος τοῦ λαιμοῦ, προβαλλούσης δὲ ἐντόνως πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 91, 868), εἰς ἄλλας 40 ὅμως, ὅλας ὠοειδεῖς, συμπεριλαμβανομένων τῶν δύο μὲ τὰς βραχείας λαβάς, ἡ στεφάνη αὐτὴ ἐπάνω μὲν καταλήγει εἰς ἀμβλεῖαν ἀκμὴν, ἐσωτερικῶς δὲ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον ἐπαφῆς λαιμοῦ καὶ χείλους φέρει μίαν ὀριζοντίαν αὐλάκωσιν, τόσον ἀβαθὴ κάποτε ὥστε νὰ εἶναι ἀντιλη-

1. Lefkandi, σ. 18, εἰκ. 31.



πτῇ κυρίως διὰ τῆς ἀφῆς (εἰκ. 91, 1067). Ἡ αὐλάκωσις αὐτῇ καθὼς καὶ ἡ ἀκμὴ τονίζουσιν πλαστικῶς τὸ χεῖλος εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀποτελῇ πλέον ἀπλῶς τὴν κατάληξιν τοῦ λαιμοῦ ὅπως εἰς τὰς προηγουμένας, ἀλλὰ νὰ σχηματίζῃ ἰδιαίτερον καὶ εὐδιάκριτον συμπλήρωμα τοῦ ἀγγείου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τέσσαρας ἀβάφους, τὰς 35, 108, 720 καὶ 1056, ὅλαι αἱ πρόχοι φέρουν γραπτὴν διακόσμησιν, ἀπλουστάτην, περιοριζομένην εἰς ὀλίγας ταινίας εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν, δακτυλίους εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στομίου καί, κάποτε, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, ὡς καὶ γραμμὰς εἰς τὴν λαβὴν. Αἱ γραμμαὶ αὐταὶ ἄλλοτε εἶναι εὐθεῖαι,



Εἰκ. 92. Διακόσμησις ὦμων πρόχων.

διπλαῖ κατὰ μῆκος τῶν περιθωρίων τῆς λαβῆς (618, 868, 1012) ἢ μοναὶ εἰς τὴν ράχιν των (16 δείγματα), ἄλλοτε πυκναὶ ἐγκάρσiai (εἰς τὰς 611, 712 καὶ 1185) καὶ ἄλλοτε (εἰς 26 διαφορετικὰ ἀγγεῖα) κατακόρυφοι κυματοειδεῖς. Αἱ περισσότεραι καταλήγουν κάτω εἰς δακτύλιον περιβάλλοντα τὴν ρίζαν τῆς λαβῆς, ἀπὸ ὅπου κρέμονται ἀγκιστροειδεῖς καμπύλαι σχεδιασμέναι εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου. Αἱ καμπύλαι αὐταὶ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μοναί, στραμμέναι πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰς 14 πρόχους καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς 15 ἄλλας, εἰς τὰς 167, 464 καὶ 935 ὅμως εἶναι διπλαῖ καὶ ἀντίνωτοι.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ αὐτὰ καὶ τυποποιημένα στοιχεῖα μερικαὶ πρόχοι ἔχουν διάκοσμον καὶ εἰς τὸν ὦμον (εἰκ. 92). Οὕτω, μετὰξὺ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν ταινιῶν τοῦ ὦμου αἱ 1012 καὶ 611 φέρουν κρόσσια, ἡ 691 θύσανον, ἡ 416 διπλόσπειραν, ἡ 868 στενὴν ζώνην ἀραιᾶς τεθλασμένης, ἡ 1200 πεταλόσχημα ἡμικύκλια, ἡ 436 ἀντινώτους σπείρας πλαισιωμένας μὲ κρόσσια, ἡ 138 ἀκτινωτὰ συμπλέγματα τριλόβων ἀψίδων περικλειουσῶν κυρτόκοιλα τόξα, ἡ δὲ 712, μόνη αὐτῇ, ἔχει ἐκτὸς ἀπὸ σταυρὸν μετὰξὺ σπειρῶν εἰς τὸν ὦμον καὶ διακόσμησιν εἰς τὸν λαιμὸν ὑπὸ μορφὴν τεθλασμένης ταινίας.

Ὁ συνδυασμὸς τῶν στοιχείων διακοσμῆσεως πρὸς τοὺς τύπους τῶν πρόχων τοὺς καθοριζομένους ἀπὸ τὴν διάπλασιν των (σφαιρικὸς — ὠοειδής, χεῖλος κυλινδρικὸν — αὐλακωτὸν) δὲν ὑπάγεται εἰς ἐμφανεῖς κανόνας. Ὡμοὶ μὲ διάκοσμον ἀπαντῶνται τόσον εἰς δείγματα μὲ κυλινδρικὸν χεῖλος (611, 868) ὅσον καὶ εἰς ἄλλα μὲ αὐλακωτὸν (436, 691, 712, 1012 καὶ 1200), τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ διπλᾶ ἀγκίστρα (167 καὶ 464 μὲ κυλινδρικὸν — 935 μὲ αὐλακωτὸν) καὶ τὰς ἐγκαρσίας γραμμὰς εἰς τὰς λα-

βάς (κυλινδρόχειλος 611 — αὐλακώχειλος 712). Ἀπὸ τὰς τέσσαρας σφαιρικὰς ἢ 793 διατηρεῖ ἐλάχιστα καὶ δυσδιάκριτα ἔχνη, αἱ 137 καὶ 167 ἔχουν βαμμένην τὴν ράχιν τῆς λαβῆς, ἡ δὲ 868 τὰ περιθώρια, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου οἱ ὅμοιοι τῶν τριῶν πρώτων εἶναι ἀκόσμητοι, ὅχι ὅμως καὶ τῆς τελευταίας. Ἐνδεχομένη λοιπὸν διαφοροποίησις τῶν πρόχων τῆς Περαιτῆς εἶναι ἐφικτὴ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει δεδομένων ἀπὸ ἄλλας ἀνασκαφάς.

Ἡ σφαιρικὴ - ὠσειδῆς πρόχους, μὲ τὸ κυλινδρικὸν στόμιον καὶ τὴν κάθετον λαβὴν εἶναι ἀγγεῖον συνηθέστατον, γνωστὸν ἀπὸ τὰ περισσότερα μυκηναϊκὰ κέντρα, καὶ διατηρῆσαν τὸ σχῆμά του περίπου ἀναλλοίωτον κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ΥἼΒ - ΠΙΓ<sup>1</sup>. Εἰς ὅλα τὰ εὐρεθέντα καὶ γνωστὰ ἀγγεῖα τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ παραμένουν τὰ ἴδια, ποικίλλουν δὲ ἡ διαμόρφωσις τοῦ χείλους καὶ τὸ ὕψος τῆς λαβῆς. Τὸ πρῶτον γνῶρισμα πρέπει νὰ ἐνεφανίσθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΠΙΓ<sup>1</sup> διότι ὑπάρχει εἰς τὰς πρόχους τῆς πρώτης φάσεως εἰς τὸ Λευκαντί, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Ἐγκλιανὸν καὶ τὴν Τίρυνθα<sup>2</sup>. Ἀφ' ἑτέρου αἱ χαμηλαὶ λαβαὶ πρέπει νὰ εἶναι παλαιότεραι διότι ἀπαντῶνται μὲν εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Νάξου καὶ εἰς μερικὰ δείγματα τοῦ Ἀργους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς οἰκίσκους τῆς Β. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως<sup>3</sup>, εἶναι ὅμως, ὅπως καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν, πολὺ σπανιότεραι.

### ΠΡΟΧΟΙ ΔΙΩΤΟΙ

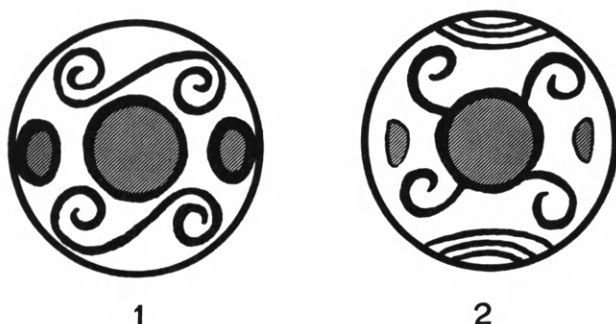
Εἶναι ὅμοιοι πρὸς τὰς ἀπλᾶς πρόχους, ἀλλὰ μὲ δύο λαβὰς τοποθετημένας ἀντικρουστά. Κατὰ τὰ ἄλλα παρουσιάζουν ἀκριβῶς τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Εὐρέθησαν 10 εἰς 8 τάφους καὶ μία ἐκ περισυλλογῆς. Ἔχουν ὅλοι σχῆμα ὠσειδῆς μὲ κανονικὸν στόμιον, τὰ δὲ χεῖλη εἶναι ἀπλᾶ εἰς τὰς 11, 801 καὶ 1252 καὶ αὐλακωτὰ εἰς τὰς 28, 413, 680, 1035, 1059 καὶ 1131. Αἱ λαβαί, κυκλικῆς διατομῆς εἰς τὰς δέκα καὶ πλεξιδωταὶ εἰς τὴν 1252, ἔχουν ὕψος κανονικὸν ὡς πρὸς τὸ στόμιον (πίν. 46 β, γ), ἐκτὸς ἀπὸ τὰς 597 καὶ 1131 (πίν. 26 α, 39 γ) ὅπου εἶναι βραχεῖαι. Ἡ 1252 ἔχει βάσιν δακτυλιόσχημον, ἡ 1131 κωνικὴν, αἱ δὲ ὑπόλοιποι δισκοειδεῖς. Τὸ ἐλάχιστον ὕλικόν δὲν ἐπιτρέπει βεβαίως γενικὰ συμπεράσματα, πάντως ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς 1131 ἡ δισκοειδῆς βάση συνυπάρχει μὲ τὰς βραχείας λαβὰς καὶ τὸ αὐλακωτὸν χεῖλος, ἡ δὲ 1252 συνδυάζει τὸ ἀπλοῦν στόμιον μὲ τὴν δακτυλιόσχημον βάση καὶ τὴν πλεξιδωτὴν λαβήν.

1. M.P., σ. 34, 38, 601, σχῆμα 23, τύποι 105, 106, 107 ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, τὴν Ρόδον καὶ τὸ Σπάτα. Εὐρέθησαν ἐπίσης εἰς τὴν Κῶ (MORRIGONE, μὲ κυλινδρικὸν χεῖλος σ. 124, 152 - 153, 202, 209, 234, εἰκ. 108, 143, 144, 214, 221, 257, μὲ αὐλακωτὸν σ. 41, 58, 96, 134, 165, 203, 276 - 277, εἰκ. 13, 20, 74, 120, 170, 214, 221, 257, 314, 315), εἰς τὴν Νάξον (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ), εἰς τὸν Ἐγκλιανόν, ὅλοι μὲ κυλινδρικὸν χεῖλος (P.N. I, σ. 376 - 377, πίν. 367, 368, σχῆμα 36), εἰς τὴν Πρόσυμναν (Prosymna, σ. 435), εἰς τὸ Ἀργος (Deiras, σ. 151 - 153), εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος, μὲ κυλινδρικὸν χεῖλος (ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 145, σχ. 6, ἀρ. 1), εἰς τοὺς τάφους τῆς Χαλκίδος (V. HANKEY, BSA 48, 1952, σ. 65, 66, πίν. 23), εἰς τὸ Λευκαντί, μὲ αὐλακωτὸν χεῖλος ἀπὸ τῆς φάσεως I μέχρι τέλους (Lefkandi, σ. 17, εἰκ. 28), εἰς τοὺς οἰκίσκους τῆς Β. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, μὲ λαβὰς κανονικὰς ἀλλὰ καὶ βραχείας (O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 368, εἰκ. 40), εἰς τὴν Β. κρήνην (BRONEER, Fountain, σ. 395, εἰκ. 77), εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς (STUBBINGS, Attica, σ. 50, εἰκ. 20D, πίν. 15, 5, 6, 9) καὶ εἰς τὴν Βούλαν (I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 75).

2. Lefkandi, P.N. I, καὶ ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ἔ. ἀ.

3. N. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, Deiras καὶ O. BRONEER, ἔ. ἀ.

Ὅπως καὶ εἰς τὰς κοινὰς πρόχους ἢ διακόσμησιν τῶν συνίσταται εἰς δακτυλίους εἰς τὸ χεῖλος καὶ εἰς ταινίας εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ τὴν κοιλίαν, αἱ δὲ λαβαὶ τῶν εἶναι καὶ αὐταὶ βαμμέναι κατὰ μῆκος (11, 1131, 1252), ἐγκαρσίως (28, 597) ἢ εἰς τὰ περιθώρια (7) μὲ κυματοειδῆ γραμμὴν (413, 680, 801, 1059) ἀλλὰ καὶ χιαστὶ (1035) καὶ ἔχουν ὅλοι ἄγκιστρα ἀνηρτημένα ἀπὸ τὴν ρίζαν τῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὰς 680 καὶ 1252. Ἐπὶ πλεον, αἱ 11, 28, 413, 597 καὶ 801 φέρουν εἰς τὸν ὦμον διπλοσπείρας, ἢ δὲ 1131 ἀπλᾶς



Εἰκ. 93. Διακόσμησις ὦμων διώτων πρόχων.

ἀκτινωτὰς σπείρας εἰς τὸν ὦμον καὶ σπειροειδεῖς ἑλικας εἰς τὴν κοιλίαν (εἰκ. 93). Ἐν σχέσει δηλαδὴ πρὸς τὰς ἀπλᾶς πρόχους τὸ ποσοστὸν τῶν διώτων τῶν φερουσῶν διακοσμον εἶναι μεγαλύτερον ἀλλὰ καὶ ἡ τυποποίησις πολὺ περισσότερον προκεχωρημένη, τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα δὲ εἶναι κατανεμημένα εἰς ὅλα τὰ εἶδη σχημάτων ἐξ ἴσου.

Ἡ μόνη πραγματικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν ἔγκειται λοιπὸν εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν τῶν, ἐὰν δηλαδὴ φθάνουν ἕως τὸ χεῖλος ἢ σταματοῦν εἰς τὸν λαιμόν. Ὁ τύπος μὲ τὰς ὑψηλὰς λαβὰς εἶναι πολὺ συνηθέστερος καὶ ἔχει εὑρεθῇ εἰς τὴν Ἀργολίδα, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Ρόδον μὲ κεραμεικὰς ομάδας ΥΕ ΠΙΒ καὶ ΠΙΓ1<sup>1</sup>, καθὼς καὶ εἰς τὴν Κῶ<sup>2</sup>, εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>3</sup>, εἰς τὸν Σιτοβολῶνα<sup>4</sup> καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῶν Μυκηναίων<sup>5</sup>, εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>6</sup>, εἰς τοὺς τάφους τῆς Νάξου<sup>7</sup>, εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Εὐβοίας<sup>8</sup> καὶ εἰς τὸ Λευκαντὶ — ὅπου ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὰς τρεῖς φάσεις<sup>9</sup> — εἰς τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος<sup>10</sup> καὶ εἰς τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως<sup>11</sup>. Ἦτο δηλαδὴ πλήρως διαμορφωμένος κατὰ τὸ ΠΙΒ καὶ συχνὸς κατὰ τὸ ΠΙΓ1 μὲ εὐρεῖαν ἐξάπλωσιν εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου. Ἡ παραλλαγή του μὲ τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα καὶ τὰς πλεξιδωτὰς λαβὰς (τεφρο-

1. M.P., σ. 38, 595, σχῆμα 11, τύπος 69.

2. MORRIGONE, σ. 208, εἰκ. 220.

3. P.N. I, 381 - 382, εἰκ. 371 - 372, σχῆμα 45.

4. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 51, πίν. IXa.

5. A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, σ. 187, πίν. 28b,c, 51, 1956, σ. 120, πίν. 29c. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 166, πίν. 120β,γ.

6. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 145.

7. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

8. M. PORHAM, BSA 61, 1966, σ. 105.

9. Lefkandi, σ. 17, 19, 22.

10. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99β.

11. BRONEER, Fountain, σ. 393 - 395, εἰκ. 74, 75.

δόχος 1252) ανήκει εις την σχετικῶς παλαιότεραν φάσιν τῆς περιόδου αὐτῆς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀπαράλλακτα ἀγγεῖα τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ εὖρεθὲν δηλαδὴ εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν<sup>1</sup> καὶ τὸ κείμενον εἰς τὰς τελευταίας βαθμίδας τῆς καθόδου πρὸς τὴν Β. κρήνην καὶ ἀναγόμενον εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς χρήσεώς της<sup>2</sup>.

Ὁ ἄλλος<sup>3</sup> ἐμφανίζεται ἀραιότερον καὶ σπανιώτερον. Τὰ παλαιότερα δείγματα του εἶναι ἀπὸ τὸν Ἐγκλιανόν<sup>4</sup>, ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη μερικὰ ἀπὸ τὴν Κέαν<sup>5</sup>, ἀπὸ τὴν τελευταίαν φάσιν εἰς τὸ Λευκαντὶ<sup>6</sup> καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ τὸν συνοικισμὸν τῆς Νάξου<sup>7</sup>. Τὰ ὑπόλοιπα ὅλα ἀνάγονται εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>8</sup>, ὅποτε ὁ τύπος αὐτὸς ἐπεκράτησε τελείως, ὑποκαταστήσας τὸν προηγούμενον.

### ΠΡΟΧΟΙ ΜΕ ΠΡΟΧΟΗΝ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἀπλᾶς καὶ τὰς διώτους ὑπάρχουν καὶ τρεῖς ἀκόμη πρόχοι, αἱ μεγάλοι 280 καὶ 553 (πίν. 102 γ, 21 β) καὶ ἡ μικρὰ 474 (πίν. 78 ε), προερχόμεναι ἀντιστοι-



553



280

Εἰκ. 94. Διακόσμησις ὧμων πρόχων με πλευρικήν προχοήν.

χως ἀπὸ τοὺς τάφους 21, 65 καὶ 46 καὶ ἔχουσαι εἰς τὴν κοιλίαν καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς μεγίστης διαμέτρου των ἀπὸ μίαν ὁμάδα μικρῶν ὀπῶν με ἡθμοειδῆ διάταξιν ὀδηγουσῶν εἰς βραχεῖαν ἀνοικτὴν προχοήν, με ἑλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἡ 474 ἔχει ἐπὶ πλέον καὶ μίαν μικρὰν ὀριζοντίαν ἀγκύλην λαβὴν, συμμετρικὴν πρὸς τὴν προχοήν της. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμοιάζουν ἀπολύτως πρὸς τὰς κοινὰς πρόχους. Ἐχουν καὶ αἱ τρεῖς σχῆμα ὠσειδές, χεῖλη αὐλακωτά, λαβάς

στρογγύλας εἰς τὰς 474 καὶ 553 καὶ πλεξιδωτὴν εἰς τὴν 280 καταληγούσας εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους καὶ βάσεις δακτυλιοσχήμους. Ἡ 280 εἶναι καλυτέρας κατασκευῆς ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο, γενικῶς ὅμως δὲν παρουσιάζουν διαφορὰς μεταξύ των.

Ἡ διακόσμησις των συνίσταται εἰς ταινίας ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας πρόχους, ἡ δὲ 280 ἔχει καὶ στενὴν ζώνην εἰς τὸν ὧμον, διαποικιλμένην με ἀψιδωτὰ συμπλέγματα ὁμοκέντρων τόξων καὶ μετόπην διπλῆς τεθλασμένης. Εἰς τὰς δύο μεγάλας ὅμως ὑπάρχει ἓν ἐπὶ πλέον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον τὰς διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀνάλογα ἀγγεῖα καὶ προσδίδει ἰδιαίτερον νόημα εἰς τὴν προχοήν: Ἡ παράστασις ὄφρων, πινόντων ἀπὸ αὐτὴν, σχηματοποιημένων ὑπὸ τὴν μορφὴν κυματοειδοῦς ταινίας περιβαλλούσης τὸν ὧμον,

1. A. J. B. WACE, BSA 50, 1955, σ. 187, πίν. 28b.

2. BRONEER, Fountain, εἰκ. 74b.

3. M.P., σ. 596, σχῆμα 11, τύπος 70.

4. P.N. I, εἰκ. 371 ἀρ. 675.

5. J. L. CASKEY, Hesperia 33, 1964, σ. 332, πίν. 62e.

6. Lefkandi, σ. 22.

7. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

8. Deiras, σ. 149 - 150, πίν. XCI, 2,3,4 (Ἄργος). C. G. STYRENIUS, Submycenaean Studies, εἰκ. 25, 34, 35, 36, 60, 62 (Κεραμεικός, Ἡλις).

χωρισμένης εις δύο συμμετρικά ἡμίση εις τὴν 280 καὶ συνεχοῦς εις τὴν 553 (εἰκ. 94). Τὸ θέμα εἶναι πολὺ ἐμφανέστερον εις τὴν πρώτην, ὅπου αἱ ταινίαι διατηροῦν τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ ὄφους, παρὰ εἰς τὴν δευτέραν μὲ τὴν χονδροειδῆ καὶ κάπως πρόχειρον καμπύλην.

Πρόχοι μὲ πλευρικὴν ἡθωτὴν προχοὴν ἔχουν εὐρεθῆ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Μ. Ἀνατολῆς, ὑπάρχονται δὲ γενικῶς εἰς δύο τύπους. Ὁ πρῶτος, ὁ τῆς Περαιτῆς, ἔχει προχοὴν ἀνοικτὴν ἡμικυλινδρικοῦ σχήματος<sup>1</sup> καὶ εἶναι ὁ ὅπωςδῆποτε συνηθέστερος, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν<sup>2</sup>, τὰς Μυκῆνας<sup>3</sup>, τὴν Τίρυνθα<sup>4</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>5</sup>, τὴν Ἰριαν<sup>6</sup>, τὴν Κῶ<sup>7</sup>, τὴν Ἰαλυσὸν<sup>8</sup> καὶ τὴν Κύπρον<sup>9</sup>, ἀπετέλεσε δὲ τὸ πρότυπον μιᾶς κατηγορίας φιλισταϊκῶν ἀγγείων εὐρείας διαδόσεως καὶ χρήσεως<sup>10</sup>. Ὁ δεύτερος, ἔχων ἀντὶ προχοῆς κυθίσκον ἢ κοτυλίσκον μὲ διάτρητον πυθμένα<sup>11</sup>, εἶναι πρὸς τὸ παρὸν γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν<sup>12</sup>, τὴν Κῶ<sup>13</sup> καὶ τὴν Νάξον<sup>14</sup>.

Ἡ προκεχωρημένη σχηματοποίησις τῶν ὄφρων εἰς τὰς πρόχους 280 καὶ 553 δεικνύει ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐξειλιγμένας μορφὰς καὶ ὅτι τὰ πρότυπά των πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἄλλοι. Πράγματι, τὸ αὐτὸ θέμα ἀποδίδεται εἰς πρόχους τῆς Νάξου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Ἰαλυσοῦ κατὰ τρόπον πολὺ παραστατικώτερον, εἰς δύο δείγματα δὲ τῆς Νάξου<sup>15</sup>, ἄλλα δύο τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>16</sup> καὶ ἓν τῆς Κῶ<sup>17</sup> οἱ ὅφεις εἶναι δηλωμένοι πλαστικῶς καὶ χρωματισμένοι μὲ μεγάλην φυσικότητα. Ὅπου ὑπάρχουν, γραπτοὶ ἢ γλυπτοί, σημαίνουν βεβαίως ὅτι τὸ ἀγγεῖον εἶχε τελετουργικὸν χαρακτῆρα<sup>18</sup>, σχετικὸν πρὸς τὴν κήδευσιν τῶν νεκρῶν, τὰ ἄλλα ὅμως, τὰ καὶ περισσότερα, ἦσαν ἀσφαλῶς συνήθους καὶ καθημερινῆς χρήσεως.

1. M.P., σ. 608, σχῆμα 43, τύπος 155.

2. B. GRAEF - E. LANGLOTZ, Die Antiken Vasen von der Akropolis zu Athen, πίν. 5, ἀρ. 175. BRONEER, Fountain, σ. 393, εἰκ. 66c.

3. N. BEPΔEΛHΣ, ΠAΕ 1958, πίν. 126α (Δυτικὴ οἰκία).

4. H. SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 134, εἰκ. 30.

5. Prosymna, σ. 436, εἰκ. 292, 476.

6. AA 1934, σ. 294, εἰκ. 18.

7. MORRIGONE, σ. 235, εἰκ. 257, 259.

8. FLMV, πίν. VII, 39. MAIURI, σ. 125, 136, 142, 193, εἰκ. 44, 60, 64, 113. JACOPI, σ. 261, 284, 295, 316, 317, εἰκ. 4, 28, 35, 41, 61, 62, 65, 67.

9. A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, σ. 114, πίν. II. BCH 91, 1967 (Chronique des Fouilles 1966 à Chypre), σ. 315. V. KARAGHEORGIS, Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1967, σ. 6, 21, εἰκ. 8 ἀρ. 11. Περὶ τοῦ σχήματος εἰς τὴν Κύπρον ἐν γένει βλ. FurOA, σ. 234 καὶ εἰκ. 10G.

10. Βλ. W. F. ALBRIGHT, The Archaeology of Palestine, σ. 115. T. DOTHAN, The Philistines and Their Material Culture, Jerusalem 1967, σ. 114 - 133.

11. M.P., σ. 609, σχῆμα 43, τύπος 157.

12. MAIURI, σ. 125, 135, 171, 178, εἰκ. 44, 58, 59. JACOPI, σ. 284, 289, 321, 334, 335, εἰκ. 28, 34, 68, 79.

13. MORRIGONE, σ. 165, 183, εἰκ. 170, 194.

14. N. KONTOLAEON, ΠAΕ 1959, σ. 185, πίν. 157α. N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΛΑΟΣ, ΠAΕ 1960, σ. 339, πίν. 277γ, 278. ΑΔ 1960, Χρονικά, σ. 250 πίν. 219ε.

15. N. KONTOLAEON, ΠAΕ 1959, πίν. 157α.

16. MAIURI, σ. 135, εἰκ. 58, 59. JACOPI, σ. 321, εἰκ. 68.

17. MORRIGONE, σ. 235, εἰκ. 257, 259.

18. M.P., σ. 69 ὑποσ. 3, 424. MMR<sup>2</sup>, σ. 320.



Αἱ περισσότεραι ἠθμωταὶ πρόχοι ἀνήκουν εἰς διάφορα στάδια τοῦ ΥΕ ΠΙΓ<sup>1</sup>, ἀπὸ τὰ δείγματα ὅμως τῆς Δ. οἰκίας τῶν Μυκηναίων, τῆς Ἰρίας καὶ ἐνδεχομένως τῆς Προσύμνης προκύπτει ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ σχήματος εἶχε συντελεσθῇ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἤδη ἀπὸ τοὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους. Ἡ διαπίστωσις αὕτη, καθὼς καὶ τὸ ὅτι εἶναι πολὺ ἀφθονώτεραι εἰς τὴν Νάξον ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν Ρόδον<sup>2</sup>, πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῆς ἰσχυροῦσης ἀπόψεως, βασιζομένης εἰς τὰ εὐρήματα τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>3</sup>, ὅτι εἶναι ἀνατολικῆς ἐμπνεύσεως καὶ Ροδιακῆς προελεύσεως.

### ΠΡΟΧΟΪΔΙΑ

Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουν γενικῶς τὴν μορφὴν πρόχων ἀλλὰ πολὺ μικρότερον μέγεθος. Ἀπὸ τὰ 60, τὰ εὐρεθέντα εἰς 47 τάφους καὶ εἰς ἓν ἀκόμη σημεῖον τοῦ νεκροταφείου, τὸ 77, τὸ μικρότερον, ἔχει ὕψος μόλις 0,056 μ. ἐναντι τῶν 0,131 μ. τοῦ 262, τοῦ μεγαλυτέρου, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ συνόλου κυμαίνεται μεταξὺ 0,075 καὶ 0,095 μ. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα διακρίνονται εἰς δύο βασικοὺς τύπους, καθοριζομένους ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὰς ἀναλογίας του πρὸς τὸ ὑπόλοιπον ἀγγεῖον (εἰκ. 95).

- A. Εἶναι, τρόπον τινά, μικρογραφία πρόχου, μὲ κανονικὸν κυλινδρικὸν λαιμὸν καταλήγοντα εἰς κάπως εὐρύτερον στόμιον μὲ πλαστικὸν χεῖλος. Ὁ τύπος αὐτὸς συγκεντρώνει 47 δείγματα, μὲ σώματα σφαιρικὰ ἢ βραχυστρόγγυλα (τὰ 18 ἀπὸ τὰ 47), ὠοειδῆ (τὰ 22) καὶ κωνικά (τὰ 7). Ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτὰ τὸ 861 ἔχει καὶ μικρὰν πλαστικὴν θηλὴν εἰς τὸν ὦμον. Ἡ πρώτη ὁμάς ἔχει βάσεις δακτυλιοσχήμους ἐκτὸς ἀπὸ τὸ 903, ποὺ ἔχει ἐπίπεδον πυθμένα. Εἰς τὴν δευτέραν ἐπικρατοῦν αἱ δακτυλιόσχημοι, ὑπάρχουν ὅμως 4 προχοῖδια μὲ δισκοειδεῖς καὶ ἄλλα 4 μὲ κωνικάς. Τῆς τρίτης εἶναι ὅλαι κωνικαί, ἐξαιρουμένων τῶν δακτυλιοσχημῶν εἰς τὰ 323 καὶ 886.
- B. Τὰ προχοῖδια τοῦ τύπου αὐτοῦ ἔχουν βραχύτατον καὶ ἐντελῶς ὑποτυπώδη λαιμὸν, φέροντα στόμιον φθάνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ 0,7 τῆς διαμέτρου τοῦ σώματος, πολὺ εὐρύτερον δηλαδὴ ἀπὸ ὅσον τοῦ τύπου Α. Ἀνέρχονται συνολικῶς εἰς 13, ἀπὸ αὐτὰ δὲ τὰ 11 ἔχουν σχῆμα σφαιρικὸν ἢ βραχυστρόγγυλον μὲ βάσεις δακτυλιοσχημῶν (τὰ 8) καὶ δισκοειδεῖς (τὰ 2) ἢ πυθμένα κομμένον ἐπίπεδον (τὸ 836). Τὰ ὑπόλοιπα 2 εἶναι ὠοειδῆ καὶ ἔχουν τὸ μὲν 171 βάσιν δισκοειδῆ, τὸ δὲ 782 κωνικὴν.

Γενικῶς δηλαδὴ καὶ ἀσχέτως πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ λαιμοῦ των, τὰ σφαιρικὰ προχοῖδια ἔχουν βάσεις κυρίως δακτυλιοσχημῶν, ὀλίγας δισκοειδεῖς καὶ δύο ἀδιαμορφώτους, τὰ ὠοειδῆ δακτυλιοσχημῶν μὲ ὀλίγας δισκοειδεῖς καὶ κωνικάς, τὰ δὲ κωνικὰ κυρίως κωνικάς καὶ δύο δακτυλιοσχημῶν.

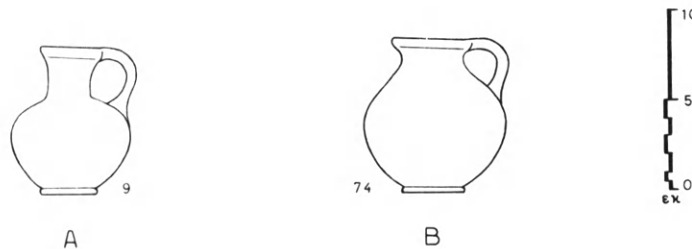
1. Πρβ. καὶ M.P., σ. 608 - 609.

2. Οἱ 7 τάφοι τῶν Ἀπλωμάτων καὶ τοῦ Καμινιοῦ καθὼς καὶ ἡ ἄμεσος περιοχὴ των ἀπέδωσαν 11 δείγματα, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ὑπερεκατὸν τῆς Ἰαλυσσοῦ συνεκεντρώθησαν 28.

3. M.P., σ. 32, 70, 567 καὶ FurOA, σ. 234.

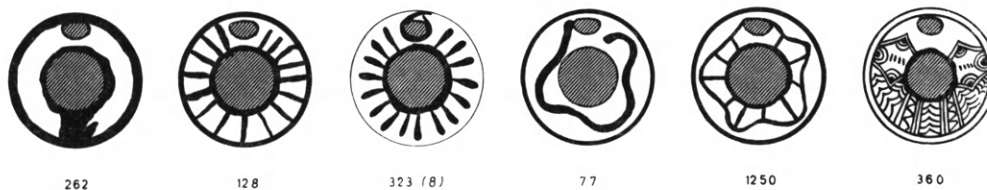
Αί λαβαί των, ανεξαρτήτως τύπου, φθάνουν εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους τοῦ στομίου χωρὶς οὔτε νὰ τὸ ὑπερβαίνουν οὔτε νὰ σταματοῦν χαμηλότερον, εἶναι δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ περίπου ποσοστὸν κυκλικαὶ - ἐλλειπτικαὶ ἢ ταινιόσχημοι.

Ἡ διακόσμησις των παρουσιάζει ἀρκετὴν ποικιλίαν. Ὑπάρχουν δύο ἄβαφα, τὰ 848 καὶ 903, καὶ 11 ὀλόβαφα, κάποτε (520, 897, 930) μὲ ἐξηρημένον τὸ κάτω μέρος



Εἰκ. 95. Προχοῖδια.

τῆς κοιλίας καὶ τὴν βάσιν. Τὰ ὑπόλοιπα ἔχουν ὅλα ταινίας εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ καὶ εἰς τὴν κοιλίαν ὅπως αἱ πρόχοι, τὸ 1227 ἔχει βαμμένην ὀλόκληρον τὴν κοιλίαν, εἰς μερικὰ δὲ ὑπάρχει καὶ πρόσθετος διάκοσμος εἰς τὸν ὦμον (εἰκ. 96). Οὕτω, τὸ 77 φέρει ἀραιὰν κυματοειδῆ γραμμὴν, τὸ 262 μίαν ἄμορφον ἀλλὰ ἠθελημένην κηλῖδα, τὸ



Εἰκ. 96. Διακόσμησις ὦμων προχοϊδίων.

360 μετόπην καὶ στήλας ἀμειβόντων μὲ συμπλέγματα γωνιῶν καὶ ὁμοκέντρων τόξων, τὰ 128 καὶ 1250 κροσσωτὴν διαγράμμισιν, τὸ 1233 δυσδιάκριτα ἴχνη καὶ τὰ 271, 323, 541, 556, 608, 681, 856 καὶ 861 σταγονόσχημα κρόσσια. Εἰς 21 προχοῖδια αἱ λαβαὶ εἶναι βαμμέναι κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς των, εἰς 12 ἄλλα ἐγκαρσίως, εἰς τὰ 262 καὶ 662 εἰς τὰ περιθώριά των, εἰς δὲ τὸ 654 συνυπάρχουν γραμμαὶ εἰς τὰ περιθώρια μὲ ἐγκαρσίας γραμμοκηλῖδας. Ἐπὶ πλέον τὸ 262, καὶ μόνον αὐτό, φέρει κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν ἀγκιστροειδῆ καμπύλην.

Οἱ διάφοροι αὐτοὶ τρόποι διακοσμῆσεως ἀπαντῶνται κατὰ ἴσα περίπου ποσοστὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχημάτων, χωρὶς νὰ προβάλλουν ἀποκλειστικοὶ ἢ καὶ ἰδιαιτέρως συχνοὶ συνδυασμοί.

Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ προχοῖδια τὰ εὑρεθέντα εἰς τὰ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα <sup>1</sup> καὶ ἀναγόμενα εἰς ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ΥἼΕ III, χωρὶς τὸ σχῆμά των νὰ ὑπο-

1. M.P., σ. 602 - 603, σχῆμα 25.

στῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς οὐσιώδεις ἢ καὶ ἀπλῶς ἐμφανεῖς μεταβολάς. Τὰ κοινά, τύπου Α, εἶναι τὰ συνηθέστερα, γνωστά ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης<sup>1</sup>, τῆς Κύπρου<sup>2</sup>, τῆς Δωδεκανήσου<sup>3</sup> καὶ τῆς Πελοποννήσου<sup>4</sup>, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν<sup>5</sup>, τὴν Αἰτωλίαν<sup>6</sup>, τὴν Χαλκίδα<sup>7</sup>, τὴν Ἀγ. Κυριακὴν Σαλαμῖνος<sup>8</sup>, τὴν Ἀττικὴν<sup>9</sup> καὶ τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν<sup>10</sup>. Τὸ σχῆμα ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπαντᾷται καὶ εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>11</sup>, ὅποτε ὅμως ἐκλείπει.

Τὰ βραχύλαιμα, τῶν ἰδίων ἐπίσης χρόνων, εἶναι ὀλιγώτερα καὶ ἀραιότερα, εὑρέθησαν ὅμως καὶ αὐτὰ εἰς τὴν Δωδεκάνησον<sup>12</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>13</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>14</sup>, τὴν Ἴριαν<sup>15</sup>, τὰς Θήβας<sup>16</sup>, τὴν Κεφαλληνίαν<sup>17</sup>, τὸ Λευκαντὶ<sup>18</sup> καὶ τὸν τάφον 87 τοῦ Κεραμεικοῦ<sup>19</sup>. Τὸ σχῆμά των διαφέρει ἀπὸ τὰς ὠσειδεῖς πρόχους, αἱ ὅποαι ἦσαν τὰ πρότυπα τῶν προηγούμενων καὶ εἶχον ἐπικρατήσῃ ἀπολύτως κατὰ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς (βλ. ἄνωτέρω σ. 230), τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἐξηγῇ καὶ τὴν σχετικὴν των σπάνιν.

### ΠΡΟΧΟ·Ι·ΔΙΑ ΔΙΩΤΑ

Εἶναι καθ' ὅλα ὅμοια πρὸς τὰ προχοῖδια τύπου Α, μὲ δύο ὅμως ἀντικρυστὰς λαβάς, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς διώτους πρόχους. Ἀπὸ τὰ 6, τὰ εὑρεθέντα εἰς ἱσαρίθμους τάφους, τὰ 109, 851 καὶ 1150 ἔχουν σώματα ὠσειδῆ με δακτυλιοσχήμους βάσεις, τὸ 688 εἶναι ἐπίσης ὠσειδὲς ἀλλὰ με βάσιν δισκοειδῆ, τὰ δὲ 1128 καὶ 1230 συνδυάζουν κωνικά σώματα πρὸς κωνικάς βάσεις. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ μικρογραφίας δι-

1. STUBBINGS, *Levant*, σ. 81, πίν. XVII, 5 (Tell Abu Hawam), σ. 74, πίν. XV, 3 καὶ C. SCHAEFFER, *Ugaritic*, σ. 95 ἀρ. 30 (Ras Shamra).

2. S.C.E. I, σ. 478, πίν. CXVIII, 11 (Ἐγκωμη).

3. MAIURI, εἰκ. 38, 102, 107, 129. JACOPI, εἰκ. 20, 72 (Ἰαλυσός). MORRICONE, σποράδην, περὶ τὰ 25 (Κῶς).

4. Ch.T., πίν. XI, XIX, XXII, XLVII, LI. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 72, πίν. 78β (Μυκῆναι). Asine, σ. 404, 421, εἰκ. 265, 274 (Ἀσίνη). N. T., σ. 12 (Δεντρά). Deiras, σ. 151 - 152, πίν. LIII, 3, LVIII, 6, 7, LXXII, 3, LXXXIV, 6, LXXXV, 6, XCI, 7 (Ἀργος). Prosymna, σποράδην, περὶ τὰ 20 (Πρόσυμνα). Korakou, σ. 67, εἰκ. 96 (Κοράκου). P.N. I, σ. 375, εἰκ. 367, 368, σχῆμα 34 (Ἐγκλιανός).

5. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ, 1932, πίν. 7 ἀρ. 30α, 1933, εἰκ. 28.

6. Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, σ. 209, πίν. 1828.

7. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 67, 76, πίν. 23.

8. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99α.

9. STUBBINGS, Attica, σ. 50, πίν. 15, 3, 6, 8, 10 (Βελανιδέζα, Βουρβάτσι).

10. E. TOWNSEND, Hesperia 24, 1955, σ. 213, πίν. 75 ἀρ. 22.

11. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 111, πίν. V ἀρ. 3640.

12. JACOPI, σ. 326, εἰκ. 72 (Ἰαλυσός). MORRICONE, σ. 36, 73, 90, 124, 144, 176, 226, 278, εἰκ. 10, 45, 68, 108, 131, 185, 245, 317 (Κῶς).

13. Ch.T., πίν. XXXI.

14. Prosymna, εἰκ. 404.

15. AA 1939, σ. 294, εἰκ. 16.

16. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 161 - 162, 165, 177, εἰκ. 120, 122, 128.

17. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, πίν. 7, 8.

18. Εἰς τάφον τῆς φάσεως II, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μ. ΡΟΡΗΑΜ.

19. Kerameikos I, πίν. 25.

ώτων πρόχων τόσοι εἰς τὸ σχῆμα ὅσον καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται οἱ δακτύλιοι εἰς τὸ χεῖλος, αἱ ταινίαι εἰς τὸν λαιμὸν καὶ εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὰ ἱδια θέματα εἰς τὴν ζώνην τοῦ ὤμου. Οὕτω τὸ 1128 φέρει διπλοσπείρας, τὸ 1150 σπείρας ἀνηρτημένας ἀπὸ τὸν δακτύλιον τοῦ λαιμοῦ, τὸ 1230 σταγονόσχημα κρόσσια, τὸ δὲ 688 ἔχει τὴν κοιλίαν κατελιγμένην ἀπὸ ὁμοκέντρους κύκλους (πίν. 34ε), ἀναλόγους πρὸς τὰς σπείρας τῆς πρόχου 1131 καὶ χωρισμένους ἀπὸ πλευρᾶς εἰς πλευρὰν μὲ σειρὰν ρομβοειδῶν σχημάτων. Αἱ λαβαὶ εἶναι βαμμέναι κατὰ τὸ μῆκος των εἰς τὸ 109 καὶ ἐγκαρσίως εἰς τὰ ἄλλα, ἔχουν δὲ ἀνηρτημένα ἄγκιστρα εἰς τὸ 851.

Δίωτα προχοῖδια δὲν πρέπει νὰ κατεσκευάζοντο συχνά. Ὅμοια πρὸς τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς δύο μόνον, παλαιότερα, εἰς τὴν Πρόσυμναν<sup>1</sup>, ὑπάρχουν δὲ καὶ μερικὰ σποραδικά, ὅπως π.χ. τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ Βουρβάτσι<sup>2</sup>, μὲ χαμηλὸν καὶ εὐρύτατον στόμιον, ἀνήκοντα εἰς ἄλλον, ἄσχετον, τύπον.

## ΥΔΡΙΑΙ

Τὸ εἶδος αὐτὸ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ 7 μεγάλα δείγματα καὶ 6 μικρά, προερχόμενα ἀπὸ ἰσαριθμοὺς τάφους, ὅλα ὅμοια τόσοι εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα ὅσον καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας λεπτομερείας. Ἔχουν τὴν μορφήν καὶ τὰς ἀναλογίας πρόχων ἢ, ἀντιστοίχως, προχοῖδιων τύπου Α, μὲ δύο ἀκόμη δευτερευούσας ὀριζοντίας ἀγκύλας λαβάς, φυομένας ἀντικρυστὰ εἰς τὸ ὕψος τῆς μεγίστης διαμέτρου τοῦ ἀγγείου ἢ ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸν ὦμον, καὶ τοποθετημένας δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς μεγάλης (εἰκ. 97). Ἀπὸ τὰς μικρὰς ὑδρίας ἡ 211 εἶναι βραχυστρόγγυλος, αἱ 601, 620 καὶ 727 ὠοειδεῖς καὶ αἱ 831 καὶ 1044 κωνικαί, αἱ δύο αὐταὶ καθὼς καὶ ἡ 727 μὲ κωνικὴν βάσιν, αἱ δὲ ἄλλαι μὲ δακτυλιόσχημον. Ἐπὶ πλέον, ὅπως καὶ τὸ προχοῖδιον 861, ἡ 620 ἔχει εἰς τὸν ὦμον μικρὰν θηλήν (πίν. 28 β), ἡ δὲ 601 καὶ αἱ δύο κωνικαὶ ἀπὸ δύο (πίν. 63ε, 121α). Αἱ μεγάλαι ἀφ' ἐτέρου παρουσιάζουν ἀκόμη πιστότερα καὶ ὁμοιογενέστερα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν πρόχων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βραχυστρόγγυλον 1169 αἱ ὑπόλοιποι εἶναι ὅλαι ὠοειδεῖς μὲ βάσεις δισκοειδεῖς — πλὴν τῆς 993, ὅπου εἶναι δακτυλιόσχημος — ἔχουν δὲ τὸ χεῖλος τοῦ στομίου των αὐλακωτὸν ἐκτὸς ἀπὸ τὰς 498 καὶ 1169, ἀρκετὰ μικροτέρας ἄλλωστε.

Ὅλαι αἱ ὑδρίαί, μεγάλαι καὶ μικραί, ἔχουν γραπτὴν διακόσμησιν, συνισταμένην εἰς δακτυλίους εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στομίου των καὶ ταινίας εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν. Εἰς τὰς μεγάλας αἱ κάθετοι λαβαὶ φέρουν κατὰ κανόνα κατακόρυφον κυματοειδῆ γραμμὴν, ἐνῶ αἱ ὀριζόντιαι εἶναι βαμμέναι εἰς τὴν κορυφήν καὶ τὰς ρίζας των, εἰς τὰς μικρὰς ὅμως αἱ περισσότεραι, κατακόρυφοι καὶ ὀριζόντιαι, εἶναι βαμμέναι ἐγκαρσίως. Μονὰ ἄγκιστρα ἀνηρτημένα ἀπὸ τὰς κατακορύφους λα-

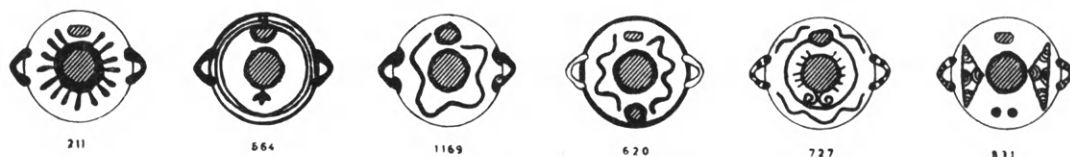


564  
Εἰκ. 97. Ὑδρία.

1. Prosymna, σ. 437, εἰκ. 251 ἀρ. 684, 520 ἀρ. 199.

2. STUBBINGS, Attica, πίν. 13, 2, 5.

βάς των έχουν αἱ 601, 1061 καὶ 1258, διπλᾶ δὲ αἱ 143, 564 καὶ 727. Βασικῶς δηλαδὴ ὁ διάκοσμός των εἶναι ὁ ἴδιος ὅπως καὶ εἰς τὰς πρόχους, πλουσιώτερος ὅμως διότι ἡ ἀναλογία τῶν ποικιλιμένων ὤμων εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα (εἰκ. 98). Πράγματι, ἀπὸ τὰς μεγάλας ἡ 564 φέρει θύσανον καὶ ἡ 1169 συνεχῇ κυματοειδῇ γραμμὴν καὶ ἀπὸ τὰς μικρὰς ἡ 211 ἔχει κρόσσια, ἡ 831 διαποίκιλτα τρίγωνα, ἡ 727 μίαν στενὴν ζώνην



Εἰκ. 98. Διακόσμησης ὤμων ὑδριῶν.

κάτω ἀπὸ τὸν λαιμὸν μὲ ἀντινώτους σπείρας μεταξὺ κροσσίων καὶ μίαν χαμηλοτέραν μὲ τμήματα κυματοειδοῦς γραμμῆς, ὁμοία γραμμὴ δὲ περιβάλλει τὸν ὦμον τῆς 620.

Ἀπὸ τοὺς τρεῖς βασικοὺς τύπους ὑδριῶν, τὸν συνήθη <sup>1</sup> δηλαδή, τὸν βραχύστομον <sup>2</sup> καὶ τὸν ὑψίλαιμον <sup>3</sup>, ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὴν Περσὴν μόνον ὁ πρῶτος.

Ὁ τύπος αὐτὸς ἔχει εὐρεθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Σαλαμίνα <sup>4</sup>, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ εἰς τὴν Κῶ <sup>5</sup>, τὴν Νάξον <sup>6</sup>, τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηναίων <sup>7</sup>, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ <sup>8</sup>, τὸ τεῖχος Δυμαίων <sup>9</sup>, τὴν Ἰωλκόν <sup>10</sup>, διαφόρους τόπους τῆς Εὐβοίας <sup>11</sup> καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸ Λευκαντί, ὅπου ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ στρώματα <sup>12</sup>, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων <sup>13</sup>, τὸ Βουρβάτσι, τὸ Λιγόρι — ἀπ' ὅπου μάλιστα προέρχονται καὶ δύο μικραὶ — καὶ τὸ Μενίδι <sup>14</sup>. Ἡ κατανομή του αὐτῆς δεικνύει ὅτι ἦτο συνήθης εἰς τοὺς συνοικισμοὺς καὶ τοὺς τάφους τῆς περιόδου ΥἸ ΠΒ - ΠΙΓΙ καὶ μάλιστα ὡς ἀγγεῖον κοινῆς καὶ καθημερινῆς χρήσεως καὶ ὅχι μόνον ὡς τελετουργικὸν σκεῦος, ὅπως πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν αἱ μορφαὶ του μὲ τὴν κυματοειδῇ προχοήν <sup>15</sup> ἢ τὸν διάτρητον πυθμένα <sup>16</sup>, ἀπουσιάζουσιν ἄλλωστε τελείως ἀπὸ τὴν Περσὴν.

1. M.P., σ. 34, 604, σχῆμα 33, τύπος 128.

2. M.P., τύπος 129.

3. M.P., τύπος 130.

4. M.P., σ. 604.

5. MORRIGONE, σ. 207, εἰκ. 220.

6. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

7. A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, σ. 187, πίν. 28a.

8. P.N. I, σ. 65, 112, πίν. 345 ἀρ. 4.

9. Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1963, σ. 96, πίν. 72ε, 1964, σ. 65, πίν. 63γ, 1965, σ. 130, 133, πίν. 162α, 172α,β.

10. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 51, πίν. 23γ.

11. M. POPHAM, BSA 61, 1966, σ. 105.

12. Lefkandi, σ. 17, 22, εἰκ. 29.

13. O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 371 (οἰκίσκοι Β. κλιτύος), Fountain, σ. 395, εἰκ. 76a (Β. κρήνη).

14. STUBBINGS, Attica, σ. 50, πίν. 15, 4, 7, 11.

15. Νάξος, Ἀπλώματα, Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, πίν. 157α. Καμίνι, Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 339, πίν. 277γ.

16. Περὶ αὐτῶν βλ. STUBBINGS, Attica, σ. 56, 57, εἰκ. 25C, πίν. 18, 2, 4 καὶ R. G. HOOD, AJA 71, 1967, σ. 88, ὅπου ἀναφέρονται ὑδρίαι ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν, τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν Πρόσυμναν. Εἰς αὐτάς πρέπει νὰ προστεθοῦν δύο τῆς Ἰαλυσσοῦ (MAIURI, σ. 131, 224, εἰκ. 51, 52) καὶ μία τοῦ Ἀργους (Deiras, σ. 151, πίν. LXXXI, 6).



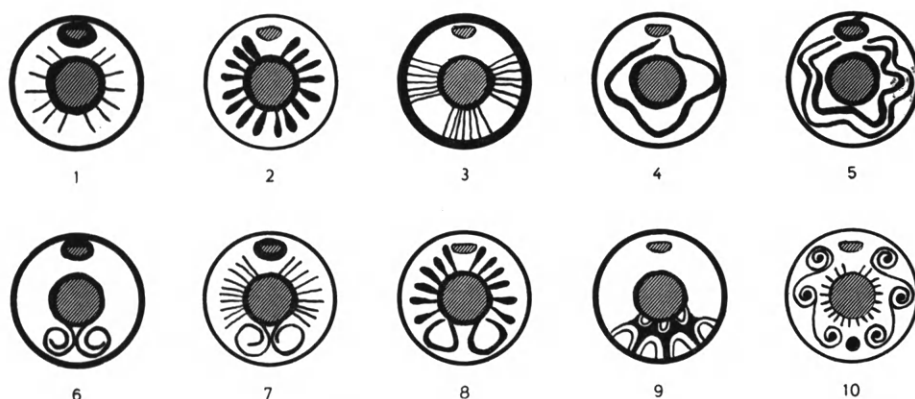
## ΟΙΝΟΧΟΑΙ ΚΑΙ ΟΙΝΟΧΟΪΔΙΑ

Ὁ ὅρος αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς μίαν κατηγορίαν προχοειδῶν ἀγγείων μὲ στόμιον τριφυλλόσχημον, συμπεπιεσμένον δηλαδή ἐμπρὸς ὥστε νὰ σχηματίζῃ μίαν ραμφοειδῇ πτύχωσιν (εἰκ. 99). Ἀπὸ τὰς 12 οἰνοχόας τὰς κατατεθειμένας εἰς 11 διαφόρους τάφους αἱ 9 ἔχουν ὕψος 0,20 - 0,25 μ., αἱ δὲ ὑπόλοιποι 3, μικρότεροι, κυμαίνονται περὶ τὰ 0,12 μ. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἡ μόνη διαφορὰ των ἀπὸ τὰς πρόχους ἔγκειται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ στομίου των. Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχουν τὸ ἴδιον σῶμα, ὡσειδῆς εἰς τὰς 8, κωνικὸν εἰς τὰς ἄλλας 4 (218, 470, 531 καὶ 1034), τὸν ἴδιον λαιμόν, ἀρκετὰ λεπτότερον εἰς τὴν 963, τὴν ἰδίαν κάθετον λαβὴν, πλεξιδωτὴν εἰς τὰς 963 καὶ 531 καὶ τὴν ἰδίαν χαμηλὴν βάσιν, δισκοειδῇ εἰς τὰς 160, 313, 1209 καὶ 1254, δακτυλιοσχημον εἰς τὰς 592 καὶ 963 καὶ κωνικὴν εἰς τὰς τέσσαρας κωνικάς καὶ τὴν 226. Εἰδικῶς ἡ κωνικὴ 218 ἰδιτυπεῖ κατὰ τὸ ὅτι ἡ λαβὴ τῆς ὑψώνεται πολὺ ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ὅτι ἐμπρὸς εἰς τὸν ὦμον ἔχει μικρὰν προεξέχουσαν θηλήν (πίν. 84 γ). Οἰνοχόαι σφαιρικαὶ ἢ βραχυστρόγγυλοι δὲν εὐρέθησαν, τοῦτο δὲ εἶναι ἀξιοσημείωτον διότι ὁ ἀριθμὸς των δὲν εἶναι τόσον μικρὸς ὥστε τὸ πρᾶγμα νὰ εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον τυχαῖον.

Ὅμοια μὲ τὰς οἰνοχόας ἀλλὰ πολὺ μικρότερα, ὕψους 0,06 - 0,08 μ., εἶναι τὰ 6 οἰνοχοῖδια, εὐρεθέντα εἰς 4 τάφους. Ὡσειδῇ ὅλα μὲ βάσεις δακτυλιοσχήμους (τὰ 417,



Εἰκ. 99. Οἰνοχόη.



Εἰκ. 100. Διακόσμησις ὦμων οἰνοχοῶν.

418, 419 καὶ 764) ἢ κωνικάς (τὰ 606 καὶ 918) ἔχουν κατὰ τὰ λοιπὰ τὰ ἴδια ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικὰ καθὼς καὶ τὰς ἰδίας ἀναλογίας μὲ τὰ μεγαλύτερα πρότυπά των, ὑπάρχει δὲ καὶ τὸ 417 μὲ ὀρθίαν ἀναδιπλωμένην λαβὴν πολὺ ὑψηλοτέραν ἀπὸ τὸ χεῖλός του.

Αἱ οἰνοχόαι εἶναι διακοσμημέναι ὅπως αἱ πρόχοι καὶ αἱ ὑδρίαι μὲ δακτύλιον εἰς τὸ στόμιον, ταινίαν εἰς τὸν ὦμον καὶ τὴν κοιλίαν καὶ γραμμὰς εἰς τὰς ράχεις τῶν λαβῶν ἀπλᾶς (531, 963), κυματοειδεῖς (226, 1073, 1254) ἢ ἐγκαρσίας (εἰς τὰς ὑπολοίπους), μὲ ἀνηρτημένα ἄγκιστρα εἰς τὴν ρίζαν μερικῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς

τάς περισσοτέρας εἶναι βαμμένον ὁλόκληρον τὸ στόμιον καὶ ὁ λαιμός, εἰς δὲ τὰς 218, 592 καὶ 963 αἱ ταινίαι τῆς κοιλίας λαμβάνουν τὴν μορφήν ἐπαλλήλων λωρίδων.

Αἱ ζῶναι τῶν ὤμων φέρουν διάκοσμον εἰς ὅλας ἐκτὸς τῆς 963, τὰ θέματα ὅμως εἶναι ὀλίγα καὶ τυποποιημένα (εἰκ. 100): Ὀμάδες λεπτῶν ἐγκαρσίων γραμμῶν (417), κρόσσια συνεχῆ ἀπλᾶ (226) ἢ σταγονόσχημα (418, 419, 470, 531, 606, 764, 1209, 1254), ἀντίνωτοι σπεῖραι ἐμπρὸς ἀπλᾶ (313) ἢ μεταξὺ κροσσίων (160, 1034), κυματοειδῆς γραμμὴ μονῇ (918) ἢ διπλῇ (1073), ὁμόκεντρα τόξα ἀντιμέτωπα ἐξηρημένα (592) εἰς σύμπλεγμα ἐνθυμίζον τὰ ἡμικύκλια τῶν ὤμων τῶν ψευδοστόμων 1058 καὶ 332 καί, τέλος, συνδυασμὸς κροσσίων καὶ συνεχῶν σπειρῶν εἰς τὴν 218.

Ὁ διάκοσμός των δηλαδὴ δὲν ὑπογραμμίζει ἀπλῶς τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά τοῦ σχήματός των, ὅπως εἰς τὰ ἄλλα ἀνάλογα ἀγγεῖα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχον στοιχεῖον, καταλαμβάνων σημαντικὸν μέρος τῆς ἐπιφανείας των καὶ καλύπτων ὁλόκληρα τμήματά των κατὰ τρόπον ἐνιαῖον, ἐνθυμίζοντα τοὺς πυκνοβάφους κωνικοὺς ψευδοστόμους.

Αἱ οἰνοχοαὶ εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ ὀλίγα σχετικῶς δείγματα κατεσπαρμένα εἰς διάφορα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Furumark τὰς διακρίνει εἰς δύο κατηγορίας, τὴν πρώτην μὲ κανονικὴν λαβὴν, γνωστὴν ἀπὸ τὴν Ἀσίνην, τὴν Σαλαμῖνα, τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν Κάμειρον<sup>1</sup>, τὴν δευτέραν μὲ λαβὴν ὑπερψωμένην ὅπως εἰς τὰς 218 καὶ 417, εὐρεθεῖσαν εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Ἰαλυσόν<sup>2</sup>. Ὁ Desborough προσθέτει εἰς τὸν κατάλογον τὰς οἰνοχοὰς τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῶν Μεγάρων<sup>3</sup>, ὑπάρχουν δὲ ἐπὶ πλεον ἄλλαι δύο ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>4</sup>, ἀνὰ μία ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>5</sup>, τὴν Ἀμοργόν<sup>6</sup> καὶ τὴν Κνωσόν<sup>7</sup>, δύο ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν Ἀπλωμάτων τῆς Νάξου<sup>8</sup>, μία ἀπὸ τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος<sup>9</sup> καὶ μερικαὶ ἀπὸ τὸ Λευκαντί<sup>10</sup>. Ὡς σχῆμα εἶναι ἐπινόημα τῶν ἐντελῶς τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων. Ἡ προερχομένη ἀπὸ τὴν Κάμειρον<sup>11</sup>, μὲ ἐντελῶς ὑποτυπώδη πτύχωσιν τοῦ χείλους, καὶ μία ἀπὸ τὰς εὐρεθείσας εἰς τὰς Μυκήνας<sup>12</sup>, φέρουσα πλουσίαν διακόσμησιν τοῦ πρῶιμου Πυκνοῦ Ρυθμοῦ, φαίνονται νὰ εἶναι αἱ παλαιότεραι, ἀναγόμεναι εἰς τὴν γ' ΠΙΓ1α περίοδον. Εἰς τὸ Λευκαντί πρωτοεμφανίζονται κατὰ τὸ τέλος τῆς φάσεως II, εἰς τὴν Ἀσίνην ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκίαν G καὶ εἰς τὰς τελευταίας ταφὰς τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου I : 1, ἐνῶ εἰς τὰς Μυκήνας εὐρέθησαν μὲ κεραμεικὴν τοῦ Σιτοβολῶ-

1. M.P., σ. 606, σχῆμα 38, τύπος 137.

2. M.P., ξ. ἀ. τύπος 138.

3. Protogeometric Pottery, σ. 46.

4. MAIURI, σ. 158, εἰκ. 86 καὶ σ. 206, εἰκ. 129. Ἡ πρώτη, τοῦ τάφου 29, ἰδιότυπος κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν, εὐρέθη μὲ κεραμεικὴν ΠΙΑ2, φαίνεται δὲ ἐπέσκατος (Chron., σ. 56).

5. MORRIGONE, σ. 51 - 52, εἰκ. 22 - 23.

6. K. SCHOLZ, BSA 51, 1956, σ. 34.

7. BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 248, εἰκ. 27, πίν. 57b.

8. Καθὼς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ καθηγητὴς κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ.

9. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99β.

10. Lefkandi, σ. 19.

11. Clara Rhodos VI - VII, σ. 138, εἰκ. 158.

12. FLMV, πίν. 37 ἀρ. 382.

νος, κλιμακοῦνται δηλαδή εἰς ὁλόκληρον τὴν περίοδον ΠΙΓ1 β - γ<sup>1</sup>. Εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους τῆς Σαλαμῖνος<sup>2</sup> καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ<sup>3</sup> παρουσιάζονται ἀφθόνως, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ὑποκαθιστοῦν τελείως τὰς πρόχους. Τὸ διάστημα τῆς χρησιμοποίησεως τῶν λοιπὸν συμπίπτει πρὸς τὴν ΥΕ ΠΙΓ1 περίοδον ὅπου ὑπάγονται καὶ τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς, συνεχίζεται δὲ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ὑπομυκηναϊκῶν, πρωτογεωμετρικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐν γένει χρόνων.

Ἐνδιαφέρουσα καὶ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς οἰνοχόης 218 (πίν. 84γ), ὁμοίας πρὸς τὴν εὑρεθεῖσαν εἰς τὴν στρῶσιν Χ τοῦ κλιμακοστασίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων<sup>4</sup> καὶ ἀνήκουσαν κατὰ ταῦτα εἰς τὴν φάσιν ΠΙΓ1β<sup>5</sup>, καθὼς καὶ πρὸς τὴν ΕΜ 3641 τῆς Σαλαμῖνος, θεωρουμένην ὑπομυκηναϊκὴν<sup>6</sup>. Ἡ 218 συνδυάζει τὸ εἶδος τῆς λαβῆς τοῦ δείγματος τῶν Μυκηνῶν πρὸς τὴν ἀπόφυσιν τοῦ ὤμου καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἀγγείου τῆς Σαλαμῖνος, αἱ τρεῖς οἰνοχοαὶ δὲ εἶναι σχεδὸν πανομοιότυποι καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφίστανται πολὺ χρονικῶς. Ἡ μόνη στρωματογραφημένη εἶναι ἡ τῶν Μυκηνῶν, προσδιορίζουσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τῶν δύο ἄλλων καὶ δεικνύουσα ὅτι ἡ οἰνοχόη τῆς Σαλαμῖνος ἀνήκει εἰς τὰ ὀλίγα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου αὐτοῦ τὰ ἀναγόμενα εἰς τοὺς τελευταίους ΥΕ ΠΙΓ1 χρόνους<sup>7</sup> καὶ ὅχι εἰς τὰ ὑπομυκηναϊκά.

## ΘΗΛΑΣΤΡΑ

Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ ΥΕ ἀγγεῖα μὲ τὸ στρογγύλον σῶμα, τὸν σχετικῶς ὑψηλὸν λαιμόν, τὸ εὐρὺ στόμιον, τὴν καλαθοειδῆ λαβὴν, τὴν χαμηλὴν βάσιν καὶ τὴν λεπτὴν σωληνωτὴν προχὴν εἰς τὸν ὦμον (εἰκ. 101), οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς περιεῖχον 40, ἄλλα 3 δὲ περισυνελέγησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα τοῦ νεκροταφείου.

Ὡς δοχεῖα εἶναι μικρά. Τὰ περισσότερα ἔχουν ὕψος 0,10 - 0,13 μ. συμπεριλαμβανομένης τῆς λαβῆς, 5 εἶναι ἀκόμη μικρότερα, 7 κυμαίνονται μεταξὺ τῶν 0,13 καὶ 0,156 μ. καὶ μόνον τὸ 102, ἃν καὶ ἐλλιπές, φθάνει τὰ 0,19 μ. Ὡς πρὸς τὴν χωρητικότητά των δηλαδή εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὰ προχοῖδια, τοὺς κυάθους καὶ τὰς κύλικας παρὰ πρὸς τοὺς σκύφους π.χ. ἢ τὰ μεγάλα κύπελλα.

Εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς εἶναι ὅλα ὅμοια, διαφέροντα ἐμφανῶς μόνον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς λαβῆς, ἀντιστοιχοῦσης κανονικῶς μὲν πρὸς τὸ 1/3 περίπου τοῦ συνολικοῦ ὕψους ἢ καὶ ὀλιγώτερον (ὅπως π.χ. εἰς τὰ 500, 578, 704 καὶ 1107), ἀλλὰ φθανούσης τὸ ἥμισυ εἰς τὰ 277, 803 καὶ 970. Εἰς τὰς λεπτομερείας ἀφ' ἑτέρου ἔχουν ἀρκετὰς διαφοράς, ὅχι ὅμως τόσον σοβαράς οὔτε καὶ ἐμφανιζομένας κατὰ συνδυασμοὺς τόσον σταθεροὺς ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ξεχωριστῶν τύπων.

1. FurOA, σ. 206, 210.

2. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 111, πίν. V.

3. Kerameikos I, σ. 73, 74, πίν. 24, 25.

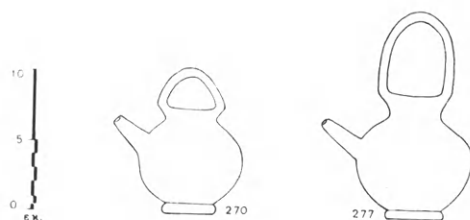
4. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 31, εἰκ. 8b.

5. FurOA, σ. 203.

6. C. G. STYRENIUS, ε. ἀ. S. WIDE, AM 35, 1910, σ. 31.

7. Chron, σ. 77.

Τὰ σώματά των ἔχουν σχῆμα σφαιρικόν (7 δείγματα), βραχυστρόγγυλον (7), ὠοειδές (24) ἢ κωνικόν (4), κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀνάλογα ἀγγεῖα. Αἱ βάσεις των εἶναι καὶ αὐταὶ δισκοειδεῖς εἰς 2 ἀπὸ τὰ σφαιρικά, 1 ἀπὸ τὰ βραχυστρόγγυλα καὶ 2 ἀπὸ τὰ ὠοειδῆ, δακτυλιόσχημοι εἰς τὰ ὑπόλοιπα τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν καὶ εἰς 19 ἀπὸ τὰ ὠοειδῆ, καὶ κωνικαὶ εἰς τὰ κωνικά καὶ εἰς 3 ὠοει-



Εἰκ. 101. Σχήματα θηλάστρων.

δῆ (τὰ 478, 911 καὶ 933). Τὰ στόμιά των ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαμηλὸν λαιμόν, καταλήγοντα εἰς ἄνοιγμα πλάτους ἴσου ἢ καὶ μεγαλύτερου ἀπὸ τὸ ἥμισυ τῆς μεγίστης διαμέτρου τοῦ ἀγγείου καὶ σχήματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χωνοειδοῦς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σφαιρικά 482 καὶ 771 (πίν. 114 ε), τὰ βραχυστρόγγυλα 512, 667 καὶ 1191 καὶ τὸ ὠοειδές 970, ὅπου τὸ χεῖλος δὲν διακρίνεται κυρίως εἰπεῖν ἀπὸ τὸν λαιμόν καὶ διατηρεῖ τὴν κυλινδρικήν του μορφήν. Ἡ λαβή, κυκλικῆς ἢ ἑλλειπτικῆς διατομῆς, γεφυρώνει τὸ στόμιον στηριζομένη εἰς τὸ χεῖλος, εἶναι δὲ τοξωτὴ εἰς τὰ σφαιρικά 310 καὶ 771, εἰς τὰ βραχυστρόγγυλα 796 καὶ 849 καὶ εἰς τὰ ὠοειδῆ 277, 307, 362, 394, 451, 540, 578, 803 καὶ 970 καὶ ὀξυκόρυφος εἰς ὅλα τὰ ἄλλα. Ἡ προχοὴ τέλος, σωληνωτὴ, μὲ ἐλαφρὰν μείωσιν πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἄκρον τῆς, φύεται εἰς τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου καὶ εἰς τὴν προέκτασιν τῆς διαμέτρου τῆς προσδιοριζομένης ἀπὸ τὴν λαβὴν, κάτω δηλαδὴ ἀπὸ τὴν μίαν τῶν ριζῶν τῆς. Εἰς ὅλα τὰ θηλάστρα ἔχει μίαν κλίσιν πρὸς τὰ ἐπάνω, εἰς 10 ὅμως δείγματα (τὸ βραχυστρόγγυλον 667, τὰ ὠοειδῆ 362, 394, 478, 803, 920, 933, 960 καὶ 1234 καὶ τὸ κωνικόν 942) ἢ κλίσεις αὐτὴ εἶναι τόσον ἔντονος ὥστε αἱ προχοαὶ νὰ εἶναι σχεδὸν κατακόρυφοι (πίν. 90 α, 362). Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ αἱ διάφοροι παραλλαγαὶ των συνδυάζονται κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους χωρὶς κανεῖς ἀπὸ τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς νὰ χαρακτηρίζη ἀποκλειστικῶς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος θηλάστρων. Εἰς τὰ ὠοειδῆ παρουσιάζονται ὅλα. Εἰς τὰ σφαιρικά καὶ τὰ βραχυστρόγγυλα δὲν ὑπάρχουν κωνικαὶ βάσεις οὔτε ὑψηλαὶ λαβαί, τὰ δὲ κυλινδρικά στόμια καὶ αἱ δισκοειδεῖς βάσεις εἶναι κατ' ἀναλογίαν περισσότεραι. Τὰ ὀλίγα κωνικά ἀφ' ἑτέρου ἔχουν ὅλα κωνικὰς βάσεις, κανονικὰς λαβὰς ὀξυκορύφους καὶ στόμια χωνοειδῆ.

Ἐξαιρέσιν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ πολλὰς ἀπὸ τὰς λεπτομερείας ἀποτελεῖ τὸ θηλάστρον 976 τοῦ τάφου 134 (πίν. 68 α). Τοῦτο ἔχει σῶμα στρόγγυλον μὲν ἀλλ' ἰδιαιτέρως βραχύ, βάσιν δισκοειδῆ πολὺ στενὴν, ἰδίως ἐν σχέσει πρὸς τὸ πλάτος τῆς κοιλίας του, χεῖλος ἐντόνως διάστομον καί, τὸ σπουδαιότερον, λαβὴν τοποθετημένην ἐγκαρσίως πρὸς τὴν προχὴν του.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοποθέτησιν τῆς λαβῆς ὑπάρχουν μερικὰ ἀνάλογα εὑρεθέντα εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>1</sup>, τὴν Κῶ<sup>2</sup> καὶ τὴν Ἀμοργόν<sup>3</sup>, καθὼς ἐπίσης εἰς τὴν Χαλκί-

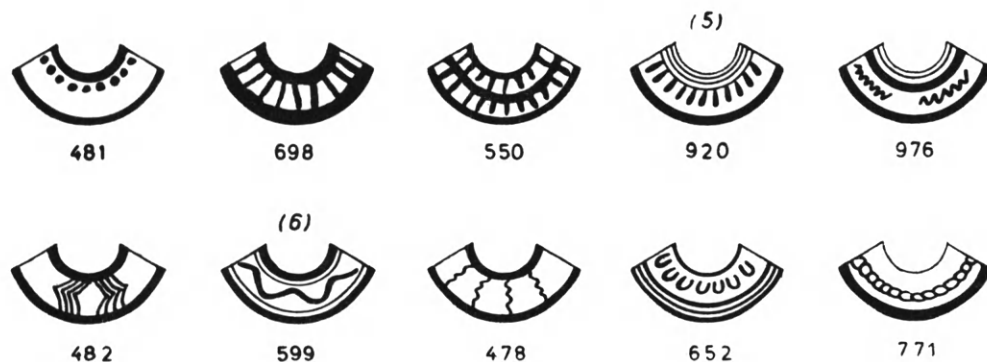
1. MAIURI, σ. 142, εἰκ. 63. JACOPI, σ. 260, εἰκ. 4.

2. MORRICONE, σ. 251 - 252, εἰκ. 276.

3. E. LANGLITZ, Griechische Vasen in Würzburg, πίν. 2, 19.

δα<sup>1</sup> καὶ τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν<sup>2</sup>, περισσότερα δέ, ἀλλὰ διαφορετικοῦ σχήματος καὶ ἀναλογιῶν, ἀναφέρονται ἀπὸ τὴν Κύπρον<sup>3</sup>. Κανὲν ὅμως δὲν ἔχει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ 976, τὸ ὁποῖον παραμένει χωρὶς γνωστὰ παράλληλα, ἀνήκει εἰς τύπον ξένον πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα καὶ χρησιμοποιούμενον εἰς τὴν Περσὶν καὶ εἶναι ἀσφαλῶς ἐπέισακτον.

Θήλαστρα ἄβαφα ἢ ὀλόβαφα<sup>4</sup> δὲν εὑρέθησαν. Ὅλα γενικῶς κοσμοῦνται μὲ ταινίας εἰς τὴν κοιλίαν καὶ — μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν 540, 550, 667, 962, 970 καὶ 1191 — ἔχουν τὸν λαιμὸν ὀλόβαφον (πίν. 133 β). Αἱ ράχεις τῶν λαβῶν εἶναι καὶ αὐταὶ βαμμέ-



Εἰκ. 102. Διακοσμησις ὤμων θηλάστρων.

ναι, εἴτε ὀλόκληροι (εἰς τὰ 102, 277, 362, 481, 698, 849 καὶ 1191) εἴτε μὲ πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμάς (εἰς τὰ ὑπόλοιπα) αἱ δὲ προχοαὶ κοσμοῦνται ἄλλοτε μὲ δακτυλίους εἰς τὴν ρίζαν καὶ εἰς τὸ χεῖλός των (εἰς 9 θήλαστρα) ἄλλοτε μὲ εὐθείας κατὰ τὸ μῆκος των (εἰς 25 ἄλλα) καὶ ἄλλοτε μὲ συνδυασμὸν τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων (307, 481, 771 καὶ 1117). Εἰδικῶς εἰς τὸ 933 ἢ προχοὴ εἶναι ὀλόβαφος, αἱ δὲ ταινίαι τῆς κοιλίας ἔχουν τὴν μορφήν πυκνῶν καὶ πλατειῶν λωρίδων, καλύπτουσαι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιφανείας των. Ἐπὶ πλέον 19 θήλαστρα φέρουν καὶ διακοσμητικὰ θέματα εἰς τὴν ζώνην τοῦ ὤμου, εἰς τὸ ὕψος τῆς προχοῆς (εἰκ. 102). Τὰ θέματα εἶναι ἀπλοῦστατα: Σειρὰ στιγμάτων εἰς τὸ 481, ἐγκάρσιαι εὐθεῖαι εἰς μονὴν σειρὰν εἰς τὸ 698 καὶ διπλὴν εἰς τὸ 550, τμήματα τεθλασμένης εἰς τὸ 976, ἀντιμέτωποι ἀμείβοντες εἰς τὸ 482, ἐγκάρσιαι κυματοειδεῖς γραμμαὶ εἰς τὸ 478, ἡμικύκλια εἰς τὸ 652, σταγονόσχημα κρόσσια εἰς τὰ 102, 422, 920, 942 καὶ 1191, κυματοειδὴς ταινία εἰς τὰ 512, 599, 803, 910, 911 καὶ 960 καὶ ὄρμος εἰς τὸ 771. Πρέπει ἴσως νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ἡμικύκλια καὶ ὁ ὄρμος ἐμφανίζονται εἰς σφαιρικὰ δείγματα καὶ τὰ τμήματα τεθλασμένης εἰς βραχυστρόγγυλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ τυποποιημένα

1. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 69, πίν. 22, 499 A - B.

2. Hesperia 21, 1952, πίν. 25c.

3. FurOA, σ. 236 - 237, εἰκ. 10, I 1, I 2. Βλ. καὶ C. SCHAEFFER, Missions en Chypre, πίν. 35, 1, εἰκ. 40, 37.

4. Ὅπως π.χ. μερικὰ ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν (STUBBINGS, Levant, πίν. 11 ἀρ. 7,8), τὴν Κῶ (MORRICONE, σ. 158, εἰκ. 157), τὰς Μυκήνας (Ch.T., πίν. XII, 14, XLVII, 2. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1962, πίν. 78α. E. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 219), τὴν Πρόσυμναν (Prosymna, εἰκ. 189, 235, 402), τὴν Χαλκίδα (V. HANKEY, ξ. ἀ. πίν. 22 ἀρ. 463) καὶ τὸ Βουρβάτσι (STUBBINGS, Attica, σ. 53, πίν. 17, 1, 2, 6).



θέματα τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Σιτοβολῶνος — κρόσσια καὶ κυματοειδῆς γραμμὴ — ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὰ σφαιρικά, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως τόσον τὰ θέματα τῶν ὤμων ὅσον καὶ τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως εἶναι κατανεμημένα ἐξ ἴσου σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ σχήματα.

Τὰ θήλαστρα πρωτοπαρουσιάζονται κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον, εἶναι δὲ γνωστὰ ἀπὸ τάφους μᾶλλον παρὰ ἀπὸ συνοικισμούς. Οἱ τύποι τῆς Περαιτῆς <sup>1</sup> ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Α. Πελοπόννησον, τὴν Αἰγίνα καὶ τὴν Ρόδον <sup>2</sup> καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κῶ <sup>3</sup>, τὸ Καμίνι τῆς Νάξου <sup>4</sup>, τὴν Ν. Ἰταλίαν <sup>5</sup>, τὴν Πρόσυμναν <sup>6</sup>, τὸ Ἄργος <sup>7</sup>, τὰς Μυκήνας <sup>8</sup>, τὴν Χαλκίδα <sup>9</sup>, τὴν Κέα <sup>10</sup>, τὰς Ἀθήνας <sup>11</sup> καὶ τὴν Ἀττικὴν <sup>12</sup>. Εἰς τὴν Κρήτην ἐμφανίζονται ἀραιότερα <sup>13</sup> καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου <sup>14</sup>, ἀνήκουν δὲ εἰς τὰ σχήματα ποὺ υἱοθετήθησαν, παρηλλαγμένα, ἀπὸ τοὺς Φιλισταίους <sup>15</sup>. Τὰ περισσότερα προέρχονται ἀπὸ ομάδας ΥΕ ΙΙΑ καὶ ΥΕ ΙΙΒ, ἡ σύγκρισίς των δὲ πρὸς τὰ ὀλίγα ΙΙΓ (τῆς Νάξου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Β. κρήνης) διδάσκει ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς χρησιμοποίησεως των τὸ σχῆμά των καὶ αἱ γενικαὶ γραμμαὶ διακοσμήσεως των ἔμειναν περίπου ἀναλλοίωτα καὶ ὅτι τὸ μόνον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον μετεβάλλετο σὺν τῷ χρόνῳ ἦτο ἡ διακόσμησις τῆς ζώνης τοῦ ὤμου. Συμφώνως πρὸς τὸ κριτήριον αὐτὸ πρέπει τὰ περισσότερα θήλαστρα τῆς Περαιτῆς νὰ καταλεχθοῦν εἰς τὰ τελευταῖα δείγματα τοῦ εἴδους των.

## ΛΗΚΥΘΙΑ

Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, 62 τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ 41 τάφους καὶ ἐν ἀκόμῃ σημεῖον τῆς Περαιτῆς, ἔχουν τὸ στρογγύλον σῶμα, τὴν χαμηλὴν βάσιν καὶ τὴν μίαν κάθετον λαβὴν τῶν προχοϊδίων, τὰ κυριώτερα γνωρίσματά των ὅμως εἶναι τὸ στενότατον κατακόρυφον στόμιον, ὅπως τῶν ψευδοστόμων, καὶ αἱ λεπταὶ λαβαὶ των, αἱ ὁποῖαι ὑψώνονται κατακορύφως ἀπὸ τὸν ὤμον καὶ καταλήγουν εἰς τὸν λαιμὸν κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, καμπτόμεναι κατὰ γωνίαν περίπου ὀρθήν. Ἡ ἰδιομορφία αὐτῇ, σπανία εἰς τὰς πρόχους καὶ μὴ συναντωμένη εἰς τὰ προχοῖδια, εἶναι διὰ τὰ ληκύθια κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστική.

1. M.P., σ. 34, 609 - 610, σχῆμα 45, τύποι 161, 162.

2. M.P., ε. ἀ.

3. MORRIGONE, σποράδην, περὶ τὰ 15. Εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους ἀνήκουν τὰ μνημονευόμενα εἰς σ. 93, 109, 133, 187, 278, εἰκ. 72, 85, 117, 194, 318.

4. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 335, 338.

5. BIANCOFIORE, πίν. XIV, 78.

6. Prosymna, σ. 444.

7. Deiras, σ. 155 - 156, πίν. XLII, 10, LIII, 10, LXV, 4, LXXIX, 3, LXXXI, 9, XCII, 1, XCVI, 4.

8. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 72, πίν. 78α. Ε. FRENCH, BSA 61, 1966, σ. 219, 233.

9. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 73, πίν. 22 ἀρ. 463.

10. J.L. CASKEY, Hesperia 23, 1954, σ. 9, πίν. 6b.

11. BRONEER, Fountain, σ. 392, εἰκ. 73 καὶ H. A. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, πίν. 25c.

12. STUBBINGS, Attica, σ. 53, πίν. 17, 1 - 9.

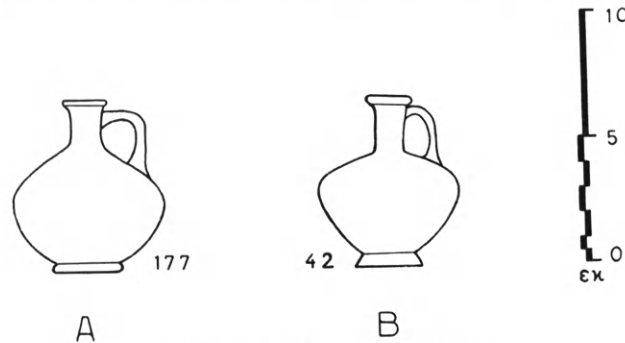
13. DESBOROUGH, LMS, σ. 171.

14. M. SEIRADAKI, BSA 55, 1960, σ. 14 - 16.

15. T. DOTHAN, The Philistines and Their Material Culture, σ. 134 - 135.

Εἰς τὸ σύνολόν των εἶναι ἀγγεῖα πολὺ μικροῦ μεγέθους. Τὸ ὕψος των φθάνει ἀπὸ τὰ 0,048 μ. τοῦ 1094 εἰς τὰ 0,151 μ. τοῦ 324, εἰς τὰ περισσότερα δὲ κυμαίνεται μεταξὺ 0,06 καὶ 0,10 μ. Ἐπὶ πλέον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μικρά, ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ παχέα τοιχώματα, πρᾶγμα περιορίζον ἀκόμη περισσότερον τὴν χωρητικότητά των.

Κατὰ τὸ σχῆμα διακρίνονται εἰς δύο βασικοὺς τύπους (εἰκ. 103). Ὁ Α, περιλαμβάνων 33 δείγματα, ἔχει σῶμα βραχυστρόγγυλον, κάποτε πλησιάζον τὸ σφαιρικόν (ὅπως εἰς τὰ 403, 586, 687 καὶ 1109) καὶ κάποτε τὸ ὠοειδές (π.χ. εἰς τὰ 264,



Εἰκ. 103. Σχήματα ληκυθίων.

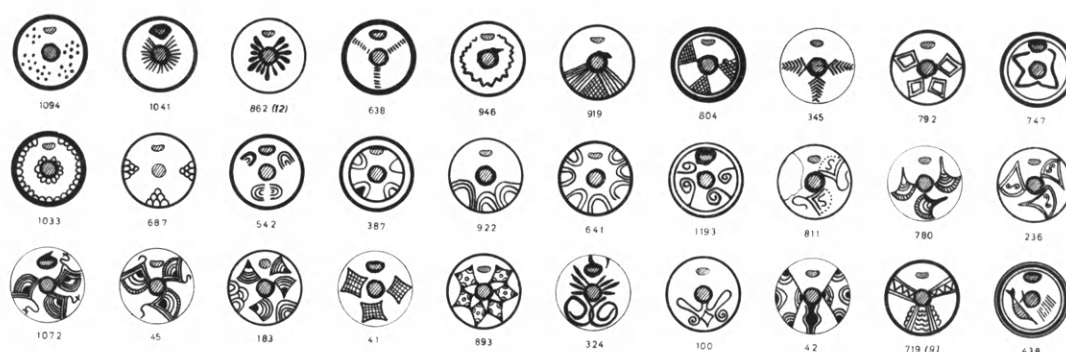
804 καὶ 1171), ὁ δὲ Β, ἀντιπροσωπευόμενος ἀπὸ 28 ἄλλα, κωνικόν. Οἱ δύο αὐτοὶ τύποι παρουσιάζουν μίαν ἔντονον διαφοροποίησιν ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν βάσεων των. Εἰς τὸν Α ὑπάρχουν 4 δισκοειδεῖς μὲ πυθμένα κάπως κοῖλον καὶ 4 κωνικά, αἱ ὑπολοιποὶ 25 δὲ εἶναι δακτυλιοσχημοί. Ὁ Β ἄφ' ἑτέρου ἔχει καὶ αὐτὸς 10 δακτυλιοσχημούς, αἱ ἄλλαι 18 ὅμως εἶναι ὅλαι κωνικά. Αἱ λαβαὶ των εἶναι γενικῶς ταινιόσχημοι, λόγῳ ἀμελοῦς διαπλάσεως ὅμως ἔχουν μείνει εἰς μερικὰ — ὅπως π.χ. εἰς τὰ 403, 409, 804 καὶ 1036 — κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κυλινδροειδεῖς. Τὰ στόμιά των, ἀρκετὰ ὑψηλά, ἔχουν χεῖλη λεπτά, κυκλικά, ἐλαφρῶς διαπλατυνόμενα. Εἰς τὰ 403, 586, 687 καὶ 1109, τὰ τέσσαρα σφαιρικώτερα δηλαδή, λαμβάνουν μορφήν σαφῶς χωνοειδῆ, ἐνῶ εἰς τὸ 719 χεῖλος δὲν ὑπάρχει, τὸ δὲ στόμιον ἔχει μείνει ἀνώμαλον καὶ ἀσχημάτιστον ὅπως καὶ εἰς τοὺς ψευδοστόμους 593 καὶ 1998. Τέλος, δύο βραχυστρόγγυλα, τὰ 804 καὶ 853, καὶ δύο κωνικά, τὰ 42 καὶ 301, ἔχουν εἰς τὸν ὦμον ὁπὰς ἀερισμοῦ.

Τὰ ληκύθια λοιπὸν τοῦ τύπου Α ἐμφανίζουν μίαν σχετικὴν ποικιλίαν εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὰ ἐξαρτήματά των, ἐνῶ ὁ τύπος Β παρουσιάζει μεγαλυτέραν ὁμοιομορφίαν, κυρίως εἰπεῖν ὅμως ὑπάρχουν ἄφ' ἑνὸς μὲν τὰ βραχυστρόγγυλα μὲ βάσεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δακτυλιοσχημούς, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὰ κωνικά μὲ βάσεις κυρίως κωνικάς. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ ληκύθιον 308, ἀνῆκον εἰς ἕνα τελείως διαφορετικὸν τύπον: ἔχει σῶμα ἐντελῶς σφαιρικόν, βάσιν χαμηλοτάτην δακτυλιόσχημον, λαιμὸν πολὺ στενὸν καὶ χαμηλόν, καί, κυρίως, λαβὴν καταλήγουσαν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στομίου (πίν. 103 δ). Τὸ ἀγγεῖον αὐτὸ εἶναι τὸ μοναδικὸν τοῦ τύπου του καὶ ξένον πρὸς τὰ χρησιμοποιοθέντα εἰς τὴν Περσικήν.

Ἡ διακόσμησις τῶν ληκυθίων, πλουσία ἐν σχέσει πρὸς τὰ περισσότερα εἶδη

ἀγγείων, ἔχει πολλὰ κοινὰ σημεῖα με τοὺς ψευδοστόμους. Ὑπάρχουν 3 ὁλόβαφα, τὰ βραχυστρόγγυλα 853, 1105 καὶ 1109, τὰ ἄλλα ὅλα ὁμῶς φέρουν δακτύλιον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στομίου, ταινίας εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν κοιλίαν — λαμβανούσας εἰς 8 βραχυστρόγγυλα καὶ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ κωνικά τὴν μορφήν πλατειῶν λωρίδων — καὶ ἐγκαρσίας γραμμὰς ἢ γραμμοκηλίδας εἰς τὰς λαβὰς τῶν περισσοτέρων, ἀδιακρίτως τύπου. Εἰς τὰς ἄλλας εἶναι βαμμένα τὰ περιθώρια (κωνικὸν 862, βραχυστρόγγυλον 1033) ἢ ἡ ράχιν κατὰ μῆκός της, με γραμμὴν κυματοειδῆ εἰς τὸ βραχυστρόγγυλον 1193 καὶ εὐθεῖαν εἰς τὰ ἐπίσης βραχυστρόγγυλα 213, 403, 586, 687, 946 καὶ 1001. Ἐπὶ πλέον, τὰ 324 καὶ 449 ἔχουν κάτω ἀπὸ τὰς λαβὰς τῶν ἄγκιστρα, τὰ δὲ 380, 387, 719 καὶ 1104 κύκλους εἰς τὸν πυθμὲνα τῶν βάσεων των.

Ὁ διάκοσμος αὐτὸς ἀφήνει εἰς τὸν ὦμον ἓν κυκλικὸν πεδίων, ἀκόσμητον εἰς τὰ βραχυστρόγγυλα 380, 403, 409 καὶ 1171, τὰ κωνικά 449 καὶ 1036 καὶ τὸ σφαιρικὸν 308, καὶ κατεληγμένον ἀπὸ διάφορα θέματα εἰς ὅλα τὰ ἄλλα (εἰκ. 104). Εἰς τὸ ἥμι-



Εἰκ. 104. Διακόσμησις ὦμων ληκυθίων.

συ περίπου τῶν ὦμων τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι ἀτομικά, οὕτως εἰπεῖν, διαφέροντα ἀπὸ δείγματος εἰς δῆγμα εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσίν των. Οὕτω, ἀπὸ τὰ βραχυστρόγγυλα, τὸ 1094 φέρει στικτοὺς κύκλους, τὸ 946 τεθλασμένην, τὸ 804 δικτυωτὰ τρίγωνα, τὸ 792 ρόμβους, τὸ 1033 κροσσοπετάλια, τὸ 687 βοτρυοειδῆ φολιδωτὰ τρίγωνα, τὸ 542 τόξα, τὸ 183 τριγωνικὰ ἄνθη καὶ τὸ 893 διαποικίλους ρόμβους. Τὰ κωνικά κοσμοῦνται με ἀκτινωτὰς στήλας εὐθειῶν εἰς τὸ 638, δικτυωτὸν τρίγωνον πλαισιωμένον με πυκνὰς ἀκτινωτὰς γραμμὰς εἰς τὸ 919, στήλας ἀμειβόντων εἰς τὸ 345, ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὰ 922 καὶ 641, ἄνθη, διχαλωτὰ εἰς τὸ 811 καὶ τριγωνικὰ εἰς τὰ 780, 236, 1072 καὶ 45, δικτυωτοὺς ρόμβους εἰς τὸ 41, σπειροειδεῖς ἕλικας μεταξὺ κροσσίων εἰς τὸ 324, ἀντινώτους ἀγκυλομήσχους σπείρας εἰς τὸ 100, διαποικίλτα τρίγωνα εἰς τὸ 42 καὶ σχηματοποιημένον ἰχθὺν εἰς τὸ 438.

Εἰς τὰ ὑπόλοιπα τὰ θέματα εἶναι τυποποιημένα, ἐπαναλαμβανόμενα εἰς πολλοὺς ὦμους. Συγκεκριμένως, 9 δείγματα, ὅλα βραχυστρόγγυλα, φέρουν δύο στενὰς στήλας τεθλασμένης ἐκατέρωθεν μετόπης ἀπὸ ὀριζοντίας κυματοειδεῖς γραμμὰς, 12 ἄλλα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κωνικά, ἔχουν σταγονόσχημα κρόσσια καὶ 2 ἀκόμη, τὰ βραχυστρόγγυλα 213 καὶ 747, περιβάλλονται ἀπὸ ἀραιὰν τεθλασμένην.

Γενικῶς δηλαδὴ ἡ διακόσμησις τῶν ληκυθίων, ἡ μόνη ὅπου ἐχρησιμοποιήθη εἰ-

κονιστικὸν θέμα πλὴν τῶν ψευδοστόμων, βασίζεται εἰς στοιχεῖα τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Σι-  
τοβολῶνος ἢ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ ἀλλὰ καὶ εἰς μερικὰ παλαιότερα καὶ μιμεῖται πότε  
τοὺς ψευδοστόμους καὶ πότε τὰς πρόχους. Ἡ πολυμορφία αὕτῃ προσαρμόζεται πρὸς  
τὰ εἶδη τῶν σχημάτων κατὰ τρόπον ἐνισχύοντα καὶ ὑπογραμμίζοντα τὸν διαχωρι-  
σμόν των εἰς τοὺς δύο περιγραφέντας βασικοὺς τύπους, τὸν βραχυστρόγγυλον καὶ  
τὸν κωνικόν. Πράγματι, ὁ πρῶτος, σχήματος κάπως χαλαροῦ, κοσμεῖται μὲ ταινίας



Εἰκ. 105. Χαρακτηριστικὰ δείγματα ληκυθίων.

καὶ φέρει κατὰ ἴσα περίπου ποσοστὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν διάφορα θέματα, συμπεριλαμβανο-  
μένων καὶ δύο ἢ τριῶν ἀναγομένων εἰς τὴν περίοδον ΥἼ ΠΙΒ ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΠΙΓ,  
ἀφ' ἑτέρου δὲ συμπλέγματα μετοπῶν, χαρακτηριστικὰ καὶ αὐτὰ τῆς ἰδίας περιόδου,  
καὶ δὲν ἔχει ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὸν τρόπον διακοσμήσεως τῶν πρόχων (εἰκ. 105, ἀριστερά).  
Ὁ δεύτερος, ὀρθοτενέστερος, ἔχει ἀντὶ ταινιῶν λωρίδας, τὰ θέματά του δέ, χαρακτη-  
ριστικὰ τοῦ ΠΙΓ, εἶναι δανεισμένα κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους καὶ κατὰ  
τὸ ἄλλο ἥμισυ ἀπὸ τὰς πρόχους (εἰκ. 105, δεξιά). Ὑπάρχουν βεβαίως μερικὰ ληκύθια  
συνδυάζοντα χαρακτηριστικὰ ἐτερόκλητα—τὰ βραχυστρόγγυλα 264, 586 καὶ 1001  
φέρουν εἰς τὸν ὥμον κρόσσια, τὸ δὲ κωνικὸν 811 διχαλωτὰ ἀνθη—κατὰ κανόνα ὅμως  
οἱ δύο τύποι διαφέρουν μεταξύ των ἐντόνως καὶ ἐμφανῶς.

Τὰ ληκύθια <sup>1</sup>, ἀπομιμήσεις μιᾶς κατηγορίας στενολαίμων πρόχων συνήθων κα-  
τὰ τὴν περίοδον ΥἼ ΠΙΑ1 - ΠΙΓ1 <sup>2</sup>, ἐμφανίζονται εἰς τὰς διαφόρους μυκηναϊκὰς  
ἐγκαταστάσεις σπανίως καὶ σποραδικῶς. Τὰ 62 τῆς Περαιτῆς εἶναι περίπου τριπλά-  
σια ὅλων μαζὶ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευμένων δειγμάτων, συνοψιζομένων εἰς μερικὰ  
βραχυστρόγγυλα καὶ κωνικὰ ἀπὸ τὰς Μυκήνας, τὴν Ἀσίνην καὶ τοὺς Δελφοὺς <sup>3</sup>,  
1 ἀπὸ τὴν Ν. Ἰταλίαν <sup>4</sup>, 3 βραχυστρόγγυλα ἀπὸ τὴν Ρόδον <sup>5</sup>, 3 βραχυστρόγγυλα καὶ  
2 κωνικὰ ἀπὸ τὴν Κῶ <sup>6</sup>, 1 βραχυστρόγγυλον ἀπὸ τὴν Νάξον <sup>7</sup>, 1 κωνικὸν καὶ 2 βρα-  
χυστρόγγυλα ἀπὸ τὸ Ἄργος <sup>8</sup>, 1 κωνικὸν ἀπὸ τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος <sup>9</sup>

1. M. P., σ. 604, σχῆμα 29, τύπος 122.

2. M. P., σ. 303 - 304, τύποι 119 - 121.

3. M. P., σ. 604.

4. BIANCOFIORE, σ. 55, πίν. XV, 75b.

5. MAIURI, σ. 249, εἰκ. 153. JACOPI, σ. 274, εἰκ. 20.

6. MORRICONE, σ. 81, 108, 261, εἰκ. 57, 85, 291 (βραχυστρόγγυλα), σ. 41 - 42, 59, εἰκ. 13, 30 (κωνικὰ).

7. N. KONTOLAEON, ΠΑΕ 1958, πίν. 171β.

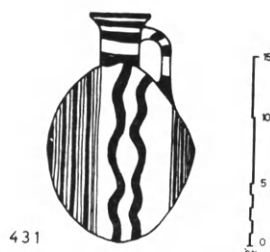
8. Deiras, σ. 153 - 154, πίν. LII, 8, LVIII, 5, LXIV, 1, 2.

9. K. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 99α.

καὶ 5, ἐπίσης κωνικά, ἀπὸ τὴν Κοπρέζαν<sup>1</sup>. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸν σύντομον αὐτὸν κατάλογον, ἦσαν διαδεδομένα εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἴσως δὲ εἰς τὸ μέλλον ἡ ἔρευνα νέων κέντρων τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου νὰ συμπληρώσῃ τὰ κενά. Πράγματι, ὅλα τῶν ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ<sup>1</sup> χρόνους καὶ μάλιστα τοὺς προκεχωρημένους<sup>2</sup>, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι, ἐνῶ ἀπουσιάζουν ἐντελῶς ἀπὸ ὅλας τὰς κεραμεικὰς ομάδας τὰς παλαιότερας τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΙΙΓ, παρουσιάζονται ἀπεναντίας ἄφθονα ὑπὸ τὴν μεταγενεστέραν, ἀμφικωνικὴν καὶ πυκνόβαφον μορφήν τῶν εἰς τὰς ὑπομυκηναϊκὰς<sup>3</sup> καὶ τὰς πρωτογεωμετρικὰς<sup>4</sup>. Ἀφ' ἐτέρου μερικὰ ἀπὸ τὰ βραχυστρόγγυλα τῆς Περαιτῆς διατηροῦν ἀπληχῆσεις τῶν διακοσμητικῶν τρόπων τοῦ ΙΙΒ, ἐγκαταλειφθέντων ὅταν διεμορφώθῃ καὶ ἐπεκράτησεν ὁ ρυθμὸς τοῦ Σιτοβολῶνος. Πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι τὰ ληκύθια ἀποτελοῦν δημιουργήματα τῆς περιόδου μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ ΙΙΒ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΙΙΓ, διαδοθέν ταχέως καὶ ἐπιβληθέν μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρόνου ἀπολύτως.

### ΦΛΑΣΚΑΙ

Αἱ φλάσκαι (εἰκ. 106) ἔχουν σῶμα φακοειδὲς ἀμφίκυρτον, χωρὶς βάσιν, μετὰ σωληνωτὸν στόμιον καὶ μετὰ μίαν κάθετον λαβήν. Εὐρέθησαν τέσσαρες εἰς ἰσαρίθμους τάφους. Τὸ τοίχωμά τῶν εἶναι ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν ὁμαλῶς κυρτόν, ἀπὸ τὴν ἄλλην δέ, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκεται ἡ λαβή, ὑβῶδες, κωνοειδὲς δηλαδὴ μετὰ τὸ κέντρον ἐξωγκωμένον. Ἐπὶ πλέον αἱ 389 καὶ 431 ἔχουν τὸ στόμιον πλασιωμένον ἀπὸ δύο μικρὰς ἀποφύσεις ἐξεχούσας ἀπὸ τὸν ὦμόν τῶν (πίν. 81 β, 99 γ).



Εἰκ. 106. Φλάσκα.

Τὰ στόμιά τῶν, κατακόρυφα εἰς τὴν περίμετρον τοῦ σώματος, καταλήγουν εἰς δακτυλιοειδὲς χεῖλος, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὸ σχετικῶς εὐρὺ 380 τὰ ἄλλα εἶναι στενότερα, ὅπως καὶ εἰς τὰ ληκύθια καὶ τοὺς ψευδοστόμους. Αἱ λαβαί, ταινιοειδεῖς, φύονται ὑψηλὰ εἰς τὸ πλευρικὸν τοίχωμα πλησίον τοῦ ὤμου καὶ καταλήγουν εἰς τὸν λαϊμόν κάτω ἀπὸ τὸ στόμιον ὅπως καὶ εἰς τὰ ληκύθια.

Ἡ διακόσμησις τῶν εἶναι πυκνὴ ἀλλ' ἀπλουστάτη καὶ συνίσταται εἰς δακτύλιον περὶ τὸ χεῖλος τοῦ στομίου, ἐγκαρσίας γραμμὰς εἰς τὴν λαβὴν καὶ ὁμοκέντρους κύκλους εἰς τὰς δύο πλευράς, περιβάλλοντας εἰς μὲν τὰς 205, 389 καὶ 431 ὁλόβαφα στρόγγυλα κέντρα, εἰς δὲ τὴν 370 σπείρας. Ἐπὶ πλέον, αἱ 370 καὶ 431 φέρουν κατὰ μῆκος τῆς ἀκμῆς τοῦ φακοῦ ἀραιὰν κυματοειδῆ ταινίαν (πίν. 81 α). Τόσον κατὰ τὸ σχῆμα δηλαδὴ ὅσον καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν αἱ φλάσκαι φαίνονται νὰ εἶναι τὰ πλέον τυποποιημένα μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, διαμορφωθέντα κατ' ἀπομίμησιν ἀνατολικῶν προ-

1. STUBBINGS, Attica, σ. 50, πίν. 15, 2.

2. Ὁ Α. FURUMARK τοποθετεῖ τὰ δείγματα τῆς Ἀσίνης εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ<sup>1</sup> γ φάσιν (ΟΑ 3, 1944, σ. 210), ὁ J. DESHAYES τὰ τοῦ Ἀργους εἰς τοὺς ὑστάτους χρόνους τοῦ ΥΕ ΙΙΙΓ<sup>1</sup> (Deiras, σ. 154), τὰ δὲ ἄλλα εἶναι ἀνάλογα.

3. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 112, πίν. ΙΙΙ, ΙV (Σαλαμίς). Kerameikos I, σ. 59 - 63, πίν. 12 - 15 (Κεραμεικός).

4. V. DESBOROUGH, Protoegeometric Pottery, σ. 69 - 77.



τύπων και διαδοθέντα εις την Κρήτην και εν συνεχείᾳ εις την Ἑλλάδα <sup>1</sup>, ὅπου ὁμως υἱοθετήθη μία παραλλαγή των ἐφωδιασμένη με βάσιν <sup>2</sup> και κατασκευαζομένη μέχρι και τῶν ὑπομυκηναϊκῶν χρόνων <sup>3</sup>. Ὁ τύπος ὁ εὑρεθεὶς εις την Περαιτὴν <sup>4</sup> εἶναι σπανι-  
ώτατος, ἀναγόμενος εις τοὺς ΥἸ ΠΙΒ - ΠΙΓ1 χρόνους και γνωστὸς ἀπὸ την Κρή-  
την, την Κύπρον <sup>5</sup>, την Ἰαλυσόν <sup>6</sup>, την Κῶ <sup>7</sup> και την Νάξον <sup>8</sup>. Δὲν ἀποκλείεται τὰ  
ἀνάλογα τεμάχια τὰ εὑρεθέντα εις τοὺς Δελφοὺς <sup>9</sup> και τὸ Αἶγιον <sup>10</sup> νὰ ὑπάγονται εις  
αὐτόν, τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς ὁμως εἶναι τὰ μόνᾳ ἀσφαλῆ ἀπὸ ὅσα εὑρέθησαν  
εις την ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα.

### ΔΑΚΤΥΛΙΟΣΧΗΜΑ

Ἀπὸ τὰ ἰδιόμορφα αὐτὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 107) ὑπάρχουν 8, τὸ καθὲν ἀπὸ διαφορε-  
τικὸν τάφον. Τὸ σῶμά των, κυκλικόν, με γενικὴν διάμετρον 0,07 μ. (τὸ 420) ἕως  
0,16 μ. (τὸ 366) ἔχει μορφήν δακτυλιοειδοῦς σωλῆνος, ἐξωτερικῆς διαμέτρου 0,02 και  
0,055 μ. ἀντιστοίχως, τὸ δὲ πάχος τῶν τοιχωμάτων περιορίζει ἀκόμη περισσότερον την



Εἰκ. 107. Δακτυλίοςχημα.



634



420 (3)



634



366



286



1057

Εἰκ. 108. Διακόσμησις δακτυλίοσχημων.

ὅπωςδῆποτε μικρὰν χωρητικότητά των. Τὸ ἀνοιγμα τοῦ δακτυλίου αὐτοῦ γεφυρώ-  
νεται ἀπὸ μίαν ὑψηλὴν ταινιωτὴν καλαθοειδῆ λαβὴν, κάτω ἀπὸ τὸ ἐν της ἄκρον δὲ  
εἶναι κολλημένον εις τὸν ὦμον τοῦ δακτυλίου τὸ στενόν, ἐπίμηκες και λεπτόχειλον κυ-  
λινδρικόν στόμιον, τὸ συναντῶμενον και εις τοὺς ψευδοστόμους, τὰ ληκύθια και τὰς  
φλάσκας. Τὸ στόμιον αὐτὸ εἶναι κατακόρυφον εις τὸ 1102, ἐνῶ εις τὰ ὑπόλοιπα πα-  
ρουσιάζει ἀπλῶς μίαν λοξὴν κλίσιν πρὸς τὰ ἐπάνω, μικροτέραν εις τὸ σχεδὸν ὀριζόν-  
τιον 1133 και ἐντονωτέραν εις τὰ ἄλλα.

Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ εἶναι κοινὰ εις τὸ σύνολον τῶν δακτυλίοσχημων. Εἰς  
τὰ 420, 366, 1057 και 1133 ἀπαντῶνται ἐπὶ πλέον και δύο δευτερεύοντα: ἀφ' ἑνὸς  
μὲν μία χαμηλὴ δακτυλίοςχημος βάσις ὑπὸ μορφήν στεφάνης κάτω ἀπὸ την κοιλίαν

1. M.P., σ. 32, 67.

2. Βλ. π.χ. Prosymna, σ. 442.

3. C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, σ. 112, πίν. VIII.

4. M.P., σ. 616, σχῆμα 47, τύπος 186.

5. H. CATLING, BSA 63, 1968, σ. 115.

6. FLMV, σ. 6 ἀρ. 13, 13a, πίν. II ἀρ. 13. BMCat. I, 1, ἀρ. 884, 885. STUBBINGS, Levant, σ. 20, πίν. V, 6.

MAIURI, σ. 195, 231, εἰκ. 118.

7. MORRICONE, σ. 116, 153, εἰκ. 97, 144.

8. N. KONTOLAEON, ΠΑΕ 1959, σ. 185, πίν. 157γ. N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 275β.

9. Fouilles de Delphes II, 3, εἰκ. 41 ἀρ. 3.

10. P. ÅSTRÖM, Op. Ath. 5, 1965, σ. 94.

τοῦ ἀγγείου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δύο μικραὶ συμπληρωματικαὶ κάθετοι λαβαὶ εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ στομίου. Ἐπίσης, τὰ τέσσαρα αὐτὰ δείγματα ἔχουν τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας των στενούμενον πρὸς τὴν βάσιν εἰς τρόπον ὥστε νὰ λαμβάνουν σχῆμα κωνοειδές. Τὰ στοιχεῖα ὅλα αὐτά, λειτουργικῶς περιττά, πρέπει νὰ προσετέθησαν εἰς τὰ δακτυλιόσχημα ἐκ τῶν ὑστέρων, ὡς ποικίλματα καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἄλλων ἀγγείων.

Τὸ 511 εἶναι ὀλόβαφον, τὰ ἄλλα ὅμως φέρουν διάκοσμον πυκνόν, πλούσιον καὶ ποικίλον. Συγκεκριμένως ἔχουν βαμμένον τὸ χεῖλος τοῦ στομίου των, τὰς καλαθοειδεῖς των λαβάς εἰς τὰ περιθώρια (1102) ἢ εἰς τὴν ράχιν, με ἐγκαρσίας γραμμοκηλίδας (420, 634, 1057), ἀμείβοντας (366) ἢ κυματοειδῆ γραμμὴν (286), καὶ τὰς μικρὰς συμπληρωματικὰς λαβάς με πυκνὰς ἐγκαρσίας εὐθείας. Τὸ σωληνοειδὲς σῶμά των περιβάλλεται ἀπὸ ταινίας ποὺ ἀφήνουν εἰς τὸ ἐπάνω μέρος του, εἰς τὸ ὕψος τοῦ στομίου, μίαν σχετικῶς πλατεῖαν ζώνην (εἰκ. 108) κοσμημένην με κυματοειδῆ ταινίαν εἰς τὰ 420, 1102 καὶ 1133, στικτὰς φολίδας εἰς τὸ 634, ἀντιμέτωπα ἡμικύκλια χωρισμένα με στικτὴν γραμμὴν εἰς τὸ 1057, ὁμόκεντρα τόξα ἀναλόγου διατάξεως εἰς τὸ 286 καὶ μονὴν σειρὰν ἐξηρημένων ὁμοκέντρων τόξων εἰς τὸ 366, με θέματα δηλαδὴ τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ.

Παρ' ὅλον ὅτι ὁ ἀριθμὸς των εἶναι μικρὸς, ἡ διάδοσίς των ἦτο εὐρεῖα. Ὁ τύπος των με τὴν γεφυρωτὴν λαβὴν<sup>1</sup> ἔχει εὐρεθῇ εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>2</sup>, τὴν Κῶ<sup>3</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>4</sup>, τὴν Πύλον<sup>5</sup>, τὴν Κεφαλληνίαν<sup>6</sup>, τοὺς Δελφούς<sup>7</sup>, τὰς Θήβας<sup>8</sup> καὶ τὸ Λευκαντί<sup>9</sup>, εἰς διάφορα σημεῖα δηλαδὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Τὸ παλαιότερον εἶναι τῆς Πύλου, τὰ ἄλλα ὅλα ὅμως ἀνήκουν εἰς τὴν περίοδον ΠΙΓ<sup>1</sup>, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μάλιστα εἰς τοὺς προκεχωρημένους χρόνους της, ὅποτε τὸ ἀγγεῖον αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶχε γίνει γνωστὸν παντοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ καταστῇ ἰδιαιτέρως δημοφιλές.

## ΑΣΚΟΙ

Τὰ μικρὰ αὐτὰ μηνοειδῆ δοχεῖα με τὸ ἀπλοῦν ἀνοιγμα ἀντὶ στομίου εἰς τὸ ἐν ἄκρον καὶ τὴν καλαθοειδῆ λαβὴν εἰς τὴν ράχιν, κατὰ ἄρκετὰ ἐλευθέραν κεραμεικὴν ἀπόδοσιν τοῦ σχήματος τοῦ πραγματικοῦ δερματίνου ἀσκοῦ, εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον συνήθη. Ὑπάρχουν δύο δείγματα, τὰ 771 καὶ 850 ἀπὸ τοὺς τάφους 108 καὶ 114, διαφέροντα ὀλίγον κατὰ τὴν διάπλασιν τῆς λαβῆς καὶ τὴν ἀναλογίαν της πρὸς τὸ σῶμα καθὼς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνοίγματος (πίν. 115 β, 122 ε), αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ ὅμως

1. M.P., σ. 68 - 69, 617 - 618, σχῆμα 52, τύπος 196.

2. MAIURI, σ. 144, εἰκ. 63, 65. JACOPI, 279, εἰκ. 25.

3. MORRICONE, σ. 187 - 188, εἰκ. 194. Τὸ ἀγγεῖον αὐτό, μαζὶ με τὸ 511 τῆς Περαιτῆς, εἶναι τὰ μοναδικὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ὀλόβαφα τοῦ εἴδους.

4. Τάφος 502, Ch.T., σ. 7, πίν. XI, 7,8. Ἴσως καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως, E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 175.

5. P.N. I, σ. 329, πίν. 348.

6. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, AE 1933, εἰκ. 27.

7. Fouilles de Delphes V, εἰκ. 39.

8. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, AD, 3, 1917, σ. 165, εἰκ. 121.

9. Με κεραμεικὴν τῆς φάσεως I, Arch. Rep. 1965 - 66, σ. 12, εἰκ. 16. Lefkandi, σ. 18.

δὲν συνιστοῦν χαρακτηριστικὰ διαφορετικῶν τύπων καὶ ἰδίως εἰς σχήματα σχετικῶς ἀσύμμετρα ὅπως αὐτό. Ἡ διακόσμησις των, γραπτὴ, εἶναι ἡ ἀπλουστερά δυνατὴ, συνισταμένη εἰς καμπύλας ταινίας κατὰ μῆκος τῆς κοιλίας, μὲ τὰς μεταξὺ των ζώνας διαγραμμισμένας εἰς τὸ 850. Ἐπὶ πλέον ἡ ράχις τῆς λαβῆς τοῦ 781 εἶναι βαμμένη κατὰ τὸ μῆκος της, τοῦ δὲ 850 ἐγκαρσίως. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς διακοσμῆσεως καὶ ἡ διάταξις της φαίνονται νὰ ὑπαγορεύωνται ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τοὺς τρόπους τοὺς ἐπικρατοῦντας εἰς τὴν σύγχρονόν των κεραμεικὴν ἢ, ἐνδεχομένως, ἀπὸ τὴν προσπάθειαν ἀποδόσεως τῶν ραφῶν τῶν δερματίνων των προτύπων<sup>1</sup>.

Ὁ ἀσκός, ἡ κεραμεικὴ δηλαδὴ ἀπομίμησις δερματίνου σάκκου, χρησιμεύουσα προφανῶς ὡς δοχεῖον μικρῶν ποσοτήτων ὑγροῦ<sup>2</sup>, ἀπαντᾶται εἰς διάφορα μέρη τῆς Μεσογείου ἤδη ἀπὸ τῆς Πρωτοχαλκικῆς ἐποχῆς<sup>3</sup>. Ὑπὸ τὴν περιγραφεῖσαν μορφήν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ΥΕ ΙΒ' καὶ μέχρι τῶν ΥΕ ΙΙΑ2 χρόνων εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὰς Θήβας, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας<sup>4</sup>, δείγματά του δὲ μεταγενέστερα, ΥΕ ΙΙΒ καὶ ΙΙΓ1, εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν Ρόδον<sup>5</sup>, τὴν Κῶ<sup>6</sup>, τὸν συνοικισμὸν τῶν Ζυγουριῶν<sup>7</sup>, τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>8</sup>, τὰ Βολιμίδια τῆς Πύλου<sup>9</sup>, τοὺς Γόννους<sup>10</sup>, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων<sup>11</sup>, τὴν Κοπρέζαν, τὸ Βουρβάτσι καὶ τὴν Βούλαν<sup>12</sup>. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ σχῆμά του ἔμεινε περίπου ἀμετάβλητον καὶ ἡ διακόσμησις του ἀπλουστάτη<sup>13</sup>, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἐξαρτήσεώς του ἀπὸ τὸ δερματίνον του πρότυπον.

1. M.P., σ. 68.

2. Διευκρίνεται ἡ ἀποψις ὅτι ὁ ἀσκὸς διεμορφώθη κατ' ἀπομίμησιν μερικῶν ἀναλόγου διαπλάσεως πτηνοσχημῶν ἀγγείων (Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ἑλευσινιακά, σ. 128. Prosymna, σ. 454). Τὸ σχῆμά του ὅμως ἀποτελεῖ τόσον πιστὴν ἀπόδοσιν τῆς ραμμένης ἐπιμήκουσ δορᾶς, μιμούμενον κάποτε καὶ τὰς ἀσυμμετρίας της, ὥστε νὰ ἰσχύη τὸ ἀντίστροφον μᾶλλον, δηλαδὴ ὁ ἀσκὸς νὰ ὑπῆρξε τὸ βασικὸν σχῆμα καὶ τὰ πτηνόσχημα - καθὼς καὶ τὰ ἰχθυόσχημα - αἱ παραλλαγὰί του. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ΜΑΙΟΥΡΙ (σ. 136) καὶ ὁ ΜΟΡΡΙΚΟΝΕ (σ. 39, 129, 252, 293) θεωροῦν πιθανὸν ὅτι οἱ μικροὶ ἀσκοὶ ἐχρησίμευσαν ὡς λύχνου. Ἐὰν ὅμως τοῦτο συνέβαινεν ἔπρεπε τὰ στόμιά των νὰ εἶχον διατηρήσει τὰ ἴχνη τῆς αἰθάλης τῆς καιομένης θρυαλλίδος, ὅπως τὰ διετήρησαν ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν χημικὸν καθαρισμὸν των μερικαὶ κύλικες τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως (BRONNER, Fountain, σ. 377) καθὼς καὶ οἱ μεταγενέστεροι λύχνου. Τοῦτο ὅμως δὲν παρετηρήθη πούθεν, ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ συστηματικὴ τοῦλάχιστον παρομοία χρησιμοποίησις των.

3. A. EVANS, P.M., IV, σ. 79 - 81.

4. M.P., σ. 68, 617, σχῆμα 50, τύπος 194. E. FRENCH, BSA 59, 1964, σ. 248, 60, 1965, σ. 175, 186. Deiras, σ. 162, πίν. LXXXII, 8. Prosymna, σ. 454, εἰκ. 133, 220, 305. Hesperia 21, 1952, σ. 107, πίν. 26c.

5. CVA Danemark, 1, πίν. 46 ἀρ. 10, 11, 12. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 136, 158, εἰκ. 60, 85.

6. ΜΟΡΡΙΚΟΝΕ, σ. 39, 129, 252, 293, εἰκ. 10, 112, 276, 318.

7. Zygouries, σ. 172, εἰκ. 169.

8. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 148.

9. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1964, πίν. 88β.

10. A.J.B. WACE - M.S. THOMPSON, Prehistoric Thessaly, σ. 207, εἰκ. 143.

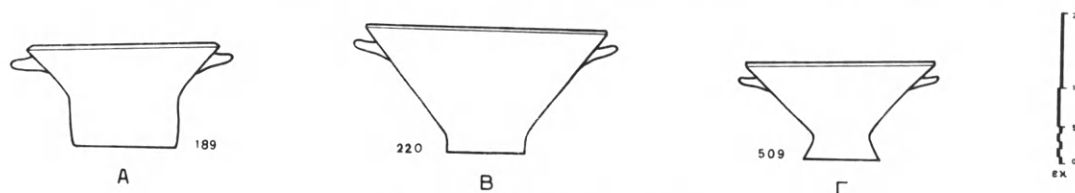
11. FLMV, πίν. 16, ἀρ. 109.

12. STUBBINGS, Attica, σ. 53, εἰκ. 22B, πίν. 16, 11, 12. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 76, εἰκ. 3.

13. Μόνον εἰς 2 - 3 δείγματα τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ παρατηρεῖται μία τάσις διαποικίσεως τῶν ζωνῶν τῆς κοιλίας καὶ τῆς ράχως μὲ κομμένον πλοχμόν, ἡμικύκλια, μετόπας καὶ κογχύλια πορφύρας (CVA Danemark, ε.δ. ΜΟΡΡΙΚΟΝΕ, σ. 39, εἰκ. 10). Τὰ ὑπόλοιπα περιορίζονται εἰς ταινίας καὶ, ἐνίοτε, κάποιου εἶδους διαγράμμιση.

## ΛΕΚΑΝΑΙ

Τὰ βαθέα αὐτὰ καὶ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα μὲ τὸ εὐρὺ χεῖλος καὶ τὸν στενὸν πυθμένα εἶναι ἀρκετὰ συνήθη (46, ἀπὸ 29 τάφους), εἶναι δὲ γενικῶς δοχεῖα μεγάλων διαστάσεων μὲ ὕψος κυμαινόμενον μεταξὺ τῶν 0,088 καὶ 0,184 μ. καὶ ἀνοιγμα στομίου 0,185 -



Εἰκ. 109. Σχήματα λεκανῶν.

0,38 μ., κυρίως ὅμως 0,23 - 0,27 μ. Παράλλῃλως ὑπάρχουν καὶ 7 πολὺ μικρότερα, τὰ 5, 521, 522, 524, 527, 743 καὶ 847, μὲ ἀντιστοιχοῦς διαστάσεις 0,05 - 0,07 καὶ 0,10 - 0,15 μ. Τὸ βασικόν των γνώρισμα ὅμως δὲν εἶναι τὸ μέγεθος ἀλλὰ τὸ σχῆμα, τοῦτο δὲ τὰ κατατάσσει εἰς τρεῖς ἀρκετὰ εὐδιακρίτους τύπους (εἰκ. 109) :

- A. Ὁ βαθυπύθμενος. Τὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας του, μέχρι τοῦ 1/2 περίπου τοῦ συνολικοῦ του ὕψους, ἔχει σχῆμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κυλινδρικόν, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ εὐρύνεται ἀποτόμως πρὸς τὸ στόμιον, διπλῆς περίπου διαμέτρου ἀπὸ τὸν πυθμένα. Ὁ τύπος αὐτὸς περιλαμβάνει 14 δείγματα, ὅπου συγκαταλέγονται καὶ ὅλα τὰ μικρὰ πλὴν τοῦ 847.
- B. Ὁ χωνοειδής. Ἡ διεύρυνσις τῆς γάστρας πρὸς τὰ ἐπάνω ἀρχίζει ἀπὸ τὸν πυθμένα, διαμορφωμένον εἰς χαμηλότατον δακτύλιον, καὶ καταλήγει εἰς στόμιον τριπλασίου περίπου εὗρους. Εἰς τὰ 9 δείγματα τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀνήκει καὶ τὸ 847.
- Γ. Ὁ ἀμφικωνικός. Τὸ τοίχωμά του ἀνέρχεται στενούμενον μέχρι τοῦ 1/3 σχεδὸν τοῦ συνολικοῦ του ὕψους, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἀντιστρέφει τὴν καμπύλην εὐρυνόμενον συνεχῶς μέχρι τοῦ στομίου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχηματίζεται ἀγγεῖον ὑπὸ μορφήν δύο ἀνίσων κολούρων κώνων τοποθετημένων κατὰ κορυφήν, μὲ τὸν μικρότερον κάτω καὶ τὸν μεγαλύτερον, τριπλασίων γενικῶς διαστάσεων, ἐπάνω. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ὑπάγονται 21 μεγάλοι λεκάναι, μεταξὺ των δὲ εὐρίσκονται καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὰς ὀγκωδεστέρας.

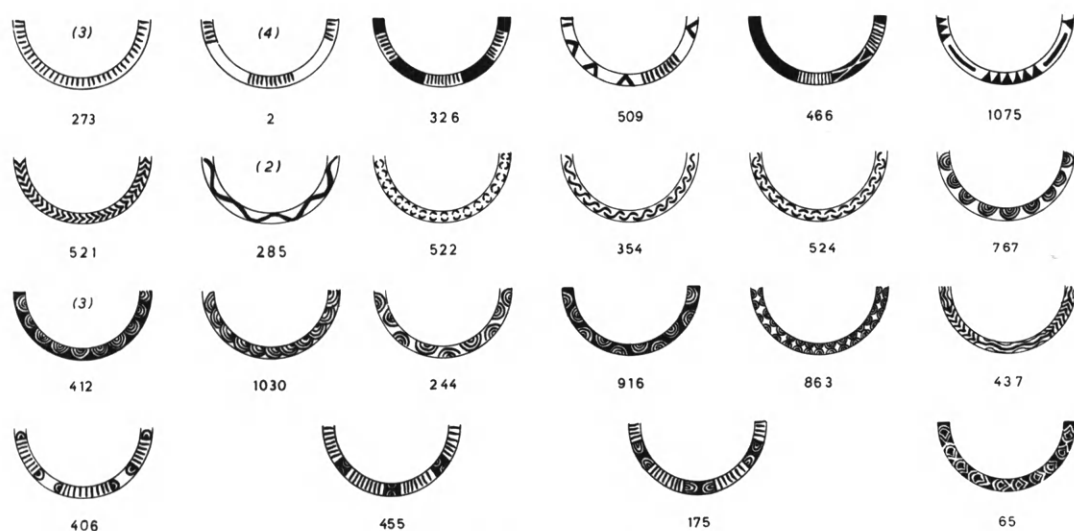
Βάσεις κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχουν. Μόνον ἡ βαθυπύθμενος 952 ἔχει μίαν, χαμηλοτάτην δακτυλιόσχημον, στενοτέραν ἀπὸ τὸν πυθμένα της <sup>1</sup>, ἄλλαι 6 δέ, ἡ χωνοειδής 326 καὶ αἱ ἀμφικωνικαὶ 327, 412, 433, 455 καὶ 1053, ἔχουν πυθμένα ἐφωδιασμένον μὲ στενότατον δακτύλιον μόλις ἐξέχοντα ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον ἐπιφάνειάν του κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου, δίκην ἀναθυρώσεως.

Αἱ λαβαί, σχήματος ἀγκύλου, εἶναι τοποθετημέναι κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἐντελῶς ὀριζοντίως, κάποτε δὲ μάλιστα μὲ ἀνεπαίσθητον καὶ πάντως ἀθέλητον κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, ὅπως π.χ. εἰς τὰς 5 (πίν. 46 γ), 509, 524 καὶ 916.

1. Βάσις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀπαντᾶται μόνον εἰς ἓν ἀκόμη δεῖγμα ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν (FLMV, πίν. I, 7a).

Τὸ χεῖλος ἔχει τὴν μορφὴν λεπτῆς ὀριζοντίας στεφάνης πλατυτέρας ἀπὸ τὸ τοίχωμα καὶ προεχούσης ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ στεφάνη αὕτη παρουσιάζει κάποτε ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου (π.χ. εἰς τὴν χωνοειδῆ 326 καὶ εἰς τὰς ἀμφικωνικὰς 175, 202, 455, 463 καὶ 538), ἄλλοτε δὲ (ὅπως εἰς τὰς βαθυπυθμένους 2, 245, 706 καὶ 984) τὴν ἀντίστροφον. Εἰδικῶς ἡ ἀμφικωνικὴ 820 φέρει εἰς τὸ χεῖλός της τρεῖς μικρὰς ὁπὰς διαμπερεῖς, συμμετρικῶς διατεταγμένas, διὰ τὴν στερέωσιν τῶν εἰδωλίων τῶν θρηνωδῶν τὰ ὅποια τὴν συνώδευον.

Ὑπάρχουν ἀκόμη δύο βαθυπύθμενοι λεκάναι, ἡ μικρὰ 473 (πίν. 78ε) καὶ ἡ μεγάλη 869 (πίν. 126α), παραλλάσσουσαι ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν σχῆμα κατὰ τὸ ὅτι εἶναι ἑφω-



Εἰκ. 110. Διακόσμησις χεϊλέων λεκανῶν.

διασμέναι μὲ ἀνοικτὴν προχοὴν εἰς τὸ χεῖλος. Ἡ μορφή αὕτη εἶναι συνηθεστέρα εἰς τὰ μετάλλινα δείγματα ἀπὸ τὴν προηγουμένην<sup>1</sup>, ὀλιγώτερον συχνὴ ὅμως εἰς τὰ κεραμικά.

Τέλος πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ ἀμφικωνικὴ λεκάνη 65, ἡ ὁποία φέρει δύο ἡμισφαιρικοὺς κοτυλίσκους κολλημένους εἰς τὰς λαβὰς καὶ τέσσαρας ὁπὰς εἰς ἀντιστοίχους προεξοχὰς τοῦ χείλους διὰ τὴν στερέωσιν εἰδωλίων θρηνωδῶν (πίν. 51 β, 177 β), ὅπως καὶ ἡ 820. Τὸ σκεῦος αὐτὸ ἔχει μὲν βασικῶς τὸ σχῆμα τῆς λεκάνης, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἀποτελεῖ εἶδος κέρνου προωρισμένου διὰ τοὺς νεκρούς<sup>2</sup>.

Ἡ ἀμφικωνικὴ λεκάνη 538 εἶναι ἄβαφος καὶ ἡ μικρὰ βαθυπύθμενος 5 ὀλόβαφος, αἱ ἄλλαι ὅλαι ὅμως φέρουν ἀραιὰν διακόσμησιν ὑπογραμμίζουσαν γενικῶς τὴν διάπλασιν τοῦ σχήματος. Ἐξωτερικῶς ἡ διακόσμησις αὕτη ἔχει εἰς ὅλους τοὺς τύπους τὴν μορφὴν ταινιῶν κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ κάτω ἀπὸ τὰς λαβὰς, ταινιῶν ἢ λωρίδων ἐπάνω ἀπὸ τὴν βάσιν, γραμμῶν εἰς τὰς ράχεις τῶν λαβῶν καὶ, εἰς τὰς περισσοτέρας, διαφόρων θεμάτων εἰς τὸ χεῖλος (εἰκ. 110). Ἐσωτερικῶς αἱ ἡμίσεις περίπου φέρουν

1. STUBBINGS, Attica, σ. 65. Ἐπίσης H. A. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 106, πίν. 26b.

2. S. IAKOVIDIS, AJA 70, 1966, σ. 44 - 45.



δακτυλίου κατά τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀντιστοιχοῦς πρὸς τὰς ταινίας των καὶ ὁμοκέντρους κύκλους ἢ σπεῖραν εἰς τὸν πυθμένα, αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι ὁλόβαφοι μὲ μικρὸν ἐξηρημένον κύκλον εἰς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος. Οὕτω αἱ λεκάναι χωρίζονται μὲ κύριον καὶ ἐμφανὲς κριτήριον τὴν διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ των εἰς δύο βασικὰς κατηγορίας.

Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουν ὅλαι σχεδὸν αἱ βαθυπύθμενοι, συμπεριλαμβανομένης τῆς προχοϊκῆς 473, αἱ χωνοειδεῖς 510, 938 καὶ 1075 καὶ αἱ ἀμφικωνικαὶ 202, 285, 383, 463, 509 καὶ 1065. Αἱ λεκάναι αὐταὶ κοσμοῦνται μὲ ταινίας ἢ δακτυλίου, αἱ ράχεις τῶν λαβῶν των εἶναι βαμμέναι ὁλόκληροι ἢ εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας των, εἰς τὰ χεῖλη των δὲ ὑπάρχουν ἀπλᾶ θέματα, ὅπως κροσσῶται εὐθεῖαι, ἀμείβοντες μεμονωμένοι ἢ κατὰ σειρὰν, Χ, τρίγωνα, κυματοειδῆς καμπύλη, κομμένος πλοχμὸς ἢ ἀντιθετικὰ ἡμικύκλια (εἰκ. 110, 273 - 524). Ἡ ἄλλη κατηγορία περιλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον μέρος — τὰ 2/3 τῶν χωνοειδῶν καὶ τῶν ἀμφικωνικῶν καθὼς καὶ τὰς βαθυπυθμένους 743, 952 καὶ 984 καὶ τὴν προχοϊκὴν 869 — καὶ ἔχει τὸ ἐσωτερικὸν ὁλόβαφον, πυκνὰς ἐγκαρσίας γραμμοκηλίδας εἰς τὰς περισσοτέρας λαβὰς καὶ ὁμόκεντρα τόξα, συνδυασμὸν ἀμειβόντων καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν καθὼς καὶ ἀμφιτόξους ραβδώσεις (θέματα δηλαδὴ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ) εἰς τὸ χεῖλος (εἰκ. 110, 767 - 175). Ἐπὶ πλέον ἐννέα λεκάναι τῆς κατηγορίας αὐτῆς — ἔναντι δύο μόνον, τῶν 2 καὶ 245 τῆς προηγούμενης — ἔχουν τὴν ἐπίπεδον βάσιν των κοσμημένην μὲ ὁμοκέντρους κύκλους.

Ὡστε, ἀπόλυτος — σχεδὸν — ἀντιστοιχία σχήματος καὶ εἶδους διακοσμήσεως ὑπάρχει μόνον μεταξὺ τοῦ πρώτου τρόπου καὶ τῶν βαθυπυθμένων, ὅπου τρία μόνον δείγματα ἐπὶ συνόλου δεκατεσσάρων ἔχουν τὸ ἐσωτερικὸν των ὁλόβαφον. Εἰς τοὺς ἄλλους δύο τύπους, τὸν χωνοειδῆ καὶ τὸν ἀμφικωνικόν, ἐπικρατεῖ ὁ δεύτερος τρόπος κατὰ τὸ αὐτὸ ὑψηλὸν πασοστόν, ἀντιπροσωπεύεται ὅμως ἐπαρκῶς καὶ ὁ προηγούμενος, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὴν κερνολεκάνην 65, φέρουσιν δακτυλίου ἐσωτερικῶς, ταινίας ἐξωτερικῶς, τριγωνικὰ ἄνθη σχεδιασμένα μὲ παχύρρευστον λευκὴν βαφὴν εἰς τὴν ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν τοῦ χείλους καὶ σειρὰν ὁμοίων, κατακορύφως ἀνηρτημένων, κάτω ἀπὸ αὐτό.

Αἱ λεκάναι, ἀπλᾶ ἢ μὲ προχοήν, κατεσκευάζοντο κυρίως ἀπὸ μέταλλον καὶ ἦσαν γνωσταὶ εἰς τὴν Κρήτην ἤδη ἀπὸ τῶν ΥΜ IB χρόνων. Αἱ κεραμικαὶ ἀποτελοῦν μεταγενεστέρην μεταφορὰν τοῦ σχήματος εἰς τὸν πληθόν<sup>1</sup>, ἀναγομένην εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ περίοδον<sup>2</sup>, χωρὶς ἐν τῷ μεταξὺ νὰ σταματήσῃ καὶ ἡ κατασκευὴ χαλκίνων, ἐξακολουθήσασα μέχρι τοῦ τέλους τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων<sup>3</sup>, ὅπως προκύπτει ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὴν χαλκίνην Μ6 τοῦ τάφου 1 (πίν. 50 β).

1. Τοῦτο ἀποδεικνύεται τόσον ἀπὸ τὸ γενικὸν σχῆμά των ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν σποραδικὴν ἐμφάνισιν μερικῶν λεπτομερειῶν, λειτουργικῶς περιττῶν ἀλλὰ ὀφειλομένων εἰς πιστὴν ἀντιγραφὴν τοῦ μεταλλίνου προτύπου, ὅπως π.χ. αἱ στρογγύλαι προεξοχαὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ΥΕ ΙΙΓ λεκάνης ἀρ. 45 ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῆ (MORRIGONE, σ. 118, εἰκ. 100, 101) πλασμέναι κατ' ἀπομίμησιν τῶν κεφαλῶν τῶν ἡλῶν τῶν στερεούντων τὰς λαβὰς τῶν χαλκίνων ἀγγείων.

2. Μ.Ρ., σ. 52. STUBBINGS, Attica, σ. 65.

3. Βλ. R.T., σ. 92, 94, πίν. XXX, XXXI (ΙΙΒ). H.A. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 106 - 107, πίν. 26b (ΙΙΙC).

Αἱ βαθυπύθμενοι με ἀραιόβαφον διακόσμησιν, γνωσταὶ ἀπὸ τὰς Μυκήνας, τὴν Ἀσίνην, τὸ Μπερμπάτι, τὰς οἰκίας τῶν Ζυγουριῶν, τὴν Αἰγιναν καὶ τὸ Μενίδι<sup>1</sup> εὐρίσκονται κατὰ κανόνα με κεραμεικὴν ΥΕ ΠΙΑ2 - ΠΙΒ, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ὀλίγα μεταγενέστερα δείγματα<sup>2</sup> ἀποδεικνύοντα ὅτι ὁ τύπος δὲν ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Συχνότεραι καὶ ἐπικρατέστεραι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1 εἶναι αἱ χωνοειδεῖς καὶ ἀμφικωνικαί, γνωσταὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κάλυμνον<sup>3</sup> ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>4</sup>, τὴν Νάξον<sup>5</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>6</sup>, τὸ Λευκαντί, ὅπου παρουσιάζονται εἰς τὴν φάσιν Π<sup>7</sup>, τὰς Ἀθήνας, ὅπου εὐρέθησαν ἀρκεταί<sup>8</sup>, καὶ τὴν Ἀττικὴν<sup>9</sup>. Αἱ λεκάναι με προχοὴν<sup>10</sup> εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάλκιναι, ἐνῶ αἱ ἀνάλογοι πήλιναι εἶναι σπανιώτεραι, μαρτυρούμεναι ἀπὸ τὴν Ρόδον<sup>11</sup>, τὴν Κῶ<sup>12</sup>, τὴν οἰκίαν τοῦ Λαδεμπόρου τῶν Μυκηνῶν<sup>13</sup>, τοὺς οἰκίσκους τῆς Β. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως<sup>14</sup> καὶ τὴν Ἀττικὴν<sup>15</sup>.

Γενικῶς δηλαδὴ αἱ βαθυπύθμενοι με διακόσμησιν ταινιῶν εἶναι αἱ παλαιότεραι, διατηρηθεῖσαι ὅμως καὶ κατὰ τὴν περίοδον ΠΙΓ, ὅποτε μάλιστα μερικὰ δείγματά των ἐποικίλθησαν καὶ με εἰκονιστικὰς παραστάσεις<sup>16</sup>. Οἱ ἄλλοι δύο τύποι εἶναι δημιουργήματα τῶν τελευταίων αὐτῶν χρόνων, διακοσμημένα κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀγγείων τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ. Ὅπως εἶναι φυσικόν, καταλήγουν νὰ εἶναι συχνότεροι ἀπὸ τὸν πρῶτον χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ὑποκαταστήσουν ἐντελῶς, ἢ συν-ὑπαρξίς των δὲ αὐτὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν, εἰς τοὺς τάφους 12 (βαθυπύθμενος 189 καὶ ἀμφικωνικαὶ 175, 202), 13 (βαθυπύθμενος 245, χωνοειδὴς 220 καὶ ἀμφικωνικὴ 244), 136 (βαθυπύθμενος 984 καὶ χωνοειδὴς 983) καὶ 145 (χωνοειδὴς 1075 καὶ ἀμφικωνικαὶ 1053, 1065), ὅπου εὐρέθησαν διαφόρων τύπων λεκάναι χωρὶς σαφῆ χρονικὴν διαδοχὴν.

## ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Τέσσαρα ἀπὸ τὰ μεγάλα, ἀνοικτὰ καὶ βαθέα αὐτὰ ἀγγεῖα, τὰ 97, 104, 402 καὶ 875, εὐρέθησαν εἰς τρεῖς ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ νεκροταφείου, ἀνήκοντα ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσίν των εἰς δύο διαφορετικοὺς τύπους. Εἰς τὸν ἓνα ὑπάγονται οἱ 97 καὶ 104,

1. M.P., σχῆμα 82, τύπος 290, σ. 635. Ἐπίσης Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1961, σ. 166, πίν. 123α.

2. A.J.B. WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 34, εἰκ. 8 (στρώσις Χ κλιμακοστασίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων), σ. 53, πίν. Xa, XIh, I (Σιτοβολῶν).

3. M.P., σ. 635, σχῆμα 82, τύπος 291.

4. MORRICONE, σ. 118 - 120, 237, 282 - 283, εἰκ. 100 - 101, 257, 323.

5. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

6. Asine, σ. 298, εἰκ. 206 καὶ FurOA εἰκ. 3 ἀρ. 2.

7. Lefkandi, σ. 19.

8. BRONEER, Fountain, σ. 371 - 372, εἰκ. 53. E. TOWNSEND, Hesperia 24, 1955, σ. 214, πίν. 75, ἀρ. 24.

9. STUBBINGS, Attica, σ. 40 - 41, πίν. 10, 12.

10. M.P., σ. 637, σχῆμα 87, τύπος 300.

11. M.P., ξ. ἀ.

12. MORRICONE, σ. 126, εἰκ. 108.

13. A.J.B. WACE, BSA 48, 1953, σ. 13, πίν. 1e.

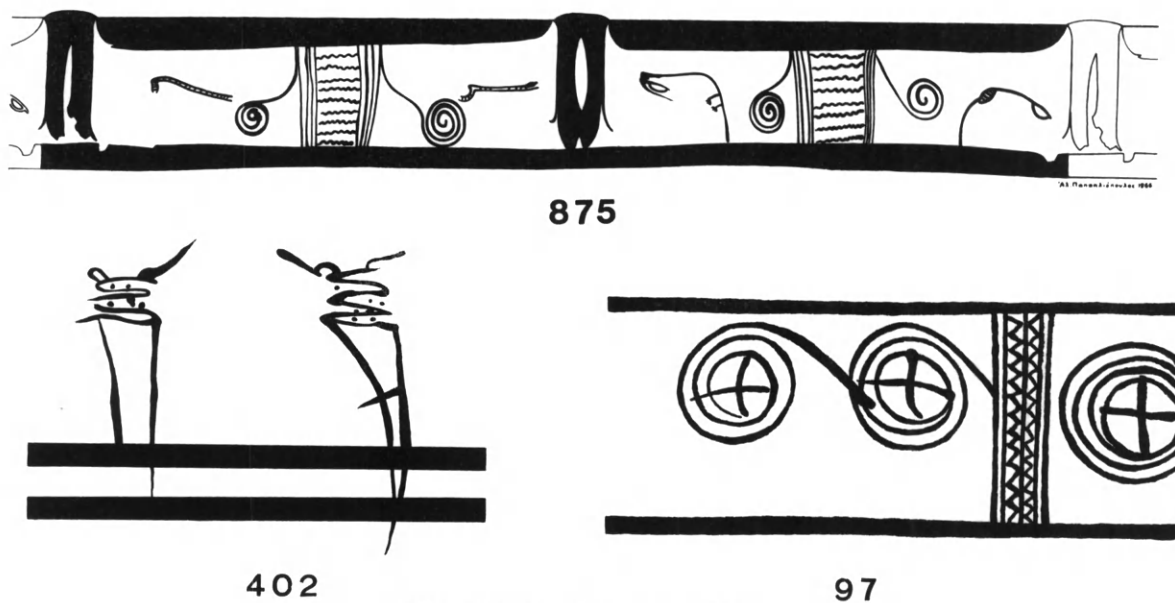
14. O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, σ. 370, εἰκ. 43c.

15. STUBBINGS, Attica, πίν. 10, 13.

16. E. TOWNSEND, Hesperia 24, 1955, σ. 214. MORRICONE, σ. 118, εἰκ. 101.

προερχόμενοι από τὸν τάφον Σ2 (πίν. 16α). Παρ' ὅλον ὅτι ἐσώθησαν ἐν μέρει μόνον καὶ ὅτι ὁ 97 δὲν διετήρησε τὴν βάσιν του, ὁ δὲ 104 ἔχασε τὰς λαβὰς του, ἡ ὁμοιότης των εἶναι πρόδηλος. Ἔχουν καὶ οἱ δύο τὸ εὐρύχωρον, ὁμαλῶς κυρτὸν γαστροειδὲς σῶμα καὶ τὸ ἐξέχον ὀριζόντιον γωνιώδες χεῖλος τοῦ εἶδους ἐκείνου τοῦ συμπληρουμένου ἀπὸ τὴν χαμηλὴν δισκοειδῆ βάσιν τοῦ 104 καὶ τὰς ἰσχυρὰς ἀγκύλας ὀριζοντίας λαβὰς τοῦ 97. Γενικῶς δηλαδὴ ἔχουν σχῆμα συγγενὲς πρὸς τοὺς σκύφους ἀλλὰ βαθύτερον καί, φυσικά, πολὺ μεγαλύτερον ὄγκον.

Οἱ δύο ἄλλοι ἀνήκουν εἰς τύπον μὲ χαρακτηριστικὰ βασικῶς διάφορα. Τὸ σῶμα των, βαθὺ καὶ αὐτό, ἀπολήγει κάτω εἰς μὲν τὸν 875 εἰς στενὸν κυλινδρικὸν πυθμένα



Εἰκ. 111. Διακόσμησης κρατήρων.

(πίν. 128α), εἰς δὲ τὸν 402 εἰς ὑψηλὴν κωνικὴν βάσιν (πίν. 100α). Πρὸς τὰ ἐπάνω φθάνει τὴν μεγίστην του διάμετρον εἰς τὰ  $2/3$  περίπου τοῦ συνολικοῦ του ὕψους, στενεύον κάπως κάτω ἀπὸ τὸ στόμιον διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς χεῖλος ἐντόνως διάστομον. Αἱ λαβαὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι κάθετοι ταινιοειδεῖς, στηριζόμεναι ἐπάνω μὲν εἰς τὸ χεῖλος, κάτω δὲ εἰς τὸ εὐρύτερον σημεῖον τῆς κοιλίας.

Ἡ διάταξις καὶ τὸ εἶδος τῆς διακοσμῆσεως εἶναι καὶ εἰς τοὺς δύο τύπους ὁμοία: Τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου εἶναι βαμμένον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, αἱ ράχεις τῶν λαβῶν κοσμοῦνται μὲ γραμμάς ἐγκαρσίας (97), κατὰ μῆκος (402) ἢ εἰς τὰ περιθώρια (875), καὶ ἡ κοιλία περιβάλλεται ἀπὸ 2-4 ταινίας. Ἡ πλατεῖα ζώνη ἡ σχηματιζομένη μεταξὺ τῶν ταινιῶν αὐτῶν καὶ τοῦ χείλους φέρει διάκοσμον ἀπὸ διάφορα θέματα, ἐπαναλαμβανόμενα κατὰ σειρὰν ἢ συνδυασμένα εἰς συμπλέγματα (εἰκ. 111). Ὁ 97 ἔχει μίαν στενὴν κατακόρυφον στήλην τεθλασμένων μεταξὺ συνεχῶν σπειρῶν μὲ σταυρὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ — ὅπως καὶ εἰς τὸν ψευδόστομον 343 καὶ εἰς ἓνα κρατῆρα ὁμοίου σχήματος ἀπὸ τὴν Κέα<sup>1</sup> — ὁ 104 τριγωνικὰ ἄνθη, ὁ 402 κογχύλια πορφύρας καὶ ὁ

1. J.L. CASKEY, *Hesperia* 31, 1962, σ. 281, πίν. 102a.

875 μετόπας ὀριζοντίων κυματοειδῶν γραμμῶν πλαισιωμένας ἀπὸ ἀνηρτημένας σπείρας μεταξὺ ἀφρημένων βλαστοειδῶν σχεδιασμάτων. Τὰ ἀνθη τοῦ 104, ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ψευδοστόμων 414 καὶ 843, εἶναι λεπτοσχεδιασμένα, διαποίκιλτα καὶ κάπως ἄψυχα, χαρακτηριστικὰ τοῦ ὀρίμου Πυκνοῦ Ρυθμοῦ. Τὰ ἄλλα θέματα εἶναι ἄρρυθμοι καὶ ἐκφυλισμένοι ἀποδόσεις παλαιότερων διακοσμητικῶν συνθέσεων<sup>1</sup>, σχεδὸν λησμονημένων πλέον καὶ ἐπαναλαμβανομένων μηχανικῶς λόγῳ συνηθείας.

Οἱ κρατῆρες κατεσκευάζοντο εἰς πολλοὺς τύπους καὶ ἦσαν διαδεδομένοι εἰς ὅλοκληρον τὴν ἑκτασιν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μ. Ἀνατολῆς. Λόγῳ τοῦ μεγέθους των ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐντατικῆς χρησιμοποίησός των ἀφ' ἑτέρου ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς συνεχῆ φθοράν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εὐρίσκωνται ὑπὸ μορφὴν ὀστράκων μᾶλλον, μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ἀσφαλῆ ἐξακρίβωσιν τοῦ σχήματός των, παρὰ ὡς πλήρη ἀγγεῖα<sup>2</sup>. Οἱ δύο τύποι τῆς Περαιτῆς εἶναι ἀπὸ τοὺς γνωριμωτέρους καὶ εὐκολώτερον ἀναγνωριζόμενους. Ὁ χαρακτηριζόμενος ἀπὸ τὰς καθέτους λαβὰς καὶ τὸν ὑψηλὸν πυθμένα, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Αἰγίναν, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τὴν Ρόδον, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀσκαλῶνα<sup>3</sup> καθὼς καὶ τὴν Qatna τῆς Συρίας<sup>4</sup>, τὴν Μονεμβασίαν<sup>5</sup>, τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>6</sup>, τὰς Μυκῆνας<sup>7</sup>, τὴν Ἀγ. Κυριακὴν τῆς Σαλαμῖνος<sup>8</sup>, τὴν Β. κρήνην<sup>9</sup> καὶ διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς<sup>10</sup>, ἦτο διαμορφωμένος ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΥἸΕ ΙΙΑ2 καὶ συνήθης κατὰ τὸ ΙΙΒ.

Ὁ ἄλλος, ὁ σκυφοειδής, ἔχει εὐρεθῆ καὶ αὐτὸς εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Κύπρου, τῆς Ρόδου, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἀττικῆς<sup>11</sup>, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν Βύβλον<sup>12</sup>, τὸ Tell Abu Hawam<sup>13</sup>, τὴν Σίντα<sup>14</sup>, τὴν Ἐγκωμην<sup>15</sup>, τὴν Νάξον<sup>16</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>17</sup>, τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>18</sup>, τὴν Λέρναν<sup>19</sup>, τὴν Κεφαλληνίαν<sup>20</sup>, τοὺς

1. Πρβ. τὸν κρατῆρα μὲ πορφύρας τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος (ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 5 ἀρ. 1) καὶ τοῦ κυκλωπέου ἀνδῆρου τῶν Μυκηνῶν (Α. J. B. WACE, BSA 45, 1950, σ. 222, πίν. 24b), καθὼς καὶ τὸ πλησιέστερον, χρονικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς, τῆς οἰκίας V τῆς Εὐτρήσεως (H. GOLDMAN, Eutresis, σ. 189, εἰκ. 263, 5).

2. Ὅπως συμβαίνει π.χ. εἰς τοὺς τάφους τοῦ Ἀργούς (Deiras, σ. 158).

3. M.P., σ. 586, σχῆμα 3 τύπος 9. Βλ. καὶ STUBBINGS, Levant, πίν. VI, 9.

4. STUBBINGS, Levant, σ. 60, εἰκ. 15.

5. Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, σ. 162 - 163, πίν. 728.

6. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, αὐτόθι.

7. Arch. Rep. 1962 - 63, εἰκ. 16. E. FRENCH, BSA 60, 1965, σ. 192 - 193, εἰκ. 10 ἀρ. 9.

8. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, πίν. 998.

9. BRONEER, Fountain, σ. 361 - 362.

10. STUBBINGS, Attica, σ. 37 - 39, εἰκ. 16A, πίν. 10, 1.

11. M.P., σ. 50, 633, σχῆμα 80, τύπος 282. Βλ. καὶ STUBBINGS, Levant, πίν. IX, X.

12. STUBBINGS, Levant, σ. 75, πίν. XVII, 1.

13. STUBBINGS, Levant, σ. 79.

14. A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, εἰκ. 6.

15. C. SCHAEFFER, A.f.O. 21, σ. 61, εἰκ. 2.

16. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

17. Prosymna, σ. 450 - 451, εἰκ. 206, 236, 252, 719.

18. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ἑ. ἀ. σ. 143 - 145.

19. J. L. CASKEY, Hesperia 23, 1954, σ. 8, πίν. 6c.

20. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, σ. 32, πίν. 4 ἀρ. 5, 5α, πίν. 5 ἀρ. 19. Οἱ τάφοι τῆς Λακκίθρας ἀπέδωσαν δεκάδας κρατῆρων διαφόρων τύπων, μόνον οἱ μνημονευόμενοι ὁμοῦς ἀνήκουν εἰς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν.

οικίσκους τῆς Β. κλιτύος καὶ τὴν κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν<sup>1</sup>, τὴν Κέαν<sup>2</sup> καὶ τὸ Λευκαντί, ὅπου μερικοὶ φέρουν καὶ λαμπρὰς εἰκονιστικὰς παραστάσεις<sup>3</sup>. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνέυρεσίν του εἰς τὴν Συρίαν καὶ τοὺς τάφους τῆς Προσύμνης καὶ ἀπὸ τὴν συνύπαρξίν του μετὰ τὸν προηγούμενον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος καὶ τὴν Β. κρήνην, ὁ τύπος αὐτὸς ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὸ ΥἚ ΙΙΒ<sup>4</sup>, κατεσκευάζετο ὁμως κυρίως κατὰ τοὺς ΙΙΓ χρόνους, ὅποτε καὶ εἶχεν ἐπικρατήσει, ὑποκαθιστῶν βαθμηδὸν τὸν ἄλλον. Οἱ 402 καὶ 875 τῆς Περσικῆς μετὰ τὴν παλαιότροπον διακόσμησιν των πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὰ τελευταῖα δείγματα τοῦ προγενεστέρου αὐτοῦ τύπου.

### ΑΡΥΤΑΙΝΑΙ

Δύο μόνον ἀπὸ τὰ σκεύη αὐτά, τὰ προοριζόμενα διὰ τὴν ἀντλήσιν ὑγρῶν, εὑρέθησαν, τὸ μὲν 844 εἰς τάφον ἀσύλητον ἀλλὰ ἀναστατωμένον (τὸν 113), τὸ δὲ ἄλλο, τὸ 879, εἰς τὸν τάφον 123, τὸν περιέχοντα καὶ τὸν κρατῆρα 875. Ἡ πρώτη (πίν. 122δ) εἶναι μικροτάτη, κυαθόσχημος, μετὰ τοίχωμα γωνιῶδες καὶ τὴν ταινιοειδῆ ἀναδιπλωμένην λαβὴν τῆς σχετικῶς βραχεῖαν, ἡ δὲ ἄλλη (πίν. 128α), ἀρκετὰ μεγαλυτέρα, ἔχει σχῆμα ἡμισφαιρικὸν καὶ λαβὴν κατὰ ἀναλογίαν μακροτέραν. Εἶναι ἄβαφοι καὶ ὅμοιοι πρὸς ὅσας εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου<sup>5</sup>, ἀφοῦ μάλιστα, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Ο. Broneer<sup>6</sup> — καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς παρόμοιον σκεῦος — τὸ σχῆμά των ἔμεινεν ἀμετάβλητον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς των κατὰ τοὺς ΜΕ χρόνους μέχρι τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὑρίσκονται μεμονωμένοι ἢ εἰς ὀλίγα δείγματα, ἐκεῖ συνήθως ὅπου ὑπάρχουν πίθοι, κρατῆρες ἢ ἄλλα μεγάλα δοχεῖα ὑγρῶν, εἰς τοὺς τάφους τῆς Κεφαλληνίας ὁμως ὑπῆρχον κατὰ δεκάδας<sup>7</sup>, εἰς δὲ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ κατὰ ἑκατοντάδας<sup>8</sup>. Αἱ περισσότεραι εἶναι ἄβαφοι ὅπως αἱ 844 καὶ 879, ὑπάρχουν ὁμως καὶ μερικαὶ μετὰ ἀπλὴν γραπτὴν διακόσμησιν, ἰδίως εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὰς λαβάς<sup>9</sup>.

### ΠΥΞΙΔΕΣ

Τὰ σκεύη αὐτά, 7 πλήρη (τὰ 369, 460, 761, 914, 1141, 1142 καὶ 1235) καὶ 1 ἐλλιπὲς (89) ἀπὸ 7 τάφους, ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαμηλὸν καὶ ρηχὸν κυλινδρικὸν σῶμα ἀνοικτὸν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πῶμα ἀναλόγου σχήματος καὶ μεγέθους, ποῦ τὸ καλύ-

1. O. BRONEER, *Hesperia* 2, 1933, σ. 368 - 370, εἰκ. 41b, Fountain, σ. 351.

2. J. L. CASKEY, *Hesperia* 31, 1962, σ. 281, πίν. 102a καὶ 33, 1964, σ. 332, πίν. 62g.

3. Lefkandi, σ. 16, 19, 22, εἰκ. 37 - 45.

4. Βλ. καὶ M.P., σ. 50.

5. Τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Ἀργολίδα τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν (M.P., σχῆμα 67, τύπος 236, σ. 624) καὶ εἰδικώτερον τὴν Κῶ (MORRIGONE, σ. 38, 201, 217, εἰκ. 10, 211, 232), τὸ Ἄργος (Deiras, σ. 63, πίν. LXVIII, 4) καὶ τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (BRONEER, Fountain, σ. 383, εἰκ. 64j - m).

6. Fountain, ἔ.δ.

7. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *AE* 1932, σ. 32 - 33, πίν. 8, 13, 1933, σ. 84, εἰκ. 28, 34.

8. P.N. I, σ. 363 - 366, πίν. 357 - 358, σχήματα 20 - 23, 25.

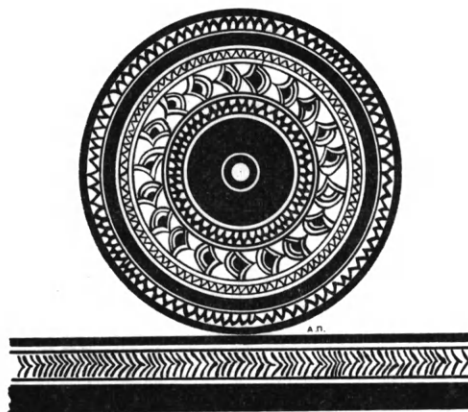
9. MORRIGONE, σ. 217, εἰκ. 232 (Κῶς). P.N. I, ἔ. δ. (Πύλος). A.J.B. WACE, *BSA* 48, 1953, σ. 13, πίν. 8d καὶ E. FRENCH, *BSA* 61, 1966, σ. 223 (Μυκῆναι). *Prosymna*, εἰκ. 125 ἀρ. 1046 καὶ 534 ἀρ. 235 (Πρόσυμνα). STUBBINGS, *Attica*, σ. 34, πίν. 8, 4 (Βουρβάτσι, Ἀλυκὴ). I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *ΠΑΕ* 1955, σ. 80, πίν. 28β (Βούλα).



πτεϊ καθ' ὅλον του τὸ ὕψος. Τόσον εἰς τὸ πῶμα ὅσον καὶ εἰς τὸν πυθμένα ὑπάρχουν ὅπαὶ διὰ τὸ πέρασμα νήματος τὸ ὁποῖον συνεκράτει τὰ δύο τμήματα τοῦ σκεύους συν-  
δεδεμένα ἐνῶ συγχρόνως ἐπέτρεπε τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πώματος. Αἱ ἐπτὰ, μὲ διαμέτρους  
0,10 - 0,16 μ. καὶ βάθος 0,04 - 0,075 μ., εἶναι ἄρκετὰ μεγάλοι, ἢ 1235 ὅμως μὲ ἀντι-  
στοίχους διαστάσεις 0,049 καὶ 0,017 μ. εἶναι τόσον περιορισμένης χωρητικότητος



460



369



Αλ. Παπαλιόπουλος. 1966.

1142

Εἰκ. 112. Ἀναπτύγματα πυξίδων.

ὥστε δὲν ἀποκλείεται νὰ ᾔτο μικρογραφία καὶ ἀπομίμησις πυξίδος μᾶλλον, συνοδεύου-  
σα ἴσως παιδικὴν ταφὴν, παρὰ σκεῦος κανονικῆς χρήσεως.

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς διαμορφώσεώς των τὰς διακρίνουν καὶ αὐτὰς εἰς δύο τύπους. Εἰς τὸν πρῶτον, ὅπου ἀνήκουν αἱ 369, 460 (πίν. 112 β), 761, 914, 1141 καὶ 1142, ὁ πυθμὴν τῆς πυξίδος καὶ ἡ κορυφὴ τοῦ πώματος ἔχουν ἐπιφάνειαν κυρτὴν, προσδίδου-  
σαν εἰς τὸ σύνολον κάποιαν ἀστάθειαν. Ἐπὶ πλέον ὁ πυθμὴν τῆς πυξίδος προεξέχει  
ὀλίγον ἀπὸ τὸ σῶμά της, σχηματίζων περιχέλωμα πλάτους 0,002 - 0,003 μ. πρὸς  
συγκράτησιν τοῦ πώματος. Ὁ δεύτερος περιλαμβάνει τὸ πῶμα 89 καὶ τὴν μικροσκο-

πικὴν 1235 (πίν. 10 γ). Ἐδῶ αἱ ὀριζόντιαι ἐπιφάνειαι εἶναι ἐπίπεδοι, ἡ δὲ πυξίς δὲν ἔχει περιχέλωμα.

Καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ ἀποτελοῦν κεραμεικὰς ἀπομιμήσεις ξυλίνων δοχείων ἐχόντων τὸ ἴδιον σχῆμα καὶ τὸ ἴδιον σύστημα ὀπῶν ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς<sup>1</sup> μέχρι καὶ σήμερον. Τὰ σημερινὰ δοχεῖα προορίζονται διὰ τὴν φύλαξιν καὶ τὴν μεταφορὰν μικρῶν ποσοτήτων τροφίμων, τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύῃ διὰ τὰς πυξίδας τῆς Περαιτῆς, αἱ ὁποῖαι φέρουν ὅλαι γραπτὸν διάκοσμον, λαμπρότερον κατὰ κανόνα εἰς τὸ ἐμφανέστερον σημεῖόν των, δηλαδὴ τὸ πῶμα, καὶ ἀπλούστερον εἰς τὸ σκεῦος αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φυσικόν. Εἰς τὴν 1235 ὁ διάκοσμος αὐτὸς δὲν διετη-



761

Εἰκ. 113. Διακόσμησης τῆς πυξίδος 761.

ρήθη. Ὅλαι αἱ ὑπόλοιποι πυξίδες καὶ τὰ πώματα τῶν 89, 914 καὶ 1141 κοσμοῦνται μὲ ταινίας εἰς τὰ κάθετα τοιχώματα καὶ ὁμοκέντρους κύκλους εἰς τὰ ὀριζόντια. Εἰς τὰς 369, 460 καὶ 1142 τὰ πώματα καλύπτονται ἀπὸ περίτεχνα ποικίλματα — σειρὰς ἀμειβόντων, τεθλασμένην καὶ τριγωνικὰ ἄνθη εἰς τὴν 369, ἀμειβοντας καὶ ὁμόκεντρα τόξα εἰς τὴν 460, ρόδακας ἐναλλασσομένους μὲ διαποικιλτοὺς κύκλους καὶ γραμμωτὰ λέπια εἰς τὴν 1142 — χαρακτηριστικὰ τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ (εἰκ. 112), εἰς τὸ πῶμα δὲ τῆς 761 συνωστίζονται φύρδην - μίγδην διάφορα προχειροσχεδιασμένα στίγματα, σταυροί, κύκλοι καὶ κυματοειδεῖς γραμμαί, θέματα ἀπαντῶμενα κυρίως εἰς τὴν κεραμεικὴν τοῦ Σιτοβολῶνος (εἰκ. 113). Εἶναι φανερόν ὅτι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκεῦη πολυτελείας ἢ πάντως προσωπικῆς χρήσεως, ἄσχετα πρὸς τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας καὶ ἀσχολίας.

Παρόμοια πῆλινα δοχεῖα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων εἶναι σπανιώτατα, ἀκόμη καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ ὄστρακα τὰ ἀποδιδόμενα εἰς πώματα προέρχονται εἰς τὴν πραγματικότητά ἀπὸ πυξίδας. Ὁ Furumark<sup>2</sup> παραθέτει μίαν ἀπὸ τὰς Μυκῆνας,

1. Βλ. ἀνάλογον πρωτοκυκλαδικὴν πυξίδα ἀπὸ τὴν Σάμον (C. ZERVOS, *L'art des Cyclades*, εἰκ. 234).

2. M.P., σ. 46, 586, σχῆμα 5, τύπος 12.

μία καταστόλιστον από την Ίαλυσον και μία ανάλογον, αγνώστου προελεύσεως, όλας τῶν ΥΕ III Γ1 χρόνων. Ἄλλαι δὲ μαρτυροῦνται, τὰ δὲ 8 δείγματα τῆς Περρατῆς, τριπλασιάζοντα τὸ ὑπάρχον ὕλικόν, ἀποκτοῦν μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν μελέτην τοῦ σχήματος.

## ΠΩΜΑΤΑ

Ἡ εὕρεσις 8 μεμονωμένων πωμάτων εἰς 7 διαφορετικούς τάφους τῆς Περρατῆς σημαίνει προφανῶς ὅτι αὐτὰ κάποτε ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς καὶ ὄχι ἀποκλειστικῶς δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ συγκεκριμένον ἀγγεῖον, πιθανώτατα δὲ κατεσκευάζοντο χωριστά, ὡς σκεύη ἀνεξάρτητα. Διαφόρων διαστάσεων, μὲ διαμέτρους ἀπὸ 0,04 - 0,105 μ., ἔχουν τὸ ἴδιον σχῆμα ὅπως τὰ πώματα τῶν πυξίδων, φέρουν δὲ ὅλα ἀπὸ μίαν ὀπὴν εἰς τὴν κορυφὴν των. Ἡ κορυφὴ αὐτὴ εἶναι ἐπίπεδος μόνον εἰς τὸ 621 (πίν. 28β). Εἰς τὰ ἄλλα ὅλα εἶναι κυρτὴ, εἰς δὲ τὸ 1038 σαφῶς κωνικὴ (πίν. 63ε). Ὡς πρὸς πρὸς τὸ πλευρικόν των τοίχωμα, τοῦτο εἶναι γενικῶς κάθετον, εἰς τὰ 411 ὅμως καὶ 1038 συγκλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἐπάνω, πρᾶγμα ποὺ ἐπέτρεπε τὴν προσαρμογὴν των εἰς ἀγγεῖα μὲ στόμια διαφόρων διαστάσεων. Τὸ 1092 εἶναι ὀλόβαφον, τὰ δὲ ὑπόλοιπα φέρουν ταινίας εἰς τὸ κάθετον τοίχωμά των, κατὰ κανόνα ἐπάνω καὶ κάτω, καὶ ὁμοκέντρους κύκλους εἰς τὴν κορυφὴν, ἀραιούς καὶ σχετικῶς λεπτοὺς εἰς τὰ 320, 411 καὶ 1115, πυκνοὺς καὶ πλατεῖς εἰς τὰ 217, 371, 621 καὶ 1038. Ἡ στοιχειώδης αὐτὴ διακόσμησις ἐνθυμίζει τὰς ὀλίγας ἀπερίττους πυξίδας καὶ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τρέχουσαν οἰκιακὴν χρῆσιν τοῦ σκεύους.

Εἰς τὰς διαφόρους μυκηναϊκὰς ἐγκαταστάσεις τὰ πώματα θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς ἄφθονα καὶ συνηθέστατα ὅπως ἀκριβῶς παρουσιάζονται εἰς τὸ ἀγγειοπλαστεῖον τῶν Ζυγουριῶν<sup>1</sup> καὶ τὴν ἀχρηστευμένην Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως<sup>2</sup>. Ἐργαστήρια ὅμως ὅπου κατεσκευάζοντο καὶ ἀποθέται ὅπου κατέληγον σκεύη τόσοι πρόχειρα καὶ τόσοι ἐντατικῶς χρησιμοποιούμενα ὅσον αὐτὰ δὲν ἔχουν ἐρευνῆθῃ ἄλλοῦ, τὰ δὲ ὑπόλοιπα γνωστὰ δείγματα—ἴσως διότι δυσκόλως ἀναγνωρίζονται καὶ σπανίως κρίνονται ἄξια μνείας—εἶναι σχετικῶς ὀλίγα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἰαλυσον, τὴν Ἀσίνην καὶ τὸ Βουρβάτσι<sup>3</sup>, τὴν Κῶ<sup>4</sup>, τὴν Κρήτην<sup>5</sup>, τὴν Νάξον<sup>6</sup>, τὸ Ἄργος<sup>7</sup>, τὰς Μυκήνας<sup>8</sup>, τὴν Αἴγιναν<sup>9</sup> καὶ τὴν Κοπρέζαν<sup>10</sup>. Τὸ παλαιότερον (τῶν Μυκηνῶν) ἀνάγεται εἰς τοὺς ΥΕ IIIA1 χρόνους, τὸ δὲ νεώτερον εἶναι ὑπομυκηναϊκόν<sup>11</sup>. Μερικὰ εὐρέθησαν μαζὶ μὲ

1. Zygouries, σ. 153 - 155, εἰκ. 146.

2. BRONEER, Fountain, σ. 385, εἰκ. 65a - j.

3. M.P., σ. 78, 642, σχῆμα 102, τύπος 334.

4. MORRICONE, σ. 272, 293, εἰκ. 310, 325.

5. M. SEIRADAKI, BSA 55, 1960, σ. 19, πίν. 7a.

6. N. KONTOΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, πίν. 157β.

7. Deiras, σ. 162, πίν. LX, 6.

8. E. FRENCH, BSA 59, 1964, σ. 250, εἰκ. 2 ἀρ. 14, 15.

9. BRONEER, Fountain, σ. 385.

10. STUBBINGS Attica, σ. 47, πίν. 13, 8.

11. Kerameikos I, σ. 70, πίν. 21.

διάφορα ἀγγεῖα, εἴτε καλύπτοντα τὰ στόμιά των εἴτε πάντως εἰς ἀνάλογον θέσιν <sup>1</sup>, ἀγγεῖα ποικίλα κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ κανόνα διαφορετικὰ ὡς πρὸς τὸν πηλὸν καὶ τὸ χρῶμα τῆς βαφῆς ἀπὸ τὰ πώματά των. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὰ τελευταῖα αὐτὰ κατεσκευάζοντο χονδρικῶς καὶ εἰς διάφορα μεγέθη <sup>2</sup> καὶ ὅτι συνεδυάζοντο πρὸς τὰ ἀγγεῖα ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀντιστοίχους διαστάσεις των.

### ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑ ΑΓΓΕΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ

Τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς κεραμεικῆς τῶν τάφων τῆς Περαιτῆς κατανέμεται εἰς ομάδας, μεγάλας ἢ μικράς, ὁμοειδῶν ἀγγείων, ὑπάρχουν ὅμως ἐπὶ πλεόν καὶ δέκα ἄλλα, τὰ σπανιώτερα, ἀντιπροσωπευόμενα ἀπὸ μεμονωμένα δείγματα. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ χειροποίητον καὶ κακόπλαστον μικρὸν ποτήριον 257 τοῦ τάφου 13 (πίν. 84 α) ὀφείλει προφανῶς τὸ ἀσυνήθως ἀπλοῦν σχῆμά του εἰς τὴν ἀδεξιότητα τοῦ ἀρχαρίου κατασκευαστοῦ τοῦ μᾶλλον, παρὰ εἰς τὴν προσπάθειαν ἀποδόσεως ἐνὸς γνωστοῦ καὶ καθιερωμένου σχήματος. Τὸ ἄβαφον ἡμισφαιρικὸν δοχεῖον 298 τοῦ τάφου 23 (πίν. 104 γ) εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐλλιπὲς ἀρύταινα, τὸ δὲ μικρὸν ἀμφικωνικὸν 352 (τάφος Σ16), ἀπολέσαν μέρος τοῦ ὤμου καὶ ὀλόκληρον τὸ στόμιόν του (πίν. 4 β), ἔχει μορφήν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἄδηλον. Ὁ στυπτῆρ 639 (τάφος 75), κατατεθεὶς εἰς τὸν τάφον μεταχειρισμένος καὶ ἐσωτερικῶς κολοβωμένος, εἶναι σκεῦος οἰκιακῆς χρήσεως (εἰκ. 114) μοναδικὸν μέχρι στιγμῆς εἰς τὸ εἶδός του. Τὰ ἀπιόσχημα 155 τοῦ τάφου 10 (εἰκ. 114) καὶ 790 τοῦ 108 (πίν. 115 β) ἀποτελοῦν κατὰ βάσιν παραλλαγὰς ἀλαβαστροειδῶν, ἢ διακόσμησις τοῦ πρώτου ὅμως, συνισταμένη εἰς ὀλόβαφον στόμιον καὶ καθέτους ραβδώσεις εἰς τὴν κοιλίαν, τοῦ προσδίδει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διότι τὸ πλησιάζει πρὸς μίαν κατηγορίαν μικρῶν καὶ συχνὰ χειροποιήτων ἀγγείων διαφόρων σχημάτων διακοσμημένων κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εὑρεθέντων μεταξὺ ἄλλων εἰς τὴν Πρόσυμναν <sup>3</sup>, τὸ Ναύπλιον <sup>4</sup>, τὴν Τίρυνθα <sup>5</sup>, τὸ Ἄργος <sup>6</sup>, τὰς Μυκήνας <sup>7</sup>, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν <sup>8</sup> καὶ τὴν Βραυρῶνα <sup>9</sup> καὶ ἀνηκόντων εἰς ομάδας τῶν ΥἼΕ ΠΙΒ χρόνων. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διακοσμήσεως, ἀπλοῦς ἀλλὰ πολὺ χαρακτηριστικὸς, δὲν μαρτυρεῖται μετὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς, ἀπ' ὅπου τὸ 155 δὲν πρέπει νὰ ἀπέχη πολὺ.

Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἰσχύει διὰ τὸν ὑψίλαιμον ἀμφορίσκον 590 (εἰκ. 114), ἐν ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἀγγεῖα τοῦ τάφου 74. Σχήματος ὠοειδοῦς, με δύο ὀριζοντίας ἀγκύλας λαβὰς, μικρὰς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις εἰς τὸν ὦμον καὶ ἰδιαιτέρως στενὸν καὶ ἐπίμηκες στόμιον, φέρει εἰς μὲν τὸν ὦμον ζώνην κροσσίων, ὀριζομένην πρὸς τὰ ἐπάνω ἀπὸ

1. MORRICONE, σ. 272. N. KONTOLAEON, ΠΑΕ 1959, πίν. 157β. BRONEER, Fountain, σ. 385. M.P., σ. 78.

2. Zygouries, σ. 155.

3. Prosymna, εἰκ. 132, 133, 387, 507, 508, 694.

4. FLMV, πίν. XV, 102 καὶ ἄλλο, ἀδημοσίευτον, εἰς τὸ EM.

5. BEPΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σχ. 6 ἀρ. 6,7.

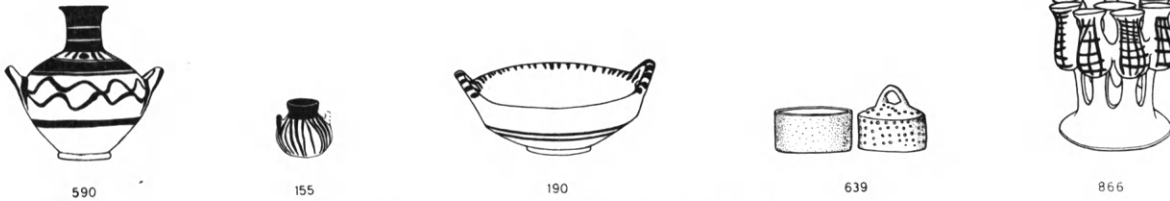
6. Deiras, σ. 141, 156, πίν. XCVI, 9.

7. H. SCHLIEMANN, Mykenae, εἰκ. 27. Ch.T., πίν. XXII, 15. BSA 50, 1955, σ. 223, πίν. 43c.

8. FLMV, πίν. XVI, 108.

9. EM ἀρ. 3853, ἀδημοσίευτον.

τὸν πυκνόβαφον λαιμόν του καὶ πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ πλατεῖαν λωρίδα μεταξὺ λεπτῶν ταινιῶν, εἰς δὲ τὴν κοιλίαν διπλῆν ἀραιὰν κυματοειδῆ γραμμὴν. Τὸ σχῆμά του ἀπαντᾶται εἰς τὴν Ρόδον, τὴν Κάλυμνον, τὴν Μῆλον, τὰς Μυκῆνας, τὴν Ἀσίνην καὶ τὴν Εὐτρησιν <sup>1</sup>, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν Κύπρον <sup>2</sup>, τὴν Κῶ <sup>3</sup>, τὴν Νάξον <sup>4</sup>, τὴν Πρόσυμναν <sup>5</sup>, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ <sup>6</sup> καὶ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ <sup>7</sup>. Εἰς τὸν Ἐγκλιανὸν τὰ δείγματα εἶναι τρία μόνον, μὲ εὐρεῖαν γάστραν καὶ χαμηλὸν λαιμόν. Τὰ ἀγγεῖα τῶν ἄλλων προελεύσεων πλησιάζουν περισσότερον τὸ 590,



Εἰκ. 114. Διάφορα μεμονωμένα ἀγγεῖα.

μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ λαιμός των ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι χαμηλὸς καὶ σχετικῶς εὐρύς, διατηρῶν τὰς ἀναλογίας τῶν πρόχων. Τὸ εὐρεθὲν ὅμως εἰς τὴν κόγχην τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου I: 5 τῆς Ἀσίνης <sup>8</sup> καὶ ἀνῆκον εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ ΥΕ ΠΠΓ <sup>9</sup> εἶναι σχεδὸν ἀπαράλλακτον, ἀσφαλῶς δὲ σύγχρονον. Τὴν χρονολόγησιν αὐτὴν ἐπιβεβαιώνουν καὶ οἱ ἀμφορεῖς τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅμοιοι μὲν κατὰ τὸ σχῆμα, διαφορετικοὶ ὅμως, καὶ σαφῶς μεταγενέστεροι, κατὰ τὴν διακόσμησιν.

Τὸ χωνοειδὲς ἀλλὰ ρηχότατον πινάκιον 190 τοῦ τάφου 12 (εἰκ. 114), μὲ χαμηλὴν δισκοειδῆ βάσιν καὶ δύο διφυεῖς λαβὰς εἰς τὸ χεῖλος, διακοσμημένον ἐξωτερικῶς μὲ ταινίας, ἐσωτερικῶς μὲ δακτυλίους καὶ μὲ γραμμοκηλῖδας εἰς τὸ χεῖλος καὶ τὰς λαβὰς, δὲν ἔχει ἄλλο ἐντελῶς ὅμοιον. Ὁ συνήθης ἄλλ' ὅχι πολὺ συχνὸς τύπος εἶναι ὁ ἔχων κατακόρυφον, κάπως λοξόν, τοίχωμα καὶ ἐπίπεδον πυθμένα, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, τὴν Ἀσίνην καὶ τὰς Θήβας <sup>10</sup>, τὴν Νάξον <sup>11</sup>, τὸν Ἐγκλιανὸν <sup>12</sup> καὶ τὸ Βουρβάτσι <sup>13</sup>, ὑπάρχει δὲ καὶ ἓν μικρὸν μὲ κυρτὸν πυθμένα ἀπὸ τὴν Πρόσυμναν <sup>14</sup>. Ὅλα αὐτὰ

1. M.P., σ. 594, σχῆμα 9, τύπος 58.

2. E. GJERSTAD, OA 3, 1944, σ. 78, εἰκ. 1, 16 καὶ V. KARAGHEORGIS, Report of the Department of Antiquities of Cyprus 1967, σ. 7, 19, εἰκ. 5 ἀρ. 22 - 26.

3. MORRICONE, σ. 74 - 75, 150, εἰκ. 46, 47, 143.

4. N. KONTOLAEON, ΠΑΕ 1959, πίν. 158γ.

5. Prosymna, εἰκ. 16.

6. P.N. I, σ. 385, εἰκ. 373 - 374, σχῆμα 49.

7. Kerameikos, I, σ. 117 - 120, πίν. 43 - 46, 54 - 56, 58. Πρβ. καὶ V. DESBOROUGH, Protogeometric Pottery, σ. 20 - 37, πίν. 4 - 5.

8. M.P., ἑ.δ. Asine, σ. 398, εἰκ. 260, ἀρ. 8.

9. FurOA, σ. 210.

10. M.P., σ. 76, 641, σχῆμα 97, τύπος 322.

11. Ὅστρακον ἀπὸ τὸν συνοικισμόν, κατὰ πληροφορίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. N. KONTOLAEONTOΣ.

12. P.N. I, σ. 417, εἰκ. 397 - 398, σχῆμα 78.

13. STUBBINGS, Attica, σ. 42, πίν. 11, 1.

14. Prosymna, σ. 425, εἰκ. 235, ἀρ. 1047.



φέρουν τὴν ἰδίαν ἀπλὴν διακόσμησιν ἀπὸ ταινίας καὶ δακτυλίου καὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΒ καὶ εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΓ<sup>1</sup> χρόνους.

Ἡ τριποδικὴ χύτρα 1130 τοῦ τάφου 148 (πίν. 39 β) ἀνήκει εἰς ἕνα τύπον ἀγγείου γνωστοῦ σχεδὸν παντοῦ, ἀπαντῶμενον εἰς τὸ Αἰγαῖον ἤδη ἀπὸ τῶν ΜΕ χρόνων<sup>1</sup>, κατασκευαζόμενον ἀπὸ πηλὸν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χαλκὸν<sup>2</sup> καὶ διατηρηθέντα ἀναλλοίωτον ἐπὶ αἰῶνας. Τὰ δείγματα τὰ πλησιέστερα χρονικῶς πρὸς τὴν χύτραν τῆς Περαιτῆς εἶναι τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸν Σιτοβολῶνα, τὴν Ἀσίνην, τοῦ Κοράκου, τὰς Θήβας, τὴν Εὐτρησιν, τὴν Β. κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸ Μενίδι<sup>3</sup> καθὼς καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ<sup>4</sup>, τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηναίων<sup>5</sup>, τὴν Β. κρήνην τῆς Ἀκροπόλεως<sup>6</sup> καὶ τὸ Σπάτα<sup>7</sup>, εἶναι δὲ ἀπαράλλακτα καὶ μεταξὺ των καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα.

Εἰς τὸν τάφον 122, τέλος, εὑρέθη ἀκέραιος ὁ κέρνος 866 (εἰκ. 114), πλασμένος ἀπὸ τεφροκάστανον ἀκάθαρτον πηλόν, διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς χρησιμοποιηθέντας εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγγείων τῆς Περαιτῆς. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ὑψηλὴν κυλινδρικήν θυριδωτὴν βάσιν, στηρίζουσιν ἕνα βαθὺν ἀπιόσχημον κοτυλίσκον εἰς τὸ κέντρον καὶ ὀκτὼ ὁμοίους μικροτέρους γύρω του, φέροντας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν των ὄψιν ἀμελῆ δικτυωτὴν διαγράμμισιν. Τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἀγγείου, ἀμάρτυρον μέχρι στιγμῆς ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα, παρουσιάζει ἀπόλυτον ὁμοιότητα πρὸς μίαν κατηγορίαν ΜΕ δοχείων τῆς δευτέρας πόλεως τῆς Φυλακωπῆς, εὑρεθέντων τόσον εἰς τοὺς τάφους ὅσον καὶ εἰς τὸν συνοικισμόν<sup>8</sup> καὶ ταυτισθέντων πρὸς ἄλλα ἀνάλογα κρητικά ΠΜ σκεύη, κυρίως ὅμως πρὸς τοὺς κέρνους τῶν κλασσικῶν χρόνων<sup>9</sup>, ὅπως τοὺς ἀνεγνώρισεν ὁ O. Rubensohn<sup>10</sup>. Ὁ R. C. Bosanquet<sup>11</sup> ἀπαριθμεῖ τρεῖς ἀκόμῃ, φυλασσομένους εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον, δύο εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Σεβρῶν, δύο εἰς τὸ Ἑθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηναίων, ἕνα εἰς τὴν συλλογὴν Lewis εἰς τὸ Cambridge καὶ ἕνα εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Eton, εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη ἕν τῳ μεταξὺ καὶ ἄλλος, ἐμφανισθεὶς εἰς ἰδιωτικὴν συλλογὴν τῆς Ν. Ὑόρκης<sup>12</sup>. Οἱ ἑπτὰ προέρχονται ἐξηκριβωμένως ἀπὸ τὴν Μῆλον, πρᾶγμα ποῦ γίνεται δεκτὸν καὶ διὰ τοὺς ὑπολοίπους τρεῖς<sup>13</sup>, ὅλοι δὲ ἀνάγονται εἰς τοὺς προκεχωρημένους ΜΕ χρόνους. Μεταξὺ αὐτῶν δηλαδὴ καὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς Περαιτῆς μεσολαβεῖ χρονικὸν διάστημα 5 σχεδὸν αἰώνων, ἀποκλεῖον τὴν πιθανότητα νὰ θεωρηθῇ ὁ κέρνος 866 ὡς κειμήλιον διατηρηθὲν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἶναι λοιπὸν νεώτερος, ὅπως προκύπτει δὲ ἀπὸ τὴν ἀρίστην κατάστασιν διατηρήσεώς του πρέπει νὰ ἀπετέθη εἰς τὸν

1. M.P., σ. 76, 640, σχῆμα 95, τύπος 320.

2. Asine, σ. 394, εἰκ. 257.

3. M.P., σ. 640, σχῆμα 95.

4. P.N. I, σ. 414, εἰκ. 395 - 396, σχῆμα 70.

5. A.J.B. WACE, BSA 49, 1954, σ. 239, πίν. 37c.

6. BRONEER, Fountain, σ. 398, εἰκ. 81b.

7. STUBBINGS, Attica, σ. 54, εἰκ. 32b.

8. Phylakopi, σ. 102, πίν. VIII, 14.

9. Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΑΙΔΗΣ, BSA 12, 1905 - 6, σ. 9 κ. ἐξ. Βλ. καὶ MMR<sup>2</sup>, σ. 136, 449 - 452.

10. AM 1898, σ. 271 κ.ἐξ.

11. BSA 3, 1896 - 1897, σ. 58.

12. D. v. BOTHMER, Ancient Art from N. York Private Collections, N. York 1961, σ. 21, ἀρ. 95.

13. Τοῦ Cambridge, τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ τὸν EM 833.

τάφον ὀλίγον μετὰ τὴν κατασκευὴν του, κατασκευὴν, σημειωτέον, τεχνικῶς πολὺ ἀρτιωτέραν τῶν προηγουμένων. Πρόκειται ἐπομένως περὶ ἀγγείου συγχρόνου πρὸς τὰ τῆς Περαιτῆς καὶ μάλιστα πρὸς τὰ σχετικῶς πρώιμα. Πράγματι, συγκαταλέγεται εἰς τὴν ὁμάδα τῶν παλαιότερων καὶ παραμερισμένων ἀγγείων τοῦ τάφου 122, περιλαμβάνουσιν τὴν σφαιρικὴν πρόχουν 868, τοὺς μικροὺς, ἐπίσης σφαιρικοὺς, ψευδοστόμους 865 καὶ 871, διακοσμημένους κατὰ τρόπον ἀπηχοῦντα σαφῶς τὴν περίοδον ΥΕ ΙΙΒ, ἀλλὰ καὶ τὸν σκύφον 870, βαμμένον κατὰ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὴν φάσιν ΙΙ τοῦ συνοικισμού εἰς τὸ Λευκαντί. Ἀφ' ἐτέρου προηγεῖται τῶν ἀγγείων τῶν εὐρεθέντων κατὰ χώραν, δηλαδὴ τοῦ σκύφου 860, ἀνήκοντος εἰς τὴν ἰδίαν φάσιν μὲ τὸν προηγούμενον, τοῦ προχοϊδίου 861 καὶ τοῦ ληκυθίου 862, ὑπαγομένων εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ Σιτοβολῶνος, κατὰ μείζονα δὲ λόγον τῶν τριῶν κωνικῶν καὶ πυκνοβάφων ψευδοστόμων 872, 873 καὶ 874 τοῦ παρατάφου 122α. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν ὁ κέρνος 866 πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃ κατὰ τοὺς τελευταίους ΥΕ ΙΙΒ ἢ, τὸ ἀργότερον, τοὺς πρώτους ΙΙΓ1 χρόνους, προτοῦ μεταφερθῇ εἰς τὴν Περαιτὴν καὶ ἀποτεθῇ εἰς τὸν τάφον. Διότι εἶναι ἀσφαλῶς ἀγγεῖον ἐπίσακτον, προερχόμενον ἀπὸ τόπον ὅπου ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοι πηλοὶ καὶ ὅπου εἶχε διατηρηθῇ ἡ μορφή αὐτῇ τοῦ συνθέτου τελετουργικοῦ σκεύους, τυποποιηθεῖσα τόσον αὐστηρῶς ὥστε νὰ μείνῃ ἀναλλοίωτος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ νὰ ἐπιζήσῃ μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Συμφώνως πρὸς τὰ σημερινὰ δεδομένα, ὁ τόπος αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ Μῆλος ἢ, πάντως, αἱ Κυκλάδες.

## Β - ΕΙΔΩΛΙΑ

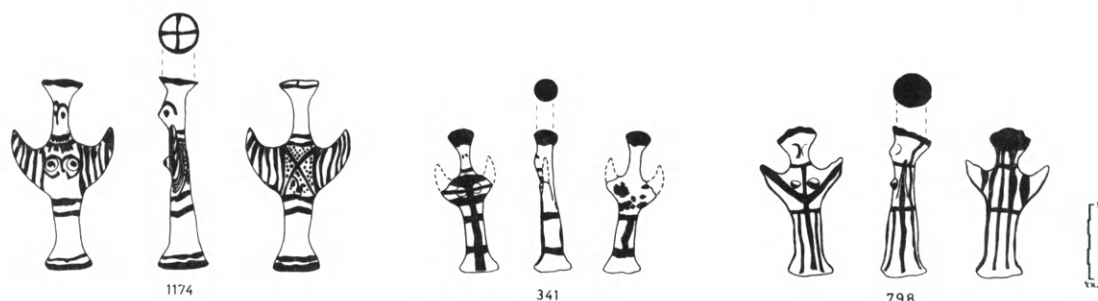
Μαζὶ μὲ τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ διάφορα μικροαντικείμενα οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς περιεῖχον καὶ ὀλίγα πῆλινα εἰδῶλια, ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς γνωστοὺς τύπους<sup>1</sup>. Συγκεκριμένως εὐρέθησαν 7 γυναικεῖα τύπου Ψ', 7, ἐπίσης γυναικεῖα, θρηνηδῶν, 10 βοοειδῆ, 6 ζῶα διαφόρων εἰδῶν, 3 πτηνὰ, 1 κάθισμα καὶ 1 ἀντικείμενον κυβοειδοῦς σχήματος. Μορφολογικῶς εἶναι ὅλα αὐστηρῶς τυποποιημένα καὶ τόσον ἀπλουστευμένα ὥστε νὰ μὴ εἶναι πάντοτε σαφὲς τί ἀκριβῶς παριστάνουν, ὡς πρὸς τὴν κα-

1. Ἡ μορφολογικὴ καὶ τυπολογικὴ κατάταξις τῶν μυκηναϊκῶν εἰδωλίων ἀπασχόλησε κατὰ καιροὺς διαφόρους μελετητάς. Αἱ συστηματικώτεροι προσπάθειαι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὑπῆρξαν κατὰ σειράν τοῦ Χ. ΤΣΟΥΝΤΑ (ΑΕ 1888, σ. 167 - 171), τοῦ Α. J. B. WACE (Ch. T., σ. 215 - 217), τοῦ C. W. BLEGEN (Prosymna, σ. 355 - 366), τοῦ Α. FURUMARK (Chron., σ. 86 - 89), καθορίσαντος τοὺς τελικοὺς καὶ γενικῶς ἀναγνωρισθέντας τύπους τῶν ἄλλ' ἀσχοληθέντος μόνον μὲ τὰ ἀνθρωπόμορφα, τοῦ Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑ (The Aegean and the Near East, σ. 110 - 121), ἐξετάσαντος τὰς καλλιμένας μορφὰς καὶ τοὺς θρόνους των καὶ τελικῶς τῆς E. B. FRENCH, ἡ ὁποία ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τῆς ὁλόκληρον τὸ γνωστὸν ὕλικὸν καθὼς καὶ ἓνα μεγάλον ἀριθμὸν ἀδημοσιευτῶν δειγμάτων ἀπὸ τὰς Μυκῆνας καὶ ἐμελέτησε τὸ ὅλον θέμα ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὴν μονογραφίαν της *The Development of Mycenaean Terracotta Figurines*, 1961. Τὴν εὐχαριστῶ θερμότατα διότι ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου τὸ χειρόγραφον τῆς μονογραφίας αὐτῆς, ἀνεκδότου ἀκόμη, καὶ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς ἐργασίας της.

τασκευήν των δὲ εἶναι χειροποίητα, συχνὰ χονδροειδῆ καὶ κάποτε στρεβλά ὅπως τὸ 342 ἢ κακότεχνα ὅπως τὸ 798. Ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν θαύσεως τοῦ 1163, εὐρεθέντος ἐλλιποῦς, προκύπτει ὅτι ἀρχικῶς ἐπλάθετο χονδρικός πυρὴν ἀπὸ τραχὺν πηλόν (πίν. 186 β), μὲ τοὺς βραχίονας ἀσχηματίστους καὶ μόλις προεξέχοντας, αὐτὸς δὲ ἐκαλύπτετο ἀπὸ στρῶμα ὁμοίου ἀλλὰ καθαρωτέρου πηλοῦ, πάχους 0,002 - 0,003 μ., λαμβάνοντος μὲ τὴν κατάλληλον ἐπεξεργασίαν τὴν ὀριστικὴν μορφήν τοῦ εἰδωλίου. Οἱ πηλοὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς χρησιμοποιηθέντας εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγγείων καὶ ὁ τρόπος τῆς ὀπτήσεως ἐπίσης, ἐν ὅμως, τὸ 515, κατετέθη εἰς τὸν τάφον ὠμὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν διεσώθη. Δύο, τὰ 337 (κάθισμα) καὶ 342 (Ψ), εἶναι ἄβαφα, τὰ ἄλλα ὅμως φέρουν ὅλα διακόσμησιν, τὰ μὲν 17 μὲ βαφὴν ἐρυθρωπὴν, τὰ δὲ ὑπόλοιπα 15 μὲ καστανὴν διαφόρων ἀποχρώσεων.

### ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΑ

**Εἰδώλια Ψ.** Τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀποτελοῦν τὰ γυναικεῖα εἰδώλια τύπου Ψ (εἰκ. 115), τὰ 341, 342, 483, 515 (μὴ διατηρηθέν), 798, 1163 καὶ 1174, ὅλα μὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ διαμορφωμένον εἰς χαμηλὴν, κωνικὴν καὶ ἐλαφρότατα κοίλην βάσιν, στήθη μικρὰ ἀνάπλαστα, πρόσωπον μὲ ὑποτυπώδη χαρακτηριστικὰ καὶ κεφα-



Εἰκ. 115. Εἰδώλια τύπου Ψ.

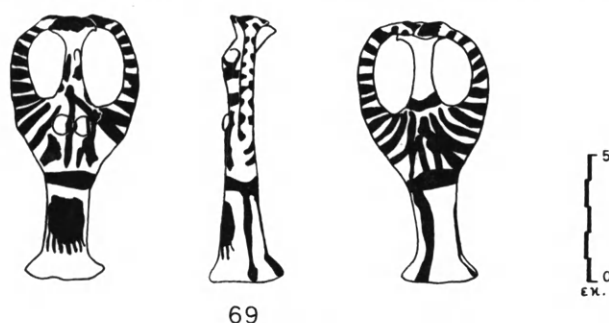
λήν καταλήγουσαν εἰς πλατὺν πόλον μὲ κορυφὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοίλην, εἰς τὸ 341 ὅμως κυρτήν. Τὰ 1163 καὶ 1174, ὅμοια μεταξύ των, εἶναι πλασμένα μὲ προσοχὴν καὶ βαμμένα κατὰ τρόπον συνιστῶντα μίαν σχηματικὴν καὶ ἀφηρημένην ἀπόδοσιν ἀμφιέσεως. Ὅριζόντιαι λεπταὶ ταινίαι ὑποδηλώνουν τὴν παρυφὴν καὶ τὴν ζώνην τοῦ ἐνδύματος καθὼς καὶ τὴν κορυφὴν τοῦ πόλου, ἐγκάρσιαι πυκναὶ γραμμαὶ καλύπτουσιν τοὺς βραχίονας ἀντιπροσωπεύουν, καθὼς φαίνεται, χειρῖδας, ὁ δὲ λαιμὸς περιβάλλεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ ταινίαν εἰς τὸ 1163, ἀναλυομένην εἰς σαφεστάτην ἀπεικόνισιν διπλοῦ περιδεραίου εἰς τὸ 1174. Τὰ ἄλλα ὅμως, προχειρότερον καὶ στοιχειωδέστερον πλασμένα, καλύπτονται ἀπὸ γραμμάς κατακορύφους καὶ ἐγκαρσίας καθὼς καὶ λοξὰς — κατὰ μῆκος τῶν πτερυγιοσχημῶν χειρῶν τοῦ 798 — αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν καὶ ὑπογραμμίζουν τοὺς κυρίους ἄξονας τῶν μορφῶν καὶ ἀποτελοῦν ἀπλῶς καὶ μόνον γραμμικὴν διακόσμησιν, ἄσχετον πρὸς οἵανδήποτε προσπάθειαν παραστατικότητος.

Τὰ πρῶτα δύο ἀντιπροσωπεύουν τὸν ἐκφραστικώτερον καὶ κάπως παλαιότερον

τύπον γυναικείων ειδωλίων, τὸν Ψ1 τοῦ Furumark<sup>1</sup> καὶ Ψ' τῆς French<sup>2</sup>, γνωστὸν ἀπὸ τὰς περισσοτέρας ἐγκαταστάσεις τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Αἴγινα, τὴν Φυλακωπὴν, τὸ Ἡράκλειον, τὴν Ἰαλυσόν, τὴν Κύπρον, τὴν Συριακὴν ἀκτὴν καὶ τὴν Μίλητον<sup>3</sup> καὶ ἀνήκοντα κυρίως εἰς τοὺς ΥἚ ΙΙΒ χρόνους<sup>4</sup>, ἀπαντῶμενον ὅμως ἤδη μὲ κεραμεικὴν ΙΙΑ2 καὶ φθάνοντα μέχρι τοῦ γεμίσματος τῆς Β. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως<sup>5</sup>. Τὰ δύο ειδώλια τῆς Περαιτῆς, εὑρεθέντα παραμερισμένα καὶ μαζὶ μὲ ψευδοστόμους σφαιρικούς, πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὰ τελευταῖα δείγματά του.

Τὰ ἄλλα, τύπου Ψ2<sup>6</sup> ἢ προκεχωρημένου Ψ<sup>7</sup>, ἀπαντῶνται καὶ αὐτὰ εἰς τοὺς ἰδίους περίπου τόπους, καθὼς καὶ εἰς τὸν Τάραντα<sup>8</sup>, ἐπὶ πλέον δὲ εἰς τὴν Κῶ<sup>9</sup>, τοὺς τάφους τοῦ Ἀργους<sup>10</sup> καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἑγκλιανοῦ<sup>11</sup> καὶ εἶναι καταφανῶς νεώτερα, χαρακτηρίζοντα τοὺς ΥἚ ΙΙΓ1 χρόνους κυρίως, ἐφ' ὅσον πρωτοπαρουσιάζονται εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀσίνης<sup>12</sup>. Τὰ 341, 342, 483 καὶ 798 ἐντάσσονται ἀβιάστως εἰς τὴν φάσιν αὐτήν.

**Ειδώλια Θρηνοδῶν.** Παραλλαγὴν τῶν ἀνθρωπομόρφων αὐτῶν ειδωλίων ἀποτελοῦν τὰ ἐπίσης γυναικεῖα ειδώλια θρηνοδῶν<sup>13</sup> (εἰκ. 116), ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ αὐτὰ



Εἰκ. 116. Εἰδῶλιον θρηνοδοῦ.

καὶ προερχόμενα τὰ μὲν 68, 69, 70 καὶ 71 ἀπὸ τὸν τάφον 5, ὅπου εὑρέθησαν μαζὶ μὲ τὴν κερνολεκάνην 65, τὰ δὲ 818, 821 καὶ 822 ἀπὸ τὸν τάφον 111α, ὅπου συνώδευον τὴν λεκάνην 820. Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν διακόσμησιν τὰ ειδώλια αὐτὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ δύο παλαιότερα, διαφέρουν ὅμως κατὰ τὸ ὅτι αἱ χεῖρες των συνοῦνται εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς των, ὅτι φέρουν κάτω ἀπὸ τὴν ζώνην τετράγων-

1. Chron., σ. 87, εἰκ. 1.

2. The Development of Mycenaean Terracotta Figurines, σ. 103, εἰκ. 7.

3. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 262 - 263.

4. Chron., σ. 89.

5. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 103 - 105.

6. Chron., αὐτόθι.

7. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 117, εἰκ. 8B.

8. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 121, 264.

9. MORRIGONE, σ. 127 - 128, εἰκ. 111.

10. Deiras, σ. 198 - 199, πίν. LXXXV, 1, 4, LXXXIX, 10, LIV, 1, 2.

11. P.N. I, σ. 246 κ. ἐξ., πίν. 297, ἀρ. 2.

12. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 118 - 119, πίν. εἰκ. 69.

13. S. IAKOVIDIS, A Mycenaean Mourning Custom, AJA 70, 1966, σ. 43 κ. ἐξ.

νον κροσσωτήν ποδιάν καὶ ὅτι ἔχουν εἰς τὴν βάσιν των στενὴν καὶ βαθεῖαν κατακόρυφον ὀπήν. Ἀντίστοιχοι διαμπερεῖς ὀπαί, ἰσάριθμοι πρὸς τὰ ἐκάστοτε εἰδῶλια καὶ συμμετρικῶς διατεταγμένοι, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ χεῖλη τῶν δύο λεκανῶν, ἐπιτρέπουν τὴν στερέωσιν τῶν θρηνωδῶν εἰς τὰ ἀγγεῖα μετὰ τὴν βοήθειαν λεπτῶν καὶ ἐπιμήκων στελεχῶν ἀπὸ φθαρτὴν ὕλην (ξύλαριων, προφανῶς) περωμένων διὰ μέσου αὐτῶν καὶ ἐμπηγνυομένων εἰς τὰς βάσεις τῶν εἰδωλίων<sup>1</sup>.

Τὰ εἰδῶλια τῶν θρηνωδῶν καὶ αἱ ἀντίστοιχοι λεκάναι ἀνήκουν εἰς τὰς παλαιότερας τάφας τῶν τάφων 5 καὶ 111 α καὶ τοῦ νεκροταφείου ἐν γένει, ἔχουν δὲ ἐλάχιστα παράλληλα. Ἐν ἀπὸ αὐτὰ εὐρέθη εἰς τὴν Ἰαλυσὸν κολλημένον ἀπὸ κατασκευῆς εἰς τὸ χεῖλος λεκάνης μαζὶ μετὰ ἄλλο εἰδῶλιον τύπου Φ<sup>2</sup>. Ἀλλὰ, ἐλεύθερα καὶ αὐτοτελῆ ὅπως τῆς Περαιτῆς, ἀλλὰ χωρὶς ὀπήν, προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν ἐπίσης<sup>3</sup> καὶ ἀπὸ τὴν Νάξον<sup>4</sup>, τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς ὅμως εἶναι τὰ μόνα προσαρτώμενα καὶ ἀφαιρούμενα κατὰ βούλησιν.

### ΖΩΟΜΟΡΦΑ

Σχῆμα. Ἡ δευτέρα κατηγορία ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ζωόμορφα, δέκα βοοειδῆ (εἰκ. 117) καὶ ἕξ ἄλλα διάφορα τετράποδα (εἰκ. 118). Τὰ πρῶτα (291, 293, 294, 295 τοῦ τάφου 21, 427 τοῦ τάφου 37, 494 τοῦ 56, 1110, 1111, 1112 τοῦ 147 καὶ 1220 τοῦ



Εἰκ. 117. Εἰδῶλια βοοειδῶν.

155) μετὰ τὰ σκέλη ἀνοικτά, τὴν κεφαλὴν ἀνωρθωμένην καὶ τὰ κέρατα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐμπρὸς, ἔχουν ὅλα τὴν ἰδίαν στάσιν, τὰ ἴδια κυλινδρικὰ σώματα καὶ ρύγχη καὶ τὰ ἴδια ἀπολεπτυνόμενα σκέλη, χωρὶς κλειδώσεις ἢ ὀπλάς. Ποικίλλει μόνον ἡ θέσις τῆς οὐρᾶς ποὺ κρέμαται ἐλεύθερα πρὸς τὰ κάτω εἰς τὸ 494, εὐρίσκεται μετὰ τῶν σκελῶν εἰς τὰ 294 καὶ 1220, γυρίζει πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ δεξιὰ εἰς τὸ 427, εἶναι κολλημένη κατὰ μῆκος τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους εἰς τὸ 1111 καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ εἰς τὰ ὑπόλοιπα.

Τὰ ἄλλα εἶναι καὶ ἐκεῖνα πλασμένα κατὰ τρόπον ἐξ ἴσου στοιχειώδη, ἀποτελοῦντα σκαριφήματα μᾶλλον παρὰ ἐπεξεργασμένας ἀπεικονίσεις, παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἔχουν ἐμφάνισιν ἐντόνως ἐξατομικευμένην. Ἐν τούτοις, ἐνῶ τὰ ὑψηλὰ περιονωτὰ κέρατα

1. Τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, ὁ ὅποιος διεῖδε τὴν περιγραφεῖσαν μέθοδον καὶ μοῦ τὴν ὑπέδειξε κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

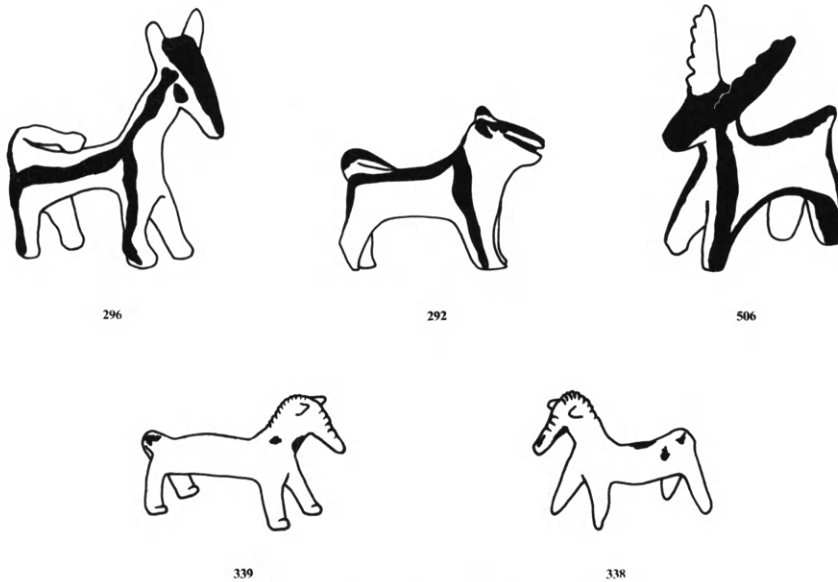
2. ΜΑΙΟΥΡΙ, σ. 174, εἰκ. 99 καὶ 101, τάφος 15, ἀρ. 3156.

3. ΜΑΙΟΥΡΙ, εἰκ. 99, ἀρ. 3162, 3163.

4. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 335, πίν. 279.



καὶ ἡ ὑποτυπώδης οὐρά τοῦ 506 δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως ἐλάφου, τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν λοιπῶν δὲν ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς ὠρισμένον εἶδος ζώου, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρισθοῦν τὰ πρότυπά των μὲ ἀσφάλειαν. Τοῦτο ἰσχύει ὅχι μόνον διὰ τὸ ἐλλιπὲς καὶ ἀκαθόριστον 957 ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ σωματῶδες 292 τοῦ τάφου 21, μὲ τὴν πλατεῖαν κεφαλὴν, τὸ βραχὺ ρύγχος, τὰ μικρὰ ὀξέα ὦτα καὶ τὰ παχέα σκέλη τὰ καταλήγοντα εἰς πέλματα, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μολοσσόν, καθὼς καὶ διὰ τὸ λεπτοφυὲς 296 τοῦ ἰδίου τάφου, μὲ τὸ ἐπίμηκες καὶ ὀξὺ ρύγχος, ἴσως λαγωνικόν. Κυρίως ὅμως εἶναι ἐμφανὲς εἰς τὰ 338 καὶ 339. Αὐτά, εὐρεθέντα μαζὶ εἰς τὸν τάφον 25, ἔχουν σωληνωτὰ σώματα, χαμηλὰ σκέλη, μακρόστενα ρύγχη, μικρό-



Εἰκ. 118. Εἰδωλία διαφόρων ζώων.

τατα τριγωνικὰ ὦτα στραμμένα ἐμπρός, χαίτην ἀνάπλαστον φέρουσιν πυκνὰς ἐγκαρσίας ἐγκοπὰς καὶ ἐπιμήκεις οὐράς. Ἐμφανίζουν δηλαδὴ ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἵππου, ζώου σχετικῶς συνήθους εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πηλοπλαστικὴν<sup>1</sup>, ἔχουν ὅμως μίαν σοβαρὰν διαφορὰν εἰς τὴν διάπλασιν τῶν ποδῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι στρογγυλεμένοι μὲν εἰς τὸ 338 ὅπως καὶ εἰς τὰ βοοειδῆ, καταλήγουν ὅμως εἰς ἐμφανέστατα πέλματα εἰς τὸ 339. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἀποκλείει τὴν ταύτισιν τοῦ ἐνὸς τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ πρὸς τὸν ἵππον ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἐξ ἴσου βασικὰ χαρακτηριστικὰ τείνουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Πρόκειται λοιπὸν περὶ δύο εἰδωλίων πρακτικῶς πανομοιότυπων, ἀνηκόντων εἰς τὴν ἰδίαν ὁμάδα κτερισμάτων καὶ προφανῶς ἔργων τοῦ ἰδίου τεχνίτου, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν μερικῶς μόνον, ἄρα αὐθαιρέτως, συνδυασμὸν χαρακτηριστικῶν μὴ ἀπαντώμενων εἰς τὴν πραγματικότητα. Καθὼς φαίνεται, οἱ μυκηναῖοι ζωοπλάσται ἐσυνήθιζον νὰ κατασκευάζουν

1. Ἡ Ε. FRENCH ἀναφέρει δείγματα ἀπὸ τὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν Β. κλιτὸν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τὰς Μυκήνας, τοὺς Δελφοὺς καὶ τοῦ Κοράκου (ἔ. ἀ. σ. 199 - 201), ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη εἰς τὴν συλλογὴν Ε. ΣΤΑΘΑΤΟΥ (D. LEVI, Collection Stathatos III, 1963, σ. 23 - 24, εἰκ. 10, πίν. II, 6,7) καὶ ἀπὸ τὸ τεῖχος Δυμαίων (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 132, πίν. 139β).

μορφὰς ἀντιστοιχοῦς μὲν πρὸς τὰς φυσικὰς ἀλλὰ διαπλαθομένας κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς στιγμῆς καὶ πάντως ὄχι αὐστηρῶς εἰκονιστικάς.

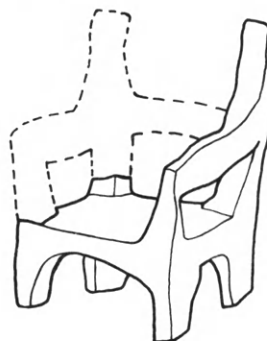
**Διακόσμησις.** Ἡ διακόσμησις τῶν εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἀκολουθεῖ εἰς ὅλα τὰς ἰδίας γενικὰς γραμμάς. Τὰ βοοειδῆ 427 καὶ 494 εἶναι ὀλόβαφα, ὅπως μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὰς Μυκῆνας, χρονολογούμενα εἰς τοὺς ΥἼΕ ΙΙΑ2 - ΙΙΒ χρόνους καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>1</sup>, εἰς τὰ 1110 καὶ 1111 δέ, συμφώνως πρὸς μίαν παραλλαγὴν γνωστὴν ἀπὸ εὐρήματα τῶν ἰδίων αὐτῶν τόπων ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Δελφῶν καὶ τῶν Σοφάδων τῆς Θεσσαλίας<sup>2</sup> ἡ βαφὴ περιορίζεται εἰς τὴν κάλυψιν ὀλοκλήρου τῆς ἐξωτερικῆς ὕψεως τοῦ σώματος. Τὰ ἄλλα ὅλα, βοοειδῆ καὶ μῆ, φέρουν ὀλίγας, ἀραιὰς καὶ σχετικῶς παχείας ταινίας κατὰ μῆκος τῆς ράχεως, τῆς κοιλίας καὶ τῶν σκελῶν, ἔχουν δὲ συχνὰ βαμμένον τὸ μέτωπον καὶ τὰ κέρατα. Ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς τὸν δεῦτερον καὶ μεταγενέστερον τρόπον γραμμωτῆς διακοσμήσεως τῆς Ε. French, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν Συριακὴν ἀκτὴν, τὴν Ἰαλυσόν, τὴν Δῆλον, διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ παρουσιάζεται ἤδη ἀπὸ τοῦ ΥἼΕ ΙΙΑ, συνεχίζεται κυρίως κατὰ τὸ ΙΙΒ, ἐξακολουθεῖ ὅμως καὶ ἀργότερον<sup>3</sup>. Σύγχρονος πρὸς αὐτὸν καὶ γνωστὸς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὰς Ἀθήνας εἶναι καὶ ὁ διάγραμμας τρόπος<sup>4</sup>, ἀντιπροσωπευόμενος εἰς τὴν Περαιτὴν ἀπὸ τὸ βοοειδὲς 1112, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀπὸ τὸ 957.

### ΠΤΗΝΟΜΟΡΦΑ

Ἡ τρίτη κατηγορία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία εἰδῶλια πτηνόμορφα (εἰκ. 119), τὰ 544, 1164 καὶ 1221, προερχόμενα ἀντιστοιχῶς ἀπὸ τοὺς τάφους Σ 23α, 151 καὶ 155.



544



337

Εἰκ. 119. Εἰδῶλιον πτηνοῦ καὶ θρόνος.

Ὁμοίας ἐμφάνισεως καὶ διατηρήσεως, εἶναι καὶ τὰ τρία ἀκέφαλα, μὲ σώματα ὡοειδῆ, οὐρὰς διχαλωτὰς καὶ κυλινδρικὸν κατακόρυφον στέλεχος εἰς τὴν θέσιν τῶν ποδῶν

1. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 190.

2. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 190, 191, 267.

3. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 170 - 171, 181 - 183, 266 καὶ Deiras σ. 201, πίν. XLVIII, 7, LXXXII, 5.

4. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 188 - 189, 267, πίν. εἰκ. 70.

καταλήγον εις κυκλικήν βάσιν, ὅχι ἰδιαίτερος εὐσταθῆ. Τὸ 1221 διαφέρει κατὰ τὸ ὅτι ἔχει εἰς τὰ πλάγια τοῦ σώματος τὰς πτέρυγας δηλωμένας πλαστικῶς ὑπὸ μορφὴν μικρῶν τριγωνικῶν προεξοχῶν καὶ ὅτι τὸ σῶμά του εἶναι ἐσωτερικῶς κοῖλον μὲ μικρὰν ὀπὴν εἰς τὴν ράχιν. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τὸ 544 φέρει εἰς τὰ πλάγια, δηλαδὴ εἰς τὴν θέσιν τῶν πτερύγων, ὀξυλήκτους λωρίδας καὶ εἰς τὴν ράχιν σειρὰς στιγμαμάτων, ἐμπνευσμένας ἴσως ἀπὸ τὸ πτίλωμα τοῦ κορυδαλλοῦ, τὸ 1164 ὅμως καλύπτεται ἀπὸ γραμμὰς, τὸ δὲ 1221 ἀπὸ ἀκανονίστους κυματοειδεῖς ταινίας, ποὺ δὲν μιμοῦνται τίποτε ἀλλ' εἶναι ἀπλᾶ ποικίλματα ὅπως εἰς τὰ τετράποδα καὶ εἰς τὰ ἀγγεῖα.

Μυκηναϊκὰ εἰδώλια πτηνῶν ἔχουν εὐρεθῆ εἰς τὰς Μυκήνας, τὸν Ἀγ. Στέφανον τῆς Λακωνίας καὶ τὴν Αἴγιναν<sup>1</sup>, καθὼς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Τραχῶνων<sup>2</sup>, ἔχουν ὅμως σώματα δισκοειδῆ, σχεδὸν ἐπίπεδα καὶ πτέρυγας συχνὰ ἀναπεπταμένας. Ὡσειδῆ καὶ συνεπῶς ὀγκωδέστερα ἀναφέρονται 3 μόνον, ἐν ἅπουν ἀπὸ τὴν Κρίσαν καὶ δύο, ἐφωδιασμένα καὶ αὐτὰ μὲ ὀρθία στηρίγματα, ἀπὸ τὴν οἰκίαν G τῆς Ἀσίνης καὶ τὰς Μυκήνας<sup>3</sup>. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ τὸ συγγενέστερον πρὸς τὰ πτηνὰ τῆς Περαιτῆς εἶναι τὸ δεῖγμα τῆς Ἀσίνης, ἀναγόμενον χρονολογικῶς εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΓ1β.

## ΔΙΑΦΟΡΑ

Τὸ ἐδῶλιον 337, τοῦ τάφου 25 (εἰκ. 119), ἀμελοῦς κατασκευῆς καὶ ἄβαφον, μὲ τέσσαρας πόδας, τετράγωνον κάθισμα, δύο ὀριζοντίους βραχίονας καὶ ἀνοικτὸν ἐρεισίνωτον, εἶναι μέχρι στιγμῆς μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του. Θρόνοι διαφόρων μορφῶν ὑπάρχουν πολλοί, εἴτε μὲ κατηγμένας ἀνθρωπίνας μορφὰς<sup>4</sup> εἴτε χωρὶς<sup>5</sup>, ὅλοι των ὅμως εἶναι τριποδικοί, πρᾶγμα ποὺ τοὺς προσδίδει θρησκευτικὸν ἢ, τοῦλάχιστον, τελετουργικὸν χαρακτῆρα, διότι προσιδιάζει εἰς τοὺς θῶκους θεοτήτων<sup>6</sup>. Τὰ μόνα γνωστὰ τετραποδικὰ καθίσματα — ἐκτὸς ἀπὸ τὸ 337 — προέρχονται ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἀνήκουν εἰς τὰ τέλη τοῦ 12ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. καὶ εἶναι ἐν μικρὸν χάλκινον χωρὶς βραχίονας ἢ ὑποπόδιον, χρησιμεῦον ὡς θρόνος ἀνδρικήs θεϊκῆs μορφῆs<sup>7</sup>, καὶ ἐν ἄλλο, πῆλινον, μὲ ἡμικυλινδρικήν ράχιν καὶ ἀνοικτὸν τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ καθίσματος<sup>8</sup>, μικρογραφία δηλαδὴ λοχείου δίφρου ὁμοίου πρὸς τοὺς χρησιμοποιουμένους κατὰ τοὺς τοκετοὺς εἰς τὴν Κύπρον μέχρι καὶ πρό τινος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτά, ὅπως καὶ πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα, τὸ 337 δὲν εἶναι

1. E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 194, 195.

2. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Ι. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΝ.

3. BCH 62, 1938, σ. 145, εἰκ. 22, ἀρ. 19. Asine, σ. 310, εἰκ. 213, ἀρ. 2 καὶ E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 194.

4. Ἀπὸ τὴν Κύπρον, τὴν Ἀργολίδα, τὰς Θήβας καὶ τὴν Ἀττικὴν (E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 283 - 284. G. E. MYLONAS, *The Aegean and the Near East*, σ. 113 - 117).

5. Ἀπὸ τοὺς ἰδίους τόπους καὶ ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὰς Ἀθήνας (E. FRENCH, ἔ. ἀ. σ. 284. G. E. MYLONAS, ἔ. ἀ. σ. 117 - 118. Πρβ. καὶ G. M. RICHTER, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, σ. 6).

6. G. E. MYLONAS, ἔ. ἀ. σ. 118 - 119.

7. C. SCHAEFFER, *Enkomi - Alasia I*, σ. 371 - 372, εἰκ. 115, πίν. LXXIII, LXXV.

8. *Atlas of the Cesnola Collection II*, πίν. LXXVIII, 703 - 706.

παρά όμοίωμα ένός άπλοῦ έπίπλου καθημερινής χρήσεως<sup>1</sup>, παιγνίδιον δηλαδή, άποτελοῦν μαζί με τὰ ζωάρια 338 καὶ 339 μέρος τῶν κτερισμάτων μιᾶς παιδικῆς ταφῆς.

Ύπάρχει τέλος καὶ τὸ πήλινον άντικείμενον 835 τοῦ τάφου 112 (πίν. 121α), σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, ἔχον διακοσμημένας τὴν μίαν μεγάλην καὶ τὰς τρεῖς στενὰς ἑδρας του, ἁβάφους τὰς ἄλλας δύο (ἁθεάτους, καθὼς φαίνεται, καὶ συνεπῶς ὀπίσω καὶ κάτω πλευράς του) καὶ δύο μικράς ὁπὰς διαμπερεῖς κατὰ τὸ πλάτος του, ἀνοιγμένας συμμετρικῶς εἰς τὴν κορυφήν του. Ἐκείτο εἰς τὸν τάφον 112, παραμερισμένον ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, ὡς ἐκ τούτου δὲ αἱ συνθῆκαι εὐρέσεώς του δὲν διδάσκουν τίποτε περὶ τῆς χρησιμότητός του. Ὡς μόνον παράλληλον ἔχει τὸν ἐξ ἴσου αἰνιγματικὸν πήλινον κύβον, ἐπίσης διάτρητον, τὸν εὐρεθέντα εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηνῶν καὶ ἐρμηνευθέντα ὡς βαρίδιον ἢ ὡς ἐξάρτημα παιγνίου<sup>2</sup>.

1. Τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ ἀποδεικνύει — ἐὰν ἐχρειάζετο νὰ ἀποδειχθῇ — ὅτι οἱ μυκηναῖοι ἐγνώριζον καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τετραποδικὰ καθίσματα καὶ ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ ἀναζητηθοῦν χιττιτικὰ ἢ ἄλλα πρότυπα (S. LASER, *Archaeologia HomERICA*, P, σ. 49).

2. E. FRENCH, *ἔ. ἀ. σ.* 249.

# ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

## ΓΕΝΙΚΑ

Τὰ διάφορα μικροκτερίσματα εἶναι ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα μὲ τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα, δι' ἄλλον ὅμως λόγον: Ἐν πρώτοις φωτίζουν πολλές πλευρὰς καὶ συνηθείας τοῦ καθημερινοῦ βίου, μὴ καλυπτομένας ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα. Διαρκέστερα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ αὐτά, δὲν ἀντικατοπτρίζουν μὲν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησίν των τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μὲ τὸν ἴδιον ρυθμόν, εἶναι ὅμως συχνὰ ξένης προελεύσεως εἴτε ὡς πρώτη ὕλη εἴτε καὶ ὡς ἔτοιμα προϊόντα, οὕτω δὲ χρησιμεύουν ὡς τεκμήρια διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν σχέσεων τῶν ιδιοκτητῶν των μὲ τὸ γεωγραφικόν των περιβάλλον καὶ τῶν σχετικῶν ἀλληλεπιδράσεων. Ἐπὶ πλέον, ὄντα πολλές φορές πολύτιμα, ἀποτελοῦν τόσον μὲ τὴν ὑπαρξίν των αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ὅσον καὶ μὲ τὴν κατανομήν των χρησιμωτάτας ἐνδείξεις διὰ τὸ γενικὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον καὶ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι τὰ ἐχρησιμοποιοῦν.

Εἰς τὴν Περαιτὴν εὐρέθησαν πολλά καὶ ποικίλα ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως, προερχόμενα ὅλα ἀπὸ τάφους κοινῶν ιδιωτῶν καὶ ἐπομένως χαρακτηρίζοντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸν μέσον ὅρον τοῦ κατοίκου τοῦ συνοικισμοῦ.

Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ μερικὰ ἀποτεθέντα, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἐντελῶς καινουργῇ καὶ ἀμεταχείριστα εἰς τὸν τάφον, ὅπως τὸ κοπίδιον *M36* τοῦ τάφου 10 (πίν. 77α), πολλά ὅμως φέρουν σαφεῖς τὰ ἔχνη τῆς χρησιμοποίησός των. Οὕτω, ὑπάρχει ὁ ἀργυροῦς δακτύλιος *M133* τοῦ τάφου 92 (πίν. 61β), τὸν ὁποῖον εἶχον στενεύσει μὲ τὴν προσθήκην λεπτοῦ χρυσοῦ σύρματος ἐσωτερικῶς, προφανῶς διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸν δάκτυλον τοῦ νέου κατόχου. Ὑπάρχουν ἐπίσης οἱ σφραγιδόλιθοι *A6*, καεῖς μαζὶ μὲ τὸν ιδιοκτήτην του, καὶ *A4*, χρησιμοποιηθεῖς ἐπὶ πολὺ καθὼς πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν τριβὴν εἰς τὰ χεῖλη τῆς ὀπῆς του, οἱ δύο χρυσοῖ δακτύλιοι *M4* καὶ *M9* τοῦ τάφου 1, τῶν ὁποίων αἱ γλυφαὶ τῆς σφενδόνης ἔχουν ἀποτριβῇ (πίν. 48α,γ), τὸ φυλακτὸν *A91* τοῦ τάφου 24, καὶ αὐτὸ μὲ τὴν ἐπιφάνειάν του λειασμένην ἀπὸ τὴν χρῆσιν (πίν. 104ε), ὁ σφραγιδόλιθος *A92* τοῦ ἰδίου τάφου, ὁ ὁποῖος ἀπετέθη εἰς τὸν τάφον μὲ σπασμένην τὴν κορυφήν του (πίν. 105α), καὶ ὁ κύλινδρος *A1* τοῦ τάφου 1 μὲ ἀρκετὰ μεγάλην ἀπόθραυσιν εἰς τὸ κάτω μέρος του (πίν. 47α). Γενικῶς δηλαδή τὰ μικρὰ αὐτὰ κτερίσματα εἶχον χρησιμοποιηθῇ κανονικῶς ἀπὸ τοὺς ιδιοκτήτας των, πάντως δὲ ἦσαν ἀντικείμενα συνήθους χρήσεως καὶ ὄχι εἰδικῶς κατεσκευασμένα διὰ τὸν τάφον. Εἰς τὸ σύνολόν των περιλαμβάνουν 240 συμπληρώματα τῆς ἐνδυμασίας ἀπὸ 61 τάφους,



64 είδη καλλωπισμοῦ ἀπὸ 24 τάφους, 497 κοσμήματα (77 τάφοι), 12 διαφόρους σφραγίδας (5 τάφοι), 24 φυλακτά (10 τάφοι), 28 ἔνθετα ποικίλματα (12 τάφοι), 120 ἐργαλεῖα καὶ σύνεργα (29 τάφοι), 3 ὅπλα (3 τάφοι), 355 κογχύλια καὶ ἀχιβάδες (26 τάφοι) καὶ 154 ἄλλα διάφορα ἀπὸ 33 τάφους. Τὰ περισσότερα εἶναι αὐτοτελῆ, μερικὰ ὅμως, ὅπως π.χ. τὰ βαρίδια τοῦ δικτύου ἀπὸ τὸν τάφον 131, τὰ ἐπιρράμματα τοῦ τάφου 1 ἢ τὰ διάφορα ἔνθετα διακοσμητικὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ὑπόλοιπα καὶ συγχρόνως ἢ πιστοποίησης τῆς ὑπάρξεως ἄλλων, μεγαλυτέρων, ἀντικειμένων, κατεσκευασμένων ἀπὸ φθαρτὰς ὕλης ὅπως π.χ. τὸ νῆμα, τὸ ξύλον ἢ τὸ ὕφασμα, ἐξαφανισθεῖσας μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

## ΕΙΔΗ

### ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ

**Ἐπιρράμματα.** Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὑπάγονται τὰ ὀστέϊνα πλακίδια Δ5 τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1 (πίν. 49α), ὅμοια πρὸς ἓν ἐλεφάντινον ἀπὸ τὸν τάφον I:1 τῆς Ἀσίνης<sup>1</sup>. Μικρότατα, πολὺ ἐλαφρὰ καὶ διάτρητα, πρέπει ἀρχικῶς νὰ ᾔσαν ραμμένα ἐπάνω εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ νεκροῦ. Μερικὰ παρουσιάζουν τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς, ἀνῆκον δηλαδὴ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς καύσεις τοῦ λάκκου καὶ ἐπομένως δὲν εὐρέθησαν εἰς τὴν πραγματικὴν των θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν νεκρὸν τὸν ὁποῖον συνώδευον. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἄδηλον ἐὰν ὅσα εὐρέθησαν ἀποτελοῦν τὸ σύνολον καὶ ἐὰν ἡ ἀναλογία τῶν 26 τριγωνικῶν μὲ τὴν μίαν ὀπὴν πρὸς τὰ 2 τετράπλευρα μὲ τὰς δύο εἶναι ἡ ἀρχικὴ. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ἐπιχειρηθῇ μὲ βεβαιότητα οἰαδήποτε προσπάθεια ἀναπαραστάσεως τῆς διατάξεώς των ἐπάνω εἰς τὸ ἔνδυμα, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ᾔσαν ραμμένα γύρω εἰς τὴν τραχηλιάν, μὲ τὰ 2 τετράπλευρα εἰς τὰς ραφὰς τοῦ ὤμου.

**Πόρπαι.** Εὐρέθησαν συνολικῶς 8, ἐλάχισται δηλαδὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ταφῶν, ὅλαι ἀπὸ χαλκόν. Συγκεκριμένως ὑπάρχουν μία ἀπὸ τὸν τάφον 19, ἡ M71 (πίν. 101β), μία ἀπὸ τὸν 36, ἡ M83 (πίν. 80α), δύο ἀπὸ τὸν 65 (M108 καὶ M109, πίν. 24α), δύο ἀπὸ τὸν 74 (M116 καὶ M117, πίν. 27β), μία ἀπὸ τὸν 147 (M210, πίν. 37β) καὶ μία ἀπὸ τὸν 155 (M229, πίν. 11β). Ἀπὸ τὰς 8 αὐτὰς αἱ 5 (M108, M109, M116, M117 καὶ M229) εἶναι συγκολλημέναι ἀπὸ πολλὰ τεμάχια ἀλλὰ πλήρεις, αἱ ὑπόλοιποι 3 ὅμως (M71, M83, καὶ M210) εἶναι ἐλλιπεῖς. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι ὅλαι πλὴν δύο εἶχον μετακινηθῇ ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς των θέσεις καὶ σωθῇ πρὸς διάφορα σημεῖα τῶν θαλάμων.

Αἱ M116 καὶ M117, ἀπολύτως ὅμοιαι μεταξύ των, εἶναι αἱ μόναι εὐρεθεῖσαι

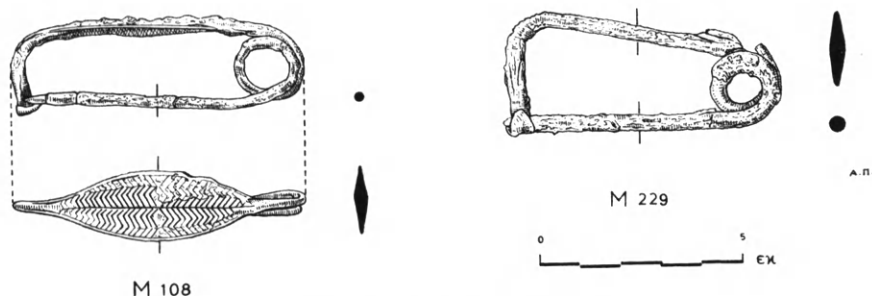
1. Asine, σ. 376, εἰκ. 244.

κατὰ χώραν, καὶ μάλιστα κλεισταί. Συνώδευον τὴν τελευταίαν ταφὴν τοῦ τάφου 74 (εἰκ. 120, βλ. καὶ πίν. 181) καὶ ἔκειντο ἡ μία μεταξὺ λαιμοῦ καὶ δεξιοῦ ὤμου, μὲ τὴν βελόνην πρὸς τὴν σιαγόνα, ἡ δὲ ἄλλη εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ θώρακος, μεταξὺ βραχίονος καὶ πήχεως, στραμμένη καὶ αὐτὴ πρὸς τὰ ἐπάνω. Κατὰ ταῦτα ἐνδέχεται εἶτε νὰ εἶχον καρφωθῇ εἰς τοὺς ὤμους ἐνδύματος ὁμοίου πρὸς τὸν μεταγενέστερον δωρικὸν χιτῶνα, ὅποτε ὅμως ἡ δεξιὰ πρέπει νὰ εἶχεν ὀλισθήσει μαζί μὲ τὸ ἐνδυμα ἄρκετὰ πρὸς τὰ κάτω, εἶτε νὰ εἶχον χρησιμεύσει διὰ τὴν στερέωσιν ἑνὸς πέπλου ἢ ἐπωμίου τυλιγμένου εἰς τοὺς ὤμους τοῦ νεκροῦ, ὅπως τὸ περιγράφει ἡ H. Lorimer<sup>1</sup>, ὅπως εἶναι τὸ περιβάλλον τὰς δύο γυναικείας μορφὰς τοῦ ἐλεφαντίνου συμπλέγματος τῶν Μυκηναίων<sup>2</sup> καὶ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν γραπτὴν διακόσμεισιν μερικῶν μυκηναϊκῶν εἰδωλίων<sup>3</sup>. Τοῦτο μάλιστα εἶναι πιθανώτερον δεδομένου ὅτι ἡ μυκηναϊκὴ ἐνδυμασία, προσηρμοσμένη εἰς τὸ σῶμα καὶ ραμμένη εἰς τὸ σχῆμά του δὲν ἐχρειάζετο πόρπας ἢ περόνας διὰ νὰ συγκρατῇται εἰς τὴν θέσιν της. Ἀλλωστε, δεδομένου τοῦ τόσο περιωρισμένου ἀριθμοῦ των, εἶναι φυσικώτερον νὰ συνώδευον ἐν συμπλήρωμα τῆς ἐνδυμασίας ἐμφανιζόμενον κατ' ἐξάίρεσιν εἰς ὀλίγους τάφους, παρὰ ἓνα συγκεκριμένον τύπον ἐνδύματος ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἐφέρετο ἀπὸ 7 μόνον ἢ καὶ ὀλιγώτερα ἄτομα.

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν των αἱ πόρπαι ἀνήκουν ἀνὰ τέσσαρες εἰς τοὺς δύο βασικοὺς τύπους τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων ὅπως τοὺς καθώρισεν ὁ Blinkenberg<sup>4</sup>,



Εἰκ. 120. Αἱ πόρπαι τῆς Α. ταφῆς τοῦ τάφου 74 εἰς τὴν θέσιν των.



Εἰκ. 121. Δοξαρωταὶ πόρπαι.

τὰς δοξαρωτάς (τύπος I, εἰκ. 121)<sup>5</sup> καὶ τὰς τοξωτάς (τύπος II, εἰκ. 122)<sup>6</sup>. Συμφῶνως πρὸς τὴν κατάταξιν του, ἀκολουθοῦμένην καὶ ἀπὸ τὸν Furumark<sup>7</sup>, ὑπάρχουν

1. Homer and the Monuments, σ. 369. Βλ. καὶ Deiras, σ. 207.

2. A.J.B. WACE, Mycenae, σ. 83 - 84, εἰκ. 101, 102c,d, 103.

3. E. FRENCH, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines (MS), σ. 61, 62, 65. Βλ. καὶ Σ. MAPINATON, Archaeologia Homerica, A, σ. 43.

4. C. BLINKENBERG, Fibules grecques et orientales, σ. 45 - 78.

5. Fiddlebow, en archet, Violinbogenfibel, ad arco di violino.

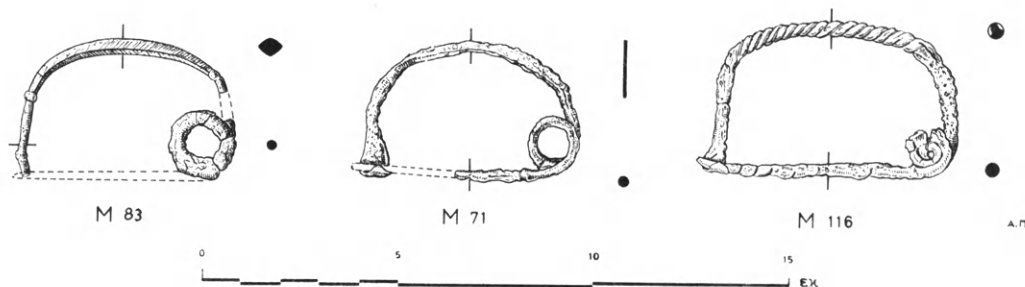
6. Arched, à arc, Bogenfibel, ad arco semplece.

7. Chron., σ. 91 - 93.

δύο τῆς κατηγορίας I 8 (δοξαρῶνται μὲ φυλλόσχημον τόξον διακοσμημένον) αἱ *M108* καὶ *M109*, μία τῆς κατηγορίας I 10 (δοξαρῶνται τριγωνικοῦ σχήματος μὲ φυλλόσχημον τόξον) ἡ *M229*, μία ἐλλιπής, πιθανῶς δοξαρῶνται, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τεμάχιον τῆς σπείρας τοῦ ἐλατηρίου της, ἡ *M210*, μία τῆς κατηγορίας II 3 (τοξωτὴ μὲ τόξον ρομβοειδοῦς τομῆς) ἡ *M83*, μία τῆς II 5 (τοξωτὴ μὲ πεπλατυσμένον τόξον) ἡ *M71* καὶ δύο τῆς II 7 (τοξῶνται μὲ σχοινοειδὲς τόξον), αἱ *M116* καὶ *M117*.

Εἶναι γενικῶς παρατηρητέον καὶ παραδεκτὸν ὅτι ὁ τύπος I εἶναι παλαιότερος<sup>1</sup> ἀπὸ τὸν II, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦλάχιστον ὅτι ὑπάρχει ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΥΕ ΠΙΒ καὶ ἐκλείπει κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου<sup>2</sup>, ἐνῶ ὁ II παρουσιάζεται μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΠΙΓ καὶ διατηρεῖται μέχρι καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων<sup>3</sup>. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΠΙΓ λοιπὸν οἱ δύο τύποι συνυπάρχουν, χωρὶς τὸ γνωστὸν ὕλικόν νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἀσφαλῆ γνώσιν τῆς ἐνδεχομένης διαδοχῆς αὐτῶν καὶ τῶν διαφορῶν παραλλαγῶν των.

Αἱ πόρπαι τῆς Περαιτῆς δὲν ὀδηγοῦν εἰς πολὺ λεπτομερεστέρας διαπιστώσεις. Ἡ χρονικὴ ἀκολουθία τῶν τάφων ὅπου εὐρέθησαν δὲν εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς ἐμφανής. Πρέ-



Εἰκ. 122. Τοξῶνται πόρπαι.

πει λοιπὸν ἡ χρονολογικὴ των κατάταξις νὰ βασισθῇ εἰς τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα. Ὅντως, ὅλαι πλὴν μιᾶς, τῆς *M71* τοῦ τάφου 19, εὐρέθησαν μαζὶ μὲ ἀγγεῖα, μόνον εἰς τὸν τάφον 74 ὅμως τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ τὰς συνώδευον πράγματα. Εἰς τοὺς ἄλλους εἶχον ἀπλῶς παραμερισθῇ μαζὶ μὲ αὐτά, ὥστε ὁ συγχρονισμὸς δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἡ σύγκρισις των ὅμως ἐπιτρέπει μερικὰ βασικὰ συμπεράσματα. Οὕτω, ὁ λάκκος τοῦ τάφου 65 περιεῖχε μαζὶ μὲ τὰς δοξαρῶντας *M108* καὶ *M109* ἓνα σκύφον καὶ δύο κυάθους μὲ χαμηλὰς δακτυλιοσχήμους βάσεις, τοὺς 572, 573 καὶ 575, καθὼς καὶ δύο μικροὺς σταμνίσκους εὐρυστόμους μὲ ὁμοίας χαμηλὰς βάσεις, τοὺς 574 καὶ 576. Ὁ 576, διακοσμημένος εἰς τὸν ὦμον μὲ στενὴν τεθλασμένην γραμμὴν, εἶναι ὅμοιος καὶ ἀσφαλῶς σύγχρονος πρὸς τὸν 1116 τὸν συνοδεύοντα τὴν πόρπην *M210* εἰς τὸν λάκκον τοῦ τάφου 147. Ἡ τετάρτη δοξαρῶνται, ἡ *M229*, εὐρέθη καὶ αὐτὴ μέσα εἰς λάκκον, ὅπου εἶχεν ἐπίσης παραμερισθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ ψευδόστομος 1210, διακοσμημένος μὲ ὀκτάποδας καὶ παρουσιάζων ὡς πρὸς τὸ σχῆμά του τὰ ἴδια γενικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τοὺς

1. C. BLINKENBERG, *ε. ἀ. Chron.*, *ε. ἀ. καὶ τελευταίως* DESBOROUGH, LMS, σ. 54 - 58, ὅπου τὰς ἐξετάζει ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ περισσώτερον, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀκριβέστερον χρονολογημένον ὕλικόν.

2. Βλ. καὶ V. MILOJČIĆ, AA 1948, σ. 23.

3. DESBOROUGH, *ε. ἀ. Βλ. καὶ* Σ. MAPINATON, *Archaeologia Homerica*, A, σ. 36.

ψευδοστόμους 421 και 424 του τάφου 36, απ' όπου προέρχεται ή τοξωτή πόρπη M83. Έδω μαζί με τους ψευδοστόμους αυτούς υπήρχον και τὰ οἰνοχοῖδια 417, 418 και 419, περισσότερον προκεχωρημένα τόσον ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ὅσον και ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 65. Ἀκόμη περισσότερον προκεχωρημένα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ νεκροταφείου, εἶναι τὰ δύο ἀγγεῖα τῆς κατὰ χώραν ταφῆς τοῦ 74, ὁ σταμνίσκος 591 με ὑψηλὸν χωνοειδὲς στόμιον, ἐντόνως κωνικὴν βάσιν και ἐγκαρσίας γραμμὰς εἰς τὰς λαβάς του, καθὼς και ἡ οἰνοχόη 592. Ὡστε ἀπὸ τὰς 4 δοξαρωτὰς αἱ τρεῖς εὐρέθησαν με ἀγγεῖα ὅμοια μεταξὺ των και ὀλιγώτερον προκεχωρημένα ἀπὸ τὰ συνοδεύοντα τὰς δύο ἀπὸ τὰς τοξωτὰς. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο ἄκρων πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν αἱ ὑπόλοιποι δύο πόρπαι ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ συσχετισθοῦν με κεραμεικὰ εὐρήματα, μία ἀπὸ κάθε εἶδος. Τὰ συμπεράσματα λοιπὸν ἀπὸ τὴν Περαιτὴν, συμπεράσματα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διατυπωθοῦν με πολλὴν ἐπιφύλαξιν διότι τὸ ὕλικὸν εἶναι ἐλάχιστον και με πολλὰ περιθώρια διὰ συμπτώσεις, οἱ δὲ συσχετισμοὶ ὅχι πάντοτε βέβαιοι, ἐπιβεβαιώνουν τὰς ἤδη διατυπωθείσας ἀπόψεις χωρὶς οὐσιαστικῶς νὰ προσθέτουν τίποτε: "Ὅτι δηλαδὴ οἱ δύο τύποι πορπῶν συνυπῆρχον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΙΙΓ1, με τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς μὲν ἐπεκράτουν αἱ δοξαρωταί, εἰς τὸ τέλος δὲ αἱ τοξωταί.

Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸν μικρὸν των ἀριθμὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν σχημάτων των αἱ πόρπαι δὲν ἀνήκον εἰς τὰ συνήθη συμπληρώματα τῆς μυκηναϊκῆς ἐνδυμασίας, ἴσως δὲ οὔτε καὶ εἰς τὰ αὐτόχθονα. Ἐχει ἤδη ὑποστηρικθῇ ὅτι αἱ δοξαρωταὶ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ εἶχον εἰσαχθῇ πλήρως διαμορφωμένοι ἀπὸ τὸν Βορρᾶν<sup>1</sup>, ἴσως μέσῳ Ν. Ἰταλίας<sup>2</sup> ἀλλὰ και, ἀντιθέτως, ὅτι εἶναι γνησίως μυκηναϊκαί, αἱ τοξωταὶ ἐξέλιξίς των και αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἀπομιμήσεις των<sup>3</sup>. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ παλαιότεραι, αἱ δοξαρωταί, ἐμφανίζονται συγχρόνως εἰς διάφορα σημεῖα ἐνὸς χώρου καλύπτοντος τὸ Αἰγαῖον, τὴν Σικελίαν και τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον μέχρι τῶν Ἀλπεων, χωρὶς νὰ φαίνεται εἰς ποίαν ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς περιοχὰς ἐπενοήθησαν<sup>4</sup>. Ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς τοῦ σχήματός των αἱ περισσότεραι ἀπὸ ὅσας εὐρέθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, και ἰδίως αἱ τοξωταί, ἦσαν ἀσφαλῶς μυκηναϊκὰ προϊόντα, διαδιδόμενα εἰς τὴν Κύπρον και εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ.<sup>5</sup>, εἰδικῶς δὲ εἰς τὴν Περαιτὴν δὲν ὑπάρχει καμμία ἡ ὁποία νὰ μὴ φαίνεται κατεσκευασμένη εἰς τὴν Ἑλλάδα.

**Κομβία.** Ὅπως εἰς ὅλας τὰς ἀνασκαφὰς μυκηναϊκῶν τάφων εὐρέθησαν πολλά. Συνολικῶς συνεκεντρώθησαν 203 ἀπὸ 61 τάφους και 1, τὸ Π8, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, μεταξὺ τῶν τεμαχίων τοῦ σκύφου 1046. Τὰ 189, σχεδὸν τὸ σύνολον δηλαδὴ, εἶναι ἀπὸ στεατίτην, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρασινωπὸν, τεφρὸν ἢ, σπανιώτερον, ἰώδη, ὑπάρχουν ὅμως και 3 ἐλεφάντινα (τὸ Δ13 τοῦ τάφου 4, τὸ Δ33 τοῦ τάφου 13

1. DESBOROUGH, LMS, σ. 56 - 57.

2. W. TAYLOUR, Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas, σ. 186.

3. V. G. CHILDE, PPS 1948, σ. 186 - 187.

4. H. MÜLLER - KARPE, Germania 40, 1962, σ. 281.

5. D. STRONACH, The Development of the Fibula in the Near East, Iraq 21, 1950, σ. 181 - 183, 186 και P. J. RIIS, Hama II 3, σ. 131 - 133, ὅπου παραθέτει και τὸ σχετικὸν ὕλικόν.

καὶ τὸ 468 τοῦ τάφου Σ14), 2 ἀπὸ σχιστόλιθον (τὸ 1178 τοῦ τάφου 85 καὶ τὸ 1227 τοῦ τάφου 111) καὶ ἀνὰ 1 ἀπὸ ὀρεῖαν κρύσταλλον (τὸ 19 τοῦ τάφου 1), ἀσβεστολιθικήν μάργαν (τὸ 1176 τοῦ τάφου 84), ψαμμίτην (τὸ 1240 τοῦ τάφου 124) καὶ ὑαλόμαζαν (τὸ 1213 τοῦ τάφου 152). Ἐπὶ πλέον εὐρέθησαν ἄλλα 6 (τὰ Π3 τοῦ τάφου 46, Π4 τοῦ τάφου 75, Π5 καὶ Π6 τοῦ τάφου 124, Π9 τοῦ τάφου 156 καὶ τὸ ἐπιφανειακὸν εὔρημα Π8) κατεσκευασμένα ἀπὸ τραχὺν καὶ ἀκάθαρτον πηλὸν χωρὶς ἔχνος βαφῆς τῆς ἐπιφανείας των ἢ ἐπικαλύψεως τῆς εἴτε μὲ φύλλον χρυσοῦ — ὅπως παρατηρήθη εἰς τὸν τάφον 515 τῶν Μυκηνῶν<sup>1</sup> — εἴτε μὲ οἰονδήποτε ἄλλο ὕλικόν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ λίθινα ἐλάχιστα ἔχουν τὴν ἐπιφανείαν των λειασμένην, εἰς τὰ περισσότερα δὲ εἶναι ἀκόμῃ ἐμφανῆ τὰ ἔχνη τοῦ ἐργαλείου τοῦ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὴν κατασκευὴν των. Δὲν ἀπεδίδετο λοιπὸν σημασία εἰς τὴν ἐμφάνισίν των καὶ ἐπομένως ὅχι μόνον δὲν ἦσαν ἐπιρράμματα<sup>2</sup>, ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἐφαίνοντο ἐν γένει. Τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν, 18 συνολικῶς, περιεῖχεν ὁ τάφος 142, 14 εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον 65 καὶ 12 εἰς τὸν 157. Ἀφ' ἑτέρου, 20 τάφοι περιεῖχον ἀπὸ 1 μόνον. Αἱ παρατηρήσεις ὅμως αὐταὶ εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικαί, διότι τὸ σημαντικὸν δὲν εἶναι πόσα περιεῖχε κάθε τάφος, ἀλλὰ πόσα συνώδευον τὰς ἐκάστοτε ταφάς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐτὰ εἶναι 1 - 2, κυμαίνονται ὅμως ἀπὸ τὸ 1 εἰς τοὺς τάφους 82 καὶ 125 ἕως τὰ 11 τῆς νεκρᾶς τοῦ τάφου 16. Ὁ ἀριθμὸς των δηλαδὴ ὅχι μόνον δὲν εἶναι σταθερὸς ἀλλὰ παρουσιάζει διακυμάνσεις ἀπιθάνους προκειμένου περὶ λειτουργικῶν ἐξαρτημάτων τῆς ἐνδυμασίας, εἰς τὰ ὅποια θὰ ὤφειλεν ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ὑπάρχῃ κάποια ὁμοιομορφία. Ἐπὶ πλέον, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι πράγματι ἀπὸ τὰ συνηθέστερα εὐρήματα, ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πανταχοῦ παρόντα, ὅπως ἔχουν κατὰ καιροὺς χαρακτηρησθῇ. Συγκεκριμένως, ἐπὶ συνόλου 159 ἀσυλήτων τάφων ἔλειπον ἐντελῶς ἀπὸ τοὺς 105. Ἐὰν δὲ ὑπολογισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀφαιρέσεως των ἀπὸ τοὺς τάφους, ὅπως συνέβαινε μὲ πολλὰ κτερίσματα, καὶ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν μόνον αἱ ἄθικτοι ταφαὶ τόσον εἰς τοὺς θαλάμους ὅσον καὶ εἰς τὰς κόγχας — 13 ἐνήλικοι συνολικῶς καὶ 15 παιδία — τότε διαπιστώνεται ὅτι ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους μὲν αὐτοὺς μόνον οἱ τρεῖς εἶχον κομβία, ἀπὸ τὰ παιδία δὲ κανέν. Ἀλλωστε, ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν παιδικῶν ταφῶν τοῦ νεκροταφείου μόνον δύο, εἰς τοὺς τάφους 19 καὶ 110, συνωδεύοντο ἐξηκριβωμένως ἀπὸ κομβία, καὶ αὐταὶ ἦσαν διαταραγμέναι. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ στηρίζονται εἰς πολὺ ὀλίγας περιπτώσεις ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν ἀντιπροσωπευτικὰ συμπεράσματα, οἵτις δὲ ὅμως καὶ ἐὰν ἦσαν αἱ πραγματικαὶ ἀναλογίαι εἶναι φανερόν ὅτι τὰ κομβία, ὀλίγα ἢ πολλά, δὲν ἀπετέλουν ἀπαραίτητον ἐξάρτημα τῆς ἐνδυμασίας, πολλὰς φορὰς δὲ μάλιστα, καὶ ἰδίως εἰς τὰ παιδία, ἔλειπον καθ' ὅλοκληρίαν.

Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν προκειμένου νὰ καθορισθῇ ἡ χρῆσις των. Μερικά, ἐλάχιστα, κατεσκευασμένα ἀπὸ εὐγενεῖς ὕλας ἢ ἡμιπολυτίμους λίθους ἴσως νὰ ἀπετέλουν κοσμήματα ἢ συμπληρώματα κοσμημάτων ὅπως τὸ ἐξάρτημα περιδεραίου τῶν Μυκηνῶν, τὸ κομμένον ἀπὸ ὀρεῖαν κρύσταλλον καὶ χρυ-

1. Ch.T., σ. 218.

2. Ὅπως ἐδέχθη τελευταίως ὁ E. BIELEFELD, *Archaeologia Homerica*, C, σ. 14.



σόδετον κατὰ τὴν βάσιν του <sup>1</sup>. Γενικῶς ὅμως εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἐθεράπευον ἀνάγκας πολὺ πεζοτέρας. Μερικοὶ κατὰ καιροὺς τὰ ἐθεώρησαν σφονδύλια ἢ καὶ χάνδρας περιδεραίου <sup>2</sup>, ὁ Χ. Τσουντας ὅμως <sup>3</sup> ἐδέχθη ὅτι ἦσαν πραγματικὰ κομβία χρησιμεύοντα εἰς τὸ νὰ κλείνουν τὰ ἀνοίγματα τῶν φορεμάτων καὶ ἰδίως τοῦ περικορμίου τῶν γυναικῶν, τὴν γνώμην του αὐτὴν δὲ ἠκολούθησαν ὁ Β. Στάης <sup>4</sup>, ὁ Α. J. B. Wace <sup>5</sup>, ὁ C. W. Blegen <sup>6</sup>, ὁ Α. Furumark <sup>7</sup>, ὁ Γ. Ε. Μυλωνᾶς <sup>8</sup>, ὁ V. Desborough <sup>9</sup> καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' οὔτε τὸ μέγεθός των εἶναι τὸ ἀπαιτούμενον διὰ σφονδύλια, οὔτε ἡ μυκηναϊκὴ ἐνδυμασία δικαιολογεῖ τὴν χρησιμοποίησιν παρομοίου τρόπου συγκρατήσεώς της, δικαίως δὲ ὁ Σ. Μαρινᾶτος ἀπορρίπτει τὰς ἐρμηνείας αὐτάς <sup>10</sup>.

Ἡ ἐνδυμασία ἐνός λαοῦ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν παρουσιάζει εἰς ἓνα τόπον καὶ εἰς μίαν δεδομένην χρονικὴν περίοδον μεγάλην ὁμοιομορφίαν, παρὰ τὰς φαινομενικὰς της παραλλαγὰς. Κατὰ ταῦτα, ἀντικείμενα λειτουργικῶς συνδεδεμένα μὲ αὐτὴν καὶ κατεσκευασμένα ἀπὸ ὕλην ἀνθεκτικὴν ὅπως ὁ λίθος πρέπει νὰ συναντῶνται κατ' ἀναλογίαν ἀρκετὰ σταθερὰς καὶ μὲ σχετικὴν ὁμοιομορφίαν, ὅταν δὲ εἶναι καὶ ἐμφανῆ τότε εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ ἀναλόγως προσεκτικῆς κατασκευῆς. Ἀλλὰ τὰ κομβία πιθανώτατα δὲν ἐφαίνοντο καὶ πάντως δὲν κατεσκευάζοντο μὲ προσοχήν, ἐπὶ πλεόν δὲ εἴτε ἔλειπον ἐντελῶς εἴτε ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ἀριθμὸν διαφέροντα κατὰ τὰς περιπτώσεις. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν δὲν ἦσαν κομβία ἀλλὰ κάτι ἄλλο.

Ἴσως ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸν τάφον 16. Ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὴν περιγραφὴν του (βλ. τόμον Α, σ. 254-256), τὰ ἀντικείμενά του εἶχον διατηρήσει ἀκριβῶς τὰς θέσεις τὰς ὁποίας εἶχον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ. Ἐδῶ λοιπὸν εὐρέθησαν 11 κομβία, ὅλα εἰς τὸ ὕψος τῶν σφυρῶν τῆς νεκρᾶς (εἰκ. 4) καὶ κατὰ σειρὰν διερχομένην ἐπάνω ἀπὸ τὰς κνήμας της, ἐγκαρσίως πρὸς αὐτάς, καὶ συνεχιζομένην μὲ τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν κάτω ἀπὸ τὰ ὁσᾶ των. Ἡ σειρὰ δηλαδὴ τῶν κομβίων περιέβαλλε τὰς κνήμας. Φαίνεται ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὰ κομβία αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἄλλην χρησιμότητα τῆς τῶν βαριδίων, ραμμένων εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐνδύματος, τὸ ὁποῖον ἐπιπτε σχηματίζον πτυχάς. Οὕτω ἐξηγεῖται ἴσως καὶ ἡ ὑπαρξίς των εἰς περιοχὰς τῆς Ἀνατολῆς ὅπου ἡ ἐνδυμασία ἦτο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴν, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Tell Beit Mirsim τῆς Παλαιστίνης <sup>11</sup>. Σημειωτέον ὅτι ἀνάλογα βαρίδια ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των (εἰκ. 123) ἀνήκουν εἰς τέσσαρας βασικοὺς τύπους, τὸν ἀμφικωνικόν (ἀρ. 1), τὸν ἡμισφαιρικόν (ἀρ. 2), τὸν κωνικόν (ἀρ. 3 - 7) καὶ τὸν δισχοειδῆ ἢ

1. V. STAIS, Collection Mycénienne du Musée National, σ. 87, EM 2800.

2. Ο. J. DESHAYES π.χ. (Deiras, σ. 212) δέχεται καὶ τὰς δύο ἐρμηνείας.

3. MMII, σ. 66.

4. AE 1888, σ. 198.

5. Ch.T., σ. 217 - 218.

6. Prosymna, σ. 256 - 257 καὶ 313.

7. Chron., σ. 89.

8. Ancient Mycenae, σ. 78.

9. LMS, σ. 50.

10. Archaeologia Homerica, A, σ. 16 - 17.

11. W. F. ALBRIGHT, AASOR 17, 1938, σ. 74, πίν. 38.

κομβιόσχημον (άρ. 8 - 11), εἰς τὴν Περαιτὴν δέ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἄλλοῦ, οἱ τύποι αὐτοὶ παρουσιάζονται μὲ διαφόρους παραλλαγὰς. Οὕτω ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀμφικωνικά καὶ τὰ ἡμισφαιρικά ὑπάρχουν τὰ κωνικά μὲ τὴν κορυφὴν στρογγυλευμένην (άρ. 3), τὰ κωνικά μὲ κορυφὴν ἐπίπεδον (άρ. 4), τὰ κωνικά μὲ κυρτὴν βάσιν (άρ. 5), τὰ κωνικά μὲ κοίλῃν βάσιν (άρ. 6), τὰ κωνικά μὲ περιχέλωμα εἰς τὴν κορυφὴν (άρ. 7), τὰ ἀπλᾶ δισκοειδῆ (άρ. 8), τὰ δισκοειδῆ μὲ περιχέλωμα εἰς τὴν κορυφὴν (άρ. 9), τὰ δισκοειδῆ μὲ κοίλῃν βάσιν (άρ. 10) καὶ τέλος τὰ δισκοειδῆ μὲ κοίλῃν βάσιν καὶ περιχέλωμα



Εἰκ. 123. Τύποι κομβίων.

(άρ. 11). Τὰ σχήματα αὐτὰ ἀντιπροσωπεύονται κατὰ πολὺ διαφορετικὰ ποσοστά. Κυρι-  
αρχεῖ ἀπολύτως ὁ τύπος 4 μὲ 114 δείγματα ἐπὶ συνόλου 204, ἀκολουθοῦν δὲ ὁ 7 μὲ  
30 δείγματα, ὁ 8 μὲ 13, ὁ 10 μὲ 10, ὁ 2 μὲ 7, οἱ 5 καὶ 9 (ἀνὰ 6) οἱ 3, 6 καὶ 11 (ἀνὰ  
5) καὶ ὁ 1 (3 δείγματα). Τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν δηλαδὴ ἀποτελοῦν τὰ κωνικά,  
μὲ περιχέλωμα εἰς τὴν κορυφὴν ἢ χωρὶς, τὰ δὲ ἄλλα σχήματα ὑπάρχουν μὲν, ἀλλ’  
εἰς ἐλάχιστον ἀριθμόν.

Τὰ σχήματα αὐτὰ θεωροῦνται σταθμοὶ μιᾶς τυπολογικῆς ἐξελιξέως ὁδηγούσης,  
μέσα εἰς τὰ χρονικά ὅρια τοῦ ΥΕ III<sup>1</sup>, ἀπὸ τὰ κωνικά εἰς τὰ δισκοειδῆ, συγκεκριμένως  
δὲ ἀπὸ τὸν τύπον 3 εἰς τὸν 4, ἀπὸ αὐτὸν εἰς τὸν 8 καὶ τέλος εἰς τὸν 10. Τὴν ἐξέλιξιν  
αὐτὴν διέγραψε πρῶτος ὁ A. Persson, στηριζόμενος εἰς τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου I:1  
τῆς Ἀσίνης<sup>2</sup>, χρησιμοποιοῦντος καθ’ ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ IIIB ἕως τὸ IIIG<sup>1</sup>,  
τὴν δέχονται δὲ ἐπίσης ὁ Wace<sup>3</sup> καὶ ὁ Furumark<sup>4</sup>, καθορίζων μάλιστα ὅτι τὰ κω-  
νικά ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ ΥΕ IIIA1, τὰ δὲ δισκοειδῆ εἰς τὸ τέλος τοῦ IIIA2. Ἡ ἄποψις  
αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ὀρθή. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῶν αὐτῆ εἶχε συντελεσθῇ  
ἤδη κατὰ τὸ IIIB, ἂν μὴ καὶ ἐνωρίτερον, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον  
τῆς Προσύμνης — ὅπου εὐρέθησαν ὅλοι οἱ κυριώτεροι τύποι<sup>5</sup> — ἡ ἐμφάνισις τῶν  
διαφόρων σχημάτων καὶ ἡ μεταξύ των ἀναλογία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ  
χρονολογικὸν τεκμήριον. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως καταφανὲς εἰς τὸν τάφον 142,  
ὅπου μαζὶ μὲ συνήθη κεραμεικὴν ΥΕ IIIG εὐρέθησαν 6 τύποι κομβίων, ἀπὸ τοῦ πρῶ-  
του μέχρι τοῦ τελευταίου, συγκεκριμένως δὲ ἐν τοῦ τύπου 1, ἐννέα τοῦ τύπου 4, ἐν τοῦ  
5, τέσσαρα τοῦ 7, δύο τοῦ 10 καὶ ἐν τοῦ 11. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ IIIG λοιπόν,  
καθὼς προκύπτει καὶ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς, ὑπάρχουν καὶ χρησιμοποιοῦνται  
ὅλοι οἱ τύποι τῶν κομβίων, μὲ ἀπόλυτον ὑπεροχὴν τῶν ἀπλῶν κωνικῶν. Τοῦτο ἰσχύει  
καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕλικόν των, δεδομένου ὅτι ἀρχικῶς, δηλαδὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ

1. Ch.T., σ. 218. Prosymna, σ. 313.

2. Bulletin de la Société des Lettres de Lund, 1924 - 25, σ. 84, πίν. XXXVI.

3. Ch.T., σ. 219.

4. Chron., σ. 89 - 91.

5. Prosymna, σ. 314.

ΥΕ I και II, ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον πήλινα <sup>1</sup>, τὰ δὲ στεατίτινα παρουσιάζονται ἀπὸ τοῦ ΥΕ III καὶ ἐξῆς. Ὁ στεατίτης περιώρισε κατὰ πολὺ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πηλοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πλήρη κατάργησίν του, ὥς ἐκ τούτου δὲ ὑπάρχουν καὶ τὰ ὀλίγα προαναφερθέντα πήλινα, εὑρεθέντα εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις μαζὶ μὲ συνήθη λίθινα (τάφοι 46, 75, 124 καὶ 156).

## ΕΙΔΗ ΚΑΛΛΩΠΙΣΜΟΥ

**Ξυράφια.** Ἡ ὀνομασία αὕτῃ ἀποδίδεται γενικῶς, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Χ. Τσουνταν <sup>2</sup>, εἰς μίαν κατηγορίαν χαλκίνων ἐργαλείων ἀποτελουμένων ἀπὸ λεπτὴν λεπίδα σφηνοειδοῦς τομῆς καταλήγουσαν εἰς εὐθύγραμμον μέτωπον καὶ βραχεῖαν λαβὴν, ἡ ὁποία σχηματίζει συνήθως γωνίαν πρὸς τὴν λεπίδα καὶ φέρει κάποτε ἐπένδυσιν. Τὰ ἐργαλεῖα αὐτά, διαφόρων μεγεθῶν καὶ μὲ διαφορετικὰς ἀναλογίας λεπίδος καὶ λαβῆς, εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον <sup>3</sup>, ἀπ' ὅπου ὑποτίθεται μάλιστα ὅτι εἰσῆχθησαν εἰς τὸν χῶρον τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΥΕ IIIA <sup>4</sup>, καὶ ἔχουν εὑρεθῇ εἰς ὀλίγα σχετικῶς δείγματα εἰς διάφορα μέρη τῶν νήσων, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος, πάντοτε μὲ ἀντικείμενα IIIB καὶ Γ. Ἡ ταύτισίς των ὅμως πρὸς ξυριστικὰ ἐργαλεῖα ἡμφεσβητήθη ἀπὸ πολλοὺς μελετητὰς <sup>5</sup> πού τὰ θεωροῦν μαχαιροπέλεκεις. Τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως ὀρθόν, τοῦλάχιστον ὥς πρὸς τὰ περισσότερα, τὰ ἔχοντα λεπίδας μεγάλας καὶ πλατείας τριγωνικοῦ σχήματος καὶ ἀρκετοῦ βάρους καὶ ράχεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐθυγράμμους. Ὑπάρχουν ὅμως μερικά, τοῦ ἰδίου περίπου γενικοῦ σχήματος ἀλλὰ μικρότερα, ἐλαφρότερα καὶ μὲ καμπυλοσχήμους ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λεπίδας, πλάτους 0,025 - 0,045 μ. τὸ πολὺ, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐχρησίμευον εἰς τὸ ξύρισμα καὶ τὴν κοπὴν τῆς κόμης ἐν γένει <sup>6</sup>, δεδομένου ὅτι εἶναι κατάλληλα ὥς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος καὶ ὅτι φαίνεται νὰ ἀντικατέστησαν τὰ παλαιότερα φυλλόσχημα «ξυράφια», τὰ χρησιμοποιούμενα πρὶν ἀπὸ τὸ ΥΕ IIIA <sup>7</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν εὑρέθησαν τέσσαρα, τὸ *M17* τοῦ τάφου 5α, τὸ *M112* τοῦ τάφου 69, τὸ *M151* τοῦ τάφου 122α καὶ τὸ *M157* τοῦ τάφου 123 (εἰκ. 124). Ἀπὸ αὐτὰ τὸ *M17* καὶ τὸ *M157* συνωδεύοντο ἀπὸ τριχολαβίδας, πρᾶγμα ἐνισχύον τὴν πιθανότητα νὰ ᾔσαν πρᾶγματι ξυριστικὰ ἐργαλεῖα, τὸ δὲ *M151* ἀπὸ χαλκίνην περόνην.

Τὸ *M17* ὁμοιάζει κατὰ τὸ σχῆμα περισσότερον μὲ μαχαιροπέλεκυν ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἔχει λεπίδα λεπτήν, ἐλαφρῶς καμπύλην εἰς τὴν ράχιν καὶ εἰς τὴν κόψιν καὶ τέσσαρας ἧλους εἰς τὴν βραχεῖαν, ἀντιστρόφως καμπυλουμένην λαβὴν, πρὸς συγκράτησιν τῆς

1. Ch.T., σ. 218. Prosymna, σ. 313. Chron., σ. 89.

2. AE 1888, σ. 171 - 172 καὶ MMII, σ. 60.

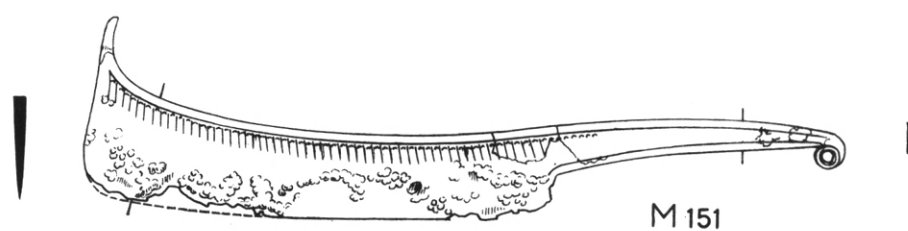
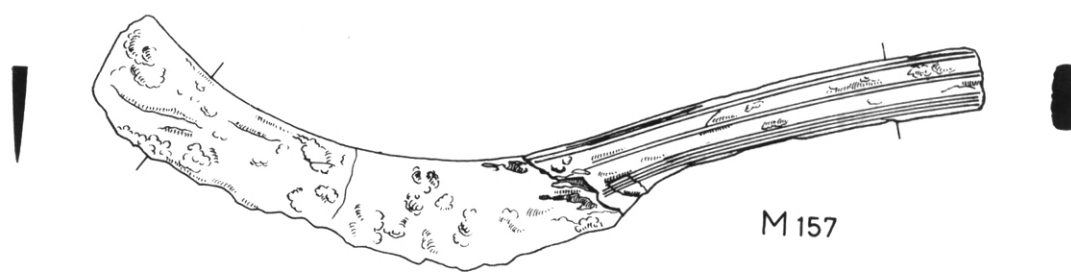
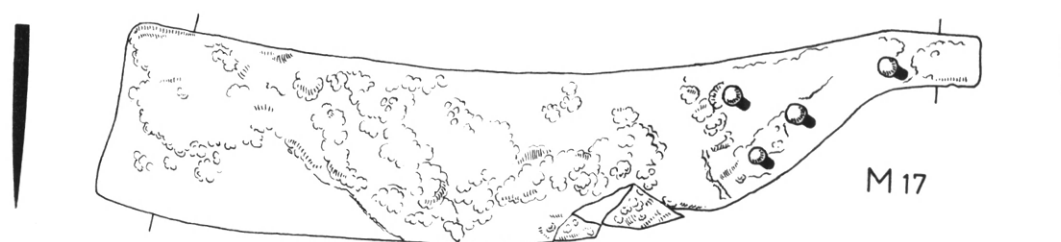
3. W.M. FLINDERS - PETRIE, Tools and Weapons, σ. 49, πίν. LX, LXI.

4. P. T., σ. 117. Prosymna, σ. 347.

5. R. T., σ. 97. Prosymna, σ. 347. H. A. THOMPSON, Hesperia 17, 1948, σ. 157. H. CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 107. Outils de Bronze, σ. 333.

6. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Archaeologia Homerica, B, σ. 33 - 34.

7. Βλ. N. SANDARS, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 235 καὶ M.S.F. HOOD, BSA 51, σ. 96 - 97.



Εικ. 124. Ευράφια και κουρίς.

έπενδύσεώς της. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ συνηθέστερος, μὲ δείγματα ἀπὸ τὰς Μυκῆνας <sup>1</sup>, τὴν Κρήτην <sup>2</sup>, τὴν Ἀχαΐαν <sup>3</sup>, τὴν Κῶ <sup>4</sup> καὶ ἄλλοῦ.

1. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 144, 171, πίν. 9 ἀρ. 18 καὶ ΜΜΠ, πίν. 7 ἀρ. 10.

2. Ρ.Τ., σ. 60, εἰκ. 63. Ν. SANDARS, BSA 53-54, 1958-59, σ. 235, εἰκ. 33, vi καὶ πίν. 58d.

3. Ε.Τ. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 16, πίν. 5, εἰκ. 36,F.

4. MORRIGONE, σ. 67, εἰκ. 38-39.

Τὸ *M112* ἔχει ἐντελῶς ἰδιότυπον σχῆμα. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κυρτὸν χάλκινον ἔλασμα, πλατύτερον εἰς τὸ τμήμα τῆς λεπίδος, στενότερον καὶ ἐντονώτερον καμπύλον εἰς τὴν λαβὴν, ἥ ὁποία λεπτύνεται πρὸς τὸ ἄκρον καὶ δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καμμίαν ἐπένδυσιν, δεδομένου ὅτι οὔτε ἤλοι διετηρήθησαν, οὔτε ἄλλο ἔχνος τῆς ἐπάνω εἰς τὸν ὠξειδωμένον χαλκόν. Ἀνάλογον δεῖγμα, πολὺ μεγαλύτερον ὅμως — τόσον ὥστε ἴσως νὰ μὴ εἶναι ξυράφιον — ὑπάρχει ἐν ΥΕ ΙΙΙ ἀκόμη, ἀπὸ τὴν Κοπρέζαν <sup>1</sup>.

Τὸ *M157* ἔχει λεπίδα ἰσχυρῶς κυρτωμένην πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ λαβὴν τετραπλευροῦ διατομῆς καμπυλουμένην ἀντιστρόφως καὶ ὀλιγώτερον ἐντόνως, χωρὶς ἤλους ἢ ἄλλα ἔχνη ἐπενδύσεως, διακοσμημένην μὲ πυκνάς καὶ στενάς ραβδώσεις κατὰ τὸ μῆκος τῆς. Ὁμοίου σχήματος ξυράφια ἔχουν εὑρεθῇ εἰς τὴν Ἰαλυσόν <sup>2</sup>, τὴν Κῶ <sup>3</sup> καὶ τὴν Ἀχαΐαν <sup>4</sup>.

Τὰ τρία αὐτὰ ἐργαλεῖα, συμφώνως πρὸς τὴν κεραμεικὴν τῶν τάφων ὅπου εὑρέθησαν, ἀνήκουν εἰς τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους, δηλαδὴ τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ1, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τοὺς σταμνίσκους καὶ τὸν ψευδόστομον τοῦ τάφου 5α, τὸ ἀλαβαστροειδὲς καὶ τὰ ληκύθια τοῦ τάφου 69 καί, τέλος, τὸν ψευδόστομον καὶ τὸν κρατῆρα τοῦ τάφου 123. Ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων των ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται εἰς τυπολογικὰς ἐξελίξεις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τοῦ νεκροταφείου. Οἱ τρεῖς διαφορετικοὶ τύποι πρέπει νὰ εἶχον ἤδη διαμορφωθῇ καὶ νὰ ἦσαν γνωστοὶ καὶ ἐν χρήσει ὅταν κατεσκευάσθησαν οἱ πρῶτοι τάφοι εἰς τὴν Περატήν.

Τὸ *M151* εἶναι τὸ μόνον διατηρῆσαν τὴν ἀρχικὴν του θέσιν. Ἦτο τοποθετημένον μαζὶ μὲ τὴν περόνην *M152* κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ (πίν. 145α), κτερισμένου ἐπὶ πλεον μὲ τρεῖς ψευδοστόμους, τοὺς 872, 873 καὶ 874. Καλυτέρας ἐμφανίσεως καὶ διατηρήσεως ἀπὸ τὰ ἄλλα, μὲ ἐγγάχακτον διακόσμησιν κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς του, εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ μονοκόμματον λεπτὸν ἔλασμα χαλκοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπίδα ἐλαφρῶς καμπυλουμένην πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ λαβὴν κυρτὴν καὶ αὐτὴν ἀλλὰ ἀντιστρόφως. Ἡ λαβή, χωρὶς ἐπένδυσιν, καταλήγει εἰς μικρὸν κρίκον, κατάλληλον διὰ τὴν ἀνάρτησιν τοῦ ἐργαλείου, ἡ δὲ λεπίς ἔχει τὴν κόψιν στρογγυλευμένην εἰς τὸ μέτωπον καὶ ράχιν καταλήγουσαν εἰς ὀρθὴν λεπτὴν προεξοχήν, ἴσως πρὸς διαχωρισμὸν τῶν ἀποκοπτομένων ἰούλων τῶν γενείων ἢ τῆς κόμης, ἐφόσον, ὅπως φαίνεται, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κουρὶς μᾶλλον παρὰ ὡς ξυράφιον <sup>5</sup>. Πάντως, τὸ ἐργαλεῖον αὐτό, ἀντικείμενον πολυτελείας, τρόπον τινά, διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα ὅχι τόσον εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα ὅσον εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ πρέπει νὰ εἶναι νεώτερόν των. Ὁ τάφος ὅπου εὑρέθη, μεταγενέστερος τοῦ 122, ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν περιόδον τοῦ νεκροταφείου καὶ τοῦ ΙΙΙΓ1 γενικώτερον. Ὁ τύπος του λοιπὸν πρέπει νὰ διεδέχθη τοὺς ἄλλους ἢ, τοῦλάχιστον, νὰ συνέπιπτε μὲ τὴν περίοδον τῆς βαθμιαίας ἐγκαταλείψεώς των.

1. Outils de Bronze, σ. 333 καὶ πίν. XLV, 14. B. ΣΤΑΗΣ, AE 1895, σ. 219, 259 καὶ πίν. 10 ἀρ. 14. S. REINACH, L'anthropologie 7, 1896, σ. 326, εἰκ. 1.

2. MAIURI, σ. 153, εἰκ. 76 (τάφος XXVII), σ. 181, εἰκ. 106 (τάφος XXXII).

3. MORRICONE, σ. 112, 165, εἰκ. 93, 168.

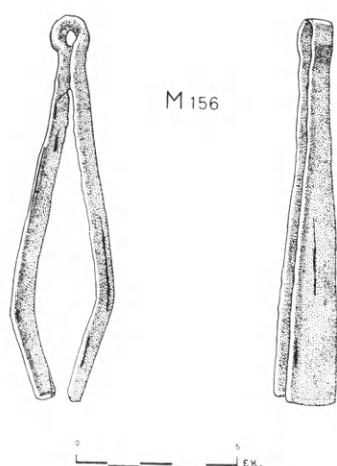
4. E. T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 16, πίν. 5, εἰκ. 36, I.

5. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Archaeologia Homerica, B, σ. 33, εἰκ. 12, f.



**Λαβίδες.** Άλλο σύνεργον καλλωπισμοῦ με προορισμὸν συγγενῇ πρὸς τὰ ξυράφια, ἐμφανιζόμενον ὅπως καὶ ἐκεῖνα εἰς μικρὸν ἀριθμὸν δειγμάτων ἀλλὰ εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς καὶ πάντως εἰς ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογειακῆς λεκάνης <sup>1</sup>, εἶναι ἡ τριχολαβίς <sup>2</sup>. Ἡ λειτουργικὴ σκοπιμότης της δὲν ἀφήνει περιθώρια μορφολογικῶν παραλλαγῶν καὶ ἐξελίξεων, πράγματι δὲ τὸ σχῆμά της διατηρήθη περίπου ἀναλλοίωτον ἀπὸ τῆς 3ης χιλιετηρίδος π.Χ., ὅποτε πρωτοπαρουσιάζεται <sup>3</sup>, μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου.

Εἰς τὴν Περσὴν ἤλθον εἰς φῶς 4 δείγματα, τὰ 3 (*M16*, *M140* καὶ *M156*) μέσα εἰς τάφους (ἀντιστοιχῶς τοὺς 5α, 101 καὶ 123) τὸ δὲ τέταρτον (*M137*) εἰς τὸ



Εἰκ. 125. Χαλκίνη τριχολαβίς.

ἐσωτερικὸν ὀρύγματος πρὸς Β. τοῦ τάφου 89 (βλ. τόμον Α, σ. 462). Ὅλοι ἦσαν παραμερισμένοι καὶ μετακινημένοι. Αἱ *M16* καὶ *M156* εὑρέθησαν με ξυράφια, ἡ δὲ *M137* μαζὶ με τὸ μαχαίριδιον *M136*. Καὶ αἱ τέσσαρες ἔχουν τὸ ἴδιον ἀκριβῶς σχῆμα (εἰκ. 125): Ἀποτελοῦνται ἀπὸ στενὸν καὶ λεπτὸν χάλκινον ἔλασμα διπλωμένον κατὰ ἰσοσκελῆ γωνίαν εἰς τρόπον ὥστε ἡ κορυφή της νὰ ἔχη τὸ σχῆμα ἀνοιχτοῦ κρίκου, πρᾶγμα ποὺ τὴν μετέβαλεν εἰς ὑποτυπῶδες ἐλατήριο καὶ ἐξησφάλιζε τὴν ἀναγκαίαν ἐλαστικότητα εἰς τὴν κίνησιν τῶν σκελῶν. Αὐτὰ πάλιν δὲν εἶναι παράλληλα μεταξύ των ἀλλὰ ἀνοίγουν μέχρι τοῦ μέσου περίπου τοῦ μήκους των, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ κάμπτονται πάλιν κλείοντα τὸ ἀνοιγμα τόσο ὥστε τὰ ἄκρα των νὰ πλησιάζουν πολὺ, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ τῆς *M140* νὰ ἐφάπτονται. Τὰ ἄκρα αὐτὰ ἔχουν κατὰ κανόνα πλάτος περίπου διπλάσιον ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῆς λαβίδος καὶ καταλήγουν εἰς λεπτὰς εὐθυγράμμους ἀκμὰς συμπιπτούσας ἀπολύτως καὶ ἐπιτρεπούσας τὴν εὐχερῇ καὶ ἀσφαλῆ σύλληψιν καὶ ἀπόσπασιν ἀντικειμένων τόσο ὅσον λεπτῶν ὅσον αἱ τρίχες.

Ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις, αἱ *M16*, *M137* καὶ *M156* ἔχουν τὸ αὐτὸ μῆκος (0,109 - 0,115 μ.) καὶ πλάτος ἀκμῆς τῶν σκελῶν (0,014 - 0,015 μ.), ἡ *M140* ὅμως εἶναι ἀρκετὰ μικροτέρα (μῆκος 0,066, πλάτος 0,012 μ.). Ἐπὶ πλέον αἱ δύο πρῶται εἶναι διακοσμημέναι με λεπτὴν γραμμὴν χαραγμένην κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου τῆς ραχέως των.

Λαβίδες με ὁμοίαν διαμόρφωσιν τῆς κορυφῆς καὶ τῶν σκελῶν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ διάφορα μέρη <sup>4</sup> καὶ εὑρέθησαν εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις με ἀντικείμενα ΥΕ IIIΓ <sup>5</sup>

1. W. M. FLINDERS - PETRIE, σ. 51, πίν. LXII, LXIV.

2. Εἶναι πολὺ πιθανὸν μερικαὶ ἀπὸ τὰς λαβίδας αὐτὰς καὶ μάλιστα αἱ μεγαλύτεραι νὰ ἦσαν ἐργαλεῖα τεχνιτῶν (Deiras, σ. 202), γενικῶς ὅμως, καὶ καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα τὰς συνοδεύουν συνήθως, ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὸν καλλωπισμὸν.

3. Outils de Bronze, σ. 376.

4. MMII, σ. 77. Ch.T., σ. 191 (Μυκῆναι). R.T., σ. 90, εἰκ. 62, N.T., σ. 9, εἰκ. 10 (Δεντρά). Deiras, σ. 202 ("Ἀργος). Prosymna, σ. 349 - 350 (Πρόσυμνα). Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 207 (Αιγύρι). MORRIGONE, σ. 93, 200, εἰκ. 112, 207 (Κῶς). MAIURI, σ. 181, εἰκ. 106 (Ἰαλυσός).

5. Prosymna, σ. 350.

χωρίς όμως να είναι δυνατόν να περιορισθούν εις τὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς ὅπως ἐπεχείρησεν ὁ A. Persson<sup>1</sup>. Αἱ λαβίδες τῆς Περαιτῆς δὲν εἶναι ἀρκεταὶ ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν γενικὰ συμπεράσματα, τὸ γεγονός όμως ὅτι εἶναι ὅλαι ὅμοιαι φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι ὁ τύπος των ἦτο ὁ ἐπικρατῶν κατὰ τὸ ΙΙΓ.

**Κάτοπτρα.** Τὰ ἀπαραίτητα αὐτὰ ὄργανα καλλωπισμοῦ ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν Περαιτὴν ἀπὸ 5 δείγματα, 2 πλήρη καὶ ἀκέραια (τὸ *M54* τοῦ τάφου 12 καὶ τὸ *M70* τοῦ τάφου 16, πίν. 96 α, 73 γ), 1 ἐλλιπὲς καὶ κυρτωμένον (*M3* τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1, πίν. 50 α) καὶ 2 ἀκόμη, ἐλλιπῆ καὶ συγκολλημένα ἀπὸ διάφορα τεμάχια, τὰ *M25* καὶ *M27*, συλλεγέντα ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς συλήσεως τοῦ τάφου Σ2 (πίν. 16 β). Τὸ *M3* εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς τὸν λάκκον μαζὶ μὲ τὰς καύσεις ἀφοῦ πρῶτον εἶχεν ἀποσπασθῇ ἡ λαβὴ του μὲ τὸ τμήμα τοῦ δίσκου ὅπου ἦτο προσηλωμένη. Τὸ *M54*, παραμερισμένον μαζὶ μὲ διάφορα ὀστᾶ καὶ ἀγγεῖα, ἦτο ἀκουμπισμένον εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ βάθους τοῦ τάφου 12 καὶ μόνον τὸ *M70* εὑρέθη κατὰ χώραν, τοποθετημένον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου 16 κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἀντικατοπτρίζῃ τὸ πρόσωπον τῆς ἐκεῖ θαμμένης γυναικός (εἰκ. 4, πίν. 180 α). Ἀνάλογος θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἀρχικὴ τοποθέτησις καὶ τῶν ἄλλων.

Τὰ κάτοπτρα αὐτὰ εἶναι ὅμοια μεταξὺ των μὲ μικροδιαφορὰς εἰς τὰς διαστάσεις των. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ λεπτοὺς ἐπιπέδους χαλκίνοους δίσκους, διαμέτρου 0,117 μ. (τὸ *M54*) ἕως 0,177 μ. (τὸ *M3*) καὶ πάχους 0,0025 μ. (τὸ *M70*), 0,004 μ. (τὰ *M25*, *M27* καὶ *M54*) καὶ 0,005 μ. (τὸ *M3*). Τὸ σχῆμά των εἶναι κανονικώτατα κυκλικὸν καὶ ἡ ἐπιφάνειά των, ὅπως εἶναι φυσικόν, τελείως ἀκόσμητος. Εἰς τὸ *M54* ἐσώθησαν εἰς ἀπόστασιν 0,015 μ. καὶ 0,019 μ. ἀπὸ τὴν περίμετρον καὶ 0,022 μ. μεταξὺ των οἱ ἦλοι οἱ συγκρατοῦντες τὴν λαβὴν, εἰς τὰ *M25* καὶ *M70* ὅμως ὑπάρχουν μόνον αἱ ὀπαὶ τῶν ἀναλόγων ἡλων, ἀπέχουσαι μεταξὺ των 0,012 καὶ 0,044 μ. ἀντιστοίχως.

Αἱ λαβαί, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰ ἔχνη τὰ διατηρηθέντα ἐπάνω εἰς τὴν ὠξειδωμένην ἐπιφάνειαν τῶν *M54* καὶ *M70*, ἦσαν ἀπὸ φθαρτὴν ὕλην, πιθανώτατα ξύλιναι, καὶ ἡ κορυφή των, σχήματος τετραπλεύρου, ἐκάλυπτε τμήμα τοῦ δίσκου τοῦ κατόπτρου ἀντίστοιχον περίπου πρὸς τὸ 1/6 τῆς ἐπιφανείας του εἰς τὸ *M54* καὶ πρὸς τὸ 1/10 εἰς τὸ *M70*. Εἰς τὰ μυκηναϊκὰ κάτοπτρα αἱ λαβαὶ εἴτε ἦσαν μονοκόμματοι μὲ βαθεῖαν καὶ στενὴν ἐγκοπὴν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἀναλόγου τμήματος τοῦ δίσκου, εἴτε ἀπετελοῦντο ἀπὸ δύο λεπτοτέρας καὶ ἀντιστοίχως διαμορφωμένας πλάκας προσηλωμένας εἰς τὰς δύο πλευράς του<sup>2</sup>. Αἱ λαβαὶ τῶν κατόπτρων τῆς Περαιτῆς ἀνῆκον εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰς μικρὰς μὲν ἀλλ' ἀναμφισβητήτους διαφορὰς εἰς τὰς διαστάσεις των ἀπὸ ὅψεως εἰς ὅψιν<sup>3</sup>. Τὸ πάχος τῶν πλακῶν αὐτῶν, διαφορετικὸν ἀσφαλῶς κατὰ περιπτώσεις, εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ μόνον εἰς τὸ *M54* ὅπου ὁ ἀκέραιος ἦλος ἐξέχει κατὰ 0,011 μ. ἀπὸ κάθε ὅψιν τοῦ δίσκου. Παρου-

1. R.T., σ. 90. Βλ. καὶ Ch.T., σ. 191.

2. J. SCHÄFER, AM 73, 1958, σ. 79 καὶ εἰκ. 4.

3. Εἰς τὸ *M54* αἱ εὐθύγραμμοι πλευραὶ τῆς λαβῆς, ὑπολογισμέναι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰχνῶν των εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ χαλκοῦ, ἔχουν ἀπὸ τὴν μίαν ὅψιν μήκη 0,030, 0,040 καὶ 0,047 μ., ἀπὸ τὴν ἄλλην δὲ 0,030, 0,040 καὶ 0,030 μ. Εἰς τὸ *M70* αἱ διαφοραὶ εἶναι πολὺ μικρότεραι, τόσον ὥστε νὰ ὑπάρχῃ σχεδὸν ἀπόλυτος ἀνταπόκρισις. Αἱ ἀντίστοιχοι διαστάσεις εἶναι εἰς τὴν μίαν ὅψιν 0,023, 0,063 καὶ 0,029 μ. καὶ εἰς τὴν ἄλλην 0,025, 0,062 καὶ 0,029 μ.

σιάζεται δηλαδή εις την Περαιτήν ή διαμόρφωσις ή ισχύουσα εις τὰ μυκηναϊκά ἐν γένει κάτοπτρα τὰ χαρακτηριζόμενα ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ λαβὴ καλύπτει ἐν μέρει τὸν δίσκον καὶ εἶναι προσηλωμένη εις αὐτόν<sup>1</sup>, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ σύγχρονά των συριακὰ καὶ μικρασιατικά, ὅπου ἡ κορυφὴ αὐτὴ καταλαμβάνει ἐλάχιστον μόνον μέρος τῆς ἐπιφανείας, καὶ πρὸς τὰ αἰγυπτιακά, ὅπου ὁ δίσκος μένει ἐξ ὀλοκλήρου ἐλεύθερος χάρις εις ἓνα ὀβελίσκον ἐξέχοντα ἀπὸ αὐτόν καὶ εἰσχωροῦντα εις τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς<sup>2</sup>. Διὰ τὴν ἐνδεχομένην διακόσμησιν των δὲν ὑπάρχει κανὲν στοιχεῖον, πρέπει ὅμως νὰ ᾔτο ἀνάγλυφος ἢ ἐγχάρακτος, ὅπως εις γνωστὰ μυκηναϊκὰ δείγματα καὶ μάλιστα τὰ ξύλινα τῶν Δεντρῶν<sup>3</sup>.

Κατὰ τὸ σχῆμα λοιπόν, τὰς διαστάσεις καὶ τὸ εἶδος τῆς λαβῆς τὰ κάτοπτρα τῆς Περαιτῆς εἶναι ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὰ ἄλλα γνωστὰ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων<sup>4</sup>. Ἡ μόνη σχετικὴ ἰδιοτυπία των ἔγκειται εις τὸ ὅτι οἱ δίσκοι των εἶναι κάπως παχύτεροι ἀπὸ τὸν συνήθη μέσον ὅρον, φθάνουν δὲ εις τὴν περίπτωσιν τοῦ *M3* τὸ «ἀσύνηθες» δείγμα τῶν Δεντρῶν<sup>5</sup>. Οὐτε αὐτὰ ἄλλ' οὔτε καὶ τὰ ἄλλα παρουσιάζουν διαφορὰς δυναμένας νὰ χρησιμεύσουν ὡς κριτήρια μορφολογικῶν μεταβολῶν ἢ ἐξελίξεων. Τὰ μυκηναϊκὰ κάτοπτρα διετήρησαν γενικῶς τὸν τύπον των ἀναλλοίωτον ἀπ' ἀρχῆς<sup>6</sup> μέχρι τέλους.

**Κτένια.** Εὐρέθησαν συνολικῶς 14, ὅλα ἐλεφάντινα, προερχόμενα ἀπὸ 9 τάφους, συγκεκριμένως δὲ τὸ *A16* ἀπὸ τὸν τάφον 5, τὰ *A17*, *A20* καὶ *A22* ἀπὸ τὰ χώματα τοῦ τάφου *Σ1*, τὸ *A63* ἀπὸ τὸν τάφον 24, τὸ *A110* ἀπὸ τὸν λάκκον τοῦ τάφου 65, τὸ *A133* ἀπὸ τὸν 92, τὸ *A135* ἀπὸ τὸν 93, τὰ *A166*, *A167* καὶ *A168* ἀπὸ τὸν 128, τὸ *A192* ἀπὸ τὸν 142 καὶ τὰ *A219* καὶ *A220* ἀπὸ τὸν λάκκον τοῦ 154. Κανὲν δὲν εἶναι πλήρες, τὰ περισσότερα δὲ εἶναι τμήματα ἐλλιπέστατα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκολλημένα ἀπὸ μικρὰ τεμάχια, προερχόμενα ἀπὸ τὰς ράχεις τῶν κτενίων καὶ μόλις ὑποδηλώνοντα τὴν προέλευσιν των καὶ μίαν ἢ δύο ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς διαστάσεις τοῦ ἀντικειμένου (συνήθως τὸ πλάτος τῆς ράχεως καὶ τὸ πᾶχος τῆς). Τὸ *A135* (πίν. 62β), τεμάχιον ἀπὸ ἐλεφαντίνην πλάκα συγκολλημένον ἀπὸ 4-5 σχίζας, εἶναι τόσον μικρὸν καὶ κατεστραμμένον ὥστε νὰ μὴ εἶναι κἂν βέβαιον ὅτι ἀνῆκε πράγματι εις κτένιον, εις τὴν περίπτωσιν δὲ τοῦ *A168* (πίν. 132α) εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ κτενίου ἀφοῦ σώζονται καὶ αἱ γενέσεις τῶν ὀδόντων, ἡ ἀρχικὴ του ἐπιφάνεια ὅμως ἔχει ὑποστῇ τόσῃ διάβρωσιν ὥστε μόλις διατηρεῖται τὸ ἀρχικόν του σχῆμα. Ὀδόντες δὲν ἐσώθησαν πούθεν ἀπὸ πλήρεις καὶ εις τὴν θέσιν των, μόνον τὰ *A110*, *A133* καὶ *A220*

1. Μὲ τὴν πιθανὴν ἐξαίρεσιν τριῶν κατόπτρων ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν (JACOBI, σ. 279, 296, 325, εἰκ. 22, 35), ἐχόντων προεξοχὴν διάτρητον.

2. J. SCHÄFER, AM 73, 1958, σ. 79, 82 - 87.

3. R.T., σ. 96 - 97, εἰκ. 71, 72.

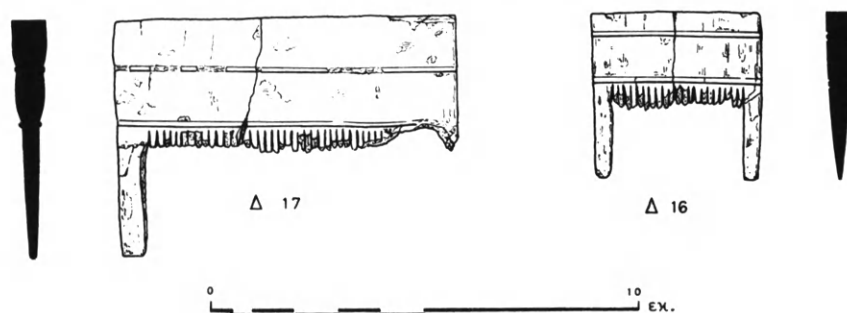
4. Βλ. π.χ. X. TEOYNTAN, AE 1888, σ. 172, πίν. 8 ἀρ. 3 καὶ 9, ἀρ. 19. MMII, σ. 77 - 79. Ch.T., σ. 211. R.T., σ. 96 - 97, πίν. XXXIII. N.T., σ. 35, εἰκ. 35 ἀρ. 5. Deiras, σ. 202. Prosymna, σ. 351 - 352 (Ἀργολίς). P.T., σ. 115. Palaikastro, σ. 120, πίν. XXV. M.S.F. HOOD κ.ξ., BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 250, εἰκ. 32 καὶ πίν. 58d. F. HALBHERR, MA 14, 1904, σ. 540, 548 - 550 (Κρήτη). B. ΣΤΑΗΣ, AE 1895, σ. 225 (Ἀττική). T.L. SHEAR, Hesperia 9, 1940, σ. 287, εἰκ. 30 (Ἀθῆναι).

5. R.T., σ. 96.

6. Schachtgräber, σ. 142, εἰκ. 59.

δὲ διετήρησαν μερικὰ ὑπόλοιπα. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὀλίγοι μεμονωμένοι τριγωνικοὶ ὀδόντες (οἱ Δ21 τοῦ τάφου Σ1) διαφορετικῶν διαστάσεων, σώζοντες εἰς τὰς πλευράς των λεπτότατα τὰ ἴχνη τοῦ πρίονος τοῦ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ κτενίου ὁπόθεν προέρχονται. Μόνον τὸ Δ63 εὐρέθη μὲ ταφὴν κατὰ χώραν, κείμενον ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος τοῦ νεκροῦ, δηλαδὴ περίπου εἰς τὴν θέσιν του. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶχον μετακινηθῇ καὶ παραμερισθῇ, τὸ δὲ Δ192 μάλιστα εἶχε χωθῇ μέσα εἰς τὸν σταμνίσκον 1028. Ὡς ἐκ τούτου δὲν φαίνεται ἐὰν συνώδευον ἄνδρας ἢ γυναῖκα, τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ ὅλους ἐξ ἴσου.

Εἶναι ὅλα κατασκευασμένα ἀπὸ ἐπιπέδους πλάκας ἐλεφαντοστοῦ καί, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνῃ κανεῖς, ἦσαν μονοκόμματα καὶ ὄχι συνηρμολογημένα ἀπὸ δύο ἢ περισ-



Εἰκ. 126. Κτένια ἐλεφάντινα.

σότερα τεμάχια, ὅπως συνέβαινε κάποτε<sup>1</sup>. Μόνον δύο, τὰ Δ16 καὶ Δ17, χωρὶς νὰ εἶναι ἀκέραια ἢ πλήρη, ἐσώθησαν τόσον ὥστε νὰ φαίνεται τὸ σχῆμά των καὶ αἱ ἀρχικαὶ των διαστάσεις (εἰκ. 126). Μικροῦ μεγέθους καὶ τὰ δύο, ἔχουν μῆκος ἀντιστοίχως 0,0385 καὶ 0,078 μ., πάχος 0,006 καὶ 0,008 μ., πλάτος ράχεως 0,0155 καὶ 0,024 μ., καὶ μῆκος ὀδόντων 0,022 καὶ 0,029 μ. Οἱ δύο ἀκραῖοι ὀδόντες οἱ προστατεύοντες τοὺς ἄλλους ἔχουν πλάτος 0,005 μ. περίπου, οἱ δὲ μεταξύ των ἄλλοι, πλάτους 0,001 μ., χωρίζονται ἀπὸ κενὰ τῶν 0,0005 μ., ὅσον προφανῶς ἦτο τὸ πάχος τῆς λεπίδος τοῦ πρίονος. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα αἱ μόναι διατηρηθεῖσαι διαστάσεις εἶναι τὸ πλάτος καὶ τὸ πάχος τῆς ράχεως, αὐτὰ δὲ εἶναι περίπου ὅμοια μὲ τὰ προηγούμενα, κυμαινόμενα μεταξύ τῶν 0,016 καὶ 0,004 μ. τοῦ Δ192 καὶ τῶν 0,038 καὶ 0,009 μ. τοῦ Δ167.

Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τὰ κτένια αὐτὰ ἦσαν ἀπλούστατα. Κανὲν δὲν παρουσιάζει ἴχνη ἐπενδύσεως, ὅπως τὸ κτένιον τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Α τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup>, ἢ τὰ πλούσια καὶ πολὺπλοκα σκαλίσματα τῶν πολυτελεστέρων μυκηναϊκῶν δειγμάτων<sup>3</sup>, ἢ, ἔστω, ἀπλοῦν ρόδακα ὅπως εἰς τὸν τάφον τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν<sup>4</sup>. Ἡ διακόσμησις των ἦτο ἢ ἐντελῶς ἀνύπαρκτος, ὅπως εἰς τὸ Δ133, ἢ στοιχειώδης, ἀποτελουμένη εἰς τὸ Δ192 ἀπὸ ἐγχάρακτον ὀριζοντίαν γραμμὴν ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ὀδόντας (πίν. 65 α), εἰς τὰ

1. Palaikastro, σ. 120, εἰκ. 108. Ch.T., σ. 210. Prosymna, σ. 283. Deiras, σ. 213.

2. Schachtgräber, σ. 84, πίν. XLIII, πρβ. καὶ Ch.T., σ. 210 ὑποσ. 4.

3. Π.χ. Prosymna, σ. 282, εἰκ. 361, 598, σ. 283, εἰκ. 160 ἀρ. 1. Deiras, σ. 213. Palaikastro, σ. 127, εἰκ. 108. Ἀθήναιον 1877, πίν. Α. BCH 2, 1878, σ. 217, πίν. XVII.

4. E. TOWNSEND, Hesperia 24, 1955, σ. 216, εἰκ. 8, πίν. 76.

*Δ16*, *Δ219* και *Δ220* από όμοιας γραμμάς, την μίαν εις τὸ αὐτὸ σημεῖον καὶ τὴν ἄλλην εις τὸ μέσον περίπου τῆς ἐπιπέδου ράχεως, εις δὲ τὰ *Δ17*, *Δ20*, *Δ166* καὶ *Δ167* ἀπὸ λεπτοτάτας ἐκτύπους ταινίας εις τὰς ἰδίας θέσεις, μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ράχεως μεταξύ των ἐλαφρότατα κυρτὴν (βλ. εἰκ. 126). Μόνον τὸ *Δ110* ἔχει εις τὸ μέσον περίπου τῆς ράχεώς του ὀπὴν (πίν. 23 β), χρησιμεύουσιν ἴσως διὰ τὴν στερέωσιν κάποιας προσθέτου διακοσμήσεως. Αὐτὴ ὅμως, ἐὰν ὑπῆρχεν, ἐχάθη, ἢ δὲ ἐπιφάνειά του ἔχει διαβρωθῇ τόσον πολὺ ὥστε δὲν διατηρεῖ οὔτε τὴν ἀρχικὴν τῆς ἐπιδερμίδα οὔτε, συνεπῶς, καὶ κανὲν ἔχνος διαποικίλσεως.

Γενικῶς λοιπὸν τὰ κτένια τῆς Περαιτῆς ἀνῆκον εἰς τὸν συνήθη τύπον<sup>1</sup> καὶ προωρίζοντο ἀσφαλῶς διὰ τὸ κτένισμα καὶ ὄχι διὰ τὸν στολισμὸν τῆς κόμης, δὲν παρουσιάζουν δὲ οὔτε ἐμφανεῖς διαφορὰς μεταξύ των οὔτε ἐνδείξεις μορφολογικῆς ἐξελίξεως.

**Περόναι.** Ἄλλη κατηγορία καλλωπιστικῶν ἀντικειμένων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἦσαν αἱ περόναι, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο καθ' ὅλην τῆς τὴν διάρκειαν καὶ ἀνεκαλύφθησαν κατὰ κύριον λόγον εἰς τοὺς τάφους, κάποτε ὅμως καὶ εἰς τοὺς συνοικισμοὺς καθὼς καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν εὐρέθησαν ἀρκεταί, προερχόμεναι ἀπὸ 8 τάφους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλιπεῖς καὶ εἰς τεμάχια, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ὁ ἀριθμὸς των. Αἱ περισσότεραι εἶναι ἐλεφάντιναι. Συγκεκριμένως, ἀπὸ τὸν τάφον 13 προέρχεται μία σωζομένη κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀλλὰ χωρὶς κεφαλὴν (*Δ43*) καὶ μικρὸν τμήμα ἄλλης ὁμοίας (*Δ44*), ἀπὸ τὸν τάφον 16 δεκαεννέα τεμάχια ἀπροσδιόριστα καὶ τρία μὲ αἰχμὴν ἀλλὰ ἀκέφαλα (*Δ58*), ἀπὸ τὸν τάφον 75 δύο μικρὰ θραύσματα (*Δ125* καὶ *Δ126*), ἀπὸ τὸν τάφον 39 μία εἰς τρία τεμάχια μὴ συνανήκοντα (πίν. 62 β), ἡ μόνη σώζουσα τὴν κεφαλὴν τῆς (*Δ136*) καί, τέλος, ἀπὸ τὸν τάφον 142 τμήμα μιᾶς ἄλλης (*Δ139*). Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον ὀκτὼ μικρὰ τεμάχια ὁστέϊνα ἀπὸ τὸν τάφον 90 (*Δ131*), μία χαλκίνη σχεδὸν ἀκεραία ἀπὸ τὸν τάφον 122α (*M152*) καὶ ἡ κεφαλὴ μιᾶς ἀκόμης, σιδηρᾶς, ἀπὸ τὸν τάφον 108 (*Δ142*). Αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς περόνας αὐτὰς εἶχον μετακινήθῃ μαζὶ μὲ τὰς ταφὰς τὰς ὁποίας συνώδευον καὶ τὰ τεμάχιά των εἶχον διασκορπισθῇ. Μόνον εἰς τρεῖς περιπτώσεις εἶχον διατηρήσει τὰς ἀρχικάς των θέσεις. Εἰδικώτερον εἰς τὸν τάφον 16 τὰ τεμάχιά των ἔκειντο συγκεντρωμένα κάτω ἀπὸ τὰ πεσμένα γόνατα τῆς νεκρᾶς. Ὁ ἀκριβὴς των ἀριθμὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτιμηθῇ, καθὼς ὅμως προκύπτει ἀπὸ τὰς εὐρεθείσας αἰχμὰς ἦσαν ὅπωςδὴποτε τρεῖς, ἀσφαλῶς δὲ καὶ περισσότεραι. Αἱ ὁστέϊναι βελόναι *Δ131* τοῦ τάφου 90, ἀδήλου καὶ αὐταὶ ἀριθμοῦ, εὐρέθησαν κάτω ἀπὸ τὰ θραύσματα δύο - τριῶν ἀγγείων παρὰ τὸν ἀριστερὸν ὦμον τῆς κατὰ χώραν ταφῆς ἐνηλίκου ἀτόμου. Ἡ χαλκίνη *M152* εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὸν τάφον 122α κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ νεκροῦ, μαζὶ μὲ τὴν κουρίδα *M151*. Οὔτε ὁ ἀριθμὸς των λοιπὸν ὡς πρὸς τὸ ἄτομον ὅπου ἀνῆκον ἦτο καθωρισμένος οὔτε ἡ θέσις των.

1. Asine, σ. 420. Ch.T., σ. 85, 105, εἰκ. 32, 42. Prosymna, σ. 282, εἰκ. 417 ἀρ. 9. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 138. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 88, εἰκ. 63. M.S.F. HOOD κ.ἄ., BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 246, εἰκ. 34, πίν. 60d. MORRIGONE, σ. 265, εἰκ. 296.

2. Asine, σ. 311. Korakou, σ. 109, εἰκ. 133 ἀρ. 4 καὶ αἱ ἀδημοσίεστοι EM 2565 καὶ EM 2728 ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν.



Καμμία δὲν εὐρέθη εἰς σχέσιν λειτουργικὴν, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὸν νεκρόν, εἶναι δὲ φανερόν ὅτι, ἐνῶ ἀπετέλουν μέρος τῆς ιδιοκτησίας του, δὲν ἦσαν ἀντικείμενα ἀμέσου καὶ διαρκοῦς χρήσεως.

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν των διακρίνονται εἰς δύο τύπους. Αἱ ἐλεφάντιναι καὶ ὀστέϊναι, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὸν πρῶτον, ἀποτελοῦνται ἀπὸ στελέχη κυκλικῆς τομῆς λεπτυνόμενα πρὸς τὸ ἐν ἄκρον ὅπου σχηματίζουν αἰχμήν. Τὸ μῆκος των μένει ἀκαθόριστον ἐφ' ὅσον καμμία δὲν ἐσώθη ἀκεραία, πρέπει νὰ ὑπερέβαινεν ὁμῶς τὰ 0,076 μ. (ὅσα δίδουν προστιθέμενα τὰ μὴ συνανήκοντα τεμάχια τῆς Δ136), ἡ δὲ διάμετρος των φθάνει συνήθως τὰ 0,004 - 0,0045 μ. Ἡ κεφαλὴ τῆς Δ136, ἡ μόνη διατηρηθεῖσα (πίν. 62 β), διακοσμεῖται μὲ τρεῖς ἐγγαράκτους στενοὺς δακτυλίου, τὴν ἰδίαν διαμόρφωσιν δὲ πρέπει νὰ εἶχον καὶ αἱ ὑπόλοιποι, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν γενικὴν των ὁμοιότητα.

Ὁ δεύτερος τύπος ἀντιπροσωπεύεται κυρίως εἰπεῖν μόνον ἀπὸ τὴν χαλκίνην M152, συνισταμένην εἰς μίαν λεπτὴν καρφίδα μήκους 0,264 μ. καὶ μεγίστης διαμέτρου 0,005 μ. ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὸ ἐν ἄκρον εἰς αἰχμήν μὴ διατηρηθεῖσαν, εἰς τὸ ἄλλο δέ, τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν κεφαλὴν, εἰς τετράπλευρον ὀβελίσκον (πίν. 126 δ). Ὁ ὀβελίσκος αὐτός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν οἰασδῆποτε διακοσμῆσεως καὶ τὴν ἐν γένει ἀμελῇ του κατασκευῆς, δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ φαίνεται ἀλλὰ προφανῶς εἰσεχώρει εἰς ἀντίστοιχον ὀπὴν τῆς κεφαλῆς τῆς περόνης, κατεσκευασμένης ἀπὸ διαφορετικὴν, φθαρτὴν, ὕλην. Ἀνάλογος διάταξις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μικρὰν σφαῖραν ἀπὸ ὑαλόμαζαν Δ142 τοῦ τάφου 108 (πίν. 116 α), ἡ ὁποία περικλείει τὸ ὑπόλοιπον λεπτοῦ σιδηροῦ στελέχους καὶ ἦτο ἀναμφιβόλως κεφαλὴ περόνης παρομοίας πρὸς τὴν προηγουμένην.

Αἱ ἐλεφάντιναι καὶ ὀστέϊναι, γενικῶς εὐθραυστοι καὶ χωρὶς κεφαλὴν ἐξέχουσιν ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον στέλεχος, ἦσαν ἀκατάλληλοι διὰ νὰ τρυπήσουν καὶ νὰ συγκρατήσουν ὕφασμα εἰς τὴν θέσιν του, ἡ δὲ χαλκίνη ἦτο τοποθετημένη εἰς θέσιν ἄσχετον πρὸς τὸ ἐνδύμα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐχρησίμευον εἰς τὴν διευθέτησιν καὶ συγκράτησιν τῆς κομώσεως<sup>1</sup>. Ἀλλά, μολονότι ὁ προορισμός των ἦτο ὁ ἴδιος, διέφερον σαφῶς κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ μέγεθός των. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετασθῇ μήπως ἡ διαφορὰ αὐτὴ ὀφείλεται εἰς λόγους χρονικοὺς ἢ εἰς λόγους προελεύσεως.

Αἱ ἐλεφάντιναι ὑπάγονται εἰς τύπον ἀπαντῶμενον ἤδη εἰς τὸν τάφον V τοῦ περιβόλου A τῶν Μυκηναῶν καὶ εἰς τὸν τάφον M τοῦ B<sup>2</sup>, κατασκευαζόμενον ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν, ὁστοῦν καὶ μέταλλον καὶ χρησιμοποιοῦμενον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τοῦ ΥἚ ΠΙΓ<sup>3</sup>. Εἶναι τόσον συχναὶ καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τόσον προχείρου κατασκευῆς ὥστε, παρ' ὅλον ὅτι τὸ ἐλεφαντοστοῦν εἰσήγετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, αἱ περόναι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς ἐπιτοπίου κατασκευῆς.

1. MMII, σ. 70. Ch.T., σ. 197. Schachtgräber, σ. 186 - 187. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 107, 147, 158.

2. Schachtgräber, σ. 156, πίν. LXXI, 868. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 155.

3. H. SCHLIEHMANN, Mykenae, εἰκ. 131 - 136. Ch.T., σ. 197. Asine, σ. 388, εἰκ. 252. Prosymna, σ. 272, 285. Deiras, σ. 204. MAIURI, σ. 182, 199. FLMV, σ. 73, πίν. C, 1. Πρβ. καὶ N. SANDARS, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 235.

Ὁ ἄλλος τύπος, ὁ περιλαμβάνων τὰς *M152* καὶ *A142*, ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες μετάλλινον στέλεχος μὲ κεφαλὴν ἀπὸ ξένην ὕλην, σχήματος σφαιρικοῦ, ὅπως ὑποδηλώνει ἡ *A142*. Περόναι τοῦ εἵδους αὐτοῦ, μὲ κεφαλὰς ἀπὸ ὀρείαν κρύσταλλον, εὐγενῇ μέταλλα ἢ καὶ ξύλον ἐπενδεδυμένοι μὲ χρυσόν, εὐρέθησαν ἀφθονοὶ εἰς τοὺς τάφους τῶν δύο βασιλικῶν περιβόλων τῶν Μυκηνῶν<sup>1</sup>, κατόπιν ὅμως παρουσιάζονται σπανίως καὶ κατὰ κανόνα ἀκέφαλοι, ὅπως ἡ περόνη τοῦ τάφου 7 τῶν Δεντρῶν μὲ τὸν τετράγωνον ὀβελίσκον εἰς τὴν κορυφὴν<sup>2</sup> καὶ ἡ προερχομένη ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον τῶν Θηβῶν<sup>3</sup>, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙ χρόνους. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀνάγονται καὶ μερικαὶ ἄλλαι μεμονωμένοι ὅπως ἡ χαλκίνη μὲ τὴν βαλανόσχημον κεφαλὴν ἀπὸ τὸν συνοικισμὸν τοῦ Κοράκου<sup>4</sup> καὶ τὸ δεῖγμα τῶν Μυκηνῶν, τὸ ἀπολῆγον εἰς σπειροειδῆ κρίκον<sup>5</sup>. Ὁ J. Deshayes<sup>6</sup> δέχεται ὅτι εἶναι ἐπιβιώσεις τοῦ παλαιότερου μυκηναϊκοῦ τύπου, ὑπάρχουν δὲ καὶ ὑπομυκηναϊκὰ δείγματα εἰς τὸν Κεραμεϊκόν, ὅπως π.χ. μία σιδηρᾷ μὲ σφαιρικὴν ἐλεφαντίνην κεφαλὴν<sup>7</sup>. Ὁ τύπος ὅμως ὁ παρουσιάζομενος σχετικῶς συχνότερον κατὰ τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους εἶναι ἡ περόνη ἢ κατεσκευασμένη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸ ἴδιον ὑλικόν, μὲ μικρὸν σφαιρικόν ἢ ὠοειδὲς ἐξόγκωμα εἰς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς μεταξὺ δύο ὁμάδων ἐγχαρακτῶν δακτυλίων<sup>8</sup>. Τὸ εἶδος αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιῆται καὶ ἀργότερον, κατὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>9</sup>.

Ἡ περόνη *M152* ἀνήκει μαζὶ μὲ ὀλόκληρον τὴν ταφὴν τοῦ 122α εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ νεκροταφείου, ἡ δὲ *A142*, μολονότι φαίνεται νὰ εἶναι ὀλίγον προγενεστέρα, δὲν ἀφίσταται πολὺ. Ὁ σιδηρὸς τῆς δὲν εἶναι βεβαίως τοπικῆς προελεύσεως, εἶναι δὲ ἄδηλον ἂν εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ μορφὴν πρώτης ὕλης ἢ ὡς ἔτοιμον προϊόν. Πάντως τὰ δύο αὐτὰ δείγματα διδάσκουν ὅτι εἰς τὴν Περαιτὴν, ὅπως καὶ ἄλλοι, κατεσκευάζοντο καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τέλους τοῦ ΥΕ ΙΙΙΓ ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ ἀπλαῖ καὶ σχεδὸν ἀδιακόσμητοι ἐλεφάντιναι καὶ ὀστέϊναι, ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ πολὺ σπανιώτερον, ἄλλαι περίτεχνοι καὶ πολυτελέστεραι, παρουσιάζουσαι ἀρκετὴν ποικιλίαν εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ὑλικῶν τῶν καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τῆς κορυφῆς τῶν. Τὸ γνωστὸν εἶδος τῆς περόνης τῶν ὑπομυκηναϊκῶν τάφων<sup>10</sup> μὲ τὸ στρογγύλον ἐξόγκωμα τὸ στεφόμενον ἀπὸ ἑνα ἐπίπεδον ἢ κυρτὸν δίσκον, προαναγγελλόμενον ἀπὸ δύο δείγματα εὐρεθέντα ἐσχάτως εἰς τὰς Μυκήνας<sup>11</sup>, τυποποιηθὲν δὲ καὶ ἐπικρατήσαν σχεδὸν κατ' ἀποκλειστικότητα ἤδη ἀπὸ τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, δὲν ἔχει ἀκόμη ἐμφανισθῇ.

1. MMII, σ. 70. Schachtgräber, σ. 57 - 58 καὶ 186 - 187. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 107, 132, 145, 147, 158, εἰκ. 57.

2. N.T., σ. 37, εἰκ. 36 ἀρ. 3.

3. A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΤΑΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 184.

4. Korakou, σ. 109, εἰκ. 133 ἀρ. 4.

5. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 173, πίν. 9 ἀρ. 25.

6. Deiras, σ. 205.

7. E. L. SMITHSON, Hesperia 30, 1961, σ. 175.

8. Prosymna, σ. 285. N. SANDARS, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 236, εἰκ. 34, πίν. 60a (Γυψάδες Κνωσοῦ καὶ Ἀργός).

9. N. SANDARS, ξ. ἀ. Kerameikos I, σ. 82. P. JACOBSTAHL, Greek Pins, σ. 1. DESBOROUGH, LMS, σ. 53.

10. N. SANDARS, ξ. ἀ. σ. 236 - 237. DESBOROUGH, ξ. ἀ. σ. 53 - 54. P. JACOBSTAHL, αὐτόθι. Deiras, σ. 205.

11. V. DESBOROUGH, PPS 31, 1965, σ. 226, πίν. XXXIIIe.

**Κρητίς.** Εἰς 5 διαφορετικούς τάφους, τοὺς 56, 156, Σ1, Σ25 καὶ Σ51, ἀνεκαλύφθησαν μικροὶ βῶλοι λευκῆς κρητίδος, οἱ 494, 4222, 424, 4104 καὶ 4173 ἀντιστοίχως. Εἰς τοὺς Σ1 καὶ Σ25 συνελέγησαν ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς συλήσεως, εἰς τὸν Σ51 ἔκειντο διεσπαρμένοι ἀνάμεσα εἰς τεφρὰ ἔχνη ὀφειλόμενα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν ἀποσάθρωσιν ξυλίνου ἀντικειμένου, εἰς τὸν τάφον 156 εὐρέθησαν μέσα εἰς τὸν λάκκον τοῦ θαλάμου μαζί με παραμερισμένα ὀστᾶ καὶ μόνον εἰς τὸν τάφον 56 συνώδευον ταφὴν γυναικὸς παραμείνασαν κατὰ χώραν. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις ἡ ποσότης ἦτο ἐλαχίστη. Τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον, τοῦ τάφου 156, ἔχει γενικὰς διαστάσεις  $0,038 \times 0,033 \times 0,014$  μ., τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἔχει κάποιου εἴδους σχῆμα, δεδομένου ὅτι ἡ μία του τοῦλάχιστον ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδος καὶ σχηματίζει ἀκμὴν μετὰ τὰς ἄλλας (πίν. 10β). Πρέπει δηλαδὴ ἡ κρητίς νὰ εἴχε τεθῇ ὑπὸ μορφήν κό-νεως ἐντὸς σκεύους μετὰ ἐπιπέδους πλευρὰς καὶ νὰ προσέλαβε τὸ σχῆμά του. Τὰ ἔχνη τοῦ τάφου Σ51 ὑποδηλώνουν ὅτι τὸ σκεῦος αὐτό, ἐκεῖ τοῦλάχιστον, ἦτο ξύλινον. Καθὼς φαίνεται λοιπὸν ἐτοποθετεῖτο εἰς τοὺς τάφους συσκευασμένη εἰς κατάλληλα δοχεῖα, εἰς τὴν μόνην περίπτωσιν δὲ ὅπου εἴχε μείνει ἀδιατάρακτος ἀνῆκεν εἰς γυναικᾶ.

Ἡ κρητίς ἦτο γνωστὴ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος ὡς χρωστικὴ ὕλη<sup>1</sup>. Ἡ παρουσία της εἰς τοὺς τάφους εἰς μικρὰς ποσότητας καὶ μέσα εἰς πυξίδας ὡς κτε-ρισμα γυναικῶν σημαίνει ἀσφαλῶς ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς καλλυντικὸν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπάλειψιν τοῦ προσώπου, ὡς ψιμύθιον δηλαδὴ, ὅπως ἀργότερον, εἰς τοὺς ἱστο-ρικοὺς χρόνους, ὁ ἀνθρακικὸς μόλυβδος<sup>2</sup> καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς ὁ λευκόλιθος εἰς τὴν Ζάκυνθον<sup>3</sup>.

## ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

**Δακτύλιοι.** Συνολικῶς εὐρέθησαν 101 ἀπὸ 45 τάφους καὶ εἰς ἀκόμη εἰς τὰ ἐπι-φανειακὰ χρώματα, παραπεσὼν κατὰ τὰ φαινόμενα κατὰ τὴν διάρκειαν συλήσεως. Οἱ περισσότεροι εἶναι ἀνέπαφοι, μερικοὶ ὅμως εἶναι ἐλλιπεῖς, διατηρούμενοι εἰς ὀλίγα τεμάχια. Ὁ ἀριθμὸς των, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ συνόλου τῶν τάφων, εἶναι ὅμοιος κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἀντίστοιχον τῆς Ἰαλυσοῦ, μέγας δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὰ κυριώτερα μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα<sup>4</sup>, καὶ ἀπολύτως ἄλλα καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν γενικὸν ἀριθμὸν τῶν τάφων. Τοῦτο πιθανώτατα σημαίνει ἀπλῶς καὶ μόνον ὅτι εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀφαίρεσις τῶν πολυτίμων καὶ χρησίμων κτε-ρισμάτων ἐγένετο εἰς μικρότερον βαθμὸν, ἀξίζει ὅμως νὰ σημειωθῇ.

Οἱ περισσότεροι ἔχουν τὸ σχῆμα τοῦ σημερινοῦ ἀρραβῶνος, εἶναι δηλαδὴ ἀπλοῖ ἀδιακόσμητοι κρίκοι. Οἱ 53 εἶναι κατεσκευασμένοι ἀπὸ ἄργυρον, ἄλλοι 18 ἀπὸ χρυσόν, 12 ἀπὸ χαλκὸν καὶ 1 ἀπὸ μόλυβδον. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχει ὁ M31 τοῦ τάφου 9, ἀπὸ λεπτὸν χρυσοῦν σύρμα σχηματίζον κρίκον τετραπλῆς περιελίξεως μετὰ τοὺς ἐπαλλήλους

1. R. J. FORBES, S.A.T. III, σ. 225 - 227.

2. T. L. SHEAR, Classical Studies Presented to E. Capps, σ. 314 - 317 καὶ FORBES, ἔ. ἀ. σ. 39 - 70.

3. Α. ΟΡΑΝΑΔΟΣ, Ὑλικά Δομῆς, 2, σ. 59, ὑποσημ. 2.

4. Οἱ 129 θαλαμοειδεῖς τάφοι τῆς Ἰαλυσοῦ ἀπέδωσαν 46, οἱ 76 τῶν Μυκηνῶν 15, οἱ 8 τῆς Ἀσίνης 3, οἱ δὲ 52 τῆς Προσύμνης μόνον 5.

κύκλους του κολλημένους μεταξύ των (πίν. 78α), εις τρόπον ὥστε, ἐὰν τὸ σύρμα δὲν ᾔητο τόσον λεπτὸν (0,0005 μ.) καὶ ἡ διάμετρος τόσον μικρά (0,017 - 0,018 μ.), θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ σφηκωτὴρ μᾶλλον παρὰ δακτύλιος. Ὑπάρχουν ἀκόμη ὁ χάλκινος *M74* τοῦ τάφου 25, διπλῆς περιελίξεως καὶ διαμέτρου μόλις 0,013 μ., καὶ ὁ χάλκινος *M143* τοῦ τάφου 108 ἀποτελούμενος ἀπὸ δύο κρίκους κολλημένους τὸν ἓνα ἐπάνω εἰς τὸν ἄλλον.

Εἰς τοὺς ἀπλοῦς αὐτοὺς δακτυλίους πρέπει νὰ προστεθοῦν ἄλλοι 17, οἱ χρυσοῖ *M4* καὶ *M9* τοῦ τάφου 1, *M95* τοῦ τάφου Σ26, *M178* τοῦ Σ 51 καὶ *M235* τοῦ Σ14, οἱ ἀργυροῖ *M29* τοῦ τάφου 8, *M33* καὶ *M34* τοῦ τάφου 10, *M45* τοῦ τάφου 12, *M59* τοῦ 13, *M96* τοῦ Σ13, *M184* τοῦ 136, *M201* καὶ *M202* τοῦ 147 καὶ οἱ χάλκيني *M55* τοῦ τάφου 12, *M115* τοῦ 74 καὶ *M220* τοῦ 152, φέροντες σφενδόνας, ὅλας σχεδὸν ἐλλειψοειδεῖς. Τῶν *M4* καὶ *M9* εἶναι διακοσμημένοι με ἐγγαράκτους παραστάσεις ζώων (πίν. 48α,γ), αἱ ὑπόλοιποι ὅμως, κατεσκευασμένοι ἀπὸ τὸ ἴδιον ὑλικὸν ὅπως καὶ ὁ κρίκος, εἶναι ἀδιακόσμητοι, με ἐπιφάνειαν ἐλαφρῶς κυρτὴν καὶ λείαν. Κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν καὶ καλοδιατηρημένον δεῖγμα τοῦ τύπου αὐτοῦ, ἀρκετὰ συνήθους ἄλλωστε εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ τέλους τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων<sup>1</sup> καὶ ἀπαντωμένου καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν<sup>2</sup>, εἶναι ὁ *M235* (πίν. 108 γ).

Εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ὑπάρχουν τρεῖς ἐξαιρέσεις, οἱ *M95*, *M178* καὶ *M115*. Τοῦ πρώτου διετηρήθη μόνον ὁ κρίκος ὥστε οὔτε τὸ σχῆμα οὔτε τὸ ὑλικὸν τῆς σφενδόνης του εἶναι γνωστά (πίν. 107 γ). Ὁ κρίκος αὐτός, διαμέτρου 0,013 μ., κατεσκευασμένος, ἀπὸ λεπτὸν χρυσοῦν ἔλασμα, δὲν εἶναι πλήρης. Εἰς τὰ πεπλατυσμένα καὶ διάτρητα ἄκρα του εἶναι στερεωμένα δύο μικρὰ κοινωμάτια τὰ ὅποια ἐξέχουν τόσον ὥστε νὰ δεικνύουν ὅτι ἡ σφενδόνη, ἢ τοῦλάχιστον ἡ βάσις τῆς ἢ προσηλωμένη εἰς τὸν κρίκον, δὲν εἶχε πάχος μεγαλύτερον ἀπὸ 0,0005 μ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ᾔητο ἀπὸ ξένην ὕλην εὐπαθῆ καὶ φθαρτὴν ἢ ἴσως ἀποσπασθεῖσαν ἐπίτηδες.

Ὁ δεύτερος, ὁ *M178*, εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ περισσότερον περίτεχνος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κρίκον με σειρὰν μικρῶν ἐκτύπων προεξοχῶν κατὰ τὸ μῆκος του δίκην σπονδυλικῆς στήλης, κολλημένον εἰς τὴν σφενδόνην, ἢ ὅποια ἔχει τὴν μορφήν ἐλλειψοειδοῦς ἐπιπέδου δίσκου με χαμηλὸν περιχέλωμα διακοσμημένον με κοκκίδας (πίν. 124 γ). Τὸ περιχέλωμα αὐτὸ συνεκράτει τεμάχιον ἡλέκτρου ἀγνώστου σχήματος, τὸ ὅποῖον εἶχεν ἀφήσει ἐλάχιστα ἀποσπασθέντα ἔχνη. Δακτύλιοι με σφενδόνην ἀποτελουμένην ἢ διακοσμημένην ἀπὸ ξένην ὕλην καὶ ἰδίως ἀπὸ ὑαλόμαζαν κατὰ τὸ περίκλειστον σύστημα εἶναι γνωστοί<sup>3</sup>, παρουσιαζόμενοι ἤδη ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. π.Χ.<sup>4</sup>, ὅμοιοι ὅμως πρὸς τὸν *M178* ὑπάρχουν δύο μόνον, ὁ εὐρεθεὶς εἰς τάφον με κερα-

1. HIGGINS, Jewellery, σ. 84.

2. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1933, σ. 90, εἰκ. 42.

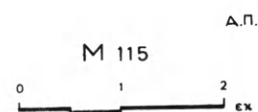
3. MAIURI, σ. 166. JACOPI, σ. 261 (τάφοι XXXI καὶ LXI τῆς Ἰαλυσσοῦ). Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1906, σ. 234 - 235, εἰκ. 10, 11 (Βόλος). CH.T., σ. 87, 195 (Μυκῆναι). SAVIGNONI, MA 14, 1904, σ. 591 - 592 καὶ 592 - 593 (Φαιστός). J. H. ILIFFE - T.B. MITFORD, Illustrated London News, May 2, 1953, σ. 210 - 211, εἰκ. 6 (Παλαίπαφος). HIGGINS, Jewellery, σ. 67 (Αἴγινα). Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, ΠΑΕ 1967, σ. 205, πίν 186 β (Πόρος Ἡρακλείου Κρήτης).

4. HIGGINS, Jewellery, σ. 67. Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, ἔ. ἀ.



μεικὴν ΥΕ ΠΠΓ1 εἰς τὴν Προστοβίτσαν τῆς Ἀχαΐας καὶ ἔχων ἤλεκτρον εἰς τὴν σφενδόνῃ του καὶ αὐτός<sup>1</sup>, καὶ ὁ προερχόμενος ἀπὸ τὸν τάφον XVII τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>2</sup>.

Ὁ τελευταῖος, ὁ M115, εἶναι τελείως διαφορετικός (εἰκ. 127, πίν. 27 β). Ὁ κρίκος του, διαμέτρου 0,019 μ., ἦτο κατεσκευασμένος ἀπὸ πλατὺ καὶ λεπτὸν χάλκινον ἔλασμα, λυγισμένον εἰς σχῆμα κύκλου μὲ τὰ ἄκρα του κομμένα λοξὰ εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐφάπτονται. Ἐπάνω εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς των ἦτο κολλημένη ἡ σφενδόνη, ἔχουσα τὴν μορφήν διπλῆς καὶ σφικτῆς ἀντιθετικῆς σπείρας σχηματιζομένης ἀπὸ χάλκινον σύρμα παχύτερον εἰς τὸ μέσον καὶ λεπυνόμενον πρὸς τὰ ἄκρα, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν δύο σπειρωμάτων. Ἡ στερέωσίς της δὲν εἶχε γίνῃ κατὰ τρόπον ἰδιαίτερος ἀποτελεσματικόν, ὥς ἐκ τούτου δὲ εἶχον ἀποκολληθῇ. Εὐρέθη περασμένος εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς δακτύλους τῆς δεξιᾶς τοῦ ἀνατολικοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ τοῦ τάφου 74, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λεκάνης του. Ἡ ταφή αὕτη, κτερισμένη καὶ μὲ τὰς τοξωτὰς πόρπας M116 καὶ M117, συγκαταλέγεται εἰς τὰς τελευταίας τοῦ νεκροταφείου. Ἀνήκει λοιπὸν ὁ δακτύλιος εἰς τὰ προκεχωρημένα χρονολογικῶς κτερίσματα τῆς Περαιτῆς καὶ φαίνεται νὰ συμπίπτῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρονικῶς πρὸς τρεῖς ἄλλους, εὐρεθέντας εἰς τὸν Ἐξάλοφον τῆς Θεσσαλίας<sup>3</sup>, τὸν Ἐλαφότοπον Ζαγορίου<sup>4</sup> καὶ τὴν Ἀμφικλειαν Λοκρίδος<sup>5</sup>, εἶναι ὅμως ἀσφαλῶς παλαιότερος ἀπὸ ἄλλους δύο τοῦ εἴδους αὐτοῦ, περίπου συγχρόνους μεταξὺ των καὶ ἀναγομένους εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>6</sup>. Ὁ πρῶτος, πλησιέστερος μορφολογικῶς, προέρχεται ἀπὸ τὸν τάφον 108 τοῦ Κεραμεικοῦ<sup>7</sup>, ὁ δὲ ἄλλος εὐρέθη προσφάτως εἰς κιβωτιόσχημον τάφον τῶν Μυκηνῶν<sup>8</sup>. Ἡ διπλῇ σπείρᾳ ὡς διακόσμησις δακτυλίων καὶ ψελίων εἶναι συνήθης εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν παραδουνάβιον περιοχὴν καὶ χαρακτηρίζει τοὺς ταφικοὺς τύμβους τοῦ 15ου καὶ τοῦ 14ου αἰ. π.Χ. καθὼς καὶ τὰ μεταγενέστερα νεκροταφεῖα τῶν τεφροδόχων<sup>9</sup>, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου ὅμως ἦτο ξένη. Δὲν



Εἰκ. 127. Δακτύλιος μὲ σπειροειδῆ σφενδόνη.

1. Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ, ΠΑΕ 1928, σ. 118, ἀρ. Μουσείου Πατρῶν 15.

2. MAIURI, σ. 126.

3. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΑΑΑ I, 1968, σ. 293.

4. Ι. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΕ 1969, σ. 188, πίν. 24α, ιβ'.

5. Καθὼς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἀνασκάψας ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Θ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, εὐρέθη ἐντὸς θαλαμοειδοῦς τάφου μαζὶ μὲ τοξωτὰς καὶ δοξαρωτὰς πόρπας καὶ κεραμεικὴν τῶν ἐσχάτων ΥΕ ΠΠΓ1 χρόνων.

6. Ὁ V. DESBOROUGH (PPS 31, 1965, σ. 224) τείνει νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ ἓνα τρίτον ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα, βασιζόμενος εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ S. WIDE (AM 35, 1910, σ. 29, ἀρ. 17), ὁ ὁποῖος τὸν περιγράφει ὡς ἔχοντα je zwei Spiralen an den Enden. Αἱ σπείραι ὅμως εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δακτυλίου αὐτοῦ, κατεσκευασμένου ἀπὸ τεμάχιον χαλκίνου σύρματος, δὲν εἶναι διακοσμητικαὶ οὔτε σχηματίζουν σφενδόνην, κυρίως εἰπεῖν δὲ δὲν εἶναι οὔτε καὶ σπείραι ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ἐλεύθερα ἄκρα τοῦ σύρματος τυλιγμένα ἐλικοειδῶς εἰς τὸν κρίκον πρὸς στερέωσίν των.

7. Kerameikos I, σ. 86, εἰκ. 4.

8. Arch. Rep. 1964 - 65, σ. 10. BCH 89, 1965 (Chronique des Fouilles 1964), σ. 717. V. DESBOROUGH, PPS 31, 1965, σ. 224, πίν. 9e.

9. G. CHILDE, The Danube in Prehistory, σ. 446 - 447, πίν. XIV, 2 καὶ PPS 14, 1948, σ. 185. E. SPROCKHOFF, JDRGZ 1, 1954, σ. 57, εἰκ. 19 ἀρ. 3. Πρβ. καὶ Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ 1956, σ. 124 - 125.



υπάρχει αμφιβολία ότι οι δακτύλιοι αυτοί είτε είναι ξένης προελεύσεως και μάλιστα ευρωπαϊκής<sup>1</sup> είτε αποτελούν απομιμήσεις ξένων προτύπων. 'Επί του προκειμένου, αί λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς των παρέχουν μερικὰς ἐνδείξεις. Οἱ εὐρεθέντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Λοκρίδα καθὼς καὶ οἱ ὑπομυκηναῖκοι εἶναι μονοκόμματοι, αποτελούμενοι ἀπὸ τεμάχιον χαλκίνου σύρματος ἢ ἐλάσματος εἰς σχῆμα κρίκου μὲ ἄκρα καταλήγοντα εἰς σπείρας, ὅπως καὶ οἱ ἀπὸ Βορρᾶ προερχόμενοι, ὁ *M115* ὅμως ἀπαρτίζεται, καθὼς ἐλέχθη, ἀπὸ δύο χωριστὰ μέρη. Ὁ τρόπος αὐτός, περιπλοκώτερος ἴσως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν λόγῳ τῆς κολλήσεως ἀλλ' ἀπλούστερος εἰς τὴν σύλληψιν, φαίνεται νὰ προδίδῃ ἑλλειψιν ἐξοικειώσεως μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς παρομοίων κοσμημάτων καὶ ἀποτελεῖ ἐνδεχομένως τεκμήριον παλαιότητος, τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἀπομιμήσεως ξενοτρόπου ἀντικειμένου, γνωστοῦ, ἀλλ' ὄχι προχείρου εἰς τὸν κατασκευάσαντα τεχνίτην καὶ γενικῶς ἀσυνήθους. Ὅπως δὲποτε, εἴτε ὡς παραλλαγή μακρινοῦ ὑποδείγματος εἴτε ὡς ἔτοιμον προϊόν ὁ δακτύλιος τῆς Περαιτῆς εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα δείγματα ἐπικοινωνίας πρὸς τὸν Βορρᾶν ποὺ παρουσιάζονται κατὰ τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους.

Ὡς κόσμημα οἱ δακτύλιοι εἶναι ἀπὸ τὰ συνηθέστερα ὅλων τῶν πολιτισμῶν, φυσικὰ δὲ καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ. Ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ<sup>2</sup>, οἱ κρίκοι μερικῶν ἀπὸ τοῦς ἔχοντας ἐγγάρακτον σφενδόνην, ἀρκετὰ ὀγκωδῶν κατὰ τὰ ἄλλα καὶ πάντως προοριζομένων δι' ἐνηλίκους, εἶναι τόσον στενοὶ<sup>3</sup> ὥστε νὰ μὴ χωροῦν κανονικὸν δάκτυλον, ὅσον δὲποτε λεπτόν. Αὐτοὶ πρέπει νὰ ἐχρησίμευον κυρίως ὡς σφραγίδες καὶ νὰ ἐφέροντο κρεμασμένοι ἀπὸ τὸν λαιμὸν ἢ ἀπὸ τὸν καρπὸν τῆς χειρός<sup>4</sup>. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν εἰς μόνον ἀπὸ τοὺς δακτυλίους τῆς Περαιτῆς φαίνεται νὰ ὑπάγεται, ὁ *M95* μὲ τὴν χαμένην σφενδόνην, ἔχων διάμετρον κρίκου μόλις 0,013 μ., καὶ αὐτὸς ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο παιδικός. Οἱ ὑπόλοιποι, ἀνεξαρτήτως σχήματος, ἔχουν ὅλοι κανονικὰς διαστάσεις παραμορφωμένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄλλοτε μὲν λόγῳ ὀξειδώσεως, ἄλλοτε δέ, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ *M10* τοῦ τάφου 1 (πίν. 51 α), λόγῳ ἐπιγενοῦς στρεβλώσεως των. Ὡς ἐκ τούτου μόνον εἰς 22 δακτυλίους εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀπολύτως ἀκριβεῖς μετρήσεις, εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς χρυσοῦς δηλαδὴ καὶ εἰς 3 ἀργυροῦς ὅπου ἡ ὀξείδωσις δὲν εἶχε προχωρήσει. Ἀπὸ τὸ σύνολον αὐτὸ 2 δείγματα ἔχουν διάμετρον 0,016 μ., ὑπάρχουν δὲ 3 τῶν 0,017 μ., 2 τῶν 0,017 - 0,018 μ., 2 τῶν 0,018 μ., 3 τῶν 0,019 μ., 3 τῶν 0,020 μ., 1 τῶν 0,0205 μ. καὶ 6 τῶν 0,021 μ. Εἰδικῶς εἰς τὸν ἀργυροῦν δακτύλιον *M133* τοῦ τάφου 92 ἐχρησιμοποιήθη τεμάχιον λεπτοῦ χρυσοῦ σύρματος διὰ νὰ περιορίσῃ κατὰ τρόπον ἀρκετὰ πρόχειρον τὴν ἀρχικὴν του διάμετρον τῶν 0,019 μ., προφανῶς λόγῳ ἀλλαγῆς κατόχου (πίν. 61 β). Ἦσαν λοιπὸν ὅλοι κατάλληλοι διὰ κανονικὴν χρῆσιν, πράγματι δὲ εὐρέθησαν πολλοὶ μεταξὺ τῶν δακτύλων διαφόρων κατὰ

1. V. DESBOROUGH, PPS 31, 1965, σ. 224.

2. MMII, σ. 74. N.T., σ. 81. Prosymna, σ. 209, 267. A. EVANS, P.M. III, σ. 139 - 140. HIGGINS, Jewellery, σ. 84.

3. Ὑπάρχουν π.χ. δακτύλιοι μὲ κρίκους διαμέτρου 0,013 μ. (Ἰσόπατα, A. EVANS, P.M. III, σ. 140, ὑποσ. 2 καὶ Βαφειό, X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1889, σ. 170, πίν. 10 ἀρ. 39) καὶ 0,012 μ. (Δεντρά, N.T., σ. 81 καὶ Μυκῆναι, X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 180).

4. E. T. VERMEULE, Greece in the Bronze Age, σ. 223. Prosymna, σ. 209, 267.

χώραν ταφῶν. Ἄλλοι 16, οἱ *M12* τοῦ τάφου 1, *M28* τοῦ τάφου 8, *M31* τοῦ 9, *M35* τοῦ 10, *M60* τοῦ 13, *M67α*, *M67β* καὶ *M68* τοῦ 16, *M80* τοῦ 35, *M115* τοῦ 74, *M147* τοῦ 112, *M160* τοῦ 127, *M184* τοῦ 136, *M200* τοῦ 147, *M211* τοῦ 148 καὶ *M232* τοῦ 157 ἦσαν περασμένοι, ἐνίοτε δέ, λόγω τῆς ὀξειδώσεως, καὶ κολλημένοι εἰς τὰ ὀστᾶ τῶν δακτύλων. Τοὺς περισσοτέρους εἶχεν ἡ νεκρά τοῦ τάφου 16, φέρουσα δύο (*M65* καὶ *M68*) εἰς τὴν δεξιὰν καὶ τρεῖς (*M66*, *M67α* καὶ *M67β*) εἰς τὴν ἀριστεράν, τοὺς δύο τελευταίους εἰς τὸν ἴδιον δάκτυλον (πίν. 75β), οἱ πλεῖστοι ὅμως ἔφερον ἀπὸ ἓνα ἢ, τὸ πολὺ, δύο.

Ὁ δακτύλιος *M227* τοῦ τάφου 154 ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτὸν χρυσοῦν ἔλασμα τυλιγμένον κυκλικῶς εἰς τρόπον ὥστε τὰ δύο ἄκρα του, ἐλεύθερα, νὰ ὑπερκαλύπτονται (πίν. 13γ), ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἀπλοῖ δακτύλιοι ὅμως ἔχουν τὴν μορφὴν ἐνιαίων κρίκων χωρὶς ἔχνη κολλήσεως. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐχύνοντο εἰς μήτρας ὁμοίας πρὸς τὴν λιθίνην τὴν εὐρεθεῖσαν εἰς τὸν τάφον Ηπ9 τῆς Ἑλευσίνος<sup>1</sup> καί, ἐφ' ὅσον δὲν ἐμφανίζον τὴν πορώδη σύστασιν τοῦ χυμένου μετάλλου, νὰ ἐσφυρηλατοῦντο ὕστερον περασμένοι εἰς μίαν περιστρεφομένην ράβδον<sup>2</sup>, μέχρις ὅτου ἡ ἐπιφάνειά των γίνῃ λεία καὶ τὸ σχῆμά των ἐντελῶς συμμετρικόν. Ἀναλόγως πρὸς τὰς χρησιμοποιουμένας μήτρας καὶ τὴν τελικὴν των ἐπεξεργασίαν διεμορφοῦντο κατὰ τέσσαρας βασικοὺς τρόπους, χαρακτηριζομένους ἀπὸ διαφορετικοῦ σχήματος διατομῆς. Ἡ πρώτη κατηγορία, ἡ πολυπληθεστέρα, ἀντιπροσωπευομένη ἀπὸ 28 δείγματα καὶ περιλαμβάνουσα τοὺς περισσοτέρους χρυσοὺς, ἔχει ἐπιφάνειαν ἐσωτερικῶς σωληνωτὴν κυλινδρικήν καὶ ἐξωτερικῶς περισσότερον ἢ ὀλιγότερον κυρτήν. Εἰς τὴν δευτέραν, κυκλικῆς τομῆς, ὑπάγονται 10, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι 12, ὅλοι ἀργυροῖ. Τὴν τρίτην, ἔχουσαν σχῆμα κυλινδρικὸν καὶ συνεπῶς τομὴν στενὴν τετράπλευρον, ἀπαρτίζουν 3 χρυσοῖ καὶ 3 ἀργυροῖ, εἰς τὴν τετάρτην δέ, ρομβοειδοῦς τομῆς, ἀνήκει ὁ μοναδικὸς μολύβδινος. Οἱ ὑπόλοιποι, ἀργυροῖ καὶ χάλκινοι, εἶναι τόσον παραμορφωμένοι λόγω τῆς ὀξειδώσεως τοῦ μετάλλου των, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαχθοῦν με βεβαιότητα εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ομάδας αὐτάς.

Ὡς πρὸς τοὺς δακτυλίους με σφενδόνην, ὁ τρόπος συνδέσεως τοῦ κρίκου πρὸς αὐτὴν δὲν εἶναι εἰς ὅλους ὁ ἴδιος. Εἰς τοὺς περισσοτέρους, 14 ἐν ὅλῳ, χρυσοὺς, ἀργυροὺς καὶ χαλκίνοους, τὰ δύο τμήματα κατεσκευάζοντο χωριστά. Ὁ κρίκος ἐλάμβανε τὸ σχῆμα ἀνοικτοῦ κύκλου ἐλλιποῦς κατὰ τὸ 1/4 του περίπου, τὰ δύο ἐλεύθερα ἄκρα του δὲ ἐκολλῶντο εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς σφενδόνης, κάπως ἐσωτερικώτερον τῆς περιμέτρου της, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύπτονται ἀπὸ αὐτὴν (πίν. 71α). Ἡ συγκόλλησις αὐτῇ ἦτο τόσον ἀποτελεσματικὴ ὥστε εἰς ὅσους δὲν ἐσώθησαν ἀκέραιοι οἱ κρίκοι νὰ ἔχουν κατὰ κανόνα φθαρῇ καὶ κοπῇ ἄλλοῦ, ὅχι ὅμως εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς των με τὴν σφενδόνην.

Παραλλαγὴ τῆς μεθόδου αὐτῆς εἶναι ἡ ἐφαρμοσθεῖσα εἰς τὸν *M95*, ὅπου ὁ κρίκος, ἐπίσης ἀνοικτός, ἦτο προσηλωμένος εἰς τὴν σφενδόνην καὶ ὅχι κολλημένος. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προεκρίθη ἡ λύσις αὕτη διότι τὸ ὑλικὸν τῆς σφενδόνης δὲν θὰ ἀντεῖχεν εἰς τὰς ὑψηλὰς θερμοκρασίας τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν μετάλλων<sup>3</sup>. Ἀφ'

1. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 80, εἰκ. 5.

2. H. HODGES, Artifacts, σ. 74.

3. HIGGINS, Jewellery, σ. 21.

έτέρου, εἰς τὸν *M115* ἢ σπειροειδῆς ἐπίπεδος σφενδόνη ἦτο κολλημένη εἰς τὸν κρίκον ὁ ὁποῖος ἐσχημάτιζεν ὁλόκληρον κύκλον, εἰς τὸν *M9* δὲ κρίκος καὶ σφενδόνη εἶναι μονοκόμματα, κομμένα ἀπὸ ἑνα χρυσοῦν σωλῆνα (πίν. 48 γ).

Εἰς τὸ σύνολόν των οἱ δακτύλιοι τῆς Περαιτῆς, εἴτε μονοκόμματοι εἴτε ὅχι, εἶναι κατασκευασμένοι ἀπὸ ἓν μόνον μέταλλον, χρυσόν, ἄργυρον, χαλκόν ἢ μόλυβδον. Ἐξαιρέσειν ἀποτελεῖ ὁ *M232* τοῦ τάφου 157, κρίκος ἐλλιπῆς ἀργυροῦς ἐπενδεδυμένος κατὰ τόπους μὲ ὑπόλοιπα λεπτοτάτου χρυσοῦ ἐλάσματος (πίν. 186 γ). Ἡ μέθοδος αὐτὴ χωρὶς νὰ εἶναι συνήθης δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστος, συνίστατο δὲ εἰς τὴν ἐπικάλυψιν διαφόρων μεταλλίνων (καὶ πηλίνων) ἀντικειμένων μὲ φύλλον χρυσοῦ, μὲ τὴν βοήθειαν κάποιας κολλητικῆς οὐσίας<sup>1</sup>. Ἀνάλογα παραδείγματα δακτυλίων ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>2</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>3</sup> καὶ τὴν Φαιστόν<sup>4</sup>. Ὁ σκοπὸς τῆς ἡτο, καθὼς φαίνεται, νὰ δώσῃ πολυτελεῖ ἐμφάνισιν εἰς εὐτελέστερα ὑλικά, ἡτο δὲ ἄσχετος πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν πολλῶν μετάλλων κατὰ στρώσεις, ὅπως εἰς τοὺς τρεῖς δακτυλίους τῶν Δεντρῶν, τοὺς ἀποτελουμένους ἀπὸ σίδηρον, χαλκόν, μόλυβδον καὶ ἄργυρον καὶ θεωρουμένους, καθὼς φαίνεται, μαγικοὺς ἢ πάντως θεραπευτικούς<sup>5</sup>.

**Ψέλια.** Ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰς διαφόρους τοιχογραφίας καὶ ἄλλας παραστάσεις ὅπου ἀπεικονίζονται<sup>6</sup>, τὰ ψέλια ἦσαν γνωστὰ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφέροντο δὲ ἀπὸ ἀνδρας καὶ γυναῖκας εἴτε εἰς τοὺς καρποὺς τῶν χειρῶν εἴτε καὶ εἰς τοὺς βραχίονας, ἐνδεχομένως δὲ καὶ εἰς τὰ σφυρά<sup>7</sup>. Ἐν τούτοις τὰ κατὰ καιροὺς εὑρεθέντα εἶναι ἐλάχιστα, προφανῶς διότι σπανίως παρεχωροῦντο εἰς τοὺς νεκροὺς ὡς κτερίσματα ἀλλὰ καὶ διότι ἀφηροῦντο ἀπὸ τοὺς τάφους μὲ πρώτην εὐκαιρίαν. Τὰ παλαιότερα μυκηναϊκὰ δεῖγματα προέρχονται ἀπὸ τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν, συνίστανται δὲ εἰς πέντε ἀπλᾶ ἐλάσματα ἀπὸ λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ περιβάλλοντα τοὺς βραχίονας τῶν νεκρῶν<sup>8</sup> καὶ εἰς ἓν πολυτελὲς καὶ περίτεχνον χρυσοῦν κόσμημα ἀπὸ τὸν τάφον A IV<sup>9</sup>. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν 2 χάλκινα ἀπὸ τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν<sup>10</sup>, 2 ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, τὸ ἐν ἀργυροῦν<sup>11</sup> καὶ τὸ ἄλλο, διαμέτρου 0,08 μ., σιδηροῦν<sup>12</sup>, 6 ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>13</sup> καὶ μερικὰ ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ ἀπὸ τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἄκρας<sup>14</sup>.

1. HIGGINS, Jewellery, σ. 32. A. EVANS P.M. I, σ. 675 - 676. R.T., σ. 103. N.T., σ. 86.

2. MAIURI, σ. 127.

3. ASINE, σ. 371.

4. SAVIGNONI, MA 14, 1904, σ. 593-594, ὅπου ὁ πυρὴν τοῦ δακτυλίου ἀποτελεῖτο ἀπὸ χαλκὸν καὶ σίδηρον.

5. R.T., σ. 33, 56 - 57, εἰκ. 35.

6. Τὸν ρυτοφόρον τῆς Κνωσοῦ π.χ. (A. EVANS, P.M. II, σ. 705, πίν. XII) ἢ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν (H. REUSCH, AA 1948 - 1949, σ. 248, εἰκ. 4, 5).

7. Πρβ. MMII, σ. 74.

8. Εἰς τὸν τάφον IV τοῦ πρώτου περιβόλου (Schachtgräber, σ. 75 - 76, πίν. XLIII) καὶ εἰς τὸν B τοῦ δευτέρου (G.E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 132).

9. Schachtgräber, σ. 76 - 77, πίν. XLII καὶ σ. 178 - 180.

10. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 139, 148 (τάφοι 9 καὶ 29).

11. MAIURI, σ. 139.

12. MAIURI, σ. 127.

13. MORRIGONE, σ. 118, 127, 132, 146, 160, εἰκ. 99, 111, 116, 134, 156.

14. CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 230 - 231, 293, πίν. 41g, h. S.C.E. I, σ. 517, πίν. LXXXIV, 46. V. KARAGHEORGIS, Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1965, σ. 17, 18, εἰκ. 7, πίν. IV ἀρ. 42, 46, 52, 59. J. H. ILIFFE - T. B. MITFORD, Illustrated London News, May 2, 1953, σ. 710 - 711, εἰκ. 2 καὶ G. BASS, Transactions of the American Philosophical Society 57, 8, 1967, σ. 109 εἰκ. 120.

Εἰς τὴν Περαιτὴν οἱ τάφοι ἀπέδωσαν τέσσαρα συνολικῶς, τὸ *M87* τοῦ τάφου 38, τὸ *M127* τοῦ 80, τὸ *M158* τοῦ 124 καὶ τὸ *M174* τοῦ 131. Κανὲν δὲν εἶχε μείνει εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν. Τὰ τρία εὐρέθησαν εἰς τεμάχια, εἶναι δὲ ὅλα ἀδιακόσμητα καί, ὡς κοσμήματα, εὐτελεῖ. Ἐν μόνον διετηρήθη ἄθικτον, τὸ *M87* (πίν. 82 α). Ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτὴν κυλινδρικήν χαλκίνην ράβδον πάχους 0,006 μ., λυγισμένην εἰς κανονικὸν κύκλον διαμέτρου 0,091 μ. εἰς τρόπον ὥστε τὰ δύο ἅκρα τῆς νὰ ἐφαρμόζουν τελείως χωρὶς νὰ εἶναι κολλημένα. Τὸ *M127*, τὸ μικρότερον καὶ λεπτότερον ἀπὸ ὅλα (πίν. 32 ε), ἀσφαλῶς παιδικόν, ἔχει ὑποστῇ στρέβλωσιν τοῦ ἀρχικοῦ του σχήματος ἀπὸ στρογγύλου εἰς ἀκανόνιστον ἐλλειψοειδές. Τὰ *M158* καὶ *M174*, διαμέτρου ἀντιστοίχως 0,08 καὶ 0,071 μ., προωρισμένα δηλαδὴ δι' ἐνηλίκους, εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ χάλκινον σύρμα πάχους 0,005 μ., λεπτυνόμενον εἰς τὰ δύο ἅκρα του σημαντικῶς. Αἱ ἀπολήξεις αὐταὶ εἶναι τυλιγμέναι ἀμοιβαίως ἢ κάθε μία γύρω ἀπὸ τὴν ἀντίθετον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲ ἦτο δυνατὴ ἡ αὐξομείωσις τῆς διαμέτρου τοῦ ψελίου καὶ ἡ προσαρμογὴ τῆς εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν διάστασιν (πίν. 129 δ, 136 α).

Εἰς τὸ Αἰγαῖον τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ψελίου σπανίζει καὶ εἶναι ξένης προελεύσεως. Ὁ C. Schaeffer, ὁ ὁποῖος τὸ ἐμελέτησεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐρέσεώς του εἰς τὴν Ugarit καὶ εἰς τὴν Ἑγκωμην, διεπίστωσεν ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ γενικῶς ἀπὸ τὴν Μ. Ἀνατολήν, ἀπ' ὅπου ἐξηπλώθη ἕως τὴν Δ. Εὐρώπην κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς περιόδου ἀρχομένης ἀπὸ τὴν 3ην χιλιετηρίδα π.Χ. καὶ φθανούσης μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων<sup>1</sup>. Τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς λοιπὸν εἶναι ἀσφαλῶς ἀνατολικῆς ἐμπνεύσεως, ὅχι ὅμως κατ' ἀνάγκην καὶ ξένης κατασκευῆς, δεδομένου ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅπως ἀποδεικνύουν τὸ εὔρημα τῆς Ἑγκωμης, δύο ἀπὸ τὰ δείγματα τῆς Kō<sup>2</sup> καὶ τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἅκρας<sup>3</sup>, ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ κοσμήματος εἶχε πλέον ὑπερβῇ τὰ γεωγραφικὰ ὅρια τῆς κοιτίδος του καὶ εἶχεν ἀρχίσει τὴν πρὸς Δυσμᾶς ἐξάπλωσίν του.

**Ἐνώτια.** Σπάνια καὶ κατεσπαρμένα ἦσαν εἰς τὴν Περαιτὴν καὶ τὰ ἐνώτια. Ἦλθον εἰς φῶς πέντε, τὸ *M32* τοῦ τάφου 9, τὸ *M39* τοῦ τάφου 11, τὸ *M91* τοῦ τάφου Σ19, τὸ *M221* τοῦ τάφου 152 καὶ τὸ *M230* τοῦ τάφου 157, ὅλα χρυσᾶ, διαφορετικοῦ σχήματος τὸ καθέν. Τὸ *M91*, εὐρεθὲν παρὰ τὸ κρανίον μιᾶς ταφῆς διατηρηθείσης ἐν μέρει κατὰ χώραν εἰς τὸ ἀσύλητον τμήμα τοῦ Σ19, φαίνεται νὰ εἶχε μείνει εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, τὰ ἄλλα ὅμως εἶχον ὅλα μετακινηθῇ εἰς διάφορα σημεῖα τῶν θαλάμων καὶ ἔκειντο μεταξὺ ὁστῶν καὶ ἀγγείων ἀπωθημένων ταφῶν. Ἦδη τὸ ὅτι ὑπῆρχον ἀνὰ ἓν μόνον εἰς κάθε περίπτωσιν μαρτυρεῖ ὅτι τὰ συμπληρώματά των εἶχον ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων. Τὴν ἰδίαν τύχην θὰ εἶχον ἀσφαλῶς καὶ ὁλόκληρα ζεύγη, γενικῶς ὅμως δὲν πρέπει νὰ συγκατελέγοντο εἰς τὰ συνήθη κοσμήματα.

Τὸ *M32* ἔχει σχῆμα κυκλικόν καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα σχοινοειδῆ σύρματα κολλημένα κατὰ τὸ μῆκος των καὶ λεπτυνόμενα εἰς τὰς ἀπολήξεις των (πίν. 78 α). Τὸ

1. C. SCHAEFFER, *Enkomi - Alasia I*, σ. 43, 63 - 66, εἰκ. 2 ἀρ. 21. Βλ. καὶ CATLING, *Cypriot Bronze-work*, σ. 231 - 232.

2. MORRICONE, σ. 160, εἰκ. 156.

3. G. BASS, *Transactions of the American Philosophical Society* 57, 8, 1967, σ. 109, εἰκ. 120.



ἐν ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἔχει ἄκρα λεπτότερα καὶ μακρότερα καταλήγοντα εἰς ὀξείας ἀκίδας καὶ διερχόμενα ἀπὸ τὴν ὀπὴν τοῦ ὠτός. Παρόμοια ἐνώτια εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>1</sup>, κυρίως δὲ ἀπὸ τὴν Κύπρον<sup>2</sup>. Τὸ *M39* εἶναι πολὺ περισσότερον περίτεχνον. Ἐχει σχῆμα ἀμυγδαλοῦ ἐσωτερικῶς κενοῦ καὶ εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ ἄρκετὰ στερεὸν ἔλασμα χρυσοῦ. Ἡ λεῖα τοῦ ἐπιφάνεια φέρει συνδυασμὸν κοκκιδωτῆς καὶ συρματερῆς διακοσμῆσεως, συνισταμένης κυρίως εἰς ζεύγη ἀντιθετικῶν σπειρῶν, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δὲ αἱ δύο ὅπαι ἀπὸ ὅπου διήρχετο ὁ κρίκος ἀναρτήσεώς του ἔχουν ἄρκετὰ ἔντονον περιχελίωμα (πίν. 97 β). Ὁ κρίκος δὲν εὐρέθη. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι χαρακτηριστικώτερον κυπριακὸς ἀπὸ τὸν προηγούμενον καί, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν ἐνὸς συμπεριλαμβανομένου εἰς τὸν θησαυρὸν τῆς Τίρυνθος<sup>3</sup>, τὰ ὑπόλοιπα γνωστὰ δείγματα, μία δεκαπεντὰς περίπου, προέρχονται ἀπὸ τάφους τῆς Ἑγκωμης<sup>4</sup> ἀνήκοντας εἰς τὸν 15ο - 14ο αἰ. π.Χ. καὶ τῆς Παλαιπάφου<sup>5</sup>, τοῦ 13ου - 12ου αἰ. π.Χ. Τὸ *M91*, ἐλλιπὲς καὶ αὐτὸ καὶ χωρὶς κρίκον, ἔχει σχῆμα τριγωνικὸν καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο λεπτότατα φύλλα χρυσοῦ (πίν. 54 γ). Τὸ ἐν, τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν, εἶναι κυρτὸν καὶ φέρει πυκνὰς καὶ ρηχὰς διακοσμητικὰς αὐλακώσεις πού τοῦ δίδουν τὴν ἐμφάνισιν πολὺ σχηματοποιημένου βουκρανίου<sup>6</sup>. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ εἶναι ἐπίπεδος καὶ ἀδιακόσμητος, τὰ δὲ ἄκρα τῆς εἶναι διπλωμένα ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς προσθίας. Αἱ πλευρικαὶ ὅπαι αἱ προωρισμέναι διὰ τὸν κρίκον ἠνοίχθησαν ἀπρόσεκτα ἐπάνω εἰς τὸ ἔλασμα μὲ τὴν πίεσιν αἰχμηροῦ ἐργαλείου, δὲν ἔχουν περιχελίωμα καὶ εἶναι μικραὶ καὶ ἀνώμαλοι. Ἀναμφιβόλως τὸ φύλλον τοῦ χρυσοῦ εἶχε προσαρμοσθῇ πιεζόμενον ἢ καὶ σφυρηλατούμενον ἐπάνω εἰς σκαλιστὸν πυρῆνα, πιθανώτατα ξύλινον, ἀποσαθροθέντα χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἵχνη. Ἡ ἀνεύρεσις παρομοίων ἐνωτίων, ἐφωδιασμένων μάλιστα μὲ τοὺς κρίκους των, εἰς τοὺς τάφους 61, 75 καὶ 84 τῆς Ἑγκωμης<sup>7</sup> καί, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, μόνον ἐκεῖ, μαρτυρεῖ ὅτι καὶ αὐτά, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπινοητικότητα Κυπρίων χρυσοχόων. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ *M221*, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἄλλωστε ἄρκετὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸ *M91*. Σχήματος ἐλλειψοειδοῦς, εἶναι καὶ αὐτὸ κατεσκευασμένον μὲ τὴν ἰδίαν τεχνικὴν ἀπὸ δύο λεπτὰ φύλλα χρυσοῦ μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν, συνισταμένην κυρίως εἰς λεπτὰς ἀντιθετικὰς σπείρας δημιουργούσας ἀορίστως καὶ κατὰ τρόπον τελείως ἀφηρημένον τὴν ἐντύπωσιν βουκρανίου (πίν. 15 α). Ἀπὸ τὰ δύο μικρὰ περιχελιώματα τῶν ὀπῶν τῆς κορυφῆς του ἐσώθη μόνον τὸ ἐν. Τὰ πρότυπά του ὑπάρχουν καὶ αὐτὰ εἰς τὴν Κύπρον<sup>8</sup>, ἀνάλογα δὲ εἶναι καὶ

1. MAIURI, σ. 221 (τάφος LIII Ἰαλυσοῦ).

2. Ἀπὸ τὸν τάφον 66 τῆς Ἑγκωμης π.χ., A.S. MURRAY κ.ξ., Excavations in Cyprus, πίν. IX, 275. S.C.E. I, σ. 503, πίν. LXXX, 27, γενικώτερον δὲ HIGGINS, Jewellery, σ. 88.

3. G. KARO, AM 1930, σ. 124 - 125 καὶ εἰκ. 1.

4. A.S. MURRAY κ.ξ., ξ. α. σ. 44, πίν. X, 240 - 242, XI, 437 - 439, σ. 46, πίν. XII, 382 - 383, S.C.E. I, σ. 514, 517, πίν. LXXXIV, 39, σ. 563, πίν. XCII, 51, 75, 76.

5. J.H. ILLIFFE - T.B. MITFORD, Illustrated London News, May 2, 1953, σ. 710 - 711, εἰκ. 2.

6. Ἀρκετὰ ὅμοιον εἶναι καὶ μικρὸν χρυσοῦν κόσμημα προερχόμενον ἀπὸ τάφον τῆς Χαλκίδος καὶ δημοσιευόμενον ὡς χάνδρα (V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 88 - 89).

7. A.S. MURRAY κ.ξ., ξ. α. σ. 43 - 44, πίν. X, 234 - 236 καὶ σ. 46, πίν. XII, 452 - 454.

8. HIGGINS, Jewellery, σ. 88 καὶ V. KARAGHEORGIS, BCH 89, 1965 (Chronique des Fouilles à Chypre en 1964), σ. 250, εἰκ. 31.



τὰ χρυσᾶ βουκράνια τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>1</sup>, τὰ ὅποια εἶχον ὅμως χρησιμοποιηθῇ ὡς χάνδραι περιδεραίου. Τὸ τελευταῖον, τὸ *M230*, ἀποτελεῖται ἀπὸ φύλλον χρυσοῦ ὑπὸ μορφὴν μικροῦ ἀδιακοσμήτου δισκαρίου, καταλήγοντος εἰς ἓν σημεῖον τῆς περιμέτρου τοῦ εἰς ἐπίμηκες στέλεχος ἀναδιπλωμένον κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζῃ σωληνωτὴν προέκτασιν τοῦ δισκαρίου (πίν. 9β). Αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀντικείμενον, ἀδιακόσμητον καὶ ἐλλιπὲς καθὼς εἶναι καὶ ἀδέσποτον καθὼς εὑρέθη εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, δὲν φανερώνει τίποτε περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ ὅτι ἐχρησίμευεν ὅπωςδῆποτε ὡς κόσμημα. Τὰ δύο ὅμοια δισκάρια ὅμως, τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸν τάφον 3 τῆς Ἑγκωμης, τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., μὲ χρυσοῦς συρματίνους κρίκους περασμένους εἰς τὰς σωληνωτὰς προεξοχὰς των<sup>2</sup>, μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται καὶ ἐδῶ περὶ ἐνωτίου κυπριακῆς ἐμπνεύσεως καί, πιθανώτατα, κατασκευῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν, ὅπου εὑρέθησαν μερικὰ διαφορετικῶν σχημάτων καὶ κατασκευῆς<sup>3</sup>, ἡ κυρίως Ἑλλάς δὲν ἔχει κατὰ τὴν ἸΕ περίοδον νὰ παρουσιάσῃ ἐνώτια<sup>4</sup>. Τὰ εὑρεθέντα εἰς τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κρήτην (ΥΜ καὶ παλαιότερα) εἶναι καὶ αὐτὰ ὀλίγα, προερχόμενα κυρίως ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Κνωσοῦ<sup>5</sup>, ἔχουν δὲ τὰ περισσότερα τὴν μορφὴν ἀπλῶν κρίκων, ἀνοικτῶν ἢ κλειστῶν, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν εὐρημάτων τοῦ Μαύρου Σπήλιου<sup>6</sup>, τοῦ Πόρου Ἑρακλείου<sup>7</sup> καὶ τῆς Κεφάλας<sup>8</sup>, σαφῶς κυπριακοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλωστε ἡ πηγὴ προελεύσεως τῶν ἐνωτίων ὡς κοσμημάτων πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ κάπου πρὸς Α. τοῦ Αἰγαίου<sup>9</sup>. Εἰς τὴν Κύπρον ὅμως ἀφθονοῦν ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ., ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ ποικιλία τῶν τύπων των<sup>10</sup> μαρτυροῦν ὅτι αὐτὴ ἦτο ὁ τόπος τῆς παραγωγῆς των. Τὰ ὀλίγα δείγματα τῆς Περαιτῆς, τῆς Τίρυνθος, τοῦ Πόρου καὶ τοῦ Μαύρου Σπήλιου, ἔργα ἐμπείρων τεχνιτῶν πλήρως διαμορφωμένα, μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐκεῖ ὡς ἔτοιμα καὶ πολύτιμα προϊόντα, πρᾶγμα πού ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀπροθυμίαν τῶν ἐπιγενομένων νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν εἰς τοὺς νεκρούς.

**Σφηκωτῆρες.** Ἀπὸ 6 διαφορετικοὺς τάφους προέρχονται ἰσάριθμα στρεπτά, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καλῆς διατηρήσεως. Τὰ 3, δηλαδὴ τὸ *M40* τοῦ τάφου 11, τὸ *M69* τοῦ τάφου 16 καὶ τὸ *M152* τοῦ τάφου 92 εἶναι χρυσᾶ, τὸ *M130* τοῦ 83 εἶναι ἀργυ-

1. MAIURI, σ. 198, εἰκ. 121, 122.

2. S.C.E. I, σ. 478 - 479, πίν. LXXVIII.

3. Τάφος III περιβόλου A, Schachtgräber, σ. 51 - 52, πίν. XX, 53, 54, 55 καὶ XXXII, τάφοι O, Ξ, Υ περιβόλου B, G.E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 145, 147, 158, εἰκ. 58.

4. HIGGINS, Jewellery, σ. 73. MMII, σ. 71.

5. MAIURI, σ. 138, εἰκ. 61, σ. 116. Ἐπίσης E. J. FORSDYKE, BSA 28, 1926 - 1927, σ. 286, πίν. XVIII. R. W. HUTCHINSON, BSA 51, 1956, σ. 79, πίν. 12a. M.S.F. HOOD, Archaeological Survey of the Knossos Area, σ. 23 ἀρ. 151. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΔ 13, 1930 - 31, σ. 163 - 165. M.S.F. HOOD, G. HUXLEY, N. SANDARS, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 250, εἰκ. 33, σ. 252, εἰκ. 35 καὶ πίν. 60b.

6. E.J. FORSDYKE, ξ. ἀ.

7. Α. ΔΕΜΠΕΣΗ, ΠΑΕ 1967, σ. 205 καὶ ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, AAA I, σ. 253, εἰκ. 4.

8. R. W. HUTCHINSON, ξ. ἀ.

9. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ξ. ἀ. G. BECATTI, Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche, σ. 25.

10. Ὁ R. A. HIGGINS (Jewellery, σ. 87 - 88, πίν. 12B, C,D,E,F,G,H,I) ἀπεικονίζει ὀκτὼ εἶδη, τόσα δὲ περίπου ἀπαριθμεῖ καὶ ὁ Π. ΔΙΚΑΙΟΣ (A Guide to the Cyprus Museum, Nikosia 1953, σ. 131). Πρβ. καὶ G. BECATTI, ξ. ἀ. σ. 28.

ροῦν, τὰ δὲ *M225* τοῦ 152 καὶ *M226* τοῦ 153 χάλκινα. Τὸ τελευταῖον συνίσταται εἰς μονὸν ἀνοικτὸν κρίκον, πολὺ ὠξειδωμένον, διαμέτρου 0,033 - 0,037 μ., πολὺ μεγάλον δηλαδὴ ὥστε νὰ εἶναι δακτύλιος καὶ πολὺ μικρὸν διὰ ψέλιον. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ὅλα ὅμοια: Ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύρμα πάχους κυμαινομένου μεταξὺ τῶν 0,0005 μ. τοῦ *M132* καὶ τῶν 0,0025 μ. τοῦ *M130*, περιελίξεως διπλῆς εἰς τὸ *M225*, τριπλῆς εἰς τὸ *M132* καὶ τετραπλῆς εἰς τὰ *M40*, *M69* καὶ *M130*. Εἰς τὰ *M69* καὶ *M225* ἡ περιέλιξις αὐτὴ ἔχει γίνεи προσεκτικῶς ἀπὸ σύρμα εὐθὺ τυλιγμένον κανονικῶς ἐπάνω εἰς κυλινδρικὸν τύπον (πίν. 15 β, 75 β), τὰ *M40* ὅμως καὶ *M132* ἔχουν τυλιχθῆ προχειρῶς ὥστε τὸ σχῆμά των νὰ εἶναι σχετικῶς ἀνώμαλον καὶ οἱ κύκλοι των ἀκανόνιστοι (πίν. 61 β, 97 β). Ἀνάλογον ἐμφάνισιν ἔχει καὶ τὸ *M130*, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅμως νὰ παρεμορφώθῃ ἐκ τῶν ὑστέρων (πίν. 33 ε), εἴτε ἐπίτηδες ἐνῶ ἀκόμη ἐχρησιμοποιεῖτο, εἴτε ἀπὸ τὸ βάρος τῶν χωμάτων μέσα εἰς τὸν τάφον. Αἱ διάμετροί των, μικραὶ καὶ γενικῶς ὅμοιαι μεταξὺ των, ποικίλλουν ἀπὸ τὰ 0,015 μ. τοῦ στενοτέρου δακτυλίου τοῦ *M130* ἕως τὰ 0,017 - 0,019 μ. τῶν *M40* καὶ *M225*. Ὁ προορισμὸς τῶν στρεπτῶν αὐτῶν, ἀνέκαθεν ἄλλωστε γνωστός, προκύπτει πέρα πάσης ἀμφιβολίας ἀπὸ τὰ δύο τὰ εὑρεθέντα κατὰ χώραν: Τὸ *M69*, κείμενον εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κεφαλῆς τῆς νεκρᾶς, ἐν μέρει κάτω ἀπὸ τὰ ὀστέα τοῦ δ. ξιοῦ της ὥμου, καὶ τὸ *M130*, ὀρθιον ὀπισθεν τοῦ κρανίου τῆς ταφῆς τὴν ὁποίαν συνώδευε, κοντὰ εἰς τὸν τράχηλον. Ἦσαν οφηκωτῆρες, περασμένοι εἰς τὴν κόμην διὰ νὰ τὴν συγκρατοῦν<sup>1</sup> καὶ ἦσαν γνωστοὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup> καὶ μέχρι τῶν ὑπομυκηναϊκῶν καὶ μεταγενεστέρων χρόνων<sup>3</sup>. Δείγματα διάφορα, χρυσᾶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ἀργυρᾶ, ἔχουν εὑρεθῆ εἰς τὴν Κύπρον<sup>4</sup>, τὴν Ρόδον<sup>5</sup>, τὴν Κῶ<sup>6</sup>, τὴν Κρήτην<sup>7</sup>, τὴν Νάξον<sup>8</sup>, τοὺς τάφους καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν<sup>9</sup>, μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τοῦ θησαυροῦ τῆς Τίρυνθος<sup>10</sup>, εἰς τὰ Δεντρά<sup>11</sup> καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν<sup>12</sup>, εἰς ὁλόκληρον δηλαδὴ τὴν ἑκτασιν τοῦ Αἰγαίου. Ὅλοι σχεδὸν αὐτοὶ ἦσαν μετακινήμενοι ἢ πάντως ἐδημοσιεύθησαν χωρὶς νὰ σημειώνεται ἡ ἀκριβὴς σχέσις των πρὸς τὸ ἄτομον ὅπου ἀνῆκον. Διὰ τὴν μικρὰν περιγίπισσαν τοῦ βασιλικοῦ τάφου Ξ τῶν Μυκηνῶν γνωρίζομεν ὅτι ἔφερε δύο, ἀπὸ ἓνα εἰς κάθε κρόταφον, μαζὶ μὲ χρυσοῦν διάδημα, περόνας καὶ διαφόρους χάνδρας<sup>13</sup>. Τὸ σύνολον αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ πρὸς διευθέτησιν

1. Βλ. καὶ E. BIELEFELD, *Archaeologia Homerica* C, σ. 37.

2. G. E. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, σ. 147.

3. *Kerameikos* I, σ. 86 - 87.

4. S.C.E. I, σ. 481, πίν. LXXVIII, 154, σ. 517, πίν. LXXXIV, 44, σ. 555, πίν. LXXXVIII, S13, σ. 556, πίν. LXXXVIII, S39, σ. 563, πίν. XCII, 52, σ. 566, πίν. XCII, 155 καὶ HIGGINS, *Jewellery*, σ. 87 καὶ πίν. 12I.

5. JACOPI, σ. 262, 268, 335.

6. MORRICONE, σ. 144, εἰκ. 121.

7. SAVIGNONI, *MA* 14, 1904, σ. 595.

8. N. KONTOΛΕΩΝ, *ΠΑΕ* 1959, σ. 184.

9. H. SCHLIEMANN, *Mykenae*, σ. 165, εἰκ. 220 καὶ σ. 403, εἰκ. 529. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *ΠΑΕ* 1895, σ. 24 καὶ ἐν ἀκόμῃ, ἀδημοσίευτον, ἀπὸ τὸν τάφον 61 τῶν Μυκηνῶν.

10. G. KARO, *AM* 1930, σ. 128 - 129, παρένθ. πίν. XXXII.

11. R.T., σ. 89, εἰκ. 62.

12. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *ΑΕ* 1932, σ. 12, πίν. 14 καὶ 1933, σ. 82.

13. G. E. MYLONAS, ἔ. ἀ. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *ΠΑΕ* 1953, σ. 229 - 230.

τῆς κόμης περίπλοκον, ἀνάλογον προφανῶς πρὸς ὅσας εἰκονίζονται εἰς τὰς διαφόρους τοιχογραφίας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων καὶ εἰς τὰς γυναικεῖας μορφὰς τῶν σφραγιδολίθων. Εἰς τὴν Περαιτὴν ὅμως εὐρέθησαν ὅλοι μεμονωμένοι, οἱ δύο ἄθικτοι δὲ ἔκειντο παρὰ τὸν τράχηλον. Ἔχομεν λοιπὸν ἐδῶ ἄλλου εἴδους κόμμωσιν, πολὺ ἀπλουστέραν, συνισταμένην εἰς μίαν πλεξίδα πίπτουσιν εἰς τὴν ράχιν, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν πλαστικὴν ἢ ζωγραφικὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς τὰ περισσότερα πῆλινα γυναικεῖα εἰδώλια, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς τύπους Φ, Γ καὶ Ψ<sup>1</sup>, πολὺ πλησιέστερα ἄλλωστε χρονικῶς εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς ἀπὸ ὅσων οἱ βασιλικοὶ περίβολοι τῶν Μυκηνῶν.

**Κύλινδροι.** Οἱ δύο χρυσόδετοι κύλινδροι Α3 ἀπὸ τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1 καὶ Α27 τοῦ τάφου Σ3 ἀνήκουν εἰς τὰ ὀλιγώτερον συνήθη κοσμήματα. Ὁ Α3 (πίν. 51 α), ὁ συνοδεύων τὴν μίαν ἀπὸ τὰς καύσεις τοῦ τάφου 1, ἔχει μῆκος 0,030 καὶ διάμετρον 0,011 μ. καὶ εἶναι κατεσκευασμένος ἀπὸ ταινιωτὸν ἀχάτην μὲ ἐπιφάνειαν καὶ χρῶμα ἡλλοιωμένα ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς. Διάτρητος κατὰ τὸ μῆκός του, ἔφερεν εἰς τὰ ἄκρα του καλύμματα ἀπὸ λεπτὸν χρυσοῦν ἔλασμα — ἀποκολληθέντα καὶ κείμενα χωριστὰ — μὲ ὁπὰς εἰς τὸ κέντρον των ἀντιστοίχους πρὸς τὴν ἰδικήν του. Ὁ Α27 (πίν. 53 β) μήκους 0,020 καὶ διαμέτρου 0,012 μ., περισσότερον ἐπιμελημένης κατασκευῆς καὶ ἐπίσης διάτρητος, εἶναι ἀπὸ ὀρείαν κρύσταλλον, τὸ δέσιμόν του δὲ ἔχει εἰς τὰ χεῖλη τῶν ὁπῶν ἀπὸ μίαν μικρὰν στεφάνην ὡς περιχεῖλωμα. Εὐρέθη εἰς τὸ ἀσύλητον τμήμα τοῦ τάφου, μετακινήμενος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν του θέσιν καὶ παραμερισμένος μαζὶ μὲ τὰ λείψανα τῶν παλαιότερων ταφῶν τοῦ θαλάμου. Ὡστε αἱ συνθῆκαι εὐρέσεώς των δὲν διδάσκουν τίποτε περὶ τῆς χρησιμοποίησός των. Τὸ μέγεθός των ὅμως, ὑπερβαῖνον τὰς διαστάσεις τῶν συνηθισμένων χανδρῶν, καὶ ἡ πρόσθετος πολυτέλεια τοῦ χρυσοῦ των δεσίματος σημαίνουν ὅτι κατελάμβανον διακεκριμένην θέσιν μετὰ τῶν κοσμημάτων τῶν κατόχων των. Πιθανώτατα ἀπετέλουν τὰ κεντρικὰ ἐξαρτήματα περιδεραίου ἢ ἐνδεχομένως ἐχρησίμευον διὰ νὰ καλύπτουν τὸ σημεῖον τῆς συνδέσεως τῶν ἄκρων τοῦ νήματος εἰς τὰ περιδέραια ὅπως ὁ χρυσοῦς κύλινδρος μὲ τὴν κοκκιδωτὴν διακόσμησιν ἀπὸ τὰς Μυκήνας, ὁ συγκρατῶν ἠνωμένα τὰ ἄκρα χρυσῆς ἐπίσης ἀλυσίδος τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 55<sup>2</sup>.

Εἷς ἀπολύτως ὁμοῖος, μήκους 0,017 μ., κατεσκευασμένος ἀπὸ ὑαλόμαζαν καὶ διατηρῶν τὸ δέσιμόν του εἰς τὸ ἐν ἄκρον του μόνον εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν<sup>3</sup> καὶ ἄλλος, ἀνάλογος, ἀπὸ τὴν Κῶ<sup>4</sup>, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δεμένος δὲ εἶναι καὶ εἷς ἑγγλυπτος σφραγιδοκύλινδρος ἀπὸ τὴν Ἐγκωμην<sup>5</sup>. Ἄλλοι ἀπλοῖ κύλινδροι, ἄδετοι καὶ χωρὶς διακόσμησιν, ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν Ἰαλυσὸν<sup>6</sup>, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς Μυκήνας<sup>7</sup> καὶ

1. Βλ. π.χ. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 169, 170, πίν. 9 ἀρ. 16. ΜΜΠ, σ. 70. Ch.T., σ. 215. Prosymna, σ. 356, 359. R.T., σ. 88. G.E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 79 καὶ γενικῶς E. FRENCH, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines (MS), σ. 66, 72, 93, 98, 103.

2. EM 2882, ἀδημοσίευτος.

3. FLMV, σ. 74, πίν. C, 4.

4. MORRIGONE, σ. 101, εἰκ. 83.

5. C. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia I, σ. 84 κ. ἐξ., πίν. VI, 4 καὶ VII, 1.

6. FLMV, σ. 72, πίν. B, 11, σ. 73, πίν. C, 5.

7. EM 2825, ἀδημοσίευτος, ἀπὸ τὸν τάφον 55.

	Χρυσός	Γαλό- μαζα	Σάβδος Κόρινθα Χίτης	Φαγε- νια	Στεατί- της	Κύανος	Αγά- της	Όστρε- ν	Όρεία Κρύ- σταλλος	Χαλα- ζίας	Χαλκή- δόνιος	Αμέθυ- στος	Έλε- φαντο- στούν	Αιματί- της	Γιορ- σουρον	Μαλα- χίτης - Άσου- ρίτης	Χαλκός - βαστρον τρέπιον κίτρον	Ήλιο- πύλον	Πηλός	Σύνολον
Σφαιρικά	119	55	9	2		1		1			1	1			1				1	191
Άρτοσχημοί		5	18	2	1				1				1				1			29
Βαλανόσχημοι			9		2			1		2							1			15
Κωδίσκοι			13																	13
Αμφικωνικά		2	10			1														13
Βαρελόσχημοι		2	4	1	2		1				1						1			12
Ραβδωμένα	2	6		1					1											10
Κρινοειδείς	3	7																		10
Κοκκιδωτά	9																			9
Έλλειψοειδείς πρισματικά			9																	9
Ροδακόσχημοι	7																			7
Φακοειδείς		2			1	1	1				1									6
Κυλινδρικά	1	1		1	2															6
Σιρόσχημοι		5		1																6
Πυκνοράβδωτοι		4		1																5
Τετράπλευροι άμφικυρτοι				1	1	1								1						4
Σωληνωτά πολυαπλά	1	3																		4
Έλακόσχημοι		2	1																	3
Κύλινδροι έλλειπτικής τομής		1		1																2
Έλλειψοειδείς	2																			2
Ανηρτημένα σπείραι	1					1														2
Σταγονόσχημοι		1										1								2
Αμυγδαλόσχημος			1																	1
Αμφισφαιρική		1																		1
Ρομβοειδής			1																	1
Τετράπλευρος έπιτεδόκυρτος							1													1
Έλλειψοειδής έπιτεδόκυρτος					1															1
Τροχιδόσχημος																1				1
Δισκοειδής							1													1
Δισκοειδής διάτρητος								1												1
Αμφικωνική αλακωμένη		1																		1
Κοινοκυνότοπος		1																		1
Βουκρανιόσχημος																1				1
Διπλούς άφρονάτης		1																		1
Αχιβαδοειδής		1																		1
Κοχλιδόσχημος		1																		1
Αδύλου σχήματος		1																		1
Σύνολον	145	103	75	11	10	5	4	3	3	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	375

Αί χάνδραι κατά σχήματα και ύλικά.

τὴν Κρήτην<sup>1</sup>. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ κύλινδρος Δ114 τοῦ τάφου 65 τῆς Περαιτῆς (πίν. 23 α), μήκους 0,033 μ., ἀπὸ υἰαλόμαζαν χρώματος μελανοῦ μὲ ἐνθέτους κιτρίνας καμπύλας γωνίας, αἱ ὁποῖαι τὸν περιβάλλουν ἐν εἵδει ἰχθυακάνθης. Πλησιέστεραι ὅμως πρὸς τοὺς χρυσοδέτους ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν κατασκευὴν των, μολονότι διαφορετικοῦ σχήματος, εἶναι αἱ διάφοροι ἐπίσης χρυσόδετοι καὶ σχετικῶς εὐμεγέθεις χάνδραι<sup>2</sup>, ὅπως π.χ. αἱ ἀπὸ μαλαχίτην, κορναλίνην καὶ ὀρεῖαν κρύσταλλον σφαιρικάι τῆς Προσύμνης<sup>3</sup> ἢ αἱ ἀχάτιναι ἐλλειψοειδεῖς τῶν Δεντρῶν<sup>4</sup>. Ὁμοίως κατασκευῆς εἶναι καὶ τὸ ἐπίσης χρυσόδετον καὶ διάτρητον κατὰ τὸ μῆκος του κόσμημα ἀπὸ σίδηρον, παραμορφωμένον τώρα λόγῳ τῆς ὀξειδώσεώς του ἀλλ' ἔχον ἀρχικῶς σχῆμα τετραπλεύρου ἐπιμήκους πρίσματος, τὸ εὑρεθὲν εἰς τὸν θαλαμοειδῆ τάφον 2 τῶν Δεντρῶν<sup>5</sup>. Πρόκειται λοιπὸν προφανῶς περὶ τεχνικῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀνάδειξιν διαφόρων κοσμημάτων, προσωρισμένων λόγῳ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ποιότητος τοῦ ὕλικου των νὰ φέρονται εἰς θέσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον περιόπτους.

**Χάνδραι.** Αἱ χάνδραι εἶναι τὰ κοινότερα καὶ συνηθέστερα ἀπὸ ὅλα τὰ κοσμήματα, καὶ τὰ πολυπληθέστερα. Εὐρέθησαν συνολικῶς 375 εἰς 57 διαφόρους τάφους καὶ προέρχονται ἀπὸ περιδέραια κυρίως, δὲν ἀποκλείεται ὅμως μερικαὶ νὰ ἐσχημάτιζον ψέλια ἢ καὶ διαδήματα τῆς κόμης. Παρουσιάζονται εἰς 36 σχήματα (εἰκ. 128), εἰς τὴν κατασκευὴν των δὲ ἔχουν χρησιμοποιηθῇ 22 διαφορετικὰ ὕλικά: Μέταλλα (χρυσὸς καὶ χαλκός), ὀρυκτὰ καὶ λίθοι ἀπλοῖ καὶ ἡμιπολύτιμοι (σάρδιος - κορναλίνης, στεατίτης, ἀχάτης, χαλαζίας, χαλκηδόνιος, ἀμέθυστος, ὀρεῖα κρύσταλλος, αἰματίτης, μαλαχίτης - ἄζουρίτης, ἀλάβαστρον, ἡλιοτρόπιον, χαλκοσίνης), ἀπολιθώματα ὀργανικῶν ἐνώσεων (ἥλεκτρον, γιούσουρον), ὕλαι ὀργανικαὶ (ἐλεφαντόδους καὶ ὀστοῦν) καὶ τεχνηταί (υἰαλόμαζα, κύανος, φαγεντιανή, πηλός). Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν παρατιθέμενον συγκριτικὸν πίνακα (σ. 302), αἱ περισσότεραι (συνολικῶς 145) εἶναι ἀπὸ χρυσόν, ἀκολουθοῦν δὲ ἡ υἰαλόμαζα μὲ 103, ὁ σάρδιος - κορναλίνης μὲ 75, ἡ φαγεντιανή μὲ 11 καὶ ὁ στεατίτης μὲ 10. Τὰ ὑπόλοιπα ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ ἐλάχιστα, κάποτε δὲ καὶ ἀπὸ μεμονωμένα δείγματα. Οἱ ἀριθμοὶ ὅμως αὐτοὶ εἶναι παραπλανητικοὶ διότι ἀποδίδουν ὅσας χάνδρας εἶχον ἀπομείνει μέσα εἰς τοὺς θαλάμους καὶ ὄχι ὅσας ὅσαι ἀπετέθησαν μαζὶ μὲ τοὺς νεκροὺς κατὰ τὴν ταφὴν των. Πράγματι, εἰς τοὺς περισσοτέρους τάφους ἦσαν ἐλάχισται, παρὰταιραι καὶ διεσκορπισμέναι, κατάλοιπα προφανῶς τῆς ἀρχικῆς κτερίσεως, καὶ μόνον εἰς τέσσαρας περιπτώσεις ἀνεκαλύφθησαν ομάδες χανδρῶν ἀρκετῶν εἰς ἀριθμὸν καὶ ὑπὸ συνθήκας δεικνυούσας ὅτι πρόκειται περὶ περιδεραίων πλήρων ἢ τοῦλάχιστον σωζομένων κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος των.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ σύνολα αὐτὰ εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 24, γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸν τοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ (πίν. 180 β) καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐν φυλακτὸν ἐνεπίγραφον (A91), ἓνα σφραγιδόλιθον (A92), μίαν ἀρτόσχημον χάνδραν ἀπὸ ὀρεῖαν κρύσταλλον (A93)

1. BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 246, πίν. 59a, 60d.

2. MMII, σ. 73.

3. Prosymna, σ. 270, πίν. I.

4. R.T., σ. 30, 39, 58, πίν. XXV.

5. R.T., σ. 102 - 103, πίν. XXXIII, 6.



και τέσσαρας χάνδρας από φαγεντιανήν και υαλόμαζαν διαφόρων σχημάτων (A64, A65, A66 και A67, πίν. 104 δ.ε, 105 α). Αί συνθήκαι εύρέσεως δέν επιτρέπουν καμμίαν αμφιβολίαν ότι τὰ ὀλίγα αὐτὰ και ἑτερόκλητα ἀντικείμενα ἀπῆρτιζον περιδέραιον και μάλιστα πλήρες, καθὼς φαίνεται.

Τὸ δεύτερον προέρχεται ἀπὸ τὸν τάφον 92, ὅπου μεταξὺ τῶν ὁστῶν τῆς κατὰ χώραν ταφῆς ὑπῆρχον 8 χάνδραι εἰς σχῆμα κωδίας μήκωνος (A185 - A192) και 9 ἀμφικωνικαὶ ἀπὸ σάρδιον (A193 - A201) καθὼς και μία μικρὰ βαρελόσχημος ἀπὸ στεατίτην (A202). Ἀσφαλῶς ὅλαι αὐταὶ (πίν. 61 α.β) ἐστόλιζον κάποτε τὸν νεκρόν, ἴσως ὅμως νὰ ὑπῆρχον και ἄλλαι, ἀφαιρεθεῖσαι ὅταν ὁ τάφος ἡνοιχθῇ μετὰ τὸν τελευταῖον ἐνταφιασμόν.

Τὰ δύο τελευταῖα (ἔγχρωμος πίν. IV δ) ἦλθον εἰς φῶς εἰς τὸν τάφον 147. Τὸ πρῶτον ἀπετέλουν ὀκτὼ μικραὶ χάνδραι ἀρτόσχημοι ἀπὸ σάρδιον (A294 - A301), μία σταγονόσχημος ἀπὸ ἀμέθυστον (A293), μία βαρελόσχημος ἀπὸ ἤλεκτρον (A197) και ἐπτὰ (A198 - A204) διαφόρων σχημάτων ἀπὸ υαλόμαζαν (πίν. 36 α), αἱ ὁποῖαι ἔκειντο ἐν σωρῶ εἰς τὸ δάπεδον, εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ θαλάμου, μαζὶ μετὰ τὸν αἰγυπτιακὸν σκαραβαῖον A196. "Ὅτι ἀνῆκον εἰς περιδέραιον εἶναι βέβαιον, ἴσως ὅμως νὰ ὑπῆρχον και ἄλλαι, ἀφαιρεθεῖσαι ἐν τῷ μεταξύ. Τὸ ἄλλο (πίν. 36 β) εἶχε διασκορπισθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λαιμοῦ και τοῦ θώρακος τῆς κατὰ χώραν ταφῆς και ἀπῆρτιζετο ἀπὸ τρεῖς τετραπλεύρους ἐπιμήκεις χάνδρας ἀπὸ ἀχάτην (A302), στεατίτην (A306α) και φαγεντιανήν (A205), μίαν κυλινδρικήν (A304) και δύο σφαιρικὰς (A306, A306) ἀπὸ σάρδιον, μίαν μεγάλην σφαιρικήν ἀπὸ υαλόμαζαν (A207), μίαν φακοειδῆ ἀπὸ στεατίτην (A303) και 87 μικρὰς σφαιρικὰς ἀπὸ χρυσόν (M199). Χάρις εἰς τὰς χρυσὰς αὐτὰς χάνδρας εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ ὅσα εὑρέθησαν, φαίνεται δὲ νὰ εἶναι και τὸ πληρύτερον.

Τὰ τέσσαρα αὐτὰ περιδέραια, ἀπλᾶ και κάπως ἑτερόκλητα εἰς τὴν σύνθεσίν των, δέν φαίνονται χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν ἐποχὴν και τὸν τόπον. Αἱ ὀλίγαι και ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεμονωμέναι χάνδραι, αἱ διατηρηθεῖσαι εἰς τοὺς ἄλλους τάφους, σημαίνουν βεβαίως ὅτι αἱ περισσότεραι και σπουδαιότεραι, ἰδίως δὲ αἱ ἀποτελούμεναι ἀπὸ ὕλικὰ μὴ ἀλλοιούμενα, ὅπως ὁ χρυσὸς και οἱ ἡμιπολύτιμοι λίθοι, ἀφῆρέθησαν ἀπὸ τοὺς νεκρούς, χάρις εἰς τὴν συνήθειαν τῶν κηδευόντων νὰ ἀνακτοῦν ἐκάστοτε τὰ παλαιότερα πολύτιμα και ἀνέπαφα κοσμήματα. Τὰ διατηρηθέντα ὅμως ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι τὰ περιδέραια τῆς Περσικῆς, ἂν δέν ἔφθανον τὴν λαμπρότητα, τὴν ποικιλίαν και τὸ μέγεθος τῶν ὀρμων τῶν Δεντρῶν<sup>1</sup>, δέν θὰ ὑστέρουν ὅμως ἀπὸ τὰ χρυσὰ τῆς Προσύμνης<sup>2</sup> και τὰ ἀπλούστερα τῶν Μυκηνῶν<sup>3</sup>.

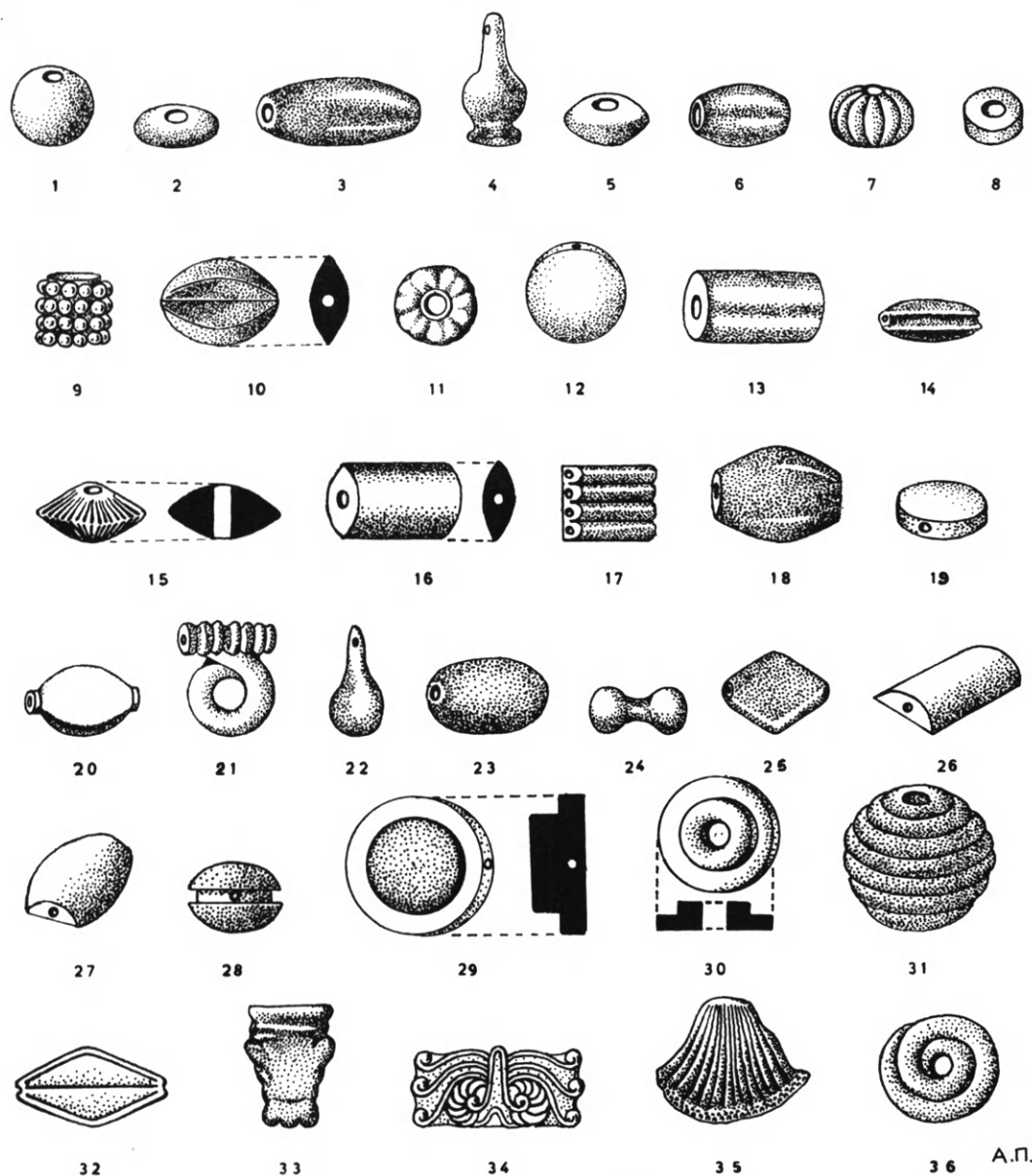
Ἀπὸ τὰ διάφορα σχήματα (βλ. συγκριτικὸν πίν. σ. 302) τὸ ἀπλούστερον, τὸ σφαιρικόν (εἰκ. 128, 1), ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ 119 δείγματα χρυσᾶ, 55 ἀπὸ υαλόμαζαν, 9 ἀπὸ σάρδιον ἢ κορνάλινην, 2 ἀπὸ φαγεντιανήν, 1 ἀπὸ κύανον, 1 ἀπὸ ὀστοῦν, 1 ἀπὸ χαλκηδόνιον, 1 ἀπὸ ἀμέθυστον, 1 ἀπὸ γιούσουρον και 1 ἀπὸ πηλόν. Συνολικῶς φθάνουν

1. R.T., πίν. XVIII και XXXV. N.T., πίν. V.

2. Prosymna, σ. 267 - 268, εἰκ. 577.

3. Ch.T., πίν. IX.

τὰ 191, ὑπερβαίνουν δηλαδή τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου. Τὸ ἀμέσως ἐπόμενον, ἀποτελοῦν ἄλλωστε παραλλαγὴν τοῦ πρώτου, τὸ ἀρτόσχημον (εἰκ. 128, 2), δὲν ὑπερβαίνει τὰ 29 (5 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 18 ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην, 1 ἀπὸ στεατίτην, 2 ἀπὸ φαγεντιανήν,



Εἰκ. 128. Σχήματα χανδρῶν.

1 ἀπὸ ὀρείαν κρύσταλλον, 1 ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν καὶ 1 ἀπὸ ἀλάβαστρον), ἀκόμη ὀλιγώτεραι δὲ εἶναι αἱ βαλανόσχημοι (εἰκ. 128, 3), συνολικῶς 15 (9 ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην, 2 ἀπὸ στεατίτην, 1 ἀπὸ ὀστοῦν, 2 ἀπὸ χαλαζίαν καὶ 1 ἀπὸ ἡλιοτρόπιον)<sup>1</sup>. Ἀκο-

1. Εἰς τὴν Πρόσυμναν, ὅπου εὐρέθησαν συνολικῶς πολὺ περισσότεραι (περὶ τὰς 2000 εἰς 52 τάφους), ἡ ἀναλογία τῶν τριῶν αὐτῶν κυρίων σχημάτων εἶναι ἡ ἴδια : Ὑπάρχουν 1020 σφαιρικά, 128 ἀρτόσχημοι καὶ 169 βαλανόσχημοι.

λουθοῦν αἱ ἔχουσαι σχῆμα κωδίας μήκωνος (13, ὅλαι ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην, εἰκ. 128, 4), αἱ ἀμφικωνικαί (εἰκ. 128, 5), ἐπίσης 13 (2 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 10 ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην, 1 ἀπὸ κύανον), αἱ 12 βαρελόσχημοι (2 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 4 ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην, 2 ἀπὸ στεατίτην, 1 ἀπὸ φαγεντιανήν, 1 ἀπὸ ἀχάτην, 1 ἀπὸ χαλκηδόνιον καὶ 1 ἀπὸ ἥλεκτρον, εἰκ. 128, 6), αἱ 10 σφαιρικαί με καθέτους ἀραιὰς ραβδώσεις (2 χρυσαῖ, 6 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ φαγεντιανήν καὶ 1 ἀπὸ ὀρείαν κρύσταλλον, εἰκ. 128, 7) καὶ αἱ ἐπίσης 10 κρικοειδεῖς (3 χρυσαῖ, 7 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, εἰκ. 128, 8). Ἐλάχισται εἶναι αἱ κοκκιδωταί (9 χρυσαῖ), αἱ ἐλλειψοειδεῖς πρισματικά, κάποτε με διακοσμητικὰ χαράγματα κατὰ τὸ μῆκός των (9 ἀπὸ σάρδιον - κορναλίνην), αἱ ροδακόσχημοι (7 χρυσαῖ), αἱ φακοειδεῖς (2 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ στεατίτην, 1 ἀπὸ κύανον, 1 ἀπὸ ἀχάτην καὶ 1 ἀπὸ ὀρείαν κρύσταλλον), αἱ κυλινδρिकाί (1 χρυσῇ, 1 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 2 ἀπὸ στεατίτην, 1 ἀπὸ φαγεντιανήν καὶ 1 ἀπὸ χαλκοσίτην), αἱ σιτόσχημοι (5 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ φαγεντιανήν), αἱ ἀμφικωνικαί με πυκνὰς λεπτὰς ραβδώσεις (4 ἀπὸ ὑαλόμαζαν καὶ 1 ἀπὸ φαγεντιανήν), αἱ τετράπλευροι ἀμφίκυρτοι (ἀνὰ 1 ἀπὸ στεατίτην, φαγεντιανήν, κύανον καὶ αἱματίτην), αἱ πολλαπλαῖ σωληνωταί (1 χρυσῇ καὶ 3 ἀπὸ ὑαλόμαζαν), αἱ ἐλαιόσχημοι (2 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ σάρδιον), αἱ μικραὶ κυλινδρिकाὶ ἐλλειπτικῆς τομῆς (1 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ φαγεντιανήν), αἱ ἐλλειψοειδεῖς με περιχειλῶματα τῶν ὁπῶν εἰς τὰ δύο ἄκρα των (2 χρυσαῖ), αἱ ἀνηρτημέναι σπεῖραι (1 χρυσῇ, 1 ἀπὸ κύανον) καὶ αἱ σταγονόσχημοι (1 ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 1 ἀπὸ ἀμέθυστον, εἰκ. 128, 9-22). Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἀνὰ μία ἀμυγδαλόσχημος, ἀμφισφαιρική, ρομβοειδής, τετράπλευρος ἐπιπεδόκυρτος, ἐλλειψοειδής ἐπιπεδόκυρτος, τροχιλιόσχημος, δισκοειδής, δισκοειδής διάτρητος, ἀμφικωνική αὐλακωμένη ὀριζοντίως, σπόρος κολοκύνθης, βουκρανιόσχημος, διπλοῦς ἀργοναύτης, ἀχιβαδοειδής καὶ κοχλιόσχημος (εἰκ. 128, 23-36) καθὼς καὶ μία ἀπὸ τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1 (ἢ 43) παραμορφωμένη τόσον ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς ὥστε νὰ μὴ φαίνεται τὸ ἀρχικόν της σχῆμα (πίν. 49β). Τὰ εἶδη αὐτὰ ἀνήκουν γενικῶς εἰς τὰ γνωστὰ καὶ οἰκεῖα, τὰ εὑρεθέντα καὶ εὑρισκόμενα κατὰ καιροὺς εἰς ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα<sup>1</sup> καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἀπλούστερα. Τὰ περισσότερα περὶ τεχνὰ καὶ ἐξεζητημένα λείπουν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μερικὰ χαρακτηριστικῶς μυκηναϊκὰ ποὺ δὲν ἐπαρουσίασαν εἰς τὴν Περσὴν οὔτε τὸ παραμικρὸν ἔχνος<sup>2</sup>. Εἶναι βεβαίως ἀλήθεια ὅτι πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥἸ ἐποχῆς τὸ δειγματολόγιον τῶν κοσμημάτων περιορίζεται, ὅπως προκύπτει δὲ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Προσύμνης, τῶν Μυκηνῶν καὶ τῶν Δεντρῶν, αἱ χάνδραι γίνονται ὀλιγώτεροι, πτωχότεροι καὶ ἀπλούστεροι, ἐδῶ ὅμως ἡ ἔλλειψις τῶν ὀλίγων αὐτῶν σχημάτων δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην διότι κατὰ τὰ λοιπὰ τὰ εὐρήματα τοῦ νεκροταφείου καὶ πλούσια εἶναι καὶ ποικίλα.

Τὰ σχήματά των εἶναι διαφόρων προελεύσεων, πολλὰ δὲ ἀποτελοῦν ἀπομιμήσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σχηματοποιημένας ἀντικειμένων ὑπαρκτῶν, ἀνηκόντων εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Τὰ ἀντικείμενα αὐτά, σπόροι καὶ πυρῆνες διαφόρων φυτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καθὼς καὶ θαλασσινὰ ὄστρακα, φαίνονται νὰ εἶχον χρησιμοποιηθῇ εἰς τὸ παρελθὸν αὐτούσια ὡς χάνδραι, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐξηκολούθουν χρησιμοποιού-

1. Βλ. HIGGINS, Jewellery, σ. 73 - 82 καὶ E. BIELEFELD, Archaeologia Homerica C, σ. 26 - 28.

2. Σχήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους π.χ. εἶναι τὰ HIGGINS, Jewellery, σ. 77 - 81, εἰκ. 14, a - c, e - l καὶ πίν. 10.

μενα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παραλλήλως πρὸς τὰς πολυτιμότερας τεχνητάς <sup>1</sup>. Οὕτω ὑπάρχουν αἱ κωδιόσχημοι (εἰκ. 128, 4), αἱ ὁποῖαι μιμοῦνται τὰς κωδίας μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου (*papaver somniferum*) <sup>2</sup>, γνωστῆς ἤδη κατὰ τὴν 3ην καὶ τὴν 2αν χιλιετηρίδα π.Χ. διὰ τὰς φαρμακευτικὰς τῆς ιδιότητος εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Αἰγαῖον <sup>3</sup> καὶ ἀποδιδομένης ὡς ἔμβλημα εἰς θεότητας τῶν Μυκηναίων <sup>4</sup> καὶ τῆς Κρήτης <sup>5</sup>, πρᾶγμα ὑποδηλώνον ὅτι αἱ χάνδραι αὐταὶ ἴσως νὰ ἐχρησίμευον καὶ ὡς φυλακτά. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ αἱ ἔχουσαι τὸ σχῆμα, περίπου δὲ καὶ τὸ μέγεθος, σπόρων σίτου (αἱ σιτόσχημοι, εἰκ. 128, 14) καὶ τῆς κολοκύνθης τῆς λαγηνοφόρου (*cucurbita lagenaria*), τῆς κοινῆς νεροκολοκύθας δηλαδή (κολοκυνθόσποροι, εἰκ. 128, 32). Ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους, αἱ ἀναφερόμεναι ὡς βαλανόσχημοι (εἰκ. 128, 3) φαίνονται ἐμπνευσμέναι ἀπὸ τὰς βαλάνους, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται καὶ οἱ πυρῆνες τῶν ἐλαίων, αἱ ἐλαιόσχημοι (εἰκ. 128, 18) καὶ αἱ ἀμυγδαλόσχημοι (εἰκ. 128, 23) ἀπὸ τοὺς ἀντιστοίχους καρπούς, αἱ δὲ σφαιρικαὶ ραβδωμέναι (εἰκ. 128, 7) ἐνθυμίζουν τὴν κάψαν τῆς κοινοτάτης πικρίδος <sup>6</sup>. Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον καὶ αἱ τέσσαρες αἱ ἔχουσαι μορφήν βουκρανίου, διπλοῦ ἀργοναύτου, ἀχιβάδος καὶ κοχλίου (εἰκ. 128, 33, 34, 35, 36), μιμούμεναι δηλαδή ζωικὰ πρότυπα εὐκόλως ἀναγνωριζόμενα παρὰ τὴν προκεχωρημένην σχηματοποίησίν των.

Τὴν μεγαλυτέραν κατηγορίαν ἀποτελοῦν αἱ χάνδραι αἱ ἔχουσαι σχήματα αὐστηρῶς γεωμετρικὰ ἢ πάντως τόσον ἀφηρημένα καὶ παρηλλαγμένα ὥστε νὰ μὴ διαφαίνεται πλέον ἡ ἐνδεχομένη ἀρχικὴ πηγὴ ἐμπνεύσεώς των. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν αἱ σφαιρικαὶ (εἰκ. 128, 1), αἱ ἀρτόσχημοι, αἱ ἀμφικωνικαί, αἱ βαρελόσχημοι (πιθανῶς παραλλαγή τῶν βαλανόσχημων), αἱ κρικοειδεῖς (εἰκ. 128, 2, 5, 6, 8), αἱ ἐλλειψοειδεῖς, ἀπλαῖ ἢ πρισματικά, αἱ κυλινδρικά, αἱ τετράπλευροι ἀμφίκυρτοι, αἱ κυλινδρικοὶ ἐλλειπτικῆς τομῆς (εἰκ. 128, 10, 13, 16, 19), αἱ ἀνηρτημένοι σπεῖραι, αἱ σταγονόσχημοι, αἱ ἀμφισφαιρικαί, αἱ ρομβοειδεῖς, αἱ ἐπιτεδόκυρτοι (τετράπλευρος καὶ ἐλλειψοειδής), αἱ τροχιλιόσχημοι, αἱ δισκοειδεῖς (ἀπλῆ καὶ διάτρητος) καὶ αἱ ἀμφικωνικαὶ μὲ ὀριζοντίας ἀυλακώσεις (εἰκ. 128, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31). Εἰς αὐτὰς πρέπει νὰ προστεθοῦν αἱ κοκκιδωταὶ (εἰκ. 128, 9) καὶ αἱ πολλαπλαῖ σωληνωταὶ (εἰκ. 128, 17). Αἱ πρῶται ἔχουν σχῆμα τελείως κυλινδρικὸν καὶ ἐπομένως ἄσχετον πρὸς φυσικοὺς ὀργανισμούς, αἱ κοκκίδες ὅμως αἱ καλύπτουσαι τὴν ἐπιφάνειάν των τοὺς δίδουν ἐμφάνισιν ὁμοίαν πρὸς τὰ μούρα, ὑπενθυμίζουσιν τὸ ὁμηρικὸν ἐπίθετον

1. Μερικά, ὅπως π.χ. μικρὰ κογχύλια, πυρῆνες ἐλαίων, σπόροι ψευδομελίας καὶ μικρὰ ἀσχημάτιστα ἐσπεριδοειδῆ χρησιμεύουν ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὴν κατασκευὴν κομβολογιῶν ἢ κοσμημάτων λαϊκῆς τέχνης.

2. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρονται κάποτε ὡς ἔχουσαι σχῆμα ροιᾶς (N. SANDARS, *AJA* 67, 1963, σ. 135. HIGGINS, *Jewellery*, σ. 75) ἢ σπόρου λωτοῦ (P.L.O. GUY, *Megiddo Tombs*, πίν. 100 ἀρ. 18a - b. G. LOUD, *Megiddo II*, πίν. 215 ἀρ. 114).

3. Π. ΚΡΗΤΙΚΟΣ - Σ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, *AE* 1963, σ. 80 - 150 καὶ εἰδικώτερον σ. 135 - 137. SABER GABRA, *Bulletin de l'Institut d'Egypte* 33, 1954 - 55, I, σ. 40 - 50. R.S. MERRILLEES, *Antiquity* 36, 1962, σ. 287 - 292.

4. CMS, I, ἀρ. 17, σ. 30 - 31.

5. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *AE* 1937, Α', σ. 287 - 291.

6. Ἔχουν παραβληθῇ καὶ πρὸς τοὺς πράγματι ὁμοιοτάτους σπόρους τῆς ψευδομελίας (Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *AE* 1932, σ. 41), τὸ δένδρον ὅμως αὐτό, καταγόμενον ἀπὸ τὴν Αὐστράλιαν καὶ τὴν Ν. Ἀσίαν, ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἄγνωστον εἰς τὴν Μεσόγειον (πρβ. Π. Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Λεξικὸν φυτολογικόν*, σ. 1045).

μορόεις<sup>1</sup>. Αἱ δεύτεραι, ἂν δὲν ἀντιγράφουν τὰς ὁμοίας αἰγυπτιακάς<sup>2</sup>, μιμοῦνται ἴσως τοὺς μικροὺς σωλῆνας τοὺς κατεσκευασμένους ἀπὸ λεπτὸν κοχλιωτὸν σύρμα, οἱ ὅποιοι παρενεβάλλοντο μεταξὺ τῶν χανδρῶν τῶν πολυπλοκωτέρων κοσμημάτων εἰς δύο, κάποτε καὶ τρεῖς ἐπαλλήλους σειράς, ὅπως π.χ. εἰς τὸ χρυσοῦν περιδέριον τῆς Ἑγκωμης<sup>3</sup>. Μία παρομοία οἶονεὶ χάνδρα, ἡ *M110*, εὑρέθη εἰς τὸν λάκκον τοῦ τάφου 65. Πρόκειται περὶ ἐνὸς λεπτοῦ σωλῆνος διαμέτρου 0,004 μ. καὶ συνολικοῦ μήκους 0,026 μ., κατεσκευασμένου ἀπὸ κοχλιωτὸν χάλκινον σύρμα καὶ διατηροῦντος μέρος τοῦ νήματος τοῦ περασμένου εἰς τὸ ἐσωτερικόν του (πίν. 24α). Ὁ σωλὴν αὐτός, εὐτελέστερος τῶν προαναφερθέντων, ἦτο καὶ ὁ μοναδικὸς εὑρεθεὶς.

Τὰ διάφορα εἶδη τῶν χανδρῶν τῆς Περαιτῆς, ὅπως περιεγράφησαν, ἀπαντῶνται εἰς ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα, τόσον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὅσον καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Τὰ περισσότερα ἦσαν γνωστὰ καὶ συνήθη εἰς τὴν Αἴγυπτον ἤδη ἀπὸ χρόνους πολὺ παλαιότερους, πολλὰ δὲ εὑρίσκονται εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς ἀνατολικῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Οὕτω ἔχομεν κωδίας μήκωνος ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>4</sup>, τὴν Κῶ<sup>5</sup>, τὴν Ἑγκωμην<sup>6</sup>, τὴν Μεγιδδῶ<sup>7</sup>, τὸ Beth Pelet<sup>8</sup> καὶ τὸ Ain Shems<sup>9</sup>, βουκράνια ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>10</sup>, τὸ Nuzi<sup>11</sup> καὶ τὴν Ugarit<sup>12</sup> καὶ κοκκιδωτὰς ἀπὸ τὴν Μεγιδδῶ<sup>13</sup>, τὴν Ἰαλυσόν<sup>14</sup> καὶ τὴν Κῶ<sup>15</sup>. Εἰς τὴν Ugarit ἦλθον ἐπὶ πλεον εἰς φῶς πρισματικαὶ ἐξάεδροι καὶ χρυσαῖ ἐλλειψοειδεῖς ὅμοιαι πρὸς τὴν *M102*<sup>16</sup>. Εἰς τὸ Tell Beit Mirsim ἀνεκαλύφθησαν σφαιρικαὶ ἀπλαῖ καὶ ραβδωμέναι καθὼς καὶ κυλινδρικαὶ<sup>17</sup>, εἰς τὸ Tell Abu Hawam σφαιρικαί, κυλινδρικαί, βαρελόσχημοι δίχρωμοι καὶ ροδακόσχημοι<sup>18</sup>, εἰς δὲ τὸ Ἀλαλάχ σφαιρικαί, κυλινδρικαὶ διαφόρων ἀναλογιῶν, σωληνωταὶ καὶ ἀμφισφαιρικαί<sup>19</sup>.

Διὰ πολλὰς ἀπὸ αὐτὰς τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι παράδοξον δεδομένου ὅτι τὰ ἀπλᾶ σχήματα ὅπως τὸ σφαιρικόν, τὸ κυλινδρικόν καὶ τὸ σταγονόσχημον ἀποτελοῦν ἐπινοήματα φυσικὰ εἰς ὅποιονδήποτε ἐπιχειρήσει νὰ κατασκευάσῃ χάνδρας. Ὅσον ἀφορᾷ

1. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, σ. 106, πίν. 120. Πρβ. ἐπίσης W. HELBIG, Das homerische Epos, σ. 271 - 274. P. ORSI, Strena Helbigiana, σ. 221 - 227. X. ΚΑΡΔΑΡΑ, AJA 65, 1961, σ. 64 καὶ Γ. ΚΟΡΡΕΣ, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. ΟΡΑΝΔΑΝ, Β', σ. 217.

2. E. VERNIER, La bijouterie et la joaillerie égyptiennes, σ. 89.

3. S.C.E., I, σ. 552, πίν. LXXXVIII, 20.

4. MAIURI, σ. 149, εἰκ. 69 καὶ 215.

5. MORRICONE, σ. 199, 248, 249, εἰκ. 207, 274.

6. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, Enkomi I, σ. 273 - 274, 290, IIIa, πίν. 161/49, 167/46, 48a.

7. P.L.O. GUY, Megiddo Tombs, πίν. 100 ἀρ. 18 a - b. G. LOUD Megiddo II, πίν. 215 ἀρ. 114.

8. E. McDONALD κ.ἄ. Beth Pelet II, πίν. XLIX ἀρ. 922, LI, LVI, LXXII.

9. E. GRANT, Ain Shems Excavations, I, πίν. XX.

10. MAIURI, σ. 198, εἰκ. 121 - 122.

11. R. F. S. STARR, Nuzi I, σ. 452, πίν. 120, CCC.

12. C. SCHAEFFER, Syria 19, 1938, σ. 319, εἰκ. 48 ἀρ. 13.

13. G. LOUD, Megiddo II, πίν. 215 ἀρ. 106.

14. JACOPI, σ. 262.

15. MORRICONE, σ. 101, εἰκ. 83.

16. C. SCHAEFFER, Syria 19, 1938, σ. 319, εἰκ. 50.

17. W. F. ALBRIGHT, AASOR 17, 1938, σ. 74, πίν. 39.

18. R.D. HAMILTON, QDAP 4, 1935, σ. 61 - 63, πίν. XXIV - XXV.

19. Sir L. WOOLLEY, Alalakh, σ. 268 - 270, πίν. LXVIII.



εἰς τὰς ἀπομιμήσεις σπόρων καὶ πυρήνων, ἐξαρτῶνται καὶ αὐταὶ βασικῶς ἀπὸ τὴν χλωρίδα, ἀπὸ ὑποδείγματα δηλαδὴ παρεχόμενα ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ὡς πρὸς τὰ ὑπόλοιπα, τὰ περισσότερον περίπλοκα καὶ ἐξεζητημένα — τὰ ὁποῖα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτηριστικώτερα τοῦ τόπου τῆς ἐπινοήσεως καὶ ἀρχικῆς κατασκευῆς των — ἡ διάδοσίς των εἶναι πλέον ζήτημα ἐπαφῶν καὶ συναλλαγῶν, πολιτιστικῶν δηλαδὴ ἀλληλεπιδράσεων. Ὡς ἐκ τούτου ὁ καθορισμὸς τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως τῶν διαφόρων μικροτεχνημάτων ὅπως αἱ χάνδραι δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλος, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰ ἀπλούστερα καὶ συνηθέστερα εἶδη, ἡ εὐρεῖα ἐξάπλωσίς των δέ, ἡ ὁποία εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συντελεσθῇ εἰς τὴν Ἀν. Μεσόγειον μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν τάφων τῆς Περαιτῆς, καὶ ἡ μακροχρόνιος χρησιμοποίησίς των τὸν καθιστοῦν συχνὰ ἀνέφικτον, ἐν προκειμένῳ δὲ καὶ ἄσκοπον.

Ὅπως εἶναι φυσικόν, ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς των καθορίζετο κυρίως ἀπὸ τὸ ὑλικόν των. Ὡς πρὸς τὰς μεταλλίνας, αἱ μικραὶ ἀπὸ τὰς χρυσᾶς, αἱ σφαιρικαὶ δηλαδὴ, αἱ δύο ραβδωμέναι, ἡ κυλινδρική *M43* καὶ αἱ κρικοειδεῖς ἦσαν χυταὶ καὶ συμπαγεῖς. Αἱ ὑπόλοιποι ἦσαν κατεσκευασμέναι ἀπὸ φύλλα ἢ ἐλάσματα τοῦ μετάλλου, καταλλήλου σχήματος, ποὺ ἐλάμβανον τὴν ἀνάγλυφον μορφήν των σφυρηλατούμενα ἢ κτυπώμενα μὲ σφραγίδα<sup>1</sup>. Τὰ τεμάχια αὐτὰ ἐδιπλώνοντο καταλλήλως, συνηρμολογοῦντο καὶ κάποτε ἐκολλῶντο<sup>2</sup>. Αἱ ροδακόσχημοι *M42* ἔχουν ἀνάγλυφον ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειάν των, ἄλλαι ὅμως, ὅπως ἡ σωληνωτὴ *M222* καὶ ἡ ἀνηρτημένη σπειρα *M191*, εἶχον τὴν μίαν πλευράν, τὴν μὴ ἐμφανῆ, ἐπίπεδον<sup>3</sup>. Ἄλλος τρόπος διακοσμῆσεως ἦτο ἡ κοκκίδωσις, γνωστὴ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς<sup>4</sup>, καὶ παρουσιαζομένη εἰς τὴν Περαιτὴν εἰς μίαν ὠρισμένην κατηγορίαν χανδρῶν (*M5* καὶ *M148*) κατεσκευασμένων ἀπὸ λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ τυλιγμένον κυλινδρικῶς. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν μικρῶν αὐτῶν κυλίνδρων καλύπτεται ὁλόκληρος ἀπὸ μικρότατα σφαιρίδια, κολλημένα πυκνότατα εἰς τρεῖς καὶ τέσσαρας ἐπαλλήλους σειράς (πίν. 51 α). Ὑπάρχει ἐπὶ πλέον καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἐγκολάψεως, ἐμφανιζομένη κατὰ τρόπον μᾶλλον ἄτεχνον εἰς τὴν ἐλλειψοειδῆ *M102* (πίν. 23 α).

Αἱ λίθιναι, χωρὶς νὰ ἐμφανίζουσιν εἰς τὴν ποιότητα τῆς κατεργασίας των τὰς διακυμάνσεις αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν διὰ τὰς χάνδρας τῆς Προσύμνης χρονολογικὸν κριτήριον μεταξὺ τῶν περιόδων ΥΕ I - II καὶ ΥΕ III<sup>5</sup>, παρουσιάζουσιν ὅμως ἀρκετὰς διαφορὰς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Γενικῶς εἶναι μετρίας ποιότητος, κομμέναι κατὰ τρόπον πρόχειρον καὶ χωρὶς τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν λεπτομερειῶν τὴν ἐξασφαλίζουσιν τὴν ἀπόλυτον ὁμοιομορφίαν τῶν ὁμοειδῶν, ὅπως π.χ. τῶν κωδιοσχημῶν *A185* - *A191* τοῦ τάφου 92. Ὑπάρχουν βεβαίως μερικά, ὅπως αἱ σφαιρικαὶ *A61* (τάφος 13) καὶ *A254* (τάφος 131) μὲ σχῆμα κανονικὸν καὶ ἐπιφάνειαν ἐπιμελῶς λειασμένην (πίν. 86 β, 136 α), ἄλλαι ὅμως, καὶ κυρίως αἱ ἀρτόσχημοι ἀπὸ σάρδιον, εἶναι ὡς

1. HIGGINS, Jewellery, σ. 13.

2. Διὰ τὰς μεθόδους κολλήσεως τῶν μετάλλων βλ. HIGGINS, ἑ. ἀ. σ. 21.

3. Prosymna, σ. 268, 269.

4. HIGGINS, ἑ. ἀ. σ. 22. Πρβ. καὶ H. THOMAS, BSA 39, 1938 - 39, σ. 75 - 76, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τεχνικὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν Κρήτην.

5. Prosymna, σ. 288.

ἐπὶ τὸ πλεῖστον σαφῶς κακότεχνοι, κομμέναι χονδροειδῶς εἰς σχῆμα ἀπλῶς παραπλήσιον τοῦ ζητουμένου, ἔχουν δὲ ἀφεθῆ χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν λειάνσεως, με ἀνωμάλους ἐπιφανείας καὶ ὅπας συχνὰ ἐκκέντρους (πίν. 36 α, 72 β). Τῶν πρισματικῶν ἀφ' ἑτέρου τὸ σχῆμα, ἂν καὶ σαφές, δὲν εἶναι πολὺ συμμετρικόν. Αἱ σφαιρικαὶ ὅμως, αἱ κυλινδρικοὶ καὶ αἱ βαλανόσχημοι, ὅσαι δηλαδὴ ἔχουν κατασκευασθῆ εἰς τὸν τόρνον, εἶναι πολὺ κανονικώτεροι, με ἐπιφάνειαν λειασμένην καὶ στιλπνήν. Εἰδικῶς ἡ βαλανόσχημος 126 τοῦ τάφου Σ2, ἀπὸ σάρδιον, παρουσιάζεται εἰς τὸ μέσον της μὲν τελειωμένη, εἰς τὰ λεπυνόμενα ἄκρα της ὅμως ἄδρῶς κομμένη καὶ ἀλαμπής, πρᾶγμα ὑποδηλώνον ὅτι εἰς πρῶτον στάδιον τῆς ἐδόθη τὸ σχῆμα τοῦ κυλίνδρου, κατόπιν δὲ ἔλαβε τὴν τελικὴν της μορφήν. Ἡ διαδικασία αὕτη ἴσχυε πιθανώτατα δι' ὅλας τὰς βαλανοσχήμους, εἰς τὰς ἄλλας ὅμως ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἐπιφανείας ἐξηφάνισε τὰ ἴχνη.

Ἡ ὁπὴ εἰς τὰς περισσοτέρας, πάντως δὲ εἰς τὰς καλυτέρας, εἶναι σχετικῶς μικρά. Εἰς ὅσας ἔχουν σχῆμα ἐπίμηκες ἡνοίγετο ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἰς πολλὰς τὰ δύο τμήματά της συναντῶνται μὲν κάπου εἰς τὸ μέσον, δὲν συμπίπτουν ὅμως ἀπολύτως.

Ἀπὸ τὰς τεχνητὰς ὕλας, τὴν ὑαλόμαζαν δηλαδὴ, τὴν φαγεντιανὴν καὶ τὸν κύανον, συνηθεστέρα ἦτο ἡ πρώτη, γνωστὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. καὶ ἐπικρατήσασα πλήρως κατὰ τὸν 12ον αἰ. π.Χ<sup>1</sup>. Αἱ χάνδραι ἀπὸ ὑαλόμαζαν εἶναι εἰς τὸ σύνολόν των μονόχρωμοι, κάποτε κυανωπαί, συνήθως ὅμως λευκαὶ ἢ κιτρινωπαὶ με ἐπιφάνειαν χρώματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεφροκαστάνου, ὀφειλομένου εἰς τὰς χημικὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἐδάφους. Αἱ πολύχρωμοι σπανίζουν γενικῶς κατὰ τὴν ΥΕ III περίοδον<sup>2</sup>, ἐδῶ δὲ εὐρέθη μία μόνον, ἡ σφαιρικὴ 1165 τοῦ τάφου 128 (πίν. 132 β), κατεσκευασμένη ὅπως καὶ ὁ κύλινδρος 1114 κατὰ τὴν μωσαϊκὴν μέθοδον, συνισταμένην εἰς τὴν ἔνθεσιν ὑαλονήματος διαφορετικοῦ χρώματος εἰς τὸν μαλακωμένον πυρῆνα τῆς χάνδρας συμφώνως πρὸς τὸ ἐπιθυμητὸν σχέδιον διακοσμήσεως καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ σύντηξίν των μέχρις ὅτου συσσωματωθῶν. Τοῦτο δὲν ἐπετύγχανε πάντοτε ἐντελῶς, με ἀποτέλεσμα ἐνίοτε νὰ ἀποκολλᾶται τὸ ἔνθετον χρῶμα. Εἰς τὴν 1165 ὁ πυρῆν εἶναι σκοτεινόχρωμος, ἡ δὲ διακόσμησις λευκὴ με ἐλάχιστα ἴχνη χρησιμοποίησεως χρυσοῦ χρώματος, ἴσως χρυσοκόνεως. Αὕτη εἶναι ἄλλωστε καὶ ἡ μόνη περίπτωσις χρησιμοποίησεως χρυσοῦ με ὑαλόμαζαν, διότι εἰς τὴν Περσὴν λείπουν ἐντελῶς αἱ περιτυλιγμένοι με φύλλον χρυσοῦ ὅπως εὐρέθησαν ἄλλοι<sup>3</sup>.

Αἱ χάνδραι αἱ ἀποτελούμεναι ἀπὸ τὰς τεχνητὰς αὐτὰς ὕλας κατεσκευάζοντο χυνόμεναι εἰς μήτρας ἀπὸ λίθον, γνωστὰς ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου ἐν γένει<sup>4</sup>. Τέσσαρες ἀπὸ αὐτὰς φέρουν καὶ σχήματα ἀπὸ τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν Περσὴν, τὸν διπλοῦν ναυτίλον<sup>5</sup>, τὴν ἀχιβαδοειδῆ<sup>6</sup>, τὴν ἀνηρτημένην σπεῖ-

1. HIGGINS, Jewellery, σ. 70.

2. Ch.T., σ. 208.

3. Ch.T., σ. 206. Prosymna, σ. 268. MORRIGONE, σ. 100, εἰκ. 82.

4. Βλ. σχετικῶς E.T. VERMEULE, BMFA 65, 1967, ἀρ. 339, σ. 19 κ. ἐξ. καὶ 31 ὑποσ. 4. Ἐπίσης Arch. Rep. 1966-67, σ. 9, εἰκ. 13.

5. FLMV, σ. 34 εἰκ. 22. Μήτρα μικρασιατικῆς προελεύσεως.

6. Μήτρα ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν Μυκητῶν καὶ ἄλλη ἀπὸ τὴν Κνωσόν (E.T. VERMEULE, ἔ. ἀ. εἰκ. 1, 2, 4, 5).

ραν<sup>1</sup> καὶ τὰς βαλανοσχήμες<sup>2</sup>. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ἐξασφαλίζει φυσικὰ ἀπόλυτον ὁμοιομορφίαν, ὅπως ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰ περιδέραια τὰ ἀπαρτιζόμενα ἀπὸ ὁμοίας χάνδρας, εἰς τὴν Περαιτὴν ὅμως δὲν εὐρέθη σύνολον τοῦ εἴδους αὐτοῦ.

**Διάφορα κοσμήματα.** Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Περαιτῆς ἀπέδωσε τέσσαρα ἀκόμη μικρὰ ἀντικείμενα, ὅλα χρυσᾶ, ἀποτελοῦντα, καθὼς φαίνεται, κοσμήματα ἢ πάντως τμήματα κοσμημάτων καὶ μὴ ὑπαγόμενα εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας.

Τὸ πρῶτον (M159) εἶναι μικρὸν λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ, μὲ ἐπιφάνειαν κάπως συρρικνωμένην (πίν. 130 β) διπλωμένον ἀρχικῶς εἰς σχῆμα πενταγώνου καὶ ἀδιακόσμητον. Εὐρέθη εἰς τὸν μικρὸν θαλαμοειδῆ 125, εἰς τὸ ἀριστερὸν ἰσχίον τοῦ μοναδικοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ, συνοδευομένου ἐπὶ πλεον καὶ ἀπὸ τρία μικρὰ ἀγγεῖα (893, 894 καὶ 895) καὶ ἓν κομβίον (1243). Ἡ ταφὴ εἶχε μείνει ἀδιατάρακτος, ἐπομένως τὰ κτερίσματά της πρέπει νὰ εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ἐν προκειμένῳ οὔτε ἡ θέσις αὐτὴ οὔτε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου διδάσκουν τίποτε διὰ τὴν χρησιμότητά του, εἶναι ὅμως φανερόν ὅτι ἀπετέλει σχετικῶς εὐτελὲς καὶ πιθανώτατα ἄσκοπον ἐφόδιον ἐνὸς ἀτόμου κτερισμένου κατὰ τρόπον ἀρκετὰ πρόχειρον, ὅπως φαίνεται ἄλλωστε ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ ἐν ἀπὸ τὰ ἀγγεῖά του (τὸ ἀλαβαστροειδὲς 894) δὲν ἦτο αὐτοτελὲς οὔτε καὶ ἀκέραιον ἀλλὰ τμήμα ἐνὸς συνθέτου κερνοειδοῦς ἀποκολλημένου ἀπὸ τὸ ἀρχικόν του σύνολον.

Τὸ δεῦτερον, τὸ M161 τοῦ τάφου 127 (πίν. 131 α), συνίσταται εἰς μικρὸν χρυσοῦν δισκάριον μὲ κοκκίδας εἰς τὴν περίμετρόν του καὶ λεπτότατον σωληνίσκον κολλημένον εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειάν του καὶ χρησιμεύοντα βεβαίως διὰ τὸ πέρασμα τοῦ νήματος ἢ τοῦ σύρματος τὸ ὁποῖον τὸ ἐστερέωνεν εἰς τὴν θέσιν του. Εὐρέθη μέσα εἰς τὸν λάκκον τοῦ θαλάμου μαζί μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα καὶ ὅστ' αὖ παλαιοτέρων ταφῶν, ὅλα διάσπαρτα, ἐπομένως ἡ ἀκριβὴς του σχέσις πρὸς τὸν νεκρὸν παραμένει ἀκαθόριστος. Παρόμοια δισκάρια εἶναι γνωστὰ ἤδη ἀπὸ πολὺ παλαιοτέρας ἐποχᾶς καὶ δὲν περιορίζονται εἰς μίαν μόνον χρῆσιν. Ἐνίστε ἐτοποθετοῦντο ὡς ἐπενδύσεις κεφαλῶν ἢ λῶν εἰς ἀντικείμενα ἀξίας, εἰς ἐλεφαντίνας λαβὰς κατόπτρων π.χ.<sup>3</sup> ἢ ξιφῶν<sup>4</sup>, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὡς ἐξαρτήματα περιάπτων καὶ κοσμημάτων ὅπως τὸ σύμπλεγμα τῶν δύο σφηκῶν ἀπὸ τὰ Μάλια<sup>5</sup>. Ὁ τρόπος τῆς στερεώσεως τοῦ M161 ἀρμόζει περισσότερον εἰς τμήμα ἀναλόγου συνθετωτέρου κοσμήματος παρὰ εἰς στόλισμα ὑφάσματος.

Τὸ τρίτον, τὸ M175 τοῦ τάφου 131, εὐρέθη καὶ αὐτὸ μεταξὺ παραμερισμένων ὀστῶν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὸν καὶ λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ τετράπλευρον, μὲ τὴν μίαν πλευράν κομμένην λοξῶς ἀπὸ τὰ ἄκρα πρὸς τὸ μέσον της καὶ καταλήγουσαν εἰς στενὴν προέκτασιν διπλωμένην εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζῃ κρίκον (πίν. 136 α). Πρόκειται

1. Μήτηρ Κνωσοῦ, E. T. VERMEULE, ξ. ἀ. εἰκ. 4, καὶ Μυκηνῶν, Arch. Rep. 1966 - 67, σ. 9, εἰκ. 13.

2. Μήτηρ εὐρεθεῖσα ἀπὸ τὸν H. SCHLIEMANN εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. (X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1897, σ. 98, πίν. 7 ἀρ. 2).

3. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, πίν. 220 - 221. ΜΜΠ, πίν. 6 ἀρ. 1.

4. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1897, σ. 105, 108, πίν. 7 ἀρ. 3, πίν. 8 ἀρ. 5. Πρβ. καὶ Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΝ, ΑΔ 3, 1917, σ. 134 καὶ εἰκ. 98 ἀρ. 3, 5, 14.

5. DEMARGNE, Mallia, I, σ. 54 καὶ O. DEUBNER, AA 1937, σ. 308, εἰκ. 1. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, πίν. 13.

δηλαδή περί ἀναρτήματος προχείρου κατασκευῆς καὶ μικρᾶς ἀξίας μετατρεπομένου εὐκόλως καὶ μὲ τὴν βοήθειαν ἑνὸς προσθέτου συρματίνου κρίκου καὶ εἰς ἐνώτιον, ἀπὸ τὰς συνθήκας εὐρέσεώς του ὅμως καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ θαλάμου ἐν γένει δὲν φαίνεται οὔτε πῶς ἀκριβῶς ἐχρησιμοποιεῖτο οὔτε ἂν συνεδυάζετο ἐνδεχομένως μὲ κάτι ἄλλο.

Τὸ τελευταῖον, τὸ *M231* τοῦ τάφου 157 (πίν. 9 β), δὲν φαίνεται αὐτοτελὲς ἢ καὶ πλήρες, πάντως δὲ εἶναι τὸ αἰνιγματικώτερον. Μικρότατον, μὲ μεγίστην διάστασιν 0,005 μ., ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτὸν ἐλλειψοειδὲς χρυσοῦν ἔλασμα, πολὺ κανονικοῦ σχήματος, διπλωμένον εἰς δύο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκτᾷ σχῆμα πετάλου. Τὰ δύο τμήματά του ἐφάπτονται πλήρως, χωρὶς κενὸν καὶ χωρὶς ἔχνη ἄλλου ἀντικειμένου μεταξὺ των, ἢ δὲ ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια, ἂν καὶ ἀδιακόσμητος, εἶναι ἀπολύτως λεία, μὴ παρέχουσα οὔτε τὴν δυνατότητα στερεώσεώς του οὔτε ἔχνη ἀποσπάσεώς του ἀπὸ ἄλλο ἀντικείμενον. Ὡς ἐκ τούτου ἀποκλείεται νὰ ᾔτο πρόσθετος κρίκος ἀναρτήματος π.χ. ἢ στοιχεῖον ἐνθέτου ἢ ραμμένης διακοσμήσεως. Δὲν εἶναι δηλαδή πρόχειρον κατασκευάσμα ὅπως τὸ *M159* ἀλλ' ἔργον τεχνίτου χρυσοχόου, ἐπομένως ἢ μορφὴ του ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχικόν του προορισμόν, τῶρα πλέον ἀσαφῆ καὶ προβληματικόν.

## ΦΥΛΑΚΤΑ

Τὰ φυλακτὰ ἐν γένει ὑπάρχοντα ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὸ εἶδος των εἰς δύο γενικὰς κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουν ὅσα ὀφείλουν τὴν δύναμίν των εἰς τὸ ὑλικὸν καὶ τὴν σύστασίν των αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐπομένως εἶναι φυλακτὰ ἐκ φύσεως, τρόπον τινά, ὅπως π.χ. τὰ κέρατα, οἱ ὄνυχες καὶ οἱ ὀδόντες τῶν ζώων, ὠρισμένα μέταλλα καὶ ὀρυκτὰ καθὼς καὶ οἱ καρποὶ ἢ ρίζαι μερικῶν φυτῶν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅπου τὰ φυλακτὰ αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν φυσικὴν των κατάστασιν ὁ καθορισμὸς τοῦ τύπου προελεύσεώς των εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνέφικτος. Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει τὰ τεχνητά, ὅσα δηλαδή ἀποκτοῦν τὴν μαγικὴν των ιδιότητα, ἀνεξαρτήτως ὑλικοῦ, χάρις εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν ἢ ὅποια τοὺς δίδεται, εἰς τὰ γράμματα τὰ ὅποια χαράσσονται εἰς τὴν ἐπιφανείαν των ἢ καὶ εἰς τὸν συνδυασμὸν διαφόρων ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτά. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν παρουσιάζονται αὐτοτελῶς ἀλλὰ εὐρίσκονται συνδυασμένα μὲ ἄλλα ἀντικείμενα, συνήθως ὡς μέρος τῆς διακοσμήσεώς των, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τοὺς δανείσουν μέρος τῆς δυνάμεώς των καὶ νὰ προστατεύσουν καὶ αὐτὰ καὶ τοὺς φορεῖς των. Τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ εἶδος αὐτό, πολλάκις ἀπεικονίσαις τῶν προηγουμένων, εἶναι τὰ πολυπληθέστερα, συγχρόνως δέ, ὅπως κατ' ἀρχὴν τὰ κατασκευάσματα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιδεκτικὰ προσδιορισμοῦ τοῦ τύπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς των.

Τὰ φυλακτὰ, καὶ ἰδίως τὰ τεχνητά, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην των συνεχῆ προστασίαν καὶ ἐνίσχυσιν, ἦσαν κατεσκευασμένα κατὰ τρόπον ὥστε νὰ τὰ φέρῃ ἐπάνω του, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ διάκρισίς των ἀπὸ τὰ κοινὰ κοσμήματα ἢ τὰ εἶδη προσωπικῆς χρήσεως δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆς. Δὲν ἀποκλείεται ἀνάλογα χαρίσματα νὰ ἀπεδίδοντο καὶ εἰς μερικὰς χάνδρας καθὼς καὶ εἰς διαφόρους σφραγι-



δας, τὸ πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶχον διπλὴν ιδιότητα. Ἐν προκειμένῳ πάντως ἐξετάζονται ὅσα ἀπὸ τὰ εὐρήματα εἶναι φανερόν ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ἀποκλειστικῶς διότι ἐθεωροῦντο προικισμένα με ὑπερφυσικὰς δυνάμεις, καὶ μόνον αὐτά.

Εὐρέθησαν συνολικῶς 24 ἀκέραια ἢ πάντως πλήρη, προερχόμενα ἀπὸ 10 διαφορετικῶν τάφους. Συγκεκριμένως συνελέγησαν τὸ Δ11 ἀπὸ τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1, τὰ Δ36, Δ37, Δ38 καὶ Δ39 ἀπὸ τὸν τάφον 13, τὰ Δ91 καὶ Δ62 ἀπὸ τὸν 24, τὰ Δ69, Δ70, Δ71, Δ72, Δ73 καὶ Δ74 ἀπὸ τὸν 30, τὸ Μ89 ἀπὸ τὸν 49, τὰ Δ128 καὶ Δ129 ἀπὸ τὸν 75, τὸ Δ132 ἀπὸ τὸν 90, τὸ Δ140 ἀπὸ τὸν 104, τὸ Δ194 ἀπὸ τὸν 145 καὶ τὰ Δ196, Μ206, Μ207, Μ208 καὶ Μ209 ἀπὸ τὸν 147. Τὸ σύνολον αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ 2 δέλτους (Δ11 καὶ Δ140), 9 σκαραβαῖους (Δ36, Δ37, Δ38, Δ39, Δ128, Δ129, Δ132, Δ194, Δ196), 3 εἰδῶλια θεοτήτων (Δ69, Δ70, Δ74) καὶ 3 εἰδῶλια κροκοδείλων (Δ71, Δ72, Δ73) ἀπὸ φαγεντιανήν, 2 μηνίσκους (Μ89, Μ209) καὶ 3 δισκάρια (Μ206, Μ207, Μ208) ἀπὸ χρυσόν, 1 ἐνεπίγραφον φακοειδὲς ἀπὸ αἱματίτην (Δ91) καὶ 1 κέρας αἰγός (Δ62). Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀκόμη 1 ἄμορφον τεμάχιον φαγεντιανῆς (Δ52) τοῦ τάφου 13, πιθανώτατα ἀπὸ σκαραβαῖον, καὶ 5 ἄλλα μικρὰ ἀπροσδιόριστα τεμάχια (Δ75) τοῦ τάφου 30, τρίμματα εἰδωλίων ἀναλόγων πρὸς τὰ ὑπόλοιπα τοῦ τάφου.

Τὰ περισσότερα, κατὰ τὰ εἰωθότα, ἦσαν μετακινημένα καὶ ἀπωθημένα εἰς διάφορα σημεῖα τῶν τάφων, ἄλλοτε μὲν κατὰ μικρὰς ομάδας, ὅπως οἱ σκαραβαῖοι τοῦ τάφου 13 (συγκεντρωμένοι εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ θαλάμου, παρὰ τὴν λεκάνην 244), τὰ εἰδῶλια τοῦ 30 (κάτω ἀπὸ παραμερισμένα ὅστ' εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ θαλάμου) καὶ τὰ δισκάρια με τὸν μηνίσκον τοῦ 147 (μέσα εἰς τὸν λάκκον), ἄλλοτε δὲ μεμονωμένα. Πέντε μόνον εἶχον μείνει εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν: Ὁ αἱματίτης Δ91 καὶ τὸ κέρας Δ62 εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τὸ στῆθος τοῦ νεαροῦ ἀτόμου τοῦ τάφου 24 (πίν. 180 β), ὁ μηνίσκος Μ89 πλησίον τῆς κεφαλῆς τοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ τοῦ τάφου 49, ὁ σκαραβαῖος Δ132, ἐπίσης εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ βρέφους τοῦ τάφου 90 καὶ τέλος ἡ δέλτος Δ140, εἰς τὸν λαιμὸν καὶ αὐτὴ τῆς παιδικῆς ταφῆς τοῦ τάφου 104. Ἀπὸ αὐτὰ ὁ αἱματίτης Δ91 ἀπετέλει μέρος περιδεραίου συνισταμένου κατὰ τὰ ἄλλα ἀπὸ κοινὰς ἑτεροκλήτους χάνδρας καὶ ἓνα σφραγιδόλιθον, ἡ δὲ δέλτος Δ140 ἔκειτο πλησίον τῆς ἀπλῆς χάνδρας Δ213<sup>1</sup>. Ἀπὸ τὰ 5 ἄθικτα φυλακτὰ λοιπὸν μόνον τὸ Μ89 ἀνῆκεν εἰς ἐνήλικον, τὰ ὑπόλοιπα δὲ ὅλα συνώδευον ἄτομα βρεφικῆς ἢ παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἦσαν κατὰ κανόνα περασμένα εἰς τὸν λαιμὸν των. Εἶναι ὅμως τόσον ὀλίγα ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν γενικωτέρων συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν νεκρῶν τοὺς ὁποίους ἐκτέριζον ἢ καὶ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἔφερον.

Κατὰ κανόνα, ὅσοι ἦσαν ἐφωδιασμένοι με φυλακτὰ δὲν φαίνεται νὰ εἶχον περισσότερα τοῦ ενός. Μόνον ἡ ταφή τοῦ 24 εἶχε δύο, ἴσως δὲ τοῦτο νὰ συνέβαινε καὶ εἰς

1. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ σκαραβαῖος Δ196 τοῦ τάφου 147, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς κανένα συγκεκριμένον νεκρόν, εὐρέθη ἐν σωρῷ μαζί με 18 διαφορετικὰς χάνδρας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν ἦτο περασμένος καὶ αὐτὸς εἰς περιδέραιον.



κανένα από τους μετακινημένους νεκρούς των τάφων με τα πολλά δείγματα. Όπως-δήποτε όμως υπάρχει μεγάλη απόσταση από τα ισχύοντα εις τὰς χώρας από όπου είχαν εισαχθῇ τὰ διάφορα αὐτὰ ἀντικείμενα καὶ ὅπου ἐχρησιμοποιοῦντο συχνότερα καὶ εις πολὺ μεγαλυτέρους ἀριθμούς.

Τὰ περισσότερα, συνολικῶς 17, εἶναι αἰγυπτιακά, τόσον ὡς πρὸς τὴν μορφήν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν των. Ἡ κατηγορία αὐτὴ περιλαμβάνει τὰς δέλτους, τοὺς σκαραβαίους καὶ τὰ εἰδώλια θεῶν καὶ κροκοδείλων.

**Δέλτοι.** Αἱ δύο δέλτοι εἶναι ἀπολύτως ὅμοιαι, με μικρὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις των. Ἡ Δ11, καεῖσα μαζί με ἓνα ἀπὸ τοὺς νεκροὺς τοῦ τάφου 1, ὑέστη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μίαν συμπληρωματικὴν ὅπτησιν καὶ διετηρήθη εἰς ἀρίστην κατάστασιν με τὰς ἐπιγραφὰς τῶν δύο ὅψεων σαφεῖς καὶ εὐανα-

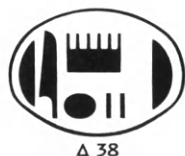


Εἰκ. 129. Δέλτος τοῦ Ραμσή II.

γνώστους (εἰκ. 129). Ἀντιθέτως ἡ Δ140 εἶχε φθαρῇ πολὺ ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν τοῦ χώματος, τὰ δὲ ἱερογλυφικὰ ψηφία τῆς φαίνονται μόνον εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς των, ἀρκετὰ ὅμως ὥστε ἡ ἀνάγνωσίς των νὰ εἶναι ἀπολύτως βεβαία. Φέρουν καὶ αἱ δύο τὸ ὄνομα τοῦ Ραμσή II, ἀνήκουν λοιπὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν 13ον αἰ. π.Χ.<sup>1</sup> Αἱ δέλτοι με τὰ ὀνόματα τῶν Φαραῶ (Ren) ἐθεωροῦντο ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους φυλακτὰ προσπορίζοντα εἰς τὸν φέροντα ἰσχὺν καὶ ἐπιβολὴν<sup>2</sup>. Τὸ ὅτι ἡ μία τοῦλάχιστον, ἡ Δ140,

συνώδευε παιδίον πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἡ σημασία τῆς αὐτῆς δὲν ἦτο πολὺ οἰκεία εἰς τὸν μυκηναῖον ἰδιοκτήτην τῆς, πού θὰ τὴν ἀντιμετώπιζε μᾶλλον ὡς ἀλεξίκακον.

**Σκαραβαῖοι.** Οἱ 9 σκαραβαῖοι παρουσιάζουν πολὺ μεγαλυτέραν ποικιλίαν. Ὅπου ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσεώς των δὲν ἔχει φθαρῇ ἐντελῶς (Δ38, Δ39, Δ128, Δ129,



Δ 38

Εἰκ. 130. Σκαραβαῖοι φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμμων Pā.



Δ 196



Δ 132

Εἰκ. 131. Σκαραβαῖος με τὸ ὄνομα τοῦ Φθαῖ.

Δ132, Δ196) ἐμφανίζεται φέρουσα ἐπιγραφὴν ἱερογλυφικὴν ἢ πάντως κάποιαν παράστασιν. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ μνημονεύουν τὸν θεὸν Ἀμμων Pā (Δ38, Δ196, εἰκ. 130) καὶ τὸν Φθαῖ (Δ132, εἰκ. 131) ἢ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἱερογλυφικὰ ψηφία εἰς καθαρῶς διακοσμητικὴν διάταξιν, χωρὶς νόημα (Δ39, Δ128, εἰκ. 132), εἰς τὸν Δ129 δὲ ἡ βάσις τοῦ σκαραβαίου φέρει τὴν σχηματοποιημένην παράστασιν ἄνθους (εἰκ. 133). Ἡ ἰδίᾳ ποικιλία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐντόμων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, διαφερόντων σημαντικῶς εἰς τὴν διάπλασιν τῶν χαρακτηριστικῶν των, κυμαινομένην ἀπὸ τὴν στοι-

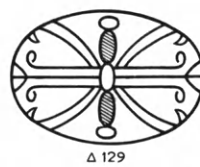
1. Ἐν προκειμένῳ ἐπιβάλλεται κάποια ἐπιφύλαξις διότι δέλτοι με ὀνόματα τῶν Φαραῶ καὶ μάλιστα τῶν μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν ὅπως τοῦ Ραμσή II κατασκευάζοντο καὶ ἐκυκλοφόρουν καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των (J.D.S. PENDLEBURY, *Studies Robinson I*, σ. 184 ὑποσ. 2. H. R. HALL, *Scarabs*, σ. 12 - 13).

2. E.A. WALLIS BUDGE, *Amulets and Talismans*, σ. 147. W. M. FLINDERS - PETRIE, *Amulets*, σ. 21.

χειώδη δήλωσιν τῆς διαιρέσεως τοῦ ρύγχους ἀπὸ τὴν ράχιν εἰς τὸν Δ129 (πίν. 30 β) μέχρι τῆς πιστῆς ἀποδόσεως τῶν μορφολογικῶν λεπτομερειῶν τοῦ Δ196 (πίν. 37 α). Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς παρουσιάζουν μέγα ἐνδιαφέρον διότι πρέπει νὰ σημαίνουν ὅτι οἱ σκαραβαῖοι δὲν εἰσῆχθησαν εἰς γενικὰς ποσότητας ὡς



Εἰκ. 132. Σκαραβαῖοι με διακοσμητικὰ ἱερογλυφικὰ ψηφία.



Εἰκ. 133. Σκαραβαῖος με παράστασιν ἄνθους.

ἐμπόρευμα, ἀλλὰ περιῆλθον κατὰ διαστήματα εἰς τὴν κατοχὴν διαφόρων ταξιδιωτῶν εἰς διαφορετικούς τόπους καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν Περσὴν ὡς προσωπικά των εἶδη, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς φυλακτά, ὅπως μαρτυροῦν αἱ συνθῆκαι εὐρέσεώς των καὶ ὅπως ἦσαν ἄλλωστε γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Kheper εἰς τὴν Αἴγυπτον <sup>1</sup>.

**Εἰδώλια θεῶν καὶ κροκοδείλων.** Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σκαραβαῖους, τὰ μικρὰ εἰδώλια ἀπὸ φαγεντιανὴν τοῦ τάφου 30 (πίν. 91 β) φαίνονται νὰ ἔχουν κοινὴν προέλευσιν, τοῦλάχιστον δὲ οἱ κροκοδείλοι πρέπει νὰ εἶναι προϊόντα τῆς ἰδίας μήτρας. Δεδομένου ὅτι εἶχον ὅπωςδήποτε μετακινηθῇ καὶ συσσωρευθῇ ὅλα μαζί δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ βεβαιότης ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν των τοποθέτησιν, ἐὰν ὅμως δὲν ἀνῆκον εἰς ἓνα καὶ μόνον νεκρὸν τότε πάντως ἦσαν κατανεμημένα μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἰδίας οἰκογενείας. Οὕτως ἢ ἄλλως λοιπὸν ἀποτελοῦν ὁμάδα ὁμοιογενῆ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν των, κυρίως δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀπόκτησιν καὶ τὴν μεταφοράν των εἰς τὴν Περσὴν. Περὶ τῆς ιδιότητός των δὲν ὑπάρχουν ἀμφιβολίαι. Ὁ Bes ἦτο θεὸς τῶν παιδίων, τοῦ χοροῦ καὶ τῆς ψυχαγωγίας, τὰ δὲ εἰδώλια καὶ ἐν γένει αἱ παραστάσεις του ἐφέροντο ὡς φυλακτά ἤδη ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. π.Χ. <sup>2</sup>. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε διὰ τὰ ἀπεικονίσματα τῆς Toëris, τῆς προστάτιδος τῆς ἐγκυμοσύνης <sup>3</sup>, καὶ διὰ τὰ ὁμοιώματα τῶν κροκοδείλων, τὰ ὀνομαζόμενα Emsehu, ἐμβλήματα τοῦ κροκοδείλου - θεοῦ Sebek <sup>4</sup>.

**Μηνίσκοι καὶ δισκάρια.** Ἡ ἐπομένη κατηγορία ἔχει ἄλλην προέλευσιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 5 ἀναρτήματα χρυσᾶ, δύο (M89 καὶ M209) εἰς σχῆμα μηνίσκου (πίν. 72 β, 37 β) καὶ τρία δισκάρια (M206, M207 καὶ M208), ὅλα με κρίκον ἀναρτήσεως (πίν. 37 β), ἀπλοῦν εἰς τὸ M89, πλατύν καὶ ραβδωμένον εἰς τὰ ὑπόλοιπα. Ἐνῶ οἱ μηνίσκοι εἶναι λεπτοὶ καὶ ἀδιακόσμητοι, τὰ δισκάρια φέρουν σφυρηλάτους ρόδακας με κυκλικὸν ἐξώγλυφον κέντρον καὶ σφηνοειδεῖς ἀκτῖνας — 8 εἰς τὸ M207 καὶ ἀνὰ 4 εἰς τὰ M206 καὶ M208 — χωρισμένους με μικροὺς κύκλους. Ὅλα περιβάλλονται ἀπὸ μικρὰς ἐκτύπους κοκκίδας κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου των.

1. W. M. FLINDERS - PETRIE, Amulets, σ. 24, Scarabs and Cylinders with Names, σ. 3 - 4. H. R. HALL, Scarabs, σ. 2, 5. A. ERMAN, Die Religion der Ägypter, σ. 281. E. A. WALLIS BUDGE, Amulets and Talismans, σ. 135 - 137.

2. W. M. FLINDERS - PETRIE, Amulets, σ. 40, πίν. XXXIII, XXXIV. E. A. WALLIS BUDGE, Amulets and Talismans, σ. 150.

3. W. M. FLINDERS - PETRIE, ξ. ἀ. σ. 47, πίν. XL. E. A. WALLIS BUDGE, ξ. ἀ. σ. 158.

4. W. M. FLINDERS - PETRIE, ξ. ἀ. σ. 48, πίν. XLI, 240e. E. A. WALLIS BUDGE, ξ. ἀ. σ. 176.

Οἱ μηνίσκοι, χρυσοῖ κατά κανόνα, ἦσαν γνωστοὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ τὸ ὄνομα Aoh ὡς φυλακτὰ κατὰ τῆς βασκανίας καὶ τῆς μαγείας<sup>1</sup>, κυρίως ὅμως προέρχονται ἀπὸ τόπους τῆς Συρίας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ὅπως τὸ Ἀλαλάχ<sup>2</sup>, ἡ Μεγιδδώ<sup>3</sup>, ἡ Gezer (ὅπου εὑρέθησαν καὶ ἀργυροῖ)<sup>4</sup> καὶ τὸ Büyükale<sup>5</sup>, ἔχουν σημειωθῇ δὲ ἐπίσης καὶ εἰς τὸ Κίτιον<sup>6</sup>. Οἱ παλαιότεροι, ἀναγόμενοι εἰς τὸν 18ον αἰ. π.Χ., φαίνονται νὰ εἶναι τῆς Gezer, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἀνήκουν κυρίως εἰς τὸν 14ον καὶ τὸν 13ον αἰ. π.Χ.

Ὁμοίας γενικῶς προελεύσεως καὶ χρονολογίας εἶναι καὶ τὰ δισκάρια. Ὑπάρχουν χρυσοῖ ἀπὸ τὸ Lachish<sup>7</sup>, τὸ Ἀλαλάχ<sup>8</sup>, τὴν Ugarit, ὅπου μάλιστα μερικὰ εὑρέθησαν μαζί μὲ ἄλλα κοσμήματα μέσα εἰς μίαν μυκηναϊκὴν πρόχουν<sup>9</sup> καὶ τὴν Ἑγκωμην<sup>10</sup>, ἀργυροῖ ἀπὸ τὴν Μεγιδδώ<sup>11</sup> καὶ ὑάλινα ἀπὸ τὸ Nuzi<sup>12</sup>.

Διὰ τὴν προέλευσιν καὶ τὴν σημασίαν των ὑπάρχουν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φυλακτὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ πολύτιμοι μαρτυρίαι ἀπὸ ἄλλας πηγὰς. Εἰς τὸ Boğazköy καὶ τὴν Ugarit εὑρέθησαν μῆτραι ἀπὸ στεατίτην χρησιμεύουσαι εἰς τὴν κατασκευὴν των<sup>13</sup>, ἐπὶ πλέον δὲ ἀναφέρονται εἰς τὰ σφηνοειδῆ κείμενα τῆς Ugarit, τὰ μὲν δισκάρια μὲ τὸ ὄνομα sps ὡς συμβολίζοντα τὸν ἥλιον, οἱ δὲ μηνίσκοι, yerah, ὡς ἐμβλήματα τῆς σελήνης<sup>14</sup>. Εἰδικώτερον οἱ μηνίσκοι ὡς σχῆμα, συμπεριλαμβανομένου τοῦ κρίκου ἀναρτήσεώς των, συγκαταλέγονται καὶ εἰς τὰ ψηφία τῆς χιττιτικῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς, συμβολίζοντες τὴν σελήνην<sup>15</sup>. Ἐπὶ πλέον, τετράκτινοι δίσκοι sps, ἀρκετὰ μεγάλοι, εἰκονίζονται εἰς τὸ ἄρμα τοῦ Τουθμώσιος τοῦ IV, φερόμενοι εἰς τὸν λαιμὸν Σημιτῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Kadesh<sup>17</sup>.

Τὰ γνησίως ἀνατολικά αὐτὰ φυλακτὰ ἦσαν γνωστὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου δὲν

1. W. M. FLINDERS - PETRIE, Amulets, σ. 23, πίν. VI, 85. H. C. BECK, Classification and Nomenclature of Beads and Pendants, Archaeologia 77, 1928, σ. 32, εἰκ. 28.

2. L. WOOLLEY, Alalakh, σ. 274, πίν. LXIX.

3. G. LOUD, Megiddo II, πίν. 214 ἀρ. 81, 82 καὶ πίν. 215 ἀρ. 105.

4. R.A.S. MACALISTER, The Excavations of Gezer, I, σ. 120, II, σ. 450 καὶ III, πίν. XXXI, 13, 25, CCXXVI, 6, 7, 8, 9, 10.

5. K. BITTEL, MDOG 76, 1938, σ. 21, εἰκ. 10.

6. Εἰς τὸν τάφον 9 (ἀρ. 201). Τὴν πληροφορίαν ὀφείλω εἰς τὸν ἀνασκαφέα Δρ. Β. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΝ.

7. R.A.S. MACALISTER, ἔ. ἀ.

8. O. TUFFNELL κ. ἄ., Lachish II, 1940, σ. 66, πίν. XXVI, 9, 10.

9. L. WOOLLEY, ἔ. ἀ. σ. 274.

10. C. SCHAEFFER, Syria 18, 1937, σ. 145, πίν. XVIII καὶ 19, 1938, σ. 319, εἰκ. 48 ἀρ. 1, 4, 3, 6, 7, εἰκ. 50.

11. A.S. MURRAY κ. ἄ., Excavations in Cyprus, σ. 44, πίν. XI, 166 - 169.

12. G. LOUD, Megiddo II, πίν. 213 ἀρ. 79. Βλ. καὶ R. DUSSAUD, L'art phénicien du II millénaire, σ. 44.

13. R.F.S. STARR, Nuzi I, σ. 451, II, πίν. 120, NN, OO, XX. Πρβ. καὶ C. SCHAEFFER, Stratigraphie et Chronologie de l'Asie Occidentale, εἰκ. 312.

14. C. SCHAEFFER, Annales Archéologiques de Syrie 7, 1957, πίν. II. K. BITTEL - H. G. GÜTERBOCK, Boğazköy, Abh. Ak. Berlin 1935, 1, σ. 33, πίν. 21, ἀρ. 12c.

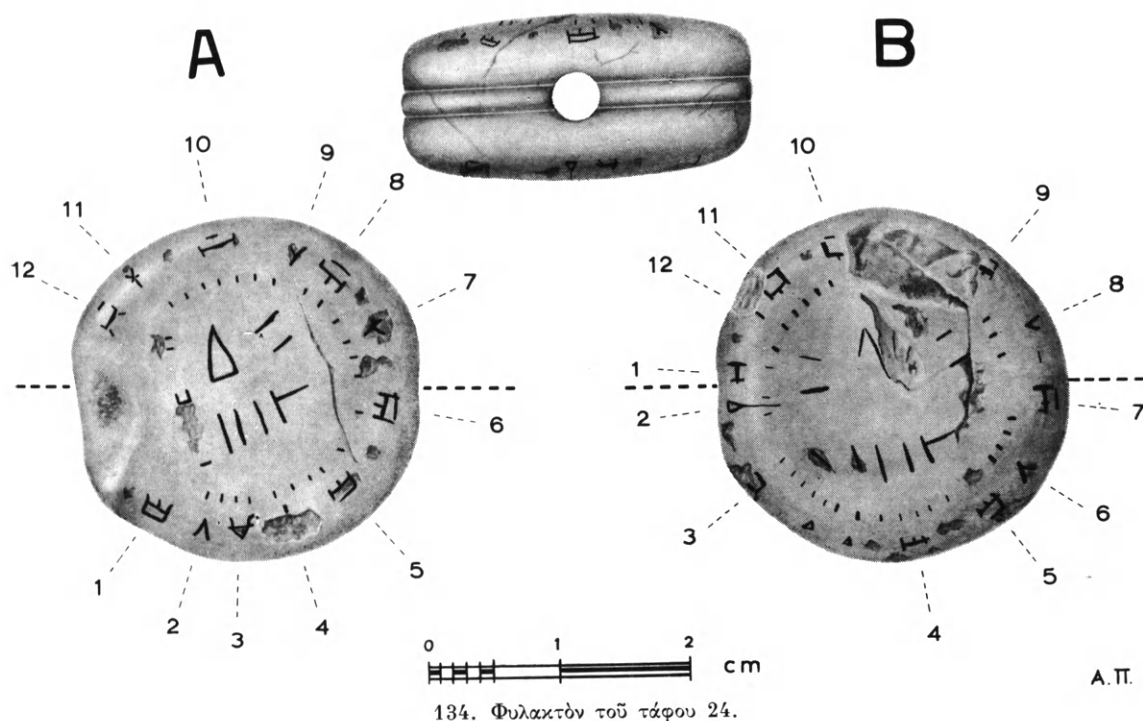
15. C. SCHAEFFER, Syria 18, 1937, σ. 146 - 147 καὶ R. DUSSAUD, Revue de l'Histoire des Religions, CIII, 1931, σ. 374 - 375. E.D. VAN BUREN, Analecta Orientalia 23, 1945, σ. 61 - 62, 84 - 85. Πρβ. καὶ ἐπιγραφὴν δημοσιευομένην εἰς Syria 12, 1931, σ. 76.

16. H. G. GÜTERBOCK, Siegel aus Boğazköy II, σ. 24 - 25. E. LAROCHE, Les Hiéroglyphes Hittites, σ. 102 - 103.

17. H. CARTER, P. NEWBERRY, Tomb of Thoutmôsis IV (T. DAVIS, Excavations at Bibân el Molûk), πίν. X, XI καὶ σ. 69. Βλ. καὶ εἰσαγωγὴν τοῦ G. MASPERO, σ. XXIII.

εἰσήγοντο ἀπλῶς, ὅπως φαίνεται νὰ ἔγινεν εἰς τὴν Περσὴν, ἀλλὰ καὶ κατεσκευάζοντο εἰς εὐθηνότερας ἀπομιμήσεις καθὼς μαρτυρεῖ μία παραλλαγή μηνίσκου ἀπὸ κορναλίνην, ἀνακαλυφθεῖσα εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τῆς Ἀσίνης<sup>1</sup>, καὶ ἓν δισκάριον τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν<sup>2</sup> ἀπὸ ὑαλόμαζαν.

**Περίηπτον.** Ὁ φακοειδὴς ἐνεπίγραφος αἱματίτης τοῦ τάφου 24<sup>3</sup> εἶναι ὅμοιος εἰς τὸ σχῆμα καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν (εἰκ. 134) μὲ τὰς χιττιτικὰς bullae, γνωστὰς εἰς τὴν



Μ. Ἀσίαν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ. ὡς σφραγίδας καὶ φυλακτά<sup>4</sup>. Τὰ χεῖλη τῆς ὀπῆς του παρουσιάζουν διεύρυνσιν καὶ αἱ ὀψεις του ἀπολεπίσεις, ἡ ἐπιφάνεια δὲ τῶν ἀπολεπίσεων αὐτῶν ἔχει ἐπίσης ἐν μέρει ἀποτριβὴ καὶ καταστῆ στυλ-πνὴ ἀπὸ τὴν χρῆσιν (πίν. 104 ε). Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς φθορᾶς μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται περὶ οἰκογενειακοῦ κειμηλίου χρησιμοποιοθέντος ἐπὶ γενεᾶς προτοῦ κατατεθῆ εἰς τὸν τάφον. Τῶν ἰδίων περίπου διαστάσεων μὲ τὰς bullae, φέρει ἐγγράφους ἐπιγραφὰς ἀκολουθοῦσας τὴν ἰδίαν διάταξιν καὶ τὰς ἰδίας ἀναλογίας καὶ συνισταμένας εἰς κεντρι-

1. Asine, σ. 374, εἰκ. 242 ἀρ. 5.

2. X. ΤΕΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1887, σ. 169, πίν. 13 ἀρ. 22.

3. Διὰ τὴν δημοσίευσίν του καὶ τὴν σχετικὴν συζήτησιν βλ. S. ΙΑΚΟΒΙΔΗΣ, An Inscribed Mycenaean Amulet, Kadmos III/2, σ. 149 - 155. P. MERIGGI, Das erste Hieroglyphisch - hethitische Siegel aus Griechenland, Kadmos IV/1, σ. 5 - 6. S. ΙΑΚΟΒΙΔΗΣ, Ein beschriebenes Amulett aus dem mykenischen Attica - II, Kadmos V/1 σ. 44 - 46. H. ERLÉNMEYER, Hieroglyphisch - Hethitische und Ägäische Schriftsiegel?, Kadmos V/2, σ. 118 - 120.

4. H. G. GÜTERBOCK, Siegel aus Boğazköy, II. Tarsus II (I. J. GELB, Hittite Seals and Seal Impressions) σ. 242 - 254, εἰκ. 401 - 408. C. SCHAEFFER, Ugaritica III, σποράδην καὶ εἰκ. 38 - 42, 52 - 53, 59 - 60, 73 - 74, 81 - 83, 84, 85 - 86, 87, 88 - 89, 90 - 91.

κὸν σύμπλεγμα περιβαλλόμενον ἀπὸ κύκλον πυκνῶν βραχειῶν ἀκτινωτῶν γραμμῶν καὶ ἀπὸ σειρὰν μικροτέρων ψηφίων κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου, στραμμένων ὅλων πρὸς τὸ κέντρον. Ἄν καὶ ἡ χάραξις εἶναι πρόχειρος καὶ ἀμελής, τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν ἐργασίαν τῶν πραγματικῶν χιττιτικῶν σφραγίδων, εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως πολὺ εὐκόλον νὰ ἐκληφθῇ ὡς δεῖγμα τῆς κατηγορίας αὐτῆς μικρασιατικῶν φυλακτῶν, ἀφοῦ μάλιστα τὰ χαραγμένα ψηφία ἀνήκουν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν χιττιτικὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν. Ἡ προσεκτικὴ ὅμως ἐξέτασις τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δύο του ὄψεων, ἐμφανίζουσιν τόσα κοινὰ σημεῖα ὥστε ἀναμφιβόλως νὰ ἐχαράχθησαν ὡς ταυτόσημοι, δεικνύει ὅτι οὔτε αὐταὶ εἶναι ἀπολύτως ὅμοιαι μεταξὺ των, οὔτε καὶ ὅλοι οἱ χαρακτῆρες εἶναι χιττιτικοί.

Πράγματι, ὁ P. Meriggi ἀναγινώσκει τὸ κεντρικὸν σύμπλεγμα τῆς ὄψεως A ὡς . . . su-mi-ra /i, δεχόμενος ὅτι ἀποτελεῖ τμήμα ἐνὸς κυρίου ὀνόματος<sup>1</sup>. Εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς B ὅμως (εἰκ. 134, B) ὅχι μόνον ἐπαναλαμβάνονται ἀριστερὰ τοῦ τριγώνου (su) αἱ δύο ὀριζόντιαι γραμμαὶ (mi)<sup>2</sup> ἀλλ' ὑπάρχει εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς κάτω σειρᾶς μία ἐπὶ πλέον λοξὴ γραμμὴ. Ἡ γραμμὴ αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ

ΟΨΙΣ Α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	[ ]
ΟΨΙΣ Β	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶	𐎶

Εἰκ. 135. Ἡ σειρὰ τῶν χαρακτήρων τῆς περιμέτρου τοῦ φυλακτοῦ.

προσδιοριστικὸν<sup>3</sup> ἐφ' ὅσον τὸ φυλακτὸν εἶναι ὅπωςδήποτε παλαιότερον τῆς νεοχιττιτικῆς περιόδου, ἐπομένως πρέπει, ἂν ἔχῃ ἐν γένει νόημα, νὰ εἶναι συλλαβόγραμμα, ὅποτε ἡ ἀνάγνωσις μεταβάλλεται ἀκόμη περισσότερον. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ εἰς τὸν τρόπον γραφῆς ἐνὸς ὀνόματος δὲν εἶναι νοηταὶ παρὰ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ χαρακτήρ ὅχι μόνον δὲν εἶχεν ἀκριβῆ συνείδησιν τοῦ τι ἔγραφεν ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν εἶχε καὶ κατανοήσῃ ὅτι ἐπανελάμβανε τὸ ἴδιον κείμενον — πρᾶγμα τελείως ἀπίθανον προκειμένου περὶ Χιττίτου σφραγιδογλύπτου ἀντιγράφοντος σύμβολα γνωστὰ ἢ τοῦλάχιστον οἰκεῖα λόγῳ συχνῆς ἐπαναλήψεως.

Πολὺ διδακτικώτεροι εἶναι οἱ χαρακτῆρες τῆς περιμέτρου, ἐπαναλαμβανόμενοι μὲ μικρὰς παραλλαγὰς καὶ εἰς τὰς δύο ὄψεις κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου σειρὰν<sup>4</sup> (εἰκ. 135). Ἐσώθησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει 24. Τρεῖς, οἱ A 4, B 3 καὶ B 12, ἔχουν φθαρτὴν τόσον ὥστε νὰ μὴ φαίνεται πλέον τὸ σχῆμά των. Οἱ ἄλλοι διετηρήθησαν ὅπως ἐσκαλίσθησαν ἀρχικῶς, χωρὶς σημαντικὰς παραμορφώσεις δηλαδὴ. Οἱ περισσότεροι εἶναι ἐπαναλήψεις.

1. Kadmos IV/1, σ. 5.

2. O. CARRUBA, Kadmos IV/1, σ. 5. ὑποσ. 1.








3. E. LAROCHE, Les Hiéroglyphes Hittites, I, σ. 204.

4. Δεδομένου ὅτι εἰς τὰς κυκλικὰς αὐτὰς ἐπιγραφὰς δὲν ὑπάρχει σημεῖον πρὸς καθορισμὸν τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους των, ἐλήφθη αὐθαίρετως ὡς ἀρχικὸν ψηφίον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις τὸ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀριστερὸν τέρμα τῆς ὁπῆς, τῆς διασχιζούσης τὸν λίθον (βλ. εἰκ. 134, διακεκομμένη παχεῖα γραμμὴ).





Ἀφαιρουμένων ὅλων αὐτῶν οἱ χαρακτῆρες τῶν δύο περιμέτρων συμποσοῦνται τελικῶς εἰς ἑπτὰ (εἰκ. 136). Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ I παρουσιάζεται ἑνδεκα φορές (A 1, A 5, A 6, A 8, A 10, A 12, B 5, B 7, B 9, B 10, B 11), ὁ II τέσσαρας (A 7, A 9, A 11, B 6), ὁ III δύο (A 2, B 8), οἱ δὲ IV, V, VI καὶ VII ἀπὸ μίαν ὁ καθένας (B 4, B 1, B 2, A 3 ἀντιστοίχως).

Τὸ σημεῖον I ὁμοιάζει μὲ τὸ χιττιτικὸν ἱερογλυφικὸν Dub ἢ Tu<sup>1</sup>, μὲ τὴν σημαντικὴν ὅμως διαφορὰν ὅτι ἡ μεσαία κάθετος κεραία τοῦ δὲν φθάνει ὅπως εἰς τὸ Dub

I	II	III	IV	V	VI	VII
						

Εἰκ. 136. Οἱ χαρακτῆρες οἱ ἐμφανιζόμενοι εἰς τὰς περιμέτρους τοῦ φυλακτοῦ.

μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ἀλλὰ σταματᾷ εἰς τὴν δευτέραν ὀριζοντίαν γραμμὴν. Δὲν εἶναι λοιπὸν χιττιτικὸν ἰδεόγραμμα. Εἶναι ὅμως ψηφίον τῆς γραμμικῆς γραφῆς A, τῆς κυπρομινωϊκῆς καὶ τῆς γραμμικῆς B, ὅπου ἔχει τὴν ἀξίαν wa. Τὰ δύο ἐπόμενα εἶναι καὶ αὐτὰ ἄσχετα πρὸς τὸ χιττιτικὸν ἀλφάβητον. Τὸ II ἀνήκει εἰς τὴν γραμμικὴν A καὶ τὴν κυπρομινωϊκὴν, τὸ δὲ III εἶναι ἀποκλειστικῶς κυπριακόν. Τὰ IV, V, VI καὶ VII, ἄγνωστα εἰς ὅλας τὰς γραφὰς τῆς ἐποχῆς, δὲν παρουσιάζονται παρὰ μόνον ἐδῶ. Τὰ IV καὶ V, ἂν καὶ ἐμφανίζουν κάποιαν ὁμοιότητα μὲ τοὺς χιττιτικούς ἱερογλυφικούς χαρακτῆρας  καὶ <sup>2</sup>, φαίνονται μᾶλλον νὰ ἀποτελοῦν ἀπλουστευμέναι παραλ-

λαγὰς τοῦ I, χαραγμέναι ἀπὸ τεχνίτην ἀπομιμούμενον σχήματα ποὺ δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς συγκεκριμένα γράμματα. Τὸ VI εἶναι ἢ ἀπομίμησις τοῦ II, ἢ προσπάθεια ἀποδόσεως στοιχείου τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς ἀναλόγου πρὸς τὰ χρησιμοποιούμενα εἰς τὰς πραγματικὰς χιττιτικὰς bullae, ἢ, τέλος, ἀπλοῦν μικρὸν τρίγωνον μὲ οὐράν, ὀφειλομένην εἰς ἀπροσεξίαν κατὰ τὴν χάραξιν. Τέλος τὸ VII, παρ' ὅλην τὴν μακρυνὴν τοῦ ὁμοιότητα πρὸς χιττιτικὸν σημεῖον ἀβεβαίας ἀξίας, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἰσοσκελὲς τρίγωνον μὲ τέσσαρας καθέτους κεραίας κάτω ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ<sup>3</sup> πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποτελῇ ἐπινόημα τοῦ χαρακτοῦ.

Ὅσα σημεῖα λοιπὸν εἶναι πραγματικὰ γραφικὰ σύμβολα ἀνήκουν εἰς διαφορετικὰς γραφὰς (χιττιτικὴν ἱερογλυφικὴν, γραμμικὴν A ἢ B, κυπρομινωϊκὴν), μερικὰ δὲ εἶχον χαραχθῇ ἐξ ἀρχῆς ἀτελῇ ἢ παραμορφωμένα. Τὰ ὑπόλοιπα ἔχουν ἀπλῶς τὸ ὕφος ψηφίων χωρὶς νὰ εἶναι. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ «ἐπιγραφαὶ» αὐταὶ εἶναι κατασκευάσματα ἐνὸς ἀγγραμμάτου τεχνίτου ἐπιχειρήσαντος νὰ ἀναπαραστήσῃ ὅ,τι ἐνόμισεν ὅτι ἀπετέλει γραφὴν. Εἰς τὴν προσπάθειάν τοῦ αὐτὴν ἐμιμήθη καὶ μέχρι τινὸς ἀσφαλῶς ἀντέγραψε πραγματικὴν χιττιτικὴν ἐνεπίγραφον bulla, ἐχρησιμοποίησεν ὅμως καὶ χαρακτῆρας ξένους πρὸς τὸ ὑπόδειγμά του, αἰγαιακοὺς δηλαδὴ καὶ μάλιστα κυπρομινωϊκοὺς, προ-

1. E. LAROCHE, Les Hiéroglyphes Hittites, I, σ. 167 - 168.

2. E. LAROCHE, ξ. ἀ. σ. 223.

3. E. LAROCHE, ξ. ἀ. σ. 219.

φανώς διότι τοῦ ἦσαν ἐξ ἴσου — ἂν μὴ καὶ περισσότερον — οἰκεῖοι. Εἰς αὐτοὺς προσέθεσε καὶ ἄλλους, ὁμοίους, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησε μὲ τὴν φαντασίαν του. Τοὺς χαρακτῆρας ὅλους αὐτοὺς, εἴτε πραγματικούς εἴτε φανταστικούς, φαίνεται νὰ ἐπέλεξε διότι ἦσαν πλησιέστεροι ἀπὸ ἀπόψεως σχήματος πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τῶν χιττιτικῶν του πρωτοτύπων <sup>1</sup>.

Πρέπει λοιπὸν τὸ φυλακτὸν νὰ κατεσκευάσθῃ κάπου εἰς τὴν Ἀν. Μεσόγειον, ὅπου αἱ χιττιτικαὶ σφραγιῖδες ἦσαν γνωσταὶ ἀλλ' ὅχι συνήθεις, αἱ δὲ χρησιμοποιηθεῖσαι αὐθεντικαὶ γραμμικαὶ γραφαὶ γνώριμοι, ἢ πάντως προσिताί. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἰσχύει βεβαίως διὰ τὴν γραμμικὴν Α, πεσμένην εἰς ἀχρηστίαν ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. Ἀπομένουν λοιπὸν ἡ γραμμικὴ Β καὶ ἡ κυπρομινωϊκὴ. Ἐνῶ ὅμως ἀπὸ τὰ χρησιμοποιηθέντα τρία πραγματικὰ γραμμικὰ ψηφία τὰ Ι καὶ ΙΙ εἶναι κοινὰ εἰς ἀμφοτέρους, τὸ ΙΙ ἀνήκει μόνον εἰς τὴν τελευταίαν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἄλλωστε διαδεδομένη ἔξω ἀπὸ τὴν κοιτίδα της. Ὡστε, ἐνῶ δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ ἀποκλεισθῇ τελείως ἡ Συριακὴ ἀκτὴ, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι τὸ φυλακτὸν εἶναι προῖον τῆς Κύπρου.

Αἱ γνήσιαι χιττιτικαὶ bullae ἦσαν κατὰ κύριον λόγον σφραγιῖδες φέρουσai συνήθως τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτου σκαλισμένον εἰς τὸ κέντρον των. Τὰ χαράγματα τῆς περιφέρειας συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐπανάληψιν σημείων τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν πάντοτε γράμματα καὶ ἐστεροῦντο συχνὰ αὐτοτελοῦς σημασίας, χωριζομένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ μικροὺς ρόδακας. Πρόκειται προφανῶς περὶ συνδυασμοῦ διακοσμήσεως καὶ προστασίας τοῦ ἀναγραφομένου ὀνόματος, ἄρα καὶ τοῦ φορέως του, διὰ τοῦ μαγικοῦ κύκλου τῶν σημείων αὐτῶν, ἀποκληθέντων ἀπὸ τὸν H. G. Güterbock «ἀγαθοποιὰ σύμβολα» <sup>2</sup>.

Εἰς τὸ φυλακτὸν τῆς Περαιτῆς ἡ βασικὴ ἰδέα εἶναι προφανῶς ἡ ἰδία, ὑπάρχει ὅμως ἐν ἐπὶ πλέον στοιχεῖον ἄξιον σημειώσεως. Τὸ ἐπικρατέστερον ψηφίον τῆς περιφερειακῆς ἐπιγραφῆς, τὸ Ι, ἐπαναλαμβάνεται σταθερῶς, ἐναλλασσόμενον πρὸς ἄλλα ψηφία ἢ οἶονεὶ ψηφία, ἀντὶ ροδάκων καὶ ἄλλων διακοσμητικῶν σχημάτων (βλ. εἰκ. 134 - 135). Ὡστε τὸ κείμενον αὐτὸ ὁ χαρακτὴς τὸ ἀντιλαμβάνεται ὡς διαδοχὴν γραφικῶν συμβόλων, δηλαδὴ συλλαβῶν. Εἶναι ὅμως φανερόν, καὶ μάλιστα ἀνεξαρτήτως τῆς φωνητικῆς ἀξίας τῶν συμβόλων, ὅτι ἡ ἐπίμονος ἐκφώνησις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς, εἴτε ἐναλλασσομένης πρὸς μίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας εἴτε καὶ ἐπαναλαμβανομένης χωρὶς ἐνδιάμεσον, θὰ ἔδιδεν, ἐὰν ἦτο ἀναγνώσιμον, μίαν σειρὰν φθόγγων οἱ ὁποῖοι ἀποκλείεται νὰ ἀνῆκον εἰς οἰανδήποτε γλῶσσαν. Εἶναι προφανὲς λοιπὸν ὅτι ὁ κατασκευαστὴς τοῦ φυλακτοῦ ἠθέλησε νὰ ἀποτυπώσῃ ὅχι ἀπλῶς καὶ ἀορίστως μίαν σειρὰν «ἀγαθοποιῶν συμβόλων» ἀλλὰ ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐπαναληπτικούς ἐκείνους ἐξορκισμοὺς τοὺς ἀποτελουμένους ἀπὸ μαγικὰς ἐπικλήσεις ὅπως τὸ μεταγενέστερον **βαρβαφορφορβαρφορβαρ** <sup>3</sup>.

1. Παρομοίας κατασκευῆς καὶ συνθέσεως φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ὁ φακοειδὴς στεατίτης τοῦ τάφου 523 τῶν Μυκηνῶν, ἀσφαλῶς φυλακτὸν καὶ αὐτός, ὁ ὁποῖος φέρει διάφορα ψηφία, ἄλλα χιττιτικὰ ἱερογλυφικά καὶ ἄλλα ἀπροσδιόριστα, μέσα εἰς κύκλον ἀπὸ μικρὰ σφηνοειδῆ σημεία χαραγμένα κατὰ μῆκος τῆς περιφέρειας του (Ch.T., σ. 37, σ. 203 - 204, πίν. XX, 16) καθὼς καὶ ὁ προερχόμενος ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἰαλυσσοῦ καὶ εἰκονιζόμενος εἰς FLMV, πίν. E, 8a,b καὶ εἰς A. SMITH, Catalogue of Gems in the British Museum, σ. 46, ἀρ. 108.

2. Heilsymbole (Siegel aus Boğazköy, II, σ. 42).

3. G. W. ELDERKIN, Hesperia 6, 1937, σ. 382 κ. ἐξ.

Πρόκειται λοιπόν περί προστατευτικοῦ φυλακτοῦ, κατεσκευασμένου κατὰ ἀπομίμησιν χιττιτικῶν προτύπων ἀλλὰ συντεθειμένου ἀπὸ στοιχεῖα διαφόρων προελεύσεων, ἐνὸς δημιουργήματος δηλαδή τῆς μίξεως καὶ συγχωνεύσεως τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀν. Μεσογείου, χαρακτηριστικῆς διὰ τὴν Κύπρον τοῦ 13ου αἰ. π.Χ.

**Κέρας.** Μένει τὸ κέρας 462 τοῦ τάφου 24 (πίν. 105α), τὸ μόνον ἀνῆκον εἰς τὰ φυσικὰ φυλακτὰ καὶ ἔχον κατὰ τὰ φαινόμενα τοπικὴν τὴν προέλευσιν. Ἦτο καὶ αὐτὸ κρεμασμένον εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ νεκροῦ, καὶ μάλιστα, καθὼς φαίνεται, ὅχι ὡς μέρος τοῦ περιδεραίου τοῦ συμπεριλαμβανόντος καὶ τὸ περίαπτον 491, ἀλλ' ἀνεξάρτητον, πρᾶγμα ἐνισχύον τὴν σημασίαν του. Ἄν καὶ ἡ μακροχρόνιος παραμονὴ εἰς τὸν τάφον τοῦ ἔχει προξενήσει σημαντικὴν φθοράν, διετηρήθη ὅμως ἀρκετὰ ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι δὲν κατεβλήθη καμμία ἀπόπειρα ἐπεξεργασίας ἢ διακοσμήσεώς του ἀλλὰ ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὅπως ἦτο καὶ χάρις εἰς τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν εἶχεν αὐτὸ καθ' ἑαυτό.

Τὰ κέρατα, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ ὀδόντες, οἱ ὄνυχες καὶ ὅλα τὰ ἄλλα φυσικὰ ὅπλα τῶν ζώων ἐθεωροῦντο ἔδραι καὶ σύμβολα τῆς ἰσχύος των καὶ ἀπετέλουν ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς καὶ εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμούς, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς πρωτογόνους, μαγικὰ ἀντικείμενα καὶ φυλακτὰ <sup>1</sup>. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά των αὐτὴν ἀναφέρονται τόσον εἰς αἰγυπτιακὰ ὅσον καὶ εἰς σφηνοειδῆ κείμενα <sup>2</sup>, ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ἢ αὐτούσια ἢ εἰς τεμάχια συνδυασμένα μὲ κοσμήματα ἢ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα (π.χ. δακτυλίους), τὰ ὁποῖα ἀπέκτων ὡς ἐκ τούτου θεραπευτικὰς ιδιότητας <sup>3</sup>. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωση εἶναι ἄδηλον ἐὰν τὸ κέρας εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀποτροπαϊκὸν ἢ ἐνισχυτικὸν βασκάνιον, ἢ ἐνδεχομένως καὶ ὡς θεραπευτικὸν μέσον, αἱ διακρίσεις ὅμως αὐταὶ δὲν εἶναι ποτὲ σαφεῖς κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν φυλακτῶν, οὔτε καὶ ἰσχύουν μονίμως καὶ ἀμετακινήτως, ἀκόμη καὶ ἐὰν τεθοῦν ἀρχικῶς.

Ὡστε ἀπὸ τὰ 24 φυλακτὰ τῆς Περαιτῆς μόνον ἓν, τὸ κέρας, εἶναι φυσικὸν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντόπιον. Τὰ ἄλλα εἶναι ὅλα τεχνητὰ καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη: Τὰ εἰδώλια τῶν θεοτήτων καὶ τῶν κροκοδείλων, καθὼς καὶ τὰ χρυσᾶ ἀναρτήματα, ὁφείλουν τὴν δύναμιν των εἰς τὸ σχῆμά των, ἐνῶ αἱ δέλτοι καὶ ἡ bulla τὴν ἀντλοῦν ἀπὸ τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα φέρουν. Εἰς τοὺς σκαραβαίους ἀπορρέει κυρίως ἀπὸ τὴν μορφήν των, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ 4129, ἔχων εἰς τὴν βάσιν του χαραγμένον ἀπλῶς ἐν ἄνθος, εἰς τοὺς ὑπολοίπους ὅμως συνδυάζεται καὶ μὲ ἐπιγραφάς.

Ὅλα αὐτὰ ἦσαν προϊόντα γειτονικῶν μὲν ἀλλὰ διαφορετικῶν πολιτισμῶν, σχετιζόμενα πρὸς ξένας θεότητας καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Τὰ 17 εἶναι αἰγυπτιακὰ, 5 εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ 1 ἀπὸ τὴν Κύπρον. Ἡ προέλευσίς των ὅμως αὐτὴ ἀποκλείεται νὰ σημαίνει ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ ἀλλοδαποὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὴν Περαιτὴν. Τὰ νεκρικὰ ἔθιμα τοῦ νεκροταφείου, γνησίως μυκηναϊκά, διαφέρουν ριζικῶς ἀπὸ τὰ αἰγυπτιακὰ. Ὅχι μόνον δὲν παρατηρήθη εἰς τοὺς τάφους ὅπου εὐρέθησαν καμμία ἀπόπειρα ταριχεύσεως τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ ἡ δέλτος 411, ἴσως δὲ καὶ ὁ σκαραβαῖος 4194, συνώδευον καύσεις. Ἀφ' ἐτέρου, τὰ ἀναρτήματα πλὴν ἐνὸς ἔκειντο εἰς τὸν

1. E. A. WALLIS BUDGE, *Amulets and Talismans*, σ. 18, 20.

2. E. A. WALLIS BUDGE, *ξ. ἀ.* σ. 17.

3. E. A. WALLIS BUDGE, *ξ. ἀ.* σ. 298.

τάφον 147, όπου υπήρχεν επίσης και ο σκαραβαῖος Δ196, είναι δὲ δύσκολον νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας υπήρχον δύο τοῦλάχιστον ξένοι καὶ μάλιστα διαφορετικῆς καταγωγῆς.

Ὅπως συνέβαινεν ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν<sup>1</sup> τὰ θρησκευτικο-μαγικά σύμβολα τῆς Αἰγύπτου ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι οἰκεῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα<sup>2</sup> καὶ μάλιστα τόσον ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς Περαιτῆς νὰ τὰ δέχωνται καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν αὐτούσια εἰς μεγάλην ποικιλίαν καὶ ἀριθμόν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶχον γνωρίσει εἰς τὴν κοιτίδα των καὶ τὰ ἀνατολικά, εἶχον παραδεχθῇ τὴν ἀγαθοποιόν των δύναμιν καὶ τὰ εἶχον υἱοθετήσῃ.

### ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Σφραγιῖδας ἀπέδωσεν ἡ Περαιτὴ 11 (εἰκ. 137 - 143) προερχομένας ἀπὸ 5 τάφους, καὶ μίαν ἀκόμη, ὁμοίας βεβαίως προελεύσεως ἀλλὰ εὐρεθεῖσαν εἰς τὰ ἐπιφανειακά χρώματα ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφον 118<sup>3</sup>. Διακρίνονται εἰς 2 δακτυλίους (M4 καὶ M9 τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1, πίν. 48 α, γ), 2 σφραγιδοκυλίνδρους (A1 τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1 καὶ A267 τοῦ τάφου 142, πίν. 47 α, 65 γ) καὶ 8 σφραγιδολίθους. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ A92 τοῦ τάφου 24 (πίν. 104 δ) εἶναι κωνικός ἐλλειψοειδής, οἱ A14 τοῦ τάφου 4 (πίν. 45 ε) καὶ A258 τῆς ἐπιφανείας (πίν. 139 α) εἶναι ἐλαιόσχημοι, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 5 (A4, A5 καὶ A6 τοῦ λάκκου 2 τάφου 1, A249 τοῦ τάφου 128 καὶ A268 τοῦ τάφου 142, πίν. 47 β, 47 γ, 47 δ, 131 γ, 65 β) φακοειδεῖς. Ὡς πρὸς τὴν ὕλην, οἱ δακτύλιοι εἶναι χρυσοῖ, οἱ κύλινδροι ἀπὸ αἱματίτην, οἱ σφραγιδόλιθοι A6, A249 καὶ A268 ἀπὸ ἀχάτην, ὁ A5 ἀπὸ ταινιωτὸν ἀχάτην, οἱ A14 καὶ A258 ἀπὸ σάρδιον, ὁ A4 ἀπὸ ἀσβεστολιθικὴν μάργαν καὶ ὁ A92 ἀπὸ πράσινον στεατίτην. Γενικῶς διατηροῦνται καλῶς, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν ἐνὸς μικροῦ τεμαχίου ἀπεσπασμένου ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ A1 καὶ διαφόρων μικροσπασμάτων εἰς τὴν περίμετρον τοῦ A6, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ A258 καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ A92, μερικαὶ ὅμως αἱ ὁποῖαι συνώδευον τὰς καύσεις τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1 (ἴσως ὁ κύλινδρος A1, ἀσφαλῶς οἱ σφραγιδόλιθοι A6 καὶ A7) ἔχουν ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυρᾶς, οἱ δὲ δύο δακτύλιοι καὶ ὁ A4 παρουσιάζουν μεγάλην φθορὰν τῆς ἐπιφανείας των ὀφειλομένην ἴσως καὶ εἰς τὰς φλόγας, κυρίως ὅμως εἰς ἀποτριβὴν λόγῳ μακροχρονίου χρήσεως.

1. S. MARINATOS, BSA 46, 1951, σ. 102 - 116.

2. Βλ. J.D.S. PENLEBURY, Aegyptiaca. Ἐπίσης, N.T., σ. 190. Ch.T., σ. 199, πίν. IX, 3. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 161. Prosymna, σ. 169, 281, εἰκ. 597. Σ. MARINATOS, ΠΑΕ 1958, σ. 190, πίν. 149β. JACOPI, σ. 256. MORRIGONE, σ. 115, 169, 200, 225, 268, εἰκ. 96, 174, 208, 244, 300, ὅπου δημοσιεύονται διάφοροι σκαραβαῖοι καὶ ἀπομιμήσεις των εὐρεθέντες εἰς τὰς Μυκήνας, τὴν Πρόσυμναν, τὴν Πύλον, τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κῶ.

3. Ἀπὸ αὐτὰς αἱ 7 ἔχουν περιληφθῇ εἰς τὸ CMS I, συγκεκριμένως δὲ ἡ M4 εἰς τὴν σελίδα 401 ὑπ' ἀρ. 390, ἡ M9 εἰς τὴν σελίδα 402 ὑπ' ἀρ. 391, ἡ A4 εἰς τὴν σελίδα 403 ὑπ' ἀρ. 392, ἡ A5 εἰς τὴν σελίδα 405 ὑπ' ἀρ. 394, ἡ A6 εἰς τὴν σελίδα 404 ὑπ' ἀρ. 393, ἡ A14 εἰς τὴν σελίδα 406 ὑπ' ἀρ. 395 καὶ ἡ A92 εἰς τὴν σελίδα 407 ὑπ' ἀρ. 396. Τὸ σύνολον πραγματεύεται ὁ V.E.G. KENNA εἰς τὸ Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Β' σ. 320 - 324, πίν. LXIII - LXVI.

Ἀπὸ τοὺς δακτυλίους ὁ καλῦτερον διατηρημένος εἶναι ὁ *M4* (εἰκ. 137) φέρων εἰς τὴν ἐλλειψοειδῇ σφενδόνην του τὴν παράστασιν <sup>1</sup> ζώου αἰγοειδοῦς μὲ μικρὰ καμπύλα κέρατα καὶ ἰδιαιτέρως λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες σῶμα, τρέχοντος ἐπάνω εἰς κατάφυτον καὶ ἀνώμαλον ἔδαφος. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ράχιν του διακρίνεται ἄλλο, ὅμοιον, πολὺ ὀλιγώτερον διατηρημένον, τρέχον καὶ αὐτὸ πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν <sup>2</sup>. Ἡ



Εἰκ. 137. Δακτύλιος *M4*.

παράστασις, μὲ τὰ δύο ζῶα κινούμενα παραλλήλως καὶ κατὰ μῆκος τοῦ κυρίου ἄξονος τοῦ σφραγιστικοῦ πεδίου, εἶναι ὡς πρὸς τὴν διάταξιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς χαρακτηριστικῶς ἐλλαδικῆς, ἀναγομένη ἀπὸ τὸν *Kenna* <sup>3</sup> εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΥἼΕ ΙΙΙ. Ὁ ἄλλος, ὁ *M9* (πίν. 48 γ), ἔχει τόσον πολὺ ἀποτριβῇ ὥστε τίποτε σχεδὸν δὲν σώζεται ἀπὸ τὴν παράστασιν του, τὰ ἐλάχιστα διατηρηθέντα ἔχνη ὅμως ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν προηγούμενην.

Πολὺ ἐντονώτερον χαραγμένοι καὶ καλῦτερον διατηρημένοι εἶναι αἱ παραστάσεις τῶν δύο κυλίνδρων, προδίδουσαι προέλευσιν ξένην μὲν ἀλλ' ὅχι κοινήν.

Εἰς τὸν *A1* (εἰκ. 138) εἰκονίζονται παρατακτικῶς δύο βασικὰ συμπλέγματα ἄσχετα μετὰ τῶν, ὁ πτερωτὸς δαίμων μὲ οὐρὰν καὶ πόδας λέοντος, ὄρθιος ἐπάνω ἀπὸ τὰς κεφαλὰς λέοντος καὶ ταύρου συμπλεκόμενων, ὁ ὅποιος κρατεῖ δύο κερασφόρους καὶ

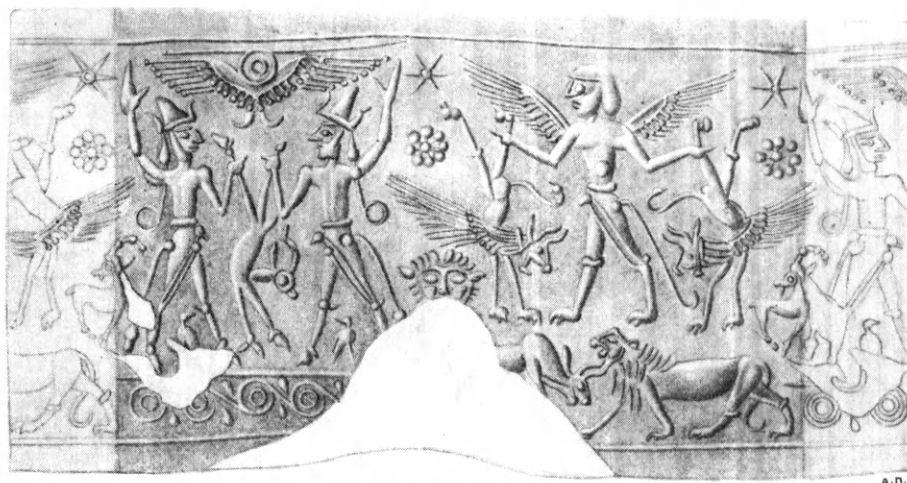
1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν *A4*, ὅπου εἶναι φανερόν ὅτι ἡ σωστὴ ὕψις του εἶναι ἡ παρεχομένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λίθον, αἱ περιγραφαὶ τῶν παραστάσεων τῶν σφραγίδων ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκμαγείων των, ὅπου παρουσιάζονται ἐκτυποὶ καὶ ἐπομένως ἐμφανέστεραι καὶ φυσικώτεραι. Ἴσως ὁ τρόπος αὐτὸς θεωρήσεώς των νὰ εἶναι ἐσφαλμένος καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ χαρακτοῦ των, ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ H. BIESANTZ (*Kretisch-mykenische Siegelbilder*, σ. 5 - 10), ὁ ὅποιος δέχεται, στηριζόμενος εἰς αἰσθητικὰς κυρίως θεωρίας καὶ παρατηρήσεις διατυπωμένας ἐπὶ νεωτέρων ζωγραφικῶν ἔργων, ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ ὕψις τῆς παραστάσεως εἶναι ἡ παρεχομένη ἀπὸ τὴν σφραγίδα αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ ὅχι ἀπὸ τὸ σφράγισμά της. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται νὰ ἰσχύῃ εἰς πολλὰς περιπτώσεις, θὰ ἦτο ὅμως δύσκολον νὰ ὑποστηριχθῇ διὰ τὰς σφραγίδας ἐκεῖνας ὅπου ἡ σύστασις καὶ τὸ χρῶμα τοῦ ὕλικου των διασπᾷ τὴν παράστασιν καὶ τὴν καθιστᾷ δυσδιάκριτον καὶ ἀσαφῆ, ὅπως συμβαίνει π.χ. μὲ τὸν ἀνοιχτόχρωμον ἀχάτην τῆς *A268* καὶ τὸν ταινωτὸν ἀχάτην τῆς *A5*, διὰ νὰ μὴ γίνῃ λόγος διὰ τοὺς κυλίνδρους ὅπου ἡ παράστασις δὲν φαίνεται παρὰ μόνον ἐὰν ἀποτυπωθῇ.

2. Ὁ *KENNA* (Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Β', σ. 322) τὸ θεωρεῖ λέοντα, καταδιώκοντα τὸ αἰγοειδές, αἱ ἀναλογίαι του ὅμως καθὼς καὶ τὰ σωζόμενα ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικὰ του τὸ καθιστοῦν ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸ πρῶτον.

3. Ἐ. ἀ. σ. 322.



ἐπίσης πτερωτούς λέοντας άνεστραμμένους, καὶ οἱ δύο ἀντιμέτωποι γενειοφόροι μὲ πόδας καὶ οὐράς ταύρων οἱ ὁποῖοι πατοῦν ἐπάνω εἰς σπειροταινίαν καὶ κρατοῦν άνεστραμμένην ἀντιλόπην, στηρίζοντες συγχρόνως τὸν πτερωτὸν ἥλιακὸν δίσκον ἐπάνω ἀπὸ τὰς κεφαλὰς των. Αἱ μορφαι αὐταὶ καθὼς καὶ τὰ διάφορα παραπληρωματικὰ σχήματα τὰ γεμίζοντα τὸν κάμπον τῆς παραστάσεως ἀνήκουν ὅλα εἰς τὸ ἀνατολικὸν θεματολόγιον. Συγκεκριμένως, ὁ ἀστὴρ, ὁ ρόδαξ καὶ ὁ αἰγαγρος εἶναι κοινὰ εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Οἱ πτερωτοὶ καὶ κερασφόροι λέοντες ἀπαν-



Εἰκ. 138. Ἀνάπτυγμα τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου Α1

τώνται εἰς ἔργα ἄσσυριακὰ κυρίως<sup>1</sup>, χιτιτικὰ δὲ χαρακτηριστικὰ ἀποτελοῦν αἱ συμμετρικαὶ μνηοειδεῖς οὐραὶ κάτω ἀπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ ἥλιακοῦ δίσκου<sup>2</sup> καὶ τὰ ὀξυκόρυφα καλύμματα τῆς κεφαλῆς τῶν δύο ταυροπόδων γενειοφόρων. Τὰ περισσότερα ὅμως καὶ σημαντικώτερα συστατικὰ ἀνήκουν εἰς τὸν συριακόν-μιταννικὸν κύκλον : Ὀλόκληρον τὸ σύμπλεγμα τοῦ δαίμονος μὲ τοὺς δύο λέοντας (μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἐκεῖ τὰ ζῶα δὲν ἔχουν κέρατα καὶ πτερὰ) παρουσιάζεται αὐτούσιον σχεδὸν εἰς τὴν σφραγίδα τοῦ βασιλέως τοῦ Μιτάννι Šauššattar<sup>3</sup>, ὅπου ὑπάρχουν ἐπίσης οἱ ἀστέρες, ὁ πτερωτὸς ἥλιος<sup>4</sup> καὶ τὸ ἀποτροπαϊκὸν προσωπεῖον τοῦ δαίμονος τῆς μεσοποταμιακῆς καὶ συριακῆς μυθολογίας Humbaba<sup>5</sup>, ἀρκετὰ σύνηθες εἰς τὴν μιταννικὴν σφραγιδογλυφίαν<sup>6</sup>. Οἱ ταυρόποδες, οἱ στηρίζοντες τὸν ἥλιακὸν δίσκον, ἐνθυμίζουν σφρα-

1. H. FRANKFORT, *Cylinder Seals*, σ. 32 κ. ἐξ.

2. H. FRANKFORT, ἔ. ἀ. σ. 275, εἰκ. 89. H. BOSSERT, *Alt - Anatolien*, σ. 159, εἰκ. 705, 706, 707, σ. 160, εἰκ. 712.

3. H. BOSSERT, *Alt - Syrien*, σ. 240, εἰκ. 824 καὶ H. FRANKFORT, πίν. 42a. Πρβ. καὶ τὸν μιταννικὸν κύλινδρον CANES I, σ. 144, πίν. CLVIII, 1031.

4. E. D. VAN BUREN, *Analecta Orientalia* 23, 1945, σ. 94 - 102.

5. S. SMITH, *LAAA* 1924, σ. 109 - 110, πίν. XII. C. HOPKINS, *AJA* 38, 1934, σ. 348 - 349. M. v. OPPENHEIM, *Der Tell Halaf*, σ. 136, πίν. 36a καὶ *Tell Halaf III*, σ. 98, πίν. 102. BARNETT ἐν *Éléments Orientaux dans la Religion Grecque Ancienne*, Colloque de Strasbourg, 1960, σ. 145 - 148, πίν. I. T. H. CARTER, *Archaeology* 15, 1965, σ. 154, 156, εἰκ. σ. 155. A. MOORTGAT, *Vorderasiatische Rollsiegel*, σ. 138 καὶ πίν. 69 ἀρ. 583. E. PORADA, *AASOR* 24, πίν. XXXIII, 661.

6. E. PORADA, ἔ.ἀ. σ. 52, 60 - 61.

γίσματα τοῦ Nuzi, εἰς τὰ ὅποια ὅμως ὁ δίσκος εἶναι ἄπτερος<sup>1</sup>. Ἡ σπειροταινία κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας των εἶναι καὶ αὕτη κατ' ἐξοχὴν συριακὴ<sup>2</sup>, τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ σύμπλεγμα λέοντος καὶ ταύρου<sup>3</sup> καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου μὲ ὁμοκέντρους κύκλους<sup>4</sup>. Ἡ ἐκλεκτικὴ αὕτη σύνθεσις ὅπου κυριαρχοῦν ἀπολύτως τὰ συρομιταννικὰ στοιχεῖα μαρτυρεῖ ὅτι ὁ κύλινδρος εἶναι προῖον τῆς σφραγιδογλυφίας τῆς Β. Συρίας, ἀπὸ τὰ καλύτερα λόγῳ τῆς αὐστηρᾶς ἰσορροπίας τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ὑψηλῆς τεχνικῆς του ποιότητος, ἡ δὲ ὁμοιότης του μὲ τὴν σφραγιῖδα τοῦ Šauššattar (περὶ τὸ 1450 π.Χ.) τὸν χρονολογεῖ μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὸν 15ον αἰῶνα.

Ἀρκετὰ μεταγενέστερος εἶναι ὁ A267 (εἰκ. 139). Διετηρήθη ἀκέραιος καὶ φέρει ἄθικτον παράστασιν ἐνιαίαν, συγκροτημένην γύρω ἀπὸ τὴν κεντρικὴν καθήμενην μορφήν μὲ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἐμβλήματα αἰγυπτίου θεοῦ<sup>5</sup>, δεχομένου δύο προσερχο-



Εἰκ. 139. Ἀνάπτυγμα τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου A267.

μένους δαίμονας, ἓνα ἀνθρωπόμορφον προσάγοντα αἶγαγρον καὶ ἓνα ταυροκέφαλον, ἐνῶ ὀπισθεν τοῦ θρόνου τρίτος, φέρων ἀποτροπαϊκὸν προσωπεῖον, κρατεῖ μακρὸν ριπίδιον. Εἰς τὰ παραπληρωματικὰ στοιχεῖα τῆς συνθέσεως, πτηνόν,λέοντα καὶ ἀνεστραμμένους αἶγαγρον καὶ κροκόδειλον, συμπεριλαμβάνονται ἐπὶ πλεόν ἀνθρώπινος γρόνθος καὶ δύο γραμμικοὶ χαρακτῆρες, ὁ πρῶτος ἐμπρὸς εἰς τὰ γόνατα τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ ἄλλος κάτω ἀπὸ τὸ κάθισμά του. Ἡ παράστασις εἶναι καὶ αὕτη συντεθειμένη κατὰ τρόπον ἐκλεκτικὸν ἀπὸ ποικίλα ἑτερόκλητα στοιχεῖα, διατηροῦντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον

1. E. PORADA, AASOR 24, πίν. XXXIII, 661, XXXIX, 777, 780, 783.

2. H. FRANKFORT, πίν. 41f, 42f. E. PORADA, ἔ. ἀ. σ. 60 κ. ἔξ. πίν. II, 26, IX, 138. C. SCHAEFFER, Ugaritica III, εἰκ. 30 - 31, 32 - 33, 45 - 47, 67 - 69, 70 - 72. H. BOSSERT, Alt-Syrien, σ. 242 ἀρ. 828, 830. Τὸ διακοσμητικὸν αὐτὸ θέμα φαίνεται νὰ εἰσῆχθῃ παλαιότερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἀπὸ τὴν Κρήτην (H. J. KANTOR, The Aegean and the Orient in the Second Millenium B. C., σ. 77).

3. E. PORADA, ἔ. ἀ. πίν. XXXIII, 656.

4. E. PORADA, ἔ. ἀ. πίν. I, 2, 14 καὶ CANES I, σ. 146, πίν. CLX, 1049.

5. Τοῦ Ὁσίριδος κατὰ τὸν H. G. BUCHHOLZ (Transactions of the American Philosophical Society, 57, 8, 1967, σ. 149).

τάς ιδιοτυπίας των καὶ κατὰ ταῦτα συνδυασμένα, ἀλλ' ὄχι συγχωνευμένα, εἰς ἐνιαῖον σύνολον.

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὰ αἰγυπτιακὰ ὑπερτεροῦν. Ὁ καθήμενος θεός, ὁ κρατῶν τὸ ankh καὶ τὸ σκῆπτρον μὲ τὴν μορφήν τῆς ποιμενικῆς ράβδου, ὁ κροκόδειλος, τὸ σχῆμα τοῦ θρόνου καὶ ἰδίως τῶν ποδῶν του <sup>1</sup>, ἡ μορφή καὶ ἡ στάσις τοῦ ἱπταμένου πτηνοῦ <sup>2</sup>, τὸ σχῆμα τοῦ ριπιδίου <sup>3</sup>, ὅλα αὐτὰ ἀποδίδουν ἢ μιμοῦνται παραστάσεις καὶ ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς. Ἀφ' ἑτέρου ὁ μικρὸς λέων, οἱ αἴγαγροι, ὁ πτερωτὸς καὶ ὁ ταυροκέφαλος δαίμων, τὸ κατὰ μέτωπον εἰκονιζόμενον προσωπεῖον τοῦ ριπιδιοφόρου τὸ ἐνθυμίζον τὴν μορφήν τοῦ Humbaba, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ διάταξις τῶν μορφῶν εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν τέχνην καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τὴν σφραγιδογλυφίαν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν τούτοις, ἡ ὅλη ἐμφάνισις τῆς παραστάσεως καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τῶν διαφόρων χαρακτηριστικῶν τῆς μαρτυρεῖ ὅτι ὁ χάρακτες τοῦ κυλίνδρου προσεπάθησε νὰ μιμηθῇ πρότυπα ξένα καὶ ἀνεπαρκῶς γνωστά. Εἰς τὸ στήθος τοῦ καθημένου θεοῦ π.χ. ἀντὶ τοῦ καθιερωμένου ἐπιστερνίου εἰκονίζονται μερικαὶ καμπύλαι πτυχαί, ὁ κροκόδειλος μόλις διατηρεῖ τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ ζώου, καμμία δὲ ἀπὸ τὰς λεπτομερείας δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν πραγματικότητα. Αἱ δύο μικραὶ κεραῖαι αἱ κρεμάμεναι ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ ριπιδίου καὶ πλαισιώνουσαι τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ στελλοῦ του εἶναι ἡ παρεξηγημένη ἀπόδοσις τῆς μηνοειδοῦς (παπυροσχήμου;) ἀπολήξεως τῶν λαβῶν τῶν αἰγυπτιακῶν ριπιδίων ἢ ὅποια ἐστήριζε τὴν ἡμικυκλικὴν κορυφὴν των. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ πτερωτοῦ δαίμονος παρῳσιάζει κάποιαν ἀσαφῆ ὁμοιότητα πρὸς τὸ κερασφόρον κράνος τοῦ θεοῦ τῆς Ἑγκωμῆς <sup>4</sup>, ἀκόμη μακρυνότεραν δὲ πρὸς τὰς τιάρας τῶν θεῶν τῆς Ἀνατολῆς τὰς στολισμένας μὲ κέρατα <sup>5</sup>. Πιστοτέρως πρὸς αὐτάς ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἀλλὰ χωρὶς κέρατα εἶναι ἡ φερομένη ἀπὸ τὸν Humbaba, ἀποτελοῦντα ἄλλωστε καὶ αὐτὸν μίαν ἀρκετὰ ἰδιότυπον παραλλαγὴν τοῦ συνήθους τύπου.

Ἡ κατασκευὴ καὶ χρησιμοποίησις κυλίνδρων ὡς σφραγιστικῶν μέσων χαρακτηρίζει τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀν. Μεσόγειον ἐν γένει, ὄχι ὅμως τὴν Αἴγυπτον ὅπου αἱ σφραγίδες εἶχον ἄλλα σχήματα, ὥστε ἡ χώρα αὕτη ἀποκλείεται οὕτως ἢ ἄλλως. Ἐν προκειμένῳ ἡ διάπλασις τῶν μορφῶν τόσον εἰς τὸ σύνολον ὅσον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας των προσδίδει εἰς τὸν κύλινδρον ὕφος τελείως ξένον πρὸς τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς χώρας, συγχρόνως δὲ συντελεῖ, μαζί μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς

1. Πρβ. H. SCHÄFER, Von ägyptischer Kunst, πίν. 29 ἀρ. 2, 31, 32 (Νέον Βασίλειον). A. SCHARFF, Ägypten, Hdb der Altertumswissenschaft VI, 1, πίν. 95 ἀρ. 4 (Τέλλ ἐλ Ἀμάρνα). C. DESROCHES - NOBLECOURT, Toutankhamon, εἰκ. VI (παράστασις καθίσματος εἰς τὸ ἐρεισίνωτον τοῦ θρόνου τοῦ Τουταγχαμών). N. SCOTT, BMMA Dec. 1965, εἰκ. 34, 35.

2. H. KEES, Ägypten, Hdb der Altertumswissenschaft III, 1, 3, 1, πίν. 35 (τάφος τοῦ Chaemhet, ἐποχὴ Ἀμενόφις τοῦ III). C. DESROCHES - NOBLECOURT, Toutankhamon, εἰκ. 97 (ἐφυσταλόμενον πλακίδιον ἀπὸ τὴν Τέλλ ἐλ Ἀμάρνα) καὶ εἰκ. IXb καὶ LI (ἐπίχρυσος ναῖσκος τοῦ Τουταγχαμών).

3. WOLF, Die Kunst Ägyptens, σ. 566, εἰκ. 565 (τάφος τοῦ Horemheb). C. DESROCHES - NOBLECOURT, Toutankhamon, εἰκ. XX. W. WRESZINSKI, Atlas zur Altägyptischen Kulturgeschichte, II, πίν. 14, 45/46, 81/82, 92a/93, 110/111 118/119, 134/135, 136/137, 167/168. N. SCOTT, ε.ἀ. εἰκ. 51.

4. C. SCHAEFFER, A.f.O. 21, σ. 61, εἰκ. 1.

5. H. BOSSERT, Alt - Syrien, πίν. 346 ἀρ. 1198 (κύλινδρος ἀπὸ τὴν Γάζαν).

χαράξεως καὶ πρὸ παντὸς τὸ σχῆμα τῶν δύο γραμμάτων εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ τόπου τῆς κατασκευῆς του. Πράγματι, τὰ ραδινὰ σώματα μὲ τὰ λεπτά μέλη ἐνθυμίζοντα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ αἰγυπτιακὰ πρότυπα, οἱ στραμμένοι πρὸς τὰ ἄνω ἄκροι πόδες τοῦ θεοῦ καὶ τῶν δαιμόνων, ἡ δῆλωσις τῶν πτερύγων μὲ βραχείας πυκνὰς κοκκιδοσχήμους γραμμὰς, ἀκόμη καὶ ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν θεμάτων τόσον διαφορετικῆς προελεύσεως, μαρτυροῦν ὅτι ὁ κύλινδρος εἶναι κυπριακός<sup>1</sup>, τὰ δὲ γράμματα τὸ ἀποδεικνύουν. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ  $\text{⋈}$ , τὸ πρὸ τῶν γονάτων τοῦ θεοῦ, ἀνήκει τόσον εἰς τὰς γραμμικὰς γραφὰς Α καὶ Β, ὅσον καὶ εἰς τὴν κυπρομινωικὴν<sup>2</sup>. Τὸ δεύτερον, τὸ  $\text{✱}$  κάτω ἀπὸ τὸ κάθισμα, εἶναι ἄγνωστον εἰς τὰς γραφὰς αὐτάς, τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὸν κύλινδρον. Τὰ πλησιέστερα πρὸς αὐτό, ἐπίσης μοναδικά, εἶναι τὸ ψηφίον  $\text{✱}$ , χαραγμένον εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς κυλίνδρους τοῦ ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν καὶ τὸ  $\text{✱}$ , ζωγραφημένον εἰς ὑπομυκηναϊκὸν ἀμφορέα τοῦ τάφου XXIV τοῦ Ἀργεῶς<sup>3</sup>, πρὸς αὐτὸ δὲ ἔχει παραλληλισθῆ τὸ  $\text{✱}$ , ἀπὸ τὴν διακόσμησιν κυπριακοῦ ἀγγείου<sup>4</sup>. Σχετικῶς ὅμοια εἶναι καὶ τὰ κυπρομινωϊκὰ  $\text{✱}$ ,  $\text{✱}$  (τὸ ἰ τῆς κλασσικῆς κυπριακῆς γραφῆς) καὶ  $\text{✱}$ <sup>5</sup>, καθὼς καὶ τὸ  $\text{✱}$ <sup>6</sup>. Αἱ διαφοραὶ εἶναι μικραὶ μὲν, ἀρκεταὶ ὅμως ὥστε νὰ ἀποκλείουν τὴν βεβαίαν ταύτισίν του πρὸς οἰονδήποτε ἀπὸ αὐτά. Ἐπομένως αἱ πιθανότητες εἶναι εἴτε ὅτι πρόκειται περὶ παραλλαγῆς ἑνὸς ἀπὸ ὅλα, εἴτε ὅτι εἶναι νέον, ἀμάρτυρον μέχρι στιγμῆς, ψηφίον τῆς κυπρομινωϊκῆς γραφῆς, εἴτε, τέλος, ὅτι ἀποτελεῖ σύμπλεγμα ψηφίων (ligature). Ὅπως δὲποτε, ὁ κύλινδρος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐνεπιγράφων κυπριακῶν<sup>8</sup>, πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ ψηφία τῶν ἄλλων ὄχι μόνον εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περισσότερα ἀλλὰ σχηματίζουν ἐνιαίαν ἐπιγραφὰς χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται ἄλλα στοιχεῖα τῆς παραστάσεως ὅπως ἐδῶ.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν του, ἡ ὅλη οἰκονομία τῆς συνθέσεως, δηλαδὴ αἱ πολλαὶ καὶ ἰσομεγέθεις ἀνθρώπιναι μορφαί, ὁ βοηθητικὸς καὶ παραπληρωματικὸς ρόλος τῶν ζώων ἐν σχέσει πρὸς αὐτάς καὶ ἡ ποικιλία τῶν σχεδίων εἰς τὰ ὑφάσματα τῶν ἐνδυμάτων των ἀποτελοῦν, συμφώνως πρὸς τὴν μορφολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ κατὰταξιν τῆς E. Porada<sup>9</sup>, χαρακτηριστικὰ τῆς ομάδος II<sup>10</sup>. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ ταυροκέφαλος δαίμων, ὁ ἐπαναλαμβανόμενος ἀπαράλλακτος εἰς ἓνα κύλινδρον ἀπὸ τὸ Μαρόνι<sup>11</sup>, καθὼς

1. E. Porada, AJA 52, 1948, σ. 179, 184, 185, 196.

2. J. DANIEL, AJA 45, 1941, σ. 279.

3. Deiras, σ. 66, πίν. LXVII, 4.

4. E. GRUMACH, Kadmos IV, σ. 175.

5. V. KARAGHEORGIS, BCH 89, 1965 (Chronique des Fouilles à Chypre 1964), σ. 240, εἰκ. 14.

6. J. DANIEL, AJA 45, 1941, σ. 280, Class I, 36g, σ. 281, Class II, 21a καὶ Class III, 14.

7. J. DANIEL, ε. ἀ. σ. 282, Class VI, 13 καὶ O. MASSON, BCH 81, 1957, σ. 18.

8. O. MASSON, ε. ἀ. σ. 6 - 19.

9. AJA 52, 1948, σ. 178 - 198.

10. "E. ἀ. σ. 184 - 188.

11. "E. ἀ. πίν. IX, 18.



και ἡ σχετικὴ ἀκαμψία τῶν μορφῶν τὸν πλησιάζουν πρὸς τὴν ομάδα III<sup>1</sup>. Αἱ ομάδες αὐταὶ ἔχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα καὶ περιλαμβάνουν κύλινδρους ἀναγομένους εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος π.Χ.<sup>2</sup>. Ὑπάρχουν ὅμως μερικὰ στοιχεῖα ἐπιβάλλοντα ἐν προκειμένῳ χαμηλότεραν χρονολόγησιν. Αἱ λεπτομέρειαι γενικῶς τῶν μορφῶν δεικνύουν τὴν ἀπρόσεκτον μηχανικότητα ποὺ ἐπιφέρει ἡ συχνὴ ἐπανάληψις ἐνὸς οἰκείου θέματος μὲ ἀποτέλεσμα τὴν προϋοῦσαν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν πρότυπον, τελείως ἄσχετον πρὸς τὴν γενικωτέραν ἀλλαγὴν τεχνοτροπίας ἢ συρμοῦ τὴν παρατηρουμένην κατὰ καιροὺς εἰς ὅλας τὰς τέχνας. Τοῦτο φαίνεται ἐν μέρει εἰς τὰ παρὰ φύσιν μακρὰ ὦτα καὶ τὰ νηματοειδῆ ὀρθία σκέλη τῶν αἰγάγων καθὼς καὶ εἰς τὴν κάπως σχηματικὴν διάπλασιν τῶν μορφῶν ἐν γένει, κυρίως δὲ εἰς τὴν ταυροκεφαλὴν τοῦ δευτέρου δαίμονος μὲ τοὺς πυκνοὺς ὀριζοντίους δακτυλίους τοῦ παχέος λαιμοῦ καὶ τὸ κατ' ἀναλογίαν πολὺ μικρὸν καὶ ὀξὺ ρύγχος, ἐὰν συγκριθῇ π.χ. μὲ τὸν ἐπίσης κυπριακὸν κύλινδρον τοῦ 14ου αἰῶνος π.Χ., τὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Oriental Institute τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου<sup>3</sup>. Ἐκεῖ αἱ μορφαὶ εἶναι πολὺ πλαστικώτεραι καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ὁμοίου δαίμονος ἐμφανίζει σαφῶς τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ταύρου, ἰδίως δὲ τὸ πλατὺ ρύγχος καὶ τὸ βραχὺ οὖλον τρίχωμα τοῦ τραχήλου. Ἐπὶ πλέον ὁ καθήμενος θεός, μὲ τὴν χαλαράν του στάσιν, ἰδίως δὲ μὲ τὴν κλίσιν τοῦ λαιμοῦ του πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ τὴν λοξὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς πρὸς αὐτόν, παρουσιάζεται διαφορετικὸς ἀπὸ τὰς συνήθεις ἀκάμπτους καὶ εὐθυτενεῖς μορφὰς τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐδανείσθη τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς Ἐλ' Ἀμάρνα, ἐπικρατήσασαν εἰς τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος<sup>4</sup>. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ κύλινδρος πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃ εἰς μίαν περίοδον ὅποτε ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς Αἰγύπτου ἦτο ἀρκετὰ μεγάλη καὶ διαρκῆς ὥστε νὰ ἐπηρεάσῃ εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν τὸ κυπριακὸν θεματολόγιον. Ἄν αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἶναι ὀρθαὶ καὶ εἶναι πράγματι νεώτερος ἀπὸ τὰς ομάδας II καὶ III καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐλ' Ἀμάρνα, πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ραμσῆ II, δηλαδὴ εἰς τὸν 13ον αἰῶνα π.Χ., ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ σύγχρονος καὶ ἀνάλογός του ἀπὸ τὸν θαλαμοειδῆ τάφον 9 τοῦ Κιτίου<sup>5</sup>.

Οἱ δύο κύλινδροι ἦσαν κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον σφραγῖδες, μέσα δηλαδὴ ἀναγνωρίσεως τοῦ κατόχου των καὶ σημάσεως τῆς ἰδιοκτησίας του. Ἀντικείμενα ὅμως αὐστηρῶς προσωπικὰ ἀλλὰ καὶ ἐκτεθειμένα εἰς πάσης φύσεως ἐπιβουλὰς καὶ κακὰς ἐπιδράσεις λόγῳ τῆς δημοσίας των κυκλοφορίας ὅπως τὰ σφραγίσματα ἐχρειάζοντο κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προστασίαν. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν, καί, ὅπως συνέβαινε συχνά, αἱ παραστάσεις των περιλαμβάνουν καὶ μερικὰ ἀποτρο-

1. AJA 52, 1948, σ. 188.

2. "Ε. ἀ. σ. 186, 188. Ἐπίσης S.C.E. I, σ. 357, 361, πίν. CL 8,9.

3. H. J. KANTOR, Journal of Near Eastern Studies 16, 1957, σ. 156, 158.

4. Τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὀφείλω εἰς τὴν δ. Ε. PORADA.

5. V. E. G. KENNA - V. KARAGHEORGIS, Four Cylinder Seals from Kition, Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, 1967, σ. 95 - 96, εἰκ. 2. Ὁ κύλινδρος αὐτός, τοῦ 13ου αἰ., εἶναι ἐπίσης κυπριακῆς κατασκευῆς ἀλλὰ μὲ αἰγυπτιακὸν θέμα παραστάσεως, ἐμφανίζον σαφῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τέχνης τῆς El Amarna. Εὐρέθη εἰς ταφικὸν στρώμα τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., μαζὶ μὲ διάφορα γνησίως αἰγυπτιακὰ ἀντικείμενα.



παϊκά στοιχεῖα καὶ βασικάνια, προωρισμένα νὰ προφυλάσσουν τὸ σφράγισμα καὶ δι' αὐτοῦ τὸν κύριόν του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς θεότητας αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς καὶ τὰ σύμβολά των εἰκονίζεται καὶ εἰς τοὺς δύο κυλίνδρους τὸ προσωπεῖον τοῦ Humbaba, ἔχον χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν ἀποτροπαϊκόν<sup>1</sup>. Ἐπὶ πλέον αὐτῶν, ὁ A1 ἔχει καὶ τὸν ἀστέρα, ὁ δὲ A267 τὸν κροκόδειλον<sup>2</sup> καὶ τὸν γρόνθον, βασικάνιον ἀπὸ τὰ συνηθέστερα<sup>3</sup>, δὲν ἀποκλείεται δὲ καὶ τὰ γράμματα, μὴ ἀπαρτίζοντα ἄλλωστε ἐπιγραφὴν, νὰ ἔχουν ἀνάλογον νόημα.

Ὡς τύπος σφραγιῶδος οἱ κύλινδροι ἔμειναν ξένοι εἰς τὴν τέχνην τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι<sup>4</sup>. Μὲ τὴν ἐξαίρεσιν ἑνὸς πρωτοκυκλαδικοῦ ἀπὸ τὴν Ἀμοργόν<sup>5</sup>, οἱ πρῶτοι, καταφανῶς ἀπομιμήσεις παλαιότερων ἀνατολικῶν προτύπων, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται εἰς τὴν Κρήτην μετὰ τοὺς MM καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς μετανакτορικοὺς χρόνους<sup>6</sup>, οἱ δὲ γνωστοὶ προέρχονται ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς νήσου<sup>7</sup> καὶ εἶναι ἄδηλον ἐὰν ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν γένει ὡς σφραγιῶδες<sup>8</sup>. Μερικοὶ κατέληξαν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα<sup>9</sup>, ὅπου ὁμως δὲν φαίνεται νὰ εὔρον ἀπήχησιν. Πρὸς τὸ παρὸν δύο μόνον γνησίως ἐλλαδικὰ δείγματα εἶναι γνωστὰ<sup>10</sup> καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν Δ. Μεσσηνίαν, τὴν περιοχὴν δηλαδὴ τὴν διατηροῦσαν ἰδιαίτερος στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Κρήτην<sup>11</sup>. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅσοι ὑπάρχουν εἶναι ξένοι, ἀνατολικῆς προελεύσεως, εἰσαχθέντες κατὰ καιροὺς ἀπὸ ταξιδιωτῶν ἢ ἐμπόρων. Τὰ παλαιότερα δείγματα εὑρέθησαν εἰς τὴν Κρήτην συνοδεύοντα ἀντικείμενα τῶν προανακτορικῶν χρόνων καὶ συνίστανται εἰς κυλίνδρους βαβυλωνιακοὺς ἀπὸ τὴν θέσιν Γιοφυράκια πρὸς Δ. τοῦ Ἡρακλείου, τὴν θόλον Β τοῦ Πλατάνου τῆς Μεσαρᾶς καὶ τὸν τάφον I τοῦ Μόχλου<sup>12</sup>, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλοι ἑπτὰ μεταγενέστεροι, τρεῖς χιττιτικοὶ ἀπὸ τὴν συλλογὴν Μητσοτάκη, τὸ Μαῦρο Σπήλιο καὶ τὴν Τύλισον<sup>13</sup>, εἰς συριακὸς ἀπὸ τάφον τοῦ Πόρου Ἡρακλείου<sup>14</sup>.

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 324, ὑποσημ. 5 καὶ ἰδίως C. HOPKINS, AJA 38, 1934, σ. 346.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 315, ὑποσημ. 4 καὶ A. ERMAN, Die Religion der Ägypter, σ. 310.

3. H. BECK, Archaeologia 77, 1928, σ. 34, εἰκ. 28. E. A. WALLIS BUDGE, Amulets and Talismans, σ. 150. E. D. VAN BUREN, Analecta Orientalia 23, 1945, σ. 57 - 60. Εἰδικώτερον εἰς κυλίνδρους Newell Collection, σ. 100. A. MOORTGAT, Vorderasiatische Rollsiegel, σ. 138 καὶ πίν. 69 ἀρ. 583 (Assur). CANES I, πίν. CLXI, 1059, 1064 (Mitanni) CXXI, 935 (Συρία), CXLIX, 979 (Συρία), CLIX, 1043 (Mitanni), CLX, 1052, 1053 (Mitanni). E. PORADA, AJA 52, 1948, πίν. IX, 24 (Ἀμαθούς), XI, 56 (Κούριον). BRIGGS BUCHANAN, AMNES Cat. I, σ. 181, πίν. 57 ἀρ. 912 (Κύπρος).

4. Κατάλογον τῶν κατὰ καιροὺς εὑρεθέντων, συμπεριλαμβάνοντα καὶ μερικοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων, παραθετῇ ὁ H. BUCHHOLZ, Transactions of the American Philosophical Society, 57, 8, 1967, σ. 152 - 159, ἀρ. 1 - 101.

5. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. ἀρ. 3.

6. A. EVANS, PM IV, σ. 459, 496 - 499. J. D. S. PENDLEBURY, Archaeology of Crete, σ. 256 - 257. M. S. F. HOOD, BSA 47, 1952, σ. 274. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Μινωικὸς Πολιτισμὸς, σ. 61.

7. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. ἀρ. 14 - 14b, 19 - 21, 23, 26 - 27, 29, 33 - 37.

8. V.E.G. KENNA, Cretan Seals, σ. 64.

9. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. ἀρ. 47 (Κακόβατος), 56 (Πρόσυμνα).

10. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. ἀρ. 59, 60 (Ρούτση).

11. Βλ. καὶ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, Κρητικὰ Χρονικὰ ΙΕ' - ΙΣΤ', σ. 184 κ. ἐξ.

12. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. 22, 32, 39.

13. H. G. BUCHHOLZ, ἔ. ἀ. ἀρ. 18, 30, 40.

14. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, AAA I, σ. 253. Α. ΔΕΜΠΕΣΗ, ΠΑΕ 1967, σ. 208, πίν. 192α, γ.

καὶ τρεῖς συριακοὶ-μιταννικοὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Κνωσοῦ<sup>1</sup>. Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα οἱ εὐρεθέντες κύλινδροι εἶναι ἀκόμη ὀλιγώτεροι ἢν ἐξαιρέσῃ κανεῖς τὴν ὁμάδα τῶν 37 τῶν ἀνακαλυφθέντων τελευταίως εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Θηβῶν<sup>2</sup>, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν ὅμως, καθὼς φαίνεται, τμῆμα εὐρυτέρας συλλογῆς ἀντικειμένων ἀπὸ κύανον καὶ εἶχον ἀποθησαυρισθῇ χάρις εἰς τὸ ὑλικὸν καὶ ὅχι λόγῳ τῆς μορφῆς των. Ὑπάρχουν 1 ἀπὸ τὸ Ἄργος, 1 ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν, 4 ἀπὸ τὰς Μυκήνας, 2 ἀπὸ τὴν Πρόσυμναν, 1 ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῆς Τίρυνθος καὶ 1 ἀπὸ τὴν Βάρην<sup>3</sup>, ὁ τελευταῖος αὐτὸς βαβυλωνιακῆς ἀρχικῶς προελεύσεως, μὲ τὴν παλαιάν του παράστασιν ἀποξεσμένην καὶ προστεθειμένην ἐκ τῶν ὑστέρων νέαν, προδίδουσιν συριακὴν ἢ κυπριακὴν ἐπεξεργασίαν<sup>4</sup>. Τέλος οἱ τάφοι τῆς Ἰαλυσσοῦ ἀπέδωσαν 3 ἀκόμη<sup>5</sup>, ἡ Κῶς<sup>6</sup> δὲ καὶ ἡ Δῆλος ἀπὸ ἓνα<sup>7</sup>. Εἰς τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς ἀνατολικοὺς καὶ κατὰ πλειοψηφίαν συρο-μιταννικοὺς σφραγιδοκυλίνδρους τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου οἱ δύο τῆς Περαιτῆς ἀποτελοῦν χάρις εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀρίστην διατήρησιν των προσθήκας ἐνδιαφερούσας καὶ ἀξιολόγους.

Ἀπὸ τοὺς 8 σφραγιδοκύλινδρους μόνον οἱ 6 εἶναι γνησίως ἐλλαδικοί, ἀντιπροσωπεύοντες τρεῖς βασικὰς κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην, τὴν συνηθεστέραν καὶ πολυπληθεστέραν, ἀνήκουν οἱ φακοειδεῖς A268 καὶ A249 καὶ ὁ ἐλαιόσχημος A258 (εἰκ. 140). Καὶ οἱ τρεῖς εἰκονίζονται ζῶα. Εἰς τὸν A268, ἀναγόμενον κατὰ τὸν V.E.G. Kenna εἰς τὸ ΥΕ ΠΒ, εἶναι χαραγμένοι τρεῖς ἔλαφοι ἐν στάσει, πιθανῶς βόσκουσαι. Μία μόνον παρίσταται ὀλόκληρος, μὲ τὴν κεφαλὴν ἀνασηκωμένην. Ἡ ἄλλη, μόλις διακρινόμενη καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς βλέπουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω, δηλοῦται, ὅπως συμβαίνει κατὰ κανόνα<sup>8</sup>, μὲ ἐν δεύτερον περίγραμμα κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τῆς πρώτης. Τῆς τρίτης ἐξέχει μόνον ἡ κεφαλὴ, χαμηλωμένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ στέρνον τῆς πρώτης. Ἀπὸ τὰ δώδεκα σκέλη τῶν τριῶν ζώων φαίνονται μόνον τὰ ὀκτώ. Σφραγιδόλιθος ὁμοίου σχήματος καὶ μὲ ὁμοίαν ἐντελῶς παράστασιν εὐρέθη εἰς τὴν Ἰαλυσόν<sup>9</sup>.

Ὁ δεύτερος, ὁ A249, φέρει παράστασιν γεμάτην ἀπὸ ζωηρότητα καὶ κίνησιν, ἀναμφιβόλως τὴν ἐντυπωσιακωτέραν ἀπὸ ὅλας. Μία ἔλαφος τρέχει μὲ τὴν κεφαλὴν στραμμένην πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὸ σῶμά της, χαραγμένον εἰς τὴν διάμετρον τῆς σφραγίδος, εἶναι τεταμένον ἀπὸ τὴν προσπάθειαν, τὰ δὲ τέσσαρα σκέλη της, συσπειρωμένα

1. H. G. BUCHHOLZ, *ἐ. ἀ. ἀρ.* 25, 28, 41. Εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν αὐτὴν δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ εἰκοσι-τρεῖς (καὶ ὅχι τρεῖς, ὅσους ἔχει ὑπὲρ τοῦ ὀψι τοῦ BUCHHOLZ) ἀνατολικοὶ κύλινδροι τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκη, διότι, ἂν καὶ ὁ ἀκριβὴς τόπος εὐρέσεώς των εἶναι ἄγνωστος, εἶναι πάντως βέβαιον ὅτι δὲν εἶναι ἡ Κρήτη, καθὼς μὲ ἐπληροφόρησαν οἱ κ.κ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ καὶ ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ.

2. H. G. BUCHHOLZ, *ἐ. ἀ. ἀρ.* 61 - 99, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. Κυρίως E. ΤΟΥΛΟΥΠΑ, *ΑΔ* 19, 1964, *Χρονικά*, σ. 195, ὑποσ. 4 καὶ *ΑΔ* 20, 1965, *Χρονικά*, σ. 232. Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ 9 κυλίνδρους προ-βαβυλωνιακοὺς καὶ βαβυλωνιακοὺς, 11 κασσιτικούς, 8 μιταννικοὺς, 1 χιτιτικὸν καὶ 8 κυπριακοὺς καὶ γενικώτερον αἰγαιακοὺς.

3. H. G. BUCHHOLZ, *ἐ. ἀ. ἀρ.* 46, 48 - 52, 57, 58, 100, 101.

4. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τῆς δ. E. PORADA.

5. H. G. BUCHHOLZ, *ἐ. ἀ. ἀρ.* 4, 6, 7.

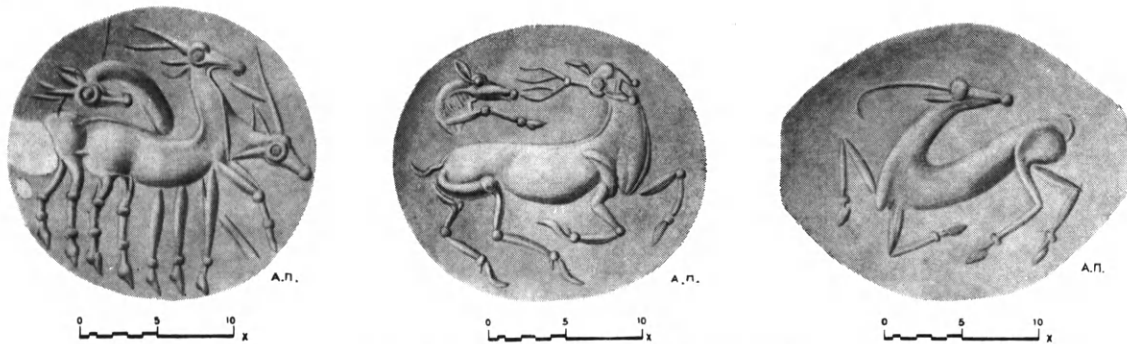
6. MORRICONE, σ. 80 - 81, εἰκ. 55, 56.

7. H. G. BUCHHOLZ, *ἐ. ἀ. ἀρ.* 13.

8. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογραφία*, σ. 91.

9. FLMV, πίν. E, 7 καὶ A. SMITH, *Catalogue of Gems in the British Museum*, σ. 46, ἀρ. 104.

κάτω από την κοιλίαν, δηλώνουν τὸν φρενήρη της καλπασμόν<sup>1</sup>. Ἡ ἐξεζητημένη καὶ ἀφύσικος θέσις τῆς κεφαλῆς ἢ ὁποία διαγράφει τόξον παράλληλον πρὸς τὴν περίμετρον τοῦ λίθου πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς ἐπιδράσεις τῆς κρητικῆς σφραγιδογλυφίας προτιμώσης τὰς περικέντρους διατάξεις τῶν μορφῶν, ἢ δὲ προτομὴ ὁμοίου ζώου ποὺ κατα-



Εἰκ. 140. Σφραγιδολίθοι Α268, Α249 καὶ Α258.

λαμβάνει τὸ κενὸν ἐπάνω ἀπὸ τὴν ράχιν της, ἐπέχουσα θέσιν παραπληρώματος τῆς παραστάσεως, ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ στοιχεῖον τῆς ἰδίας προελεύσεως<sup>2</sup>. Ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα τῆς μυκηναϊκῆς σφραγιδογλυφίας, ἀνήκει κατὰ τὸν Kenna<sup>3</sup> εἰς τὸ τέλος τῶν ΥΕ II χρόνων, εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον δηλαδὴ τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ.

Τὴν ἰδίαν περίπου στάσιν ἔχει καὶ ὁ αἵγαγρος τοῦ Α258, ἐδῶ ὅμως ὁ καλπασμός τοῦ ζώου στερεῖται τελείως ὁρμῆς, ἐνθυμίζων περισσότερον χορευτικὴν κίνησιν. Πρόκειται ἄλλωστε περὶ παραστάσεως τυποποιημένης, ἐπαναλαμβανομένης καὶ εἰς ἄλλους σφραγιδολίθους<sup>4</sup>. Ὁ Kenna<sup>5</sup> θεωρεῖ τὸν λίθον σύγχρονον πρὸς τὸν προηγούμενον, τὰ παράλληλά του ὅμως αὐτὰ καὶ μάλιστα τὸ τῆς Πύλου φαίνονται νὰ συνηγοροῦν ὑπὲρ μιᾶς χαμηλοτέρας χρονολογήσεώς του ἐντὸς τοῦ ΥΕ III.

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ λίθοι παρουσιάζουν ὅχι μόνον ὅμοια θέματα ἀλλὰ καὶ κοινὴν τεχνικήν. Τὰ σχήματα ἔχουν ζωηρὰν κίνησιν καὶ εἶναι καλῶς ὑπολογισμένα ὥστε νὰ γεμίζουν τὴν σφραγίδα, ἐπιδιώκεται ὅμως κυρίως ἡ γενικὴ ἐντύπωσις καὶ ὅχι ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τῆς πραγματικότητος, ὅπως προκύπτει π.χ. ἀπὸ τοὺς ἐλλείποντας πόδας τῶν ἐλάφων τοῦ Α249 καὶ τὰ μονὰ ἢ ἀσαφῶς διαμορφωμένα κέρατα ὅλων τῶν ζώων. Αἱ ἀρθρώσεις δηλώνονται μὲ κόμβους, οἱ ὀφθαλμοὶ μὲ κύκλους, αἱ δὲ ὅπλα εἶναι καρδιόσχημοι (Α268, Α258) ἢ μηννοειδεῖς (Α249). Ἡ παράστασις ἢ πιστοτέρα πρὸς τὴν φύσιν εἶναι τοῦ Α249 ὅπου διακρίνονται οἱ μῦες τοῦ στήθους καὶ τοῦ μηροῦ. Εἰς τὸν Α268 αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ εἶναι ἤδη χονδροειδέστεραι, εἰς δὲ τὸν Α258 ἡ ἀφαίρεσις καὶ σχηματοποίησις ἔχουν προχωρήσει τόσον ὥστε αἱ ἀναλογίαι τοῦ σώματος νὰ παρουσιάζωνται τελείως ἀφύσικοι — προφανῶς διὰ λόγους τεκτονικοὺς — τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ ζώου νὰ δηλώνωνται κατὰ τρόπον συμβατικόν, ὅπως ὁ τεράστιος κυκλικὸς

1. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία, σ. 83.

2. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ἔ. ἀ. σ. 16.

3. Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Β', σ. 323.

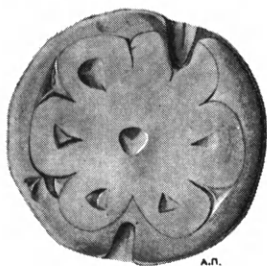
4. CMS I, 26 (ἀκροπόλεως Μυκηνῶν), 121 (θαλαμοειδοῦς τάφου Μυκηνῶν), 355 (ἀνάκτορον Πύλου).

5. Ἐ. ἀ. σ. 324.

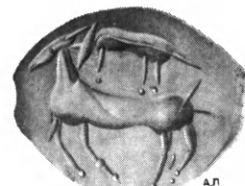
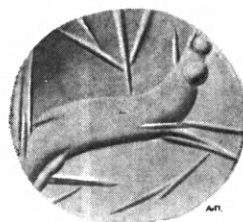
ὀφθαλμὸς ὁ καταλαμβάνων τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κρανίου, ἀπὸ ὅπου φύεται τὸ μακρότατον καὶ μοναδικὸν κέρασ. Γενικῶς τὰ σώματα ἔχουν σαφῆ περιγράμματα μὲ ἐπιφανείας πλαστικὰς μὲν ἀλλὰ ἀπλουστευμένας, χωρὶς πολλὰς λεπτομερείας. Ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν μυκηναϊκὴν τεχνοτροπίαν ἣ ὁποία ἐμφανίζεται ἤδη ἀπὸ τὸν 16ον π.Χ. αἰῶνα καὶ σχηματοποιεῖται μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, καταλήγουσα χάρις εἰς τὴν ὑπεραπλούστευσιν τῶν σχημάτων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν κόμβων εἰς τὰς ἀρθρώσεις εἰς τὴν διάλυσιν τῶν μορφῶν<sup>1</sup>.

Ἡ δευτέρα κατηγορία ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ἓνα μόνον λίθον, τὸν Α4 (εἰκ. 141), ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐλαχίστους ἐλλαδικοὺς σφραγιδολίθους τοὺς φέροντας διακοσμητικὸν σχῆμα, πάντως δὲ τὸν μοναδικὸν μὲ ρόδακα<sup>2</sup> καὶ μάλιστα ἐξώγλυφον. Τὸ θέμα αὐτὸ ἐνθυμίζει τοὺς παραπληρωματικοὺς ρόδακας τῶν ἀνατολικῶν σφραγίδων, εἶναι ὅμως τόσοσιν κοινὸν καὶ εἰς τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐπιλογή του εἰς ξένην ἐπίδρασιν<sup>3</sup>.

Τὴν τρίτην κατηγορίαν ἀποτελοῦν οἱ Α5 καὶ Α14 (εἰκ. 142). Εἰς τὸν πρῶτον ἐν βοοειδῆς ζῶον περνᾷ μὲ ἱπτάμενον καλπασμὸν ἐπάνω ἀπὸ εὐθύγραμμα χαράγματα,



Εἰκ. 141. Σφραγιδολίθος Α4.



Εἰκ. 142. Σφραγιδολίθοι Α5 καὶ Α14.

συμβολίζοντα ἐνδεχομένως κλάδους. Τὸ ζῶον δηλώνεται κατὰ τρόπον τελείως συμβατικόν. Τὸ σῶμά του ἔχει σχῆμα στενομήκους σάκκου καταλήγοντος εἰς κεφαλὴν στενότεραν ἀπὸ τὸν λαιμὸν καὶ χαρακτηριζομένην ἀπὸ δύο κόμβους τυχαίως τοποθετημένους. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ράχιν του ὀρθώνεται σχῆμα γωνιώδους Ψ μὲ τὸ ἀριστερὸν σκέλος διπλοῦν. Τὸ σχῆμα αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται νὰ παριστάνῃ βέλος κατὰ τρόπον ὑπεραπλουστευμένον<sup>4</sup>, τὸ πιθανώτερον ὅμως, χάρις εἰς τὸ διπλοῦν πλάγιον σκέλος, εἶναι ὅτι συμβολίζει δένδρον.

Ὁ δεύτερος ἔχει χαραγμένα δύο τετράποδα διαφορετικοῦ μεγέθους. Ἡ στάσις των φαίνεται νὰ ὑποδηλώνῃ ὅτι τὸ μεγαλύτερον τρέχει, τὸ δὲ μικρότερον πηδᾷ ἐπάνω εἰς τὴν ράχιν του, ἢ παράστασις ὅμως εἶναι τόσοσιν στατικὴ καὶ ἄψυχος ὥστε τὸ νόημά της μαντεύεται μᾶλλον παρὰ φαίνεται. Τὸ θῦμα — ἐὰν εἶναι θῦμα — ἔχει κεφαλὴν αἰγόμορφον, μὲ κέρασ καὶ μὲ κύκλον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ, σῶμα βοοειδοῦς ἢ ἵππου

1. Τὸ στῦλ Β τῆς Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ (Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία, σ. 2, 9, 108 - 111).

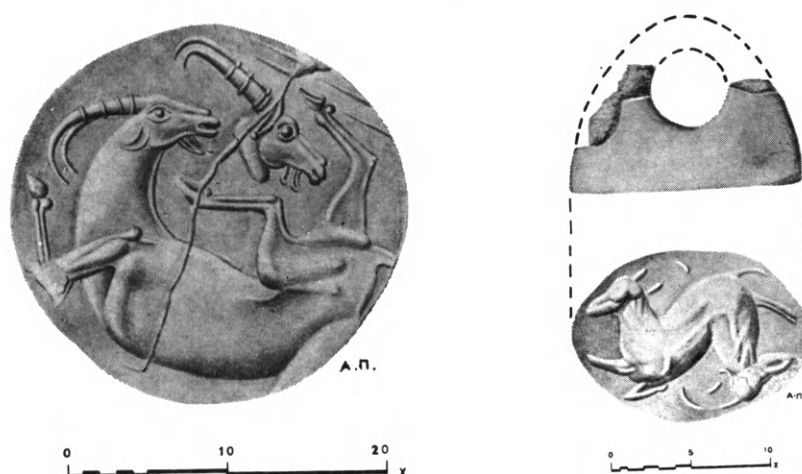
2. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ἔ. ἀ. σ. 48.

3. V.E.G. KENNA, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, σ. 322.

4. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ἔ. ἀ. σ. 53, V.E.G. KENNA, ἔ. ἀ. σ. 322.

καὶ σκέλη καταλήγοντα εἰς κόμβους. Τὸ ἄλλο ἔχει χαρακτηριστικὰ ἀκόμη περισσότερο ἀπροσδιόριστα, οὐρὰν καὶ τρία μόνον σκέλη ἀπολήγοντα εἰς μικρὰς σφαίρας χαραγμένας πέραν ἀπὸ τὰ ἄκρα των.

Αἱ δύο αὐταὶ σφραγιῖδες διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰς προηγουμένας. Προχείρου καὶ βιαστικῆς κατασκευῆς ἔχουν χαραχθῆ χωρὶς καμμίαν προσοχὴν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὄσων εἰκονίζουσιν, τόσον ὥστε νὰ εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὰ ἀντιμετωπίζονται κατὰ τρόπον τελείως συμβατικόν. Μὲ ἄλλους λόγους ἐνδιαφέρει τὸ θέμα μόνον, τὸ περιεχόμενον δηλαδὴ τῆς παραστάσεως, καὶ καθόλου ἡ μορφή. Πρόκειται ἐπομένως περὶ τῆς κατηγορίας ἐκείνης τῶν σφραγιδῶν αἱ ὁποῖαι ἐχαράσσοντο κατὰ τρόπον μηχανικόν καὶ



Εἰκ. 143. Σφραγιδόλιθοι Α6 καὶ Α92.

ἀπλουστευμένον, ἀποδίδοντα στερεοτύπους καὶ σχηματικὰς μορφάς, τὴν τεχνοτροπίαν Γ τῆς Ἀγν. Σακελλαρίου<sup>1</sup>, τὴν ἐμφανιζομένην εἰς σφραγιῖδας μὲ μαγικὸν προορισμὸν — περίεπτα δηλαδὴ — καὶ περιλαμβάνουσιν εἰς τὸ θεματολόγιόν της ζῶα ἀπὸ τοῦ ΥΕ III καὶ πέρα<sup>2</sup>. Κατὰ ταῦτα, αἱ δύο αὐταὶ σφραγιῖδες ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ κύλινδροι συγγενεύουν κάπως πρὸς τὰ φυλακτά.

Οἱ δύο ἀπομένοντες σφραγιδόλιθοι, οἱ Α6 καὶ Α92 (εἰκ. 143), εἶναι προελεύσεως ξένης πρὸς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ φακοειδὴς Α6 μὲ τὸν πεσμένον αἰγαγρον τὸν πλαισιώνοντα μετὰ τῶν ἐκτινασσομένων ὀπισθίων σκελῶν του τὴν προτομὴν ἐνὸς ὁμοίου, παρουσιάζει διάταξιν τελείως διαφορετικὴν ἀπὸ ὅλους τοὺς προηγουμένους. Ἡ συστροφή τοῦ σώματος τοῦ ζώου κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου τοῦ λίθου, ἄγνωστος εἰς τὴν πολὺ τεκτονικωτέραν ἐλλαδικὴν τέχνην, δεικνύει ὅτι κατασκευάσθη εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ὁ τρόπος αὐτὸς ἦτο ἀνέκαθεν συνήθης καὶ ἀγαπητός<sup>3</sup>. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ ποιότης τῆς χαράξεως, φανερώουσα μεγάλην τεχνικὴν πειρὰν, ἀποτέλεσμα μακρᾶς παραδόσεως.

Ἡ χρησιμοποίησις προτομῶν ζώων εἰς θέσιν παραπληρωματικῶν στοιχείων τῆς

1. Ἑ. ἀ. σ. 2, 110 - 111.

2. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, αὐτόθι. V.E.G. KENNA, ἔ. ἀ. σ. 323.

3. V.E.G. KENNA, ἔ. ἀ. σ. 321, Cretan Seals, σ. 55 - 56, 62, 66.



κυρίας παραστάσεως, συνισταμένης επίσης εις ζῶον τοῦ ἰδίου ἢ καὶ διαφορετικοῦ εἴδους<sup>1</sup> εἶναι γνωστὴ τόσο ἐν τῇ Ἑλλάδι<sup>2</sup>, ὅσον καὶ ἐν τῇ ΥΜ Κρήτην<sup>3</sup>.

Ἀπὸ τὰς σφραγιῶδες τῆς Περαιτῆς ἢ 16 εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ζωντανωτέρα καὶ ὠραιότερα. Καὶ ἐδῶ αἱ ἐπιφάνειαι παρουσιάζονται γενικευμέναι, χωρὶς πολλὰς λεπτομερείας καὶ μὲ ἀπολύτως συγκεκριμένον περιγράμμα, πρᾶγμα ποὺ τὴν κατατάσσει ἐν τῇ ἰδίᾳ τεχνοτροπικῇ κατηγορίᾳ μὲ τὰς πρώτας τρεῖς, ἡ διαδικασία ὅμως αὕτη εὐρίσκεται ἀκόμη ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς καὶ ἡ ἀφαίρεσις δὲν ἔχει προχωρήσει πολὺ. Εἰς τὰ σκέλη δηλοῦνται ὅχι μόνον οἱ μῦες ἀλλὰ καὶ οἱ τένοντες, τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος ἔχουν τὰς σωστάς τῶν ἀναλογίας, οἱ ὀφθαλμοί, ἰδίως τοῦ ὀλοκλήρου ζώου, εἶναι ἀμυγδαλόσχημοι μὲ τὴν κόρην ξεχωριστήν, ἐν τὰ κέρατα δὲ σημειώνονται αἱ δακτυλιοειδεῖς ἀλκώσεις τῶν. Πρὸς τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς συμφωνεῖ καὶ ἡ χρονολόγησίς του ἐν τῇ τέλει τοῦ 15ου αἰ. π.Χ.<sup>4</sup>

Ὁ τελευταῖος σφραγιδόλιθος, ὁ 192, ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἔχει σχῆμα κώνου διατρήτου ἐν τῇ κορυφῇ μὲ ἐλλειψοειδῇ βάσιν φέρουσαν παράστασιν αἰγοειδοῦς ζώου μὲ δύο κεφαλὰς ἀντιθετικῶς διατεταγμένας ὅπως τὰ πρόσωπα τῶν παιγνιοχάρτων. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς παραστάσεως<sup>5</sup> εἴτε μὲ ζῶα εἴτε καὶ μὲ ἀφηρημένα σχήματα, χωρὶς νὰ εἶναι σύνθετος, ἀπαντᾷ ἐν τῇ Κρήτῃ ἤδη ἀπὸ τοὺς προανακτορικὸς χρόνους<sup>6</sup>, μὲ ἐπιβιώσεις καὶ ἐν τοῖς νεοανακτορικῶν<sup>7</sup>. Τὸ σχῆμα ὅμως, δηλαδὴ ὁ ἐλλειπτικὸς κώνος, ἀντιπροσωπεύεται μόνον ἀπὸ ὀλίγα προανακτορικὰ δείγματα<sup>8</sup> καὶ ἐκλείπει ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 3ης χιλιετηρίδος π.Χ. Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα τόσο αὐτὸ ὅσον καὶ τὸ εἶδος τῆς παραστάσεως εἶναι ἄγνωστα<sup>9</sup>. Εἰς τὴν Κύπρον ἀντιθέτως κωνικὰ σφραγίδια αὐτῆς τῆς μορφῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στεατίνινα, ἐμφανισθέντα αἰφνιδίως ὀλίγον πρὸ τοῦ 1200 π.Χ. καὶ χωρὶς γνωστὰ μέχρι στιγμῆς πρότυπα, ἐξηκολούθησαν κατασκευαζόμενα καὶ χρησιμοποιούμενα κατὰ τὸν 12ον καὶ τὸν 11ον αἰ., διαδοθέντα μέχρι καὶ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης<sup>10</sup>. Πρέπει λοιπὸν ὁ 192 νὰ εἶναι κυπριακῆς προελεύσεως ὅπως δέχεται καὶ

1. Κατὰ τὸν M. P. NILSSON (MMR<sup>2</sup>, σ. 232 - 234) αἱ προτομαὶ αὐταὶ ἀντιπροσωπεύουν ζῶα θυσιασθέντα ἐν ἱεροτελεστείᾳ.

2. Ἡ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ (Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία σ. 15) ἀναφέρει πέντε ἀκόμη περιπτώσεις, τὰς CMS I, 50, 66, 75, 94, 346.

3. V.E.G. KENNA, Cretan Seals, σ. 133, εἰκ. 127, πίν. 12 ἀρ. 313, σ. 136, πίν. 13 ἀρ. 336.

4. V.E.G. KENNA, Χαρὶστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον, Β' σ. 321.

5. Ἡ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ (ξ. ἀ. σ. 89) τὸ θεωρεῖ δάνειον ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν.

6. Ὑπάρχουν τρεῖς ὅμοιαι σφραγιῶδες γνωσταὶ ἀπὸ τὰ Μάλια (Α. EVANS, JHS 17, 1897, σ. 332, πίν. X, 13a. PM II, σ. 50, εἰκ. 23 bis, a. P. DEMARGNE - H. GALLEY DE SANTERRE, Malia I, σ. 38, πίν. XVI, 1303. F. CHA-ROUTHIER, Mélanges Glotz I, σ. 184 - 185, εἰκ. 1a) καὶ ἄλλαι τέσσαρες χωρὶς καθωρισμένον τόπον εὐρέσεως (Α. EVANS, JHS 14, 1894, σ. 341, εἰκ. 63c. F. MATZ, Frühkretische Siegel, πίν. XVIII, 5c. Α. XENAKI - SAKELLARIOU, Les cachets minoens de la collection Giamalakis, Études Crétoises 10, σ. 32, πίν. VII, 190, σ. 16, πίν. XVIII, 88c. Ἐπίσης CMS I, 424).

7. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀ δημοσίευτα σφραγίσματα ἀρ. 331 καὶ 332 τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου (Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ξ. ἀ. (σ. 89).

8. J.D.S. PENDLEBURY, The Archaeology of Crete, σ. 53, 87. V.E.G. KENNA, Cretan Seals, σ. 20. CMS I, 422, 424.

9. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ H. ERLÉNMEYER νὰ τὸ συσχετίσῃ πρὸς τὴν σφραγιδογλυφίαν τῆς Μήλου (Kadmos V/2, σ. 120) δὲν φαίνεται νὰ δικαιώνεται ἀπὸ τὰ πρᾶγματα.

10. C. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia I, σ. 71 - 87, εἰκ. 22 - 32.

ὁ Kenna, ὁ ὁποῖος τὸν κατατάσσει λόγῳ τῆς ποιότητος τῆς ἐργασίας του εἰς τὰ πρῶιμα δείγματα τοῦ τύπου <sup>1</sup>, τὰ χρονολογούμενα εἰς τὰς τελευταίας δεκαετίαις τοῦ 13ου αἰ.

## ΕΝΘΕΜΑΤΑ

Ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπενδύσεως καὶ διακοσμῆσεως ἐπίπλων, σκευῶν καὶ ἐν γένει διαφόρων ἀντικειμένων μὲ ἐνθέματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν, συνηθεστάτη εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα <sup>2</sup>, μαρτυρεῖται καὶ εἰς τὴν Περσὴν ἀπὸ τὴν εὑρεσιν μερικῶν μικροπραγμάτων αὐτοῦ τοῦ εἶδους, προερχομένων ἀπὸ 12 διαφορετικοὺς τάφους καὶ διακρινομένων ἀναλόγως πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὰς συνθήκας τῆς εὐρέσεώς των εἰς διαφόρους κατηγορίας. Τὴν πρώτην ἀποτελοῦν τὰ πλακίδια τὰ ἐπενδύοντα τὴν ξυλίνην λαβὴν τοῦ ξίφους M52 τοῦ τάφου 12 (βλ. κατωτέρω σ. 360, 362). Εἰς τὴν δευτέραν ἀνήκουν τὰ 9 ὀλόκληρα καὶ 4 ἐλλιπῆ μικρὰ δισκάρια (A57) τὰ συγκεντρωμένα εἰς τοὺς πόδας τῆς νεκρᾶς τοῦ τάφου 16 (πίν. 75 α). Ὅλα γενικῶς ἔχουν φθαρῇ ἀπὸ τὴν παραμονὴν των εἰς τὸ χῶμα, διάφορα δὲ μικρότατα τρίμματα ἐλεφαντοστοῦ κείμενα ἀνάμεσά των ἐδείκνυν ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, καταστραφέντα ἐν τῷ μεταξὺ ἐντελῶς. Δὲν εἶναι ὅλα ἰσομεγέθη, διότι ἀπὸ ὅσα διετηρήσαν τὰς διαστάσεις των δύο ἔχουν διάμετρον κατὰ 0,004 μ. μικρότερον ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, διαφέρουν δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν των, δεδομένου ὅτι πέντε φέρουν σπεῖραν καὶ τέσσαρα ρόδακα. Εἶναι προφανές ὅτι διεκόσμουν ἀντικείμενα ἀπὸ εὐφθαρτον ὕλην, πιθανώτατα ξυλίνην πυξίδα συντριβεῖσαν συνεπεία τῆς πτώσεως τῆς θόλου, διότι ἡ διάταξις των δὲν ἐπέτρεπε κανὲν συμπέρασμα ὡς πρὸς τὴν μορφήν της.

Ἡ τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει δύο μικρὰ ἐλλιπῆ πλακίδια, τὰ A41 καὶ A42 τοῦ τάφου 13 (πίν. 87 α), σώζοντα ἐγγάρακτον κύκλον σύμμετρον πρὸς τμήμα τῆς ἀρχικῆς των περιμέτρου. Ἀπὸ τὴν περίμετρον αὐτὴν, ὅση διετηρήθη, καὶ τὸ ἐν γένει σχῆμά των εἶναι φανερόν ὅτι εἶχον τὴν μορφήν φύλλων τοῦ ἱεροῦ κισσοῦ, τοῦ waz, συνηθεστάτου εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην καὶ γνωστοῦ ἀπὸ ἄλλα ὅμοια πλακίδια <sup>3</sup>, ἢ σχηματοποιημένων ἀνθέων κρίνων, ὅπως τὰ ἐνθέματα εἰς τὸ ξύλινον κιβωτίδιον τῆς Κνωσοῦ <sup>4</sup> καὶ τὰ ἀνάλογα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν <sup>5</sup>.

Ὡς μοναδικὸν δεῖγμα τοῦ εἶδους της ὑπάρχει καὶ μία μικρὰ ὀκτώσχημος ἀσπίς, ἡ A11 τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 65 (πίν. 23 β), μὲ ὁπὰς εἰς τὰ δύο ἄκρα της ἐπιτρεπούσας τὴν στερέωσίν της εἰς τὸ ἀντικείμενον ὅπου ἀνῆκεν. Ὡς κόσμημα εἶναι ἐξ ἴσου

1. Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Β', σ. 324, ὅπου τὸν παραλλήλizei πρὸς τὴν σφραγίδα 1954/11 - 4/1 τοῦ Κυπριακοῦ Μουσείου, ἀγορασμένην ἀπὸ ἰδιώτην καὶ συνεπῶς ἀκαθορίστου προελεύσεως. Ἡ σφραγὶς αὕτη παρῳσιάζει πράγματι ὁμοιότηας εἰς τὸ σχῆμα καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς χαράξεως, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὴν ἰδιότυπον διάταξιν τῆς παραστάσεως, τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς A92.

2. H. KANTOR, *Archaeology* 13, 1960, σ. 14 - 25. M. VENTRIS - J. CHADWICK, *Documents in Mycenaean Greek*, σ. 135, 339, 343 - 346. Πρβ. καὶ Ch. T. σ. 84, 211, εἰκ. 30. *Prosymna*, σ. 284. *Asine*, σ. 376, εἰκ. 244. N.T., σ. 47, πίν. II, 1 - 2. R. T., σ. 59, εἰκ. 36.

3. B. HAUSOULIER, *BCH* 2, 1878, σ. 209 - 210 (Σπάτα). T. L. SHEAR, *Hesperia* 9, 1940, σ. 289, εἰκ. 31 (Ἀθήναι). X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *AE* 1888, σ. 153. A.J.B. WACE, *BSA* 49, 1954, σ. 236, πίν. 33a (Μυκῆναι).

4. P.T., σ. 44, εἰκ. 40.

5. A.J.B. WACE, *BSA* 52, 1957, σ. 197, εἰκ. 1a,b.

συνήθης ἂν μὴ συνηθεστέρα ἀπὸ τὸ φύλλον τοῦ κισσοῦ, ὡς ἔνθεμα δὲ ἔχει εὐρεθῇ εἰς διάφορα μέρη, κάποτε μάλιστα κατὰ ποσότητας <sup>1</sup>.

Τρεῖς μικροὶ δίσκοι συμπαγεῖς, ὁ μὲν Δ174 τοῦ τάφου Σ51 (πίν. 124 γ) ὁλόκληρος, οἱ δὲ ἄλλοι, Δ26 τοῦ τάφου 10 (πίν. 77 α) καὶ Δ195 τοῦ 146 (πίν. 43 β), ἐλλιπεῖς, ἀπαρτίζουν τὴν ἐπομένην κατηγορίαν. Ἡ ἐπιφάνειά των, ἀρκετὰ φθαρμένη, δὲν διατηρεῖ ἔχνη σκαλίσματος ἢ ἄλλης διακοσμήσεως <sup>2</sup>, ἐκτὸς ἀπὸ λεπτοτάτας γραμμὰς χαραγμένας εἰς τὴν περίμετρόν των. Εἶναι ἄδηλον εἰς τί ἀκριβῶς ἐχρησίμευον, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ μὴ ᾔσαν καὶ ἐνθέματα ἀλλὰ αὐτοτελεῖ ἀντικείμενα.

Ἡ ἕκτη καὶ τελευταία κατηγορία συνίσταται εἰς ἕξ ἀναλόγους δίσκους, διατρήτους εἰς τὸ κέντρον, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ἢ ἐπιπέδους ὅπως ὁ Δ145 τοῦ τάφου 108 (πίν. 116 α) ἢ μὲ ἀνάγλυφα περιχειλώματα ἀπὸ τὴν μίαν μόνον πλευράν των. Οἱ Δ76 (τάφος 30) καὶ Δ223 (τάφος 157) τὰ ἔχουν μόνον γύρω εἰς τὴν κεντρικὴν ὀπήν (πίν. 91 α, 9 β), οἱ δὲ Δ148 (τάφος 108), Δ152 (τάφος 111) καὶ Δ163 (τάφος 127) καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν των περίμετρον (πίν. 116 α, 118 β καὶ 131 α). Ἡ ἄλλη πλευρά, τελείως ἐπιπεδος καὶ ἀδιακόσμητος, ἦτο προφανῶς ἢ ἐρχομένη εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ἐπιφάνειαν ὅπου ἐστερεώνοντο. Αἱ διάμετροί των κυμαίνονται ἀπὸ τὰ 0,023 μ. τοῦ Δ163 ἕως τὰ 0,079 μ. τοῦ Δ76, γενικῶς δηλαδὴ συμφωνοῦν πρὸς τὰς διαστάσεις παρομοίων ἐνθέτων κοσμημάτων. Ἡ ἐμφανὴς των ὄψις παρουσιάζεται σήμερον χωρὶς ἄλλο ποίκιλμα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περιχειλώματα, ἴσως ὅμως ἀρχικῶς νὰ ἔφερον βαμμένα τὰ σχέδια τὰ ὅποια ἀπαντῶνται ἄλλοῦ ἐγγράκτα, ρόδακας π.χ. ἢ κάλυκας ἀνθέων <sup>3</sup>.

Ὅλα αὐτὰ εὐρέθησαν ὅχι μόνον μετακινημένα ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς των θέσεις ἀλλὰ καὶ μεμονωμένα, κατὰλοιπα διαφόρων καθαρισμῶν τῶν θαλάμων, ὡς ἐκ τούτου δὲ οὔτε τὸ εἶδος τοῦ ἀντικειμένου ὅπου ἀνῆκον φαίνεται, οὔτε ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς ἢ ἡ διάταξις των εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθοῦν.

## ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑ

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν 118 ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς Περαιτῆς, προερχόμενα ἀπὸ 28 διαφόρους τάφους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μαχαιρίδιον Μ136 ποὺ εὐρέθη εἰς τὸ ἡμιτελὲς ὄρυγμα πρὸς Β. τοῦ τάφου 89. Εἰς τὰ ἐργαλεῖα ὑπὸ τὴν στενοτέραν ἐννοιαν ὑπάγονται τὰ κοπίδια, ἐν ὀπήτιον, οἱ μαχαιροπελέκεις καὶ τὰ μαχαίρια, κατ' ἐπέκτασιν δὲ μία ἀκόνη καὶ μερικαὶ λαβαὶ προερχόμεναι ἀπὸ ὅμοια ἢ ἀνάλογα ἀντικείμενα. Εἰς τὰ σύνεργα συγκαταλέγονται αἱ ἄτρακτοι μὲ τὰ σφονδύλιά των, αἱ βελόναι, ἐν πηνίον, τὰ ἄγκιστρα καὶ τὰ βαρίδια ἀλιευτικοῦ δικτύου, καθὼς καὶ τὰ στα-

1. B. HAUSSOULIER, BCH 2, 1878, σ. 211, πίν. XV, 10 (Σπάτα). H. LOLLING κ. ἄ., Das Kuppelgrab bei Menidi, σ. 32, πίν. VI, 13, 14 (Μενίδι). Prosymna, σ. 285, εἰκ. 310 ἀρ. 14 (Πρόσυμνα). T. L. SHEAR, Hesperia 9, 1940, σ. 289, εἰκ. 31. H. KANTOR, Archaeology 13, 1960, σ. 15, εἰκ. 2 (Ἀθῆναι), A.J.B. WACE, JHS 74, 1954, σ. 71, BSA 49, 1954, σ. 236, πίν. 34, BSA 51, 1956, σ. 109, BSA 52, 1957, σ. 208 - 209 (Μυκῆναι).

2. Ὅμοιοι εἰς τὸν τάφον 6 τῆς Ἐγκωμης, S.C.E. I, σ. 494, πίν. LXXIX, 21, 22.

3. W. VOLLGRAF, BCH 28, 1904, σ. 388. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 147. Asine, σ. 376, εἰκ. 244, σ. 400. Prosymna, σ. 284, εἰκ. 446. R. T., σ. 59, εἰκ. 36.

θμία. Όλα αυτά είναι κατεσκευασμένα από λίθον, όστουν, έλεφαντοστούν, χαλκόν και μόλυβδον, δύο δέ από τὰ μαχαίρια είναι σιδηρά.

Ός επί τὸ πλεῖστον εύρέθησαν μεμονωμένα, ανάμικτα με τὰ υπόλοιπα κτερίσματα. Μερικά όμως είχαν αποτεθῇ μαζί με άλλα όμοειδῇ αντικείμενα κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ότι απέτέλουν ομάδα πραγμάτων συγγενῶν καὶ συνανηκόντων ἐξ ἀρχῆς, όπως τὸ μαχαίριδιον *M53* ποὺ συνώδευεν εἰς τὸν τάφον 12 τὸ ξίφος *M52*, τὸ μαχαίριδιον *M136* καὶ ἡ λαβὶς *M137* εἰς τὸ ὄρυγμα παρὰ τὸν τάφον 89 καὶ τὸ ἄγκιστρον *M173* με τὰ μολύβδινα βαρίδια δικτύου *M172* τοῦ τάφου 131. Ἀφ' ἐτέρου ὁ τάφος 123 περιεῖχε τὴν λόγχην *M153*, τὸ ὀπήτιον *M154*, τὸ κοπίδιον *M155*, τὴν λαβίδα *M156*, τὸ ξυράφιον *M157*, ὅλα χάλκινα, καὶ τὴν λιθίνην ἀκόνην *A237*. Ἡ τελευταία αὐτὴ πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ συνώδευεν ἐν ἡ περισσότερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἡ διαταραχὴ όμως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θαλάμου δὲν επέτρεψε νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδός των. Ἐπὶ πλέον υπάρχουν καὶ αἱ περιπτώσεις ὧν εύρέθησαν εἰς τὸν ἴδιον τάφον παραμερισμένα, όπως π.χ. τὸ σιδηροῦν μαχαίριον *M85* καὶ τὸ χάλκινον ξίφος *M86* τοῦ τάφου 38, ἡ ἡ βελόνη *M76* καὶ τὸ πηνίον *A96* τοῦ τάφου 30, χωρὶς όμως τοῦτο νὰ σημαίνῃ ότι ἀρχικῶς ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν ταφήν.

Πάντως, καὶ με τὴν ἐξάιρεσιν τῶν μολυβδίνων βαριδίων τοῦ τάφου 131, τὰ ὁποῖα εἶναι προφανῶς ὅτι ἀπέμεινεν ἀπὸ τὸ ἀλιευτικὸν δίκτυον ὅπου ἦσαν στερεωμένα, τὰ ἄλλα, εἴτε εύρέθησαν μεμονωμένα εἴτε κατὰ συνδυασμούς, εἶναι ὅλα κτερίσματα αὐτοτελῆ καὶ αὐθύπαρκα, ἀποτελοῦν δὲ πολυτίμους ἐνδείξεις διὰ τὰς ἀσχολίας καὶ τὸν τρόπον ζωῆς τῶν κατόχων των.

**Λίθινον ἐργαλεῖον.** Τὸ ἀξινοειδὲς *A287* (πίν. 63 δ), τὸ μοναδικὸν τῆς ἀνασκαφῆς, προέρχεται ἀπὸ τὸν τάφον 143 ὅπου ἔκειτο μεμονωμένον. Μικροῦ μεγέθους καὶ ἀμφίκυρτον κατὰ τὸ σχῆμα, ἔχει ἐπιφάνειαν λειασμένην καὶ στιλπνὴν καὶ καταλήγει εἰς κανονικὴν καμπύλην κόψιν. Ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῆς πτέρνης εἶναι ἐλλιπές, ἡ ἐπιφάνεια τῆς θραύσεως όμως μαρτυρεῖ ότι εύρίσκετο εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἤδη ὅταν κατετέθη εἰς τὸν τάφον. Ἐχει δηλαδὴ τὴν μορφήν καὶ τὰς ἀναλογίας τοῦ τύπου Γ τῶν νεολιθικῶν ἀξινῶν<sup>1</sup>, με τὴν διαφορὰν ότι στενεύει πρὸς τὴν κόψιν καὶ ὄχι πρὸς τὴν πτέρναν, ὅπως ἐκεῖναι. Ἐπὶ πλέον εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ τεμάχιον χλωριτοεπιδοτικοῦ πετρώματος, τόσον μαλακοῦ κατὰ τόπους ὥστε νὰ εἶναι ἀκατάλληλον διὰ πρακτικὴν χρησιμοποίησιν<sup>2</sup>, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει βεβαίως ότι δὲν εἶναι νεολιθικὸν ἀλλὰ πολὺ μεταγενέστερον.

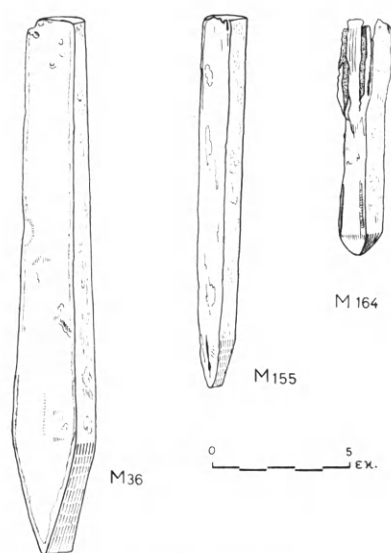
1. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, σ. 307 - 319. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι, σ. 120 - 122.

2. Κατὰ τὸν γεωλόγον Δρ. Α. Τάταρην ὁ ὁποῖος τὸ ἐξήτασε, «συνίσταται ἐκ δύο τοῦλάχιστον κυρίων ὀρυκτῶν ἑτεροχρῶν. Τὸ ἐν χρώματος βαθέως ἐλαιοπρασίνου, λάμψεως ὑαλώδους, σκληρότητος 6 - 7. Φλεβίδιον πράσινον κυανίζον, διασχίζον διαγωνίως τὸ δείγμα, καθὼς καὶ περιοχαὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος πιθανὸν νὰ συνίστανται ἐξ ὀρυκτοῦ διαφόρου τοῦ προηγούμενου. Πάντως καὶ αὐτὸ ἔχει σκληρότητα περίπου 7. Τὸ ἕτερον κύριον ὀρυκτὸν εἶναι μαλακόν, σκληρότητος μεταξὺ 1 καὶ 2, λάμψεως μαργαριτώδους, κάπως λιπαρᾶς, ἀφῆς λιπαρᾶς, χρώματος λευκοκιτρίνου πρασινίζοντος με χρῶμα κόνεως λευκὸν ἀκάθαρτον. Τὸ εἶδ. βάρους τοῦ δείγματος εἶναι περίπου 3,31. Ἡ ἀνομοιογένειά του καὶ ἡ μικρὰ μέση σκληρότης τοῦ δείγματος δὲν συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς χρησιμοποίησέως του ὡς ἐργαλείου, ὡς ὑποβάλλει τὸ σχῆμά του».



Παρ' ὅλην τὴν γενικὴν ἐπικράτησιν τοῦ χαλκοῦ, κατασκευάσματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν εἶχον ἐκλείψει τελείως κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, τοῦλάχιστον ἀπὸ περιοχὰς ἀποκέντρους ὅπως π.χ. τὸ Δῶριον <sup>1</sup>, ἐκεῖ ὅμως ἦσαν πραγματικά ἐργαλεῖα ἀπὸ σκληρὸν λίθον. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἰσχύει οὔτε διὰ τὸ M287 οὔτε καὶ διὰ τὸ στεατίνον δείγμα τὸ εὑρεθὲν εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΙ στρῶμα τοῦ συνοικισμού τοῦ Κοράκου <sup>2</sup>. Ἴσως νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν κατεργασίαν ἰδιαιτέρως μαλακῶν ὑλῶν, ὡς ξέστρα δέρματος π.χ., δὲν ἀποκλείεται ὅμως, διατηροῦντα τὸ σχῆμα καὶ περίπου τὸ ὑλικὸν παλαιότερων ἐργαλείων, νὰ εἶχον καθαρῶς συμβολικόν, ἴσως δὲ καὶ μαγικὸν - θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὅπως ὁ λίθινος πέλεκυς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀσίνης <sup>3</sup>.

**Κοπίδια.** Ὑπάρχουν τρία, τὸ M36 τοῦ τάφου 10, τὸ M155 τοῦ τάφου 123 καὶ τὸ M164 τοῦ τάφου 128 (εἰκ. 144, πίν. 77 α, 128 γ, 132 β). Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύ-



Εἰκ. 144. Κοπίδια.

τερον, ἄριστα διατηρημένον, ἔχει σχῆμα λεπτυνόμενον πρὸς τὴν πτέρναν καὶ αἰχμὴν τριγωνικὴν καταλήγουσαν εἰς στενὴν κόψιν. Εἶναι ἐντελῶς ἀνέπαφον, πιθανώτατα δὲ κατετέθη εἰς τὸν τάφον ἀμεταχείριστον. Τὸ δεύτερον, μικρότερον καὶ ὁμοιομόρφου τετραπλεύρου διατομῆς εἰς ὅλον τὸ μῆκος του, ἔχει τὸ ἴδιον εἶδος αἰχμῆς μὲ κόψιν, τὸ δὲ τρίτον ἀποτελεῖται ἀπὸ τετράγωνον βραχὺ στέλεχος πολὺ ὠξειδωμένον, σχηματίζον εἰς τὸ ἐν ἄκρον ὀξεῖαν πυραμιδοειδῆ αἰχμὴν. Τὰ M36 καὶ M164 εὑρέθησαν μεμονωμένα, τὸ M155 ὅμως ἀνήκει εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐργαλείων τοῦ τάφου 123.

Τὸ χαρακτηριστικὸν τμήμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν ἐργαλείων εἶναι φυσικὰ τὸ κοπτερόν των ἄκρον, ὡς πρὸς αὐτὸ δὲ τὰ δύο πρῶτα (M36 καὶ M155) εἶναι ὅμοια, καταλήγοντα εἰς κόψιν στενότεραν ἀπὸ

τὴν πλατεῖαν πλευρὰν τοῦ ἐλάσματος καὶ ἐγκαρσίαν πρὸς αὐτήν. Ἐχουν δηλαδὴ ἀκριβῶς τὸ σχῆμα καὶ περίπου τὰς διαστάσεις τοῦ σημερινοῦ σταυροκόπιδου τῶν σιδηρουργῶν, τοῦ χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν χάραξιν μετάλλων. Τὸ τρίτον, τὸ M164, ὁμοιάζει πρὸς τὸ βελόνι τῶν ξυλουργῶν, μεταλλουργῶν καὶ λιθοξόων <sup>4</sup>, τὸ μέγεθός του ὅμως, καθὼς ἄλλωστε καὶ τὸ ὑλικόν του, τὸ καθιστοῦν ἀκατάλληλον διὰ τὴν κατεργασίαν σκληρῶν λίθων.

Χάλκινα κοπίδια τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ὑπάρχουν ἀρκετὰ καὶ διαφόρων μεγεθῶν <sup>5</sup>, διαφορετικοῦ ὅμως σχήματος, μὲ τετράπλευρον ἔλασμα καὶ πλατεῖαν ἀκμὴν,

1. N. VALMIN, The Swedish Messenia Expedition, σ. 352.

2. Korakou, σ. 109, εἰκ. 133 ἀρ. 7.

3. MMR<sup>2</sup>, σ. 112, 113 - 114. Πρβ. καὶ Asine, σ. 299, εἰκ. 206.

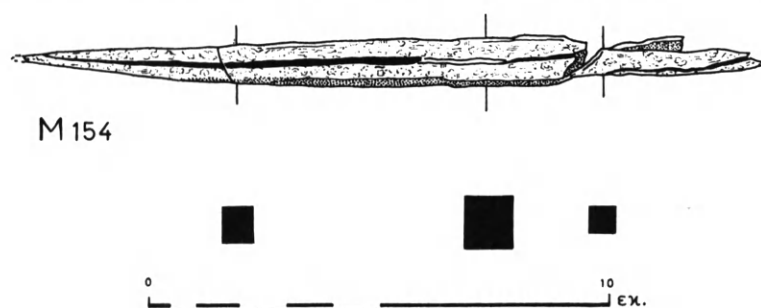
4. A. ΟΡΑΝΔΟΣ, Ὑλικά Δομῆς 2, σ. 118, εἰκ. 56 ἀρ. 3.

5. Outils de Bronze, σ. 85 - 100, πίν. IX - XI, ἐπιπλέον δὲ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 239, εἰκ. 11 (Βολιμίδια). MORRICONE, σ. 175 - 176, 254, εἰκ. 183, 279 (Κῶς). V. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΣ, Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1965, σ. 18, εἰκ. 7 ἀρ. 54 καὶ 61, πίν. IV, 61 (Ταμασσός).



ὅπως τὸ λίστρον τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ ἡ σημερινή λάμα <sup>1</sup>, προφανῶς δὲ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν κατεργασίαν ξύλου ἢ λίθου. Ὁμοία πρὸς τὸ M36 ἔχουν εὑρεθῇ μέχρι στιγμῆς μόνον εἰς τὸν μυκηναϊκὸν συνοικισμόν τοῦ Ὄρους τῆς Αἰγίνης <sup>2</sup>, τὸσον αὐτὰ δὲ ὅσον καὶ τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς, μικρὰ καὶ μὲ στενὴν κόψιν, πρέπει νὰ ᾔσαν ἐργαλεῖα μεταλλουργῶν ὅπως καὶ τὰ τωρινὰ ὅμοιά των.

**Ὀπήτιον.** Εὑρέθη ἐν, τὸ M154 (εἰκ. 145), μεταξὺ τῶν χαλκίνων τοῦ τάφου 123 (πίν. 128 γ). Ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὸν καὶ ὀξὺ ἔλασμα τετραγώνου διατομῆς κα-



Εἰκ. 145. Ὀπήτιον.

ταλῆγον εἰς τὴν κορυφὴν του εἰς ὀβελίσκον, ἐπίσης τετράγωνον ἀλλὰ πολὺ λεπτότερον καὶ σαφῶς διακρινόμενον. Ὁ ὀβελίσκος αὐτὸς μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίν λαβῆς ξυλίνης, ἐφ' ὅσον κατεστράφη χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἵχνη, ἀναλόγου ἀσφαλῶς πρὸς τὰς λαβὰς ὁμοίων ἐργαλείων τὰς ἀνακαλυφθεῖσας εἰς τὰς Μυκήνας <sup>3</sup>.

Ὅπως εἶναι φυσικόν, ὁπήτια ὑπῆρχον ἀνέκαθεν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς εἰς τὴν κατεργασίαν τοῦ δέρματος κυρίως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λεπτοτέρας ἐργασίας ἐπὶ μετάλλων καὶ ξύλων, ἡ βασικὴ δὲ καὶ στοιχειώδης λειτουργία των καθιστᾷ τὴν διαμόρφωσίν των ἐλάχιστα ἐπιδεκτικὴν ποικιλίας καὶ ἐξελίξεως. Τὸ M154 ἀνήκει εἰς τὰ δείγματα μὲ τετράγωνον αἰχμὴν, γνωστὰ ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Μ. Ἀνατολῆς, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος <sup>4</sup>, εἰδικώτερον δὲ παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς ἐν ὙΕ ἀπὸ τὴν Εὐτρησιν <sup>5</sup>, ἰδίως δὲ πρὸς μερικὰ ἀπὸ τὴν οἰκίαν Τσουντα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων <sup>6</sup>, τὸν τάφον Β' τῆς Ναυπλίας <sup>7</sup>, τὸ Παλαίκαστρον <sup>8</sup>, τὰ Γουρνιά <sup>9</sup>, τὴν Κῶ <sup>10</sup>, τὴν Ἰαλυσὸν <sup>11</sup> καὶ τὴν Κύπρον <sup>12</sup>. Μαζὶ μὲ τὴν ἀκόνην καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐργαλεῖα τοῦ τάφου 123 φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μέρος τῶν κτερισμάτων μεταλλουργοῦ.

1. Α. ΟΡΑΝΔΟΣ, Ὑλικά Δομῆς 2, σ. 125, εἰκ. 58 ἀρ. 8, 62.

2. Ἀδημοσίευτα. Τὸ μεγαλύτερον καὶ ὁμοιότερον φέρει τὸν ἀριθμὸν Μουσείου Αἰγίνης 970.

3. Ch.T., σ. 188.

4. Outils de Bronze, I, σ. 41, II σ. 4,6, τύπος Β καὶ εἰδικώτερον Β1 καὶ Β2α.

5. H. GOLDMAN, Eutresis, σ. 219.

6. AE 1891, σ. 25 (ὅπου ἀναφέρονται ὡς «σφηνοειδῆ ἐργαλεῖα») καὶ 1899, σ. 102 ὑποσ. 2 (EM 2554).

7. V. STAÏS, Collection mycénienne du Musée National, σ. 149, EM 3544.

8. Palaikastro, σ. 119, πίν. XXV, Ν (ὅπου ὀνομάζονται «stiletto»).

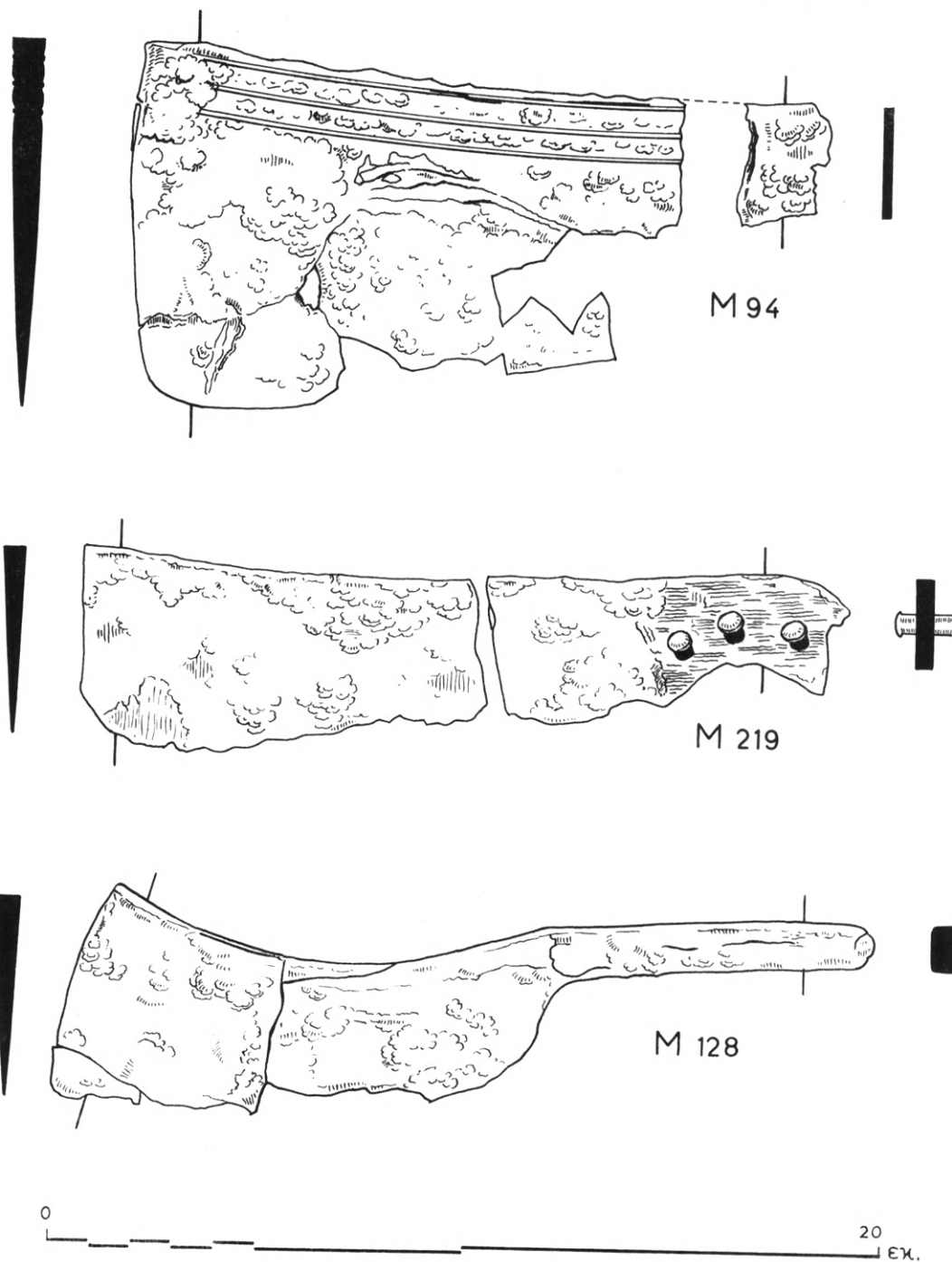
9. H. BOYD - HAWES κ.ἀ., Gournia, σ. 34, πίν. IV, 17.

10. MORRICONE, σ. 121, 201, εἰκ. 102, 207.

11. MAIURI, σ. 113. JACOPI, σ. 345.

12. Atlas of the Cesnola Collection, III, πίν. LXIX, 3.

**Μαχαιροπελέκεις.** Τὰ ἐργαλεῖα αὐτά, βασικῶς ὅμοια κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὰ ξυράφια, εἶναι ὀγκωδέστερα, ἢ δὲ λαβὴ των στενοτέρη καὶ βραχυτέρα κατ' ἀνα-



Εἰκ. 146. Μαχαιροπελέκεις.

λογίαν πρὸς τὴν λεπίδα, ἔχουσιν παχυτέραν ράχιν καὶ μεγαλύτερον βάρος. Ὁ σκοπὸς των ἦτο ἀσφαλῶς νὰ κόπτουν διὰ κτυπήματος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ προωρίζοντο διὰ τὸν διαμελισμὸν κρεάτων, ὅπως ἄλλωστε καὶ σήμερον οἱ καθ' ὅλα ὅμοιοι

μπαλτάδες<sup>1</sup>. Οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς περιεῖχον τρεῖς, ὅλους μετακινημένους ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, τὸν *M94* τοῦ τάφου Σ24, τὸν *M128* τοῦ τάφου Σ32 καὶ τὸν *M219* τοῦ 152 (εἰκ. 146, πίν. 110 γ, 24 γ, 15 β). Ὁ πρῶτος ἔχει πλατεῖαν καὶ βαρεῖαν τραπεζιόσχημον λεπίδα μὲ εὐθύγραμμον ράχιν καὶ στενὴν λαβὴν φέρουσιν ἀρχικῶς ἐπένδυσιν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ξυλίνην. Εἰς τὸν δεύτερον ἡ λεπίς, ἐπίσης βαρεῖα καὶ τοῦ ἰδίου σχήματος, εἶναι σημαντικῶς στενοτέρα, ἡ δὲ λαβή, μὲ τρεῖς ἥλους καὶ σαφῆ τὰ ἔχνη τῆς ξυλίνης ἐπενδύσεώς της, κυρτώνεται ἐντόνως πρὸς τὰ κάτω. Ὁ τελευταῖος, ὁ μικρότερος ἀπὸ τοὺς τρεῖς, ἔχει λεπίδα ἰσχυράν, καμπύλην πρὸς τὰ ἐπάνω, μέτωπον λοξὸν πρὸς τὴν ράχιν της καὶ συμφυᾶ λαβὴν εὐθύγραμμον, ἐπιμήκη καὶ συμπαγῆ, χωρὶς ἐπένδυσιν. Ἀντιπροσωπεύουν δηλαδὴ οἱ τρεῖς αὐτοὶ μαχαιρο-πελέκεις τοὺς τρεῖς ὑπάρχοντας βασικοὺς τύπους<sup>2</sup>. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ δύο πρῶτοι εἶναι ἐπικρατέστεροι ἀλλ' ὅχι ἀποκλειστικοὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Δωδεκάνησον<sup>3</sup>, ὁ δὲ τρίτος εἰς τὴν Κρήτην<sup>4</sup>. Καὶ οἱ τρεῖς παρουσιάζονται πλήρως διαμορφωμένοι, αἱ διαφοραὶ δὲ μεταξὺ των δὲν εἶναι χρονικαὶ διότι παρατηροῦνται ἤδη ἐξ ἀρχῆς, ὅταν τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἐργαλείου πρωτοεμφανίζεται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΑ, προερχόμενον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ ὑποκαθιστῶν τὰς παλαιότερας ἀμφιστόμους λεπίδας<sup>5</sup>. Τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς, σημαντικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα προσθήκη εἰς τὸ ἐλάχιστον γνωστὸν ὕλικόν τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς φάσεως, ἀποδεικνύουν ὅτι ἐξηκολούθησαν νὰ χρησιμοποιοῦνται πρακτικῶς ἀναλλοίωτοι μέχρι τοῦ ΥΕ ΠΙΓ, ὀλίγον δηλαδὴ προτοῦ ἐκλείψουν ὀριστικῶς, τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτήν<sup>6</sup>.

**Μαχαίρια.** Εὐρέθησαν συνολικῶς 9, προερχόμενα ἀπὸ ἰσαριθμοὺς τάφους, τὰ *M13* τοῦ τάφου 1, *M26* τοῦ τάφου Σ2, *M53* (τάφος 12), *M72* (τάφος 21), *M75* (τάφος 28), *M85* (τάφος 38), *M136* (ὄρυγμα πρὸς Β. τοῦ τάφου 89), *M176* (τάφος Σ49) καὶ *M188* (τάφος 137). Τὰ *M13*, *M26*, *M53*, *M72*, *M136*, *M176* καὶ *M188* εἶναι χάλκινα διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν, τὰ δὲ *M75* καὶ *M85* σιδηρᾶ, μὲ χαλκίνους ἥλους διὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς των. Εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν εἶχε μείνει μόνον τὸ *M53*, κείμενον μαζὶ μὲ τὸ ξίφος *M52* κατὰ μῆκος τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τῆς κατὰ τὰ ἄλλα μὴ διατηρηθείσης ταφῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν μετακινημένα, τὰ δὲ τεμάχια τοῦ *M72* συνελέγησαν

1. R.T., σ. 97. Prosymna, σ. 347. H. A. THOMPSON, *Hesperia* 17, 1948, σ. 157. CATLING, *Cypriot Bronzework*, σ. 107. *Outils de Bronze*, σ. 333.

2. Καὶ ὅχι δύο μόνον, ὅπως δέχονται ἡ N. SANDARS (*BSA* 53 - 54, 1958 - 59, σ. 235) καὶ ὁ V. DESBOROUGH (*LMS*, σ. 59). Ὁ J. DESHAYES (*Outils de Bronze I*, σ. 332 - 333) διακρίνει τρεῖς, τοὺς C1a, C2a καὶ C3a, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ παραλλαγὰς τοῦ ἰδίου βασικοῦ τύπου.

3. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *AE* 1888, σ. 171, πίν. 9 ἀρ. 17 (Μυκῆναι). Prosymna, σ. 347 - 348, εἰκ. 309, 363 ἀρ. 6, 426 ἀρ. 1, 485, 512 ἀρ. 4 (Πρόσυμνα). N.T., σ. 35, εἰκ. 35 ἀρ. 3, 4 (Δεντρά). Fouilles de Delphes V, σ. 8, εἰκ. 21 (Δελφοί). H.A. THOMPSON, *Hesperia* 17, 1948, σ. 157, εἰκ. 4c (Ἀθῆναι). E.T. VERMEULE, *AJA* 64, 1960, σ. 16, πίν. 5, εἰκ. 36K (Ἀχαῖα). MAIURI, σ. 100, εἰκ. 15, σ. 231, εἰκ. 147 (Ἰαλυσός). MORRIGONE, σ. 67, 78, 82, 149, 233, εἰκ. 38, 39, 50, 52, 58, 59, 138, 139, 254, 255 (Κῶς). I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 83, πίν. 26γ (Βούλα). CATLING, *Cypriot Bronzework*, σ. 107.

4. *Outils de Bronze*, σ. 332.

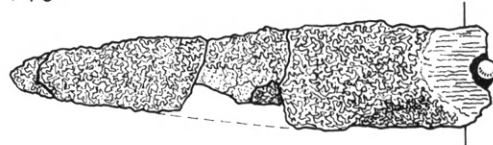
5. P.T., σ. 117. Prosymna, σ. 347. N. SANDARS, *BSA* 53 - 54, 1958 - 59, σ. 235.

6. DESBOROUGH, *LMS*, σ. 59.

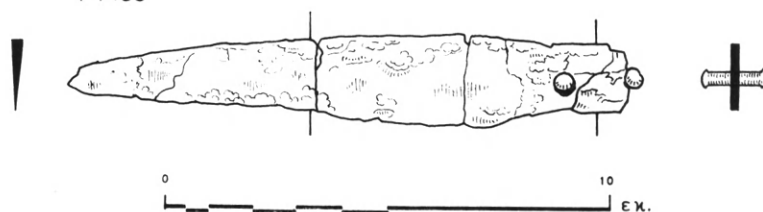
ἀπὸ δύο διαφορετικὰ σημεῖα τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 21. Τοῦτο ἰσχύει φυσικὰ κατὰ μείζονα λόγον διὰ τὰ *M26* καὶ *M176*, προερχόμενα ἀπὸ συλημένους τάφους.

Εἶναι ὅλα μικρὰ τὸ μέγεθος (τὰ μήκη ὅσων διετηρήθησαν ὁλόκληρα κυμαίνον-

*M 75*



*M 188*



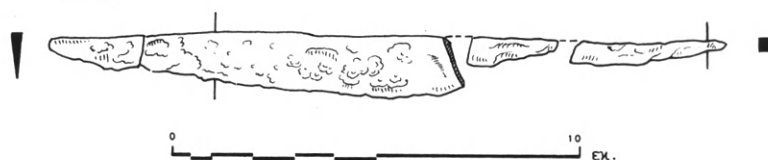
Εἰκ. 147. Μαχαίρια μετρίγωνικὴν λεπίδα καὶ ἐλασματοειδῆ λαβὴν.

ται μεταξὺ τῶν 0,205 τοῦ *M53* καὶ 0,142 μ. τοῦ *M136*, τὰ δὲ ὑπόλοιπα εἶναι προφανὲς ὅτι ἦσαν ἀναλόγων διαστάσεων) καὶ μονόκοπα, παρουσιάζουν δὲ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς λαβῆς καὶ τῆς λεπίδος τὴν ποικιλίαν ὥστε μόνον τὰ *M75* καὶ *M188*,

*M 13*



*M 72*



Εἰκ. 148. Μαχαίρια μετρίγωνικὴν λεπίδα καὶ ἐλασματοειδῆ λαβὴν.

ἐνδεχομένως δὲ καὶ τὸ *M26* εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τοὺς τύπους τοὺς προταθέντας ἀπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε μελετητὰς τοῦ θέματος, τὴν N. Sandars<sup>1</sup>, ἡ ὁποία τὰ διακρίνει κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαμορφώσεως τῆς λαβῆς των, καὶ τὸν J. Deshayes<sup>2</sup>,

1. The Antiquity of the One-Edged Knife in the Aegean, PPS 21, 1955, σ. 174 - 197, μετὰ τὸν κατάλογον τοῦ σχετικοῦ ὕλικου εἰς τὰς σελίδας 188 - 197. Βλ. ἐπίσης καὶ BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 233 - 234. Τὴν τυπολόγησιν τῆς ἀκολουθεῖ καὶ ὁ DESBOROUGH, LMS, σ. 59 - 61.

2. Outils de Bronze, I, σ. 302 - 330, II, σ. 123 - 140, ὅπου παραθέτει ὅλα σχεδὸν τὰ γνωστὰ δείγματα.

λαμβάνοντα ένίστε ύπ' όψιν και την λεπίδα. Πρέπει λοιπόν να έξετασθούν εκ νέου, λαμβανομένου ύπ' όψιν του σχήματος της λεπίδος μάλλον, έφ' όσον τουτο άποτελεί το κύριον στοιχείόν των, προσδιοριζόμενον από την εκάστοτε συγκεκριμένην των χρῆσιν.

Μίαν πρώτην ομάδα άποτελούν τα *M75*, *M188*, *M13* και *M72*, με λεπίδας στενομήκεις τριγωνικάς, αίχμας όξείας, ράχεις εύθυγράμμους και κόψεις έλαφρότατα καμπύλας, είναι δέ προφανώς μαχαίρια γενικῆς χρήσεως. Τα δύο πρώτα (είκ. 147, πίν. 3 α, 69 γ) έχουν λαβάς έλασματοειδεῖς του ίδιου περίπου πλάτους με τὰς λεπίδας, εις τὰς όποιάς ή επένδυσις συνεκρατεῖτο με ήλους τοποθετημένους κατά σειράν. Αὐτὰ ανήκουν εις τὸν συνηθέστερον τύπον από όλους, τὸν συγκεντρώνοντα εις την περιοχήν του Αιγαίου και της Μέσης 'Ανατολῆς και κατά την διάρκεια της περιόδου ΥΕ Ι - ΥΕ ΙΙΙΓ τὰ άπολύτως περισσότερα δείγματα, την κατηγορίαν 1α της Sandars <sup>1</sup> και K του Deshayes <sup>2</sup>. Τα άλλα δύο (είκ. 148, πίν. 50 β, 103 α) έχουν λαβήν υπό μορφήν στενομήκους όβελου, έισχωροῦντος εις αντίστοιχον όπήν της επενδύσεως. Το είδος αὐτό είναι σχεδόν άγνωστον εις την περιοχήν της Μεσογείου <sup>3</sup>. Τα μόνα παραπλήσια είναι έν δείγμα από τὸν τάφον IV του περιβόλου Α τῶν Μυκηνῶν <sup>4</sup>, με φυλλόσχημον λεπίδα και λαβήν αρκετοῦ πάχους, και άλλο από τὸν συνοικισμόν της 'Ιαλυσού <sup>5</sup>, όπου όμως ή λεπίς έχει απόληξιν στρογγύλην και όχι αίχμηράν. Παρ' όλην την σχετικὴν όμοιότητα της λαβῆς δηλαδή πρόκειται περί όργάνων βασικῶς διαφορετικῶν και πολὺ όλίγον διαφωτιστικῶν χρονολογικῶς, άφοῦ τὸ έν ανάγεται εις την αρχήν της μυκηναϊκῆς περιόδου και τὸ άλλο εις τὸ τέλος.

'Αλλην ομάδα άπαρτίζουν τα *M53* και *M85* (είκ. 149, πίν. 95 γ, 82 γ). 'Εδῶ αι λεπίδες, εύθύγραμμοι κατά τὸ μεγαλύτερον τμήμά των, με ράχιν και κόψιν παραλλήλους, καταλήγουν εις όξυτάτας αίχμας στραμμένας κατά άμβλεῖαν γωνίαν πρὸς την πλευράν όπου εύρίσκεται και ή κόψις των, έν προκειμένῳ πρὸς τὰ επάνω. Μαχαίρια με την αίχμην άνασηκωμένην μεν άλλα καμπύλην, την δέ κόψιν πρὸς τὰ κάτω, είναι γνωστὰ εις την Μ. 'Ασίαν, την Αίγυπτον και την Μ. 'Ανατολήν από της Πρωτοχαλκῆς ήδη περιόδου <sup>6</sup> μέχρι της εποχῆς του Σιδήρου <sup>7</sup>, διαφέρουν όμως από τὰ δει-

1. PPS 21, 1955, σ. 175 - 177 και 188 - 190. Εις τὸν παρατιθέμενον κατάλογον αναφέρονται ὡς ανήκοντα εις τοὺς ΥΕ ΙΙΒ - Γ χρόνους ανά έν από τὰς Μυκήνας (BSA 48, 1953, σ. 7, πίν. 2b και 49, 1954, σ. 293, άρ. 403), τὸ Μαῦρο Σπήλιο (BSA 28, 1926 - 27, σ. 256), την Καλλιθέαν Πατρῶν (E.T. VERMEULE, AJA 64, 1960, σ. 15 - 16, πίν. 5, είκ. 36D) και την 'Ιαλυσόν (MAIURI, σ. 99, είκ. 106), έξ από την Κῶ (MORRIGONE, σ. 57, 121, 180, 200, 214, είκ. 29, 102, 189, 207, 226, 230, 231) και τρία από την Κύπρον (CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 103). Εις αὐτὰ πρέπει να προστεθοῦν και τρία από τὸ 'Αργος (Deiras, σ. 201 - 202).

2. Outils de Bronze, σ. 313 - 316.

3. 'Η Ν. SANDARS δέν τὸ αναφέρει καθόλου, ό J. DESHAYES παραθέτει μερικὰ δείγματα με βραχείας λαβάς και λεπίδας διαφορετικοῦ σχήματος, ανήκοντα εις τὸν πολιτισμόν Harappa (Outils de Bronze, σ. 304 - 305), ό δέ P.L.O. GUY (Megiddo Tombs, σ. 166, είκ. 172, πίν. 119 άρ. 17) εικονίζει έν με αίχμην καμπυλωμένην πρὸς τὰ επάνω.

4. Schachtgräber, σ. 222, πίν. XCIII.

5. G. MONACO, Clara Rhodos 10, 1941, είκ. 89 άρ. 2 και Outils de Bronze, σ. 311.

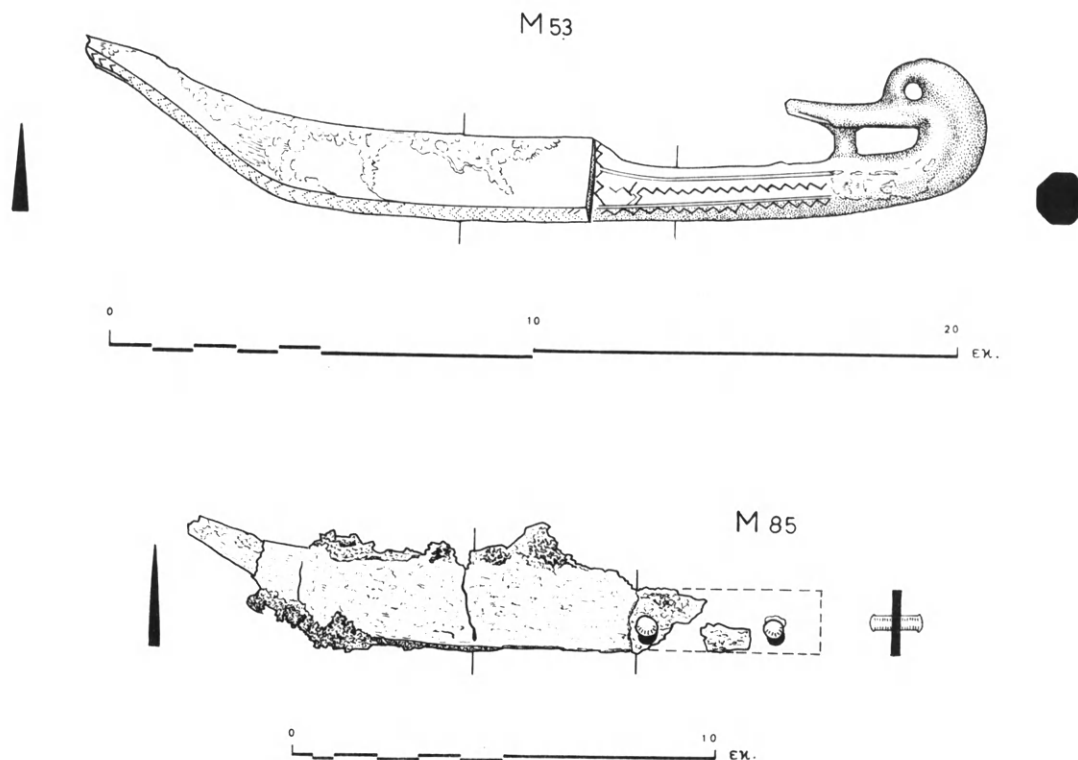
6. C.W. BLEGEN κ.ά., Troy I, σ. 336, πίν. 358 άρ. 35 - 451 (Τροία ΙΙ). W. LAMB, Excavations at Thermi in Lesbos, σ. 171, 173 άρ. 30 - 9, πίν. XXV, XLVII (Θερμή V).

7. W. M. FLINDERS PETRIE, Tools and Weapons, σ. 24. R. A. S. MACALISTER, The Excavation of Gezer, I, σ. 301, ΙΙΙ, πίν. LX, 1 (Gezer, 15ος αι.). O. TUFFNELL κ.ά., Lachish IV, σ. 232 - 235 και πίν. 54 άρ. 43, 44, 45 (Lachish, 15ος αι.) A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 198, είκ. 142 άρ. 4 (Θῆβαι,



γματα τῆς Περαιτῆς τόσον ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν καμπύλην τῆς αἰχμῆς, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς κόψεως, στοιχεῖα κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὰ ἐνὸς μαχαιρίου.

Μέχρι στιγμῆς λοιπὸν δὲν ἔχουν εὑρεθῇ ὅμοια, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς λεπίδος δὲν ἦτο πολὺ διαδεδομένον. Ὡς ἐκ τούτου, καὶ προκειμένου περὶ



Εἰκ. 149. Μαχαιρία με ἀνασηκωμένην αἰχμήν.

σχήματος τόσον χαρακτηριστικοῦ καὶ ἀσυνήθους, ἡ μορφολογικὴ ταυτότης πρέπει νὰ σημαίνει καὶ κοινὴν προέλευσιν, τὴν προέλευσιν δὲ αὐτὴν προσδιορίζουν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ὕλικόν τοῦ M85, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ μορφή τῆς λαβῆς τοῦ M53.

Ἡ ἐν λόγῳ λαβὴ, ὀκταγωνικῆς τομῆς καὶ μονοκόμματη μετὰ τὴν λεπίδα, περιτέχνου κατασκευῆς καὶ μετὰ ἐγγράμμον διακόσμησιν, καταλήγει εἰς πλαστικὴν κεφαλὴν νήσσης βλέπουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν αἰχμὴν δηλαδὴ τοῦ μαχαιρίου. Μαχαιρία μετὰ συμπαγεῖς μεταλλίνας λαβὰς ὑπάρχουν εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους<sup>1</sup>,

15ος αἰ.). P.L.O. GUY, Megiddo Tombs, σ. 166, εἰκ. 172, πίν. 119 ἀρ. 17 (Μεγιδδώ). R. D. HAMILTON, Excavations at Tell Abu Hawâm, QDAP IV, 1935, σ. 60 ἀρ. 374 A (Tell Abu Hawâm, 13ος αἰ.). MAIURI, σ. 175, εἰκ. 101 ἀρ. 26. JACORI, σ. 267, εἰκ. 9 (Ἰαλυσός, 13ος αἰ.). Outils de Bronze, I, σ. 309-310, II, πίν. XLIII, 16 (Firadkhin τῆς Ἄνω Κιλικίας καὶ Ἑγκωμη, 12ος αἰ.). S.C.E. I, σ. 268, πίν. LVIII, 13 (Λάπιθος, γεωμετρικοὶ χρόνοι). Πρβ. καὶ τοὺς καμπυλοπτέρους κολεοὺς τῶν ἐγχειριδίων τῶν εἰκονιζομένων εἰς τὰ χιττιτικὰ ἀνάγλυφα (H. BOSSERT, Alt - Anatolien, πίν. 102, 129).

1. N. SANDARS, PPS 21, 1955, σ. 175, 194-5, κατηγορία 4. Πρβ. καὶ Deiras, σ. 202. Ἡ SANDARS θεωρεῖ τὸ σχῆμα αὐτὸ ἐξέλιξιν ἐνὸς ἀρχικοῦ ὀβελοῦ εἰς τὴν θέσιν τῆς λαβῆς, ἐμπτηγνυομένου εἰς τὴν ἐπένδυσίν της, δέχεται δὲ ὅτι ἡ ὑποκατάστασις τοῦ ὑποθετικοῦ αὐτοῦ ὀβελοῦ ἀπὸ τὴν συμπαγῆ μεταλλίνην λαβὴν εἶχε συμπληρωθῇ κατὰ τὸ ὙΕ ΠΙΒ (ξ. ἀ. σ. 183). Τὰ μαχαιρία M13 καὶ M72 ὁμῶς ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ὀβελόσχημος λαβὴ ὑπῆρχε πράγματι καὶ ἐξηκολούθει νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ μετὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς κατηγορίας 4.

ἐν δέ, ἀπὸ τὸ Δικταῖον ἄντρον <sup>1</sup>, κρητικῆς κατασκευῆς ἀλλὰ κεντροευρωπαϊκῆς ἐμπνεύσεως καθὼς προκύπτει κυρίως ἀπὸ τὴν λεπίδα τοῦ <sup>2</sup>, ἄσχετον δὲ κατὰ τὰ ἄλλα, ἔχει λαβὴν διαμορφωμένην εἰς σχῆμα κεφαλῆς ἀνθρώπου. Εἰς τὸ M53 ὅμως τὸ βασικὸν καὶ ἀποφασιστικὸν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ πισωστραφῆς νησσοκεφαλὴ. Τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου <sup>3</sup>, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου δὲ ἐφθασε καὶ μέχρι τῆς Τρανσυλβανίας <sup>4</sup>, τὰ ἀντικείμενα ὅμως ὅπου ἀπαντᾶται, ἐλεφάντινα κυρίως, ἦσαν κατασκευῆς καὶ προελεύσεως αἰγυπτιακῆς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον συροπαλαιστινιακῆς, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ συχνή των χρησιμοποίησις ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους <sup>5</sup> καὶ ἡ ἀνεύρεσις ομάδων ἀναλόγων ἀντικειμένων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀνατολῆς γενικῶς <sup>6</sup>. Τὴν ἀπευθείας αἰγυπτιακὴν προέλευσίν του φαίνεται νὰ ἀποκλείῃ τὸ ἄλλο, τὸ M85, κατεσκευασμένον ἀπὸ σίδηρον. Τὸ μέταλλον αὐτὸ εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρουσιάζεται πρὸς Ν. τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὸ Αἰγαῖον ὅμως καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐκυκλοφόρει ἀκόμη εἰς μεμονωμένα δείγματα καὶ ἀσφαλῶς ὑπὸ μορφήν ἐτοιμῶν προϊόντων. Πρέπει λοιπὸν τὰ δύο μαχαίρια νὰ κατεσκευάσθησαν εἰς μίαν περιοχὴν μὲ πολιτισμὸν ἐπηρεαζόμενον ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακόν, ἀλλὰ καὶ διαθέτοντα ἤδη σίδηρον, δηλαδὴ εἰς τὴν Συρίαν.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἰδιόμορφον σχῆμα τῆς λεπίδος των, προωρίζοντο διὰ κάποιαν ἐντελῶς εἰδικὴν χρῆσιν. Τὸ M53 συνώδευε τὸ ἐν ἀπὸ τὰ δύο ξίφη τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ M85 ἦτο μετακινήμενον, πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι εὐρέθη εἰς τὸν τάφον τὸν περιέχοντα τὸ δεύτερον ἀπὸ τὰ ξίφη, χωρὶς βεβαίως νὰ φαίνεται ἐὰν τὰ δύο αὐτὰ ἀντικείμενα ἀνῆκον ἀρχικῶς εἰς τὴν ἰδίαν ταφὴν ἢ ὄχι. Ὅπως δὴποτε, καὶ τὰ δύο εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ λεπτεπίλεπτα ὥστε νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ὅπλα, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἀναμφισβήτητος σχέσις τοῦ πρώτου πρὸς τὸ ξίφος πρέπει νὰ σημαίνῃ ὅτι δὲν ἦσαν οἰκιακῆς χρήσεως. Ἴσως νὰ προωρίζοντο διὰ τὸ κυνήγιον καὶ εἰ-

1. D.G. HOGARTH, BSA 6, 1899 - 1900, σ. 110 καὶ εἰκ. 44.

2. E. SPROCKHOFF, JDRGZ 1, 1954, σ. 32, εἰκ. 3, ἀρ. 1 καὶ 4. Πρβ. καὶ ÅBERG, Vorgeschichtliche Kulturkreise in Europa, πίν. X, 57.

3. Βλ. τὴν ἐλεφαντίνην πυξίδα τοῦ τάφου I:2 τῆς Ἀσίνης (Asine, σ. 388, εἰκ. 54), τὸ ἀχάτινον σταθμίον τῶν Δεντρῶν (R.T., σ. 41, πίν. XXV, 2), τὸ χρυστάλλινον ἀγγεῖον τοῦ τάφου O τοῦ περιβόλου B τῶν Μυκηναίων (I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1953, σ. 233 - 234. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 146, εἰκ. 60, 61), δύο σταθμια τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης ἀπὸ κορναλίνην (A. EVANS, Corolla Numismatica in Honour of Barclay Head, σ. 351 - 352), τὴν ἐλεφαντίνην πυξίδα τῆς Ἰαλυσσοῦ (FLMV, σ. 14, εἰκ. 3) καὶ τὸ ἐλεφάντινον κοχλιάριον ἀπὸ τάφον τῆς Παλαιπάφου (J.H. ILIFFE - T.B. MITFORD, Illustrated London News, May 2, 1953, σ. 710 - 711, εἰκ. 5).

4. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ χάλκινον μαχαίριδιον μὲ λεπίδα ὁμοίαν πρὸς τὸ δείγμα τοῦ Δικταίου ἄντρον (βλ. ἀνωτέρω, ὑποσ. 1), βορείας κατασκευῆς δηλαδὴ καὶ μὲ πολὺ σχηματοποιημένην πτηνοκεφαλὴν εἰς τὴν λαβὴν (F. HOLSTE, Hortfunde Südosteuropas, πίν. 47 ἀρ. 25. Dacia 5/6, 1935/36, 195 κ. ἐξ. Βλ. καὶ N. SANDARS, AJA 67, 1963, σ. 139), τὸ μαχαίριδιον ὅμως αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον Hallstatt B, εἶναι δηλαδὴ ἀρκετὰ νεώτερον.

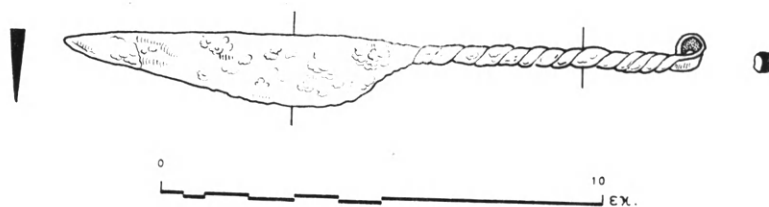
5. H. SCHÄFER, Von Ägyptischer Kunst, σ. 55 - 66. W. WRESZINSKI, Atlas der Ägyptischen Kulturgeschichte, II, πίν. 33a/b, ἀρ. 21, 94.

6. Τέσσαρες ἐλεφάντιναι πυξίδες μὲ νησσοκεφαλὰς τοῦ ἰδίου σχήματος ὅπως αἱ τῆς Ἀσίνης καὶ τῶν Δεντρῶν ἀπὸ τὴν Minet el Beida (C. SCHAEFFER, Syria 13, 1932, σ. 6, πίν. VIII), δύο ἀνάλογοι πυξίδες ἐλεφάντιναι καὶ μία λαβὴ χάλκινου ἐργαλείου ἀπὸ τὸ Ἀλαλάχ (L. WOOLLEY, Alalakh, σ. 276, 289, πίν. LXXV), ἡ ἐλεφαντίνη κεφαλὴ ἀπὸ τὸ ἱερὸν τοῦ Deir Allah (H. J. FRANKEN, Illustrated London News, April 17, 1965, σ. 34, εἰκ. 6) καὶ αἱ ἐλεφάντιναι κεφαλαὶ ἀπὸ λαβὰς καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς Μεγιδδώ (G. LOUD, The Megiddo Ivories, σ. 18, πίν. 45 ἀρ. 202, 203 - 204, 205, 206, 207, 208 - 209).

δικώτερον διὰ τὴν ἐκδορὰν τῶν θηραμάτων, πρᾶγμα ποὺ δικαιολογεῖ μέχρις ἐνὸς σημείου τὴν διαμόρφωσιν τῆς αἰχμῆς καὶ τὴν θέσιν τῆς κόψεώς των.

Τὰ ὑπόλοιπα τρία εἶναι μεμονωμένα δείγματα. Τὸ *M136* τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐκτὸς τάφου, μικρὸν καὶ λεπτὸν, ἀδιακόσμητον, ἔχει τριγωνικὴν λεπίδα μὲ εὐθύγραμμον ράχιν, ὀξεῖαν αἰχμὴν καὶ καμπύλην κόψιν, ἥ δὲ λαβὴ, μονοκόμματη, ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὸν καὶ λεπτὸν στέλεχος τετραγώνου διατομῆς, σχοινοειδῶς συνεστραμμένον καὶ ἀπολῆγον εἰς μικρὸν κρίκον (εἰκ. 150, πίν. 139 β). Ὅμοια πρὸς αὐτὸ ὑπάρχουν τρία ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν οἰκιῶν τῆς ΝΔ. πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυ-

M136



Εἰκ. 150. Μαχαίριδιον καλλωπισμοῦ.

M 26



Εἰκ. 151. Μαχαίριδιον κοπῆς δερμάτων ἢ ὑφασμάτων.

κηνῶν <sup>1</sup> ἀναγόμενα ὡς ἐκ τούτου εἰς τὸ ΥΕ ΠΙΒ-Γ, καὶ ἄλλα δύο ἀπὸ τὸ Καρφί, μὲ λεπίδας κάπως μακροτέρας καὶ στενοτέρας, χρονολογούμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ΥΕ ΠΙΓ ἢ καὶ ἀργότερον <sup>2</sup>. Οἱ ἀνασκαφεῖς, βασιζόμενοι εἰς τὰς διαστάσεις καὶ τὰς ἀναλογίας τῶν εὐρημάτων των, ἐξέφρασαν τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ χρῆσις των ἔπρεπε νὰ εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸν καλλωπισμὸν, τὴν παρατήρησιν δὲ αὐτὴν φαίνεται νὰ ἐνισχύη ἡ ἀνεύρεσις τοῦ *M136* μαζί μὲ τὴν λαβίδα *M137*.

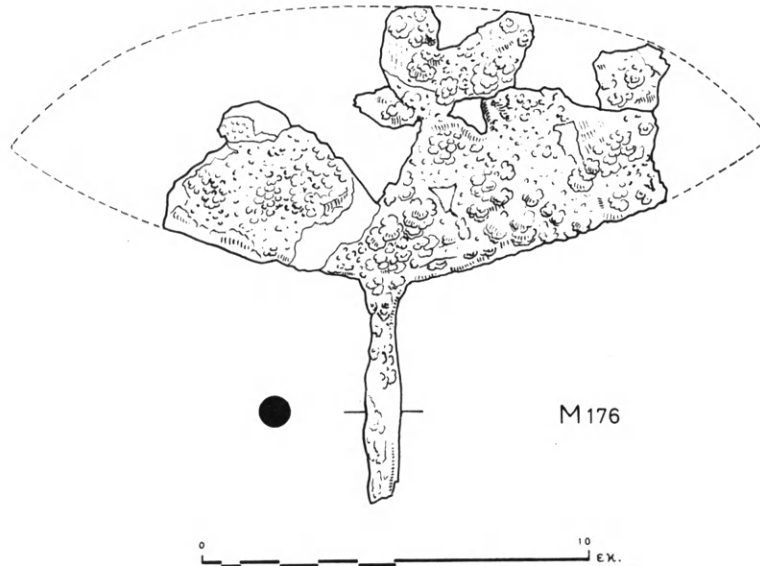
Τὸ *M26* (εἰκ. 151, πίν. 16 β) ἐνθυμίζει γενικῶς τὰ μαχαίρια τῆς πρώτης ὁμάδος, ἡ τριγωνικὴ του λεπίς ὅμως εἶναι βραχεῖα καὶ γωνιώδης, ἡ δὲ λαβὴ του, φέρουσα ἐπένδυσιν στερεωμένην μὲ ἥλους, δὲν ἐσώθη ὁλόκληρος. Τὸ σχῆμα καὶ αἱ ἀναλογίαι του εἶναι ὅμοια πρὸς μίαν κατηγορίαν αἰγυπτιακῶν μαχαιρίων, προοριζομένων διὰ

1. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΠΑΕ 1890, σ. 36 (ΕΜ 2606), ΑΕ 1891, σ. 25 (ΕΜ 2744).

2. J.D.S. PENDLEBURY, BSA 38, 1937 - 38, σ. 116, πίν. XXVII, 2, ἀρ. 645, 687.

τὴν κοπὴν δερμάτων καὶ ὑφασμάτων<sup>1</sup> εἰς μίαν ἐποχὴν ὅπου τὰ ψαλίδια ἦσαν ἀκόμῃ ἄγνωστα, ἀκόμῃ περισσότερο δὲ πρὸς ἓν δεῖγμα ἀπὸ τὴν οἰκίαν Τσουντα τῶν Μυκηναίων<sup>2</sup> καὶ ἄλλο, τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ., ἀπὸ τὸν συνοικισμόν τῆς Ἑγκωμης<sup>3</sup>, ἀναλόγου χρησιμότητος. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἐργαλείου δερματοτεχνίτου ἢ ἐνδυματοποιοῦ.

Τὸ τελευταῖον, τὸ *M176* (εἰκ. 152, πίν. 121 δ), εἶναι τελείως διαφορετικὸν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Συγκολλημένον ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, συλλεγέμενα ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς συλλήσεως τοῦ τάφου Σ49, διατηρεῖται ἐν μέρει μόνον καὶ σώζει ἐλάχιστον τμήμα τῆς



Εἰκ. 152. Μαχαίριον μετ' ἠμνοειδῆ λεπίδα.

κόψεώς του. Ἡ λεπίς του ἀρχικῶς ἦτο ριπιδιόσχημος μετ' ὀξυῶν καὶ συμπαγῇ κυλινδρικήν λαβὴν συμφοῦν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπίσης καμπύλης ράχεώς του. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἐργαλείου ὁμοίου πρὸς τὰ σημερινὰ κοφτομάχαιρα, τὸ ὅποῖον ἐκράτειτο κάθετον μετ' ὀξυῶν πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐκοπτε διὰ πίεσεως ἀσκουμένης μετ' αὐτοκινήτου κινήσεως τῆς χειρός. Μαχαίρια αὐτοῦ τοῦ εἴδους δὲν ἔχουν εὑρεθῇ ἔως τώρα εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὑπάρχουν ὅμως ἀνάλογα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον<sup>4</sup> καὶ τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην<sup>5</sup> καὶ ὅμοια ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Ν. Ἀσίαν<sup>6</sup>. Ὅλα αὐτὰ ἐρμηνεύονται ὡς χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν κοπὴν δερμάτων, τοῦτο δὲ ἰσχύει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ διὰ τὸ *M176*.

1. W. M. FLINDERS PETRIE, *Tools and Weapons*, σ. 51, πίν. LXII, ἀρ. L17 - L25.

2. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *AE* 1891, σ. 25 (EM 2744).

3. CATLING, *Cypriot Bronzework*, σ. 104.

4. W. M. FLINDERS PETRIE, *ibid.* σ. 50, πίν. LXII, ἀρ. L1, L2.

5. Palaikastro, σ. 119, πίν. XXV, u. H. BOYD HAWES κ. ἄ., Gournia, σ. 34, πίν. IV ἀρ. 29, 30.

6. P.L.O. GUY, *Megiddo Tombs*, σ. 168, εἰκ. 173 ἀρ. 4 καὶ πίν. 89 ἀρ. 3. R. D. HAMILTON, *Excavations at Tell Abu Hawām*, QDAP 4, 1935, σ. 32, εἰκ. 188 ἀρ. 191 (τοῦ 12ου αἰ. π.Χ.). C. SCHAEFFER, *Syria* 18, 1937, σ. 144, εἰκ. 9 (Ugarit, 13ος αἰ.). Tarsus II, σ. 281, 288 καὶ εἰκ. 423 ἀρ. 12 (ὅπου παρουσιάζονται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. π.Χ.).

Οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς λοιπὸν ἀπέδωσαν πολυάριθμα καὶ ποικίλων τύπων μαχαίρια, τὰ περισσότερα προοριζόμενα δι' εἰδικὰς χρήσεις. Τὰ *M13*, *M72* καὶ *M188* ἀπὸ τὴν πρώτην ομάδα καθὼς καὶ τὸ *M136* εἶναι ἀσφαλῶς μυκηναϊκῆς καὶ μάλιστα τοπικῆς κατασκευῆς, τὰ δὲ *M26* καὶ *M176* εἶναι πιθανώτατα ἐγγώρια ἀπομιμήσεις ξένων προτύπων. Τὰ ὑπόλοιπα τρία ὅμως πρέπει νὰ εἰσῆχθησαν ἔτοιμα ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς των, εἴτε ἀπευθείας εἴτε διὰ μεσαζόντων. Τὸ *M53*, μὲ τὴν νησσοκεφαλὴν εἰς τὴν λαβὴν, ἔχει τόπον προελεύσεως τὴν Συρίαν, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἢ καὶ βορειότερον ἔρχονται τὰ δύο σιδηρᾶ *M75* καὶ *M85*. Τὸ χαρακτηριστικὸν των γνώρισμα εἶναι ἡ χρησιμοποίησις χαλκίνων ἡλων διὰ τὴν ἐπένδυσιν τῆς λαβῆς. Καθὼς φαίνεται, ἡ κατεργασία τοῦ σιδήρου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατασκευὴν ἐξαρτημάτων ὅπως οἱ ἡλοι τῆς λαβῆς, χυτῶν δηλαδή, λεπτῶν καὶ περισσότερο περιτέχνων ἀπὸ ἐν ἀπλοῦν σφυρήλατον ἔλασμα, παρουσίαζεν ἀκόμη διὰ τοὺς μεταλλουργοὺς δυσχερεῖας τὰς ὁποίας προετίμων νὰ παρακάμπτουν ἐξακολουθοῦντες νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν μαλακώτερον καὶ οἰκειότερον χαλκόν. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲν εἶναι τὰ μοναδικά. Ὑπάρχουν ἀκόμη μερικά, εὑρεθέντα μεμονωμένα εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν καύσεων τῆς Hama <sup>1</sup>, εἰς τὸν τάφον 6 καὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἑγκωμης <sup>2</sup>, εἰς τὸν τάφον VII τῶν Γυψάδων τῆς Κνωσοῦ <sup>3</sup>, εἰς τὸν τάφον A εἰς τὸ Καμίνι τῆς Νάξου <sup>4</sup> καὶ εἰς δάπεδον τῆς φάσεως II τοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὸ Λευκαντί <sup>5</sup>, ὅλα τοῦ 12ου αἰῶνος, εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς περιόδου αὐτῆς φαίνεται νὰ ἀνήκῃ καὶ τὸ εὑρεθὲν εἰς τὸν τάφον 5 τοῦ Βροκάστρου <sup>6</sup>. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ προσθέσῃ ἀσφαλῶς καὶ νέα δείγματα, ἥδη ὅμως ἡ κατανόμη των αὐτῇ σημειώνει τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν ἡ ἐξάπλωσις των ἀπὸ τὴν Συρίαν μέσῳ Κύπρου πρὸς τὴν Κρήτην ἀφ' ἑνός, τὰς Κυκλάδας, τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν ἀφ' ἑτέρου <sup>7</sup>. Τὰ μαχαίρια αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε τὰ μόνα οὔτε καὶ τὰ παλαιότερα σιδηρᾶ ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου, εἶναι ὅμως τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα. Αἱ ἐπαφαί των λοιπὸν μὲ τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Περαιτῆς νὰ παρακολουθήσουν καὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰ πρῶτα αὐτὰ βήματα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πρακτικῆς χρήσεως τοῦ σιδήρου.

**Ἀκόνη.** Μαζὶ μὲ τὰ χάλκινα ἐργαλεῖα καὶ τὴν λόγχην τοῦ τάφου 123 εὑρέθη καὶ μία ἀρκετὰ μεγάλη ὠσειδῆς κροκάλῃ, ἡ *A237*, μὲ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον καὶ λειασμένην, χρησιμοποιηθεῖσα προφανῶς ὡς ἀκόνη (πίν. 128γ). Τὰ σύνεργα αὐτὰ δὲν παρουσιάζουν, ὅπως εἶναι φυσικόν, μορφολογικὴν ἐξέλιξιν. Ἀπαραίτητα διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀνανέωσιν τῆς κόψεως τῶν διαφόρων μεταλλίνων τεμνόντων

1. P. J. Riis, Hama II 3, σ. 124.

2. C. SCHAEFFER, Missions en Chypre 1932 - 1935, σ. 137. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, Enkomi I, σ. 302, IIIa πίν. 172/5, 176/37.

3. BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 197, 208, 248, εἰκ. 32, πίν. 60a καὶ N.K. SANDARS, AJA 67, 1963, σ. 135.

4. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 332 καὶ ΑΔ 1960, Χρονικά, σ. 250.

5. Lefkandi, σ. 14, εἰκ. 22.

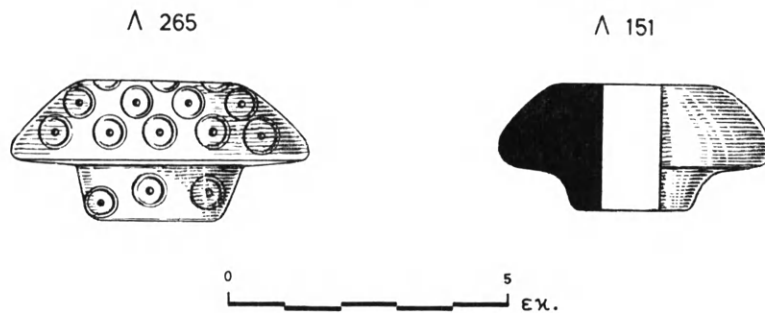
6. E. HALL, Excavations in Eastern Crete, Vrokastro, σ. 151, πίν. 21A.

7. Πρβ. DESBOROUGH, LMS, σ. 61.



ὀργάνων <sup>1</sup>, εὐρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα <sup>2</sup> καὶ συνίστανται πάντοτε εἰς λίθους ἀρκετὰ μεγάλης σκληρότητος καὶ καταλλήλου διαμορφώσεως, ἄλλοτε διατηροῦντας τὴν φυσικὴν των μορφήν καὶ ἄλλοτε κατεργασμένους εἰς σχήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κανονικά. Συχνὰ εἶναι διάτρητοι εἰς τὸ ἄκρον των <sup>3</sup>, προφανῶς διὰ νὰ ἀναρτῶνται ἀπὸ τὴν ζώνην τοῦ κατόχου των καὶ νὰ τὸν συνοδεύουν εἰς τὰς μετακινήσεις του, πολλαὶ ὅμως, ὅπως καὶ ἡ A237, φέρουν ὡς μόνον ἕχνος τῆς χρησιμοποίησός των τὴν λειασμένην ἀπὸ τὰ ἐπανειλημμένα ἀκονίσματα ἐπιφάνειάν των.

**Λαβαί.** Ὑπάρχουν τέσσαρες, αἱ A151, τοῦ τάφου 165, A265 τοῦ 137, A40 τοῦ 13 καὶ A61 τοῦ 24. Αἱ δύο πρῶται (εἰκ. 153), αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν μεμονωμέ-



Εἰκ. 153. Λίθιναι λαβαί.

ναι, χωρὶς τὰ ἀντικείμενα ὅπου ἀνῆκον, εἶναι ἀπὸ μαλακὸν λίθον, ἔχουν σχῆμα ἡμισφαιρικὸν μὲ χαμηλὸν κυλινδρικὸν στέλεχος καὶ εἶναι καθέτως διάτρητοι, ἡ δὲ A265 εἶναι διακοσμημένη μὲ ἐγχάρακτους μικροὺς κύκλους (βλ. καὶ πίν. 69 γ), πρᾶγμα ποὺ τὴν καθιστᾷ τελείως ὁμοίαν πρὸς τὰς εὐρεθείσας εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Μιδέας καὶ εἰς τὸν τάφον XVII τῆς Ἰαλυσοῦ <sup>4</sup>. Ἡ A151, ἀδιακόσμητος καὶ κάπως χονδροειδοῦς κατασκευῆς, ἐνθυμίζει κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις περισσότερον τὴν λαβὴν ἀπὸ ἰάσπιδα τοῦ τάφου 29 τῶν Μυκηναίων <sup>5</sup>. Ἐχουν ὅλοι τὸ σχῆμα τοῦ μύκητος τῶν λαβῶν τῶν παλαιότερων μυκηναϊκῶν ξιφῶν <sup>6</sup>, ἀνήκουν ὅμως εἰς τοὺς ΥΕ IIIB - Γ χρόνους ὅποτε ἐκεῖναι εἶχον πλέον ἀλλάζει μορφήν, ἐπὶ πλέον δὲ τὸ ὕλικόν των εἶναι ὄχι μόνον εὐτελὲς ἀλλὰ καὶ βαρὺ, ἀκατάλληλον δηλαδὴ διὰ τὴν λα-

1. Ἐκτὸς τῆς καθαρῶς πρακτικῆς αὐτῆς ἐρμηνείας διὰ τὴν παρουσίαν των εἰς τοὺς τάφους μαζί μὲ ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα δὲν ἀποκλείεται εἰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ ἰσχύῃ ἡ ἐξήγησις ἡ διδομένη ἀπὸ τὸν S. FOLTINY (AJA 65, 1961, σ. 290) ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδείξεων ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, ὅτι δηλαδὴ ἀπετέλουν ἐμβλήματα ἰσχύος καὶ κοινωνικῆς ἐπιβολῆς, τοῦλάχιστον ὅταν συνώδευον νεκροὺς βασιλεῖς, δυνάστας, ἢ πάντως ἄτομα διακρινόμενα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ τάφου 123, μικροῦ καὶ μὲ συνήθη κτερίσματα, τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν.

2. MAIURI, σ. 112 - 113, 144, 149, 221, 231 καὶ 246. MORRIGONE, σ. 112, 176, 201, εἰκ. 93, 183, 207. Prosymna, σ. 461. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 239 εἰκ. 11.

3. Βλ. ἀνωτ. ὑποσ. 2 (MORRIGONE, σ. 176, 201. MAIURI, σ. 112 - 113, 246. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ) καὶ ἐπιπλέον V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 95. N.T., σ. 48, εἰκ. 49. Schachtgräber, σ. 110, 118, 149, 162, 223 - 224. MAIURI, σ. 182.

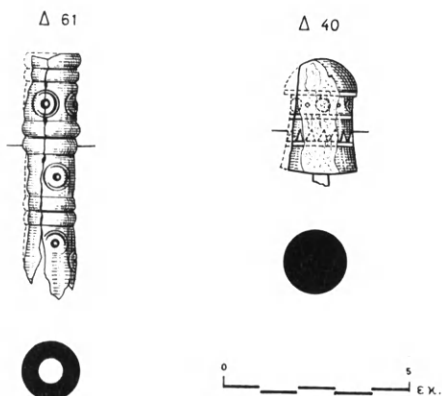
4. N.T., σ. 11, εἰκ. 7 ἀρ. 3. MAIURI, σ. 126 εἰκ. 45. Ὁμοία, ἀλλὰ πλουσιώτερον διακοσμημένη, εἶναι ἡ ἀνακαλυφθεῖσα εἰς τὸ τεῖχος Δυμαίων (Ἔργον 1966, σ. 163, εἰκ. 195 - 196).

5. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 148.

6. MMII, σ. 86. G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 170.

βήν ενός καλοζυγισμένου όπλου. Τò πιθανώτερον είναι ότι εκόσμουν τὰς λαβὰς βακτηριῶν ἢ σκήπτρων, ὅπως τὰ εὑρεθέντα εἰς τοὺς τάφους τοῦ περιβόλου Α τῶν Μυκηνῶν <sup>1</sup>.

Ἡ τρίτη, ἡ 440, παραμερισμένη καὶ αὐτὴ καὶ ἐλλιπής, εἶναι ἐλεφαντίνη, σχήματος ἐλαφρῶς κωνικοῦ, μετὴν κορυφὴν στρογγυλευμένην καὶ μετὰ διακόσμησιν ἐγχαράκτων κύκλων καὶ τριγώνων κατὰ ζώνας (εἰκ. 154). Πρόκειται περὶ τῆς ἀπολήξεως συμπαγοῦς λαβῆς, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐλεφαντίνην τοῦ μαχαιρίου ἀρ. 216 ἀπὸ τὸν τάφον II τοῦ περιβόλου Α <sup>3</sup>, καὶ τὴν ἐπίσης ἐλεφαντίνην τοῦ θαλαμοειδοῦς 81 τῶν Μυκηνῶν <sup>4</sup>, καθὼς καὶ τὴν ξυλίνην τοῦ μαχαιρίου τῶν Δεντρῶν <sup>5</sup>. Αὐταὶ ὅμως ὅλαι εἶναι ἀδιακόσμητοι, ἐνῶ ἡ 440 μετὰ τὰ ἀπλᾶ μὲν ἀλλὰ λεπτὰ σκαλίσματά της φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἀντικείμενον σχετικῶς πολυτελές.



Εἰκ. 154. Ὅστεϊνὴ καὶ ἐλεφαντίνη λαβή.

Ἡ τελευταία, ἡ 461 (εἰκ. 154) κυλινδρικοῦ σχήματος καὶ ἐλλιπής ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον, ἀποτελεῖται ἀπὸ τμήμα σωληνοειδοῦς ὁστοῦ, μετὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἐπιφάνειαν λειασμένην καὶ διακοσμημένην μετὰ ἐγχαράκτους κύκλους, τὴν ἐσωτερικὴν ὅμως τοῦ αὐλοῦ ἀκατέργαστον καὶ κάπως ἀνώμαλον. Εὑρέθη παρὰ τὸν δεξιὸν ὄμον τῆς κατὰ χώραν ταφῆς τοῦ τάφου 24, μὴ περιέχοντος τίποτε εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο νὰ ᾔητο προσηρμοσμένη. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀνῆκεν ἀρχικῶς εἰς ἀντικείμενον φθαρὲν χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἴχνη, κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα δηλαδὴ ξύλινον. Λαβαὶ ὁστέιναι, κεράτιναι ἢ καὶ ξύλιναι σωληνωτοῦ γενικῶς σχήματος ἔχουν εὑρεθῇ διάφοροι, εἶναι ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσηρμοσμένοι εἰς μαχαίρια ἢ ἐργαλεῖα καὶ ἀδιακόσμητοι <sup>6</sup>, ἐκτὸς ἀπὸ μίαν κερατίνην ἀπὸ τὸ ΥΕ στρῶμα τῆς Εὐτρήσεως <sup>7</sup>, φέρουσιν δικτυωτὰ χαράγματα.

Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸ ὕλικόν καὶ τὴν κατεργασίαν των αἱ λαβαὶ αὐταὶ τῆς Περαιτῆς ἀνῆκον εἰς ἀντικείμενα προωρισμένα διὰ καθημερινὴν χρῆσιν καὶ ὄχι διὰ στολισμόν.

**Ἄτρακτοι.** Τρεῖς τάφοι περιεῖχον μεταξὺ τῶν ἄλλων κτερισμάτων καὶ 5 τουλάχιστον ἀτράκτους (εἰκ. 155) μόνον ἡ 4211 ὅμως τοῦ τάφου 152 διεσώθη πλήρης

1. Schachtgräber, σ. 84, εἰκ. 20, πίν. XVIII, 308 - 309.

2. MMII, σ. 62. Ὁ χάλκινος ἀντικείμενος σωλὴν τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ, ὁ θεωρηθεὶς ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὡς κατάλοιπον σκήπτρου (MMII, σ. 61) ἀπεδείχθη ὅτι ᾔητο ἐπένδυσις κυνηγετικοῦ δόρατος (S. MARINATOS, BSA 37, 1936 - 37, σ. 190).

3. Schachtgräber, σ. 70, πίν. LXXII.

4. EM 3117, ἀδημοσίευτος.

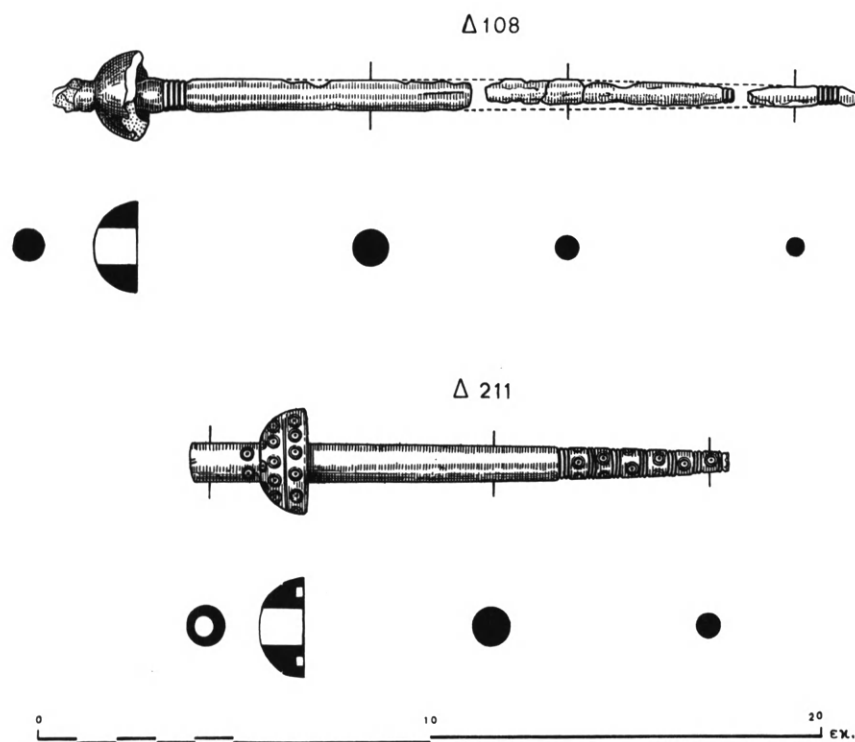
5. R.T., σ. 98 ἀρ. 27, εἰκ. 73, πίν. XXXII.

6. Εἰς τὸν τάφον I:2 τῆς Ἀσίνης (Asine, σ. 389, εἰκ. 252), τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν (X. ΤΣΟΡΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 143. Ch.T., σ. 118, 119 καὶ ἡ ἀδημοσίευτος EM 3117) καὶ τὴν Κύπρον (CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 103, εἰκ. 10 ἀρ. 12, πίν. 11g).

7. H. GOLDMAN, Eutresis, σ. 215, εἰκ. 284 ἀρ. 20.

καὶ ἀκεραία. Ἡ Δ108 τοῦ τάφου 65 εὐρέθη μὲ τὸ στέλεχος εἰς τρία τεμάχια μὴ συν-  
ανήκοντα, ἀπὸ τὴν Δ212 τοῦ τάφου 152 διετηρήθη μέρος τοῦ στελέχους (πίν. 15 α),  
τῶν ὑπολοίπων δὲ μόνον τὰ σφονδύλια (Δ112 τοῦ τάφου 65 καὶ Δ247 τοῦ τάφου  
127). Ὅλοι ἦσαν μετακινημένοι, αἱ δύο πρῶται ὅμως εἶχον τὰ σφονδύλια περασμένα  
εἰς τὴν θέσιν των.

Κατεσκευασμένοι ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἐκτὸς τοῦ τελευταίου σφονδυλίου, τὸ  
ὁποῖον εἶναι ἀπὸ σερπεντίνη, φέρουν ὅλοι ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἀποτελουμένην



Εἰκ. 155. Ἄτρακτοι.

ἀπὸ μικροὺς κύκλους κατὰ ζώνας εἰς τὸ σφονδύλιον καὶ τὸ στέλεχος τῆς Δ211 καὶ  
εἰς τὸ σωζόμενον τμήμα τῆς Δ212, ρομβοειδῆ δικτυωτὰ χαράγματα εἰς τὸ στέλε-  
χος τῆς Δ108, ἡμικύκλια κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου τοῦ Δ112 (πίν. 23 β) καὶ στί-  
γματα ὀριζόμενα ἀπὸ συνεχῆ σπεῖραν εἰς τὸ Δ247 (πίν. 131 α). Τὰ στελέχη συνίσταν-  
ται εἰς ἀπλᾶς στενομήκεις κυλινδρικές ράβδους μὲ τὸ ἐν ἄκρον παχυνόμενον τόσον  
ὅσον ἐχρειάζετο διὰ νὰ συγκρατῇ τὸ σφονδύλιον. Οὕτω τὰ ἄκρα τοῦ στελέχους τοῦ  
Δ108 ἔχουν διαμέτρους 0,004 μ. καὶ 0,007 μ. ἐπὶ συνολικοῦ μήκους 0,131 μ., τῆς  
δὲ Δ211 0,0045 μ. καὶ 0,009 μ. ἐπὶ μήκους τοῦλάχιστον 0,199 μ. Τὰ σφονδύ-  
λια ἀφ' ἑτέρου ἔχουν τὸ σχῆμα πεπιεσμένων ἡμισφαιρίων διατρήτων εἰς τὸ κέν-  
τρον, μὲ διαμέτρους κυμαινομένας ἀπὸ τὰ 0,022 μ. τοῦ Δ247 εἰς τὰ 0,030 μ.  
τοῦ Δ112.

Ὅπως ὅλα τὰ ἀπλᾶ καὶ βασικά ἐργαλεῖα, αἱ ἄτρακτοι ἔλαβον ἐξ ἀρχῆς τὸ χα-  
ρακτηριστικὸν σχῆμά των καὶ τὸ διετήρησαν ἔκτοτε ἀναλλοίωτον. Τὰ δείγματα τῆς Πε-

ρατῆς εἶναι ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ ἀνάλογα τῆς ἐποχῆς των <sup>1</sup>, ποὺ φέρουν μάλιστα εἰς ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ τὴν ἰδίαν διακόσμησιν ἐγχαρακτῶν κύκλων <sup>2</sup> ἢ ἡμι-κυκλίων <sup>3</sup>. Ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις, ἡ μὲν *A108* πλησιάζει τὸ μῆκος τῶν εὐρεθεισῶν εἰς τὴν *Hama* <sup>4</sup>, τὴν *Μεγιδδῶ* <sup>5</sup> καὶ τὴν *Αἴγυπτον* τῆς 18ης δυναστείας <sup>6</sup>, ἡ *A211* ὅμως ὑπολείπεται κατὰ πολὺ, τὰ δὲ σφονδύλιά των εἶναι σημαντικῶς μικρότερα ἀπὸ τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν Ἑγκωμην <sup>7</sup>. Γενικῶς δηλαδὴ εἶναι μικρότεροι καὶ ἀπὸ τὰς συγχρόνους των ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς σημερινὰς — ἐχούσας μῆκος κυμαινόμενον μεταξὺ 0,30 μ. καὶ 0,45 μ. <sup>8</sup> — ἡ δὲ *A211* εἶναι τόσον μικροῦ μεγέθους ὥστε θὰ ἦτο μᾶλλον παιδική.

**Βελόναι.** Αἱ βελόναι, ἀποτελούμεναι ἀπὸ τεμάχια χαλκίνου σύρματος μὲ αἰχμήν εἰς τὸ ἐν ἄκρον καὶ ὀπὴν διὰ τὴν περνᾶται ἡ κλωστή εἰς τὸ ἄλλο, εἶναι ἀντικείμενα λεπτὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν εὐπαθῆ, σπανίως διατηρούμενα ἀκέραια. Συνήθως σώζονται ἐλλιπεῖς, συχνότατα δὲ εἰς τεμάχια <sup>9</sup>. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν Περαιτὴν ὅπου εὐρέθησαν συνολικῶς 8 βελόναι εἰς 7 τάφους. Μόνον ἡ μία, ἡ *M99* τοῦ τάφου 65, εἶναι πλήρης, μολονότι παραμορφωμένη ἀπὸ τὴν ὀξείδωσιν (πίν. 24 α). Ὑπάρχουν ἀκόμη αἱ *M76* τοῦ τάφου 30, *M98* τοῦ 65 καὶ *M234* τοῦ 157, αἱ ὅποια ἀπέμειναν χωρὶς κεφαλὴν, καθὼς καὶ ἡ *M131* τοῦ 90, ἀπολέσασα καὶ τὴν αἰχμήν της. Αἱ ὑπόλοιποι, *M169* τοῦ τάφου 128, *M182* τοῦ 134 καὶ *M195* τοῦ 145 συνίστανται εἰς μικρὰ τεμάχια, ἀντιπροσωπεύοντα τμῆμα μόνον τοῦ συνόλου, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν δὲ τοῦ τελευταίου τὸ ὅποιον διατηρεῖ αἰχμήν, ἴσως νὰ μὴ εἶναι παρὰ ἀπλᾶ τεμάχια χαλκίνου σύρματος.

Καμμία δὲν εὐρέθη συνοδεύουσα ταφὴν κατὰ χώραν. Ὅλοι ἦσαν ἢ τοῦλάχιστον ἐφαίνοντο παραμερισμένοι καὶ ἀπομονωμένοι εἰς διάφορα σημεῖα τῶν θαλάμων, ἡ *M76* ὅμως ἔκειτο πλησίον τοῦ λιθίνου πηνίου *A96* δίδοντος τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶχε παραμερισθῇ συγχρόνως πρὸς αὐτήν.

Ἡ *M99*, ἡ ἀκεραία, ἔχει μῆκος 0,08 μ. αἱ δὲ ἄλλαι, αἱ σχεδὸν πλήρεις, κυμαίνονται ἀπὸ τὰ 0,079 μ. τῆς *M76* ἕως τὰ 0,112 μ. τῆς *M234*. Εἶναι λοιπὸν σημαντικῶς ἐπιμηκέστεραι ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρας καὶ μάλιστα τὰς σημερινὰς, μικρότεροι ὅμως ἀπὸ πολλὰς συγχρόνους των <sup>10</sup>.

1. Τῆς Ἀσίνης (Asine, σ. 388, εἰκ. 252), τῆς Ἰαλυσσοῦ (MAIURI, σ. 182), τῆς Ἑγκωμης (C. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia, I, σ. 185, πίν. XLII, σ. 194 - 195 εἰκ. 75), τῆς Hama (P.J. Riis, Hama II 3, σ. 173) καὶ τῆς Μεγιδδῶ (P. L. O. GUY, Megiddo Tombs, σ. 170 - 171 καὶ G. LOUD, Megiddo II, σ. 197 ἀρ. 4 - 13).

2. MAIURI, σ. 221 (σφονδύλιον τοῦ τάφου LIII τῆς Ἰαλυσσοῦ). S.C.E. I, σ. 496, πίν. LXXIX, 98 (σφονδύλιον τοῦ τάφου 6 τῆς Ἑγκωμης).

3. S.C.E. I, σ. 509, πίν. LXXXI, 61. V. KARAGHEORGIS, BCH 89, 1965 (Chronique des Fouilles en Chypre 1964), σ. 245, εἰκ. 22.

4. 0,212 - 0,248 μ. (P.J. Riis, Hama II 3, σ. 173).

5. 0,217 - 0,240 μ. (P.L.O. GUY, Megiddo Tombs, σ. 170 - 171).

6. 0,230 - 0,240 μ. (W. M. FLINDERE PETRIE, Tools and Weapons, σ. 53, πίν. LXVI, 141, 142).

7. C. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia I, σ. 194 (0,036 μ.). V. KARAGHEORGIS, BCH, 89, 1965, σ. 245 (0,037 μ.). S.C.E., σ. 496, 509, (0,037 καὶ 0,034 μ.).

8. FORBES, S.A.T. IV, σ. 152. A. XATZHMIXALH, Σαρακατσάνοι, A, 2, σ. 373.

9. Πρβ. Prosymna, σ. 255 καὶ N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 371 (Δώριον).

10. Πρβ. π.χ. τὰ 0,118 καὶ 0,165 μ. τῶν βελόνων τῶν ταφῶν τῶν Δεντρῶν καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Μιδέας (R.T., σ. 94. N.T., σ. 9).

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον κατασκευῆς τῶν ὀφθαλμῶν των, αἱ βελόνας τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας. Ἡ μία περιλαμβάνει τὰς ἐχούσας τὴν κεφαλὴν κάπως πεπλατυσμένην καὶ διάτρητον, εἶναι δὲ ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευμένη εἰς τὸν χώρον τοῦ Αἰγαίου, μὲ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Κνωσόν, τὸ Μαῦρο Σπήλιο, τὰ Μάλια, τὴν Ἰαλυσὸν καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Μιδέας<sup>1</sup>, καθὼς ἐπίσης ἀπὸ τὸν τάφον 5 τῶν Μυκηναίων<sup>2</sup>, τὸ κενοτάφιον τῶν Δεντρῶν<sup>3</sup>, τὰς Θήβας<sup>4</sup>, τὰ Γουρνιά<sup>5</sup>, τὸ Παλαίκαστρον<sup>6</sup> καὶ τὴν Κύπρον<sup>7</sup>. Ἡ ἄλλη ἀποτελεῖται ἀπὸ βελόνας μὲ τὴν κορυφὴν ἀναδιπλωμένην καὶ τὸ ἄκρον τῆς σφυρηλατημένον κατὰ τρόπον ὥστε νὰ συγχωνεύεται πρὸς τὸ στέλεχος τῆς. Ἡ ἀπλουστέρα καὶ ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικὴ αὕτῃ μέθοδος, ἐπινοηθεῖσα, καθὼς φαίνεται, εἰς τὰς χώρας τῆς Μ. Ἀνατολῆς, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Κύπρον<sup>8</sup> καὶ νὰ γίνεται γνωστὴ εἰς τὴν Κρήτην<sup>9</sup>, δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶχε διαδοθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ M99, ἡ ὁποία σώζει τὴν κορυφὴν τῆς, ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους.

**Πηνίον.** Εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 30, πλησίον τῆς βελόνης M76, εὐρέθη μικρὸν ἀντικείμενον ἀπὸ σταλακτίτην, τὸ A96, εἰς σχῆμα πηνίου μὲ τὰς δύο κυκλικὰς ἑδρας τοῦ ἐντελῶς ἐπιπέδους καὶ λείας (πίν. 90 β). Τὸ πηνίον αὐτὸ ὁμοιάζει πρὸς τοὺς συνήθεις τριπτῆρας ψιμυθίου, γνωστοὺς ἤδη ἀπὸ τοὺς ΠΕ χρόνους<sup>10</sup> καὶ ἐξακολουθοῦντας νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὴν ΥΕ ἐποχὴν<sup>11</sup>, αὐτοὶ ὅμως ὅλοι ἔχουν τὰς ἑδρας των κυρτάς. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς λόγους λειτουργικούς, ἐπιβαλλομένους ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς χρησιμοποίησός των καὶ ἀποτελεῖ βασικὸν των χαρακτηριστικόν, ἀπουσιάζον ἀπὸ τὸ A96. Πρέπει ἄλλῃ λοιπὸν νὰ ᾔτο ἡ χρησιμότης του, τὸ πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ κουβαριστρίας, προοριζομένης διὰ τὴν περιέλιξιν κλωστῆς.

Ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας γνωστὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ δείγματα τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Δωρίου<sup>12</sup> καὶ τῆς Προσύμνης<sup>13</sup> εἶναι διαφορετικοῦ σχήματος, αἱ μόναι δὲ πραγματικῶς ὅμοιαι εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον Β τῶν Μεταξάτων τῆς Κεφαλληνίας<sup>14</sup>. Αἱ διαφοραὶ ὅμως αὐταὶ ὀφείλονται μᾶλλον εἰς τὴν πρόχειρον κατασκευὴν των καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ

1. CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 105.

2. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 138.

3. R.T., σ. 74, 91, εἰκ. 63.

4. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 178, εἰκ. 129 ἀρ. 2.

5. H. BOYD HAWES κ.ἀ., Gournia, σ. 34, πίν. IV 39.

6. Palaikastro, σ. 120.

7. Atlas of the Cesnola Collection III, πίν. LXIX, 13 - 17.

8. CATLING, αὐτόθι.

9. H. BOYD HAWES κ.ἀ., ε. ἀ. πίν. IV 38.

10. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1899, σ. 100. Zygouries, σ. 196, 198. N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 356. G.E. MYLONAS, Aghios Kosmas, σ. 142 - 143, εἰκ. 166.

11. Prosymna, σ. 460, εἰκ. 575 ἀρ. 8, 728.

12. N. VALMIN, ε. ἀ. σ. 338, εἰκ. 46.

13. Prosymna, σ. 286, εἰκ. 285 ἀρ. 19.

14. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1933, σ. 80, 93, εἰκ. 38. Μία ἄλλη, ἴσως ὀλίγον μεταγενεστέρα, κτέρισμα παιδικῆς ταφῆς ἀπὸ τὴν Ἐφύραν τῆς Θεσπρωτίας, ἀναφέρεται ἀπλῶς χωρὶς λεπτομερείας σχετικὰς πρὸς τὸ σχῆμά της (Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1958, σ. 112).



χρησιμοποιηθὲν ὕλικόν (τῆς Προσύμνης εἰδικῶς εἶναι ἀπὸ σπόνδυλον ζώου) καὶ ὄχι εἰς λόγους ἐξελίξεως ἢ ἀλλαγῆς τοῦ τύπου τοῦ ἀντικειμένου.

**Ἄγκιστρα.** Τὸ σύνολον τῶν τάφων τοῦ παραθαλασσίου αὐτοῦ συνοικισμοῦ ἀπέδωσε δύο μόνον ἄγκιστρα, τὸ M73 τοῦ τάφου 21 καὶ τὸ M173 τοῦ 131 (εἰκ. 156). Τὸ



Εἰκ. 156. Ἄγκιστρα.

φαινόμενον αὐτὸ παρατηρεῖται γενικώτερον, ἀνεξαρτήτως ἐποχῆς. Τὰ ἄγκιστρα εἶναι σπάνια, ἰδίως μάλιστα εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Γνωστὰ ἀπὸ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ χαλκοῦ<sup>1</sup> ὑπάρχουν φυσικά καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὅπως πιστοποιοῦν τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ Δικταῖον ἄντρον<sup>2</sup>, τὰ Γουρνιά<sup>3</sup>, τὸ Παλαίκαστρον<sup>4</sup>, τὸ τελευταῖον μυκηναϊκὸν στρῶμα τῆς Φυλακωπῆς<sup>5</sup>, τὴν Ἐγκωμην<sup>6</sup>, τὸν τάφον XV τῆς Ἰαλυσσοῦ<sup>7</sup>, τὸν τάφον 19 τοῦ Κολωνακίου Θηβῶν<sup>8</sup> καὶ τὸ τεῖχος Δυμαίων<sup>9</sup>, εἰς αὐτὸν

δὲ τὸν βραχὺν κατάλογον τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς ἀποτελοῦν ἀξιόλογον προσθήκην.

Τὸ M73 ἐσώθη πλήρες, ἔχει δὲ τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς πεπλατυσμένην καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἀπόληξιν αὐτὴν δύο αὐλακώσεις διὰ τὴν ἀσφαλῆ πρόσδεσιν τῆς ὀρμιᾶς. Ὁ ἄγκων τοῦ ἔχει σχῆμα ἡμικυκλικὸν καὶ καταλήγει εἰς αἰχμὴν μὲ ἀντακίδα. Τὸ M173, μεγαλύτερον καὶ ἀπὸ παχύτερον σύρμα, δὲν διατηρεῖ τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς του, ὁ δὲ ἄγκων τοῦ, λυγισμένος γωνιωδῶς, σχηματίζει ἄνοιγμα κάπως ἀσύμμετρον καὶ καταλήγει εἰς ἰσχυρὰν αἰχμὴν μὲ σχετικῶς μικρὰν ἀντακίδα. Ἀνήκουν δηλαδὴ τὰ δύο αὐτὰ ἄγκιστρα εἰς δύο σαφῶς διαφορετικοὺς τύπους, ἀντιπροσωπευτικούς, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξέτασίν των, καὶ διὰ τὸ σύνολον. Πράγματι, τὰ μὲν παλαιότερα εἶναι ὅλα ὅμοια πρὸς τὸ M73 (μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ δύο πρῶτα δὲν ἔχουν ἀντακίδα) ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δὲ τέσσαρα<sup>10</sup> ἀνήκουν εἰς τὸν ἴδιον τύπον, καὶ τρία εἰς τὸν ἄλλον, τοῦ M173<sup>11</sup>. Ὁ πρῶτος τύπος λοιπὸν, συνήθης ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν προϊστορικὴν Εὐρώπην<sup>12</sup> καὶ ἐξακολουθῶν νὰ χρησιμοποιῆται κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους<sup>13</sup>, φαίνεται νὰ εἶναι παλαιότερος καὶ ἐπικρατέστερος, ὁ δὲ ἄλλος νεώτερος, τοῦτο ὅμως εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖον. Τὰ ἄγκιστρα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ κατασκευάζωνται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον, τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν διαμόρφωσίν των ὀφειλομένης,

1. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1899, σ. 104, πίν. 10 ἀρ. 38, 39 (Σῦρος). H. GOLDMAN, Eutresis, σ. 218 εἰκ. 286 (Εὔτρης). W. LAMB, Thermi, σ. 176, πίν. XLVII (Θερμὴ Λέσβου).

2. G. RICHTER, Metropolitan Museum Greek Collection, σ. 16, πίν. 9.

3. H. BOYD HAWES κ.ά., Gournia, σ. 34, πίν. IV, 45, 46, 47.

4. Palaikastro, σ. 119, πίν. XXV, T.

5. JHS Suppl. 4, σ. 16, 190, πίν. XXXVIII, 10.

6. P. DIKAIOS, Enkomi I, σ. 294, IIIa, πίν. 138/25.

7. MAIURI, σ. 175.

8. A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΛΛΟΣ, AD 3, 1917, σ. 178 - 179, εἰκ. 129 ἀρ. 1.

9. Ἔργον 1966, σ. 162, εἰκ. 191.

10. Τῶν Γουρνιῶν (H. BOYD HAWES, κ.ά. πίν. IV, 45, 47), τῆς Φυλακωπῆς (JHS Suppl., κ.ά.) καὶ τῶν Θηβῶν.

11. Τοῦ Δικταίου ἄντρον (G. RICHTER, κ.ά.), τῶν Γουρνιῶν, πίν. IV, 46 (H. BOYD HAWES, κ.ά.) καὶ τοῦ Παλαικάστρου (Palaikastro, κ.ά.). Τὰ δείγματα τῆς Ἰαλυσσοῦ δὲν περιγράφονται οὔτε ἀπεικονίζονται.

12. W. M. FLINDERS PETRIE, Tools and Weapons, σ. 37, πίν. XLIII, 59, 60, 88 - 102, XLIV, 61 - 87.

13. Πρβ. Délos XVIII, σ. 201 - 202, πίν. LXIX, 521, 523.

ὅπως εἶναι φυσικόν, εἰς τὸ εἶδος τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀλιεύματος. Πράγματι, ὁ πρῶτος τύπος, ὁ κλειστότερος καὶ λεπτότερος, χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἀλιείαν μικροτέρων σχετικῶς ἰχθύων ὅπως π.χ. οἱ ἐρυθρίνοι, ἐνῶ ὁ ἄλλος προορίζεται διὰ μεγαλυτέρους, ἢ διάκρισις αὐτὴ δὲ πρέπει νὰ ἴσχυε καὶ τότε.

**Βαρίδια δικτύου.** Τὸ ἀγκιστρον *M173* εὐρέθη εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 131 μαζὶ μὲ 75 διάφορα μολύβδινα πλακίδια, τὰ *M172* (πίν. 135 β). Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 31 ἦσαν διπλωμένα κατὰ τὸ μῆκός των εἰς σχῆμα στενόμηκες, τὰ 34 κατὰ τὸ πλάτος των, καθιστάμενα σχεδὸν τετράγωνα, τὰ ὑπόλοιπα 10 δέ, ὠξείδωμένα καὶ παραμορφωμένα, ἦσαν τὰ φθαρμένα τεμάχια ἄλλων, ὁμοίων. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ μετακινημένον καὶ μεμονωμένον τριγωνικὸν καὶ παχύτερον τεμάχιον μολύβδου *M101* τοῦ τάφου 65 (πίν. 22 α). Τὰ ἐλάσματα αὐτὰ ὅλα εἶναι βαρίδια ἀλιευτικῶν δικτύων, εἰδικῶς δὲ τὰ *M172*, κείμενα εἰς σωρόν, ἀπετέλουν ἀσφαλῶς τὰ ἐξαρτήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ δικτύου, συνοδεύσαντος τὸν κάτοχόν του εἰς τὸν τάφον. Εἶναι διπλωμένα κατὰ τρόπον ὥστε μεταξὺ τῶν δύο φύλλων των νὰ μὴ χωρῇ παρὰ μόνον νῆμα ἢ σπάγγος, ἅρα ἦσαν στερεωμένα εἰς τὸ δίκτυον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ ὄχι εἰς τὰ σχοινία του. Ὅμοια ὑπάρχουν ἀπὸ τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἄκρας <sup>1</sup>, τὴν Ἐγκωμην <sup>2</sup>, τὸ νεκροταφεῖον τῆς Φαιστοῦ <sup>3</sup>, τὸν τάφον Δ τοῦ Καμινιοῦ τῆς Νάξου <sup>4</sup> καὶ τὸν τάφον 5 τῆς Βραυρῶνος <sup>5</sup>.

Τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βαριδίων τῆς Περαιτῆς εἶναι τόσον χαρακτηριστικὰ ὥστε νὰ μαρτυροῦν καὶ περὶ τοῦ εἶδους τοῦ δικτύου εἰς τὸ ὅποιον ἀνῆκον. Ὅσοι ἀλιεῖς τῆς περιοχῆς τοῦ Πόρτο Ράφτη τὰ εἶδον ἀπεφάνθησαν ὅτι ἔπρεπε ἀναμφιβόλως νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ δικτύου τὸ λεγόμενον «μανωμένον» <sup>6</sup>. Τὸ δίκτυον αὐτό, ἢ σαγήνη τῶν ἀρχαίων <sup>7</sup>, ἔχει σχῆμα τετράπλευρον καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία φύλλα, τὰ δύο ἐξωτερικὰ μὲ μεγάλους καὶ ἀραιούς βρόχους (μάνες), τὸ ἐσωτερικὸν δέ, μεγαλύτερον, μὲ μικροὺς καὶ πυκνοὺς. Χάρις εἰς τὰ βαρίδια αὐτά, προσηρμοσμένα εἰς τὸ κάτω μέρος του, καὶ εἰς ἀντίστοιχα τεμάχια φελλοῦ ἢ ἐλαφροῦ ξύλου <sup>8</sup>, προσδεδεμένα εἰς τὴν πρὸς τὰ ἐπάνω πλευράν του, κρέμαται μέσα εἰς τὴν θάλασσαν κατακόρυφον μὲ τὸ μεσαῖον φύλλον κυματίζον ἐν εἶδει σάκκου. Οἱ ἰχθύες διωκόμενοι πρὸς αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀλιεῖς, διέρχονται ἀπὸ τοὺς μεγάλους βρόχους τῶν ἐξωτερικῶν φύλλων καὶ συλλαμβάνονται εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὅποτε τὸ σύνολον ἔλκεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ μεθόδου καταλλήλου διὰ παράκτιον ἀλιείαν χωρὶς πολλὰ τεχνικὰ μέσα καὶ ἐφόδια, ὅπως ἀκριβῶς θὰ διεξήγετο κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

1. G. BASS, Transactions of the American Philosophical Society 57, 8, 1967, σ. 131, εἰκ. 139.

2. Μὲ κεραμεικὴν ΠΠΓ (P. DIKAIOS, Enkomi I, σ. 279, 296, ΠΠα, πίν. 135/75, 163/56, 168/23).

3. Περὶ τὰ 60, F. HALBHERR, MA, 14, 1904, σ. 548.

4. «Εἰς μέγαν ἀριθμόν», Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 337.

5. «Περὶ τὰ 100», Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 86, πίν. 24α.

6. Οἱ τρόποι ἀλιείας καὶ τὰ εἶδη τῶν σχετικῶν ἐργαλείων ἐλάχιστα ἔχουν ἀλλάξει ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς θαλασσίνοους τῶν ἐλληνικῶν παραλίαν, ἢ ἀπόλυτος ὁμοιότης δὲ τῶν μυκηναϊκῶν αὐτῶν βαριδίων μὲ τὰ ἰδικὰ των τοὺς ἐπέτρεψε νὰ τὰ ἀναγνωρίσουν ἀμέσως καὶ ἀδιστακτως.

7. ΟΠΗΙΑΝΟΤ Ἀλιευτικά, Γ' 81 - 82. Πρβ. καὶ DAREMBERG - SAGLIO IV, σ. 852, ἐν λ. *Rete, Retis*.

8. ΑΙΣΧΥΛΟΥ Χοηφόροι, 506. ΠΑΥΣ. VIII 12. 1.

Οἱ κάτοικοι τῆς Περαιτῆς λοιπόν, ὅπως ἄλλωστε εἶναι φυσικόν, ἐπεδίδοντο συστηματικῶς εἰς τὴν ἀλιείαν, τὰ δὲ θαλασσινὰ πρέπει νὰ ἀπετέλουν συστατικόν τῆς διατροφῆς αὐτῶν καὶ τῶν συγχρόνων των πολὺ σπουδαιότερον ἀπὸ ὅσον γενικῶς ἐπιστεύετο <sup>1</sup>, ἀφοῦ μάλιστα δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν θάλασσαν ἀλλὰ ἠλίευν καὶ εἰς τὰς λίμνας, καθὼς μαρτυρεῖ τὸ ἄγκιστρον τῶν Θηβῶν, τὸ ὁποῖον μόνον εἰς τὴν Κωπαῖδα εἶναι δυνατόν νὰ ἐχρησιμοποιήθη.

**Σταθμά.** Εἰς τρεῖς διαφορετικοὺς τάφους ἀνεκαλύφθησαν ἰσάριθμα μικρὰ λίθινα ἀντικείμενα, τὰ *A106* τοῦ τάφου 30α, *A208* τοῦ 100 καὶ *A309* τοῦ 152, τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ αἱματίτην καὶ τὸ τρίτον ἀπὸ πρασινωπὸν χαλαζίαν. Τὸ *A106* ἔχει μορφήν κυρτοκορύφου κυλίνδρου (πίν. 89α), τὸ *A208* εἶναι ἐλαιόσχημον μὲ μίαν ἐπίπεδον ἔδραν (πίν. 60α) τὸ δὲ *A309* εἶναι ἀκανόνιστον σφαιροειδὲς μὲ μίαν ἐπιφάνειαν ἐπίσης ἐπίπεδον (πίν. 15β). Ζυγίζουν τὸ μὲν *A106* 36,100 γραμμάρια, τὰ δὲ *A208* καὶ *A309* 9,350 καὶ 9,300 γρ. ἀντιστοίχως. Κανὲν δὲν εἶχε διατηρήσει τὴν ἀρχικὴν του θέσιν οὔτε εἶχε φανεράν σχέσιν πρὸς ὠρισμένην ταφήν, τὸ σχῆμά των ὅμως, τὸ βάρος των καὶ ἐν μέρει τὸ ὕλικόν των ἐπέτρεψαν νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς σταθμιά ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων ὁμοίων προερχομένων κυρίως ἀπὸ χώρας τῆς Μ. Ἀνατολῆς.

Τὰ περισσότερα καὶ χαρακτηριστικώτερα, κατεσκευασμένα σχεδὸν ὅλα ἀπὸ αἱματίτην, εἶναι τὰ ἐλαιόσχημα, γνωστὰ ἀπὸ τὴν Μεγιδδώ <sup>2</sup>, τὴν Ugarit <sup>3</sup>, τὴν Ἐγκωμην <sup>4</sup>, τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἄκρας <sup>5</sup> καὶ τὸ Δώριον <sup>6</sup>, ὅπου παρουσιάζονται εἰς διάφορα μεγέθη. Ὑπάρχουν ἐπίσης σφαιρικά, κανονικὰ ἢ ἀκανόνιστα, ἀπὸ τὴν Μεγιδδώ <sup>7</sup>, ὅμοια δὲ καθὼς καὶ κυλινδρικά κυρτοκορύφα ἀπὸ τὴν Ugarit <sup>8</sup> καὶ τὴν Χελιδονίαν ἄκραν <sup>9</sup>. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σταθμιά αὐτὰ φέρουν χαραγμένας ἐνδείξεις σχετικὰς πρὸς τὸ βάρος των, μερικὰ δὲ εὐρέθησαν μαζὶ μὲ τὸν ζυγὸν μὲ τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποιοῦντο <sup>10</sup>. Ὅλα γενικῶς προέρχονται ἀπὸ στρώματα ἢ σύνολα τοῦ 14ου - 12ου αἰ. π.Χ., παρουσιάζουν δὲ χαρακτηριστικὴν ὁμοιομορφίαν εἰς τὰς διαστάσεις καὶ τὸ βάρος των. Τὰ μικρότερα ζυγίζουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον 9,3 - 9,5 γρ., ὅσον δηλαδὴ καὶ τὸ αἰγυπτιακὸν qedet, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι κατὰ κανόνα πολλαπλάσιά του <sup>11</sup>. Μερικὰ ὅμως, καὶ ἰδίως τὰ κυλινδρικά, παρουσιάζουν ἀποκλίσεις καὶ φαίνονται νὰ ὑπάγωνται εἰς παραλλαγὰς τῶν βασικῶν αὐτῶν σταθμητικῶν συστημάτων ἀτελῶς ἀκόμη γνωστῶν. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸ *A106*, ἀντίστοιχον, καθὼς φαίνεται, εἰς πολλαπλάσιον

1. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1891, σ. 42, ἀλλὰ καὶ G. E. MYLONAS, Aghios Kosmas, σ. 148.

2. P.L.O. GUY, Megiddo Tombs, σ. 7, πίν. 129 ἀρ. 11, 13, 15, 18, 19, 23, 24. G. LOUD, Megiddo II, πίν. 168 ἀρ. 12 - 17 καὶ 20.

3. C. SCHAEFFER, Syria 18, 1937, σ. 147 - 149, Annales Archéologiques de Syrie 11 - 12, 1961 - 62, σ. 190, εἰκ. 2, A.f.O. 20, 1963, σ. 206, εἰκ. 24.

4. C. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia I, σ. 145, πίν. XXX.

5. G. BASS, Transactions of the American Philosophical Society, 57, 8, 1967, σ. 135, εἰκ. 146.

6. N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 382.

7. P.L.O. GUY, ε. ἀ., πίν. 129, ἀρ. 1 - 6, 12, 25 - 27.

8. C. SCHAEFFER, Annales Archéologiques de Syrie, ε. ἀ., Syria, ε. ἀ. εἰκ. 13 καὶ A.f.O. ε. ἀ.

9. G. BASS, ε. ἀ. εἰκ. 147.

10. C. SCHAEFFER, Syria ε. ἀ., A.f.O. ε. ἀ.

11. G. BASS, ε. ἀ. σ. 139. C. SCHAEFFER, Syria ε. ἀ. σ. 150 - 151.

τοῦ παλαιστινιακοῦ shekel ὅπως καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ἀπὸ τὴν Χελιδονίαν ἄκραν<sup>1</sup>, τὰ ἄλλα δύο ὁμως ἀντιπροσωπεύουν σαφῶς τὴν μικροτέραν αἰγυπτιακὴν μονάδα. Τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἄκρας μαρτυρεῖ ὅτι ἐκρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς μεταλλουργούς, τὸ δὲ μικρὸν τῶν βάρους ὅτι προωρίζοντο διὰ τὴν ζύγισιν ἐλαχίστων ποσοτήτων ὕλικου, κατὰ ταῦτα πολυτίμου. Ἡ ἐνδειξις αὕτη, προστιθεμένη εἰς τὰς διαπιστώσεις τὰς σχετικὰς πρὸς τὰ κοπίδια καὶ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ τάφου 123, φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι εἰς τὴν Περσὴν ὑπῆρχον τεχνῖται ἀσχολούμενοι ἐνδεχομένως καὶ μὲ τὴν χρυσοχοίαν.

## ΟΠΛΑ

Τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὴν Περσὴν ὅπλα συνίστανται εἰς μίαν λόγχην καὶ δύο ξίφη, προερχόμενα ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς τάφους καὶ μοναδικὰ εἰς κάθε περίπτωσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων συνήθων κτερισμάτων. Παρουσιάζονται λοιπὸν ὅχι ὡς ἐξαρτήματα πανοπλίας πολεμιστῶν, ὅπως εἰς τοὺς παλαιότερους τάφους τῶν Μυκηνῶν π.χ., τῶν Δεντρῶν ἢ τῆς Κνωσοῦ, ἀλλὰ σπανίως καὶ κατ' ἐξαίρεσιν, εἶναι δὲ ζήτημα ἂν προωρίζοντο ἐν γένει διὰ πόλεμον.

Ἡ λόγχη M153 (εἰκ. 157, πίν. 128γ) εὑρέθη εἰς τὸν τάφον 123, εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ θαλάμου, μὲ τὴν αἰχμὴν πρὸς Ν., μεμονωμένη καὶ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα χάλκινα ἐργαλεῖα καὶ ἄλλα κτερίσματα καὶ ὀστᾶ. Ἐάν, ὅπως εἶναι φυσικόν, δὲν κατετέθη εἰς τὸν τάφον μόνη, ἀλλὰ μὲ τὸν ξύλινον κοντόν της περασμένον εἰς τὴν θέσιν του καὶ ἀκέραιον, τότε, λόγῳ τῶν διαστάσεων τοῦ θαλάμου, ἀποκλείεται τὸ συνολικὸν μῆκος λόγχης καὶ κοντοῦ νὰ ὑπερέβαινε τὸ 1,20 μ., πιθανώτατα δὲ ἦτο ἀκόμη μικρότερον.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα κωνικὸν αὐλόν, μήκους 0,103 μ. καὶ ἀρχικῆς διαμέτρου 0,022 μ., πλατύτερον εἰς τὴν ἀρχὴν του, ὅπου φέρει καὶ δύο διαμετρικῶς ἀντιθέτους ὀπὰς διὰ τοὺς ἥλους τοὺς στερεώνοντας τὸν κοντόν. Ἡ φυλλόσχημος αἰχμή, μήκους 0,122 μ., στενὴ καὶ μὲ στρογγυλευμένην πτέρναν καὶ ἀκὴν ἔχει μεγαλύτερον πᾶχος εἰς τὸ μέσον, χωρὶς ὁμως νὰ παρουσιάζῃ ἐκπεφρασμένην ράχιν, εἶναι δηλαδὴ φακοειδοῦς τομῆς.

Τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτὸ σχῆμα δὲν εἶναι σύνηθες. Αἱ ὀλίγαι γνωσταὶ λόγχαι ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὴν Κρήτην, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Κῶ καὶ τὴν Ρόδον, αἱ ὅποίαι δὲν ἔχουν ἄλλωστε μέχρι σήμερον μελετηθῇ συστηματικῶς, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεγαλύτεραι, βαρύτεραι καὶ διαφόρων εἰδῶν, πάντως δὲ μὲ σαφῶς διαμορφωμένας ράχεις. Ἀνάλογοι εἰς σχῆμα καὶ μέγεθος εἶναι δύο ἀπὸ τὸν Μόχλον<sup>2</sup>, μία ἀπὸ τὸν Ἀηγιάνην τῆς Κνωσοῦ<sup>3</sup>, μία ἀπὸ τὸ Βαφειό<sup>4</sup>, μία τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκη<sup>5</sup>,

1. G. BASS, *ε. ἀ.* σ. 141.

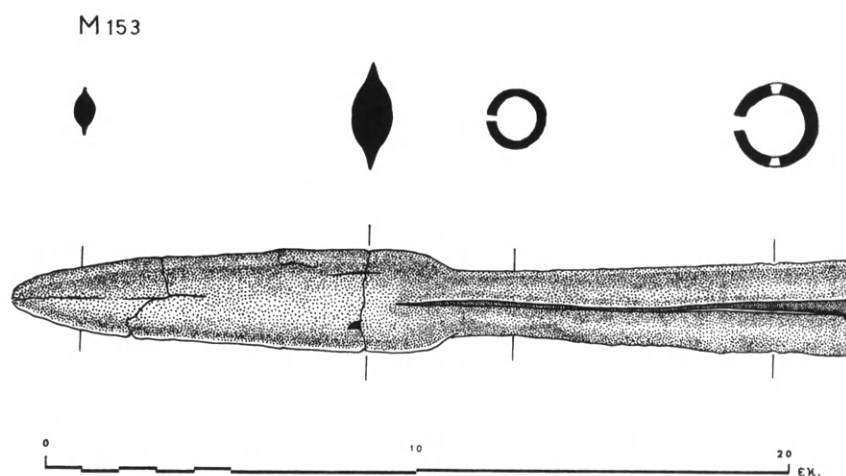
2. R. SEAGER, *Mochlos*, σ. 75, εἰκ. 45.

3. M. S. F. HOOD, P. de JONG, *BSA* 47, 1952, σ. 256, 262, εἰκ. 8.

4. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *ΑΕ* 1889, σ. 145. S. MARINATOS, *BSA* 37, 1936-37, σ. 188, εἰκ. 2.

5. A. ΞΕΝΑΚΗ, *Κρητικά Χρονικά*, Δ, 1950, σ. 112, πίν. Δ, 436.

έπτα από την Κω<sup>1</sup>, τρείς από την Ίαλυσόν<sup>2</sup>, μία από την Σιάνα της Ρόδου<sup>3</sup> και μία από την Πρόσυμναν<sup>4</sup>, διαφόρων εκάστοτε εποχών, από τας MM III του Μόχλου<sup>5</sup> έως την ΥΕ ΙΙΒ της Ίαλυσου<sup>6</sup>. Αί λόγχαι αὐταί, εύρισκόμεναι και έξω από την περιοχήν του μυκηναϊκού πολιτισμοῦ<sup>7</sup>, έχουν τὸν αὐτὸν κωνικὸν αὐλὸν χωρὶς δακτύλιον εἰς τὸ χεῖλός του και τὸ αὐτὸ περίπου εἶδος αἰχμῆς με πλατεῖαν και χαμηλὴν ἐπίπεδον ράχιν. Ἀκόμη πλησιέστεραι πρὸς τὴν M153, με τὴν αἰχμὴν ἐνισχυμένην



Εἰκ. 157. Λόγχη.

εἰς τὸ μέσον εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζῃ λεπίδα ρομβοειδοῦς διατομῆς με γωνιώδεις ράχεις, εἶναι μία ME ἀπὸ τὸ Δώριον, μήκους 0,23 μ.<sup>8</sup>, μία πιθανῶς ME ἀπὸ τὰς Μυκήνας, μήκους περίπου 0,21 μ.<sup>9</sup>, και μία ἀκόμη, μήκους μόλις 0,182 μ., ἀπὸ τὴν Ταμασσὸν τῆς Κύπρου, τοῦ 13ου αἰ. π.Χ.<sup>10</sup>. Ἐντελῶς ὅμοιαι τέλος, φακοειδοῦς δηλαδὴ τομῆς, εἶναι μία ἀκόμη MM III ἀπὸ τὸν Μόχλον, μήκους 0,28 μ.<sup>11</sup>, μία ΥΜ ΙΙ ἀπὸ τὴν περιοχήν τοῦ Σανατορίου (0,25 μ.)<sup>12</sup> και μία σύγχρονος πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ λόφου τῆς «ἀκροπόλεως» τῆς Κνωσοῦ (0,185 μ.)<sup>13</sup>, μία ἄλλη ἀπὸ τὴν

1. MORRICONE, σ. 77, 83, 86, 87, 121, 138 - 139, 213, εἰκ. 50, 51, 61, 62, 65, 66, 102, 103, 122, 125, 226, 228.

2. MAIURI, σ. 110, εἰκ. 147, σ. 133, εἰκ. 54, σ. 200, εἰκ. 124.

3. N.K. SANDARS, AJA 67, 1963, σ. 140, πίν. 27 ἀρ. 55.

4. Prosymna, σ. 339, εἰκ. 608.

5. R. SEAGER, Mochlos, σ. 75, εἰκ. 45.

6. MAIURI, σ. 110.

7. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν π.χ., ἀλλὰ και εἰς τὴν Ταρσὸν και τὴν Ugarit (N. K. SANDARS, ἔ. ἀ. σ. 121, 140 - 141, πίν. 22, ἀρ. 8 και 11, πίν. 27 ἀρ. 59).

8. N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 367, πίν. XXX, 2.

9. Ch. T., σ. 190 - 191.

10. V. KARAGHEORGIS, Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1965, σ. 6 - 18, εἰκ. 7 και πίν. IV, 57.

11. R. SEAGER, ἔ. ἀ. και εἰκ. 45, XX12.

12. M.S. F. HOOD, P. de JONG, BSA 47, 1952, σ. 256, 265, πίν. 53b.

13. A. EVANS, PM IV, σ. 849, εἰκ. 832 c. N. K. SANDARS, ἔ. ἀ. σ. 146, πίν. 23 ἀρ. 13. M.S.F. HOOD, BSA 47, 1952, σ. 245, ὅπος. 5.



Ίαλυσόν (0,22 μ.)<sup>1</sup>, μία ΥΕ ΙΙΑ από την Κω (0,168)<sup>2</sup> και μία ΥΚ ΙΙ από την Έγκωμην<sup>3</sup>. Αὐταὶ ὅλαι, παρὰ τὰς διαφορὰς των, ὀφειλομένας εἰς τὴν ὑπαρξίν ἢ μὴ ράχεως καὶ γενικώτερον εἰς τὸν τρόπον ἐνισχύσεως τοῦ μέσου τῆς αἰχμῆς, ἔχουν ὅμοιον σχῆμα, ἀναλογίας καὶ μέγεθος, δύο δέ, ἡ τοῦ Βαφειοῦ<sup>4</sup> καὶ ἡ τοῦ Σανατορίου τῆς Κνωσοῦ<sup>5</sup>, εἶχον κοντὸν βραχύτερον τοῦ 1 μ.

Ἡ διάρκεια τῆς περιόδου τῆς χρησιμοποίησέως των, ἀρχίζουσα ἀπὸ τοὺς ΜΕ χρόνους καὶ καλύπτουσα ὁλόκληρον τὸ διάστημα τῆς ΥΕ ἐποχῆς, μαρτυρεῖ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιπροσωπεύουν μίαν οἰανδήποτε φάσιν τῆς ἐξελιξέως τῆς μορφῆς τοῦ ὅπλου ἀλλ' ἀντιθέτως ὅτι τὸ σχῆμά των εἶχεν ἀποδειχθῇ ἀπολύτως κατάλληλον διὰ τὸν συγκεκριμένον προορισμὸν των καὶ συνεπῶς ἀνεπίδεκτον ἀλλαγῆς. Ὁ προορισμὸς αὐτὸς ὑποδηλοῦται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς ἀκτῆς, στρογγυλευμένης μὲ τὸν προφανῆ σκοπὸν νὰ μὴ παραμορφώνεται ὁσάκις προσέκρουεν εἰς ἀντικείμενα σκληρότερα ἀπὸ αὐτήν. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος αὐτὸς ὑφίστατο μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ὅπλον ἐξέφευγεν ἀπὸ τὸν ἑλεγχον αὐτοῦ ὁ ὁποῖος τὸ ἐχειρίζετο, ἄρα καὶ ἀπὸ τὰς χειρὰς του. Τὸ χαρακτηριστικὸν λοιπὸν αὐτὸ τῆς λόγχης, μαζὶ μὲ τὸ μικρὸν τῆς μέγεθος καὶ τὸ περιορισμένον μῆκος τοῦ κοντοῦ τῆς σημαίνει ὅτι ἐρρίπτετο καὶ μάλιστα ἐναντίον στόχων σχετικῶς ἀπροστατεύτων, μὲ ἀρκετὰς πιθανότητας νὰ ἀστοχήσῃ καὶ νὰ κτυπήσῃ σκληρὰς ἐπιφανείας, ὅπως π.χ. τὸ ἔδαφος. Μὲ ἄλλους λόγους τόσον ἡ M153 ὅσον καὶ αἱ ὁμοιαὶ τῆς ἀνῆκον εἰς κυνηγετικὰ ἀκόντια, σιγύνας, ὅπως ἐδέχθη ὁ M. S. F. Hood διὰ τὴν λόγχην τοῦ Σανατορίου<sup>6</sup> καὶ ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Σ. Μαρινᾶτος προκειμένου περὶ τῆς λόγχης τοῦ Βαφειοῦ<sup>7</sup>. Μολονότι ἀναφέρονται ἀνάλογα δείγματα ἀπὸ τὴν Μ. Ἀνατολήν<sup>8</sup> δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναζητηθῇ ἡ προέλευσις τοῦ σχήματος εἰς ξένας ἐπιδράσεις, μᾶλλον δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύῃ τὸ ἀντίστροφον.

**Εἶφη.** Τὰ δύο ξίφη τῆς ἀνασκαφῆς διαφέρουν καὶ ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις. Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον, τὸ M52 (εἰκ. 158, πίν. 95 β), εὗρέθη μαζὶ μὲ τὸ μαχαίριον M53 εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου 12, πλησίον τῆς εἰσόδου (πίν. 182 α), στηριγμένον εἰς τὸ ἄκρον μιᾶς μικρᾶς λιθίνης πλακὸς ἀπὸ τὰς χρησιμοποιούμενας συνήθως ὡς προσκέφαλα τῶν νεκρῶν καὶ κείμενον κατὰ μῆκος τοῦ βραχιονίου ἐνὸς σκελετοῦ ἐξ ὁλοκλήρου παραμερισμένου. Ἡ σχέσις τῶν χαλκίνων καὶ τοῦ ὀστοῦ τόσον μεταξύ των ὅσον καὶ πρὸς τὴν πλάκα μαρτυροῦν ὅτι αὐτὰ εἶχον ἀφεθῇ ἄθικτα εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ἦτο λοιπὸν τὸ ξίφος τοποθετημένον εἰς τὴν ἀγκάλην, τρόπον τινά, τοῦ νεκροῦ, μεταξύ βραχίονος καὶ στήθους δηλαδή, μὲ τὴν λαβὴν πλησίον τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν αἰχμὴν εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ὀσφύος του. Ἐχει συνολικὸν μῆκος 0,575 μ., ἡ δὲ λεπίς του, μὲ χαμηλὴν κυρτὴν ράχιν διακοσμημένην μὲ τριπλᾶ

1. FLMV, σ. 8, 75, πίν. D12.

2. MORRIGONE, σ. 124, εἰκ. 106, 107.

3. CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 119, εἰκ. 13 ἀρ. 10.

4. S. MARINATOS, BSA 37, 1936 - 37, σ. 188 εἰκ. 2.

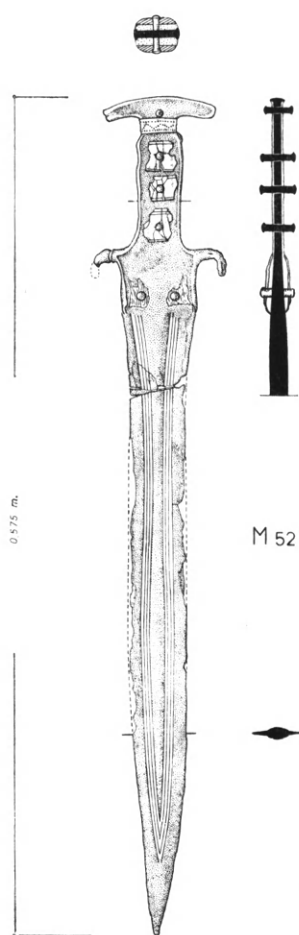
5. M.S.F. HOOD, P. de JONG, BSA 47, 1952, σ. 256.

6. BSA ξ. ἀ.

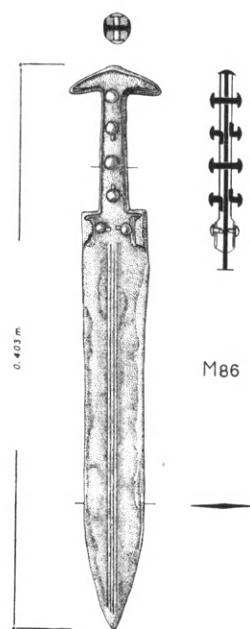
7. BSA 37, 1936 - 37, σ. 187 - 191.

8. CATLING, Cypriot Bronzework, σ. 119. N.K. SANDARS, AJA 67, 1963, σ. 121, 140 - 141.

λεπτὰ χαράγματα, στενεύει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πλατυνομένη ἐκ νέου εἰς τὰ  $\frac{2}{3}$  τοῦ μήκους τῆς, ὀλίγον πρὸ τῆς ὀξείας τῆς αἰχμῆς. Ἡ λαβὴ, σχήματος T, στενεύει ἀμέσως μετὰ τὴν ἐλαφρῶς καμπύλην κορυφὴν τῆς σχηματίζουσα λαιμόν, καταλήγει δὲ εἰς φυλακτῆρα συνιστάμενον εἰς δύο κνώδοντας μὲ τὰ ἄκρα στραμμένα πρὸς τὰ κάτω.



Εἰκ. 158. Ξίφος τοῦ τάφου 12.



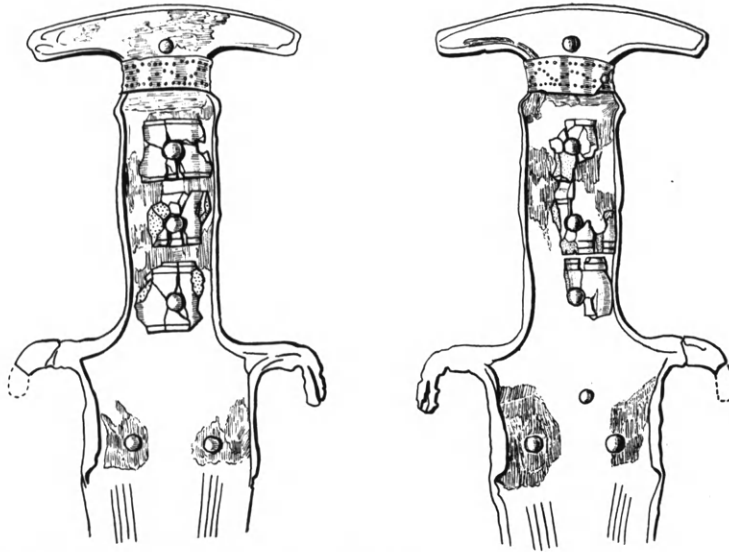
Εἰκ. 159. Ξιφίδιον τοῦ τάφου 38.

Ἡ ἐπένδυσίς τῆς, ξυλίνη, μὲ ἐπικάλυψιν τριῶν λεπτῶν ἐλεφαντίνων πλακιδίων ἀπὸ κάθε πλευράν, ἔφθανε μέχρι τῆς ρίζης τῆς λεπίδος, ἦτο στερεωμένη μὲ τέσσαρας διαμπερεῖς ἥλους κατὰ τὸν ἄξονά τῆς καὶ δύο ἀκόμη μεταξὺ τῶν κνωδόντων, συνεκράτειτο δὲ ἀπὸ περιχέλωμα προεξέχον καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς λαβῆς καὶ ἀπὸ λεπτὸν χρυσοῦν ἔλασμα τὸ ὁποῖον περιέβαλλε τὸν λαιμόν ὑπὸ μορφήν δακτυλίου.

Τὸ δεύτερον, τὸ M86 (εἰκ. 159, πίν. 82δ), ἔκειτο εἰς τὸν τάφον 38, ἐν σωρῷ μὲ διάφορα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα κτερίσματα εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ θαλάμου. Μήκους 0,403 μ., ἔχει καὶ αὐτὸ λαβὴν σχήματος T, στενήν, χωρὶς φυλακτῆρα, μὲ κορυφὴν μηνοειδῆ, λαιμόν ὑποτυπώδη, σχεδὸν ἀνύπαρκτον, τετραγώνους ὤμους καὶ πλατὺ περιχέλωμα, τὸ ὁποῖον συνεκράτει τὴν ἐξ ὀλοκλήρου ξυλίνην ἐπένδυσίν τῆς. Ἡ ἐπένδυσις αὕτῃ ἦτο στερεωμένη εἰς τὴν θέσιν τῆς μὲ δύο μεγάλους βραχυκέφαλους διαμπερεῖς ἥλους, ἐπὶ πλέον δὲ ὑπάρχουν ἀπὸ κάθε πλευράν δύο ἀκόμη, συμμετρικῶς τοποθετη-

μένοι κατὰ τὸ μῆκος τῆς λαβῆς, καὶ ἄλλοι δύο κατὰ τὸ πλάτος τῆς εἰς τὴν ρίζαν τῆς λεπίδος, λεπτότεροι καὶ μὲ τὰ ἄκρα των λυγισμένα, οἱ ὅποιοι δὲν διαπερνοῦν τὸ μέταλλον ἀλλ' ἐχρησίμευον μόνον ὡς διακόσμησις. Ἡ λεπίς, σχετικῶς πλατεῖα, στενεύουσα κάπως εἰς τὸ μέσον, εἶναι διατομῆς ἐλαφρῶς φακοειδοῦς, σχεδὸν ἐπίπεδος καὶ καταλήγει εἰς ὀξεῖαν αἰχμήν, ἔχει δὲ τέσσαρα παράλληλα λεπτὰ διακοσμητικὰ χαράγματα κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς της.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λόγχας, τὰ μυκηναϊκὰ ξίφη ἔχουν ἐπανειλημμένως ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενον συστηματικῆς μελέτης, εἴτε συνολικῶς καὶ καθ' ἑαυτὰ<sup>1</sup>,



Εἰκ. 160. Αἱ δύο ὄψεις τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους M52, μὲ ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς ξυλίνης τῆς ἐπενδύσεως.

εἴτε ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα θέματα<sup>2</sup>, εἴτε, τέλος, χωριστὰ κατὰ τύπους<sup>3</sup>. Ἡ τελευταία καὶ συστηματικώτερα ἀνάλυσις καὶ κατάταξις τοῦ ὕλικου ὀφείλεται εἰς τὴν N.K. Sandars, μελετήσασαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ξίφη τῆς Περαιτῆς<sup>4</sup>.

Τὸ κύριον καὶ βασικὸν κοινὸν γνώρισμα τῶν δύο ξιφῶν εἶναι τὸ σχῆμα τῆς κεφαλῆς τῆς λαβῆς, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μ. Ἀνατολὴν καὶ ἐμφανιζόμενον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸ ΥἼΕ ΙΙΑ<sup>5</sup>, κατὰ δεύτερον λόγον δὲ τὰ διακοσμητικὰ χαράγματα τῆς λεπίδος, συριακῆς πιθανῶς ἐμπνεύσεως<sup>6</sup>. Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ των χαρακτηριστικὰ εἶναι διαφορετικά. Τὸ M52, τὸ μεγαλύτερον, ἀνήκει εἰς τὰ μακρότερα δείγματα τοῦ εἴδους του. Ὁ κατασκευαστὴς ἐπεχείρησε νὰ τοῦ

1. J. NAUE, Die Vorrömischen Schwerter, München 1903. A. E. REMOUCHAMPS, Griechische Dolch- und Schwertformen, Leiden 1926.

2. W. HELBIG, Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert, σ. 239 - 244. H. L. LORIMER, Homer and the Monuments, σ. 261 - 267. Chron., σ. 93 - 96. Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1956, σ. 114 - 153.

3. H. CATLING, PPS 22, 1956, σ. 102 κ. ἐξ., Antiquity 35, 1961, σ. 115 κ. ἐξ. J. COWEN, Bericht der Römisch - Germanischen Kommission 36, 1955, σ. 52 κ. ἐξ.

4. The First Aegean Swords and Their Ancestry, AJA 65, 1961, σ. 17 - 29 καὶ Later Aegean Bronze Swords, AJA 67, 1963, σ. 117 - 153. Εἰδικώτερον βλ. AJA 67, 1963, σ. 139, 152 (M52) καὶ σ. 135, 151 (M86).

5. N. K. SANDARS, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 233, AJA 67, 1963, σ. 131.

6. N. K. SANDARS, ἔ.δ.

προσδώση πολυτελή εμφάνισιν καλύπτων τὴν λαβὴν μὲ τὰ ἐλεφάντινα πλακίδια καὶ τὸ χρυσοῦν ἔλασμα (εἰκ. 160), ἡ ποσότης ὅμως τῶν ὑλικῶν αὐτῶν εἶναι μικρά καὶ ἡ διακόσμησις — συνισταμένη εἰς ἔκτυπα στίγματα καὶ ἀπλᾶς ἐγχαράκτους γραμμὰς — στοιχειωδῶς ἀπλῆ. Ἀνήκει εἰς μίαν κατηγορίαν ξιφῶν<sup>1</sup> ἡ ὁποία διαδέχεται τὴν παλαιότεραν καὶ ἀπλουστέραν μορφήν λαβῆς τοῦ 15ου - 14ου αἰ. π.Χ. μὲ τοὺς προεξέχοντας ὤμους<sup>2</sup> καὶ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ὀλίγα σχετικῶς δείγματα. Ἡ Sandars<sup>3</sup> ἀναφέρει δύο ἀπὸ τὴν Κρήτην (Σητεία καὶ τάφος 14 τῆς Τζαφέρ Παπούρας), δύο ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα (Δελφοὶ καὶ ἀκρόπολις Μυκηνῶν), ἓν ἀπὸ τὴν Ἰθάκην (;) καὶ ἓν ἀπὸ τὴν Gezer τῆς Παλαιστίνης, εἰς αὐτὰ δὲ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἓν ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ἡλιδά<sup>4</sup>. Τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ αὐτά, τῆς Τζαφέρ Παπούρας, εἶναι ΥΜ IIIA, ἀνήκει δηλαδὴ εἰς τὸν 14ον αἰ., τὰ ὑπόλοιπα ὅμως ὅλα εἶναι ἀρκετὰ μεταγενέστερα, ὁ δὲ λαιμὸς κάτω ἀπὸ τὴν κορυφήν τῆς λαβῆς, ὅπως εἰς τὸ M52, χαρακτηρίζει τὰ τελευταῖα τῆς σειρᾶς, τὰ ἀναγόμενα εἰς τοὺς ΥΕ IIIB - Γ χρόνους<sup>5</sup>. Ἡ χρονολόγησις αὐτὴ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ ἄλλα δεδομένα τοῦ νεκροταφείου ἐν γένει καὶ τοῦ τάφου 12 εἰδικώτερον.

Τὸ M86 εἶναι ἀρκετοῦ μεγέθους ὥστε νὰ θεωρηθῇ ξίφος μᾶλλον παρὰ ἐγχειρίδιον ἢ παραξιφίς, εὐρίσκεται ὅμως πολὺ κοντὰ εἰς τὸ ὄριον, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ περισσότερα τοῦ εἴδους του. Ἀνήκει εἰς τύπον πολὺ συνηθέστερον<sup>6</sup>, χαρακτηριζόμενον τόσον ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κεφαλῆς τῆς λαβῆς ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν τετράγωνον ὤμον μὲ τὸ πλατὺ περιχέλωμα. Πρόκειται περὶ μιᾶς κατηγορίας ξιφῶν μὲ βραχείας ἀλλ' ἰσχυρὰς λεπίδας (τὰ γνωστὰ δείγματα — μὲ τὴν μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ἑνὸς ἀπὸ τὰ Μουλιανά, συνολικοῦ μήκους 0,585 μ. — κυμαίνονται μεταξὺ 0,327 καὶ 0,435\* μ.) χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν ἐξωραϊσμοῦ ἢ διακοσμήσεως. Ἦσαν δηλαδὴ προωρισμένα διὰ πρακτικὴν χρῆσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου πολὺ εὐρύτερον διαδεδομένα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Ὁ κατάλογος τῆς Sandars<sup>7</sup> περιλαμβάνει 7 ἀπὸ τὴν Κρήτην (ἀνὰ 2 ἀπὸ τὴν Τζαφέρ Παπούρα, τὰ Μουλιανά καὶ τὴν Δίκτυν καὶ 1 ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴν), 7 ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα (4 ἀπὸ τὰς Μυκήνας καὶ ἀνὰ 1 ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, τὴν Δωδώνην καὶ τὸ Καλμπάκι τῶν Ἰωαννίνων), 7 ἀπὸ τὰς νήσους (3 ἀπὸ τὴν Λακκίθραν καὶ τὰ Διακάττα τῆς Κεφαλληνίας, 2 ἀπὸ τὴν Λαγκάδα τῆς Κῶ καὶ ἀνὰ 1 ἀπὸ τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Ρόδον), 2 ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ 1 ἀπὸ τὴν Κορινθίαν. Εἰς αὐτὰ ἔχουν προστεθῇ ἐν τῷ μεταξὺ 1 ἀκόμη ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Β. κλιμακωστασίου τῶν Μυκηνῶν<sup>8</sup>, ἄλλο

1. Τὴν τετάρτην τοῦ HELBIG (ἐ. ἀ. σ. 242 - 243), τὸν τύπον Idd τοῦ NAUE (ἐ. ἀ. σ. 10 - 11, πίν. V, 4 - 5b), 9 τοῦ REMOUCHAMPS (ἐ. ἀ. σ. 17 - 18), C τοῦ FURUMARK (Chron., σ. 93) καὶ G τῆς SANDARS (AJA 67, 1963 σ. 139 - 140, 152).

2. N.K. SANDARS, ἐ. ἀ. σ. 123 - 127, κατηγορία D.

3. Ἐ. ἀ. σ. 152.

4. Μήκους 0,465 μ., μὲ τέσσαρας διαμπερεῖς ἤλους εἰς τὴν κορυφήν καὶ ἰδιαιτέρως μακροὺς κνώδοντας, ἀπὸ τὸν τάφον 4, χρονολογούμενον εἰς τὸ ΥΕ IIIB1 - 2 (βλ. Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΝ, ΠΑΕ 1963, σ. 138, πίν. 115γ).

5. Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 142.

6. Τὸν Id τοῦ NAUE (ἐ. ἀ. σ. 10, πίν. V, 3), τὸν τέταρτον τοῦ HELBIG (ἐ. ἀ.), 9 τοῦ REMOUCHAMPS (ἐ. ἀ.) οἱ ὅποιοι δὲν τὸν διακρίνουν ἀπὸ τὸν προηγούμενον, τὸν B τοῦ FURUMARK (ἐ. ἀ.) καὶ F τῆς SANDARS (ἐ. ἀ. σ. 133 - 139, 150 - 152).

7. Ἐ. ἀ. σ. 150 - 152.

8. Γ.Ε. ΜΥΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1959, σ. 145, Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 77, εἰκ. 144.

ἀπὸ τὴν Ἡλιδα<sup>1</sup>, τρίτον ἀπὸ τὸ Λιθοβοῦνι τῆς περιοχῆς Ἀγρινίου<sup>2</sup>, τέταρτον ἀπὸ τὸν Ἐξάλοφον τῆς Θεσσαλίας<sup>3</sup> καὶ 2 τῶν ΥΕ ΠΙΓ χρόνων ἀπὸ τὴν Καστρίτσαν καὶ τὴν Παραμυθιὰν τῆς Ἠπείρου<sup>4</sup>. Τὰ 30 αὐτὰ ξίφη χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου μέχρι καὶ τοῦ 11ου αἰ. π.Χ.<sup>5</sup>, τὰ περισσότερα δὲ ἀνήκουν εἰς τὸν 12ον<sup>6</sup>. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ δὲν διαφωνοῦν πρὸς τὴν εἰκόνα τὴν ἐμφανιζομένην ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς.

Ὡστε τόσον τὸ M52 ὅσον καὶ τὸ M86 τοποθετοῦνται ἀβιάστως μέσα εἰς τὰ χρονικὰ ὅρια τὰ ἰσχύοντα διὰ τοὺς τύπους των, δὲν φαίνεται δὲ νὰ ὑπάρχῃ ἀξιόλογος χρονικὴ διαφορὰ μεταξύ των. Εἰς τὸν τάφον 12 ὅλα τὰ κτερίσματα ἦσαν παραμερισμένα, τὸ δὲ M52 φαίνεται νὰ συνώδευε τὴν τελευταίαν ἢ πάντως μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας ταφάς. Τὰ ἀγγεῖα καλύπτουν ὁλόκληρον τὴν διάρκειαν τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1. Ἀφ' ἐτέρου ἡ κεραμεικὴ τοῦ τάφου 38, ὅπου μάλιστα ὑπάρχουν ὡς *termini ante quos* τὰ ἀγγεῖα 428 καὶ 429 τῆς τελευταίας καὶ μεταγενεστέρας τοῦ ξίφους ταφῆς, ἀνήκει εἰς τοὺς προκεχωρημένους χρόνους τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀπετέθησαν δηλαδὴ εἰς τοὺς τάφους ἀμφοτέρω περὶ τὰ τέλη τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1, κατασκευασθέντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετὰ τὰς ἀρχὰς του.

Ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς συγκεκριμένης χρήσεώς των, ἂν ἦσαν δηλαδὴ πολεμικὰ ἢ ὄχι, δὲν ὑπάρχει κανὲν θετικὸν στοιχεῖον. Τὸ M52 εὑρέθη μαζὶ μὲ τὸ μικρόν, πιθανώτατα κυνηγετικὸν μαχαίριον M53, δὲν ἀποκλείεται δὲ τὸ M86 νὰ συνωδεύετο ἀρχικῶς ἀπὸ τὸ ἀνάλογον μαχαίριδιον M85. Ἐνδέχεται λοιπὸν τὰ ὅπλα αὐτὰ νὰ εἶχον χρησιμοποιηθῇ διὰ κυνήγιον μᾶλλον παρὰ διὰ πόλεμον, ὅπως καὶ ἡ λόγχη, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι εἶχον κατασκευασθῇ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν, οὔτε ὑπῆρχον ἄλλωστε τόσον ἐξειδικευμένοι τύποι ξιφῶν ὥστε ἀπὸ κατασκευῆς νὰ προορίζονται μόνον διὰ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην χρῆσιν. Σπουδαιότερον εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ τόπου τῆς κατασκευῆς των, ἀλλ' οὔτε εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ ἀσφαλὴς ἀπάντησις. Τὸ μόνον σχετικὸν στοιχεῖον παρέχει ἡ παρατήρησις τῆς Sandars<sup>7</sup> ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰ. τὰ διάφορα ξίφη παρουσιάζουν ἐν σχέσει πρὸς τὰ προηγούμενα τόσας ἰδιομορφίας καὶ τόσα ἐξατομικευμένα χαρακτηριστικὰ ὥστε νὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κατασκευάσματα πολλῶν καὶ διαφόρων κατὰ τύπους τεχνιτῶν ἐργαζομένων συμφώνως πρὸς τὰς προσωπικὰς των προτιμήσεις μᾶλλον παρὰ ἐπὶ τῇ βάσει κοινῶν καὶ σταθερῶν προτύπων. Τοῦτο, χωρὶς νὰ καθορίζῃ καθ' οἷονδήποτε τρόπον τὴν προέλευσίν των, σημαίνει ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦσαν τοπικῆς κατασκευῆς, ἔργα μεταλλουργῶν ὅπως οἱ ταφέντες μὲ τὰ ἐργαλεῖά των.

1. Τοῦ τάφου 1, μήκους 0,35 μ., με ὁστεῖνην ἐπένδυσιν εἰς τὴν λαβήν (N. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ, ΠΑΕ 1963, σ. 138, πίν. 115β).

2. Ἀπὸ κατεστραμμένον θαλαμοειδῆ τάφον ἀνακαλυφθέντα κατὰ τύχην. Σώζεται τμήμα τῆς λαβῆς με τὴν ἀρχὴν τῆς λεπίδος, εὑρεθὲν μαζὶ με φυλλόσχημον λόγχην (BCH 89, 1965, Chronique des Fouilles 1964, σ. 761, εἰκ. 2).

3. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, AAA I, 1968, σ. 292-293, εἰκ. 2.

4. Arch. Rep. 1966-67, σ. 13, εἰκ. 21. Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, PPS 33, 1967, σ. 30-36, πίν. I, 2,5.

5. N. K. SANDARS, AJA 67, 1963, σ. 133.

6. Πρβ. S. BENTON, PPS 18, 1952, σ. 237-238. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ξ. ἀ.

7. Αὐτόθι.



## ΚΟΓΧΥΛΙΑ

Είκοσιέξ από τούς τάφους τῆς Περαιτῆς (οἱ 7, 12, 21, 25, 33α, 36, 37, 46α, 54, 56, 74, 78, 100, 104, 109, 113, 116, 119, 131, 133, 134, 149, Σ3, Σ23α, Σ24 καὶ Σ57) περιεῖχον κογχύλια, εἴτε μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα κτερίσματα εἴτε καὶ μόνα των. Δύο ἀπὸ αὐτούς, οἱ 100 καὶ Σ3, εἶχον ἀπὸ δύο ομάδας, ὥστε αἱ περιπτώσεις κτερίσεως τῶν νεκρῶν μὲ κογχύλια εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα εἰκοσιοκτώ. Ὁ ἀριθμός των κατὰ ταφὴν κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ 1 τῶν τάφων 116, 134, 149 καὶ Σ57α καὶ τῶν 152 τοῦ τάφου 131, ποικίλλει δὲ ἀπὸ περιπτώσεως εἰς περίπτωσιν τόσον ὥστε οὔτε ὁ ἀριθμητικὸς μέσος ὅρος ἀποτελεῖ ἐν προκειμένῳ ἔνδειξιν, οὔτε ὅμως προκύπτει ἄλλος ἀπὸ τὴν συχνὴν ἐπανάληψιν ὁποιασδήποτε ποσότητος. Ἀφ' ἐτέρου τὸ σύνολόν των εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς διότι πολλὰς φορὰς εὐρέθησαν θρυμματισμένα εἰς τεμάχια προερχόμενα ἀπὸ ἄδηλον ἀριθμὸν ὀστράκων. Ἐμετρήθησαν 355, ἀσφαλῶς ὅμως θὰ ὑπερέβαινον τὰ 400.

Ἀπὸ τὸ σύνολον αὐτὸ 8 ἀνήκουν εἰς τὸ γένος *cyprea* (ἀπὸ τούς τάφους 7, 54, 74, 100, 109 καὶ 116, πίν. 122 στ'), 3 εἶναι τοῦ γένους *cardium* (τάφοι 33α καὶ 134, πίν. 88 α, δεξιὰ), ὑπάρχουν δὲ ἀνὰ 1 *pectunculus* (*axinea*) *violacescens* (τάφος 33α, πίν. 88 α, ἀριστερά), *haliotis tuberculata* (τάφος 74, πίν. 26 γ, κάτω), *murex* (τάφος Σ3) καὶ *melania* (ὁ αὐτός). Τὰ ὑπόλοιπα, 338 κατ' ἐλάχιστον ὄριον, εἶναι κῶνοι (*conus*, πίν. 56 β, 135 α). Αὐτὰ εὐρίσκοντο σχεδὸν παντοῦ εἴτε μόνα των (εἰς 17 περιπτώσεις) εἴτε μαζὶ μὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα (τάφοι 7, 46α, 54 καὶ 109), μόνον ἑπτὰ ομάδες δὲ (εἰς τούς τάφους 33α, 74, 78, 100, 116, 134 καὶ Σ3) ἀπετελοῦντο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ δείγματα τῶν ἄλλων γενῶν.

Ἡ μελέτη τῶν συνθηκῶν τῆς εὐρέσεώς των ὁδηγεῖ εἰς ἀρκετὰ ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ταφῆς τὴν ὁποίαν ἐκτρίζον. Ἀπὸ τὰς 28 ομάδας αἱ 9, τὸ 30 % δηλαδή, προέρχονται ἀπὸ τούς τάφους 12, 100, 109, 113, 133, 149, Σ3 καὶ Σ24, ὅπου ἡ ἀναστάτωσης τοῦ περιεχομένου ἢ ἡ ἔλλειψις ἄλλων τεκμηρίων<sup>1</sup> ἀφῆνει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὰ κτεριζόμενα ἄτομα, αἱ δεκατέσσαρες ὅμως ἀσφαλῶς (τάφοι 7, 33α, 37, 46α, 54, 56, 78, 104, 116, 119, 131, 134, Σ23α, Σ57α) καὶ ἄλλαι τέσσαρες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα (τάφοι 21, 25, 36, 74) ἀνῆκον εἰς παιδία. Μία μόνον περίπτωσις ὑπάρχει ὅπου εἶχον δοθῇ εἰς ἐνήλικον, ἢ συμπληρωματικὴ κτερίσις τοῦ τάφου Σ3, γενομένη ὑπὸ εἰδικῆς συνθήκας καὶ κατ' ἐξαίρεσιν (βλ. ἀνωτέρω, σ. 76, 77). Ὡστε εἰς τὰ 50 % τοῦλάχιστον τῶν περιπτώσεων ἂν ὄχι εἰς τὰ 64 %, καὶ πάντως εἰς ὅλας σχεδὸν ἐκείνας ὅπου ἡ σχέσις μεταξὺ ταφῆς καὶ κτερισμάτων εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμφανής, τὰ κογχύλια ἦσαν κτερίσματα παιδικόν.

Ὅσα παρουσιάζονται εἰς μικροὺς ἀριθμοὺς καὶ ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ ὀλίγα δείγματα δὲν φαίνεται μὲ ποῖον σκοπὸν εἶχον κατατεθῇ εἰς τὸν τάφον. Ἴσως νὰ τοὺς ἀπεδίδοντο φυσικαὶ ἢ ἐπὶκτητοὶ μαγικαὶ ιδιότητες καὶ νὰ ἐχρησίμευον ὡς φυλακτὰ

1. Ὅπως εἰς τὸν τάφον 12 π.χ., ὅπου τὰ 3 κογχύλια, παραμερισμένα καὶ σκεπασμένα ἀπὸ τὰ ἄλλα κτερίσματα, εὐρέθησαν κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν χωμάτων τοῦ θαλάμου, ἢ εἰς τὸν 109, ὅπου ἀπετέλουν τὸ μόνον κτερίσμα, χωρὶς νὰ φαίνεται εἰς ποίαν ταφὴν ἀνῆκον.

ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἄλλοι<sup>1</sup>. Διὰ τοὺς κώνους ὅμως τοὺς ὑπάρχοντας εἰς τόσον μεγάλας ποσότητας τοῦτο ἀποκλείεται, ἐπὶ πλέον δὲ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς παρουσιάζουν ἐν χαρακτηριστικὸν φανερῶνον τὴν χρησιμότητά των ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἡθελημένον: Ἔχουν τριβῇ ἐπίτηδες ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματισθῇ μία ἐπίπεδος ἔδρα, ἡ ὁποία τοὺς καθίστα σταθερωτέρους καὶ τοὺς ἡμπόδιζε νὰ κυλοῦν ἀνεξελέγκτως (βλ. π.χ. πίν. 56β). Τοῦτο δὲν ἰσχύει δι' ὅλα. Εἰς τὸν τάφον 12 π.χ. ἐπὶ συνόλου τριῶν ἔχει λειανθῇ τὸ ἐν, εἰς τὸν 36 τρία ἐπὶ δεκατριῶν, εἰς τὸν 56 ἔξ ἐπὶ εἰκοσιπέντε, εἰς τὸν 113 ἐν ἐπὶ τριῶν, εἰς τὸν 119 ἐν ἐπὶ ἑνδεκα, εἰς τὸν 131 ἐν ἐπὶ ἑκατὸν πενήντα δύο, εἰς τὸν 133 τρία ἐπὶ ἑνδεκα, εἰς τὸν Σ23α ἑννέα ἐπὶ τριᾶκοντα ὀκτὼ καὶ εἰς τὸν Σ24 ἐν ἐπὶ ἔξ. Τὰ περισσότερα ἐτρίβησαν τόσον ὥστε τὰ κελύφη των ἔχουν διατρυπηθῇ, ὑπάρχουν ὅμως τρία (ἐν τοῦ τάφου 36, ἐν τοῦ 131 καὶ ἐν τοῦ Σ23α) ὅπου ἡ λείανσις ἐσταμάτησε, περιορισθεῖσα εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐπίπεδου ἐπιφανείας, προτοῦ σχηματισθῇ ὁπή, τοῦτο δὲ ἀκριβῶς μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐπιφάνεια αὐτὴ ἦτο τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα καὶ ὄχι ἡ ὁπή.

Ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τρία δείγματα (δύο τοῦ τάφου 100 καὶ ἐν τοῦ Σ23α), ὅπου οἱ διασκευασταὶ τῶν κογχυλίων δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὴν λείανσιν των ἀλλὰ ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ χύσουν μολύβδον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὀστράκων, πρᾶγμα πού τὰ καθιστᾷ ἀκόμη περισσότερον σταθερὰ καὶ δυσκίνητα. Τὰ δύο τοῦ τάφου 100 εὑρέθησαν θρυμματισμένα, τὸ τρίτον ὅμως διετηρήθη ἀκέραιον, ἀποτριβὲν μέχρι διατρυπήσεως καὶ μολυβδοχοημένον (πίν. 109γ), ἐπανειλημμέναι δοκιμαὶ δὲ ἀπέδειξαν ὅτι, ὅταν κυλισθῇ εἰς ὀριζοντίαν ὁμαλὴν ἐπιφάνειαν, σταματᾷ ὕστερα ἀπὸ βραχεῖαν διαδρομὴν εἰς τὸ αὐτὸ πάντοτε σημεῖον.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι οἱ κῶνοι ἀπετέλουν ἐν εἶδος παιδικοῦ παιγνιδίου, παιζομένου μὲ ἀπεριόριστον ἀριθμὸν κογχυλίων. Κατὰ τὴν διάρκειάν του τὰ κογχύλια ἐρρίπτοντο ἢ ἐκυλίνοντο, ἐπεδιώκετο δὲ ἡ κίνησις μερικῶν ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐλέγχεται καὶ νὰ περιορίζεται. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ κανόνες τοῦ παιγνιδίου μᾶς διαφεύγουν, ὅπως ἄλλωστε εἶναι φυσικόν, ἴσως ὅμως νὰ ἦτο ἀνάλογον μὲ τοὺς ἀστραγάλους τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἢ καὶ μὲ τοὺς σημερινοὺς βῶλους.

Τὰ κογχύλια τῆς Περαιτῆς δὲν εἶναι τὰ μόνον γνωστὰ ἀπὸ μυκηναϊκοὺς τάφους. Ἀναφέρονται μερικὰ εὑρεθέντα εἰς τὰς Μυκήνας<sup>2</sup>, τὸ Ναύπλιον<sup>3</sup>, τὸ Ἄργος<sup>4</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>5</sup>, τὸ Δῶριον<sup>6</sup>, τὰς Ἀθήνας<sup>7</sup>, τὴν Χαλκίδα<sup>8</sup>, τὰς Θήβας<sup>9</sup>, τὴν Νάξον<sup>10</sup>,

1. W. M. FLINDERS PETRIE, Amulets, σ. 27. G. WILKE, Reallexikon der Vorgeschichte, I, σ. 158, ἐν λ. *Amulett*.

2. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 136 (50 ἀπὸ τὸν τάφον 1). Ch.T., σ. 102, 106, 224 (3 ἀπὸ τὸν τάφον 529).

3. I. ΚΟΝΔΑΚΗΣ, Ἀθήναιον 7, 1878, σ. 195.

4. Deiras, σ. 48, 99.

5. Ἀπὸ 8 τάφους (Prosymna, σ. 465, εἰκ. 116, 143, 212, 263, 276, 310, 463, 492).

6. N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 359 - 360, πίν. XXVI, M58 - 60.

7. H. A. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 107.

8. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 95.

9. Ἀπὸ τὸν τάφον 21, A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 183. Ὁ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ περιγράφει τὸ κογχύλιον ὡς ἔξ ὀλοκλήρου μολύβδινον, σχηματισθὲν «πιθανῶς χυθέντος τοῦ μολύβδου εἰς τὸ πραγματικὸν κογχύλιον, δὲ ἐξηφανίσθη», ἡ ἐξέτασις ὅμως τοῦ ἀντικειμένου πείθει ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ φύλλον μολύβδου καταλλήλως κομμένον καὶ τυλιγμένον.

10. Καμίνι, τάφος Γ (N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 335).

τὴν Ἰαλυσόν<sup>1</sup>, τὴν Κῶ<sup>2</sup> καὶ τὴν Κάμειρον<sup>3</sup>, ἀσφαλῶς δὲ θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, ἰδίως ἀπὸ παλαιότερας ἀνασκαφάς, μὴ θεωρηθέντα ἄξια μνείας. Ἀπὸ αὐτὰ εἰκονίζονται, χαρακτηρίζονται ἢ περιγράφονται ρητῶς ὡς κῶνοι ὅλα ἐκτὸς τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ Δώριον καὶ τὴν Ρόδον.

Εἰς τρεῖς ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ τάφους τῆς Προσύμνης (τοὺς XIX, XXXV καὶ XXXVIII) συνώδευον παιδία<sup>4</sup> καὶ εἰς ἄλλας τέσσαρας περιπτώσεις ἦσαν εἰς τάφους περιέχοντας καὶ παιδικὰς ταφάς. Παιδικὰ ἐπίσης κτερίσματα ἦσαν τὰ κογχύλια τῶν Ἀθηνῶν<sup>5</sup>, τοῦ τάφου XXI τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>6</sup> καὶ τῆς Νάξου<sup>7</sup>. Ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀνασκαφὰς λείπουν αἱ σχετικαὶ παρατηρήσεις. Ὡς διάτρητα μνημονεύονται μερικὰ τῶν Μυκηνῶν<sup>8</sup>, τῆς Προσύμνης<sup>9</sup> καὶ τῆς Χαλκίδος<sup>10</sup>. Ἐν τοῦ τάφου 529 τῶν Μυκηνῶν ἦτο μολυβδοχοημένον<sup>11</sup>, τὸ δὲ δεῖγμα τῶν Θηβῶν<sup>12</sup> εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου μολύβδινον. Καθὼς φαίνεται λοιπόν, τὸ παιγνίδιον τὸ παιζόμενον μετὰ αὐτὰ ἦτο κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων εὐρύτατα διαδεδομένον, ἀκόμη καὶ εἰς μέρη μεσόγεια, ὅπως αἱ Θῆβαι, ὅπου τὰ κογχύλια δὲν ἦσαν τόσοσιν πρόχειρα.

## ΣΥΡΜΑΤΑ

Μερικοὶ τάφοι περιεῖχον σύρματα ἀνακαλυφθέντα εἰς μικρὰ τεμάχια, κατὰ κανόνα διεσκορπισμένα εἰς διάφορα σημεῖα τῶν θαλάμων. Ὑπάρχει τὸ M84, ἀπὸ χρυσόν, προφανῶς κατάλοιπον κοσμήματος, συνοδεῦον τὰ καμμένα ὅστ᾽ αὐτοῦ τάφου 38 μέσα εἰς τὴν τεφροδόχον πρόχουν των (πίν. 82β), καθὼς καὶ μερικὰ χάλκινα διαφόρων προελεύσεων. Ἀπὸ τὰ τρία τεμάχια M100 τοῦ τάφου 65 τὰ δύο ἴσως νὰ ἀνῆκον εἰς βελόνας, τὰ ὑπόλοιπα δὲ (M214 τοῦ τάφου 148 καὶ M228 τοῦ 154), εὐθύγραμμα ἢ κυρτά, δὲν φαίνεται ἀπὸ τί προέρχονται.

Τὰ περισσότερα καὶ μεγαλύτερα εἶναι τὰ μολύβδινα, εὐρεθέντα εἰς ἑπτὰ τάφους, συγκεκριμένως δὲ 3 εἰς τὸν τάφον 10 (M38), 36 εἰς τὸν 12 (M57, πίν. 96β), 12 εἰς τὸν 35 (M82, πίν. 101α), 2 εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ 122 (M150), 1 εἰς τὸν 128 (M166), 9 εἰς τὸν 136 (M183 καὶ M187) καὶ ἄλλα 8 εἰς τὸν Σ51 (M180). Μερικὰ καταλήγουσιν εἰς αἰχμήν, τὸ ἀπὸ κατασκευῆς τέρμα των (πίν. 124γ, 132β), κανὲν ὅμως δὲν ἔχει διατηρήσει καὶ τὰ δύο τοῦ ἄκρου. Ἡ ὀξειδωσις τὰ ἔχει διογκώσει καὶ παραμορφώσει

1. MAIURI, σ. 145, 182, 247. JACOPI, σ. 296.

2. MORRICONE, σ. 127, 268, εἰκ. 111, 300.

3. MAIURI, σ. 182.

4. Prosymna, σ. 60, 119, 130.

5. H. A. THOMPSON, Hesperia 21, 1952, σ. 107.

6. MAIURI, σ. 145.

7. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 335.

8. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 136 καὶ ΜΜΠ, σ. 74, ὅπου τὰ θεωρεῖ ἀποτελοῦντα τὸν ὄρμον πτωχῆς γυναικός. Διάτρητα ὅμως κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὸ πέρασμά των εἰς ὄρμον δὲν εἶναι, ἀλλ' ἀπλῶς λειασμένα ὅπως καὶ τὰ ἄλλα.

9. Prosymna, εἰκ. 143, 212, 263, 276.

10. V. HANKEY, BSA 47, 1952, σ. 95.

11. Ch.T., σ. 224.

12. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 183.

εἰς πολὺν μεγάλον βαθμόν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μεταβάλλῃ καὶ τὸ σχῆμα μερικῶν, ὅπως-  
δήποτε ὅμως τὰ περισσότερα (M38, M57, μερικὰ τῆς ομάδος M82, M166, M180,  
M183) εἶναι λεπτὰ κυλινδρικά μὲ σημερινὰς διαμέτρους 0,002 - 0,005 μ., τὰ ἄλλα  
ὅμως (τὰ ὑπόλοιπα M82 καὶ τὰ M150) εἶναι τετραγωνικῆς τομῆς μὲ πλευρὰν 0,003  
ἕως 0,005 μ.

Ὅλα σχεδὸν ἦσαν μετακινημένα καὶ παρερριμμένα καὶ μόνον εἰς τὸν τάφον 35  
εὐρέθησαν μερικὰ νὰ συνοδεύουν ταφὰς κατὰ χώραν. Εἰδικώτερον, 2 - 3 ἔκειντο κάτω  
ἀπὸ τὰ ὅστ' αὐτῆς λεκάνης τῆς ταφῆς III καὶ ἄλλα τόσα κάτω ἀπὸ τὸ κρανίον τῆς IV,  
κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ αἱ θέσεις αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ ἀρχικαὶ των. Ἡ σχέσις τῶν  
συρμάτων αὐτῶν πρὸς τοὺς σκελετοὺς δὲν εἶναι πολὺ σαφής, ἐρμηνεύεται ὅμως μέχρις  
ἐνὸς σημείου ἂν συγκριθῇ πρὸς τὰς ἄλλας γνωστὰς περιπτώσεις.

Ὅμοια σύρματα ἔχουν εὐρεθῇ κατὰ καιροὺς εἰς τάφους ἀνασκαφέντας εἰς τὰς  
Μυκῆνας<sup>1</sup>, τὸ Ἄργος<sup>2</sup>, τὸ Μπερμπάτι<sup>3</sup>, τὰ Δεντρά<sup>4</sup>, τὴν Πρόσυμναν<sup>5</sup>, τὴν Ἀσίνην<sup>6</sup>,  
τὰς Θήβας<sup>7</sup>, τὸ Λιγόρι<sup>8</sup> καὶ τὴν Ἰαλυσόν<sup>9</sup>, ὑπὸ συνθήκας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον  
ἀναλόγους πρὸς τὰς τῆς Περαιτῆς. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ὅμως αἱ ἀνασκαφι-  
καὶ παρατηρήσεις ἐπέτρεψαν τὴν διατύπωσιν ἀπόψεων σχετικῶν πρὸς τὸν τρόπον  
χρησιμοποίησεώς των. Ὁ A. Persson τὰ ἐθεώρησεν ἀρχικῶς ὡς ἐνίσχυσιν τῶν χει-  
λέων ἢ τῆς ἄκρας διαφόρων ἀντικειμένων τὰ ὅποια ἀνεδιπλοῦντο γύρω εἰς τὸ σύρμα  
καὶ ἀπέκτων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σταθερὸν σχῆμα<sup>10</sup>. Κατόπιν ἐξειδίκευσε τὴν χρῆ-  
σιν αὐτὴν εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἐνδυμάτων ἐπικαλούμενος τὰς συνθήκας εὐρέσεώς των εἰς  
ἓνα τάφον ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι, ἀδημοσίευτον ἀκόμη τότε<sup>11</sup>. Ὁ τάφος αὐτὸς ἐξακολου-  
θεῖ ὅμως νὰ μένῃ ἀδημοσίευτος, ὥστε ἡ πειστικότης τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν δὲν  
εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτιμηθῇ, τόσῳ μᾶλλον καθόσον ἡ ἰδέα ἐνὸς μυκηναϊκοῦ ἐνδύματος  
μὲ σταθερὰν πτύχωσιν καὶ ἄκαμπτον ποδόγυρον δὲν εἶναι πολὺ πιθανή.

Ἡ πληροφορία τοῦ B. Στάη ὅτι εἰς τὸ Λιγόρι ἀνεκάλυψε σκελετὸν φέροντα σύρμα  
περασμένον κάτω ἀπὸ τὴν σιαγόνα του μὲ τὰ ἄκρα κρικοειδῶς γυρισμένα εἰς τὸ ὕψος  
τῶν ὠτων<sup>12</sup> εἶναι σαφὲς καὶ ἀναμφισβητήτως ὀρθή, σημαίνει δὲ ὅτι τὸ σύρμα ἐχρησί-  
μευε διὰ νὰ συγκρατῇ τὸ στόμα τῶν νεκρῶν κλειστόν, ὅπως καὶ τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα  
τὰ εὐρεθέντα εἰς τάφους τῆς Κύπρου<sup>13</sup> καὶ τῆς Παλαιστίνης<sup>14</sup>. Τὸ σύρμα ὅμως αὐτὸ

1. Ch.T., σ. 196.

2. W. VOLLGRAF, BCH 28, 1904, σ. 389. Deiras, σ. 214.

3. Berbati, σ. 22, 27.

4. R.T., σ. 90, εἰκ. 62. N.T., σ. 101.

5. Prosymna, σ. 255.

6. Asine, σ. 421.

7. A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 148, 151, 183.

8. B. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 208 - 209.

9. MAIURI, σ. 184, 199. JACOPI, σ. 296, 300.

10. R.T., ε. ἀ.

11. N.T., σ. 50. Asine, σ. 421, ὑποσ. 1.

12. B. ΣΤΑΗΣ, ε. ἀ. καὶ P. WOLTERS, AM 21, 1896, σ. 371.

13. S.C.E. I, πίν. LXXXIV καὶ σ. 517, 521, ἀρ. 43, 198, πίν. LXXXVIII καὶ σ. 551, 552, 553 ἀρ. 3, 4, 21,  
22, 60, 81, 94, πίν. XCII καὶ σ. 564, ἀρ. 77. Βλ. καὶ HIGGINS, Jewellery, σ. 87.

14. T. DOTHAN, Antiquity and Survival II, 1957, ἀρ. 2 - 3, σ. 155.

καθ' ἑαυτὸ πρέπει νὰ ἦτο τότε ὅπως καὶ τώρα ἀντικείμενον πολλαπλῆς καὶ ὄχι πάντοτε αὐστηρῶς προκαθορισμένης πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, τὸ δὲ μολύβδινον, ἰδιαιτέρως μαλακὸν καὶ εὐχρηστον, θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀσφαλῶς κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους, τόσον κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν ἰδίων τῶν νεκρῶν — ὅπως ἐξηκρίβωσεν ὁ Στάης καὶ ὅπως φαίνεται νὰ συμβαίνει εἰς τὸν τάφον 35 — ὅσον καὶ εἰς διάφορους ἄλλας ἀνάγκας<sup>1</sup> σχετικὰς πρὸς τὴν κηδείαν καὶ τὴν ταφήν.

## ΔΙΑΦΟΡΑ

Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον μερικὰ ἀντικείμενα τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῶν μὲ βεβαιότητα εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας, διότι ἡ ἐμφάνισίς των, ὅπως διατηροῦνται σήμερον, δὲν ἐπιτρέπει συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν χρησιμότητά των. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς διαφόρους λόγους: Ἄλλα εὐρέθησαν ἐλλιπῆ ἢ ἀποσπασματικά, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἀπὸ τί ἀκριβῶς προέρχονται, ἄλλα εἶναι ἢ φαίνονται νὰ εἶναι πλήρη ἀλλὰ τελείως ἰδιότυπα, ἄλλα δὲ τέλος ἔχουν παραμορφωθῇ λόγῳ φθορᾶς καὶ κακομεταχειρίσεως. Εἰς αὐτὰ δέον νὰ προστεθοῦν μερικοὶ λίθοι καὶ ὀρυκτὰ εὐρεθέντα εἰς τεμάχια ἀκατέργαστα, ἀποκτιῶντα σημασίαν μόνον διότι ἦσαν τελείως ξένα πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον τοῦ τάφου, συνεπῶς δὲ πρέπει νὰ εἶχον ἀποτεθῇ ἐπίτηδες εἰς τοὺς θαλάμους, ὡς κτερίσματα ἐξυπηρετοῦντα ἀνάγκας ὅχι πλέον ἐμφανεῖς.

**Ἑλλιπῆ.** Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀνήκουν διάφορα ἀντικείμενα χάλκινα καὶ ἐλεφάντινα, καθὼς καὶ ἐν ὁστέινον.

1. Ἥλος χάλκινος (M24) ἀπὸ τὸν τάφον Σ2, πιθανῶς ἀπὸ τὴν λαβὴν ἐργαλείου ἢ ὅπλου (πίν. 16 β).
2. Μικρὸς χάλκινος ἥλος (M51) μὲ λεπτὸν ρομβοειδὲς χρυσοῦν ἔλασμα περασμένον κάτω ἀπὸ τὴν σχετικῶς πλατεῖαν κεφαλὴν του. Εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 12, παραπλεύρως τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους M52, ἴσως δὲ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν θήκην, ἢ, ἀκόμη πιθανώτερον, ἀπὸ τὸν τελαμῶνα τοῦ ὅπλου (πίν. 94 β).
3. Μικρὸν ρομβοειδὲς χάλκινον ἔλασμα (M124) τοῦ τάφου 76, διάτρητον, ὅμοιον πρὸς τὸ χρυσοῦν τοῦ M51. Εὐρέθη μεμονωμένον μεταξὺ τῶν ἀπωθημένων λειψάνων παλαιῶν ταφῶν καὶ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ προηγούμενον (πίν. 32 α).
4. Δύο τετράγωνα πλαίσια ἀπὸ λεπτὸν χάλκινον ἔλασμα (M113), τοῦ τάφου 71, προφανῶς δεσίματα ἀντικειμένου φθαρέντος χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἵχνη, ἴσως ξυλίνου. Ἐκείντο εἰς τοὺς πόδας τοῦ μοναδικοῦ νεκροῦ τοῦ τάφου κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρέποντα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὸ εἶδος τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ (πίν. 33 δ).
5. Πέντε τεμάχια λεπτῶν χαλκίων πλαισίων (M126) ὁμοίων πρὸς τὰ προηγούμενα, τοῦ τάφου 80. Εὐρέθησαν παρὰ τοὺς ἀγκῶνας τοῦ κατὰ χώραν νεκροῦ, μεμονωμένα καὶ χωρὶς νὰ μαρτυροῦν τίποτε περὶ τοῦ ἀντικειμένου ὅπου ἀνῆκον (πίν. 32 ε).

1. Prosymna, σ. 255. Πρβ. καὶ J. ZEHETMAIER, Leichenverbrennung und Leichenbestattung im Alten Hellas, σ. 22 ὑποσ. 2.



6. Τμήμα ελεφαντίνου αντικειμένου (Δ35) εις σχῆμα μικροῦ κολούρου κώνου, τοῦ τάφου 13 (πίν. 87 α).
7. Πλακίδιον ελεφάντινον ἑλλιπές εις σχῆμα τραπεζίου (Δ144), ἀδιακόσμητον, τοῦ τάφου 108. Ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς πλευρὰς του σώζεται μόνον ἡ μία, καταλήγουσα εις ἀκμὴν (πίν. 116 α).
8. Τμήμα ὀστίνου κυλινδρικοῦ στελέχους (Δ149) τοῦ τάφου 108, διάτρητον κατὰ τὸ μῆκος του, πιθανῶς μέρος λαβῆς ἐργαλείου (πίν. 116 α).

**Ἀθήλου χρήσεως.** Ἡ ὁμὰς αὕτη περιλαμβάνει μετὰλλινα, λίθινα καὶ ἐλεφάντινα ἀντικείμενα διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν.

1. Κρίκος ἀπὸ χάλκινον σύρμα διαμέτρου 0,013 μ. (M168) τοῦ τάφου 128. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ εὐτελοῦς παιδικοῦ δακτυλίου (πίν. 132 β).
2. Ὀστέινος κρίκος (Δ84) μετὰ περιχειλῶματα εις τὴν μίαν ὄψιν, ἀπὸ τὸν τάφον 30α (πίν. 89 β).
3. Ἐλεφάντινον ἀντικείμενον (Δ113) ἀπὸ τὸν λάκκον τοῦ τάφου 65, εις σχῆμα πολὺ ἀνοικτῆς γωνίας μετὰ τὰ ἄκρα ἀναδιπλωμένα καὶ ὀπὴν εις τὸ μέσον, δίκην ζυγοῦ ἄρματος, διακοσμημένον μετὰ ἐγχαράκτους κύκλους. Συγκολλημένον ἀπὸ διάφορα τεμάχια, σώζει παντοῦ τὰ κανονικὰ καὶ ἐπεξεργασμένα τέρματά του. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς ἀντικειμένου ἀγνώστου χρησιμότητος (πίν. 23 β).
4. Μικρὸν ἐλεφάντινον δισκάριον τοῦ τάφου 5 διάτρητον εις τὸ κέντρον (Δ14), μετὰ ἀναγλύφους δακτυλίου εις τὴν μίαν ὄψιν καὶ ἐγχαράκτους μικροὺς κύκλους εις τὴν περίμετρόν του (πίν. 52 α).
5. Δύο δισκάρια ἐλεφάντινα (Δ146 καὶ Δ147) τοῦ τάφου 108, διάτρητα εις τὸ κέντρον, μετὰ σκαλισμένας τὰς δύο ὄψεις καὶ περιχειλῶματα εις τὰς κεντρικὰς ὀπὰς καὶ εις τὰς περιμέτρους (πίν. 116 α). Ὁμοιάζουν, καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι, τροχοὶ ἀπὸ ὁμοίωμα ἄρματος, ὁ τάφος ὅμως δὲν περιεῖχε τίποτε ἄλλο σχετικὸν πρὸς παρόμοιον ἀντικείμενον.
6. Τμήμα ἀκανόνιστου ἐπιπέδου κρίκου (Δ85) τοῦ τάφου 30α, ἀπὸ ἀπροσδιόριστον φαιὰν ὕλην (πίν. 89 β).
7. Μικρὸς κανονικὸς κύβος ἀπὸ λειμωνίτην (Δ104), μετὰ ἐμφάνισιν καὶ διαστάσεις ψηφίδος μωσαϊκοῦ, ἀπὸ τὸν τάφον 30α (πίν. 89 β).

**Ἀντικείμενα ὁμορφα καὶ ἀποσπασματικά.**

1. Ἑπτὰ τεμάχια χαλκίνων ἀντικειμένων, τὰ M37 τοῦ τάφου 10, M64 τοῦ τάφου 13, M119 τοῦ 74, M146 τοῦ 111, M162 - M163 τοῦ 128 καὶ M218 τοῦ 149.
2. Τμήμα βελόνης καὶ 15 τεμάχια χαλκίνου ἐλάσματος (M171) ἀπὸ τὸν τάφον 131 (πίν. 136 α). Δὲν συνανήκουν καὶ δὲν φαίνεται ἂν προέρχωνται καὶ ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἢ ὄχι.
3. Τεμάχιον σκωρίας χαλκοῦ (M189) τοῦ τάφου 137 (πίν. 69 γ), προερχόμενον ἀπὸ καμίνευσιν.
4. Δύο τεμάχια ὑάλου, τὸ ἐν (Δ51) ἀπὸ τὸν τάφον 13 (πίν. 86 β) καὶ τὸ ἄλλο

- (488) από τὸν 34 (πίν. 99 β). Τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς κάποιο εἶδος ὀρυκτῆς ὑάλου, ἀναλόγου πρὸς τὸν ὀψιανόν. Τὸ δεύτερον εἶναι χρώματος κυανοῦ καὶ προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ τοίχωμα ἀγγείου αἰγυπτιακῆς προελεύσεως.
5. Τεμάχιον φαγεντιανῆς τραπεζιόσχημον (423) τοῦ τάφου Σ1, προερχόμενον ἀπὸ πλακίδιον ἢ ἐνδεχομένως καὶ ἀπὸ πυθμένα ἀγγείου (πίν. 4 γ).
  6. Τμῆμα ὀστεῖνου ἐργαλείου ἢ λαβῆς (4169) τελείως παραμορφωμένον, τοῦ τάφου 128 (πίν. 132 α).
  7. Τμῆμα πηλίνου ἀντικειμένου (Π2) μὲ τὰς ἐπιφανείας του, ὅσας σώζονται, κανονικὰς καὶ λείας καὶ μικρότατα τεμάχια λίθου κολλημένα εἰς τὸν πυρῆνά του (πίν. 86 α) ἀπὸ τὸν τάφον 13.
  8. Περὶ τὰ 40 τεμάχια πρασινωποῦ ὠμοῦ πηλοῦ (Π10) τοῦ τάφου 157 (πίν. 9 β). Γενικῶς παρουσιάζουν μίαν ἢ περισσοτέρας πλευρὰς λείας καὶ μίαν τραχεῖαν, φέρουσιν ἔχνη ξυλίνης ἐπιφανείας. Ἴσως ἀπετέλουν τὸ πρόχειρον σφράγισμα ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ξυλίνων σκευῶν ἢ θηκῶν, ἢ εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς ὑπόστρωμα ἢ ἐπικάλυψις ταφῶν, ὅπως εἰς τὸ "Αργος<sup>1</sup>.

#### Λίθοι καὶ ὀρυκτά.

1. Μερικὰ ἀκατέργαστα τεμάχια ὀρείας κρυστάλλου, σχήματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρισματικοῦ. Περιλαμβάνουν τὰ 454 καὶ 466 τοῦ τάφου 13, τὸ 4100 τοῦ τάφου 30, τὸ 4107 τοῦ 30α, τὰ 4209 καὶ 4210 τοῦ 100 καὶ τὸ 4288 τοῦ 143 (πίν. 87 α, 86 α, 90 β, 89 β, 60 α, 63 δ). Τὰ τεμάχια αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν πρώτην ὕλην χανδρῶν καὶ κοσμημάτων τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ἐν γένει καὶ τῆς Περαιτῆς εἰδικώτερον, ἢ παρουσία των δὲ μέσα εἰς τοὺς τάφους φαίνεται νὰ ὑποδηλώνῃ ὅτι μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ συνοικισμοῦ ὑπῆρχον καὶ τεχνῖται λιθουργοί, ἐπιτήδευοι εἰς τὴν κατεργασίαν τῆς ὀρείας κρυστάλλου.
2. Ἐπίμηκες τεμάχιον πρασινωποῦ ἀμιάντου (453) τοῦ τάφου 13, προελεύσεως πιθανώτατα κυπριακῆς (πίν. 86 α).
3. Δύο μικρὰ κοινὰ χαλίκια, ἐν σφαιρικόν καὶ ἐν ἀμυγδαλόσχημον (455) ἀπὸ τὸν τάφον 13<sup>2</sup> (πίν. 86 α).
4. Τεμάχιον ὀλιγίστου (4162) ἀπὸ τὸν λάκκον τοῦ τάφου 65 (πίν. 22 β).
5. Δύο λεπτὰ πλακίδια ἀκανόνιστου σχήματος ἀπὸ πυριτικὸν ἀργιλλιοῦχον σχιστόλιθον (4214 καὶ 4215) τοῦ τάφου 108. Τὸ ἐν σώζει τεχνητὴν ἀκμὴν κατὰ μῆκος μιᾶς πλευρᾶς του (πίν. 115 γ).
6. Τμῆμα σταλακτίτου (4216) τοῦ τάφου 108, χωρὶς ἔχνος ἐπεξεργασίας (πίν. 115 γ).
7. Λεπτὸν ἀκανόνιστον φυλλάριον μαρμαρυγία (4289) ἀπὸ τὸν τάφον 143 (πίν. 63 δ).

1. Deiras, σ. 243.

2. "Ὁμοια εὑρέθησαν εἰς τὸ Δώριον, ὃ δὲ Ν. VALMIN τὰ θεωρεῖ βαρίδια (Swedish Messenia Expedition, σ. 384).

## ΥΛΙΚΑ

Με ὀλίγας ἐξαιρέσεις, ὅπως π.χ. τὸ κέρασ τοῦ τάφου 24, τὰ χαλίκια τοῦ τάφου 13, τὸν σταλακτίτην τοῦ τάφου 108, τὰ κογχύλια, καὶ μερικὰ τεμάχια ὀρείας κρυστάλλου, τὰ μικρὰ εὐρήματα τῆς Περαιτῆς ὀφείλουν τὴν μορφήν των εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπινοητικότητα καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ποικίλα ὑλικά. Τὰ ὑλικά αὐτὰ εἴτε διατηροῦν τὴν φυσικὴν των ὕφην, ὅπως π.χ. οἱ λίθοι καὶ τὰ διάφορα ὀρυκτά, εἴτε ἔχουν ὑποστῇ τὴν ἀναγκαίαν ἐπεξεργασίαν διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν κατάλληλον σύστασιν, ὅπως τὰ μέταλλα, εἴτε, τέλος, εἶναι κατασκευασμένα ἐξ ὑπαρχῆς, ὅπως ἡ ὑαλόμαζα ἢ ἡ φαγεντιανή, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ διαφόρων ἄλλων πρώτων ὑλῶν φυσικῆς προελεύσεως. Εἰδικώτερον, εἰς τὴν κατασκευὴν των ἔχουν χρησιμοποιηθῇ μέταλλα (εὐρεθέντα εἰς 74 διαφόρους τάφους), ὕλαι τεχνηταί (33 τάφοι) καὶ ἄλλαι ὀργανικῆς προελεύσεως (24 τάφοι), ὀργανικά ἀπολιθώματα (3 τάφοι), ἡμιπολύτιμοι λίθοι (33 τάφοι), κοινὰ ὀρυκτά (67 τάφοι) καὶ πηλός (7 τάφοι), ὑπάρχουν δὲ ἐπὶ πλέον κογχύλια ἀπὸ 26 τάφους καὶ ὁ ἐλλιπὴς κρῖκος 485 τοῦ τάφου 30α ἀπὸ ὕλην μὴ καθορισθεῖσαν.

## ΜΕΤΑΛΛΑ

Τὰ μετὰλλινα κτερίσματα, 525 τὸν ἀριθμὸν, ἀντιπροσωπεύουν τὸ 1/3 τοῦ συνόλου τῶν μικρῶν εὐρημάτων καὶ εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ χαλκόν<sup>1</sup>, μόλυβδον, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ὑλικά δηλαδὴ γνωστὰ καὶ συνήθη εἰς τὴν μυκηναϊκὴν μεταλλουργίαν. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ὡς ἐξαιρέσεις καὶ 3 ἀντικείμενα ἀπὸ σίδηρον.

**Χαλκός.** Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τὰ χάλκινα παρουσιάζουν μεγαλύτεραν ποικιλίαν, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φυσικὸν εἰς μίαν ἐποχὴν ὅπου ὁ χαλκὸς ἦτο μέταλλον γενικῆς χρήσεως, ἀποτελῶν τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τῆς ὑλικόν. Τὰ 126 εὐρεθέντα κτερίσματα περιλαμβάνουν κοσμήματα, προερχόμενα ἀπὸ 18 διαφόρους τάφους (4 ψέλια, 12 δακτύλιοι ἀπλοῖ, 3 δακτύλιοι μὲ σφενδόνην, 2 στρεπτὰ καὶ 1 χάνδρα), εἶδη ἐνδυμασίας καὶ καλλωπισμοῦ ἀπὸ 14 τάφους (8 πόρπαι, 5 κάτοπτρα, 4 λαβίδες καὶ 4 ξυράφια), ἐργαλεῖα καὶ σύνεργα ἀπὸ 21 τάφους (11 βελόναι, 7 μα-

1. Πρέπει ἴσως ἐδῶ νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ τονισθῇ τὸ γνωστὸν ὅτι οἱ ὅροι χαλκός καὶ χάλκινος χρησιμοποιοῦνται διότι ἔχουν καθιερωθῇ διὰ τῆς γενικῆς καὶ συνεχοῦς χρήσεως, εἶναι ὅμως λανθασμένοι. Ὁ λεγόμενος χαλκὸς εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητά ὀρείχαλκος, κράμα δηλαδὴ καθαροῦ χαλκοῦ (Cu) καὶ κασσιτέρου (Sn) μὲ ἔχνη σιδήρου, ἀρσενικοῦ καὶ ψευδαργύρου. Ἐν προκειμένῳ αἱ σχετικαὶ ἀναλογίαι εἶναι, συμφώνως πρὸς τὰς ἀναλύσεις τοῦ δρ. Γ. ΒΑΡΟΥΦΑΚΗ (ΑΕ 1967, σ. 70 - 82), 90% περίπου διὰ τὸν χαλκὸν καὶ 10% σχεδὸν διὰ τὸν κασσίτερον.

χαίρια, 3 κοπίδια, 3 μαχαιροπελέκεις, 2 ἄγκιστρα καὶ 1 ὀπήτιον), ὅπλα ἀπὸ 3 τάφους (2 ξίφη καὶ 1 λόγχη), μικροαντικείμενα ἀπὸ 17 τάφους (ῥῆλοι, σύρματα, πλαίσια καὶ διάφορα μικρὰ τεμάχια) καὶ 2 ἀγγεῖα, τὴν λεκάνην *M6* τοῦ τάφου 1 καὶ τὸ ποτήριον *M141* τοῦ τάφου 104.

Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύουν μὲ ἀρκετὴν πιστότητα τὰ κτερίσματα τὰ συνοδεύσαντα ἐξ ἀρχῆς τοὺς νεκρούς. Ἀναμφιβόλως μερικὰ ἀπὸ αὐτά, κατὰ μείζονα δὲ λόγον τμήματα ἄλλων, εἶχον κατὰ καιροὺς ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τοὺς θαλάμους κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν περιοδικῶν των καθαρισμῶν καὶ αὐτὸ τείνει βεβαίως νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν γενικὴν εἰκόνα, ὅπως ἄλλωστε καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἄλλων κτερισμάτων. Ἡ ἀποψὶς ὅμως ὅτι τὰ χάλκινα ἀντικείμενα συγκατελέγοντο εἰς τὰ κατὰ προτίμησιν ἀφαιρούμενα λόγῳ τῆς πολυτιμότητος τοῦ μετάλλου<sup>1</sup> δὲν φαίνεται νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὸ ὑγρὸν περιβάλλον τοῦ τάφου ὁ χαλκός, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ ἄλλα μέταλλα πλὴν τοῦ χρυσοῦ, ὑφίστατο ταχύτατα ριζικὰς ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν καθίστων ἀκατάλληλον πρὸς χρῆσιν καὶ ὅτι συνεπῶς ἐλάχιστα ἀντικείμενα θὰ ἦσαν ἄξια ἀνακτήσεως ὕστερα ἀπὸ ἓν σχετικῶς σύντομον χρονικὸν διάστημα. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὰ εὑρεθέντα ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὰ ἀποτεθέντα, ἀλλ' ὅτι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κανονικῶς καὶ καθημερινῶς χρησιμοποιούμενα, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἀπροθυμίας τῶν ζώντων νὰ στερηθοῦν πράγματα χρήσιμα καὶ κάθε ἄλλο παρὰ εὐτελεῖ πρὸς χάριν τῶν νεκρῶν.

Ὅπως δὲποτε, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν εἰδῶν των, τὰ χάλκινα τῆς Περαιτῆς, πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ Δώριον ὅπου ἐσπάνιζον<sup>2</sup>, ἀλλὰ καὶ πολὺ ὀλιγώτερα ἀπὸ τὰ ἄφθονα τῶν Δεντρῶν<sup>3</sup>, δὲν διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ ὅσα παρουσιάζουν οἱ τάφοι τῆς Κεφαλληνίας<sup>4</sup>, τῶν Μυκηνῶν<sup>5</sup>, τῆς Προσύμνης<sup>6</sup>, τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>7</sup> καὶ τῆς Κῶ<sup>8</sup>.

Ἡ κατεργασία τοῦ χαλκοῦ ἐγένετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπὸ τοὺς χαλκεῖς, τοὺς ka - ke - we τῶν πινακίδων, τεχνίτας εἰδικοὺς καὶ πιθανώτατα ὠργανωμένους εἰς συντεχνίας<sup>9</sup>, κάποτε δὲ καὶ εἰς συνεργεῖα κινητά, μεταβαίνοντα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀκόμη καὶ διὰ θαλάσσης, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ τὸ ναυάγιον τῆς Χελιδονίας ἄκρας<sup>10</sup>. Εἰς τὴν Περαιτὴν εἰδικῶς ἡ σκωρία τοῦ χαλκοῦ (*M189* τοῦ τάφου 137) καὶ τὰ κοπίδια (βλ. ἀνωτέρω σ. 339) μαρτυροῦν ὅτι ἓν μέγα μέρος, ἂν ὅχι τὸ σύνολον τῶν χαλκίνων εὐρημάτων, πρέπει νὰ ἦτο τοπικῆς κατασκευῆς. Τὸ κρᾶμα (90% πρὸς 10% περίπου) εἶναι τὸ σύνθηες εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους<sup>11</sup>. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν τοῦ μετάλλ-

1. Ch.T., σ. 187. Prosymna, σ. 254.

2. N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 365.

3. R.T. σποράδην καὶ ἰδίως σ. 92 - 98. N.T., σ. 35 - 36, 43 - 45. N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, AE 1957, Χρονικά, σ. 15 - 18.

4. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, AE 1932, σ. 38 - 43. 1933, σ. 90 - 93.

5. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 171 - 175, πίν. 9. Ch.T., σ. 90 - 93.

6. Prosymna, σ. 329 - 354.

7. MAIURI, σποράδην καὶ σ. 246.

8. MORRIGONE, σποράδην.

9. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Kadmos I/2, σ. 93.

10. G. BASS, Transactions of the American Philosophical Society 57,8, 1967, σ. 163.

11. FORBES, S.A.T. IX, σ. 146.

λου, ἡ σκωρία καὶ αἱ γενόμεναι ἀναλύσεις <sup>1</sup> διδάσκουν ὅτι θὰ ᾔτο ποικίλη, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐγχωρία.

**Μόλυβδος.** Εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὁ μόλυβδος ἐχρησιμοποιεῖτο πολλαπλῶς εἰς τὴν κατασκευὴν ἀγγείων, διαφόρων ἀντικειμένων, ἀκόμη δὲ καὶ ἔργων τέχνης <sup>2</sup>. Ἐδῶ παρουσιάζεται ὑπὸ μορφὴν σύρματος (τάφοι 10, 12, 35, 122, 128, 136 καὶ Σ51), βαριδίων ἀλιευτικοῦ δικτύου (τάφοι 65 καὶ 131) καὶ παραγεμίσματος κογχυλίων, ὑπάρχει δὲ ἐπὶ πλέον καὶ ὁ δακτύλιος *M142* τοῦ τάφου 106, τὸ μοναδικὸν γνωστὸν παράδειγμα κοσμήματος ἐξ ὀλοκλήρου μολυβδίνου <sup>3</sup> μὲ τὴν πιθανὴν ἐξαίρεσιν ἐνὸς ἐλλιποῦς ἀμυγδαλοσχήμου ἀντικειμένου ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον τῶν Θηβῶν <sup>4</sup>. Πράγματι, τὸ μέταλλον αὐτό, ἀκατάλληλον ἀπὸ ἀπόψεως ἐμφανίσεως ἀλλὰ καὶ ἀντοχῆς διὰ παρομοίαν χρῆσιν, παρουσιάζεται σπανίως, εἴτε ἀφανὲς καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα, ὅπως εἰς τοὺς συνθέτους δακτυλίους τοῦ θολωτοῦ τάφου τῶν Δεντρῶν <sup>5</sup>, εἴτε ὡς παραγέμισμα ἀντικειμένων ἀπὸ ἄλλην εὐγενεστέραν ὕλην, ὅπως εἰς τὸ χάλκινον κομβιόσχημον ἀντικείμενον τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 10 τοῦ ἰδίου νεκροταφείου <sup>6</sup>. Πιθανώτατα ὁ δακτύλιος *M142* ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς εὐτελεῖς ἀπομιμήσεις κοσμημάτων ποὺ κατασκευάζοντο μὲν, καθὼς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα <sup>7</sup> ἀλλὰ, ὅπως εἶναι φυσικόν, δὲν διετηρήθησαν.

**Χρυσός.** Τὸ πολύτιμον αὐτὸ μέταλλον ἀντιπροσωπεύεται εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς μὲ ἀφθονίαν. Πράγματι, ἐπὶ συνόλου 1500 περίπου μικροαντικειμένων τὰ 187 εἶναι χρυσᾶ, εὐρεθέντα εἰς 37 διαφόρους τάφους, ἀποτελοῦν δηλαδὴ τὸ 1/8 τῶν μικρῶν εὐρημάτων, προερχόμενον ἀπὸ τὸ 1/6 τῶν τάφων. Οἱ ἀριθμοὶ ὅμως αὐτοὶ εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικοί. Ὅπως ἐτονίσθη ἤδη, οἱ κατὰ καιροὺς καθαρισμοὶ τῶν τάφων καὶ ἡ συστηματικὴ ἀφαίρεσις ὅσων πραγμάτων ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι χρήσιμα ἔχουν ἀλλοιώσει σημαντικῶτα τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῶν ἐκάστοτε ταφῶν, τοῦτο δὲ ἰσχύει κατ' ἐξοχὴν διὰ τὸν χρυσόν, ἀφ' ἐνὸς μὲν πολύτιμον καὶ συνεπῶς ἐπιθυμητόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ παραμένοντα ἀναλλοιώτον ἀπὸ τὰς ἐδαφικὰς συνθήκας καὶ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Τὰ περισωθέντα ἀντικείμενα ἀντιστοιχοῦν εἰς πολὺ μεγαλύτερον ἀρχικὸν ἀριθμόν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ μονὰ ἐνώτια ἢ ἀπὸ τὰς μεμονωμένας χάνδρας, τὰς ἀντιπροσωπευούσας ὀλόκληρα περιδέραια (βλ. ἀνωτέρω σ. 303).

Ὅπως εἶναι φυσικόν ὅλα τὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα εἶναι κοσμήματα, μερικὰ δὲ ἀπὸ αὐτὰ εἶχον καὶ τὴν ιδιότητα τῶν φυλακτῶν. Συγκεκριμένως εὐρέθησαν 19 δακτύλιοι ἀπλοῖ καὶ 5 μὲ σφενδόνην, 3 στρεπτά (σφηκωτῆρες), 145 χάνδραι, 5 ἐνώτια, ἰσάριθμα φυλακτὰ καθὼς καὶ 3 διάφορα μικροαντικείμενα. Ὡστε τὰ κυριώτερα καὶ συνηθέστερα κοσμήματα ᾗσαν καὶ τότε οἱ δακτύλιοι καὶ αἱ χάνδραι, δηλαδὴ τὰ περιδέραια, τὰ ὑπόλοιπα δὲ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς πολὺ μικρότερον ἀριθμόν. Τὰ ἐνώτια εἶναι ἀναμφιβόλως κυπριακῆς κατασκευῆς καὶ τὰ φυλακτὰ συριακῆς, τὰ ἄλλα ὅμως προέρχονται ἀπὸ τὴν

1. Γ. ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, ΑΕ 1967, σ. 80.

2. G. E. MYLONAS, Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 198.

3. Ὁμοίως, ἀλλὰ μεταγενέστερος, εὐρέθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Σαλαμῖνος (S. WIDE, AM 35, 1910, σ. 30).

4. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 133.

5. R.T., σ. 56 - 57.

6. N.T., σ. 64, εἰκ. 76.

7. HIGGINS, Jewellery, σ. 17, 45.



περιοχήν τοῦ Αἰγαίου, πολλὰ δὲ ἦσαν ἀσφαλῶς προϊόντα τοπικά. Ὁ χρυσὸς δὲν εἶναι εἰς ὅλα ὁ ἴδιος. Τὰ διάφορα κοσμήματα ἔχουν χρώματα κυμαινόμενα ἀπὸ τοῦ ὠχροκιτρίνου μέχρι τοῦ πορτοκαλόχρου καὶ παρουσιάζοντα ἀρκετὰς διαβαθμίσεις, παρατηρουμένας κάποτε μεταξὺ τῶν ὁμοίων κοσμημάτων τῆς ἰδίας ταφῆς, ὅπως π.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν δακτυλίων *M4* καὶ *M9* τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1. Ὅπως ἀπέδειξεν ἡ ἐξέτασίς των ἀποτελοῦνται ἀπὸ κράματα διαφόρου βαθμοῦ καθαρότητος, με ἄργυρον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κάποτε ὅμως καὶ με χαλκόν. Τὰ συνηθέστερα, ὅπου ἀνήκουν καὶ τὰ συριακὰ φυλακτὰ *M207*, *M208* καὶ *M209* τοῦ τάφου 147, εἶναι 20 - 22 καράτια, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα μὴ ὑπερβαίνοντα τὰ 13 - 14 καράτια, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ τοῦ δακτυλίου *M78* τοῦ τάφου 75, τοῦ περιέχοντος καὶ χαλκόν, ὁ χρυσὸς φθάνει μόλις τὰ 9 καράτια<sup>1</sup>. Παρουσιάζουν δηλαδὴ μεγάλην ποικιλίαν, ὀφειλομένην ἀσφαλῶς εἰς τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας τῶν κατόχων των ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τόπον προελεύσεώς των.

Ὅπως παρατηρήθη ἤδη προκειμένου περὶ τῶν δακτυλίων, ἡ ἀναλογία χρυσῶν κτερισμάτων πρὸς τὰ ὑπόλοιπα εἶναι εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς πολὺ ὑψηλὴ, ἰδίως ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐποχὴ των. Ἐν σχέσει πρὸς τὰ περισσότερα νεκροταφεῖα τῆς Ἀργολίδος ὑστεροῦν βεβαίως<sup>2</sup>, ἡ σύγκρισις ὅμως αὕτη εἶναι ἄστοχος, ἀφ' ἑνὸς μὲν

1. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς καθὼς καὶ ἄλλας πολυτιμοτάτας παρατηρήσεις σχετικὰς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς τῶν χρυσῶν κοσμημάτων ὀφείλω εἰς τὸν χρυσοχόν κ. Ἡ. Λαλαούνην, ἀναλαβόντα με προθυμίαν καὶ ἐνδιαφέρον νὰ ἐξετάσῃ μίαν εἰκοσιπεντάδα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα δείγματα τῶν χρυσῶν κτερισμάτων τῆς Περαιτῆς. Ἡ ἐξέτασις αὕτη ὠδήγησεν εἰς τὰς κατωτέρω διαπιστώσεις :

<i>M78</i> , δακτύλιος περιέχων καὶ χαλκόν, τοῦ τάφου 35	9	καράτια
<i>M4</i> , δακτύλιος με ἔγγλυτον σφενδόνην τοῦ τάφου 1, λάκκου 2	13	»
<i>M5</i> , κοκκιδωταὶ χάνδραι τοῦ τάφου 1, λάκκου 2	13 - 14	»
Χρυσὸν δέσιμον τοῦ ἀχαινοῦ κυλίνδρου <i>A3</i> τοῦ τάφου 1, λάκ. 2	13 - 14	»
<i>M13</i> , στρεπτόν τοῦ τάφου 92	14	»
<i>M20</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου Σ1	14	»
<i>M178</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου Σ51	14	»
<i>M8</i> , χάνδραι τοῦ τάφου 1, λάκκου 2	16	»
<i>M21</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου Σ1	16	»
<i>M84</i> , σύρμα ἀπὸ τὴν τεφροδόχον πρόχουν τοῦ τάφου 38	17 - 18	»
<i>M9</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου 1, λάκ. 2	18 - 19	»
<i>M199</i> , χάνδραι τοῦ τάφου 147	18 - 20	»
<i>M221</i> , ἐνώτιον τοῦ τάφου 152	19 - 20	»
<i>M222</i> , χάνδρα τοῦ τάφου 152	19 - 20	»
<i>M88</i> , χάνδρα τοῦ τάφου 44	20	»
<i>M159</i> , φύλλον χρυσοῦ τοῦ τάφου 125	20 - 21	»
<i>M197</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου 145	21	»
<i>M40</i> , στρεπτόν τοῦ τάφου 11	22	»
<i>M148</i> , χάνδραι κοκκιδωταὶ τοῦ τάφου 119	22	»
<i>M191</i> , χάνδρα τοῦ τάφου 145	22	»
<i>M207</i> - <i>M209</i> , φυλακτὰ τοῦ τάφου 147	22	»
<i>M235</i> , δακτύλιος τοῦ τάφου Σ14	22	»

Τὰ ἐξετασθέντα ἀντικείμενα ἐπελέγησαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἐν γένει ἐμφανίσεώς των, ἀντιπροσωπεύοντα κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦττον τὰ διάφορα εἶδη χρυσοῦ, ὁ ἀριθμὸς των ὅμως, τὸσον συνολικῶς ὅσον καὶ καθ' ὁμάδας, εἶναι τυχαῖος καὶ δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ εἶδη αὐτὰ κατὰ ὠρισμένον ποσοστόν.

2. Τῶν Μυκηναίων π.χ. (X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, σ. 136 - 158, ὅπου ἀναφέρει ὑπερτριάκοντα ἀντικείμενα ἀπὸ 17 τάφους ἐπὶ συνόλου 52, καὶ Ch.T., σ. 192 - 196, με 152 ἀντικείμενα ἀπὸ 4 τάφους — καὶ ἰδίως τὸν 515 — ἐπὶ συνόλου 24), τῆς Ἀσίνης (Asine, σ. 371, 386, 399, 406, 420, με 362 ἀντικείμενα ἀπὸ 4 τάφους), τῶν ἰδιαιτέρως πλουσιῶν τάφων τῶν Δεντρῶν (R.T. καὶ N.T., σποράδην), ἀκόμη καὶ τῆς Προσύμνης, ὅπου εἰς 6 ἀπὸ τοὺς 52 τάφους ὑπῆρχον 30 διάφορα ἀντικείμενα καὶ 6 ὁλόκληρα περιδέρια (Prosymna, σ. 266 κ. ἐξ.).

διότι τὰ νεκροταφεῖα ἐκεῖνα ἀνῆκον εἰς πλούσια καὶ ἰσχυρὰ κέντρα καί, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦλάχιστον τῶν Δεντρῶν, περιλαμβάνουν καὶ βασιλικούς τάφους, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ τάφοι τῶν ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπὶ πολὺ μεγαλύτερον διάστημα καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν χρόνων τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁρθότερα καὶ διδακτικώτερα εἶναι ἡ παραβολή τῶν πρὸς τοὺς γνωστούς τάφους τῆς Ἀττικῆς καὶ μάλιστα τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν τελευταίαν μυκηναϊκὴν περίοδον. Ἐδῶ οἱ μὲν τάφοι τοῦ Μενιδίου καὶ τοῦ Σπάτα μὲ κυρίαν περίοδον χρήσεως τοὺς χρόνους ΥΕ ΙΙΑ καὶ Β ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πολλὰ καὶ ποικίλα χρυσᾶ ἀντικείμενα<sup>1</sup>, οἱ τάφοι ὅμως τῶν Ἀθηνῶν περιεῖχον πολὺ ὀλιγώτερα<sup>2</sup>. Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερα εἶναι τὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν Περαιτὴν ὑστερομυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα, ὅσα ἡρευνήθησαν: Οἱ 9 τάφοι τῆς Βραυρῶνος ἀπέδωσαν ἓν μόνον περιδέραιον μὲ 25 χάνδρας<sup>3</sup>, οἱ 22 τάφοι τῆς Κοπρέζας ἓνα συρμάτινον δακτύλιον<sup>4</sup>, οἱ δὲ 3 τάφοι εἰς τὸ Πικέρμι, 5 εἰς τὴν Βελανιδέζαν, 7 εἰς τὸ Βουρβάτσι, 11 εἰς τὸ Λιγόρι καὶ 14 εἰς τὴν Βούλαν<sup>5</sup> τίποτε. Οἱ τάφοι τῆς Ἰαλυσοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δακτυλίους τῶν, ἀναλόγους πρὸς τοὺς τῆς Περαιτῆς, περιεῖχον ἐλάχιστα χρυσᾶ ἀντικείμενα<sup>6</sup>, εἰς τὴν Νάξον ὅμως εὐρέθησαν ἀρκετὰ καὶ μάλιστα εἰς ὅλους τοὺς ἐρευνηθέντας τάφους<sup>7</sup>. Ἐξαιρουμένων τῶν φυλακτῶν καὶ τῶν ἐνωτίων, τῶν ὁποίων ἡ μορφή φανεώνει τὸν τόπον τῆς κατασκευῆς, ἡ προέλευσις τοῦ χρυσοῦ τῆς Περαιτῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς. Ὁ R. J. Forbes δέχεται ὅτι ὁ χρυσὸς ὁ κυκλοφορῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤρχετο ἀπὸ κοιτάσματα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καθὼς καὶ μερικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου<sup>8</sup>. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται ἐντελῶς, γενικῶς ὅμως ἡ κυρία πηγὴ τοῦ χρυσοῦ καὶ μάλιστα διὰ τοὺς μυκηναίους ἦτο τότε ἡ Αἴγυπτος<sup>9</sup>. Ἀλλωστε ἡ ἀρχικὴ του πατρὶς δὲν ἔχει ἐν προκειμένῳ τόσην σημασίαν διότι εἶναι πολὺ ἀπίθανον ἔστω καὶ μικρὰ ποσότης του νὰ ἔφθασε ποτὲ εἰς τὴν Περαιτὴν ἀπευθείας καὶ ὑπὸ μορφήν ἀκατέργαστον. Μερικὰ ἀπὸ τὰ κοσμήματα, καὶ μάλιστα τὰ παλαιότερα, εἶχον ἀποκτηθῇ ἄλλοι καὶ μετεβιβάζοντο ἔκτοτε ἀμετάβλητα — ὅπως π.χ. οἱ δακτύλιοι *M4* καὶ *M9* — ἄλλα δὲ πάλιν ἦσαν ἐνδεχομένως τοπικῆς καὶ συγχρόνου κατασκευῆς, ἐφιλοτεχνοῦντο ὅμως ἀπὸ χρυσὸν ὀφειλόμενον εἰς τὴν σύντηξιν κατεστραμμένων ἢ ἀνεπιθυμητῶν πλέον ἀντικειμένων, πρᾶγμα ποὺ ἐξηγεῖ ἐν μέρει καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐμφανιζομένων κραμάτων.

**Ἄργυρος.** Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀργυρῶν εὐρημάτων τῆς Περαιτῆς εἶναι ἀσυνήθως μεγάλος. Πράγματι, 28 ἀπὸ τοὺς τάφους, δηλαδὴ τὸ 1/7, ἀπέδωσαν 62 διάφορα ἀντι-

1. FLMV, σ. 40. B. HAUSSOULIER, BCH 2, 1878, σ. 218 - 222.

2. Hesperia 4, 1935, σ. 318 - 320. 9, 1940, σ. 289. 17, 1948, σ. 156 - 157. 21, 1952, σ. 105 - 107.

3. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 86, ὑποσ. 1.

4. Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, σ. 219.

5. ΑΔ 11, 1927 - 28, παράρτημα, σ. 59, 60, 64, 65. ΑΕ 1895, σ. 202 - 210. ΠΑΕ 1954, σ. 74 - 88. 1955, σ. 78 - 99.

6. MAIURI, σ. 247.

7. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1958, σ. 229. 1959, σ. 183 - 184. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 330 - 331, 333, 335, 337, 338.

8. Ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἑβρου, τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ροδόπης, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Ἄνδρον, τὴν Θάσον, τὴν Θήραν, τὴν Μῆλον, τὴν Κίμωλον, τὴν Σέριφον καὶ τὴν Σίφνον (S.A.T. VIII, σ. 164).

9. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, σ. 55 - 56.

κείμενα, όλα κοσμήματα, εἰς αὐτὰ δὲ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ εἰς ἀκόμη δακτύλιος εὐρεθεὶς εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ χρώματα παρὰ τὸν τάφον 69. Ἐκτὸς ἀπὸ 1 σφηκωτῆρα, ὅλα τὰ ὑπόλοιπα εἶναι δακτύλιοι, 54 ἀπλοῖ καὶ 8 μὲ σφενδόνην. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι τὰ ὅμοια χρυσᾶ ἀντικείμενα εἶναι σημαντικῶς ὀλιγώτερα (βλ. ἀνωτέρω σ. 373) καὶ κατανεμημένα εἰς περισσοτέρους τάφους (37). Τὰ ἀργυρᾶ ὅμως, ἂν καὶ ὑπερέχουν εἰς ποσότητα, ὑστεροῦν εἰς ποικιλίαν, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰ ἄλλα πολύτιμα κτερίσματα τῆς Περαιτῆς ἀλλὰ καὶ ἔναντι τῶν ὁμοίων των τῶν ἀνακαλυφθέντων εἰς ἄλλα νεκροταφεῖα, ὅπου ἤλθον εἰς φῶς ἀγγεῖα<sup>1</sup>, περόναι<sup>2</sup>, ψέλια<sup>3</sup>, ὠτογλυφίδες<sup>4</sup>, κοχλιάριον<sup>5</sup>, στεφάνη<sup>6</sup>, τεμάχια σύρματος καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Ἐὰν τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι δὲν διέθετον παρόμοια ἀντικείμενα ἢ ἀπλῶς εἰς τὸ ὅτι ἤρνοῦντο νὰ τὰ στερηθοῦν πρὸς χάριν τῶν νεκρῶν εἶναι ἄδηλον.

Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα ὁ ἄργυρος δὲν ἦτο βεβαίως ἄγνωστος, φαίνεται ὅμως ὅτι ἦτο ὀλιγοστός, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολυτιμότερος ἀπὸ τὸν χρυσόν<sup>7</sup>. Τοῦτο ἴσως ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν φύσιν αὐτοφύης, ἀλλ' εἰς διαφόρους ἐνώσεις μὲ ἄλλα ὀρυκτὰ καὶ πετρώματα (τὸν γαληνίτην π.χ.) ἢ δὲ ἐξαγωγή του ἀπαιτεῖ ἀρκετὰ πολὺπλοκον διαδικασίαν. Ὅπως δὲ ποτε, ἡ σπάνις του ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα μέταλλα εἶναι γενικὸν φαινόμενον, οἱ μόνοι τάφοι δὲ οἱ παρούσάζοντες εἰκόνα ἀνάλογον πρὸς τὴν Περαιτὴν εἶναι τῆς Ἰαλυσσοῦ, μὲ 31 ἀντικείμενα ἀπὸ 16 τάφους ἐπὶ συνόλου 129 καί, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, τῆς Νάξου, μὲ 5 ἀντικείμενα ἀπὸ 4 τάφους ἐπὶ συνόλου 7. Εἰς τὰ ἄλλα μυκηναϊκὰ κέντρα εἴτε ἀπουσιάζει ἐντελῶς εἴτε ἐμφανίζεται εἰς πολὺ μικρὰς ποσότητας, τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Ἀττικὴν ὅπου εὐρέθησαν ἐν ὅλῳ 1 δακτύλιος εἰς τὸ Λιγόρι<sup>8</sup> καὶ 1 εἰς τὴν Κοπρέζαν<sup>9</sup>. Ἡ ἔλλειψις του αὐτῇ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐνδοχώραν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι παρὰ τὴν ἀντίθετον ἄποψιν τοῦ R. J. Forbes<sup>10</sup> τὰ κοιτάσματα τοῦ Λαυρίου δὲν ἦσαν ἀκόμη γνωστὰ καὶ ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ ἀργύρου τῆς Περαιτῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἄλλοῦ, συγκεκριμένως δὲ εἰς Μ. Ἀσίαν<sup>11</sup>, τροφοδοτοῦσαν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη τὸν γνωστὸν τότε κόσμον.

**Σύδηρος.** Τὰ τέσσαρα σιδηρᾶ εὐρήματα τῆς Περαιτῆς, τὰ μαχαίρια *M75* καὶ *M85*, τὸ κατάλοιπον τῆς περόνης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χάνδρας *A142* τοῦ τάφου 108 καὶ τὸ μικρὸν ἄμορφον τεμάχιον τοῦ τάφου *Σ2*, δύο ἐργαλεῖα δηλαδή, ἐν κόσμημα καὶ ἐν ἀκόμη ἀντικείμενον ἀδήλου μορφῆς καὶ χρήσεως εἶναι λόγῳ τοῦ ὕλικου των ἀπὸ τὰ

1. Μυκῆναι (X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 158. Ch.T., σ. 197), Ἀσίνη (Asine, σ. 373), Δεντρά (R.T., σ. 33, 38. N.T., σ. 87-91), Νάξος (N. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ΠΑΕ 1959, σ. 184), Θῆβαι (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 197).

2. Μυκῆναι (Ch.T., σ. 197) καὶ Πρόσυμνα (Prosymna, σ. 272).

3. Μενίδι (FLMV, σ. 40) καὶ Ἰαλυσός (MAIURI, σ. 139).

4. Prosymna, σ. 272.

5. Δεντρά, N.T., σ. 90.

6. Ἰαλυσός, Maiuri, σ. 214.

7. FORBES, S.A.T. VIII, σ. 195.

8. AE 1895, σ. 207.

9. AE 1895, σ. 219.

10. S.A.T. VIII, σ. 223, 224.

11. FORBES, S.A.T. VIII, σ. 214-215. HIGGINS, Jewellery, σ. 6.

ἀξιολογώτερα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ σπουδαιότης των ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπαρξίν των αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἰδίως εἰς τὸν ἀριθμὸν των, ἀσυνήθως μεγάλου προκειμένου περὶ μυκηναϊκοῦ κέντρου, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ συνθῆκαι τῆς διαδόσεως τοῦ μετάλλου αὐτοῦ, σπανιωτάτου καὶ κατ' ἐξοχὴν πολυτίμου εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Ἀν. Μεσογείου.

Ἡ κοιτὶς τοῦ σιδήρου καὶ τὸ πρῶτον κέντρον κατεργασίας του ὑπῆρξεν ἡ Μ. Ἀσία. Οἱ Χιτῆται, ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν συστηματικὴν παραγωγὴν καὶ κατεργασίαν του<sup>1</sup> ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τῆς 3ης χιλιετηρίδος π.Χ. ἂν μὴ καὶ ἐνωρίτερον, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ Alaca Hüyük<sup>2</sup>, τὸν διέθετον εἰς ἐλαχίστας καὶ ζηλοτύπως ἐλεγχόμενας ποσότητας μέχρι καὶ τοῦ 13ου αἰῶνος<sup>3</sup>, πρᾶγμα ποὺ τὸν καθίστα πολὺ περισσότερον δυσεύρετον ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ ἐξαιρετικῶς δαπανηρόν. Ἐπὶ πλέον, ἡ μέθοδος σκληρύνσεως διὰ τῆς ἐπανειλημμένης πυρακτώσεως, σφυρηλατήσεως καὶ βάψεώς του, ἡ ἐπιτρέπουσα τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων καὶ ὄπλων ἀνωτέρων ἀπὸ τὰ χάλκινα, ἐβράδυνε πολὺ νὰ ἀνακαλυφθῇ καὶ μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος π.Χ. ἤτο πολὺ ὀλίγον γνωστὴ<sup>4</sup>. Ὡς ἐκ τούτου ἐχρησιμοποιεῖτο ἀρχικῶς ὡς μέταλλον πολυτελείας, κυρίως διὰ τὴν κατασκευὴν κοσμημάτων, ὑπὸ τὴν μορφήν δὲ αὐτὴν πρωτοπαρουσιάζεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Τὰ σιδηρᾶ ἀντικείμενα τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ., ὅσα εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, συνεκέντρωσε καὶ παραθέτει ἡ H. L. Lorimer<sup>5</sup>. Ὁ κατάλογός της περιλαμβάνει, ἀπαριθμούμενα κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ἓνα μικρὸν κύβον ἀπὸ τὸ Μαῦρο Σπήλιο τῆς Κνωσοῦ<sup>6</sup>, τὸν δακτύλιον τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ<sup>7</sup>, τὴν σφενδόνην τοῦ χαλκίνου δακτυλίου τοῦ Κακοβάτου μὲ ὑπόλοιπα χρυσῆς ἐπενδύσεως<sup>8</sup>, τὸν χρυσοκέφαλον ἥλον τῆς Κνωσοῦ<sup>9</sup>, μέρος τῆς σφενδόνης ἑνὸς δακτυλίου τῆς Φαιστοῦ<sup>10</sup>, τοὺς τρεῖς συνθέτους δακτυλίους<sup>11</sup> τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ τὸ χρυσόδετον ἀνάρτημα τοῦ κενοταφίου τῶν Δεντρῶν<sup>12</sup>, τὰ τεμάχια δακτυλίου ἀπὸ τὴν Ἀσίην<sup>13</sup>, τοὺς δύο δακτυλίους τῶν θαλαμοειδῶν 10 καὶ 28 τῶν Μυκηνῶν<sup>14</sup> καὶ τὰ ἔχνη τὰ παρατηρηθέντα εἰς μολύβδινον ἑνδεσμον παραστάδος τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Γῶ<sup>15</sup>, εἰς τὸ ἐπακολουθοῦν κείμενόν της δὲ ἀναφέρει τὴν ἄρπην τοῦ θησαυροῦ τῆς Τίρυνθος<sup>16</sup> καὶ τὸ ψέλιον τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>17</sup> ὡς

1. M. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*, AJA 66, 1962, σ. 74.

2. S. LLOYD, *Early Anatolia*, σ. 37, 99. Πρβ. καὶ C. SCHAEFFER, *Stratigraphie et Chronologie de l'Asie Occidentale*, σ. 543.

3. O.R. GURNEY, *The Hittites*, σ. 82 - 83.

4. FORBES, S.A.T. IX, σ. 216. H. MARYON, AJA 65, 1961, σ. 175.

5. *Homer and the Monuments*, σ. 111 - 114.

6. BSA 28, 1926 - 27, σ. 279, 296.

7. AE 1888, σ. 199. 1889, σ. 147.

8. AM 1909, σ. 275, πίν. XIII, 35.

9. BSA 6, 1899 - 1900, σ. 66.

10. MA 14, 1904, σ. 593, εἰκ. 55.

11. R.T., σ. 33, 56 - 57, εἰκ. 35.

12. R.T., σ. 79, 102 - 103, πίν. XXXIII, 6.

13. *Asine*, σ. 373.

14. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 135, 147.

15. A. DE RIDDER, BCH 18, 1894, σ. 293. C. TSOUNTAS - J.I. MANATT, *The Mycenaean Age*, σ. 381.

16. J. KARO, AM 1930, σ. 136, εἰκ. 6.

17. MAIURI, σ. 127.

εὐρήματα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀνωτέρω<sup>1</sup>. Εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν τῆς Lorimer πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀκόμη τὸ μικρὸν τετράγωνον πλακίδιον τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βόλου, τῶν ΥΕ ΠΒ χρόνων<sup>2</sup>, εἰς ἀπλοῦς δακτύλιος ἀπὸ θαλαμοειδῆ τάφον με κεραμεικὴν ΥΕ ΠΙΑ - ΠΙΒ εἰς τὴν Μελαθριὰν τῆς Λακωνίας, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Βαφειό<sup>3</sup>, τὰ τεμάχια ἀπὸ τὸν τάφον LXIX τῆς Ἰαλυσοῦ<sup>4</sup> καὶ ἀπὸ τὸν τάφον Γ τῶν Ἀπλωμάτων τῆς Νάξου<sup>5</sup>, τὸ μαχαιρίδιον τῆς Τυλίσου<sup>6</sup> καθὼς καὶ τὰ προαναφερθέντα μαχαίρια τῶν Γυψάδων, τοῦ Καμινίου τῆς Νάξου, τοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὸ Λευκαντὶ καὶ τοῦ Βροκάστρου (βλ. ἀνωτέρω σ. 348 καὶ ὑποσ. 3-6.). Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὸ παλαιότερον, ὁ κύβος τοῦ Μαύρου Σπήλιου, ἀνήκει εἰς τοὺς MM Π χρόνους, ὁ τάφος XVII τῆς Ἰαλυσοῦ εἰς τοὺς ΥΕ ΠΙΓ, τὰ δὲ μαχαίρια τοῦ Βροκάστρου καὶ προπαντὸς τῆς Τυλίσου εἶναι ἀκόμη μεταγενέστερα. Ἡ Κύπρος παρέχει ἀνάλογον ὕλικόν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἤδη μνημονευόμενα δύο χαλκὴ μαχαίρια<sup>7</sup> εὐρέθησαν εἰς τὴν Ἑγκωμὴν δύο δρέπανα καὶ ἓν ἀκόμη μαχαίριον, διαφορετικοῦ σχήματος<sup>8</sup>. Ἐπιπλέον, ὁ H. Catling<sup>9</sup> ἀναφέρει μίαν περόνην με ἐλεφαντίνην κεφαλὴν καὶ μερικὰ τεμάχια ἀπὸ τάφον τῆς Ἑγκωμῆς, ἓν μαχαίριον ἀπὸ τὴν Καλορρίζικην καὶ διάφορα ξίφη ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους, ὑπάρχει δὲ καὶ ἓν ἀκόμη μαχαίριον με ἐλεφαντίνην λαβὴν ἀπὸ τὰ Κούκλια<sup>10</sup>.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος λοιπὸν ἀρχίζει ὁ σίδηρος νὰ καθίσταται προσιτὸς εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀνθρώπων καὶ νὰ χρησιμοποιῇται εἰς τὴν κατασκευὴν ὅχι μόνον κοσμημάτων ἀλλὰ καὶ ἀντικειμένων καθημερινῆς χρήσεως καὶ ἐργαλείων ἐξαγομένων μέχρι καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Περαιτὶ, μετὰ τὴν περόνην καὶ τὰ δύο μαχαίριά της, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ Νάξος, εἶναι αἱ ἀπολύτως πλουσιώτεροι εἰς σίδηρον μυκηναϊκαὶ ἐγκαταστάσεις ἀπὸ ὅλας τὰς μέχρι στιγμῆς γνωστάς, φαίνεται δὲ ὅτι χάρις εἰς τὰς ἐμπορικὰς τῶν ἐπαφὰς ἦσαν ἀπὸ τὰς περισσότερον ἐπωφεληθείσας τῆς καινοφανοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐξωτικοῦ καὶ ἀκόμη σπανίου αὐτοῦ προϊόντος.

## ΤΕΧΝΗΤΑΙ ΥΛΑΙ

Αἱ τεχνηταὶ ὕλαι αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς τὴν Περαιτὶν, ἡ ὕαλος, ὁ τεχνητὸς κύανος, ἡ ὕαλόμαζα καὶ ἡ φαγεντιανή, ἦσαν προϊόντα κατασκευασμένα ἀπὸ ὕλικα βασικῶς ὅμοια καὶ με συγγενεῖς μεθόδους καταργασίας. Γνωστὰ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἤδη ἀπὸ τῆς 4ης χιλιετηρίδος π.Χ. ἀπετελοῦντο ἀπὸ μίγματα ἄμμου

1. Δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς αὐτὰ τὸ ἐγχειρίδιον, τὰ μαχαίρια καὶ τὰ ἐργαλεῖα τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ Δώριον (N. VALMIN, Swedish Messenia Expedition, σ. 103, 371 - 373) διότι τὰ θεωρεῖ, ὁρθῶς, μεταγενέστερα.

2. K. ΚΟΥΤΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1906, σ. 236 - 237.

3. K. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, AAA 1968, σ. 38, ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 198.

4. JACOPI, σ. 248.

5. Ἔργον 1969, σ. 144.

6. S. MARINATOS, AM 1931, σ. 114, εἰκ. 2 καὶ 3, ἀρ. 6.

7. Βλ. σ. 348 ὑποσ. 2.

8. P. DIKAIOS, Enkomi I, σ. 279, 296, ΠΙα, πίν. 163/9, 172/16, 17.

9. Cypriot Bronzework, σ. 143, 240, 241. Βλ. καὶ A.S. MURRAY κ.ἄ., Excavations in Cyprus, σ. 53 G. H. McFADDEN, AJA 58, 1954, σ. 140 ἀρ. 36, πίν. 26, εἰκ. 36.

10. J. H. ILIFFE - T.B. MITFORD, Illustrated London News, May 2, 1953, σ. 710 - 711, εἰκ. 5.



ή χαλαζίου με άσβεστον και κάποιου είδους άλκαλι τα όποια συνετήκοντο και κατόπιν διεμορφούντο κατά διαφόρους τρόπους προκειμένου να αποκτήσουν το εκάστοτε επιθυμητόν σχήμα<sup>1</sup>. Η κυριωτέρα από τας ύλας αυτές είναι ή ύαλος, άποτέλεσμα τής συντήξεως άμμου εις αναλογίαν 60 - 70% με 5 - 10% άσβεστον και 20% σόδας ή ποτάσσης, καθώς και μικροποσοτήτων άλλων ουσιών, κυρίως χρωστικών, εις θερμοκρασίαν 1050 - 1100 C<sup>2</sup>. Η σύντηξις αυτή παρήγε μίαν σκληράν μάζαν άμόρφως στερεοποιουμένην και κατά το μάλλον ή ήττον άδιαφανή, αυτή δε έχρησίμευε πλέον ως πρώτη ύλη και έχρειάζετο νέαν έπεξεργασίαν δια να μετατραπή εις συγκεκριμένον αντικείμενον. Με την προσθήκην ελαχίστης ποσότητος κοβαλτίου άπεκτάτο ύαλος χρώματος βαθυκυάνου<sup>3</sup>, ο τεχνητός κύανος. Προτού ψυγῇ και ένόσω ήτο άκόμη ρευστή ή ήμίρρευστος ή ύαλος εύρίσκετο εις κατάστασιν κατάλληλον ώστε να χύνεται εις μήτρας όπου ελάμβανε διάφορα σχήματα, κυρίως μικροκοσμημάτων και χανδρών<sup>4</sup>. Προκειμένης όμως τής παραγωγής μεγάλου αριθμού όμοίων αντικειμένων ή μέθοδος αυτή παρουσιάζει το βασικόν μειονέκτημα ότι έν τῷ μεταξύ το τήγμα έσκληρύνετο και έχρειάζετο συνεχῇ άναθέρμανσιν, δια τόν λόγον αυτόν δε προφανώς προετιμᾶτο εις παρομοίας περιστάσεις ή χρησιμοποίησις ύαλομάζης.

Η ύαλόμαζα (Glas pasta, pâte de verre, glass paste, pasta vitrea) συνίσταται εις ύαλον κοπανισμένην εις κόνιν και ζυμωμένην με κάποιαν συνεκτικήν ούσίαν όργανικής προελεύσεως εις μάζαν, αρκετά εύμάλακτον ώστε να πλάθεται ή να προσαρμόζεται εις την μήτραν έν ψυχρῷ, πρᾶγμα που επέτρεπε την εύχερῇ παραγωγήν πολλών εκάστοτε όμοιοτύπων. Αυτά έν συνεχείᾳ έψήνοντο, όποτε το μεν συνεκτικόν εκάϊετο, τα δε μόρια τής ύαλου επανετήκοντο σχηματίζοντα ύλην άδιαφανή και συστάσεως κάπως χαλαρᾶς<sup>5</sup>.

Αναλόγου κατασκευῆς πρὸς την ύαλον και την ύαλόμαζαν είναι και ή λεγομένη φαγεντιανή. Αυτή άποτελεῖται από ένα πυρήνα τής ιδίας περίπου συνθέσεως όπως και ή ύαλος αλλά με διαφορετικᾶς αναλογίας, συνιστάμενον εις 70 - 80% άλεσμένον και κονιοποιημένον χαλαζίαν, 2 - 3% άσβεστον, συνήθως υπό μορφήν γάλακτος άσβέστου, και 8 - 10% άλκαλι<sup>6</sup>. Ο πυρήν αυτός έζυμώνετο ώστε να άποτελέση πλαστικήν μάζαν και διεμορφώνετο εις αντικείμενα, όπως ή ύαλόμαζα, έπειτα δε έπασπαλίζετο με κονιοποιημένην χρωματιστήν ύαλον και έψήνετο, όποτε τα μεν υλικά του πυρήνος συνετήκοντο εις μίαν πορώδη, λευκήν ως επί το πλεῖστον, ούσίαν, ή δε ύαλόσκηνη εις

1. Δια την τεχνικήν τής κατασκευῆς των βλ. μεταξύ άλλων A. NEUBURGER, Die Technik des Altertums, σ. 156 κ. έξ. F. NEUBURG, Glass in Antiquity, σ. 2 - 4. J. F. S. STONE - L. C. THOMAS, The Use and Distribution of Fayence in the Ancient East and Prehistoric Europe, PPS 22, 1956, σ. 37 κ. έξ. R. J. FORBES, S.A.T. V, σ. 110 κ. έξ. O. SCHMID, Technische Bemerkungen zu den mykenischen Plättchenperlen, JDRGZ 7, 1960, σ. 50 - 53. G. GOYON, Origines de la civilisation technique, σ. 169 - 170. H. HODGES, Artifacts, σ. 54, A. VON SALDERN, Ancient Glass, BMFA 66, 1966/335, σ. 4 κ. έξ.

2. Πρβ. R.T., Appendix III, σ. 137. O. SCHMID, έ. ά.

3. R.T., Appendix II, σ. 135. O. SCHMID, έ. ά.

4. Δια τας μήτρας βλ. E.T. VERMEULE, BMFA 65, 1967/339, σ. 19 κ. έξ., 31, ύποσ. 4, και T.E. HAEVERNIK, Mykenisches Glas, JDRGZ 7, 1960, σ. 39 ύποσ. 9.

5. H. HODGES, Artifacts, σ. 57.

6. R.T., σ. 137 - 138.

λεπτότατον προστατευτικόν επίστρωμα, τὴν ὑάλωσιν<sup>1</sup>. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ. ἡ τεχνικὴ αὐτὴ ἤτο γνωστὴ εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Μ. Ἀνατολήν, τὰ δὲ προϊόντα τῆς ἔφθανον εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην καὶ μέρος τῆς Ἀσίας<sup>2</sup>.

Εἰς τὴν Περσὶν αἱ τέσσαρες αὐταὶ ὕλαι ἀντιπροσωπεύονται κατὰ τρόπον ἄνισον. Ὑπάρχουν 105 δείγματα ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 27 ἀπὸ φαγεντιανήν, 7 ἀπὸ κύανον καὶ 2 ἀπὸ ὑάλον, αἱ ἀναλογίαι δὲ αὐταὶ δὲν φαίνονται νὰ διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰς ἰσχυούσας εἰς τὰ ἄλλα νεκροταφεῖα, μολονότι αἱ σχετικαὶ διακρίσεις δὲν εἶναι πάντοτε σαφεῖς. Ἐκτὸς ἀπὸ ἓν κομβίον, τὸ Δ213 τοῦ τάφου 152, καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς περόνης Δ142 τοῦ τάφου 108 ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἀντικείμενα ἀπὸ ὑαλόμαζαν, 103 τὸν ἀριθμόν, εἶναι χάνδραι διαφόρων σχημάτων προερχόμεναι ἀπὸ 28 τάφους<sup>3</sup>. Ἡ ὑαλόμαζα αὐτῇ, λευκὴ κατὰ κανόνα ἢ κιτρινωπὴ καὶ ἀρκετὰ εὐθρυπτος, παρουσιάζει συχνότατα μίαν λεπτὴν ἐπιδερμίδα φαιοκάστανον, ὀφειλομένην ὅχι εἰς ἐσκεμμένην χρωσιν ἀλλὰ εἰς τὴν διάβρωσιν τῆς ἐπιφανείας τῆς λόγῳ τῆς ἐπαφῆς τῆς πρὸς τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἀέρος καὶ ἀκόμη περισσότερο τοῦ ἐδάφους<sup>4</sup>. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικαὶ χάνδραι κατεσκευασμέναι ἀπὸ ὑαλόμαζαν σκοτεινόχρωμον, ὅπως αἱ Δ107 καὶ Δ114 τοῦ τάφου 65 καὶ ἡ Δ165 τοῦ τάφου 28. Αἱ δύο τελευταῖαι μάλιστα ἔχουν καὶ ἐνθετον διακόσμησιν ἀπὸ λευκοκιτρίνας γραμμὰς ἢ κύκλους, συνήθη κυρίως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ προστεθειμένην κατὰ τὴν τεχνικὴν τὴν συνισταμένην εἰς τὴν περιτύλιξιν τῆς χάνδρας μὲ ὑαλόνημα διαφορετικοῦ χρώματος ἐνόσω ἦτο ἀκόμη μαλακὴ, ἀναθέρμανσιν τῆς ὥστε χάνδρα καὶ νῆμα νὰ συσσωματωθῶν, κυλίνδρῳ τῆς μέχρις ὅτου ἡ διακόσμησις ἐμπισθῇ καλῶς εἰς τὸν πυρῆνά τῆς, καὶ κατόπιν λείανσιν τῆς ἐπιφανείας. Αἱ χάνδραι ὅμως αὐταὶ εἶναι ἐξαιρέσεις, πιθανώτατα δὲ ἦσαν καὶ ξένης προελεύσεως.

Τὰ φαγεντιανά, προερχόμενα ἀπὸ 11 τάφους, παρουσιάζουν μεγαλυτέραν ποικιλίαν. Ἐν τεμάχιον πλακιδίου ἐλλιπές, τὸ Δ23 τοῦ τάφου Σ1 (πίν. 4 γ), καὶ ἐννέα διάφοροι χάνδραι ἀνήκουν εἰς τὰ συνήθη μυκηναϊκὰ κατασκευάσματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους, τὰ ὑπόλοιπα ὅμως, αἱ δέλτοι Δ11 τοῦ τάφου 1 (πίν. 48 β) καὶ Δ140 τοῦ τάφου 104 (πίν. 113 δ), οἱ σκαραβαῖοι Δ36, Δ37, Δ38, Δ39 τοῦ τάφου 13 (πίν. 85 α - δ), Δ128 καὶ Δ129 τοῦ τάφου 75 (πίν. 30 α, β), Δ132 τοῦ 90 (πίν. 58 β), Δ194 τοῦ 145 (πίν. 42 β) καὶ Δ196 τοῦ 147 (πίν. 37 α), καθὼς καὶ τὰ εἰδῶλια - φυλακτὰ Δ69, Δ70, Δ71, Δ72, Δ73, Δ74 καὶ Δ75 τοῦ τάφου 30 (πίν. 91 β) εἶναι ὅλα αἰγυπτιακά, κατεσκευασμένα ἀπὸ τὴν ἰδίαν χαρακτηριστικὴν λευκὴν πορώδη καὶ εὐθρυπτον φαγεντιανὴν ποὺ σώζει ἀκόμη ἔχνη πρασινωπῆς ὑαλώσεως.

Τὰ ὀλίγα ἀντικείμενα ἀπὸ κύανον (7 ἀπὸ ἰσαριθμούς τάφους) εἶναι ὅλα ὅχι μόνον μυκηναϊκὰ ἀλλὰ ἐνδεχομένως καὶ τοπικῆς κατασκευῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύῃ ὡς πρὸς τὰ δύο μικρὰ τεμάχια ὑάλου, τὸ Δ51 τοῦ τάφου 13 καὶ τὸ Δ88 τοῦ τάφου 34.

1. FORBES, S.A.T. V, σ. 110. J. F. S. STONE - L.C. THOMAS, PPS 22, 1956, σ. 38 - 39. G. GOYON, Origines de la civilisation technique, σ. 169.

2. J. F. S. STONE - L.C. THOMAS, ἔ. ἀ. σ. 53 καὶ χάρτης εἰκ. 3.

3. Εἶναι δηλαδὴ ὀλιγώτεροι ἀπὸ τὸ 1/3 τοῦ συνόλου. Εἰς τὴν Πρόσυμναν εἶναι 1017 ἐπὶ 2000, περισσότεραι δηλαδὴ τοῦ ἡμίσεος (Prosymna, σ. 296 - 306).

4. Βλ. καὶ T.E. HAEVERNIK, JDRGZ 7, 1960, σ. 40.

Τὸ πρῶτον, χρώματος καστανοζάνθου, ἡμιδιαφανές, χωρὶς ἴχνη διαβρώσεως καὶ ἱριδισμούς, με ἀνωμάλους ἐπιφανείας (πίν. 86 β) εἶναι πιθανώτατα θραῦσμα πετρώματος ἀναλόγου πρὸς τὸν ὄψιανόν, ἀπὸ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν φυσικῶν ὑάλων. Τὸ δεύτερον, τὸ 488 τοῦ τάφου 34 (πίν. 99 β), εἶναι τμῆμα ὑαλίνου ἀγγείου, χρώματος βαθυκυάνου με χρυσιζοντας ἱριδισμούς. Αἱ πλευραί του ἔχουν ἀπολεπισθῇ καὶ παραμορφωθῇ ἀπὸ τὴν διάβρωσιν τόσον ὥστε νὰ μὴ διατηρῇται ἡ ἀρχικὴ του ἐπιφάνεια. Ὑάλινα ἀγγεῖα καὶ μάλιστα τοῦ χρώματος αὐτοῦ ἦσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην προϊόντα κατ' ἐξοχὴν αἰγυπτιακά, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἢ πάντως τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου. Ὑάλινα ἀντικείμενα ἀναμφισβητήτως ἐλλαδικῆς κατασκευῆς, μολοντί ἐλάχιστα, δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστα<sup>1</sup>, τὸ μικρότατον μέγεθος δὲ τοῦ 488 δὲν παρέχει τὸ μόνον ἐν προκειμένῳ ἀσφαλὲς κριτήριον, τὸ σχῆμα δηλαδὴ τοῦ ἀντικειμένου.

Αἱ τεχνηταὶ ὕλαι λοιπὸν παρουσιάζονται ὑπὸ μορφήν κοσμημάτων, φυλακτῶν καὶ ἀγγείων. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν κοσμημάτων ἐχρησιμοποιοῦντο κυρίως εἰς τὴν κατασκευὴν ἀπομιμήσεων πολυτίμων καὶ ἡμιπολυτίμων λίθων, προϊόντων δηλαδὴ εὐτελεστέρων ἀπὸ τὰ πρότυπά των καὶ ἐπομένως προσιτῶν εἰς μεγαλύτερον κύκλον ἀνθρώπων. Μετὰ τὰ ἀγγεῖα ὅμως συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Τὰ ὑάλινα ἦσαν τότε, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἀργότερον, δαπανηρότερα ἀπὸ τὰ συνήθη πῆλινα καὶ συνεπῶς εἶδη πολυτελείας. Τὸ ὅτι εὐρέθησαν εἰς τὴν Περσὴν ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ δεύτερα δὲν στερεῖται σημασίας.

## ΟΡΓΑΝΙΚΑΙ ΥΛΑΙ

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν, τὴν περιλαμβάνουσιν 127 εὐρήματα ἀπὸ 25 τάφους, ἀνήκουν τὰ κτερίσματα ἀπὸ κέρας, ὀστοῦν καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Τὰ ὑλικά αὐτά, συγγενῇ μεταξὺ των, ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς ἰδίας ἀνάγκας κατὰ τὸν ἴδιον βασικῶς τρόπον.

**Κέρας.** Ὑπάρχει ἐν μόνον, ἀπὸ αἷγα, τὸ 462 τοῦ τάφου 24, εὐρεθὲν ὁλόκληρον καὶ αὐτούσιον, χωρὶς οἰονδήποτε ἴχνος ἐπεξεργασίας ἢ διακοσμήσεως, εἶχε χρησιμοποιοθῇ δὲ ὡς φυλακτόν.

**Ὅστουν.** Ἀπὸ τὸ ὑλικὸν αὐτὸ εὐρέθησαν 43 ἐν ὅλῳ ἀντικείμενα, προερχόμενα ἀπὸ 7 τάφους καὶ περιλαμβάνοντα ἐπιρράμματα, κοσμήματα καὶ σύνεργα. Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ἀνήκουν τὰ 28 μικρότατα τριγωνικά καὶ τετράπλευρα πλακίδια τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1, εἰς τὴν δευτέραν 3 χάνδραι καὶ εἰς τὴν τρίτην τὰ τεμάχια βελόνης 4131 τοῦ τάφου 90, ἡ λαβὴ 461 τοῦ τάφου 24 καὶ ὁ κρίκος 484 τοῦ τάφου 30α, ἀπὸ τὴν λαβὴν ἐργαλείου καὶ αὐτός. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ δύο τεμάχια ἀπὸ τοὺς τάφους 108 καὶ 128 τόσον φθαρμένα καὶ ἐλλιπῇ ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἀπὸ ποῖον εἶδος ἀντικειμένου προέρχονται. Τὸ μόνον μετὰ διακόσμησιν, συνισταμένην εἰς ἀπλοῦς ἐγχαράκτους

1. Ἡ Τ.Ε. ΗΑΕΒΕΡΝΙΚ (JDRGZ 7, 1960, σ. 44 - 45) ἀναφέρει ἐν ἀγγεῖον καὶ ἐν εἰδώλιον βοὸς ἀπὸ τὸν Κακόβατον, μίαν λαβὴν ξίφους ἀπὸ τὰς Μυκῆνας καὶ τὰ ἐξαρτήματα τοῦ κράνους τῶν Δεντρῶν. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ ὑάλινον σκεῦος τοῦ ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1930, σ. 36 - 37).

κύκλους κατὰ ζώνας, εἶναι ἡ λαβὴ Δ61. Τὰ υπόλοιπα εἶναι ἀδιακόσμητα καὶ κατασκευῆς ἀρκετὰ προχείρου.

**Ἐλεφαντοστοῦν.** Πολυαριθμότερα καὶ περισσότερον ποικίλα εἶναι τὰ ἐλεφάντινα κτερίσματα, 83 συνολικῶς ἀπὸ 22 τάφους. Μεταξὺ των ὑπάρχουν εἶδη καλλωπισμοῦ ὅπως τὰ κτένια καὶ αἱ περόναι, σύνεργα ὅπως αἱ ἄτρακτοι καὶ τὰ σφονδύλια, ἐνθέματα ὅπως τὰ διάφορα δισκάρια, πλακίδια καὶ ἡ μοναδικὴ ὀκτώσχημος ἀσπίς, ἐπὶ πλεόν δὲ 3 κομβία, 1 χάνδρα, ἡ ἐπένδυσις τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους M52, τὸ ἀπροσδιορίστου χρήσεως ἀντικείμενον Δ113 τοῦ τάφου 65 καὶ μερικὰ μικρὰ τεμάχια ἐλλιπῆ καὶ φθαρμένα ἀπὸ τοὺς τάφους 13 καὶ 65. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα ἀνάλογα, συνηρμολογημένα ἀπὸ διάφορα χωριστὰ τμήματα<sup>1</sup>, ὅσα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ σώζονται πλήρη εἶναι μονοκόμματα.

Τὸ ἐλεφαντοστοῦν ἦτο ὕλικόν ἐξαιρετικῶς προσφιλὲς εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην<sup>2</sup>, χρησιμοποιούμενον εἴτε ὡς μοναδικόν ὕλικόν εἴτε ὡς πρόσθετον στοιχεῖον διακοσμῆσεως εἰς τὴν κατασκευὴν ἐπίπλων, δοχείων, λαβῶν καὶ πάσης φύσεως ἀντικειμένων, ἀκόμη καὶ ἀρμάτων<sup>3</sup>. Δεδομένου ὅτι εἰσήγετο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Συρίαν εἴτε ὑπὸ μορφὴν ἐτοιμῶν ἀντικειμένων, εἴτε, συχνότερον, ὡς πρώτη ὕλη<sup>4</sup>, ἦτο ἀρκετὰ δαπανηρόν, παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ καμμίαν μυκηναϊκὴν ἐγκατάστασιν. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐλεφάντινα μικροτεχνήματα ἀνήκουν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς μυκηναϊκῆς λεπτοτεχνικῆς, ἡ ὁποία ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἰδίως κατὰ τὸν 14ον - 13ον αἰῶνα π.Χ., μιμουμένη καὶ ἐπηρεάζουσα συγχρόνως τοὺς γειτονικοὺς πολιτισμούς<sup>5</sup>, πολλὰ δὲ παρουσιάζουν ἂν ὅχι ἔμπνευσιν, πάντως ὅμως ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τεχνικὴν καὶ ἐργασίαν λεπτολόγον καὶ περίπλοκον. Τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν εἶναι βεβαίως συνήθη καὶ προέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἀνάκτορα ἢ τάφους βασιλέων καὶ δυναστῶν, κάποτε ὅμως ἐμφανίζονται καὶ εἰς ἀπλούστερον περιβάλλον, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηναίων<sup>6</sup>, τοῦ Σπάτα<sup>7</sup> καὶ τῆς Προσύμνης<sup>8</sup>.

Τὰ εὐρήματα τῆς Περαιτῆς δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτήν. Τὸ σκάλισμά των ἐπροχώρησε τόσον μόνον ὅσον ἐχρειάζετο διὰ νὰ λάβουν τὸ ἀπαιτούμενον σχῆμα, πολλὰ δὲ εἶναι ἐντελῶς ἀδιακόσμητα. Εἰς τὰ υπόλοιπα τὰ ποικίλματα περιορίζονται εἰς ἐγχαράκτους γραμμάς, ὅπως εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους M52 καὶ εἰς τὰ κτένια Δ16, Δ22, Δ192, Δ219, Δ220 καὶ εἰς λεπτὰς ἀναγλύφους ταινίας μὲ ἐλαφρὰν κύρτωσιν τῆς ἐπιφανείας μεταξύ των ὅπως εἰς τὰ κτένια Δ17, Δ20, Δ166, Δ167 εἴτε, τὸ πολὺ, εἰς ἐγχαράκτους κύκλους κατὰ ζώνας ὀριζομένους ἀπὸ ἐγχαράκτους γραμμάς ὅπως εἰς τὰς

1. Βλ. π.χ. Ch.T., σ. 210. Prosymna, σ. 282.

2. Διὰ τὴν σημασίαν, τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς μυκηναϊκῆς ἐλεφαντουργικῆς βλ. κυρίως H. KANTOR, Ivory Carving in the Mycenaean Period, Archaeology 13, 1960, σ. 14 - 25.

3. H. KANTOR, ἑ. ἀ. M. VENTRIS - J. CHADWICK, Documents in Mycenaean Greek, σ. 333 - 334, 341 - 346, 366, 367. G.M.A. RICHTER, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, 1966, σ. 6 - 7 εἰκ. 4 - 5.

4. N. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1962, σ. 161, πίν. 161α, γ.

5. H. KANTOR, The Aegean and the Orient in the Second Millenium B.C., σ. 85 - 92, καὶ ἑ.ἀ. σ. 24 - 25.

6. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, AE 1888, σ. 162 - 166, πίν. 8 ἀρ. 1 - 6, 12 - 14 (διάφορα γλυπτὰ).

7. B. HAUSOULIER, BCH 1878, σ. 214 - 218, πίν. XVII - XVIII (κτένιον, πλακίδια καὶ ἀνδρική προτομή).

8. Prosymna, σ. 461 - 463, εἰκ. 729 - 731 (εἰδώλιον).



ἀτράκτους, διατεταγμένους κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου ὅπως εἰς τὸ σφονδύλιον *Δ112* ἢ καὶ καλύπτοντας ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν ὅπως εἰς τὸ ἀντικείμενον *Δ113*. Μεγαλυτέραν ποικιλίαν παρουσιάζει ἡ λαβὴ *Δ40*, περιβαλλομένη ἀπὸ μίαν ζώνην ἐγχαράκτων κύκλων ἐπάνω ἀπὸ σειρὰν ὀρθίων τριγώνων, καὶ μόνον μερικὰ ἀπὸ τὰ δισκάρια τοῦ τάφου 16 φέρουν ἀναγλύφους σπείρας ἢ ρόδακας.

Ἡ λιτότης αὐτῇ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἐλεφαντίνων ἔχει ἀσφαλῶς σχέσιν πρὸς τὸ εἶδος τῶν εὐρεθέντων ἀντικειμένων. Τὰ περισσότερα εἶναι πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπλᾶ καὶ χωρὶς ἀξιώσεις καὶ μόνον τὰ κτένια ἐπιδέχονται πλουσιωτέραν διαποιόκισιν ἀπὸ ὅσων ἔχουν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὅμως ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας εἶναι καὶ αὐτῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαμηλὴ καὶ ἡ ἔλλειψις φαντασίας ἀνάλογος πρὸς τὴν προχειρότητα τῆς ἐκτελέσεως. Ἐπὶ πλέον, τὰ περισσότερα εἶναι μικροῦ μεγέθους, κάποτε δὲ τόσον λεπτὰ ὥστε μόλις ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν φθοράν. Ἡ προσπάθεια ἐξοικονομήσεως ὕλικου εἶναι ἐμφανής, ἰδίως εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους *M52*, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη λεπτός φλοιὸς ἐλεφάντινος διὰ νὰ καλύψῃ τὸν ξύλινον πυρῆνα τῆς ἐπενδύσεως. Αἱ μεγάλαι ἡμέραι τῆς μυκηναϊκῆς ἐλεφαντουργικῆς εἶχον παρέλθει.

## ΟΡΓΑΝΙΚΑ ΑΠΟΛΙΘΩΜΑΤΑ

**Ἡλεκτρον.** Δύο μόνον μικρὰ τεμάχια ἡλέκτρου ἀπέδωκεν ἡ ἀνασκαφή, τὴν βαρελόσχημον χάνδραν *Δ197* τοῦ τάφου 147 (πίν. 36 α) καὶ τὴν σφενδόνην τοῦ δακτυλίου *M178* τοῦ τάφου Σ51, διατηρηθεῖσαν εἰς ἐλάχιστα σαθρὰ ἔχνη. Χάνδραι τοῦ ἰδίου σχήματος ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν<sup>1</sup> καὶ τὴν Κεφαλληνίαν<sup>2</sup>, ὁ δακτύλιος ἄρ. 15 τοῦ Μουσείου Πατρῶν (βλ. ἀνωτέρω σ. 293 καὶ ὑπόσημ. 1) ἔσωζε κατάλοιπα ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ *M178*, ὁ δὲ C. W. Blegen<sup>3</sup> θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι μερικὰ ἐλλειπτικά δισκάρια ἡλέκτρου ἀπὸ τὸν τάφον XLIV τῆς Προσύμνης προωρίζοντο διὰ σφενδόνας δακτυλίων.

Ὡς ὕλικόν, τὸ ἥλεκτρον εἶναι ἀπολιθωμένη ρητίνη κωνοφόρων τῆς ἡωκαίνου καὶ ὀλιγοκαίνου περιόδου καὶ εὐρίσκεται κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, τὴν Ρουμανίαν καὶ τὴν Βιρμανίαν, εἰς μικρὰς δὲ ποσότητας καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει, εἰσέγεται δὲ ἀνέκαθεν ὡς σπάνιον καὶ δαπανηρὸν ἐμπόρευμα, ἀρχῆς γενομένης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος π.Χ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εὐρέθη<sup>4</sup> εἰς μερικὰς νήσους (Δῆλος, Ρόδος, Κῶς, Κρήτη,

1. D. E. STRONG, Catalogue of the Carved Amber in the Department of Greek and Roman Antiquities of the British Museum, σ. 39, e.f.

2. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, AE 1933, σ. 94, εἰκ. 43 ἄρ. 15.

3. Prosymna, σ. 287, εἰκ. 542.

4. Μὲ τὰ εὐρήματα ἀπὸ ἡλεκτρον εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην, τὴν προέλευσιν καὶ τοὺς τόπους εὐρέσεώς των ἀσχολεῖται ἡ N. SANDARS (BSA 53 - 54, 1958/59, σ. 237 - 239), τοὺς παραθέτει δὲ καὶ ὁ D. E. STRONG, ἔ. ἀ. σ. 16 - 20. Εἰς τὸν κατάλογόν του πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ τάφοι LIII, LIV καὶ LVII τῆς Ἰαλυσοῦ (MAIURI, σ. 221, 222, 225), ὁ τάφος O τοῦ περιβόλου Β τῶν Μυκηνῶν (G. E. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 145. Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 104), ἡ Κῶς (MORRIGONE, σ. 81, 164, 169, 174, 249, εἰκ. 55, 167, 173, 183, 274), αἱ Θῆβαι (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΛΛΟΣ AD 3, 1917, σ. 172) καὶ τὸ σημεῖον τῆς Κρήτης ὅπου εὐρέθη μία ἀκόμη χάνδρα, ἀδημοσίευτος (Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΘΕΩΡΙΑ W. H. Shuchhardt, 1960, σ. 151), νὰ ἀφαιρεθῇ δὲ ἡ Σαλαμίς ὅπου δὲν εὐρέθη ἥλεκτρον ἀλλὰ χάνδρα ὑαλίνης χρώματος ἡλέκτρου (AM 1910, σ. 31).



Χαλκίς), εις τὴν Ἀργολίδα (Ἀσίνη, Μυκῆναι, Ναύπλιον, Πρόσυμνα, Τίρυνς), εις τὴν Λακωνίαν - Ἀρκαδίαν (Ἀνάληψις, Πελλάνη, Βαφειό), εις τὴν Ἀττικὴν (Μενίδι), εις τὴν Κεντρικὴν Ἑλλάδα (Δελφοί, Θῆβαι, Θίσβη), εις τὴν Ἡπειρον (Καλμπάκι), εις τὴν Κεφαλληνίαν (Μεταξᾶτα, Λακκίθρα) καὶ εις τὴν Δ. Πελοπόννησον (Ἐγκλιανός, Ρούτσι, Περιστεριά, Κακόβατος). Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη μόνον εις τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηναίων, τὸν Κακόβατον, τὸ Ρούτσι καὶ τὴν Περιστεριά, εις τάφους δηλαδὴ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ., παρουσιάζεται εις πραγματικῶς μεγάλας ποσότητας, κατὰ δεύτερον λόγον δὲ εις τοὺς πολὺ μεταγενεστέρους τάφους τῆς Κεφαλληνίας. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ἐλάχιστα μικρὰ δείγματα. Ὡστε μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν Μυκηναίων, τὸ ἥλεκτρον μόνον εις τὴν Δ. Ἑλλάδα ὑπῆρχεν ἄφθονον, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶχε σχεδὸν παύσει νὰ κυκλοφορῇ εις τὴν ὑπόλοιπον χώραν<sup>1</sup>. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, εἴτε εἰσήγετο ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν διὰ ξηρᾶς καὶ μέσφ' Ἀδριατικῆς, ὅπως φαίνεται νὰ συνέβαινε μὲ τὴν πλειονότητα, εἴτε ἀπὸ τὴν Σικελίαν ἢ τὴν Ἀγγλίαν διὰ τῶν θαλασσίων ὁδῶν τῆς Δ. Μεσογείου<sup>2</sup>, τὰ πρῶτα μυκηναϊκὰ κέντρα ὅπου κατέληγεν ἦσαν τὰ κέντρα τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ τῆς Δ. Πελοποννήσου.

Ἡ ἀκριβὴς τοῦ προέλευσις δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ. Αἱ διάφοροι ποικιλίαι τοῦ παρουσιάζουν μερικὰς ἰδιομορφίας αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ὅμως τόσον ἐκπεφρασμέναι οὔτε καὶ τόσον σταθεραὶ ὥστε νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀναντίρρητα κριτήρια. Ἡ βασικὴ μέθοδος καθορισμοῦ τῆς, συνισταμένη εις τὴν μέτρησιν τοῦ ποσοστοῦ τοῦ ἡλεκτρικοῦ ὀξέος εις τὰ δείγματά του, ἀποδεικνύεται ὀλιγώτερον ἀσφαλῆς ἀπὸ ὅσον εἶχεν ἀρχικῶς θεωρηθῇ καὶ ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ δοκιμάζωνται ἄλλαι<sup>3</sup>. Ὅπως δὲποτε ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἡλέκτρον εις τὴν Ἑλλάδα ἤρχετο ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν, τοῦτο δὲ ἰσχύει πιθανώτατα καὶ διὰ τὰ δείγματα τῆς Περαιτῆς.

**Γιούσουρον.** Μία χάνδρα, ἡ 486 τοῦ τάφου 31, εἶναι ἀπὸ γιούσουρον, ἀπὸ τὸν σκελετὸν δηλαδὴ κοραλλιοειδοῦς τῆς ὑποοικογενείας τῶν ἰσιδῶν, συναντωμένου εις διάφορα σημεῖα τοῦ βυθοῦ τῆς Μεσογείου καὶ μάλιστα εις τὰς ἀκτὰς τῆς Λιβύης, εις βάθος 20 - 150 μ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ὕλη αὐτή, μὴ ἐπισημανθεῖσα μέχρι σήμερον εις ἄλλο μυκηναϊκὸν κέντρον, ἀνεσύρθη ἀπὸ δύτας ἢ ἐξεβράσθη κάπου εις τὴν ἀκτὴν τῆς Β. Ἀφρικῆς, ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει νὰ εἰσῆχθῃ εις τὴν Περαιτὴν ἀπὸ κάποιαν ἀγοράν τῆς Ἀν. Μεσογείου.

1. Ο. D. E. STRONG, ἔ. ἀ. σ. 17 - 18, παρατηρεῖ ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὰ γενικῶς νομιζόμενα, τὸ ἥλεκτρον εις τὴν Ἑλλάδα ἠϋξήθη κατὰ τοὺς ΥΕ ΙΙΙ χρόνους. Τοῦτο εἶναι ὀρθὸν μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ ΥΕ ΙΙΙ τόποι εὐρέσεώς του εἶναι περισσότεροι. Ἡ ποσότης τοῦ ὅμως εις ὅλους αὐτοὺς μαζὶ — πλὴν τῆς Κεφαλληνίας, καθὼς καὶ τῆς Τίρυνθος ὅπου ἀποτελοῦν μέρος ἐνὸς ἐντελῶς τυχαίου εὐρήματος — συνίσταται εις 87 καταμετρημένα δείγματα καὶ μερικὰ ἀκόμη μὴ προσδιοριζόμενα ἀκριβῶς, ἀποκλείεται δηλαδὴ νὰ ὑπερβαίνει τὰ 90 - 100. Εἶναι λοιπὸν τόσον μικρὰ ὥστε εἶναι ζήτημα ἐὰν ἀντιπροσωπεύῃ εις τὸ σύνολόν τῆς τὸν ἀριθμὸν χανδρῶν ἐνὸς καὶ μόνον ἀπὸ τοὺς παλαιότερους τάφους, εὐρεθέντας νὰ περιέχουν ἀπὸ 100 (Ρούτσι, θολωτὸς τάφος 2, Μυκῆναι, λακκοειδὴς V τοῦ περιβόλου Α) ἕως 1290 (Μυκῆναι, τάφος IV τοῦ περιβόλου Α).

2. Πρβ. Σ. MAPINATON, Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, I, σ. 166 - 167.

3. C. BECK, E. WILBUR, S. MERET, D. KOSSOVE, K. KERNANI, The Infrared Spectre of Amber and the Identification of Baltic Amber, Archaeometry 8, 1965, σ. 96 - 97.

## ΗΜΙΠΟΛΥΤΙΜΟΙ ΛΙΘΟΙ

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἡμιπολυτίμων λίθων — ἡμιπολυτίμων μὲ τὰ σημερινὰ κριτήρια, διότι διὰ τοὺς ἀρχαίους ἦσαν πολυτίμοι — ὑπάγονται 113 κτερίσματα προερχόμενα ἀπὸ 37 διαφόρους τάφους. Συγκεκριμένως ὑπάρχουν 75 χάνδραι καὶ 2 σφραγιδόλιθοι ἀπὸ σάρδιον ἢ κορναλίνη, 3 χάνδραι, 1 κομβίον, 1 κύλινδρος καὶ 9 ἀνεπεξέργαστα τεμάχια ἀπὸ ὀρεῖαν κρύσταλλον, 4 χάνδραι, 4 σφραγιδόλιθοι καὶ 1 κύλινδρος ἀπὸ ταινιωτὸν ἀχάτην, 1 χάνδρα, 2 σφραγιδοκύλινδροι, 1 φυλακτὸν καὶ 2 σταθμῖα ἀπὸ αἱματίτην, 2 χάνδραι ἀπὸ χαλκηδόνιον, 2 ἀπὸ ἀμέθυστον, 1 ἀπὸ ἡλιοτρόπιον, 1 ἀπὸ ἀλάβαστρον καὶ 1 ἀπὸ μαλαχίτην-ἄζουρίτην. Ἐχρησιμοποιήθησαν δηλαδὴ ὅλοι εἰς τὴν κατασκευὴν κοσμημάτων καὶ ἄλλων παρεμφερῶν ἀντικειμένων, διακρινομένων εἰς 90 χάνδρας (ἀπὸ ὅλους γενικῶς τοὺς λίθους), 6 σφραγιδόλιθους (ἀπὸ σάρδιον καὶ ἀχάτην), 2 κυλίνδρους ἀπλοῦς (ἀπὸ ἀχάτην καὶ ὀρεῖαν κρύσταλλον), 2 σφραγιδοκύλινδρους (ἀπὸ αἱματίτην), 1 κομβίον (ἀπὸ ὀρεῖαν κρύσταλλον) καὶ 1 φυλακτὸν (ἀπὸ αἱματίτην). Τὰ μόνον πρακτικῆς χρησιμότητος κατασκευάσματα εἶναι τὰ αἱματίτινα σταθμῖα, ἡ δὲ ὀρεῖα κρύσταλλος, ἄφθονος εἰς τὰ πετρώματα τῆς περιοχῆς τοῦ Θορικοῦ<sup>1</sup>, παρουσιάζεται εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ὡς ἀκατέργαστος πρώτη ὕλη.

Ὁ μόνος λίθος ὁ ὁποῖος συναντᾶται εἰς ἄφθονα σχετικῶς δείγματα εἶναι ὁ σάρδιος<sup>2</sup>, εὐρεθεὶς εἰς 25 τάφους, ὀλιγωτέρους δηλαδὴ κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ ὅσον εἰς τὰ νεκροταφεῖα τῆς Προσύμνης καὶ τῶν Μυκηνῶν<sup>3</sup>. Οἱ ἄλλοι λίθοι ἐμφανίζονται κατὰ τρόπον σποραδικόν, μαρτυροῦντα ὅτι ἐσπάνιζον ἢ ὅτι ἦσαν ἐνδεχομένως πολυτιμότεροι, ἅρα ἄξιοι περισσότερον ἐπιμόνων προσπαθειῶν πρὸς ἀνάκτησίν των ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀνακομιδῶν τῶν παλαιῶν ταφῶν. Ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ἐξήγοντο ἀπὸ πετρώματα τῆς περιοχῆς καὶ μετεφέροντο ἀσφαλῶς ἀπὸ ἄλλου.

Ὡς πρὸς τὸν αἱματίτην τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλοῦν. Τὸ εἶδος τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ μαρτυρεῖ ὅτι κατεσκευάσθησαν καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ τὰς χώρας τῆς Ἀν. Μεσογείου, ὅπου ἄλλωστε ἦτο συνήθης. Τὸ κριτήριον ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ διὰ τοὺς ἄλλους λίθους, ἀντιπροσωπευομένους ἀπὸ ἀντικείμενα ὀλιγώτερον χαρακτηριστικὰ ἢ καὶ σαφῶς κατεσκευασμένα ἀπὸ μυκηναίους τεχνίτας ὅπως π.χ. οἱ σφραγιδόλιθοι. Ἄλλωστε ἡ ἐπεξεργασία ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ χανδρῶν πρέπει νὰ ἐγίνετο ἐπὶ τόπου, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ προχειροτάτη καὶ πλημμελὴς κατασκευὴ τῶν A193 – A201 τοῦ τάφου 92 ἢ τῶν A294 – A306 τοῦ τάφου 147, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν ἦσαν ἐμπόρευμα κατὰλληλον πρὸς ἐξαγωγήν, καθὼς καὶ ἡ παρουσία τῶν πρισμάτων τῆς ὀρείας κρυστάλλου.

Τὸ ἀλάβαστρον, χρησιμοποιούμενον κυρίως εἰς τὴν κατασκευὴν ἀγγείων, ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν Κρήτην ἤδη ἀπὸ τῆς ΠΜ ἐποχῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁφείλει τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀνω Αἰγύπτου ὅπου εὐρίσκοντο τὰ κυριώτερα ὀρυχεῖά του, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν του.

1. Κατὰ πληροφορίαν τῆς κ. E. T. VERMEULE.

2. Ὁ ὅρος σάρδιος καλύπτει ἐν προκειμένῳ καὶ τὸν κορναλίνη, διαφέροντα μόνον κατὰ τὴν (ἀνοικτοτέραν) ἀπόχρωσιν, χωρὶς μάλιστα ἢ διάκρισις νὰ εἶναι πάντοτε ἀσφαλής.

3. Εἰς τὴν Πρόσυμναν ὑπῆρχεν εἰς 21 τάφους ἐπὶ συνόλου 52, εἰς δὲ τὰς Μυκῆνας εἰς 6 ἀπὸ τοὺς 24.

Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον πρέπει νὰ προέρχωνται ἐπίσης ὁ σάρδιος, ὁ ἀμέθυστος καὶ ὁ μαλαχίτης - ἄζουρίτης<sup>1</sup>, εἰσαγόμενοι ἀπὸ ἐκεῖ εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν ἐτοιμῶν κοσμημάτων εἴτε πάντως ὡς πρώτη ὕλη. Τοῦτο εἶναι πιθανώτατον διότι, ἐνῶ συναντῶνται εἰς τὰ πετρώματα διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου, δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντικείμενον συστηματικῆς ἀνορύξεως καὶ ἐπεξεργασίας ὅπως ἦσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρχαίου Βασιλείου<sup>2</sup>. Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐξάπλωσις των εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀκολουθεῖ μὲ κάποιαν καθυστέρησιν τοὺς ἀντιστοιχοὺς συρμούς τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ ἀμέθυστος π.χ. συναντᾶται εἰς διάφορα μυκηναϊκὰ κέντρα, εἰς μεγάλας ὅμως ποσότητας εὐρέθη μόνον εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους τοῦ Ἑγκλιανοῦ (250 χάνδραι)<sup>3</sup>, τῆς Περιστεριᾶς (23 χάνδραι περίπου)<sup>4</sup>, τοῦ Βαφειοῦ (περίπου 30 εἰς τὸν θάλαμον καὶ 80 εἰς τὸν ἀσύλητον λάκκον)<sup>5</sup> καὶ εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς 88 (28 χάνδραι)<sup>6</sup> καὶ 515 (24 χάνδραι)<sup>7</sup> τῶν Μυκηνῶν καὶ 17 τῶν Θηβῶν (120 χάνδραι)<sup>8</sup>. Αἱ ὁμάδες αὗται ἔχουν τὸ κοινὸν γνῶρισμα ὅτι ἀνήκουν εἰς ταφὰς τῆς ΥἚ I-II ἐποχῆς. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τάφους ἐμφανίζεται σποραδικῶς καὶ εἰς μικρὰς ποσότητας. Εἶχε λοιπὸν ἀρχίσει νὰ σπανίζῃ, εἴτε διότι εἶχε παύσει νὰ εἶναι δημοφιλὴς, εἴτε διότι εἶχε καταστῇ δυσεύρετος. Τὸ πρῶτον δὲν εἶναι πολὺ πιθανὸν διότι ἂν ἐνὸς μὲν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ, ἔστω καὶ ὀλιγοστός, ἂν ἐτέρου δὲ διότι δὲν φαίνεται νὰ ὑποκαθίσταται ἀπὸ κανὲν ἄλλο συγκεκριμένον ὕλικόν. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅμως, καθὼς σημειώνει ὁ A. Persson<sup>9</sup>, ὁ συρμὸς εἶχε πράγματι μεταβληθῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Μέσου Βασιλείου καὶ αἱ προτιμήσεις εἶχον στραφῇ πρὸς ἄλλους λίθους καὶ συγκεκριμένως τὸν ἱασπιν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἀμέθυστος τῶν παλαιῶν αὐτῶν τάφων ἀπεκτῆθη ἐν ὅσῳ εὐρίσκετο ἀκόμη εὐκόλως εἰς τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς του καὶ ὅτι ἐξηκολούθησε νὰ κυκλοφορῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ 1-2 αἰῶνας εἰς ποσότητα προοδευτικῶς περιοριζομένην καὶ μὲ μικρὰ περιθώρια ἀνανεώσεώς της.

Ὁ ταινιωτὸς ἀχάτης, ὕλικόν κατ' ἐξοχὴν προσφιλὲς εἰς τοὺς σφραγιδογλύφους, εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερον νὰ ἐντοπισθῇ. Μεμονωμένα δείγματά του ὑπάρχουν παντοῦ σχεδόν, ἰδίως ὑπὸ μορφήν σφραγιδολίθων, τὸ μόνον μέρος ὅμως, τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον, ὅπου εὐρέθη πραγματικῶς ἄφθονος καὶ μάλιστα εἰς τεμάχια ἀκατέργαστα ἢ ἡμικατεργασμένα εἶναι τὸ ἀνάκτορον τῶν Θηβῶν<sup>10</sup>, εἶναι δὲ φανερόν τόσον ἀπὸ τὰς συνθήκας εὐρέσεώς του ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα εὐρήματα ὅτι ἦτο ξένης προελεύ-

1. Prosymna, σ. 287 - 288, 292, 294. N.T., σ. 146.

2. A. LUKAS, J. R. HARRIS, *Ancient Egyptian Materials and Industries*, σ. 389, 391.

3. C. W. BLEGEN, *AJA* 58, 1954, σ. 32.

4. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 95, πίν. 102α.

5. Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1889, σ. 144, 146.

6. EM 3157, ἀδημοσίευτοι.

7. Ch.T., σ. 208.

8. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 3, 1917, σ. 172.

9. N.T., σ. 146, βασιζόμενος εἰς τὸν H. KEES, *Ägypten*, Hdb. der Altertumswissenschaft III, 1, 3, 1, σ. 128.

10. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1930, σ. 35, 41 - 57. Ε. ΤΟΥΛΟΥΠΑ, ΑΔ 18, 1963, Χρονικά, σ. 195 καὶ ὑποσ. 4.

σεως, είσαχθείς είς τὰ ἐργαστήρια τοῦ ἀνακτόρου ὡς πρώτη ὕλη πρὸς κατασκευὴν κοσμημάτων, χανδρῶν δηλαδή, κυλίνδρων, μυκήτων σκήπτρων ἢ ξιφῶν καὶ σφραγίδων.

Οἱ ὑπόλοιποι λίθοι, ὁ χαλκηδόνιος δηλαδή καὶ τὸ ἡλιοτρόπιον, εἶναι καὶ αὐτοὶ σπάνιοι. Ὁ χαλκηδόνιος ἐχρησιμοποιεῖτο ἐνίοτε είς τὴν κατασκευὴν σφραγιδολίθων<sup>1</sup>, ἴσως δὲ καὶ ἄλλων κοσμημάτων ἐντοπίας παραγωγῆς<sup>2</sup>. Ὡς πρὸς τὸ ἡλιοτρόπιον, ἴσως τὸ δεῖγμα τῆς Περαιτῆς νὰ εἶναι τὸ μοναδικὸν γνωστὸν είς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν θὰ εἰσῆγοντο μὲ ἀρκετὴν δυσκολίαν καὶ είς μικρὰς ποσότητας. Ὡς πετρώματα εἶναι συγγενῇ — τὸ ἡλιοτρόπιον εἶναι μορφὴ τοῦ χαλκηδονίου ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ σάρδιος καὶ ὁ ἀχάτης, ὅλα αὐτὰ δὲ μαζὶ μὲ τὸν ἀμέθυστον καὶ τὴν ὀρείαν κρύσταλλον εἶναι παραλλαγαὶ τοῦ χαλαζίου — καὶ εὐρίσκονται είς ὅμοια κοιτάσματα, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι εἶχον καὶ αὐτὰ τὴν ἰδίαν προέλευσιν.

### ΚΟΙΝΑ ΟΡΥΚΤΑ

Πολλὰ ἀπὸ τὰ κτερίσματα, 224 ἐν ὅλῳ ἀπὸ 67 τάφους, εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ κοινὰ ὀρυκτὰ καὶ πετρώματα. Τὰ περισσότερα, 193 τὸν ἀριθμὸν, εἶναι κομβία, ὑπάρχουν δὲ ἀκόμη 15 χάνδραι καὶ σφραγιδόλιθοι, 7 ἐργαλεῖα καὶ σύνεργα καὶ 9 διάφορα ἀντικείμενα, κυρίως χαλίκια, ἀκατέργαστα πλακίδια, φολίδες καὶ μικρὰ ἀποκόμματα πετρωμάτων. Ἐπὶ πλέον εὐρέθησαν καὶ μικραὶ ποσότητες κρητίδος ἀπὸ 5 τάφους (βλ. ἀνωτέρω σ. 291).

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ὀρυκτὰ ὁ στεατίτης (τάλκης) εἶναι τὸ ὑλικὸν μὲ τὰς περισσοτέρας ἐφαρμογὰς. Ἔχει χρησιμοποιηθῇ είς τὴν κατασκευὴν 202 ἀντικειμένων, δηλαδή 11 κοσμημάτων (χανδρῶν καὶ σφραγιδολίθων), τμημάτων ἐργαλείων (δύο λαβῶν), κυρίως δὲ κομβίων (189, τοῦ συνόλου σχεδόν). Ἡ χρησιμοποίησίς του αὐτὴ είς τόσον ποικίλα καὶ ἐτερόκλητα εἶδη πραγμάτων ὀφείλεται είς τὴν μαλακότητά του, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν εὐκόλον καὶ σχετικῶς ὀλιγοδάπανον κατεργασίαν του καὶ τὸν καθίστα ὑποκατάστατον, οὕτως εἰπεῖν, ἄλλων σκληροτέρων καὶ σπανιωτέρων λίθων.

Ἐκτὸς τοῦ στεατίτου οἱ τάφοι περιεῖχον καὶ κτερίσματα ἀπὸ ἀμίαντον, ἀσβεστολιθικὴν μάργαν, λειμωνίτην, μαρμαρυγίαν, ὀλίγιστον, σερπεντίνην, σταλακτίτην, σχιστόλιθον, χαλαζίαν, χαλκοσίνην, χλωριτο - ἐπιδοτίτην, ψαμμίτην καί, τέλος, μερικὰ χαλίκια, ὅλα αὐτὰ ὅμως ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἀπὸ ἐν ἡ δύο δείγματα μόνον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ μορφὴν κοινῶν ἐφοδίων τοῦ καθημερινοῦ βίου. Οὕτω εὐρέθησαν 2 χάνδραι ἀπὸ χαλαζίαν καὶ 1 ἀπὸ χαλκοσίνην καθὼς καὶ 1 σφραγιδόλιθος ἀπὸ ἀσβεστολιθικὴν μάργαν ἀλλὰ καὶ ἐργαλεῖα, σύνεργα καὶ ἐξαρτήματά των ἀπὸ χαλαζίαν (1 σταθμίον), σταλακτίτην (1 πηνίον), σερπεντίνην (1 σφονδύλιον), χλωριτο - ἐπιδοτίτην (ἄξινοειδὲς ἐργαλεῖον) καὶ ἀπὸ κοινὴν κροκάλην (1 ἀκόνη), καθὼς ἐπίσης κομβία ἀπὸ σχιστόλιθον (2), ψαμμίτην (1) καὶ ἀσβεστολιθικὴν μάργαν (1). Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν τεμάχια ἄμορφα ἀπὸ σταλακτίτην, ἀμίαντον, ὀλίγιστον, μαρμαρυγίαν,

1. Πρβ. G. E. MYLONAS, *Mycenae and the Mycenaean Age*, σ. 124, 151, 190.

2. X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *ΑΕ* 1897, σ. 121 ὑποσ. 1.

μικρὸς κύβος ἀπὸ λειμωνίτην καὶ 2 μικρὰ χαλίκια. Αὐτὰ ὅλα, μολονότι ἀκατέργαστα καὶ χωρὶς συγκεκριμένην μορφήν, εἶναι ὅμως τελείως ξένα πρὸς τὸ πέτρωμα ὅπου εἶναι σκαμμένοι οἱ τάφοι καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ ἀσφαλῶς ἐπίτηδες, ἴσως ὡς ἐνθύμια ἢ ὡς δηλωτικὰ τῶν ἀσχολιῶν τῶν νεκρῶν.

Ἀπὸ τὰ πετρώματα αὐτὰ μερικὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἐπέσκακτα εἰς τὴν Περატήν. Ὁ στεατίτης πρέπει νὰ ἦλθεν ἀπὸ τὴν Κρήτην κυρίως, ἴσως ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν ἢ τὴν Τήνον, ὁ σερπεντίνης ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν, τὴν Σῦρον ἢ τὴν Τήνον, ἡ κρητὶς ἀπὸ τὴν Κρήτην ἢ τὴν Κίμωλον, ὁ σταλακτίτης ἀπὸ κάποιον σπήλαιον, ὁ δὲ ἀμίαντος ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν Κύπρον. Ἀλλὰ, ἀντιθέτως, ὅπως ὁ λειμωνίτης, ὁ ὀλίγιστος καὶ ὁ χαλκοσίνης εὐρίσκονται πολὺ κοντὰ εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν, πιθανώτατα δὲ προέρχονται ἀπὸ τὸ Λαύριον. Τέλος, ἡ ἀκριβὴς προέλευσις τῆς ἀσβεστολιθικῆς μάρμαρας, τοῦ χαλαζίου, τοῦ ψαμμίτου, τοῦ σχιστολίθου, τοῦ χλωριτο - ἐπιδοτίτου καὶ τοῦ μαρμαρυγίου εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ, οὔτε ἔχει ἄλλωστε καὶ σημασίαν, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ πετρωμάτων σπανίων ἢ μακρινῶν, χαρακτηριστικῶν ἐνὸς συγκεκριμένου τύπου. Ὅλα των, καὶ κατὰ μείζονα λόγον τὰ χαλίκια, εἶναι κοινὰ καὶ συνήθη, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀπροσδιόριστα.

## ΠΗΛΟΣ

Τὰ πήλινα μικροαντικείμενα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι 8 μόνον, ἀπὸ 7 τάφους, καὶ συνίστανται εἰς μίαν μικρὰν σφαιρικὴν χάνδραν (Π7 τοῦ τάφου 142), 6 κομβία (τῶν τύπων 1, 4, 6 καὶ 8, εἰκ. 123) καὶ ἀπόσπασμα ἀντικειμένου ἀδήλου μορφῆς καὶ χρήσεως, τὸ Π2 τοῦ τάφου 13, σῶζον ἐπιπέδους ἐπιφανείας περιποιημένης κατασκευῆς ἀπὸ λεπτὸν πηλόν, ἐνῶ ὁ πυρήν του εἶναι κατὰ πολὺ χονδροειδέστερος. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι πλασμένα ἀπὸ πηλὸν τραχὺν καὶ ὄχι ἰδιαιτέρως καθαρόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χωρὶς ἀλείφωμα ἢ χρῶμα. Τὰ εἶδη τοῦ πηλοῦ εἶναι τὰ χρησιμοποιηθέντα καὶ διὰ τὴν κεραμεικὴν. Τὰ μόνον βαμμένα εἶναι ἡ χάνδρα Π7 με βαφὴν καστανὴν καὶ τὸ κομβίον Π5 με μελανήν, προφανῶς κατ' ἀπομίμησιν τῶν συνήθων εὐγενεστέρων ὑλικῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτά, ἀπὸ πηλὸν ὀπτὸν καὶ προωρισμένα διὰ μόνιμον χρῆσιν, εὐρέθησαν εἰς τοὺς τάφους 13 καὶ 157 καὶ μερικὰ τεμάχια ὠμοῦ πηλοῦ. Τὰ πρῶτα ἦσαν μικρὰ καὶ τελείως ἄμορφα, μὴ παρέχοντα καμμίαν ἐνδειξιν ὡς πρὸς τὴν ἐνδεχομένην χρῆσιν των. Τοῦ τάφου 157 εἶχον ἴσως χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν προσωρινὴν σφράγισιν κάποιου δοχείου, πιθανῶς ξυλίνου (βλ. ἀνωτέρω σ. 370) ἐξαφανισθέντος χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἔχνη.



# ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

# ΣΧΕΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ

## ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΩΝ

Οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς ὑπῆρξαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βραχύβιοι, ἐβυθίζοντο δηλαδὴ καὶ ἡ ἀρχικὴ τῶν μορφῇ κατεστρέφετο ἐνῶ τὸ νεκροταφεῖον ἦτο ἀκόμῃ ἐν χρήσει. Πολλοὶ διηυθετοῦντο καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ἐκ νέου, οὕτω δὲ αἱ ἀνασκαφικαὶ παρατηρήσεις ἐπιτρέπουν εἰς τὴν περίπτωσιν μερικῶν τάφων ἢ καὶ ομάδων τάφων νὰ καθορισθῇ ἡ χρονικὴ ἀκολουθία αὐτῶν καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν μὲ πλήρη βεβαιότητα καὶ ἐπομένως ὑπάρχει εἰς ἀριθμὸς ἀντικειμένων τεθέντων εἰς τοὺς τάφους κατὰ μίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφανῆ σειράν. Ὑφίσταται βεβαίως πάντοτε τὸ ἐνδεχόμενον αἱ ταφαὶ νὰ μὴ ἀπέχουν πολὺ μετὰξὺ τῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ συνοδεύωνται ἀπὸ ἀντικείμενα ἄλλοτε προσφάτου κατασκευῆς καὶ ἄλλοτε πολὺ παλαιᾶς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ διαδοχὴ τῶν νὰ μὴ ἀποτελῇ πάντοτε τεκμήριον διὰ τὸν χρόνον τεχνουργήσεώς τῶν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως ὅπου εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ ταφαὶ χωρίζονται ἀπὸ ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιχειρηθῇ μὲ ἀρκετὴν ἀσφάλειαν ἡ κατὰτάξις τῶν κτερισμάτων τῶν εἰς διαδοχικὰς ομάδας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ μόνον. Ἡ κατὰτάξις αὕτῃ ἀποτελεῖ διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐξελίξεως τῶν μορφῶν τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς κεραμεικῆς κριτήριον πολὺ ἀσφαλέστερον ἀπὸ τὰς τεχνοτροπικὰς διαφορὰς τῶν ἀγγείων αἱ ὁποῖαι οὔτε ἀντιστοιχοῦν κατ' ἀνάγκην εἰς χρονικῶς διαφορετικούς σταθμούς ἐξελίξεως οὔτε, ἀκόμῃ καὶ ἐκεῖ ὅπου τοῦτο συμβαίνει, ὑποδηλοῦν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ κατὰ τρόπον ἀναντίρρητον τὴν ἀκριβῆ σειράν τῆς ἐναλλαγῆς τῶν.

Αἱ περιπτώσεις αὐταὶ διακρίνονται εἰς τρεῖς βασικὰς κατηγορίας: Εἰς τὴν πρώτην ὑπάγονται μερικοὶ τάφοι διαφέροντες χρονικῶς μετὰξὺ τῶν ὡς σύνολα, αὐτοὶ δηλαδὴ ὅπου ὁ νεώτερος κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη μετὰ τὸν παλαιότερον. Εἰς τὴν δευτέραν ἀνήκουν τάφοι ὅπου αἱ ταφαὶ εὐρέθησαν κατὰ ἐπάλληλα καὶ συνεπῶς διαδοχικὰ στρώματα. Τὴν τρίτην ἀπαρτίζουν οἱ τάφοι εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ταφαὶ εἶναι σχετικῶς πολλαὶ καὶ ἡ σειρά τῶν μέσα εἰς τὸν θάλαμον σαφής. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κριτήριον ἰσχύει φυσικὰ συμπληρωματικῶς καὶ εἰς τοὺς τάφους ἢ τὰ στρώματα τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν. Δυστυχῶς τὰ διάφορα αὐτὰ σύνολα δὲν εἶναι πάντοτε διδακτικά, ἄλλοτε διότι αἱ διαφοραὶ μετὰξὺ τῶν εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθοῦν καὶ ἄλλοτε ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς εἶχον μείνει ἀκτέριστοι, ὅπως π.χ. εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν στρωμάτων τοῦ τάφου 15 καὶ τοῦ μεταγενεστέρου λακκοειδοῦς 15α, ὅπου μόνον τὸ στρῶμα 15β περιεῖχε μερικὰ ἀγγεῖα, ἢ ὅπως εἰς τὰς δύο τελευταίας στρώσεις (111γ καὶ 111δ) τοῦ τάφου 111.

Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει 15 συμπλέγματα ἀπὸ δύο τοῦλάχιστον, κάποτε δὲ καὶ περισσοτέρους τάφους, μόνον τέσσαρα ὅμως εἶναι χρήσιμα: Οἱ τάφοι 5 (παλαιότερος) καὶ 5α (νεώτερος), 9 (παλαιότερος) καὶ 10 (νεώτερος), 122 (παλαιότερος) καὶ 122α (νεώτερος), τέλος δὲ 146 (παλαιότερος) καὶ 145 (νεώτερος).

Εἰς τὴν δευτέραν ἀνήκουν 17 τάφοι, μόνον δύο ὅμως παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον λόγῳ ὑπάρξεως κτερισμάτων εἰς ὅλα ἢ πάντως εἰς τὰ περισσότερα στρώματά των, οἱ 46 καὶ 111. Ἐπὶ πλέον οἱ τάφοι 58 - 59 καὶ 57 (παλαιότεροι) καὶ 56 (νεώτερος) καθὼς καὶ οἱ 149 (παλαιότερος) καὶ 148 (νεώτερος) συνδυάζουν τὰ χαρακτηριστικὰ ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν, τὴν διαδοχὴν δηλαδὴ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ τὴν ὑπαρξίν στρωμάτων.

Ἡ τρίτη κατηγορία ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς τάφους μὲ πολλὰς ταφάς, περὶ τοὺς 55 δηλαδὴ. Ἐν προκειμένῳ ὅμως ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν μόνον ἐκεῖνοι ὅπου μεταξὺ πρώτης καὶ τελευταίας ταφῆς μεσολαβοῦν τοῦλάχιστον τρεῖς ἄλλαι, ὥστε ἡ χρονικὴ ἀπόστασις μεταξὺ των νὰ εἶναι ὑπολογίσιμος. Οἱ τάφοι αὗτοὶ εἶναι ὁ 35 (προηγούμεναι αἱ ἀνακομιδαί, ἔπονται αἱ ταφαὶ I καὶ II καὶ ἀκολουθοῦν τελευταῖαι αἱ III καὶ IV) καὶ ὁ 38 (ὅπου ἡ σειρὰ εἶναι IV καὶ V — III καὶ VI — II — I).

Ὡστε ἡ σειρὰ τῶν ἀγγείων τῶν συνοδευόντων τὰς διαφόρους αὐτὰς ταφὰς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς:

Τάφοι 5 καὶ 5α: Ἀγγεῖα 60, 61, 62, 63, 65 (καὶ εἰδώλια 68, 69, 70, 71), 67 — 50, 51, 52 — 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 — 42, 44, 45, 46, 47, 48 — 43 (πίν. 187).

Τάφοι 9 καὶ 10: 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146 — 147 ἕως 156, 159, 160 — 157, 158, 162, 163, 164.

Τάφος 35: 402 ἕως 406, 410, 411 — 408, 409 — 407.

Τάφος 38: 430 ἕως 434, 437, 445 ἕως 448 — 436, 438, 439 ἕως 444 — 435 — 428, 429 (πίν. 188).

Τάφος 46: 473, 475, 478, 479 — 472, 474, 476, 477, 531.

Τάφοι 59, 57, 58, 56: 503, 505 — 498 ἕως 502, 504, 506 — 495, 496, 497 — 490, 491 — 492, 493, 494.

Τάφος 111 — 111α — 111β: 808, 809, 814 ἕως 817 — 810 ἕως 813 — 806, 807 — 819, 820 (καὶ εἰδώλια 818, 821, 822) — 824, 825 — 823 (πίν. 189).

Τάφοι 122 — 122α: 860, 863 ἕως 871 — 861, 862 — 872, 873, 874 (πίν. 190).

Τάφοι 146 — 145: 1085 ἕως 1092 — 1049 ἕως 1071 — 1074 ἕως 1084 — 1072, 1073.

Τάφοι 149 — 148: 1135 ἕως 1137, 1139, 1141 ἕως 1157 — 1138, 1140 — 1117 ἕως 1122, 1128 ἕως 1134 — 1123 ἕως 1127.

## ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ

Κριτήριο διὰ τὴν χρονικὴν κατὰταξιν τῶν ἀγγείων ἐξ ἴσου χρήσιμον ὅσον ἡ διαδοχὴ εἶναι καὶ ὁ συγχρονισμὸς των, ὡς αὐτὸς εἶναι ἐφικτὸς μὲ ἀπόλυτον βεβαιότητα. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως εἰς τοὺς 24 τάφους τοὺς περιέχοντας μίαν μοναδικὴν καὶ ἀδιατάρακτον ταφὴν κτερισμένην μὲ δύο ἢ περισσότερα ἀγγεῖα (βλ. συγκρ. πίν. σ. 394). Ἄλλη ἔνδειξις, ἐξ ἴσου ἀσφαλὴς μὲν ὡς πρὸς τὰ συγκεκριμένα δείγματα εἰς τὰ ὅποια ἀφορᾷ, περιορισμένης ὅμως γενικῆς σημασίας, εἶναι ἡ ἀπόλυτος ὁμοιότης τῶν σχημάτων, τῆς διακοσμήσεως καὶ — ἐν μέρει — τῆς κατασκευῆς μερικῶν μεμονωμένων ἀγγείων, προφανῶς προϊόντων τοῦ ἰδίου ἐργαστηρίου καὶ συνεπῶς ἀπολύτως συγχρόνων μεταξύ των, εὑρεθέντων εἰς διαφορετικοὺς τάφους. Αἱ περιπτώσεις αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς:

<b>Ψευδόστομοι</b>	1)	200,	τάφος 12	καὶ	873,	τάφος 122α
	2)	569,	» 64	»	746,	» 100
	3)	36,	» 4	»	52,	» 5 καὶ 1160 τάφος 151
	4)	315,	» 27	»	1047,	ἐπιφάνεια
	5)	172,	» 11	»	325	τάφος 27
	6)	546,	» Σ24	»	602	» 74
	7)	105,	» Σ3	»	228	» 13
	8)	623,	» 75	»	1177	» 152
	9)	722,	» 93	»	558	» 65
	10)	523,	» Σ20	»	1238	» 156
<b>Σταμνίσκοι</b>	1)	123,	» 6	»	193	» 12
	2)	17,	» 1	»	576	» 65 καὶ 1116 τάφος 147

Δυστυχῶς εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς τὸ ἐν τοῦλάχιστον σκέλος, συνήθως δὲ καὶ τὰ ἄλλα, συμβαίνει νὰ προέρχεται ἀπὸ τάφους μὲ πλούσιον καὶ πάντως συγκεχυμένον περιεχόμενον — ὅπως π.χ. οἱ 1, 4, 12, 13, 27, 65, 74, καὶ 75 — ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ παραλληλισμὸς τῶν ἀγγείων αὐτῶν δὲν ὀδηγεῖ εἰς συμπεράσματα γενικωτέρας σημασίας. Μόνον ὁ συγχρονισμὸς τῶν ἀγγείων τοῦ δευτέρου στρώματος τοῦ τάφου 5 μὲ τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου 151, στηριζόμενος εἰς τὴν ὁμοιότητα τῶν ψευδοστόμων 52 καὶ 1160, φαίνεται νὰ εἶναι σχετικῶς ἀποδοτικός. Οἱ ὑπόλοιποι δὲν προσφέρονται δι' ἀναλόγους παρατηρήσεις.

## ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΑΓΓΕΙΩΝ

Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκτεθεισῶν βασικῶν μεθόδων, τῆς διαδοχῆς δηλαδὴ τῶν ταφῶν καὶ τοῦ συγχρονισμοῦ μερικῶν δειγμάτων, καθιστᾷ ἐφικτὴν τὴν κατὰταξιν 224 ἀγγείων κατανεμημένων εἰς 39 βασικὰς ομάδας μέσα εἰς ἀσφαλῆ πλαίσια χρονικῆς ἀλληλουχίας, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ὅρια τοῦ διαστήματος τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ

Τάφοι	Ψευδό- στομοί	Σταμνί- σμοί	* Αλφαβ- στροειδή	Σύνθετα κερνοειδή	Κύριοι	Σκύφοι	Κύπελλα	Πρόγυι	Προχοίδια	Οίνοχοι	Θήλαστρα	Ληκύθια	Δεκάνοι	Ειδώλια Ψ	Ειδώλια βουειδή	Ειδώλια πτηνών
3						25		24								
6	122	123														
7					124	126			125							
16	267	266, 268														
18									271		270					
24	300		299													
31		377	378, 379													
37									426						427	
51	486	485	484		471					470						
44																
48											482			483		
57	495	497						496								
64		551, 552									550					
66					579		577				578					
97		740, 741 742														
98		744											743			
104	760		756		758				757		759					
110	797										796		795	798		
122α	872, 873, 874															
125		895		894								893				
129											910, 911					
132	964									963						
Σ14α		535			534	533										
Σ23α		539			543				541		540	542				544

Τάφοι με μίαν ταφήν και δύο ή περισσότερα ἀγγεία.



νεκροταφείου. Ἡ ἀλληλουχία αὐτὴ παρουσιάζει ἀρκετὰ ἐχέγγυα βεβαιότητος ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως μερικῶν ἀπὸ τὰ εἶδη τῶν ἀγγείων καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ἐλέγχοντα καὶ τὰ ἤδη γνωστά.

**Εἶδη ἀγγείων.** Τὰ μεγαλύτερα περιθώρια ἀντιπαραβολῆς καὶ κατατάξεως μέσα εἰς τὰ πλαίσια αὐτὰ παρέχουν, ὅπως εἶναι φυσικόν, οἱ ψευδόστομοι, πολυαριθμότεροι ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα, κατανεμημένοι εἰς περισσοτέρους τάφους καὶ πλουσιώτερον διακοσμημένοι ὅπως εἶναι.

Οἱ παλαιότεροι εἶναι ἀναμφισβητήτως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην γενικὴν κατηγορίαν, τὴν περιλαμβάνουσιν τοὺς σφαιρικοὺς μὲ τὴν ἀραιὰν διακόσμησιν καὶ τοὺς ἀναλόγους βραχυστρογγύλους καὶ ὠοειδεῖς (εἰκ. 74, I). Εἰς τοὺς τάφους 5 - 5α καὶ 122, ὅπου ὑπῆρχον κατ' ἀποκλειστικότητα, συνώδευον τὰς πρώτας ταφάς, κατὰ χώραν ἢ παραμερισμένας. Εἰς τοὺς 9 - 10, 111 - 111β καὶ 148 - 149 ἀνήκουν εἰς τὰς πρώτας ομάδας, εἰς τὸν 78 ὁ σφαιρικός 659, ἀπωθημένος εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου, προηγεῖτο τῶν κατὰ χώραν ταφῶν, εἰς τὸν γενικῶς ἀναστατωμένον 155 δὲ τὰ θραύσματα τοῦ ἐπίσης σφαιρικοῦ 1213 εἶχον διασκορπισθῇ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου κατὰ τρόπον πιστοποιοῦντα ὅτι εἶχον ὑποστῇ ἐπανειλημμένας μετακινήσεις, συχνότερας ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα. Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς τελευταίας κατὰ χώραν ταφάς τῶν τάφων 5α, 56, 92 καὶ 122α καθὼς καὶ εἰς τὰ νεώτερα στρώματα τῶν 10, 65 καὶ 148 ἀπαντῶνται πάντοτε πυκνόβαφοι κωνικοὶ ἢ ὠοειδεῖς τῆς τελευταίας κατηγορίας (εἰκ. 74, III). Αἱ δύο αὐταὶ κατηγορίαι λοιπόν, ἡ I καὶ ἡ III, εὐρίσκονται εἰς τὰ δύο ἄκρα καὶ δὲν συμπίπτουν πούθενά. Ἡ κατηγορία II πάλιν, ἡ πλειονότης δηλαδὴ τῶν ψευδοστόμων, συνυπάρχει καὶ μὲ τὴν πρώτην (τάφοι 111, 149) καὶ μὲ τὴν τελευταίαν (τάφοι 5α, 10, 38, 148), μὲ τὴν ἐξαίρεσιν δὲ μερικῶν τάφων, περιεχόντων ἀπὸ ἑνα μόνον ψευδόστομον I<sup>1</sup> ἢ III<sup>2</sup>, εἰς τοὺς ὑπολοίπους καὶ περισσοτέρους ἐπικρατοῦν τὰ δείγματά της, εἴτε μόνον τῶν εἴτε ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ ἄλλα. Κατὰ ταῦτα ἡ κατηγορία I, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀμιγῆς ἢ ὅπου ἐπικρατεῖ, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχικὴν φάσιν τῆς χρήσεως τοῦ νεκροταφείου. Οἱ ὠοειδεῖς εἰσάγουν ἀμέσως σχεδὸν τὴν δευτέραν καὶ κατὰ πολὺ διαρκεστέραν φάσιν, ἡ δὲ τρίτη καὶ τελικὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους τῆς κατηγορίας III.

Παρομοία, ἂν καὶ ὀλιγώτερον σαφές, εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῶν σταμνίσκων. Εἰς τὰς παλαιότερας ομάδας τῶν τάφων 5, 35, 111 καὶ 122 πλεονάζουν οἱ συνήθεις τὸ σχῆμα σφαιρικοὶ ἢ ὠοειδεῖς, διακοσμημένοι κατὰ ποικίλους τρόπους, κυρίως ὅμως ὀλόβαφοι. Ὅμοιοι, μὲ μέγα σχετικῶς ποσοστὸν σφαιρικῶν καὶ ὀλοβάφων, εἶναι καὶ οἱ εὐρεθέντες μὲ ψευδοστόμους τῆς κατηγορίας I εἰς τοὺς τάφους 6, 16, 51 καὶ 151, εἰς τὸν τάφον 97 δὲ συνυπῆρχον, κτερίζοντες τὴν μοναδικὴν ταφὴν καὶ ἐπομένως σύγχρονοι, οἱ συνήθεις 740 καὶ 741 καὶ ὁ ὑψιπύθμενος 742, σχήματος ἀντιστοίχως ὠοειδοῦς καὶ σφαιρικοῦ καὶ διακοσμήσεως ὀλοβάφου ἢ ταινιωτῆς, διαποικιλμένης εἰς τὸν τελευταῖον μὲ σειρὰν ρόμβων εἰς τὸν ὦμον. Εἰς τὰς ἐπομένας ομάδας, τὰς ἐνδιαμέσους τῶν τάφων 9 - 10, 56 - 59 καὶ 145 - 146 πλεονάζουν οἱ συνήθεις ὠοειδεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διακοσμη-

1. Οἱ τάφοι 6, 16, 35, 87, 103, 104, 110, 123, 144, 150, 151.

2. Οἱ τάφοι 17, 22, 112, 115.

μένοι με λεπτάς εξηρημένες ταινίας, υπάρχει όμως ακόμη και ο δλόβαφος 150 του τάφου 10 και εμφανίζεται εις τον τάφον 145 ο κυλινδρόστομος 1049. Τέλος, τὰ νεώτερα στρώματα τῶν τάφων 5 - 5α, 38, 56 - 59 καὶ 148 - 149 καθὼς καὶ ἡ τελευταία κατὰ χώραν ταφή τοῦ 74 περιελάμβανον σταμνίσκους συνήθεις καὶ κυλινδροστόμους, σχήματος ὠοειδοῦς καὶ κωνικοῦ, φέροντας ταινίας γραπτὰς (591) ἢ εξηρημένας (44, 46, 47, 48), κυματοειδεῖς γραμμὰς (491), σταγονόσχημα κρόσσια (428) ἢ ἀκατάστατον σειρὰν ἀμειβόντων (1123). Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εις τοὺς ψευδοστόμους, οἱ σφαιρικοὶ παραχωροῦν τὴν θέσιν των εις τοὺς ὠοειδεῖς καὶ αὐτοὶ εις τοὺς κωνικοὺς, οἱ δὲ ὑψίλαιμοι καὶ ὑψίποδες ἐκλείπουν ἐνωρίς, προτοῦ ἀρχίσουν νὰ κατασκευάζωνται οἱ κυλινδρόστομοι, ἐνῶ οἱ συνήθεις ἀπαντῶνται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Ἀπὸ τοὺς δύο κυρίους τύπους τῶν σκύφων ὁ Α μετὰ τὰς σχεδὸν κατακορύφους λαβὰς ἐπικρατεῖ εις τὰς παλαιότερας ὁμάδας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τοὺς τάφους 5 - 151 καὶ 65. Ὁ Γ παρουσιάζεται εις τὸν τάφον 122, ὅπου συνυπάρχει μετὰ τὸν προηγούμενον, ἀπαντᾶται δὲ συχνότερον εις τὰς νεώτερας ταφὰς τῶν τάφων 56 - 59, 9 - 10 καὶ 38, συνοδεύων ψευδοστόμους ΙΙΙ καὶ σταμνίσκους κυλινδροστόμους. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησίν των, οἱ παλαιότεροι καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαμέσους (τάφοι 145 - 146, 148 - 149) ἐμφανίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δλόβαφοι ἢ τὸ πολὺ μετὰ εξηρημένην τὴν βάσιν των, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὰς λεπτάς εξηρημένες ταινίας εις τὸ κάτω μέρος τῆς κοιτίας καὶ εις τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ χεῖλους των.

Οἱ ὀλίγοι χωνοειδεῖς μόνωτοι σκύφοι εὑρέθησαν τόσον εις τὸ πρῶτον στῶμα τοῦ τάφου 9, μετὰ ψευδοστόμους σφαιρικοὺς καὶ ὠοειδεῖς ἀραιοβάφους, ὅσον καὶ εις τοὺς τάφους 30α καὶ 74, μετὰ ψευδοστόμους ΙΙΙ καὶ μετὰ σταμνίσκους κυλινδροστόμους φέροντας κρόσσια εις τὸν ὥμον. Παρουσιάζονται δηλαδὴ εις τὸ τέλος τῆς πρώτης φάσεως καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μέχρι τέλους.

Τὰ ἀλαβαστροειδῆ καὶ ἰδίως τὰ συνήθη κυλινδροκωνικά τοῦ τύπου Β ἀπαντῶνται εις ὅλα τὰ στρώματα χωρὶς νὰ διακρίνεται μετὰ βεβαιότητα καμμία χρονικὴ σειρὰ τῶν διαφόρων τύπων. Δύο μόνον, ὁ στρογγύλος (Α) καὶ ὁ πηνιόσχημος (Δ), ἐμφανίζονται εις τὰς πρώτας ὁμάδας τῶν τάφων 5 - 5α, 51, 111 - 111β καὶ 147 καὶ φαίνονται νὰ ἐκλείπουν ἀργότερον, εἰδικῶς δὲ τὰ πηνιόσχημα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον δλόβαφα, τὸ ὑλικὸν ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὸν ἢ ἀρκετὰ ὁμοίotypον ὥστε νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἀναγωγὴν τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν εις κανόνα.

Ἀπὸ τὰς πρόχους αἱ περισσότεραι, προερχόμεναι ἀπὸ τοὺς τάφους 38, 57, 145-146 καὶ 148 - 149, εἶναι ὠοειδεῖς μετὰ αὐλακωτὸν χεῖλος καὶ συνοδεύονται ἀπὸ ψευδοστόμους ὠοειδεῖς καὶ κωνικοὺς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πυκνοβάφους. Εἰς τὰς παλαιότερας ὁμάδας, ἡ μὲν 137 τοῦ πρώτου στρώματος τῶν τάφων 9 - 10, κτερισμένου κυρίως μετὰ ψευδοστόμους κατηγορίας Ι, εἶναι ὠοειδῆς ἐπίσης ἀλλὰ μετὰ περίκυρτον χεῖλος, ἡ δὲ 868 τῆς πρώτης φάσεως τοῦ τάφου 122, τῆς χαρακτηριζομένης ἀπὸ ὁμοίους ψευδοστόμους, ἔχει τὸν ἴδιον τύπον χεῖλους καὶ εἶναι σφαιρικὴ.

Αἱ οἶνοχοαι καὶ τὰ οἶνοχοῖδια ἐμφανίζονται εις τὴν ἐνδιάμεσον ὁμάδα τῶν τάφων 9 - 10 καὶ εις τὸν 132 μαζί μετὰ ψευδοστόμους ὠοειδεῖς, κυρίως ὅμως εὑρίσκονται μετὰ τῶν κτερισμάτων τῶν τελευταίων κατὰ χώραν ταφῶν εις τοὺς τάφους 46, 74, 105 καὶ

145, ἡ ἀπωθημέναι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ θαλάμου ὅπως εἰς τὸν 36, πάντως δὲ συνοδευόμεναι ἀπὸ ψευδοστόμους κατηγορίας III. Ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς τὰ νεώτερα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου, παρουσιαζόμεναι ἄρκετὰ μετὰ τὴν ἱδρυσίν του καὶ καθιστάμεναι συνήθεις κατὰ τοὺς τελευταίους του χρόνους.

Προχοῖδια ὀλόβαφα ἢ μὲ ταινίας ὑπάρχουν τόσον εἰς τοὺς τάφους 78 καὶ 104 καθὼς καὶ εἰς τὸ πρῶτον στρῶμα τοῦ 111 μὲ ψευδοστόμους I, ὅσον καὶ εἰς τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν ταφὴν τοῦ τάφου 122, ὅπου τὸ 861, διακοσμημένον εἰς τὸν ὦμον μὲ κρόσσια, ἔπεται τῶν ἀγγείων τῆς πρώτης φάσεως ἀλλὰ προηγεῖται τῶν ψευδοστόμων III τοῦ 122α. Ἐνδιαμέσως ἀπαντῶνται εἰς τὴν τελευταίαν ὁμάδα τοῦ τάφου 35 (407, ὀλόβαφον) καὶ τὴν πρώτην τοῦ τάφου 146 (1086, γραπτὸν, μὲ ταινίας). Τὰ βραχύλαιμα (τύπου B), ἀπαντῶμενα εἰς τὰς παλαιότερας ὁμάδας μόνον, φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθησαν σχετικῶς ἐνωρίς, ὑποκατασταθέντα ἀπὸ τὰ ἄλλα (τύπου A) τὰ ὅποια ἐξηκολούθησαν νὰ ὑπάρχουν μέχρι τέλους.

Οἱ δύο τύποι τῶν ληκυθίων, ὁ βραχυστρόγγυλος καὶ ὁ κωνικός, ἐμφανίζονται χωριστὰ μὴ συμπίπτοντες πουθενά. Ὁ πρῶτος ἀπαντᾶται εἰς τὸν τάφον 35 καὶ εἰς τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν ταφὴν τοῦ 147, εἰς τὸν 92 συνοδεύει ψευδοστόμους I πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταίαν ταφὴν τὴν κτερισμένην μὲ κωνικοὺς III, εὐρίσκεται δὲ καὶ εἰς τὸ τελευταῖον στρῶμα τοῦ 148. Ὁ δεύτερος ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει μόνον εἰς προκεχωρημένας ὁμάδας, μαζὶ μὲ ὠσειδεῖς καὶ κωνικοὺς πυκνοβάφους ψευδοστόμους: εἰς τοὺς τάφους 5α καὶ 38, εἰς τὴν προτελευταίαν ταφὴν τοῦ 74, εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ 122 καὶ εἰς τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν τοῦ 145, κτερισμένην ἐπὶ πλεόν καὶ μὲ μίαν οἶνοχόην. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὰ βραχυστρόγγυλα, χωρὶς ἐνδεχομένως νὰ ἀνήκουν εἰς τὰ σχήματα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ νεκροταφείου, εἶναι ὅμως ἐν χρήσει ἤδη ἐνωρίς, ἐνῶ τὰ κωνικὰ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἐνδιάμεσον φάσιν του, ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν τελευταίαν.

Οἱ βασικοὶ τύποι κυάθων συνυπάρχουν καὶ μεταξύ των — ὁ Δ μὲ τὸν Ε εἰς τὸν λάκκον τοῦ τάφου 65, ὁ Α μὲ τὸν Δ εἰς τοὺς τάφους 111 καὶ 149 — καὶ μὲ διαφόρους τύπους ψευδοστόμων, χωρὶς νὰ διαφαίνεται ἄλλη σαφὴς σχέσις παρὰ μόνον ἡ σύμπτωσις τῶν ἀβάφων ρηχῶν κυάθων 139 καὶ 810 τῶν τάφων 9 καὶ 111 μὲ ψευδοστόμους I ἢ τὸ πολὺ II. Σαφέστερα κάπως εἶναι τὰ πράγματα ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τῶν κυάθων τῶν διακοσμημένων μὲ ἡμιελλείψεις, οἱ ὅποιοι ἀπαντῶνται εἰς τὸ προτελευταῖον στρῶμα τῶν τάφων 111 - 111β μαζὶ μὲ ψευδόστομον II, εἰς τὴν τελευταίαν κατὰ χώραν ταφὴν τοῦ τάφου 92 μὲ ψευδοστόμους III, εἰς τὸν τάφον 74 μὲ ἄλλους, ἀναλόγους καὶ εἰς τὸν μικρὸν παιδικὸν λάκκον 44 μὲ μίαν οἶνοχόην. Καθὼς φαίνεται, ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διακοσμήσεως τῶν κυάθων εἰσήχθη εἰς τὴν Περαιτὴν ἄρκετὰ μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς λειτουργίας τοῦ νεκροταφείου.

Αἱ ἐλάχισται κύλικες δὲν ἐπιτρέπουν ἄλλην διαπίστωσιν παρὰ μόνον ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μέχρι τέλους, δεδομένου ὅτι ἡ 435 εὐρέθη συνοδεύουσα τὴν προτελευταίαν ταφὴν τοῦ τάφου 38, εὐρέθη δηλαδὴ νὰ προηγῇ τοῦ κυλινδροστόμου σταμνίσκου 428 ἀλλὰ νὰ ἔπεται τῶν ὠσειδῶν καὶ κωνικῶν ψευδοστόμων 439 - 444. Ἀφ' ἑτέρου ἡ τρίτος 502 τοῦ τάφου 59 φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς ὁμάδα ὀλιγώτερον

προκεχωρημένην, πλησιεστέραν ὅμως καὶ αὐτὴν πρὸς τὴν τελευταίαν φάσιν μᾶλλον παρὰ πρὸς τὴν πρώτην.

Αἱ λεκάναι μὲ τὰ εἰδώλια τῶν θρηνωδῶν δὲν εἶναι ἀπολύτως σύγχρονοι μεταξὺ των. Ἡ κερνολεκάνη τοῦ τάφου 5 ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην ομάδα του, ἄρα καταλέγεται εἰς τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου. Ἡ ἄλλη εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 111α, εἰς στῤῥωμα δηλαδὴ κείμενον μεταξὺ τοῦ 111 ἀφ' ἑνός, κτερισμένου μὲ ψευδοστόμους ἀραιοβάφους μὲν ἀλλὰ σχήματος προκεχωρημένου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς σφαιρικοὺς τοῦ τάφου 5, καὶ τοῦ 111β ἀφ' ἑτέρου, περιλαμβάνοντος τὸν κανονικὸν ὠσειδῆ ψευδόστομον 824. Κατὰ ταῦτα, ἡ πρώτη ἀνήκει ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχικὴν φάσιν τῆς κεραμεικῆς τῆς Περαιτῆς, ἡ δὲ ἄλλη ἤδη εἰς τὴν ἐνδιάμεσον.

Ὁ κέρνος 866 ἦτο μεταξὺ τῶν ἀγγείων τῆς πρώτης ομάδος τοῦ τάφου 122, περιλαμβανούσης καὶ τοὺς ψευδοστόμους I 865 καὶ 871 καὶ τὴν σφαιρικὴν πρόχουν 868, ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα.

Ἀντιθέτως, ὁ ὑψίλαιμος ἀμφορίσκος 590 τοῦ τάφου 74 ὑπάγεται εἰς τὰ τελευταῖα. Εὐρέθη μεταξὺ τῶν δύο κατὰ χώραν ταφῶν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ εἶναι παραμερισμένος καὶ προγενέστερός των. Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ καταλεχθῇ εἰς τὰ παραμερισμένα ἀγγεῖα τοῦ τάφου, περιλαμβάνοντα ψευδοστόμους III, σταμνίσκον κυλινδρόστομον, πρόχουν, προχοῖδιον, ληκύθιον καὶ οἶνοχοῖδιον μὲ κρόσσια καὶ ἐν γένει κεραμεικὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν συνοδεύουσαν τὰς δύο τελευταίας ταφάς.

**Διακοσμητικὰ θέματα.** Λόγῳ τῆς μεγάλης των ποικιλίας ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ διακοσμητικὰ θέματα ἀπαντῶνται εἰς τὰ στρωματογραφημένα ἀγγεῖα μὲ ἀρκετὴν συχνότητα ὥστε νὰ διαφαίνεται ἡ χρονικὴ των τοποθέτησις. Τὰ διχαλωτὰ ἄνθη χαρκτηρίζουν τοὺς ψευδοστόμους τῶν παλαιότερων ομάδων τῶν τάφων 5 - 151, 111 καὶ 78 (52, 56, 67, 659, 808, 1160) τοῦτο δὲ ἰσχύει κατὰ δεύτερον λόγον καὶ διὰ τοὺς ἀκοσμήτους ὤμους (60, 62 τοῦ τάφου 5, 812 τοῦ 111). Ἡ πορφύρα κοσμεῖ τὸν κρατῆρα 402 καὶ τὸ κύπελλον 410 τῆς πρώτης ομάδος τοῦ τάφου 35, ἀγγεῖα προγενέστερα τοῦ βραχυτρογγύλου ἀραιοβάφου ψευδοστόμου 408, τὰ δὲ ἀντίρροπα Υ' περιβάλλουν τὸν ὦμον τοῦ σταμνίσκου 1099 τοῦ τάφου 147, συνυπάρχοντος μὲ ψευδοστόμους I. Ἡ ἐλευθέρα τεθλασμένη ὑπάρχει εἰς τοὺς ὤμους πολλῶν σφαιρικῶν σταμνίσκων καθὼς καὶ εἰς τὰς ζώνας τῆς κοιλίας ψευδοστόμων I ἀπὸ τὸν τάφον 151 (1160) καὶ τὴν πρώτην ομάδα τοῦ 122 (865), ἀλλὰ καὶ εἰς μερικοὺς ὠσειδεῖς II ἀπὸ τοὺς συνήθεις (23, 26, 53, 203). Καθὼς φαίνεται λοιπὸν εἶναι θέμα παλαιὸν μὲν ἀλλὰ ἐξακολουθῆσαν νὰ χρησιμοποιῇται ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ στικτοὶ κύκλοι οἱ ὅποιοι εἶναι σχεδιασμένοι εἰς τὸν ψευδόστομον I 760, εἰς διαφόρους τῆς κατηγορίας II καὶ εἰς τὸ ληκύθιον 1094 τοῦ τάφου 147. Τέλος, εἰς προκεχωρημένους χρόνους ἀνήκουν τὰ σταγονόσχημα κρόσσια, εἴτε μόνον τῶν εἴτε ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀντινώτους σπείρας, παρυσιαζόμενα εἰς τὸ ἐνδιάμεσον στῤῥωμα τῶν τάφων 9 - 10 (οἶνοχόη 160), εἰς τὸν τάφον 38 (πρόχους 436, κυλινδρόστομος σταμνίσκος 428) καὶ εἰς τὰς τελευταίας ομάδας τῶν τάφων 46 (οἶνοχοῖδιον 531) καὶ 122 (προχοῖδιον 861, ληκύθιον 862), καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ κυματοειδεῖς ταινίαι, κλιμακούμεναι ἀπὸ τὸ ἐνδιάμεσον στῤῥωμα τῶν τάφων 9 - 10 καὶ αὐταὶ (πιθαμορεὺς 159) μέχρι τῆς τελευταίας κατὰ χώραν ταφῆς τοῦ τάφου 145,



εἰς τὸν ὦμον τῆς οἰνοχόης 1073. "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ εἰκονιστικά θέματα, αὐτὰ ὑπὸ τὴν σχηματοποιημένην μὲν ἀλλ' ὅπωςδῆποτε παραστατικὴν μορφήν των εὐρίσκονται εἰς τοὺς ψευδοστόμους 152 καὶ 162 τοῦ ἐνδιαμέσου στρώματος τῶν τάφων 9 - 10, ὑπὸ τὴν ἀφηρημένην δὲ καὶ ἄκαμπτον, προβαλλομένην εἰς κάμπον καλυπτόμενον ἀπὸ γραμμωτὰ λέπια, εἰς τὸν κωνικὸν 873 τοῦ τάφου 122α.

### ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις αὐτάς, βασισμέναις ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, ἡ κεραμικὴ τῆς Περαιτῆς κατανέμεται εἰς τρεῖς εὐδιακρίτους



Εἰκ. 161. Ἡ βαθμιαία ἐξέλιξις τῆς μορφῆς τῶν ψευδοστόμων.

ἀλλὰ καὶ ἀλληλενδέτους διαδοχικὰς χρονικὰς περιόδους. Τὰ ἀγγεῖα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὰς περιόδους αὐτὰς διακρίνονται μεταξύ των ὅχι μόνον στρωματογραφικῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τεχνοτροπικῶς, ἀπὸ διάφορα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τοῦ σχήματος καὶ τῆς διακοσμήσεώς των κατὰ τρόπον γενικῶς ἐπιβεβαιώνοντα τὰ ἤδη γνωστά. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν εἶναι βαθμιαία καὶ ὀργανικὴ, συντελουμένη χωρὶς ἄλματα καὶ ἀκολουθοῦσα τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ μεταβαλλομένου συρμοῦ καὶ ὅχι τὰς ριζοσπαστικὰς ἐπιταγὰς τὰς ἐκπορευομένας ἀπὸ βαθυτέρας ἀναστατώσεις. Ἡ ὁμαλὴ αὐτὴ ἐξέλιξις εἶναι ἰδιαιτέρως ἐμφανὴς εἰς τοὺς ψευδοστόμους, ὅπου ἡ πορεία ἀπὸ τὸν ἀραιόβαφον σφαιρικὸν πρὸς τὸν διαποίκιλτον ὠσειδῆ καὶ ἀπὸ αὐτὸν εἰς τὸν πυκνόβαφον κωνικὸν συνετελέσθη κατὰ βραχέα καὶ πολὺ ὀλίγον ἐμφανῇ



ΤΑΦΟΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ		
	I	II	III
1	+	+	
3		+	
4	+	+	
5	+		
5α		+	+
6	+		
7		+	
8	+	+	
9	+	+	
10		+	
11	+	+	
12	+	+	+
13		+	+
15β		+	+
16	+		
17			+
18		+	
21	+	+	+
22		+	
24	+		
25	+	+	
27		+	+
30		+	
30α		+	+
31	+		
33	+	+	
33α		+	
34		+	
35	+	+	
36		+	+
38			+
39	+		
43		+	
43β		+	
44			+
46	+	+	+
46α		+	
48		+	
51	+		
55		+	

ΤΑΦΟΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ		
	I	II	III
56			+
57		+	
59		+	
62		+	
65	+	+	+
66		+	
69	+		
70		+	
73	+		
74		+	+
75	+	+	+
76	+	+	
77		+	
78	+		
82	+		
84		+	
85		+	
87		+	
88		+	
90	+		
91		+	
92		+	+
93		+	
94		+	
95		+	
96		+	
97	+		
98	+		
100		+	
101		+	+
103	+		
104	+		
105		+	
106		+	
108		+	+
110		+	
111-111β	+	+	
112		+	
113		+	
114		+	

ΤΑΦΟΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ		
	I	II	III
115		+	
119		+	
121		+	
122	+	+	
122α			+
123		+	
123α		+	
124	+		
125		+	
126		+	
127	+	+	
128		+	
129			+
130			+
130α			+
131		+	
132		+	
133		+	
134	+	+	
136		+	
137	+	+	
141		+	
142		+	
143		+	+
144	+		
145		+	+
146		+	
147	+		
148		+	
149	+	+	
150		+	
151	+		
152	+	+	
153		+	
154	+	+	
155	+	+	
156	+	+	+
157	+	+	
Σ 14α		+	
Σ 23α		+	

Αί περίοδοι χρησιμοποίησης τῶν τάφων.

στάδια (εἰκ. 161) καὶ εἰς τοὺς σκύφους, ὅπου συνίσταται εἰς μικρὰς μεταπλάσεις τῆς καμπύλης τοῦ τοιχώματος, τοῦ σχήματος τῆς βάσεως καὶ τῆς κλίσεως τῶν λαβῶν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἐπίσης διὰ τοὺς συνηθεστέρους τύπους τῶν σταμνίσκων καὶ τῶν ἀλαβαστροειδῶν καὶ σημαίνει προφανῶς ὅτι ἡ ἐξέλιξις ὑπῆρξεν ἀδιατάρακτος, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τοπικῇ.

**Περίοδος 1η.** Ἡ πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τοὺς ψευδοστόμους τῆς κατηγορίας I, τοὺς ὀλοβάφους καθὼς καὶ μερικοὺς γραπτοὺς σταμνίσκους, συνήθεις καὶ ὑψιπυθμένους, τοὺς σκύφους μὲ τὰς κατακορύφους λαβάς, ὀλοβάφους καὶ αὐτοὺς ἢ μὲ ἐξηρημένην τὴν βάσιν, τὰ στρογγύλα καὶ πηνιόσχημα ἀλαβαστροειδῆ, τὰς σφαιρικὰς ἀλλὰ καὶ μερικὰς ὠοειδεῖς πρόχους, ὅσας ἔχουν περίκυρτον τὸ χεῖλος, τὰ βραχύλαιμα καὶ κοινὰ προχοῖδια, ὀλόβαφα ἢ γραπτὰ, τὰ πρῶτα βραχυστρογγύλα ληκύθια, κυάθους διαφόρων σχημάτων καὶ πάντως τοὺς ρηχοὺς, τὴν κερνολεκάνην μὲ τὰ εἰδῶλια τῶν θρηνωδῶν καὶ τὸν κέρνον. Περιλαμβάνει ἐπίσης καὶ ἄλλα διάφορα ἀγγεῖα ὅπως π.χ. θήλαστρα, λεκάνας καὶ δακτυλιόσχημα, ὅπου ὅμως τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξελίξεως εἶναι ὀλιγώτερον σαφῆ καὶ ἡ ἀσφαλὴς χρονικὴ των τοποθέτησις προβληματικὴ. Γενικῶς, τὰ κλειστὰ ἀγγεῖα ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχῆμα σφαιρικὸν ἢ βραχυστρογγύλον, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικὰ ὠοειδῆ. Πολλὰ εἶναι ὀλόβαφα, κυρίως ὅμως φέρουν διακόσμησιν γραπτὴν, ἀραιάν, μὲ χαρακτηριστικὰ θέματα τὰς μετόπας, τὰ διχαλωτὰ ἄνθη, τὴν πορφύραν, τὰ ἀντίρροπα Υ καὶ τὴν ἐλευθέραν τεθλασμένην. Αἱ εἰκονιστικαὶ συνθέσεις περιορίζονται εἰς τοὺς νηματοειδεῖς ὀκτάποδας τοῦ ψευδοστόμου 300 καὶ εἰς τὸ τοπίον τοῦ 892. Ἐδῶ, τέλος, ἀνήκουν καὶ οἱ ὀλίγοι ψευδόστομοι μὲ ἀκοσμήτους ὧμους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς κατεσκευάσθησαν 45 ἀπὸ τοὺς κτερισμένους καὶ ἀσυλήτους τάφους τοῦ νεκροταφείου (βλ. συγκρ. πίν. σ. 400). Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 20 — συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀπλῶν λακκοειδῶν 6 καὶ 69, τοῦ διπλοῦ 98 καὶ τοῦ λακκοειδοῦς μὲ δρόμον 73 — ἐγκατελείφθησαν πρὸ τοῦ τέλους της, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι 25 ἐξηκολούθησαν χρησιμοποιούμενοι. Εἰς τὰ διάφορα μικρὰ εὐρήματα ὅλων αὐτῶν τῶν τάφων καταλέγονται αἱ δύο αἰγυπτιακαὶ δέλτοι τῶν τάφων 1 καὶ 104, οἱ σκαραβαῖοι τῶν τάφων 90 καὶ 147, τὰ χρυσᾶ ἀνατολικά φυλακτὰ καὶ ἡ χάνδρα ἀπὸ ἤλεκτρον τοῦ τάφου 147, τὸ λίθινον ἐνεπίγραφον περίαπτον καὶ ἡ κυπριακὴ σφραγὶς τοῦ 24, ὁ σφραγιδοκύλινδρος, οἱ σφραγιδόλιθοι καὶ οἱ χρυσοῖ ἐγγάρακτοι δακτύλιοι τοῦ τάφου 1, τὸ σταθμίον τοῦ τάφου 152, τὰ δύο χάλκινα ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, αἱ ἐλεφάντιναι ἄτρακτοι τῶν τάφων 65 καὶ 152 καὶ αἱ δοξαρωταὶ πόρπαι τῶν 65 καὶ 155, καθὼς καὶ ποικίλα ἄλλα χρυσᾶ καὶ ἐλεφάντινα ἀντικείμενα. Εἰς αὐτοὺς ἐπίσης τοὺς χρόνους ἀνήκουν καὶ αἱ καύσεις τῶν τάφων 1, 122 καὶ 157, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰς θέσεις τῶν δύο πρώτων μέσα εἰς τοὺς θαλάμους καὶ ἀπὸ τὴν τεφροδόχον τῆς τελευταίας.

**Περίοδος 2α.** Ἡ δευτέρα περίοδος, πλουσιωτέρα εἰς ἀριθμὸν καὶ ποικιλίαν κτερισμάτων, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὅλα σχεδὸν τὰ εὐρεθέντα εἶδη ἀγγείων, τόσον τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενην, ὅσον καὶ μερικὰ νεοεμφανιζόμενα, ὅπως οἱ μόνωτοι χωνοειδεῖς σκύφοι καὶ αἱ πρῶται ὀλίγαι οἶνοχοαί. Τὰ σφαιρικὰ σχήματα ἔχουν ὑποκατασταθῆ ἀπὸ τὰ ὠοειδῆ, τείνοντα καὶ αὐτὰ πρὸς τὰ κωνικά, ἰδίως εἰς τὰ ληκύθια καὶ τοὺς ψευδο-

στόμους, ὅλα δὲ τὰ προχοειδῆ ἀγγεῖα ἔχουν χεῖλη ἐσωτερικῶς αὐλακωτά. Ἡ γραπτὴ διακόσμησις, ἐμπλουτισμένη μὲ νέα βασικὰ θέματα ὅπως τὰ τριγωνικὰ ἄνθη, τὰ ὁμόκεντρα τόξα καὶ τὰ τρίγωνα, παρουσιάζει ὅλην τὴν περίτεχνον ποικιλίαν τοῦ Πυκνοῦ καὶ τοῦ Εἰκονιστικοῦ Ρυθμοῦ, ὅσakis δὲν περιορίζεται εἰς ταινίας, λωρίδας καὶ μερικὰ στοιχειώδη γραμμικὰ σχέδια. Παραλλήλως, ἡ ἐνιαία ἐπιφάνεια τῶν ὀλοβάφων σκύφων καὶ σταμνίσκων διασκεδάζεται ἀπὸ μερικὰς λεπτὰς ἐξηρημένas ταινίας εἰς τὴν κοιλίαν, τὸν ὦμον καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χείλους, εἰς τοὺς κυάθους ἐμφανίζονται αἱ ἡμιελλείψεις, αἱ δὲ κυματοειδεῖς γραμμαὶ καθίστανται ὁλονὲν συχνότεραι.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς ὠρύχθησαν 63 νέοι θαλαμοειδεῖς τάφοι καὶ 4 ἀπλοῖ λακκοειδεῖς, προστεθέντες εἰς τοὺς ἤδη ὑπάρχοντας 25 παλαιότερους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, οἱ 92 αὐτοὶ τάφοι περιεῖχον καὶ πλεῖστα ὅσα ἀντικείμενα τῆς ἰδίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον φύσεως ὅπως καὶ οἱ προηγούμενοι, κατὰ σημαντικὸν ποσοστὸν χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα, τόσον τοπικῆς κατασκευῆς ὅσον καὶ ἐξωτικά. Τὰ χαρακτηριστικώτερα εἶναι οἱ σκαραβαῖοι τῶν τάφων 13 καὶ 75, τὰ αἰγυπτιακὰ φυλακτὰ τοῦ τάφου 30, τὸ κυπριακὸν ἐνώτιον τοῦ 11, τὸ τεμάχιον ὑαλίνου ἀγγείου τοῦ 34, ὁ σφραγιδοκύλινδρος καὶ ὁ σφραγιδόλιθος τοῦ 142, ἡ σιδηρᾶ περόνη τοῦ 108, τὰ χάλκινα ἐργαλεῖα τῶν 10, 123 καὶ 128, τὰ ἀλιευτικὰ σύνεργα τῶν 21 καὶ 131, ἡ σκωρία χαλκοῦ τοῦ 137, τὰ σταθμῖα τῶν 30α καὶ 100 καί, τέλος, τὸ ξίφος καὶ τὸ μαχαίριδιον τοῦ 12, ποὺ πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς, ἂν ὅχι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπομένης. Ἐπὶ πλέον, αἱ καύσεις τῶν τάφων 36, 46, 75, 145, 146 καὶ 154 ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ ἔθιμον συνεχίζεται εἰς τὴν ἰδίαν περίπου κλίμακα ὅπως καὶ πρότερον.

**Περίοδος 3η.** Εἰς τὰς ταφὰς τῆς 3ης περιόδου ἐξακολουθοῦν νὰ ἀπαντῶνται τὰ αὐτὰ εἶδη ἀγγείων, μὲ τὴν προσθήκην τοῦ ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ ὑψιλαίμου ἀμφορίσκου, οἱ τύποι των ὅμως ἔχουν πλέον ἀλλάξει. Εἰς τὰ κλειστὰ ἀγγεῖα τὸ ἐπικρατοῦν σχῆμα εἶναι τῶρα τὸ κωνικόν, κωνικαὶ δὲ πλάθονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ αἱ βάσεις. Εἰς τοὺς σταμνίσκους προστίθενται οἱ κυλινδρόστομοι, αἱ λαβαὶ τῶν σκύφων ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ τοίχωμα, τείνουσαι πρὸς τὴν ὀριζοντίαν, αἱ ἀποφύσεις εἰς τοὺς δίσκους τῶν ψευδοστόμων ὀξύνονται, αἱ οἰνοχόαι καὶ τὰ ληκύθια πολλαπλασιάζονται. Εἰς τὰ πυκνόβαφα ἀγγεῖα ὁ διάκοσμος, γωνιωδέστερος καὶ σχηματικώτερος, συγχρόνως δὲ καὶ ἀμελέστερος, καλύπτει τὸ μεγαλύτερόν των μέρος, λαμβάνων ποῦ καὶ ποῦ τὴν μορφήν ἐνιαίων πλατειῶν ἐπιφανειῶν, ἐνῶ εἰς τὰ ἐλάχιστα εἰκονιστικὰ ὁ κάμπος τῆς παραστάσεως τείνει νὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ συνεχῆ παραπληρωματικὰ ποικίλματα. Εἰς τὰ ἄλλα, τὰ λιτότερα, ἀφθονοῦν αἱ κυματοειδεῖς ταινίαι καὶ τὰ σταγονόσχημα κρόσσια, ἀπαντῶμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς σταμνίσκους, τὰ ληκύθια, τὰς οἰνοχόας καὶ τὰς πρόχους, ἐξακολουθοῦν δὲ νὰ ὑπάρχουν οἱ σταμνίσκοι καὶ οἱ σκύφοι μὲ τὰς ἐξηρημένas ταινίας καὶ οἱ κύαθοι μὲ τὰς ἡμιελλείψεις.

Ἡ κεραμικὴ αὕτη προέρχεται ἀπὸ 27 τάφους, 6 παλαιούς, διατηρηθέντας ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ νεκροταφείου, 13 ἄλλους ἀναγομένους εἰς τὴν δευτέραν περίοδον καὶ 8 νεοκατασκευασθέντας, πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς δὲν εἶναι λακκοειδής. Τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα, ὅμοια γενικῶς πρὸς

τὰ προηγούμενα, περιλαμβάνουν καὶ αὐτὰ διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα καί, κυρίως, τὸ ξίφος καὶ τὸ σιδηροῦν μαχαίριον τοῦ τάφου 38 — ἴσως καὶ τὰ ἀνάλογα τοῦ τάφου 12 — τὸ ξυράφιον καὶ τὴν περόνην τοῦ τάφου 122α, τὸν χάλκινον δακτύλιον μὲ τὴν διπλῇ σπειροειδῇ σφενδόνην καὶ τὰς δύο τοξωτὰς πόρπας τῆς κατὰ χώραν ταφῆς τοῦ 74 — μιᾶς ἀπὸ τὰς τελευταίας τοῦ νεκροταφείου — καθὼς καὶ τὴν ὁμοίαν πόρπην τοῦ 36. Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνήκουν ἐπίσης καὶ οἱ καμμένοι νεκροὶ τοῦ τάφου 38, μεταγενέστεροι τῶν ἄλλων.

## ΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ

Ἡ ἑνταξίς τῆς κεραμεικῆς τῆς Περαιτῆς εἰς τὸ πλαίσιον τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραβολῆς πρὸς τὸ γνωστὸν ὕλικόν καὶ μάλιστα πρὸς τὸ προερχόμενον ἀπὸ ομάδας μὲ ἀσφαλῆ στρωματογραφικὴν ταξινόμησιν εἶναι εὐχερὲς καὶ συντελεῖ ἀρκετὰ εἰς τὴν διασάφησιν τῆς γενικῆς εἰκόνης.

Ἡ κεραμεικὴ τῆς πρώτης περιόδου ἔχει μεγάλον ἀριθμὸν παραλλήλων αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους της, ὅπως π.χ. οἱ 56, 145, 563, 587, 659, 760, 974, 1048, 1149 καὶ 1213, καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀλαβαστροειδῆ της, ὅπως τὰ 61 καὶ 1159, εἶναι ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ εὑρεθέντα εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῆς Ugarit<sup>1</sup>, εἰς τὰς οἰκίας, τὴν B. κλιτὸν καὶ τὴν BA. προέκτασιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων<sup>2</sup>, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἑγχλιανοῦ<sup>3</sup>, τὴν ἐπίχωσιν τῆς Τίρυνθος<sup>4</sup>, τὸ κυκλώπειον τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ<sup>5</sup>, τὰς οἰκίας τῆς B. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν<sup>6</sup> καὶ τὸ γέμισμα τῆς B. κρήνης της<sup>7</sup>. Τὴν ἰδίαν ἔντονον ὁμοιότητα παρουσιάζει ἡ πρόχους 1252 πρὸς τὴν εὑρεθεῖσαν εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν τῶν Μυκηναίων<sup>8</sup> καὶ πρὸς τὴν κειμένην εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τῆς B. κρήνης καὶ ἀναγομένην εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς χρήσεώς της<sup>9</sup>. Τέλος οἱ ὀλόβαφοι ἡμισφαιρικοὶ σκύφοι μὲ τὰς ἀνυψωμένας λαβὰς ἐνθυμίζουσιν τοὺς ἀναλόγους κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν, τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν πρώτην φάσιν τοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὸ Λευκαντί<sup>10</sup>.

Ὅθεν, ἡ πρώτη περίοδος τῆς Περαιτῆς ἀρχίζει εἰς τὸ τέλος τοῦ ΥΕ ΠΙΒ καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς ἐμφάνισεως τῶν πρώτων χαρακτηριστικῶν τοῦ ΠΙΓ1. Μὲ ἄλλους

1. C. SCHAEFFER, Ugaritica II, εἰκ. 122 ἀρ. 2, 4, 6, εἰκ. 123 ἀρ. 1 - 3, 7, 8, 14, 16, 18, 19, 22, εἰκ. 127 ἀρ. 12.

2. A.J.B. WACE, BSA 51, 1956, πίν. 29d. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, ΠΑΕ 1958, πίν. 124α. 1961, πίν. 121γ. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1964, πίν. 78β. Ἔργον 1968, σ. 5, εἰκ. 4γ.δ.

3. P.N. I, εἰκ. 392, 394.

4. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - FRENCH, ΑΔ 20, 1965, σ. 145 - 147, σχ. 5.

5. O. BRONEER, Hesperia 35, 1966, πίν. 84a.

6. O. BRONEER, Hesperia 2, 1933, εἰκ. 39b, 43.

7. BRONEER, Fountain, εἰκ. 69, 70p.q.

8. A.J.B. WACE, BSA 50, 1955, πίν. 28b.

9. BRONEER, Fountain, εἰκ. 74b.

10. Lefkandi, εἰκ. 27.

λόγους συμπίπτει πρὸς τὴν μεταβατικὴν φάσιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐποχῆς εἰς τὴν ἄλλην, τὴν χαρακτηρισθεῖσαν «sub - IIIB» ἀπὸ τὸν A. Furumark<sup>1</sup>, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν τοῦ τάφου 5 π.χ., τοῦ 78 ἢ τοῦ 124 δεικνύουν ὅτι ἡ φάσις αὕτῃ διήρκεσεν ἀρκετά. Τοῦτο ἄλλωστε πιστοποιεῖται ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν καὶ σταδιακὴν ἀλλαγὴν τοῦ κεραμικοῦ συρμοῦ, ἀλλαγὴν παρακολουθουμένην εἰς τοὺς τάφους τῆς πρώτης περιόδου τῆς Περαιτῆς καλύτερον ἀπὸ ὅπουδῆποτε ἄλλου.

Ἡ δευτέρα περίοδος ἔχει τὰ παράλληλά της εἰς τὰς κεραμικὰς ομάδας τῶν στρώσεων IX καὶ X τοῦ Κλιμακοστασίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Σιτοβολῶνος τῶν Μυκηνῶν, τὰς χαρακτηριζόμενας ἀπὸ σκύφους μὲ διακόσμησιν γραπτὴν καὶ ἀντίχρωμον, ἀγγεῖα διακοσμημένα κατὰ τὸν Πυκνὸν Ρυθμὸν, τριώτους κύλικας καὶ πρόχους μὲ αὐλακωτὸν χεῖλος<sup>2</sup>, ἀλλὰ καὶ εἰς μερικὰς πρόχους τῆς πρώτης φάσεως, κυρίως ὅμως εἰς τὴν πυκνὴν καὶ εἰκονιστικὴν διακόσμησιν, τοὺς σκύφους καὶ σταμνίσκους μὲ ἐξηρημέναις ταινίαις, τοὺς μονώτους χωνοειδεῖς σκύφους καὶ εἰς τὸν κύαθον μὲ ἡμιελλείψεις τῆς δευτέρας φάσεως εἰς τὸ Λευκαντί<sup>3</sup>. Τὰ ἔχει ἐπίσης εἰς τὴν χαρακτηριστικῶς τοπικὴν καὶ ὁμοιογενῆ κεραμικὴν τῆς Νάξου, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ εἰκονιστικὴ διακόσμησις καὶ μάλιστα τὸ θέμα τῶν ὀκταπόδων<sup>4</sup>, καὶ εἰς τὸ γέμισμα τῆς B. κρήνης τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν<sup>5</sup>. Εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν ἀνήκει καὶ ἡ κεραμικὴ τῆς Τροίας VIIβ<sup>6</sup>, τοῦ μεταχίττιτικοῦ στρώματος ΥΧ II b τῆς Ταρσοῦ<sup>7</sup> καὶ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης περιόδου τῆς πόλεως τῆς Σίντας<sup>8</sup>. Τεχνοτροπικῶς αἱ ομάδες αὗται ἀνήκουν εἰς τὸν Πυκνὸν καὶ τὸν Εἰκονιστικὸν Ρυθμὸν καθὼς καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ Σιτοβολῶνος, δηλαδὴ εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ IIIΓ1α καὶ εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν IIIΓ1β φάσιν τοῦ Furumark<sup>9</sup>. Οἱ διακοσμητικοὶ αὗτοὶ τρόποι, διαμορφωθέντες εἰς ποικίλας τοπικὰς παραλλαγὰς, διεδόθησαν εὐρύτατα εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Δωδεκάνησον<sup>10</sup> καὶ διετηρήθησαν ἐν χρήσει ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερος μεγάλον ἀριθμὸν τῶν σχετικῶν ταφῶν τῆς Περαιτῆς καὶ ἀπὸ τὰς ἐνδείξεις τῆς δευτέρας φάσεως εἰς τὸ Λευκαντί<sup>11</sup>, κατὰ δεύτερον λόγον δὲ ἀπὸ τὰς μικρὰς καὶ διστακτικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὰ σχήματα καὶ τὴν διακόσμησιν, μαρτυρούσας περὶ τῆς βραδύτητος τῆς πορείας πρὸς τὰς κεραμικὰς μορφὰς τῆς ἐπομένης περιόδου.

Οἱ τάφοι καὶ τὰ κτερίσματα τῆς τελευταίας αὐτῆς, τῆς τρίτης, ἦσαν ὀλίγα, ἰδίως ἐν σχέσει πρὸς τὴν προηγούμενην, πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ διαδοχὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ

1. MP, σ. 570. OA 3, 1944, σ. 196 κ. ἐξ. Ὁ Furumark ταυτίζει τὸ διάστημα αὐτὸ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς IIIΓ1α φάσεώς του, προτοῦ δηλαδὴ ἀρχίσουν νὰ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ Πυκνοῦ Ρυθμοῦ.

2. BSA 25, 1921 - 23, εἰκ. 9e, f, πίν. VII a, b, VIII c, d, IX a, b, X b, d-g, XI c, e, m, n.

3. Lefkandi, σ. 17, 19 - 22. Τὴν περὶ τοῦ κυάθου πληροφορίαν ὀφείλω εἰς τὸν ἀνασκαφέα κ. M. Popham.

4. N. KONTOLAKON, ΠΑΕ 1958, πίν. 171. 1959, πίν. 157 - 158. Ἐπίσης N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1960, πίν. 274 - 277, 279.

5. BRONEER, Fountain, εἰκ. 31 - 34, 37 - 38, 54, 59a, 71, 78, 79.

6. C. W. BLEGEN κ.ά., Troy IV, σ. 146, εἰκ. 276 - 279.

7. Tarsus II, σ. 205 - 208, εἰκ. 330 - 335.

8. A. FURUMARK, Op.Ath. 6, 1965, εἰκ. 6, πίν. I, II.

9. FurOA, σ. 199, 200 - 205.

10. Chron., πίν. σ. 42 (Ἰαλυσὸς καὶ Κάμειρος). MORRICONE, σ. 302 - 304 (Κῶς).

11. Lefkandi, σ. 14.



τὴν ἄλλην συντελεῖται χωρὶς ἐμφανῆ τομὴν μεταξὺ των, πρᾶγμα ποὺ δυσχεραίνει συχνὰ τὴν διάκρισιν τῶν μὲν ἀπὸ τὰ δέ. Ὡς ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἐλλείψεως ἐπαρκoῦς στρωματογραφημένου ὑλικοῦ ἄλλων προσελεύσεων, ὁ παραλληλισμὸς τῶν ἀγγείων πρὸς ὑλικὸν σαφῶς χρονολογημένον εἶναι ὀλιγώτερον εὐχερὲς, ὅχι ὅμως καὶ ἀνέφικτος. Οἱ ἀντίχρωμοι καὶ πυκνόβαφοι σκύφοι μὲ τὴν σχεδὸν χωνοειδῆ γάστραν, τὰς χαμηλωμένας λαβὰς καὶ τὰς κωνικὰς βάσεις, ἡ οἶνοχόη 218, τὰ σταγονοειδῆ κρόσσια, αἱ κυματοειδεῖς ταινίαι, τὰ ἐντόνως κωνικὰ σχήματα καὶ μάλιστα εἰς τὰ ληκύθια καὶ τὰς οἶνοχόας, ὁ ὑψίλαιμος ἀμφορίσκος 590, ὅλα αὐτὰ ἔχουν τὰ παράλληλά των εἰς τὰς ομάδας τὰς εὑρεθείσας εἰς τὰς στρώσεις X καὶ ἰδίως XI τοῦ Κλιμακοστασίου τῶν Μυκηνῶν<sup>1</sup>, εἰς τὴν οἰκίαν G<sup>2</sup>, τὴν τελευταίαν ταφὴν τοῦ τάφου I : 1 καὶ τὴν κόγχην τοῦ δρόμου τοῦ τάφου I : 5 τῆς Ἀσίνης<sup>3</sup>. Μεγαλύτερα εἶναι ἡ ἀντιστοιχία των πρὸς μερικὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας καὶ πρὸς τὸ σύνολον τῆς τρίτης φάσεως εἰς τὸ Λευκαντί, ὅπου ἐμφανίζονται τὰ ἴδια εἶδη, τὰ ἴδια σχήματα καὶ ἡ ἴδια διακόσμησις ὅπως καὶ εἰς τὴν Περატήν. Ἀνάλογα εἶναι ἐπίσης καὶ δύο ἀπὸ τὰ παλαιότερα κτερίσματα τοῦ νεκροταφείου τῆς Σαλαμῖνος, ἡ ὑδρία EM 3639 καὶ ἡ οἶνοχόη EM 3641<sup>4</sup>, τὰ ἄλλα ὅμως, καὶ κατὰ μείζονα λόγον τὰ ἀγγεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ, εἶναι τεχνοτροπικῶς διαφορετικὰ καὶ χρονικῶς νεώτερα. Ἡ τρίτη περίοδος δηλαδὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς τελευταίους YE III Γ1β καὶ πρὸς τοὺς ΠΙΓ1γ χρόνους τοῦ Furumark<sup>5</sup>, φθάνουσα μέχρι τοῦ ὁρίου πρὸς τὴν ΠΙΓ2 ἐποχὴν, ὅπου καὶ σταματᾷ. Ὑπομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν Περატήν, οὔτε τῶρα οὔτε τῷ 1893<sup>6</sup>.

Κατὰ ταῦτα, αἱ πρῶται ταφαὶ τοῦ νεκροταφείου τῆς Περატῆς ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τοῦ YE ΠΙΒ, αἱ δὲ τελευταῖαι ἐγένοντο λήγοντος τοῦ YE ΠΙΓ1. Αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς λειτουργίας του δηλαδὴ καλύπτουν τὴν μεταβατικὴν φάσιν ἀπὸ τοῦ ΠΙΒ εἰς τὸ ΠΙΓ καὶ ὀλόκληρον τὸ ΠΙΓ1. Τὸ ἀντίστοιχον χρονικὸν διάστημα εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ μὲ ἀκρίβειαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν παρατηρήσεων καὶ μόνον, ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ταφῶν κατὰ τάφους ἢ συνδυασμοὺς τάφων εἶναι ὅπωςδῆποτε μία ἐνδειξις.

Οἱ ὁμαδικοὶ οἱ χρησιμοποιοιθέντες καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ νεκροταφείου ἔχουν ὑποστῇ τόσους καθαρισμοὺς κατὰ καιροὺς ὥστε νὰ μὴ παρέχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα, ἀφοῦ ὁ 75 — καὶ μόνος αὐτὸς — εὑρέθη περιέχων τὰ ὑπόλοιπα 10 ἐξηκριβωμένων ταφῶν, ὁ δὲ 12, ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους καὶ πλουσιωτέρους, μόνον 2. Ὁ συνδυασμὸς ὅμως ἄλλων, διατηρησάντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰς ταφὰς των καὶ ἀντιστοιχοῦντων εἰς τὰς ἐπὶ

1. BSA 25, 1921 - 23, εἰκ. 8b, 9a,b,e, f, πίν. VIb.

2. Asine εἰκ. 206. FurOA, εἰκ. 3.

3. Asine, εἰκ. 237 (ἀρ. 28, 32 - 34, 36, 37), 238, 260 (ἀρ. 8).

4. C. G. STYRENIUS, Op.Ath. 4, 1963, σ. 110 - 111. FurOA, σ. 221, ὑποσ. 6.

5. FurOA, σ. 206, εἰκ. 3 καὶ σ. 210 - 220.

6. Ὁ P. ÅLIN (Das Ende der Mykenischen Fundstätten, σ. 108, 117 καὶ πίναξ σ. 116) ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἀγγείων τοῦ B. ΣΤΑΗ καὶ ἓνα «χαρακτηριστικῶς ὑπομυκηναϊκόν» ψευδόστομον, τὴν πληροφορίαν δὲ αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ C. G. STYRENIUS (Submycenaean Studies, σ. 23). Ὁ ψευδόστομος αὐτὸς ἔχει πρᾶγματι ἐμφάνισιν χαρακτηριστικῶς ὑπομυκηναϊκὴν, δεδομένου ὅτι εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. EM 3613 τῆς Σαλαμῖνος (C. G. STYRENIUS, Op. Ath. 4, 1963, πίναξ III), ἀναμιχθεὶς κάποτε ἐξ ἀβλεψίας μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς Στεριάς καὶ παραμείνας μεταξὺ των μέχρι πρό τινος.

μέρους περιόδους είναι πολύ διδακτικώτερος. Τὸ μεγαλύτερον ἄθροισμα — εἴκοσι ταφάς — δίδει ὁ συνυπολογισμὸς τῶν τάφων 5 (περίοδος 1η), 93 (περίοδος 2α) καὶ 38 (περίοδος 3η), τὸ δὲ μικρότερον — δεκατρεῖς ταφάς — οἱ ἀντίστοιχοι χρονικῶς 147, 142 καὶ 38. Οἱ τάφοι 5 καὶ 145 - 146 (περίοδοι 2α - 3η) συμπεριέχουν δεκαεπτὰ ταφάς, οἱ 9 - 10 (περίοδοι 1η - 2α) καὶ 38 ἐπίσης, οἱ 78 (περίοδος 1η) καὶ 145 - 146 δεκαέξι, οἱ δὲ 111 (περίοδος 1η - 2α) καὶ 38 δεκατέσσαρας. Εἶναι εὐλογον λοιπὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς κάθε οἰκογένειαν χρησιμοποίησαν τὸ νεκροταφεῖον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὅπως π.χ. εἰς τὴν κατέχουσιν τὸν τάφον 12, ἀντιστοιχοῦν περισσότεραι ἀπὸ 13 ταφάς καὶ ὀλιγώτεραι ἀπὸ 20. Παρ' ὅλον τὸ ἀναπόφευκτον ποσοστὸν ἀβεβαιότητος καὶ αὐθαιρεσίας τῶν ὑπολογισμῶν αὐτῶν, φαίνεται θεμιτὸν τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ τάφοι τῆς Περαιτῆς ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ τρεῖς, τὸ πολὺ τέσσαρας συνεχεῖς γενεάς, δηλαδὴ ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν ἢ κάτι περισσότερον.

## ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ

Μερικά από τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ἀφ' ἐαυτῶν χρονικῶς προσδιωρισμένα, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀποτελοῦν ἀξιόλογα τεκμήρια διὰ τὴν ἀπόλυτον χρονολόγησιν τοῦ ὕλικού της. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ εἶναι αἱ δέλτοι Δ11 καὶ Δ140, ὁ σκαραβαῖος Δ196 καὶ τὸ κωνικὸν σφραγίδιον Δ92<sup>1</sup>.

Αἱ δύο δέλτοι, πανομοιότυποι, φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ραμσή II, βασιλεύσαντος κατὰ τὰ ἔτη 1290 - 1224 π.Χ.<sup>2</sup>. Ἡ Δ140 εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 104, συνοδεύουσα τὴν μοναδικὴν του ταφὴν κτερισμένην μετ' ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὴν Δ11, ἀποτεθεῖσαν εἰς τὸν λάκκον 2 τοῦ τάφου 1 μαζί με μίαν ἀπὸ τὰς καύσεις του καὶ ἐπομένως ὑπαγομένην εἰς τὴν παλαιότεραν φάσιν τῆς χρήσεώς του, χαρακτηριζομένην καὶ αὐτὴν ἀπὸ παρόμοια ἀγγεῖα. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ σκαραβαῖος Δ196 προέρχεται ἀπὸ τὸν τάφον 147, τῆς πρώτης περιόδου καὶ αὐτόν, καὶ μάλιστα ἀπὸ ταφὴν παλαιάν καὶ παραμερισμένην. Ὁ τρόπος συντάξεως τῆς ἐπιγραφῆς τῆς βάσεώς του καὶ τὸ εἶδος μερικῶν ἀπὸ τὰ χρησιμοποιηθέντα ἱερογλυφικά τὸν κατατάσσουν εἰς ἐποχὴν συμπίπτουσαν πρὸς τὴν 19ην δυναστείαν, εἰδικώτερον δὲ πρὸς τὰ πρῶτα 3/4 τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ. καὶ πρὸς τὸν Ραμσήν II<sup>3</sup>.

Ὡστε τὰ τρία αὐτὰ αἰγυπτιακὰ ἀντικείμενα, συνοδευόμενα εἰς τὴν Περσικὴν ἀπὸ κεραμεικὴν τῆς πρώτης περιόδου, εἶναι σύγχρονα μετὰ τῶν, ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἰδίου Φαραώ, τοῦ μακροβιωτέρου ἴσως τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Ἡ μακροτάτη διάρκεια τῆς βασιλείας του ἐξουδετερώνει σχεδὸν τὴν σημασίαν των ὡς χρονολογικῶν τεκμηρίων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως πρέπει νὰ ἀπετέθησαν εἰς τοὺς τάφους ὅπου εὐρέθησαν ἀφοῦ προηγουμένως κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, περιῆλθον, ἄγνωστον ποῦ καὶ πότε, εἰς τὴν κατοχὴν τριῶν χωριστῶν οἰκογενειῶν τῆς Περσικῆς καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπὶ ἀπροσδιόριστον χρονικὸν διάστημα. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνέβη παρὰ πρὸς τὸ τέλος, πιθανώτατα δὲ καὶ ἀρκετὰ μετὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ραμσή II.

Τὸ σφραγίδιον Δ92 τοῦ τάφου 24, εὐρεθὲν καὶ αὐτὸ μετὰ δύο ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου, βοηθεῖ εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς χρονικῆς αὐτῆς στιγμῆς. Ἀνήκει εἰς μίαν εἰδικὴν κατηγορίαν σφραγίδων ἐμφανιζομένων αἰφνιδίως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν Κύπρον, ἀργότερον δέ, μετὰ τὴν

1. Οἱ ὑπόλοιποι σκαραβαῖοι ἀνάγονται, ὡς ἐκ τοῦ πρασινωποῦ χρώματος τῆς ὑαλώσεώς των (R. H. HALL, Scarabs, σ. 11), τῆς διαμορφώσεως τῆς ράχews, τοῦ ρύγχους καὶ τῶν ἐλύτρων των (A. ROWE, Catalogue of Egyptian Scarabs... in the Palestine Museum, πίν. XXXII, XXXIII, XXXIV) καὶ τῶν χαραγμάτων τῆς βάσεώς των, εἰς τοὺς χρόνους τῆς 18ης καὶ τῆς 19ης δυναστείας, χωρὶς νὰ προσφέρονται εἰς ἀκριβεστέραν ἔνταξιν.

2. Ἡ χρονολογία αὕτη, καθὼς καὶ αἱ ἐπόμεναι, ἀκολουθοῦν τὰς προτεινομένας ἀπὸ τὸν Sir ALAN GARDINER (Egypt of the Pharaohs, σ. 445).

3. R. P. CHARLES, BCH 89, 1965, σ. 13 - 14.

εἰσβολὴν τῶν λεγομένων Λαῶν τῆς Θαλάσσης, διαδιδόμενων μέχρι καὶ τῆς Παλαιστίνης<sup>1</sup>. Ὅπως αἱ δέλτοι καὶ ὁ σκαραβαῖος πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ μετεφέρθῃ εἰς τὴν Περρατὴν καὶ νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ἀπὸ τὸν κάτοχόν του προτοῦ τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὸν τάφον, πρᾶγμα ἀδύνατον πρὸ τῆς παρελεύσεως ἐνὸς χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ τοῦ 1200 π.Χ. Τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ᾔτο ἰδιαιτέρως μακρόν, καθὼς ὑποδηλώνουν τὰ προηγούμενα, καὶ ἰδίως αἱ δέλτοι αἱ ὁποῖαι, ἐνῶ συμπίπτουν χρονικῶς εἰς τὸ νεκροταφεῖον μετὰ τὸ 192, εἶναι ὅμως παλαιότεραι κατὰ μίαν τοῦλάχιστον γενεάν. Κατὰ ταῦτα φαίνεται εὐλογος ἡ ὑπόθεσις ὅτι αἱ ταφαὶ αὐταί, ἐπομένως δὲ καὶ τὰ πρῶτα ἀγγεῖα τῆς Περρατῆς, δὲν ἀπέχουν παρὰ μίαν ἢ δύο δεκαετίαι ἀπὸ τὸ 1200 π.Χ., ὁπότε καὶ εἶχε μόλις ἀρχίσει ἡ μεταβατικὴ φάσις ἀπὸ τοῦ ΥἸΒ πρὸς τὸ ΙΙΓ1.

Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἀνατ. Μεσογείου ἐν γένει ὁ χρόνος τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ΥἸΒ εἰς τὸ ΙΙΓ ἔχει οὐσιαστικὴν σημασίαν. Ἡ ἐπεληθοῦσα μεταβολὴ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς ἐναλλαγῆς κεραμεικῶν συρμῶν, διότι, καθὼς προκύπτει ἀναμφισβητήτως ἀπὸ τὰ μνημεῖα, ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν πραγματικὴν ἱστορικὴν τομὴν. Τὴν περίοδον ἐνιαίας καὶ συντονισμένης τρόπον τινὰ ἐμφανίσεως καὶ κατὰ τόπους ἐπιβολῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ στοιχείου εἰς μίαν περιοχὴν ὑπερβαίνουσιν κατὰ πολὺ τὸν ἑλλαδικὸν χώρον διαδέχεται μία ἐποχὴ κατακερματισμοῦ καὶ ἀποκεντρώσεως μετὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τὴν ἐγκατάλειψιν πολλῶν συνοικισμῶν καὶ ἐγκαταστάσεων τῆς ἐνδοχώρας μαρτυροῦσαν ἔντονον ἀραίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν ἱδρυσιν μερικῶν νέων ἢ ἐνίσχυσιν τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν παράλληλον ἀνάπτυξιν τοπικῶν ρυθμῶν καὶ ἰδιοτυπιῶν ὅχι χωρὶς ἀλληλεπιδράσεις ἀλλὰ μετὰ πολὺ χαλαρωτέραν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὰ κοινὰ πρότυπα. Ἡ γενικὴ εἰκὼν δὲν εἶναι πλέον ἢ ἰδίαι.

Ὁ Furumark<sup>2</sup>, ἐπιχειρήσας νὰ καθορίσῃ τὸν σταθμὸν αὐτὸν τῆς μυκηναϊκῆς ἱστορίας, ἐστηρίχθη εἰς μίαν διαπίστωσιν καὶ ἓνα συλλογισμόν: Ἡ διαπίστωσις, ἀρνητικῆς φύσεως, ᾗτο ὅτι πούθεν δὲν ἀνεφέροντο ἀγγεῖα ΥἸΒ συνοδευόμενα ἀπὸ χρονολογημένα ἀντικείμενα μεταγενέστερα τοῦ Ραμσῆ II. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ ἀφ' ἐτέρου εἶναι ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ φιλισταϊκὴ κεραμεικὴ φέρει ἐκδηλον τὴν ἐπιρροὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ ΙΙΓ1β καὶ ἐφ' ὅσον οἱ Φιλισταῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν των καὶ ἤρχισαν νὰ παράγουν τὰ ἀγγεῖα των ὀλίγον μετὰ τὸ 1200 π.Χ., τότε τὸ ΙΙΓ1β συμπίπτει πρὸς τοὺς μετὰ τὸ 1200 χρόνους, τὸ ὅριον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ προηγούμενου τοῦ ΙΙΓ1α πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ 1200, ἢ δὲ ἀρχὴ τοῦ ΙΙΓ1α — καὶ συνεπῶς τὸ τέλος τοῦ ΙΙΒ — νὰ ἀναβιβασθῇ μέχρι τῆς χρονολογίας τῆς ὑποδεικνυομένης ἀπὸ τὰ μέχρι τότε γνωστὰ εὐρήματα, δηλαδὴ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ραμσῆ II, τοποθετούμενον εἰς τὸ 1230 π.Χ. Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν ἐνεστερνίσθη ὁ C. W. Blegen<sup>3</sup>, θεωρῶν ὅτι τὸ διάστημα μετὰ τοῦ 1230 καὶ τοῦ 1200 πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν μεταβατικὴν φάσιν ἀπὸ τοῦ ΙΙΒ εἰς τὸ ΙΙΓ, τὴν ἀντιπροσωπευομένην ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ, τὴν ἡκολούθησε δὲ ἐν μέρει καὶ ὁ A. J. B. Wace<sup>4</sup>, προτείνων τὴν μετάθεσιν τῆς κατὰ μίαν περίπου δεκαετίαν ἀργότερον, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μερνεφθᾶ.

1. C. SCHAEFFER, *Enkomi - Alasia I*, σ. 87 - 88.

2. *Chron.*, σ. 114 - 115, 122, *FurOA*, σ. 260.

3. *P.N. I*, σ. 421.

4. *The Aegean and the Near East*, σ. 134.

Ἡ ὑψηλὴ αὐτὴ χρονολογία δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ νεώτερα εὐρήματα. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ V. R. Desborough, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωσε τὰ σχετικὰ στοιχεῖα <sup>1</sup>, εἰς τὴν Ugarit ἢ ἐποχὴ τοῦ Μερνεφθᾶ (1224 - 1214 π.Χ.) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν προτελευταίαν περίοδον τῆς πόλεως, τὰ ἀρχεῖά της δὲ ἀναφέρουν τρεῖς διαδοχικοὺς τοπικοὺς βασιλεῖς μεταξὺ τοῦ 1230 π.Χ. καὶ τῆς καταστροφῆς της. Τὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τοῦ τελευταίου στρώματος τόσον αὐτῆς ὅσον καὶ τοῦ Ἀλαλάχ καὶ τοῦ Tell Sukas ἦσαν ὅλα ΠΙΒ, ἡ δὲ ἄλλωσις καὶ ἐρήμωσις τῶν πόλεων αὐτῶν ἀποδίδεται εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Λαῶν τῆς Θαλάσσης, τὴν ἀναχαιτισθεῖσαν ἀπὸ τὸν Ραμσῆ ΙΙΙ κατὰ τὸ 8ον ἔτος τῆς βασιλείας του, τῷ 1174 π.Χ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ ρυθμὸς ΠΙΒ φαίνεται νὰ διήρκεσεν εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀνατ. Μεσόγειον περισσότερον ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ ΠΙΓ1 πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ ἀνεφάνη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ραμσῆ ΙΙΙ.

Τὸν ὑπολογισμὸν αὐτόν, βασιζόμενον εἰς συνδυασμὸν πολὺ θετικωτέρων δεδομένων, ἐδέχθησαν ὁ F. Stubbings <sup>2</sup> καὶ ὁ Γ. Μυλωνᾶς <sup>3</sup> τοποθετοῦντες, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παλαιότερον ἰσχυροῦσης αἰγυπτιακῆς χρονολογίας, τὴν ἀρχὴν τοῦ ΠΙΓ περὶ τὸ 1190 π.Χ.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἡ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς νέον στοιχεῖον, πολὺ πειστικώτερον: Εἰς συνοικισμὸν ἀνακαλυφθέντα εἰς τὸ Deir Allah τῆς Παλαιστίνης, τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ἱεροῦ περιεῖχε μεταξὺ ἄλλων τρεῖς μυκηναϊκοὺς ψευδοστόμους καὶ αἰγυπτιακὸν ἀγγεῖον ἀπὸ φαγεντιανῆν φέρον τὸ ὄνομα τῆς Ταουσέρτ, τῆς γυναικὸς ἡ ὁποία ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὰ ἔτη 1202 - 1194 ὡς τελευταῖος ἐκπρόσωπος τῆς 19ης δυναστείας <sup>4</sup>. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἀναντιρρήτου συγχρονισμοῦ, ἰσχύοντος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸν καὶ μὴ ἐξαρτωμένου οὔτε ἀπὸ ὑποθέσεις καὶ μέχρι τινὸς ἐπισφαλεῖς συσχετισμοὺς οὔτε ἀπὸ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τόπου ὅπου ἐσημειώθη, ἡ σχετικῶς βραχεῖα διάρκειά δὲ τῆς βασιλείας τῆς Ταουσέρτ, μὴ παρέχουσα περιθώρια σημαντικῶν ταλαντεύσεων, τοῦ προσδίδει πολὺτιμον ἀκρίβειαν.

Οἱ ψευδόστομοι αὐτοὶ φέρουν στοιχειώδη διακόσμησιν καὶ εἶναι ἀπολύτως ὁμοιογενεῖς <sup>5</sup>, ὁ χαρακτηριστικώτερος δέ, σχήματος χαμηλοῦ φακοειδοῦς <sup>6</sup>, μὲ λεπτὰς λαβάς, κοῖλον δίσκον καὶ στόμιον κατακόρυφον στενεῦον πρὸς τὸ χεῖλος εἶναι διακοσμημένος εἰς μὲν τὸν ὧμον μὲ ἐναλλήλους ἀγκῶνας, εἰς δὲ τὴν κοιλίαν μὲ ταινίας. Τόσον τὸ σχῆμα ὅσον καὶ ἡ διακόσμησίς του τὸν κατατάσσουν εἰς τοὺς προκεχωρημένους χρόνους τῆς μυκηναϊκῆς Κοινῆς, δηλαδὴ εἰς τὸ τέλος τοῦ ΥἚ ΠΙΒ <sup>7</sup>. Περὶ τὸ 1195 π.Χ. λοιπὸν ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ὑπῆρχεν ἀκόμη. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἂποψιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς μεταβατικῆς φάσεως πρὸς τὸ ΠΙΓ1 εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέπει νὰ συνέπεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς 20ῆς δυναστείας εἰς τὴν Αἴγυπτον, πρᾶγμα ποὺ τὰς τοποθετεῖ εἰς τὰ 1190 - 1185 π.Χ., ὅπως προκύπτει δὲ ἀπὸ τοὺς ψευδοστόμους 187 τοῦ τάφου 12,

1. LMS, σ. 207 - 208, 237 - 240.

2. CAH I, VI, σ. 75.

3. Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 236.

4. H. J. FRANKEN, *Vetus Testamentum* XI, 1961, σ. 397. Yoyotte, *Vetus Testamentum* XII, 1962, σ. 464-469.

5. H. J. FRANKEN, ἔ. ἀ. πίν. 11. V. HANKEY, BSA 62, 1967, σ. 131 - 132, εἰκ. 5, 6.

6. MP σχῆμα 178 - 180.

7. Πρβ. ψευδοστόμους ἀπὸ τὴν Κύπρον, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς Ugarit (STUBBINGS, *Levant*, σ. 41 - 42, 74, 98 - 99, πίν. XIII, 13, 17, 18, 19, XVI, 15, XVII, 14. C. SCHAEFFER, *Ugaritica* II, εἰκ. 122 ἀρ. 1, 14 καὶ 18 ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, 16 ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν).



871 τοῦ 122 καὶ 1009 τοῦ 137, τοὺς ἔχοντας σχῆμα σφαιρικὸν ἢ ὠσειδὲς ἀλλὰ φέροντας τὴν ἰδίαν διακόσμησιν μετὰ τὸ εὖρημα τοῦ Deir Allah, τὰ πρῶτα ἀγγεῖα τῆς Περσῆς δὲν ἀπέχουν ἀπὸ τὴν χρονολογίαν αὐτὴν.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τελευταίων ταφῶν τοῦ νεκροταφείου καὶ γενικώτερον τοῦ τέλους τοῦ ΥΕ ΠΙΓ1 ὑπάρχουν πολὺ ὀλιγώτερα στοιχεῖα, τὸ ζήτημα δὲ περιπλέκεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν διαφόρων τοπικῶν ρυθμῶν, παρουσιαζόντων εἰς τὴν ἐξέλιξιν των μορφολογικὰς ἀλλὰ καὶ χρονικὰς διαφοράς. Ὁ Furumark στηριζόμενος εἰς πειστικὸς συσχετισμοὺς μετὰ τὴν ἀνάλογον κυπριακὴν κεραμικήν, μελετηθεῖσαν ἀπὸ τὸν E. Gjerstad ἐπὶ τῇ βάσει παλαιστινιακῶν παραλλήλων, τὸ τοποθετεῖ εἰς τοὺς περὶ τὸ 1075 π.Χ. χρόνους<sup>1</sup>, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Ἀττικὴν, ἀκολουθούμενος εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς ἀπὸ τὸν Desborough<sup>2</sup>. Ὁ Wace<sup>3</sup> τὸ ὑπολογίζει εἰς τὸ 1100 ἢ καὶ κάπως ἐνωρίτερον, ὁ δὲ Μυλωνᾶς<sup>4</sup> τὸ ἀναβιβάζει εἰς τὸ 1120, δεχόμενος συνολικὴν διάρκειαν 70 μόλις ἐτῶν δι' ὁλόκληρον τὴν ἐποχὴν.

Οἱ τάφοι τῆς Περσῆς παρέχουν ἐνδείξεις μόνον. Ἡ μία συνίσταται εἰς τὸν δακτύλιον M115 τοῦ τάφου 74, μετὰ τὴν διπλὴν σπειροειδῆ σφενδόνην, ὅμοιον ἀλλὰ παλαιότερον ἀπὸ τοὺς εὑρεθέντας εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὸν Κεραμεϊκὸν καὶ ἀνήκοντας «εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 11ου αἰῶνος»<sup>5</sup>. Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ πιθανὴ διάρκεια τοῦ νεκροταφείου, ὅπως ὑπελογίσθη. Καὶ αἱ δύο συμπίπτουν εἰς τὰς πρώτας δεκαετίαι μετὰ τὸ 1100, συμφωνοῦσαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μετὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ Furumark.

Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Περσῆς λοιπόν, ἡ ἐκφραζομένη διὰ τῆς μεταβατικῆς φάσεως ἀπὸ τοῦ ΥΕ ΠΙΒ εἰς τὸ ΥΕ ΠΙΓ, ἀρχίζει περὶ τὸ 1190 - 1185 π.Χ., ἡ δὲ τελευταία πρέπει νὰ σβῇ κατὰ τὸ 1075 π.Χ. Ἡ δευτέρα περίοδος, ἡ μακροτέρα, πλουσιωτέρα καὶ σπουδαιότερα, εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ ἐνταχθῇ χρονικῶς. Μία ἔμμεσος ἐνδείξις, χρησιμοποιοθεῖσα ἤδη ἀπὸ τὸν Furumark καὶ ἀποτελοῦσα *terminum ante quem* διὰ τὸν Πυκνὸν καὶ τὸν Εἰκονιστικὸν Ρυθμόν, εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων φιλισταϊκῶν ἀγγείων, καθορισθεὶς ἀπὸ τὴν T. Dothan μετὰ τὴν βοήθειαν αἰγυπτιακῶν καὶ νοβιακῶν παραλλήλων εἰς τὸ 1150 π.Χ.<sup>6</sup>. Συμφώνως πρὸς αὐτὸ οἱ δύο ρυθμοὶ πρέπει νὰ εἶχον διαμορφωθῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1165 - 1160, ἡ περίοδος δὲ τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς διαδόσεως των ὑπῆρξε καταφανῶς μακροτέρα ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσαν καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν.

Οἱ ὑπολογισμοὶ αὐτοὶ δίδουν τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

Περσὴ, πρώτη περίοδος:	1190/1185 π.Χ. - 1165/1160 π.Χ.
δευτέρα περίοδος:	1165/1160 π.Χ. - 1100 π.Χ.
τρίτη περίοδος:	1100 π.Χ. - 1075 π.Χ.,

τὸ ὁποῖον, παρ' ὅλην τὴν σχετικὴν ἀβεβαιότητα μερικῶν ἀπὸ τὰ στοιχεῖά του, δὲν πρέπει νὰ ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

1. OA 3, 1944, σ. 86 καὶ 260 - 261.

2. LMS, σ. 241.

3. The Aegean and the Near East, σ. 134.

4. Mycenae and the Mycenaean Age, σ. 232.

5. V. DESBOROUGH, PPS 31, 1965, σ. 224.

6. I.E.J. 10, 1960, σ. 50.

# ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

## Η ΠΕΡΑΤΗ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ

Τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς ἐνεκαινιάσθη εἰς τοὺς χρόνους τοὺς ἐπακολουθήσαντας τὴν καταστροφὴν καὶ μερικὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν καὶ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηνηῶν καὶ τοῦ τρίτου ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος, καθὼς καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Γλᾶ, τῶν τάφων τῆς Προσύμνης καὶ τῶν συνοικισμῶν εἰς τὸ Μπερμπάτι καὶ τὴν Λέρναν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς χρησιμοποίησέως του ἐκάη τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ, ἤρχισε νὰ κτίζεται τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, εἰς δὲ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, τειχισμένην ἤδη, ἐγκατελείποντο οἱ οἰκίσκοι τῆς Β. κλιτύος καὶ ἔπαυε νὰ λειτουργῇ ἡ Β. κρήνη. Ἐνῶ ἤρχιζον τὰ ἀπορρίμματα νὰ συσσωρεύωνται εἰς τὸ βάθος τῆς, ἐκτίζοντο οἱ πρῶτοι οἰκίσκοι εἰς τὸ Λευκαντί, καθὼς προκύπτει δὲ ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφέντας τάφους ἐξηκολούθουν νὰ κατοικοῦνται οἱ παλαιότεροι συνοικισμοὶ εἰς τὸν Ἀγ. Κοσμάν, τὴν Βούλαν, τὸ Βουρβάτσι, τὴν Κοπρέζαν, τὸ Λιγόρι, τὴν Βραυρῶνα, τὸ Σπάτα καὶ τὴν Βελανιδέζαν τῆς Ἀττικῆς, καθὼς ἐπίσης εἰς τὴν Αἰγιναν καὶ τὴν Ἐλευσίνα. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα τὸ κέντρον βάρους τῆς μυκηναϊκῆς δραστηριότητος μετετοπίζετο ἀπὸ τὴν ἐνδοχώραν πρὸς τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου, πρὸς μίαν περιοχὴν δηλαδὴ ἀπὸ πολλοῦ οἰκείαν, μὲ ἀποικίας εἰς τὴν Μίλητον καὶ τὴν Ρόδον καὶ πλῆθος ἐμπορείων καὶ ἐγκαταστάσεων ἐξασφαλίζουσῶν πυκνὴν καὶ ἐπικερδῆ ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα<sup>1</sup>. Αἱ ἀναστατώσεις καὶ συγκρούσεις αἱ γνωσταὶ κατὰ τρόπον γενικὸν καὶ ἀσαφῆ ὡς ἐπιδρομὴ τῶν Λαῶν τῆς Θαλάσσης καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ἀποδιοργάνωσις τῆς χιττιτικῆς κρατικῆς ἰσχύος ἐξηφάνισαν παμπαλαίᾳς πόλεις, ἡλλοίωσαν τὴν σύνθεσιν τῶν πληθυσμῶν τῆς Παλαιστίνης καὶ ἄλλων γειτονικῶν περιοχῶν, ἐπέφερον τὴν καταστροφὴν ἀκμαζόντων ἐμπορικῶν σταθμῶν ὅπως τῆς Ugarit, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς μετανάστας ὀρμωμένους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Ταρσὸν<sup>2</sup> καὶ τὴν Κύπρον<sup>3</sup>. Αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ἐκλόνισαν τὸ καθεστῶς τὸ ἰσχύσαν κατὰ τὸν 14ον καὶ τὸν 13ον αἰ. π.Χ. καὶ περιώρισαν τὴν ἑκτασιν τῆς μυκηναϊκῆς παρουσίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, δὲν μετέβαλον ὅμως τὸν τρόπον ἐκδηλώσεώς της. Ἡ θάλασσα ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ὁδὸς ἐπικοινωνίας καὶ πηγὴ πλουτισμοῦ.

Μὲ τὴν διαμόρφωσιν καὶ διάδοσιν τοῦ Πυκνοῦ καὶ τοῦ Εἰκονιστικοῦ Ρυθμοῦ, ἀναπτυσσομένων εἰς διαφόρους τοπικὰς παραλλαγὰς, ἡ εἰκὼν αὐτὴ γίνεται ζωηροτέρα. Ὁ Σιτοβολῶν τῶν Μυκηνηῶν καίεται, ἡ ἀκρόπολις ὅμως δὲν ἐγκαταλείπεται<sup>4</sup> καὶ τὸ Ἄργος ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικῇται, ὅπως μαρτυροῦν οἱ τάφοι του. Εἰς τοὺς παλαιότερους συνοικισμοὺς τῆς Ἀττικῆς προστίθεται ἡ Κερατέα, τὸ γέμισμα τῆς Β. κρήνης τῶν Ἀθηνῶν δὲ πιστοποιεῖ ὅτι ἡ Ἀκρόπολις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡ ἑδρα τοῦ τοπικοῦ

1. Βλ. K. BITTEL, MDOG 98, 1967, σ. 18 - 20. S. IMMERWAHR, Archaeology 13, 1960, σ. 4 - 13.

2. Tarsus II, σ. 205 - 209, 350 - 351.

3. A. FURUMARK, Op. Ath. 6, 1965, σ. 116.

4. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1966, σ. 107 - 110, Mycenae's Last Century of Greatness, Sydney 1968, σ. 38.

δυνάστου. Ἡ Νάξος, τὸ Λευκαντί, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Κῶς ἀκμάζουν, εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν καὶ τὴν Μίλητον διατηροῦνται ἔχνη συνοικισμῶν, εἰς τὴν Τροίαν VIIβ, τὴν Πιτάνην καὶ τὴν Παλαιστίνην ἀπαντᾶται κεραμεικὴ<sup>1</sup>, εἰς δὲ τὴν Κύπρον αἱ ἐγκαταστάσεις τῆς Σίντας καὶ τῆς Ἐγκωμης ἐνισχύονται. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ Κρήτη, ἃν καὶ εὕρισκομένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον εἰς τὸ περιθώριον, παρακολουθεῖ τὰς ἐπικρατούσας κεραμεικὰς τάσεις, κάποτε δὲ καὶ τὰς ἐπηρεάζει μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν κροσσωτὸν ρυθμὸν τῆς.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως μόνον δὲν ἦτο ἀρκετόν, ὅπως φαίνεται, διὰ τὴν διατηρήσῃ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν προτέραν τῆς ἀκμῆν. Αἱ Μυκῆναι ἀραιοκατοικοῦνται καὶ ἐρειπώνονται, ἡ Ἀσίνη καὶ τὸ Λευκαντί φθίνουν καὶ ἐγκαταλείπονται, ὁ προϊὼν μαρμαρυγὸς τῆς ἐνδοχώρας ἐκδηλώνεται σιγὰ σιγὰ εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους, συγχρόνως δέ, καθὼς ἀτονοῦν αἱ διὰ τοῦ Αἰγαίου ἐπαφαί, ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα δείγματα ἐπικοινωνίας διὰ ξηρᾶς μὲ τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἡ θέσις τῆς Περσικῆς ὑπῆρξεν ἐξέχουσα καὶ ὁ ρόλος τῆς σημαντικώτατος. Οἱ κάτοικοί τῆς ἐπεδίδοντο ὅχι μόνον εἰς τὴν κεραμεικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ κατεργασίαν τοῦ χαλκοῦ, ὅπως ἀποδεικνύουν ἡ σκωρία τοῦ τάφου 137 καὶ τὰ εὑρεθέντα κοπίδια, τὴν χρυσοχοίαν, καθὼς ὑποδηλώνουν τὰ σταθμῖα, τὴν κατεργασίαν τῶν ἡμιπολυτίμων λίθων (πυρῆνες ὀρείας κρυστάλλου), τὸ κυνήγιον (λόγχη, μαχαίρια) καὶ τὴν ἀλιείαν (ἄγκιστρα, βαρίδια δικτύων). Αἱ γυναῖκες ἔνθηον, ὕφαινον καὶ ἔρραπτον (ἄτρακτοι, πηνίον, βελόνας) τὰ δὲ παιδιά διεσκέδαζον παίζοντα μεταξὺ ἄλλων μὲ πῆλινα ζῶα καὶ ἐπιπλα ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ τριμμένα καὶ κάποτε μολυβδοχοημένα κογχύλιά των. Ὁ ἀναμφισβήτητος πλοῦτός τῆς ὅμως, ἐμφανὲς τόσον ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα ὅσον, ἐξ ἀντιθέτου, καὶ ἀπὸ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν εὐτελεστέρων χαλκίνων, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰς ἐπαφὰς τῶν ναυτικῶν τῆς μὲ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Ἀνατολήν, προφανῶς φιλικὰς καὶ πραγματοποιουμένας ὑπὸ συνθήκας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὁμαλὰς καὶ εἰρηνικὰς.

Αἱ ἐπαφαὶ αὐταί, ἅμεσοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, συνίσταντο κυρίως εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ ἦσαν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐποχὴν καὶ τὸν τρόπον περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον στεναί. Αἱ περισσότεραι, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀντικείμενα ξένης κατασκευῆς εὑρεθέντα εἰς τὴν Περσὴν καὶ ἀπὸ ἄλλα, ἰδικά τῆς, ἀνακαλυφθέντα ἄλλοῦ, περιωρίζοντο εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν προϊόντων, ἄλλαι ὅμως, οἰκειότεραι καὶ διαρκέστεραι, ἔφθανον μέχρι συστηματικῶν ἀλληλεπιδράσεων, μιμήσεως δηλαδὴ καὶ υἱοθετήσεως σχημάτων, διακοσμητικῶν θεμάτων, τεχνοτροπικῶν συρμῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ἐθίμων. Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ποικίλων αὐτῶν περιπτώσεων προϋποθέτει θετικὴν γνῶσιν τῶν διαφορῶν τοπικῶν ἰδιοτυπιῶν καθὼς καὶ τὴν δυνατότητα ἐλέγχου διαφορῶν τεχνικῶν καὶ κατασκευαστικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ἀντικειμένων, πράγματα δηλαδὴ σπανίως βέβαια καὶ συχνὰ ἀνέφικτα. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος ὧν ἐπεσημάνθησαν καὶ ἀναφέρονται, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐντυπωσιακός, εἶναι ἀσφαλῶς μικρότερος τοῦ πρα-

1. R. HOPE - SIMPSON, *Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites*, σ. 192 - 194. C. W. BLEGEN κ. ἄ., *Troy IV*, σ. 156 - 157. V. HANKEY, *Late Mycenaean Pottery at Beth Shan*, *AJA* 70, 1966, σ. 169 - 171.

γματικοῦ, περιοριζόμενος εἰς τὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξοφθάλμους καὶ ἀναμφισβητήτους.

Τὰ κτερίσματα τῶν ταφῶν τῆς πρώτης περιόδου συμπεριελάμβανον τὸν κέρνον 866 ἀπὸ τὴν Μῆλον, τὸ θήλαστρον 976 ἀπὸ τὴν Κρήτην, τὸν ψευδόστομον 50, τὸ ληκύθιον 308 καὶ τὰ ἀγγεῖα 299 καὶ 300 τοῦ τάφου 24, προελεύσεως ἀκαθορίστου μὲν ἀλλὰ πάντως ξένης, ἐπὶ πλέον δὲ τὰς δύο δέλτους καὶ τοὺς σκαραβαίους Δ132 καὶ Δ196 ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὰ φυλακτὰ Μ206 - Μ209, τὸ σταθμίον Δ309 καὶ τὸν σφραγιδοκύλινδρον Δ1 ἀπὸ τὴν Συρίαν, τὸ φυλακτὸν Δ91 καὶ τὴν σφραγιῖδα Δ92 ἀπὸ τὴν Κύπρον, τὸν σφραγιδόλιθον Δ6 ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὴν χάνδραν ἀπὸ ἤλεκτρον Δ197, πιθανώτατα ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν. Ἐξαγωγὰι πρὸς αὐτοὺς ἢ πρὸς ἄλλους τόπους δὲν διεπιστώθησαν.

Οἱ τάφοι τῆς δευτέρας περιόδου δὲν ὕστεροῦν. Ἀπὸ τὴν Κρήτην ἔρχονται οἱ ψευδόστομοι 198 καὶ 1088, ἀπὸ τὴν Νάξον ὁ 391 καὶ ἴσως ὁ 1023, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον οἱ σκαραβαῖοι Δ36 - Δ39 καὶ Δ128 - Δ129, τὰ φυλακτὰ Δ69 - Δ75 καὶ τὸ θραῦσμα ὑαλίνου δοχείου Δ88, ἀπὸ τὴν Συρίαν ὁ σίδηρος τῆς περόνης Δ142, τὰ σταθμῖα Δ106 καὶ Δ208 καὶ τὸ μαχαίριον Μ53 καὶ ἀπὸ τὴν Κύπρον τὰ ἐνώτια Μ32, Μ39 καὶ ὁ σφραγιδοκύλινδρος Δ267. Ἀφ' ἑτέρου, ψευδόστομοι τῆς Περσικῆς εὐρέθησαν εἰς τὰ Ἀπλώματα τῆς Νάξου<sup>1</sup> καὶ εἰς τὸν Ἐλαιῶνα τῆς Κῶ<sup>2</sup>.

Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον εἰσῆχθησαν τὸ ἀλαβαστροειδὲς 961 ἀπὸ τὴν Ἰαλυσόν, τὸ σιδηροῦν μαχαίριον Μ85 ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ ὁ σπειροειδὲς δακτύλιος Μ115 ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, καθὼς φαίνεται δὲ ἐξήχθη εἰς τὴν Κῶ ὁ ψευδόστομος ἀρ. 343 τοῦ τάφου 11 τοῦ Ἐλαιῶνα<sup>3</sup>.

Ξένα εἶναι ἐπὶ πλέον τὰ ἐνώτια Μ91, Μ221 καὶ Μ230 καὶ ὁ ἀμίαντος Δ53, προερχόμενα ἀπὸ τὴν Κύπρον, τὸ φυλακτὸν Μ89 καὶ τὸ σιδηροῦν μαχαίριον Μ75 ἀπὸ τὴν Συρίαν, αἱ χάνδραι Δ114, Δ165 καὶ ὁ σκαραβαῖος Δ194 ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, καθὼς καὶ τὸ ἤλεκτρον τῆς σφενδόνης τοῦ δακτυλίου Μ178 ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν, ἀλλ' αἱ συνθῆκαι εὐρέσεώς των δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐξακριβώσιν τῆς περιόδου ὅπου ὑπάγονται.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον τὰ συγκεκριμένα αὐτὰ ἀντικείμενα, προϊόντα ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν, ποὺ ἐμφαίνουν τὰς σχέσεις τῆς Περσικῆς μὲ τὸ περιβάλλον της. Τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν μαρτυρεῖ στενὴν ἐπικοινωνίαν ἤδη ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴν Μ. Ἀσίαν, εἴτε ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς Δωδεκανήσου εἴτε καὶ μέσῳ Βραυρώνος. Μὲ τὴν Ἰαλυσὸν καὶ τὴν Νάξον τὴν συνδέουν τὰ εἰδώλια τῶν θρηνωδῶν καὶ αἱ ἡθμῶται πρόχοι, μὲ τὴν Κρήτην, τὴν Κάρπαθον καὶ τὸ Λευκαντὶ οἱ κύαθοι οἱ διακοσμημένοι μὲ ἡμιελλείψεις, μὲ τὴν Νάξον, τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κῶ αἱ φλάσκαι χωρὶς βάσιν, ἄγνωστοι εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, καὶ μὲ τὴν Ἀσίην τὰ εἰδώλια τῶν πτηνῶν.

Ἀρχικῶς λοιπὸν ἡ Περσὴ ἐπεκινῶναι συστηματικῶς μὲ τὴν Κύπρον, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μῆλον, στενότερον δὲ μὲ τὴν Κρήτην, τὴν Ἰαλυσὸν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς της διετήρησε τὰς σχέσεις αὐτὰς καὶ τὰς διηύ-

1. Ὁ ἀριθμηθεὶς Α934, κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

2. MORRICONE, εἰκ. 5a, 32a - d, ἀρ. 297, 363.

3. MORRICONE, σ. 302, εἰκ. 21a - b.



ρυνε προσθέσασα τὴν Νάξον, τὴν Κῶ, τὸ Λευκαντὶ καὶ τὴν Ἀσίνην. Κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς χρόνους ἐξηκολούθησε νὰ ἔχῃ περιορισμένας ἐπαφὰς μετὰ τὴν Συρίαν, τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὸ Λευκαντὶ καὶ ἤρchiσε συναλλαγὰς μετὰ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

Αἱ τύχαι τῆς δηλαδὴ, ἀντιπροσωπευτικαὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς τῆς, φαίνονται νὰ ἀντικατοπτρίζουν τὴν γενικωτέραν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων εἰς τὸν χρόνον τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 12ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. Ἐπειτα ἀπὸ μίαν μεταβατικὴν φάσιν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ δομῆς, ὁ μυκηναϊκὸς κόσμος ἐπιδίδεται εἰς δραστηρίας ἀναζητήσεις καὶ ἀνασυνδέσεις τῶν παλαιῶν τοῦ ἐπαφῶν, ὅσον τοῦ ἐπέτρεπον τὰ νέα, περιορισμένα τοῦ πλαίσια, διὰ νὰ καταλήξῃ ὕστερα ἀπὸ προσπαθείας ἡμίσεος σχεδὸν αἰῶνος νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν δημιουργικὴν τοῦ ἱκμάδα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς στάδιον μαρασμοῦ καὶ ἀπλῆς προσπαθείας πρὸς ἐπιβίωσιν, ἐν ᾧ ζωτικῶν ἀνακατατάξεων καὶ ἐν ἀναμονῇ νέων προσανατολισμῶν καὶ ἐξελίξεων.

## S U M M A R Y

## CONTENTS

THE SITE .....	p.	419
FUNERAL AND BURIAL RITES .....	p.	420
The tombs .....	p.	420
Methods of burial .....	p.	422
Burial customs .....	p.	424
THE FINDS .....	p.	427
Pottery .....	p.	427
Technique p. 429, Decoration p. 430, Shapes p. 437		
Figurines .....	p.	450
Objects of personal use and decoration .....	p.	451
Inlays .....	p.	458
Tools and implements .....	p.	458
Weapons .....	p.	461
Miscellaneous objects .....	p.	461
Materials employed .....	p.	462
CHRONOLOGY .....	p.	463
Relative dating .....	p.	463
Absolute dating .....	p.	467
THE HISTORICAL SETTING OF PERATI .....	p.	468

## THE SITE

On the east coast of Attica, midway between Sounion and Marathon, lies the deep and spacious bay of Porto - Rafti ( vol. A, map on p. 2). It is named after a colossal marble statue popularly supposed to represent a tailor (=ράφτης), which was erected in Roman times on the summit of the high conical islet at the mouth of the bay. Surrounded by a chain of hills and low mountains which protect it in all weathers, it forms, with its calm waters and its shallow sandy shores, an excellent natural harbour, highly suitable for the kind of small craft used in ancient times, when vessels were moored by being beached. Situated, moreover, at the end of a route connecting the coast with the Mesogeia plain and thence with all parts of Attica, it gave the whole region direct access to the Aegean and to the countries beyond it.

In antiquity it was the site of two Attic demes, Prasiae at its southern end and Steiria at its northern. Before that, the area had been settled, however sparsely, ever since Early Helladic times, but it flourished mainly during the late Mycenaean period, as is demonstrated by the rich and extensive cemetery on the foot of Perati, the low mountain at the north end of the bay, along the left bank of the Erotospilia torrent-bed (plan 1 and plates 1,2)<sup>1</sup>. The ground at this point consists of quarternary sandstone, coming in part to the surface but mostly overlaid by a compact gravelly layer. The sandstone proved too hard for the digging tools of the time, so that most graves were dug into the upper layer. This, however, was not solid enough to prevent their collapsing, even while they were still in use.

The existence of the cemetery has been known both to local illicit grave robbers ever since the middle of the last century, and to the Archaeological Service in the person of V. Stais, who visited the site in 1892, identified it with ancient Steiria and cleared a couple of tombs. Unauthorized digging, however, continued systematically to such an extent that by 1952 some sixty tombs had been located and robbed of their contents. It was decided, therefore, to excavate the entire cemetery. The excavation, under the auspices of the Archaeological Society at Athens, lasted for eleven seasons (1953 - 1963) during which 219 tombs were discovered over a 13-acres wide area and thoroughly investigated. The very large number of tombs already emptied (including those found by Stais, which it proved impossible to locate) were numbered separately from Σ1 to Σ60. The pottery was given numbers in a continuous sequence from 1 to 1264, while the various other finds were divided according to their mate-

1. Plans cited in the text are those published in volume A. The illustrations of the present volume are referred to as figures. For plates (pl.) see vol. Γ.

rial into four parallel numerical series, prefixed by the letters  $\Lambda$  (for stone),  $M$  (for metal),  $\Pi$  (for clay) and  $\Delta$  (for miscellanea such as ivory, bone, glasspaste, fayence etc.). Thus, tomb 142, e.g., was found to contain vases 1023 - 1033 and objects 1267 - 1286, 1188 - 1193, *M*90 and *II*7.

## FUNERAL AND BURIAL RITES

### THE TOMBS

Nine - tenths of the graves, 192 to be exact, were chamber tombs. The length and the slope of their dromoi varied according to the configuration of the ground and the depth necessary for excavation of the chamber. Some of them widened and some narrowed as they approached the entrance, but in most cases their sides were parallel to each other, inclining slightly towards the top (pl. 141). All these variations exist concurrently, without any apparent chronological differentiation.

Three of the tombs had two dromoi each. In tombs 1 and 4 these led to the same entrance (plans 40, 41, pl. 142 $\alpha$ ), while in tomb 131 they corresponded to different doorways (plan 153, pl. 142 $\beta$ ). These divergences, however, were entirely due to local conditions. In the first case the earlier dromoi had been partly put out of use by a nearby watercourse, in the second the collapse of the door-lintel had blocked the entrance to the chamber, so that a new door with its dromos had to be dug.

Nine of the dromoi had small niches cut into their sides, invariably used for the interment of infants or children (pls. 143, 144). There is only one pit dug into the dromos floor, that in tomb  $\Sigma$ 49 (plan 132).

Doors to the chambers had an average height of 0,90 - 1 m. and were rectangular, with horizontal lintels and straight sides, narrowing towards the top. They were often as wide as the dromos but in some of the more elaborate tombs they were framed by narrow jambs on one or on either side (plans 118, 119, pl. 145 $\beta$ ). One tomb only possessed a real threshold, a low step rising above the floor both of the dromos and the chamber (pl. 146 $\alpha$ ). Doorways were as a rule rather irregular and shallower than the width of the dromos. They were blocked by a stone wall (pl. 147), the upper part of which was removed and then rebuilt whenever the tomb had to be reopened; this is especially apparent in tombs  $\Sigma$ 2, 15 $\alpha$  - 15 $\beta$  and 93 (plan 56). In tomb



91 the door was reopened by taking off, not the top courses, but the whole of the left half from the threshold upwards (pl. 59α).

The size of the chambers is generally limited, varying from  $3,40 \times 3$  m. in the largest (tomb 10) to  $0,80 \times 0,95$  m. in the smallest (tomb Σ54), and smaller than in the nearby cemeteries of Ligori and Brauron. They were roughly rectangular and often asymmetrical in plan, their irregularities being mostly due either to the hardness of the rock or to the proximity of other tombs. In some cases the original chamber had been extended by niche-like additions, which were, however, never as large as real side-chambers. A few had small niches in their sides, used for packing away earlier interments. These were all at floor level except one in tomb 78 (plan 15), which was almost at roof-height and had served for a child's burial. There were also a few small pits, some covered by stone slabs but most of them unroofed, and all filled with *disjecta membra* of earlier burials (pl. 149β), with the exception of three (in tombs 1 and 75), which contained cremations. Floors were more or less level, occasionally evened by a thin layer of earth. The roofs were level, too, and rather low, frequently with a little slope towards the back of the chamber. Their average height from the floor was 1 m., extremes being represented by tomb Σ13 which was 1,85 m. high, and by tomb 122 which reached only 0,85 m. In tombs Σ13, Σ23 and Σ26 they had been left unfinished and were cut in two different levels because of the hardness of the rock. Their original form had been preserved in no more than a dozen tombs. For the most part there had been falls of rock into the chambers, and these had sometimes been evened out in order to create new superimposed burial levels. Usually, however, they led to the total collapse of the vault, often while the cemetery was still in use.

Six tombs were so small and their dromoi so rudimentary that they could not possibly have had real vaulted chambers. Although they followed the traditional plan, these quasi-chamber tombs must have been dug from above.

The cemetery included twenty-six more sepulchres which had the form of pit graves. Twenty of them were rectangular slab-covered shafts (pl. 156), as a rule 1,10 - 1,20 m. long, 0,50 - 0,60 m. wide and 1 m. deep from the cover slabs (which lay 0,50-0,70 m. beneath the actual surface) to the bottom. The upper part was filled in after each interment, but the space under the slabs contained nothing but the burial. Most of these were individual graves but there were also four containing two burials each (pl. 158β), and four more small and shallow infants' pits next to the dromoi of chamber tombs 28, 43 and Σ18 (plan 119, pl. 143α). They had all been dug in places where there was no room for real chamber tombs, with which they are without question contemporary.

Graves 63 (two burials) and 98 (one) were deep rectangular pits with no apparent roofing, divided into two equal oblong parts by a stone wall reaching halfway to the surface. In both cases only the western half had been used for burial (plans 61, 102, pls. 159β, 160α).

Four more graves consisted of a regular oblong pit and a shallow, functionally useless dromos, leading either to one of their long sides (tombs 7, 67, 68, see plans 23, 24, pls. 160 $\beta$ , 161) or to a corner (tomb 73). They were covered with the usual slabs, placed at the level of the dromos floor. This peculiar tomb form, inexplicable by strictly local conditions, is so far unique.

Tomb 86, a small shallow double pit packed with bones, seems to have been an ossuary rather than a grave (pl. 162 $\alpha$ ), and this may be true of tomb 107 also.

As already noted in other Mycenaean cemeteries, the orientation of tombs does not seem to be determined by any particular rule. Chamber tombs had their entrances facing the slope of the hill and pit graves were dug among them wherever there was any space available, often at right angles to each other.

Tombs placed as closely together as in the Perati cemetery must have been provided with some means of identification. No markers were found, however, either because they were made of perishable materials, such as wood, or because they were not fixed securely enough to remain in position for centuries.

## METHODS OF BURIAL

Only eight tombs in the cemetery were found empty. Another sixty-one contained single interments, while 150 had been used more than once, and were obviously family sepulchres. In the intact tombs, the number of burials, ranging from two to ten (tombs 75, 111) did not as a rule exceed two or three.

This average, when applied to the robbed tombs as well, adds at least a hundred more to the 500 or so burials already known. About 600 persons must, therefore, have been buried in the cemetery.

Inhumation was the rule. The dead were laid on the floor or (in tombs 67, 53 and  $\Sigma 5$ ) on a layer of pebbles, facing to all directions without regard to a fixed orientation (plan 92, pl. 162 $\beta$ ). Most of them (four out of five) had been placed on their backs with knees drawn up and arms by their sides, in their laps or over their chests (pl. 163). The remaining fifth lay on their sides (pl. 164 $\beta$ ). There were also two contracted burials (pl. 165) and four more, placed on their backs with their legs extended (plan 41). These various attitudes, far from following any chronological pattern, occurred often along each other, as e.g. in tombs 5, 56, 70, 90, 111 and 145.

Amid these hundreds of inhumed bodies there were eighteen persons of both sexes and all ages, from infants to old people, who had been cremated and deposited in tombs 1, 36, 38, 46, 75, 122, 145, 146, 154 and 157 (fig. 2, pls. 166-172). In addition, three probable but dubious cases were observed in tombs 127, 131 and  $\Sigma 2$ . Some had been buried, and quite possibly cremated, not singly but in pairs (tomb 1, pit 1, tomb 75). The dead were fully clothed, surrounded by funerary gifts, and in some cases accompanied by small domestic animals such as dogs. They were then

cremated on open pyres, which burned for a short time only. This incomplete cremation meant that the same body might be partly charred and partly calcinated (pl. 173 $\beta$ ). There is evidence of bones having been deliberately splintered into small fragments while still on the pyre. The bone fragments, white or blueish in colour, are hard and sometimes twisted, with flaked and fissured surfaces (pl. 173 $\alpha$ ). After the pyre had died down a certain number of those fragments (pls. 175, 176), not more than a third (tomb 157) and sometimes as little as a fortieth part (tomb 36) of the entire skeleton, representing as far as possible all its anatomical areas, was collected and brought to the tomb. There they were deposited on the floor among the inhumations or in small pits, either in a heap or in vessels of various shapes and sizes (pl. 174). While a few are dated to the closing years of the cemetery they were in no instance the last to be interred and some of them belonged to the earliest burials, as in tombs 1 and 145. The custom was therefore practised as long as the cemetery was in use, from beginning to end.

No crematorium was found in the immediate area of the cemetery. However, the remains of infants, who could not have been either travelling abroad and cremated according to alien customs, or foreigners visiting Perati at the time of their death, and the cinerary vases, which were of local make, show beyond doubt that the bones belonged to local people locally cremated, undistinguishable from those inhumed: they are set apart neither by sex nor age, location within the cemetery, wealth or the lack of it. The practice was not even applied to all the members of the same family. Also, there is no evidence that they had died of any special disease, infectious or otherwise. Therefore, since the practice was not locally devised for any special reason or for any particular group of people, it must have been introduced from elsewhere and adopted tentatively and in a limited degree. The question is, from where?

An attempt to trace its occurrence in the area of the Eastern Mediterranean gives the following picture (fig. 3).

In Neolithic times cremation was practiced in Greece systematically, as witness the Soufli Magoula cemetery in Thessaly and the burial places at Laurion and Prosymna. Later, however, it seems to have been abandoned in favour of inhumation, since from the entire EH, MH and LH period there are only a few instances (Leukas, Argos, Tragana), exceptional and isolated amid the generally practiced inhumations. It reappears in the closing years of the Mycenaean era (late III B—sub-Mycenaean) in the cemeteries of Brauron, Prosymna, Thebes and Salamis, sporadically still but with some frequency. The same is true of Crete where, with the exception of a single so far known MM III instance at Ailias near Knossos, cremation appears from the 12th cent. B.C. onwards in Olous, Critsa, Praesos, Phaestos, Moulana and Tyliossos.

In Central Europe and North Italy it became the prevailing burial custom, gaining steadily on inhumation, during the 13th-12th cent. B.C. At precisely this period, however, connections with the Greek peninsula, tenuous at best, had practically ceased, so that the custom did not reach even as far south as Macedonia. In

Egypt, where the main concern was to preserve bodies for eternity, it must have been anathema. In Cyprus the only known so far Bronze Age cremation, that of Kalorisiki, is no earlier than the 11th cent. B.C. In Syria and Palestine, after one or two isolated Early Bronze Age instances (Gezer, Jericho), cremation appears suddenly in the 13th-12th cent., sporadically in the south of the country (Tell Beit Mirsim, Azor) but predominantly in the north (Alalakh, Tell Sukas, Hama, Karkhemish). This points to Asia Minor as the only probable place of origin and source of influence. In fact, cremation had been known and practised in several regions of Anatolia from the Early Bronze Age to the end of the 2nd millenium B.C. (Gedikli Hüyük, Karahüyük, Ilica, Boğazköy, Sardis, Troy VIh) and is even mentioned in written sources of the time (Boğazköy, Nuzi). It was then adopted by Mycenaean settlers in the cemetery at Müskebi and appears simultaneously on adjacent Kos and on Rhodes.

This, then, must have been the route along which cremation spread to the Aegean and reached Perati: from Asia Minor through the Dodecanese to Crete and to places on or near the east coast of the Greek mainland. This overall picture, until recently incomplete and confused, has been greatly clarified by recent discoveries, especially in Anatolia. Future research will no doubt add to it and throw light on many of its particular aspects, but it is most unlikely that the general outline will have to be changed.

## BURIAL CUSTOMS

Mycenaean tombs do not yield any information about funeral rites and customs. All we know concerns the last phase only, the actual entombment. The figurines of mourners from tombs 5 and 111, however, allow us a glimpse into those otherwise unknown practices (pls. 177, 178), by showing that women lamenting and tearing their hair took, then as later, an active part in the obsequies.

The dead were buried fully dressed (compare e.g., those fibulae that were found in situ: see fig. 120, pl. 181), wearing their jewellery and dress ornaments and furnished with the tools and implements of their trade. They were also supplied with food and drink and were occasionally accompanied by small domestic animals. This was the custom but it was not always followed as a matter of course. Some of the dead, for no apparent reason and without chronological distinction from the others, seem to have been interred without any grave gifts (pl. 179α).

Judging by intact burials, almost 50% of the dead had vases as their only tomb furnishings. In a very few cases their possessions were restricted to articles other than pottery, while a little more than half had been provided both with vases and with other objects. These objects occupied their functional positions, so to speak, rings on fingers, hair spirals behind the necks, necklace-beads around the throat (fig. 4), etc. Vases, on the other hand, were arranged conveniently near, on or around the

body, according to no defined system. As a rule they were placed upright, sometimes inclined and very rarely upside down (as in tomb 5, central burial, see pl. 182). No more than five in any case, they averaged between two and three to a burial. They belong to shapes already known from other cemeteries as well as from settlements, and were evidently ordinary household ware, not intended especially and exclusively for funerary use. Perfume pots were the most numerous, followed by stamniskoi and alabastra, containers of liquids, drinking vessels and receptacles for food. Since it is very probable that stamniskoi and alabastra were used as unguentaria, more than one half of the funerary vases seem to have contained perfume in one form or another (see *infra*, p. 428).

As a rule vases given to the dead were full, so that in most cases the gift really intended for them seems to have been the contents rather than the receptacle. Rarely brand-new, they appear generally to have been used but in good condition. A few vases, as well as other objects, had however been already broken, and were useless when placed in the tomb, albeit sometimes perfunctorily mended for the sake of appearances (fig. 5).

Children and infants were interred either together with the grown-ups or in small niches and side graves. Their furnishings were similar to those given to their parents, although less costly, and included feeding - bottles, toys (animal figurines, conus shells) and  $\psi$ -type figurines, which most probably represented divine nurses, intended to assist them in their lonely journey to the nether world.

After the burial the entrance to the chamber was blocked by a stone wall or, in the case of pit graves, the cover slabs were put into place and then the dromos, or the pit, was filled in. There is no indication of funeral toasts drunk, or meals celebrated afterwards.

For each subsequent interment the tomb had to be opened afresh. In that case the pit was uncovered or the part of the dromos next to the entrance was dug, and as many of the upper courses of the blocking wall as was deemed necessary were removed. The new body and its furnishings were then introduced into the chamber through this reduced opening and laid out next to the earlier burials, after which the tomb was sealed again as before. No traces of fires were discovered in the chambers for fumigation or for any other purpose.

When, with the passage of time, successive interments came to occupy the entire floor-space of the tomb, they were unhesitatingly cleared away. This was done by sweeping them unceremoniously from the centre to the sides (pl. 184 $\beta$ ), into corners or even into the pits of the chambers, without bothering to arrange them or even to keep them apart, thus forming heaps of pottery, mostly broken, bones and scattered small objects (pl. 185 $\alpha$ ). Occasionally, these heaps grew to such an extent that they had to be levelled and covered with a little earth in order to form a new floor, on which more burials were deposited (tombs 145, 149). The same was done when the floor was buried under heavy falls from the roof, too massive to be easily



removed. These arrangements resulted in a series of more or less separate and distinct burial strata (plan 129), found in as many as seventeen tombs. The dispersal of the earlier contents of the tomb in different parts as well as in different levels can be traced through the sherds of certain vases scattered all over the floor (fig. 6), or swept partly aside and partly into pits, as in tombs 43, 112, 127, 136, 145 and 154.

Sometimes even this was not enough. In the end, the displaced remains took up so much space that the tomb had to be partially emptied. This was effected by throwing out some of the contents, haphazardly chosen, as is clear from the disproportion of skulls to bones left in the chamber, the presence of fragmentary bones in the fill of the dromos, the incomplete vases inside the tomb, the potsherds among the stones of the doorway and in the fill of the dromos and, last but not least, the sherds of the same vase scattered partly in the chamber and partly in the dromos (tombs 90, 108. This also applies to the mourner-figurine found in the dromos of tomb 111, while the lekane to which it belonged had been left within). This behaviour does not indicate any enmity or destructiveness against the earlier remains. It means simply that as soon as the dead were removed from their original place in the tomb, their bones and furnishings were no longer considered as forming a particular entity, that is the skeleton and equipment of a specific and identifiable individual, but were viewed simply as unconnected objects which could be swept aside, piled up and even, if they took up valuable space, thrown out of the grave altogether.

Tombs were opened and their contents thrown into disarray not only in order to clear a place for the next occupant but also, and very often, between interments. Out of 500 persons buried only nineteen had been left entirely intact. At least twenty-six sepulchres had been disturbed without any attempt at preparing them for a new burial (pl. 185 $\beta$ ), and there are many skeletons found in situ which, although not actually displaced, show that they had been slightly disarranged and that part of their possessions had been removed. There is no doubt that the living availed themselves of every opportunity to take back from the dead such of their furnishings as were still valuable and useful and that they felt no scruple at opening the tombs every now and then in order to do so.

On the other hand, one of the dead in tomb  $\Sigma 3$ , displaced before the complete decomposition of the soft tissues, had been treated with some care, and a few sea-shells on a small heap of charcoal—a supplementary meal, as it were—had been placed on the bones. This was the only instance of a secondary offering made to the dead in Perati, and gives us an extremely valuable clue to these people's beliefs and notions about death: on being interred, the defunct were furnished with almost everything they would need if alive, and were treated with affection and respect. This tendence did not go beyond their entombment and was renewed, however sketchily, only as long as traces of flesh still clung to their bones, which were handled afterwards with complete indifference, as mere lifeless objects. Obviously, it was

felt that the body of the dead needed everything a living person was entitled to, whereas the skeleton required nothing. This would explain why they accepted cremation as a method of burial and why they took the trouble to place the dead on the pyre fully dressed and furnished, only to break up their bones immediately afterwards and disperse them, except for the handful or so that was deposited in the tomb: they saw cremation merely as a hastening of the decaying process, with the added advantage that the token burial took up very little room in the family tomb.

There is no sign at Perati of a cult of the dead, in the sense that, after burial, gifts and sacrifices had to be brought to them on particular days and on certain occasions, to placate their spirits and to invoke their supposedly superhuman powers. Such a cult, extended later to the ancestors in general and not only to the deceased members of the family, does not appear before Geometric times and was unknown to the Mycenaeans. With the total decomposition of the body, a fact which was probably taken to signify that the dead had reached the end of their journey to the nether world, all interest in the defunct ceased and all attempts at any form of tendance were abandoned.

## THE FINDS

With the exception of a hellenistic bronze coin of Chalkis and two stray fragmentary amphoras (532, 1165, pls. 14β, 137β) of similar date, everything found in the cemetery area belongs to one and the same well-defined period, i.e. the closing years of the Mycenaean age. The finds consist of several hundreds of miscellaneous objects, two bronze vessels (pls. 50β, 113β) and 1262 various clay pots and terracotta figurines.

### POTTERY

The vases, except for the strainer 639 from tomb 75 (colour plate Iα, pl. 28γ), all belong to shapes already known from other Mycenaean sites but some of them are the first to be found in Attica. They are represented as follows:

Stirrup jars	362
Stamnoi and stamniskoi	223
Cups	97
Jugs	85
Skyphoi	72
One-handled skyphoi	6

Juglets	68
Lekythoi	60
Lekanai	49
Alabastra	39
Three-legged alabastra	7
Feeding bottles	43
Oenochoai	18
Hydriai	13
Collar-necked jars	10
Lids	8
Pyxides	8
Ring-vases	8
Tankards	8
Composite vessels	6
Conical bowls	5
Kylikes	4
Kraters	4
Flasks	4
Askoi	2
Dippers	2
Various single items	10
Shape uncertain	4

The original contents of the vases are mostly a matter of conjecture. They very rarely left any recognisable traces, as in the case of the belly-spouted jug 280 (honey, almost certainly mixed with milk) and the lekane 795 (bones of a bird). As a rule they have to be surmised from the general shape of the vessel, its size, the form of its mouth, the existence of a spout, the decoration etc. Thus, stirrup jars as well as lekythoi, flasks and ring-vases were beyond any doubt pots for perfume. Vessels with an ample belly and an open mouth, such as jugs, hydriai, oenochoai, collar-necked jars, kraters, juglets and all those furnished with a spout, must have contained liquids. Lekanai (on the evidence of 795), conical bowls and an unspecified number of skyphoi had been filled with solid food, while skyphoi, cups, tankards, kylikes and the small beaker from tomb 13 were, of course, used as drinking vessels. Stamniskoi and alabastra are more or less similar in shape and it seems that the latter were superseded by the former, which means that their contents must have been identical. Judging by the alabastra, it is very likely that those contents were some sort of unguent not unlike perfumed oil. As a group, pots for perfume are the most numerous (35,5% of the total) followed by containers of liquids (19,1%) drinking vessels (15,3%) and receptacles for food (4,8%). Stamniskoi and alabastra represent as much as 22%. Together with the pots for perfume, to which they apparently belong, they exceed half the total number of the pottery finds.

**Technique.** The bulk of the vases was produced in local potteries. With a few exceptions, all are wheel-made, carefully shaped and successfully fired. These exceptions are nine specimens with minor defects such as cracks, sagging or imperfect modelling, fourteen carelessly turned or warped by the fire and six more which were shaped by hand and are either household ware (jug 35) or obvious amateurish attempts at pot-making.

To make this pottery various local clays were used, each kind having been indiscriminately employed for several shapes and kinds of vases. In all, 511 specimens were made of yellow-white clay (colour plate I $\alpha$ , 647), 388 of buff, 151 of red (colour plate I $\alpha$ , 612) and 189 of a local greenish variety which proved to be the least plastic of all and has a tendency to flake. There are also a few variations due either to the mixing of different clays or to firing accidents.

Almost all the vases are coated with a slip, sometimes made of the same clay, but mostly different in colour and consistency. In those cases there is a marked preference for a whitish or yellowish slip, so that vases having a surface of that colour are no less than 786 (62% of the total number) and include most of the finest specimens. Other instances of slips differing from the clay to which they were applied (buff on red, grey on buff, green on buff, red on green, etc), are very few, no more than two or three in each case, and there is only one stirrup jar made of yellow clay with a buff-coloured slip.

The vases were decorated with a glaze applied by brush. Usually lustrous, sometimes matt, it occurs in three basic colours, appearing in several hues: brown (822 vases, see colour plate I $\beta$ , 611), red (271 vases, colour plate I $\beta$ , 717, 635) and black (64 vases, colour plate I $\beta$ , 668). White paint had been used on one vase only, the lekane 65. Matt red-brown glaze is the most stable while black is the most likely to wear off. The colours differ from vase to vase, often from one side of a vase to another, depending apparently on the thickness of the glaze and on the firing.

The glaze consisted of very fine red clay suspended in water together with some alkali, probably potash. If fired under oxidizing conditions it kept its original colour. Brown or black colour was obtained by altering the atmosphere in the kiln first from an oxidising to a reducing condition, and then back to oxidising. During this last phase the body of the pot reverted to its original lighter colour, and the painted part, which had turned black or brown during the reducing phase, kept its colour because the alkaline content of the paint sintered and protected the painted surface from the atmosphere of the kiln and therefore from the action of the reintroduced oxygen. Wherever the coat of glaze was too thin the alkali was not enough to give complete protection; this explains the appearance of different tones and colours on different sides of the same vase (colour plate I $\gamma$ ).

The vases fall into four main classes, according to their clays, glazes, decoration and modelling: those of the first class are made of fine, well fired clay, coated with a similar slip. The decoration is well drawn and painted in a uniform, evenly

applied glaze (colour plate II, 152, 261, 892). They are luxury items, mostly stirrup jars. To the second class belong vases of most shapes, made of all kinds of clays. The slip, of the same fine quality as above, is as a rule different from and finer than the clay. In other words, they are inferior imitations of the vases of the former class, produced by the same workshops (colour plate II, 1210, III, 200, 569, IV, 746). The third class consists of big household pots (jugs, lekanai, etc.) made of coarse clay thickly coated with a not very fine, mostly whitish slip (colour plate Iβ, 611, 635). The vases of the fourth class, which includes several shapes, are those made of the local greenish clay, deficient in plasticity and cohesion. The attached parts, such as handles, tend to come off and the glaze flakes off, too, leaving faint orange traces (colour plate III, 200, 248). Many of these pots are carefully made and well decorated, but badly preserved.

**Decoration.** Only fifteen pots, mostly household ware, were unpainted. Another 107 (8,3% of the total number) including the diminutive stirrup jar 1052, were painted all over. The rest all had some sort of decoration. The plainest, appearing on 407 items (32%) of twenty-five different shapes (mostly cups, jugs, skyphoi and lids), consists of a few stripes or broader surfaces painted so as to set off the principal features of the pot's body (e.g. its neck or its broadest diameter) as well as its accessories (lip, handles, base, etc.). On 630 other vessels (49%) belonging to twenty-eight shapes, chiefly ring-shaped vases, lekythoi and stirrup jars, this basic decoration is supplemented by a number of patterns, geometric or pictorial in origin, drawn as a rule on the main decorative fields such as the shoulder or the belly. The greater part of the pottery, therefore, is decorated, mostly in a more or less ornate manner.

Decorative patterns, all drawn with a free hand, are many and varied. They include dots (mot. 1), lines (mot. 2 - 19), abstract rectilinear (mot. 20-22), curvilinear (mot. 23-35) and composite shapes (mot. 36-39), stylized natural patterns (mot. 40-41), compound ornaments (mot. 42-44) and pictorial designs (mot. 43-53).

1. *Dots* (fig. 7). They occur either in dotted circles and lines or as a filling element in between other motifs.
2. *Straight lines* (fig. 7) are used in columns of bars and to hatch surfaces or to form fringes ornamenting shoulder zones of jugs, oenochoai, etc.
3. *Chevrons* (fig. 7). On a few vases they are drawn in tapering rows with a pennon at the broad end, rather like wheat-stalks or symmetrical branches. Usually they serve as surface designs on shoulder, body etc.
4. *Alternating V pattern* (fig. 7). It occurs only once, on the shoulder of stamniskos 1099.
5. *N pattern* (fig. 7). Ditto, on the shoulder of three-handled stamniskos 1084.
6. *Zigzag* (fig. 7). Very frequent, on many kinds of vases and on all sorts of decorative fields, as a rule between stripes. It either touches those stripes (framed) or not (unframed).
7. *Cross, X* (fig. 7). Rare, appearing always amid other motifs.



8. *Cross-hatching* (fig. 7), drawn on the shoulder zones of a few stamniskoi and alabastra.
9. *Semicircles* (fig. 8.) A horseshoe-shaped variant occurs, unframed, between horizontal stripes, on feeding-bottle 652. Mostly, however, they are employed as zonal ornaments, pendent, in single or double rows. Usually they are drawn on the light ground of the vase but sometimes they are reserved.
10. *Wavy lines* (fig. 8). They decorate shoulders and body zones on several kinds of vases as well as the handles of some jugs, in waves which are either close and deep or drawn-out and shallow. On two chronologically advanced vases they are drawn in two superimposed rows.
11. *Quirk* (fig. 8). Unfrequent, on the shoulders of a few stamniskoi and alabastra and in the body zones of some stirrup jars.
12. *Hooks* (fig. 8). They occur once, in a row, on the shoulder of an alabastron. Singly or in pairs, suspended from the handles, they are frequent on jugs.
13. *Scalloped border* (fig. 8). Always in pendent rows, horizontal in shoulder or belly zones, vertical along panel borders.
14. *Scales* (fig. 8). They appear as a surface design on the shoulders of four vases.
15. *Striped scales*, sometimes with marked centres, blank or filled (fig. 8), are used to fill surfaces such as shoulder and belly zones, bodies of fishes and birds, the spaces between octopuses' tentacles, or even the whole background of a decorative field.
16. *Stacked hooks* (fig. 8). They decorate the shoulder zones of a few stirrup jars, sometimes in an almost rectilinear variant.
17. *Spirals* (fig. 8). Very frequent on discs of stirrup jars, they occur also in the shoulder and belly zones of several vases as well as underneath bases. Some have circular centres, either filled or hour-glass shaped, while others grow, pennon-like, from triangles. They are drawn either single (on circular surfaces), or in a row, running or antithetical. These latter come in two variants: one appears on the shoulders of nine stirrup jars. It consists of two pairs of antithetical spirals running from the quadrants to the half-shoulder (fig. 38), an arrangement unknown, so far, from any place other than Perati. The other is the well-known version of antithetical curve-stemmed spirals, with a panel between them (skyphos 462) or without (five other vases).
18. *S-scroll* (fig. 8). An ornament recurring on the shoulders of six jugs and a juglet.
19. *Concentric or spiraliform ornament* (fig. 8). A pattern found on the shoulder-zones of two stirrup jars from Perati and nowhere else. Probably a short-lived improvisation of a local vase-painter.
20. *Triangles* (fig. 9). A very common motif. In simple form they are found only on the lip of lekane 1075 (fig. 110). Elsewhere they are filled with all

kinds of ornaments, some plain and some more or less elaborate. Plain triangles (fig. 9, mot. 20, α-η) are dotted or hatched, filled with chevrons (only on shoulders of stirrup jars), cross-hatched (on stirrup jars and lekythoi) and scale-hatched, either free or with a linear border drawn first and filled in with scales afterwards (on stirrup jars only). Elaborate triangles (fig. 9, mot. 20, θ-ξ) are filled with various accessory motifs such as concentric arcs and striped scales, or with combinations of these with dots, lines, circles, etc. Triangles are almost equally divided into straight-sided and concave-sided — the latter shape coinciding more often than not with an elaborate filling — and some have pennons on their apexes.

21. *Lozenges* (fig. 9). Like the triangles, they have straight or curved sides, and sometimes pennons at their angles. They are likewise filled with accessory ornaments such as hatchings (the greatest number), circles, smaller lozenges and more elaborate patterns. They appear either singly on the shoulders of stirrup jars and lekythoi or in rows within zones on the shoulders of stamniskoi and on the bodies of stirrup jars.
22. *Chequerboard* (fig. 9). It occurs, panel-like, on the shoulder of collar-necked jar 159 and, fringed underneath, between the tentacles of an octopus on stirrup jar 178 (fig. 66), suggesting perhaps a piece of cloth.
23. *Apsidal arcs* (fig. 10). They occur only on stirrup jar 235, both on the shoulder and in a zone beneath the handles.
24. *Bi-curved arch* (fig. 10). An uncommon design, drawn on a stirrup jar and a jug.
25. *Concentric arcs* (fig. 10). A common motif, occurring on most kinds of vases. In shape they are semicircular (33%), elongated (50%) or pointed (15%), with outlines which are sometimes fringed, dotted or hatched. Their centres are sometimes blank and sometimes filled. The combination of these traits gives six main types of concentric arcs:

I.	Semicircular with a blank centre	(fig. 10, 15 α)	12%
II.	Elongated » » » »	( » » 25 β)	15%
III.	Pointed » » » »	( » » 25 γ)	4%
IV.	Semicircular with a filled centre	( » » 25 δ)	20%
V.	Elongated » » » »	( » » 25 ε)	30%
VI.	Pointed » » » » »	( » » 25 ζ)	9%

No chronological evolution of types is apparent at Perati, where several of them are found on the same vase. The suggested pattern: semicircular → elongated → pointed should not be accepted generally and unreservedly.

26. *Semicircles with insets* (fig. 10). They occur only twice, on stirrup jars 22 and 548, with two insets, square in the first and arched on the second.
27. *Circles* (fig. 11). A rather common ornament, especially as a surface design,

with several variants: plain (sometimes dotted) concentric (usually underneath bases or on discs of stirrup jars), spoked, and elaborate, i.e. filled with accessory patterns such as concentric arcs, drawn or reserved. Both occur mostly on shoulder zones but also in rows between bands decorating bellies. There is no appreciable difference in date between variants, all of them appearing more or less together.

28. *Chaplet* (fig. 11). A continuous row of small circles or ellipses, drawn on the shoulders of two stamniskoi and a feeding bottle.
29. *Almond-shaped pattern* (fig. 12). Seemingly a local invention, it occurs only on the shoulders of three stirrup jars.
30. *Leaf pattern* (fig. 12). An elongated spindle-shaped accessory design, decorating the shoulder of three stirrup jars and one lekythos.
31. *Antithetic curves* (fig. 12), possibly an extreme stylization of pendent palm-tree branches. They appear on the shoulders of two stirrup jars.
32. *Tongue pattern* (fig. 12). It consists of two curved tongue-like shapes, collateral on skyphos 768 (fig. 85), antithetical on collar-necked jar 355, where they frame a panel.
33. *Tassel* (fig. 12). A three-pronged design, occurring on the shoulders of a hydria and a jug.
34. *Spiral tassel* (fig. 12). Similar to the former, with spirals at the ends of the prongs. Part of the shoulder zone decoration of stirrup jars 51 and 657.
35. *Rosettes* (fig. 13). They occur on richly decorated vases, such as several stirrup jars, a pyxis and a composite vessel. The number of their petals varies from four to nine. The most frequent type (fig. 13, 35 a) has elongated petals individually outlined, within a contour encircling the whole pattern. Other variants (fig. 13, 35 β-η) are uncommon, each appearing on a specific stirrup jar.
36. *Dotted column* (fig. 14), on tankard 819.
37. *Grid pattern* (fig. 14), drawn on the shoulder of stirrup jar 479, with other ornaments.
38. *Circles with triple stems* (fig. 14), a comet-like design on the shoulder of stamniskos 393.

These last three motifs occur only once at Perati and nowhere else. They seem to have been ephemeral local inventions, used on a very limited number of vases.

39. *Triangular bird protome* (fig. 14). An accessory element drawn between the tentacles of an octopus on stirrup jar 152. As degenerate and meaningless as the similar patterns from Asine and Ialysos, it must be a derivative of the already abstract drawings known from Mycenae and the Athenian Acropolis.
40. *Flower*. A very common pattern, both as a principal and as an accessory ornament. There are many variants, falling into two main types: a) O p e n

flowers (fig. 15), which have forked calyces, sometimes with dotted corollas and hooked or looped pistils, and b) *Triangular flowers* (fig. 16), with closed corollas, filled with concentric arcs or elaborate geometric patterns. Stalks, if any, are short and curved. They are stylized to a point where their prototypes are no longer apparent but, generally speaking, the open type looks like a derivative of the lily flower and the closed type like that of the papyrus umbel. Open flowers occur on the shoulders of stirrup jars and on an alabastron and a lekythos, in eleven different variants, of which nos 1, 3, 8, 10 and 11 (fig. 15) have been found so far only at Perati. The triangular type, far more frequent, appears on about 100 stirrup jars, lekythoi, stamniskoi, alabastra, composite vessels, lekanai, a pyxis, etc. Its variants are many (those illustrated in fig. 16 are only the most typical of the various versions employed on Perati pottery) and are more or less familiar from other sites too, where they were found, as a rule, in contexts later than those including the open type. At Perati, where both types were sometimes drawn on the same vase, it is not always easy to distinguish between them chronologically.

41. *Whorl-shell* (fig. 17). It appears in a very degenerate form on two of the relatively earlier vases (figs. 90, 111).
42. *Panels* (fig. 18). Rectangular surface designs, broad or narrow, usually bordered by vertical lines. They occur on the shoulders of a stirrup jar and several lekythoi, collar-necked jars and stamniskoi as also on the body zones of kraters, alabastra, skyphoi and a stamniskos. Some, the plainest, are filled with vertical straight or wavy lines and some with zigzag, horizontal wavy lines, rows of scallop-fringe, opposed semicircles, chaplet or rows of flowers. A few have loops or spirals on either side, but there is only one between a pair of antithetic curve-stemmed spirals (fig. 85) in what must be one of the latest versions of this pattern.
43. *Bracketed stripes* (fig. 19). A zonal pattern on the bodies of an alabastron and several stirrup jars, and on the lips of some lekanai. Not very frequent, possibly a derivative of the so-called triglyph and half-rosette pattern, it belongs to the Close Style repertory.
44. *Elaborate arches* (fig. 19). Painted on the shoulder zones of a spouted jug and twelve stirrup jars, they have the form of semicircles or half-ellipses, based on the perimeter of the shoulder and filled with concentric arcs reserved from a monochrome background. A Close Style pattern, they do not seem to derive from any other motif, but to result from an attempt to incorporate several groups of concentric arcs into a composition adapted to the shape of a stirrup jar's half-shoulder.
45. *Branches* (fig. 20). Accessory designs on stirrup jars 198 and 1088, they look like abstract versions of palm-tree boughs.

46. *Thickets* (fig. 20). Two distinct designs, both parts of a landscape drawn on stirrup jar 892 (fig. 65), they suggest a climbing plant and a prickly-pear cactus. They are not ordinary pottery decoration motifs, and belong to a composition which seems to be the stylized rendering of a wall-fresco prototype.
47. *Palm-tree* (fig. 20). It occurs once, in the middle of the same landscape as 46. A vertical row of dotted knobs forms its trunk. The branches are represented by double curved lines, hatched above, pendent below. The motif, although rare, is not unknown.
48. *Fishes* (fig. 21). As an accessory motif they appear on the shoulders and the bodies of a lekythos and fourteen stirrup jars. Back and belly are usually rendered by curved lines which converge at one end, leaving the mouth open, and cross at the other, forming the tail. Short pointed fins stick out at the head and near the tail. The bodies are filled with a considerable variety of designs (wavy lines, zigzag, hourglass pattern, vertical lines, antithetical concentric arcs, striped scales). Stylized as they are, their shape does not suggest any particular kind of fish, although, in a very vague and uncertain way, they recall mullets. Moreover, between the tentacles of the octopus on stirrup jar 152 there are two snake- or eel-like designs, probably the stylized rendering of some kind of marine animal.
49. *Octopus* (fig. 22). This motif is painted only on stirrup jars, once on the shoulder and fifteen times on the body, singly (on four jars) or in pairs, symmetrically arranged. The features of the animal are stylized to the point of becoming at times meaningless. The head is heart-shaped with big circular eyes. The spindle-shaped bag hangs from a thin stalk or is left out altogether, being sometimes replaced by a column of opposed semicircles or by a pendent lozenge. The number of tentacles, usually eight, varies from four to twelve. On stirrup jar 300 they are rendered by thread-like curved lines, on the other vases they have the form of slender tapering bands with spirals at their free ends and, more often than not, dots in the place of suckers. Extended symmetrically sideways, they were as a rule bent in a curve which brought their spiraliform ends either one above the other in a line (200, 617, 679) or all to the same level, that of their heads, with the exception, however, of the cephalopod on stirrup jar 152, the twelve tentacles of which grow fanwise upwards from its head. The space between octopuses as well as between their tentacles is filled by subordinate designs such as fishes, birds, rosettes, etc. Some (569 - 746, 200 - 873) are so much alike that they must be the work of the same vase painter. Octopuses with thin, threadlike tentacles are without doubt survivals of a Cretan type, well-established during LH III A and B. The others are a Close Style variety known from sites on the shores and the islands of the Aegean, probably



originating in Naxos but conceived and designed locally. The contribution of Perati to its evolution was very important and quite distinct. Vases found in Kos and Naxos as well as others of unspecified provenance in the Copenhagen and the Metropolitan Museums are unmistakably works of the artist who produced stirrup jars 569 and 746.

50. *Birds* (fig. 23). Painted on the shoulder zones of stirrup jars and, as accessory designs, between octopuses as well as on a fragment of a big vase (pl. 114 $\beta$ ), they have small round heads, long curved necks, oval bodies and forked or fan-shaped tails. The bodies are monochrome or filled with striped scales, wavy lines, concentric ovals or hatchings. The wings have usually the form of parallel wavy lines (e.g. 229, 569) or elongated tongue-shaped curves (127). Most of them belong to Furumark's «late Eastern type» widespread during the LH III C period throughout the Aegean. However, the sketchy, abstract specimens of stirrup jar 892 and the roughly but vigorously drawn birds of stirrup jar 779, are two highly individual exceptions to this type.
51. *Ibex* (fig. 24). Easily distinguishable by its huge knobby horns, it occurs only once amid the plants and flocks of birds of the landscape on stirrup jar 892. Although highly stylized, it is much more life-like than its counterparts from Kos and Moulana.
52. *Horse* (fig. 24). Standing, with raised tail and a round eye reserved from the otherwise monochrome body, it decorates the shoulder of stirrup jar 715. A horizontal line, probably a halter, extends from the neck to the rump. Above its back an hour-glass shape is drawn, rather like a vertically placed double axe. One of the rare specimens of horses depicted without men or chariots, it could be a chthonic cult symbol (of Poseidon?) as suggested by F. Schachermeyr.
53. *Man* (fig. 24). One, on the shoulder of stirrup jar 615. He is drawn in profile, bent forward in the attitude of the «saffron gatherer». He has a round head with a circular eye in the middle and short, cap-like hair and is wearing a necklace and a garment like a kilt or a loin-cloth. He belongs to Furumark's type B (Hellado-Mycenaean). Although naive and rather perfunctory, it is a vivid sketch, full of animation and movement.

In its choice of motifs and of the versions employed, the decoration of the Perati pottery is remarkably homogeneous. With a very few exceptions it follows the LH III C decorative styles, to which it contributes notably with original inventions (motifs 19, 29, 36, 37, 38) as well as with new variants of established patterns. The exceptions are some elements characteristic of the III B repertory (columns of horizontal bars, alternating V pattern, N pattern, horseshoe-shaped isolated semicircles) which occur in one or two degenerate examples, and the double wavy line employed twice in a way which became eventually one of the distinct traits of sub-Mycenaean and Protogeometric decoration.

**Shapes.** While basically stable, pot shapes occur at Perati in several variants of form and decoration. This variety is especially apparent in those pots found in quantity and is due to changes of fashion which result in a typological evolution. This is sometimes traceable not only among those variants but, in a more general way, as well from shape to shape. The stages of this evolution do not differ appreciably from those observed in other sites, thus confirming in the main the established chronological pattern.

*Stirrup jars.* There are no less than 362 of these, from 107 different graves. They belong to the following distinctive types (fig. 25):

1. Globular (fig. 25A). The examples of this type, amounting to 10,5% of the total number, have a strongly curved profile with its angle midway between top and base.
2. Squat, 11,3% (fig. 25B). This type has the form of a flattened globe, with its maximum diameter in the centre.
3. Oval (fig. 25Γ). The most frequent type (58,3%). Its profile reaches its maximum diameter just below the shoulder, whence it tapers towards the base.
4. Conical, 17,7% (fig. 25Δ). Of similar proportions to type Γ, it has a more angular profile with an almost level shoulder.
5. Cylindrical (fig. 25E). There are only two small examples, one of them with legs.
6. Piriform (fig. 25Z). The two specimens of this type have a rather squat profile with a pointed lower body and a comparatively narrow base.

All these types have narrow, tubular spouts set vertically or leaning a little outwards or inwards, with ring-shaped, more or less splayed lips. Handles, mostly ribbon, rarely round, tend in types 1 and 2 to be a little lower than average, which is a quarter of the total height. As a rule they are vertical, but in many specimens of types 1 and 2 they incline slightly towards the top while in type 4 they have a pronounced outward slant. The discs on top of false necks are flat or even slightly concave (fig. 25 A,B,Z) in about one-third of the stirrup jars (as a rule on globular and squat specimens), coned (fig. 25Γ) in a half of them (mostly oval) and sharply pointed (fig. 25Δ) in the remaining one-sixth, predominantly conical. Bases are low, ringed or disc-shaped in types 1, 2 and 3, and conical in type 4, sometimes with a slight central swelling underneath. Sixty five examples, chiefly oval and conical, have small airholes on the shoulder, pierced either before or after firing.

The stirrup jars are ornate vases. Their spouts have rings painted around their lips. The discs of the false necks (fig. 26), sometimes monochrome, are mostly decorated with spirals or concentric rings emphasizing the perimeter and the centre, but there are a few vases of types 3 and 4 with more elaborate patterns (zigzag, lozenges, concentric arcs, rosettes, etc). Much the same principles apply to the handles (fig. 27). On types 1 and 2 they are predominantly monochrome, with a small triangle reserved on top. On types 3 and 4 they have as a rule a thin stripe along their edge.

Horizontal bars or stripes are also employed, although less frequently, and more elaborate ornaments, such as straight or wavy lines running down the middle, cross-hatching, zigzag, chevrons, X's, striped scales and flowers, occur on twenty-six jars. Thus they range chronologically from LH III B (monochrome) to sub-Mycenaean (horizontal stripes and vertical wavy lines).

Another frequent and distinctive feature is a loop encircling the bases of false neck and spout. A few variants occurring on several examples of types 1 and 2 and on a very few of type 3 but no 4 at all show how this loop came to be formed: there is a ring around the spout (fig. 33, 37), two separate rings around the spout and false neck (fig. 28, 29, 30, 31, 32), two rings connected with a stripe on one side and two rings with parallel stripes on both sides (fig. 36). The loop, however, which made its appearance in late LH III B and became the rule in III C is so well established on Perati stirrup jars that those few exceptions seem to be survivals rather than tokens of a still active change in stylistic fashion.

The shoulder has been left undecorated in nineteen jars only, of types 1, 2 and 3. The decoration is generally rich, and is so varied, both as to choice of motifs and to the way their elements were drawn, that vases with identical shoulder patterns are extremely rare, occurring in groups of two or three at the most (figs. 28 and 31; 29 and 32; 30; 35; 35 and 63; 36; 37) and then with simple designs only (dotted circles, scale triangles, etc).

Globular stirrup jars are the plainest, decorated with a limited number of motifs such as dotted circles, fringes, chevrons, wavy lines, concentric hooks (fig. 28), scale triangles and lozenges (fig. 29) as well as open flowers, concurrently arranged (fig. 30). These motifs are repeated without variations both in the quadrants between handles and spout and on the half-shoulder behind them. The surface of the shoulder is treated as a single, undivided field, and the decoration is spare, occupying less space than it leaves free.

The squat type (as well as the cylindrical and piriform specimens) is decorated in much the same way (figs. 31, 32, 33), with the difference, however, that the repertory of patterns is greater, and that sometimes they vary from field to field. Thus the half-shoulder is progressively enhanced by more ambitious motifs, while quadrants are filled with simpler identical designs.

With the exception of a few examples which follow the same principles as in the two former groups (figs. 35, 36, 37) most oval stirrup jars have their shoulders lavishly ornamented with a great variety of highly individualized motives. The most popular patterns are triangles, concentric arcs (mainly as complementary designs on quadrants) and flowers, which occur frequently on half-shoulders. There is also a small group decorated chiefly, if not solely, with spirals (fig. 38 and *supra*, p. 431). Pictorial motives, such as birds, fishes and a man (fig. 55), are also to be seen on a few shoulders among various other elements. Patterns, drawn usually dark on light, but often reserved from a monochrome ground, are enriched with outlines, fringes,

dots, etc. The shoulder is treated as a unit, divided into three parts of unequal importance and decorated according to an overall scheme, with the emphasis on the half-shoulder. This bears the main decorative composition, mostly arranged antithetically, while quadrants are occupied by related but plainer designs. The painted area of the surface begins to gain on the unpainted background.

The same notions prevail in the decoration of conical stirrup jars, only more so. Those having the same motif on all shoulder segments are rare (fig. 56). Most are decorated with different ornate and mostly complex patterns (figs. 57-61). All flowers are triangular, and most concentric arcs are pointed. There are a few with pictorial decoration (fishes, birds, an octopus and a horse, see fig. 62). Compositions on the half-shoulder are arranged in two similar and antithetical parts, connected by secondary elements like chevrons, zigzag etc. Many are reserved, all are elaborate.

The bodies of all stirrup jars are decorated, usually with horizontal stripes. Globular and squat types have three or four stripes spaced from shoulder to base with groups of numerous serried thin horizontal lines between them. On oval and conical types stripes end well above the base and the lines they frame are broader and number only two or three.

About 30% of all stirrup jars have one or more zones of simple linear designs (fig. 64, 1-15) or of more complex and elaborate motifs (fig. 64, 16-46) arranged between bands. In type 1 these zones are placed so as to emphasize the angle of the profile, in types 2 and 3 they are above it, near the shoulder. As a rule they are rather narrow, replacing the thinner lines between bands, but on eight vases (fig. 64, 9, 19, 20, 32, 36-38, 43) they are so broad that they cover the best part of the body. Further, some oval and conical specimens have their lower body very closely banded or even entirely coated with paint.

One globular, one squat, thirteen oval and one conical stirrup jar have pictorial compositions. On three jars these cover the whole vase, on two jars the lower body is free, while the rest have a broad band between shoulder and base and the shoulder decorated in the usual manner. Stirrup jar 892 has its body covered by a landscape scene (fig. 65) which contains an ibex, a palm-tree, thickets and flocks of birds—a composition probably inspired by a fresco. The other jars are decorated with octopuses, single (fig. 66) or in pairs, either plain (fig. 67) or with complementary motifs between them (figs. 68-73), which may be simple designs (striped scales, curvilinear hatching) or complete patterns (lozenges, rosettes, fishes, birds, etc.). These patterns, which are not related in any way to the octopuses, are only intended to occupy the space between them, while on examples found in Asia Minor, the Dodecanese and on Naxos the tentacles of the cephalopods are disposed in tiers of collateral wavy bands, framing the secondary patterns which run between them in rows.

Bases are usually covered with a strip of glaze but there are some, belonging mainly to examples of types 3 and 4, which have either an irregular ring daubed around the joint with the body or are left entirely unpainted. Moreover, forty-eight



examples, mostly globular and oval, have single or concentric circles painted on the base.

According to their overall decorative scheme, therefore, Perati stirrup jars fall into three main groups (fig. 74) : the first (fig. 74, I) includes all globular, cylindrical and piriform vases, half the squat-shaped and a few oval as well, adding up to about a quarter of the total amount. Handles are monochrome or painted along their edges, discs have broad concentric circles or spirals, false necks and spouts have separate rings around their bases or are both encircled by a loop, bases are painted all around and sometimes underneath, too. Shoulders, treated as an unbroken circular surface, are decorated with a limited number of simple patterns, the same in all three segments and concurrently drawn, in so far as they are turned to any specific direction. The body is covered from shoulder to base by evenly spaced stripes framing groups of thin serried lines or narrow bands of circumcurrent linear motifs, which emphasize the greatest diameter of the vase. Generally speaking, decoration is spaced out and the greatest part of the vase's surface is left uncovered by it.

The second group of stirrup jars (fig. 74, II) amounting to more than half of the total, consists of the other half of squat specimens, the bulk of the oval and a few conical. Decoration is rich, adapted to the shape of the vase and setting off its modelling. Handles, usually edged by a thin border as in the former group, are also horizontally striped or covered with more complex patterns. Discs have serried thin spirals or concentric circles with broader rings on the perimeter and a circular spot in the middle, but some have rosettes, groups of concentric arcs, etc. All shoulders have loops encircling the spout and false neck. The decoration of the shoulder accentuates its division into three separate but related segments, emphasizing the half-shoulder, which bears the main composition, while some other, secondary, motif is repeated in the quadrants. Patterns, drawn or reserved, are numerous and more or less complex, often ornamented with accessory elements such as lines, dots, fringes, etc. Flowers are almost exclusively triangular and there are also spirals, elaborate arches and pictorial designs. The upper half or two-thirds of the body is surrounded by horizontal stripes, framing generally two or three thinner lines and occasionally a pattern band, placed between the shoulder and the angle of the profile. The lower part is unpainted. Pictorial motifs occur on shoulders as well as on the body.

To the third group (fig. 74, III) belong most of the conical and the few remaining oval stirrup jars. Discs are decorated in the same way as those of the former group and so are handles, with wavy lines added to the repertory. Shoulders show also the same kind of decorative arrangement, including loops around spout and false neck, but compositions are closer and patterns more elaborate, ornamented with various accessory elements. Concentric arcs and triangular flowers are very frequent and scale triangles are drawn with outlines. Horizontal lines covering the whole



body and pattern bands are used to a much greater extent than in group II, and some pots are coated with paint from shoulder to base. A few have pictorial designs on the shoulder and one has its body decorated with a pair of octopuses.

Globular stirrup jars, therefore, belong to the same group as several of the squat type and some of the oval. These latter share many features with the former types as well as with the conical. Conical jars, however, have nothing in common with the first group.

These classes of stirrup jars are known from elsewhere too. The globular and piriform types occur chiefly in LH III B contexts and disappear at the beginning of III C<sub>1</sub>. Squat jars are more or less contemporary, outlasting them for a while. At the time they were going out of fashion, cylindrical specimens (of which very few have been found) seem to have been still in use. Both oval and conical shapes belong to the III C period, being characteristic of the Close Style, but the earliest of the former coincide with the last globular examples, while the latter anticipate the shapes and decorative elements of the sub-Mycenaean phase.

Imports are few: Stirrup jar 50 (pl. 51β) is made of a dark brown clay and has an angular profile and a group I decoration. It certainly is not local, but its provenance cannot be determined. — No 198 (colour plate II, pl. 93 δ, fig. 66) is decorated with an octopus belonging to a type known so far from Monemvasia and Knossos, and comes in all probability from Crete. — No 1088 (colour plate IV γ, pl. 43α, fig. 75) is biconical in shape and has low handles and a tall narrow conical base. A wavy band is coiled around the upper part of its body and the space between the coils is filled with a variety of patterns belonging to the fringed style. Both shape and decoration are Cretan. — No 391 (pl. 99γ, fig. 76) has a rounded body, low handles and a small sharp point in the centre of an otherwise flat disc. The shoulder is decorated with elaborate ornaments, while it has separate rings around the spout and false neck, and its lower body is painted all over with two groups of reserved horizontal thin lines between shoulder and base. All these features are characteristic of III C pottery from Naxos, which must be its place of origin.

*Stamniskoi.* 221 small and two big (stamnoi), from eighty-six tombs. There are 207 two-handled, twelve three-handled, one with a single handle and one without. They may be distinguished according to their form and to the shape of their mouth and base into spread-necked (180 examples, chiefly oval but also globular, squat and conical, fig. 77 A), piriform (three examples, fig. 77 B), collar-necked (15 oval and conical, with small knobs on the shoulder, fig. 77 Γ), cauldron-shaped (five globular and oval, fig. 77 Δ) and high-necked (13, mostly oval, some globular, fig. 77 E). All these variants have small loop handles set horizontally with an upward slant. On some spread-necked, piriform, cauldron-shaped and high-necked specimens this slant is almost perpendicular, while on conical examples most handles are almost horizontal. Bases are low and ringed, except for some conical ones which belong almost exclusively to the conical specimens, and for few disc-shaped, which belong to the globular and squat forms.

Only two stamniskoi were left unpainted. About one-fifth are monochrome, sometimes with reserved bases, and an equal number are painted all over, their bases and several thin lines on the body being reserved. The rest are variously decorated: necks and mouths are painted inside and out, handles along their backs or striped across with three or more brushstrokes, while three-quarters of the bases are unpainted. Body and shoulder are ornamented with bands, framing a zone between the handles, which, on seventy-two vases, has patterns (fig. 78) such as dots, fringes, alternating V pattern, N pattern, cross-hatching, zigzag, chevrons, wavy lines, scalloped border, scale triangles, spirals, panels, etc.

Taken together, variations in form and decoration provide the following main types of stamniskoi:

1. The few piriform ones, survivals of a LH III B type.
2. All spread-necked globular, some squat and one or two oval, with upright painted handles. They are sparingly decorated with simple patterns, mostly III B.
3. Most of the spread-necked oval and the remaining squat examples. They are solid painted, both with and without reserved linear decoration, or ornamented with patterns of the Granary Class and the Close Style.
4. The collar-necked, with conical bases, level cross-striped handles and Granary Class decoration.

As in the case of stirrup jars, oval stamniskoi may be classed partly with the globular and the squat-shaped and partly with the conical, especially the collar-necked variant. Specimens of the high-necked type, characteristic of the sub-Mycenaean pottery from Kephallenia, Salamis and the Kerameikos, were not found.

*Collar-necked jars.* Ten, from nine tombs. Similar in shape to the collar-necked stamniskoi (fig. 77 Γ) but considerably larger (colour pl. I β, 635). They have pierced knobs on the shoulder and loop handles slanting upwards. Necks are coated with paint and handles have splashes on the back and points of attachment. The body is decorated with bands and pattern-zones on the shoulder and below the handles. Shoulder zones are all decorated with spirals, chequerboard, panels, fringe or circles; body zones occur on three specimens only (running spiral, three horizontal wavy lines). Although infrequent, collar-necked jars are also known from other sites, mostly in Granary Class contexts.

*Alabastra.* Thirty-six two-handled and three three-handled, from thirty-two tombs. They all have horizontal loophandles, upright or slanting. They fall into five different types according to their shape and the presence or absence of a base (fig. 79) :

1. Rounded, with a broad mouth and convex bottom (fig. 79 A), the nearest to the LH II and III A - B alabastron. Three examples.
2. Cylindrical (fig. 79 B), with a wide splayed mouth, a body broadening at the shoulder and a flat bottom. Twenty-five examples.

3. Narrow cylindrical (fig. 79, Γ). Two examples.
4. Spool - shaped, with convex bottom and a low base (fig. 79, Δ). Six examples.
5. Narrow - shouldered, broadening downwards, with a convex bottom (fig. 79, E). An angular version of type 1. Three examples, one of which has a low ringed base.

Three are unpainted, six are monochrome and two are painted all over with reserved bands on the shoulder. The rest are painted at the mouth and the handles and have their body decorated with stripes. Seventeen specimens have shoulder zones ornamented with patterns (fig. 80) such as cross-hatching, wavy lines, scale triangles, fringes, triangular flowers, etc.

Alabastra are widespread in LH III and their variants familiar all over the Aegean, except for type 3, which is known so far only from Perati and Kos. Type 4 is also rare. The shape did not survive into the sub-Mycenaean period.

*Three - legged alabastra.* Seven were found, with cylindrical, collar-necked bodies, three short legs, small knobs on the shoulder and upright or slanting loop-handles (fig. 81). Necks and handles are painted. Shoulders are ornamented with quirks, triangular flowers, fringes and chevrons with concentric arcs. Bodies have stripes, forming broad zones mostly filled with patterns (fig. 82) such as spirals connected by hatched columns (fig. 82, 404) and panels, plain (fig. 82, 561, 1114) or between antithetical flowers (fig. 82, 783). There is a variant (figs. 81, 82, 961) probably imported from Rhodes, which broadens at the shoulder, has handles attached not to the shoulder but to the body, and is decorated with two horizontal wavy lines.

Three-legged alabastra, although infrequent, appear at several sites with pottery ranging from Close Style down to Geometric.

*Composite vessels :* There are six twin, triple and quadruple examples. One is composed of three stamniskoi, the others of alabastra (pls. 28γ, 76γ, 84β, 126α). The component vessels have the shapes and decoration usual to their kind and their tall main strap handles are ornamented with cross stripes or chevrons. They appear throughout the Aegean at the end of LH III B and the beginning of III C.

*Cups.* Eighty-eight, in six variants according to their shape:

1. The usual semiglobular form, with a slightly flared rim (fig. 83, A). There are fifty-two examples, more than half of the total.
2. Similar to 1, with a widely splayed rim (fig. 83 B). Twelve examples.
3. Angular, with an almost conical body and a practically flat bottom (fig. 83 Γ). Eight examples.
4. Shallow (fig. 83 Δ). Eight examples.
5. Deep (fig. 83 E). Five examples.
6. Two hand-made examples (fig. 83 Z). They are clumsy, amateurish attempts at pot-making rather than a consciously modelled type.

Handles are round or ribbon, curved as a rule but sometimes bent at an angle (fig. 83 E). There are twenty-one unpainted cups, one painted all over inside and

out, four with a reserved area above the base and sixty variously decorated. Only one is patterned (with circles, haphazardly hatched and dotted, see pl. 60γ, 714). The others are monochrome inside and have a band at the rim and occasionally one or two more around the body outside. There is also a group of twenty-two cups of all types decorated with half-ovals of paint pendent from the rim inside and out (pl. 186α). Handles are painted along the back (especially on type 1), on the top (with the same brush-stroke that encircles the rim) or with cross-stripes.

Cups are very common, known from practically all sites, with the shallow type among the earlier and the deep appearing late and continuing well into the sub-Mycenaean period. At Perati all types exist together, without any apparent difference in date. Those decorated with the pendent half-ovals form a group apart. In Crete the motif appears now and then on several kinds of vases dating from the MM period down to Protogeometric. There are also one or two examples from Karpathos and Lefkandi but so far Perati is the only site where this motif is demonstrably both local and frequent.

*Two-handled cups.* There are five examples with two opposed ribbon handles (pls. 3γ, 13β, 19β, 31γ, 136στ'). Three have the usual rounded form, while two are oblong. They are decorated in the same way as ordinary cups. As a shape they are rare, known only from Ialysos, Lefkandi, Mycenae, Asine and Pylos.

*Spouted cups.* There are four, of the shallow and deep types, with an unbridged spout either opposite the handle or at right angles to it (pls. 13α, 1206, 38γ, 1147, 88δ, 372, 129γ, 891). Decorated in the manner usual to cups, they are common enough in the Aegean till the beginning of the LH III C period.

*Skyphoi.* Seventy-two examples in two main types, each with approximately the same number. The first (fig. 84 A) has a semiglobular body with a rounded profile, upright horizontal loop handles and usually ringed bases. It has also a variant with a more taut profile (fig. 84 B). The second type has more or less the same form, almost level handles and conical base (fig. 84 Γ), with a variant similar to that of the first (fig. 84 Δ). The decoration, indiscriminately applied to all types and variants, is mostly simple: eleven are covered with a solid wash of paint inside and out (fig. 85, 53), sixteen are monochrome with reserved bases (fig. 85, 1260) and thirty more have reserved lines above the base and inside the rim (fig. 85, 1243). Ten are painted inside and decorated with stripes outside, with dotted rims and striped handles (fig. 85, 401, 921) and the remaining five are ornamented with patterns drawn in broad zones between the handles, such as a tongue pattern, elaborate circles and spirals, with or without panels (fig. 85, 768-462). From LH III A2 to the end of III C, skyphoi are ubiquitous at Mycenaean sites. Typologically, the Perati examples are similar to those from Lefkandi, where monochrome specimens belong to phase I and those with reserved bands and lines to phases II and III, during which a few, decorated with simple patterns, make their appearance.

*One-handled skyphoi.* Six were found in as many tombs. They have one horizontal

loop handle and the form either of an inverted cone (five examples, fig. 86, 613) or of an ordinary semiglobular cup (one example, fig. 86, 1108). They are all monochrome inside, with bands outside and cross-stripes on the handles. The shape was known throughout the Aegean. The cup-like variant found in III B contexts and among the pottery of phase II at Lefkandi is earlier than the other. The conical form appeared in the middle of LH III C and enjoyed a brief vogue, replacing almost entirely the cup and the kylix, but it did not outlast this period.

*Kylikes.* One fragmentary and three whole. They are conical with a long stem and splayed hollow foot (fig. 87, 435) except one (fig. 87, 502) which is cup-shaped and has a short stem and three handles. This variant, known also from the destruction level of the Granary, is unpainted. The others are painted all over, with reserved thin lines on stem and foot, and should be classed among the last survivals of their type.

*Conical bowls.* Five undecorated bowls were found, all with conical body, narrow vertical handle zone and two horizontal ribbon handles. The shape is familiar during the III B period, lasting well into III C.

*Tankards.* Six small and two large. They have cylindrical bodies with convex sides, one vertical small handle in the middle (fig. 89) and flat bottoms, except for one which has a low disc-shaped base (pl. 19β, 577). One is unpainted, another one is covered inside and out with a wash of paint. The others are painted inside and have stripes around the rim and the bottom. On some examples the space between is filled with straight and wavy lines, dotted columns or whorl-shells and lozenges (fig. 90). This shape was widespread and very popular, especially during LH III A and III B, when their body was divided into two zones, first by a moulded and then by a painted band around their middle. In III C this band disappears and tankards are decorated as at Perati.

*Jugs.* One, hand-made and badly fired (pl. 45γ, 35) and two squat, with wide low mouths, unpainted (fig. 91, 1056). Made of gritty clay, they belong to a type of household vessel typical of the LH III B2 - III C1 period. The other sixty eight have the form of jug familiar from most Mycenaean sites: rounded body, tubular neck, splayed lip, vertical round handle and very low flat base. Four are globular (fig. 91, 868), the rest are oval (fig. 91, 1067). There is also a difference in the modelling of the lip: three globular jugs and eleven oval have the lip in the form of a rounded ring of clay, so set upon the neck as to protrude outwards while keeping the inside surface even. On the rest the lip terminates in a blunt edge and has a shallow, almost imperceptible groove on the inside. This particular feature does not seem to be earlier than the beginning of the LH III C1 phase. Handles reach from shoulder to lip, but on two oval jugs they stop short of the lip, and are attached to the neck. Decoration consists of bands encircling the lip, the base of the neck and the shoulder and of straight or wavy lines running down the backs of the handles, sometimes terminating in pendent hooks. A few shoulders are ornamented with simple patterns (fig. 92) such as circular fringes, tassels, S-scrolls, zigzag, spirals, etc.



*Two - handled jugs.* Eleven globular and oval, differing from ordinary jugs only in having two handles (pls. 46β, 7, 46γ, 11). A globular one has thick rope handles (pl. 8β, 1252). They have the same decoration as their one-handled prototypes, with a marked preference for S-scrolls on the shoulder (fig. 93) which occur on 5 specimens. Both the long-handled and the short-handled variants have been found at most LH III B - III C sites, but the latter continues into the sub-Mycenaean period, during which it is predominant.

*Strainer - spouted jugs.* Three (pls. 21β, 553, 78ε, 474, 102γ, 280) similar to the plain jugs but with an additional side spout with strainer holes on the shoulder. One has a rope handle. The decorative scheme is the same as in the other jug shapes but shoulder ornaments are richer, and include snakes drinking from the spout, which have been stylized into wavy lines (fig. 94). This kind of vase was known all over the Aegean and was one of the shapes adopted by Philistine potters. The Perati examples seem to be imitations of LH III B-III C1 prototypes from Naxos and the Dodecanese.

*Juglets.* These are small vessels, average height 0,07 - 0,10 m. According to their form they may be divided into miniature jugs (fig. 95 A, forty-seven examples) and the globular, squat or oval variant with practically no neck and a wide mouth (fig. 95 B, thirteen examples). Both have a low flat base and handle from lip to shoulder. Two are unpainted and eleven more are monochrome. The others have the same decoration as jugs, sometimes with a few simple patterns on the shoulder zone (fig. 96). The first type is much more common than the second but they were both current in the Aegean during LH III and the sub-Mycenaean period.

*Two-handled juglets.* Only six of the first type were found, i.e. like miniature two-handled jugs, both as to form and decoration. The shape is rare, so far being known elsewhere only from Prosymna.

*Hydriai.* Thirteen, large and small, from as many tombs. They have the form and decoration of jugs or of type A juglets, with two additional cross-striped belly handles (fig. 97). Three specimens, moreover, have knobs on the shoulder (pls. 28β, 620, 63ε, 1044, 121α, 831). All except two have grooved lips. The shoulder patterns, similar to those on jugs but more ornate, include fringes, wavy lines, tassels and elaborate triangles (fig. 98). They belong to a type current in Greece and the Aegean during the LH III B-III C1 period.

*Oenochoi.* They are jugs and juglets with trefoil-shaped mouths (fig. 99). There are eighteen oval and conical examples, two with tall handles and one with a knob on the shoulder (pls. 79γ, 417, 84γ, 218). The decorative scheme is closer than on jugs or hydriai, recalling the style of the more advanced stirrup jars: necks are solid painted and bands on the body broader and more numerous (pls. 26β, 592, 84γ, 218, 136ε, 963). A few standard ornaments, such as wavy lines, concentric arcs and fringes with or without spirals (fig. 100) are employed on the shoulder zone. The shape appeared in the Aegean and the Greek mainland in III C1a and

continued down to the Geometric period, by which time it had entirely replaced the jug.

*Feeding bottles.* Forty-three, mostly oval but also globular, squat and conical, with either tall or low handles (fig. 101). They have a narrow slanting tubular spout, placed on the same diameter as the handle, with the exception of an obviously imported squat specimen which has a narrow base, a widely splayed mouth and a spout at right angles to the handle (pl. 68α, 976). Decoration is more or less standard: the neck is painted all over, handles have stripes either along or across the back, the spout has rings around the ends and straight lines down the length. Nineteen have shoulder zones (fig. 102) decorated with chaplets and semicircles (on globular examples), zigzag (on squat) and dots, fringes, wavy lines and chevrons (on all forms). The shape, one of those imitated by Philistine potters, was common enough during LH III times and remained unchanged to the end of this period. The only feature that varied with the times was the shoulder decoration, and this places the feeding bottles from Perati among the last of their kind.

*Lekythoi.* Sixty-two examples, in the form of thick-walled juglets of very limited capacity. With the exception of only one globular short-necked specimen with a handle from lip to shoulder (pl. 103δ, 308), all have long narrow necks and handles which stop short of the lip. Thirty three belong to a squat baggy type with ring base (fig. 103, A). The rest are conical and have a conical base (fig. 103 B). Two of each type have an air hole pierced on the shoulder. Their decorative scheme is very much like that of stirrup jars: three of the first type are monochrome. The others have rings of paint around the lip and the base of the neck, bands on the body and stripes across or along the backs of the handles, twice terminating in hooks. Shoulder zones, plain on seven lekythoi, are usually ornamented (fig. 104) with various patterns, simple (dotted circles, scale triangles, zigzag), or elaborate (flowers, spirals, a fish, etc.). Two standardized compositions recur on a considerable number of shoulders: a panel of horizontal wavy lines between two columns of zigzag on nine squat examples (figs. 104, 719, 105, 177), and a circular fringe pattern on twelve conical (figs. 104, 862, 105, 978). The squat type is loosely decorated with III B or early III C motifs (fig. 105, 1033, 177), while the conical one follows the decorative arrangement of jugs, with Granary Class or Close Style patterns (fig. 105, 42, 978) sometimes reminiscent of stirrup jars. So far, lekythoi had rarely been discovered at other mycenaean sites and were unknown before III C. The finds from Perati, three times as numerous as all the others taken together, show that the shape was created during the transition from III B to III C and that it rapidly became popular.

*Flasks.* Four, from as many tombs (fig. 106). These are lentoid in form with one side evenly convex and the other humped in the middle, a narrow tubular upright spout, short vertical handle and no base. Two have knobs on the shoulder. They are decorated with concentric rings or spirals on the two sides of the body, wavy bands along its edge, rings around the neck and the lip and cross-stripes on the handle.

This type of flask without a base belongs to the III B-III C<sub>1</sub> period and is very rare, being known only from Naxos and the Dodecanese.

*Ring - vases.* There are eight, all having an annular body with thick walls (which reduce the vessel's already limited capacity), a slanting tubular spout and a basket handle (fig. 107, 634). Half of them have two additional small handles on either side of the spout and a low ring base (fig. 107, 366). One is monochrome, but the rest are lavishly ornamented, with rings around the lips of the spouts, cross-stripes and chevrons on the handles or lines along their edges, bands around the body and Granary Class or Close Style patterns on the shoulder (fig. 108). They are not very frequent, but come from several III C<sub>1</sub> sites.

*Askoi.* Two of these ceramic imitations of goatskins were found (pls. 115b, 781, 122ε, 850), sparingly decorated with stripes on the back of the handle and irregular bands along the body. The shape, known from a comparatively small number of specimens, remained unchanged throughout its long history.

*Lekanai.* Forty six, large and small, from twenty nine tombs. They come in three different types:

1. Bell-shaped (fourteen examples). Cylindrical lower body, wide funnel-shaped top (fig. 109 A).
2. Conical (nine examples), with a comparatively narrow base (fig. 109 B).
3. Bi-conical. Almost half the total number belong here. Similar to type 2, with the lower body widening to form a broader bottom (fig. 109 Γ).

They all have horizontal loop-handles and a flat moulded rim, sometimes inclined inwards. Two lekanai have short unbridged spouts, one has three small holes pierced through the rim for mourner-figurines to be attached, and another has four such holes, as well as two semiglobular cups adhering to the handles. One lekane is unpainted and another is covered with a solid wash of paint inside and out. The rest are ornamented according to two distinct decorative schemes: the first group (mostly bell-shaped) has longitudinal or cross-stripes on the handles, bands around the inside as well as the outside of the bowl and simple designs (fringe pattern, chevrons, semicircles, wavy lines) on the rim (fig. 110, 273-524). The second group has the inside painted all over with a reserved circle in the middle of the bottom, broad bands and stripes around the base and more elaborate Close Style patterns, such as concentric arcs, bracketed stripes and chevrons with wavy lines on the rim (fig. 110, 767-175). Pottery lekanai are ceramic adaptations of metal prototypes, produced since LH III A. The bell-shaped type is characteristic of the IIIA2-III B period, with some late specimens found in Attica and the Argolis. Types 2 and 3 were current during III C<sub>1</sub> in Attica, the Argolis, the Cyclades and the Dodecanese, sometimes coinciding with survivals of the former type.

*Kraters.* Four, from three tombs. Two belong to the type which has a piriform body, vertical ribbon handles from rim to body and a high conical base or a cylindrical stem with a splayed foot (pls. 100α, 402, 128α, 875). The other two, both frag-

mentary and from the same tomb, have the form of deep rounded bowls with broad flat bases and horizontal loop handles (pl. 16α, 97, 104), like large skyphoi. All are decorated with bands on the rim and on the body below the handles, thus forming a broad zone filled with flowers, panels between spirals or extremely stylized whorl shells (fig. 111). Handles are cross-striped or painted on their backs or along their edges. Kraters are very common in Mycenaean Greece, the Aegean and the Middle East. In LH III B both types were current but the second predominated during III C, and replaced the other.

*Dippers.* Two were found, both unpainted, having the form of semiglobular cups with long vertical looped ribbon handles (pls. 122δ, 844, 128α, 879). The shape is known from several sites and remained unchanged from MH times to the end of the Mycenaean period.

*Pyxides.* Eight, from seven tombs. They consist of a shallow cylindrical body and a similar, rather loosely fitting convex-topped lid (pls. 38α, 1141, 1142, 112β, 460, 114ε, 761) and were made in imitation of wooden receptacles current from the Early Bronze Age till today. They are very ornate vessels. The bodies are decorated with concentric rings and bands, the lids with elaborate Close Style patterns and compositions on the top and along their sides (fig. 112). One example is covered with numerous Granary Class motifs, roughly and haphazardly sketched (fig. 113).

Apart from Perati, clay pyxides are virtually unknown. Only three are recorded, one of unspecified provenance and two more as coming from Mycenae and from Ialysos. They are all richly ornamented and belong to LH III C1.

*Lids.* There are eight, from seven tombs. They have the same shape as pyxis lids with a small hole pierced in the middle of their top. One is monochrome, others are decorated with bands and concentric circles (pls. 35γ, 1115, 63ε, 1038, 84α, 217, 100α, 411). They have been found at several sites and are associated with pottery of all Mycenaean periods.

*Various single vessels.* The excavation yielded ten more single specimens of various other vase-shapes. There is a hand-modelled miniature beaker from tomb 13 (pl. 84α, 257), a small unpainted semiglobular vessel from tomb 23 (pl. 104γ), perhaps part of a dipper, and a fragmentary, diminutive, biconical vase from tomb Σ16 (pl. 4β, 352). — A three-legged unpainted cooking-vessel, also fragmentary, of a type current in the Aegean from the MH period onwards (pl. 39β, 1130), was found in tomb 148. — Tomb 108 had a small baggy jar (pl. 115β, 790), probably a variant of the alabastron and there is a similar little jar from tomb 10 with a low painted neck and irregular vertical lines running down the body (fig. 114, 155), an ornament characteristic of several III B vases. — From tomb 74 comes an oval, high-necked, belly handled amphora with small knobs on the shoulder. The neck is painted all over except for thin reserved lines, the shoulder is decorated with a fringe pattern and the body with two irregular wavy lines (fig. 114, 590). It is similar in proportions and decoration to one found in a niche of chamber tomb I:5 at Asine, and not unlike



several others from the Kerameikos, which, however, are decorated in a more advanced style.— A two-handled plate with a low flat base was among the pottery from tomb 12 (fig. 114, 190). It has cross-stripes on the handles, a dotted rim and bands inside and out. It is rather similar to some flat-bottomed III B-III C<sub>1</sub> plates but has no exact parallel.— From tomb 75 comes a strainer, consisting of two separate parts, made of coarse gritty clay and left undecorated (fig. 114, 639), a unique piece so far.— Finally, there is the kernos found in tomb 122, a vessel composed of nine deep cups with swelling bodies and contracted mouths, decorated with cross-hatching on the outside and attached to a hollow cylindrical stem, which spreads out below to a broad foot (fig. 114, 866). The shape is known from Phylakopi and from ten examples (now in various museums and collections) said to come from Melos and dated to the MH period. The Perati kernos, which is finer and better fired, is apparently an import from the Cyclades during the last part of the III B period.

### FIGURINES

The tombs yielded a number of human and animal terracotta figurines, made of the same clays and painted with the same glazes as the vases. They all represent a few standard stylized types, rather carelessly made and indifferently decorated.

**Human.** There are seven female figurines of the ordinary  $\psi$  type. Two are modelled with some care and their decoration shows an apparent if rudimentary effort to depict some kind of dress (fig. 115, 1174). They belong to the earlier type which persists to the end of III B. The others, crudely made and decorated with a few meaningless stripes (fig. 115, 341, 798) are later, known from III C<sub>1</sub> contexts.— Seven more figurines, also female, found together with lekanai 65 and 820, differ from the former in that their arms are raised to their heads with the hands meeting on top of their conical headdress (fig. 116). They accompanied two of the earlier burials of the cemetery and represent wailing women. They have small holes pierced vertically into their solid stem-like bases, which enabled them to be fixed to the lekanai at will by means of little sticks, long enough to be driven into the foot of the figurine and through a corresponding perforation in the rim of the vase (pls. 177 $\beta$ , 178 $\beta$ ). The decoration is similar to that of the former type, with the addition of a fringed apron hanging from their waist. They have parallels from Ialysos (where they are fixed permanently to the rim of a similar lekane) and from Naxos, where, however, they have no holes drilled into them and are, therefore, independent of any vessel.

**Quadrupeds:** There are ten oxen with long cylindrical bodies and pointed legs spread apart (fig. 117), and six other clumsily modelled animals of a hardly identifiable species. One has the horns and the short stumpy tail of a deer (fig. 118, 506), two more seem to represent different members of the canine family (fig. 118, 292, 296) and one is too fragmentary to be recognised (pl. 133 $\alpha$ , 957). The last two,



which are practically identical (fig. 118, 338, 339), have a long tubular body, pointed head with small triangular ears, plastic mane, long tail resting against their haunches and very short legs. The tips of these legs are rounded in 338 whereas in 339 their lower ends are turned forward. But for this they could be horses, but in this case as well as in all others the artist seems to have concerned himself less with naturalistic detail than with producing conventionalized figures of animals, only vaguely reminiscent of their prototypes. A few are entirely covered with a solid wash of glaze (fig. 117, 494) or painted on the outside, with the belly and inner surface of the legs reserved (fig. 117, 1110), in the manner employed in the III A2-B period. The others are decorated in a purely conventional style with longitudinal and transverse stripes, joined sometimes with hatchings, and most have the horns and forehead painted. This style, more advanced than the other, was prevalent during LH III B and later.

**Birds.** There are three headless and generally fragmentary, with an oval body, forked tail and a cylindrical stem with splaying foot instead of legs (fig. 119, 544). One (pl. 117, 1221) has two short pinched-out stumps at the sides, representing wings. On the others these are indicated by stripes of paint which, together with one or two more stripes and some dots, constitute their rudimentary and haphazard decoration. Only three parallels to this shape are known, found at Krissa, Mycenae and Asine, and dated to III C1 times.

**Chair.** Tomb 25 yielded a crudely modelled four-legged clay chair with an open back and two arms (fig. 119, 337), fragmentary, undecorated and, so far, unique. The only two other models of four-legged seats known at present come from Cyprus, belong to different types and are dated to the 12th cent. B.C.

**Square object.** Among the furnishings of tomb 112 there is a small square compact clay block, which has its top pierced through by two small holes. Two of its surfaces, obviously its back and bottom, are unpainted. The other four are ornamented with wavy lines and striped scales (pl. 121a, 835). Its use is obscure, the more so since it was not found in its original place but had been swept, broken, into a small pit full of displaced bones and pottery. There is only one parallel, also unexplained, a small pierced clay cube from the House of Sphinxes at Mycenae.

## OBJECTS OF PERSONAL USE AND DECORATION

**Clothing ornaments.** Cremation pit 2 in tomb 1 contained among other furnishings twenty-six triangular and two minute oblong bone plaques, pierced in the middle or at both ends and partly burnt (pl. 49a, 45). Their original purpose is problematic, but they may have been ornaments sewn like spangles to the dress.

**Fibulae.** There are eight bronze fibulae, four of the fiddlebow type and four arched. The former have flat leaf-shaped bows (fig. 121). Those of the latter are either also leaf-shaped (fig. 122 and pl. 101 β, M71) or simple and made of straight

or twisted wire (fig. 122, M83, M116). Only two, belonging to the last variety, were found in situ, closed, at the throat and on the chest of the latest skeleton in tomb 74 (fig. 120, pl. 181). They seem to have been pinned not to the dress itself but to a shawl like that worn by the figures of the ivory group from Mycenae. The fiddle-bow type was in use from LH III B to the end of the proto-Geometric period, and is therefore held to be earlier than the arched, which appears around the middle of III C and lasts well into the historical era. This seems to be borne out by the material at Perati (where three fiddlebow specimens were found together with less advanced pottery than that accompanying the two arched items in tomb 74) at least to the extent that the former type seems to have been gradually replaced by the latter. Fibulae are rare in late Mycenaean Greece and quite possibly of foreign origin. The Perati examples, however, are almost certainly local products.

**Buttons.** One casual find and 203 more from sixty-one tombs. Six are made of clay, three of ivory, one of rock crystal, one of glasspaste, four of various kinds of stone and 189 of steatite. Though not actually rough, their surface is usually unpolished, so in all probability they were not intended to show. Their numbers differ greatly from tomb to tomb as well as from burial to burial (where they vary from one to eleven) and, far from being ubiquitous, as they have been called, they occurred in no more than fifty-four out of 159 unrobbed tombs. This shows that they were not indispensable dress accessories like buttons, but that they must have served some other purpose. In tomb 16, the only one where they appeared in any numbers accompanying an entirely undisturbed burial, they lay in an irregular row passing above and beneath the tibiae of the dead woman (fig. 4). In all probability, therefore, they were weights fastened to the hem of the dress, in the manner familiar from later times.

In shape they are biconical (fig. 123, 1), semiglobular (fig. 123, 2), conical (fig. 123, 3-7) or shanked (fig. 123, 8-11) with several variants depending on whether they have a plain or ringed top, a straight or concave profile and flat or hollow bases. The conical-shaped constitute the majority, the other types being represented by a few specimens only. They are believed to have evolved from conical to shanked, but the process was already completed by LH III B and in the tombs of Perati all types appear concurrently.

**Razors.** Opinions differ as to the probable use of these curve-bladed bronze implements. Some scholars think that they were employed for shaving and hair-cutting but others contend that, since some of them are heavy and unwieldy, they must have been cleavers. The tombs of Perati yielded several, four of which (fig. 124), are neither large nor weighty enough to serve for chopping. Two were accompanied by tweezers, and this, as well as their size, shows that they were indeed razors, having replaced the earlier leaf-shaped blades. The broad-bladed, triangular-handled type (fig. 124, M17), familiar from many Mycenaean sites, is the most frequent. The others are more or less rare and belong to III C1. Only one (fig. 124, M151)

was found in situ, along the right arm of the skeleton of tomb 122 $\alpha$ , together with a bronze pin (see *infra*) and three close-painted conical stirrup jars (vol. A, p. 425, plan 139). This shearing knife, better made and more ornate than the others, belonged to one of the later burials of the cemetery and represents a more advanced type.

**Tweezers.** Bronze tweezers are few but come from almost everywhere in the Eastern Mediterranean. Their strictly functional shape did not change appreciably from the 3rd millennium B.C. down to the Iron Age. Four identically shaped pieces (fig. 125) were found in Perati, their arms curved inwards so that the edges at their ends practically meet. This type, familiar from several sites, is everywhere associated with III C pottery.

**Mirrors.** There are five, two whole and three fragmentary. Only one, in tomb 16, was found in situ, placed so that it could reflect the dead woman's face (fig. 4, pl. 738). They are thin circular bronze discs, 0,117-0,177 m. in diameter and 0,0025-0,005 m. thick, and have, at a point near their perimeter, either a pair of rivet-holes or the rivets themselves which secured their handles (pls. 16 $\beta$ , M25, M27, 50 $\alpha$ , 73 $\gamma$ , 96 $\alpha$ ). To judge from their imprints on the corroded bronze surface, these handles were wooden and had square tops which covered the edge of the mirror-disc symmetrically on both sides, in the manner prevalent in Mycenaean Greece, as opposed to Syrian or Anatolian mirrors, which were provided with a tang fitting into the handle.

**Combs.** Fragments of the backs and some teeth of fourteen ivory combs were found in nine tombs. Only two were preserved well enough to show their shape and size (fig. 126). They are all plain, without any decoration other than one or two thin horizontal relief lines above the teeth and near the top.

**Pins.** Eight tombs contained fragments of ivory and bone pins. There is also one of bronze and one of iron, of which only a fragment was found, stuck into a glasspaste bead (pl. 116 $\alpha$ , A142). Their number, as far as it could be ascertained, varied from tomb to tomb. Only the bronze pin was discovered in its original but obviously not functional position. It lay in tomb 122 $\alpha$ , along the skeleton's right arm, together with the shearing knife M151 (see *supra*). It is sharply pointed and has a square tang at the other end (pl. 1268, M152), which was originally inserted into a now decayed head. The much shorter ivory and bone pins have a flat top, sometimes decorated with three moulded rings, and taper to a blunt point (pl. 62 $\beta$ , A136), which could not possibly have penetrated into cloth without tearing it. They were, therefore, hair-pins and so was the bronze pin, which was not fastened to the dead person's dress but had been placed beside him, together with a toilet utensil. The short ivory and bone pins belong to a type which was current during the entire Mycenaean period. The long type, with a metal shank and a head made of a different material, was common enough at the beginning of Mycenaean times, as show those found in the shaft graves at Mycenae but, while never falling entirely out of use, it was gradually replaced by the pin with a globe-like swelling in the

upper part of the shank, sometimes between moulded rings, familiar from late Mycenaean and sub-Mycenaean contexts. The Perati bronze and iron examples must belong to the last of their kind.

**Chalk.** Small lumps of soft crumbly chalk, employed as a cosmetic, were found in five tombs. They were shapeless, save for one piece which had a flat side, obviously produced by being pressed against an even surface. Apparently it was used in powder-form, and took the shape of the receptacle in which it was kept.

**Finger-rings.** There are 101, intact or fragmentary, from forty-five tombs, and one casual find. Most are plain hoops made of silver (53 examples), gold (18), bronze (12) or lead (1). One is made of thin gold wire twisted into a four-coiled circlet and the remainder (nine silver, five golden and three bronze) have oblong convex bezels at right angles to the hoop (pl. 108γ, *M235*). Two were signet rings with engraved bezels (fig. 137, pl. 48α, γ), one has lost its bezel which was attached to the hoop with two minuscule rivets (pl. 107γ, *M95*) and another, with bevelled and granulated sides, (similar to examples from Ialysos and Achaia), had an inset amber bezel, now totally decayed (pl. 124 γ, *M178*). Finally the last intact skeleton in tomb 74 wore a bronze ring with a bezel in the form of a double spiral (fig. 127, pl. 27β, *M115*). This is an early variant of an advanced type found in sub-Mycenaean contexts at Mycenae, the Kerameikos, Epirus, Thessaly and Lokris, and looks like an imitation of a Central European design.

Rings were worn on the finger, and many were found around knucklebones. Moreover, people used to wear more than one, as e.g. the woman in tomb 16 who had two on her right hand and three on her left, two of which on the same finger. Cast rather than made of sheet metal, they are usually flat inside and convex outside, but some are round or square in section. They were all made of one metal only, except for *M232*, a silver hoop plated with thin gold foil (pl. 186γ).

**Bracelets.** Although familiar to the Mycenaeans since the time of the royal shaft graves, bracelets are rarely found in tombs. The cemetery yielded four more or less plain bronze examples. One is made of a thin rod bent into a hoop with the ends touching but not welded (pl. 82α). Another consists of a wire circlet which was bent out of shape when found (pl. 32ε, *M127*). The remaining two are similar: made of a piece of thick wire which has both ends tapered and twisted in spirals around each other, they were thus adjustable in size (pl. 129δ, *M158*, 136α, *M174*). This type of bracelet originated in the Middle East and did not spread westwards before the 12th century B.C.

**Ear-rings.** Five gold ear-rings were found, all single, their pairs having obviously been retrieved by the dead person's relatives. These are a hoop of tapered rope-like twisted wire (pl. 78α, *M32*), an almond-shaped pendant, hoop missing, with filigree and granulated decoration (pl. 97β, *M39*), two stylized bull's heads, stamped from sheet gold (pl. 15α, *M221*, 54γ, *M91*), and a small flat disc (pl. 9β, *M230*). They are



all Cypriot in design and, apparently, origin, as are the few similar examples found in Crete and the Greek mainland.

**Hair-rings.** There are three of gold, one silver and two bronze from six tombs. One of the last two is a plain fragmentary circlet. The others are made of wire coiled into a double, triple or even quadruple spiral (pls. 33ε, 61β, *M132*, 75β, *M69*, 97β, *M40*). Two were found in situ, behind the skull (tombs 16, 83), apparently having been worn around a single braid of hair hanging down the back, a coiffure familiar from the terracotta figurines of the time. Other similar spirals have been found in Crete, the Aegean, the Greek mainland and Kephallenia.

**Cylinders.** Two, of banded agate and rock crystal, both with golden caps at their ends (pls. 51α, 13, 53β, 127). Gold capping, practiced in Cyprus, the Dodecanese, Crete and the Argolis, was a technique used to set off a number of ornaments, such as cylinders, pendants and beads.

**Beads.** They were threaded to form necklaces, possibly also bracelets and diadems. A total of 375 were found in fifty-seven tombs, clearly those left behind after the subsequent removals of the grave furnishings. Only four necklaces had been left intact or practically so: One in tomb 24 (pl. 180β), one in tomb 92 (pl. 61α) and two in tomb 147 (colour pl. IV δ, pl. 36α,β). The necklace of tomb 92 consisted of more or less homogeneous flattened spherical and poppy-head carnelian beads. The remaining necklaces were composed of beads of various shapes and materials.

Beads in Perati were made of twenty-two different materials, including gold, bronze, stones (mostly semi-precious), ivory, bone, amber, glass paste, fayence, etc. The majority (145) are of gold, followed by glasspaste (103), carnelian (75), fayence (11) and steatite (10). The other substances do not seem to have been used frequently. Conclusions, however, based on the comparison of these numbers would be misleading, since most of the beads originally offered to the dead are now undoubtedly missing.

Their shapes, thirty-six in all (fig. 128) are even more varied. Globular beads, the simplest (fig. 128, 1) are the most numerous (191). There are also twenty-nine flattened spherical (fig. 128, 2), fifteen acorn-shaped (fig. 128, 3), thirteen poppy-head-shaped (fig. 128, 4), thirteen biconical (fig. 128, 5), twelve barrel-shaped (fig. 128, 6) and some grooved, granulated, etc. The more complicated forms (fig. 128, 33-36) are represented by single beads only. Thus, golden (119) or glasspaste (55) globular beads are the commonest. Besides these, only carnelian flattened spherical (18) and poppy-head-shaped (13) were found in any quantity.

The shapes are mostly plain geometric forms (globular, biconical, cylindrical, etc., fig. 128, 1, 2, 5, 6, 8, 13, 16, 19, 21-31) or stylized imitations of objects belonging to the natural surroundings, sometimes used as beads themselves, such as seeds and kernels of plants (poppy capsules, grains of wheat, pumpkin seeds, acorns, etc.). There are also bull-heads, double argonauts, snails and seashells. Most of these shapes are also found in Egypt and the Middle East.



Metal beads were either cast solid or made of a thin sheet, moulded or stamped. Stone beads were cut, sometimes roughly and imperfectly, while beads of glasspaste and fayence were cast in moulds of a kind found at several Aegean sites.

**Miscellaneous ornaments.** A piece of gold foil, originally folded into a regular five-cornered shape (pl. 130β, *M159*). It lay by itself on the left hip of a skeleton found in situ and seems to have been offered as an independent grave gift. — A small gold disc with minute granules along its perimeter (pl. 131α, *M161*) was found in a pit in tomb 127. Similar discs were used to decorate mirror - handles or sword - hilts. — An oblong piece of gold foil was found, not in situ, with one of its ends prolonged into a hook (pl. 136α, *M175*). — A minute (5 mm. long) piece of gold sheet was also found folded into a half-oval (pl. 9β, *M231*), undecorated, probably part of a bigger ornament.

**Amulets.** Twenty-four were found in ten tombs. One, a goat's horn (pl. 105α, *462*), a natural amulet, as it were, lay near the throat of the skeleton in tomb 24 (pl. 180β). The others are all manufactured, deriving their power from their form, their decoration or their inscriptions. Seventeen had been imported from Egypt, three from Syria and one from Cyprus, and were used by people who believed them to be effective even though far from their country of origin and her gods.

*Egyptian.* Two fayence cartouches from tombs 1 and 104, bearing the name of Ramses II (fig. 129, pls. 48β, 113δ). Cartouches, especially those of great Pharaohs, were widely used as amulets in Egypt and elsewhere. — Nine fayence scarabs were found, one engraved with a stylized flower (fig. 133) and the others with hieroglyphic signs, either mentioning the gods Ammon Ra (fig. 130) and Ptah (fig. 131) or meaningless and purely decorative (fig. 132). The variety in the rendering of their other features (head, wings, etc.), which is apparent if the naturalism of *4196* (pl. 37α) is compared to the stylized abstraction of *4129* (pl. 30β), shows that they belong to different styles and that they were therefore acquired by different persons and brought to Perati not as merchandise, but as personal and cherished possessions. — Three whole and nine fragmentary figurines of crocodiles and of the deities Bes and Toëris were found in tomb 30 (pl. 91β). Cast in the same moulds, they must all have been acquired at the same time and, probably, belonged to the same person. *Syrian.* Two plain gold crescents (pl. 37β, *M209*, 72β, *M89*) and three rosettes were found (pl. 37β, *M206* - 208), all with small suspension hoops. Both crescents and rosettes were used in Egypt, the Levant and Asia Minor as prophylactic amulets against the evil eye and are mentioned as such in inscriptions from Ugarit. Local imitations have been found at Mycenae and Asine. *Cypriot.* A haematite amulet from tomb 24 (fig. 134, pl. 104ε), shaped like a Hittite bulla and inscribed in the middle and along its circumference with symbols (fig. 135) like Hittite hieroglyphs. Some of them, however, are linear A/B (fig. 136, I, II) or Cyprio-Minoan script-signs (fig. 136, III) and the whole «inscription» is a meaningless imi-

tation of an imperfectly understood Hittite text, engraved by an illiterate craftsman, for whom letters were no different from talismanic markings.

**Seals.** There are two gold signet rings, two haematite cylinder seals and eight sealstones (one steatite conoid, five agate and limestone lentoids, two carnelian amygdaloids).— *Rings.* The bezels are so worn that their engravings are almost obliterated. One shows only a few vague traces of a figure (pl. 48γ), the other has two ibexes running through a wooded landscape (fig. 137, pl. 48α). The work is Helladic and should be dated to the beginning of LH III.— *Cylinders.* Both are excellently cut and very well preserved. One (fig. 138, pl. 47α) has two separate groups amid several complementary motifs such as stars, rosettes, a bird, an ibex, a running spiral band, a lion facing a bull and a Humbaba mask. The first group consists of a winged demon with feline legs and tail, holding two horned and winged lions upside down. The second is composed of two bull-men with tall pointed hats and long braids down their backs, who grasp the hind legs of an ibex between them. This cylinder is Mittanian and belongs probably to the 15th cent. B.C. The other (fig. 139, pl. 65γ) bears a single continuous composition: An Egyptian god, holding the Staff of Power and the ankh-sign, is seated on a throne, attended by a Humbaba figure with a ceremonial fan. He receives ibexes offered by a winged and a bull-headed demon. In the field, among these figures, are a flying bird, a seated lion, a closed hand, a crocodile and two linear signs. The subject is partly Egyptian (e.g. the figure of the god, showing, moreover, strong influence of the Amarna style) and partly Syrian (the demons and the attendant) but the details and the engraving are Cypriot. The script sign in front of the knees of the god is also Cypriot while the other is unknown and, most probably, imaginary. The style of the composition dates the cylinder to the 13th cent. B.C. Of all the engraved cylinders found in Greece and the Aegean very few are made locally. The bulk, 61 so far (nine from Crete, forty-seven from Greece and five from the islands) are oriental, imported from the Levant where they were the current seal-form.— *Sealstones.* These are Helladic as well as imported. The Helladic sealstones belong to three different types: the first has two lentoid and one amygdaloid specimens (fig. 140, pls. 65β, 131γ, 139α) bearing respectively a group of deer, a running stag with the forequarters of a similar animal above its back, and an ibex, all filling the field in each seal. The animals on the first two stones are graceful and their details are rendered accurately and naturalistically enough, in the way characteristic of LH II work. The third is stylized and conventional but still carefully cut, of later date than the others and nearer to the period of the cemetery. The second type is represented by a worn lentoid in limestone (fig. 141, pl. 47β), engraved with a rosette-like motif in relief. Those of the third type (fig. 142) are a lentoid in agate with a representation of an animal running among branch-like scratched lines and an amygdaloid in carnelian (pl. 45ε) with two indeterminate quadrupeds, one smaller than the other and above it. The figures are lifeless, dummy-like, and rendered with the rudimentary workmanship usual

in a class of talismanic stones current since the beginnings of LH III. The two remaining sealstones (fig. 143) are an agate lentoid imported from Crete (pl. 478), beautifully engraved with the figure of one ibex and the head of another in a torsional composition, and a steatite conoid, of the type appearing in Cyprus shortly before 1200 B.C. It has a goatlike animal with two heads antithetically disposed in the manner of a face-card; this pattern of composition is known hitherto only from prepalatial and, to a lesser extent, post-palatial Crete.

## INLAYS

Twelve tombs yielded various pieces of ivory inlays, originally ornamenting handles, boxes, etc. There are: four square thin plaques from the hilt-plates of sword *M52* (fig. 160), decorated with engraved horizontal lines; nine whole and 4 fragmentary very small discs from tomb 16 (pl. 75α, *A57*), with rosettes and spirals in relief, probably from a wooden toilet box; two fragmentary plaques from tomb 13 (pl. 87α, *A41*, *A42*), probably parts of *waz*- or lily-shaped inlays like some found at Mycenae; a very small figure-of-eight shield from tomb 65 (pl. 23β, *A111*); three small undecorated discs (pls. 43β, *A195*, 77α, *A26*, 124γ, *A174*); six similar discs, 0,023 - 0,0079 m. in diameter, pierced in the middle, flat (pl. 116α, *A145*) or with ringed holes (pls. 9β, *A223*, 91α, *A76*) and circumferences (pls. 116α, *A146-147*, 118β, *A152*, 131α, *A163*). All these had been moved around within the chamber so that no clue about their original position has survived.

## TOOLS AND IMPLEMENTS

**Stone celt** (*A287*, pl. 63δ). Broken at the butt, it lay by itself in a corner of chamber tomb 143. It is shaped like a Neolithic celt, highly polished, and made of a greenish stone so soft that it cannot possibly have served any practical purpose. There is a LH III parallel from Korakou.

**Chisels.** There are three bronze chisels (fig. 144, pl. 77α, *M36*, 128γ, *M155*, 132β, *M164*) with square stems of varying lengths. Two taper to a narrow cutting edge, the third to a four-edged point. Parallels are rare (to *M36* there is only one, found in the Oros settlement at Aegina) and seem to have been metal-worker's tools.

**Awl** (fig. 145, pl. 128γ, *M154*). It has a long square shaft tapering to a sharp point, and a narrow tang which obviously was inserted into a handle. There are several parallels from the Levant, Crete and mainland Greece.

**Cleavers.** Three were found (fig. 146, pl. 15β, *M219*, 24γ, 110γ) similar in shape to razors but bigger, heavier and with much stronger blades. Two are straight-backed and have riveted handles. The third has a convex back and a long narrow

metal handle. Both types were in use since LH III A. The straight type was frequent in Greece and the curved form in Crete.

**Knives.** The cemetery yielded nine small one-edged knives, two of iron and seven of bronze. None was found in situ except perhaps *M53*, which lay in tomb 12 together with a sword in what may have been their original position along the left arm of the removed skeleton. They belong to six types according to their shapes:

- I. Two examples (fig. 147). These have a long triangular blade tapering to a point, straight back and flat riveted haft. One is of bronze and the other of iron with bronze rivets. This type was the most common in the Levant and the Aegean during LH I - III C.
- II. Two examples (fig. 148). The blades are similar to those of type I but they have a long narrow tang which was inserted into a handle of perishable material. There are a few parallels from Mycenae and Ialysos.
- III. Two examples (fig. 149, pls. 82γ, 95γ). These have a straight thin blade with sharp points turned upwards at an angle. So far they are unique. One has a blade ornamented with a row of chevrons and an elaborate metal haft in the shape of a reversed duck-head. This motif is frequent enough on Egyptian and Syro - Palestinian objects, mostly of ivory. The other knife has a plain haft with bronze rivets but is made of iron, which points to an Anatolian or Syrian origin. Syria is therefore the most likely place where these knives were manufactured. Since they have such a thin blade they were clearly not ordinary household knives or weapons. Their upturned point suggests that they might have been used for hunting and more specifically for skinning game.
- IV. One example, with a triangular blade, a curved edge and a long twisted metal rope-handle (fig. 150). Similar knives have been found in LH III B and C contexts at Mycenae and Karphi and are thought to be instruments of toilet.
- V. One example, with a short straight-edged triangular blade and a riveted haft (fig. 151). Similar to an Egyptian type of knife for cutting cloth or leather, examples of which, belonging to the 13th-12th cent. B.C., are also known from Mycenae and Enkomi. It is a tailor's or leather-worker's tool.
- VI. One fragmentary example with a fan-shaped blade and a tang in the place of the handle (fig. 152). Similar knives, to be held vertically with the edge downwards to cut leather, are known from Egypt, the Levant and Eastern Crete.

These knives seem to be local products, except for the duck's-head and for the two iron specimens with bronze rivets: they both belong to a class of 12th cent. B.C. knives found at Hama, Enkomi, Knossos, Naxos, Lefkandi and, in a more advanced context, at Vrokastro. If not the first iron objects to be imported to Greece, they were, nevertheless, the first iron implements manufactured in the Levant to find their way to the Greek mainland via Cyprus and the Cyclades.

**Whetstone.** In the chamber of tomb 123, among several bronze tools, lay a

pebble with its surface worn flat; this is obviously a whetstone (pl. 128γ, 1237), similar to others found at several Mycenaean sites.

**Handles.** Two steatite pommels (fig. 153), one plain and one decorated with engraved circles, of the sort found at Mycenae, Midea and Ialysos. They were no longer used on swords and daggers, the hilts of which had changed their form since the 14th cent. B.C., so they must have belonged to staffs or, possibly, sceptres.—One fragmentary oblong ivory handle, rounded at the top (fig. 154, 140) and ornamented with zones of engraved triangles and circles, obviously the end part of a handle similar to examples from Mycenae and Midea.—Part of a tube carved in bone, decorated with rings and circles in relief (fig. 154, 161). This was found in situ next to an intact burial but the tomb contained nothing to which it could be fitted, so it must have belonged to a perishable object, probably of wood. Only a few parallels are known, mostly undecorated.

**Spindles.** There are one whole, one fragmentary (fig. 155) and parts of two more, all of ivory (pls. 15α, 1211, 1212, 23β, 1108), as well as a decorated whorl in serpentine (pl. 131α, 1247). They are all ornamented with engraved rings and circles and are much smaller than their parallels from Hama, Megiddo, Egypt and Enkomi.

**Needles.** Pieces of bronze wire with a sharp point at one end and an eye at the other. There are one whole (pl. 24α, 199) and seven fragmentary specimens, none found in situ. The whole one is 0,08 m. long, but another from tomb 157, though fragmentary, measures 0,112 m. The eye is a hole pierced through the flattened head in the manner prevalent in the Aegean, as opposed to the Levant where the eyes were made by bending the end of the wire back into a small loop.

**Spool.** One, of stalactite, with concave sides and flat ends (pl. 90β, 196). In this it differs from cosmetic pestles, the ends of which are decidedly convex. The only known parallels come from Kephallenia.

**Fish-hooks.** Two, from two tombs (fig. 156). One was found in tomb 131 together with a number of leaden net-weights. They are rare in Crete as well as on the Greek mainland. One is bent in a semicircle, the other at an angle. The first type is less rare and seems to be earlier but their different shapes are more likely due to the sort and size of catch for which they were designed.

**Net-weights.** Tomb 131 contained seventy-five small square lead plaques (pl. 135β), lying in a heap in the NW corner. They are folded in the middle and were attached to a fish-net of a simple shallow-water type, known in antiquity and still used today. Similar weights were found at Cape Gelidonia, on Naxos and at Brauron.

**Weights.** There are three small stone weights from as many tombs, similar to those known from 14th-12th cent. B.C. contexts in the Levant. Two, one domed (pl. 89α, 1106) and one sphendonoid (pl. 60α, 1208) are of haematite, and the third, irregularly spherical with a flattened base (pl. 15β, 1309), is of a greenish variety of quartz. They weigh 36,10 grammes, 9,35 grammes and 9,30 grammes respectively,



so that the first corresponds to a multiple of the Palestinian *shekel* and the other two to the Egyptian *gedet* unit. In view of their size, they were no doubt used by goldsmiths and generally by craftsmen working with precious materials.

## WEAPONS

**Spearhead.** One, in tomb 123 (fig. 157, pl. 128γ, *M153*). No trace of its shaft survived but the dimensions of the chamber at the point where it lay do not allow for more than 1.20 m. in total length. It has a tubular socket and is lentoid in section, with a blunt point and no midrib. A very small number of this shape is known from Enkomi, Crete and the Dodecanese, and there are a few examples with midrib from the same sites as well as from the Peloponnese. Two examples (from Knossos and Vapheio) had shafts less than 1 m. long. They were hunting javelins, of a type used during the entire LH period.

**Swords.** Two, one found in tomb 12 alongside the duck's head knife (see supra, p. 459), the other in tomb 38, swept into a heap with various other funerary gifts. The first (fig. 158, pl. 95β) is a true sword. It has a long narrow leaf-shaped blade with a low convex midrib between parallel ornamented engraved lines. Its hilt is T-shaped with two downward quillons on either side of the shoulder and a low flange along its perimeter. It had wooden hilt plates, which were covered with thin ivory plaques (see supra, p. 458) and were held in place by six bronze rivets and a gold ribbon below the flat pommel (fig. 160). The second (fig. 159, pl. 82δ) is a dirk-like short sword. It has a straight flat blade with four narrow engraved lines running down the middle and a T-shaped deep-flanged hilt with a narrow flat pommel and a plain shoulder. The wooden hilt plates were held by two rivets and ornamented with eight short studs. The first type has a few LH A, B and C parallels from Palestine, Crete, Delphi, Mycenae, Elis and Ithaca. The second is much more frequent, being known from LH III B-C contexts in Crete, the Greek mainland, the Aegean and Ionian islands, Sicily and Cornwall. Although it is neither possible nor advisable to draw distinctions, which may not have really existed, the swords seem to have been used for hunting rather than for war.

## MISCELLANEOUS OBJECTS

**Seashells,** more than 400, accompanied twenty-eight burials. Fifteen were cypraea (pl. 122στ'), cardia (pl. 88α, right), axinea (pl. 88a, left), haliotis (pl. 26γ, below), murex and melania. The remainder are conis. They were found, in numbers varying from a single example to 152, together with burials which, as far as it could be ascertained, belonged to children. Many had been rubbed to form a flat side (pl. 56β) and three had molten lead poured between their inner spirals (pl. 109γ). Both

these artificially contrived features acted as a brake if the shells were thrown or pushed on a flat surface, and show that they must have been used for some children's game, played with conical shells which were set rolling. It must have been a very popular game because such shells, often flattened and twice loaded with lead (at Mycenae and Thebes), have been found in Mycenaean tombs all over Greece and the Aegean.

**Wire**, in scattered pieces, one of gold (pl. 82β), some of bronze and many of lead (pls. 96β, 101α) occurred in several tombs. They all belonged to disturbed burials, so that their relation to them could not be determined. Wire is very common in Mycenaean cemeteries. In a tomb at Ligori a length of lead wire had been employed to keep the mouth of the corpse closed, but it is more than likely that, far from being confined to this or any other specific use, they served a variety of purposes.

In addition, the tombs yielded a great number of small objects, mostly fragmentary and not readily ascribable to any of the above groups. These include two rivets (pls. 16β, *M24*, 94β, *M51*), a lump of copper slag from tomb 137 (pl. 69γ, *M189*), a small cube of limonite (pl. 89β, *A104*), pieces of glass (pl. 99β, *A88*), fayence (pl. 4γ, *A23*), ivory, bone (pl. 116α, *A144*, *A149*), bronze foil (pl. 32α) and clay (pl. 9β, *II10*). The narrow square bronze frames from tombs 71 and 80 (pls. 32ε, *M126*, 33δ), the enigmatical ivory angular object from tomb 65 (pl. 23β, *A113*) and the bone and bronze circlets *A84* and *M168* (pls. 89β, 132β) were used in ways no longer apparent. There are also a few unworked pieces such as the pebbles from tomb 13 (pl. 86α, *A55*), fragments of rock crystal (pls. 60α, *A209* - *A210*, 63δ, *A288*, 86α, *A66* 87α, *A54*, 89, *A107*, 90β, *A100*), vitreous rock (pl. 86β, *A51*), amiantus (pl. 86α, *A53*), oligist (pl. 22β, *A162*) and stalactite (pl. 115γ, *A216*), which had been placed with the dead as funerary gifts.

## MATERIALS EMPLOYED

A great variety of materials, both natural and manufactured, was employed in the making of the various small objects found in the tombs.

*Bronze* was used for tools, weapons, fibulae, toilet utensils, a few jewels and two vases. The alloy (90% copper to 10% tin) as well as the objects were mostly manufactured locally, as is shown by the copper slag and the chisels. *Lead* were made into wire, net weights and a finger-ring. *Gold*, usually in 20-22 carat alloys but sometimes as low as 13-14 and even 9 carats (in a ring from tomb 75), was employed for jewels and amulets. Compared with other contemporary cemeteries, especially in Attica, the proportion of gold objects found is surprisingly high. Its exact provenance is in most cases impossible to determine but there is no doubt that it came, directly or indirectly, from Egypt and the Levant. *Silver*. An unusually large number of jewels and ornaments in silver was found, many more than in gold and comparable only with the quantities at Ialysos and Naxos. This is particularly noteworthy since silver, which had to be imported from Asia Minor, was then at least as costly as gold.

*Iron.* There are two knives, a pin and particles of an indeterminable object, found in tomb Σ2. At this time iron was still a rarity, sparingly imported from Asia Minor. Very few iron objects of the 2nd millenium B.C. have been found in the Aegean. Less than a dozen were discovered in Cyprus, six in Crete, two at Ialysos, two on Naxos, ten at eastern and one at western Peloponnesian sites, two on the Greek mainland and one in Euboea (see supra, p. 459). Perati is therefore the richest site of its period in this rare and coveted metal. *Glasspaste* was used for jewels, especially beads, in imitation of semi-precious stones, *glass* for two objects only, probably imports, and fayence was also uncommon, mostly of Egyptian origin. *Bone* was used for various ornaments, toilet utensils and handles, *ivory* for several toilet articles (combs, pins), implements (spindles, handles), inlays and beads. The work is mediocre, the decoration rudimentary, the pieces small, and the attempt to make do with as little material as possible apparent, as e.g. on the hilt of sword M52. Of *amber*, by then scarce everywhere except in Kephallenia, there are only two small pieces, obviously relics from earlier times, and there is also a small bead of black amber, obtained then as now from the shores of the Mediterranean, especially off Libya. *Semi-precious stones.* Carnelian (or sard) was the most widely used to make beads and seals (seventy-nine examples) followed by rock-crystal (fourteen), agate (nine) and haematite (six objects, all of which came from Cyprus and the Levant). Chalcedony, amethyst, heliotrope, alabaster and malachite-azurite are represented by one or two beads each. Except for rock crystal, which seems to have been obtained locally, they were in all probability imported in crude form from Egypt and worked on the spot: several beads are so roughly cut that they could not possibly have been exported. *Various minerals.* Steatite is represented by 201 objects, mostly buttons. In addition there are some stones and pebbles, as well as a few pieces of amiantus (from Cyprus) and chalk (from Crete or Kimolos). *Clay* was used for six buttons and one bead in imitation of more expensive materials.

## CHRONOLOGY

### RELATIVE DATING

During the excavation of the cemetery it became obvious that some tombs and their contents formed clearly defined groups in a chronological sequence, and presented a more reliable basis for dating than material which has to be assessed on stylistic considerations only. For instance it was clear that some tombs were constructed and used only after others had collapsed or been abandoned. Also, in some tombs

the burials lay in superimposed strata. In others a definite sequence was observed among burials which were separated from each other by three or more intermediate interments. Such sequences were established in tombs 5-5 $\alpha$ , 9-10, 35, 38, 46, 59-57-58-56, 111-111 $\alpha$ -111 $\beta$ , 122-122 $\alpha$ , 146-145 and 149-148 (pls. 187-190).

On the other hand, vases were assumed to be contemporary if they were either found together in one burial or practically identical, although found in different tombs. Needless to say that such synchronisms were helpful only where both their elements happened to belong to well-defined sequences. A combination of these two methods of approach made it possible to arrange 224 vases from thirty-nine different groups into a consecutive series covering the whole duration of the cemetery and based exclusively on the evidence of excavation.

*Stirrup jars* of the first group (fig. 74, I) were as a rule associated with early interments and do not coincide anywhere with those of the third group (fig. 74, III) which belonged only to the latest burials. Examples of the second group (fig. 74, II) were found for the most part by themselves but also occurred together with both other kinds. The first group, therefore, is manifestly the earliest and, wherever uniform or clearly prevalent, represents the initial period of the cemetery. Then comes the second group, coinciding with a middle and much longer period, and this is followed by the third, which belongs to the concluding years. The earliest *stamniskoi* are mostly globular and monochrome. Next come the oval shaped examples with reserved bands and lines; these are followed by oval and conical as well as collar-necked specimens. These last appeared after the high-necked and piriform varieties had gone out of fashion. *Skyphoi* of type A with upright handles, mostly monochrome but occasionally with reserved bases (figs. 84-85), predominate in the earlier groups. Type  $\Gamma$  with thin reserved lines is found in later contexts, together with group III stirrup jars and collar-necked *stamniskoi*. *Conical one-handled skyphoi* appear at the end of the initial stage but are frequent only towards the final period. *Juglets* of the short-necked type (fig. 95, B) occur in early groups, while those of type A decorated with fringes appear later. The two types of *lekythoi* (figs. 103, 105) do not coincide, the squat version being in use from the beginning while the conical type appears later and predominates towards the end. *Cups* decorated with painted half-ovals make their appearance quite a while after the cemetery came into use. *Kernos* 866 (fig. 114) and *wailing-women lekane* 65 (pl. 177) belong to the first period, the other similar *lekane* (pl. 178) to the intermediate, and high-necked *belly-handled amphora* 590 (fig. 114) to the final period. Typical early decoration elements are the whorl-shell, the alternating V pattern and open flowers. So are unframed zigzag and dotted circles which, however, occur also later. By then both pictorial motives and wavy lines were added to the repertory, to remain to the end, degenerating into stylized abstractions and shallow irregular bands respectively. On the other hand, the drop-shaped fringe pattern both with and without spirals appears generally on pottery accompanying some of the latest interments.

**Successive phases.** Thus, the evidence gathered from field data shows convincing-

ly that the material found at Perati, while forming an unbroken sequence, may be divided into three distinct phases. Evolution from one phase to another is even, without abrupt or radical changes, and is best illustrated by the stirrup jars, which show clearly the gradual development from the sparsely decorated globular type to the closely-painted conical (fig. 161).

*Phase I.* The pottery of this phase consists of stirrup jars of the first group, spread-necked and piriform stamniskoi, mostly monochrome but also some patterned, skyphoi with upright handles, monochrome or with reserved base, rounded and spool-shaped alabastra, globular and oval jugs with rounded lip, juglets of the normal as well as of the short-necked type, squat lekythoi and shallow cups. The kernos 866 and the wailing-women lekane 65 also belong to this phase. Closed vases are mostly globular or squat and a few are oval, either monochrome or sparsely decorated with metopes, open flowers, whorl-shells, alternating V pattern and unframed zigzag. To this phase belong the octopus with thread-like tentacles and the landscape composition on stirrup jars 300 and 892. Forty-five of the furnished and unrobbed tombs, including pit-graves 6 and 69, double pit 98 and pit with dromos 93, were made during this period and of these twenty-five remained in use in later years. Among the small finds are the two Egyptian cartouches, the scarabs from tomb 90 and 147, the bulla-amulet and conoid sealstone from tomb 24, the cylinder seal and sealstones from tomb 1, the spindles and fiddlebow fibulae from tombs 65 and 155 and the two bronze vases. To this phase belong also the cremation burials from tombs 1, 122 and 157.

*Phase II* has much more to show. Virtually all the vase-shapes are there, including the first oenochoai and one-handled skyphoi. Globular forms become oval with a tendency towards the conical and all jugs have a grooved lip. Decoration, enriched with triangular flowers, concentric arcs and triangles, shows all the elaborate variety typical of the Close and Pictorial styles. Monochrome surfaces, e.g. on skyphoi and stamniskoi, are relieved by reserved stripes, cups are ornamented with half-ovals, wavy lines become frequent. Sixty-three new chamber tombs and four pit graves are added to the number of those already in use. Grave gifts include all kinds of objects, such as a great number of gold and silver ornaments, scarabs (from tombs 13 and 75), Egyptian amulets (tomb 30), a cylinder seal and a lentoid sealstone (tomb 142), a Cypriot ear-ring (tomb 11), weights (tombs 30α and 100), an iron pin (tomb 108), bronze tools (tombs 10, 123 and 128), fishing implements (tombs 21 and 131), a sword and the knife with the duck's head handle (tomb 12) and a lump of copper slag (tomb 137). Cremations found in tombs 36, 46, 75, 145, 146 and 154 show that the custom, though practised on a limited scale, had been definitely adopted.

*Phase III.* Lekythoi and oenochoai become common, while collar-necked stamniskoi and the belly-handled amphora from tomb 74 are added to pottery shapes. Vase forms and bases become conical, the discs of stirrup jars are sharply pointed and skyphoi handles lean outwards almost horizontally. Decoration is closer, cover-



ing the greater part of the surface of the vase, bands are broader, motifs angular and highly stylized. Backgrounds, especially those of the few surviving pictorial patterns, are filled in with various designs. More frugal decorative schemes, as e.g. on stamniskoi and lekythoi, show a marked preference for wavy lines and drop-shaped fringes, while half-ovals continue to be painted on cups and reserved lines on skyphoi and stamniskoi. Six chamber tombs of the first phase and thirteen of the second are still in use, and eight more are added, but not a single pit grave. Conspicuous among the small finds are the bronze sword and iron knife from tomb 38, the shearing knife and bronze pin from tomb 122 $\alpha$  and, finally, the double-spiralled bronze ring and the arched fibulae from tombs 74 and 36. There is also one more cremation burial, that of tomb 38.

*Chronological setting.* Pottery of the first phase is similar to Mycenaean ware found in the last period of Ugarit; it has parallels in the houses and the NE extension of the citadel at Mycenae, in the palace at Englianos, the deposit outside the west wall at Tiryns, the cyclopean wall at the Isthmus, the first houses at Lefkandi, the dwellings on the North Slope and in the underground fountain of the Athenian Acropolis, accumulated there during its brief period of use. It begins, therefore, at the end of LH III B and continues long enough for the first features of III C to appear, thus coinciding with the period of transition from one to the other, which, judging by the number of tombs, must have lasted for a considerable time. The second phase has its parallels in the strata IX and X of the staircase by the Lion Gate and in the destruction level of the Granary at Mycenae, in phase II at Lefkandi, in the pictorial pottery from Naxos, in the post-use fill of the fountain on the Acropolis, in Troy VIIb, in the post-hittite stratum LH IIb at Tarsus and in the 2nd and 3rd period at Sinda. It covers, that is to say, the period characterized by Granary Class pottery and by the Close and Pictorial styles, i.e. the end of LH III C 1a and nearly all of III C 1b; that this was a period of long duration is shown by the great number of tombs and by the gradual and hesitant changes in fashion, which led almost imperceptibly to the forms prevalent during the next phase.

This, the third and last, has a somewhat limited amount of material, which is often hard to distinguish from that of the preceding phase. It is comparable to the pottery from strata X and XI of the Lion Gate staircase as well as from house G, the last burial of tomb I:1 and the niche of tomb I:5 at Asine. It is also very much akin to some vases of phase II and to the whole of phase III at Lefkandi. There are also certain analogies to two early vases from the Salamis cemetery. The last tombs at Perati belong, accordingly, to Furumark's late LH III C1b and the entire III C1c period, at the end of which they were abandoned. No sub-Mycenaean vases were found, either now or by V. Stais in 1893<sup>1</sup>.

1. P. Ålin (Das Ende der mykenischen Fundstätten pp. 108, 117 and table on p. 116) mentions among Stais's finds a «typically sub-Mycenaean» stirrup jar, a statement repeated by C.G. Styrenius (Submycenaean Studies, p. 23). This stirrup jar is indeed sub-Mycenaean: it is vase NM 3613 from the Salamis cemetery (C.G. Styrenius, Op. Ath. IV, 1963, Pl. III). It was accidentally placed some time ago on the same NM store-room shelf as the pottery from Steiria, and remained there until recently.

The cemetery, therefore, was inaugurated during the closing years of LH III B and lasted till the end of LH III C<sub>1</sub>. Judging by the sequences of tombs and burial strata as established above, each family which used it uninterruptedly from beginning to end is represented by more than 13 and less than 20 burials; by and large, this seems to indicate a span of three or four generations or a little more than a century.

### ABSOLUTE DATING

Evidence from the tombs themselves consists of two fayence cartouches, the scarab *A196* and the conoid seal *A92*, all associated with pottery of the first phase. The cartouches and, in all probability, the scarab, too, belong to the reign of Ramses II (1290 - 1224 B.C.), a reign so long that it makes them practically worthless for dating. It is more than likely, however, that by the time they were put into the tombs after being first acquired in Egypt, brought to Perati and used for a while by their owners, the reign of Ramses was already over. The conoid seal, on the other hand, belongs to a type which made its appearance in Cyprus at the beginning of the 12th cent. B.C., and therefore must have been buried at Perati sometime after 1200 B.C. Not much later, however, since the pottery found with the seal is of the same type as the pottery found with the cartouche, and, as we have seen, the cartouche is at least a generation earlier. The earliest vases at Perati belonging to the transition from LH III B to III C<sub>1</sub>, must, therefore, postdate 1200 B.C. by one or two decades.

This transition means much more than a change of pottery styles. It marks the end of an era during which Mycenaean culture, prosperous and uniform, exercised its influence over an area far greater than the confines of Greece proper. This era was followed by a time of dissolution and decentralization, characterized by the abandonment of several settlements and the appearance of strongly individual local fashions. In determining the date of this turning point, A. Furumark based his arguments on the fact that LH III B pottery had nowhere been found with objects later than the reign of Ramses II. Observing, furthermore, that the Philistines, who settled in Palestine shortly after 1200 B.C., produced a class of pottery strongly influenced by Mycenaean III C<sub>1b</sub> ware, he assumed that this style must have been flourishing at the time and must accordingly have appeared some time earlier at the turn of the century. This, he reasoned, would place the preceding III C<sub>1a</sub> phase in the last years of the 13th cent. B.C. and its beginning — that is, the end of III B — at ca 1230 B.C., i.e. at the end of the reign of Ramses II.

This date, generally accepted at the time of Furumark's publication, has recently been reconsidered in the light of fresh evidence. Several Syrian sites such as Ugarit, Alalakh and Tell Sukas, assumed to have been destroyed by raids of the Sea Peoples ca. 1174 B.C., include in their destruction levels Mycenaean pottery no later than LH III B, which, it is true, lasted in the Levant a little longer than it did in Greece.

This would place LH III C1 in the first years of the reign of Ramses III, thus indicating that it must have appeared about 1190. This more or less tentative dating, which has been accepted by F. Stubbings and G. Mylonas, has been lately confirmed by the discovery at Deir Allah of Mycenaean advanced III B pottery together with an Egyptian vase bearing the cartouche of queen Taousert, the last ruler of the 19th dynasty (1202-1194 B.C.). This positive synchronism shows that III B ware was still current around 1195 B.C. and that the transition to III C1 — and, therefore, the period of use of the Perati cemetery — must have begun in the first years of the 20th Egyptian dynasty, ca. 1190-1185 B.C.

Evidence for dating the end of LH III C1 — and that of the cemetery, too — is scanty, based on Cypriot and Palestinian parallels. A. Furumark and V.R. Desborough place it at 1075 B.C., A.J.B. Wace at 1100 and G. Mylonas at 1120. The tombs offer no more than indications, such as the probable duration of the cemetery and the double-spiralled ring *M115*, which must be a little earlier than the middle of the 11th cent. B.C. They both point to the first decades after 1100 B.C.

Within these limits, the length of the second phase of the cemetery is less easy to determine. The phase is characterized by the appearance and florescence of the Pictorial and the Close styles which exercised such a strong influence on Philistine pottery. According to Egyptian and Nubian parallels this ware appeared in Palestine ca. 1150 B.C., by which time both styles must have been fully developed in Greece. This means that their beginnings must be placed a decade or so earlier, and there is no question that the phase to which they belong lasted considerably longer than the others. These considerations lead to the following chronological scheme:

- Perati, 1st phase, 1190/1185 - 1165/1160 B.C.
- 2nd phase, 1165/1160 - 1100 B.C.
- 3rd phase, 1100 - 1075 B.C.

## THE HISTORICAL SETTING OF PERATI

The cemetery was inaugurated soon after the destruction of the houses and the palaces at Mycenae and Tiryns, the desertion of the citadel at Gla, the tombs at Prosymna and the settlements at Lerna and Berbati. The earliest tombs are contemporary with the first houses built at Lefkandi, which was added to the settlements already existing at Aghios Kosmas, Vourvatsi, Kopreza, Ligori, Brauron, Spata, Velanideza, Aegina and Eleusis at a time when the fountain on the Athenian Acropolis was being abandoned, the fortification wall at the Isthmus erected

and the palace at Englianos destroyed by fire. Consequently the beginnings of the cemetery must be placed in the years that followed the disruption of the Mycenaean Koine. The raids of the Sea Peoples had upset the status quo in the Levant and brought about radical changes in the population of Syria and Palestine. The Mycenaeans tried to adjust their activities to this new state of things. Some of their old trading posts, such as Ugarit, had been destroyed, but others had survived, new settlements were established at Tarsus and Cyprus and sea trade, limited in scope but unchanged as to goods or ports of call, was resumed along the familiar Aegean trade routes. By the widespread distribution of their wares, the newly created Close and Pictorial styles show clearly the extent of Mycenaean expansion during this period. At Mycenae the Granary is burnt down but the citadel is still inhabited and so is the city of Argos. Life goes on much as before in Athens and Attica, where one more settlement, that near Keratea, was founded. Lefkandi and Naxos in the Aegean, Rhodes, Kos, Miletus and Episcopi (Müskebi) in the Dodecanese and on the Anatolian coast are flourishing, and pottery reaches Troy VIIb, Pitane and a couple of sites in Palestine. In Cyprus the cities of Enkomi and Sinda receive a new influx of colonists. Crete follows the general stylistic trend, but creates her own fringed-style variety.

The mainland, however, could not maintain its wealth and prosperity on this limited sea trade alone, however brisk. Little by little the remaining palaces and citadels, such as Mycenae, are deserted and fall into ruins, Asine and Lefkandi are abandoned and depression overtakes the coast sites and the islands as well. Finally, as communications by sea are cut back, a trickle of objects begins to appear, denoting new overland links with Central and Eastern Europe.

In this world, Perati occupied a very important place. The inhabitants were potters, bronze-workers and jewellers as well as hunters and fishermen. Women spun, wove and sewed, children played with seashells and with clay figurines of animals and furniture. The wealth of the community was obviously due to the contacts maintained by her sailors with the Aegean and the Levant. These contacts, direct and friendly, were not limited to mere commercial relations. Much closer than that, they led to a constant exchange of ideas as well as of goods, resulting in the adoption of styles and of customs to a degree which must have been greater than the material remains can show us today. Thus, burials of the first phase were furnished with vases from Melos (kernos 866, fig. 114, pl. 126α), Crete (feeding bottle 976, pl. 68α) and other places, with fayence cartouches and scarabs from Egypt, amulets, a cylinder-seal, a sealstone and a weight from Syria and Cyprus, a sealstone (A6) from Crete and an amber bead of Baltic origin. Imports of the second phase came from Crete and Naxos (vases 198, pl. 93δ, colour pl. II, 1088, pl. 43α, colour pl. IVγ, 391, pl. 99γ), from Egypt (fayence scarabs, amulets and glass vase A88), from Syria (iron pin A142, weights and knife with duck's head M53) and from Cyprus (ear-rings and cylinder seal A267). At the same time they exported octopus stirrup jars to Na-

xos and Kos. During the third phase they imported a vase from Ialysos (three-legged alabastron 951, pl. 138γ), an iron knife from Syria and a double-spiralled ring from Central Europe, and they exported a stirrup jar to Kos. Other objects of foreign origin, imported at times which cannot be determined closely, are the ear-rings and amiantus brought from Cyprus, an amulet and an iron knife from Syria, several beads and a scarab from Egypt and the amber bezel of finger-ring M178. The custom of cremating the dead had also been imported from Asia Minor through the Dodecanese or, possibly, via Brauron. Wailing-women figurines and strainer-spouted jugs connect the community with Naxos and Ialysos, half-ovals painted on cups with Crete, Karpathos and Lefkandi, flasks without a base with Naxos, Rhodes and Kos and bird figurines with Asine.

At the beginning, therefore, people at Perati were constantly in touch with Melos, Cyprus and Syria and maintained close connections with Crete, Ialysos and Asia Minor. During their period of prosperity they expanded these contacts to include Lefkandi, Asine, Naxos and Kos. Towards the end of this period they kept up relations with Lefkandi, the Dodecanese and Syria and began to show interest in Central European wares. This process reflects clearly the general situation in Greece and the Aegean during the 12th and the 11th cent. B.C. After the disruption of Mycenaean commerce, a last attempt was made to recover past prosperity. But foreign contacts dwindled and a new era was introduced, an era of withdrawal, depression and mere survival in a reduced and impoverished world.



## LIST OF FIGURES IN THE TEXT

1. Group of tombs regularly ( $\Sigma 41$ ) and irregularly shaped ( $\Sigma 39$ ,  $\Sigma 40$ ), due to the hardness of the rock.
2. Location of cremation burials in the cemetery (tombs indicated in black).
3. Cremations in the Aegean and the Near East.
4. Tomb 16, intact skeleton lying in situ.
5. Vases broken and mended in antiquity.
6. Tomb 145. Dispersal of sherds of certain vases within the chamber.
7. Dots and simple rectilinear patterns.
8. Simple curvilinear patterns.
9. Rectilinear shapes.
10. Arcs and semicircles.
11. Circles, chaplet.
12. Various curvilinear shapes.
13. Rosettes.
14. Composite shapes.
15. Open flowers.
16. Triangular flowers.
17. Whorl-shell.
18. Panels.
19. Bracketed stripes and elaborate arches.
20. Branches, thickets, palm-tree.
21. Fishes.
22. Octopuses.
23. Birds.
24. Ibex, horse, man.
25. Shapes of stirrup jars.
26. Decoration of false neck discs.
27. Decoration of stirrup jar handles.
- 28 - 63. Shoulder decoration of stirrup jars.
  28. Dots, rectilinear and curvilinear patterns.
  29. Lozenges, circles and scales.
  30. Flowers.
  31. Dots, wavy lines, stacked hooks.
  32. Lozenges and triangles.
  33. Flowers.
  34. Concentric arcs and spiral tassel.
  35. Dots.
  36. Simple spaced-out patterns.
  37. Dots, lines and triangular flowers.
  38. Spirals.
  39. Triangles.
  40. Antithetical triangles.
  41. Dotted and curvilinear patterns.
  42. Elaborate triangles.
  43. Lozenges.
  44. Elaborate arches.
  45. Concentric arcs.
  46. Concentric arcs with accessory patterns.
  47. Semicircles with insets, circles, antithetic curves.
  48. Triangular flowers, concurrently arranged.
  49. Antithetic flowers.
  50. Concurrent triangular flowers with concentric arcs.
  51. Antithetic triangular flowers with concentric arcs.
  52. Concurrent triangular flowers with various accessory patterns.
  53. Antithetic triangular flowers with various accessory patterns.
  54. Various composite decorative schemes.
  55. Pictorial patterns.
  56. Single-patterned decoration.
  57. Various patterns.
  58. Elaborate arches and concentric arcs.
  59. Triangles with concentric arcs.
  60. Concurrent and antithetic flowers with various accessory patterns.
  61. Various patterns.
  62. Pictorial patterns.
  63. Shoulder decoration of two cylindrical and one piriform stirrup jars.
64. Body zones of stirrup jars.
65. Landscape composition on stirrup jar 892.
- 66 - 73. Octopus decoration of stirrup jars.
74. Classes of stirrup jars.
- 75 - 76. Decoration of stirrup jars imported to Perati.
77. Shapes of stamniskoi.
78. Decoration of shoulders of stamniskoi.
79. Shapes of alabstra.
80. Decoration of shoulders of alabstra.
81. Three-legged alabstra.
82. Decoration of three-legged alabstra.
83. Shapes of cups.
84. Shapes of skyphoi.
85. Decoration of skyphoi.
86. One-handled skyphoi.
87. Kylikes.
88. Conical bowl.
89. Tankard.
90. Decoration of tankard.
91. Jugs.
92. Shoulder decoration of jugs.
93. Shoulder decoration of two-handled jugs.
94. Shoulder decoration of strainer-spouted jugs.

95. Juglets.
96. Shoulder decoration of juglets.
97. Hydria.
98. Shoulder decoration of hydrias.
99. Oenochoe.
100. Shoulder decoration of oenochoai.
101. Shapes of feeding bottles.
102. Shoulder decoration of feeding bottles.
103. Shapes of lekythoi.
104. Shoulder decoration of lekythoi.
105. Types of lekythoi.
106. Flask.
107. Ring-vases.
108. Decoration of ring-vases.
109. Shapes of lekanai.
110. Decoration of rims of lekanai.
111. Decoration of kraters.
112. Decoration of pyxides.
113. Decoration of pyxis 761.
114. Various single vessels.
115. Ψ figurines.
116. Figurine of wailing woman.
117. Figurines of oxen.
118. Various animal figurines.
119. Figurines of bird and chair.
120. Upper part of skeleton in tomb 74 with fibulae in situ.
121. Fiddlebow fibulae.
122. Arched fibulae.
123. Types of buttons.
124. Razors and shearing knife.
125. Tweezers.
126. Ivory combs.
127. Finger-ring with double-spiralled bezel.
128. Shapes of beads.
129. Cartouche of Ramses II.
130. Scarabs bearing the name of Ammon Ra.
131. Scarab bearing the name of Ptah.
132. Scarabs bearing decorative hieroglyphs.
133. Scarab bearing flower.
134. Amulet of tomb 24.
135. Transcription of symbols around circumference of amulet.
136. Symbols occurring on circumference of amulet.
137. Finger-ring *M4*.
138. Impression of cylinder-seal *A1*.
139. Impression of cylinder-seal *A267*.
140. Sealstones *A268* *A249* and *A258*.
141. Sealstone *A4*.
142. Sealstones *A5* and *A14*.
143. Sealstones *A6* and *A92*.
144. Chisels.
145. Awl.
146. Cleavers.
147. Knives with triangular blades and flat hafts.
148. Tanged knives.
149. Knives with upturned points.
150. Toilet knife.
151. Knife for cutting cloth or leather.
152. Knife with fan-shaped blade.
153. Stone pommels.
154. Ivory and bone handles.
155. Spindles.
156. Fish-hooks.
157. Spearhead.
158. Sword of tomb 12.
159. Sword of tomb 38.
160. Hilt of sword *M52*, showing traces of wooden plates.
161. Evolution of stirrup jar types.

## LIST OF CHARTS IN THE TEXT

- |  |   |
|--|---|
| <p>Page 63. Pottery of mycenaean cemeteries according to categories of vases.</p> <p>» 66. Comparison of furnishings in child and adult burials.</p> | <p>Page 302. Beads according to shape and material.</p> <p>» 394. Tombs containing one burial and two or more vases.</p> <p>» 400. Periods of use of the tombs.</p> |
|--|---|

## E Y P E T H P I O N

Ἀγαθοποιὰ σύμβολα (Heilsymbole) 320.

ἀγγεῖα, πῆλινα: ἐλαττωματικά 64, 88. Ἑλλιπῆ 64, 73. Κακόπλαστα 215, 262. Κακόπτημα 94. Μὲ ἀρχαίας συγκολλήσεις 64, 65. Χειροποίητα, χονδροειδῆ 88 — Διὰ νόσμησις: ἄβαφα γενικῶς 96, ἄβαφα ἀλαβαστροειδῆ 208, κύαθοι 215, 216, κύαθοι δίωτοι 217, κύαθοι μὲ προχοὴν 218, κύπελλον 226, λεκάνη 253, προχοῖδια 235, σταμνίσκοι 200. Ἀντίχρωμα 96, 192, 200, 201, 202, 204, 205. Γραπτὰ 96. Ὀλόβαφα 96, 156, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 215, 217, 226, 235, 246, 250, 253. — Διακοσμητικὰ θέματα: ἀβάκιον 186, 206. Ἀγκιστρα 202, 208, 229, 231, 235, 237-238, 239. Αἶγαγρος 181, 206. Ἀκιδωτὸν πλαίσιον (μετοπῶν) 135. Ἀκρεμόνες 115, 116, 117, 127, 133, 175. Ἀμείβοντες ἀπλοῖ 111, 158, 161, 172, 177, 178, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 202, 203, 211, 212, 235, 243, 246, 254, 260, 396, ἀμείβοντες σταχυωτοὶ 161, 172, 176. Ἀμφίτοξοι ραβδώσεις 178, 192, 208, 254. Ἄνθη γενικῶς 107, 162, 167, 168, 172, 189, 192, 193, 201, 257, ἄνθη διχαλωτὰ 163 - 164, 166, 176, 189, 193, 246, 398, 401, ἄνθη τριγωνικὰ 158, 166, 172, 178, 190, 191, 193, 202, 203, 204, 208, 211, 213, 246, 260, 402, ἄνθος ροδακόσχημον 111, ἄνθη χρώματος λευκοῦ 254. Ἀνθρώπος 170. Ἀντίρροπα Υ 201, 203, 204, 398, 401. Ἀψίδες τρίλοβοι 229. Γλωσσοειδεῖς καμπύλαι 221. Γραμμαὶ ἀπλαῖ 177, 212, 229, κυματοειδεῖς 161, 163, 164, 165, 167, 172, 177, 189, 190, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 211, 227, 229, 231, 235, 237, 238, 240, 243, 244, 248, 250, 254, 396, 398, 402, 405. Γραμμωτὰ λέπια 115, 148, 158, 165, 172, 182, 191, 192, 260. Διαγράμμισις κοιλίας ἀσκῶν 251. Διαποίκιλτα ἀψιδώματα 166, 172, 191. Δικτυωτὸν 201, 202, 203, 208. Δίλοβα ἡμικύκλια 165, 167. Διπλόσπειρα 32, 229, 231, 237. Εἰκονιστικὴ διακόσμησις 193, 399, 402, 404. Ἡμιελλείψεις κυάθων 216 - 217, 397, 402, 404, 415. Ἡμικύκλια 229, 243,

250, 254. Θάμνοι 181. Θύσανοι 229, 238. Ἴππος 175, 206. Ἰχθύες 169 - 170, 175, 176, 185, 189, 246. Κηλὶς ἄμορφος 235. Κομμένος πλοχμὸς 178, 202, 211, 254. Κρόσσια 99, 121, 161, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 211, 229, 235, 237, 238, 240, 243, 244, 246, 247, 396, 397, 398, 402, 405, κρόσσια μὲ σπείρας 33. Κροσσοπετάλια 164, 178, 189, 201, 202, 208, 246. Κύκλοι γενικῶς 115, 179, 190, 191, διαποίκιλτοι 167, 170, 172, 178, 191, 215, 221, 260, ὁμόκεντροι 156 - 157, 192 - 193, 209, 237, 248, 254, 260, στικτοὶ 161, 162, 163, 164, 189, 246, 398, τρίμισχοι 201, 203, τροχοειδεῖς 201, 202, 206, 217. Κυματοειδὲς περιθώριον 124. Μετόπαι 99, 107, 201, 202, 204, 206, 211, 221, 232, 235, 246, 257, 401. Ν - σχημον 201, 202, 203. Ὀκτάποδες 109, 175, 176, 181 - 188, 190 - 191, 193, 196, 401, 404. Ὀμόκεντρα τόξα 115, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 178, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 202, 203, 204, 208, 211, 213, 232, 235, 240, 246, 250, 254, 402. Ὀρμος 189, 201, 202, 203, 243. Ὀφεις σχηματοποιημένοι 232, 233. Πορφύρα 227, 256, 398, 401. Πτηνὰ 170, 175, 176, 181, 186, 325. Ρόδακες 107, 157, 178, 185, 186, 189, 191, 192, 193, 197, 260. Ρόμβοι 133, 163, 165, 167, 172, 189, 198, 201, 202, 203, 204, 227. Σπεῖραι ἐπὶ ψευδοστόμων 156, 165, 167, 172, 178, 179, 182, 189, 190, 191, 192, 193, ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων 201, 202, 206, 211, 221, 229, 231, 237, 238, 240, 246, 248, 254, 256, 398, μὲ μετόπας 136. Σπειροθύσανοι 164, 190. Σταυρὸς 229, 260. Στίγματα 107, 115, 167, 201, 202, 204, 243. Ταινίαι 176, 396. Τεθλασμένη 398, 401, ἐπὶ ψευδοστόμων 158, 177, 190, 193, ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων 201, 202, 203, 204, 208, 229, 243, 246, 256, 260. Τόξα 117, 246. «Τρίγλυφος μεταξὺ ἡμιροδάκων» 137. Τρίγωνα 107, 111, 201, 202, 203, 238, 246, 254, ἐπὶ ψευδοστόμων 164, 167, 172, 189, 198, φοιιδωτὰ 161, 163, 189,

191, 193, 208, 212, 246. Τριγωνικαὶ πτη-  
νοπροτομαὶ 186. Φοινικόδενδρον 124, 181.  
Φολίδες 197, 250. Φυλλόσχημον κόσμημα 189  
— Κατὰ σχήματα: Ἀλαβαστροειδῆ 62,  
63, 396, 401, 403, διακόσμησις 130, 135, 212,  
213, συχνότης 62, 63. Ἀμφορεὺς ὑψίλαιμος  
62, 262-263, 398, 402, 405. Ἀπίοσχημα 262.  
Ἀρύταινα 262. Δακτυλιόσχημα 62, 108, 401.  
Θήλαστρα 62, 66, 401, 415, με λαβὴν ἐγκαρ-  
σίαν πρὸς τὴν προχοὴν 242. Κέρνος 62, 97,  
264 - 265, 398, 415. Κρατῆρες 62, 130, 135,  
398. Κύαθοι 397, 401. Κύαθος δίωτος ἐλ-  
λειπτικοῦ σχήματος 217. Κύλικες 62, 68,  
397, κύλιξ τρίωτος 397 - 398, 404. Κύπελλα  
62, 127, 398. Λεκάναι 62, 113, 130, 398, 401.  
Ληκύθια 62, 401, 402, σχήματα 397, διακό-  
σμησις 130, 135, 398, με ἰχθὺν 140. Οἶνο-  
χοαί 62, 277, 396, 397, 398, 401, 402, 405.  
Οἶνοχοῖδια 277, 396, 398. Πιθαμορεῖς 40,  
62, 94, 135, 398. Πινάκιον 62, 263. Ποτή-  
ρια 62, 63, 262. Προχοῖδια 62, 113, 397, 398,  
401. Πρόχοι 40, 62, 65, 94, 396, 398, 401,  
διακόσμησις 113. Πρόχοι ἡθμωταί 59, 415.  
Πρόχους χειροποίητος 228. Πυξίδες 65, 125,  
130. Πώματα 63. Σκύφοι 62, 276, 396, σχῆ-  
μα 401, 404, 415, διακόσμησις 402, 404, 405,  
415, με διακόσμησιν μετοπῶν 135, 222. Σκύ-  
φοι μόνωτοι 396. Σταμνίσκοι 62, 63, 276,  
277, 401, σχῆμα 212, 213, 393, 395, 396,  
398, 402, διακόσμησις 130, 135, 402, με  
βαμμένον τὸν πυθμένα τῶν βάσεων των 202.  
Στάμνος 33. Στιπτῆρ 83, 94, 262. Σύνθετα  
κερνοειδῆ 62, 130, 311. Ὑδρίαι 62, 405. Φλά-  
σκαι 62, 415. Χύτρα 94, 264. Ψευδόστομοι  
γενικῶς 62, 393, 399, 403, 415, σχήματα  
καὶ κατηγορίαι 395, 397, 398, 399, 401,  
βραχυστρόγγυλοι 395, 398, κωνικοὶ 395,  
397, σφαιρικοὶ 395, 396, 398, ὠσειδεῖς 395,  
396, 397, 398, διακόσμησις 99 - 152 *σπορά-  
δην* καὶ 276, δακτύλιοι ἀντὶ θηλειᾶς τοῦ ὤμου  
159, 189, 190, δίσκοι λαβῶν 110, 121, 189,  
190, 191, 192, ζῶναι κοιλίας 178 - 179, 190,  
192, θηλειὰ ὤμου 189, 190, 191. — Μετα-  
κίνησις ἀγγείων ἐντὸς τῶν τάφων 71, 72.  
Περιεχόμενον 62, 63. Ἀγγεῖα ἀργυρᾶ 376,  
χάλκινα 83, 122, 254, 372, 401, ὑάλινον 381.  
ἀγγεῖον πολεμιστῶν 152, 181.  
Ἀγία Κυριακή Σαλαμῖνος, βλ. *Σαλαμίς*.

Ἀγιος Ἡλίας Ἰθωρίας 224.

Ἀγιος Κοσμᾶς 218, 413.

Ἀγιος Στέφανος Λακωνίας 271.

ἄγκιστρα (ἀλιευτικά) 59, 356, 372, 414.

Ἀγορὰ Ἀθηνῶν, θήλαστρον με λαβὴν ἐγκαρσίαν  
πρὸς τὴν προχοὴν 243, κτένια ἐλεφάντινα  
287, λακκοειδεῖς τάφοι 23, οἶνοχοαί 240,  
προχοῖδια 236.

Ἀηλιᾶς, βλ. *Κνωσός*.

Ἀθῆναι, ἄσκοι 251, θήλαστρα 244, ἰχθὺς 142,  
κογχύλια 365, 366, λεκάναι 255, λεκανίδια  
226, ξίφος 362, χρυσᾶ κτερίσματα 375. Βλ.  
καὶ Ἀγορὰ Ἀθηνῶν, Ἀκρόπολις, *Βορεία  
Κρήνη*.

αἶγαγρος, ἐπὶ ἀγγείων βλ. *ἀγγεῖα*, *διακοσμητι-  
κὰ θέματα*, ἐπὶ σφραγίδων, 325, 326, 328,  
331, 333.

Αἰγιάλεια 195.

Αἶγινα 413, θήλαστρα 244, κύαθοι με προχοὴν  
218, 219, κρατῆρες 257, λεκάναι 255, πώμα-  
τα 261, σύνθετα κερνοειδῆ 213, εἰδῶλια πτη-  
νῶν 271, εἰδῶλια Ψ 267, ξίφος 362.

αἰγοειδὲς ζῶον ἐπὶ σφραγιδολίθων 323, 334.

Αἴγυπτος 195, 347, 352.

αἰματίτης, σταθμὰ 356, σφραγιδοκύλινδροι 322,  
περίαπτον 317, χάνδραι 303, 306.

Ain Shems 308.

αἶξ, βλ. *ὄστᾱ*.

Αἰτωλία 236.

Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν, ἄνθη διχαλωτά 130, ἄσκοι  
251, λεκάναι με προχοὴν 255, πρόχοι με  
προχοὴν 233, σκύφοι 222, σύνθετα κερνοειδῆ  
213, ὑδρίαι 238, χύτρα 264, ψευδόστομοι  
ὑψιπύθμενοι 195.

ἀλάβαστρον (χάνδραι) 303, 305.

Alaca Hüyük 377.

Ἀλαλάχ, ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ 409, δισκάρια 316,  
καύσεις 52, 53, μηνίσκοι 316.

Ἀλεξίου, Στ., 16 ὑποσ. 1, 330 ὑποσ. 1.

ἄλισίβα 91.

ἄλκαλι βαφῆς ἀγγείων 91, 92, 93, ὑάλου 379.

ἄλοιφαί, ἄρωματικά, 87.

Ἀμάρνα, Ἐλ, 328.

ἀμέθυστος 303, 304, 306.

ἀμίαντος 370, 415.

Ἀμμων Pā 314.

Ἀμοργὸς 240, 242, 329.

Ἀμφίκλεια (Λοκρίδος) 293.

- ἀμφορείς, ἑλληνιστικῶν - ρωμαϊκῶν χρόνων 83, ὑπομνηματικὸς Ἄργους 327.
- Ἀνάληψις (Πελοποννήσου) 384.
- ἀναλύσεις: ἐδαφολογικὴ τῆς περιοχῆς τῆς ἀνασκαφῆς 36 ὑποσ. 1, πηλῶν 89 ὑποσ. 1, χαλκοῦ 371 ὑποσ. 1.
- ἀναρτήματα 312, 321.
- ἄνθος, ἐπὶ σκαραβαίου, 314.
- ἀνθρακικὸς μόλυβδος (ψιμύθιον) 291.
- ankh 326.
- ἀντιλόπη 324.
- ἄξινη (λιθίνη) 387. Βλ. καὶ *χλωριτοεπιδοτίτης*.
- Aoh 316. Βλ. καὶ *μηνίσκοι*.
- Ἀπεννίνων πολιτισμὸς 49.
- Ἀπλώματα (Νάξου) 147, 198, 378, 415.
- ἀποτεφρωτήριον νεκρῶν Gezer 51, Τροίας VI h 55.
- ἀπόφυσις δίσκου λαβῶν ψευδοστόμων 155, 198.
- ἀργοναύτης (χάνδρα) 307.
- Ἄργος 413, καύσεις 45, 46 ὑποσ. 6, 57, εἶδη τάφων καὶ ταφῶν 6, 23, 26, 31. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 98, 101, 102, 103, 111, 130, σχήματα ἀγγείων 195, 204, 213, 221, 223, 226, 244, 247, 261. Εἰδώλια 267. Μικρὰ εὐρήματα 330, 365, 367.
- ἄργυρος, δακτύλιοι 291, 296, σφηκωτῆρες 299 - 300.
- ἄρμα, μὲ ἵππους 151.
- ἄρπη θησαυροῦ Τίρυνθος 377.
- ἀσβεστοκονίαμα προσόψεως τάφων 9, 15.
- ἀσβεστολιθικὴ μάργα 278, 322.
- Ἀσίνη 405, 414, 415, 416. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 99, 106, 122, 127, 128, 146, σχήματα ἀγγείων 213, 218, 225, 227, 240, 247, 255, 261, 263, 264. Εἰδώλια 267, 271. Μικρὰ εὐρήματα 274, 296, 317, 367, ἥλεκτρον 384, σίδηρος 377.
- Ἀσκαλὼν 257.
- ἀσπίς ὀκτώσχημος 335, 382.
- ἀστήρ, ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρου, 329.
- ἄτρακτοι 382, 401, 414. Βλ. καὶ *σφονδύλια*.
- Ἀττική, διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 134, 146, σχήματα ἀγγείων 231, 236, 244, 257. Εἰδώλια Ψ 267. Βλ. καὶ *Βάρη*, *Βελανιδέζα*, *Βούλα*, *Βουρβάτσι*, *Βραυρών*, *Κερατέα*, *Κοπρέζα*, *Λαύριον*, *Λιγόρι*, *Μενίδι*, *Πικέρμι*, *Σπάτα*, *Τράχωνες*.
- Ἀχαῖα, ψευδόστομοι κυλινδρικοὶ 195, ξυράφια 282, 283.
- ἀχάτης 301, 303, 304, 306, 322.
- ἄχιβάς (χάνδρα) 307.
- Azor (καύσεις) 52 - 53.
- Baglarbasikaya (καύσεις) 54, 57.
- βαθμίδες δρόμων θαλαμοειδῶν τάφων 3.
- Βαλτική 383, 384, 415.
- Βαρδάτες (Θερμοπυλῶν) 24.
- Βάρη 330.
- βαρίδια δικτύου 336, 337, 414, ἐνδύματος 279.
- Βαρουφάκης, Γ., 371 ὑποσ. 1.
- Barratarna, βασιλεὺς τοῦ Μιτάννι, 55.
- βάσεις ἀγγείων δακτυλιόσχημοι 189, 190, 191, 192, 200, 205, 206, 207, 208, 214, 217, 218, 219, 220, 222, 225, 228, 230, 232, 234, 236, 237, 239, 242, 245, 249, 252. Δισκοειδεῖς 189, 200, 205, 206, 207, 214, 218, 226, 228, 230, 234, 236, 237, 239, 242, 246, 256. Κωνικαὶ 191, 192, 200, 205, 207, 214, 217, 219, 220, 222, 228, 230, 234, 236, 237, 239, 242, 245, 256, 402.
- Βαφειὸ 357, 359, 377, 384, 386.
- βαφὴ κεραμεικῆς 91, 92, 93, λευκὴ 90, 254.
- Βελανιδέζα 204, 221, 375, 413.
- βελόναι 353, 371, 381, 414.
- βελόνι (ἐργαλεῖον) 338.
- Βερδελῆς, Ν., 46 ὑποσ. 6.
- Bes 315.
- Beth Pelet 308.
- Blegen, C. W., 4 ὑποσ. 1, 45, 58, 79, 265 ὑποσ. 1, 279, 383, 408.
- Blinkenberg, C., 275.
- Boğazköy (καύσεις) 54, 57, 316. Βλ. καὶ *Baglarbasikaya*, *Osmankaya*.
- Βολιμίδια 59, 251.
- Βόλος 378.
- βοοειδὲς ζῶον, ἐπὶ σφραγιδολίθων, 332.
- Βορεία κρήνη Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν 403, 404, 413. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 99, 102, 106, 107, 113, 122, 128, 132, σχήματα ἀγγείων 222, 224, 225, 231, 232, 261.
- Bosanquet, R. C., 264.
- βουκράνιον, ἐνώτιον 298, χάνδρα 307.
- Βούλα 413. Τάφοι, λάκκοι δρόμων 6, 375. Δια-



- κοσμητικά θέματα ἀγγείων 119, 123, 152, σχήματα ἀγγείων 223, 251.  
 bullae χιτιτικά 317, 319, 320. Βλ. καὶ περί-  
 απτον.  
 Βουρβάτσι 413. Τάφοι 375. Διακοσμητικά θέ-  
 ματα ἀγγείων 107, 111, σχήματα ἀγγείων  
 196, 204, 218, 221, 238, 251, 261, 263.  
 Βραυρών 413, 415. Τάφοι 12. Καῦσις 46. Ἀγ-  
 γεῖα 196. Μικρά εὐρήματα 355, 375.  
 Βρόκαστρο 348, 378.  
 Βύβλος 257.  
 Büyükkale 316.
- Γάλα (ἵχνη ἐντὸς ἀγγείου) 59, 86.  
 γάλα ἀσβέστου 86.  
 Γερουλάνος, Ἰ., 271 ὑποσ. 2.  
 Γιαμαλάκη, συλλογή, 357.  
 γιούσουρον 303, 304.  
 Γιοφυράκια (Κρήτης) 329.  
 Γλᾶς 377, 413.  
 Γόννοι 251.  
 Γουρνιά 339, 353, 354.  
 γραμμαὶ διακοσμητικαὶ ἐγχάρακτοι 287 - 288,  
 362.  
 γράμματα, ἐπὶ φυλακτῶν καὶ σφραγιδοκυλίνδρων,  
 312, 318, 319, 325, 327, 329. Βλ. καὶ Ἀγα-  
 θοποιὰ σύμβολα.  
 γραφαὶ γραμμικαὶ Α καὶ Β, κυπρομινωικὴ 319,  
 320, 327.  
 γρόνθος, ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρου, 325, 329.  
 Γυψάδες 348, 378.
- Cardium 364.  
 Catal Hüyük 53 ὑποσ. 3.  
 Catling, H. W., 378.  
 Circus pot (Μυκηνῶν) 181.  
 conus 364, 365. Βλ. καὶ κογχύλια.  
 cypraea 364.
- Δαίμονες, ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρων, 323, 324,  
 325, 326.  
 δακτύλιοι (κοσμήματα) 60. Ἀργυροῖ 273, 376,  
 μολύβδινος 373, χάλκيني 371, χρυσοῖ 373,  
 401. Μὲ σπειροειδῆ σφενδόνην 403, 410,  
 415 — Εἰς τὸν δάκτυλον 60, 295.  
 δακτύλιοι ἐγχάρακτοι (διακοσμητικοὶ) 289.  
 Deir Allah 409, 410.
- δέλτοι Αἰγυπτίων Φαραώ, 32, 313, 401, 407,  
 408, 415.  
 Δελφοί, διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 146,  
 σχήματα ἀγγείων 238, 247, 250. Μικρὰ  
 εὐρήματα 362, 384.  
 Δεντρά, νεκροταφεῖον 63. Λεκανίδια 225. Μι-  
 κρὰ εὐρήματα 286, 290, 300, 304, 350, 353,  
 367, σίδηρος 377.  
 Desborough, V. R. d'A., 146, 240, 279, 409,  
 410.  
 Deshayes, J., 290, 342, 343.  
 δέσιμον κυλίνδρων μὲ χρυσὸν 301.  
 Δῆλος 330, 383.  
 διαδήματα 300, 303.  
 Διακᾶτα (Κεφαλληνίας) 362.  
 Δικταῖον ἄντρον, ἄγκιστρα 354, μαχαίριον 345.  
 δίκτυον ἀλιευτικὸν 59, 355.  
 Δίκτυς 362.  
 δισκάρια, ἐλεφάντινα 335, 336, 369, 382, χρυσαῖ  
 311, 313.  
 Dothan, M., 53 ὑποσ. 1.  
 Dothan, T., 410.  
 δρόμοι τάφων, γέμισμα 68. Διπλοῖ 4.  
 Δυμαίων τεῖχος 224, 238, 354.  
 Δωδεκάνησος 195, 218, 221, 223, 225, 236,  
 416.  
 Δωδώνη 362.  
 Δώριον 338, 353, 356, 358, 365, 366, 372.
- Ἐγκλιανός, ἀνάκτορον, 403, 408, 413. Δια-  
 κοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 99, 101, 102,  
 103, 106, 107, 119, 130, 152, σχήματα ἀγ-  
 γείων 222, 225, 230, 231, 232, 238, 258,  
 263, 264, εἰδώλια Ψ 267. Ἀμέθυστος 386,  
 ἤλεκτρον 384. Βλ. καὶ Πύλος.  
 ἐγκόλαψις 309.  
 Ἐγκωμη 414. Κρατῆρες 257, σκύφοι μόνωτοι  
 223, στίγματα (διακοσμητικὰ) 98. Μικρὰ  
 εὐρήματα 297, 308, 316, 347, 348, 352,  
 354, 355, 356, 359, σίδηρος 378.  
 ἐγχάρακτος διακόσμησις ἐλεφαντίνων ἀντικει-  
 μένων 289, 350, 351, 352, 382, 383.  
 εἰδώλια, ἀνθρωπόμορφα Ψ 66, 67, 93, θρη-  
 νωδῶν 58, 74, 253, 398, 415. Ζωόμορφα  
 47, 64, 66, 414. Πτηνόμορφα 415. Κάθισμα  
 414.  
 ἐλαῖαι (πυρῆνες) 86.

έλαιον, ἀρωματισμένον 85.  
 Ἐλαιῶνας (Κῶ) 147, 160, 415.  
 ἔλαφος 269, 330, 331.  
 Ἐλαφότοπος (Ζαγορίου) 293.  
 Ἐλευσίς 218, 295, 413.  
 ἐλεφαντοστοῦν 277, 288, 289, 303, 305, 337, 350, 360, 362, 369. Βλ. καὶ ἀσπίς ὀκτώ-  
 σχημος, ἄτρακτοι, δισκάρια, ἐγγάρακτος δια-  
 κόσμησις ἐλεφαντίνων ἀντικειμένων, κομβία,  
 κτένια, περόναι, πλακίδια.  
 Ἐμποριὸν (Χίου) 223.  
 Emsehu 315. Βλ. καὶ κροκόδειλοι.  
 ἐνώτια 75, 373, 402, 415.  
 Ἐξάλοφος (Θεσσαλίας) 293, 363.  
 ἐξορκισμοὶ 320.  
 ἐπένδυσις λαβῶν καὶ κοσμημάτων 296, 341,  
 360, 382.  
 Ἐπίδαυρος 146.  
 Ἐπισκοπή (Ἀλικαρνασσοῦ) 55, 57, 102, 414.  
 Ἐπισκοπή (Κρήτης) 362.  
 Ἐπισκοπή (Κύπρου) 140.  
 ἐργαλεῖα 59, 274, 387.  
 Εὐβοία 125, 221, 231.  
 Εὐρώπη, κεντρική, 293, 416.  
 Εὐτρησις 263, 264, 339, 350.

Ζυγουριές, σχήματα ἀγγείων, 225, 227, 251,  
 255, 261.

Ἡλεκτρον 292, 303, 304, 306, 401, 415.  
 ἡλιακὸς δίσκος, πτερωτός, 324, 325.  
 Ἡλιος 362, 363.  
 ἡλιοτρόπιον 303, 305.  
 ἦλοι χάλκινοι 281, 341, 343, 346, 348, 357,  
 360 - 361, 368, 372.  
 ἡμιτελεῖς τάφοι 19, 20.  
 ἡρωολατρεία 79.

Haliotis tuberculata 364.  
 Hama, ἄτρακτοι 352, μαχαίρια σιδηρᾶ 348,  
 νεκροταφεῖον καύσεων 52, 53.  
 Humbaba 324, 326, 329.

Θεότης αἰγυπτιακή ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρου 325,  
 326, 328.

Θεσσαλία 45, 56, 146, 244, 267, 330.  
 Θῆβαι, καῦσις 46, ἀγγεῖα 218, 225, 227, 236,  
 250, 251, 263, 264, μικρὰ εὐρήματα 290,  
 330, 353, 354, 356, 365, 366, 367, 384, 386.  
 θηλαὶ πλαστικαὶ (ἀποφύσεις) ἀγγείων 199, 206,  
 210, 234, 237, 239, 248.  
 Θίσβη (Βοιωτίας) 384.  
 θρανία ἐντὸς ταφικῶν θαλάμων 15.  
 θρηνολόγησις νεκρῶν 58.  
 θρηνωδοί. βλ. εἰδώλια.  
 θρόνος (αἰγυπτίου θεοῦ) 325, 326.

Ἰαλυσὸς 415. Τάφοι καὶ ταφικὰ ἔθιμα 23, 63,  
 68. Καύσεις 56, 57. Ἀγγεῖα 188, 213, 217,  
 223, 233, 234, 240, 242, 249, 250, 261,  
 263. Τριγωνικὴ πτηνοπροτομή 127 - 128.  
 Εἰδώλια 267, 268. Ἐργαλεῖα, ἔπλα 283,  
 339, 343, 353, 354, 358, 359, σφραγιῖδες,  
 κοσμήματα 293, 296, 298, 299, 301, 308,  
 330, διάφορα μικρὰ κτερίσματα 349, 366,  
 367, ὕλικά διάφορα 372, 375, 376, 377, 378,  
 383.

Ἰεριχώ, καῦσις 51, 53.  
 ἱερογλυφικὰ αἰγυπτιακὰ 314, 407.  
 Ἰθάκη 362.  
 Ilica 54, 57.  
 Ἰρία 233, 236.  
 Ἰταλία, νότιος, 244, 247, 277.  
 Ἰωλκὸς 125, 227, 238.

Kadesh 316.  
 Κακόβατος 377, 384.  
 Καλμπάκι 362, 384.  
 Καλορίζικη (Κύπρου) 51, 378.  
 Κάλυμνος 146, 188, 213, 255, 263.  
 καλυπτῆριοι πλάκες λάκκων 5, 14, 25.  
 Κάμειρος 240, 366.  
 Καμίνι (Νάξου) 198, 348, 355.  
 Karahüyük 54, 55, 57.  
 Καρδαρᾶ, Χρ., 188 ὑποσ. 3.  
 Karkhemish 52, 53.  
 Κάρπαθος 217, 415.  
 καρποὶ φυτῶν (φυλακτὰ) 312.  
 Καρφὶ (Κρήτης) 346.  
 Καστρίτσα (Ἡπείρου) 363.  
 κάτοπτρα 61, 64, 371.

κατώφλιον τάφου 7.

καύσεις νεκρῶν 14, 15, 65, 78, 401, 402, 403, 407, 415.

Κέα 100, 222, 225, 232, 244, 256, 258.

Kenna, V. E. G., 323, 330, 331, 335.

κενοτάφιον Δεντρῶν 79 - 80.

Κεραμεικός 405. Ἀγγεῖα 211, 236, 240, 241, 263, μικρὰ εὐρήματα 290, 293, 410. Ὑπομυκηναϊκαὶ ταφαὶ 31.

Κεραμόπουλλος, Ἀ., 46, 365, ὑποσ. 9.

κέρατα ζώων 312, 313.

Κερατέα 413.

κερνολεκάνη 253, 254, 267.

Κεφάλαια (Κρήτης) 299.

Κεφαλληνία, τάφοι 14, 63. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 119, σχήματα ἀγγείων 213, 221, 224, 236, 250, 257, 258. Μικρὰ εὐρήματα 292, 300, 357, 372, 383. Βλ. καὶ *Διακῆτα*, *Λακκίθρα*, *Μεταξῆτα*.

κέφαλος (ἰχθὺς) 141.

Kheper 315. Βλ. καὶ *σκαραβαῖοι*.

Κίτιον 316.

κλαρῆς 85.

Κλιμακοστάσιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων 404, 405.

κνώδοντες λαβῆς ξίφους 360.

Κνωσός, διακόσμησις ἀγγείων με ὀκτάποδας 147, σχήματα ἀγγείων 196, 240. Μικρὰ εὐρήματα 299, 330, 353, 357, 358, 359, σίδηρος 377. Καῦσις Ἀηλιᾶ 47, 48, 57.

κόγχαι τάφων 21, 67.

κογχύλια 66, 274, 414, μολυβδοχοημένα 365, 366. Βλ. καὶ *conus*.

κοκκίδωσις 292, 298, 301, 307, 309.

κομβία, ἐλλιπῆ 64. Ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν 382, ὀρεῖαν κρύσταλλον 385, πηλὸν 388, στεατίτην 387, ὑαλόμαζαν 380.

κόμμωσις με πλεξίδα 301.

κονίαμα, βλ. *ἀσβεστοκονίαμα*.

κοπίδια 273, 372, 414.

Κοπρέζα 413. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 113, σχήματα ἀγγείων 211, 221, 248, 251, 261. Μικρὰ εὐρήματα 283, 375, 376.

Κοράκου 224, 264, 290, 338.

κορναλίνης 303, 304, 305, 306, 317, 385 ὑποσ. 2. Βλ. καὶ *σάρδιος*.

Κορνούαλη 362.

κοσμήματα 58, 274, 387.

κοτυλίσκοι λαβῶν κερνολεκάνης 253.

Κούκλια (Κύπρου) 378.

κουρὶς χαλκίνη 283, 288.

κοφτομάχαιρο 347.

κοχλιάριον ἀργυροῦν 376.

κράματα χαλκοῦ 372, χρυσοῦ 374.

Κρήτη 415. Διακόσμησις ἀγγείων με ὀκτάποδας 146, 147, σχήματα ἀγγείων 195, 244, 249, 261. Μικρὰ εὐρήματα 282, 292, 299, 300, 303, 329, 333, 357, 383, 385. Βλ. καὶ *Γιοφνράκια*, *Γουρνιά*, *Γυψάδες*, *Δίκτυς*, *Ἐπισκοπή*, *Καρφί*, *Κεφάλαια*, *Κνωσός*, *Κριτσᾶ*, *Λιλιανὰ*, *Μαῦρο Σπήλιο*, *Μουλιανὰ*, *Μόχλος*, *Μυρσίνη*, *Ὀλοῦς*, *Παλαίκαстро*, *Πλάτανος*, *Πόρος*, *Σητεία*, *Τζαφέρ Παπούρα*, *Τύλισος*, *Φαιστός*, *Φωτούλα*.

κρητὶς 387. Βλ. καὶ *ψιμύθιον*.

κρίκοι: ὀστῆνος 369, 381, χάλκινος 369, ἀπὸ ἀπροσδιόριστον ὕλην 369.

κρίνος (ἄνθος) 129.

Κρίσα (Φωκίδος) 271.

Κριτσᾶ (Κρήτης) καύσεις, 47.

κρόκαλα, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τάφων 16, 22. Βλ. καὶ *χαλίκια*.

κροκόδειλοι, εἰδῶλια 313, 321, ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρου 325, 326, 329.

κροκοσυλλέκτης Κνωσοῦ 152.

κτένια ἐλεφάντινα 382.

κτέρεισις συμπληρωματικὴ 76.

κύανος 303, 304, 306, 310, 330, 379, 380.

κύβος ἀπὸ λειμωνίτην 369, ἀπὸ πηλὸν 272.

κύλινδροι 385.

Κύπρος, ἐγκατάστασις Ἀχαιῶν 413. Ἀγγεῖα 195, 218, 221, 223, 233, 236, 249, 257, 263. Εἰδῶλια 267, 271. Μικρὰ εὐρήματα 277, 296, 298, 299, 300, 334, 339, 353. Βλ. καὶ *Ἐγκωμη*, *Ἐπισκοπή*, *Καλορίζικη*, *Κίτιον*, *Κούκλια*, *Μαρόνι*, *Σίντα*, *Ταμασσός*.

κύων, βλ. *ὀστᾶ*.

κῶνος ἐλεφάντινος 369.

Κῶς 414, 415, 416. Καῦσις 56. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 125, 130, 142, 146, σχήματα ἀγγείων 195, 197, 213, 218, 221, 223, 231, 233, 238, 240, 242, 244, 247, 249, 250, 251, 255, 261, 263. Εἰδῶλια 267. Μικρὰ εὐρήματα 282, 283, 296, 297, 300, 301, 308, 330, 339, 357, 358, 366, 372, 383. Βλ. καὶ *Ἐλαιῶνας*, *Λαγκάδα*.

Λαβαί ἀγγείων, διακόσμησις: Ἄβαφοι 201, 202, 216. Ὀλόβαφοι 202, 203, 208, 221, 243. Βαμμέναι κατὰ μῆκος 201, 202, 203, 210, 216, 221, 223, 227, 229, 231, 235, 237, 239, 246, 250, 251, 253, 254, ἐγκαρσίως 201, 202, 203, 208, 210, 216, 221, 227, 229, 231, 235, 237, 239, 243, 246, 248, 250, 251, χιαστί 158, 231, εἰς τὰ περιθώρια 229, 231, 235, 246, 250, εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς ρίζας 201, 202, 203, 206, 210, 221, 223, 237, 254 — Σχήμα: κυλινδρικά 199, 208, 230, 232, 235, 245, πλεξιδωτά 35, 230, 231, 232, 239, ταινιόσχημοι 154, 199, 208, 225, 235, 245, 249, 256. Κάθετοι 213, 226, 228, 237, 239, 244, 250, 256, 262. Βραχεῖαι πρόχων 228, 230. Κριοειδῆς 218, καλαθοειδεῖς 212, 241, 249, 250, ὑπερυψωμέναι 239, 240, ὑποτυπώδεις 198, 208, 212 — Λαβαί ἀντικείμενων 285 - 286, 346, 381, 382, 387.

Λαβίδες, βλ. *τριχολαβίδες*.

Λαγκάδα (Κῶ) 121, 139, 140, 150, 209, 211, 216, 224, 227, 362.

Lachish 316.

Λακκίθρα (Κεφαλληνίας) 213, 362, 384.

λάκκοι τάφων 6, 32, 33, 34, 40, 70, 72.

Λαλαούνης, Ἡ., 374 ὑποσ. 1.

Λαοὶ τῆς Θαλάσσης 408, 409, 413.

λάρνακες ταφικαὶ 29 ὑποσ. 3, 78, 118.

Λαύριον (καύσεις) 45, 56.

λειμωνίτης 369.

λεκάναι με προχόην 253.

λεκάνη, χαλκίνη, 83, 254, 372. Βλ. *ἀγγεῖα χάλκινα*.

Λέρνα 257, 413.

Λευκαντί 403, 404, 405, 413, 414, 415, 416.

Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 113, 217, σχήματα ἀγγείων 218, 222, 223, 224, 225, 228, 230, 231, 232, 236, 238, 240, 250, 255, 258. Σίδηρος 348, 378.

Λευκάς (καύσεις) 45, 56, 57.

λευκόλιθος (ψιμύθιον) 291.

λέων, ἐπὶ σφραγιδοκυλίνδρων, 323, 325, 326.

Λιγόρι 12, 107, 213, 238, 367, 375, 376, 413.

Λιθοβοῦνι (Ἀγρινίου) 363.

Λιλιανὰ (καῦσις) 47, 57.

Λιπάραι νῆσοι 49.

λόγχη 372, 414.

Lorimer, H. L., 57, 377, 378.

Maiuri, A., 57, 128.

μαλαχίτης - ἄζουρίτης 303, 385.

Μάλια 311, 353.

Μαρινᾶτος, Σ., 268 ὑποσ. 1, 279, 359.

μαρμαρυγίας 370.

Μαρόνι (Κύπρου) 327.

Μαῦρο Σπήλιο (Κνωσοῦ) 299, 329, 353, 377.

μαχαίρια 61, 72, 347, 363, 371 - 372, σιδηρὰ 51, 337, 376, 403.

μαχαιοπελέκεις 281, 372.

Μέγαρα 240.

Μεγιδδὼ 308, 316, 352, 356.

μείωσις τοιχωμάτων δρόμου καὶ θύρας τῶν θαλαμοειδῶν τάφων 3 - 4, 7.

Μελαθριά (Λακωνίας) 378.

melania 364.

μέλι 59, 86.

Mellink, M., 54 ὑποσ. 3.

Μενίδι, ἀγγεῖα 238, 255, 264, μικρὰ εὐρήματα 375, 384.

Meriggi, P., 318.

Μερνεφθᾶ 408 - 409.

Μεσσηνία, δυτική, 329.

Μεταξᾶτα (Κεφαλληνίας) 119, 353, 384.

Μῆλος 263, 264, 415.

μηνίσκοι (φυλακτὰ) 313, 316. Βλ. καὶ *φυλακτά*.

μῆτραι κοσμημάτων 295, 310 - 311, 316, 379.

Μητσοτάκη, συλλογή, 329.

Μιδέα 349, 353.

Μίλητος 267, 413, 414.

μολοσσὸς (εἰδώλιον) 269.

μολύβδινα ἀντικείμενα. Βλ. *βαρίδια δικτύου, δακτύλιοι, σύρματα*.

Μονεμβασία 142, 146, 147, 196, 257.

Μουλιανὰ 150, 362, καῦσις 47, 57.

Μουσεῖον, Ἑθν. Κοπεγχάγης 146, 147, Μητροπολιτικὸν Ν. Ὑόρκης 146, 147.

Μόχλος 329, 357, 358.

Μπερμπάτι 63, 413. Ἀγγεῖα 195, 219, 227, 255, μολύβδινα σύρματα 367.

Μυκῆναι 63, 68, 403, 413, 414. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 113, 123, 124, 125, 128, 130, 137, 141, 151, σχήματα ἀγγείων 195, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 241, 244, 247, 250, 255, 257, 261, 263, 264, εἰδώλια πτηνῶν 271, πῆλινον ἀντικείμενον

272. Μικρά εύρηματα διάφορα 282, 287, 288, 289, 330, 339, 343, 350, 353, 358, 362, 367, κοσμήματα 293, 296, 300, 301, 304, 317, 410, κογχύλια 365, 366. Ὑλικά διάφορα 372, 377, 382, 384, 385, 386. Μυλωνᾶς, Γ. ΄Ε., 58, 265 ὑποσ. 1, 279, 409, 410. μύραιναι 141. μυροδοχεῖα 62, 63, 86, 87. Μυρσίνη (Σητείας) 47. murex 364.
- Νάξος 404, 414, 415, 416. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 100, 113, 133, 137, 142, 146, 147, 148, 152, 188, σχήματα ἀγγείων 213, 221, 223, 226, 231, 232, 233, 234, 238, 240, 247, 249, 255, 257, 261, 263, εἰδῶλια θρηνωδῶν 268. Μικρά εύρηματα 300, 365, 366, 375, 376, 378. Βλ. καὶ Ἀπλώματα, Καμίνοι. Ναύπλιον 339, 365, 384. νεκρόδειπνα 68. νεκύσια 79. νησοκεφαλὴ 344, 345, 348. Nilsson, M. P., (περὶ λατρείας τῶν νεκρῶν) 79. νόμισμα χάλκινον Χαλκίδος 83. Nuzi 54, 308, 316, 325.
- Ξηρολιθιά τάφων 3, 5, 15, 68. Ξίφη 61, 341, 345, 372, 383, 402, 403. Ξύλον 291, 361, 383. Ξυράφια 284, 371, 403.
- Ὀδόντες, ζώων 312, κτενίων 286 - 287. οἰκίαι Β. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν 403. Οἰκονομίδου, Μ., 83 ὑποσ. 1. ὀλίγιστος 370. Ὀλοῦς (καύσεις) 47. ὄνυχες ζώων 312. ὀπαὶ ἀερισμοῦ ψευδοστόμων 189, 190, 191, 192, ληκυθίων 245. ὀπήτιον 372. ὀπλα 274. Βλ. καὶ λόγχη, ξίφη. ὀπουντία 139. ὀρεῖα κρύσταλλος 278, 290, 301, 303, 305, 306, 370, 414. Ὀρος (Αἰγίνης) 339. Osmankaya (καύσεις) 54, 57. ὅστᾱ αἰγὸς (καμμένα) 33, 46, 52, 59, ζώου (ἐντὸς ἀγγείου) 86, κυνὸς (καμμένα) 32, 33, 42, 59, 77, προβάτου 33, 46, 52, 59, πτηνοῦ (ἐντὸς ἀγγείου) 86, (καμμένα) 32, 46, 59. ὅστουν (ὡς ὑλικόν) 303, 305, 350, 369, 370. ὅστρεα θαλασσινα 76.
- Πάδος (κοιλὰς) 49. παιγνίδια 67, 365, 414. παιδικαὶ ταφαὶ 364, 366. Παίδουσης, Μ., 32 ὑποσ. 1, 37 ὑποσ. 1, 39 ὑποσ. 1, 44 ὑποσ. 1. Παλαίκαστρο 339, 353, 354. Παλαιστίνη 347, 408, 414. πάπυρος 129. Παραμυθιά (Ἡπείρου) 363. παραστάδες (θύρας τάφων) 7. παράταφοι παιδικοὶ 67. pectunculus (axinea) violacescens 364. πελέκεις διπλοῖ 79, 150, 151. Λίθινος Ἀσίνης 338. Πελλάνη (Λακωνίας) 384. Πελοπόννησος 236, 238, 244, 251, 257, 267. περίαπτον 401. Βλ. καὶ bullae, φυλακτά. περίβολοι λιθόκτιστοι ΜΕ καύσεων 45. περιδέραια 60, 75, 266, 303 - 304. Περιστερὰ 384, 386. περόναι ἀργυραῖ 376, ἐλεφάντιναι 382, σιδηραῖ 376, 402, χάλκιναι 53, 283, 403. Persson, A., 4 ὑποσ. 1, 128, 280, 367, 386. πηλός, ὠμός, 29, 370. Εἶδη 94, 95, 89 ὑποσ. 1, 196. Πήλινα ἀντικείμενα 278, 303, 304, 370. πηνίον 352, 414. Πικέρμι 221, 375. πικρὶς 307. Πιτάνη 146, 188, 414. Pithoschnabelkannen 54. πλαίσια χάλκινα 368, 372. πλαίσιον ἐσωτερικὸν (πατούρα) λακκοειδῶν 22. πλακίδια, ἀπὸ ἐλέφαντα 335, 360, 369, μόλυβδον 355, ὅστουν 381, φαγεντιανήν 380. Πλάτανος (Μεσαρᾶς) 329. πλίνθοι ὠμαὶ 9. ποδιά κροσσωτὴ εἰδωλίων 268. Popham, M. R., 217 ὑποσ. 5, 236 ὑποσ. 18. Porada, E., 327, 328 ὑποσ. 4. Πόρος Ἡρακλείου (Κρήτης) 299, 329.



πόρπαι 60, 371, δοξαρῶται 401, τοξῶται 293, 403.

ποτήριον χάλκινον 83, 122, 372. Βλ. ἀγγεῖα χάλκινα.

πρόβατον, βλ. ὄστᾱ.

προσανατολισμὸς νεκρῶν 29 - 30.

Προστοβίτσα (Ἀχαΐας) 293.

Πρόσυμνα 31, 63, 257, 413. Καύσεις 45, 46, 56, 57. Ἀγγεῖα 218, 219, 223, 225, 233, 234, 236, 244, 263, μικρὰ εὐρήματα 280, 304, 330, 353, 358, 365, 366, 367, 372, 382, 384, 385, 413.

προτομαὶ ζῶων ἐπὶ σφραγιδολίθων 333 - 334.

Πύλος 141, 152, 218, 219, 250. Βλ. καὶ Ἑγκλιανός.

πυραὶ ἐντὸς τάφων 68 - 69.

Qatna 257.

qedet 356.

Ραμσῆς II 314, 328, 407, 408.

Ραμσῆς III 409.

Ραμσῆς VI 52.

Ren 314. Βλ. καὶ δέλτοι.

ρίζαι φυτῶν (φυλακτὰ) 312.

ριπίδιον 325, 326.

ρόδακες, ἐπὶ ἀντικειμένων, 287, 315, 332, 335, 383, ἐπὶ ἀγγείων βλ. ἀγγεῖα.

Ρόδος 413, 414, 415. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 106, 146, 147, 247. Μικρὰ εὐρήματα 299, 300, 357, 362, 383. Βλ. καὶ Ἰαλυσός, Κάμειρος, Σιάνα.

Ρουσσόπουλος, Ν., 36 ὑποσ. 1.

Ρούτσι (Μεσσηνίας) 384.

ρυθμὸς (διακοσμητικὸς ἀγγείων) ἀνακτορικὸς 128, γραμμωτὸς 197, εἰκονιστικὸς 233, 402, 404, 410, 413, θαλάσσιος 147, πυκνὸς 128, 133, 134, 136, 137, 147, 196, 205, 211, 223, 240, 254, 255, 402, 404, 410, 413. Σιτοβολῶνος 105, 205, 255, 404, τραχὺς (Rude style) 149.

Rubensohn, O., 264.

Σαγγήνη 355.

Σακελλαρίου, Ἀ., 333.

Σαλαμίς, Ἀγ. Κυριακὴ 23, 102, 223, 227, 231, 236, 257. Λιμιῶνας 46 ὑποσ. 6. Παλούκια, νεκροταφεῖον 63, 405, καῦσις 46, 57, ἀγγεῖα 107, 133, 211, 238.

Sandars, N. K., 342, 343, 361, 362, 363.

Σάρδεις 55, 57.

σάρδιος 303, 304, 305, 306, 309, 310, 322.

Sarepta 151.

Šauššattar, βασιλεὺς τοῦ Μιτάννι 324, 325.

Schachermeyr, F., 151.

Schaeffer, C. F. A., 52, 297.

Scoglio del Tonno 123, 130, 146.

Sebek 315. Βλ. καὶ κροκόδειλοι.

σερπεντίνης 351.

Σητεία (Κρήτης) 362.

shekel 357.

Σιάνα (Ρόδου) 358.

σιγύνη 359.

σίδηρος 288, 289, 290, 303, 341, 345, 348, 402, 403, 415.

Σικελία 49, 277, 362.

Σίντα (Κύπρου) 404, 414, κεραμεικὴ 137, 151, 257.

Σιτοβολῶν (Μυκηνῶν) 404, 413.

σκαπάνη, μυκηναϊκὴ, 16.

σκαρβαῖοι, αἰγυπτιακοί, 34, 51, 53, 304, 313, 321, 322, 380, 401, 402, 407, 408, 415.

σκῆπτρον Καλορίζικης 51, αἰγυπτιακὸν 326.

σκωρία χαλκοῦ 59, 369, 372, 402, 414.

Σμπαρούνης, Χ., 32 ὑποσ. 1, 37 ὑποσ. 1, 39 ὑποσ. 1, 44 ὑποσ. 1.

Σουφλὶ Μαγούλα (Θεσσαλίας), καύσεις, 45.

Σπάτα 221, 264, 375, 382, 413.

σπεῖρα, σφενδόνης δακτυλίου 293, ἐπὶ ἐλεφαντίνων δισκαρίων 335, 383. Ἐπὶ ἀγγείων βλ. ἀγγεῖα.

σπειροταινία (σφραγιδοκυλίνδρου) 324, 325.

σπόρος, κολοκύνθης 307, σίτου 307.

sps 316.

Σπυρόπουλος, Θ., 293 ὑποσ. 5.

Στάης, Β., 83, 279, 367, 368.

σταθμία 385, 401, 402, 414, 415.

σταλακτίτης 353, 370.

στάσεις νεκρῶν 30.

σταυροκόπιδο 338.

στεατίτης 277, 303, 304, 305, 306, 322.

Στερεὰ Ἑλλάς 257, 267.

στεφάνη, ἀργυρᾶ, 376.

στοματοδέτης 53, 367.  
 στρεπτά, βλ. σφηκωτήρες.  
 στρώματα ταφικά, ἐπάλληλα, 19, 70, 391.  
 στρώσις χώματος εἰς τὸ δάπεδον τῶν τάφων 16, 19.  
 Stubbings, F. H., 159, 180, 409.  
 συγκόλλησις ἀγγείων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, βλ. ἀγγεῖα.  
 Συρία 55, 221, 267, 345, 347, 348, 382, 415, 416.  
 σύρματα, ἀργυροῦν 376, χάλκινα 372, χρυσοῦν 3, μολύδινα βλ. Μπερμπάτι.  
 συρματερὴ διακόσμησις 298.  
 σφενδὼναι δακτυλίων, ἐλλειψοειδεῖς 292, ἐγγάρρακτοι 292, 323, εἰς σχῆμα διπλῆς σπείρας 293, 296, 403, 410, 415.  
 σφηκωτήρες (στρεπτά) 60 - 61, 371, 373, 376.  
 σφονδύλια ἀτράκτων 336, 351, 382. Βλ. καὶ ἄτρακτοι.  
 σφραγιῖδες, δακτύλιοι 294, χιττιτικαὶ 320. Βλ. καὶ *bullae*.  
 σφραγιδοκύλινδροι 32, 273, 401, 402, 415.  
 σφραγιδόλιθοι 32, 273, 274, 303, 385, 387, 401, 402, 407, 415.  
 σχιστόλιθος 89, 278, 370.  
 Šurratarna, βλ. *Barratarna*.  
 σωροὶ ὁσῶν παραμερισμένων 70.

Ταινίαι, ἔκτυποι, ἐλεφαντίνων κτενίων 288.  
 Ταμασσὸς (Κύπρου) 358.  
 Τανάγρα 78, 152.  
 Ταουσέρτ 409.  
 Τάρας 49, 267.  
 Ταρσὸς 146, 223, 404, 413.  
 Τάταρης, Ἄ., 337 ὑποσ. 2.  
 ταυροκέφαλος δαίμων 325, 326, 327, 328.  
 ταῦρος 323, 325.  
 ταφαί: ἄθικτοι 59 - 60, 69, 279. Παιδικαὶ 5.  
 ταφικὸς περίβολος Β Μυκηνῶν 31.  
 τάφοι: ἀτομικοὶ - οἰκογενειακοὶ 28, κιβωτιόσχημοι 26, λακκοειδεῖς 401, 402, λακκοειδεῖς διπλοῖ 401, λακκοειδεῖς με δρόμον 27, 401, φρεατοειδεῖς 24 ὑποσ. 1.  
 τεῖχος Δυμαίων 130, 221, 224, 238, 354, κυκλώπειον Ἰσθμοῦ 403, 413.  
 Tell Abu Hawam 257, 308.  
 Tell Beit Mirsim 51, 53, 279, 308.

Tell Sukas 52, 53, 409.  
 Terremare 49.  
 Τεφροδόχοι: Περαιτῆς 32, 33, 34, 35, 42, 366, Ἰαλυσοῦ 56, Ἰταλίας 49, Καλορίζικης 51, Κεντρικῆς Εὐρώπης 49, Κῶ 56, Μ. Ἀσίας 53, 54, 55, Σουφλὶ Μαγούλας 45, Συρίας - Παλαιστίνης 51, 52, 53.  
 Τζαφέρ Παπούρα 362.  
 Τίρυνς, ἀνάκτορον 413, ἐπίχωσις Δ. τείχους 403. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων 101, 102, 104, 111, 119, 130, σχήματα ἀγγείων 222, 223, 224, 230, 231, 233, 251, 257.  
 Μικρὰ εὐρήματα 298, 300, 330, 377, 384.  
 Toëris 315.  
 Τούθμωσις IV 316.  
 Τραγάνα 46, 57, 224.  
 Τράχωνες 271.  
 τριπτήρες ψιμυθίου 353.  
 τριχολαβίδες 346, 371.  
 Τροία VI h (καύσεις) 55, 57. VII b 404, 414.  
 τρόφιμα, ἐντὸς τάφων 59, 67.  
 Τσουντας, Χ., 58, 265 ὑποσ. 1, 279, 281.  
 Τύλισος 47, 329, 378.  
 τύμβοι καύσεων, κεντρικῆς Εὐρώπης, 48.

Υαλόμαζα, διάφορα ἀντικείμενα 278, 317, χάνδραι 303, 304, 305, 306, 310.  
 ὑαλόνημα 310.  
 ὕαλος 369 - 370, φυσικὴ 381.  
 ὑάλωσις, βαφῆς ἀγγείων 92, φαγεντιανῆς 380.  
 Yasilıkaya - Büyükkaya 54, 57.  
 yerah 316.  
 ὑπομυκηναϊκὴ κεραμεικὴ 405.

Φαγεντιανὴ 303, 304, 305, 306, 310, 370.  
 Φαιστὸς 296, 355, 377.  
 Farnell, L. R., 79.  
 φέρετρον 29 ὑποσ. 3.  
 Φθα 314.  
 φιάλη, ἀργυρᾶ Μυκηνῶν 101.  
 φιλισταϊκὴ κεραμεικὴ 233, 408, 410.  
 Φιλισταῖοι 244, 408.  
 Forbes, R. J., 375, 376.  
 French, E., 265 ὑποσ. 1, 267, 270.  
 φυλακτὰ 42, 274, 303, 373, 385, 401, 402, 415. Φυλακτὸν ἐνεπίγραφον Μυκηνῶν 320

ὑποσ. 1. Βλ. καὶ *Bes, bullae*, καρποί, κέρατα, κροκόδειλοι, ὀδόντες, ὄνυχες, ρίζαι φυτῶν, σκαραβαῖοι, *sps, Toëris, yerah*.

Φυλακωπή 264, 267, 354.

φύλλον χρυσοῦ 311.

Furumark, A., 62, 404, 405, 408, 410. Περὶ διακοσμητικῶν, θεμάτων ἀγγείων 100, 101, 103, 111, 116, 119, 120, 121, 128, 130, 132 - 133, 137 - 138, 149, 152, 158 - 159, σχημάτων ἀγγείων 204, 221, 223, 224, 240, 260 - 261, εἰδωλίων Ψ 265 ὑποσ. 1, 267, κομβίων 279, 280, πορπῶν 275.

Φωτούλα Πραισοῦ (Κρήτης) 47.

Χαλαζίας 303, 305, 356.

χαλίκια εἰς τὰ δάπεδα τάφων 6, 25, 29, ἐντὸς ἀγγείου 85, ὡς κτερίσματα 370. Βλ. καὶ κρόκαλα.

χαλκεῖς 372.

χαλκηδόνιος 303, 304, 306.

χάλκινα ἀντικείμενα 337, 366, 368, 369, κοσμήματα 291, 296, 300, 303. Βλ. καὶ ἀγγεῖα, ἄγκιστρα, δακτύλιοι, ἐργαλεῖα, ἥλοι, κάτοπτρα, κοπίδια, κουρίς, κοφτομάχαιρο, κράματα, κρίκοι, λεκάνη, λόγχη, μαχαίρια, μαχαιροπελέκεις, νόμισμα, ξίφη, ξυράφια, ὀπήτιον, ὄπλα, περόναι, πλαίσια, πόρπαι, ποτήριον, σκωρία, τριχολαβίδες, χαλκός, ψέλια.

Χαλκίς: ἀγγεῖα 213, 219, 236, 242, 244, ἡλεκτρον 384, κογχύλια 365, 366.

χαλκός 371 ὑποσ. 1.

χαλκοσίνης 303, 306.

Χανανά 51, 53, 57.

χάνδραι: ἐλλιπής 64. Ὡς κτερίσματα 32, 60, 75. Λίθιναι 385, 386, 387, μετάλλιναι 32, 371, 373, πηλίνη 388, ἀπὸ διάφορα ὕλικα 380, 381, 382, 383, 384.

χεῖλος προχοειδῶν ἀγγείων: αὐλακωτὸν 228 - 229, 230, 237, 402, 404, περίκυρτον 228, 229, 230, 401.

Χελιδονία ἄκρα (ναυάγιον) 296, 297, 355, 356, 357.

Χιττῖται 377.

χλωριτοεπιδοτίτης 337, 387, 388.

χρυσός: δακτύλιοι 291, 294, 295, 296, 322, 401. Διάφορα κοσμήματα 311, 312. Ἐλασμα λαβῆς ξίφους 360, 362. Ἐνώτια 279 - 299. Κύλινδροι 301. Σύρμα 366. Σφηκωτῆρες 299. Φυλακτὰ 313, 315, 401. Χάνδραι 303, 304, 306.

χρωστήρ, τρίχινος 90, 93.

Ψαμμίτης 7, 9, 278, 387.

ψέλια 56, 303, 371, 376.

ψευδόστομοι: θέσεις πλησίον τῶν νεκρῶν 61, 283. Περιεχόμενον 85. Εὐρεθέντες εἰς Deir Allah 409.

ψηφία, γραμμικά, βλ. γράμματα.

ψιμύθιον 291. Βλ. καὶ κρητῖς.

ψυχὴ νεκρῶν (παράστασις ἐπὶ λάρνακος) 78.

Ὡτογλυφίδες ἀργυραῖ 376.

Gedikli Hüyük 53, 55, 56, 57.

Gezer, καύσεις 51, 53, 57. Μηνίσκοι 316, ξίφος 362.

Gjerstad, E., 410.

Güterbock, H. G., 320.

Ugarit 403, 409, 413. Κεραμεικὴ 98, 102, 119, 130, 195, 223. Διάφορα ἀντικείμενα 297, 308, 316, 356.

Urnenfelderkultur 49.

Vermeule, E. T., 385 ὑποσ. 1.

Wace, A. J. B., 4, 9, 58, 265 ὑποσ. 1, 279, 280, 408, 410.

Waššukani (καῦσις) 55.

waz 335.

Wiesner, J., 79.

Wolley, Sir L., 53.

## ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς 47, στ. 13, ἀντὶ εἰς Κριτσᾶς γρ. τῆς Κριτσᾶς.

» 112, στ. 28, ἀντὶ ποκίλματα γρ. ποικίλματα.

» 141, στ. 5, ἀντὶ (εἰκ. 21 β) γρ. (εἰκ. 21 η).

» 159, στ. 10, ἀντὶ 198 γρ. 198.

» 310, στ. τελευταῖος, ἀντὶ διπλοῦν ναυτίλον γρ. διπλοῦν ἀργοναύτην.

» 352, ὑποσ. 6, ἀντὶ FLINDERE γρ. FLINDERS.

» 392, στ. 32, ἀντὶ 1049 γρ. 1049.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ ΤΟΥ  
ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ  
ΠΕΡΑΤΗ ΤΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ  
Ε. ΙΑΚΩΒΙΔΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ-  
ΤΟΣ ΥΠ' ΑΡ. 67 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟ-  
ΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ  
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ  
ΕΤΥΠΩΘΗ ΕΙΣ ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙ-  
ΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ  
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ  
1970 Τῇ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ  
ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ  
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ  
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ « ΓΡΑΦΙΚΑΙ  
ΤΕΧΝΑΙ Ι. ΜΑΚΡΗΣ Α.Ε »